MITROPOLIA MOLDOVEI ŞI BUCOVINEI

TEOLOGIE ŞI VIAŢĂ

REVISTĂ DE GÎNDIRE ŞI SPIRITUALITATE

CUPRINSUL

STUDII

Pr. lector Nicolae ACHIMESCU, Iubirea ca temei al slujirii oamenilor din perspectiva fenomenologiei budhiste. Concluzii pentru un dialog interreligios 3

Pr. drd. Viorel SAVA, Preotul duhovnic şi Taina Spovedaniei . 25

Pr. C. GRIGORAŞ, Treptele herbartiene şi învăţămîntul religios 39

Drd. Teodor PARASCHIV, Cunoaşterea în concepţia Sfinţilor Părinţi 48

PREDICI, MEDITAŢII, CATEHEZE

Pr. V. ANDREICĂ, La Duminica izgonirii lui Adam din Rai . 60

Pr. dr. Şt. SLEVOACĂ, Despre dreptatea lui Dumnezeu care ne îndeamnă la pocăinţă 62

Arhim. Mitrofan BĂLTUŢĂ, Despre mărturisire . . . 65

Ierodiac. Teofilact CIOBÎCĂ, Meditaţie despre folosul duhovnicesc al citirii psalmilor 66

COMORI DE ARTĂ ŞI ISTORIE ROMÂNEASCĂ

Diac. Ioan IVAN, O candelă reaprinsă — Mănăstirea Războieni . 71

Protos. Dosoftei ŞCHEUL, Schitul Pocrov, tradiţie şi actualitate 89

ÎNSEMNĂRI . . . 96

Consideraţii cu privire la teologia unei traduceri a Sfintei Scripturi (*Trad. de Diac. Eugen Mora*ru); Răul cel mare de la suflet ne vine *(Prof. Valeriu Neştian)*.

RECENZII ŞI NOTE BIBLIOGRAFICE . . 102

Ştefan Ciobanu, Unirea Basarabiei; Studii şi documente cu privire la mişcarea naţională din Basarabia între anii 1916-1918, Editura „Universitas", Chişinău, 1993, 332 p. (*Pr. prof. Radu Mazilu)* ; Noutăţi editoriale (*Pr. V. Nechita)* ; Noutăţi editoriale în domeniul muzicii bisericesti *(Diac. asist. Alexandrel Barnea)*.

(continuare în pag. a III-a a copertei)

MITROPOLIA MOLDOVEI ȘI BUCOVINEI

TEOLOGIE ȘI VIAȚĂ

REVISTĂ DE GÎNDIRE ȘI SPIRITUALITATE

SERIE NOUĂ — ANUL III (LXIX), Nr. 1-3 IANUARIE — MARTIE 1993

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA : CENTRUL MITROPOLITAN — IAȘI
Bulevardul Ștefan cel Mare si Sfînt, Nr. 16 — Iași 6600

COLEGIUL DE REDACȚIE

PREȘEDINTE

† I.P.S. Dr. DANIEL, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

VICEPREȘEDINȚI

† I.P.S. PIMEN, Arhiepiscopul Sucevei și Rădăuților

† P. S. EFTIMIE, Episcopul Romanului și Hușilor

MEMBRI

P. C. Pr. prof. dr. VIOREL IONIȚĂ, decanul Facultății de Teologie — Iași

P. C. Pr. prof. IOAN MIHOC, directorul Seminarului Teologic — Neamț

P. Cuv. prof. Filoteia Cosma, directoarea Seminarului Teologic Monahal — Agapia

P. C. Pr. prof. ADRIAN IFTIMIU, directorul Seminarului Teologic — Suceava

P. C. Pr. prof. NICOLAE HURJUI, directorul Seminarului Teologic — Roman

REDACTOR RESPONSABIL

GHEORGHE BURCĂ, consilier cultural, Iași

REDACTORI

P. C. Pr. asist. GHEORGHE PETRARU, Iași

P. C. Pr. asist. GHEORGHE POPA, Iași

Cititorii din străinătate se pot abona, adresîndu-se la ILEXIM, Departamentul Export-Import Presă, P. O. Box 136-137, Telex 11226, București, str. 13 Decembrie, nr. 3. Articolele nepublicate nu se înapoiază.

42.420

IUBIREA CA TEMEI AL SLUJIRII OAMENILOR DIN PERSPECTIVA FENOMENOLOGIEI BUDHISTE. CONCLUZII PENTRU UN DIALOG INTERRELIGIOS

Indiferent de locul unde trăiește, modul de viață sau credința sa religioasă, omul nu poate trăi decît în comuniune cu semenii săi. Izolarea, ruperea de ceilalți și ignorarea lor, fac imposibilă însăși viața și existența. Aceasta, pentru că, așa cum bine se știe, existența însăși înseamnă comuniune, înseamnă coparticipare la bucuriile și necazurile celorlalți, înseamnă copărtășie la viața semenilor. Omul a fost creat de Dumnezeu pentru comuniune și spre comuniune. De aceea, comuniunea reprezintă un dat ontologic conferit de Dumnezeu omului prin creație, ea ține de însăși structura omului.

Sufletul și temeiul acestei comuniuni dintre oameni îl reprezintă însă iubirea. Dumnezeu l-a creat pe om din iubire și spre iubire. Fiecare dintre creaturile raționale ale lui Dumnezeu comunică cu semenii săi prin iubire. E vorba de o iubire comunitară, în faptă, care ne face pe toți să fim aproape și alături de toți semenii noștri. Această iubire este și trebuie să fie nemărginită, fără prejudecăți, să aibă un caracter universal. Ea trebuie să se îndrepte spre toți oamenii, în calitate de creaturi ale lui Dumnezeu, să-i cuprindă pe toți în slujire și dăruire reciprocă. Și acest lucru poate fi totdeauna realizabil, fiindcă iubirea izvorăște tocmai din năzuința omului spre comuniune, din faptul că omul însuși este o ființă comunitară.

Iar dacă omul este, prin creație, o ființă comunitară, în, prin și spre iubire, avem convingerea că temeiul cel mai sigur al dialogului interreligios actual nu poate fi găsit decît în iubire. Prin iubire, noi slujim pe toți oamenii, în calitate de creaturi ale aceluiași Părinte ceresc, prin ea intrăm într-o comuniune deplină cu ei. Prin iubire ne apropiem unii de alții, ne regăsim ca fii ai aceluiași Părinte și frați întreolaltă, prin ea și pe temeiul ei intrăm în dialog unii cu alții.

Tocmai de aceea, și din perspectiva fenomenologiei budhiste, iubirea constituie cel mai sigur temei al slujirii tuturor oamenilor, al apropierii lor unii de alții, iar pe noi, în calitate de creștini, ne îndreptățește s-o socotim ca punct de plecare în abordarea dialogului interreligios.

I. SENSUL IUBIRII ÎN BUDHISM

1. *Considerații generale;* Cea de-a cincea treaptă de desăvîrșire în buddhismul *Mahayana*, numită *dhyana-paramită* [1], cuprinde sau implică patru stări sublime sau desăvîrșite trăite de persoana desăvîrșită, *bodhisattva*, cunoscute sub numele de brahma-viharah [2].

---

1. cf. *Bodhisativa-bhumi*, 82 b, 6.
2. Vezi *Karuna-pundarika*, 114, 30; *Bodhisattva-bhumi*, 38 a, 4, 2.

Aceste patru *brahma-viharah*[3] mai sînt numite și apramanani[4], ceea ce s-ar putea traduce prin termenii „infinitele“ sau „sentimentele infinite“.

Cele patru „sentimente infinite“, ca substanță și conținut al celei de-a cincea *paramita,* sînt următoarele: *maitri* (dragostea), *karuna* (compasiune, simpatie, *mudita* (bucurie compasională) și *upekșa* (stăpînire de sine) Toate acestea sînt importante din punct de vedere buddhist, dar cea mai importantă pare să fie *karuna.*

Limbile indiene *pali* și *sanscrită* cunosc, în genere, doi termeni apropiați dar nu identici, respectiv *metta* (sanscrită-maitri) și *karuna,* care ar putea fi folosiți în contextul învățăturii despre *compasiune. Metta* are aceeași etimologie, ca și cuvîntul *mitra,* prieten, însemnînd „prietenie“[5]. Alte traduceri corespunzătoare sînt, de asemenea, „voința de bine“ și „bunătate“.*Karuna* înseamnă însă, în sensul strict al cuvîntului, „compasiune“[6].

Așa cum am amintit mai sus, cea mai importantă dintre cele patru *brahma-viharah* este *karuna.* Ea a fost considerată întotdeauna de către mahayaniști ca o însușire a lui Buddha. Compasiunea sau dragostea față de aproapele are o mare importanță în planul desăvîrșirii buddhistului și este foarte apreciată în buddhism. Adevărata înțelepciune nu constă într-o speculație metafizică, ci într-o cunoaștere practică, în care problema compasiunii sau iubirii față de aproapele devine un principiu al vieții sociale și, de asemenea, tocmai în aceasta își găsește expresia[7]. De aceea, *karuna* e consemnată ca fiind, probabil, cel mai frecvent cuvînt folosit în literatura mahayanistă.[8].

Concepția diferită despre *karuna* în *Hinayana* și *Mahayana* privește, propriu-zis, doar părerile diferite despre *bodhisattva.* Mahayana ține mult la ideea de *bodhisattva,* în timp ce *Hinayana* o recunoaște într-o măsură mai restrînsă, și anume dacă prin aceasta se înțelege un viitor Buddha și acțiunea sa.

Toți buddhiștii sînt însă de acord că virtutea *karuna* are o mare importanță ca ideal practic și moral și, simultan, ca o condiție spre desăvîrșire.

---

3. *Satasahasrika-prajna-paramita* așază cele patru *brahma viharah* în listele sale de îndatoriri ale unui *bodhisattva* între cele patru *dhyanas* și cele patru *samapattis.* Vezi, *Satasahasrika-prajna-paramita,* 1314, 1444. Aceste virtuți, care sînt dobîndite pe drumul spre desăvîrșire, îi permit celui care le posedă să spere în *Nirvana* ca *summum bonum.* Vezi, *Mahavastu.* III, 421

4. *Satasahasrika-prajna-paramita,* 1443 etc; *Jataka-Mala,* 232, 4.

5. H. Duinoulin, *Begegnung mit dem Buddhismus,* Freiburg, I. B., p 80.

6. Etimologia, uzul și conținutul cuvîntului nu ne poate surprinde, dacă avem în vedere conceptul general al învățăturii buddhiste despre viață ca suferință. Iubirea ca compasiune exprimă, astfel, întru-totul optica și tonul învățăturii buddhiste. Totuși, buddhismul mai cunoaște și alte expresii, dar cu un alt sens: *kama,* pentru dragostea senzuală, în sensul de poftă, dorință; *trshna (pali-tanha),* care în sens literal, însemnează „sete“, „dorință, etc; *bhakti,* pentru devotamentul plin de încredere față de cineva.

7. *Ibidem.*

8. Vezi, *Lalita Vistara,* 352, 11; 162, 6; 180, 6; *Jataka-Mala,* 41, 1; 238, 22; 2, 18 etc.; Santideva, *Sikșha-samuccaya* 8, 2; 232, 10; 184, 12 etc.; *Dasabhumikasutra* 11, 13; 13, 13; 18, 17; 19, 8; 43, 8; 42, 12 etc.; *Satasahasrika-prajna-paramită* 1455, 8; 1461, 8 etc.

9. *Jataka-Mala,* 155, 18.

Aryasura și *Santideva* opinează că virtutea *karuna* depășește toate celelalte virtuți și însușiri. *Aryasura* afirmă, în acest sens, că „pămîntul cu pădurile, munții și oceanele sale au fost distruse de sute de ori din pricina apei, a focului sau a vîntului; marea compasiune a lui bodhisattva rămîne însă de-a pururi“ [9]. Tot la fel, *Santideva* privește *karuna* ca pe un lucru foarte important și, în același timp, necesar. El este de părere că *bodhisattva* nu trebuie să învețe multe lucruri, ci doar *karuna*, care determină dobîndirea principiilor și însușirilor stării de Budha. Așa cum soldații își urmează conducătorul lor și după cum toate activitățile din lume depind de soare, tot astfel toate principiile morale, care conduc spre starea de *bodhi* și desăvîrșire, sînt în dependență de *karuna*. Ea este, într-adevăr, viața și sufletul religiei *(jivitendriya)* [10].

2. *Karuna — rezultat al depășirii caracterelor de „eu“ și „tu“ și al identității tuturor oamenilor;* Scriitorii buddhiști au privit vitrutea *karuna* mai mult într-un sens filosofic. După părerea lor, *karuna* constă în identitatea fiecărui om cu ceilalți *(par-atma-samata)*. Ca atare, „ceilalți“ pot fi substituiți de orice persoană prin ea însăși *(par-atma-parivartana)*. Nu există, propriu-zis, nici o deosebire între sine însuși și ceilalți. Orice om este identic cu toți ceilalți, iar ceilalți sînt identici cu el însuși. Există, deci, o strînsă legătură între oameni, între fiecare în parte și ceilalți. Atunci cînd un *bodhisattva* privește pe ceilalți asemenea lui însuși, el renunță la ideile de „eu“ și „tu“ și de „al meu“ sau „al tău“ [11].

Negarea existenței unui „eu“ în buddhism nu înseamnă însă nici pe departe nihilism, așa după cum, în mod eronat, a fost înțeles de către unii. Buddha a învățat clar ceea ce „eul“ nu este *(anatta)*, dar nu spune nimic despre ceea ce el este [12]. Budha nu afirmă existența unui „eu“, dar nici n-o neagă. Ascetul *Vaccagotta* l-a întrebat pe Buddha, dacă există un „eu“ sau dacă nu există. Acesta a tăcut. Mai tîrziu, cînd a fost întrebat, de ce a tăcut, a răspuns: „Dacă aș fi răspuns: nu există nici un „eu“, aș fi confirmat doctrina nihilistă“ [13]. Prin aceasta Budha nu dorea să afirme existența unui „eu“ ca rezultat și realitate reflectată și dedusă din categorii omenești impermanente, efemere. El lasă însă să se înțeleagă din tăcerea sa, că el există dincolo de aceste categorii neputincioase, ca o „realitate“ — sau „irealitate“ — dacă ar fi să-l definim potrivit categoriilor impermanete și iluzorii omenești —, sau mai bine zis, ca ceva care transcende aceste categorii, ca ceva apofatic, care se definește prin sine însuși, după ce mai întîi depășește și transcende însuși definibilul acesta finit și impermanent.

---

10. Santideva, *Sikșha-samuccaya*, 286, 8 sq.
11. cf. *Bodhicaryavatara*, VIII, 90, 95; VIII, 110, 131, 136, 140.
12. *Atta* este forma *pali* a cuvîntului sanscrit *atman* (eu, sine, suflet), iar *anatta* înseamnă literal „non-eu“ și este chiar prescurtarea cuvintelor: „aceasta nu-*mi* aparține, aceasta nu sînt *eu (aham)*, aceasta *nu* este eul (sinele) meu. De altfel, acest lucru este exprimat în mod clar în literatura buddhistă: „Ceea ce este efemer, are caracter de suferință; ceea ce are caracter de suferință, este *anatta*; ceea ce este *anatta*, înseamnă: aceasta nu-*mi* aparține, aceasta nu sînt *eu (aham)*, aceasta *nu* este eul *(meatta)* meu. Vezi *Samyutta Nikaya*, XXX, 1-6.
13. *Ibidem*, XLIV, 10.

Cînd *bodhisattva* a depășit categoriile aparente ale existenței, dobîndește virtutea *kșanti* (a răbdării), care e numită *anulomiki*. Pe cea de a șasea treaptă a desăvîrșirii, și anume *abhimukhi* (cea premergătoare înțelepciunii), el realizează că toate înțelesurile și greșelile depind de mintea noastră. El înțelege că toate lucrurile sînt goale de sens și fără conținut. El este absolut liber de orice dorință, debarasîndu-se complet de noțiunile de „eu" și „altul" [14]. Un *bodhisattva* trăiește și simte bucuriile și necazurile celorlalți ca pe cele ale sale proprii [15]. El iubește și apără pe ceilalți, așa cum se iubește și se apără pe sine însuși [16].

Această atitudine rezultă, desigur, din concepția buddhistă despre elementele *(dharmas)* care constituie „eul" sau „sinele" nostru. În momentul în care existența umană este compartimentată în aceste elemente și considerată ca o sinteză a acestora, apare în mod evident eliberarea de ideea existenței unui „eu" și se ajunge în acest mod la o nemărginită lărgire a „eului" într-un sens practic. Și aceasta, întrucît omul se identifică pe sine însuși cu tot mai multe ființe. Mai mult decît atît, toate ființele vii sînt într-o legătură atît de interioară una cu alta, încît procesul de creștere și devenire a fiecărei ființe în parte este în dependență de toate celelalte. Acest mod de meditație și concepere are tocmai scopul de a desființa egoismul uman profund înrădăcinat și de a cultiva și hrăni compasiunea și dragostea pentru ceilalți [17].

Dacă numai ceva permanent, constant, stabil, ar putea fi numit „eul" sau *atman*, ceea ce — potrivit învățăturii buddhiste nu există, înseamnă că nu poate fi vorba de nici un „eu" înțeles ca entitate cu caracter veșnic. Totul este „non-eu" sau *anatta*. Totul este impermanent, fără substanță, formă aparentă fără substanță sau realitate. Cele cinci elemente *(dhatu)*, care constituie personalitatea umană [18] sînt suferință *(dukkha)* și „non-eu". Nici un individ nu poate exista fără o alcătuire din părți componente, adică

---

14. Vezi, H. Dayal, *The bodhisattva doctrine în buddhist sanskrit literature*, Delhi, 1970, p. 289.

15. Vezi, *Bodhicaryavatara*, VIII, 90, 95.

16. *Ibidem*, VIII, 110, 131, 136, 140; Cf. Shantideva, *Bodhicary-avatara*, VI, *Religionsgesch Leseb*, XV, p. 56; Apud. G. Mensching, *Der offene Tempel. Die Weltreligionen im Gespräch miteinander*, Stuttgart, 1974, p. 242; *Ibidem*, p. 57; apud *Ibidem*, p. 243.

17. Luată în sine însă, „problema eului" sau „sinelui", constituie un lucru foarte abstract pentru o discuție și înspăimîntă, realmente, pe foarte mulți oameni, întrucît, de regulă, fiecare om are un puternic sentiment de sine. Chiar și în timpul lui Buddha, oamenii se temeau de învățătura sa despre *anatta*. În mod obișnuit, „oamenii simt că sînt cineva (dass sie jemand sind), altfel găsesc viața fără sens". Vezi, Dhiravamsa, *Das meditative Leben. Ein neuer Weg zum Buddhismus*, Wien, 1977, p. 37.

18. Cele cinci elemente *(dhatu)* care constituie personalitatea umană ar fi următoarele: corporalitatea *(rupa)*, sentimentul *(vedana)*, percepția *(sanna)*, activitățile psihice *(sankhara)* și conștiința *(vinnana)*; Cf. *Mahavagga*, I, 21; *Samytta-Nikaya*, VI, 54; Vezi și C. H. Ratschow, *Leiden und Leidensaufhebung im Budahismus und im Christentum*, în; E. Damman, *Glaube, Liebe, Leiden in Christentum und Buddhismus*, Stuttgart, 1965, p. 52sq.; M. Eliade, *Geschichte der religiősen Ideen*, II, *Von Gautama Buddha bis zu den Anfängen des Christentums*, Freiburg, I. B., 1979, p. 87; K. Hoppenworth, *Der Buddhismus, Infirmation für Christen zur Auseinandersetzung mit dem Buddhismus. Handbuch mit Quellentexten*, Wannweil, 1977, p. 69 sq.

fără devenire; apoi, nu poate fi vorba de nici un proces de devenire, fără a avea ca rezultat transformarea în altceva și, în cele din urmă, nimic nu poate deveni altceva, fără să aibă drept consecință desființarea, care apare mai devreme sau mai tîrziu [19].

Pentru înțelegerea învățăturii buddhiste despre *atman*, un exemplu foarte concludent ne este oferit de înțeleptul buddhist *Nagasena* în discuția sa cu regele grec Milinda (Menandros, 100 î Hr.), în care el compară omul cu un car. El face acest lucru mai ales cu privire la constituția lor generală din mai multe părți componente. Astfel, „carul" nu este decît un nume abstract, o definire dată de om, dar în concret este asamblarea mai multor părți constitutive, fără să poată fi vorba de existența unui „eu" centralizator, a unei entități cu caracter unitar permanent. Tot la fel omul, dacă nu identic aparent el reprezintă sinteza mai multor părți constitutive, privire la constituția lor generală din mai multe părți componente. definite ca „*Nagasena*", sau alte nume, ce ar conferi unitatea personală sau existență cu caracter centralizator, apreciată sub forma unui „*eu*", *suflet* sau *atman* destinat veșniciei [20].

Învățătura buddhistă contestă, așadar, existența unui „eu" în sensul unei entități cu caracter permanent și veșnic [21]. Plecînd de la premisa imposibilității de a percepe existența unui „eu" cu caracter de entitate veșnică, întrucît acesta este inaccesibil unei cunoașteri empirice, învățătura buddhistă remarcă — așa cum am văzut mai sus — că tot ceea ce omul poate cunoaște nu sînt decît cele cinci elemente sau factori existențiali, cu caracter impermanent, privite ca unele ce sînt prin însăși natura lor destinate devenirii, transformării și impermanenței. Cu acestea însă „eul" nu poate fi identificat [22].

În același sens, se poate aduce ca temei faptul că, potrivit teoriei buddhiste a cauzalității (în *pali, paticcasamuppada;* în *sanscrită, pratityasamutpada),* nimic nu poate lua naștere din sine însăși prin emanație sau lucrarea unui Dumnezeu din afară [23]. Fiecare *dharma* este consecința, ca și cauza unei alte *dharma,* la fel de impermanente și efemere. Aceste *dharmas,* într-un permanent „du-te-vino", în permanentă „trecere" [24], constituie atît trupul material cît și ființa spirituală, fără nici o deosebire în ce privește esența lor.

---

19. H. Nakamura, *Die Grundlehren des Buddhismus. Ihre Wurzeln in Geschichte und Tradition,* în: H. Dumoulin (Hrsg). *Buddhismus der Gegenwart,* Freiburg 1. B., 1970, p. 18.

20. *Smyutta-Nikaya,* V, 10, 6; Călugărița buddhistă *Vajira* afirma același lucru cînd spunea: „După cum pentru unitatea anumitor părți componente este folosit cuvîntul „car", tot astfel pentru unitatea celor cinci grupe de factori ființiali este folosită denumirea convențională de „persoană". Vezi, *Milindapana,* p. 25, ș.u., în; *Der Weg zur Erlösung. In den Worten der budhistischen Urschriften. Ausgewählt, übersetze und erläutert,* în; *Buddhistische Handbibliothek,* Bd. 8, Konstans, 1956, p. 76.

21. Vezi, *Mahavagga,* I, 21; *Samyutta-Nikaya,* VI, 54; cf. M. Ladner, *Wirklichkeit und Erlösung. Eine Welt — und Inschau im Geiste des Buddha,* Konstanz, 1952, p. 45 sq.

22. *Majjhima-Nikaya,* 38 ; *Samyutta-Nikaya,* I, 36 ; 56, 22.

23. P. Gerlitz, *Die Ethik des Buddha,* în: C. H. Ratschow (Hrsg.), *Ethik der Religionen. Ein Handbuch. Primitive, Hinduismus, Buddhismus, Islam,* Stuttgart, 1980, p. 258.

24. *Samyutta-Nikaya,* XXII, 47, 4.

Nu există, propriu-zis, nici un purtător de *dharmas,* în sensul de persoană, întrucît toate substanțele, care ar putea fi înțelese astfel, sînt ele însele forme din *diharmas.* În afară de *dharmas* nu există nimic; toate ființele, inclusiv omul, nu sînt decît simple compoziții din *dharmas* într-o ordine determinată [25]. Aceste *dharmas,* ca factori fundamentali ai existenței, nu sînt însă ceva cu caracter ființial sau veșnic. Ele au o viață scurtă. Ele iau naștere din alte *dharmas* mai vechi și le iau locul acestora, cînd acestea se distrug. Curînd după aceea și ele se distrug, la rîndul lor, din ele apărînd altele, care le iau locul [26]. Această permanentă schimbare și fluctuație de *dharmas* constituie viața empirică.

Din această perspectivă, după cum trupul este un „nume" pentru un sistem de anumite funcțiuni, tot la fel sufletul este un „nume" pentru suma unor stări spirituale existente. Sufletul nu poate fi acceptat fără asemenea funcțiuni. La fel cum se întîmplă cu trupul, care, in fiecare moment, potrivit alimentației și schimbului permanent de materii, constă dintr-o altă și nouă materie, se intîmplă și cu ceea ce se numește suflet *(jiva)* sau duh. Și totalitatea factorilor imateriali, mai precis ceea ce se cheamă „viața psihică", se schimbă permanent, dată fiind trecerea și reconstituirea de noi puteri spirituale active [27].

Din acest motiv, existența unor suflete ca substanțe metafizice sau transcedentale n-a fost acceptată de Buddha, dar el a afirmat existența unui „tu" ca subiect al activităților omenești în sensul practic și moral [28]. Buddha a acceptat existența unui „eu"

---

25. H. W. Schumann, *Buddhismus. Philosophie zur Erlösung. Die grossen, Denksysteme des Hinayana und Mahayana,* München, 1963, p. 74.

26. *Ibidem.*

27. H. von Glasenapp, *Der Pfad zur Erleuchtung. Grundtexte der buddhistischen Heilslehre, ausgewählt und übertragen,* în: *Diederichs Taschenausgaben,* Bd. 4, Düsseldorf-Köln, 1956, p. 77. Așa cum am observat, ceea ce constituie individul empiric, din punct de vedere buddhist, nu sînt altceva decît factori impersonali și impermanenți, supuși schimbării. Cei mai mulți oameni se identifică cu această neființă și nu recunosc imaterialul, eternul absolut, *dharmata* ca propria lor natură. Vezi, H. W. Schumann, *ibidem,* p. 70. *Khandha* (sanscrită-*skandhas)* sau cele cinci „agregate" ale puterilor fizice și psihice ale omului reprezintă, din acest punct de vedere, factorii constitutivi ai individualității empirice. Cf., M. Eliade, *Ibidem,* p. 87; Dar, în același timp, aceste *khandha* constituie și cele cinci moduri în care omul intră în contact cu lumea în care trăiește. Vezi C. H. Ratschow, *Leiden und Leidensaufhebung..., ibidem,* 52 sq. Aceste „moduri" de a intra în contact cu lumea înconjurătoare (Weisen des Anhaftens) sînt următoarele: a) *modul corporalității,* ca materialitate *(ruppupada-nakkhandha);* b) *modul de simțire,* ca sentiment *(vedanupadanakkhandha);* c) *modul perceperii,* ca percepție *(sannupadanakkhandha);* d) *modul inconștient,* ca intenție inconștientă *(sankharupadanakkhandha);* e) *modul conștient,* ca conștiință *vinnanupadanakkhandha);* Cf. în acest sens, *Majjhima-Nikaya,* I, 190; Vezi și C. H. Ratschow, *ibidem,* p. 52. În acest fel, după cum vedem, cele cinci *khandha* reprezintă rezultatul contactului dintre ceea ce este de văzut sau perceput și a vedea sau percepe etc. Această remarcă demonstrează distanța dintre două realități, independența lor, dar, în același timp, și o justificare a concepției buddhiste despre iluzionismul realității lumii și existenței. Relația subiect-obiect este, astfel, absentă în buddhism, sau, cel mult, este privită doar ca o contactare fără pretenții de subiectivare și obiectivare.

28. H. Nakamura, *ibidem,* p. 20.

ca subiect al faptelor morale [29], ceea ce nu poate însă fi identificat cu nimic din ceea ce există în afară. Adevăratul „eu“ apare doar în fapta morală. De aceea, el nu este o entitate metafizică, ci un postulat practic.

Ca atare, ar fi fals să vorbim la Buddha de inexistența totală a unui „eu“ [30], chiar dacă acest concept nu corespunde învățăturii noastre creștine despre suflet.

De altfel, însăși noțiunea de „existență“ este o noțiune cu caracter relativ, empiric, apărută și dedusă din cele cinci elemente ale personalității noastre. Astfel, ea nu poate fi pusă în legătură cu existență unui „eu“, în sensul plenar, absolut. Dată fiind relativitatea și impermanența celor cinci elemente, expresia „existență“, ca rezultat și conținut aparent al lor, capătă, la rîndul ei, un caracter relativ, impermanent și aparent. Mai mult decît atît, ea capătă un caracter apofatic, de transcendere a acestor categorii aparente, fără însă să poată afecta cu ceva conținutul ei real, dar cu totul apofatic. La întrebarea adresată lui Buddha, dacă omul desăvîrșit „există“ după moarte sau „nu există“, acesta răspunde că ea este fals pusă, ca fiind izvorîtă din aceste cinci elemente *(dhatu)* ale personalității. El afirmă că „cel desăvîrșit este eliberat de caracterizarea prin (corporalitate, n. n.), sentiment, percepție, activități inconștiente și conștiință, el este profund, nemăsurat, de necuprins ca marea cea mare“ [31].

După părerea noastră, această afirmație a lui Buddha vine în sprijinul teoriei *anatta*, dovedindu-ne că Buddha nu contesta „eul“, ci-l privea doar ca ceva care transcende orice categorie în planul eternității, ca pe ceva cu caracter apofatic, ca pe un adevăr ce ar exista și s-ar manifesta prin sine însuși, Și tocmai de aceea nu poate fi pierdută orice speranță în eventualitatea unui dialog interreligios direct.

Dar, dincolo de aceasta, concepția buddhistă despre existența umană cu caractere identice în toți oamenii, dată fiind constituția identică, în însăși structura ei a acestora, elimină orice fel de diferențe de genul „eu“ și „tu“ între oameni; nu există, propriu-zis, „eu“ și „tu“, toți oamenii sînt identici, aceiași în sine, ceea ce justifică caracterul plenar de slujire, de dăruire a buddhistului în și prin virtutea *karuna*.

Identitatea aceasta dintre toți oamenii este ilustrată foarte evident in literatura buddhistă și prin următorul text: „Nu trebuie să urmăm învățăturile false, ci trebuie să credem în toate însușirile *(dharmas)* unui Buddha, în puterile lui, în temeiurile pentru încrederea noastră proprie și în celelalte; și dacă ne dispensăm de orice îndoieli în credința noastră, acționăm în noi însușirile unui Buddha“ [32]. Aici *dharma* însemnează, ca principiu ființial, Buddha în

---

29. Vezi, Dr. H. Hecker, *Das buddhistische Nirvana. Mit einer Stellenlese aus den Pali-Texten*, Hamburg, 1971, p. 29.

30. H. Stein, *Psychoanalystische Selbspsychologie und die Philosophie des Selbst*, Meisenheim, am Glan, 1979, p. 73.

31. *Majjhima-Nikaya*, 72.

32. E. Conze, *Im Zeichen Buddhas. Buddhistische Texte*. Hrsg. und einlgeleitet von E. Conze. Unter Mitarbeit von I. B. Horner, D. Snelgrove, A. Waley, Frankfurt a. M. und Hamburg, 1957, nr. 161.

relația lui cosmică, universală. Trupul — *dharma* — așa cum remarcă H. Dumoulin [33] — devine identic cu toate lucrurile și este prezent în toate lucrurile. Cu această comparație stă într-o legătură foarte strînsă învățătura despre natura universală a lui Buddha, prezentă în toți oamenii, ceea ce justifică îndreptarea *karuna*-ei către întregul univers. *Karuna* apare ca o depășire a relațiilor de „eu" și „tu", tocmai pentru faptul că toți oamenii sînt identici prin natura lor universală, prin prezența universală a acestor însușiri ale lui Buddha.

Și dacă această virtute a compasiunii este lăsată să crească, nu vom mai produce suferință nimănui, ci-i vom îmbrățișa pe toți cu aceeași iubire. Ne debarasăm de sentimentele noastre egoiste, dacă lărgim granițele a ceea ce noi definim și considerăm a fi al nostru. Noi considerăm de acum „eul" oricărui alt om ca fiind identic cu al nostru, îl interiorizăm propriei noastre persoane, și, astfel, reușim să desființăm barierele care ne despart de ceilalți [34]. Odată cu aceasta, noi deschidem propria noastră personalitate tuturor oamenilor, îi invităm și îi primim la noi și în noi înșine [35].

3. *Relația dintre karuna, egoism și altruism;* Referitor la problema raportului dintre *karuna, egoism și altruism,* cei mai mulți gînditori buddhiști au răspuns în moduri diferite. Unii susțin că *bodhisattva* acționează spre propriul său bine și, simultan, spre binele celorlați. Motivele sale ar fi, deci, egoiste dar în același timp și altruiste. El își atinge scopul său *(Svartha)* și ajută, de asemenea, și celorlalți, potrivit intereselor lor *(par-artha).* Aceste ambe noțiuni, care exprimă interesul personal al unui *bodhisattva,* dar și cel al semenilor săi, sînt amintite frecvent în literatura buddhistă [36].

Mulți dintre aceia care fac milostenie pretind că meritul faptei lor poate însemna atingerea stării de desăvîrșire. Acest lucru este, propriu-zis, egoismul lor spiritual cel mai înalt. Ei se gîndesc la starea lor proprie de eliberare din această existență pămîntească și la atingerea stării de *bodhi* și de desăvîrșire.

În decursul timpului însă a fost abandonat termenul *svartha* și a început să se vorbească numai despre *par-artha.* [37]. Acest lucru dovedește, firește, triumful altruismului. *Bodhisattva* nu se gîndește la sine însuși, atunci cînd luptă pentru binele altora. El iubește fără să se gîndească la anumite interese personale [38], oricît de sublim sau de spiritual ar părea acest lucru. El se gîndește doar la alții [39], așa încît îi este imposibil să se gîndească la propria lui iluminare sau desăvîrșire. *Satasahasrika-prajna-paramită* învață, în acest sens, că un predicator nu trebuie să-și dorească nici o stare de iluminare, ca răsplată a activității sale [40]. Ca atare, numai al-

---

33. H. Dumoulin, *Begegnung mit dem...,* p. 102.
34. H. Nakamura, *Die Grundlehren des Buddhismus...,* p. 32.
35. Idem. *Der Erlösungsprozess im Buddhismus,* în: A. Bsteh (Hrsg), *Erlösung in Christentum und Buddhismus, Wien, 1981, p. 99.*
36. *Bodhisattva-bhumi,* 37 b, 7, 2; 151 a, 7, 3; *Bodhicaryavatara,* I, 24; *Dasabhumikasutra,* 20, 4; *Lalita Vistara,* 192, 11; etc.
37. *Satasahasrika-prajna-paramita,* 1462, 1; *Bodhicaryavatara,* V, 84; *Bodhisattv-avadana-kalpalata,* II, 583, 72; I, 1133, 59.
38. *Bodhicaryavatara,* VII, 90, 95; *Ibidem,* 110, 131, 136, 140.
39. *Lalita Vistara,* 180, 18.
40. *Satasahasrika-prajna-paramita,* 1462, 1.

truismul este recunoscut și recomandat ca o mărturie a jertfei de sine a unui *bodhisattva*. Atunci cînd un *bodhisattva* se gîndește la ceilalți oameni în sensul în care se gîndește și la sine însuși, noțiunile *svartha* și *par-artha* devin sinonime și nu mai există nici o deosebire între ele. Egoismul și altruismul se contopesc acum într-o iubire desăvîrșită, iar *bodhisattva* se va desăvîrși în mod sigur.

Potrivit învățăturii mahayaniste, o morală este numai atunci desăvîrșită, cînd vine în sprijinul altora și, odată cu propria sa eliberare de suferință, tinde și acționează pentru aceea a întregii lumi [41]. Tocmai de aceea, un rol însemnat în înțelegerea virtuții *karuna* din învățătura buddhistă îl are înțelegerea scopului în care ea este practicată. Acest lucru privește îndeosebi intenția egoistă cu care este facută o faptă, dacă se face ceva doar în scopul propriei desăvîrșiri. Fapta își pierde valoarea ei bună în sine, dacă nu este degajată de această intenționalitate egoistă în momentul săvîrșirii ei. Viața virtuoasă a cuiva, axată și izvorîtă doar din dorința după un merit karmic, este, potrivit învățăturii mahayaniste, egoistă și tendențioasă. Adevărata virtute este, propriu-zis, neintenționată, fără un scop prestabilit [42]. Ea nu are o valoare circumstanțială, ci una de structură, de conținut. Omul este bun prin structura sa, ci nu doar prin intenții și manifestări, care au de-a face mai mult cu egoismul său: „Un dar ... n-ar trebui făcut de un bodhisattva pentru a urmări un scop. Cine însă ... face un dar, fără să urmărească vreun scop, meritul său nu e ușor de măsurat“ [43].

Astfel, cînd descoperim în noi înclinații spre fapte rele, nu le mai proiectăm asupra lumii exterioare [44], ci învățăm să tolerăm pe toți oamenii și să-i iubim într-un mod participant și fără prejudecăți, ceea ce duce la o societate armonică, pașnică și comunitară [45].

Chiar pe prima treaptă a desăvîrșirii, și anume *pramudita*, credinciosul buddhist înțelege că singurul său scop este slujirea intereselor și binelui celorlalți, în scopul eliberării lor, făcînd abstracție de interesele sale personale. El iradiază de bucurie pentru ceea ce și-a propus și cultivă îndeosebi virtutea milosteniei *(dana)*. Debarasîndu-se de gîndul egoist „eu dau“ și descătușat de dorință după un merit karmic, el dăruiește întreaga sa avere celor nevoiași [46].

În *Bodhisattva-bhumi* însă se consemnează faptul că numai acei *buddhas* și acei *bodhisattvas* desăvîrșiți spiritual pot face fapte

---

41. H. W. Schumann, *op. cit.*, p. 72.

42. În acest context, cercetătorul G. Bugault afirmă următoarele: „Ces vertus sont des perfection dans la mesure où elles se dépouillent de l'intentionalité mondaine naturelle, et deviennent supra-mondaines (lokottara). C-est ce qui fait leur excellence“. Vezi, G. Bugault, *La mystique de buddhisme Indien*, în: M. M. Davy, *Encyclopedie des mystiques orientales*, Paris, 1975, p. 135.

43. *Vajracchedika Prajna-paramita*, 4, 29.

44. „Nu prin dușmănie se potolește aici pe pămînt dușmănia ,ci prin lipsa dușmăniei se potolește ea; aceasta este legea de totdeauna“; Vezi, *Dhammapada*, 5; sau: „Prin lipsa de mînie să învingi mînia; să învingi răul prin bine; să învingi pe cel avar prin daruri; prin adevăr să învingi pe mincinoși“. Vezi, *Ibidem*, 223.

45. Cf. A. Bancroft, *Religionen des Ostens. Wege geistiger Erfahrung*, Zürich, 1976, p. 80.

46. Cf. H. Nakamura, *Der Erlösungsprozess...*, *Ibidem*, p. 105.

din motive altruiste. Ei își dau consimțămîntul ca să se nască pentru binele celorlalte ființe [47]. Acei *bodhisattvas* obișnuiți trebuie să se osteneasc㠄 ei înșiși și să se îngrijească și pentru ceilalți pentru a putea atinge starea de *bodhi* și de desăvîrșire, chiar dacă sînt eliberați de profiturile pămîntești și de plăcerile senzuale. Fiecare treaptă a *karuna*-ei reprezintă, propriu-zis, o treaptă mai sus pe drumul spre desăvîrșire.

Saddharma-pundarika critică pe *arahats* și *pratyeka-buddhas* [48], întrucît aceștia tind după propria lor fericire și au drept scop atingerea stării de *Nirvana*. Un *bodhisattva* însă tinde doar după starea de *bodhi* [42]. El luptă pentru bunăstarea și fericirea altora [50]; el ajută tuturor ființelor la dobîndirea stării de *Nirvana (sarva-parinirvana-hetoh)*, întrucît el iubește întreaga lume. Înțelepciunea lui are scopul de a desăvîrși toate ființele [51]. Marele merit al acestor *bodhisattvas* este că ei se dedică binelui tuturor creaturilor *(par-artha)*, în timp ce *sravakas* sau acei *arahats* se gîndesc doar la binele lor *(svartha)*. Acest lucru corespunde, de altfel, jurămîntului sau legămîntului unui *bodhisattva*. „Nu voi intra în *Nirvana* (s. n.), înainte de a fi mîntuit toate ființele“ [52]. Și aceasta constituie, de fapt, expresia cea mai evidentă a altruismului buddhist, sacrificiului suprem pentru binele celorlalți [53].

4. *Caracterul absolut de slujire al virtuții karuna — par-artha;* După cum s-a putut observa, însăși doctrina *bodhisattva*, prezența ei în *Mahayana*, demonstrează caracterul de slujire al virtuții *karuna*, care nu poate, sub nici un aspect, să fie separată de această doctrină. *Karuna* reprezintă esența acestei doctrine ca și conținutul concret al însăși noțiunii de *bodhisattva*.

Fără *karuna*, *bodhisattva* nici n-ar putea exista. A defini starea de *bodhisattva* însemnează a defini *karuna*, în dimensiunea ei de slujire [54].

Karuna este steaua călăuzitoare a drumului unui *bodhisattva*. Conform scrierii *Satasahasrika-prajna-paramita*, un *bodhisattva* își dovedește *karuna* mai ales prin aceea că el suportă toate chinurile și suferințele din timpul numeroaselor existențe și conduce toate ființele spre starea de *bodhi* și desăvîrșire [55]. El conduce mai întîi

---

47. *Bodhisattva-bhumi*, 9 a, 4.

48. *Arahats* și *Pratyeka-buddhas* sînt două tipuri de oameni desăvîrșiți în buddhismul *Hinayana*.

49. H. Dayal, *op. cit.*, p. 10.

50. *Saddharma-pundarika*, 80, 11; 6, 9; 81, 1.

51. *Satasahasrika-prajna-paramita*, 122, 10; 130, 3 sq.

52. *Lankavatara-sutra*, 66, 6.

53. „He thus finds himself in the rather illogical position of pointing the way to nirvana for others beings, while he himself stays in this world of suffering in order to do good to all creatures. This is his great sacrifice for others“. Vezi, H. Dayal, *op. cit.*, p. 17.

54. „The bodhisattva doctrine was promulgated by some Buddhist leaderes as a protest against this lack of true spiritual fervour and altruism among the monks of that period. The coldness and aloofness of the arhats led to movement in favour of the old gospel of „saving all creatures“. The bodhisattva ideal can be understood only against this background of a saintly and serene, but inactive and indolent monastic Order... The bodhisattva ideal was tought in order to counteract this tendency to a cloistered, placid, inert monastic life“; Vezi, H. Dayal, *op. cit.*, p. 3.

55. *Satasahasrika-prajna-paramita*, 1461, 8 sq.

pe ceilalți spre această stare finală și nu pe sine însuși [56]. El suferă din pricina suferințelor celorlalți oameni și nu se îngrijește niciodată de propria lui fericire [57]. Se îngrijește, în schimb, de binele și bunăstarea întregii lumi [58].

Ajutorarea celorlalți este ceva esențial și fundamental pentru buddhiștii mahayaniști. Această concepție este exprimată, de altfel, în așa-numitele cinci legăminte sau jurăminte ale unui *bodhisattva* [59], prin care credinciosul mahayanist, la pornirea pe drumul spiritual al desăvîrșirii, se obligă în cadrul unei ceremonii sărbătorești la aspre osteneli. Și aceasta înseamnă, propriu-zis, *karuna,* fiindcă ele privesc ajutorarea semenilor. Ele nu reflectă altceva decît conținutul virtuții *karuna,* orizontalismul ei.

Bodhisattva renunță, deci, la starea sa de Buddha, cu scopul de a ajuta pe ceilalți oameni; el se manifestă activ în viața lor și îi ajută spre desăvîrșire. Temeiul lui pentru aceasta nu este altul decît „marea compasiune" *(mahakaruna),* pe care el o simte pentru celelalte ființe și care îl stimulează în acțiunea sa de ajutorare a acestora. Din compasiune pentru celelalte ființe, *bodhisattva* a lăsat la o parte propria sa mîntuire [60]. El renunța la propria sa mîntuire tocmai pentru faptul că nu și-a împlinit întru-totul datoria de a predica tuturor oamenilor „legea cea bună" [61].

Tot pe temeiul virtuții *karuna, bodhisattvas* împărtășesc din

---

56. Santideva, *Sikșha-samuccaya,* 146, 10.

57. *Jataka-Mala,* 41, 1.

58. *Lalita Vistara,* 180, 18.

59. Legămintele sau jurămintele credinciosului mahayanist aparțin stării de desăvîrșire numită a renunțării *(pranidhana-paramita),* și în special aceleia care constă în *bodhicittopada* (gîndul trezirii) și se dezvoltă din el. Ca o remarcă, trebuie reținut că acest *bodhicittopada* constituie în literatura timpurie a buddhismului *Mahayana* o notiune foarte importantă, care determină începutul drumului lui *bodhisattva.* Vezi, în acest sens, H. Dayal, *op. cit.,* p. 50; „A *bodhisattvas* (s. n.), career is said to commence with production of the Thought of bodhi *(bodhicittopada)*", și *ibidem:* „The *Dasabhumika-sutra* (s.n)... mentions the *bodhicittopada* (s.n.), as the first step in a *bodhisattva-s* (s.n.) career" (cu o referință la *Dasabhumika-sutra,* (12, n. n.), Cele cinci legăminte sînt următoarele: a) prima dobîndire a lui *bodhicitta,* care nu e un simplu gînd, ci cinstituie hotărîrea pentru o viață religioasă autentică și renunțarea la o mîntuire personală apropiată; b) legămîntul de a voi să renască în formele bune de existență, în scopul ajutorării tuturor ființelor; c) legămîntul de a căuta să înțeleagă adevărata *dharma;* aceasta constă în a înțelege acele *kușala-dharmas,* începînd cu *apramanas;* d) legămîntul de a dobîndi în toate privințele absolut toate calitățile și însușirile mîntuitoare ale unui *bodhisattva;* e) legămîntul care constă din ultima *pranidhana.* Cf. *Bodhisattva-bhumi,* 274, 23; 275, 12.

60. „Chiar dacă înțelepciunea tinde spre cea mai înaltă realitate *(Nirvana,* ca mîntuire, n. n.), totuși *karuna* (s. n.) tinde spre starea de mai jos (existența părintească, n. n.); și, astfel, tu ai negat propria ta ființă și te-ai gîndit la ceea ce folosește lumii. Atunci cînd acea compasiune, care dă naștere celor zece puteri (desăvîrșiri, n. n.), a pătruns în tine, tu ai iubit lumea plină de suferință, așa cum un tată iubește pe fiul său". Citat fără loc; apud. Dr D. Schingloff, *Die Religion des Buddhismus, II. Der Heilsweg für die Welt,* Berlin, 1963, p. 75.

61. Dr. Stanislaw Schayer, *Vorarbeiten zur Geschichte der mahayanistischen Erlösungslehren,* München, 1921, p. 36.

înțelepciunea lor de *buddhas* tuturor oamenilor, pentru ca aceștia să-și poată dobîndi propria lor fericire și desăvîrșire [62].

Bodhisattva urmează astfel absolut exemplul lui Buddha Gautama, care nu s-a mulțumit cu propria sa iluminare *(bodhi)*, ci, prin propovăduirea învățăturii sale, a ajutat și altora spre desăvîrșire. În același timp, el a „împărțit" „meritul" stării sale dobîndite de Buddha cu ceilalți și le-a ajutat prin exemplul și activitatea puterii prezente în el la iluminare. De altfel, tocmai în acest sens trebuie înțeleasă învățătura mahayanistă că „meritul" *(parinamana)* unui *bodhisattva* poate fi transmis celorlalți [63].

Virtutea *karuna* este înrudită și ar putea fi privită ca fiind exprimată și în prima din cele zece „desăvîrșiri" ale unui *bodhisattva*, și anume *dana*, care poate fi tradusă, între altele, cu noțiunile de „dărnicie", „milostenie", „caritate", „munificență" [64]. În baza acesteia, *bodhisattva* sacrifică atît bunurile sale trupești, materiale, cît și meritele sale karmice, atunci cînd prin ele poate aduce o ființă mai aproape de țelul mîntuirii: „Eu dau dezinteresat, pentru buna călătorie a tuturor ființelor (existența pămîntească e privită în timpul reîncarnărilor succesive ca o călătorie, n. n.), ca și bunurile și toată mîntuirea *(Șubha)*, la care am ajuns în cele trei stări ale timpului (trecut, prezent și viitor, n. n.). *Nirvana* (s. n.), este renunțarea la totul, ea este scopul gîndirii mele. Atunci cînd trebuie să renunț la totul, e mai bine, dacă e dat ființelor" [65].

În general, textele buddhiste vorbesc deseori despre mai multe categorii de oameni, cărora un *bodhisattva* le face milostenii, dar fără ca prin aceasta să-i excludă pe ceilalți oameni, care au nevoie de aceste milostenii. În afară de săracii cerșetori *(arthi, yacaka)* [66], cărora un *bodhisattva* le face milostenii, există și alte trei clase de oameni, cărora le sînt făcute astfel de milostenii, și anume: prietenii și rudele *(bandhușu; mitra-svajanebhyah; kalyana-mitra-mata-pitrobhyah)* [67]; cei nevoiași, săraci, bolnavi, nefericiți și neajutorați *(daridra-sattva-parigrahah; din-atura-modakah; krpana-vanipaka-yacakebhyah; dine jane; duhkhito nihpratisarano)* [68]; călugării buddhiști și preoții hinduiști *(srammana-brahmanebhyah)* [69].

Credinciosul buddhist practică apoi virtutea *karuna* și pe cea de-a treia treaptă a desăvîrșirii, respectiv *prabhakari* (cea dătătoare

---

62. *Saddharma-pundarika*, 2, 11 sq; Cf. P. Antes, B. Uhde, *Das Jenseits der Anderen. Erlösung im Hinduismus, Buddhismus und Islam*, Stuttgart, 1972, p. 79.

63. Prin milostenia *(dana)* generată de *karuna*, *bodhisattva* primește un „merit" pe drumul spre desăvîrșire. Acest merit *(parinamana)* este însă de două feluri, fapt pentru care se și afirmă că cineva se desăvîrșește prin el pe sine însuși, dar și pe ceilalți. „*A bodhisattva* (s. n.) may „applay" the Merit of a good deed for his own Enlightenment *(bodhi)* ... But a *bodhisattva* (s. n.) may also „aplly" his Merit for the welfare and spiritual progress of all creatures. Such *parinamana* (s.n.) is more commendable in the later *Mahayana* (s. n.) which prefers altruistic activity ever to the ideal of Enlightenment". Vezi H. Dayal, *op. cit.*, p. 192.

64. H. Dayal, *op. cit.*, p. 172.

65. Santideva, *Sikșha-samuccaya*, 3, 10-11.

66. *Ibidem*, 82, 15.

67. *Jataka-Mala*, 106, 4; 219, 10; *Sikșha-samuccaya*, 82, 15.

68. *Divy-avadana*, 395; *Karuna-pundarika*, 66, 2; *Jataka-Mala*, 219, 10

69. *Sikșha-samuccaya*, 27, 15; *Jataka-Mala*, 15, 45 etc.

de lumină)[70], gîndindu-se totdeauna la sărăcia celorlalte ființe; el le învață și le ajută din iubire[71].

În ceea ce privește lucrurile pe care un *bodhisattva* trebuie să le dăruiască, el oferă tot ceea ce are[72], averea sa, „viața, „meritul“ său, ca și soția și copiii săi[73].

El trebuie să știe, de asemenea, cum să facă milostenie. El va fi politicos față de cei nevoiași și va arăta întotdeauna considerație și respect *(satkrtya)* față de ei[74]. De asemenea, va trebui să fie fericit și bucuros, cînd dă ceva; să fie chiar mai fericit decît cel căruia îi dă ceva. El nu trebuie să regrete niciodată cînd oferă ceva, nu trebuie să se gîndească niciodată la răsplată pentru milostenia făcută, și, astfel, se desăvîrșește pe sine, dar și pe alții.

În Mahayana găsim și ideea de iubire față de vrăjmași: „Chiar pe aceia care distrug sau defăimează icoane ale lui Budda, *stupas* (s.n.) și religia cea bună (buddhistă, n.n.), nu se cuvine să-i urăsc, căci iluminații *(Buddhas)* ș.a.m.d., nu suferă nici o durere. Chiar pe aceia, care fac rău Învățătorului, rudei de sînge și altor iubiți, nu trebuie să ne mîniem, dacă..., avem în vedere apariția cauzelor“[75]. Însă motivul iubirii tuturor oamenilor și creaturilor în general este văzut în aceea că, în toți oamenii, există „părticele ale însușirilor lui Buddha“[76].

Bodhisattva iubește toate ființele, la fel cum mama își iubește pe proprii ei copii. El iubește toate ființele mai mult decît pe sine însuși, pe soția sau pe copiii săi. El nu poate iubi pe copiii săi mai mult decît pe ceilalți copii; iubirea sa este aceeași pentru toți[77]. De altfel, deja în buddhismul *Hinayana* găsim consemnat în această privință: „După cum o mamă își ocrotește copilul cu riscul propriei vieți, tot așa trebuie să nutrească fiecare o iubire nemărginită față de toate ființele. Să aibă o inimă cu o iubire nemărginită față de întreaga lume, de deasupra, de dedesubtul și din jurul lui, neamestecată cu sentimente de discriminare și interese antagoniste. Această atenție să fie permanent activă în om, cînd e treaz, cînd stă în picioare, cînd merge, cînd stă jos sau cînd stă culcat. Această stare de iubire a inimii este cea mai bună din lume“[78].

II. CONCLUZII DIN PERSPECTIVA CREȘTINĂ ORTODOXĂ

Potrivit învățăturii noastre creștine, noi am fost creați de Dumnezeu pentru eternitate, fiindcă aspirăm permanent ca niște „înăbușiți“ după infinitate, după absolut[79]. Progresul nostru spre

---

70. H. Dayal, *op. cit.*, p. 286.

71. „He again thinks of the misery, sins and folly of the living beings, and again resolves to help, teach and liberate them“. Vezi, *ibidem*, p. 287.

72. *Aștasahasrika Prajna-paramita*, 36, 519; *Lalita Vistara*, 276, 15; *Saddharma-pundarikă;* 1263, 10, *Daşabhumikasutra*, 18, 22; etc.

73. H. Dayal, *op. cit.*, p. 175.

74. *Bodhisattva- bhumi*, 50 a, 1, 1; *Jataka-Mala*, 166, 15.

75. Shantideva, *Bodhicaryavatara*, VI, *Religionsgesch. Leseb*, XV, p. 56. apud *ibidem*, p. 242.

76. *Ibidem*, p. 57; apud *ibidem*, p. 243.

77. *Sikșha-samuccaya*, 19.

78. *Samyutta-Nikaya*, I, 8.

79. Pr. prof dr. D. Stăniloae, *Teologia dogmatică Ortodoxă*, I, București p. 14.

acest absolut nu este însă altul decît progresul realizat de fiecare dintre noi din iubirea lui Hristos și a semenilor și, în același timp, prin iubirea lor. El este un progres din iubire și prin iubire. Nu există, realmente, progres în afară de iubire. Noi vrem să iubim și să fim iubiți tot mai mult și mereu, tinzînd spre iubirea absolută și fără sfîrșit.

De fapt, în primul rînd, în aceasta ar consta deosebirea între modul cum este privită virtutea iubirii în creștinism și buddhism. Religia buddhistă accentuează și ea, desigur, orizontalismul acestei virtuți, iubirea față de semeni, dar lasă în umbră verticalismul acesteia, iubirea față de Dumnezeu, indiferent cum este conceput El.

Dar, ființa noastră nu-și poate găsi împlinirea ca persoană decît în comuniunea cu o ființă personală supremă. Aceasta nu-și poate descoperi bogăția și nu poate împlini ființa noastră într-o legătură cu treptele inferioare ei, sau reducînd-o la starea inconștientă, proprie unui obiectiv pasiv, ci într-o relație de iubire, în care omul însuși, într-o continuă noutate, își însușește în mod liber și conștient infinita bogăție de iubire a Persoanei supreme, a lui Dumnezeu [80].

Despre o comuniune de iubire cu un Dumnezeu personal nici nu poate fi vorba însă în buddhism. Acest lucru, după cum bine se știe, se datorează în primul rînd învățăturii buddhiste despre persoană.

Impersonalismul generat de fluctuația, schimbarea și impermanența existente în viața unei lumii la fel de schimbătoare, impermanente și, în consecință, iluzorii, exclude de la bun început prezența oricărei relații comunitare în sensul creștin.

Din punct de vedere creștin, lumea e făcută pentru a fi umanizată, și nu omul pentru a fi asimilat lumii, naturii, după cum se întîmplă în buddhism. Lumea întreagă a fost creată de Dumnezeu pentru a deveni un om mare, sau conținutul omului devenit în fiecare persoană atotcuprinzător, nu omul pentru a fi parte a naturii și neînsemnînd în ea mai mult decît orice altă parte a ei, sau contopindu-se cu ea. Fiindcă printr-o eventuală contopire și pierdere a omului în lume și natură s-ar pierde, propriu-zis, cel mai important factor al realității, fără ca natura și lumea să cîștige ceva nou, pe cînd prin asimilarea naturii și a lumii în om, acestea însăși cîștigă, fiind ridicate pe un plan cu totul nou, fără să se piardă propriu-zis [81]. Și acest lucru confirmă personalismul creștin, posibilitatea oricărei relații comunitare de iubire între oameni întreolaltă și aceștia și Dumnezeu, pe de altă parte.

În plus, tocmai de aceea și conținutul și caracterul deficitar al virtuții *karuna*. Iubirea creștină nu poate fi redusă nicidecum doar la aspectul „simpatetic", „compasional", fiindcă acest aspect exclude tocmai comuniunea. Or, din punctul de vedere creștin, iubirea poate fi considerată ca temei al slujirii oamenilor tocmai prin faptul că e comunitară, că implică comuniunea.

A iubi pe cineva doar din compasiune, din faptul că și el este o victimă a unei existențe iluzorii *(maya)*, a suferinței *(dukkha)* lumii, așa cum se întîmplă în buddhism, înseamnă a nesocoti tocmai

---

80. *Ibidem*, p. 18.
81. Cf. *ibidem*, p. 12.

ceea ce este definitoriu pentru această virtute, și anume caracterul ei de dar al lui Dumnezeu, de comuniune în lumina și bucuria lui Hristos. După venirea lui Hristos, omul nu mai e nici suferind, nici singur, ci în toți și în toate este prezent însuși Hristos.

Pe de altă parte, în buddhism este absent aspectul de comuniune al iubirii, tocmai pentru că lipsește persoana, „eul", cu caracter veșnic.

De altfel, în general, atît pentru fenomenologia buddhistă cît și pentru cea mai nouă, „a fi" în chip absolut înseamnă „a fi" pentru un subiect, a avea un sens, iar sensul nu poate fi decît constituit. Și, în acest fel, constituirea este unică explicație a ființei, a întregului sens al ceea ce este [82].

Înțeleasă ca intenționalitate operativă, constituirea apare drept unica explicație a ființei. Tot ceea ce există își are întregul sens numai printr-o operație actuală și potențială a conștiinței [83]. Astfel întreaga existență devine existență doar în urma unei operații actualizante a conștiinței, prin care potențialul se obiectivează, prin care totul este turnat în categoriile umane obiectivante. Și ca atare, „eul" nu există ca entitate, ci e, pur și simplu, produs constituit.

După cum observăm, în această perspectivă fenomenologică, lumea este totalitatea a ceea ce este constituit, înțelegînd prin aceasta inclusiv „eul" sau persoana umană. Este totalitatea obiectivității, dar obiectivitatea este numai în măsura în care ea este dată în ființa-dată-originală a subiectivității. Și aceasta este ceea ce s-a numit „cercul fenomenologic", adică imanență pindită de pericolul identității plate, implicit moarte dintre gîndire și existență [84].

Din punct de vedere creștin însă, lumea în general și omul în special, sînt o realitate neconstituită. Omul este o persoană, ca și Dumnezeu, a Cărei operă este. Ambii fiind persoane, între El și noi se stabilește un raport de iubire, care Îl menține și pe El și pe noi ca persoane. Această iubire nu e experiată de noi ca o infinitate mereu identică, ci ca o infinitate cu perspectiva unei continui noutăți, ca un ocean de bogăție mereu nouă. Mereu vom înainta în ea. Din ce-L cunoaștem pe Dumnezeu, din aceea dorim să-L cunoaștem și mai mult, din ce-L iubim mai mult, ne stimulează la și mai multă iubire [85].

Tocmai de aceea, spre deosebire de buddhism, din punct de vedere creștin, în viața aceasta pămîntească, noi ne aflăm doar pe drum spre iubirea desăvîrșită de Dumnezeu și de semeni. La iubirea și unirea desăvîrșită cu Dumnezeu și cu semenii vom ajunge doar în viața viitoare, bineînțeles, cu condiția să ne străduim spre aceasta în viața de aici. Creația întreagă se află pe drumul iubirii,

---

82. Cf. T. Ghideanu, *Percepție și morală în fenomenologia franceză*, București, 1979, p. 15

83. *Ibidem.*

84. Idem, *Conștiința filosofică de la Husserl la Teilhard de Chardin*, Ed. Junimea, Iași, 1981, p. 34-35; Cf. Jean-Paul Sartre, *L'Etre et le Neant*, Gallimard, Paris, 1964, p. 33.

85. Pr. prof. dr. D. Stăniloae, *Ibidem*, p. 122.

primindu-și puterea din iubirea treimică și înaintînd spre desăvîrșirea ei în unirea cu Sfînta Treime și cu toți oamenii [86].

Pentru că am încercat să subliniem faptul că impersonalismul buddhist exclude adevărata iubire înțeleasă ca comuniune, mai amintim că, din punct de vedere creștin, comuniunea în iubire dintre persoane este posibilă și datorită viziunii creștine despre *virtute*. Pentru învățătura creștină „nu există un lucru total despărțit de altele și nici o unitate fără o distincție în ea În consecință, toate numerele sînt în același timp o unitate și orice unitate e în același timp un număr și orice unu e și multiplu și orice multiplu e și unu. Și una și alta sînt relative. Realitatea e dincolo de unu și de multiplu“ [87].

În buddhism însă, unitatea aceasta nu este una numerică, în care se respectă atît unicitatea propriu-zisă, cît și multiplicitatea, distincția. Ea este mai degrabă una plată, în care totul se pierde într unul, într-o platitudine monotonă și absolută. Eu nu mă deosebesc de ceilalți, pentru că mă identific plenar cu ei, nu sint decît ceea ce sînt ei, mă pierd în ei și ei în mine, într-un mod absolut penteist. „Eul“ devine, astfel, un „tu“, care nu mai există. Și tocmai de aceea karuna nu mai implică o a doua „persoană“, sau chiar dacă o implică, o face tocmai pentru că a dispărut relația subiect-obiect, pentru că totul degenerează într-o identitate uniformă și plată.

Învățătura buddhistă pierde în acest mod distincția dintre persoană și natură, mai precis, persoana se pierde în natură, care devine astfel plată, uniformă. Și de aici caracterul cu totul ambiguu al iubirii, întrucît, așa cum știm, iubirea presupune unitate, dar nu una plată, uniformă, ci una numerică, în care persoanele coexistă în mod distinct.

Din punct de vedere creștin, fiecare om e și natură, dar și ipostas sau subiect; e subiect, ca natură subzistentă, ca centru subzistent unitar al actelor și reacțiilor sale, ca fond ce-și actualizează potențele lui; și e natură, ca instrument sau fond pus în valoare de aspectul ei de subiect, sau de faptul că subzistă real ca ipostas. În fiecare om există și ipostasul și natura, sau și calitatea de subiect și cea de fond și de instrument, fără ca ipostasul să fie un adaos din afară, ci formă necesară a naturii, îndată ce ea există în mod real. În propozițiile „eu mai încălzesc“, „eu cuget“, eu exprim atît calitatea mea de subiect, care simte sau cugetă, cît și calitatea mea de fond sau izvor de simțire sau cugetare. Una fără cealaltă nu sînt posibile, odată ce exist. Natura umană nu poate exista concret niciodată numai ca natură, ca fond, ca „obiect“, fără să aibă și calitatea de subiect, de persoană, dar nici subiectul, fără natură [88].

Persoana este un „cine“ unitar, care este și se știe subiectul unei firi sau al unui fond de însușiri din care poate scoate acte mereu noi și în care suportă și primește actele altor factori personali și impersonali. „Cine“-le unitar al persoanei se conciliază cu

---

86. Cf. *ibidem*, p. 281.
87. *Ibidem*, p. 306.
88. *Ibidem*, II, p. 39.

complexitatea acestui fond de însușiri pe care-l manifestă în acte proprii și în care primește actele străine. Privită ca unitate, complexitatea e persoană; privită ca complexitate de însușiri, e natură [89].

Fiind persoană, omul tinde și se realizează doar în comuniune cu alte persoane [90], dar fără a se pierde în acestea în mod panteist, așa cum se întîmplă in buddhism. Pe acest plan, separația dintre subiect și obiect e depășită și din punct de vedere creștin, dar fără ca acestea două să se confunde. Fiindcă subiectul și obiectul sînt deosebite, dar nu despărțite. E depășită separația subiectului de obiect, și totuși se salvează acestea amîndouă, pentru că subiectul sau persoana experiază în adîncurile sale un „obiect" deosebit de sine. Dar „obiectul" experiat înlăuntru, fiind o realitate spirituală sau legat interior cu subiectul, e într-o continuitate sau intercomunicare cu subiectul cunoscător și, amîndouă cu subiectul suprem de la baza tuturor lucrurilor [91].

Iubirea dintre eu-tu înseamnă, din punct de vedere creștin, iubirea dintre două subiecte sau persoane. De aceea, ea nu apare în creștinism ca un rezultat al depășirii caracterelor de „eu" și „tu" sau al identității plenare și absolute a tuturor oamenilor. Pentru că iubirea înseamnă unire și unitate, dar nu în sens panteist.

Dar, cu toate acestea, iubirea nu stă exclusiv în puterea celor două subiecte, fiindcă în acest caz iubirea între ele ar putea fi permanentă și desăvîrșită prin ea însăși. Ea e susținută și reaprinsă în momentele ei de slăbire, de întrerupere, de răspundere față de o persoană supremă. Și acest lucru în contrast cu *karma* buddhistă, care implică orizontal doar aportul celor două sau mai multe subiecte umane. Persoana supremă dă putere iubirii și conduce spre desăvîrșire iubirea între persoanele umane. Ea adîncește în fața noastră valoarea și taina celeilalte persoane și, prin aceasta, întărește iubirea noastră față de ea și viceversa. În aceasta mi se face vădită mie iubirea Persoanei supreme față de persoana semenului, iar persoanei lui, iubirea Persoanei supreme față de mine [92].

Spre deosebire de Dumnezeu, la oameni e posibilă existența mai multor persoane decît trei, așa cum subliniază părintele profesor Dumitru Stăniloae, pentru îmbogățirea lor spirituală și pentru depășirea monotoniei trăite în raport cu fiecare persoană, în calitatea ei de mărginită; e necesar ca un *eu* să atragă în rolul de *tu* mereu alte și alte persoane cuprinse sub categoria lui *el*. Iar *el* trebuie să fie multiplu, fiindcă și *eu* și *tu* sînt mărginiți. Dar în nici un caz nici la oameni nu există categoriile: *eu, tu,* și *el,* sau multiplul lor, în care ar fi asimilate mai multe persoane ca *eu,* ca *tu,* sau ca *el; noi, voi ei.* Din perspectiva relației *eu-tu* nu se poate merge mai departe de *el,* pentru că nu are unde să se mai meargă [93].

---

89. Vezi Leonțiu de Bizanț, *Contra Nestor et Eutych;* P. G., 86, I, col. 1280 AB; apud *ibidem,* p. 37.

90. Cf. S. D. Ogodescu, *Persoană și lume,* Ed. Albatros, București, 1981, p. 128.

91. Pr. prof. dr. D. Stăniloaie, *Teologia Morală Ortodoxă,* III, *Spiritualitatea ortodoxă,* București, 1981, p. 163.

92. Idem. *Teologia Dogmatică...,* p. 495.

El îndeplinește rolul de „obiect", de orizont, care asigură și lui *eu* și *tu* sentimentul obiectivității, așa cum afirmă același venerabil teolog, prin faptul că-i păzește de a se confunda într-o unitate distinctă, prin exclusivismul iubirii dintre ei, pe care-l poate produce socotința fiecăruia dintre ei, că nu mai e nimic vrednic de iubit în afară de celălalt. Existînd un al treilea de aceeași valoare, nici unul din cei doi care se iubesc nu uită de vrednicia de iubire a celui de al treilea și prin aceasta sînt reținuți de la confundarea întreolaltă. La oameni, al treilea poate avea rolul de a-i feri pe cei doi nu numai de a se confunda unul cu celălalt, de a se pierde unul în celălalt, ci și de a cădea într-o plictiseală și monotonie prin neputința lor de a-și întreține permanent interesul reciproc, datorită finitudinii lor. La oameni, al treilea are deci rolul de a oferi unuia sau altuia din cei doi și ambilor noutatea unei noi comuniuni, după care pot reveni cu interes împrospătat și îmbogățit la comuniunea dintre ei[94].

Din punct de vedere ortodox, iubirea e opusul individualismului rigid. Ea e deschiderea inimii în mod nelimitat pentru ceilalți *în Hristos*, e uitare de sine pentru ceilalți, după exemplul și puterea *lui Hristos*. A trăi în iubire înseamnă a trăi în nelimitarea generoasă, iradiată în noi din infinitatea Persoanei lui Dumnezeu, aflată și în celelalte persoane. Nu se poate iubi decît o altă persoană[95], fiindcă iubirea este interpersonală și comunitară.

Dată fiind necesitatea continuă de a răspunde tot mai deplin apelului celorlalți, pe care noi îl simțim nelimitat în mod virtual, pentru că rămîn în permanență nesatisfăcuți cu răspunsurile noastre limitate, simțind și ei că le-am putea răspunde nelimitat, dar nu prin propriile noastre puteri, ci din darul iubirii nelimitate a lui Dumnezeu, apare nevoia faptelor continui, ca răspunsuri ale noastre mereu mai sporite în relațiile cu semenii. Și aceasta, mai ales după ce am dat un nou răspuns, simțind că și el a fost nedeplin, întrucît a apărut în noi o posibilitate nouă pentru un răspuns mai deplin. Dar, chiar în momentul în care îi dăm acest nou răspuns, îl simțim ca nedeplin, ca depășit, ca aparținînd trecutului, fiindcă în noi apare în același moment posibilitatea unui nou răspuns pe care îl sperăm perfect sau mai desăvîrșit. În aceasta constă, de fapt, puterea nelimitată și rolul mereu crescînd spre o tot mai mare perfecțiune a iubirii noastre, care izvorăște din darul iubirii lui Dumnezeu. De altfel, tocmai pentru aceasta se poate vorbi de o lipsă de limită a iubirii, întrucît iubirea noastră provine *din iubirea lui Hristos*, care e nelimitată[96].

Această necesitate a faptelor neîncetate ca răspunsuri permanente ale noastre în relațiile cu semenii vine și din nevoia de a da un răspuns altor și altor situații, altor și altor nevoi ale semenilor noștri în fața cărora ne pune Dumnezeu, cerîndu-ne să

---

93. *Ibidem*, p. 312.
94. *Ibidem*, p. 310.
95. *Ibidem*, II, p. 367.
96. *Ibidem*, p. 374.

ne manifestăm continuu și noi iubirea noastră, care, de altfel, este iubirea neîncetată a lui Dumnezeu față de oameni prin noi, și față de noi înșine; fiindcă Dumnezeu voiește ca noi să creștem permanent și pe toate planurile, dezvoltîndu-ne toate posibilitățile noastre de cunoaștere și realizare, dezvoltînd comuniunea de iubire cu cît mai mulți semeni și împrospătînd-o mereu [97].

De aceea, iubirea din care izvorăsc faptele noastre și pe care ele o fac să sporească, nu poate atinge niciodată un nivel de la care să nu mai poată crește, fiindcă iubirea lui Hristos din care ea se alimentează nu are o limită și pentru că persoana noastră pe care Hristos o vrea să sporească în iubire nu atinge niciodată o limită a creșterii ei [98].

Hristos îi învață pe oameni să iubească și pe vrăjmașii lor (Matei 5, 44). Aceasta înseamnă a vedea în fiecare om o existență vrednică de atenția iubirii și avînd nevoie de ea pentru viața sa și a socoti că nici unul nu poate fi viață adevărată, decît în măsura în care devine subiectul de iubire al altora. Din punct de vedere ortodox, viața e identică cu iubirea și ambele sînt identice cu persoana. Iar viața adevărată nu vrea să sfîrșească niciodată, ci să crească și să sporească continuu [99].

Două persoane care se iubesc nu mai știu ce are în această iubire fiecare de la sine și ce este de la celălalt. Dacă cealălaltă n-ar iubi-o, n-ar avea cealaltă putere s-o iubească. Fiecare o face pe cealaltă aptă să o iubească prin iubirea ei și în același timp printr-o atracție ce o exercită asupra aceleia. Dar, însăși atracția exercitată asupra aceleia provine din iubirea ei față de aceea [100]. Avem, de altfel, aici cel mai pozitiv mod de a rezolva relația dintre iubire, egoism și altruism, din punct de vedere ortodox, vis-à-vis de fenomenologia buddhistă.

Prin iubire pătrundem, realmente, în intimitatea unui semen, în sîmburele ființei lui. Îl pătrundem, desigur, fără să-l nimicim, să-l anulăm ca persoană, să-l micșorăm, ci, dimpotrivă, dîndu-i posibilitatea să crească. De aceea, iubirea e suprema unire și promovare reciprocă și, totodată, suprema cale de cunoaștere în care semenul nu e pasiv, ci mai liber ca în orice altă stare sau relație. Cu cît îl iubim mai mult, cu atît ni se descoperă mai mult [101]. Iubirea e un uriaș plus de cunoaștere, producînd în același timp un uriaș plus de viață în cel iubit și în cel ce iubește, dezvoltînd la maximum ființa noastră și a semenilor. [102].

Pe de altă parte, acest uriaș plus de viață înseamnă, în primul rînd, slujire reciprocă, într-o comuniune cît mai desăvîrșită de iubire.

---

97. *Ibidem*, p. 375.
98. *Ibidem*, p. 369.
99. Idem, *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*, Craiova, 1987, p. 339.
100. Idem, *Teologia Dogmatică...*, I, p. 280.
101. Idem, *Teologia Morală Ortodoxă*, p. 266.
102. *Ibidem*, p. 267.

În relația noastră cu semenii noștri, fiecare existăm pentru o altă persoană, slujind tuturor [103], pe temeiul aceleiași iubiri, pentru ca, prin aceasta, să ne îmbogățim noi înșine. Acest lucru nu înseamnă, desigur, că am cădea la nivelul obiectelor, fiindcă în slujirea semenilor noi ne angajăm în mod liber, din iubire, iar prin efortul de a le face bucurie lor, creștem, de fapt, noi înșine în libertatea comuniunii și în conținut spiritual. Numai cu alte persoane noi putem realiza o comuniune de iubire din care să putem crește reciproc ca surse de iubire și de fapte de slujire mereu noi [104].

De altfel, așa cum am putut observa, omul este în mod firesc o ființă deschisă către semenii săi [105], simțind mereu nevoia de a se ajuta cu ceilalți, de a împărtăși și altora gîndurile sale, de a dialoga cu alții, de a fi mereu într-un schimb reciproc cu ceilalți [106]. Comuniunea însăși nu poate fi deplină cînd e susținută și realizată doar prin cuvînt, pentru că ea rămîne totuși abstractă, teoretică. De aceea ea trebuie trăită, adică pusă în practică; ea trebuie relevată prin fapta de slujire reciprocă [107], izvorîtă din iubire.

Tocmai de aceea, cel izolat și egoist este, în realitate, omul care se iubește cel mai puțin, pe cînd cel ce iubește și realizează binele pentru semenul său dovedește, de fapt, o mare iubire față de el însuși [108]. Așa se face că slujirea în general este identică cu slujirea de sine, cu iubirea de sine, în această comuniune de fapte și interese din viața pămîntească și pentru cea veșnică [109].

Privită sub aspectul slujirii, iubirea față de semeni nu poate rămîne nici în creștinism, ca și în buddhism, de altfel, o simplă speculație, o simplă teorie, care ne-ar putea orienta la un moment dat spre o slujire abstractă spre o „doxologie contemplativă și atîta tot“ [110].

E foarte adevărat însă că, în ultimul timp, s-a vorbit tot mai frecvent, în multe părți ale lumii, de o adevărată criză a crești-

---

103. Cf. Idem, *Teologia Dogmatică...*, I, p. 481.

104. *Ibidem*, p. 19.

105. *Ibidem*, p. 307-308.

106. Cf. Vl. Lossky, *Théologie Dogmatique*, în „Messager de l'Exarchat du Patriarche russe en Europe Occidentale“, 1964, nr. 48, p. 224.

107. Pr. prof. dr D. Stăniloae, *Comunitatea prin iubire*, în „Ortodoxia“, XV (1963), nr. 1, p. 64.

108. Sfîntul Ioan Gură de Aur, *Omilia VII la Ep. 2 Timotei,;* P. G., 62, col. 637.

109. „Iubește pe aproapele ca pe tine însuți; slujește pe aproapele ca pe tine însuți, e concluzia ce s-ar putea desprinde din acest principiu al solidarității ca temei al slujirii, pricipiu ontologic în același timp“; Vezi, Mitropolit Dr. A. Plămădeală, *Biserica slujitoare. Text prescurtat*, Extras din rev. „Studii Teologice“, XXIV (1972), Sibiu, 1986, p. 76.

110. Cf. Dr. Antonie Plămădeală, *Ca toți să fie una*, București, 1979, p. 429; J. Bernhart, *Die philosophische Mystik des Mitelalters von Ihren antiken Ursprüngen bis zur Renaissance*, München, 1922, p. 46; R. Roques, *Le primat du Transcendant dans la purification de l'intellingence selon le Pseudo-Denys*, în „Revue d'ascetique et de mistique“ 23, Toulouse, 1947, p. 168.

nismului, care nu e generată, firește, decît de îndepărtarea de viață, de slujire, de o intelectualizare și abstractizare excesivă a teologiei. Dar, acest lucru nu constituie un principiu general, nu poate fi calificat ca o normă creștină de viață și gîndire universal-valabilă [111], fiindcă conceptele nu pot da și nici crea niciodată un echilibru spiritual. Adevărata fericire constă în „a da", a sluji, în experienta relației de iubire cu toți oamenii, ci nu în cea cerebrală, care se datorează și izvorăște din împuținarea exemplelor vii [112].

A fi credincioși lui Hristos, înseamnă a iubi pe semenii noștri, a-L urma pe Hristos Însuși pe drumul slujirii tuturor oamenilor [113], pînă la jertfa pentru alții [114]. Astfel, pentru Sfîntul Ioan Gură de Aur, de pildă, milostenia, ca formă de slujire a aproapelui, e stare sufletească de identificare cu aproapele nostru, prin iubire însă [115], nu în sensul unei depersonalizării ca în buddhism, pentru că ea înseamnă „a da". Într-un anume fel, milostenia are semnificația de „creație" și reprezintă dovada supremă că te-ai integrat, prin iubire, în unitate, o unitate însă numerică, ci nu una plată, și astfel, că semenul nu mai este pentru tine un „altul", ci l-ai integrat în ființa ta, compătimești cu el, coexiști cu el. Și, în acest mod, „a da" nu mai înseamnă un simplu acord intelectual lipsit de o eficiență interioară, ci înseamnă faptă, înseamnă iubire și slujire reală [116].

Desigur că și în creștinism, ca și în buddhismul *Mahayana*, slujirea aceasta sporește necontenit și se amplifică într-o *comuniune universală de iubire* a tuturor semenilor noștri. Dar, dacă în buddhism acest lucru e posibil fiindcă virtutea *karuna* e privită mai mult ca un rezultat al depășirii caracterelor de „eu" și „tu", al identității plenare a tuturor oamenilor și, implicit, al unei depersonalizări a însăși existenței umane, de tip panteist, în creștinism,

---

111. Vezi mai pe larg în acest sens, Pr. prof. Nicolae Achimescu, *Faptă și comuniune*, manuscris, 1989.

112. Dr. Antonie Plămădeală, *Ibidem*, p. 429.

113. Vezi, Teoctist, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *Pe treptele slujirii creștine*, partea I, Ed. Mitropolia Moldovei și Sucevei, Mănăstirea Neamț, 1980, p. 125; Dr. Antonie Plămădeală, Mitropolitul Ardealului, *Tradiție și libertate în spiritualitatea ortodoxă*, Sibiu, 1983, p. 316; (Vezi întregul capitol, *Spiritualitate și slujire*, p. 301-327); Pr. prof. dr. D. Stăniloae, *Slujitori ai lui Dumnezeu, slujitori ai oamenilor*, în B.O.R., nr. 3-4/1970, p. 409.

114. Dr. Antonie Plămădeală, *Ca toți să fie una*, p. 429.

115. Veniamin Micle, *Sfîntul Ioan Gură de Aur ca predicator social*, în „Mitropolia Ardealului", XIII (1968), nr. 7-8, p. 538.

116. Dr. Antonie Plămădeală, *Biserica slujtoare...*, p. 93; Cf. Sfîntul Ioan Gură de Aur, *Omilia despre pocăință*, XI, 1; P. G., 49, col. 343; Idem, *Omilia VII la Ep. către Romani*, 5; P. G., 60, col. 447; P. G., 60, col. 464.

acest lucru se datorează faptului că Biserica reprezintă comunitatea „celor ce au devenit", dar, în același timp, și a celor ce sînt pe cale „să devină subiecte ale dragostei agapice, a iubirii la modul dumnezeiesc" [117]. Prin comuniunea euharistică cu Hristos și prin celelalte Sfinte Taine, toți credincioșii devin, prin har, părtași ai iubirii agapice a lui Hristos [118].

Comuniunea aceasta în solidaritate, slujire și iubire reciprocă trebuie, astfel, realizată cu toți oamenii de pe pămînt, pe temeiul și în temeiul aceleiași iubiri, fiindcă toți au devenit, într-un anume fel, membre ale Trupului Tainic al lui Hristos, indiferent dacă sînt conștienți sau nu de această calitate a lor [119].

Și acest lucru vine nu numai în sprijinul unui dialog interreligios, ci și în interesul unei slujiri mai responsabile a idealurilor de pace ale omenirii de astăzi.

Pr. lector Nicolae ACHIMESCU

---

117. Pr. prof. dr. D. Belu, *Sub semnul iubirii agapice*, în „Mitropolia Banatului", XX (1970), nr. 10-12, p. 683; Pr. prof. dr. Ioan I. Ică, *Comuniune și intercomuniune*, în „Glasul Bisericii", XXXVII (1978), nr. 5-6, p. 537.

118. Cf. Augustin Alex. Bidian, *Bhakti și Agape*, în „Studii Teologice", X (1958), nr. 3-4; Pr. prof. dr. I. Todoran, *Eros și Agape*, în „Studii Teologice", VIII (1956), nr. 3-4, p. 143; Drd. Gh. Chișcă, *Ideea de comuniune în Ortodoxie*, în „Ortodoxia", XXI (1969), nr. 3, p. 414.

119. Pr. prof. dr. I. I. Ică, *Ibidem*.

PREOTUL DUHOVNIC ȘI TAINA SPOVEDANIEI *

A. *Taina Mărturisirii și locul ei în cadrul celorlalte Sfinte Taine*. Taina Mărturisirii, una din cele șapte pe care le mărturisește și le administrează Biserica Ortodoxă, este înrudită prin efectele ei cu Botezul, Euharistia și Maslul Despre iertarea păcatelor se vorbește în Taina Botezului: „Pocăiți-vă și să se boteze fiecare dintre voi în numele lui Iisus Hristos, spre ierarea păcatelor voastre și veți primi darul Duhului Sfînt“ (Fapte 2, 38). Euharistia se dă credinciosului „spre iertarea păcatelor și spre viața de veci“, cum reiese din formula de administrare; iar referitor la efectele Tainei Maslului, Sfînta Scriptură spune: „Este cineva bolnav între voi? Să cheme preoții Bisericii și să se roage pentru el, ungîndu-l cu untdelemn în numele Domnului. Și rugăciunea credinței va mîntui pe cel bolnav și Domnul îl va ridica, și de va fi făcut păcate se vor ierta lui“ (Iacob 5, 14-15).

Însă faptul că omul poate păcătui și după botez, iar botezul nu se poate repeta pentru a curăți păcatele, că omul nu se poate apropia de Sfînta Împărtășanie pînă ce mai întîi nu și-a cercetat conștiința (I Corinteni 11), chiar dacă se administrează credinciosului spre iertarea păcatelor, ne dovedește că Spovedania are un loc bine determinat în cadrul celorlalte taine și un scop precis în viața Bisericii și a credincioșilor. Pocăința este Taina prin care omul se reînnoiește. Prin ea se preface legătura harică a omului cu Dumnezeu, legătură slăbită de păcat. Orice păcat este o nouă răstignire a lui Hristos, spun Sfinții Părinți. Or, această răstignire nu înseamnă altceva decît a-L pune pe Hristos în imposibilitatea de a se deschide spre tine, de a-ți întinde mîna și, implicit, pierderea comuniunii cu El Mărturisirea ca taină urmărește tocmai restabilirea omului în stare de har, refacerea comuniunii cu Dumnezeu.

Am arătat că uneori efectele Tainelor se suprapun, fără a se confunda scopul precis al fiecăreia dintre ele, dar și importanța unora dintre ele se suprapune. Astfel, privitor la Taina Spovedaniei, Sfîntul Ioan Gură de Aur, arată că este tot atît de importantă ca și sfîntă jertfă. „Prin preoți, spune Sfîntul Părinte, se săvîrșește și sfînta jertfă și alte slujbe, întru nimic mai prejos de sfînta jertfă și în ce privește vrednicia preoțească și în ce privește mîntuirea noastră Oamenii, care trăiesc pe pămînt au primit îngăduința să administreze cele cerești și au o putere pe care Dumnezeu n-a dat-o nici îngerilor, nici arhanghelilor. Nu s-a spus îngerilor, ci oamenilor: „Orice veți lega pe pămînt...“. Au și stăpînitorii pămîntului puterea de a lega, dar leagă numai trupurile. Puterea de a lega a preoților, însă leagă sufletele și străbate cerul; Dumnezeu întărește sus în ceruri cele făcute de preoți jos pe pămînt; Stăpînul întărește hotărîrea dată de robi. Ce oare altceva a dat Dumnezeu preoților

---

*. Lucrarea principală de seminar, alcătuită în cadrul cursurilor pentru pregătirea doctoratului în teologie de Pr. drd. Viorel Sava, la catedra de Teologie Liturgică, sub îndrumarea P.C. Pr. prof. dr. Nicolae Neculă, care a dat și avizul pentru publicare.

decît toată puterea cerească? ... Domnul a spus iarăși: „Tatăl a dat toată judecata Fiului". Văd, însă, că toată această putere a fost încredințată de Fiul preoților. Au fost înălțați la slujba aceasta atît de mare, ca și cum de acum s-ar fi mutat în ceruri, ca și cum ar fi depășit firea omenească, ca și cum ar fi scăpat de toate patimile omenești [1].

a) *Importanța Mărturisirii în viața Bisericii.* Sfîntul Pavel vorbește despre „omul cel vechi și omul cel nou". Omul cel nou este cel dezbrăcat de păcat și înnoit prin Hristos, îmbrăcat în Hristos (Romani 6, 3-11). Această dezbrăcare, golire de păcat și înnoire prin Hristos este o permanență a vieții atîta vreme cît se dorește o creștere duhovnicească. Fără Mărturisire nu există prospețime în viața spirituală. Fiecare nouă mărturisire este o retrezire, o deșteptare dintr-un somn și începutul unui nou urcuș. De aceea mărturisirea este considerată una din primele trepte ale procesului de creștere duhovnicească și cea care pregătește evoluția ulterioară [2]. Importanța spovedaniei reiese și de acolo că prin ea se menține sănătatea întregului corp, Biserica, dar și sănătatea fiecărui mădular în parte. Cînd un mădular suferă, suferă întregul corp, iar ceea ce este și mai grav, boala unui mădular se poate extinde în întreg corpul Pentru a proteja sănătatea întregului corp, ea se impune cu necesitate pentru fiecare mădular în parte [3].

Iar în al treilea rînd, prin spovedanie credincioșii primesc cea mai mare binefacere: iertarea [4]. La baza armoniei interumane, Mîntuitorul a pus iertarea, iar armonia cu Dumnezeu omul o dobîndește în urma primirii iertării. Însă iertarea, acest dar mare, omul nu-l primește independent de dorința lui și de manifestarea acestei dorințe. El trebuie să-și arate disponibilitatea primirii iertării, iar aceasta o face prin acte concrete: căință și mărturisire.

B. *Pregătirea preotului pentru săvîrșirea Tainei Spovedaniei.* Pregătirea teologică, cultura generală și formarea duhovnicească, sînt condiții impuse oricărui slujitor al altarului. Dar există și o pregătire specială care ține de latura sacramentală a slujirii preoțești și aceasta mai ales cu ocazia săvîrșirii anumitor acte sfinte. Dacă se cere ca preotul să fie un bun rugător, înțelegînd prin aceasta că trebuie să aibă o dispoziție permanentă pentru rugăciune, dacă se cere ca el să fie un conștiincios săvîrșitor al slujbelor sfinte după rînduială, dacă se cere ca să fie un bun predicator, un bun sfătuitor, să degaje bunăcuviință și sfințenie [5], în cazul

---

1. Sfîntul Ioan Gură de Aur, *Tratatul despre preoție*, trad. de Pr. D. Fecioru, București, 1987, p. 59-60.

2. Pr. prof. Ioan C. Coman, *Sfinții Părinți ca îndrumători ai duhovniciei* în „Mitropolia Banatului", XVI (1966), nr. 4-6, p. 199. Vezi și Fr. prof. D Stăniloae, *Mărturisirea păcatelor și pocăință în trecutul Bisericii*, în „Biserica Ortodoxă Română", LXXIII (1955), nr. 3-4, p. 218-250; Pr. prof. Al. Moisiu *Obligația postului și a spovedaniei înainte de împărtășire*, în rev. cit., XCIV (1976), nr. 7-8, p. 704-710.

3. Vezi și Pr. prof. dr. Dumitru Radu, *Preotul ca săvîrșitor al Tainei Spovedaniei și puterea lui de a dezlega păcatele, după învățătura ortodoxă*, în „B.O.R.", C (1982), nr. 9-10, p. 817-818.

4. Pr. prof. Al Moisiu, *op. cit.*, p. 708.

săvîrșirii Tainelor, și în mod deosebit, al Mărturisirii și Euharistie, se cere ceva mai mult. Și aceasta pentru faptul ca la săvîrșirea Euharistie, preotul se află în fața Trupului și Sîngelui real al lui Hristos și lucrează cu aceste elemente. Pregătirea pentru săvîrșirea acestui act se impune de la sine, și nu necesită comentarii sau adaosuri. De altfel, asupra acestui capitol s-a insistat în studii de specialitate [6].

În cazul Mărturisirii, preotul operează asupra sufletelor credincioșilor încredințați spre păstorire și acesta nu este un lucru ușor și la îndemîna oricui. Dacă ținem cont și de faptul că Sfîntul Ioan Gură de Aur acordă aceeași importanță slujirii Mărturisirii ca și slujirii Sfintei Jertfe, e de la sine înțeles că aceeași atenție se cuvine să se dea și pregătirii pentru săvîrșirea Tainei Mărturisirii, ca și pentru săvîrșirea Euharistiei. Referitor la aceasta putem vorbi de o pregătire *îndepărtată* și alta *apropiată* săvîrșirii spovedaniei.

Pregătirea *îndepărtată* presupune o multitudine de aspecte, din care încercăm să prezentăm cîteva. Mai întîi lucrarea care se săvîrșește în scaunul de spovedanie, este o lucrare ce poartă o adîncă pecete a prezenței harului. Dar acest har nu se dobîndește oricum, ci prin neîncetate osteneli duhovnicești care dovedesc deschiderea spre har și dorința de a-l primi. Fără acest har roadele lucrării în scaunul de spovedanie întîrzie să apară. „Iscusința duhovniciei este mai întîi o problemă de har. Fără încrederea în acest har și fără nevoințele trebuitoare pentru dobîndirea lui, nu putem sluji divarului cel nemitarnic al Judecătorului Hristos“ [7].

Harului i se adaugă experiența și cunoașterea. De aceea preotul trebuie să fie un bun pedagog cu putere de pătrundere și cunoaștere a oamenilor ce vin către dînsul [8], iar acestea trebuie „îngemănate cu o experiență bogată cîștigată în anii grei și lungi căci spovedania te învață ea despre ea însăși. Fiecare penitent constituie oarecum un fel de material didactic și astfel ai în față atîtea obiecte de învățămînt cîți penitenți ai“ [9]. Aceasta nu înseamnă că are îngăduința ca, lipsit de experiență și puterea de pătrundere, să înceapă mai rău și apoi să se perfecționeze sau că are dreptul să greșească și din greșeli să tragă învățăminte.

Cunoașterea și experiența se adîncesc, capătă profunzime și consistență, dar ele nu pot lipsi la începutul drumului. Corăbierul nu iese în largul mării cu corabia, dacă nu cunoaște meșteșugul conducerii, în speranța că va învăța sau că marea însăși îl va învăța cum să o traverseze. El își poate doar adapta meșteșugul conducerii la drumul pe care îl are de parcurs.

---

5. Pr. prof. dr. Al. Moisiu, *Pregătirea preotului pentru slujbe, ierurgii,* în „Îndrumător Bisericesc“, Alba Iulia, 1980, p. 76-78.

6. Pr. prof. Ene Braniște, *Despre pregătirea pureotului pentru slujirea Sfintei Liturghii,* în „Mitropolia Moldovei și Sucevei“, XX (1954), nr. 12, p. 13-21; Idem, *Pregătirea preotului pentru săvîrșirea dumnezeieștii Liturghii,* în „Îndrumător Bisericesc“, Alba Iulia, 1980, p. 70-73.

7. † Firmilian, Mitropolitul Olteniei, *Duhovnicul,* în „Mitropolia Olteniei, VIII (1956), nr. 1-3, p. 4.

8. Vezi și Prot. Nicodim Belea, *Funcția soteriologică și educativă a Tainei Spovedaniei,* în „Biserica Ortodoxă Română“, C (1982), nr. 5-6, p. 480.

9. *Ibidem,* p. 484.

Aceste toate își găsesc împlinirea lor cînd sînt dublate de o serie de alese calități necsare preotului duhovnic. Cu ele preotul se naște sau le dobîndește. Și-ntr-un caz și-n celălalt ele trebuie cultivate. Între acestea pot fi enumerate: sfințenia vieții, moralitatea exemplară [10], știința și cultura.

Preotul trebuie să posede un orizont larg de cunoaștere. Spovedania își întinde razele sale peste toate domeniile de activitate. Biserica nu are o viață și forme de manifestare închise în sine. Ea nu lucrează spre mîntuire doar asupra celor care-i pășesc pragul, ci asupra tuturor categoriilor sociale, chiar și asupra mădularelor plasate prin mediul în care lucrează, prin gradul de cultură, de pregătire, prin posibilitățile materiale, la extremitățile corpului. Pentru a pătrunde în mediul lor și a-i înțelege, pentru a putea să-i ridice în lumina mîntuitoare el trebuie să le cunoască modul de viață, de gîndire, să le cunoască preocupările intelectuale, pregătirea profesională și conținutul acestei pregătiri, etc. Ori toate acestea presupun multă știință și o vastă cultură. Scriptura spune că „orb pe orb nu poate să călăuzească". În scaunul spovedaniei se pune în aplicare în mod deosebit latura învățătorească a slujirii preoțești. „Lucrarea aceasta grea și complicată nu poate fi îndeplinită în condiții pe deplin satisfăcătoare decît de duhovnicul acela care stăpînește, care posedă cunoștințele veacului său, de duhovnicul acela care se cultivă neîntrerupt prin studiu și lectură, de duhovnicul luminat și împidobit cu toată cultura veacului său" [11].

O problemă importantă este aceea a necesității cunoașterii mijloacelor de lucru psihanalitice și psihoterapeutice și a efectelor acestora față de Taina Spovedaniei. Aceasta este o temă de actualitate întrucît există mulți oameni și în special tinerii care preferă uneori un psihiatru și nu un duhovnic.

Cunoștințele în domeniul psihanalizei și al psihoterapiei [12], îi pot descoperi preotului duhovnic interferențele acestora cu Spovedania, dar și superioritatea celei din urmă. Psihanaliza arată necesitatea unui confesor, descătușează dar nu reface, nu reînnoiește, pentru că atît confesorul, în speță medicul cît și metoda în sine sînt lipsite de suportul haric.

Un element deosebit de important care ține atît de pregătirea îndepărtată a preotului pentru săvîrșirea Spovedaniei dar și de cea apropiată, este credința tare în lucrarea tainei. În rugăciunea de dezlegare din cadrul Tainei Spovedaniei se spune: „... iar eu nevrednicul preot și duhovnii, *cu putereo ce-mi este*, te iert și te

---

10. Pr. prof. Sp. Cîndea, *Taina Mărturisirii ca mijloc de pastorație individuală*, în „Mitropolia Olteniei", VIII (1956), nr. 6-7, p. 317-319; Vezi și Pr. P. Vintilescu, *Spovedania și duhovnicia*, București, 1939, p. 48-50; Pr. prof. Ene Branișteș, *Sfaturi și indemnuri pentru duhovnici în vechile cărți românești de învățătură pentru preoți*, în „Mitropolia Olteniei". VIII (1956), nr. 10-12, p. 620-621; Prot. Nicodim Belea, *Indatoririle duhovnicului după sfintele canoane*, în „Studii Teologice", III (1951), nr. 9-10, p. 481-498, tratează și despre calitățile duhovnicului în lumina canoanelor și a Sfinților Părinți.

11. Pr. prof. Spiridon Cîndea, *op. cit.*, p. 318.

12. Sigmund Freud, *Introducerea în psihanaliză. Prelegeri de psihanaliză, psihopatologia vieții umane*, trad., studiu introductiv și note de Dr. Leonard Gavriliu, București, 1980, p. 63.

dezleg..."[13]. Dacă penitentul trebuie să creadă că în momentul rostirii acestei formule el este iertat și împăcat cu Dumnezeu, cu atît mai mult trebuie să creadă preotul că în momentul rostirii ei iertarea de la Dumnezeu se revarsă prin el peste penitent. Credincioșii simt această putere în preot și cred în ea. Ei vin la mărturisire nu numai dintr-o necesitate psihologică, nu numai pentru a scăpa de coșmarul conștiinței și a se împăca cu Dumnezeu, ci și din convingerea că acestea se realizează prin preotul duhovnic, prin puterea dată lui. Și dacă credincioșii cred în această putere, cred în ea și o simt, înseamnă că ea există, fapt pentru care, mai mult decît alții trebuie să o simtă și să creadă în ea cel ce o posedă, preotul duhovnic. Puterea dată preotului este o putere nepămîntească și în fața ei se cutremură și preotul și penitentul[14].

Pregătirea *apropiată* are în vedere o „pravilă", o rînduială pe care preotul duhovnic trebuie să o respecte de fiecare dată cînd are de oficiat Taina Spovedaniei. Oficiind slujirea de duhovnic Sfîntul Vasile cel Mare spune: „Se numește duhovnic acela care nu mai trăiește după trup ci este purtat de Duhul lui Dumnezeu, fiind fiu al lui Dumnezeu și făcîndu-se asemenea chipului Fiului lui Dumnezeu"[15]. Trăirea după duh este condiționată de purificarea de patimi, de înnoirea permanentă a omului lăuntric. Dar această înnoire, purificare și înduhovnicire preotul nu o începe de la credincioși spre sine, ci invers. Mai întîi preotul trebuie să fie conștient că judecata pe care o face în scaunul spovedaniei, în numele lui Hristos, asupra penitentului, urmărește în ultimă instanță ferirea acestuia de osînda judecății din urmă, dar tot așa preotul trebuie să fie conștient că judecata nu-l va ocoli nici pe el, „Domnul va face ... și judecata judecătorilor rînduiți de El"[16]. Cu acest gînd el se îndreaptă spre scaunul spovedaniei, unde-l așteaptă credincioșii.

În al doilea rînd, dar în strînsă legătură cu cele de mai sus, înainte de a oficia Taina Spovedaniei se impune ca preotul mai întîi să se spovedească. El este un permanent luptător împotriva păcatului nu doar prin cuvînt ci și prin faptă, nu doar împotriva păcatului prezent în enoriașii săi ci și împotriva păcatului prezent în sine. Un cuvînt despre pocăință care se adresează doar credincioșilor, care nu angajează și persoana preotului, rămîne fără ecou. Preotul duhovnic este fereastra prin care credincioșii, în scaunul spovedaniei privesc spre Hristos, el este fereastra prin care lumina harică de la Hristos, care de față, „stă nevăzut"[17], se revarsă peste penitent. Dacă preotul nu este curat sufletește, curățit de păcate prin spovedanie, dacă este robit de patimi nu mai poate fi fereastra ce se deschide ca penitentul pocăit să aibă acces la comuniunea cu Hristos, ci este zidul despărțitor între penitent și Hristos. În vechile cărți de învățătură pentru preoți, aceștia erau povățuiți astfel:

---

13. *Molitfelnic*, ed. a III-a, București, 1976, p. 59.
14. Pr. prof. Ene Braniște, *Sfaturi și îndemnuri...*, p. 623.
15. Sfîntul Vasile cel Mare, *Despre Duh*, XXV, apud Pr. conf. Ilie Moldovan, *Preotul duhovnic și harul iertării păcatelor*, în „Ortodoxia", XXXIV (1982), nr. 4, p. 584.
16. Pr. conf. Ilie Moldovan, *op. cit.*, p. 585.
17. *Molitfelnic*, p. 52.

„Drept aceasta, fiul meu, mai întîi te apucă însuși de sine : pocăiește-te singur și să se apropie mai întîi de tine împărăția cerurilor... Grăbește către părintele sufletesc, pică înaintea lui, mărturisește-i toate ascunsurile sufletului tău, curățește-l, gustă mai întîi singur toată dulceața milostivirii și a împăcării cu răscumpărătorul ; smerește în post sufletul tău și atunci numai vei putea fără primejdie și cu folos a vindeca neputințele altora. Daci, temelia păstoreștei tale îndatoriri întru fapta mărturisirei, să fie pocăința ta însuți“ [18].

În al treilea rînd, merită să fie reținut efectul psihologic pe care îl are spovedania preotului asupra penitentului și spovedania penitentului asupra preotului. Cînd preotul se mărturisește el nu banalizează spovedania. Din cercetarea credincioșilor în scaunul spovedaniei constatăm că păcatele „la modă“ ca avorturile, căsătoriile moderne, deci fără cununie sau atît de frecventul păcat al uri dintre oameni îl lasă pe duhovnic, impropriu spus duhovnic în acest caz, indiferent sau, ce este și mai grav, îi cere penitentului să-i mărturisească păcatele „mari“ nu pe acestea. Dacă analizăm această stare de lucruri concluzia are putere prisositoare să îngrozească. O astfel de situație duce la concluzia că decăderea morală a preotului este sub nivelul decăderii penitentului. Nu inseamnă că el săvîrșește aceleași păcate, dar mulțimea păcatelor lui, Chiar mai mici, dar nemărturisite îl face să piardă orice sensibilitate față de cele spirituale, îl face să piardă sensul și conținutul noțiunii de păcat, sensul și conținutul noțiunii de spovedanie și mai ales necesitatea acesteia.

Cînd preotul este mărturisit și credincioșii care vin la el știu acest lucru, cuvîntul de învățătură pe care îl transmite penitentului în timpul spovedaniei are pentru acesta din urmă putere de lege.

Dacă efectele tainelor nu sînt atinse de nevrednicia săvîrșitorului, pe plan moral, pastoral și psihologic, ele se resimt profund în funcție de vrednicia sau nevrednicia preotului [19].

Cît privește efectul pishologic pe care îl are spovedania penitentului asupra preotului acesta este foarte important. Preotul deprins să se spovedească va înțelege stările prin care trece penitentul înainte și în timpul spovedaniei pentru că aceste stări le-a trăit el mai întîi. În aceleași îndrumări vechi, dar actuale prin conținutul lor pentru preoti, de spune: „Despre cunoașterea inimei tale învață-te de a ghici și a cunoaște inimile poporănilor tăi“ [20].

C) *Duhovnicul, pregătitor al penitentului pentru Spovedanie.* Spovedania ca taină își are justificare în viața Bisericii numai dacă se aplică pe tărîm practic. Simpla teoretizare pe marginea acestui subiect nu poate înnoi viața credincioșilor săi, sau viața Bisericii în întregimea ei. Vrem să spunem prin aceasta că existența acestei

---

18. Al. Sturdza, *Epistoli sau scrisori, despre datoriile sfnțilei dregătorii preoțești*, trad. rom. de Arhim. Filaret Scriban, Iași, 1843, (2 vol.), vol. I, p. 110-112, apud Pr. prof. Ene Braniște, *op. cit.*, p. 622.

19. Pr. prof. Ioan G. Coman, *op. cit.*, p. 200.

20. Al. Surdza, *op. cit.*, vol. I, p. 112, apud Pr. prof. Ene Braniște, *op. cit.*, p. 623.

taine se justifică numai în cazul în care creștinii se spovedesc. În cuvintele de instituire (Ioan 20, 22-23) se cuprinde nu numai puterea dată Apostolilor de a lega și dezlega păcatele, ci și obligația creștinilor de a se spovedi. Această putere dată Apostolilor nu ar avea sens dacă ei nu ar cunoaște păcatele oamenilor, iar această cunoaștere le vine numai prin mărturisire [21]. Mărturisirea ca rînduială liturgică este restrînsă, dar noțiunea de duhovnic are o sferă mult mai largă. Ea are în vedere „ansamblul întreg de acțiuni pe care le întreprinde preotul în vederea unei înrîuriri personale exercitate asupra penitentului" [22]. În zilele noastre cînd disciplina bisericească este departe de cea a primelor secole, eforturile pe care trebuie să le facă preotul pentru a ține pe credincioși în jurul său sînt foarte mari. În primele secole dispozițiile canonice prevedeau ca un credincios care lipsea consecutiv trei duminici de la biserică să fie exclus din obștea credincioșilor. În prezent unii credincioși păsesc rar pragul bisericii și extrem de rar se îndreaptă spre spovedanie. Pentru a se sustrage de la acest act invocă o mulțime de scuze și pretexte [23], în astfel de situații, o pregătire a credincioșilor pentru spovedanie este mai mult decît necesară. Pregătirea se poate face credincioșilor în grup, deci o pregătire *colectivă*, dar și fiecăruia în parte, pregătire *individuală*.

În pregătirea *colectivă*, preotul se folosește mai ales de cuvînt. Acesta declanșează efecte și influențează reciproc pe oameni. Lucian de Samosata istorisește că galii îl reprezentau pe Hercule — simbolul puterii — ca pe un bărbat bătrîn care trage după sine oameni ale căror urechi sînt legate cu lanțuri de aur de limba eroului. Acești oameni îl urmează cu plăcere și cu bucurie pe cel ce i-a subjugat, deși le-ar fi ușor să se elibereze. Această imagine poate fi explicată prin convingerea galilor că forța fizică nu înseamnă nimic în comparație cu puterea cuvîntului [24]. Cuvîntul are putere să schimbe cursul vieții oamenilor, să schimbe mentalități. Cuvîntul este cel care „mișcă inima" (Fapte 2) și îi schimbă pe oameni. Aceasta pentru că el poartă în sine luminile harului, întrucît își are originile în Hristos, Cuvîntul Tatălui.

Serviciile religioase săvîrșite în parohie sînt un bun prilej pentru sensibilizarea credincioșilor. Dar locul cel mai indicat pentru pregătirea colectivă a credincioșilor în vederea mărturisirii păcatelor este amvonul. În activitatea omiletică se urmărește conștientizarea păcatului și a stării de păcătoșenie „fără de care spovedania nu poate avea un sens clar pentru viața sufletească a creștinului și nu poate prezenta o necesitate... Cînd preotul va fi făcut să pătrundă adînc în conștiințe, toată istoria păcatului și a mecanismului lui fatal pentru fericirea și desăvîrșirea omului, cînd va fi

---

21. Pr. prof. dr. Alexandru Moisiu, *Despre spovedanie*, „Mitropolia Moldovei și Sucevei", XVI (1971), nr. 3-4, p. 287.
22. Pr. conf. Ilie Moldovan, *op. cit.*, p. 576.
23. Pr. prof. dr. Alexandru Moisiu, *op. cit.*, p. 285.
24. Dr. Leonard Gavriliu, *Introducere în semantică*, București, 1966, p. 129: Vezi și; Sigmund Freud. *op. cit.*, p. 64.
25. Pr. prof. Vintilescu, *op. cit.*, p. 44-45; Vezi și; Pr. prof. Ene Branișteop. *cit.*, p. 625; Pr. prof. Constantin Galeriu, *Taine, Mărturisiri*, în „Ortodoxia", XXXI (1979), nr. 3-4, p. 495.

ajuns să determine ură împotriva păcatului, atunci el a reușit să realizeze și pentru chestiunea spovedaniei un serviciu mai mult decît indirect [25]. Dacă omul este conștient de gravitatea păcatului, mărturisirea păcatelor este o urmare firească. În sprijinul acestei acțiuni de conștientizare a păcatului desfășurată de preot, vin o serie de texte evanghelice duminicale care sugerează teme ce se refera la păcat ca boală sufletească, la pocăință, iertare, etc., sau perioade din cursul anului în care cîntările și citirile de la strană au un profund caracter penitențial. Este suficient să amintim aici rugăciunea cîntată: „Ușile pocăinței...", specifică perioadei Triodului. Înmormîntarea unui creștin nemărturisit și neîmpărtășit, păcatele mari săvîrșite de unii enoriași și cunoscute de toți credincioșii parohiei, calamitățile naturale care vin sînt tot atîtea momente ce inspiră pe preot să-și îndemne credincioșii la pocăință. Este necesară deprinderea credincioșilor cu examenul de conștiință [26].

Tot în cadrul pregătirii colective putem include un program pentru spovedanie pe care preotul îl alcătuiește și îl face cunoscut credincioșilor. Nu este indicat ca spovedania să se facă doar în prima și ultima săptămînă din posturi, ci pe toată perioada posturilor și în afara acestora. Starea de pocăință este o permanentă a vieții. Începutul și sfîrșitul posturilor adună la spovedanie mulțime de credincioși. Din cauza mulțimilor preotul nu dispune de timpul necesar cercetării amănunțite a fiecărui penitent. De aceea un program poate fi conceput în felul următor; parohia se împarte pe sectoare și fiecare sector este programat la spovedanie pentru o anumită săptămînă. Aceasta are un dublu efect: în primul rînd credinciosului știind cînd este așteptat la spovedanie se va pregăti pentru aceasta prin cercetarea conștiinței, prin program intens de post și rugăciune, iar în al doilea rînd enoriașii vor sesiza că slujitorul bisericii acordă atenție în egală măsură tuturor categoriilor de credincioși. Această metodă dă roade atît în parohiile de la sate cît și în cele din orașe. Afișînd anunțuri la fiecare bloc cu acest program, credincioșii vor putea constata că preotul nu este interesat să ia legătura cu ei doar la ajunuri, ci că efectiv este interesat de viața lor spirituală.

Pregătirea *individuală*, pe lîngă cea colectivă care are un caracter general, are specificul ei ca prin ea preotul simte mai bine zvîcnirile sufletești ale penitentului, frămîntările, suspinurile, mustrările cugetului, dorința de îndreptare sau la alții pasivitatea și împietrirea inimii.

Pregătirea individuală se poate realiza în cadrul vizitelor la domiciliu, la invitația credincioșilor sau la programarea pe care și-o face preotul. Preotul își poate înmulți contactele cu credincioșii săi prin vizite la domiciliu, lunare, trimestriale, în funcție de numărul familiilor din parohie. Cu ocazia acestor vizite el își poate întocmi liste de evidențe pentru fiecare familie, ocupația fiecărui enoriaș, starea materială, starea morală, problemele care îi frămîntă, etc. Primele vizite de acest fel vor fi privite cu anumită rezervă de unii dintre credincioși, dar cu timpul vor înțelege că dacă ei nu reușesc totdeauna să-și facă timp pentru o dis-

---

26. Pr. P. Vintilescu, *op. cit.*, p. 47.

cuție cu preotul își face preotul timp pentru aceasta și este tot în folosul lor. Dar cu ocazia acestor vizite preotul poate instrui pe fiecare credincios în parte în tainele spovedaniei.

Există credincioși care vin și cer să se mărturisească fără ca ei să știe de fapt ceea ce cer. Aceasta mai ales în momente de cumpănă ale vieții cînd cer să fie mărturisiți nu pentru că se simt apăsați de păcate, ci pentru că ei consideră că prin spovedanie săvîrșesc un act în favoarea lui Dumnezeu și în urma acestui act Dumnezeu se simte dator să-i ajute să depășească starea critică în care se află. Spovedania se face în momente de răscruce ale vieții: examene importante, căsătorie, plecare în călătorii etc. În toate împrejurările este necesară o pregătire atentă a credinciosului care se desfășoară în etape. O primă etapă este convocarea persoanei pentru una sau două discuții în care el își dezvelește sufletul, lăsînd preotului posibilitatea să-i depisteze boala și gradul ei. Adesea spovedania a fost numită o „chirurgie spirituală". Totdeauna cînd chirurgul are de operat el trebuie mai întîi să-și cunoască pacientul, de aceea îl cercetează făcîndu-i analizele, urmează o pregătire prin tratament pentru operație și abia în cele din urmă este operat. O lucrare asemănătoare desfășoară preotul duhovnic. Pînă la următoarea discuție „pacientul" lui este îndemnat la rugăciune și examen de conștiință „Căința constă esențial dintr-un aprofundat și serios autoexamen al conștiinței, dintr-o retrospectivă a faptelor în lumina moralității. Cercetîndu-și conștiința, penitentul coboară în adîncul inimii, stă de vorbă cu sine însuși"[27]. În acest interval și preotul duhovnic se pregătește. Medicul se concentrează asupra cazului său, se documentează, își pregătește instrumentele de lucru. Preotul are instrumentele sale de lucru; rugăciunea pentru sine și pentru penitent. Prin rugăciune între ei se stabilește o legătură harică și o intimă legătură sufletească. Prin rugăciune între ei se interpune Hristos, Cel care va fi prezent și în timpul spovedaniei „în chip nevăzut". Apoi se documentează cu argumente și învățături, deci cu un tratament potrivit cu boala penitentului, acțiune ce-i este ușurată de discuțiile purtate cu el în prealabil[78].

---

27. Doctorand Nicolae Stoleru, *Rolul pocăinței pentru promovarea moralității credinciosului*, în „Studii Teologice". XXV (1973), nr. 1-2, p. 62; Vezi și: Pr. prof. Spiridon Cîndea, *Taina Sfintei Mărurisiri privită din punct de vedere pastoral și metodologic*, în „Mitropolia Banatului", XVI (1966), nr. 4-6, p. 235; Idem, *Examenu de conștiință — element important în pregătirea penitentului pentru mărturisire*, în *„rev. cit."*, XII (1962), nr. 9-12, p. 714; Pr. Constantin Galeriu, *Sensul creștin al Pocăinței*, în „Studii Teologice", XIX (1967), nr. 9-12, p. 675, 677, 680.

28. Referitor la aceasta Sfîntul Ioan Gură de Aur spune: „...bolile oilor le cunoaștem ușor... Și nu-i puțin lucru acesta pentru îndepărtarea pricinilor ce le supără. Cînd oile nu vor să primească de bună voie leacurile, păstorii pot să le silească... Cu bolile sufletești ale oamenilor lucrurile nu stau așa. Mai întîi nu le poți vedea ușor... Ce doctorie să dea bolii, cînd nu știe felul ei, iar de cele mai multe ori nici nu poate bănui dacă e bolnav? Iar dacă ajunge să cunoască boala, atunci greutatea este și mai mare, că preotul nu are atîta putere pentru vindecarea oamenilor, cîtă putere are păstorul pentru vindecarea oilor. Și aici trebuie să lege, să oprească de la mîncare, să ardă, să taie. Dar nu stă în puterea preotului ca bolnavul să primească leacurile, ci în puterea celui bolnav", *op. și trad cit.*, p. 44-45.

Sintetizînd putem spune că „... duhovnicul trebuie să dovedească prin permanenta lui disponibilitate, prin puterea lui de trezire a duhului de comuniune, că e omul rînduit de Dumnezeu semenilor săi ca cel ce totdeauna poate da o împlinire voinței de comuniune a celor ce vin la el în acest gînd, sau o poate naște în cei ce vin de formă. El trebuie să fie focul la care se pot încălzi cei ce vin cu această dorință și care le poate dezmorți pe cei ce nici nu bănuiesc că vor găsi o asemenea căldură la el“ [29].

După aceasta se trece la faza următoare, adică la spovedania propriu-zisă.

D. *Duhovnicul și penitentul în scaunul spovedaniei.* Studiile referitoare la Taina Spovedaniei au în marea lor majoritate, în centrul atenției pe cel ce se mărturisește, conținutul mărturisirii lui, treptele spovedaniei, canonul sau epitimia, etc. Mai puțin s-a accentuat dispoziția pe care trebuie să o aibă preotul. Spovedania este o naștere duhovnicească marcată de durerile provocate de părerea de rău pentru păcatele săvîrșite. Aceste dureri ale unei noi nașteri le simte si le suportă deopotrivă și preotul. Prezența preotului este o prezență activă, el se interiorizează penitentului, coboară în adîncurile de taină ale sufletului acestuia și odată cu el coboară Hristos: „Duhovnicul trebuie să pătrundă în viul celui ce se mărturisește, ca mărturisirea aceluia să țîșnească de acolo. Trebuie să taie cu cuvîntul lui, cu dragostea lui, pînă la acel viu. Dar la viul cuiva nu se poate pătrunde decît prin viul propriu. Cel ce se mărturisește trebuie să simtă și el că mărturisirea lui atinge viul din duhovnic, făcîndu-l să vibreze frățește. În mărturisire trebuie să se întîlnească deci oameni adevărați, adică prin viul din ei. Numai prin aceasta devin una, se deschid unul altuia prin sensibilitate. Altfel rămîn două coji care se ating fără să se simtă una pe alta [30]. În această coborîre se cere din partea duhovnicului multă prudență sau cu un termen consacrat, mult tact pastoral [31]. Duhovnicul trebuie să pătrundă în sufletul penitentului atît cît a pătruns păcatul pentru a face lumină acolo unde a pătruns întunericul.

Spovedania constă într-un dialog între duhovnic și penitent, dialog ce debutează cu întrebări care îl ajută pe duhovnic la conturarea personalității civile, religioase și morale a penitentului. Una dintre întrebările de bază ale acestui început de dialog precizează

---

29. Pr. prof. Dumitru Stăniloae, *Mărturisirea, mijloc de creștere duhovnicească*, în „Mitropolia Olteniei“, VIII (1956), nr. 4-5, p. 173.

30. Pr. prof. Dumitru Stăniloae, *Mărturisirea, mijloc de creștere duhovnicească*, în „Mitropolia Olteniei“ VIII (1956), nr. 4-5, p. 175; Vezi și; Pr. prof. Dumitru Radu, *op. cit.*, p. 830.

31. Despre această temă la; Prof. dr. Marcu Bănescu, *Simțul pastoral și bun-simțul duhovnicului*, în „Mitropolia Banatului“, XXXI (1981), nr. 1-3, p. 102.

timpul cînd a avut loc ultima spovedanie și dacă penitentul și-a împlinit canonul [32].

Aceasta pe bună dreptate dacă avem în vedere un fapt de importanță deosebită subliniat chiar de rînduiala Tainei. O rugăciune din această rînduială menționează, între altele; „... sau poruncile duhovnicilor nu le-au păzit“ [33]. Preotul, în scaunul duhovniciei, ascultă cu răbdarea lui Hristos, iartă cu bunătatea și puterea lui Hristos, iubește cu iubirea lui Hristos, mustră cu blîndețea lui Hristos, pentru că prin el lucrează Însuși Hristos, „Prin gura lui vorbește Însuși Fiul lui Dumnezeu“ [34]. Legătura harică slăbită prin păcat se reface în timpul spovedaniei prin intermediul duhovnicului, dar, în același timp, și între duhovnic și penitent se realizează o legătură harică ce durează în timp atît cît duhovnicul continuă să fie preocupat de starea morală a ucenicilor, preocuparea concretizează în rugăciune, sfaturi etc., dar și atîta vreme cît penitentul aplică în viața lui îndemnurile date de duhovnicul său. Cînd el încetează de a mai păzi „poruncile duhovnicilor, legătura harică dintre penitent și duhovnic slăbește și totodată slăbește legătura harică dintre penitent și Hristos. În această situație creștinul se întoarce la păcatele pe care le-a mai săvîrșit. Canonul și îndrumările care se dau au drept scop ridicarea credinciosului din păcat. Or, este de la sine înțeles că întoarcerea la aceleași păcate își are explicația în neîmplinirea povățuirilor date sau în insuficienta lor împlinire și că neîmplinirea povățuirilor duce inevitabil la săvîrșirea acelorași păcate.

Despre atitudinea duhovnicului față de diferite categorii de penitenți, despre faptul că duhovnicul trebuie să fie un bun psiholog, s-a mai tratat în literatura noastră de specialitate [35].

Două aspecte pe care le considerăm de actualitate se cuvine să mai fie surprinse în acest capitol.

Din cercetarea credincioșilor la spovedanie s-a constatat că mare parte din ei nu realizează greutatea canonului opririi de la Sfînta Împărtășanie. Aceasta pentru că duhovnicii i-au obișnuit; și i-au orientat spre canoane care afectează partea materială a lor. Dacă păcatul depărtează de Hristos, mărturisirea apropie de El. Mărturisirea se face din dorința de a redobîndi comuniunea cu Dumnezeu, iar plinătatea acestei comuniuni o primește credinciosul prin Sfînta Împărtășanie. Oprirea de la Împărtășanie este oprirea de la comuniunea cu Dumnezeu pe care creștinul și-o dorește. De

---

32. Antim Ivireanul, *Invățătura pe scurt pentru taina pocăinței*, Rîmnic, 1705, f. 18, la Pr. prof. Ene Branișteе, *Din înțelepciunea și experiența duhovnicilor de odinioară*, în „Biserica Ortodoxă Română, LXXVIII (1960), nr. 1-2, p. 142; Prof. dr. Simion Radu, *Despre sensul ortodox al canonului în Taina Sfintei Spovedanii*, în „Mitropolia Ardealului“, VIII (1963), nr. 4-6, p. 101; Pr. prof. Constantin Galeriu,, *op. cit.*, p. 497.

33. *Molitfelnic*, p. 51, 288.

34. Pr. prof. Ioan C. Coman, *op. cit.*, p. 196.

35. Pr. prof. Ene Branișteе, *op. cit.*, p. 148-161; Pr. prof. Corneliu Sîrbu, *Duhovnicul cunoscător de suflete*, în „Mitropolia Olteniei“, IX (1959), nr. 3-4, p. 139-148; Pr. Ilarion V. Felea, *Pocăința*, Sibiu, 1939.

aici rezultă greutatea și asprimea acestui canon, fapt ce se cuvine să fie reactualizat în conștiința lor. Prin canon, de cele mai multe ori, creștinii înțeleg aprinderea de lumînări, fapte de milostenie, metanii. Acestea se adaugă, însă esențialul este de natură spirituală, cum de natură spirituală este păcatul care afectează în primul rînd partea spirituală a ființei umane. S-a spus că oprirea de la Sfînta Împărtășanie nu mai este de actualitate[36], dar înțelegerea corectă a acestui canon atît de neînțeles de cei mai mulți dintre creștinii ce se mărturisesc este de maximă actualitate.

Al treilea aspect caută să vină în sprijinul activității pastorale și misionare a preotului. S-a constatat, cel puțin în anumite zone ale țării, că libertatea de manifestare religioasă nu a umplut bisericile, ci le-a golit. Scaunul spovedaniei le poate umple din nou. În această misiune trebuie angajați credincioșii ce vin la spovedanie. Soția trebuie povățuită să-și aducă la biserică și la spovedanie soțul și copiii, copiii să-și aducă frații, rudele, colegii de aceeași vîrstă sau de vîrste apropiate. Credincioșii, deci, trebuie orientați spre slujire și misiune. La aceasta îndeamnă și cuvîntul Scripturii: „dacă vreunul va rătăci de la adevăr și-l va întoarce cineva, să știe că cel ce a întors pe păcătos de la rătăcirea căii lui își va mîntui sufletul din moarte și va acoperi mulțime de păcate (Iacob 5, 19-20).

★

E. *Duhovnicul și penitentul după spovedanie*. Odată cu sfîrșitul mărturisirii și rostirirea rugăciunii de dezlegare nu a încetat și legătura duhovnicului cu penitentul. Această legătură care a luat ființă se continuă și se consolidează. Din acest moment preotul îi este părinte duhovnic ucenicului și are datoria să-l crească duhovnicește, iar această creștere se realizează în timp. Din scaunul de mărturisire penitentul, ucenicul, face parte integrantă din viața părintelui său sufletesc. Duhovnicul îl poartă cu sine și răspunde pentru el mai mult decît pînă la mărturisire. El poartă cu sine nu numai păcatele mărturisite, ca „martor“[37], al mărurisirii, ci poartă și omul înnoit prin mărturisire. Această purtare cu sine a penitentului o realizează prin rugăciune: „Afară de rugăciunea cea de obște unul pentru altul, dator este părintele duhovnicesc și însuși în taină să se roage des lui Dumnezeu pentru fiii săi cei duhovnicești, ca să-i întărească Dumnezeu întru pocăință și să-i îngrădească cu darul său ca să nu mai cază în păcate grele...“[38].

---

36. Pr. prof. Constantin Galeriu, *op. cit.*, p. 495.
37. *Molitfelnic*, p. 52.
38. Episcopul Vichentie Ioanovici Vidac al Timișoarei și Lipovei, *Îndreptarea păcătosului cu duhul blîndețelor;* apud, Pr. prof. Ene Branișteș, *Sfaturi și îndemnuri...*, p. 619.

Sfaturile pe care duhovnicul le dă penitentului se adaugă pe măsură ce ucenicul crește duhovnicește. Pentru un alt fel de viață e necesară un alt fel de hrană. Penitentul vine la spovedanie pentru a primi iertarea dar și învățătura[39]. Mărturisirea îl eliberează pe cel ținut de păcat, iar sfaturile care i s-au dat au rolul de a-l ține pe cel care s-a mărturisit în afară de păcat, deci în comuniune cu Dumnezeu.

Există credincioși care, apărați de povara unor păcate, îl caută pe preot pentru a se mărturisi, după aceea însă evită întîlnirile cu preotul datorită rușinii. Trebuie precizat un lucru, și anume acela că preotul nu păstrează imaginea celui ce a păcătuit, ci a celui ce s-a mărturisit și s-a îndreptat. De altfel „Iisus Hristos nu iartă pe păcătos pentru a rămîne păcătos, ci pentru hotărîrea acestuia de îndreptare“[40]. Față de aceștia duhovnicul trebuie să arate mai multă preocupare, mai multă apropiere și chiar mai multă afecțiune. El poate să-i facă dovada că-și poate aminti orice numai păcatele care i-au fost mărturisite, nu.

În preotul duhovnic ucenicul nu trebuie să vadă doar pe cel ce predică, pe cel ce mustră, ci și pe cel ce iubește. Prin comportamentul său înainte, în timpul și după spovedanie trebuie de fapt să dovedească prietenie. Aceasta este viziunea Sfinților Părinții, „Adevăratul duhovnic cultivă o prietenie deschisă și trainică cu toți ucenicii și fiii săi sufletești; Ca expresie morală și socială a iubirii, prietenia trezește și face să crească toate forțele latente ale binelui care cuceresc treptat sufletul și se întind apoi la sufletele din apropiere și la cele depărtate... O prietenie sinceră și intensă crează o comuniune spirituală, o circulație a fiecăruia în toți și a tuturora în fiecare...“[41].

Dacă spovedania este o treaptă în scara desăvîrșirii, preotul se cuvine să fie preocupat de progresul ucenicilor săi pe această scară, înseamnă că lucrarea preotului asupra ucenicului după spovedanie are în vedere pregătirea acestuia din urmă pentru o nouă spovedanie.

★ ★

Am prezentat în studiul de față cîteva aspecte din activitatea preotului, ca duhovnic. Socotim că ele sînt de actualitate în momentul de față cînd Taina Spovedaniei trebuie să joace un rol așa de important în redresarea morală a credincioșilor Bisericii noastre.

---

39. Prot. dr. Simion Radu, *op. cit.*, p. 101.
40. Pr. conf. Ilie Moldovan, *op. ci.*, p. 578.
41. Pr. prof. Ioan C. Coman, *op. cit.*, p. 195.

Dînd Sfintei Spovedanii însemnătatea capitală pe care o are în viața duhovnicească a credincioșilor și administrarea cu toată seriozitatea, duhovnicul poate fi cu adevărat un factor de zidire morală de trezire a conștiințelor și de reintegrare a credincioșilor în comuniunea cu Hristos și cu Biserica [42].

Pr. drd. Viorel SAVA

---

42. Pentru o mai bună pregatire a duhovnicului și penitentului, socotim necesar să prezentăm o parte din studiile care au tratat diferite aspecte ale Tainei Spovedaniei, altele decît cele tratate în studiul de față, care ajută la conturarea unei imaginii cît mai coplete despre Spovedanie și importanța ei în viața Bisericii; Prot. Nicodim Belea, *Funcțiunea soteriologică și educativă a Tainei Spovedaniei,* în „Biserica Ortodoxă Română", C (1982), nr. 5-6, p. 479-495; Prof. Gr. Varcu, *Funcționalitatea „dezlegării"* în *Sfînta Taină a Pocăinței,* in „Mitropolia Banatului, XXX (1981), nr. 7-9, p. 537-5454; Diac. prof. O. Bucevschi, *Despre duhovnicie,* în „Mitropolia Olteniei", IX (1957), nr. 5-6, p. 313-317; Prof. Ioan Bunea, *Cum să ne spovedim,* în „Biserica Ortodoxă Română", CIV (1986), nr. 3-4 p. 47-58; Idem, *Lupta preotului împotriva păcatului,* în „Mitropolia Olteniei", XX (1968), nr. 718, p. 517-523; Pr. prof. Spiridon Cîndea, *Taina Sfintei Mărturisiri ca mijloc de pastorație individuală,* în „rev. cit", VIII (1956), nr. 6-7, p. 315-323. Magis. ierodiac. Irineu Crăciunaș, *Îndrumătorul duhovnicesc și ucenicul, după Sfinții Părinți,* în „Studii Teologice", VIII (1956), nr. 9-10, p. 622-640; Emil Victor Iliescu, *Pogorămîntul ca fapt duhovnicesc,* în „Mitropolia Banatului", XXVI (1976), nr. 1-4, p. 214-219; Pr. mag. Gh. Iordăchescu, *Sfînta Liturghie și Sfintele Taine ca mijloc de păstorire,* în „rev. cit.", X (1958), nr. 7-8; Pr. Stelian Izvoranu, *Mitropolitul Antim Ivireanul sfătuitor și îndrumător pentru preoți și duhovnici,* în „Biserica Orodoxă Română", LXXXIV (1966), nr. 9-10, p 971-981; Pr. prof. dr. Gr. Marcu, *Misiune și îndatoriri pastorale* în „Mitropolia Ardealului", XXVII (1982), nr. 4-6, p. 284-301; Pr. Dumitru Moca, *Instituția duhovniciei în tradiția răsăriteană,* în „Mitropolia Banatului", XXXVIII (1988), nr. 4, p. 37-48; Pr. prof. Al. Moisiu, *Mîntuitorul și pastorația individuală,* în „rev. cit.", XXIX (1979), nr. 10-12, p. 661-666; Idem, *Obligația postului și spovedania înainte de împărtășanie,* în „Biserica Ortodoxă Română", XCIV (1976), nr. 7-8, p. 704-710; Idem, în *„rev. cit.",* LXXXIX .1971), nr. 1-2, p. 86-95, bibliografie Pastorală; Idem, *Despre Spovedanie,* în „Mitropolia Ardealului", XVI (1971), nr. 3-4, p. 285-288; Pr. Serafim F. Morozanu, *Taina Pocăinței la Sfîntul Ioan Gură de Aur,* în „Mitropolia Olteniei", VIII (1956), nr. 8-9, p. 490-507; Ierom. Iustin Neagu, *Duhovnicia și iertarea păcatelor în Taina Spovedaniei,* în „Mitropolia Moldovei și Sucevei", LXIII (1967), nr. 6, p. 79-82; Teodor M. Popescu, *Despre pocăință,* în „Biserica Ortodoxă Română" XCVIII (1980), nr. 5-6, p. 571-575; Pr. Gh. Rățulea, *Scaunul Spovedaniei, mijloc de pastorație individuală,* în „Îndrumător Bisericesc", Sibiu, CXXXVI (1988), p. 58-61; Fr. prof. dr. Petre Semen, *Un pas spre Dumnezeu, Sfînta Mărturisire,* în „Teologie și Viață", I(LXVII-1991), nr. 1-3, p. 74-55; Pr. prof. D. Stăniloae, *Taina pocăinței ca fapt duhovnicesc,* în „Ortodoxia", XXIV (1972), nr. 1; Idem, *Mărturisirea, mijloc de creștere duhovnicească,* în „Mitropolia Olteniei", VIII (1956), nr. 4-5, p. 168-176.

TREPTELE HERBARTIENE ȘI ÎNVĂȚĂMÎNTUL RELIGIOS

Organizarea învățământului românesc modern și integrarea lui în circuitul de valori european sînt marcate de o trăsătură caracteristică, anume aceea că *componenta învățământului religios a fost esențială, ea fiind implicată în întreg complexul educațional și informațional.* Prima legiuire a școlii românești își are obîrșia în gîndirea pedagogică și aleasa înțelepciune a unui om al Bisericii, mitropolitul moldovean Iacob Stamate (1792—1802). Același lucru îl adevărește și împrejurarea că, în lucrarea sa de întemeietor al învățământului românesc în Muntenia (1818), Gh. Lazăr respectă duhul ortodox al învățămîntului. (Programa sa școlară prevedea Catehismul, Istoria vivlicească, Testamentul Nou și Cel Vechi).

Dacă trăsătura arătată mai sus este de natură să oglindească legătura învățământului cu originile și cu factura creștină a culturii europene, o altă trăsătură a învățământului a fost de natură să-l depărteze de acestea. Este vorba de implicațiile profunde în evoluția învățământului religios ce au fost legate de contactul învățământului românesc și odată cu el a învățământului religios organizat în instituțiile de stat cu curentele de gîndire și de practică pedagogică occidentale, mai ales de contactul cu școala pedagogică herbartiană.

Principala poartă pe care pătrunde la noi acest curent este legată de școala teologică de la Sibiu ce cunoaște o înflorire deosebită în vremea păstoririi mitropolitului Andrei Șaguna. Prin dascălii săi cu înaltă pregătire pedagogică în străinătate (Simeon Popescu, Ioan Popescu, Zaharia Boiu și Ilarion Pușcariu) învățămîntul românesc din Ardeal și apoi din întreaga țară cunoaște o sensibilă rupere de tradiția sa (A se vedea lucrarea lui N. Terchilă, *Herbartienii români din Ardeal),* Andrei Șaguna, în calitatea sa de episcop al românilor neuniți din Ardeal, înțelege că poporul român din Ardeal nu poate fi ridicat din starea de mizerie și neștiință în care se afla decît *prin Biserică și școală.* De aceea, după ce scoate episcopul ortodox de sub jurisdicția Mitropoliei sîrbești de la Carlovitz, el dă în anul 1869 *Statutul Organic* (Statutul Șagunian) prin care se stabilea o legătură strînsă între popor și Biserică (!). După aceasta, el organizează mai ales școala elementară românească. Șaguna reușește să obțină dreptul ca Biserica să înființeze și să întrețină școale confesionale. În 1850, ia împreună cu Sinodul, măsuri hotărîtoare pentru învățămîntul elementar: înființarea de școale primare elementare în fiecare parohie, protopopii să inspecteze școalele, înființează în Sibiu un institut teologic-pedagogic; cine vrea să devină preot să fie mai întîi învățător; să se tipărească cărți pentru școalele sătești. În 1854, Șaguna dă „Ordinațiunea arhierească pentru rîndul cel bun al școalelor noastre poporene“ și un „Îndreptar pedagogic“ din care se vede limpede că marele mitropolit era la curent cu mișcarea pedagogică a timpului său, în Europa.

În ce constă, în esență, curentul pedagogic herbartian? El este legat, firesc, de gîndirea filozofică a lui Johann Fr. Herbart

(1776—1841), ale cărei note de originalitate sînt pe scurt următoarele. Pentru Herbart, fundamentul oricărei filozofii îi formează experiența. De la experiență omul obține, prin abstractizare, conceptele, care sînt însă pline de contraziceri. Filozofia are menirea să prelucreze aceste noțiuni de așa manieră ca ele să formeze un sistem. Astfel gîndită, filozofia herbartiană are drept principiu fundamental principiul contradicției: *ceea ce cuprinde contradicții nu poate fi real*. Desigur, contradicțiile ce țin de subiectul cunoscător nu intră în sfera criteriului de existență cuprins în principiul de mai sus, ele trebuiesc înlăturate. De aceea Herbart presupune existența reală ca fiind constituită dintr-o multiplicitate de esențe monadice pe care el le numește „reale", „Reale" sînt puse de subiectul cunoscător în diferite raporturi unele cu altele. Sufletul însuși este un „real" ce intră în relații cu alte „reale" ce-l influențează, născînd reprezentările sau ideile ca semn al autoafirmării. Viața sufletească este redusă de Herbart la un *Joc de asociații* între reprezentări ce constituie „elementele de bază" ale acestei vieți. Fenomenele sufletești se explică, în concepție herbartiană, prin unirea și despărțirea acestor „elemente", după legi asociaționiste mecanice. Ca urmare, psihologia herbartiană este numită pe bună dreptate *de tip intelectualist,* intelectul realizînd asociațiile „elementelor" sufletești de bază, hotărăște calea de desfășurare a vieții sufletești. De aici urmează direct principiul de bază al pedagogiei herbartiene: *instrucția este fundament unic al întregii educații*. Prin instrucție *numai* sufletul este impresionat și îmbogățit cu reprezentări și idei, susträgîndu-l celorlalte stări sufletești ce-l pun sub influența jocului orb al întîmplării, perfecționîndu-i inteligența, făcînd ca voința și sentimentele să colaboreze la ridicarea lui morală. De aceea, cunoștințele sînt importante numai în măsura în care ele trezesc *interesul, foamea de a cunoaște*. Fiind cel mai important concept al didacticii herbartiene, interesul este cea dintîi condiție a învățămîntului educativ, formativ. Considerăm necesar să zăbovim asupra conceptului de interes care, alături de acela de învățămînt educativ este partea cea mai perenă a gîndirii pedagogice a lui Herbart. Acesta distinge între *interesul ca scop al învățării* și *interesul ca mijloc al învățăturii*. Interesul ca mijloc este o stare trecătoare prin care se deschide calea spre însușirea cunoștințelor ce sînt scopul real al învățării, Un exemplu luat la întîmplare din Programa Clasei a VI-a la religie este lecția „Puterea spirituală a smereniei: Pilda vameșului și fariseului". Scopul învățării este aici unul educativ: smerenia cu puterea ei spirituală. Interesul ca imjloc poate fi utilizat de catehet vorbind copiilor despre statutul civic al vameșilor și fariseilor în societatea iudaică din vremea Mîntuitorului Hristos. Acest fel de interes trebuie doar să deschidă calea spre adevărul abstract al lecției și nicidecum să se constituie în scop al lecției. Observăm și din exemplul dat că interesul ca mijloc este condiția atenției spre scop. Interesul ca scop al învățării este unul esențial care, de data aceasta, are la bază atenția, ca condiție a interesului, deci. De exemplu, interesul pentru valorile religioase este un interes scop urmărit de o bună parte a programei, mai ales de Programa clasei a VII-a (Noțiuni de Istoria Bisericii universale și a Bisericii Ortodoxe Române).

Herbart clasifică interesul în două mari categorii (fie că este scop sau mijloc: *interes de cunoaștere* manifestat față de ceva străin de ființa noastră (obiect, fenomen fizic, noțiune abstractă etc.), față de care avem deci o atitudine pur teoretică; empirică *(interes empiric)*, speculativă *(interes speculativ)* și estetică *(interes estetic)*; apoi, *interes de participare* manifestat față de ceva legat, mai mult sau mai puțin direct; de ființa noastră. Acesta poate cunoaște grade de intensitate ce merg de la *interesul simpatetic*, crește în faza de *interes moral* manifestat prin participarea afectivă la bucuriile și suferințele semenilor. Interesul moral poate deveni *interes social*, rea interesului de participare este *interesul religios* — interesul pentru tot ceea ce transcede condiției terestre și temporale a omului.

Din cele de mai sus vedem că principiile de bază ale sistemului pedagogic al lui Herbart — *învățămîntul (instrucția) cu funcție de educație și interesul ca scop și mijloc al instrucției* — sînt principii care concretizează principiul culturii formative a lui Pestalozzi. Ele conduc la concluzia că *scopul învățămîntului este să cultive la fiecare materie de învățămînt cît mai multe interese și să utilizeze pentru stimularea fiecărui interes cît mai multe obiecte de învățămînt.*

Desigur, această teorie a învățămîntului bazat pe interes, viabilă în ceea ce are ca fundamental în pedagogia modernă, este totusi unilaterală. Educația este un proces complex în care învățămîntul (instrucția) si deci cultura este o verigă esențială, dar nu este singura. Totuși, *această teorie a lui Herbart se dovedește a fi perfect valabilă întrucît privește învățămîntul religios.* Aceasta și explică, credem, faptul că învățămîntul de credință este, în partea sa formală, bazat pe această teorie a educației. Să zăbovim puțin asupra acestei idei. Învățămîntul religios care are drept materie de învățămînt revelația, sub forma ei din Vechiul și Noul Testament, este, prin excelență, un învățămînt formativ ce cultivă un interes religios. (Să nu uitam că idealul pedagogiei creștine este omul care „caută mai întîi împărăția lui Dumnezeu și dreptatea Lui", adică omul dominat de un real și benefic interes religios) Nici o învățătură din acest teazaur nu are în vedere un alt tip de interes decît unul de participare, culminat cu un interes de tip religios, este „învățămînt care duce la evlavie" (I Timotei 6, 3).

Pentru a sublinia cele de mai sus, să luăm în discuție o altă ramură a învățămîntului, larg cultivată în societatea de astăzi — învățămîntul matematic, sau cel real, în general. Este acesta un învățămînt formativ?, *Parțial*, este, acesta depinzînd *de ce* se învață, cît și, mai ales, de *cum* se învață. Geometria, larg cultivată în școala alexandrină, poate forma puterea de concentrare, imaginația, gustul estetic prin principiile perspectivei. Dar, alături de scopul formativ matematica are un declarat scop speculativ, logic, un scop în sine care, prin tenta sa de luciferism, poate deforma în sensul idealului pedagogiei creștine.

Iată deci, că Herbart elaborează o teorie a învățămîntului educativ bazat pe interes și nu pe silnicie ce se justifică în totalitate în practica învățămîntului religios. Mai mult, toată învățătura, fie ea de matematică, fizică, științele naturii, astronomie, etc., dată

cu scopul de a conduce omul spre un interes religios benefic, face educație religioasă Este suficient să ne amintim Omiliile la Hexaemeron ale Sfîntului Vasile cel Mare pentru a sublinia aceasta. În Omilia I-a se spune: „Dacă ți se pare adevărat ceva din cele spuse, atunci mută-ți admirația spre Dumnezeu Care le-a rînduit așa pe acestea! Că nu se micșorează admirația pentru lucrurile mărețe din natură dacă se descoperă chipul în care Dumnezeu le-a făcut... Din frumusețea celor văzute să înțelegem pe Cel Care-i mai presus de frumusețe, iar din măreția celor care cad sub simțurile noastre și din corpurile acestea mărginite din lume să ne ducem cu mintea la Cel nemărginit, la Cel mai presus de măreție, care depășește toată mintea cu mulțimea puterii Sale".

Cultura întregului ev mediu a avut ca scop cultivarea interesului religios. Toate științele erau considerate sisteme ce aprofundează diferitele manifestări ale lui Dumnezeu în lume și, astfel gîndite, ele sînt dominate, în sens plenar al cuvîntului, de Teologie. Acest fapt este subtil reflectat în zicerea lui Gilbert de Tournai: „Servim pe Hristos, cînd știm tot ce se poate ști" (Qui totum scibile scivit) reflecta spiritul evului mediu îndemnat spre sensuri și semnificații totalizante, spirit dominat de universalul (Weltanschantung-ul) creștin.

În acest sens larg, toată învățătura poate fi religioasă și acest adevăr scoate și mai mult la iveală importanța *felului* în care se face învățarea prin cultivarea interesului. În mod firesc, Herbart ajunge la concluzia teoretică următoare: învățarea pentru care interesul este scop și mijloc trebuie să respecte anumite *trepte logico-psihologice*, adică trepte care sînt motivate se structura minții și a sufletului omenesc. Herbart a dat o anumită formulare schematizată a acestor trepte, formulare completată și precizată de urmașii săi Ziller și Rein. Le vom prezenta sub forma lui Rein în care se utilizează și astăzi. În mare vorbind, treptele logico-psihologice ale unui învățămînt bazat pe interes se cuprind în schema tripartidă: concret-abstract-concret. În trecutul școlar ceva mai indepărtat, învățămîntul se făcea plecînd de la abstract spre concret; se pleca de la reguli și *apoi* se dădeau exemple (dacă se dădeau). Dar, cunoștințele predate astfel nu se înțelegeau căci ele nu se încopciau pe tezaurul de reprezentări și cunoștințe ale învățămîntului. Ca urmare se recurgea la cazuri concrete după enunțarea cunoștințelor abstracte și abia apoi se revenea la adevărul abstract dat inițial. Calea era deci următoarea: abstract-concret-abstract. Practica școlară că prima abstracție era de prisos și de aceea a înlăturat-o rămînînd în schema bipartidă: concret-abstract. Dar, pentru a asigura caracterul formativ, educativ, al învățămîntului, Herbart postulează necesitatea unui ultim concret. Deci schema herbartiană cuprinde: primul concret (tratarea intuitivă, pregătirea aperceptivă prin fapte concrete), abstractul mijlociu (schematizarea logică, ridicarea minții spre abstracțiuni) și concretul ultim în care învățăcelul revine la intuiția vie, de pe alt nivel al cunoașterii însă.

Această schemă largă este însă incapabilă să cuprindă intreaga complexitate a procesului de cunoaștere. În adevăr, de la primul concret se face trecerea spre abstract în mod gradat, printr-o participare mai mare a copiilor în prima parte și mai mare a profeso-

rului pe măsură ce se apropie de faza abstractă. De la abstract la ultimul concret se trece însă cu mult mai ușor, fără a vătăma mersul normal al cugetului și simțirii omenești. Ca urmare, după Rein, treptele logico-psihologice ale învățămîntului educativ sînt următoarele cinci, săgețile ascendente arătînd creșterea gradului de abstractizare:

I. Pregătirea (primul concret); II. Tratarea; III. Asocierea; IV. Generalizarea (abstract); V. Aplicarea (ultimul concret).

Două trepte intermediare, tratarea și asocierea, asigură urcușul lin și ziditor al minții și al cugetului întreg spre abstracțiune. Vom da în continuare cîteva lucruri esențiale care privesc fiecare treaptă.

Pregătirea, ca prim concret trebuie să realizeze a-percepția noii învățături. Aceasta se poate realiza fie prin continuitatea învățării, adică legînd de lecțiile anterioare, fie prin pregătirea psihologică, dacă lecția nouă este o noutate absolută. În cadrul acestei trepte se face și *introducerea în subiectul noii lecții*. Aceasta și-a atins scopul dacă conduce firesc, nesilit, mintea și simțirea spre momentul favorabil din punct de vedere logic și psihologic în care se face *anunțarea subiectului sau temei lecției noi*. Momentul anunțării temei este cu adevărat favorabil dacă se reușește canalizarea atenției și a interesului copiilor spre noua temă. În orice formă șocul noutății care să realizeze deșteptarea interesului ca mijloc ar fi realizată ea, anunțarea temei noi trebuie să aducă cu sine pentru interesul ca scop și să provoace sentimentul așteptării.

Tratarea sau predarea noilor cunoștințe constituie pe bună dreptate partea esențială a unei lecții în care se face primul salt pe plan informativ sau formativ. Ca și în treapta anterioară, rolul profesorului în parcurgerea acestei etape este extrem de important.

Asocierea completează tratarea asociind noile cunoștințe cu altele știute de elevi în vederea trecerii la generalizare. Acum, profesorul încetează să mai fie centrul intelectual și afectiv al lecției ca în tratare, intrînd în scenă elevii cu gîndurile și simțămintele lor. După o reproducere, dacă este cazul, a ideilor noii lecții, aceștia realizează asocieri, o reflecție cum o numea Herbart, ridicîndu-se la *judecăți de valoare* individuale, exprimate într-o formă mai mult sau mai puțin potrivită. Efortul tuturor, elevi și profesori, de a da judecata de valoare cea mai potrivită lecției se încununează prin enunțarea *generalizării*, a învățăturii abstracte spre care ținteșe lecția. În sfîrșit, aplicarea

În sfîrșit, *aplicarea* încheie un ciclu de învățătură, construind o nouă normă morală, un nou adevăr în minte și în suflet, toate răsfrînte asupra concretului prim, regîndit *după* o nouă treaptă de cunoaștere.

Problema care se pune în mod firesc privește particularitățile metodei treptelor formate herbartiene în învățămîntul religios. Fără nici o îndoială, metoda cunoaște aici particularități ce se cer subliniate Ele se datoresc faptului că educația religioasă prin învățare este cu mult mai subtilă decît în cazul altor componente ale educației. Apoi, adevărurile evanghelice în sine diferă de adevărurile științelor laice; la atingerea lor învățarea duce doar spre căutare prin deja găsire, este o cunoaștere prin har cum spune Sfîntul

Apostol Pavel. Ca urmare, Sfinții Părinți care au pus temelia învățământului religios au arătat că *în acest învățămînt se întrepătrund treptele învățării cu cele ale psihologiei religioase: evlavia, pocăința și credința,* aceasta într-un „joc savantă care este jocul între gnosis și pistis".

Evlavia, arareori definită doar deseori resimțită în noi și în cei de lîngă noi, este deschiderea spre sfințenie. Sfîntul Chiril al Ierusalimului în Clatehezele sale o numește uneori „*intenție bună*" (Nimic altceva nu cere Dumnezeu de la noi decît intenție bună (Procateheză)). Alteori, o numește *rîvnă* sau stare în care „rămînem în nădejde, *ne dăm pe noi înșine* și nădăjduim, pentru ca Dumnezeul tuturor *văzînd intenția noastră,* să ne curețe de păcate, să ne dăruiască bune nădejdi în cele ce se face și să ne dea pocăință de mîntuire" (Procateheză). Se vede aici limpede că evlavia ca deschidere, ca predare de sine cu nădejde, ca intenție bună, duce la a doua treaptă a psihologiei religioase: „bună nădejde în cele ce se fac și pocăință de mîntuire". Nădejdea din evlavie devine „bună nădejde" în pocăință spre mîntuire, nădejde lucrătoare spre mîntuire.

Credința este scop și mijloc în învățămîntul religios. „Credința este din cele auzite, iar auzirea prin cuvîntul lui Hristos" spune Sfîntul Apostol Pavel la Romani 10, 17. Ea este prin „cuvîntul credinței pe care îl propoveduim" (Romani 10, 8).

Starea de evlavie a catehetului și a catehumenilor se zidește și se vădește în special la începutul catehezei, în cele mai mici detalii legate de acest început; în starea vestimentară, în poziția corpului, a mîinilor, în expresia feței, în atitudinea de atenție respectuasă și chiar de solemnitate pentru însemnătatea momentului. Catehezele ținute în biserici au avantajul de a avea un cadru sfințit în care se ajunge mai ușor la atmosfera de evlavie. În aceeași idee, cateheza trebuie să înceapă cu o rugăciune colectivă în care catehet și catehumeni cer ajutorul și binecuvîntarea lui Dumnezeu în lucrarea lor. Aceasta poate fi desigur Rugăciunea Domnească, dar poate fi și una din rugăciunile din Molitfelnic pentru ajutorul copiilor la învățătură. Pentru copii este important ca această rugăciune să fie făcută de catehet cu convingere adîncă și să fie cît de des variată. O precizare se impune: a tolera manifestări ale elevilor lipsite de evlavie în timpul rugăciunii sau după ea este nu numai dăunător, dar chiar periculos. Catehetul să nu înceapă rugăciunea pînă ce intuiția sa pedagogică nu-i relevă o stare de har în care ea se poate face cu cuviință, fiind astfel zidițoare, roditoare. A se ajunge la observații, chiar blînde, în timpul rugăciunii înseamnă a începe o catheză sub auspicii precare. În Programa analitică pentru predarea religiei în școală se prevede, la fiecare clasă, o lecție cu subiectul „Semnul Sfintei Cruci, completet începînd cu clasa a V-a cu „Rugăciunile la intrarea și la ieșirea din clasă". ‚Este lecția care poate asigura premiza unei adevărate evlavii în lecțiile ce urmează, dacă ea își atinge scopul.

În tratare ca treaptă logico-psihologică de învățare, într-o catheză se realizează nu numai transferul de cunoștințe propriu-zis ci se realizează și acea *intuiție internă* care naște credința. O astfel de intuiție internă puternică poate schimba cu desăvîrșire viața sufletească a omului. Trăirea religioasă este legată de intuiții le-

gate de Dumnezeu și de lucrarea Lui în lume. Cadrul solemn legat de cuvîntarea asupra marilor adevăruri este asigurat, de obicei, printr-o tratare expozitivă în care catehetul își dă măsura propriilor dimensiuni spirituale, a propriilor intuiții religioase. În unele tratate de Catehetică (a Pr. prof. D. Călugăr, de exemplu) se întîlnește intuiția (intuireai ca treaptă distinctă ce „completează tratarea", subliniindu-se faptul că ea (intuiția), „întregește conținutul catehezei și prin colaborarea simțurilor vizual, tactil etc." (p. 189) și că „cptim în catehizare, intuirea trebuie sprijinită prin sfintele icoane, care nu lipsesc din nici o biserică ortodoxă... Intervin și cazuri cînd, pentru intuire, nu dispunem de icoane, dar putem avea la îndemînă tablouri religioase" (p. 193). Din cele de mai sus este limpede că intuirea este gîndită la modul concret și nu în sensul intuiției spirituale ce naște și însoțește trăirea religioasă autentică. În lecția „Vameșul și fariseul" de exemplu, intuirea concretă înseamnă a vedea într-un tablou o ipostază a celor două personaje. Intuirea spirituală însă, înseamnă a înțelege puterea smereniei și a pocăinței în relația omului cu Dumnezeu, și aceasta în opoziție cu mîndria ca zid ce desparte pe om de Dumnezeu. Este drept că *intuiția spirituală poate fi obținută preluînd intuiția spirituală a pictorului însuși, prin puterea icoanei sfințite*. Credem că o astfel de preluare este cu putință numai la un stadiu evoluat de educație religioasă care să includă educația artistică în spiritul ortodox al picturii bizantine. Iconografia bizantină este aceea care evidențiază prin mijloace șlefuite pînă la perfecțiune intuiții spirituale trăite de pictori și tocmai această trăsătură o deosebește de tablourile religioase folosite de alte confesiuni creștine. În acest sens, folosirea tablourilor religioase o considerăm a fi nu numai nepotrivită ci chiar dăunătoare în sensul că ele pot denatura drumul firesc al omului în atingerea, odată cu credința, și a puterii de înțelegere și de legătură spirituală cu icoana ortodoxă. Dacă icoana ortodoxă de calitate lipsește și nu poate fi adusă pe moment, este mai bine să le fie arătată copiilor cu altă ocazie. Vorbirea plastică o poate înlocui în faza concretă a tratării, poate chiar cu mai mult succes. În situația cînd avem la îndemînă o icoană ortodoxă pe care o folosim în catehează, cu nici un chip nu vom face aprecieri în timpul tratării care să se refere la calitățile artistice ale acesteia. Oricît de valoroasă, icoana este doar un auxiliar în catehează; ea este un auxiliar folositor atunci cînd este folosită cum trebuie, adică numai pentru evidențierea mesajului central al catehezei. Considerăm, de asemeni, că folosirea diapozitivelor și a proiecțiilor de orice fel sînt procedee străine spiritului catehizării ortodoxe.

În ce privește treapta de asociere într-o catehează, subliniem faptul că *ea este o asociere a noului adevăr primit cu viața sufletească a elevului* și nu una pur intelectuală a cunoștințelor noi cu cele vechi. Este o fază ce-și află locul potrivit și în lecțiile de literatură și chiar de istorie. Dar, cu adevărat importantă ea este *numai în măsura în care acestea dau naștere la mutații benefice în* în catehează unde *adevărurile transmise sînt importante numai și viața sufletească a elevilor*. De exemplu, o asociere prin apreciere în lecția „Vameșul și fariseul" este realizată prin aprecierea atitudinii în rugăciune a celor două personaje, apreciere prin care elevii

își exprimă reacțiile sufletești legate de narațiune. Ei devin atunci participanți activi la lecție, indignîndu-se lîngă fariseu, mijlocindu-se lîngă vameș, plîngînd cu duioșie lîngă femeia cananeancă și, mai presus de toate, ridicîndu-se, cum spuneam, la judecăți de valoare. Aceste judecăți, exprimate într-o formă mai mult sau mai puțin potrivită, dar conținînd toate o fărîmă din marele adevăr al catehezei, este bine să le facem auzite de la cît mai mulți elevi, chiar de la toți dacă este cu putință. (În catehează nu trebuie să existe elevi buni și elevi slabi). Toți sînt creștini în formare și în acest proces „la Dumnezeu toate sînt cu putință"). Aceste încercări ale elevilor de a enunța judecăți de valoare ce decurg din lecție le va arăta *neputința* de a le formula într-o formă perfectă, dovadă pentru aceasta fiind diversitatea de opinii din clasă. În acest moment își află drumul firesc treapta de generalizare în care catehetul dă forma cea mai potrivită judecății de valoare ce decurge din catehează. Această formă se află in mod sigur într-un text scripturistic sau patristic și este mai bine să-l aflăm și să-l folosim decît să ne hazardăm la formulări proprii, ce nu pot rămîne decît la faza de încercări. De exemplu, la lecția „Vameșul și fariseul" generalizarea exprimată prin textul de la Luca 17, 14; „oricine se înalță pe sine se va smeri, iar cel care smerește pe sine se va înălța" va avea o dublă finalitate: pe de o parte va exprima într-o formă perfectă mesajul de adevăr al lecției, formă șlefuită pînă la calitățile unui aforism; pe de altă parte, enunțarea ei zidi în sufletele elevilor evlavia adevărată față de textul scripturistic, text ce cuprinde revelația. Această din urmă finalitate va fi atinsă odată mai mult dacă, după încercările de apreciere ale elevilor va încerca generalizări catehetul însuși, dar mărturisindu-și neputința de a le găsi. Astfel, textul scripturistic va apare ca o lumină pură intre umbrele cugetării omenești și acest fapt este în sine o componentă esențială a educației religioase ortodoxe contemporane.

Din cele de mai sus vedem că primele patru trepte logico-psihologice într-o catehează se împletesc, trebuie să se împletească, cu evlavie, pocăința și credința; tratarea clădește nu numai zidul de informație pentru casa sufletului unui creștin pentru ca acesta să nu-și piardă mîntuirea prin neștiință vinovată, ci și haloul de lumină care-l înconjoară și care este credința curată, caldă, dătătoare de viață în Hristos. Generalizarea îl ridică pe culmile unui adevăr evanghelic În totul, aceste patru trepte zidesc ortodoxia viitorului creștin, Orto-praxia se realizează în aplicare. În ea, cel ce a început a-L cunoaște și a-L iubi pe Hristos, învață să-L urmeze. Generalizarea, mai ales cea exprimată printr-un text scripturistic, face să-l cuprindă pe fiecare catehumen în parte în sfera de acțiune a unui principiu moral evanghelic ieea ce aduce după sine *nevoia* de a-l urma, din iubire pentru Hristos, pe care l-a cunoscut cu mintea și cu inima. Astfel, aplicarea lecției „Vameșul și fariseul" trebuie să-i aducă pe elevi la scaunul spovedaniei, cu smerenie și cu cutremur, pentru a realiza comuniunea în iubire cu Mîntuitorul Hristos. Aplicarea unei catehteze despre vasele liturgice trebuie să-i aducă pe elevi la a simți sacrul în viața Bisericii, manifestat în obiecte de cult și în tot ce este luminat și încălzit de ceul Bisericii. Este sigur, însă. că aplicarea ca orto-praxia ce decurge din orto-

doxie nu poate fi realizată dacă primele trepte nu-și ating scopul. Ea nu trebuie să se mărginească la a îndemna la fapte bune, ci trebuie să meargă pînă la convingerea, la nevoia imperioasă de a le face, ca mod de viață și nu ca normă de viață.

Împletirea celor cinci „epectaze" într-o catehză cu „epectazele" psihologiei religioase se face într-o manieră care nu poate fi circumscrisă în norme, nici măcar în cele cîteva recomandări de mai sus. A stăpîni acest „joc savant" cum spune P. Țuțea, este apanajul unui bun catehet. Iată că, de fapt, personalitatea catehetului, a celui care face din catehză o lucrare de transmitere de valori spirituale, este cheia de boltă a Calteheticii, în special în Biserica Ortodoxă.

Pr. C. GRIGORAȘ

1. Gh. Gh. Antonescu, *Istoria pedagogiei. Doctrinele fundamentale ale pedagogiei moderne*, București, 1927.
2. Diac. prof. N. Balcă, *Curs de Omiletică și Catehetică, fasc. I-VIII, litografiat*, București, 1953.
3. Șt. Bârsănescu, *Pedagogia și didactica*, Craiova, 1944,
4. Pr. prof. M. Bulacu, *Conștiința creștină. Studiu catehetic după Catehezele Sfîntului Chiril al Ierusalimului*, București, 1941.
5. Pr. prof. M Bulacu, *Pedagogia creștină ortodoxă*, București, 1935.
6. Pr. prof. D Călugăr, *Treptele formale și învățămîntul religios*, Sibiu, 1938.
7 Pr. prof. D. Călugăr, *Catehetica*, București, 1976.
8. Sfîntul Chiril al Ierusalimului, *Catehteze*, Trad. Pr. prof. D. Fecioru, București, 1943, 1945.
9. Pr. prof. D. Fecioru, *Ideile pedagogice ale Sfîntului Ioan Hrisostom*, București, 1937.
10. C. Narly, *Pedagogia generală*, București, 1938.
11. Pr. prof. Sebastian Șebu, *Treptele formale și învățămîntul religios*, în vol. Îndrumări metodologice și didactice pentru predarea religiei în școală, București, 1990, p. 60-64.
12. N. Terchilă, *Herbartienii români din Ardeal*, Sibiu, 1941.
13. N. Terchilă, *Psihologia contemporană și învățămîntul religios*, Sibiu, 1935.
14. Sfîntul Vasilie cel Mare, *Omilii la Hexaemeron*, în P.S.B., vol. 17, Trad. Pr. prof. D. Fecioru.

CUNOAȘTEREA ÎN CONCEPȚIA SFINȚILOR PĂRINȚI *

OBSERVAȚII PRELIMINARE

Sfîrșitul elenismului degenerează în sincretism și are de a face cu problema mîntuirii. Creștinismul apare și dă răspuns la această problemă. De aceea sectele gnostice s-au legat așa de mult de el; încît a existat tendința de a le identifica ca secte creștine. De fapt doctrina gnostică se deosebește net de cea creștină; am putea spune că nu are comun cu creștinismul decît noțiuni, al căror sens este cu totul altul.

Astăzi, după aproape 2000 de ani, istoria se repetă; avem în vedere criza generală prin care trece lumea, inclusiv criza religioasă, care din fericire a atins mai puțin ortodoxia, deși nu a ocolit-o.

Încă de acum 100 de ani apar primele semne ale sincretismului, venite dinspre Orient; astăzi cu atît mai mult, cînd toate spiritualitățile s-au deschis spre o cunoaștere reciprocă. Ne punem firesc o intrebare; ce să alegem?

În acest context cunoașterea învățăturii Bisericii este vitală. Nu putem nega faptul că lumea a intrat într-o criză religioasă, și nici că va putea ieși pînă cînd nu va primi răspuns la întrebările care au provocat-o. Numai cunoscîndu-se foarte bine propria învățătură, care este de fapt a Domnului nostru Iisus Hristos, Mîntuitorul lumii, vom putea înțelege care ne este misiunea în lume.

În mijlocul acestor frămîntări religioase, suferă și creștinismul. Biserica va trebui să ia atitudine față de cei care pretind explicarea rațională a tainelor lumii, cu ajutorul cărora s-ar putea ajunge la deținerea adevărului absolut, al adevărului care mîntuiește. Fără vigilența și activitatea conducătorilor Bisericii comunitățile creștine riscă să fie afectate grav.

1. Cunoașterea în Noul Testament

„Și aceasta este viața veșnică; să Te cunoască pe Tine, singurul Dumnezeu adevărat, și pe Iisus Hristos pe care L-ai trimis“ (Ioan 17, 3).

Cunoașterea este revelarea unei taine, taină care este intenția divină a mîntuirii omului și în ultimă instanță, Iisus Hristos, care revelează pe Tatăl Său. Ajunge să amintim doar textele bine cunoscute.

Matei 13, 11; „Pentru că vouă vi s-a dat ca să cunoașteți tainele (γνῶναι τα μυστήρια) împărăției cerurilor“.

Matei 11, 27; „Nimeni nu cunoaște pe Fiul (ἐπιγινῶσκει τὸν υἱὸν), decît numai Tatăl, nici pe Tatăl nu-l cunoaște nimeni (οὐδὲ τὸν πατέρα τις ἐπιγινώσκει), decît numai Fiul și cel căruia va voi Fiul să-i descopere“.

---

*. Lucrare de seminar susținută la Catedra de Patrologie și Studii Patristice sub îndrumarea Diac. prof. dr. Consantin Voicu, care a dat și avizul pentru publicare.

Versetul de la Ioan 6, 69 lămurește pe cele din Evangheliile sinoptice. „Cunoașterea“ lui Hristos este dată acelora ce cred în El [1], care se deosebește de cunoașterea intelectuală pe care cineva o poate avea despre Iisus; Ea este *cunoașterea* care unește cu Tatăl [2], ea este cunoașterea tainică a divinității Sale; „Atunci veți

Și viața veșnică — nu este numai viața care după moarte durează fără sfîrșit —, consistă în *cunoașterea* Tatălui și a lui Iisus cunoaște (γνῶσεσθε) că Eu sînt“ [3].

Hristos pe care El L-a trimis [4]. Cunoașterea tainică a lui Dumnezeu este legată de cunoașterea Fiului Său și a planului Său de mîntuire. Și trebuie să precizăm că această cunoaștere este pusă în legătură cu iubirea (αγαπὴ).

Chiar și R. Bultmann a putut remarca că, „este limpede că γινώσκειν nu desemnează o speculație, o știință a cercetării și considerării, și nici o contemplație mistică detașată total de legăturile cu istoria și acțiunea, ci că γινώσκειν se realizează efectiv în istorie“ [5]. Și Sfîntul Apostol Pavel se ostenește ca să-i facă pe creștini să cunoască pe Dumnezeu prin descoperirea lui Iisus Hristos. „Dumnezeu a zis: „Strălucească din întuneric lumina!“ — El a strălucit în inimile noastre, ca să strălucească cunoștința slavei lui Dumnezeu, pe fața lui Hristos“ [6]. El nu are altă dorință decît să-L cunoască pe Hrisos și puterea învierii Lui și să fie părtaș la patimile Lui [7]. În acest sens, foarte pregnant, această „cunoaștere“ nu este o pură considerație speculativă, ci *este experiență și comuniune.*

Dar Pavel vorbește și de o altă cunoaștere care semețește [8], avînd atunci în vedere pe oarecare din Corint. El numește această gnoză (γνῶσις știință mincinoasă [9] și la care face referire în epistolele sale pastorale. El avea deja în vedere caracteristicile falșilor gnostici din secolul II [10].

Sfîntul Apostol Pavel scoate în evidență învățătura cea adevărată cînd zice că dragostea este mai mare decît toate [11], chiar decît gnoza, care este un dar de la Dumnezeu; „Acum însă după ce ați cunoscut pe Dumnezeu sau mai degrabă după ce ați fost cunoscuți de Dumnezeu“ [12]; căci acest dar este acordat nu pentru un folos individual, ci pentru folosul întregii Biserici [13]. Această știință este mai degrabă cunoașterea din iubire a lui Hristos care depășește toată cunoașterea [14]; în fine că ea este o cunoaștere provizorie și nedeplină; „Iar dacă i se pare cuiva că cunoaște ceva,

---

1. Cf. Ioan 6, 69; πεπιστεύκαμεν καὶ ἐγνώκαμεν 10, 38; 17, 8; I Ioan 4, 16.
2. Cf. Ioan 10, 15; καθὸς γινώσκει με ο πατὴρ καγω γινώσκω τὸν πατέρα Ioan 14, 17, 20; 16, 3; 17, 3.
3. Ioan 8, 28.
4. Ioan 17, 3; Aceasta este viața veșnică; să Te cunoască pe Tine, singurul Dumnezeu adevărat, și pe Iisus Hristos, pe care L-ai trimis.
5. *Dictionnaire de Spiritualité*, t. 6, Paris, 1967, Gnose et gnosticisme
6. II Corinteni 4, 6.
7. Cf. Filipeni 3, 10.
8. I Corinteni 8, 1; cf. I Corinteni 4, 19.
9. Cf. I Timotei 6, 20.
10. Cf. Irineu, *Adversus haereses.*
11. I Corinteni 12, 2. H
12. Galateni 4, 9; I Corinteni 8, 2.
13. I Corinteni 12, 7.
14. Efeseni 3, 19; cf. Filipeni 3, 8.

încă n-a cunoscut cum trebuie să cunoască“ [15]. Căci zice: „Acum cunosc în parte, dar atunci voi cunoaște deplin precum am fost cunoscut și eu“ [16].

Există o cunoaștere a adîncurilor lui Dumnezeu: „O, adîncul bogăției și al înțelepciunii și al științei (γνώσεως) lui Dumnezeu!“ [17]; ea nu poate fi decît un dar al lui Dumnezeu.

2. Cunoașterea în secolele I-III

Conceptele eterodoxe despre gnoză au apărut și s-au dezvoltat în mijlocul iudaizanților, fără nici un dubiu, și fără influențe orientale, care au dat naștere unor secte și mari sisteme gnostice amintite de Irineu, Hipolit, Tertulian, și împotriva cărora Clement și Origen au întreprins elaborarea unei gnoze ortodoxe bisericești.

Dar chiar înainte de acești alexandrini găsim elemente care ne permit să precizăm care este adevărata gnoză creștină, la Părinții Apostolici. În rugăciunea euharistică din *Didahie* zice: „Mulțumim Ție, Tatăl nostru, pentru via cea sfîntă a lui David, sluga Ta, ce ne-ai făcut-o cunoscută prin Iisus, Fiul Tău“ [18]. Și: Mulțumim Ție, Părinte sfinte, pentru numele Tău cel sfînt, pe care L-ai sălășluit în inimile noastre și pentru cunoștința și credința și nemurirea, ce ni Le-ai făcut cunoscute prin Fiul Tău, Iisus“ [19]. Așadar gnoza vine cu credința și viața și toate trei sînt un dar al lui Dumnezeu — prin Iisus Hristos. Clement Romanul († 100), zice că creștinii au „pătruns adîncurile cunoștinței dumnezeiești [20]; dar că aceasta s-a făcut prin Iisus Hristos, și că ei puteau „gusta cunoștința cea nemuritoare“ [21].

Sfîntul Ignatie al Antiohiei († 107) va merge mai departe și va preciza că „cunoașterea“ lui Dumnezeu este Iisus Hristos [22]. Trebuie bine remarcat că pentru Ignatie această cunoaștere este cunoașterea lui Dumnezeu prin Iisus Hristos. Aceasta este trăsătura esențială și în mod radical deosebită de concepția învățăturilor false despre gnoză.

Și învățătura lui Ignatie, ca și aceea a lui Clement Romanul sau a Didahiei urmează linia Noului Testament.

Epistola lui Barnaba vorbește în repetate rînduri despre cunoastere; este vorba fie de calea dreptății [23], de cunoașterea desăvîrșită care se dezvoltă prin credință și prin alte virtuți creștine [24], fie de cunoașterea Scripturii și mai exact interpretarea creștină a Vechiul Testament [25]. Pe scurt, gnoza este cunoașterea tainelor lui Hristos, descoperite în Sfînta Scriptură.

---

15. I Corinteni 8, 2.
16. I Corinteni 13, 12.
17. Romani 11, 33.
18. *Învățătura celor 12 Apostoli*, 9, 3, p. 87, în „Scrierile Părinților Apostolici“, vol. I, Chișinău, 1927.
19. *Ibidem*, p. 88; 10, 2.
20. Clement Romanul 1, 40, în „Scrierile...“, p. 119; cf. Romani 11, 33.
21. Idem, 1, 36, 2.
22. *Către Efeseni 17, 2*, p. 155, în „Scrierile...“.
23. *Epistola lui Barnaba* 5, 4, p. 56; 1, 5, p. 51, în „Scrierile...“.
24. *Ibidem*, 2, 2-3, p. 52; 18, 1, p. 76; 19, 1, p. 77; 21, 5, p. 79.
25. *Ibidem*, 6, 9-10, p. 58-59; 9, 8, p. 64; 10, 10, p. 65. 13, 7, p. 71.

În opera lui Iustin († 166) de asemenea, gnoza revine de foarte multe ori; aceasta este întotdeauna cunoașterea lui Dumnezeu și a lui Iisus Hristos [26]; ea este un dar al lui Dumnezeu și un har [27]; ea este legată de botez („baia pocăinței și a cunoașterii lui Dumnezeu“ [28]. Ea este știința Scripturilor [29], harul de a cunoaște sensurile profeților [30]. În cunoașterea lui Dumnezeu și al adevăratului sens al Scripturii, noi rămînem pe aceeași linie și se poate remarca că nu există nimic esoteric.

Sfîntul Irineu († 202) s-a exprimat în același sens cînd combătea erezia gnostică [31], care pretindea că posedă o gnoză superioară, o cunoaștere a misterelor inefabile; el afirmă că adevărata gnoză este învățătura Apostolilor [32]; că nu căutăm gnoza la un alt Părinte [33], sau „a imagina un alt Dumnezeu, un alt Hristos, un alt Fiu Unul-Născut“. În altă parte precizează că dragostea este importantă pentru gnoză [34]. Adevărata gnoză este în credință, în învățătura Apostolilor acceptată prin tradiția Bisericii, a interpretării Scripturii, sau revelarea tuturor tainelor mîntuirii în Hristos.

Pentru Clement Alexandrinul punctul de plecare în gnoză este credința [35] întemeiată pe învățătura Mîntuitorului și a Apostolilor, acceptată de Scriptură [36] și consemnată în Biserică [37]. În această privință Clement nu se deosebește de Irineu; el este fidel poziției creștine tradiționale și autentice. Există o interdependență între credință și gnoză [38]. Dar credința nu este o virtute „elementară“ și comună; ea este baza pe care trebuie să se edifice construcția gnostică [39].

Spre deosebire de gnoza eterodoxă, gnoza creștină care se obține prin exercițiu și efortul virtuților [40], se întoarce în schimb într-o bogată înflorire a virtuților. Gnoza este, de asemenea, un ideal de perfecțiune morală [41]. Gnosticul posedă un model complex, forță și răbdare, curăția inimii și pacea sufletului. El se roagă fără încetare și nu numai la ore determinate prin practica Bisericii; toată viața lui este o „sfîntă apologie“ [42]; dorința lui este de a-i face și pe ceilalți desăvîrșiți [43].

---

26. Iustin, *Dialog cu iudeul Trifon*, 14, 1; 28, 4; 39, 5; 69, 4 și 6; 88, 6; cf. II Apologia 2, 2; „a cunoaște învățăturile lui Hristos“.
27. *Ibidem*, 30, 1; 92, 1.
28. Iustin, *Dialog cu iudeul Trifon*, 14, 1.
29. *Ibidem*, 69, 1.
30. *Ibidem*, 30, 1; 58, 1; 112, 3; Adică a înțelege ce au vrut profeții să spună.
31. Irineu, *Adversus haereses*, I, 11, 1; P. G., 7, 560.
32. *Ibidem*, IV, 33, 8, 1977 b.
33. *Ibidem*, IV, 36, 4, 1093 c.
34. *Ibidem*, IV, 33, 8, 1078 a.
35. Clement Alexandrinul, *Stromate* II, 6, 31; V, 1, 1; VII, 1, 1, în colecția „Părinți și Scriitori Bisericești“, vol. 5, București, 1982.
36. *Ibidem*, VII, 16, 95.
37. *Ibidem*, VII, 15, 92.
38. *Ibidem*, V, 1, 1-2. VII, 2, 5.
39. *Ibidem*, V, 4, 26; V, 1, 5; VII, 2, 5.
40. *Ibidem*, VI, 91, 2; Căci pentru a ajunge la cunoaștere este nevoie de asceză de mult exercițiu și de experiență.
41. *Ibidem*, II, 10, 46.
42. *Ibidem*, VII, 7, 49.
43. *Ibidem*, VII, 16, 1.

Stromata a 7-a este consacrată portretului ideal al gnosticului înălțîndu-se pînă la asemănarea cu îngerii și cu însuși Dumnezeu.

Gnosticul lui Clement este chipul omului desăvîrșit al Sfinților Părinți.

Nu putem încheia această perioadă fără a aminti și despre Origen, care nu a ocolit nici el problema cunoașterii, a gnozei.

Origen recunoaște că la cunoașterea lui Dumnezeu nu se poate ajunge decît prin contemplație. El distinge două feluri de cunoaștere cînd zice: „că rostul unei cunoașteri poate fi cunoașterea însăși, dar ne învață totodată că mai există o cunoaștere de altă natură, al cărui scop este punerea în aplicare a celor pe care le conține[44]. În alt loc zice: „unele adevăruri au fost scrise numai ca să le luăm la cunoștință; așa sînt adevărurile despre facerea lumii și despre alte taine Alte adevăruri au fost scrise pentru ca, după ce le-am cunoscut, să le transpunem în practică, precum sînt cele despre poruncile și rînduielile lui Dumnezeu[45]. Contra lui Celsus zice că creștinii „rămîn în viața veșnică prin cunoașterea singurului Dumnezeu adevărat, Stăpînul tuturor, și a lui Iisus, Cel trimis de Dumnezeu“[46]. Așadar recunoaște și el că viața veșnică este a cunoaște pe Dumnezeu prin Iisus Hristos.

Conceptul despre cunoaștere îl putem lămuri și din mărturiile multor martiri. Astfel Sfîntul Policarp în rugăciunea sa către Dumnezeu mărturisește că cunoștința despre Dumnezeu Tatăl vine prin Iisus Hristos[47]. În Martirii de la Lyon, autorul pune credința în legătură cu cunoașterea fricii de Dumnezeu[48]. Iar în Martiriul Sfîntul Sava Gotul († 372) ni se spune că la desăvîrșîirea vietii se poate ajunge prin cunoașterea Fiului lui Dumnezeu[49].

Toate mărturiile prezentate pînă aici ne încredințează asupra păstrării sensului autentic al învățăturii despre cunoaștere pe linia învățăturilor neo-testamentare.

Biserica a trecut în această perioadă prin mari și multe greutăți pricinuite pe de o parte de eretici, iar pe de altă parte de persecuțiile din partea evreilor și a păgînilor. Vigilența și rîvna conducătorilor Bisericii au ferit marea masă a credincioșilor de a cădea victime doctrinelor gnostice, foarte răspîndite și atrăgătoare prin esoterismul lor.

Începînd din secolul IV gnosticismul începe să slăbească din intensitatea, însă fără a dispărea total.

3. Secolele IV-VIII

a) *Cunoașterea în concepția asceților*. Pentru Sfîntul Antonie cel Mare, cunoașterea este concepută nu atît ca pe o percepție in-

---

44. Origen, *Omilia I la Evanghelia după Luca*, col. „Părinți și Scriitori...“, București, 1982, p. 82; Aici Origen dintinge între cunoașterea teoretică, intelectuală și cunoașterea practică, făptuitoare.

45. Idem, *Filocalia XXIII, 20*, col. cit., p. 466; Aceeași distincție între cunoașterea ca luare la cunoștință și cunoașterea făptuitoare.

46. Idem, *Contra lui Celsus*, III, 27, col. cit.; cf. Ioan 17, 3.

47. *Martiriul Sfintului Policarp*, XIV, 1, p. 32, col. cit., vol. 11, București, 1982.

48. *Martirii de la Lyon*, I, 48, p. 68, col. cit., vol. 11; cf. Pilde, 9, 10; Iov, 28, 28.

49. *Martiriul Sfîntul Sava Gotul*, I, 3, p. 319, col. cit., vol. 11.

telectuală cît mai ales ca pe simțire[50], la care omul ajunge prin asceză[51]. Pentru Sfîntul Antonie cunoașterea lui Dumnezeu este bunătate[52], ea izvorăște făptuirea[53], „căci cunoașterea lui Dumnezeu face pe om să fie fără pizmă, înțelept, blînd, îndatoritor și milostiv după putere, necertăreț și în toate după plăcerea și voia lui Dumnezeu“[54]. Însă el nu se oprește numai la a defini cunoașterea lui Dumnezeu, ci ne arată și cum o putem dobîndi[55].

La Evagrie Ponticul rugăciunea este „începutul cunoașterii nemateriale și simple“[56]. Cunoașterea pentru el, este tot ce poate fi mai bun, căci este împreună lucrătoare cu rugăciunea[57]. Pentru Evagrie cunoașterea lui Dumnezeu este în strînsă legătură cu rugăciunea, care nu este altceva decît convorbire cu Dumnezeu.

Pentru Marcu Ascetul, „cunoașterea bună“ se află prin rugăciune[58]. Cunoașterea adevărată s-a dăruit oamenilor de către Dumnezeu ca har înainte de har[59]; iar cel care o are nu se mai împotrivește necazurilor, care vin asupra lui[60], căci ea duce la răbdare[61]. Altceva este cunoașterea lucrurilor și altceva cunoașterea adevărată[62].

Diadoh al Foticeii definește cunoașterea astfel: a te uita pe tine cînd te gîndești la Dumnezeu[63]. Lumina cunoașterii adevărate stă în a deosebi fără greșeală binele de rău[64]. Ea leagă pe om de Dumnezeu prin experiență[65].

După Maxim Mărturisitorul nimeni nu poate ajunge la cunoașterea lui Dumnezeu pînă ce nu s-a ostenit cu împlinirea poruncilor. În procesul cunoașterii este necesară asceza[66]. Cel ce nu a ajuns la treapta cunoașterii are nevoie de fapte[67]. La fel ca și Evagrie și Diadoh al Foticeii, Maxim Mărturisitorul leagă rugăciunea de cunoașterea lui Dumnezeu. „Cel care se roagă nu trebuie să se oprească vreodată din urcușul spre înălțime, care duce la Dumnezeu“. Căci „sporirea în cunoștințele duhovnicești ale contemplației trec de la litera sfintei și dumnezeieștii Scripturi la duhul ei“[68]. „Orice cuvînt al lui Dumnezeu nu este vorbă multă, nici vorbărie, ci e unul, alcătuit din diferite vederi (contemplații), fiecare fiind o parte a cuvîntului“[69]. Cele trei trepte ale vieții duhovnicești sînt: a) făptuitorul, b) cunoscătorul și c) rugătorul, care este mai aproape de Dumnezeu.

---

50. *Filocalia*, vol. 1, p. 4, Sibiu, 1947.
51. Idem, vol. 1, cuvîntul 12, p. 6.
52. Idem, vol. 1, cuv. 29, p. 9.
53. Idem, vol. 1, cuv. 40, p. 10.
54. Idem, vol. 1, cuv. 151, p. 31.
55. Idem, vol. 1, cuv. 164, p. 33.
56. Idem, vol. 1, cuv.
57. Idem, vol. 1, cuv. 86, p. 85.
58. *Filocalia*, vol. 1, p. 247.
59. *Ibidem*, p. 256.
60. Idem, cuv. 150, p. 263.
61. Idem, cuv. 155, p. 264.
62. Idem, cuv. 144, p. 145.
63. Idem, p. 334.
64. Idem, cuv. 6, p. 336.
65. Idem, cuv. 9, p. 337.
66. *Filocalia*, vol. 2, Sibiu, 1947, p. 130.
67. Idem, cuv. 78.
68. Idem, cuv. 18, p. 172.
69. Idem, cuv. 20, p. 173.

Primul trebuie să înainteze din virtute în virtute (prin făptuire). Al doilea din cunoștință în cunoștință, la o tot mai duhovnicească și mai adîncă înțelegere a rațiunilor divine din natură și Scriptură. Al treilea care s-a ridicat peste cele de la mijloc, direct la cele dumnezeiești, să înainteze spre cele ce sînt tot mai dumnezeiești.

„Cel ce a dobîndit nepătimirea și cunoștința duhovnicească a aflat har la Dumnezeu", zice Talasie Libianul[70]. Prin păzirea poruncilor lui Dumnezeu se naște nepătimirea; iar din nepătimirea sufletului păstrează cunoștința[71]. Cunoștința curată o fac ostenelile nevoinței, ca postul, privegherea, răbdarea, îndelungă răbdarea, ș. a.[72]. „Păzește poruncile , zice Talasie Libianul, și vei afla pace, iubește pe Dumnezeu și vei afla cunoștința"[73]. Sufletul primește cunoașterea celor dumnezeiești pe măsura curăției minții[74]. Cunoașterea lui Dumnezeu urmează cunoașterii naturale, care se naște din dragoste sinceră[75].

Isihie Sinaitul este foarte limpede cînd zice: „Calea spre cunoaștere este nepătimirea și smerenia, fără de care nimeni nu va vedea pe Dumnezeu"[76]. Și cel care nu cunoaște adevărul, acela nu poate nici să creadă cu adevărat. Căci cunoștința premerge după fire credinței. Cele spuse de Scriptură n-au fost spuse numai ca să le înțelegem, ci ca să le și facem[77]. Tot Isihie Sinaitul precizează că există un război întru ascunsul nostru, susținut de duhurile răutății[78], care ni se opun urcușului nostru duhovnicesc.

Pentru Ioan Carpatul (sec. VII) credința și cunoștința se arată prin fapte, căci cel care se mîndrește numai cu cunoștința va auzi; Pe Dumnezeu mărturisesc că îl știu, dar prin fapte îl tăgăduiesc"[79]. Teodor vine și cu alte precizări[80], căci pentru el „cel ce împreună făptuirea cu cunoștința, este un plugar vrednic de laudă, care își udă locașul sufletului din două izvoare foarte limpezi. Căci cunoștința înaripează ființa tînără prin contemplarea celor mai înalte, iar făptuirea omoară mădularele cele de pe pămînt: desfrînarea, necurăția, patima, pofta cea rea. Iar fiind omorîte acestea odrăslește dragostea, bucuria, pacea, îndelunga răbdare, bunătatea, credința, blîndețea, înfrînerea"[81].

Se observă, așadar, că Părinții vin cu tot mai multe precizări izvorîte din trăire și experiență.

Teognost (sec. IX) se adresează celui iubitor de cunoaștere, așa: „De poftești cunoștința adevărată și încredere neîndoielnică

---

70. *Filocalia*, vol. 4, Sibiu, 1948, cuv. 13, p. 4.
71. Idem, cuv. 25, p. 12.
72. Idem, cuv. 14, p. 20.
73. Idem, cuv. 21, p. 20.
74. Idem. cuv. 76, p. 33.
75. Idem, cuv. 62, p. 31.
76. Idem, p. 59.
77. Idem, p. 56.
78. Idem, p. 102.
79. Idem, p. 128.
80. Teodor al Edesei a trăit în secolul IX; Amănunte despre viața sa, vezi *Filocalia*, vol. 4.
81. *Filocalia*, vol. 4, p. 225.

despre mîntuire, filosofează mai întîi să rupi afectele pătimașe ale sufletului față de trup..." [82].

Pentru Ilie Ecdicul la cunoaștere se ajunge prin asceză, care la rîndul ei presupune rugăciunea și postul. Căci începutul vieții lucrătoare este înfrîngerea și adevărul [83].

Așadar, pentru toți acești anahoreți cunoașterea este trăirea comuniunii cu Dumnezeu; la care nu se ajunge prin raționamente silogistice, ci prin făpturile. La rîndul ei făptuirea este legată de asceză, post și rugăciune. Hristos stă ascuns în porunci; „pe măsura plinirii poruncilor, noi îl descoperim pe Hristos", zice Marcu Ascetul. Nu se poate ajunge la cunoașterea lui Dumnezeu fără ruperea de afectele pătimașe ale sufletului. Dacă Dumnezeu este iubire, atunci calea care duce la Dumnezeu este iubirea; acea iubire lucrătoare prin fapte. Cunoașterea aceasta presupune relația persinală cu Hristos.

Toată această teologie a cunoașterii va fi aprofundată și explicată de Sfinții Părinți în scrierile lor, așa cum vom vedea în cele ce urmează.

b. *Cunoașterea la Sfinții Părinți din secolul IV-VIII.* Această perioadă este cea a confruntărilor teologice — a sinoadelor ecumenice. După recunoașterea libertății creștinilor, în imperiu, la anul 313, activitatea Părinților Bisericii a cunoscut două aspecte; unul dogmatic de explicitare al adevărului de credință, celălalt misionar, de propovăduire a cuvîntului lui Dumnezeu. Preponderență a avut însă propovăduirea, întrucît chiar și discutarea dogmelor făcea parte din lucrarea de zidire sufletească a credincioșilor. Toate hotărîrile sinoadelor, ecumenice sau locale, priveau nu numai aspectul teoretic al învățăturii de credință, cît mai ales viața creștină în sine, deoarece nu se poate vorbi de o separare între ceea ce se crede și ceea ce se făptuiește. Părinții nu au separat niciodată învățătura dogmatică de cea morală. Totdeauna ceea ce crezi se repercutează asupra vieții.

Acesta este motivul pentru care nu vom găsi în scrierile Sfinților Părinți o învățătură despre cunoaștere separată de realitățile vieții. Ba dimpotrivă, ne este foarte greu să tratăm această învățătură separat de morala creștină ortodoxă.

Cunoașterea lui Dumnezeu nu este o problemă de speculație cît una de purificare și de deschidere de întîlnire și de dialog cu Dumnezeu prin simțirea prezenței Lui în noi și în lume, prin har și credință. Speculația a venit mai tîrziu, căutînd să prindă în concepte, aceste simțiri și experiențe ale prezenței lui Dumnezeu în noi.

Părinții vor predica mai mult despre calea mîntuirii, fără a dezvolta separat o doctrină a gnozei.

Pentru Sfîntul Ioan Gură de Aur singura care ne poate mîntui este virtutea dragostei, „o virtute fără de care credința, știința, cunoasterea tainelor, chiar martirajul, nimic într-un cuvînt, nu ne poate mîntui". Împotriva anomeilor care învățau că Dumnezeu

---

82. Idem, 253.

83. Idem, cuv. 143, p. 304. ,

nu poate fi cunoscut după ființă, Sfîntul Ioan Gură de Aur îi compoate ferm demonstrînd că Dumnezeu nu poate fi cunoscut după ființă. Cunoașterea pe care trebuie s-o dobîndească creștinul este aceea care izvorăște din iubire.

Confruntați cu problemele vieții cotidiene, Părinții au accentuat adevărul că la mîntuire nu se poate ajunge decît prin împlinirea poruncilor. Toată învățătura lor este călăuzită de acest adevăr.

Legătura dintre dragoste și cunoaștere o vom întîlni cîteva secole mai tîrziu și la Sfîntul Maxim Mărturisitorul. Iubirea este cea care pregătește cugetul pentru avansarea sa în cunoaștere. Cunoașterea, astfel, depinde de iubire și această dependență nu încetează niciodată. Căci numai prin iubire omul ajunge la unirea mistică cu Dumnezeu.

În general oricine poate spune că Maxim Mărturisitorul subliniază — ca și Evagrie —, caracterul „gnostic" al dorinței umane pentru Dumnezeu (adică omul caută să cunoască pe Dumnezeu). În același timp el subliniază faptul că iubirea este cea care conduce omul la adevărata cunoaștere și iluminare și că cunoașterea umană a lui Dumnezeu nu poate fi niciodată completată din moment ce ceea ce Dumnezeu este în Sine rămîne de neînțeles omului. Numai dorința pură a omului în perfectă iubirea de Dumnezeu se exprimă printr-un fel de extaz care unește omul în totalitate cu Dumnezeu.

Întreaga teologie a Părinților are ca ultim scop de a descoperi credincioșilor calea spre mîntuire.

Pentru Damaschin (secolul VIII) în lucrarea sa *Învățături duhovnicești* dezvoltă învățătura ortodoxă despre cunoașterea dobîndită prin fapte[84] și care are drept scop ultim mîntuirea.

Ca ființă personală, absolută și transcendentă lumii, Dumnezeu este cu totul incognoscibil în ființa Sa. El poate fi cunoscut numai prin lucrările și manifestările Lui în afară. „Dumnezeu, zice Sfîntul Ioan Damaschin, este infinit și incognoscibil. Și numai acestea sînt incognoscibile în El: infinitatea și incomprehensibilitatea"[85].

Sfînta Scriptură paralel cu o cunoaștere supranaturală a lui Dumnezeu vorbește de una naturală din contemplarea lucrurilor și a naturii, care îl ajută pe om, oarecum, la descoperirea lui Dumnezeu. Această cunoaștere naturală este mărturisită și de Tradiția patristică. Astfel Sfîntul Isaac Sirul precizează: „Există o cunoaștere ce premerge credinței și o cunoaștere care se naște din credință". „Cunoașterea ce premerge credinței este o cunoștință duhovnicească. Iar cunoștința duhovnicească este simțirea celor ascunse. Căci cînd simte cineva aceste bunătăți nevăzute și mult covîrșitoare dă acestei simțiri numele de cunoștință duhovnicească. Iar din simțirea aceasta se naște altă credință, care nu e potrivnică celei dintîi, ci întărește credința aceea. Pe ea o numesc credință din vedere (din contemplație). Pînă aici a fost auzirea, iar de acum vederea. Iar vederea este mai sigură decît auzirea"[86].

Cunoașterea supranaturală a lui Dumnezeu se bazează pe

---

84. *Filocalia*, vol. 5, p. 67; „Fără atenție și fără privegherea minții, e cu neputință să ne mîntuim și să ne izbăvim de diavol, care umblă răcnind ca un leu pe cine să înghită".

85. Sfîntul Ioan Damaschin, *Dogmatica*, I, 4, București, 1938, p. 12.

86. Sfîntul Isaac Sirul, *Filocalia*, vol. 10, p. 92-94.

actul întrupării și revelării Fiului lui Dumnezeu care, făcîndu-se pe Sine cunoscut nouă, ne-a dat toate comorile de înțelepciune și cunoaștere prin Duhul Sfînt.

Asterie al Amasiei († 410) amintește că „Dumnezeu făgăduiește să se scrie numele celor ce au hrănit pe săraci în cărțile celor vii, cele nemuritoare, cele nestricăcioase, pe care moliile nu le strică și timpul nu le distruge“ [87]. „Nimeni să nu dea înapoi, zice Sfîntul Grigorie de Nyssa, de la sîrguință în fapte bune, ca neavînd puterea să împlinească cele ce nutresc sufletul. Căci Dumnezeu nu poruncește nimic ce nu e cu putință robilor Săi, ci a arătat iubirea și bunătatea dumnezeirii Sale, *așa de revărsată* și de bogată peste toți, că fiecăruia îi dăruiește puterea să facă, după voia lui, vreun bine și ca nimeni din cei ce au sîrguință să nu fie lipsit de puterea de a se mîntui“ [88].

Sfîntul Chiril al Ierusalimului leagă mîntuirea de primirea botezului zicînd: „Dacă cineva nu primește botezul nu se mîntuiește; afară numai de mucenici, care primesc împărăția și fără apă“ [89]. Aceștia din urmă primesc botezul sîngelui.

Pentru Sfîntul Maxim Mărturisitorul cunoașterea (γνώσεως se dobîndește în Biserică, în cunoașterea învățăturii Mîntuitorului Hristos și prin împlinirea poruncilor Sale“ [90].

Într-un cuvînt, putem rezuma cele spuse pînă aici precizînd că Părinții, fără a neglija complet problema cunoșterii lui Dumnezeu, se vor ocupa mai mult de mijloacele prin care credinciosul poate ajunge la mîntuire, la dobîndirea împărăției cerurilor, a raiului, a comuniunii cu Dumnezeu și cu sfinții.

La sfîrșitul acestei perioade, cînd marile probleme care au frămîntat Biserica au fost lămurite prin hotărîrile sinoadelor ecumenice și prin scrierile Sfinților Părinți, cunoașterea (gnoza) lui Dumnezeu devine sinonimă cu mîntuirea. Ea poate fi dobîndită numai în Biserică, de acela care este mădular al trupului mistic al lui Hristos-Biserica; căci numai prin Hristos se poate ajunge la Tatăl [91].

4. Învățătura Bisericii despre cunoaștere după secolul VIII

Ne punem pe bună dreptate întrebarea; este, oare, cunoașterea un scop în sine? Care este raportul dintre cunoașterea lui Dumnezeu și mîntuire? Și ce este unirea cu Dumnezeu?

După secolul VIII problema cunoașterii o găsim tratată la mai mulți sfinți și scriitori bisericești. Printre trăitorii acestei perioade putem aminti pe Sfîntul Simion Noul Teolog (secolul IX) [92] și Nichita Stithatul, ucenicul lui, apoi în secolul XIII pe Nichifor din Singu-

---

87. Asterie al Amasiei, *Omilii și predici*, București, 1946, p. 100.

88. Sfîntul Grigorie de Nyssa, *Despre nevoință*, București, 1982, col. „Părinți și Scriitiri Bisericești“, vol. 29, p. 483.

89. Sfîntul Chiril al Ierusalimului, *Cateheze* III, 10, București, 1943, p. 96.

90. Sfîntul Vasile cel Mare, *Despre Sfîntul Duh*, București, 1988, col. „Părinți și Scriitori Bisericești“ vol. 12, p. 33-34.

91. Cf. Matei 11, 27.

92. O parte din scrierile sale sînt publicate în *Filocalia*, vol. 6,; În același volum este editată în românește și o parte din scrierile Cuviosului Nichita Stithatul.

rătate, Teolipt, mitropolit al Filadelfiei, iar în secolul XIV pe Sfîntul Grigorie Sinaitul (1255 — 1346) și Sfîntul Grigorie Palama (1236—1359)[93]. Tot între trăitorii secolului XIV mai amintim pe Calist și Ignatie Xantopol, Calist Angelicude și Calist Catafigiotul[94].

Dacă începînd cu secolele X-XI pe plan politic și economic imperiul intră în perioada lui de declin progresiv, pe plan religios și în general cultural, viața bizantină cunoaște o deosebită înflorire.

Monahismul, care s-a dezvoltat și el, a influențat foarte mult viața religioasă a imperiului, menținîndu-o permanent la un nivel ridicat și curat ortodoxă, Așa se face că monahismul a fost cel care a dat naștere mișcării isihaste din secolul XIV. Această doctrină și controversele la care a dat loc au tulburat profund viața religioasă. Disputele în jurul acestei doctrine, purtate în trei sinoade, s-a terminat cu victoria isihasmului, avînd principal apărător pe Sfîntul Grigorie Palama.

Alături de toți aceștia, la loc de frunte se situiază și marele teolog Nicolae Cabasila. El a găsit mai potrivit să demonstreze partizanilor exclusiviști ai spiritualității pure că alături de isihasm, mai puțin bătătorit și rezervat personalităților cu o excepțională trăire și experiență duhovnicească și mai ales marilor pustnici, viața spirituală a ortodoxiei mai cunoaște și a doua cale, mult mai ușoară și la îndemîna marii mulțimi, realizată nu numai în izolare și în liniștea pustiei, ci în mijlocul lumii în nemijlocită apropiere de semenii noștri și în strînsă comuniune cu ei; este calea trăirii spirituale liturgice, care urmărește unirea cu Dumnezeu[95].

Nicolae Cabasila a fost acela care a accentuat cînd trebuia, cea mai importantă latură a spiritualității ortodoxe, aceea a comuniunii liturgice între credincioși și Dumnezeu.

Țelul suprem al vieții spirituale creștine este, după Nicolae Cabasila, nu unirea cu divinitatea supraipostatică, nedefinită în Treimea persoanelor și manifestată sub forma luminii taborice, unire la care rîvneau misticii isihaști[96], ci unirea cu Dumnezeu prin Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Care prin întrupare a sfințit firea omenească, înălțînd-o pînă la posibilitatea unirii ei cu Dumnezeu.

Calea duhovnicească, deschisă tuturor, este calea harismatică a Sfintelor Taine.

CONSIDERAȚII FINALE

Din cele prezentate reiese că Părinții nu au fost preocupați de elaborarea unei gnoseologii creștine, așa cum este cazul în gnosticism. Cunoașterea la Sfinții Părinți este parte integrantă a spiritualității ortodoxe, care are în centru ei Sfînta Liturghie. Întreg cultul divin public, în Biserica Ortodoxă, gravitează în jurul aces-

---

93. Pentru Sfîntul Grigorie Sinaitul și Sfîntul Grigorie Palama găsim cîte o notiță bibliografică în *Filocalia*, vol. 7.

94. În românește scrierile lor duhovnicești sînt publicate în *Filocalia*, vol. 8

95. Nicolae Cabasila, *Scrieri*, București, 1989, p. 12.

96. *Ibidem*.

teia așa încît spiritualitatea ortodoxă nu poate fi înțeleasă fără ea. Toate au un singur scop; dobîndirea comuniunii cu Dumnezeu, unire și comuniune care începe încă de aici, din această viață. Toate sfintele slujbe îl pregătesc pe credincios pentru Sfînta Liturghie, curățindu-l și făcîndu-l vrednic de primirea Sfintei Euharistii, adică a Sfîntului Trup și Sînge al Domnului nostru Iisus Hristos.

Spiritualitatea ortodoxă are ca țintă îndumnezeirea omului și unirea lui cu Dumnezeu, fără confundarea cu El, întrucît la bază stă credința într-un Dumnezeu personal, care este sursa supremă a iubirii. De aceea în concepția Sfinților Părinți, orice altă unire cu dumnezeirea, deci care nu se realizează prin Hristos și spre Hristos este o iluzie. Urcușul de la eforturile ascetice pînă la contemplarea tainică cu Hristos noi îl facem prin Hristos și spre Hristos, *Acest urcuș se realizează în Biserică* ajutați de lucrarea harică ce se răsfrînge asupra noastră prin Sfintele Taine.

Prima unire a noastră cu Hristos se face prin baia Botezului[97], care ne pregătește pentru unirea deplină din Euharistie[98]. Căci prin Euharistie noi ne unim real cu Hristos, Dumnezeu adevărat și Om adevărat.

Caracteristica fundamentală a spiritualității creștine ortodoxe este aceea conform căreia mîntuirea este accesibilă tuturor; nu numai unor elite spirituale.

În spiritualitatea creștin ortodoxă asceza nu trebuie confundată cu isihia, căci asceză se cere de la toți, pe cînd isihia și-o alege omul singur pentru a se simți mai aproape de Dumnezeu încă din această viață.

Mișcarea isihastă, apărută în secolul XIV, nu este o practică de împrumut, străină duhului ortodoxiei, deoarece ea stă în strînsă legătură cu întreaga spiritualitate ortodoxă, Tulburările prin care a trecut Biserica, iscate în jurul controversei isihaste, au fost mari. Cu toate acestea s-a găsit un Nicolae Cabasila care să expună atenției tuturor sensul autentic al trăirii în duhul ortodoxiei, care părea să fie uitat, atunci cînd se vorbea de isihasm. Scrierile sale, *Tîlcuirea dumnezeiești Liturghii* și *Despre viața în Hristos*, au rămas fundamentale în această direcție pînă astăzi.

Așadar putem afirma că, din punct de vedere ortodox, cunoașterea lui Dumnezeu se deosebește net de conceptul întîlnit la sectele gnostice din primele veacuri creștine, sau în reminiscențele acestora întîlnite pînă astăzi la diferite secte creștine.

Drd. Teodor PARASCHIV

---

97. *Ibidem*, p. 136.
98. *Ibidem*, p. 194-224.

Predici, meditații, cateheze

LA DUMINICA IZGONIRII LUI ADAM DIN RAI

Cu duminica de astăzi păşim, cu credinţă şi smerenie, în Sfîntul şi Marele Post al Paştelui. Sfinţii Părinţi au găsit de cuviinţă să rînduiască pomenirea protopărintelui nostru în această zi — numită şi Duminica izgonirii lui Adam din rai — spre a ne arăta că dacă neascultarea poruncii de a nu mînca a adus lui Adam şi urmaşilor lui osînda, ascultarea şi împlinirea poruncii postului de către noi, creştinii, înseamnă a dobîndi cîştig şi belşug de har dumnezeiesc prin care putem învinge uneltirile celui viclean, pregătindu-ne astfel calea mîntuirii.

În această duminică ni se dă prilejul să vorbim despre post arătînd originea lui, sensul adevărat al postului, necesitatea şi obligativitatea tuturor credincioşilor de a posti un post adevărat precum şi roadele adevăratului post.

E firesc ca atunci cînd vorbim despre post să ne punem întrebarea: Ce este postul? În mod obişnuit la această întrebare răspundem astfel: Postul este o reţinere voluntară de la anumite mîncăruri şi băuturi în scop religios moral. Nu trebuie însă să pierdem din vedere că înfrînarea trupului prin reducerea hranei se face cu scopul de a executa prin aceasta o influienţă asupra vieţii sufletului. De aceea pentru înţelegerea sensului adevărat al postului trebuie să ţinem seama atît de cele două elemente din care se compune fiinţa omenească: trupul şi sufletul, cît şi de strînsa legătură şi unitatea dintre ele în fiinţa omului.

Postul, ca reţinere şi înfrînare de la mîncare şi băutură, constituie numai un aspect al postului, anume postul trupesc, postul extern, care în mod hotărît nu cuprinde întregul post. Acest post, postul trupesc, trebuie să fie însoţit necondiţionat de postul duhovnicesc, intern, de postul sufletesc.

Aşadar, odată cu înfrînarea trupească trebuie să existe şi o înfrînare sufletească, căci după cuvîntul Sfinţilor Părinţi, noi postim de bucate spre a posti şi de păcate. Precum prin propria noastră voinţă ne reţinem de la mîncare de bucate, tot prin ea trebuie să ne reţinem de la gîndurile rele, de la dorinţele păcătoase, de la faptele rele. De aceea, dacă postul trupesc nu e însoţit de postul sufletesc, postul trupesc nu are nici o valoare morală. Deci postul este un exerciţiu de voinţă în scopul dominării poftelor trupeşti şi sufleteşti, spre a promova desăvîrşirea creştinului în moralitate.

Iată dar sensul adevărat al postului: sensul său spiritual, sensul său duhovnicesc. Numai conceput astfel postul este un act de cinstire a lui Dumnezeu, o renunţare voluntară din dragoste faţă de Dumnezeu, un exercitiu de înfrînare a poftelor şi patimilor sufleteşti şi trupeşti în scopul lucrării mîntuirii, un mijloc de pocăinţă şi descătuşare de tot ceea ce este păgubitor pentru mîntuirea sufletului.

Necesitatea postului o arată Sfînta Scriptură de la un capăt la celălalt al ei. Încă pe cînd omul era în paradis, Dumnezeu i-a poruncit înfrînare spunîndu-i să nu mănînce din roadele pomului cunoaşterii (Facerea 2, 16-17). Şi comentează Sfîntul Ioan Gură de Aur: „Dacă dar în paradis e trebuincios postul, cu atît mai mult în afară de paradis. Proorocii Vechiului Testament; Moise, Ilie şi ceilalţi, cînd voiau să se apropie de Dumnezeu şi să vorbească cu El, pe cît îi este aceasta cu putinţă unui om, se pregăteau pentru această întîlnire cu post.

Sfinţii trei tineri care petreceau în înfrînare şi post au scăpat de focul cuptorului din Babilon, iar proorocul Daniel a fost izbăvit din gura leilor.

Mîntuitorul nostru Iisus Hristos, măcar că era fără de păcat şi-a început misiunea mîntuitoare în mijlocul oamenilor numai după o pregătire printr-un post îndelungat de 40 zile şi 40 de nopţi, în locul pustiu al Carantaniei. El însuşi a arătat puterea cea mare a postului cînd a zis: „Acest neam de demoni nu iese decît numai cu rugăciune şi cu post“ (Matei 17, 21).

Dumnezeu primeşte cu bucurie pe cei ce postesc şi se bucură cînd postul este cinstit după cuviinţă. Căci postul astîmpără trupul, înfrînează poftele, înaripează şi înalţă sufletul, postul curăţeşte inima şi apleacă sufletul la căinţă şi zdrobire.

Aceasta e postul bineplăcut lui Dumnezeu. Un astfel de post a cerut Domnul și poporului evreu în Vechiul Testament, un astfel de post ne cere și Mîntuitorul prin cuvintele Sfintei Evanghelii de astăzi. Referindu-se la postul extern, formal, neînsoțit de adevăratul post, intern, iată ce reproș face Domnul poporului evreu, prin gura proorocului Isaia: „Este oare acesta un post care îmi place? Nu știți voi postul care îmi place? Rupeți lanțurile nedreptății, dezlegați legăturile jugului, dați drumul celor asupriți și sfărîmați jugul lor. Împarte pîinea ta cu cel flămînd, adăpostește în casa ta pe cel sărac, îmbracă pe cel gol și nu te ascunde de aproapele tău. Atunci lumina ta va răsări ca zorile și tămăduirea ta se va grăbi. Dreptatea ta va merge înaintea ta, iar în urma ta slava lui Dumnezeu" (Isaia 58, 5-8).

Același post formal — de astă dată al fariseilor — îl condamnă Mîntuitorul: „Și cînd postiți nu fiți ca fățarnicii, triști, că își smolesc fețele ca să arate oamenilor că postesc... Iar tu cînd postești unge-ți capul și spală-ți fața ca să nu te arăți oamenilor că postești ci Tatălui tău cel ce vede în ascuns și Tatăl tău, cel ce vede în ascuns, îți va răsplăti la arătare" (Matei 6, 16-18).

În acest sens au înțeles adevăratul post și Sfinții Părinți, punînd mereu accent pe postul sufletesc. „Înfrînarea în mîncăruri, spune Sfîntul Vasile cel Mare, făcută în văzul tuturor, nu o iubește Duhul Domnului. Înfrînarea, însă, folosită pentru înrobirea uneltirilor trupești, o iubește Domnul fiindcă aceasta din urmă, prin înfrîngerea trupului, rînduiește sfințenia". Iar Sfîntul Ioan Gură de Aur spune: „Celui ce postește îi trebuie o înfrînare în ale mîncării, mai întîi de toate însă trebuie să se abțină de la păcate... Eu l-aș numi de o mie de ori mai fericit pe cel ce mănîncă decît pe cel ce postește de mîncare dar face nedreptate... Căci nu mîncarea este un rău ci păcatul. De aceea cine mănîncă și nu poate să postească, acela să facă milostenie cu prisosință, să facă rugăciuni stăruitoare, să dovedească o rîvnă evlavioasă pentru ascultarea cuvîntului lui Dumnezeu, să se împace cu dușmanii săi, să gonească din suflet orice ținere de minte a răului. Îndeplinind acestea, el va posti adevăratul post, așa cum îl cere de la nii Domnul, căci cinstea nu constă în reținerea de la bucate ci în evitarea păcatelor, așa că acela care postește mărginindu-se numai la a se reține de la bucate, acela este cel ce necinstește postul".

Este bine să știm însă că pîntecele poate fi îmbuibat nu numai cu mîncare de frupt ci și cu mîncare de post. Deci ceea ce este esențial, chiar în privința postului trupesc, este reducerea hranei, înfrînarea trupului de la prea multă hrană, spre a nu-i îmbuiba, căci nu ceea ce ai mîncat e esențial ci cît ai mîncat și în ce măsură te-ai îmbuibat. Postul are valoare morală numai dacă este un act de cinstire a lui Dumnezeu.

Roadele adevăraului post nu se lasă niciodată așteptate: „Atunci vei striga și Domnul te va auzi la strigătul tău, El va zice: iată-Mă... Domnul te va călăuzi neîncetat și în pustie va sătura sufletul țău" (Isaia 58, 9-11).

Mîine este prima zi din Sfîntul Post al Patruzecimii. Cu aceste gînduri și simțiri să ne apropiem de el, amintîndu-ne originea dumnezeiască a postului. Căci încă din rai, prin oprirea strămoșilor noștri de la a mînca dintr-un pom, Dumnezeu a instituit pentru prima oară postul în viața oamenilor. Să nu desconsiderăm postul, nici să-l socotim ceea ce el nu este în realitate. Postul nu-i nici pedeapsă pentru păcat, dar nici singurul mijloc care ne duce la împărăția cerurilor. Dar înțeles în sensul său autentic, el creează atmosfera spirituală în care sufletul nostru se poate ridica spre zările veșniciei, prin eliberarea lui din lanțurile patimilor, ispitelor și ale păcatului și prin creșterea vieții noastre duhovnicești. Să postim deci un astfel de post, un post al bucuriei nu al tristeții așa cum ne îndeamnă Apostolul: „Bucurați-vă pururea întru Domnul și iarăși zic: bucurați-vă". (Filipeni 4, 4).

Acesta e postul adevărat la care ne îndeamnă Mîntuitorul: „Iar tu cînd postești, unge-ți capul și spală-ți fața, ca să nu e arăți oamenilor că postești.. Și Tatăl tău cel ce vede în ascuns, îți va răsplăti ție..." (Matei 6, 16-18). Amin.

Pr. V. ANDREICA

DESPRE DREPTATEA LUI DUMNEZEU CARE NE ÎNDEAMNĂ LA POCĂINȚĂ

În una din călătoriile sale misionare, Sfîntul Apostol Pavel a ajuns la Atena. Și aici ca și în alte cetăți, neobositul vestitor al Evangheliei dorea să predice cuvîntul lui Dumnezeu și să-i aducă pe oameni la cunoștința adevărului.

Văzînd Pavel mulțimea templelor în care se aduceau jertfă zeilor mincinoși, a început el a le vorbi atenienilor despre pocăință. „*Dumnezeu poruncește acum tuturor oamenilor de pretutindeni să se pocăiască*“ (Fapte 17, 30). Iar în înțelepciunea lui luminată de Duhul Sfînt a găsit cu cale să folosească drept temei al pocăinței ce-o propovăduia, adevărul despre dreptatea dumnezeiască, despre dreptatea care se va arăta la judecata de pe urmă. „*Dumnezeu a rînduit o zi în care va judeca lumea după dreptate*“ (Fapte 17, 31).

Citim în Faptele Apostolilor că cei adunați în areopagul atenian să-l asculte pe străinul acela ce le vorbea despre un Dumnezeu necunoscut lor, nu l-au înțeles, l-au luat în bătaie de joc și l-au alungat din adunare... Dar sămînța aruncată de bărbatul dumnezeesc n-a rămas fără rod. Încet, încet și atenienii s-au convins de tăria adevărului creștin și s-au întors de la rătăcirile lor.

Ca și apostolul de demult vă sfătuim să vă pocăiți, să vă întoarceți de la faptele voastre cele rele la singurul și adevăratul Dumnezeu. Pentru aceasta ne vom servi de aceiași metodă pe care a folosit-o marele misionar creștin: vă vom vorbi despre dreptatea lui Dumnezeu, ca îndemn la pocăință.

Ținînd seama de cuvîntul unor gînditori și teologi creștini, vom zice că dreptatea este „Voința permanentă și statornică de a da fiecăruia ce este al său“, adică după merit. Dacă la oameni această voință nu-i totdeauna „permanentă și statornică“ ci de multe ori e umbrită și amestecată cu nedreptate, la Dumnezeu ea este veșnică și neclintită.

Adevărul acesta este mărturisit în multe locuri de Sfintele Scripturi; „*Dreptatea și judecata sînt temelia scaunului Tău de domnie*“, exclamă psalmistul într-o clipă de entuziasm religios (Psalm 88, 14). Tot așa dreptul Iov susține că, „*Dumnezeu dă omului după faptele lui, răsplătește fiecăruia după căile lui*“ (Iov 37, 11).. Nici nu s-ar putea altfel! Dumnezeul nostru, după învățătura noastră de credință, este un Dumnezeu al ordinei, al bunei rînduieli. Lumea a creat-o întru frumusețe și bunătate. Pe cer a așezat luminătorii mari și mici care își urmează neabătut drumurile lor veșnice. În lumea firii, moarte sau vii, a așezat legile de conservare și de susținere care ocîrmuiesc pretutindeni pietre, plante și animale. Omului i-a fixat poruncile după care să se conducă, pe care să le asculte, ca să-i fie lui pe pămînt bine.

Dar omul e înzestrat și cu libertate. El poate să se abată de la căile cele arătate de Ziditorul său. Prin această abatere, căreia noi îi zicem păcat, se strică ordinea rînduită de Dumnezeu, în cosmos se produce o tulburare. În astfel de caz intervine dreptatea dumnezeiască, voința aceea puternică și sfîntă, care pedepsește răul și păcatul, care ocrotește binele și dă fiecăruia după meritul lui. Astfel că dreptatea face parte din providență sau din grija părintească a lui Dumnezeu prin care El susține lumea și o dirijează spre țelurile ei fixae cu înțelepciune.

O pildă din viața de toate zilele ne va lămuri mai bine asupra celor spuse.

Un agricultor seamănă grîu bun în ogorul său. Dar după o vreme el observă că în holdă au apăruf buruieni, neghini, scaieți care dăunează și amenință să compromită recolta. Ce face omul? Cu băgare de seamă smulge ce e dăunător pe ogorul său, strînge grămadă buruienele și apoi le arde. Agricultorul a făcut un act de dreptate.

Cam așa e și în ordinea morală. Dumnezeu i-a făcut pe oameni buni și le vrea fericirea. Însă ei se abat de la poruncile sale. Păcatele lor amenință să strice și pe ieri buni Atunci Dumnezeu face dreptate; ocrotește pe aleșii Săi și pedepsește pe păcătoși.

Este asta o contrazicere a bunătății Sale? Nu este! După cum un tată care își mustră copilul neascultător rămîne tot părinte iubitor măcar de-l

bate, tot așa Dumnezeu este bun chiar cînd ridică brațul dreptății. Pentru că El iubește binele de aceea distruge răul care este contrarul binelui. Asta a arătat El lui Moise cînd a zis: *Domnul este un Dumnezeu plin de îndurare și milostiv, încet la mînie și plin de bunătate și de credincioșie. El iartă fărădelegea, dar nu socotește pe cel vinovat drept nevinovat, ci pedepsește fărădelegea*" (Ieșirea 34, 6-7).

Niciodată n-am putea număra toate felurile și cazurile în care s-a arătat peste oameni dreptatea dumnezeiască. Totuși cîteva pilde biblice trebuie să amintim.

Dumnezeu s-a arătat drept cînd pentru neascultare i-a izgonit pe primii oameni din rai. Drept a fost cînd pentru păcat a nimicit lumea cu potop, cînd a slobozit foc din cer asupra Sodomei și a Gomorei. Faraon cu carele și oastea lui înecați în fundul mării, Datan și Abiram înghițiți de pămînt, evreii duși în prinsoarea Babilonului, proorocul Ioná în pîntecele chitului.., iată numai cîteva din nenumăratele judecăți ale Celui Preaînalt care, împortiva celui rău care nu se întoarce la pocăință, *„își ascute sabia, își încarcă arcul și ochește"* (Psalmul 7, 11).

Viața noastră de fiecare zi la fel ne este martoră a dreptății divine. Fiecare om este pedepsit în ceea ce greșește. În urma păcatului, ca niște corbi negrii, vin remușcările de conștiință, neliniștea, rușinea, bolile, uciderile, războaiele... Așa încît bine zicea împăratul-proorocă că din pricina păcatului nu rămîne nici o bucurie în om. *„Din pricina mîniei Tale, fărădelegile mele se ridică deasupra capului meu, ca o povară grea apasă peste mine"* (Psalmul 37, 3-4).

Dar oricît de însetită este greșala de sancțiune, aici pe pămînt nu se arată toată dreptatea lui Dumnezeu. Sînt oameni răi care nu sufăr nimic pe urmele faptelor lor nelegiuite. Sînt drepți care primesc toate loviturile! .. Lacomii, desfrînații, iubitorii de plăceri mănîncă, beau, se îngrașă, svîrl din copite ca niște cai bine hrăniți, pe cînd atîția drepți sînt bolnavi, persecutați, îndură foame, par părăsiți chiar de Dumnezeu. Această nedreptate o deplîngea și Solomon cînd scrie: *„Este o deșertăciune care se petrece pe pămînt: anume sînt drepți cărora li se răsplătește ca după faptele celor nelegiuiți și sînt păcătoși cărora li se răsplătește după faptele celor drepți"* (Eclesiastul 8, 14).

Taina aceasta, nepotrivirea aceasta nu vom putea-o deslega atîta vreme cît vom privi numai la viața aceasta pămîntească. „M-am gîndit la aceste lucruri ca să le pricep, dar zădarnică mi-a fost osteneala, pînă am intrat în sfîntul locaș a lui Dumnezeu și am luat seama la soarta din urmă a celor răi... Căci iată cei ce se depărtează de Tine, Doamne, pier, Tu nimicești pe toți cei ce-Ți sînt necredincioși" (Psalmi 72, 16-17, 27-28).

Trebuie așadar să privim sfîrșitul omului, soarta lui, după moarte, să privim viața veșnică și acolo vom vedea toată dreptatea lui Dumnezeu. Aici pe pămînt dragostea și îndelungă răbdarea Domnului se amestecă cu dreptatea, cum se amestecă urzeala cu bătătura unui covor, Aici Mîntuitorul așteaptă, cheamă pe cei păcătoși la pocăință. Dar dincolo El va fi numai judecător, numai dreptate, fără milă.

Fericitul Augustin are o frumoasă asemănare în privința aceasta. Iarna, zice el, toți pomii sînt asemenea. Și totuși este o deosebire în unii viața s-a uscat, în alții este doar ascunsă. Cînd vine primăvara atunci se arată adevărul: un pom rămîne uscat, se taie și se pune pe foc, altul înfrunzește și înflorește spre rodire. Așa seamănă oamenii în viața aceasta, toți par egali și totuși, ce deosebire!... Abia judecata de dincolo va arăta prețul fiecăruia.

Da, ziua descoperirii adevărului și a dreptății dumnezeiești, ziua răsplătirii este ziua judecății de apoi, vremea marei primăveri a învierii obștești. Atunci *„Domnul va judeca pe poporul său"* (Evrei 10, 3).

Nimeni dintre cei muritor nu-și poate face o icoană justă despre judecata din urmă. Doar sfinții luminați de Duhul Sfînt, au putut să schițeze cîteva din trăsăturile ei înfricoșătoare. Proorocul Ioil numește judecata de apoi *„Ziua Domnului, ziua mare și înfricoșată"* (Ioil 2, 31). Proorocul Maliahi o aseamănă cu un cuptor de foc care va arde pe cei răi cum arde miriștea în toiul verii (Maleahi 4, 1). Sfîntul Apostol Pavel îi zice: *„Ziua mîniei și a arătării dreptei judecăți a lui Dumnezeu"* (Romani 2, 5). Iar Domnul Hristos îi învață pe ucenici: *„Fiul omului va veni întru slava Tatălui Său cu îngerii Săi, și atunci va răsplăti fiecăruia după(faptele sale"* (Matei 16, 27).

Atunci fi-vor judecate toate neamurile, toți oamenii cei mari și cei mici, cei drepți și cei păcătoși, vii și morții". *„Toți trebuie să ne înfățișăm înaintea scaunului de judecată a lui Hristos, pentru ca fiecare să-și primească răsplata după binele sau răul care îl va fi făcut cînd trăia în trup"* (II Corinteni 5, 10).

Dar care de ce va fi atît de înfricoșată ziua dreptății divine? Dacă ea va împărți binele și răul după merit, de ce sfinții o numesc „Ziua mîniei"? Pentru mai multe pricini Mai întîi pentru *persoana Judecătorului.* Împărțitorul dreptății va fi Dumnezeu în toată slava și puterea Lui. Oare poate vedea cineva fața lui Dumnezeu și să nu moară de frică? Cînd dădea Domnul legea pe muntele Sinai, locul era învăluit în nor și totuși poporul din vale *„a fost apucat de spaimă"* (Ieșirea 19, 18). Cînd Iisus și-a arătat pe muntele Taborului doar o rază din slava sa, *„apostolii s-au înspăimîntat foarte și au căzut cu fețele la pămînt"* (Matei 17, 6).

Dacă astfel de simțiri au pus stăpînire pe inimi omenești cînd Dumnezeu apărea oamenilor numai în parte și ca să li se desopere voia Sa, să ne gîndim ce groază va cuprinde lumea cînd Judecătorul va apărea în toată strălucirea și puterea Sa, nu ca să dea legea ci să judece pe călcătorii de lege.

Ziua judecății va fi ziua mîniei pentru că majoritatea celor judecați va fi formată din păcătoși care își vor primi pedeapsa faptelor lor reale. Drepții, cei mîntuiți, cei buni vor fi așa de puțini față de cei osîndiți la munciile veșnice, încît proorocul Isaia îi asemăna cu bobițele de struguri ce mai rămînd în vie agățate pe butuci, după cules (Isaia 24, 13).

„Vine sfîrșitul, vine sfîrșitul" — *zice proorocul. „Ochiul meu va fi fără milă pentru tine și nu mă voi îndura, ci te voi pedepsi pentru faptele tale și vei cunoaște că Eu sunt Domnul"* (Iezechiil 3, 4).

Ziua mîniei va fi ziua aceea fiindcă atunci se va revărsa toată mînia Domnului asupra celor răi. Atunci Dumnezeu va fi numai urgie fără blîndețe, numai dreptate fără iertare. Nici o lacrimă nu va ajuta atunci, nici o mijlocire. Pînă și sfinții care atît de mult se roagă pentru noi cît trăim în lumea asta, atunci nu se vor mai ruga pentru cineva, ci, aprinși de rîvnă pentru slava numelui lui Dumnezeu, vor striga: *„Judecă-i pe ei Dumnezeule! Să cadă din sfaturile lor; După mulțimea fărădelegilor lor, alungă-i pe ei, că te-au amărît, Doamne"*. (Psalmi 5, 10).

Îngrozitoare este judecata, grozav lucru este să cazi în mîinile Dumnezeului celui viu. Conștienți de acestea, chiar sfinții cei mai mari s-au temut. Dar cum vir putea să stea la judecată cei răi? Dar tocmai aici este rădăcina tuturor stricăciunilor noastre, aici trîndăvia de a împlini fapte bune; că nu credem îndeajuns în dreptatea lui Dumnezeu. Zice Sfîntul Ciprian: „Dacă am crede cu tărie în judecata de apoi, am trăi așa încît în ziua aceea să putem sta fără rușine". Să ne venim în fire, fraților, și să ne pregătim cu frică și cu cutremur pentru descoperirea dreptății lui Dumnezeu

Mîntuitorul ne învață taina unei astfel de pregătiri cînd ne poruncește: *„Caută și te împacă cu pîrîșul tău cîtă vreme ești pe drum, ca nu cumva să te dea pe mîna judecătorului, iar judecătorul să te dea pe mîna temnicerului"* (Matei 5, 25).

Așadar, înainte de-a fi prea tîrziu, trebuie să ne împăcăm cu Dumnezeu căci mare este osînda ce ne amenință pentru păcate, dacă împăcarea nu o ia înaintea pedepsei. Să nu mai păcătuim! Să nu mai facem răul! Iar dacă am păcătuit, să ne pocăim. Să stingem văpaia patimilor noastre nu cu belșug de ape, ci cu puținătatea lacrimilor noastre. Căci zice un părinte al Bisericii: „Mare este jăratecul păcatului și cu puține lacrimi se stinge. Plîngi păcatul ca să nu plîngi pedeapsa!".

Apoi să ne îmbogățim în fapte bune. *„Mai presus de toate să aveți dragoste fierbinte unii față de alții, căci dragostea acoperă mulțime de păcate"* (I Petru 4, 8).

Cel ce iubește pe Dumnezeu și pe aproapele din toată inima, nu se teme de moarte, nici de judecată, nici de chin, nici de iad. Pentru că dragostea cea desăvîrșită ne dă puterea de-a ne apropia cu îndrăzneală de marele Judecător al lumii.

De vom avea milă de semenii noștri și Dumnezeu se va îndura de noi. De vom ierta păcatele oamenilor și Tatăl Ceresc ni le va ierta pe ale noastre.

Să ne silim, deci, să fim înaintea lui Dumnezeu fără prihană, fără vină, în dragoste și în pace cu toți, pentru ca ziua judecății de pe urmă să nu fie ziua osîndei noastre, ci ziua bucuriei, a mîntuirii. Amin.

Pr. dr. St. SLEVOACĂ

DESPRE MĂRTURISIRE

Mărturisirea e o necesitate spirituală pentru toți credincioșii. Creștinul are nevoie să comunice altuia viața sa interioară. Are nevoie să dialogheze nu numai despre lucruri exterioare ci simte nevoia să vorbească altuia despre gîndurile și sentimentele sale și despre neputințele sale interioare, dar cu intenția de a se ușura, de a scăpa de greutățile care le provoacă neliniștea. Mărturisirea este destăinuirea nu a ceea ce are bun în sine ci a ceea ce este negativ, a ceea ce este piedică în a fi în legătură cu Dumnezeu. Căința care premerge mărturisirea greșelilor este o părere de rău pentru cele săvîrșite. Ca atare ea implică o voință a celui ce se căiește de a nu mai repeta acea greșeală. Aceasta înseamnă o schimbare de gîndire și de viață, deci o înnoire spirituală a celui ce se căiește. Taina Mărturisirii a fost numită de Sfinții Părinți al doilea Sfînt Botez. Căci așa cum omul se naște din nou prin Botez, prin faptul că iese din apăsarea păcatului strămoșesc, așa se înnoiește și prin mărturisire ieșind din robia păcatelor personale.

Această căință se finalizează în mărturisire. Cel ce se căiește se acuză pe sine și chiar se autopedepsește, dar nu este suficient dacă nu are și iertarea Bisericii, dezlegarea pe care o face numai preotul. Această dezlegare îi dă o mare putere de a se înnoi și de a-și putea menține angajamentul de a nu mai repeta greșeala.

Numai mărturisirea aduce o ordine în viața interioară și aceasta se întîmplă numai cînd cineva își face mărturisirea în fața celui care are o răspundere conștientă către Dumnezeu și această persoană este preotul. El îl poate ierta pe cel ce i se mărturisește de greșelile făcute și-l ajută să pună în frîu viața sa, să nu mai repete greșelile. Noi știm că nu ne umilim atunci cînd ne mărturisim în fața omului ci în fața lui Dumnezeu, care ne ascultă mărturisirea și mai ales hotărîrea luată de a ne schimba și de a nu mai greși. De aceea sîntem convinși că cel căruia ne mărturisim se simte însărcinat de Mîntuitorul Hristos să ne asculte și să ne dezlege de păcate, să ne înnoiască în haina imaculată a Botezului. Duhovnicul trebuie să asculte mărturisirea cu multă smerenie depășindu-se pe sine cu milă și cu înțelegere față de cel ce se mărturisește. Numai în umilirea aceasta comună în fața Mîntuitorului Hristos, a unuia pentru a se vindeca și a celuilalt ca organ al unei lucrări care nu este a lui ci a Mîntuitorului, ni se comunică prin mila duhovnicului, mila lui Dumnezeu, iar prin cumpănirea lui cumpănirea Mîntuitorului Hristos care a primit moarte pe cruce și are puterea de a ne ierta greșelile.

Comuniunea care se înfăptuiește între credinciosul dornic de a se reînnoi sufletește și de a părăsi calea cea greșită și duhovnicul care îl ajută prin sensibilitatea sa ca un slujitor al lui Dumnezeu, această comuniune atrage după sine iertarea păcatelor și întărirea celui ce se mărturisește spre o viață nouă, total reînnoită.

Mîntuitorul a dat puterea iertării promisă ucenicilor Săi cu asigurarea că „unde sînt doi sau trei adunați în numele Meu acolo sînt și Eu în mijlocul lor".

Aceasta înseamnă că Dumnezeu își comunică harul iertării păcatelor prin iubire între cei doi uniți în cererea iertării, căci Dumnezeu se bucură de această unitate care are rolul de iertare a greșelilor.

De aceea putem spune că Taina Mărturisirii este taina celei mai intime comuniuni între preotul duhovnic și credincioșii mărturisitori. Din acest motiv Mîntuitorul a ridicat pocăință la rangul de taină, prin aceea că El le-a dat Apostolilor săi prerogativa iertării păcatelor. „Adevăr grăiesc vouă: Cîte veți lega pe pămînt vor fi legate și în cer, și oricîte veți dezlega pe pămînt, vor fi dezlegate și în cer“ (Matei 18, 19). Iar după Înviere, Mîntuitorul a zis Sfinților Apostoli suflînd asupra lor: „Luați Duh Sfînt; cărora veți ierta păcatele se vor ierta și cărora le veți ține vor fi ținute“ (Ioan 20, 21-23).

Prin aceasta Mîntuitorul întărește cu putere dumnezeiască pe Sfinții Apostoli și urmașii acestora, pentru a putea ierta păcatele acelora care fac penitență.

Dacă cercetăm textele celor patru Evangheliști vedem cum Mîntuitorul Hristos dezleagă păcatele multor bolnavi. Paraliticul fiind în fața Mîntuitorului n-a spus „Vindecă-mă“ ci „Iartă-mă“. Atunci s-au auzit cuvintele cele mai uimitoare pe care le-a rostit vreodată o gură omenească „Păcatele tale sînt iertate“. Deci Mîntuitorul vindecă mai întîi sufletul și apoi trupul „Ce este mai ușor a zice: iertate sînt păcatele sau a zice scoală-te și umblă“ și adaugă „Fiul Omului are pe pămînt puterea ca să ierte păcatele“.

Nu trebuie să uităm că smerenia nu poate fi desăvîrșită decît cu condiția să izvorască din suflet, iar a te bate în piept ca fariseii din Evanghelie e un lucru ușor și de aceea femeia păcătoasă s-a apropiat de Mîntuitorul cu sufletul prăbușit în smerenie curată izvorît din inimă, aducînd vasul cu mir de mult preț și spălîndu-i picioarele Mîntuitorului le ștergea cu părul capului și cu lacrimi le uda. Și cîtă bucurie nu i-a umplut sufletul cînd a auzit cuvintele „Iertate îți sînt păcatele“. De asemenea, dacă am căuta să medităm la pildele spuse de Mîntuitorul Hristos carep rimesc pocăința ar trebui să ne oprim la pilda Fiului rătăcit, cum departe de casa părintească, păcatul i-a răpit orice frumusețe a sufletului, iar întoarcerea i-a dat frumusețea cea dintîi. Sfîntul Andrei Criteanul în Canonul său spune „Ruptu-mi-s-a veșmîntul cel țesut mie de Dumnezeu și acuma sînt gol și mă rușinez“, adică veșmîntul imaculat al Botezului, dar prin baia pocăinței a mărturisirii, noi ne recăpătăm acest veșmînt imaculat.

De aceea și în cuvîntul de sfătuire pe care îl citește duhovnicul zice: „Vezi fiule că din acest moment cu al doilea Botez te-ai botezat, să nu mai greșești, să nu fii de rîs diavolilor“.

Prin pocăință și prin fapte bune să trăim pentru Dumnezeu, să ajungem la El.

Arhim. Mitrofan BĂLTUȚĂ

MEDITAȚIE DESPRE FOLOSUL DUHOVNICESC AL CITIRII PSALMILOR

Dumnezeu a fost și este neîncetat lăudat și preaslăvit de oștile cerești (Iov 37, 7) și de oameni pe pămînt, prin rugăciune și fapte bune.

Rugăciunea este un mijloc, prin care omul caută și-L găsește pe Dumnezeu, Creatorul său. Rugăciunea a însoțit pe om odată cu ieșirea sa din raiul desfătării. De atunci, omul s-a rugat cu fața spre ușile închise ale raiului pierdut, prin peșteri, prin păduri, în case, în temple, pe văile apelor, cu alte cuvinte, peste toată suprafața pămîntului.

Din cele mai vechi timpuri, omul în nimicnicimea lui, a simțit imperios nevoia de a se ruga, de a se apropia de Dumnezeu, de a vorbi cu El, de a primi puteri noi sufletești și trupești. Astfel, rugăciunea a devenit o necesitate pentru suflet, un înalt privilegiu de a întreține legătura cu Dumnezeu. După cum sînt necesare aripile pentru pasăre, după cum hrana este necesară pentru trup, așa este rugăciunea pentru suflet. Nici un suflet nu se poate ridica la Dumnezeu fără rugăciune. Cel ce nu iubește rugăciunea, acel suflet se ofilește și tînjește de moarte, potrivit Sfintei Scripturi, care zice: „...Ai nume, că trăiești, dar — de fapt — ești mort" (Apocalipsa 3, 1).

Așadar, prin rugăciune sufletul se înalță la Dumnezeu, intră în legătură cu El și îi exprimă sentimentele sale de iubire și recunoștință sau îi dezvăluie lipsurile, nevoile și stările proprii (Matei 6, 33), recunoscîndu-l ca pe Ocrotitorul Suprem și Dătătorul a „Toată darea ca bună și tot darul desăvîrșit" (Iacov 1, 17).

Rugăciunea făcută în duh și adevăr (Ioan 4, 24), îl înalță pe om de la cele pămîntești la cele cerești, din frămîntările vieții pe culmile cele mai mărețe, ridicîndu-i liniștea sufletească, după care însetează, ca cerbul de izvoarele apelor limpezi (Psalmul 41, 1).

Cel mai desăvîrșit model de rugăciune, cel mai viu exemplu de urmat de către noi creștinii este Iisus Hristos Mîntuitorul nostru (Ioan 17, 1-6), care s-a rugat, ...vrînd ca: „toți să se mîntuiască și să vină la cunoașterea adevărului". (I Timotei 2, 4).

După Iisus Hristos, nenumărați creștini, s-au ostenit în toate timpurile și zonele geografice, să-L imite; ca rugăciunea să fie cît mai curată, cît mai aproape de adevăr; săvîrșită cu toată dăruirea, din toată ființa noastră trup și suflet. Nu voi încerca să înșir acum pe martirii creștini, pe marii pustnici, nici pe vrednicii ierarhi sau pe distinșii teologi, nu voi îndrăzni să înșir pe nenumărații credincioși, care au trecut de mult în negura uitării, dar al căror nume sînt scrise în Cartea Vieții, căci îmi este cu neputință (Matei 19, 26), să mă măsor cu infinitul nor de mărturii, al celor care au experimentat rugăciunea, ca pe unul din cele mai bune mijloace, pentru mîntuirea sufletului.

„Privegheați și vă rugați" (Marcu 13, 33), ne îndeamnă Iisus Hristos, dar mai ales: „Să ne rugăm totdeauna și să nu ne lenevim" (Luca 18, 1), iar Biserica cere ajutor și sprijin permanent de la Dumnezeu rugîndu-se: „Sprijinitor sufletului meu fi, Dumnezeule, că umblu prin mijlocul a multor curse. Izbăvește-Mă de ele și mă mîntuiește, Bunule, ca un iubitor de oameni".

Prin rugăciune, se face un lucru întreit: Îl slăvim pe Dumnezeu, îi admirăm slava dumnezeiască, facem un lucru bun și plăcut lui Dumnezeu și în sfîrșit, ne ridicăm sufletul la starea cea dintîi, vorbind cu Dumnezeu. Precum îngerii în ceruri laudă pururea pe Dumnezeu și-l slăvesc în toată vremea, așa se cuvine și noi neamul creștinesc, după putere să le urmăm lor.

„În tot locul..., binecuvintează suflete al meu pe Domnul", zice psalmistul (Psalm 102, 22). Oriunde ne putem ruga și cinsti pe Dumnezeu, prin fapte bune și în orice timp, căci psalmistul mai adaugă: „La miezul nopții m-am sculat, ca să Te laud pe Tine". (Psalm 118, 62). Dumnezeu este veșnic, nu este supus timpului, ci este supratemporal. După cum nu este supus spațiului, căci atît timpul cît și spațiul sînt în dependență de El. Dumnezeu creează timpul și-L-umple, fiind veșnic prezent în el și deasupra lui (Apocalipsa 1, 4). „Toată suflarea să laude pe Domnul" (Psalm 150, 6), nu la anumite răstimpuri, soroace, vîrste, condiții, ci fără încetare, imitînd pe îngerii din ceruri, cum și psalmistul ne-o cere: „Lăuda-voi pe Domnul în viața mea, cînta-voi Dumnezeului meu, cît voi trăi" (Psalmul 145, 2).

Una din formele de rugăciune, de cinstire și de laudă a lui Dumnezeu, folosite de credincioși în mod mai deosebit este: „Psaltirea". De fapt, este cea mai populară carte din Sfînta Scriptură a Vechiului Testament, folosită pe scară largă în cultul Bisericii noastre și de către credincioși, la casele lor, căci are infinite posibilități de aplicare pentru toate împrejurările din viața creștină din toate timpurile. Nu este servici religios; taine, ierurgii, acatistt, paraclise, din care să lipsească psalmii potriviți împrejurărilor, în care se desfășoară slujba respectivă.

Această folosire practică a psalmilor din cele mai vechi timpuri, a determinat pe traducători și nu trebuie să ne mire faptul că atît la noi românii cît și la alte popoare încreștinate, cea dintîi traducere, a unor părți din Biblie, au fost psalmii lui David.

Psaltirea face parte din cărțile poetico-didactice ale Vechiului testamînt și conține un număr de 150 psalmi canonici și necanonici. Autorul este David regele iudeilor (1013—973 î.e.n.), precum ne dezvăluie psalmii (Psalmul 151. 2). Din cărțile I, II, III și IV, Regi, rezultă că David a fost un suveran deosebit de evlavios, care a întreprins o vastă, reorganizare a cultului religios la Cortul Sfînt. Fiind un bun cunoscător al legii mozaice și inițiat în literatura veche ebraică, a creiat un gen de poezi religioasă — psalmul. Autorul înzestrat cu multă rîvnă de Dumnezeu, caută să-și exprime dragostea și recunoștința față de El, pentru bunătatea și binefacerile nenumărate, revărsate din belșug asupra sa și a poporului ales.

Psaltirea a fost numită de unii, „Biblia Mică", căci toate cîte sînt pe larg în Sfînta Scriptură, le găsim tîlcuite pe scurt de Duhul Sfînt în conținutul psalmilor.

Sfîntul Ioan Gură de Aur (344—407), teolog și mare predicator patriarh de Consantinopol, autor a numeroase scrieri religioase și a unei Sfintei Liturghii, ce se folosește în Biserica Ortodoxă, pînă în zilele noastre, ne arată în cuvîntul său despre psalmi: „Că, vechii creștini, mai toți știau psaltirea pe de rost și o cîntau în Biserică, cu multă evlavie". Aceasta presupune o repetare a psalmilor destul de deasă, pentru a-i putea folosi ca rostire sau cîntare.

Acest mare ierarh cunoscînd rolul duhovnicesc, al citirii sau cîntării psalmilor, spune în cuvîntul său, că „mai bine să înceteze soarele din mișcarea sa, decît să înceteze citirea psalmilor". În consecință, marele părinte bistricesc, recomandă călduros tuturor credincioșilor cititul Psaltirei, arătînd urmările lecturii cu atenție, zicînd: Psaltirea este oglinda dreptei credințe și a privirii către Dumnezeu. Aceasta pentru păcate mustră, la calea dreptății aduc, spre lauda lui Dumnezeu deșteaptă, credință și dragoste a avea în Dumnezeu învață, spre iubirea de aproapele și îndeplinirea datoriilor îndeamnă".

Din Istoria Sfîntă a Vechiului Testament, st deduce clar că cîntarea psalmilor, este izgonitoare a demonilor, căci aceasta în faptă ne-a arătat David, cîntînd în fata Regelui Saul (c. 1025 î.e.n.), cum citim la (I Regi 16, 14 și 26).

O frumoasă comparație despre rolul duhovnicesc al psaltirei aflăm în prefața Psaltirei tipărită în anul 1843, astfel : „Ceea ce este soarele între celelalte luminii ale cerului, aceea este psaltirea între celelalte cărți însuflate de Dumnezeu. Soarele luminează toate marginile lumii, psaltirea luminează toate simțirile inimii, toate cugetele sufletului și toate mișcările minții. Pe suflet îl încălzește și-l veselește. Îl luminează prin conștiința adevărului și prin descoperirea dumnezeiești lor Taine. Îl aprinde cu dragoste către Dumnezeu cu căldura Duhului Sfînt și cu umilința lacrimilor. Îl veselește cu aducerea aminte de Dumnezeu și cu făgăduințele veșnicilor bunătăți ale Ierusalimului ceresc".

Toate cărțile Sfintei Scripturi sînt de folos și mare grijă fac diavolilor, zice Sfîntul Vasile cel Mare, Arhiepiscopul Cezareii Capadochiei (330—379), unul dintre cei mai de seamă părinți bisericești, stîlp neclintit al ortodoxiei, în fața ereziei arianismului din epoca sa.

Acest mare ierarh, ne-a lăsat una dintre cele mai bune tîlcuiri, asupra unui număr de 13 psalmi, precum și o omilie introductivă de un neîntrecut elogiu al psalmului, ca mijloc de zidire și înălțare sufletească.

După terminarea studiilor, a făcut o vizită la mănăstirile din Siria, Palestina, Egipt și Mesopotamia. În cele din urmă s-a retras pe malul rîului Iris, punînd bazele vieții monahale de obște. Legătura dintre științele acumulate în tinerețe și trăirea vieții creștine a constituit preocuparea fundamentală, a marelui părinte bisericesc.

În cuvîntul său despre psalmi, printre altele zice: „Nici o carte alta slăvește pe Dumneztu, așa ca Psaltirta și nici că se poate asemăna cu folosul (citirii) ei". În continuarea cuvîntului, ne-o recomandă a citi: cu luare aminte,

cu trezvire și cu pricepere, că nu este cu putință a număra ce poate lucra psaltirea. Aici, enumeră cîte ceva din folosul citirii ei: „Cu îngerii slăvește pe Dumnezeu, pe toată lumea cea din cer și pe cea de sub cer, o cheamă spre slavoslovia lui Dumnezeu. Pe diavoli îi blestămă, mare plîns și mare durere, le face acestora".

Cel ce citește psaltirea o poate folosi și spre binele aproapelui nostru, cum zice Sfîntul Vasile cel Mare: Pentru conducători, pentru dregători și pentru toată lumea, pe Dumnezeu îl roagă. Are cuvinte și pentru ostenitori, astfel: „Pe suflet ca soarele îl luminează, ca apa îl curățește, ca focul îl încălzește, ca untdelemnul, cu îndurarea lui Dumnezeu îl unge. Arată în continuare că cel chinuit de patimi, aduceri aminte păcătoase, îl ajută mult cititul psaltirei, cînd zice: Patimile trupești, iuțimea, urgia și mînia, le potolește, înmulțește credința, nădejdea și legătura dragostei. Mai înainte spune cele viitoare, alege acestea de acum, aduce aminte de cele trecute.

Psaltirta este partea cea aleasă cu îngerii. Cîntarea prea iubită lui Dumnezeu. Solitoare de mîntuire a omului păcătos, mîngîiere bătrînețelor, înfrumusețare a tinerilor, luminare și înțelepciune a poruncilor, podoabă prea frumoasă a femeilor celor credincioase. Dătătoare de smerenie. Izgonitoare a mîndriei. Armă întru înfricoșările de noapte și odihnă celor ce se ostenesc ziua.

În continuare spune: Psaltirea este lucrul îngeresc. Moștenire cerească, tămîie duhovnicească și ce zic multe: „Tuturor, toate", este cartea psalmilor lui David.

Alte rosturi de mare folos duhovnicesc, din cuvîntul marelui comentator al psalmului: Psaltirea îngrijește ca o mamă, de cel bolnav, iar pe cel sănătos îl păzește întreg. Locurile pustii le populează cu oameni, care zi și noapte laudă pe Dumnezeu. În fine, psalmul este glasul Bisericii, El veselește sărbătorile și face să se nască în inima credincioșilor dorul după Dumnezeu. Psalmul chiar și din inimile de piatră, stoarce lacrimi. Ce nu poate cineva învăța din cartea psalmilor?; Măreția bărbăției, exactitatea dreptății, însemnătatea înfrînării, desăvîrșirea judecății, chipul în care trebuie să rabde și tot ceea ce poate spune despre lucrurile cele bune.

În psaltire, se poate găsi teologia cea desăvîrșită, prezicerea venirii în trup a Mîntuitorului amenințarea judecății celei veșnice, nădejdta învierii, teama de iad, făgăduința slavei ce nt așteaptă ca și dtzvăluirea tainelor celor nepătrunse. căci toate se găsesc adunate aici în cartea psalmilor, întocmai ca într-o comoară bogată, care este pusă la îndemîna tuturor, zice Sfîntul Vasile cel Mare.

Sfîntul Efrem Sirul (306—378), povățuitor luminat al călugărilor, cu mari calități morale și intelectuale, are și el cuvinte frumoase și prețioase, față de citirea psalmilor, înșiră și el o serie de rosturi duhovnictști pentru ostenitori, astfel; „Grăiește lui Dumnezeu multe și oamenilor puține. Psalmul în gură să-ți fie neîncetat. Că Dumnezeu numindu-se adesea, îngrozește pe diavoli Sfințește pe cîntărețul psalmilor. Psalmul este alinare sufletului, dătător al păcii. Aducător al prieteniei. Unire al celor despărțiți, al celor învrăjbiți împăciuitor".

Marele ostenitor al monahismului creștin din secolul IV, afirmă că: „Psalmul este aducător de ajutorul îngerilor", adăugînd că: „Unde se citesc psalmii cu umilință, acolo este și Dumnezeu cu îngerii".

Acest îmbunătățit monah, cunoscînd din practică folosul citirii psalmilor, marele maestru al vieții pustnicești, îndeamnă părintește, ca oarecînd pe fiii săi duhovnictști: „Să nu părăsești cîntarea de psalmi... că aceasta, la viață, la bucurie și la odihnă te va trimite".

Din cele susținute de acești trei Sfinți Părinți bisericești, deducem că cititul psaltirei, are urmări pozitive de un real folos duhovnicesc, pentru toți care se ostenesc, să-i rostească sau să-i cînte și să mediteze conștincios la conținutul acestor, potrivindu-și viața după învățătura creștină

La cititul psaltirei se recomandă ca: Nu numai vocea ta să facă auzită lauda lui Dumnezeu ci și faptele tale să fie de acord cu vocea", căci.., „Dumnezeu nu ascultă armonia cuvintelor, ci pe cea a faptelor bune".

Însăși psalmii ne cer să lăudăm pe Domnul fără încetare, (Psalmi 33, 1 și 103, 34), iar prin nevinovăția faptelor bune, prin care lăudăm pe Dumnezeu, toată ziua.

În psalmi, care de fapt este o sinteză a Vechiului Testament, dreptatea și pacea, ca și alte virtuții creștinești, cu care trebuie să se impodobească un bun creștin, sînt prezentate, ca fiind: „un bun foarte înalt, ce trebuie să fie în oameni și între oameni".

Autorul psalmilor a armonizat cartea aceasta cu instrumentul numit psaltirion (Psalmi 32, 2 și 151, 2), cu 10 strune (Psalmi 91, 3 și 143, 9), pentru că după cum se pare (zice Sfîntul Vasilt cel Mare), el a voit să arate cu aceasta Harul Duhului Sfînt, care răsună în ea. Întru cît dintre toate instrumentele muzicale cunoscute atunci, numai psaltirionul își are cauza sunetelor venite de sus. Căci prin construcția acestui instrument, a voit să ne arate un lucru adînc și înțelept, conchide marele ierarh capadochian, îndemnîndu-ne prin aceasta ca și noi, să ne deprindem a căuta cele de sus și să nu ne dedăm patimilor, josnice.

În viața noastră, întîmpinăm felurite obstacole și greutăți, ne simțim învăluiți, apăsați, presați de nenumărate, nevoi, necazuri, ba chiar și primejdi de moarte. În aceste împrejurări, creștinul ori cine ar fi el, recurge la rugăciune. Puterea rugăciunii a unit întotdeauna cerul cu pămîntul, este necesar să ne rugăm cu psalmistul, care inspirat de Dumnezeu, a zis: Cheamă-Mă pe Mine în ziua necazului tău și te voi scoate și tu Mă vei preaslăvi" (Psalmul 49, 16).

De fapt omul este încununarea creației, zidit de Dumnezeu după chipul și asemănarea Sa (Facerea 1, 26 și 2, 7) înzestrat cu minunate însușiri sufletești și cu posibilități de a se ridica deasupra creației, pentru a cărui mîntuire și fericire pierdută în urma căderii protopărinților noștri (Facerea 3, 6), Dumnezeu care ne iubește (Ioan 3, 16) s-a făcut om, ca omul să se îndumnezeiască (Facerea 49, 107)?

Prin actasta se vede prețuirea omului în fața lui Dumnezeu (Matei 6, 26 și 30), alcătuirea, forma, existența, din pîntecele maicii mele (Psalm 38, 13), Aceasta l-a făcut pe David să exclame cu profundă recunoștință, din adîncul inimii: „Te voi lăuda, că sînt o făptură așa de minunată" (Psalmul 138, 14).

„...Veniți..., și vă voi spune, cîte a făcut El sufletului meu" (Psalmul 65, 15).

„Binecuvîntat este Dumnezeu" (Psalmul 65, 19), că, „Mare ești Doamne și minunate sînt lucrurile Tale" (Apocalipsa 15, 3) și nici un cuvînt nu este îndeajuns, spre lauda minunilor Tale.

Ierodiac. Teofilact CIOBICA

O CANDELĂ REAPRINSĂ—MĂNĂSTIREA RĂZBOIENI

După o întrerupere de treizeci și unu de ani, în anul 1990, Mănăstirea Războieni din județul Neamț a fost reînființată și redată funcționării cu statut de mănăstire de maici. Mănăstirea Văratic a fost autorizată de către Mitropolia Moldovei și Bucovinei a se ocupa cu reactivarea vieții monahale în această așezare mănăstirească, în care scop, a transferat 15 (cinsprezece) călugărițe și cu alte cinci care rămăseseră neclintite din acest loc din anul 1959 s-a trecut la lucru într-o viață de obște, de început cu greutăți inerente sub povățuirea experimentatei egumene, monahia Glicheria Mănăstireanu fostă economa Mănăstirii Văratic. Maica Stareță a Mănăstirii Văratic, stavroforă Nazaria Niță împreună cu tot soborul a primit cu multă bucurie hotărîrea reînființării Mănăstirii Războieni acordîndu-i-se tot concursul.

Pentru viețuitoarele venite la Războieni ca și pentru toți cei care cercetează această așezare de mare însemnătate în viața poporului nostru se prezintă acest scurt istoric.

POZIȚIA TOPOGRAFICĂ-GEOGRAFICĂ. NUMIREA LOCALITĂȚII. REMEMORĂRI ISTORICE ALE GLORIEI LOCALITĂȚII.

La circa 32 km de Piatra Neamț, între drumul Romanului și cel al Tîrgului Neamț, se află istorica localitate, cunoscută cu numele de Războieni-Valea Albă. Printr-un relief frămîntat, prin coline care cîndva au fost acoperite cu păduri seculare se strecoară un fir de apă ce poartă numele de Pîrîul Alb. Pe meleagurile acestei așezări s-a desfășurat una dintre cele mai crîncene bătălii pe care a purtat-o Ștefan cel Mare cu turcii la 26 iulie 1476.

Numirea localității a venit de la faptul că în locul unde Ștefan cel Mare își tăiase cu paloșul drum printre năvălitori în anul 1476, a ridicat peste douăzeci de ani — în anul 1496 — o biserică care să amintească peste vremi de jertfa și eroismul bravilor lui luptători. Din aceste împrejurări și, în acest loc, din zilele acelea a început să se vorbească de Războieni, de Pîrîul Alb, de Valea Albă.

Localitatea Războieni-Valea Albă din județul Neamț amintește și transmite peste secole grozăvia dramei pe care a avut să o suporte Ștefan cel Mare împreună cu bravii săi luptători. Împotriva Moldovei și a moldovenilor lui Ștefan cel Mare se pornise învingătorul ultimului împărat de la Bizanț, Mahomed al II-lea, Cuceritorul cu 150.000 de oameni, la care se mai adăugase și alte ajutoare printre care ca la 10.000 de oameni în frunte cu Laiotă Basarab al Munteniei. În fața acestui colos se găseau doar 10.000 de moldoveni cu fruntea boierimii, căci ceilalți oameni vrednici de luptă fuseseră îngăduiți să meargă la casele lor, sau să se repeada să apere hotarele de răsărit călcate de tătari. În cumplita încleștare care a fost la 26 iulie 1476 mai mult oasele boierilor au înălbit

cîmpul bătăliei. Grija zilelor care a precedat ziua luptei era concentrată în jurul nu cum să trăiască, ci cum să moară, după relatările unui sol în acele momente de scrîșnire. Atunci s-a văzut una din jertfele cele mai mărețe care s-a pomenit vreodată în istoria vreunui popor.

O pădure de stejar din această parte, pe o măgură, deasupra Pîrîului Alb, a fost prefăcută în adevărată cetate cu trunchiuri de copaci și șanțuri în pămînt după obiceiul vechi al țării, în care Ștefan a organizat așteptarea pentru înfruntarea dușmanului. Abia către sfîrșitul lunii iulie a anului 1476, Codrii Ozanei prinseră a pui de freamătul duiumului turcesc. Cetatea Neamțului a primit fără a răspunde cele dintîi ghiulele străine. Cum aici dușmanul nu-l găsea pe domnul Ștefan, a început urmărirea, iar Ștefan în zorii zilei de 26 iulie a arătat unde se află cu o salvă de săgeți, după care porniră a bate puștile și tunurile mai mari și mai mici de o parte și de alta. Multă vreme lupta a rămas nehotărîtă. Ghiulelele din meterezele moldovenilor se întețeau. Însuși sultanul luînd un steag în mîna sa, s-a năpustit asupra micii oștiri a lui Ștefan și într-un iureș năpraznic, a rupt rîndurile armatei Moldovei Întăriturile s-au spart, izbînda a revenit turcilor și, zice cronicarul Grigore Ureche că „atîția de mulți au pierit cît au înălbit poiana cu trupurile lor, unde a fost războiul și mulți din boierii cei mari au căzut, și vitejii cei buni pierit-au cu totul atunci și neivindu-se ajutor nici dintr-o parte, au picat nu fieștecum, ci pînă la moarte se apăra, nici biruiți de arme, ci stropșiți de mulțimea turcilor".

A fost în locul acesta de la Războieni-Valea Albă cea mai dureroasă înfrîngere și jertfa cea mai scumpă a neamului nostru românesc. Aruncînd privirile spre înălțimile rîpoase de la Valea Albă, trăim cu intensitatea unei justificate mîndrii sentimentul supremei dăruiri pe care oștenii lui Ștefan cel Mare l-au statornicit în ființa acestui popor.

La Valea Albă, loc numit de atunci Războieni, *Termopylele Român*, Ștefan scăpa ca prin minune, cu puțini ai săi. Era înfrîngerea lui cea dintîi. A fost înfrînt, dar nu învins. Era o înfrîngere din acele ce rămîn înscrise în cărțile istoriei, ca fapte de nepieritoare glorie. „Eu și curtea mea" — zicea el prin solul său la republica Veneției — „am făcut tot ce am putut și s-a întîmplat ce v-am spus. Care lucru eu judec că a fost voia lui Dumnezeu, ca să mă pedepsească pentru păcatele mele. Lăudat fie numele Lui".

„Lăudat fie numele Lui!", deoarece învingerea reputată de Mahomed era ca și o înfrîngere, iar plecarea din Moldova „o fugă rușinoasă", cum scrie către papa de la Roma, regele Ungariei, Matiaș Corvin.

MONUMENTE CARE CINSTESC MEMORIA CELOR CĂZUȚI LA VALEA-ALBĂ-RĂZBOIENI.

Sărbătoarea marilor jertfe și pomenirea bravilor ostași care au murit la Valea Albă-Războieni pentru neam și pentru țară la 26 iulie 1476 s-a păstrat și se păstrează mereu în conștiința neamului nostru. Două monumente stau ca mărturie a recunoștinței

posterității pentru cei căzuți în luptă. Unul de dată mai recentă este un monument al ostășimii române, iar cel de-al doilea este o biserică-mausoleu ridicată de însuși Ștefan cel Mare.

1. „*Monumentul ostășimii române*“, s-a ridicat în anul 1897 pe versantul opus bisericii. Inițiativa ridicării acestui monument au avut-o ofițerii din Regimentul 15 Dorobanți din Piatra Neamț. Monumentul este opera sculptorului alsacian Veisenbergher și plătit de ofițerii susnumitului Regiment. Inaugurarea lui a avut loc la 28 octombrie 1897, fiind de față și V. A. Urechia, profesor universitar de istorie națională, de orgine nemțean.

Descrierea sumară ne pune oarecum în temă, care prin concepția arhitectonică simbolizează marea confruntare de la Valea Albă. Deasupra colcanei de granit se află un vultur care sfîșie un drapel turcesc. Mai jos sub vultur, o cruce, iar sub cruce un basorelief înfățișînd lupta de la Războieni. Ștefan cel Mare călare, cu sabia în mînă, urmat de oștire, pedepstrime, arcași, sulițari, darabani, călărime, flamurile Moldovei sfinte desfășurate. Pe o altă față inscripția; „Acest monument a fost ridicat de către Regimentul 15 Războieni la 28 octombrie 1897, în amintirea luptelor de la Valea-Albă“. De atunci, Regimentul 15 Dorobanți, a primit numele de 15 Războieni. Pe o altă latură este dăltuită dedicația: „Nemuritorului Erou și Atlet al lui Hristos, lui Ștefan cel Mare, care la 26 iulie 1476, în acest loc, vitejește, cu răspunderea vieții a apărat neatîrnarea Moldovei și existența nației românești contra ostilor musulmane comandate de Mahomed al II-lea“.

În jurul monumentului s-a organizat un parc în care anual se cinstește la 26 iulie „ziua Războienilor“. În timpul celui de-al doilea război mondial monumentul nu a fost cruțat de uneie stricăciuni. Locuitorii comunei, în anul 1967, au avut inițiativa restaurării, dar nu în forma inițială. Se poate desprinde și aici piedica ce va fi intervenit din concepția îngustă a acelei perioade. Pe latura unde inițial se săpase „Nemuritorului Erou și Atlet a lui Hristos ..“ s-a formulat o descriere a lui Ștefan cel Mare ca cel mai mare conducător de oști după romanele lui M. Sadoveanu. În vîrful obeliscului a fost fixată stema Moldovei cu capul de bour. În spatele monumentului au fost gravate numele ctitorilor.

Monumentul a fost încadrat de un gard de ciment cu lanțuri, care amintește de un mormînt comun de eroi necunoscuți.

La vreo 500 m depărtare pe valea Pîrîului Alb se află locul de cercetări arheologice în care cei îndreptățiți cu astfel de lucrări au încercat să descopere noi mărturii istorice, dovezi și fapte necunoscute, care să întregească mulțimea de date despre lupta vitejească purtată aici.

2. *Biserica-mausoleu.* Momentul Valea-Albă a fost cel mai plin de suferință a vieții lui Ştefan cel Mare. Ani de-a rîndul imaginea îngrozitoare al unei porțiuni de țară îi revenea stăruitor în sufletul său cu chipurile celor care cu prețul vieții lor apărau glia străbună. Din zbuciumul acestei trăiri intericare a răsărit hotărîrea de a ridica o biserică-mausoleu, nu în chip simbolic, într-un loc oarecare, ci, chiar pe colina unde imediat după luptă a strîns trupurile celor căzuți în luptă și le-a așezat într-o groapă comună.

După douăzeci de ani, în anul 1496 s-a materializat acest gînd, ridicînd biserica mausoleu, ca pe un monument istoric religios care îmbogățește prețiosul tezaur de vestigii materiale ale județului Neamț.

Restaurările făcute în anii 1973—1974, constatînd că în timpul restaurărilor din alte timpuri au schimbat mult din aspectul inițial al monumentului, au realizat o readucere la ceea ce va fi fost în vremea marelui ei ctitor, Ștefan cel Mare.

Fără ca să intrăm în prea multe detalii și nici să încercăm a prezenta toate teoriile cu privire la arhitectură, vom încerca o sintetizare a celor mai autorizate păreri în materie.

Biserica de la Războieni ar face parte din grupa bisericilor ștefaniene de *tip mixt* împreună cu Borzești, Sfîntul Ioan de la Piatra Neamț, Arbore, Dobrovăț, Reuseni. Ea este în același timp o *biserică de țară,* de plan dreptunghiular, fără turlă. Altarul, semicircular în interior, este poligonal în exterior. Pronaosul are două calote, iar naosul o calotă sprijinită, prin mijlocirea arcurilor piezișe moldovenești, pe arcurile mari transversale și laterale, care micșorează spațiul încăperii. Prin asimilarea elementelor decorative de origină gotică și integrarea lor într-o compoziție originală, caracteristică mediului artistic local, biserica are caracter de mausoleu.

Împărțirea interiorului este în trei părți; pronaos, naos și altar. Între pronaos și naos s-a păstrat un zid masiv, iar ancadramentul ușii de trecere este împodobit cu obișnuitul motiv al baghetelor încrucișate. Cît privește portalul de la intrarea în pronaos de la exterior este foarte asemănător cu cel de la bsierica Sfîntul Ioan din Piatra Neamț; aceeași monumentalitate, aceleași toruri și cavete îmbinate în arc frînt, aceleași motive gotice din piatră traforată pe timpan. Cu ferestre mai mici ca cele de la biserica din Borzești, oferă o ținută mai austeră. Intrarea în biserica de la Războieni se face pe latura de sud a pronaosului.

Arhitectul experimentat Ștefan Balș a realizat un acoperiș fără turnulețe, cu un cozoroc de stejar ce alungește streașina, acoperit cu tablă de aramă. S-au făcut consolidări cu centuri de beton sub cornișă, s-au reparat bolțile în coșurile de fum transformate în orificii de aerisire. Exteriorul a fost tencuit din nou, talgerele smălțuite, care dau un aspect deosebit, au fost completate acolo unde lipseau sau erau deteriorate. S-au reparat contraforții. Fațada și-a recăpătat înfățișarea din secolul al XV-lea cu benzi de cărămizi, discuri și talgere smălțuite, dispuse de la soclu pînă la cornișă. Pridvorul de la intrare adăugat în secolul trecut a fost înlăturat și s-a construit o platformă din piatră cu o treaptă. O inscripție așezată în anul 1913 într-o firidă în pronaos, deasupra intrării în naos, a fost scoasă. S-a redeschis fereastra de pe peretele de nord care fusese zidită tot în anul 1913. La acoperișul nou au fost desfăcute și anulate cele două turle false cu care fusese întregit în secolul trecut. Pardoseala de lemn s-a înlocuit cu dale de piatră.

Luminozitatea interiorului este asigurată prin ferestre dispuse astfel: *în pronaos* 3 ferestre (pe pereții de apus, miazăzi și miazănoapte — cîte una); în *naos* 2 ferestre — cîte una la fiecare strană; *în altar* o fereastră în partea de răsărit.

În dreapta ușii de intrare în pronaos, și deci în exterior, pe peretele de miazăzi se află pisania sculptată pe o piatră de carieră cioplită. Spre a fi ferită de ploaie, pisania are deasupra o cornișă din același material.

În interiorul bisericii s-au efectuat săpături arheologice care au confirmat prin scoaterea la iveală oasemintele luptătorilor căzuți în bătălia de la 26 iulie 1476.

Între toate restaurările hibride din secolul al XIX-lea, din anul 1913, cea din anii 1973—1974 a găsit soluțiile cele mai optime pentru a reda solemnitatea unei forme de monument care să corespundă intenției cu care s-a lucrat la îndemnul marelui ei ctitor.

Pisania de la biserica-mausoleu din Valea Albă-Războieni este extrem de interesantă. Ea arată că biserica se ridică „pentru pomenirea și pentru sufletul tuturor binecredincioșilor creștini care au pierit aici". Ctitorul nu-și împlinește îndatorirea religioasă de pomenire a membrilor familiei sale, ci și-o împlinește și față de mulțimile de bravi ostași, ce au luptat alături de el, dîndu-și viața pentru cauza creștinească și românească.

Pisania este cea mai lungă aflată pe un monument de artă de pe teritoriul țării noastre constituind un izvor de mare însemnătate.

Scopul venirii lui Mahomed al II-lea ajutat și de Laiotă Basarab „cu toată țara lui basarabească" nu a fost altul decît „să prade și să ia țara Moldovei și au ajuns pînă aici la locul ce se zice Pîrîul Alb".

Confruntarea nu a fost ușoară, iar înfrîngerea o atribuie voiei lui Dumnezeu: „și cu voia lui Dumnezeu au fost biruiți creștinii de către păgîni". Este în această mărturisire „un adînc văzduh spiritual creștin, încărcat cu nedesmințită și exigentă responsabilitate".

Biserica-mausoleu a fost înălțată „în numele Arhistrategului Mihail".

Slrisă în slavonă traducerea în limba română a pisaniei prezintă unele mici nuanțe deosebitoare de la traducător la traducător. O redăm aici după Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, „Istoria Bisericii Ortodoxe Române", Sibiu, 1972, p. 94;

„În zilele binecinstitorului și de Hristos iubitorului domn al Țării Moldovei, fiul lui Bogdan în anul 6984 (= 1476), iar al domniei sale anul 20 curgător, s-a ridicat puternicul Mahomet, împăratul turcesc, cu toate puterile sale răsăritene; încă și Basarab voievod, numit Laiotă, a venit cu el, cu toată țara sa basarabească. Și au venit să prade și să ia Țara Moldovei, și au ajuns pînă aici, la locul numit Valea Albă. Iar noi Ștefan voievod și cu fiul nostru Alexandru, am ieșit înaintea lor aici și am făcut mare război cu ei, în luna iulie 26; și cu voia lui Dumnezeu au fost înfrînți creștinii de păgîni. Și au căzut acolo mulțime mare de oșteni ai Moldovei. Tot atunci și tătarii au lovit Țara Moldovei din ceia parte.

De aceea a binevoit Io Ștefan voievod, cu buna sa voință și a zidit acest locaș în numele Arhistrategului Mihail și întru rugă sieși și doamnei sale Maria și fiilor săi Alexandru și Bogdan și întru amintirea și pomenirea tuturor dreptcredincioșilor creștini care au pierit aici.

În anul 7004 (= 1496), iar al domniei sale anul 40 curgător, în luna noiembrie 8".

Pomelnicul mănăstirii Bistrița, înseamnă într-un aliniat special pe marii dregători și boieri care „au murit în război cu turcii":

> Toma stolnicul, Petre Mărgelat, Sima Hrană, Duma Ușarul, Ștefuł Corni, Petru Iachimovici, Roman Cosuleanu, Stanciul Neamișul, Cîrstea Braevici, Sîrbul, Petre Iezereanul, Ion Ciocîrlie, Jurj Tudor.

În *Letopisețul de la Bistrița* se consemnează:

> „...și căzură acolo vitejii cei buni și tineri și oastea cea bună și viteză...";
>
> „...și mare scîrbă au fost atunci în Țara Moldovei și în toate țările și domniile de prinprejur".

N. Iorga în *Istoria lui Ștefan cel Mare*, București, 1966, p. 147 mai adaugă cîteva cuvinte pentru această împrejurare:

> „...boierii se închinară frumos înaintea morții și o primiră în față Pieriră astfel -- bunicii lîngă nepoți, învești mîntați în același giulgiu de glorie — Stanciul și fiul său Mîrzea, Bodea vornicul, Pascu, Buhtea, Ivașcu al Hrîncului, Ștefuł al lui Isac, Mihai spătarul, postelnicul Iuga, Dajbog-pîrcălabul Neamțului, stolnicul Barsu, Ilea Huru comisul și atîția alții vrednici de a fi pomeniți în veci pentru bucuria cu care și-au vărsat sîngele gîndindu-se la cei ce vor trăi după moartea noastră".

Pictura. Cercetările au concluzionat că biserica de la Războieni a fost fără pictură, interiorul fiind ornamentat cu o imitație de cărămizi aparente pe suport de tencuială. Nu se consideră această ornamentare ca fiind din anul 1912 cînd se prevedea o răzăluire, o șlefuire și o văruire de 2 ori a interiorului pe vremea cînd Biserica Războieni era sub Epitropia generală a Spitalului Sfîntului Spiridon Ornamentarea, cît s-a putut păstra și reconstitui, este de la vremea construcției, după modelul folosit acolo nu se mai putea face și pictură, fie din lipsă de pictori, fie din lipsă de fonduri.

Catapeteasma. Actuala catapeteasmă datează din anul 1906. Din vechiul iconostas se păstrează, în pronaos, icoana Mîntuitorului, pictură în ulei, pe lemn.

Catapeteasma are 4 registre. Primul registru, de sus în jos, deasupra stăpînește Crucea Răstignirii, încadrată de cele 2 icoane — a Maicii Domnului și a Sfîntul Ioan Evangelistul. Registrul propriu zis avînd în mijloc pe Mîntuitorul Judecător, de o parte și de alta cîte 3 icoane fiecare cu cîte 2 Apostoli. Cel de-al doilea registru cu o icoană centrală cu cîte 3 icoane în fiecare parte prezintă momente din Viața și activitatea Mîntuitorului Hristos. Registrul al treilea cuprinde: Icoanele Împărătești ale Domnului Hristos și Maicii Domnului, aceasta din urmă datînd din anul 1850; ușile diaconești cu icoanele Sfinților Arhangheli Mihail și Gavriil, în partea de miază noapte Sfîntul Mucenic Pantelimon, iar în par-

tea de miazăzi icoana hramului Sfîntul Arhanghel Mihail, icoană îmbrăcată în argint. La ușile împărătești sînt aplicate 4 medalioane de porțelan albastru cu chipurile celor 4 Sfinți Evangheliști.

Registrul al IV-lea — sub Icoanele Împărătești, prezintă cîteva scene diferite: o minune a Sfîntului Pantelimon, Sfinții Părinți Ioachim și Ana. Întîlnirea la Fîntîna lui Iacob cu femeia samariteancă și Buna Vestire. Între primul și al doilea rînd se află Sfînta Naframă.

Spațiul îngust nu a îngăduit o desfășurare mai cuprinzătoare a iconografiei catapetesmei, lipsind după cîte s-a putut observa registrul, cu personaje din Vechiul Testament.

Scaunul arhieresc, este tot din anul 1906.

Un iconostas cu icoana Maicii Domnului se află în naos, ca și unul cu icoana zilei.

Policandre. De bolta naosului este prins un policandru cu 14 fofeze, iar în pronaos unul mai mic cu 6 fofeze.

Clopotnița construită în anul 1862 cu o boltă pe care se sprijină 2 poduri suprapuse. Sînt 2 clopote mai mari și 4 mai mici.

★

Restaurări. În decursul vremii biserica de la Războieni a avut nevoie de intervenții, în special, pentru înlocuirea acoperișului. Cu ocazia unor reparații la acoperiș s-au făcut și adăugiri care nu au existat la forma originală. Sub conducerea arhitectului Kugler s-au adăugat 2 turnulețe și un pridvoraș de lemn la intrarea în biserică. S-au refăcut ferestrele de stejar în stil gotic, s-a pardosit interiorul cu dușumea de lemn, s-a înlocuit cafasul și scara de la amvon.

În anul 1913 antreprenorul Gherhard Larseu din Iași a executat mai multe lucrări: zugrăvirea interiorului bisericii, înlocuirea ferestrelor și ușilor cu altele din lemn de stejar, înlocuirea pridvorașului de lemn cu altul din piatră, cu trei trepte de ciment la intrare și 2 ferestre metalice. Antreprenorul a folosit la lucrare și pietre cu inscripții care se aflau în curtea bisericii, ceea ce a adus o păgubire în privința a ceea ce ar fi putut constitui o suplimentare documentară a așezămîntului. S-au amplasat în interior sobe și s-au ridicat coșuri de fum; s-a anulat cafasul și scara de amvon; s-a schimbat dușumeaua etc.

Aproape toate aceste încercări de suplimentări și modificări astăzi nu mai sînt prin soluțiile care s-au adoptat la restaurarea din anii 1973/1974.

Dotații. Așa cum era obiceiul voievodal, bisericile ce se ridicau erau dotate cu cele de nevoie desfășurării cultului și întreținerii personalului Și Biserica-mausoleu de la Războieni a avut astfel de dotări cu moșii în jur și pe mai departe. Dar așa cum s-a întîmplat și la alte așezări moșia destinată Bisericii eroilor de la Valea-Albă Războieni a fost înstrăinată ajungînd proprietate boierească. Pe moșia ctitoricească s-a format satul Războienii de Sus, vecin cu satul Uscați.

Cîteva documente arată modul perigrinării moșiei bisericii; la 1613 era a Mănăstirii Sfîntul Ilie: la 1617 era a lui Nicoară Pră-

jesca vistier; la 1620 a fost a lui Lupu Prăjescu; în anul 1621 s-a dat ca schimb lui Baico vornic; tot în anul 1620 apare iarăși al Mănăstirii Sfîntul Ilie și reîntărit aceleiași mănăstiri în 1623.

Familia Prăjescu a fost cea mai des stăpînitoare. În anul 1668 moșia trece la biv vel cămărașul Gavrilă Tăbîrță, în anul 1673 este cumpărată de Dumitrașcu Boul. În anul 1793 apar divergențe cu urmașii sturzești, din care pricină schitul este desființat. Documente ale Epitropiei Sfîntul Spiridon din Iași, căruia i-a fost închinată așezarea de la Războieni în anul 1811 oferă date în legătură cu situația schitului între anii 1832—1850, a bisericii în special între anii 1848—1874 și reparațiile efectuate în anul 1863.

AȘEZAMINT MONAHAL LA RĂZBOIENI.

Cu privire la modul cum a fost rînduiala pentru Biserica-mausoleu de la Valea Albă-Războieni, documentele nu ne oferă prea multe date. Abia cu secolul al XVIII-lea se vorbește mai mult de o formă monahală care a existat la această așezare fiind, cînd așezare de călugări, cînd de călugărițe.

În anul 1734 Războienii apare ca mănăstire de călugări cu primul egumen, preotul Dimitrie. În anul 1768 era egumen Visarion, iar în anul 1790 era „nacialnic“ (egumen) Efrem. În anul 1793 apărînd divergențe cu urmașii Sturzești, urmarea a fost că mănăstirea s-a desființat.

În anul 1803 Mitropolitul Veniamin Costachi a reînnoit viața de mănăstire la Războieni, hotărînd ca să fie schit de călugărițe sub povățuirea stareței Mănăstirii Văratic, Cuvioasa Nazaria Brașoveanca Schimonahia. Au fost rînduite atunci 25 maici la Războieni dar pînă în anul 1813 nu a avut o formă legitimă. Cum în anul 1811 Schitul a fost sub administrarea Epitropiei Spitalului Sfîntului Spiridon din Iași, în anul 1813 Epitropia a îngăduit ca cele 25 de maici să rămînă acolo pînă la stingerea lor din viață *.

În anul 1833 Epitropia făcea presiuni pentru alungarea maicilor. Veniamin Costachi ca și Mitropolitul Meletie, urmașul lui Veniamin, a apărat cauza viețuitoarelor de la Războieni și au rămas pe loc. Viețuirea celor care se hotărau să fie păstrătoare a candelei aprinse la Biserica-mausoleu de la Războieni nu a fost niciodată ușoară. Într-un spațiu mic își ridicau căsuțe pe care le întrețineau din munca miinilor lor și din ceea ce mai puteau aduce de la familiile lor.

Una dintre starețele de la Războieni a fost monahia Suzana Ștefănescu, sora Episcopului Melchisedec Ștefănescu, cel care a făcut și comunicări în cadrul ședințelor Academiei Române despre importanța Bisericii de la Războieni în istoria românilor, străduindu-se să traducă Pisania originală din limba slavonă în limba română. Maica Suzana a fost viețuitoare la Schitul Almaș-Neamț,

---

* Față de cele spuse mai sus, considerăm necesar a arăta că o statistică eclesiastică din anii 1808 și 1812, pentru anul 1809 în 30 zile, consemna pentru Războieni: 1 nacealnic, 1 ierodiacon și 8 monahi — total 10 viețuitori (vezi bibliografia Corneliu Istrati), ceea ce arată că era schit de călugări și nu de călugărițe.

unde s-a și călugărit. Ca soră se numea Sosana, iar călugăriță Suzana. La Mănăstirea Varatic a avut pe sora sa maica Evghenia Ștefănescu, a avut și casă, unde a trăit o vreme.

După cel de al doilea război mondial la Războieni a funcționat un atelier de pantofărie și unul de covoare. Schitul a fost desființat, iar maicile trimise la urma lor în anul 1959.

Peripețiile moșiei ctitoricești au adus multe și nespuse neplăceri celor care s-au legat cu viața lor de a sluji la locul de veșnică pomenire a celor care s-au jertfit pentru cauza sfîntă a apărării gliei și a credinței strămoșești.

Fîntîna. În curtea schitului este o fîntînă, căreia în anul 1858 i s-a făcut un acoperiș de draniță, reparat în mai multe rînduri.

CITEVA SUGESTIVE IPOTEZE ÎN URMA SĂPĂTURILOR ARHEOLOGICE CONJUGATE CU ÎNSEMNĂRILE CRONICARILOR.

Argumentele arheologice, epigrafice și informațiile cronicărești, concluzionează că Biserica de la Războieni a fost destinată de voievod comemorării „dreptcredincioșilor creștini“ căzuți în lupta de la Pîriul Alb, unde oastea Moldovei a fost, după cum plastic scrie cronicarul Grigore Ureche „stropșită de mulțimea turcească și au rămas dobînda la turci. Și atîta de ai noștri au pierit cît au înălbit poiana cu trupurile de a celor pieriți... Și mulți din boierii cei mari au pieritu și vitejii cei buni au pieritu“.

Caracterul comemorativ al acestei ctitorii ștefaniene îl anunță același cronicar atunci cînd notează lapidar: „Mai apoi, după ieșirea neprietenilor și a vrăjmașilor din țară, *dacă au strîns Ștefan vodă trupurile morților, movilă de cei morți au făcutu și pe urmă s-au ziditu deasupra oasilor o biserică*, unde trăiește și astăzi întru pomenirea sufletelor“.

Săpăturile arheologice efectuate în interiorul bisericii au identificat o groapă comună dispusă în mijlocul naosului și altarului, pe axa principală est-vest, în care au fost reînhumate, înaintea ridicării edificiului, numeroase oseminte, evidențiindu-se caracterul comemorativ al edificiului și confirmînd, totodată, informația cronicarului.

Particularitatea tuturor osemintelor descoperite aici o constituie *lipsa craniilor*, despre care autorul săpăturilor consideră că probabil au fost depuse într-o zonă neatinsă de săpături, eventual în dreptul mesei Sfîntului Altar și partea mediană a naosului, care reprezintă în orice caz un loc de excepție pentru înmormîntări, în care doar în anumite cazuri se puteau depune osemintele unor figuri ecleziastice mai venerate“, continuînd același arheolog cu opinia după care „ridicarea bisericii din Războieni deasupra osemintelor depuse în altar și naos reprezintă o continuare a obiceiului existent încă în perioada paleocreștină a edificării altarului unor locașuri de cult deasupra unor cripte care adăposteau mormintele unor martiri, probabil în concepția lui Ștefan cel Mare cei care își dăduseră viața luptînd împotriva păgînilor asemuiți martirilor din perioada de început a creștinismului“.

La concluziile arheologului Gh. I. Cantacuzino se aduc și corecturi și completări. Se consideră, spre exemplu, greu de admis

că, exhumînd pe eroii de la Valea Albă, la 20 de ani de la moartea lor pe cîmpul de luptă, s-a purces la o selectare, la o despărțire a craniilor de restul trupurilor spre a fi reînhumate de veci, în chip separat. Se consideră că, mai curînd, cei reînhumați sub corpul bisericii sînt oștenii lui Ștefan cel Mare prinși de vii de turci și decapitați de aceștia după ce, mai înainte, fie că fuseseră schingiuiți, fie că li s-a cerut să-și lepede credința lor creștină ortocoxă, ceea ce ei nu au acceptat. Această ipoteză își are acoperirea pe cercetările recente ale profesorului de la Sorbona Paul Stahl care relevă, între altele, preferința anumitor oșteni din armata otomană de a lua ca trofee scalpul luptătorilor învinși. Dar ceea ce este mai presus de orice îndoială este *caracterul comemorativ* al acestei biserici, mărturisit de însăși *pisania pusă de voievod, pisanie care constituie un unic și cutremurător document săpat în piatră al luptei românilor pentru neatîrnarea țării.* După ce descrie momentul și condițiile vitrege ale luptei în care au fost înfrînați creștinii de păgîni. „Și au căzut acolo mulțime mare de ostași ai Moldovei", textul continuă: „De aceea, a binevoit Io Ștefan voievod, cu buna sa voință, a zidi această casă în numele Arhiestrategului Mihail și întru rugă sieși și doamnei sale Maria și fiilor săi, Alexandru și Bogdan și *pentru amintirea și pentru pomenirea tuturor dreptcredincioșilor creștini care s-au prăpădit aici*". Corelarea constatării arheologice a reînhumării osemintelor din groapa din mijlocul altarului și a naosului, lipsa craniilor, cu formularea din pisanie privitoare la motivarea înălțării bisericii, specificarea expresă „pentru amintirea și pentru pomenirea tuturor dreptcredincioșilor care s-au prăpădit aici", în care vine după aceea cu caracter general că „au căzut acolo mulțime mare de ostași ai Moldovei" nuanțează și particularizează destinația bisericii de la Războieni de *necropolă a martirilor* Moldovei întru apărarea pămîntului ei, a credinței creștine ortodoxe, a ființei și unității neamului românesc.

Grigore Ureche și Martin Bielski vorbesc că după lupta de la Podul Înalt, Vaslui 1475, Ștefan cel Mare ar fi făcut două lucruri: 1. potrivit obiceiului vremii, a mers în pelerinaj la locul celor căzuti — s-au oficiat slujbe religioase de pomenire și cu acest prilej voievodul a juruit și înălțarea de biserică întru memoria lor și de mulțumire lui Dumnezeu; 2. Ștefan ar fi dat atunci un mare ospăț vitejilor săi „de la mare pînă la mic și multe daruri a împărțit atunci oștirii întregi"; 3. ospățul urma unui post de patru zile, numai cu pîine și apă, poruncit oștirii chiar de voievod.

Dar nu numai victoriile erau însoțite de astfel de procedee, ci chiar și înfrîngerile militare. Înălțarea necropolei martirilor de la Războieni a fost precedată, după „ieșirea neprietenilor și a vrăjmașilor din țară", de adunarea morților „movilă de cei morți au făcut". Această operațiune a fost însoțită tot de un pelerinaj la locul luptei, însoțit neîndoielnic, de tot ceea ce tradiția creștină ortodoxă rînduiește în aceste momente de îngropăciune colectivă, ca semn de prețuire a celor ce-și sacrificaseră viața în lupta cu dușmanii țării. Amploarea acțiuni, dar mai ales simbolul acesteia erau potențate de faptul că cei cu care se luptaseră oștenii lui Ștefan cel Mare au fost turcii, „păgînii" prin prizma religiei creștine.

Să încercăm să ne imaginăm un asemenea pelerinaj în poiana de la Pîrîul Alb, cu participarea domnului și a fiului său Alexandru, a marilor boieri din sfat, a boierimii mijlocii și mici și a unei impresionate mulțimi de țărani și tîrgoveți, rude cu cei uciși acolo, iar *Trisoghion-ul* săvîrșit de un sobor de preoți avînd în frunte pe chiar mitropolitul și ierarhii Bisericii Moldovei, să ne imaginăm puternica impresie produsă participanților și întregii țări. Fără radio, fără televiziune și totuși un asemenea pelerinaj făptuit acum 500 de ani în urmă la Pîrîul Alb putea să fie mai mic sau mai mare decît am putea-o închipui. Dar un atare pelerinaj a existat neîndoielnic și acest lucru îl mărturisește cronica în chipul lapidar de a fi: „strînsu Ștefan vodă trupurile morților, movilă de cei morți au făcutu", informație confirmată tîrziu și indirect de săpăturile arheologice din interiorul bisericii Războieni, care au evidențiat groapa comună și reînhumarea numeroaselor oseminte, reînhumare care presupune că, anterior, osemintele fuseseră înhumate tot într-o groapă comună, aceea indicată de cronicar.

Toate aceste acțiuni ale voievodului întreprinse atît după biruințe, cît și după înfrîngerile sale, au avut darul de a suda marea colectivitate a țării, de a spori încrederea celor mai diferite categorii sociale în voievodul care, atunci cînd răgazul i-a îngăduit, a ridicat bisericile „pentru amintirea și pentru pomenirea dreptcredincioșilor creștini care au căzut aici" cum precizează pisania de la Războieni ca semn de suprem omagiu. Astfel privite lucrurile în succesiunea lor istorică — mai tîrziu omagierea eroilor atunci, imediat și la locul de luptă unde au și murit, iar apoi pomenirea lor an de an și, în cele din urmă, ca o firească continuare a acestora și ca îndeplinirea unor vechi jurămînt, înălțarea de biserici. (A se urmări la Bibliografia Ion I. Solcanu).

VIAȚA SPIRITUALĂ LA RĂZBOIENI.

Avem încredințarea că, inițial, Mănăstirea Războieni a avut o funcționalitate cu personal feminin asemănătoare cu cea de la Pătrăuți din Județul Suceava. Și, dacă la Pătrăuți se rînduiseră maici care să împlinească o operă samarineană de asistență sanitar-umanitară pentru ostașii cei răniți în multe războaie pe care le purta Ștefan cel Mare, la Războieni prezența maicilor trebuia să țină candela aprinsă cu rugăciunea permanentă la necropola martirilor. Pătrăuții ridicată în anul 1487 avea un alt gen, mai mică și cu pictură interioară în care se afla și chipul voievodului Ștefan ca un permanent îndemn și încurajare pentru însănătoșirea celor răniți. Nici Războienii nu era de mari proporții dar cu un cadru interior mai sobru, fără pictură, pentru o adîncă concentrare la rememorarea tragicului moment.

Ambele mănăstiri deși cu destinație bineconturate au avut de înfruntat grele și multe întîmplări, confruntîndu-se cu multe lipsuri și suferințe, venite din neglijențele ca și din vijeliile și furtunile care s-au abătut asupra țării. Nu știm dacă Războienii a fost sau nu fortificată și nici dacă au existat construcții tip mănăstiresc pentru cele sau cei care o deserveau.

În condiții de permanente prefaceri și schimbări, cu infil-

trare de alți proprietari acaparatori ai daniilor voievodale care prin tot felul de șiretlicuri își adjudecau dreptul asupra întregului spațiu al mănăstirii, o dezvoltare cu continuitate a vieții spirituale la Războieni nu se poate defini și contura. Cînd mănăstire, cînd schit, cînd de maici, cînd de călugări, cu întreruperi îndelungate, de fiecare dată în noua formă care se impunea lucrurile trebuiau luate ca de la început. Vorbind despre maicile care veneau la Războieni din vremuri străvechi, veneau de la Boiștea și mai ales de la Topolița, iar după întemeierea Varaticului de la această mănăstire. O viață sărăcăcioasă, le silea la o muncă fizică istovitoare, lipsindu-le de răgazul ce s-ar fi cuvenit preocupărilor teologice-filocalice. Se sileau să nu întrerupă „pravila“ cuvenită monahilor, făceau școală de chilie cele tinere cu cele mai în vîrstă. Cu cunoștințele de tipic și cîntări bisericești cu cititul la strană și cu cîte ceva din Viețile Sfinților își mîngîiau sufletul.

Prea puține mărturii avem despre „rucodeliile de la Războieni. Două manuscrise din Biblioteca Mitropoliei Moldovei arată că într-o vreme acestea erau la Războieni (a se vedea Nota bibliografică Paul Mihail). Manuscrisul nr. 3 din anul 1756 un Miscelanen — cu Pilde filosofice traduse din grecește de logofătul Matei Voileanu și Catehism a fost al așezării monahale de la Războieni. Cel de-al doilea manuscris cu nr. 44 are titlul: „Rînduiala tunderii în călugărie“ — din anul 1847. Prin însemnarea pe care o are, avem cîteva informații prețioase: „Întru slava lui Dumnezeu Celui în Treime slăvit“. S-au prescris această sfîntă carte a tunderii, în zilele pre înălțatului domn Mihail Grigoriu Sturdza și a presfințitului și mitropolit Sucevii și Moldovei și cavaler chirio chir Meletie, purtînd cirja stăreției sfintelor monastiri Neamțul și Secul chir Neonil. Prin osîrdia smeritului între ieromonahi Iacov duhovnic din Sfînta monastire Neamțu și a sfinții sale maicii Iustinii Patrașc stareța sfintei monastiri Războienii. Scriindu-se de mine smeritul monah Artemie din Sfînta monastire Neamțul la anul 1847“.

Reținem numele stareței Iustina Patrașcu și a duhovnicului Iacov cu metania din Mănăstirea Neamț.

Alte două manuscrise se află la Biblioteca Academiei din București (a se vedea la note bibliografice Gabriel Strempel).

Manuscrisul nr. 491 din anul 1781 cuprinde: Mîntuirea păcătoșilor; Viața și petrecerea Sfîntului Vasile cel Nou; Vederea înfricoșatului județ. Este scris de ierodiaconul Serafim de la Schitul Cozla-Neamț. Și a fost dat de frații și fiii ierodiaconului Gligori Nădejdea mănăstirii Războieni. Manuscrisul a făcut parte din biblioteca Episcopului Melchisedec al Romanului.

Cel de al doilea manuscris poartă nr. 1648 și este din secolul al XIX-lea. Printre alte „glosare întocmite de George Seulescu“, are la f. 430 „Transcrierea pisanii bisericii din Războieni din anul 1496“, iar la f. 431 „Schiță topografică a cîmpului de bătaie de la Războieni sau Vaiea Albă“. Acest manuscris nu a aparținut mănăstirii Războieni dar poartă interes pentru acest loc.

DOCTORUL EMANOIL RIEGLER.

Numele doctorului Emanoil Riegler, epitrop al Spitalului Sfîntul Spiridon din Iași merită a fi evocat în cadrul acestei sumare prezentări. În urma unei adrese a Suzanei Ștefănescu, stareța de la Ràzboieni, în care prezenta starea de degradare avansată în care se afla Biserică și întreg complexul monahal Războieni, solicitînd separarea neintîrziată a acoperișului, a pridvorului, a ferestrelor, a pereților crăpați, în anul 1913, Dr. Riegler convingîndu-se personal de starea de fapt a intervenit la forurile în drept cu arătarea că trebuiesc făcute „toate sacrificiile pentru a preveni prăbușirea completă a bisericii“ cu precizarea că „orice român care-și iubește țara trebuie să viziteze acest monument secular, ca un omagiu drept recunoștință către marele voievod Ștefan cel Mare și ostașii lui care și-au pierdut viața lor pentru pace și neam“. Intervenția lui Riegler s-a materializat printr-o lucrare de reparare și întreținere Aceasta l-a determinat pe istoricul A. D. Xenopol să scrie despre Dr. Emanoil Riegler ca fiind unul ce „prețuiește deosebit trecutul nostru, pe Ștefan cel Mare și să se intereseze așa de mult de biserica de la Războieni pe care a restaurat-o precum s-a interesat și de alte clădiri care întrupau vechi amintiri“.

CRONICARI OTOMANI APRECIIND CURAJUL LUI ȘTEFAN CEL MARE LA RĂZBOIENI.

„Chiar și cu Mehmet Sultanul,
El s-a măsurat,
Oastea i s-a sfărîmat
Dar bine s-a luptat
De dușmanul tare
El capul și-a salvat
Acesta-i ghiaurul care
Multe oști a împrăștiat“.

(vezi Note bibliografice Mustafa Ali Mehmed p. 167).

VIEȚUITOARELE DE LA RĂZBOIENI PARTICIPANTE LA ACȚIUNI DE AJUTORARE A ȚĂRII ȘI A NEAMULUI.

În cel puțin două din multele împrejurări, cînd poporul român a simțit nevoia unui sprijin moral și material și, la care s-au înscris cu tot devotamentul și conștiința unității de neam și slujitorii, monahii și monahiile din sfintele noastre așezăminte călugărești și viețuitoarele de la Războieni au răspuns cu ceea ce au putut. La ajutorarea ostașilor români răniți în timpul războiului de independență din anul 1877 și stareța schitului Războieni, maica Evghenia Arhip apare înscrisă alături de reprezentantele altor mănăstiri — pe lista celor care au oferit scamă pentru pansamentele răniților. Este posibil ca de la Războieni și unele viețuitoare să-și fi adus contribuția cu munca în unele spitale.

Și în anii 1916—1918, în timpul primului război mondial, alături de soboarele mari de călugărițe ca Varatic, Agapia și altele, apare și schitul Războieni cu obolul ei — confecționînd pentru ar-

mată articole de îmbrăcăminte (a se urmări la bibliografie Pr. Scarlat Porcescu).

La strădaniile pentru înfăptuirile jertfelnice ale poporului român, faptul că apare înscrisă și strădania vieţuitoarelor de la Războieni, face ca să vedem abnegația și sensibilitatea celor care trăit la școala jertfelniciei de la *mausoleul — necropolă a martirilor neamului* anului de pururea pomenire 1476. Un gest care face cinste și contribuie la educația moral-religioasă și patriotică a tuturor generațiilor neamului nostru creștinesc ortodox și românesc.

CITEVA SCURTE MEDALIOANE A UNORA DINTRE OSTENITORII PENTRU MĂNĂSTIREA RĂZBOIENI.

Pătrunși de pietate față de străbunii înaintași și prețuind faptele lui Ștefan Vodă cel Mare și sfînt cu dragostea nețărmurită de țară și cu credința în Cel care conduce destinele oamenilor care-l susținea pe marele Voievod, mulți și multe din cei și cele care au făcut legămîntul vieţuirii celei cinstite în fața lui Dumneztu, au rămas de strajă neclintiți la locul de mare taină morală de la Războieni. Un catalog sau un pomelnic al lor s-ar cuveni să se facă și el ar fi destul de bogat. Din cele ce am arătat aici, facem o recapitulare de nume:

1. Preotul — ieromonahul Dimitrie cînd în anul 1734 mănăstirea devine de călugări capătă aprobarea mitropolitului Moldovei Antonie (1729--1739, retras în Rusia unde ajunge mitropolit de Cernigov și Bielgorod moare în 1748/1749 avînd mormîntul în Lavra Pecerska din Kiev) să fie conducătorul obștei în calitate de stareț (egumen sau nacialnic).

2. Ieromonahul Visarion în anii 1768 s-a silit și a căpătat în proces cîștig de cauză în favoarea mănăstirii în legătură cu moșia care era împresurată de mîini hrăpărețe.

3. Monahul Ilie Dabija, om dintre răzeșii locului și-a dăruit toată averea personală mănăstirii, în anul 1780.

4. Arhimandritul Efrem a făcut multe îmbunătățiri care l-au costat „sudori și sînge“ — a reparat, a îmbunătățit, a înfrumusețat, a înzestrat Biserica și obștea, a dobîndit vii, a făcut mori. S-a plîns mitropolitului împotriva Sturzeștilor care vroiau deposedarea și desființarea mănăstirii. Nu a avut succes, boierii hrăpăreți au fost mai tari — mănăstirea au desființat-o pînă ce în 1811 a trecut sub Epitropia Spitalului Sfîntului Spiridon ca metoc. Cu 1803 se înfiripase o adunare de călugărițe venite de la Varatic.

5. Egumena Iustina Pătrașcu apare în anul 1847 ca sîrguincioasă pentru cărțile bisericești.

6. Stareța Evghenia Arhip a lucrat împreună cu tot soborul făcînd și donînd „scamă pentru pansamente“ în războiul de independentă din anul 1877/78.

7. Monahia Suzana Ștefănescu, sora Episcopului Melchisedec Ștefănescu, care a făcut cercetări istorice și pentru mănăstirea Războieni, călugărită de tînără și trăitoare un timp la schitul Almaș ca și la Mănăstirea Văratic și apoi a fost vrednică stareță la Războieni. A întreprins demersuri energice arătînd starea de

mare deteriorare a bisericii și cerînd ajutor pentru punerea de îndată în lucrarea de restaurare, ceea ce s-a și efectuat în anul 1913. A fost binecuvîntată de Dumnezeu cu îndelungare de zile trecînd către cele veșnice la venerabila vîrstă de peste 90 de ani. Chipul ei blînd se poate vedea la p. 51 din lucrarea lui Gherontie Nicolau, *Melchisedec zugrăvit de cîțiva dintre ucenicii sài*, București, 1931.

8. Monahia Olimpiada Oșlobanu (...) a fost cu bună purtătoare de grijă pentru nevoile mănăstirii.

9. Adăugăm și numele duhovnicului Iacov ieromonahul cu metania din Mănăstirea Neamț care în anul 1847 era purtător de grijă în cele spirituale ale viețuitoarelor de la Războieni.

* * *

Actuala grupă de maici — 15 din anul 1990 cu altele 5 care s-au strecurat și au rămas cum au putut timp de peste 30 de ani la necropola martirilor, împreună cu experimentata maică Glicheria Mănăstireanu, vor face o lucrare de zidire duhovnicească, vor crea o ambianță de viețuire după toate rînduielile monahale, vor fi exemple pentru toți cei ce vor veni să se prosterneze la mormîntul care adăpostește pe vitejii unui neam întreg, care au fost martirii libertății de credință și de neam și toți cei ce vor veni la Războieni se vor însufleți pentru cinstirea cea după cuviință în toate sfintele noastre așezări bisericești care au ținut și țin, cu toată dăruirea, flacăra nestinsă a iubirii de jertfa sfîntă a înaintașilor noștri în credința creștină ortodoxă și a gliei strămoșești și românești.

Diac. Ioan IVAN

ANEXĂ

I. Trei icoane ale Mănăstirii Războieni în colecția de obiecte bisericești de la Mănăstirea Văratic.

Se păstrează la Mănăstirea Văratic trei icoane mari, de catapeteasmă, fără sticlă, cu sculptură bogată, de tip „baroc", cu motive florale fără acoperire cu strat de ghips. S-a afirmat că acest tip de rame este „mai puțin obișnuit la noi". Două din aceste trei icoane sunt icoane icoane împărătești sau Domnești; o icoană a Domnului Hristos, cu inscrisul anului: 1779. Icoana a doua reprezintă pe Maica Domnului cu aceeași dată: 1779. Cea de a treia icoană reprezintă pe Sfîntul Ierarh Nicolae fără indicarea anului. Icoana are evidente forme de decojire.

II. În curtea Mănăstirii Războieni.

1. Cruce de piatră cu înscrisul: „Aice stau rămășițele răposatei ELENA ILIOVICI născută STOICA încetată din viață la 15 octombrie 1890".

2. Cruce de fier pe postament de piatră cu o inscripție pe placă metalică: „Aici odihnește robul lui Du[mne]zeu ALEXANDRU TROSCOVESCHI fiul unic al doamnei ECATERINA TROSCOVESCHI născută ARHIP. Încetat din viață după o scurtă suferință Iassy 18 ian[uarie] 1885. În etate de 22 ani..., (urmează alte cîteva rînduri și apoi o poezie compusă de răposatul Alexandru cu patru strofe, fiecare strofă cu cîte 4 versuri).

3. Masă de ciment pentru ocazii diferite (aghiazmă etc.).

4. Monument cu patru ramuri cu cruce executat din ciment „inaugurat în ziua de Paști 1981 — Olaru din Țibucani".

5. Fîntînă cu ghizdele de lemn, cu roată, cu împrejmuire octogonală din lemn și cu acoperiș de șindrilă.

6. Clopotnița din zid, cu dispariția boltei și avînd un pod de bîrne. În partea de nord la exterior sînt șapte goluri de locaș pentru grinzi, iar mai jos 2 firizi, ceea ce face să se enunțe ideea că a fost aici o cameră de locuit sau de păstrare de obiecte,

7. Cimitirul din partea de nord a bisericii cu morminte de preoți, monahi și monahii, precum și cu parte pentru mireni. Semnalăm cîteva nume: Preot Sfrijan Ioan 1922—1976; Protos. Varahil Văideanu născut 1885. Monahul Valerian 15 august 1887-30 ianuarie 1954; Maica Asinefta † 5 martie; Monahia Antonina Rădulescu 1893—1970; Generalul Serghievici Cornel 16 iulie 1894 căzut la datorie 20 iulie 1944. În „mormîntul stareților" se cuprind trei starețe printre care și Arhimandrita Susana Ștefănescu, sora Episcopului Melchisedec Ștefănescu, decedată la 18 februarie 1918. Arhimandrita Susana s-a învrednicit să i se alcătuiască un „panegiric" în 22 de strofe fiecare strofă cu cîte 4 versuri. Panegiricul a fost tipărit la Piatra Neamț în tipografia Steinberg la 2 martie 1918.

8. În Biserică un POMELNIC TRIPTIC cu litere latine. Pe panoul central: POMELNIC CTITORESC AL M[ĂNĂS]TIRII RĂZBOIENI, zidită la 1496. CTITORI: Ștefan voevod, Maria doamna, Alexandru voevod, Elena doamna, Bogdan voevod, Slugerul Nicolae cu fiii săi Sandu și Safta, Alexandru (Moruzi) voevod. — Făcători de bine: Mitropolitul Antonie, Mitropolitul Veniamin (Costachi), Arhiereul Alexie, Monahul Ilie (Dabija), Monahul Visarion (Baciu). — Stareți (Mănăstirea de călugări în 1734); Pr[eot] Dumitru Egumen (1734); Visarion Egumen (1768); Arhim[andrit] Efrem (1790). — Arhimandrite și stareț (Mănăstire de maici în 1813): NAZARIA, Apolinaria, Manasia, Elisabeta, Iustina (Pătrașcu), Glafira, Evghenia (Arhip), Natalia (Farcaș); Suzana (Ștefânescu — sora Episcopului Melchisedec), Xenia (Tănasă), Olimpiada (Oșlobanu), Xenia (Chelasie).

Ușuța din stînga: Arhimandriți, ieroshimonahi și duhovnici: Ierotei, Ieronim, Isidor, Efrem, Meletie, Pangratie, Naftanail, Zosima, Teodosie, Benedict, Ilarion, Ezechiile, Alexie, Preotul Vasile, Protos. Ghemnazie.

Ușuța din dreapta: Făcătorii de bine. Agafia monahia, Rahila schimonahia, Elpidia schimonahia, Iustina schimonahia, Elisabeta schimonahia, Neculai, Ecaterina, Vasile, Casandra, Ioan, Marin, Iordache, Ioan, Ecaterina, Ieromonah Chiril, Teodor,

Pomelnicul nu are arătat anul nici cine l-a executat. Lemnul este vopsit pe fond negru și scrisul cu vopsea albă. Cînd se închid portițele apare titlul:

„POMELNICUL CTITORICESC AL MĂNĂSTIRII RĂZBOIENI"

Pe ușuța din stînga la exterior chipul Sfîntului Mucenic Dimitrie și pe cea din dreapta Sfîntul Mucenic Gheorghe.

În sala expozițională — Cărți-tipărituri în cirilică și cu unele însemnări:

Ceaslov deteriorat„ la p. 271-273 însemnarea: „Acest ceaslov este al meu dăruit de părintele D. Alexandrescu ianuarie 2 (?) 1890, Epraxia Săcară M[ănăsti]rea Războieni".

Psaltire fără început și sfîrșit cu însemnări: la f. 417; „1866 avg[ust] 15 dăruită ctitorie"; pe verso f. 417: „1866 anul acesta au fost lipsă di... nu s-a făcut... cumpărat cu 60 lei sacul Schi[monah] Iachint...".

Liturghier, la p. 142 însemnarea: „Protosinghel Leontie Chiruță 8 sept[embrie] 1944 semnat aici".

Evanghelie în josul foilor 1, 2, 3, 4, 5, însemnarea cu cerneală decolorată: „Această sfîntă carte este a mea cu banii mei drepți cumpărată și pentru iertarea păcatelor mele am dăruit[o] părintelui Teofan să mă pomenească cît va fi și spre adiverire am iscălit... Ghe[na]die dascalaș...". Exemplarul are lipsă foaia de poartă, de aceea nu s-a putut pune anul și locul tipăririi.

Penticostar — 1834 M. Neamt, în josul primelor trei foi are o însemnare grecească. La foaia de forzaț la spatele cărții se află însemnarea: „Această carte ci să chiamă Penticostarion cumpărată de mine și dăruită sfintei bisericii cu hramul Sfinților Voievozi spre pomenire vecinică a robilor lui Dumnezeu Grigore Tămăzei și fii[i] Iancu, Ecaterina, Gheorghie în vremea cînd ține[a]m producturile moșiei Tupilați 1848 apr[ilie] 5 —Grigore Tă[măzei]".

BIBLIOGRAFIE

Gh. Asachi, *Opere*, vol. II, București, 1981. Recomandăm pentru lectură integrală: Valea Albă, p. 122-127; Panahida eroilor moldoveni, p. 132-134 și două poezii: Păstorul și Rîul, p 135-136, din marele capitol Valea Albă.

I. Alexandru, *Imnele Moldovei*, București, 1980, p. 66-67, Poezia „Războieni".

Dr. I. Burduja, *Satul Dragomirești și cele învecinate de Pîrîul Alb-județul Neamț*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei" (M.M.S.), LXII (1986), nr. 4, p. 104-111.

Pr. prof. dr Al. I. Ciurea, *Ștefan cel Mare și Sfînt, luptător și apărător de credință și neam*, în „Îndrumător Bisericesc, misionar și patriotic", nr. 3, pe 1987, Roman, p. 69-76.

P. Comarnescu, *Îndreptar artistic al monumenaelor din nordul Moldovei*, București, 1961.

Victor G. Cădere, *Însemnări despre unele mănăstiri și schituri din Moldova, după cronica Mitropoliei Moldovei și Sucevei, din anul 1857*, în „M.M.S", XL (1964), nr. 9-10, p. 511.

V. Drăguț, *Dicționar enciclopedic de artă medievală românească*, București, 1976 „Războieni", p. 254; *Arta gotică în România*, București, 1979, p. 169, 171, 178.

Eftimie, Episcopul Romanului și Hușilor, *Episcopul Melchisedec Ștefănescu, Viața și înfăptuirile sale*, Roman, 1982, despre maica Suzana.

Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, București, 1976, p. 62-63.

C. C. Giurescu-Dinu, C. Giurescu, *Scurtă istorie a românilor*, București, 1977, p. 119-122.

N. Grămadă, *Biserica din Pătrăuți*, în „M.M.S.", XXXVI (1960), nr. 3-4, p. 244-247.

N. Iorga, *Istoria lui Ștefan cel Mare*, București, 1966, p. 140-152 — o bogată prezentare a preambulului și apoi a însăși luptei de la Războieni.

Idem, *Istoria Bisericii românești a vieții religioase a românilor*, ediția a II-a, vol. I, București, 1929, p. 102.

Corneliu Istrati, *Statistici eclesiastice efectuate în Moldova între anii 1808 și 1812, în „Anuarul Istitutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol"*, Iași, vol. I, XXV (1988), tabel nr. 1, 30 iulie 1809, p. 338.

Pr. dr. Paul Mihail, *Manuscrise românești din biblioteca Mitropoliei Moldovei*, în „M.M.S.", L (1974), nr. 5-6, p. 4540-443, ms. nr. 3; idem în „M.M.S.", LII (1976), nr. 1-2, p. 139-140, ms. nr. 44.

Mustafa Ali Mehmed *Istoria Turcilor*, București, p. 167.

C. Mătasă, *Prin Moldova de sub munte*, București, 1965, p. 83-85.

D. Onciul, *Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul*, București, 1904, p. 17-19.

Ștefan N. Popa, *Biserica Războieni, Județul Neamț*, în „M.M.S.", L (1974), nr. 3-4, p. 275-2845.

P. P Panaitescu, *Istoria românilor*, București, 1990, p. 123-124.

Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Sibiu, 1972, și același titlu pentru vol. I, II, III, București, 1980—1981.

Fr. Sc. Porcescu, *Ștefan cel Mare și înfăptuirile sale bisericești cu prilejul împlinirii a 450 de ani de la moartea sa*, în „M.M.S.", XXX (1954), nr. 7-8, p. 72.

Gabriel Strempel, *Catalogul manuscriselor românești*, vol. I, București, 1978, nr. 491, p. 124-125, vol. II, București, 1983, nr. 1648, p. 25.

Ion S. Solcanu, *Motivații etice și ideologice ale actului ctitoricesc la Ștefan cel Mare*, cu motto: „Memoriei eroilor anonimi de la Războieni-Valea Albă", în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie", „A D Xenopol", vol. I, Iași, XXIV (1987), p. 143-144 și 147-148.

N. Stoicescu, *Repertoriu bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, p. 706-707.

Județul Neamț-Ghid, Colectiv de redacție, București, 1971, p. 127-128.

Revista „Mitropolia Moldovei și Sucevei", LVIII (1982), nr. 3-4, capitolul *Pe urmele voievozilor*, p. 210-307 cu articole foarte importante referitoare la Ștefan cel Mare și cu unele referiri și la Războieni — în special cel de sub semnătura Dr. I. Burduja.

Istoria poporului român, Colectiv de redacție, București, 1972, p. 212-213.

Arhitect Ștefan Balș, *Restaurarea bisericii din Războieni*, în „M M.S.", LII (1976), nr. 7-8, p. 546-549. Cu o prezentare de specialitate cu ceea ce s-a aflat cu ocazia restaurării din anii 1973—1974 și ce s-a realizat. Arhitectura deosebit de valoroasă, nu este cu nimic mai prejos decît celelalte biserici contemporane,

Pr. Sc. Porcescu, *Participarea slujitorilor, monahilor și monahiilor din Arhiepiscopia Iașilor la lupta pentru independența României*, în „M.M.S", LIII (1977), nr. 5-6, p. 417.

Idem, *Contribuții aduse de slujitorii bisericești din Arhiepiscopia Iașilor în anii 1916—1918, pentru făurirea statului național unitar român*, în „M.M.S.", LIV (1978), nr. 9-12, p. 707.

Războieni, articol în „Marele dicționar geografic al României", vol. 5, București, 1902, p. 218-220.

SCHITUL POCROV, TRADIȚIE ȘI ACTUALITATE

Minunata așezare călugărească din apropierea Mănăstirii Neamț, Schitul Pocrov numit în popor și Procov, își datorește ființa unui iubitor de liniște și singurătate. Căci mai înainte pe culmi și prin hîrtoapele munților unde se întindeau „codri merei", încă nu se găsise omul îndrăzneț, ce prin munca de rob să facă o poiană cît de mică, un luminiș în întunericul mistuitor.

Dar iată că într-o bună zi un suflet încercat și mult ispitit în cele ale pravilei călugărești din marea chinovie a Neamțului își caută un loc ca între dînsul și Dumnezeu să nu se audă decît murmurul izvoarelor, freamătul codrilor și cîntecul păsărilor. Acest sihastru, pe nume Pahomie, se retrage într-o mică poieniță situată într-o regiune sălbatică și el va fi fost unul din acele rare exemplare de care vorbește episcopul Bandinus cînd face o vizită la Mănăstirea Neamț în anul 1646 și spune că „pădurile și prăpăstiile dimprejurul mănăstirii foiau de mulțimea sihaștrilor, semănînd mai mult a fiare, slăbiți de post, doborîți de vîrstă, groaznici prin păr, înarmați cu mătănii și disprețuitori de sine-și".

Pahomie provenea dintr-o familie preoțească din Bistrița-Năsăud, născut în preajma anului 1674, numindu-se din botez Petre. Dornic de unirea cu Hristos a trecut în Moldova și a venit la Mănăstirea Neamț călugărindu-se în anul 1697, trecînd prin mai multe ascultări, în 1702 este ales egumen pînă prin anul 1704, cînd pleacă la Kiev unde se afla vestitul părinte Dimitrie al Rostovului, și mult folosindu-se primește binecuvîntarea de a se retrage la pustie, și cu învoirea soborului mănăstirii de metanie se retrage sub muntele Chiriacu, cale de un ceas de la mănăstire, făcîndu-și o colibă acolo.

Dar liniștea i-a fost curmată pentru că Dumnezeu a voit a-i încredința păstorirea oilor Sale cele cuvîntătoare și, la 18 ianuarie 1707 a fost hirotonit episcop al Romanului.

În această ascultare s-a ostenit mult, însă niciodată Pahomie n-a uitat locul „dorirlor sale", poiana de la Pocrov, cu frumusețea și liniștea ei, dar împrejurările politice ale timpului l-au determinat pe episcop, după o arhipăstorire de numai șapte ani și trei luni, adică la 1 Martie 1714, să facă „paretesis" și să se întoarcă la mănăstirea de metanie și după cîteva zile să se retragă împreună cu cîțiva ucenici: Sofronie, Mardarie, Lazăr, Dosoftei și Ioanichie, în poiana cea dragă Aici, cu multe rugăciuni și lacrimi și cu mare osîrdie și osteneală au început, cu ajutorul lui Dumnezeu, a întemeia o biserică în cinstea Acoperămîntului Prea Sfintei Născătoarei de Dumnezeu.

Temelia bisericii s-a făcut din piatră de rîu, adusă de la distanță cu brațele, iar pereții au fost construiți din lemnul defrișat, înălțînd o biserică în plan treflat cu pridvor, la înreput desihis

și cu pronaos despărțit de naos printr-un sistem de coloane din lemn de stejar cu arcade înfundate la partea superioară, cu naos și altar destul de încăpător pentru locul acela.

Ferestrele din abside și pronaos luminează biserica, iar acoperișul a fost amenajat și pentru prinderea a trei turnuri zvelte, dintre care cel din mijloc are legătură cu bolta din interior.

Catapeteasma este ornamentată în stilul vremii, cu flori sculptate în lemn peste care s-a aplicat un strat gros de ipsos, vopsit în culori diferite.

Icoanele sînt executate în maniera picturii bizantino-atonite, din care nu lipsesc nici unele elemente kievene, iar la două icoane împărătești se descifrează numele zugravilor: „Iereu Ursu (zugrav), Dialvid zugrav" la icoana Domnului Hristos și numai „Iereu Ursu zugrav" la icoana Acoperămîntului Maicii Domnului, iar pe icoanele praznicale stă scris „Pahomie episcopul".

Biserica cu hramul „Acoperămîntul Maicii Domnului" la 1 octombrie, în slavonește Pocrov (văl, giulgiu, înveliș, acoperămînt), a fost sfințită de însuși Pahomie la 15 august 1714 rînduind slujbe neîntrerupte și înzestrînd biserica cu cărți de ritual, vase și cele necesare cultului, a făcut și cîteva chilii pentru părinții ostenitori, iar pentru existența viețuitorilor a înzestrat schitul cu stupi, vie, mori și terenuri în alte locuri afară de schit.

Pentru sporirea vieții duhovnicești a adus la Pocrov cărți filocalice, dar totodată a statornicit și un stil de viață pusnicească așa cum e consemnat într-un „așezămînt" pe care-l dorea păzit în veci de veci cu dorința ca nimeni din afară să nu se amestece în rînduiala Schitului, nici chiar Mănăstirea Neamț, pe teritorul căreia se afla.

Vrînd să fie sigur că dorința îi va fi îndeplinită, în anul 1715, cu prilejul venirii în Moldova a patriarhului Samuil al Alexandriei a cerut de la acesta o carte patriarhală pentru Pocrov, să întărească așezămîntul său, iar mai tîrziu acest așezămînt a fost reînnoit de Mitropolitul Gheorghe al Moldovei în 1726 și de episcopul Ioanichie al Romanului în 1775 și beneficiind de unele scutiri și chiar danii domnești.

Aici statornicește de la început ctitorul o viață austeră, aruncînd blesteme asupra celor ce ar îndrăzni să schimbe ceva sau să înstrăineze cele dăruite Schitului. Dar lui Pahomie nu i-a fost dat să se bucure prea mult de liniște, pentru că la sfîrșitul anul 1716, în urma unor uneltiri boierești împotriva domnului Mihail Racoviță, fiind sprijinit și de autoritățile habzburgice din Transilvania, Pahomie e bănuit că ar fi avut legături cu boierii trădători și e nevoit să plece în pribegie lăsînd Schitul în seama ucenicului său, Sofronie, plecînd în Rusia la Lavra Pecerska din Kiev, unde moare în anul 1724 fiind îngropat în paraclisul Sfîntul Ștefan.

Nu cu mult timp înainte de moarte a alcătuit testamentul său și l-a trimis la Pocrov printr-un ucenic, împreună cu alte daruri. În acest testament arăta ostenelile depuse pentru refacerea Mănăstirii Neamț cu daniile făcute, iar la Schitul Pocrov să se ducă o

viață duhovnicească, cu post și rugăciune, cu munca mîinilor și să nu fie călugărit nimeni decît după trei ani de noviciat, iar în final cerea tuturor să poarte grija Schitului și să-i respecte neatîrnarea.

Pentru a ajunge la Pocrov pleci de la Mănăstirea Neamț, lași în urmă casa memorială Mihail Sadoveanu, Schitul Vovidenia și Izvorul Maicii Domnului și cufundat în desimea codrilor, cale de un ceas după care ți se deschide o poiană însorită numită de Sadoveanu „Poiana Raiului". În jurul bisericuței se mai află o casă mare egumenească ce se termina la un capăt cu un paraclis, construită în anul 1850 de Schimonahul Nicanor Tuduri ajutat de mai mulți părinți din Mănăstirea Neamț și prin contribuția multor credincioși din satele învecinate, așa cum arată pomelnicul ctitoresc.

O fîntînă cu roată din care pelerinii își potolesc setea, datează din același an cu paraclisul, multe acareturi gospodărești, cîteva case cu chilii pentru monahi și o clopotniță, te încredințează că ai ajuns în „Poiana Raiului".

Schitul Pocrov a reprezentat timp de aproape două secole, viața monahală îmbunătățită și a fost socotit ca un loc foarte potrivit pentru pregătirea duhovnicească. De aici s-au ridicat monahi care au împlinit roluri însemnate în viața bisericească a Moldovei. La biblioteca Mănăstirii Neamț se găsesc peste 94 titluri de manuscrise și tipărituri foste ale Schitului Pocrov, din care unele cu autografe ale lui Pahomie, iar la biblioteca Academiei Române, de asemenea, se păstrează unsprezece manuscrise de la Pocrov, ceea ce dovedește că trăirea ascetică s-a împletit aici cu dragostea de carte, acestea fiind de fapt cele două direcții imprimate de ctitor. Multe dintre manuscrise au fost copiate la Pocrov, iar printre copiști se număra însuși Pahomie episcopul, Diomid 1745, Grigore 1757, Isaia 1763, Ilarion 1787, Iosif 1788, Sava, 1791, Visarion 1817, Daniil 1819 etc.

La Pocrov găsim valoroase obiecte de patrimoniu: icoane, cruci, potire, cadelnițe, cățui, sfeșnice și alte vase de cult, o icoană mare cu „Acoperămîntul Maicii Domnului" pictată de C. Lifticar în 1856, un tablou după Tițian „Coborîrea de pe cruce" executat de un iscusit artist italian, și alte icoane, în special cele praznicale cu numele ctitorului pe ele.

STAREȚII POCROVULUI

În atmosfera de aleasă trăire, la Pocrov s-au adunat viețuitori români din toate părțile și mai ales transilvăneni. Însuși ctitorul a adus ucenici din Transilvania, în vremea căruia obștea număra peste treizeci de viețuitori. Urmează stareții Mardarie și Sofronie, ucenici ardeleni, Lazăr Ursu mare iubitor de cărți, care-l învăța carte pe fratele Ioan Stramatură, viitorul mitropolit Iacob Stamate, Damaschin 1150, Grigore Dinga 1758, Teodosie, Spiridon, Natanail Șeptelici 1775, Nifon Zugravu în perioada Cuviosului Paisie Velicicovski, cu care intră în conflict, fiindcă ia sub ascultarea Mănăstirii Neamț Schitul Pocrov.

Șirul stareților continuă cu Gherasim 1785, Ioanichie 1800, Neofit Eliade 1859, Vasian Panait cu peste cincizeci de ani de stăreție.

În secolul al XX-lea stăreția e continuată de Alexa 1920, David, Glicherie 1921, Ioachim Spătaru 1924, Doroftei 1934, Gordian 1945, Teodor 1949.

O cotitură importantă în viața Schitului vedem în timpul Arhim Vasile Vasilache 1949—1959, împreună cu fratele său, Arhim. Haralambie Vasilache, fost stareț la Mănăstirea Neamț, 1945—1946, mort în închisoarea de la Gherla în 1962, și tatăl lor, protoiereul Gheorghe Vasilache, în timpul cărora Schitul cunoaște o înviorare spirituală și gospodărească, cum nu mai cunoscuse pînă atunci. Așa cum ne arată pomelnicul scris cu caractere latine al Schitului, în care s-a consemnat anual cele petrecute și reînnoirile Schitului de către egumenul Vasile Vasilache, s-a restaurat biserica mare în interior, iar la 1 octombrie 1951 s-a resfințit, restaurarea paraclisului, a micii gospodării etc. Viața monahală duhovnicească era condusă de Arhim. mitrofor Haralambie Vasilache. În timp ce la biserică se săvîrșeau zilnic sfintele slujbe, în chilii s-a scris sub umbrirea Sfîntă, lucrări de mare valoare teologică.

A urmat, din anul 1959, egumenul Neonil Ioniță cu metania de la Secu în timpul căruia activitatea sihăstriei Pocrovului a fost redusă fiindcă egumenul Neonil era un călugăr bolnav, fără viețuitorii necesari cu care să înfrunte greutățile Schitului, iar Mănăstirea Neamț confruntată cu problemele ei nu a dat importanță suficientă Schitului, Totuși egumenul Neonil a reușit, în cei aproape douăzeci de ani de egumenie, să acopere biserica mare cu tablă și are meritul să fi menținut aprinsă făclia spiritului călugăresc slujind aici după putința sa, însă partea materială a Schitului ajunsese aproape de ruină și cu multă greutate s-au putut îndrepta toate. În această situație, starețul Mănăstirii Neamț, Arhim Efrem Chișcariu, îngrijorat de soarta Schitului numește ca egumen pe ierodiaconul Ghervasie Gheorghe, la cererea acestuia, din toamna anului 1978.

Părintele Ghervasie cu metania de la Mănăstirea Horaița-Neamț, a văzut lumina zilei în comuna Preutești-Suceava, în anul 1928, fiul lui Ioan și Ecaterina, a fost luat de unchiul său Gherontie, stareț la Mănăstirea Horaița, la vîrsta de paisprezece ani și timp de șaisprezece ani slujește cu dragoste și credință Biserica lui Hristos, fiind hirotonit diacon după satisfacerea serviciului militar, loc în care învață și o școală profesională de construcții.

Fiind din fire un om harnic, neîntrecut în toate, și chiar un bun cîntăreț și tipicar, nu se descurajează nici atunci cînd acel decret îi alungă pe călugări din mănăstiri și-i obliga să se lepede de voturile monahale.

După multe frămîntări reușește să se angajeze la secția monumentelor istorice apoi cu binecuvîntarea mitropolitului de pe atunci al Moldovei, Iustin Moisescu, la Mănăstirea Neamț, unde îndeplinește un rol însemnat în viața mănăstirii peste douăzeci de ani, pînă a fost rînduit la Pocrov, devenind astfel al doilea mare ctitor al Schitului.

În pomelnicul Schitului ni se arată o nouă perioadă de refacere care mai continuă și în prezent. Aici se confruntă cu greutățile și lipsurile Schitului dar fiind inimios și aspru din fire, nu dă înapoi, ci împreună cu paznicul, care mai era acolo, repară prima dată acoperișul casei egumeniei cu paraclis ce erau în mare pericol, acoperindu-le cu tablă din banii personali.

A continuat reînnoirea paraclisului „Adormirea Maicii Domnului“ pictîndu-se pentru prima dată, împodobirea cu străni sculptate, noi iconostase, candelabru din coarne de cerb, candele argintate, fereeareа icoanelor mari din catapeteasma cu argint aurit, iar în toamna anului 1985 s-a resfințit de P.S. Sa Gherasim Vrînceanu.

Tot prin grija Părintelui Ghervasie s-a început apoi și la biserica Sfîntului Acoperămînt o serie de lucrări de restaurare, începînd cu exteriorul și schimbînd haina bisericii din culoarea păcurei cu care era vopsită, cioplindu-se temelia bisericii din piatră adusă din muntele Chiriacu din apropiere, la fel treptele bisericii și trotuarul dimprejur

Turlele au fost consolidate din nou și acoperite cu tablă de cupru, adăugîndu-se încă un mic turnuleț.

În interior s-a tencuit din nou biserica și s-a pregătit pentru pictură, executată între anii 1986—1988 de același pictor de la paraclis, Gabor Dumitru din com. Vînători-Neamț, o pictură plăcută, cu culori pastelate și liniștitoare.

La fel și stranele toate au fost înlocuite cu altele noi și iconostase frumos ornate, toate din stejar, candele noi argintate și unele aurite, trei candelabre tot din coarne de cerb, adecvate peisajului montan. Covoare noi împodobesc biserica încît arată „ca o mireasă“, toate făcîndu-se numai din obolul credincioșilor de prin satele din jur și din alte zone ale țării și prin daniile cîtorva părinți din Mănăstirea Neamț și alte mănăstiri, prin grija, osteneala și buna chivernisire a vrednicului egumen Ghervasie împreună cu cei cîțiva viețuitori ai Schitului. Incinta bisericii a fost pavată cu lespezi mari de piatră cioplită, puse fiecare cu mîna la locul lor, împodobirea cu trandafiri și alte flori de jur împrejurul bisericii, refacerea și acoperirea cu tablă a celor două fîntîni existente astăzi și împrejmuirea curții cu un nou gard de stejar.

La fel și clopotnița a fost refăcută și consolidată turnîndu-se un nou clopot de peste trei sute de kg. pe lîngă cele trei clopote mai mici existente, cu inscripții de pe vremea lui Pahomie. O muncă enormă a necesitat împrejmuirea Schitului cu un gard din bîrne de stejar foarte solid și acoperit cu șindrilă, însumînd un total de peste o mie de metri și prevăzut cu porți mari, frumos ornate în stil maramureșean, la cele trei intrări în Schit. S-au reparat de asemenea chiliile existente construindu-se sobe noi, reînnoirea mobilierului și construirea altor chilii noi pentru închinători, o nouă trapeză și un mic atelier meșteșugăresc.

Refacerea micii gospodării a fost și este cea mai mare plăcere a egumenului refăcînd grajdul pentru animale, construind alte acareturi noi, iubind mult animalele.

Nici livada dimprejurul Schitului n-a fost lăsată în paragină, ci a fost curățată, lărgită și împrejmuită cu gard pentru a nu fi distrusă de animalele sălbatice ce-și au sălașul prin pădurile Pocrovului.

Părintele egumen nu a uitat nici de ctitorii, ostenitorii și cei care-și dorm somnul de veci la umbra crucilor ce erau răpuse de vreme, din incinta bisericii și amenajează un mic dar frumos cimitir în partea de răsărit a bisericii, în mijloc fiind o cruce din piatră sculptată în cinstea ctitorului și alte cîteva morminte la fel de frumoase ale ultimilor viețuitori repausați.

Schitul Pocrov a îmbrăcat haină de sărbătoare în ziua hramului, 1 octombrie 1988, cînd din încredințarea P.F. Părinte Patriarh Teoctist au urcat P. S. Pimen Suceveanul cu un sobor de stareți și preoți și mulți credincioși oficiind slujba de resfințire a bisericii „Acoperămîntului", iar P.C. părinte egumen a fost hirotesit protosinghel. În prezent, o nouă casă cu mai multe chilii s-a terminat, iar această oază duhovnicească continuă să fie înfrumusețată din zi în zi.

Permanent părinții de aici au știut să îmbine rugăciunea cu munca, rugîndu-se atît la biserică cît și la chilii, la lumina candelelor și a lumînărilor, trăind și simțind cu adevărat duhul primilor pustnici ce s-au nevoit pe aceste locuri. Niciodată părinții nu au dus lipsă de nimic, îngrijindu-se să aibă cele trebuincioase lucrînd cu mîna lor frumoasa grădină de zarzavat, cultura de porumb și cartofi, iar mica gaspodărie întreținînd-o cu multă tragere de inimă.

Maica Domnului i-a ocrotit și-i păzește sub Sfîntul ei Omofor, așa cum s-a rugat fericitul ctitor Pahomie rostind o deosebită rugăciune ce „însuși o au scris la urzirea bisericii".

Viața duhovnicească a Pocrovului a avut răsunet și trecere nu numai la domnitorii și vlădicii Moldovei ci a depășit hotarele atrăgîndu-și simpatia și primind donații de la mulți ierarhi și domni din Ungrovlahia. Tot datorită acestui fapt, unii sihaștri de la Pocrov întemeiază alte biserici și schituri în Moldova și Transilvania.

Între multe personalități de seamă care vizitează Pocrovul se numără: P.F. Părinte Patriarh Teoctist, I.P.S. Părinte Mitropolit Daniel, I.P.S. Nestor Vornicescu, I.P.S. Pimen, P.S. Eftimie, P.S. Casian, P.S. Ioachim, P.S. Epifanie, P.S. Calinic Botoșăneanul, P.S. Petru de Bălți, mulți scriitori de seamă ca: Ion Creangă, Mihail Sadoveanu, Ionel Teodorescu, Calistrat Hogaș, Gala Galaction etc., care rămîn încîntate de frumusețea lui, ducînd cu ei imaginea și frumusețea locului și a trăirii duhovnicești. Pocrovul prin cele două direcții date de Pahomie, trăirea ascetică și dragostea de carte, a constituit permanent o rezervă spirituală pentru stăreția de la

Neamț. Timp de aproape două secole, trăirea în duhul filocalic și prețuirea cărții au fost izvoare dătătoare de viață pentru monahismul românesc. Cei cîțiva monahi ce se află astăzi la Pocrov trăiesc și muncesc după îndemnul Sfîntului Apostol Pavel „Umblînd cu vrednicie înaintea Domnului plăcuți Lui întru toate, aducînd roada întru tot lucru bun și sporind în cunoașterea lui Dumnezeu“ (Coloseni 1, 10). Ctitoria lui Pahomie a fost și este în atenția ierarhilor, a stareților Mănăstirii Neamț și a cercetătorilor trecutului Bisericii noastre. Pocrovul își merită grija de a se menține și osteneala de a fi vizitat.

Protos. Dosoftei ȘCHEUL

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Arhid. Timotei Aioanei, *„Episcopii Romanului Pahomie și Ioanichie și legăturile lor cu Mănăstirea de metanie Neamț“*, în „Mitropolia Moldovei și Bucovine“, LXVI (1990), nr. 5-6, p. 158-160.

2. Fr. C. Bobulescu, *„Procovul“*, Craiova, 1943, p. 63.

3. Protos. Ștefan Gușă, *„Schitul Pocrov“*, în „Telegraful Român“, Sibiu, nr. 1-5, februarie 1987, p. 3.

4. Arhid. prof. Ioan Ivan și Pr. Scarlat Porcescu, *„Mănăstirea Neamț“*, monografie, Iași, 1981, p. 368.

5. Arhid. prof. Ioan Ivan, *„Trei manuscrise pomelnic ale Schitului Pocrov“* în manuscris.

6. † Arhiepiscop al Craiovei și Mitropolit al Olteniei dr. Nestor Vornicescu, *„Sfinții români și apărători ai legii strămoșești“*, București, 1987, p. 725.

7. Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *„Istoria Bisericii Ortodoxe Române“*, vol. II, București, 1981, p. 704.

Însemnări

CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA TEOLOGIA UNEI TRADUCERI A SFINTEI SCRIPTURI *

A 1. **Omul, ca ființă rațională, comunică cu aproapele său prin intermediul** cuvîntului. **Cuvîntul se transmite spre celălalt ca** mesaj, **Un mesaj poate fi dat printr-un gest, printr-o înfățișare anume a feței prin dispoziția sufletească întipărită în trăsăturile caracteristcie ale feței și chiar prin tăcere. De asemenea, poate să fie transmis prin sunetele unui instrument muzical, prin lumini, simboluri și semne, în mod conștient sau inconștient, voluntar sau involuntar. Însă de obicei, se transmite prin cuvinte, care pot fi însoțite de unul sau altul din cele de mai sus. Cuvintele sînt alcătuite din sunete și silabe care se leagă între ele, au o relație lăuntrică și o construcție logică, formînd fraze. Fraza conține un mesaj și este vehicolul purtător al acestuia. Atunci cînd dintr-un motiv oarecare fraza nu poate să-și îndeplinească menirea de a fi** forma-purtătoare **a conținutului unui mesaj, atunci trebuie schimbată forma, cu alte cuvinte mutăm conținutul de la o formă la alta, mai expresivă, mai potrivită,** transportăm (meta-fénomen) **mesajul de la formă de rostire la alta, care să-l exprime mai potrivit. Adică, traducem** (meta-frázomen). **În felul acesta transmitem mesajul pe care îl dorim. Acest lucru îl gîndeau și ucenicii lui Hristos cînd ziceau: „Lămurește-ne parabola aceasta" (Matei 13, 36), pentru că, în sine parabola nu le transmite vreun mesaj.**

---

*. Traducerea s-a făcut din lucrarea: „*Traducerea Sfintei Scripturi în Biserica Ortodoxă*" — referate și comunicări la a patra Conferință a teologilor de studii biblice — (în limba greacă) —, *Tessalonic, 1986;* Profesorul dr. *Georgios Galitis* este prezent decanul catedrei de Noul Testament al secției teologice de la Facultatea de teologie din Atena; Este autorul a numeroase lucrări, studii și articole, de introducere, erminie și teologie biblică și participat la multe dialoguri și întîlniri pe plan ecumenic unde a ținut referate și comunicări ; A fost și oaspete al Bisericii Ortodoxe Române (1978, 1981), prilej cu care a ținut conferințe la cele două Institute Teologice, din București și respectiv Sibiu.

În materialul pe care îl prezentăm în traducere, autorul aduce precizări importante cu privire la o temă mereu actuală în viața și lucrarea Biserica, temă ce dobîndește valențe teologice-misionare noi de la o epocă la alta, dar mai cu seamă în cadrul confesional în care o Biserică Ortodoxă locală își poate desfășura lucrarea ei de propovăduire a cuvîntului lui Dumnezeu, Este *tema traducerii Sfintei Scripturi,* pe care autorul o vede a fi în strînsă legătură cu erminia textului sfînt. Bisericii nu-i poate fi indiferent care text al Scripturii ajunge să fie dat credincioșilor ei. *Sfînta Scriptură fiind cartea Bisericii,* iar *credința* noastră fiind mărturisită *„după Scripturi"*, rezultă în mod firesc faptul că ***traducerea textului sfînt,*** ca și *erminia dreaptă a luii* sînt *acte ale Bisericii,* care angajează plenar misiunea unei Biserici în primul rînd pe plan intern, către fiii ei credincioși, Traducerea și erminia Scrpturii nu pot fi izolate sau rupte de viața Bisericii; ele se găsesc și izvorăsc din acest mediu, a cărui expresie autentică sînt Sfinții Părinți. Același Duh Sfînt care a inspirat pe autorii sfinți, este și *Duhul Bisericii,* care în lucrarea Lui o călăuzește spre tot adevărul. În acest sens, orice traducere și erminie, străine de Duhul Bisericii — ține să precizeze autorul — sînt în afară de adevăr, căci sînt în afară de Duhul Sfînt, care este *Duhul Adevărului,* și prin urmare nu pot fi spre luminare, spre dreapta înțelegere a adevărului rezervat. Desigur, sublinierile de mai sus nu exclud și nici nu îngrădesc folosirea, în munca de cercetare teologică, a edițiilor critice ale textului sfînt, folosirea diverselor traduceri (cu text paralel în mai multe limbi, unele ediții cu text numit ***tcumenic),*** a lexicoanelor etc., ca material de lucru, util și necesar în studiul biblic.

A 2. Cele spuse mai sus ar viza al doilea aspect al problemei (traducerea) și mai puțin primul (teologia). Să recitim acum cele de mai sus, teologic. Omul, ca ființă rațională, se află în koinonie cu Dumnezeu prin Cuvîntul Său. Dumnezeu S-a descoperit omului fie „în multe feluri și în multe chipuri" cînd a vorbit „părinților prin prooroci" (Evrei 1, 1 a), fie „prin cugetare, din făpturi" (Romani 1, 20). „În zilele mai de pe urmă, ne-a vorbit întru Fiul" (Evrei 1, 1b). Cuvîntul cu care a vorbit Dumnezeu este purtătorul prin care El S-a descoperit. Ca să transmită mesajul descoperirii Sale, Dumnezeu S-a folosit mai demult de prooroci. Acum ne vorbește „în Fiul", schimbînd pe purtătorul mesajului, traducînd adică. Dar nu numai atît. Dumnezeu fiind cu totul deosebit omului, nu exista nici un mod de a intra în legătură cu El, sau vreun semn care să dea omului posibilitatea să se apropie de Cuvîntul lui Dumnezeu. Și atunci Dumnezeu Se traduce, deci „Cuvîntul S-a făcut trup" (Ioan 1, 14;. Se mută din ceea ce este desăvîrșită neapropiere în raport cu posibilitățile omului de a-L putea concepe, spre ceea ce este comun și apropiat omului. Dumnezeu S-a tradus pe Sine însuși prin întruparea Cuvîntului, iar omul a putut să primească mesajul Lui și să devină în felul acesta părtaș descoperirii Lui. Cu alte cuvinte, descoperirea lui Dumnezeu care s-a făcut prin întruparea Cuvîntului este traducerea lui Dumnezeu Cuvîntul, kenoza, smerirea și potrivirea Lui la măsura omului, prin asumarea unui chip cum este cel omenesc. Astfel Cuvîntul, fără să piardă nimic din dumnezeiasca Sa ființă, fără să se îndepărteze din sînul Tatălui, „pe pămînt ca un om S-a arătat nouă", pentru „ca să cheme într-un mod asemenea, pe cel asemenea", ca în numele lui Dumnezeu să vorbească oamenilor în limba omenească și să le aducă mesajul Lui. Cuvîntul lui Dumnezeu și-a asumat firea omenească, fiind singura exprimare pe care o putea omul înțelege.

A 3. Locul în care omul devine părtaș (koinonos) descoperiși lui Dumnezeu este Biserica. Aici i se oferă omului Cuvîntul lui Dumnezeu, pe care acesta și-L însușește sub două forme: pe de o parte ca predică, iar pe de alta ca dumnezeiască Euharistie. Însă în amîndouă cazurile, este vorba de același Cuvînt neajuns și desăvîrșit, care prin întruparea Sa prin intrarea Sa în lume, în istorie, în materialitate, se face accesibil omului prin auzire și prin mîncarea și băutura euharistică. Biserica este deci cea care oferă Cuvîntul întrupat adică tradus, în predică și în Trupul și Sîngele euharistic. Deci predica nu este doar un simplu purtător al unui mesaj moral sau a unei poziții dogmatice. Ea este un purtător puternic și tainic, în Duhul Sfînt, al Cuvîntului, fapt ce permite omului să primească mesajul lui Dumnezeu în limba pe care o înțelege, adică în traducere. La fel și Sfînta Euharistie, nu este simplu o participare la un fapt lipsit de importanță, la ceva ce se întîmplă exterior omului sau îl privește foarte puțin sau chiar deloc; dimpotrivă, este un fapt de totală valoare existențială, în care Dumnezeu oferă omului Cuvîntul Său întrupat în chipul darurilor euharistice. Aceasta reprezintă forma cea mai înălțătoare a traducerii. Mîncarea și băutura euharistică sînt absolut necesare pentru mneținerea vieții și prin ele se realizează asemănarea și unirea deplină a omului cu Cel cu care se împărtășește, cu Dumnezeu. Prin primirea lor, omul vine în deplină comuniune cu Logosul, cu Cuvîntul și primește unit cu El harul dumnezeiesc. Apropierea de Sfînta Euharistie înseamnează răspunsul omului la darul lui Dumnezeu, dăruirea lui cu întreaga lui ființă spre Dumnezeu, Cel care Se oferă spre împărtășire, pentru ca prin aceasta omul să „pătimească" unirea totală și desăvîrșită cu El. Această unire a omului, ca existență cu trup material, cu Cuvîntul lui Dumnezeu Cel euharistic, înseamnă primirea mesajului lui Lumnezeu în cea mai desăvîrșită formă și astfel, reprezintă scopul, împlinirea și capătul traducerii lui Dumnezeu care s-a făcutp rin întruparea Cuvîntului Său. O astfel de traducere dobînlește valoarea existențială pentru om și legitimează orice altă traducere.

B 1. În context biblic, expresia „orice altă traducere" se limitează la traducerea Sfintei Scripturi. Dat fiind faptul că lucrarea de bază a teologului este erminia, socotim potrivit a arăta mai întîi relația între traducere și erminie. Dacă traducerea este actul transportării mesajului într-un vehicol purtător care să-l poată exprima cît mai potrivit, erminia nu este altceva decît toate celelalte acte care țin de această trans-partare, care o pregătesc și o ușurează. În flul acesta erminia devine temei-condiție a unei traduceri.

Acest fapt arată relația strînsă, indisolubilă precum și întrepătrunderea care există între erminie și traducere. Prin urmare, aceleași temeiuri teologice valabile pentru erminie sînt valabile și pentru o traducere. Să încercăm o consemnare a lor.

Nici o traducere nu este desăvîrșită. Aceasta înseamnă că totdeauna în timpul trans-portării, al mutării mesajului de la o formă la alta, ceva se pierde, mult sau puțin. Strădania traducerii este ca să se piardă cît mai puțin din mesajul inițial. Cu cît se pierde mai puțin, adică cu cît această trans-portare se va face mai bine, cu atît traducerea va fi mai bună. Ideal ar fi, desigur, să nu se piardă nimic. Traducerea desăvîrșită s-ar face atunci cînd traducătorul ar putea să gîndească la fel ca și autorul sfînt, să simtă exact ceea ce simțea acela, să trăiască exact ceea ce trăia acela în momentul cînd scria, cu alte cuvinte să se identifice întru toate cu acela, pentru ca apoi să poată muta toate într-o nouă exprimare, alică să le traducă. Dar acest vîrf „întru toate" este imposibil de atins. De aceea, putem să spunem că, cu cît erminia și traducerea sînt cît mai aproape de gîndul și de viața autorului sfînt, cu atît vor fi mai adevărate și mai desăvîrșite. Desigur, în erminia și traducerea Sfintei Scripturi mai sînt valabile și alte norme.,

B 2. Sfînta Scriptură este o colecție de texte care s-au scris de diferiți autori, de cugetarea cărora trebuie să se apropie traducerea. Faptul că este inspirată de Dumnezeu, înseamnă că autorii „au grăit purtați fiind de Duhul Sfînt" (II Petru 1, 21). În spatele gîndirii autorilor este Duhul Sfînt. Dacă cel care face erminia sau traducerea se apropie într-un fel de cugetarea autorului, dar este departe de harul Duhului Sfînt, va da poate o erminie sau o traducere corectă istoric-gramatical, dar care nu va avea suflarea Duhului Sfînt, elementul esențial, care dă viață textului, fiind darul lui Dumnezeu, care numai El îl dă: „și a suflat Dumnezeu suflare de viață" Facerea 2, 7). Un ermineut sau un traducător fără această suflare nu va avea reușită. Cel care se ocupă cu traducerea, cu erminia, cu cercetarea unui text al Sfintei Scripturi trebuie să aibă, cum zice Sfîntul Apostol Pavel în I Corinteni 2, 16 „gîndul lui Hristos", să gîndească precum Hristos, să gîndească prin și în Hristos, să gîndească Hristos în și prin el.

Precum pentru înțelegerea și transmiterea unui text este ideal, așa cum am spus, o apropiere cît mai mare de autor, tot așa și pentru erminia Sfintei Scripturi, atît cît este cu putință, o apropiere cît mai mare de autorul sfînt, dar și de Dumnezeu care l-a inspirat. În concret este vorba despre drumul spre îndumnezeire. Așa precum în mod natural nu înțelegem îndumnezeirea (theosis) ca fiind identitate cu ființa (ousia) lui Dumnezeu, nici în cazul traducerii nu putem vorbi de identitate totală cu autorul, fapt ce este imposibil. Se pune întrebarea: cîți au ajuns la îndumnezeire? cîți au ajuns la vederea slavei lui Dumnezeu? Desigur, mult mai puțini decît cei care s-au ocupat cu traducerea sau cu erminia Sfintei Scripturi. Dar oare din cauza aceasta trebuie să înceteze traducerea, erminia, cercetarea sau chiar citirea Sfintei Scripturi? Desigur că nu putem gîndi așa ceva. Datoria creștinului este să înainteze spre îndumnezeire, la fel cum dator este să cerceteze și să studieze Scriptura. Una împlinește pe cealaltă, și nici una nu poate să existe fără alta. Astfel, cel care studiază Scriptura trebuie să facă roade vrednice, și invers, cine se găsește pe această cale, poate să se ocupe cu Scriptura și poate nădăjdui o apropiere de mesajul ei.

B 3. Am amintit mai sus că Biserica este locul unde Cuvîntul cel dumnezeiesc se descoperă omului. Despre această descoperire vorbește Scriptura. Scriptura este memoria Bisericii, adică înscrierea experienței acesteia cu privire la nașterea și ființa ei ca Trup al lui Hristos, al Cuvîntului lui Dumnezeu Cel întrupat, într-o Carte care, tocmai pentru că exprimă în Duhul Sfînt experiența aceasta a Bisericii este inspirată de Dumnezeu. Prin urmare, cărțile Sfintei Scripturi sînt inspirate nu în ele însele, ca lucrare omenească, ci întrucît sînt cărți ale Bisericii și numai prin Biserică le recunoaștem ca atare. De aceea, intrînd în trupul ecclesial al lui Hristos, în Biserică, prin Botez, noi mărturisim dumnezeiasca inspirație a Scripturii atunci cînd rostim simbolul credinței, mărturisind credința „după Scripturi". Biserica fiind Trupul lui Hristos, viază prin Duhul Sfînt. Astfel, ceea ce s-a spus mai sus despre „gîndul lui Hristos", despre suflarea și luminarea Duhului Sfînt, despre apropierea de Dumnezeu, de îndumnezeire, de înțelegerea, adîncirea, erminia și traducerea Scripturii, este evident că nu pot să aibă

loc în afara Bisericii, care a înscris experiența ei în Scriptură. Întrucît Duhul Bisericii este Duhul Sfînt, iar apropierea de Duhul Sfînt înseamnă apropierea de Duhul Bisericii, rezultă în mod clar că erminia și traducerea în afara Duhului Bisericii este în afară de Duhul Sfînt și deci, în afară de adevăr. Dreapta înțelegere și erminie a unui text inspirat o dă însuși Duhul care a inspirat pe autor. Deci, în Duhul trebuie căutată această înțelegere, în Duhul care ține toată legătura Bisericii. Este evident faptul că Scriptura este Cartea a cărei valoare și sens adînc, existențial pentru om, nu pot fi înțelese decît numai în relație cu Biserica. Acest fapt înseamnă că fără acel Sitz im leben, adică fără situarea, așezarea ei în viața Bisericii, nu este posibilă o dreaptă erminie, dar și că nu putem să izolăm Scriptura de viața Bisericii și să o vedem despărțită de viața și de experiența acesteia. Dacă se întîmplă altfel, deci dacă o despărțim, vom cădea în greșala făcută mai demult de teologia scolastică, vorbind de existența a două izvoare ale credinței: unul fiind Scriptura, iar celălalt fiind Tradiția. Nici Scriptura și nici Tradiția nu pot fi numite izvoare ale credinței: numai însuși Hristos care este Viața Bisericii poate deține acest nume.

Cît privește Scriptura și Tradiția, acestea sînt două fețe ale aceleiași monede, întrucît Scriptura înscrie Tradiția apostolică, iar Tradiția transmite, nu ca pe un obiect de muzeu, ci ca pe ceva viu, această Scriptură și erminie a ei în contextul vieții Bisericii. În acest înțeles Scriptura și Tradiția formează împreună „încredințarea" (I Timotei 6, 20; II Timotei 1, 12, 14) care cuprinde „învățătura cea sănătoasă" (I Timotei 1, 10; II Timotei 4, 3; Tit 1, 9; 2, 1), „cuvintele cele sănătoase" (I Timotei 6, 3; II Timotei 1, 13), „regula învățăturii" (Romani 6, 17), „predania" sau „predaniile" (II Tesaloniceni 3, 6; 2, 15; I Corinteni 11, 2), „mărturia" și „Evangielia" predicată și pastrată în Biserică, aceasta (Biserica) garantînd autenticitatea Evangheliei. Această relație de perihoreză (întrepătrunderea) între Scriptură, Tradiție și Biserică, însemnează practic că fiecare din ele se găsește cuprins sub un anumit aspect în celelalte și că fiecare este vie, este mărturisită, explicată de celelalte două și este verificată de ele. Într-o altă formulare, sepoate spune că Biserica este mediul unde Scriptura viază în sînul Tradiției.

B 4. Dar Biserica se exprimă pe sine prin întreaga ei viață. În acest sens scrierile Sfinților Părinți ai Bisericii sînt mărturii ale acestei exprimări. Părinții sînt „gura" prin care vorbește Biserica și se exprimă pe sine însăși, exprimă credința și experiența ei. Scriptura exprimă „o dată" experiența Bisericii cu privire la persoana și lucrarea întemeietorului ei, la nașterea și ființa ei ca Trup al lui Hristos, pe cînd Tradiția exprimă continuu întreaga ei viață, tot drumul ei în realitatea istorică. Dar această exprimare continuă a experienței Bisericii, nu se poate face în afara celor doi „poli" ai vieții ei, care sînt Scriptura și Euharistia. În relație cu Scriptura, se poate spune că această exprimare a experienței Bisericii este totodată și exprimarea autentică a erminiei Scripturii. Deci, erminia autentică se face în Biserică, prin gura Sfinților Părinți, ca unii care au „gîndul lui Hristos" (II Corinteni 2 ,16). Cînd zicem erminia autentică a Scripturii normal că nu înțelegem, traducerea sau sensul unor cuvinte, propoziții sau altor elemente care compun un text. Din acest punct de vedere și Părinții diferă între ei, iar fiecare exeget sau traducător poate avea propria lui părere, așa încît o erminie să depindă de gradul de cunoaștere al limbii, a compoziției frazei, de unele particularități lingvistice, de mediul cultural și istoric, de condițiile economice, social-politice și culturale ale unei anume epoci, etc.

„Erminia autentică dată de Biserică este îndrumătoarea exegetului în înțelegerea, vederea sensului adînc al unui text, căci este o erminie dată prin gura Sfinților Părinți. Acest sens mai adînc al textului, ca text ce exprimă experiența Bisericii, numai Biserica îl poate da. Numai Biserica poate să spună ce credință și ce viață se ascunde, se cuprinde în cuvintele Scripturii. Întrucît credem „după Scripturi" acestea exprimă credința Bisericii, iar pe de alta, numai Biserica poate să arate credința ei din Scripturi. Dar ea, Biserica, vorbește prin gura Sfinților Părinți. Nu este aici cazul să se arate pe larg cît de mari tîlcuitori ai Scripturii au fost Părinții și cît de mult au pătruns ei sensul Sfintei Scripturi și nici cît de prețuită și de neînlocuită este contribuția lor în domeniul erminiei biblice. Este un fapt cunoscut tuturor. Poate cea mai mare parte din cuprinsul comentariilor de astăzi (desigur din spațiul ortodox) o găsim deja la Părinți, iar aproape orice

soluție exegetică propusă de vreo erminie de azi, va fi fost spusă cîndva de vreun Sfînt părinte al Bisericii. Caracteristic este și faptul că marii Părinți s-au ocupat cu erminia, deși de fapt niciunul din Părinți, oricît de ascet și trăitor ar fi fost, nu a încetat să-și sprijine învățătura și practica pe cuvintele Sfintei Scripturi.

Trebuie precizat și faptul că lucrările Sfinților Părinți nu sînt un fel de îngrădire care ar limita erminia sau redarea acesteia, la anumite structuri prestabilite sau ar introduce-o în niște tipare obligatorii. Ei de fapt nici n-au formulat jaloane, norme sau fraze anumite, care să înlocuiască puterea gîndirii proprii. Părinții nu trebuie înțeleși ca fiind ceva ce ar constrînge, ci ca o piatră de referință, care arată dacă și în ce măsură o credință, o erminie se găsesc în Duhul Bisericii. Acest consens cu Părinții, cau unii care exprimă Duhul Bisericii, înseamnă un consens cu duhul lor, care exprimă credința Bisericii, iar nu un consens referitor la o anume temă gramaticală, de traducere, de apreciere istorică, despre sensul unor termeni. Astfel că Părinții devin pentru un exeget sau pentru un traducător un ajutor de mare preț, necesar, în găsirea sensului autentic al textelor Scripturii și, în felul acesta, în împlinirea erminiei și a traducerii.

În rezumat pot fi consemnate următoarele aspecte care privesc din punct de vedere ortodox o așa numită teologie a traducerii Sfintei Scripturi:

a) traducerea și erminia nu au un scop în ele însele, ci sînt acte care duc spre un scop, iar valoarea lor este dată de conținutul pe care îl poartă, și care este cuvîntul lui Dumnezeu;

b) îndreptățirea. temeiul unei traduceri stă în evenimentul întrupării Cuvîntului, prin care Dumnezeu ne-a vorbit „întru Fiul" în limba cea mai potrivită pentru om;

c) Biserica, în predică și Euharistie, continuă traducerea aceasta, oferind oamenilor Cuvîntul;

d) o dreaptă traducere este cea care se face cu „gîndul lui Hristos" în Duhul Sfînt și nu poate fi făcută în afara Bisericii;

e) traducerea Sfintei Scripturi nu poate fi izolată de Tradiția Bisericii exprimată prin Părinți și care constituie pentru traducere un ajutor prețios.

Încheierea nu ar fi deplină dacă nu ar cuprinde ca principiu general, ca temei, ca bază a oricărei acțiuni de traducere și erminie faptul că: traducerea (și erminia, ca temei al ei) sînt o slujire, o funcție și o harismă în Biserică.

Trad. din grecește de *Diac. Eugen MORARU*

RĂUL CEL MARE DE LA SUFLET NE VINE

In adevăr, niciodată ca acuma românii nu s-au frămîntat și nu s-au abătut atîta pentru bunuri și averi materiale. Acest zbucium febril și anormal după cele trebuitoare trupului nu ascunde, în adîncime, setea după apa cea viu făcătoare? Cînd strigăm sus și tare că nu ne mai ajung pîinea, straiele, podina casei etc., oare nu dovedim în chip tainic că sărăcia noastră merge și mai departe? Și în toate marile probleme la orlinea zilei, omenească — și îndreptățită — vijelie a glasului, a deznădejdilor și a plînsetelor, nu proclamă ea însăși că Stăpînul păcii noastre e plecat din suflete? Drept aceea, în aceste zile triste, de ne plîngem că bunătățile pămîntești sînt neîndestulătoare sau scumpe, înainte de toate ne plîngem că am pierdut pe Dumnezeu!

Iarmarocul actualității, al enervării generale, face lumea bolnavă de friguri centrifugale și de hipertrofia egoismului. Toți voim să îngrămădim, exclusiv în buzunarele și în cămările noastre, cît mai multe comori. Trădăm idealul creștin, în mod involuntar poate, și dăm un spectacol care face să țupăiască pe tovarășii lui Lucifer. Înțelepții atei, economiștii de formație marxistă, statisticieni, materialiști ori esteții „puri", pot să privească fenomenul din diverse puncte le vedere. Atunci, să ni se îngăduie și nouă să-l considerăm dintr-un unghi specific.

Astăzi, aproape că nu există ins mulțumit cu nivelul de trai din so-

cietatea actuală. Vrînd o urgentă — și prea necesară — primenire, mai toți căutăm pricinile decăderii și soluțiile tămăduirii. Unii apreciază că la originile răului stă aplecarea omului spre cele strict materiale. Alții pun totul pe socoteala inegalităților și conflictelor existente. Nu puțini învinuiesc statul și instituțiile lui, precum și pe slujitorii acestora. Ușor mai este să găsești pricini — în loc să examinezi raportul obiectiv, necesar, dintre cauză și efect — și „soluții salvatoare"!

Numai că sursa neajunsurilor ni se pare că nu pornește atît de la cauze exterioare lesne identificabile, deși în fiecare din ele zace măcar un sîmbure de adevăr. Fenomenul negativ major ce ne primejduiește existența firească este înstrăinarea noastră de autenticul izvor de viață care e Dumnezeu, ateizarea camuflată, o păgînizare inconștient și irresponsabil asumată, dispersarea forțelor creștinismului veritabil.

Intervenim cu o notă utopică atunci cînd indicăm dragostea în rolul de prim sfetnic al vieții publice? Dacă am lua de bună această observație, ar însemna că însuși creștinismul își are rădăcinile înfipte într-o utopie. Nu se poate concepe ca învățătura creștină să fi fost revelată de Dumnezeu doar pentru a servi drept podoabă de sărbătoare oamenilor, iar în viața lor obișnuită să nu-și găsească decît o aplicare minoră. Mărturisirea lui Hristos în comunitatea umană presupune implicita recunoaștere a valorii universale a principiilor statornicite de El, a virtuții cu care sînt înzestrate acestea, de a limpezi și cele mai complicate și aparent insolubile probleme individuale și colective. Dubla trăire a omului, în planuri diferite de existență, unul pentru grijile sufletului și celălalt pentru nevoile cotidiene, nu e de esență ortodoxă și nu poate satisface pe nici un creștin. Omul de Duminică întoarce fața omului de toate zilele!?! În casa Domnului invocăm ajutorul ceresc pentru mîntuirea sufletului dar îndată ce am trecut de pragul ei — și am reluat contactul cu lumea — renegăm suavitatea simțirilor adunate din rugăciuni și ne îmbrăcăm iarăși în zalele interesului egoist?

Viața creștinului se cere întemeiată nu pe un abis care-i desparte ființa în două, ci pe un „compromis" înțelept între nevoințele sufletului și exigențele existențiale; „compromis" ce ar echivala cu găsirea unui modus vivendi, a unei satisfacții superioare, posibile pentru ambele părți. Căci, bunăoară, cum poate să convețuiască, măcar o secundă, dragostea și negația ei? Spiritul de armonie și iel de vrăjmășie? Sînt tendințe diametral opuse, ce se exclud una pe alta în fiecare moment al vieții. În altă ordine de considerațiuni, nu se poate trage o linie de demarcație între domeniul responsabilităților individuale și al actelor de natură socială, fiindcă inșii îndeplinesc și funcțiunea de element component al familiei, al neamului, și al întregii umanități. Și în această dublă ipostază individual-socială, ei zidesc, o dată cu viața lar, și destinul tuturor așezărilor omenești.

„Istoria unui neam este o creație zilnică. Noi înșiși ne făurim destinul din energiile pozitive ori negative ce emană din acțiunile noastre. Justiția imanentă prelucrează numai zelul oamenilor, face „parte dreaptă" binelui și răului ce l-au adunat în viața, și din prevalența unuia sau a celuilalt, îndreaptă pașii popoarelor spre drumul înălțării sau al decăderii.

Drumul mîntuirii este unul singur: acela al regăsirii cu divinitatea. Să nu căutăm rezolvări pentru depășirea crizei contemporane — una și aceeași în individ, neam și viața internațională — pînă ce n-am răspuns chemării Lui de dragoste. Să nu ne avîntăm în păiejenișul problemelor politice, sociale, economice, culturale, morale etc., cîtă vreme cauza cauzelor a rămas nelămurită. Pentru a aduce alinare lumii, trebuie să ne vindecăm mai întîi pe noi înșine de răul care ne mistuie înăuntru. Iar „nostalgiei" unei epoci de aur să-i replicăm prin edificarea epocii iubirii!

Prof. Valeriu NEȘTIAN

Recenzii și note bibliografice

Ștefan Ciobanu, **Unirea Basarabiei,** Studii și documente cu privire la mișcarea națională din Basarabia între anii 1916-1918; Editura „Universitas", Chișinău, 1993, 332 p.

Reprezentînd cea de-a doua ediție a binecunoscutei lucrări a profesorului universitar și academician Ștefan Ciobanu apărută în 1929 în editura „Cartea Românească" de la București, cartea pe care o recenzăm s-a bucurat imediat de o înaltă apreciere a publicului cititor, atît din România, cît și din Republica Moldova.

Tipărită la Chișinău, în condiții grafice ireproșabile, datorită străduințelor perseverentului Vitalie Pogolșa, cartea atît de mult așteptată de întreaga suflare românească din zilele noastre, se deschide cu o amplă introducere în activitatea savantului român, intitulată semnificativ de Iurie Colesnic „Formula trandafirului de aur" (p. 3-8), permițîndu-ne să aflăm amănunte semnificative din activitatea pe tărîm cultural a acelui care n-a pregetat să afirme, în vîltoarea evenimentelor istorice de la sfîrșitul primului război mondial, că „poporul românesc din Basarabia" a fost atras „de o putere nevăzută și a intrat în lupta întregului popor românesc pentru același ideal"; Unirea tuturor românilor într-un singur stat suveran, independent și democratic, în virtutea constituționalismului contemporan biruitor în lumea civilizată.

Ediția de față reproduce întregul conținut al primei ediții, care a beneficiat atunci de o competentă „Prefață", semnată de profesorul universitar C. C. Giurescu, atunci cumulînd și funcția de director al Așezămintelor Brătianu, instituție menită a cuprinde toate documentele și cărțile privitoare la Istoria Românilor, cu precădere cele consacrate înainte de toate și la Unirea provinciilor românești, subjugate de puterile străine (p. 9-12).

În „Introducere" (p. 13-78), compartimentată în opt subcapitole, autorul, considerînd că încă nu s-a interpretat corect mișcarea națională din Basarabia anilor 1917—1918, consideră ca absolut necesar să contribuie la o mai corectă cunoaștere și deci interpretare Sine ira et studio, a mișcării ca atare, publicînd numeroase documente, menite a releva adevărul istoric înainte de toate. Această intenție lăudabilă a fost însoțită de apelul la unele idei exprimate de istorici și luptători revoluționari basarabeni, prezenți, ca și autorul, în vîltoarea evenimentelor de atunci.

Așa se explică apelul la opiniile exprimate de I. Nistor, C. Kirițescu, P. Cazacu, E. Giurgea, D. Bogoș, O. Ghibu, A. Boldur, precum și la V. Stankievici, Berg Hrman și la revista „Nation und Staat", exprimate atît în țară, cît și în străinătate între anii 1921—1928. În consecință, autorul, examinînd istoriografia existentă în problema conștiinței naționale a românilor din Basarabia, ajunge la o foarte exactă fixare cronologică a întăririi ideii unirii în toamna anului 1917, odată cu descompunerea imperiului rus cînd anarhia a cuprins și Basarabia. Practic ideea unirii s-a produs spontan în diverse organizații și grupări politice, care au chibzuit într-un fel salvator, la 29 ianuarie 1918, cînd s-a proclamat adevărul în sine așa cum s-a scris într-un manifest: „Noi socotim că mîntuirea neamului nostru este în unirea tuturor fiilor noștri într-o singură țară. Noi de la străini nu mai așteptăm nimic; toată nădejdea ne-o punem la un loc cu toți frații noștri români. Nu ne trebuie Rusie federativă" (p. 67, vezi și anexa CLI, „Cuvîntul tinerimii din Basarabia", p. 244-245).

Istoria evenimențială de la începutul anului 1918 înregistrează promulgarea printr-un decret regal din 9 aprilie 1918 a hotărîrii Sfatului Țării de unire condiționată, iar în sesiunea din noiembrie 1918 se proclamă „Unirea necondiționată a Basarabiei cu România Mamă" (vezi anexa CXCV, p. 299-300), iar ceea ce rămîne pentru posteritate ca un adevăr istoric este documentul omis de Consiliul Directorilor din Basarabia, constituit după Unire în care se spune clar că „Unirea Basarabiei cu România a fost o poruncă a istoriei și o îndreptare a nelegiuirii,

ce a apăsat această țară peste un veac", ceea ce l-a determinat pe autorul cărții recenzate să declare solemn și pertinent: „Repararea acestei nelegiuiri istorice nu s-a făcut printr-o mișcare a unei baghete magice. Ea a ieșit dintr-un proces sufletesc al Basarabiei foarte complicat și relativ de lungă durată" (p. 71) și Șt. Ciobanu își încheie această introducere cu paradogma „Unirea Basarabiei, a fost consecința logică a revoluției rusești. Cu atît mai viabilă este ea și cu atît mai indiscutabilă apare ea în fața istoricilor". Urmează aparatul critic alcătuit din 271 note (p. 72-78), pentru a se face loc anexelor.

Acest compartiment cuprinde două sute de documente înglobînd următoarele teme istorice: I. Românii din Basarabia și începuturile ruse, Manifestările cu caracter național (p. 79-140); II, Sfatul Țării (141-200), III. Raporturile cu vecinii (201-210); IV. Acte cu privire la anarhia din Basarabia (211-220); V. Armata Română și Republica Moldovenească (221-237); VI. Manifestările pentru Unire și Unirea (238-304).

Cartea se încheie cu un indice foarte prețios pentru cititorul obișnuit cu cercetarea științifică, ușurîndu-i munca de investigație. Este extrem de important să subliniem, în încheiere, că reeditorii au înțeles perfect importanța muncii lor deoarece subliniază în postfața volumului, pe coperta a IV-a, că mesajul operei lui Ștefan Ciobanu este de a „scoate la lumină adevărul și adevărul te va lumina".

Pr. prof. Radu MAZILU

Noutăți editoriale

Între ultimile noutăți editoriale merită o atenție deosebită paginile închinate *Calvarului României creștine* de Sergiu Grossu (Ed. Convorbiri literare & ABC Deva, Chișinău, 1992, 381 p.).

Autorul, născut în 1920 la Chișinău, licențiat în filosofie, filologie modernă și teologie închină dureroasele pagini, care se constituie într-o mărturisire — nu tocmai ortodoxă! — a suferințelor îndurate personal dar și de credincioșii din România în anii comunismului.

Negreșit am fi vrut ca un „ostaș" să închine mai multe pagini credinciosilor ortodocși și suferințelor îndurate de aceștia, dar și modului exemplar în care preoții ortodocși s-au purtat în închisorile comuniste. Prea puține pagini (doar pag. 221?!), sînt închinate mișcării mistice „Rugul aprins", nu numai din București, ci și din alte părți, mai ales din Moldova. Surprinzător ni se pare că autorului nu-i sînt cunoscute numele marilor duhovnici: Arhim. Ilie Cleopa și Arhim. Paisie Olaru! De asemenea și numele P. Cuv. Arhim. Sofian Boghiu se pare că nu-i este cunoscut. Oare este un lapsus sau o omisiune care să-l ducă pe cititor la concluzia pe care nu ezită să o sugereze: „Chiar și cel mai important teolog român, preotul profesor Dumitru Stăniloae, de la Institutul teologic din București a apărat, cu mult înainte de spălarea creierului la care a fost supus în timpul anilor săi de detenție, în temnițele comuniste, „noua ordine socială" (p. 213). Iar de aici și pînă la concluzia cu adevărat revoltătoare nu mai este decît pasul logic al gîndirii răuvoitoare la adresa Bisericii străbune: „Principalii vinovați de calvarul României creștine: Nicolae Ceaușescu, președintele țării, și defunctul patriarh ortodox, Iustin Moisescu, instrument docil al politicii antireligioase a puterii comuniste de la București" (p. 380). Să nu fi auzit, — măcar așa din întîmplare! — Dl. Sergiu Grossu că fericitul întru adormire Iustin Moisescu a fost otrăvit de către puterea comunistă? Oare să nu fi auzit Domnia Sa de jertfa credincioșilor și a preoților ortodocși, care sfătuiți de ierarhii lor, și-au construit biserici, cum a făcut de pildă P. Cuv. Arhim Ilarion Argatu de la Boroaia-Suceava, chiar în vremea cînd Iustin Moisescu era Mitropolitul Moldovei?

Desigur că dacă ar fi considerat aceste fapte nu ar mai fi putut să se exprime fără discernămînt că „în persoana lui Iustin Moisescu, Mitropolit al Moldovei, starea de servitute a Bisericii Ortodoxe s-a înrăutățit și mai mult, ca și cum întreaga ierarhie se hotărîse să servească loial politica partidului comunist, avînd ca scop slăbirea sentimentului religios în România"?! (p. 23).

Ni se pare puțin stranie apoi referirea Domniei Sale la Biserica Unită din România: „Se poate vorbi de trecere benevolă la Ortodoxie?" (p. 54), susținută de referința unui turist „care a vizitat regiunea Ma-

ramureș și nordul țării" și anume că „secretarul partidului comunist local" i-a spus: „Dacă Biserica greco-catolică este iarăși autorizată tot satul se va întoarce la catolicism, chiar cei care erau ortodocși înainte" (p 58). Nu știm dacă Domnul Sergiu Grossu știe cum stau lucrurile după evenimentele din 1989. Dacă nu știe îl înștiințăm că sînt exact invers decît prognosticase în spiritul ecumenismului în care a vrut să scrie și cartea de față. Ne pare rău, dar asta este realitatea.

Ori Domnia Sa nu a citit pe Gh Șincai care, în *Hronica românilor*, tom. II (București, 1969, p. 184), spunea: „Unirea, mai pe urmă numai popilor au folosit, că aceștia au dobîndit putină scutință, cam anevoie, dară nobilii au rămas cu buzele strîmboiate pînă astăzi...", ori n-a luat în calcul că închisorile comuniste au adus aminte multor ardeleni că Aiudul și Gherla, două din cele mai fioroase închisori de exterminare, sau lagăre ale morții (grands centres d'extermination, p. 380), au fost construite de Maria Tereza cînd s-a făcut *Uniația*. Si că „demolarea bisericilor de către comuniști a fost, cum spune P. S. Episcop Iustinian al Maramureșului și Sătmarului, pentru noi, într-un fel, repetarea dezastrului de la 1762", cînd generalul Bukow a distrus peste 150 de mănăstiri și biserici din Ardeal?

Dar pentru a fi mai concludenți în a prezenta domnului Sergiu Grosu adevărata față a Ortodoxiei sub dictatura comunistă din România ne vom permite a apela la o altă recentă apariție editorială semnată de domnul profesor Mihai Rădulescu, *Rugul aprins. Duhovnicii Ortodoxiei, lespezi, în gherlele comuniste* (Ed. Ramida, București, 1993, 262 p.). Dl. M. Rădulescu prezintă realitățile cunoscute în închisorile comuniste ca fost deținut politic, dornic a contribui „la eliminarea acestei impresii false și la înlocuirea ei" și anume că „Biserica majoritară a neamului nostru a dat prea puțini mucenici" (p. 3). Mai mult, Domnia Sa vrea — și reușește în cea mai mare măsură — să facă dureroase „dezvăluiri asupra modului cum întreaga familie a preoților ajungea în detenție sau era scoasă în afara societății" (p. 3). Dar asta n-a împiedicat preoțimea română ca, fără întrerupere, să-și desfășoare „activitatea misionară și slujitoare în închisori și lagăre" chiar, contribuind prin aceasta la acel *ecumenism local* care s-a născut în închisori și în lagăre (p. 4).

Dacă Biserica Ortodoxă n-a fost scutită de *vama* martirajului numeroșilor preoți, nu trebuie uitat și aceea că „fiece jertfă individuală a unui preot, a unui teolog, a unei monahii, a unui călugăr a răspîndit mai multă lumină decît a izbutit să încețoșeze întreg corpul administrativ, școlar și politic al Bisericii printr-o abdicare sau printr-o încuviințare vinovată, printr-o tăcere lașă sau printr-o laudă cinică" (p. 32).

Dl. M. Rădulescu nu prezintă martirajul Bisericii Ortodoxe Române pentru a minimaliza jertfele credincioșilor altor culte ci pentru a face un apel de inimă către toți cei care se apleacă spre a citi paginile de durere să o facă în spiritul celei mai autentice iubiri creștine, al acelei iubiri care în condițiile de suferință și durere din lagăre și închisori a dat naștere unui fenomen „pe puțin neașteptat" pentru reținuți și deținuți politici din „era" de jumătate de veac recent abolită. Mă refer la apropierea — tocmai pe cale religioasă — a credincioșilor unor religii, confesiuni sau denominațiuni aflate, în lumea liberă, într-o concurență nu totdeauna loială și nu rareori antagonică (dusă chiar pînă la ură). Astfel deținuții politici au ajuns să descopere, fără a ști ce făceau, „ecumenismul local", cu aceeași superbă dezinteresare, ca și personajul lui Mollière care vorbea în proză fără a fi fost conștient de asta" (p. 71). Și autorul continuă: „Ortodocși — clerici și laici —, protestanți — pastori și laici —, neoprotestanți — predicatori și membri ai cultelor — evrei — da! și credincioși ai mozaismului! — se strîngeau la un loc să se roage lui Dumnezeu împreună, ca apoi să discute în duh frățesc chestiunile, fie ale suferinței lor comune, fie litigioase, ale confesiunilor sau religiilor reprezentate acolo și atunci. Nu participau romano-catolicii.

Printre aceia care se remarcau prin statornicia prezenței la dialog se numărau: preotul ieșean Gheorghe Dimitriu, profesorul Gheorghe Godinescu, de la liceul internat din același oraș, avocatul Victor Clonaru, din București, pastorul luteran evanghelic Weingartner, pastorul Misiunii Suedeze, Milan Hannovici, evreu bucureștean botezat, astăzi

activînd în Germania, adventiști... (p. 71-72).

Desigur că paginile cărții Domnului M. Rădulescu oferă cele mai neașteptate fațete ale înțelegerii — de către clerul ortodox al acestui martiraj. Dacă Părintele Petroniu de la Muntele Athos spune că pentru România comunismul a fost binecuvîntarea lui Dumnezeu, afirmație care ni se pare paradoxală și de neînțeles, P. Cuv. Sofian Boghiu ne ajută să înțelegem acest paradox: „Dacă pot zice așa, mie mi-a plăcut la închisoare. Tare mult. Cînd am ajuns în penitenciar, am găsit o sumă de inși în celulă: un căpitan, cîțiva țărani, niște funcționari, muncitori. Mă așteptau; le eram necesar. Aveau nevoie de un preot să le vorbească Era bine acolo. Mai bine decît aici, în așa-zisa noastră libertate. Te puteai concentra. Ce făceau? Doar că mîncam. Restul timpului nimic nu te distrăgea de la Dumnezeu. Pe cînd afară... Cîte probleme?..." (p. 119-120).

Într-adevăr aceste cuvinte care îți străbat sufletul ca un fior de sfințenie dar și de trezire la realitate ne aduc aminte de însemnările marelui convertit datorită P. Cuv. Arhim. Mina Dobzeu de la Huși, inscrise în *Jurnalul, fericirii* (Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1991, 422 p.), Nicolae Steinhardt, de asemenea, mărturisea că la închisoare pentru creștini era mai ușor ca în libertate în anii comunismului (p. 234) și în acest sens îl citează pe Oscar Wilde: „Viața de închisoare te ajută să vezi oamenii și lucrurile așa cum sînt în adevăr. Cei de afară se lasă amăgiți de iluziile unei vieți mereu schimbătoare. Se mișcă odată cu viața și contribuie la irealitatea ei" (p. 251).

Paginile de durere, intitulate atît de sugestiv: *Jurnalul fericirii* ale unui mare convertit, care după ieșirea din închisoare, ca și Petre Țuțea, n-a încetat a spune tuturor bucuria de a-L fi întîlnit pe Dumnezeu în închisoare. Și asta datorită unor preoți deosebiți. Iar faptul că N. Steinhardt s-a călugărit și a viețuit pînă la moarte în obștea Mănăstirii Rohia-Maramureș mai necesită oare explicația că Biserica Ortodoxă a preferat orice risc pentru a-și salva vetrele de credință — multe desființate prin ordinul 410 din 1959!?

A fost mult sau puțin obolul plătit comunismului de mănăstiri? Toate au fost împlinite cu prețul jertfei conform îndemnului Sfîntului Apostol Pavel: „Cine postește pentru Domnul postește și cine mănîncă pentru Domnul mănîncă". De aceea, Ortodoxia nu și-a măsurat jertfele cu ale altora, deși ale ei au fost mult mai numeroase, pentru că majoritatea deținuților au fost credincioși și preoți ortodocși acuzați de atitudini naționaliste și legionare. Se putea altfel dacă Biserica Ortodoxă a fost dintotdeauna, cum spune N. Iorga, Biserica neamului?

Dar să răsfoim paginile scrise de N. Steinhardt. Comunismul a oferit negreșit o relevare a caracterului paradoxal al vieții și al creștinismului. „Pentru a ieși dintr-un univers concentrațional — și nu e neapărat nevoie să fie un lagăr, o temniță ori o altă formă de încarcerare", după autorul „Jurnalului Fericirii" au existat trei soluții. Soluția întîi: a lui Soljenițîn. „Ea constă, pentru oricine pășește peste pragul Securității sau a altui organ analog de anchetă, în a-și spune cu hotărîre: în clipa aceasta chiar mor... de acum încolo sînt un om mort. Dacă așa gîndește, nesovăitor, insul e salvat. Nu i se mai poate face nimic. Nu mai are cu ce fi amenințat, șantajat, amăgit, îmbrobodit... Nu mai există moneda în care să-i poată fi achitat prețul trădării" (p. 6).

Soluția a doua: a lui Alexandru Zinoviev. „Soluția stă în *totala neadaptare* în sistem... Un asemenea om, aflat în marginea societății, e și el imun: nici asupra lui nu au de unde exercita presiuni, nu au ce-i lua, nu au ce-i oferi, îi pot oricînd închide, hărțui, disprețui, batjocori, dar le scapă" (p. 7). Și prima și a doua soluție au fost experimentate de slujitorii și credincioșii Bisericii noastre. Prima de cei închiși în lagăre, cea de a doua de preoți, care deși au fost marginalizați, hărțuiți, considerați uitimi chiar nu au încetat să-și facă datoria de slujitori ai Altarului. Copiii le-au fost dați afară din școli, pentru a-și salva familiile unele soții de preoți au dat divorț „de ochii lumii", însă preoții — cei mai mulți și-au continuat slujirea. Pot fi considerați trădători pentru că n-au trecut neapărat prin închisorile comuniste, deși au fost hărțuiți de organele de Securitate? Să fie acesta faptul doveditor — cum vor unii să conchidă în grabă! — că au fost colaboraționiștii sistemului comunist, că și-au trădat misiunea?

Și N. Steinhardt mai prezintă și o altă soluție. Soluția a treia: a lui Winston Churchill și Vladimir Bukovski. „Ea se rezumă în prezența tiraniei, asupririi, mizeriei, nenorocirilor, magiilor, năpastelor, primejdiilor nu numai că nu te dai bătut ci dimpotrivă scoți din ele pofta nebună de a trăi și de a lupta“ (p. 7). „Ești asaltat din toate părțile, cu forțe infinit mai tari ca ale tale: lupți. Te înfrîng: le sfidezi. Ești pierdut: ataci... Soluția aceasta, firește, presupune o tărie de caracter excepțională, o concepție militară a vieții, o formidabilă îndîrjire morală a trupului, o voință de oțel înnobilat și o sănătate *„spirituală“* adamantină (p. 8).

„Altele pentru a ieși dintr-o situație limită, dintr-un univers concentrațional, din mrejele unui proces kafkian, dintr-un joc de tip domino, labirint sau cameră de anchetă — din teamă și panică, din orice cursă de șoareci, din orice coșmar fenomenal nu știu să existe. Numai aceste trei“ (p. 9).

Asadar, ele nu pot fi reduse sau ignorate. Nici nu se poate concepe ca toți care au avut de a face cu urgia sistemului comunist să reacționeze în același mod. Și în acest sens N. Steinhardt îl citează pe André Breton care zice că „viața e felul în care un ins pare a se fi învoit cu inacceptabila condiție umană“ (p. 59), Iar în privința paradoxului creștin marelui convertit i se pare a fi cele mai potrivite cuvintele lui Leon Bloy: „O, Hristoase care te rogi pentru cei ce te răstignesc și-i răstignești pe cei ce te iubesc“ (p. 63), explicînd prin aceasta cum suferința închisorilor l-a apropiat de creștinism, l-a făcut să se hotărască a primi Sfînta Taină a Botezului. „Catehizarea a luat sfîrșit. Botezul, hotărît pentru ziua de cincisprezece, are loc așa cum stabilisem. Părintele Mina alege momentul“ (p. 82), „Reînnoiesc făgăduința de a nu uita că am fost botezat sub pecetea ecumenismului“ (p. 83). Așadar, iată încă o confirmare a ecumenismului născut în lagăre și închisorile comuniste!

După ieșirea din închisoare cercetează mănăstirile petrecînd multe veri la Văratec sau Sihăstria din județul Neamț. Va avea o considerație deosebită pentru părintele Cleopa: „Noi toți cei ce-l ascultăm pe Cuviosul Cleopa la Schitul Maicilor am trecut în răstimp prin închisoare ori măcar pe la Securitate... Părintele Cleopa — după ce-a trăit vreo patru ani în pădure (mîncînd mai mult rădăcini. neavînd posibilitatea să aprindă focul — fumul ar fi fost reperat — susținut de cîțiva țărani, dar nu pe vreme de zăpadă — urma pașilor ar fi pus organele de represiune pe drumul cel bun -- viețuind în bună vecinătate cu fiarele) — e acum la Sihăstria, ca simplu călugăr. Dinu Filat și cu mine, plecînd de la Văratec, ajungem la Sihăstria pe la ora prînzului: O zi măreață de august: lumina și peisajul aparțin lumii nestricăcioase de după învierea de obște. Neprihănirea, din toate părțile, te izbește, te ia de gît, te învinge. La căsuța de pe măgură a părintelui Cleopa, ajungem cu greu Se vede că preotul prigonit se ferește, ori e supravegheat, ori amîndouă“, nota el în 1970 (p. 147)

Și pentru că Biserica nu și-a trădat misiunea sa, iar bisericile și mănăstirile și-au împlinit datoria sfințitoare, N. Steinhardt precizează pentru cine n-ar înțelege acest posibil imposibil: „Dăm Cezarului — se tălmăcește Statului — ce este al său dacă e în adevăr stat și se poartă în consecință... Atunci însă cînd Statul nu mai e Cezar ci Mamona, cînd regele se preface în *medicine-man* și puterea civilă în ideologie, cînd cere adeziunea sufletească, recunoașterea supremației sale spirituale, aservirea conștiinței și procedează la „spălarea creierului“, cînd fericirea statală devine model unic și obligatoriu, nu se mai aplică regula stabilită de Mîntuitor, decarece nu mai este îndeplinită una din condițiile obligativității contractului : identitatea părților (lui Cezar i s-a substituit Mamona)“ (p. 186).

Iată din ce conștiință izvora solidaritatea țăranilor cu Părintele Cleopa, iată de ce Părintele Ilarion Argatu a preferat să stea închis sub prispa casei decît să meargă la închisoare, fiind alături de familia prigonită, dar înconjurată de dragostea sătenilor, iată de unde izvorăște grija enoriașilor pentru familia Părintelui Vasile Lazăr, închis pentru a se putea mai ușor dărîma biserica „Sfîntul Nicolae“ Socola din Iași.

Mai mult, tot din această conștiință izvora solidaritatea multor oameni cu responsabilități sociale care au ajutat bisericile și mănăstirile cu materiale de construcții, deși

oficial acest lucru era aproape imposibil. Ba, chiar și unii veniți să ancheteze răutăcioasele reclamații închideau ochii. Era o soldaritate tacită împotriva regimului dictatorial și ateist. Și dacă ar fi să folosim cuvintele Cardinalului de Retz: „Adevărul răspîndește, cînd e la un anumit carat, un fel de strălucire căreia nu i se poate rezista“ (p. 211), la ce bun să argumentăm fapte trăite de fiecare credincios și slujitor al Bisericii noastre fără a le scădea — tocmai pentru evidența lor! — din strălucirea și frumusețea lor. Ni se pare extraordinar de potrivită în acest caz fraza lui J. P. Sartre : „Important nu este să spui : Iată ce am făcut din mine, ci: Iată ce am făcut eu din ceea ce am făcut din mine“ (p. 222).

Cred că în afară de răspunsul dat de N. Steinhardt la această chestiune prezintă un interes deosebit și cel dat de Petre Țuțea, de asemenea, convertit în închisoare care înainte „de a fi arestat a cerut prietenilor să jertfească pentru el un cucoș lui Aesculap. La ieșirea din închisoare: în locul *socratismului* o credință vie“ (p. 356). Întrebat: Dumneavoastră ce profesiune aveți?“ a răspuns fără șovăire: „Eu sunt român de profesie“, adică creștin ortodox.

Cîteva din zguduitoarele sale mărturisiri creștine le găsim în recenta apariție *Proiectul de tratat. Eros.*, Ed. Pronto, Brașov, Ed. Scriitorilor, Chișinău, 1992, 190 p.). Iată cîteva dintre ele: „Fără Dumnezeu, omul nu e decît animalul muritor și rațional, vietatea care vine de nicăieri și merge spre nicăieri“ (p. 22).

Privind vicisitudinile istorice prin care a trecut poporul nostru — deci. implicit și perioada comunistă — Petre Țuțea remarcă: „N-au anulat conștiința de sine a acestui popor“ (p. 43). Ba, din contra, această ultimă perioadă i-a întărit în convingerea că spiritualitatea ortodoxă poate oferi un răspuns problemelor care frămîntă astăzi omenirea : „A sosit timpul ca românii să se pronunțe asupra adevărurilor vremii noastre, adică să arate cum înregistrează conștiința lor teoretică frămîntările acestei vremi sau ce soluții proprii dau problemelor vremii“ (p. 80). Ortodoxia românească își are locul ei în vremea noastră atîta timp cît în secolul XX n-a fost slăbită ordinea creștină, iar în momentul cînd vorbim noi, creștinismul este foarte actual. Și este actual dacă noi constatăm că la scara omului nu există nici un adevăr, că dacă omul nu este favorizat de divinitate, nu știe nimic“ (p. 23)

Așadar, iată atîtea motive invocate de Petre Țuțea pentru a răspunde întrebărilor vremurilor noastre în spiritul specific al Ortodoxiei românești, care nu merită să fie pusă la stîlpul infamiei, cum au încercat după evenimentele din decembrie 1989 să facă unii. Fie în numele libertății, fie în numele unei pretinse europenizări care ar fi împiedicată de spiritul bizantin al Ortodoxiei, fie pur și simplu pentru a fi de partea celor care în numele lui Hristos luptă cu istoria și cultura unui neam, care poartă pecetea Maicii spirituale a tuturor românilor: Biserica Ortodoxă.

Pr. V. NECHITA

Noutăți editoriale în domeniul muzicii bisericești

Sub egida a trei edituri, semnalăm apariția a trei cărți de muzică bisericească, lucrări care, sperăm noi, vor suscita interesul preoților, al profesorilor de teologie, al elevilor și studenților teologi și nu numai. Cu scurte referințe la autori sau piese muzicale, ne vom mărgini doar la a le prezenta conținutul.

Cîntările Sfintei Liturghii și alte cîntări bisericești, tipărită cu aprobarea Sfîntului Sinod și cu binecuvîntarea Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, București, 1992, 363 p.

Ca o informație lapidară: această carte cuprinde cîntările Sfintei Liturghii (melodiile uniformizate), o gamă largă de răspunsuri liturgice, cîntări calofonice aparținînd diferitor autori, colinde și cîntece de stea, podobiile celor opt glasuri.

Culegerea este rodul colaborării a mai multor specialiști în Muzică bizantină și Liturgică: Arhid. dr. Sebastian Barbu-Bucur — conferențiar la Academia de Muzică religioasă din București, Pr prof. Constantin Drăgușin — redactor șef adjunct la Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Diac. prof. Marin Velea și Pr. prof. Victor Frangulea — ambii de la Seminarul Teologic din București, Pr.

prof. dr. Nicolae Necula — profesor titular la Catedra de Liturgică, Pastorală și Artă creștină de la Facultatea de Teologie Ortodoxă din București (s-a ocupat îndeosebi de diortosirea textelor).

Notația este dublă, bizantină și occidentală, toate cîntările fiind monodice. Marea majoritate a acestora au fost transcrise în dublă notație de către Pr. conf. dr. Nicu Moldoveanu de la Facultatea de Teologie Ortodoxă din București.

Cu un cuvînt înainte al Prea Fericitului Părinte Patriarh Teoctist și cu o prefață oferită de Prea Sfințitul Episcop-vicar Nifon Ploieșteanul, lucrarea este structurată pe cinci capitole după cum urmează:

— Capitolul I destinat răspunsurilor la Sfînta Liturghie. Respectîndu-se ordinea tipiconală, au fost înșirate aici toate răspunsurile necesare, în diferite variante și bineînțeles, aparținînd diferitor autori: Nicolae Lungu, Alexandru Podoleanu, Gavriil Muzicescu, Ion Popescu Pasărea, Ghelasie Basarabeanul, Gheorghe Cucu, Evghenie Humulescu, Ioan Bunescu, Anton Pann, Mitropolitul Iosif Naniescu, Mitropolitul Varlaam, Nicu Moldoveanu, Anton Uncu, Ioniță Năpîrcă, Chiril Popescu, Nectarie Frimu, Ștefanache Popescu, Ioan Zmeu.

— În capitolul II atrag atenția un număr de 24 de axioane: opt duminicale avînd ca autori pe Ștefanache Popescu, Varlaam Protosinghelul, Ioniță Năpîrcă, I. P. Pasărea (prelucrat după „Bratele părintești"), Hristodor Gheorghiu (în traducerea lui Ștefanache Popescu) și Macarie Ieromonahul; unul la Liturghia Sfîntului Vasile cel Mare pe glasul VIII de Anton Pann; unul în Sîmbăta lui Lazăr pe glasul VIII de I. P. Pasărea; două, în Joia și respectiv, în Sîmbăta Mare, pe glasul V de același autor. Restul sînt axioanele praznicilor împărătești ale lui Macarie Ieromonahul. În afară de cele înșirate mai sus, capitolul respectiv mai cuprinde „Psalmul 102" în dublă variantă (glasurile V și VIII) compus de Ștefanache Popescu și Nectarie Frimu, „Psalmul 145" pe glasurile V și VIII de I. P. Pasărea și Sebastian Barbu-Bucur, antifoane, heruvice de la Liturghia Darurilor mai înainte Sfințite și din Joia și Sîmbăta Mare, trei variante de „Iubi-Te-voi, Doamne" de Sebastian Barbu-Bucur și Nicu Moldoveanu, „Să se îndrepteze" pe glasul I de I. P. Pasărea (prelucrat de acesta după Anton Pann), diferite Răspunsuri Mari atît la Liturghia Sfîntului Ioan Gură de Aur cît și la cea a Sfîntului Vasile cel Mare. O cîntare deosebit de frumoasă care se pare că a fost uitată și pe care autorii ne-o amintesc în acest capitol, este „Doamne miluiește întreit" pe glasul II ce se cîntă la hirotonie.

— Capitolul al III-lea este, considerăm noi, punctul de atracție al acestei cărți. Conține un număr de 31 de cîntări calofonice, mare parte cunoscute nouă, altele însă meritînd o atenție deosebită. Ne vom permite să le trecem în revistă: „Nădejdea creștinilor" pe glasul V de I. P. Pasărea, „Taina creștinătății" pe același glas și de același autor, „Ridica-voi ochii mei" pe glasul V, Cîntarea Sfîntului Ambrozie pe glasul VIII, Psalmul 70 (stihuri alese) pe glasul V de I. P. Pasărea, „Împărăteasa mea cea prea bună" pe glasul V de Sofronie Rusu și A. V. Uncu, „Fericit bărbatul" pe glasul VIII de I. P. Pasărea, „Cine se va sui?" — *ibidem*, „Lumină lină" pe glasul VIII de Filotei Morosanu, „Acum slobozește" pe glasul V de I. P. Pasărea, „Mînca-vor săracii" pe glasul VIII de același autor, „Mărturisiți-vă Domnului" pe glasul I de Anton Pann, „Nu pricep Curată" pe glasul III de Dimitrie Suceveanu, „Brațile părintești" pe glasul V de Nectarie Ieroschimonahul, „Vai mie, înnegritule suflet!" pe glasul VIII de Macarie Ieromonahul, „Cu noi este Dumnezeu" pe glasul VIII, „Doamne al puterilor" pe glasul VII, „Suflete al meu" pe glasul II de I. P. Pasărea, „Cămara Ta" pe glasul II, „Doamne, femeia ceea ce lăzuse" pe glasul VIII de Dimitrie Suceveanu, „Acestea zice Domnul" pe glasul VIII de Sabin Drăgoi, „Acum se întinge condeiul" pe glasul VIII de Gherontie Nicolau (după Chiriță Rozescu), „Veniți să fericim pe Iosif" pe glasul V de Chiril Popescu, „De vreme ce eu păcătosul" — *ibidem*, Luminînda Sfintelor Paști pe glasul III, „Ziua Învierii" pe glasul V, de I. P. Pasărea, Stihira a III-a de la Vecernia glasul VI, „Împărate ceresc" pe glasul VI de I. P. Pasărea, „Cel ce ai săturat mulțimea" pe glasul VIII de D. Suceveanu, „Cîntarea dimineții" pe glasul V de Macarie Ieromonahul și o „Urare" pe glasul VIII de Anton Pann.

— Capitolul IV este repartizat unui număr de 27 colinde și cîntece

de stea cunoscute nouă din diferitele repertorii corale sau culegeri de colinde pe trei sau patru voci egale sau pentru coruri mixte. Sînt colinde nu numai pentru sărbătoarea Crăciunului dar și pentru Bobotează, Florii și Înălțarea Domnului

Referindu-se la valoarea acestei cărți, P. S. Nifon Ploieșteanul ne spune în prefața sa: „Nădăjduim că această carte va umple un gol ce se resimte la strana bisericilor noastre ortodoxe de la orașe și sate, ca și pe băncile studenților teologi și seminariștilor, și va satisface gustul tuturor preoților, cîntăreților, elevilor seminariști, studenților și studentelor de Teologie Pastorală, Teologie-Litere, Teologie-Asistență Socială din țară și, în general, ale tuturor iubitorilor de cîntări frumoase. De asemenea, nădăjduim că această culegere de cîntări psaltice va fi un material folositor muzicologilor și compozitorilor români, care se străduiesc să elaboreze lucrări în spiritul tradițiilor noastre bizantine, ca adevărați creatori și cercetători ai artei sunetelor în acest ținuturi românești".

Toată suflarea să laude pe Domnul, Cîntări bisericești, pricesne și imnuri religioase, colinde și cîntece de stea culese și revăzute de Pr. prof. Alexie Al. Buzera membru al Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor din România, Editura Europa, Editura Oltenia, Craiova, 1992, 237 p.

Mai adăugăm că, după o bogată și rodnică activitate, în prezent părintele Buzea este profesor de muzică psaltică și liniară la Seminarul Teologic din Craiova ★.

★ Vezi în acest sens Viorel Cosma, *Muzicieni din România-Lexicon*, vol. I, Editura Muzicală, București, 1989, p. 242-243.

Chiar din prefața sa autorul ne prezintă destinatarii acestei lucrări: „Cartea se adresează, în aceeași măsură, creștinilor ortodocși, — și nu numai lor — slujitorilor stranei, cîți mai sînt, ai sfintelor altare, slujitorilor muzicii și, nu în cele din urmă, elevilor și cadrelor didactice din învățămîntul de toate gradele și profilurile, pentru fiecare din aite comandamente:

— credincioșilor, pentru a le oferi hrana spirituală de care au trebuință, cum ne-au mărturisit și am verificat adesea în activitatea didactică și pastorală;

— fraților întru slujire, ca un auxiliar smequanon la slujbele bisericești și mai ales la catehizarea copiilor, tinerilor și celorlalți creștini ortodocși;

— muzicienilor, pentru sfînta lor datorie de a sluji, prin darul pe care îl au, omului și lui Dumnezeu — „Cel ce împarte tuturor darurile Sale" — prin îmbogățirea literaturii muzical-religioase, ignorată și marginalizată în această jumătate de secol,

— elevilor și cadrelor didactice, în duhul iubirii creștine, al respectului pentru creșterea generațiilor tinere față de om și al muncii, permanențe de care societatea românească are nevoie mai mult ca oricînd, dar mai ales tinerilor și dascălilor din învățămîntul teologic, chemați spre a fi „lumina lumii și sarea pămîntului", al căror scop nu este doar să modeleze spiritul cu un inventar de cunoștințe, ci viața în duhul lui Hristos, după spusele înțeleptului Plutarh; „Chipul tînărului nu este un vas pe care trebuie să-l umpli, ci o făclie pe care trebuie s-o aprinzi, iar apoi să lumineze cu lumină proprie".

Notația este liniară; melodia pe o singură voce, cu unele excepții cînd întîlnim piese armonizate la două voci. Lucrarea se împarte în trei părți. Prima parte se subdivide în două:

a) Cîntările Sfintei Liturghii;

b) Troparele Învierii, ale Praznicilor împărătești, ale Maicii Domnului și ale sfinților din cursul anului bisericesc.

Prima subdiviziune cuprinde răspunsurile la Sfînta Liturghie — răspunsurile uniformizate. A doua subdiviziune cuprinde troparele celor opt glasuri, ale Maicii Domnului, ale Praznicilor împărătești și ale unor sfinți după cum urmează: al Sfintei mucenițe Ecaterina, al Sfintei mucenițe Filofteea, al Sfinților Apostoli Petru și Pavel, al Sfinților Arhangheli Mihail și Gavriil, al Sfinților Împărați Constantin și Elena, al Sfinților Visarion, Sofronie și Oprea, al Sfinților mucenici Serghie și Vach, al Sfîntului Dimitrie Basarabov, al Sfîntului Grigorie Decapolitul, al Sfîntului Grigorie Teologul, al Sfîntului Ioan Botezătorul, al Sfîntului Calinic de la Cernica, al Sfîntului Ierarh Nicolae, al Sfîntului Ierarh Spiridon, al Sfîntului Ierarh Vasile cel Mare, al Sfîntului mucenic Dimitrie, al Sfîntului mucenic Gheorghe, al Sfîntului mucenic Pantelimon, al Sfîntului

arhidiacon Ștefan, al Sfîntului Nicodim de la Tismana, al Sfîntului Nifon și al Sfîntului prooroc Ilie.

Partea a II-a cuprinde un număr de 79 de cîntări, pricesne și imne religioase. Acestea din urmă, predominante, culese sau revăzute, provin din Oastea Domnului, așa cum autorul ne atenționează din prefața sa. Marea majoritate din ele sînt armonizate pentru două voci.

Partea a III-a este alcătuită dintr-un număr de 45 colinde și cîntece de stea. De reținut este faptul că , atît în partea a II-a cît și în partea a III-a, autorul a așezat numai prima strofă pe note (acolo unde era cazul), celelalte cîntîndu-se după modelul primei.

Cartea se încheie cu un set de indice: de titluri, de muzicieni, de poeți și de persoane de la care s-au culeș cîntecele.

Gheorghe Ghiulamila, *Cîntări la Sfînta Liturghie și Concerte religioase pentru cor bărbătesc și pentru cor mixt*, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1992, 380 p.

Se cere, mai întîi, să prezentăm, succint, autorul; este necesar acest lucru, deoarece, așa cum reiese din prefața Pr. prof. Constantin Drăgușin, acesta este un „...muzician de valoare, prea puțin cunoscut...". Gheorghe Ghiulamila s-a născut la 11 mai 1931 în Sofia fiind de origine macedo-român. Școala primară a făcut-o la Sofia (în limba română). În 1943, împreună cu familia, se stabilește la București. Activează în domeniul muzicii de la vîrsta de 14 ani, pînă la sfîrșitul vieții. L-a avut ca dascăl pe renumitul preot Ioan Popescu Runcu deși, se spune, că „a fost un autodidact". A lucrat un timp la redacția revistei „Urzica", iar mai tîrziu intră, ca membru în corul bărbătesc, în ansamblul „Doina"; aici va activa timp de 30 de ani. A murit la 18 octombrie 1988. Iată cum ni-l înfățișează muzicologul Anton Teodorescu: „Compozitor de mare sensibilitate, extrem de exigent cu sine însuși, Gheorghe Gaiulamila și-a închinat o bună parte a activității sale creatoare, cîntecului religios. Se observă în creația sa, o tendință permanentă de a sublinia cuvîntul prin linia melodică cea mai potrivită și inspirată. Foarte bun cunoscător al vocii umane — în special al vocii bărbătești — compozitorul a urmărit, în permanență, efectul maxim al expresivității în lucrările sale.

Publicarea lucrărilor sale din domeniul muzicii corale religioase o consider nu numai act de cultură, de importanță majoră, dar și recunoașterea — chiar dacă e atît de tardivă — a unui mare talent care aduce o valoroasă contribuție, plină de conținut, la tezaurul culturii noastre muzicale religioase" (din prefața cărții).

Cartea este împărțită în 4 capitole după cum urmează:

— capitolul I cuprinde cîntări la Sfînta Liturghie;

— capitolul II cuprinde concerte religioase;

— capitolul II cuprinde axioanele praznicale;

— capitolul IV cuprinde cîntări la slujba înmormîntării.

Răspunsurile la Sfînta Liturghie nu sînt așezate în ordine cronologică ci după titluri în ordine alfabetică, astfel culegerea se deschide cu două antifoane pentru cor bărbătesc, urmînd după ele „Sfinte Dumnezeule" în două variante: unul pentru cor bărbătesc, iar celălalt pentru cor mixt. Urmează un număr de nouă heruvice scrise în diferite tonalități și, de asemeni, alternînd componența corului: mixt sau bărbătesc. O parte din aceste heruvice sînt prelucrate după diferiți autori cum ar fi: Gheorghe Cucu, Francisc Hubic, Mihail Berezovschi; ultimile două sînt scrise — așa cum a trecut autorul sub titlu — în „glasul VIII armenesc". În continuare găsim două „Ca pre Împăratul" pentru cor mixt și bărbătesc și două ectenii: una mare și una de cerere. Răspunsurile mari pentru bas solo și cor bărbătesc sînt precedate de trei variante de „Iubi-Te-voi, Doamne". În ordine firească urmează cinci variante de „Pre Tine Te lăudăm" și „Axion duminical", de asemeni, în cinci variante. Un „Tatăl nostru" pentru cor bărbătesc, un chinonic „Cinei Tale" pe glasul VII pentru cor bărbătesc și „Otpustul" incheie capitolul I al acestei cărți.

Fiind, ca și la celelalte două cărți, punctul de atenție, capitolul al II-lea merită trecut în revistă: „Slavă întru cei de sus" (în două variante), un concert alcătuit din stihira „La mulțimea faptelor mele" pe glasul VI și stihira „Suflete al meu" pentru bas solo și cor mixt, stihul „Să-nvieze Dumnezeu" pentru bas solo și cor bărbătesc, „Doamne al

puterilor“ în două variante, „Rugăciune“ pentru cor bărbătesc, „Și era la ora a șasea“ (în două variante), stihira „Ziua Învierii“ pe glasul V pentru cor bărbătesc, „Auzi, Doamne, glasul meu“ pentru cor bărbătesc, „Astăzi aducem cîntare“ (în două variante), podobia „De frum'sețea fecioriei tale“ de Gh. Cucu pentru bas solo și cor bărbătesc, „Doamne, buzele mele“ pentru tenor și bas solo și cor bărbătesc, stihira „Sufletul meu“ pentru mezzosoprană solo și cor mixt aranjată după o melodie a Pr. Radu Antofie, stihira a III-a de la Vecernia glasului VI pentru bas solo și cor mixt, două variante de „Mare ești, Doamne“, „Psalmul 132“ pentru cor mixt, „Crucii Tale“ pentru soprană solo și cor mixt, „Împărate ceresc“ pe glasul VI în două variante, „Mărire Ție, Doamne“ (în două variante), „Înnoiește-te, noule Ierusalime“ de G. Muzicescu pentru cor bărbătesc, stihira „Hristos Se naște“ pe glasul I de Paul Constantinescu aranjată pentru cor bărbătesc, un „Kirie eleison“ de același autor și aranjate de Gh. Ghiulamila pentru cor bărbătesc, trei piese aparținînd lui Gavriil Muzicescu și aranjate de Ghiulamila pentru cor bărbătesc (Psalmul 23, Psalmul 150 și Psalmul 142), „Veniți să ne bucurăm“ de I. G. Comănești pentru soprană solo și cor bărbătesc, „Doamne, ia aminte“ de W. A. Mozart — adaptare și transcriere pentru cor bărbătesc, un concert pentru cor bărbătesc compus din versete alese din Psalmul 5, Troparul glasului III pentru cor bărbătesc și un „Doamne miluiește“ pentru sopran solo și cor mixt.

La capitolul III, așa cum am anunțat mai sus, întîlnim axioanele praznicale: cel al Învierii în două variante (unul pentru sopran solo și cor bărbătesc, iar celălat pentru sopran solo și cor mixt), cel al Schimbării la față tot în două variante (cor bărbătesc și cor mixt), idem cel al Înălțării Domnului, iar restul sînt pentru cor bărbătesc.

Din slujba înmormîntării, autorul cărții a ales pentru prelucrare stihira „Cela ce prin adîncul înțelepciunii“ cu „Slavă... Și acum“, catismele, ectenia întreită, irmoasele 1, 2 și 3, condacul „Cu sfinții odihnește“ și un model de „Veșnică pomenire“.

Cum a fost de observat, o bună parte din piesele corale ce le întîlnim în această carte aparțin unor compozitori cunoscuți. Însă contribuția compozitorului Gheorghe Ghiulamila nu este mai puțin importantă, ea constînd, mai ales, prin felul cum a distribuit vocilor linia melodică. În acest sens, pentru a scoate în evidență temele mai importante sau mesajele ce trebuiau reținute, el a folosit în cele mai multe cazuri soliști (soprane, mezzo-soprané, tenori, bași). Se observă o predilecție a compozitorului spre corul bărbătesc; mai ales, pe această linie, a apelat la formule armonice (înlănțuiri de acorduri) variate, la un contrapunct corespunzător, îmbrăcînd aceste prelucrări într-un veșmînt armonic și polifonic corespunzător cu un pronunțat caracter modal. Des întîlnit în piesele sale este și procedeul modulației: sînt întîlnite atît modulația pasageră cît și inflexiunea modulatorie însă cea mai folosită este modulația definitivă. Nu lipsesc, de asemenea, elementele cromatice și nici inflexiunile armonice.

„Avem convingerea, așadar — își încheie prefața Pr. prof. C. Drăgușin — că acțiunea pe care o întreprindem de a publica această „operă“ a vieții lui Gheorghe Ghiulamila vine, atît în sprijinul corurilor bisericești, cît și al altor formații profesioniste ce se străduiesc să valorifice creația muzicală religioasă românească, de sorginte bizantină.

În același timp, prin această acțiune noi încercăm să aducem și un omagiu memoriei unui muzician de valoare, prea puțin cunoscut, care și-a închegat viața cîntării noastre corale bisericești“.

Diac. asist. Alexandrel BARNEA

Cronica bisericească

A. — Arhiepiscopia Iaşilor

ŞTIRI DIN EPARHIE

Orice început de an, constituie pentru ierarhi şi preoţi, ca şi pentru credincioşi, moment de bilanţ al realizărilor şi împlinirilor, dar şi un prilej de exprimare a nădejdilor că prin unirea străduinţilor, se vor adăuga alte înfăptuiri în ironicul slujirii Bisericii străbune.

De aceea, noul an 1993, pentru slujitorii Altarului străbun din Arhiepiscopia Iaşi, a însemnat moment de bucurie şi de nădejde. De bucurie pentru tot ceea ce au înfăptuit. De nădejde pentru ceea ce au de înfăptuit în înnoirea bisericească la care este chemată astăzi Ortodoxia românească, astfel ca noul an să fie — cum se arată în oficierea Te-Deum-ului — am plăcut Domnului, bogat în vrednice împliniri.

În această privinţă pilda de slujire a I. P. S. Mitropolit Daniel este pentru preoţi şi credincioşi un viu imbold. Aşa cum adesea afirmă I.P.S. Sa, slujirea Altarului strămoşesc cere permanentă înnoire dar şi valorificarea bogatelor tradiţii, care în Moldova sînt mai evidente ca oriunde pe întinsul cuprinsului românesc.

Dacă se are în vedere viaţa înfloritoare din mănăstiri, chiar şi sub opresiunea comunistă, devotamentul preoţilor pentru slujirea lui Dumnezeu şi a oamenilor, negreşit în noile condiţii, acestea trebuie reconsiderate la dimensiunile solicitărilor sociale şi culturale, misionare şi ecumenice zilelor noastre. Iată pentru ce atenţia I. P. S. Sale este permanent îndreptată spre dinamizarea vieţii monahale dar şi pentru diversificarea slujirii caritative, reunirea, la nivelul parohiilor, a eforturilor în edificarea marilor biserici şi capele, în susţinerea educaţiei religioase a tineretului ca şi în găsirea de noi căi pentru valorificarea gîndirii patristice în dialogul binevenit, dar şi aşteptat dintre creştini şi Biserici, căruia nu-i poate lipsi tezaurul de credinţă şi închinare ortodoxă.

— 1 ianuarie, I.P.S. Mitropolit Daniel a săvîrşit Sfînta Liturghie la Mănăstirea Cetăţuia, rostind cu acest prilej un bogat cuvînt de învăţătură.

— 4 ianuarie, I.P.S. Sa a vizitat mănăstirile Secu şi Neamţ.

— 6 ianuarie, I P.S. Mitropolit Daniel a săvîrşit Sfînta Liturghie şi sfinţirea aghiazmei mari la Catedrala mitropolitană-Iaşi. Cu acest prilej, I P S. Sa a rostit şi un cuvînt de învăţătură.

— 7 ianuarie, I.P.S. Sa a săvîrşit Sfînta Liturghie la biserica „Sfîntul Ioan" din Piatra Neamţ. Apoi I.P.S. Sa a săvîrşit un Te-Deum în piaţa din faţa bisericii, încheiat cu sfinţirea steagului oraşului, întrucît, Sfîntul Ioan Botezătorul a fost declarat patronul spiriual al municipiului de la poalele Petricicăi.

I.P.S. Mitropolit Daniel a participat în aceeaşi zi, la un cocteil oferit de Prefectura judeţului Neamţ, urmat de întîlnirea I.P.S. Sale cu preoţii din municipiul Piatra Neamţ, la sediul protoieriei.

— 10 ianuarie I.P.S. Sa a săvîrşit Sfînta Liturghie la Catedrala mitropolitană-Iaşi.

— 14 ianuarie, I.P.S. Sa a prezidat lucrările Permanenţei Consiliului eparhial, la care au luat parte şi P.P. C.C. protopopi.

— 19-22 ianuarie, I.P.S. Sa a luat parte la lucrările Sfîntului Sinod al B. O. R.

— 24 ianuarie, I.P.S. Mitropolit Daniel a asistat la Sfînta Liturghie săvîrșită în biserica Mănăstirii Sfinții Trei Ierarhi din Iași, la sfîrșitul căreia a rostit un cuvînt de învățătură. I.P.S. Sa a oficiat apoi un parastas întru pomenirea domnitorului Unirii Principatelor Române, Al. I. Cuza, al cărui mormînt se află în biserica Mănăstirii Sfinți Trei Ierarhi; În aceeași zi, I.P.S. Sa a participat la spectacolul dedicat Unirii Principatelor Române din 1859, spectacol care a avut loc la Palatul Culturii.

— 30 ianuarie, I.P.S. Sa a săvîrșit Sfînta Liturghie în Catedrala veche, Sfîntul Gheorghe, paraclisul Facultății de Teologie din Iași, cu prilejul hramului școlilor teologice, subliniind în cuvîntul de învățătură importanța Sfinților Părinți capadocieni pentru înțelegerea Teologiei ortodoxe. Apoi I.P.S. Sa a luat parte la festivitatea sărbătoririi hramului.

— 31 ianuarie, I.P.S. Sa a săvîrșit Sfînta Liturghie în Catedrala mitropolitană, rostind un cuvînt de învățătură.

— 2 februarie, I.P.S. Mitropolit Daniel, împreună cu P.S. Calinic Botoșăneanul, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Iașilor, a săvîrșit Sfînta Liturghie în Catedrala mitropolitană, cu prilejul hramului Catedralei, rostind și un bogat cuvînt de învățătură. Apoi I.P.S. Sa a luat parte la tradiționala agapă, împreună cu părinții slujitori ai Catedralei mitropolitane.

— 4 februarie, I.P.S. Sa a vizitat Mănăstirea Văratic-Neamț.

— 9 februarie, I.P.S. Sa a vizitat Mănăstirea Durău și centrul pastoral-cultural „Daniil Sihastrul“ de la Durău.

— 21 februarie, I.P.S. Sa a săvîrșit Sfînta Liturghie la Catedrala mitropolitană din Iași, rostind un cuvînt de învățătură. (Candela Moldovei, II, 1993, nr. 1-2, p. 6).

CRONICAR

SĂRBĂTOAREA SFINȚILOR TREI IERARHI LA FACULTATEA DE TEOLOGIE A UNIVERSITĂȚII DIN IAȘI

Ziua de 30 ianuarie, cînd Biserica Ortodoxă cinstește pe Sfinții Trei Ierarhi, Vasile cel Mare, Grigorie Teologul și Ioan Gură de Aur este pentru școlile de teoiogie ortodoxă zi de aleasă bucurie, cei trei sfinți fiind patronii pirituali ai acestor instituții de învățămînt. Cu acest prilej și Facultatea de Teologie din Iași a trăit în această zi bucura spirituală a acestei sărbători prin săvîrșirea Sfintei Liturghii de către Înalt Prea Sfințitul Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, înconjurat de un sobor din care au făcut parte unii membrii ai corpului profesoral al facultății, în vechea catedrală mitropolitană care este și capela studenților teologi. La Sfînta Liturghie a fost hirotonit diacon studentul teolog Ailenei Bogdan-Alexandru.

După Sfînta Liturghie în Sala de Festivități a Mitropoliei Moldovei și Bucovinei a avut loc un program festiv susținut de corul studenților teologi, condus de P. C. Diac. Al. Barnea, Au fost prezenți I.P.S. Daniel, Dl. Prof. dr. Gheorghe Popa, rectorul Universității „Al. I. Cuza“-Iași, cadre didactice și alți invitați. A luat cuvîntul la această sărbătoare, mai întîi, P.C. Pr. prof. dr. Viorel Ioniță, decanul Facultății de Teologie, care a reliefat însemnătatea acestei zile, moment de „aleasă trăire pentru conștiință orto-

doxă". În cuvîntul său a mulțumit distinșilor oaspeți pentru participarea la festivitate.

Cuvîntul festiv a fost rostit de P. C. Pr. lector Nicolae Chifăr, care a reliefat sintetic și elocvent personalitatea și rolul Sfinților Trei Ierarhi, minunea lor unitească, creația lor teologică și dimensiunea slujirii oamenilor în vremea lor, model pentru viața și lucrarea Bisericii dintotdeauna.

A luat apoi cuvîntul Dl. Prof. dr. Gheorghe Popa, rectorul universității ieșene, care a punctat cîteva dintre semnificațiile reintegrării facultăților de teologie în universități. Domnia sa a afrimat că „după schimbarea din 1989 primul gînd al Universității a fost întregirea prin Facultatea de Teologie, care făcea parte din cea mai veche universitate din țară". Aceasta era necesar din mai multe puncte de vedere și anume: mai întîi, preoții au singurul și marele privilegiu de a se apropia de sufletul omului. Faptul acesta se realizează mai ales în Taina Spovedaniei. De asemenea, Domnia sa a spus că, „refacerea morală a națiunii revine preoției". În al treilea rînd integrarea facultății de teologie în Universitate va determina o înrîurire directă a studenților teologi asupra celorlalți studenți ai universității și o cunoaștere mai amplă de către primii a problemelor din celelalte domenii de viață ale societății românești cu influențe benefice în ambele sensuri.

În încheiere s-a adresat auditorilor I.P.S. Mitropolit Daniel care a apreciat modul în care s-a receptat intrarea facultății de teologie în universitate prin aceasta de fapt confirmîndu-se sinteza miraculoasă la poporul român dintre Biserică și cultură. Mai mult, prin integrarea facultății de teologie în universitate „s-a intrat în normalitate".

Sărbătoarea Sfinților Trei Ierarhi a fost un moment de referință în cronica Facultății de Teologie prin bucuria comuniunii, prin relevarea importanței reluării după ani de marginalizare a relațiilor bune, normale între Biserică și teologie, pe de o parte, și Universitate și cultura românească, pe de altă parte.

Pr. Gheorghe PETRARU

B. — Arhiepiscopia Sucevei și Rădăuților

ȘTIRI DIN EPARHIE

Aceeași strădanie de înnoire și dinamizare a slujirii Altarului străbun a fost depusă și de ierarhii, preoții și credincioșii dulcei Bucovine.

Sub oblăduirea I.P.S. Arhiepiscop Pimen, s-au continuat lucrările de construcție a azilului de bătrîni de lîngă Suceava. În același timp, cu concursul corpului profesoral de la Liceul Militar din Gura Humorului s-au început lucrările de amenajare a unei cantine sociale. Desigur că este arbitrar a se vorbi despre necesitatea acestei cantine; este de la sine înțeles că se simțea însă de mult timp, însă împrejurările nu au înlesnit organizarea ei. Sperăm că acum ea va fi la înălțimea așteptărilor tuturor ostenitorilor, dar și a celor care se vor bucura de dragostea samariteană.

Mai sînt în studiu posibilitățile organizării unor asemenea cantine sociale la Suceava, Fălticeni, Rădăuți, și Siret.

O altă preocupare în cadrul eparhiei o constituie grija pentru organizarea laboratorului de restaurare de la Mănăstirea Sfînta Teodora-Burdujeni, din Suceava, ca o componentă majoră a valorificării și păstrării bunurilor de patrimoniu atît de reprezentative în Nordul Moldovei.

De asemenea, merită a fi menționată strădania stareților de la mănăstirile sucevene pentru a fi din punct de vedere administrativ și turistic la înălțimea solicitărilor. În acest sens menționăm lăudabilele strădanii ale Maicilor starețe Mina de la Mănăstirea Voroneț și Adriana de la Mănăstirea Sucevița; ale Părintelui stareț Grigorie de la Sfîntul Ioan cel Nou-Suceava și ale Părintelui stareț de la Mănăstirea Probota.

P. S. Episcop-vicar Gherasim a depus deosebite strădanii, fiind ajutat de P.C. prot. I. Ciornei, în organizarea reședinței episcopale din Rădăuți. Aceasta constituind o binevenită posibilitate ca P. S. Sa să se afle permanent în zonă, unde prozelitismul sectar se manifestă mai activ decît în alte zone ale eparhiei. Apoi nu trebuie uitat că mănăstirile din jurul Rădăuților, în frunte cu Panteonul sfințirii românești-Putna, impune prezența unui arhiereu în fosta reședință episcopală, al cărei rol cultural și spiritual în istoria Bisericii străbune din aceste părți este binecunoscut.

Iată doar cîteva coordonate ale priorităților slujirii Altarului străbun, sub aureola cărora ierarhii, preoții și binecredincioșii din Bucovina au început noul an 1993; care pentru orașul Rădăuți va fi un an aniversar, întrucît se vor sărbători 600 de ani de atestare documentară.

Sub umbra lui Ștefan cel Mare și Sfînt, la Suceava se înscriu noi împliniri bisericești și culturale, ca noi nestemate la bogata cunună a voievozilor așezată pe fruntea Moldovei.

CRONICAR

C. — Episcopia Romanului și Hușilor

ȘTIRI DIN EPARHIE

Aceeași strădanie susținută caracterizează activitatea eparhiei Moldovei de Jos. Noi locașuri de închinare se înalță în multe localități din județele Bacău și Vaslui. Activitatea Seminarului teologic „Sfîntul Gheorghe" din Roman, a fost mult dinamizată prezența slujitorilor Altarului străbun și a credincioșilor, este puternic simțită pe teren misionar și caritativ social. Activitatea editorială este atent susținută. Desigur că asta nu înseamnă că nu sînt și diferite probleme, care solicită permanenta prezență a ierarhilor eparhiei. Astfel foarte multe slujbe arhierești au fost săvîrșite în primele luni ale anului 1993.

— 1 ianuarie, P. S. Episcop Eftimie a oficiat Sfînta Liturghie și Te-Deum-ul începutului de an în Catedrala episcopală din Roman.

— 6 ianuarie, P. S. Sa a oficiat Sfînta Liturghie și Sfințirea Aghezmei mari la Catedrala episcopală.

— 19-23 ianuarie, P. S. Sa a luat parte la lucrările Sfîntului Sinod al B. O. R.,

— 30 ianuarie, P. S. Sa, împreună cu P. S. Ioachim Vasluianul, Arhiereu-vicar, a oficiat slujba de sfințire a paraclisului Seminarului teologic „Sfîntul Gheorghe" din Roman. Apoi P. S. Sa a luat parte la festivitățile hramului, care au fost împodobite cu frumoasele cîntări interpretate de corul seminariștilor.

— 2 februarie, P. S. Sa a oficiat Sfînta Liturghie în Catedrala episcopală din Roman.

— În toate duminicile din lunile ianuarie și februarie P.S. Sa a oficiat Sfînta Liturghie în Catedrala episcopală, rostind cu aceste prilejuri părintești cuvinte de învățătură. Secondînd bogata slujire a P.S. Episcop Eftimie, preocupîndu-se de latura pastoral-misionară, P. S. Ioachim, Arhiereu-vicar, s-a îngrijit de sprijinirea noilor locașuri de rugăciune, Între acestea o atenție deosebită, P.S. Sa a arătat-o construirii noii catedrale din municipiul Bacău, situată nu departe de biserica „Sfîntul Nicolae", ridicată de P. S. Sa cînd era parohul acestei parohii băcăoane. De asemenea, P. S. Sa s-a îngrijit de susținerea lucrărilor de consolidare și restaurare de la fost reședință episcopală din Huși — simbol al unității bisericești și culturale a românilor de pe cele două maluri ale Prutului. Și nu în ultimul rînd se cuvine remarcată strădania P.S. Sale de a fi mereu prezent în mijlocul credincioșilor, săvîrșind numeroase slujbe în parohiile eparhiei.

— 1 ianuarie, P.S. Sa a săvîrșit Sfînta Liturghie, și Te-Deum-ul de Anul Nou în biserica Precista Mare-Roman. De altfel în toate duminicile lunii ianuarie P. S. Sa a săvîrșit Sfînta Liturghie în această biserică, rostind cuvînt de învățătură.

— 6-7 ianuarie, P. S. Sa a săvîrșit Sfînta Liturghie, la biserica „Sfîntul Nicolae"-Bacău, unde P.S. Sa s-a întîlnit cu mulți credincioși băcăoani, pe care i-a îndemnat ca la cele 20 de milioane investite în lucrările de construire a noii catedrale să-și adauge obolul lor.

— 19-23 ianuarie, P.S. Sa a luat parte la lucrările Sfîntului Sinod al B. O. R.

— În duminicile lunii februarie, P.S. Sa a săvîrșit Sfînta Liturghie, la biserica Precista Mare-Roman. (Candela Moldovei, II, 1933, nr. 1-2, p. 12).

Toate întîlnirile P.S. Sale, cu preoții și credincioșii s-au constituit în binevenite prilejuri de a-i îndemna, ca în aceeași comuniune a credinței, să se străduiască a face cît mai evidente frumusețile ortodoxiei românești în părțile Moldovei de Jos, acolo unde suflul predicii Sfîntului Apostol Andrei trebuie să fie simțit mai puternic decît în oricare altă pare a Moldovei, mai ales în aceste vremuri, cînd unificarea religioasă și culturală a urmașilor lui Ștefan cel Mare și Sfînt se impune mai imperios ca oricînd. Acest an, 1993, început sub aureola celor 75 de ani de la unirea Basarabiei cu România să fie un an al împlinirilor binecuvîntate, ca rod și al străduințelor slujitorilor și credincioșilor eparhiei Romanului și Hușilor.

CRONICAR

LUCRĂRILE ADUNĂRII EPARHIALE

În ziua de 12 ianuarie 1993, în Catedrala episcopală „Sfînta Cuvioasa Parascheva" din orașul Roman, între orele 6-9, s-a oficiat Utrenia și Sfînta Liturghie solemnă în prezența membrilor Adunării eparhiale și a credincioșilor.

La orele 9,00, Prea Sfințitul Episcop Eftimie și Prea Sfințitul Ioachim Vasluianul — Arhiereu-vicar, însoțit de P.P. C.C. părinți consilieri și membri ai adunării, au sosit în biserică.

După Sfînta Liturghie s-a făcut slujba Te-Deum-ului pentru deschiderea ședinței Adunării eparhiale.

Apoi, se merge în sala de ședințe unde a avut loc întrunirea membrilor Adunării eparhiale, conform convocării și ordinii de zi.

P. C. Pr. Rojniță Raul, secretar al Adunării eparhiale, a făcut apelul, după care Prea Sfințitul Episcop Eftimie, Președintele Adunării eparhiale, constatînd prezența deputaților în număr legal și deci adunarea validă de a lua hotărîri, se adresează deputaților eparhiali cu cuvintele: „Exprim bucuria și satisfacția pentru întrunirea acestei adunări transmițînd salutări și bune doriri", apoi s-a referit la principalele evenimente social-istorice și religioase, care au avut loc în țara noastră în anul 1992.

După aceasta, Prea Sfințitul Episcop invită biroul să prezinte lucrările, care se înmînează comisiilor respective și suspendă ședința o oră, pentru a se studia rapoartele generale și întocmirea referatelor respective.

Reluîndu-se lucrările, P.C. Pr. Constantin Tomozei, deputat eparhial, a prezentat referatul sectorului administrativ-bisericesc pe anul 1992, P. C. Pr. Ioan Pricop, deputat eparhial pe cel al secției culturale, iar P. C. Pr. Dumitru Ciubotaru, pe cel al secției economico-financiară.

Pe marginea rapoartelor și a referatelor prezentate de raportori, deputații Adunării eparhiale luînd cuvîntul diferiți vorbitori au făcut precizările de rigoare complementare.

Ascultîndu-se rapoartele de la cele trei sectoare, membrii Adunării eparhiale, au rămas mulțumiți de rezultatele frumoase obținute în anul 1992, nădăjduind în succese deosebite și în viitor. Apoi, Prea Sfințitului Episcop Eftimie i s-au transmis felicitări și ani mulți cu prilejul zilei onomastice.

În încheierea lucrărilor, luînd cuvîntul Prea Sfințitul Episcop Eftimie a spus, între altele: „Sîntem pe deplin mulțumiți că și anul acesta lucrările Adunării eparhiale s-au desfășurat într-un mod plăcut și academic. Din analiza rapoartelor de activitate și a referatelor ne-am făcut cu toții o imagine clară despre activitatea desfășurată la acest centru eparhial. În planul de activitate pe anul 1993, Episcopia are înscris: reparația întregului complex eparhial, a catedralei de la Huși, biserici monumente istorice din eparhie și bisericile noi în construcție. Aducem mulțumiri forurilor superioare pentru ajutoarele acordate, D-lui Vasile Mihai-inspector general pentru culte, pentru prezență și aprecierile făcute la adresa eparhiei și tuturor membrilor Adunării eparhiale pentru luările de cuvînt și prezență. Anul Nou în care am intrat să fie tuturor vestitor de bucurii sfinte și de timpuri pașnice". Lucrările Adunării eparhiale s-au încheiat. După o pauză de cîteva minute s-a trecut în reședința episcopală, unde s-a servit tradiționala agapă.

Arhid. Ilie MURĂRAȘU

30 IANUARIE LA SEMINARUL TEOLOGIC ROMAN

Potrivit tradiției învățămîntului nostru teologic, ziua de 30 Ianuarie a fiecărui an este închinată amintirii și cinstirii Sfinților Trei Ierarhi Vasile, Grigorie și Ioan. În acest an, la Seminarul Teologic „Sfîntul Gheorghe" din Roman, importanța zilei a crescut prin faptul că, paralel cu momentul aniversar s-a săvîrșit slujba sfințirii paraclisului școlii cu hramul „Sfîntul Mare Mucenic Gheorghe". Seminarul Teologic de pe lîngă Sfînta Episcopie a Romanului și Hușilor își are începuturile la 1 septembrie 1858. Clădirile actuale sînt rezultatul inițiativei și sprijinului acordat de doi mari episcopi: Melhisedec Ștefănescu și Lucian Triteanu. După o întrerupere a activității seminariale în 1948 s-au reluat cursurile la 5 noiembrie 1990 prin strădania P.S. Episcop Eftimie și a P.S. Arhiereu-vicar Ioachim Vasluianul. S-a redobîndit clădirea, care fusese folosită de alte școli, la 20 iunie 1991. Despre necesitatea unui paraclis în incinta școlii nu mai este nevoie să vorbim. Vom aminti doar că această necesitate a fost permanent în atenția directorilor școlii în decursul timpului. Ultimul director dinainte de 1948, vrednicul de amintire preot Gheorghe Vlad, preconiza în anii 1947—1948 construirea unui paraclis în curtea școlii pentru practica liturgică a elevilor. Dorința lui a rămas neîmplinită din cauza desființării școlii. De aceea, după redeschiderea Seminarului, observîndu-se greutățile impuse de dispersarea elevilor pe la diferite biserici din oraș în ziele de duminici și sărbători, precum și necesitatea unui locaș propriu de cult, permanent la dispoziția elevilor P. S. Episcop Eftimie și P.S. Arhiereu-vicar Ioachim Vasluianul, în purtarea de grijă ce o au permanent pentru bunul mers al școlii, au aprobat transformarea unui dormitor din partea de sud-est a clădirii, în paraclis.

Cu ajutorul Bunului Dumnezeu și cu binecuvîntarea celor doi ierarhi, s-a reușit ca în cîteva zile să se adune de la diferite biserici icoane și obiecte de cult pentru înzestrarea paraclisului. Eforturile conducerii școlii, sprijinită prin donații substanțiale de cîțiva preoți parohi și preoți profesori ai Seminarului, s-au concretizat în deschiderea acestui sfînt locaș sfințit la

30 Ianuarie 1993. La sfințire au participat P. S. Episcop Eftimie și P. S. Arhiereu-vicar Ioachim Vasluianul, înconjurat de un impresionant sobor de preoți și diaconi. De asemeni au participat reprezentanți ai Inspectoratului scolar județean și teritorial, precum și profesori de la disciplinele laice predate în seminar

Se poate spune că prin frumusețea slujbei și a actului sfințirii, ziua Sfinților Trei Ierarhi a dobîndit un plus de încărcătură duhovnicească. În noua bisericuță a școlii s-a ținut și prelegerea închinată celor trei Sfinți Ierarhi, sustinută de Preot prof. Constantin Leonte, iar în sala de festivități, s-a derulat un program artistic cuprinzînd bucăți corale și un concurs pe teme de istorie a României între elevi din clasa a IX-a a Seminarului și eleve din clasa a IX-a a Liceului nr. 3 din oraș. La reușita concursului o contribuție esențială a avut organizatorul acestuia, Dl. prof. Mihai Andone. Ziua s-a încheiat cu o agapă frățească oferită elevilor și invitaților

Începînd din momentul sfințirii, permanent în paraclisul Seminarului se derulează sfintele slujbe și practica liturgică cu toți elevii, sau pe grupe în zilele obișnuite ale săptămînii. În săptămîna întîi din Postul Mare, pe lîngă slujbele de zi s-a săvîrșit în fiecare noapte Miezonoptica la orele 24. Urmează de acum să se procure un clopot și o toacă prin care să se marcheze activitatea duhovnicească a viitorilor preoți.

Mulțumim Bunului Dumnezeu pentru tot ajutorul dat, sperînd în același timp că acest paraclis va contribui la formare unor buni slujitori ai Sfintelor Altare, așa cum are nevoie Biserica.

Considerăm o obligație morală prezentarea listei donatorilor și ostenitorilor care au contribuit la înzestrarea paraclisului „Sfîntul Mare Mucenic Gheorghe" din cadrul Seminarului Teologic Roman:

P. S. Episcop **Eftimie Luca**
P. S. Arhiereu-vicar, **Ioachim Vasluianul**
Pr. director Nicolae Hurjui
Pr. secretar Constantin Tiron
Pr. prof. Vasile Miron
Pr. prof. Ionel Doru
Pr. prof. Mihăiță Popovici
Pr. prof. Gheorghe Popovici
Pr. prof. Nelu Lupan
Pr. prof. Constantin Leonte
Pr. prof. Ștefan Chelaru
Pr. spiritual Nicolae Țigănilă
Pr. spiritual Maricel Onofrei
Pr. pedagog Vasile Iancu
Prof. Ioan Țuțuianu
Pr. Constantin Parcaru, parohia Poienile-Moinești
Pr. Ioan Berdan, parohia Cașin-Tg. Ocna
Pr. Fănică Roman, parohia Berzunți-Moinești
Pr. Petru Adăscăliței, parohia N. Bălcescu-Roman
Pr. Vasile Anghel, parohia Sagna-Roman
Pr. Ioan Pătrăuceanu, parohia Gîdinți-Roman
Pr. Ioan Movileanu, parohia „Sfîntul Ilie"-Stărpu-Roman
Pr. Gheorghe Ursache, parohia Bărcu-Roman
Restaurator Paul Năpîrlică, pictor

Constantin Boieru, Elena Ungureanu, Vasile Ciobanu, Aneta Antoci, credincioși din parohia Cotu Vameș-Roman ostenitori — personalul administrativ al școlii.

Lor li se alătură dania P.C. Pr. Vasile Ignătescu, cu prezvitera Ana și grupul de români creștini ortodocși din Parohia „Sfinții Arhanghelii Mihail și Gavriil"-Los Angeles-California.

Tuturor mulțumirile noastre!

Pr. Nicolae HURJUI

†

CHEMAȚI LA DOMNUL

PREOTUL ICONOM STAVROFOR DUMITRU PETREA

Luni, 11 ianuarie 1993, a trecut la cele veșnice după o scurtă suferință, vrednicul Preot onorar Dumitru Petrea, fostul paroh al parohiei Domneasca, protopopiatul Bîrlad, județul Vaslui, la vîrsta de 84 ani.

Cel care a fost Preotul Dumitru Petrea, a văzut lumina zilei la 29 august 1909, în familia credincioșilor ortodocși Toader și Ruxanda Petrea din parohia Stoești, județul Vaslui. Școala generală o urmează în satul natal, apoi Seminarul Teologic de la Huși, terminîndu-și studiile la Facultatea de Teologie din Chișinău în anul 1936.

În anul 1931, se căsătorește cu tînăra Ecaterina Vede, căsătorie pe care a binecuvîntat-o cu patru copii, toți cu rosturi înalte în societate.

În august 1931, este hirotonit preot pentru parohia Banca, unde funcționează pînă la 1 februarie 1952, cînd este transferat în postul de Vicar administrativ la Centrul eparhial Roman.

De aici la data de 1 august 1955 se transferă la parohia Domnească, Bîrlad, unde funcționează pînă la 1 iunie 1985, cînd se pensionează pentru limită de vîrstă.

Portretul vrednicului Preot Dumitru Petrea, este cel zugrăvit frumos și inspirat de P.C. Pr. Remus Ștefănică, urmașul său la parohia Domneasca care printre altele a spus:

„În permanență cu fața luminată, parcă nici un necaz nu s-ar fi atins de el, deși nu a fost scutit de încercări, cu sufletul deschis mereu la frămîntările și necazurile altora, grabnic a face binele și a ajuta pe cei din nevoi. Preot distins, a slujit cu credință enoriașii în toate cerințele lor duhovnicești, rugăciunea și slujba lui iradiau evlavie, credință și multă, senină tate sufletească".

Pentru aceste calități a fost stimat, iubit și prețuit de familie, de preoți, de credincioși și de toți cei ce l-au cunoscut.

Centrul eparhial i-a apreciat după cuviință activitatea deosebită și calitățile de preot și, ca atare, i-a acordat distincția de *„Iconom Stavrofor"*.

Sicriul cu rămășițele pămîntești ale adormitului întru Domnul a fost depus la biserica Domneasca-Bîrlad.

Slujba înmormîntării a fost oficiată de un sobor de preoţi în frunte cu P. C. Prot. Angheluţă Androne şi un mare număr de credincioşi.

Regretat de familia sa, de preoţii şi credincioşii care l-au iubit cu adevărat, sicriul cu rămăşiţele pămînteşti al regretatului Preot Dumitru Petrea, a fost aşezat spre odihnă veşnică în cripta familială din cimitirul „Eternitatea" din Bîrlad. Bunul Dumnezeu să-l odihnească printre aleşii săi.

PREOTUL PETRU MAFTEI

În ziua de 14 ianuarie 1993, s-a pristăvit din viaţa aceasta trecătoare şi zbuciumată, după o scurtă suferinţă, Preotul pensionar Petru Maftei, fost la parohia Păncești, protopopiatul Tg. Ocna, judeţul Bacău. Se obişnuise de mult cu gîndul că nu are nici o cetate stătătoare şi-şi aştepta cu liniştea în suflet izbăvirea de acest trup mult pătimitor.

Ştirea morţii sale a umplut de întristare inimile foştilor enoriaşi din parohia Păncești, ale cunoscuţilor şi colegilor de seminar şi teologie.

Preotul Petru Maftei s-a născut la data de 19 septembrie 1910 în comuna Măgireşti, judeţul Bacău, avînd ca tată pe Enache şi mamă Ana. Urmează şcoala primară în localitatea natală, Seminarul „Sfîntul Gheorghe" din Roman şi Facultatea de Teologie din Cernăuţi.

Căsătorit în anul 1940, a fost hirotonit preot la 21 ianuarie 1941 pe seama parohiei Păncești, unde a păstorit pînă la pensionare.

Pentru meritele sale a fost hirotesit în iconom stavrofor.

Slujba înmormîntării a fost săvîrşită în biserica cimitirului central, în ziua de 18 ianuarie 1993, de un sobor de preoţi, avînd în frunte pe P.C. Pr. Ioan Pricop, parohul Parohiei „Sfîntul Nicolae"-oraş Bacău, unde răposatul s-a îmbisericit.

După slujbă a vorbit Pr. Ioan Negoiţă, urmaşul Pr. Petru Maftei, la parohia Păncești, din partea enoriaşilor, care după ce a descris calităţile de bun slujitor şi bun chivernisitor al treburilor parohiale, a subliniat unitatea de dragoste colegială, cumînţenia, înţelepciunea şi deosebitul tact de părinte duhovnicesc, regretat acum şi plîns de întreaga parohie.

Luînd apoi cuvîntul P. C. Pr. Ioan Pricop, a spus: „El, prea milostivul Dumnezeu Părintele, la care nu este pătimire, a pus sfîrşit şi Părintelui Petru Maftei, aşa cum pune sfîrşit obştesc tuturor atunci cînd se împlineşte firul vieţii fiecăruia. Domnul l-a chemat din moarte la viaţă şi de pe pămînt la cer. De aceea, lacrimile calde pe care i le vărsăm acum nu pot fi lacrimi de jale, ci lacrimi prieteneşti de bun rămas pe acest drum fără de întoarcere pe care el a pornit.

Să ne rugăm Domnului vieţii să-l aşeze cu dreptii, printre cei bine plăcuţi şi să mîngîie cu milostivirea Sa pe rudele cele cuprinse de durere şi întristare şi să-l olihnească întru nădejdea învierii vieţii celei de-a pururea.

Trupul neînsufleţit al decedatului Preot Petru Maftei, a fost purtat de cei prezenţi în jurul bisericii şi apoi aşezat în cavoul familiei din cimitirul central al oraşului Bacău.

Pomenirea lui să-i fie din neam în neam!

PREOTUL MIHAI ŞTEFAN

La 3 februarie 1993 s-a stins din viaţă Preotul pensionar Mihai Ştefan, fost paroh la parohia Sterpu, protopopiatul Roman, judeţul Neamţ.

Născut la data de 7 mai 1907, în comuna Bîrsăneşti, satul Caraclău, judeţul Bacău, din părinţii Grigore şi Maria. Cursurile şcolii primarea le-a urmat în satul natal, iar pe cele ale seminarului la Roman, la Seminarul „Sfîntul Gheorghe" pe care le-a terminat în anul 1930. După aceea urmează cursurile Facultăţii de Teologie din Cernăuţi pe care le-a terminat în anul 1935.

Din lipsă de putere economică, s-a preoţit în anul 1931, pe seama parohiei Leleni, judeţul Bacău, unde a funcţionat pînă la data de 1 martie 1960, cînd se transferă la parohia Mănăstirea, judeţul Vaslui. A mai funcţionat la parohiile: Ţibăneşti Buhlii, judeţul Vaslui; Poenari, judeţul Neamţ şi Sterpu-Roman, de unde se pensionează pentru limită de vîrstă.

Pentru munca depusă, construind din temelie biserica din parohia Deleni, a fost distins cu rangul onorific de „Iconom stavrofor".

Slujba înmormîntării a avut loc sîmbătă 6 februarie 1993 în biserica „Schimbarea la Faţă" cimitir oraş Roman de un sobor de preoţi în frunte cu P. C. Pr. paroh Constantin Pelin-inspector eparhial de la parohia „Sfîntul Nicolae"-Roman.

După serviciul religios, în cuvinte pline de preţuire a luat cuvîntul P. C. Pr. Petru V. Lupaşcu şi Constantin Pelin, care au arătat activitatea celui repauzat în cadrul Bisericii, elogiind personalitatea sa duhovnicească şi deosebitul prestigiu pe care l-a avut în faţa enoriaşilor şi a fraţilor preoţi.

Condus de colegii preoţi şi de credincioşii prezenţi, ce l-au preţuit, a fost înmormîntat în cimitirul oraşului Roman.

Arhid. Ilie MURĂRAŞU

METROPOLIE DE LA MOLDAVIE ET DE BUCOVINE

THEOLOGIE ET VIE

REVUE DE PENSÉE ET DE SPIRITUALITÉ

NOUVELLE ÉDITION — ANNÉE III (LXIX e), No. 1-3,
janvier-mars 1993

S O M M A I R E

E T U D E S

P. lect. Nicolae ACHIMESCU, L'Amour en tant que témoignage du service des gens de la perspective de la phénoménologie bouddhiste. Conclusions pour un dialogue interreligieux 3

P. drd. Viorel SAVA, Le prêtre confesseur et le Sacrement de la confesion 25

P. C. GRIGORAŞ, Les échelons Herbartiens et l'enseignement religieux 39

Drd. Teodor PARASCHIV, La connaissance selon les conceptions des Saints Pères de l'Eglise 48

HOMELIES, MEDITATIONS, CATECHESES

P. V. ANDREICA, Au Dimanche de la sortie d'Adam du Paradis 60

P. dr. Şt. SLEVOACĂ, Sur la justice de Dieu qui nous pousse au repentir 62

Arhim. Mitrofan BĂLTUŢĂ, Sur la confession 65

Hiérod. Teofilact CIOBICĂ, Reflexions sur le profit spirituel de la lecture des psaumes 66

TRESORS D'ARS ET D'HISTOIRE ROUMAINE

Diac. Ioan IVAN, Un chandelier reallumé — Le Monastère de Războieni 71

Protos. Dosoftei ŞCHEUL, L'Ermitage de Pocrov, tradition et actualité 89

N O T E S 96

Considérations concernant la théologie d'une version de la Sainte Ecriture (*Trad. par Diac. Eugen Moraru)* ; C'est de l'âme que nous parvient le plus grand mal *(Prof. Valeriu Neştian)*.

COMPTES-RENDUS ET NOTES BIBLIOGRAPHIQUES . 102

Ştefan Ciobanu, l'Union de la Bessarabie; Etudes et documents concernant le mouvement national de la Bassarabie entre les années 1916-1918, Editions „Universitas", Chişinău, 1993, 332 p. *(P. prof. Radu Mazilu)*; Nouvelles éditoriales *(P. V. Nechita)*; Nouvelles éditoriales dans le domaine de la musique ecclésiastique (*Diac. asist. Alexandrel Barnea*).

CHRONIQUE ECCLESIASTIQUE

A. — L'ARCHEVECHE DE JASSY 112

Nouvelles de l'éparchie *(Chroniqueur)*; Fête des Trois Saints Hierarches á la Faculté de Théologie à l'Université de Jassy (*P. Gheorghe Petraru)*.

B. — ARCHEVECHE DE SUCEAVA ET DE RĂDĂUŢI . . 115

Nouvelles de l'éparchie *(Chroniqueur)*.

C. — EVECHÉ DE ROMAN ET DE HUŞI 116

Nouvelles de l'éparchie *(Chroniqueur)*.; Les travaux de l'Assemblée éparchiale (*Archid. Ilie Murăraşu)*; Le 30 Janvier au Séminaire Théologique de Roman (*P. Nicolae Hurjui)*.

† APPELES DEVANT DIDU: Le Prêtre iconome stavrophore Dumitru Petrea; Le Prêtre Petru Maftei; Le Prêtre Mihai Ştefan (*Arhid. Ilie Murarașu)*.

CRONICA BISERICEASCĂ

A. — ARHIEPISCOPIA IAȘILOR 112

Știri din eparhie *(Cronicar)*; Sărbătoarea Sfinților Trei Ierarhi la Facultatea de Teologie a Universității din Iași (*Pr. Gheorghe Petraru*).

B. — ARHIEPISCOPIA SUCEVEI ȘI RĂDĂUȚILOR 115

Știri din eparhie *(Cronicar)*.

C. — EPISCOPIA ROMANULUI ȘI HUȘILOR 116

Știri din eparhie (*Cronicar*); Lucrările Adunării eparhiale (*Arhid. Ilie Murăraşu*); 30 Ianuarie la Seminarul Teologic Roman *(Pr. Nicolae Hurjui)*.

† CHEMAȚI LA DOMNUL: **Preotul iconom stavrofor Dumitru Petrea; Preotul Petru Maftei; Preotul Mihai Ștefan** (*Arhid. Ilie Murarașu*).

MITROPOLIA MOLDOVEI ŞI BUCOVINEI

TEOLOGIE ŞI VIAŢĂ

REVISTĂ DE GÎNDIRE ŞI SPIRITUALITATE

CUPRINSUL

ÎNVIEREA LUI HRISTOS — PACEA TUTUROR

† *DANIEL, Mitropolitul Moldovei şi Bucovinei,* Pastorală de Sfintele Paşti — 1993 3

† *PIMEN, Arhiepiscop al Sucevei şi Rădăuţilor,* Pastorală la Învierea Domnului — 1993 7

† *EFTIMIE, Episcopul Romanului şi Huşilor,* Pastorală la Învierea Domnului — 1993 11

„CREDINŢĂ ŞI CULTURĂ ÎN MOLDOVA"

I. TRECUT RELIGIOS ŞI DEVENIRE CREŞTINĂ

Vasile CHIRICA, Cele mai vechi manifestări cultice şi religioase din preistoria României 15

Dan MONAH, Practici rituale în vremea culturii Cucuteni . 20

Prof. dr. doc. Mircea PETRESCU-DÎMBOVIŢA, Membru corespondent al Academiei Române, Elemente de viaţă spirituală la est de Carpaţi în epoca bronzului şi hallstatt-ul timpuriu . 29

Silviu SANIE, Cultura spirituală în zona est-carpatică în sec. VI î.e.n. — III e.n. 37

Ion IONIŢĂ, Elemente creştine în practica riturilor de înmormîntare din Moldova în sec. IV — V e.n. . . . 54

Dan Gh. TEODOR, Ateliere pentru prelucrat obiecte de cult creştin pe teritoriul Moldovei în sec. VI — VIII . . 60

Victor SPINEI, Piese de cult din regiunile carpato-dunărene în sec. X — XV 67

Dragoş MOLDOVANU, Motive creştine în toponimia Moldovei . 84

Ion NUŢĂ, Aspecte ale creştinismului reflectate în antroponimia din Moldova 111

Prof. Emilian POPESCU, Completări şi rectificări la Istoria Bisericii Moldovei şi la relaţiile cu Bizanţul în prima jumătate a secolului al XV-lea. 1. Şirul mitropoliţilor. 2. Pe marginea unui studiu al lui Steven Runciman. 3. Sinodul de la Ferrara-Florenţa 135

(continuare în pag. a III-a a copertei)

MITROPOLIA MOLDOVEI ȘI BUCOVINEI

TEOLOGIE ȘI VIAȚĂ

REVISTĂ DE GÎNDIRE ȘI SPIRITUALITATE

SERIE NOUĂ — ANUL III (LXIX), Nr. 4-7 APRILIE — IULIE 1993

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA : CENTRUL MITROPOLITAN — IAȘI
Bulevardul Ștefan cel Mare și Sfînt, Nr. 16 — Iași 6600

COLEGIUL DE REDACȚIE

PREȘEDINTE

† I.P.S. Dr. **DANIEL**, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

VICEPREȘEDINȚI

† I.P.S. PIMEN, Arhiepiscopul Sucevei și Rădăuților

† P.S. **EFTIMIE**, Episcopul Romanului și Hușilor

MEMBRI

P. C. Pr. prof. dr. **VIOREL IONIȚĂ**, decanul Facultății de Teologie — Iași

P. C. Pr. prof. IOAN MIHOC, directorul Seminarului Teologic — Neamț

P. Cuv. prof. Filoteia Cosma, directoarea Seminarului Teologic Monahal — **Agapia**

P. C. Pr. prof. **ADRIAN IFTIMIU**, directorul Seminarului Teologic — Suceava

P. C. Pr. prof. **NICOLAE HURJUI**, directorul Seminarului Teologic — Roman

REDACTOR RESPONSABIL

GHEORGHE BURCĂ, consilier cultural, Iași

REDACTORI

P. C. Pr. asist. GHEORGHE PETRARU, Iași

P. C. Pr. asist. GHEORGHE POPA, Iași

Cititorii din străinătate se pot abona, adresîndu-se la ILEXIM, Departamentul Export-Import Presă, P. O. Box 136-137, Telex 11226, București, str. 13 Decembrie, nr. 3. Articolele nepublicate nu se înapoiază.

42.420

Învierea lui Hristos – Pacea tuturor

PASTORALĂ DE SFINTELE PAȘTI — 1993

† DANIEL
MITROPOLITUL MOLDOVEI ȘI BUCOVINEI

„...Ușile fiind încuiate, unde erau adunați ucenicii de frica iudeilor, a venit Iisus și a stat în mijlocul lor și le-a zis: Pace vouă! Și zicînd acestea, le-a arătat mîinile și coasta Sa. Deci s-au bucurat ucenicii, văzînd pe Domnul“ (Ioan 20, 19-20).

HRISTOS A ÎNVIAT!

Cele dintîi cuvinte pe care le-a spus Mîntuitorul Iisus Hristos ucenicilor Săi după învierea Sa din morți, au fost: *Pace vouă!* Această salutare este, de fapt, o binecuvîntare; cea mai cuprinzătoare și mai scurtă binecuvîntare. Cel dintîi lucru pe care Hristos Cel înviat din morți îl aduce ucenicilor iubiți ai Săi este pacea sfîntă, făcătoare de bucurie. De atunci, din ziua învierii Sale pînă astăzi, Hristos Domnul, tainic prezent în Biserica Sa, vine și stă în mijlocul credincioșior adunați în numele Său în orice loc și orice timp și folosindu-se de mîna și glasul preotului, ne întîmpină și ne binecuvîntează pe toți. De aceea, în cultul ortodox auzim adesea binecuvîntarea: *Pace tuturor!* Cînd pacea lui Hristos atinge inimile noastre, ele se umplu de bucurie, iar ochii sufletului nostru văd pe Domnul înviat, asemenea apostolilor de odinioară. Iată de ce fiecare sfîntă slujbă la care ne adunăm, în numele și în prezența lui Hristos, este aducătoare de pace și bucurie. Credincioșii care, cu evlavie și cu dragoste, ascultă cuvîntul Evangheliei, se roagă pentru iertarea păcatelor, primesc binecuvîntarea preotului și se împărtășesc cu Sfînta Euharistie, poartă în inimile și pe fețele lor pacea și bucuria lui Hristos, pace și bucurie care vin nu de la lume, ci din Împărăția cerurilor (Ioan 14, 27; 16, 33). Astfel viața liturgică ne ajută să înțelegem cuvintele Sfîntului Apostol Pavel cînd spune că: *„Împărăția lui Dumnezeu nu este mîncare și băutură, ci dreptate și pace și bucurie în Duhul Sfînt“* (Romani 14, 17).

Pacea cerească pe care o aduce Hristos Cel înviat din morți este pacea împăcării omului cu Dumnezeu, pacea biruinței lui Hristos asupra păcatului prin moartea Sa pe cruce și prin coborîrea Sa în iad (Romani 5, 1; Efeseni 2, 14-22; Coloseni 1, 20; I Petru 3, 18-22). De aceea, imediat după binecuvîntarea: *Pace vouă*, adre-

sală apostolilor adunați laolaltă, Hristos Domnul le dăruiește acestora puterea de a împăca pe oameni cu Dumnezeu, adică puterea de a ierta păcatele :

„*Și Iisus le-a zis iarăși: Pace vouă! Precum M-a trimis pe Mine Tatăl, Vă trimit și Eu pe voi. Și zicînd aceasta, a suflat asupra lor și le-a zis: Luați Duh Sfînt; Cărora le veți ierta păcatele, le vor fi iertate și cărora le veți ține, vor fi ținute*“ (Ioan 20, 21-23).

Prin aceasta, Mîntuitorul ne arată că *adevărata pace a sufletelor noastre revine în primul rînd din biruința asupra păcatului*, ajutați fiind de puterea Sfîntului Duh.

Făcîndu-se Om, Fiul lui Dumnezeu, deși era fără de păcat, a luat asupra Sa păcatele oamenilor, adică a suportat pînă la moarte consecințeie lor, și anume: patima iubirii de arginți și trădarea ucenicului Iuda, ura și invidia mai-marilor cărturarilor, clerului și fariseilor, lașitatea lui Ponțiu Pilat și teama lui de a nu-și pierde funcția, batjocura și brutalitatea soldaților, frica ucenicilor, ignoranța prostimii, nepăsarea față de viața Celui nevinovat și altele asemenea

Iisus Domnul biruiește, însă, aceste păcate tocmai prin faptul că nu răspunde la rău prin rău, la ură cu ură, ci preferă să moară decît să cadă din starea de iubire față de Dumnezeu și față de oameni. De aceea, deși răstignit de oameni răi, Cel nevinovat se roagă totuși pentru ei Tatălui ceresc, zicînd: „*Părinte, iartă-le lor, că nu știu ce fac*“ (Luca 23, 34).

Sfinții Părinți ai Bisericii (mai ales Sfîntul Maxim Mărturisitorul), meditînd la taina morții și Învierii lui Hristos, ne spun că duhurile rele fie direct, fie folosindu-se de oameni, au încercat să despartă pe Hristos-Omul de Dumnezeu-Tatăl și de oameni, atît prin neascultare și prin plăcerea pătimașă de a stăpîni lumea materială (ispitele din pustie: Matei 4, 1-11; Luca 4, 14), cît și prin teama de moarte și lipsa de iubire față de semeni (ispita din Ghetsimani și de pe Cruce: (Matei 26, 37-41; Luca 22, 40-44).

Prin smerită ascultare față de Dumnezeu pînă la moarte și încă moarte pe cruce (Filipeni 2, 6-11) și prin iubire față de semeni pînă la capăt (Ioan 13, 1), Mîntuitorul Iisus Hristos *a rămas neclintit în porunca iubirii față de Dumnezeu și față de aproapele pentru că iubirea este singura stare normală a vieții* trăite după voia lui Dumnezeu. În felul acesta, Hristos Cel fără de păcat El, iubitorul de oameni, a biruit păcatul neascultării lui Adam și al căderii lui din starea de iubire. Astfel, *taina Crucii Lui este taina iubirii mai tare decît pentru a birui păcatul, iar Învierea Lui este taina iubirii mai tare decît moartea.* În lumina Învierii lui Hristos, Sfîntul Apostol Pavel putea scrie creștinilor din Corint: „*Căci cuvîntul Crucii, pentru cei ce pier, este nebunie; iar pentru noi care ne mîntuim, este puterea lui Dumnezeu*“ (I Corinteni 1, 18).

Iată de ce noi ne însemnăm cu semnul Sfintei Cruci, o sărutăm și o cinstim cu evlavie împreună cu Icoana Învierii lui Hristos.

De fapt, Ortodoxia n-a despărțit niciodată Crucea de Înviere și Învierea de Cruce, ci cîntă „*Crucii Tale ne închinăm, Hristoase, și Sfîntă Învierea Ta o lăudăm și o mărim!*“ (fragment din rugăciunea *Învierea lui Hristos).*

Cinstirea și lauda Crucii și a Învierii lui Hristos se văd în același timp și din faptul că pe cele două fețe ale Sfintei Evanghelii se află Icoana Învierii și chipul Sfintei Cruci. Iar în tradiția ortodoxă bizantină Icoana Învierii sau Icoana biruinței lui Hristos asupra iadului și a morții, conține chipul luminos al puterii Sfintei Cruci.

Puterea Crucii care se arată apoi în Învierea lui Hristos este, de fapt, *puterea iubirii jertfelnice*, a iubirii sfinte și de viață făcătoare care vine de la Dumnezeu prin Hristos, în Duhul Sfînt. Această putere cuprinsă în taina Crucii și a Învierii lui Hristos s-a arătat în viața apostolilor, a martirilor și a altor sfinți care au îndurat ispitele demonilor, răutatea oamenilor și necazurile vieții în această lume rănită de păcat, suferință și moarte. Totuși ei au păstrat credința în Dumnezeu, nădejdea în Hristos Cel înviat și dragostea în Duhul Sfînt: „*Cine ne va despărți pe noi de dragostea lui Hristos?* — scrie Sfîntul Apostol Pavel către Romani. *Necazul, sau strîmtoarea, sau prigoana, sau foametea, sau lipsa de îmbrăcăminte, sau primejdia, sau sabia? Precum este scris: «Pentru Tine sîntem omorîți toată ziua, socotiți am fost ca niște oi de junghiere». Dar în toate acestea sîntem mai mult decît biruitori, prin Acela care ne-a iubit*“ (Romani 8, 35-37).

Asemenea Bisericii Sfinților Apostoli, Biserica Ortodoxă a poporului român a trăit foarte adesea în istoria sa atît puterea Crucii, ca putere de a îndura și de a nu răspunde la rău prin rău, cît și puterea Învierii ca ajutor primit de la Hristos în păstrarea dreptei credințe strămoșești, în pocăință sinceră și sfințenie, așa cum ne-o arată viața sfinților români și evlavia poporului nostru de-a lungul veacurilor. De altfel trăirea puterii Crucii și a Învierii de către poporul român este înscrisă pe Arcul de Triumf din capitala țării, unde se spune că am ajuns în libertate și unitate națională „*...după secoie de suferințe creștinește îndurate*“.

Puterea Crucii și a Învierii, ca iubire jertfelnică, ni se dăruiește mai ales prin rugăciune, prin Taina Spovedaniei și prin Taina Sfintei Împărtășanii cu Trupul și cu Sîngele lui Hristos Cel răstignit și înviat din morți, pentru ca viața și iubirea Lui să devină viața și iubirea noastră. Iată de ce cel puțin o dată pe an, de Sfintele Paști, orice creștin ortodox trebuie să-și mărturisească păcatele la duhovnic și să se împărtășească din puterea Crucii și a Învierii, ca să trăiască mai deplin bucuria pe care Hristos-Domnul o dăruiește și azi, așa cum a dăruit-o în ziua Învierii Sale Sfinților Săi Apostoli și ucenici.

Binecuvîntarea Mîntuitorului Iisus Hristos: *Pace vouă!* este astăzi deodată un izvor de nădejde și o chemare la înnoirea vieții.

Lumea noastră are nevoie de pacea lui Hristos care potolește vrajba dintre oameni și popoare. Multe inimi sînt tulburate de patimi egoiste, de violență și ură, de teamă și nesiguranță, de suferință și singurătate. Dar nimeni nu poate aduce o pace adevărată în aceste inimi decît cunoscătorul de inimi Dumnezeu. De aceea, nimic nu este mai necesar decît rugăciunea curată și fierbinte către Hristos Cel înviat, El ne ajută să biruim păcatul și puterile întunericului și ale morții, care foarte adesea răstignesc iubirea și ucid viața.

Întrucît pacea inimii vine din împăcarea noastră cu Dumnezeu și cu semenii noștri, cîntările Sfintelor Paști ne cheamă să *„iertăm toate pentru Înviere și să zicem fraților și celor ce ne urăsc pe noi și astfel să cîntăm: Hristos a înviat din morți cu moartea pe moarte călcînd și celor din morminte viață dăruindu-le“* (Slava, glas 5).

Pacea și bucuria ne vin mai ales din curăția și sfințenia vieții. De aceea Învierea lui Hristos ne cheamă la *înnoirea vieții*. Astfel, prin eliberarea de patimi înțelegem mai bine cum puterea Învierii lui Hristos lucrează deja de acum în viața noastră și ne pregătește pentru învierea de obște și pentru pacea și bucuria din Împărăția cerurilor.

Fiecare dintre noi sîntem chemați să fim în jurul nostru martori și slujitori ai păcii și bucuriei lui Hristos Cel înviat, mai ales în spitale, orfelinate, închisori, azile de bătrîni și case, în care se află oameni în suferință și sărăcie, întristare și singurătate, tulburare și teamă.

Fie ca pacea și bucuria aduse de Hristos Domnul apostolilor și femeilor purtătoare de mir în ziua învierii Sale să umple inimile și casele tuturor, ca împreună să preamărim bogăția iubirii și milostivirii lui Dumnezeu pentru oameni și să mărturisim în lume :

Hristos a înviat !

Adevărat a înviat !

Al vostru către Hristos Domnul rugător și de tot binele doritor,

PASTORALĂ LA ÎNVIEREA DOMNULUI — 1993

† *P I M E N*
ARHIEPISCOP AL SUCEVEI ȘI RĂDĂUȚILOR

„...îngropați fiind împreună cu El prin Botez, cu El ați și înviat..“
(Coloseni 2, 12).

La Praznicul Învierii Domnului nostru Iisus Hristos poposesc din nou în mijlocul vostru, cu cuvîntul și inimă părintească, pentru a ne întări și zidi împreună pe temelia credinței, a nădejdii si a dragostei cuprinzătoare pentru tot ceea ce este bine plăcut înaintea lui Dumnezeu și folositor pentru mîntuirea noastră.

Prea slăvitul praznic al Învierii Domnului este praznicul biruinței vieții asupra morții. Moartea a fost înghițită de biruință. În locul întristării, a venit bucuria. În locul suferinței și întunericului, lumina Răutatea și păcatele oamenilor au fost biruite de puterea și iubirea lui Dumnezeu prin Fiul Său, Iisus Hristos. *„Moartea a fost înghițită de biruință. Unde îți este moarte biruința ta? .. Dar să dăm mulțumire lui Dumnezeu, care ne-a dat biruința prin Domnul nostru Iisus Hristos!“* (Corinteni 15, 54-57).

De aceea Învierea Domnului este și temelia credinței noastre, dar și izvorul iertării păcatelor noastre.

„Iar dacă Hristos n-a înviat, zădarnică este credința noastră, sînteți încă în păcatele voastre“.

Astfel Învierea Domnului dă vieții noastre pămîntești cel mai înalt sens al trăirii ei, întrucit viața nu se sfîrșește la marginea mormîntului. Ne este de mare folos felul în care Sfîntul Apostol Pavel, înfățișează chipul învierii noastre cu trupul, prin asemănarea cu bobul de grîu care după ce este semănat în pămînt putrezește — moare, iar apoi răsare — învie cu o altă înfățișare, chip al trupului nostru înviat și înduhovnicit.

„De va zice cineva, spune Sfîntul Apostol Pavel, *cum înviază morții? Și cu ce trup au să vină? Nebun ce ești. Tu ce semeni nu dă viață, dacă nu moare. Și ce semeni nu este trupul ce va să fie, ci grăunte gol, poate de grîu, sau de altceva din celelalte... Așa este și învierea morților... Se seamănă trupul întru stricăciune, înviază întru nestricăciune. Se seamănă întru necinste, înviază întru slavă. Se seamănă întru slăbiciune, înviază întru putere. Se seamănă trup firesc, înviază trup duhovnicesc. Și cum am purtat chipul celui pămîntesc, vom purta și chipul celui ceresc“* (I Corinteni 15, 35-49).

Prin Învierea Sa din morți, Domnul s-a făcut *„începătură“* și *„pîrgă“* a învierii noastre, *„Întîiul născut din morți“*. El ne-a dăruit învierea și dreptul la viață veșnică, dreptul de a ne întoarce la Tatăl nostru cel ceresc. Mormîntul Său a devenit *„izvorul vieții*

noastre". De aceea noi nu nădăjduim în Hristos numai în viața aceasta, căci atunci *„sîntem mai de plîns decît toți oameni"* (Corinteni 15, 19).

Fără Învierea Domnului destinul omului rămîne între cele două limite: naștere și moarte. Însă certitudinea Învierii lui Hristos este și certitudinea învierii noastre și a vieții veșnice.

Acum și întotdeauna cînd prăznuim Învierea Domnului, prăznuim și preamărim pe Cel ce ne-a dat puterea și dreptul de a fi împreună cu El, atît în călătoria vieții de aici cît și după pragul mormîntului. Învierea noastră sufletească și dobîndirea vieții veșnice sînt roade ale învierii Lui. De asemenea Sfînta Scriptură și Sfinții Părinți ne vorbesc și ne învață cu multă temeinicie că prin Biserică și Sfintele Taine, mai ales prin cea a Botezului, noi sîntem în legătură cu moartea și învierea Domnului. Această sfîntă taină reprezintă chipul duhovnicesc prin care noi ne facem părtași morții și învierii lui Hristos, devenind și mădulare tainice ale Trupului Său, care este Biserica Afundarea de trei ori a celui ce se botează în apă înseamnă moartea omului vechi și învierea omului celui nou. Moare omul cel vechi al păcatului, se naște și înviază omul cel nou: *„Cîți în Hristos v-ați botezat, în Hristos v-ați și îmbrăcat"* (Galateni 3, 27). Prin botez ne naștem în Hristos și El se naște în toată făptura noastră. *„Nu știți*, zice Sfîntul Apostol Pavel, *că toți cîți în Hristos ne-am botezat, întru moartea Lui ne-am botezat? Deci ne-am îngropat cu El, în moarte prin botez, pentru ca precum Hristos a înviat din morți prin slava Tatălui, așa să umblăm și noi întru înnoirea vieții. Căci dacă am crescut cu El prin asemănarea morții Lui, atunci vom fi părtași și învierii Lui"* (Romani 6, 3-5).

Chipul duhovnicesc al omului înviat, ca și al întregii naturi ne este înfățișat și în sufintele noastre icoane zugrăvite potrivit învățăturii Bisericii una și nedespărțită.

Privind aceste icoane, mintea noastră înțelege și sufletul nostru simte, mai mult decît o pot exprima cuvintele, iar ceea ce înțelegem și simțim, o mărturisim în actul liturgic al cinstirii sfintelor icoane, atunci cînd le sărutăm cu adîncă evlavie și neclintită credință.

Cînd privim sfintele icoane ne gîndim la adevărul cuvintelor atît de inspirate: *„În Biserica slavei Tale stînd, în cer a sta ni se pare!"*.

Astfel prin credința în înviere și prin icoane noi pregustăm încă în timpul acestei vieți pămîntești frumusețea lumii înnoite-înduhovnicite a veacului ce va să fie. Aflîndu-ne în fața sfintelor icoane sau în sfîntul locaș de închinare al credinței noastre ortodoxe *„privim ca într-o oglindă cu fața descoperită, slava Domnului, ne prefacem în același chip din slavă în slavă ca de la fața Duhului Domnului"* (II Corinteni 3, 13); *„Noi privim nu la cele ce se văd, ci la cele ce nu se văd. fiindcă cele ce se văd sînt trecătoare, iar cele ce nu se văd sînt veșnice"* (II Corinteni 4, 10). De aceea avem și datoria sfîntă ca să îngrijim aceste icoane și biserici ca valori fără egal ale credinței și culturii poporului nostru.

Aceasta este credința în care ne-am botezat, temeluită pe faptul dumnezeiesc al Învierii Domnului, pe care noi o trăim și o

mărturisim așa cum au trăit-o moșii și strămoșii noștri, care au primit-o din însăși gura Sfîntului Apostol Andrei, cel întîi chemat la apostolie împreună cu fratele său Sfîntul Apostol Petru, și care a semănat cuvîntul Sfintei Evanghelii pe pămîntul țării noastre.

De aceea pentru poporul nostru adevărata mamă duhovnicească este Biserica Ortodoxă întemeiată pe credința primită de la Sfinții Apostoli, încă de la nașterea poporului român, credință sfîntă mărturisită cu prețul vieții de mii și mii de martiri, credință care s-a făcut nouă scăpare din neam în neam, credință care ne-a ajutat să ne păstrăm și ființa și graiul românesc.

De aceea cu gîndul la lupta românilor de secole de a-și păstra credința și legea strămoșească, la eforturile domnitorilor români de a apăra credința ortodoxă chiar cu prețul vieții lor, făcînd din ea o componentă fundamentală a identității noastre de neam, ne îndoim de sinceritatea democrației aplicate în domeniul religios de factorii noștri politici. Spunem acest lucru întrucît maniera de a înțelege această originală democrație este cel puțin curioasă, ea favorizează celelalte culte și dezavantajează numai Biserica Ortodoxă, care fiind majoritară devine spațiu de misiune și țintă pentru cei ce și-au propus foarte răspicat *„penetrarea mediului ortodox tradiționalist“*, avînd astfel drumul deschis de a-și răspîndi ideile și învățăturile cu totul străine de cele ortodoxe, cu un pronunțat caracter eretic și sectar, lovind în același timp fără scrupule, în propria noastră identitate națională și în valorile noastre sacre românești.

Datorită acestui dezinteres total față de moștenirea, identitatea și valorile spirituale ale poporului român s-a ajuns așa ușor și la cazul Voroneț.

De aceea prozelitismul prin care se dă silința nu de a cîștiga pe păgîni ci de ai pierde pe ai noștri, prin care se dărîmă casa noastră pentru a-și zidi pe a lor, prin care nu se dorește ridicarea celor căzuți, ci prăbușirea celor ce stau în picioare, cum spunea la timpul său Tertulian, trebuie înțeles și respins de toți creștinii adevărați, întrucît este un mijloc necinstit prin care se strică Biserica lui Dumnezeu, *„iar cine va strica Biserica lui Dumnezeu, și Dumnezeu îl va strica pe el“* ne spune Sfîntul Apostol Pavel (I Corinteni 3, 17).

Să înțelegem dară că, sfînta noastră credință nu este ceva de vîndut și nici de cumpărat cu ajutoare sau alte *„blide de linte“*, și aceasta pentru că același Sfînt Apostol Pavel, purtat de Duhul Adevărului, ne spune că nu este o altă evanghelie, *„decît că sînt unii care vă tulbură și voiesc să schimbe Evanghelia lui Hristos... Dacă vă propoveduiește cineva altceva, decît ați primit, să fie anatema!“* (Galateni 17, 9).

Să ne silim așadar *„a păzi unitatea Duhului întru legătura păcii“* (Efeseni 4, 3).

Unitatea Duhului, unitatea de credință o vădim în chipul cel mai limpede și în faptul că păstrăm unitatea-comuniunea liturgică, adică împreuna-slujire a Sfintelor Taine cu toate Bisericile Ortodoxe apostolice și surori, chiar și cu cele care nu au îndreptat ca-

lendarul potrivit hotărîrii luate în cadrul Consfătuirii interortodoxe de la Constantinopol din anul 1923. Membrii Sfîntului Sinod al unei Biserici, atunci cînd greșesc în cele ale credinței sau canoanelor Bisericii, sînt judecați de o altă Biserică. N-am fost judecați, pentru îndreptarea calendarului, de niciuna din Bisericile Ortodoxe care n-au îndreptat calendarul, pentru că am aplicat o hotărîre însușită de toate Bisericile Ortodoxe; Biserica nu poate greși niciodată; este o mare îndrăzneală ca o mișcare anarhică ieșită din comuniunea Bisericilor canonice să ne judece pentru îndreptarea calendarului; apoi, calendarul este un lucru al științei astronomice de care se folosește pentru a rîndui sărbătorile potrivit rînduielilor bisericești. Cînd Biserica, în secolul IV, a mutat sărbătoarea Nașterii Domnului de la 6 ianuarie la 25 Decembrie, oamenii cu duhul ascultării nu s-a desprins de unitatea bisericească. De aceea, „*Luați aminte să nu vă fure mințile cineva cu filosofia și cu deșarta înșelăciune din predania omenească, după înțelesurile cele slabe ale lumii și nu după Hristos*“ (Coloseni 2, 20).

Noi care mărturisim cu întreaga noastră ființă credința în învierea Domnului trebuie „*să murim păcatului în fiecare zi*“ (I Corinteni 15, 31; Romani 6, 2) „*ca să putem via lui Dumnezeu*“ (Romani 6, 10) „*și apoi învia în Hristos*“ (I Corinteni 15, 22) „*și cu Hristos*“ (Coloseni 2, 12); noi care am murit păcatului și am fost „*îngropați cu Hristos prin Botez*“ (Coloseni 2, 12) spre înviere datori sîntem „*să umblăm — să trăim — întru înnoirea vieții*“ (Romani 6, 4), să ne silim, clipă de clipă „*să împărățească în trupul nostru cel muritor nu păcatul ci Hristos*“ (Romani 6, 12).

Trăirea noastră în Hristos înseamnă ceea ce spunea Sfîntul Apostol Pavel „*nu eu trăiesc ci Hristos trăiește în mine*“ (Galateni 2, 20), în noi să fie același gînd și aceleași simțiri curate care erau în Domnul nostru Iisus Hristos în timpul vieții Sale pămîntești (Filipeni 2, 5) „*urmînd faptele Lui*“ (I Petru 2, 21). „*Să umblăm cu vrednicie, după chemarea cu care am fost chemați, cu toată smerenia și blîndețea, cu îndelungă răbdare, îngăduindu-ne unii pe alții în iubire*“.

După cum știm iubirea se vede din faptele noastre de întrajutorare a aproapelui, de aceea îngăduiți-mi ca și la acest praznic prea luminat să vă adresez cuvînt de mulțumire pentru ajutorul dat la construirea Căminului de bătrîni. Sîntem încredințați că ne veți ajuta și în continuare pentru ca să-l putem da în folosință „*fraților prea mici ai lui Hristos*“ măcar parțial, la sfîrșitul acestui an.

O dată cu acest cuvînt de învățătură și de îndemn vă împărtășesc binecuvîntarea lui Dumnezeu izvorul vieții și al învierii noastre, întîmpinîndu-vă cu salutul pascal: *Hristos a înviat!*

Al vostru de tot binele voitor și pururea fierbine către Domnul rugător.

PASTORALA LA ÎNVIEREA DOMNULUI — 1993

† *E F T I M I E*
EPISCOPUL ROMANULUI ŞI HUŞILOR

Prin Învierea Mîntuitorului nostru Iisus Hristos se împlinesc toate profeţiile Vechiului Testament cu privire la Mesia. Începînd de la Moise la David, la Isaia, Ieremia, Daniel şi Zaharia şi pînă la Maleahi, fiecare din ei amintesc făgăduinţa unui Mîntuitor şi întruparea Sa din Sfînta Fecioara Maria, prin umbrirea Duhului Sfînt, precum şi naşterea Sa în Betleemul Iudeii.

Fără de păcat[1]; „*blînd şi iubitor*“ [2]; Mîntuitorul nostru Iisus Hristos va fi totuşi disprețuit [3]; respins de rudenii [4] şi prigonit de iudei [5]; va intra sărbătoreşte în Ierusalim [6]; va fi vîndut pe 30 de arginţi [7]; va fi bătut, pălmuit şi scuipat [8]; va răbda durerile răstignirii şi va suferi pînă la moarte pentru păcatele poporului [9], dar a treia zi va învia din morţi [10].

Dacă cea mai îngrozitoare zi din istoria omenirii, a fost ziua răstignirii Domnului, cea mai fericită şi mai luminoasă zi a rămas peste veacuri ziua Învierii Domnului „*care este ziua celei mai curate bucurii, ziua celei mai dulci mîngîieri, ziua celei mai mari minuni, ziua celei mai adînci taine, ziua pe care a făcut-o Domnul să ne bucurăm şi să ne veselim întrînsa*“.

În această zi, Biserica ne cheamă ca să ne bucurăm şi împreună să cîntăm: „*Paştele cele sfinte astăzi nouă s-a arătat! Paştele cele nouă şi sfinte, Paştele cele de taină, Paştele cele prea cinstite, Paştele Hristos — Izbăvitorul! Paştele cele fără de prihană, Paştele cele mari, Paştele credincioşilor! Paştele care au deschis nouă uşile raiului, Paştele cele ce sfinţesc pe toţi credincioşii*“.

În atmosfera de primăvară, cînd sufletele noastre se veselesc în marea bucurie a sărbătorilor de Paşti, gîndurile noastre părintesti se îndreaptă către vieţuitorii sfintelor noastre mănăstiri, către clerul şi credincioşii acestei eparhii pe care-i binecuvîntăm şi îi întîmpinăm cu creştinescul:

HRISTOS A ÎNVIAT!

Drumul dumnezeiescului nostru Mîntuitor, Iisus Hristos, spre luminata primăvară a învierii a trecut prin gerul şi viscolul iernii, adică prin crucea suferinţelor pe care a purtat-o în săptămîna sfintelor Sale patimi prin judecată răstignire şi moarte ca să urmeze Învierea prin care s-a oferit creştinilor miraculoasa şi nespusa putere de a topi îngheţul necredinţei şi a ajunge la primăvara duhovni-

---

1. Isaia 53, 9.
2. Isaia 40, 11.
3. Isaia 49, 7.
4. Isaia 1, 11.
5. Psalm 117, 22.
6. Zaharia 9, 9.
7. Zaharia 11, 12.
8. Isaia 50, 6.
9. Isaia 53.
10. Isaia 53, 10.

cească, la biruință asupra păcatului și asupra morții spirituale și la dobîndirea nemuririi și a fericirii veșnice în Împărăția lui Dumnezeu.

Strămoșii noștri au primit lesne credința cu învățătura despre Fiul lui Dumnezeu cel întrupat și înviat precum și despre învierea morților, pe care o aveau și ei într-un anumit fel.

Cu lesnire s-au înscris pe frontispiciul sufletelor lor cuvintele Fiului lui Dumnezeu: *„Cel ce crede în Mine, chiar dacă va muri, va trăi“* [11], precum și cele ale Apostolului Pavel care precizează categoric că, Învierea lui Hristos și a oamenilor este esența învățăturii creștine: *„Dacă nu este înviere a morților, nici Hristos n-a înviat. Și dacă Hristos n-a înviat, zădarnică este atunci propovăduirea noastră, zădarnică și credința voastră* [12]. Ei, strămoșii noștri din fire fiind modești în trai și punînd sufletul mai presus de trup, iar viața veșnică mai presus de cea pămîntească, au crezut și nădăjduit în Hristos nu numai în viața si pentru viața aceasta, ca să nu fie mai de plîns decît toți oameni [13], ci mai ales în viața veșnică și fericirea paradisiacă a Ierusalimului ceresc oferită lumii prin Învierea Mîntuitorului Iisus Hristos.

Așa cum adevărații creștini poartă crucea nevoințelor în vremea postului cu credința și nădejdea neclintite că vor ajunge la Învierea Domnului, tot astfel și strămoșii noștri și-au purtat peste veacuri crucea pătimirii lor pe aceste meleaguri bîntuite de furtuna năvălirilor barbare, cu credința și cu nădejdea nezdruncinate în izbăvirea și mîntuirea prin Hristos cel înviat din morți așa precum ne spun Scripturile.

Dacă mana din pustie, prin voia lui Dumnezeu, a hrănit trupește pe poporul evreu timp de 40 de ani, cu cît mai mult, postul, rugăciunile, milosteniile, Sfintele Taine, slujbele ortodoxe în general și mai presus de toate împărtășirea cu Trupul și Sîngele Mîntuitorului nostru Iisus Hristos, a hrănit sufletul acestui neam atît de mult încercat în istoria sa bimilenară.

Paștele nostru creștin, sfințit prin jertfa Crucii și bucuria Învierii Domnului, a fost, este, și va fi cea mai sfîntă zi a neamului nostru românesc, supranumită de marii imnologi ai cîntărilor noastre bisericești: *„Împărăteasă și Doamnă, Praznic al praznicelor și Sărbătoare a sărbătorilor“*.

Numai credința puternică în Dumnezeu și în Hristos cel Înviat din morți: numai speranța în viața viitoare și în fericirea veșnică au întreținut supraviețuirea noastră în istorie.

Credința și nădejdea în Hristos Cel înviat, în răsplătirea dreaptă la învierea cea de obște, într o lume mai bună și mai dreaptă, au făcut ca să ieșim biruitori din vîltoarea atîtor vremuri de încordare și restriște [14].

---

11. Ioan 11, 25.

12. I Corinteni 15, 14-18.

13. I Corinteni 15, 19.

14. Prof. D. Drăghicescu, *Psihologia poporului român*, București, 1907, p. 377; 508-509.

Noianul de suferințe dar și de credință neclintită, au făcut din sufletul neamului românesc un popor cu o deosebită viață morală. Un popor care a iertat pe prigonitorii săi așa cum și Domnul nostru Iisus Hristos cel înviat din morți, a iertat pe cei ce L-au dat la moarte și L-au răstignit. În același timp aceste grele încercări ne-au purificat sufletele *„precum se curățește aurul în cuptorul cel cu foc“* [15]. Rezistența neamului nostru se aseamănă cu aceea a celor trei tineri din Babilon care au ieșit nevătămați din cuptorul cel aprins [16]. Hristos cel înviat și credința în înviere i-au întărit pe strămoșii noștri în suferințele și pătimirile lor și i-au păstrat vii cu o viață duhovnicească sporită și nezdruncinată.

Pentru toți românii din decursul timpului care au fost martirizați au primit, au suferit, au trăit și au mărturisit cu credință pe Hristos cel înviat cu convingerea neclintită în învierea și viața veșnică. Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române i-a așezat în loc de cinstire și de pomenire, în calendarul nostru bisericesc cu prăznuire în Duminica a doua după Rusalii, numită: *Duminica sfinților români“*. Credința în înviere constituie taina rezistenței în istorie a neamului nostru românesc prin care și-a sfințit viața și și-a dobîndit mîntuirea.

Cu 1600 ani înainte, Sfîntul Ioan Gură de Aur preciza: *„Cel ce înlătură credința în înviere este un izvor de răutăți, care-l face să nu aibă conștiința păcatului“*. Un astfel de om este condus de ideea că nu are de dat seamă nimănui și că rostul lui este numai aici pe pămînt, iar dincolo de această viață nu ar exista nimic. Pe cînd, cel ce crede în înviere, în Învierea lui Hristos și în viața veșnică este ca o livadă plină de virtuți. Un astfel de credincios, mereu are prezent în minte judecata viitoare, cînd va răspunde de tot ce a lucrat în această viață [17]. Virtuțile creștine, zice același sfînt părinte, sunt fapte ale învierii care eliberează sufletul omenesc din robia păcatului și aceasta se cheamă prima înviere Numai virtuțile creștine îl conduc pe credincios la cea de a doua înviere, adică a trupurilor, precum și spre viața și fericirea veșnică [18].

Prin cruce și prin Înviere, Mîntuitorul Iisus Hristos ne-a deschis calea spre fericirea veșnică, dar pentru ca fiecare din noi să putem deveni părtași ai ei, trebuie ca să unim harul Duhului Sfînt și bucuria Învierii Domnului cu credința și cu faptele noastre cele bune.

Cîți orfani în suferință, cîte văduve neajutorate, cîți bătrîni în lipsă, cîți bolnavi și cîtă suferință întîlnim în spitale, în azile, în cămine, în orfelinate și în penitenciare? Cîte familii sărace, care poate pentru sărbătoarea de astăzi nu au avut cu ce-și pregăti masa de Paști și n-au putut-o împodobi cu pasca și tradiționalele ouă roșii? Plecînd de la biserică, de la bucuria Învierii Domnului, duceți mai întîi darurile voastre împodobite cu lumina de Paști în casele celor în suferință. *„Fiți milostivi, precum și Tatăl vostru, milostiv este“* [19].

---

15. Pilde 17, 3.
16. Daniel 3, 28-29.
17. Omilii la învierea morților.
18. Omilie la Epistola către Romani.
19. Luca 6, 36.

Drept aceea, să facem din acest praznic un prilej de înnoire a vieții noastre, de îndreptare și de îmbunătățire a ei, prin credință, prin muncă cinstită și prin fapte bune. Opriți-vă de la orice păcat: „*Părăsiți faptele întunericului și vă îmbrăcați în hainele luminii, căci Hristos ne-a chemat din întuneric la lumină, din moarte la viață și de pe pământ la cer*“ [20].

Pătrunși de lumina tainică a Învierii, purtînd în noi prin Sfînta Împărtășanie, pe Iisus Hristos — Euharistic, curățitor de păcate; prezent fiind sub bolta de har a Bisericii, cu toții să ne bucurăm și așa să strigăm: „*Ziua Învierii să ne luminăm cu prăznuirea și unul pe altul să ne îmbrățișăm. Să zicem fraților și celor ce ne urăsc pe noi, să iertăm toate pentru Înviere și așa să strigăm: Hristos a înviat din morți, cu moartea pre moarte călcînd și celor din morminte viață dăruindu-le*“.

HRISTOS A ÎNVIAT!

Al vostru al tuturor, de tot binele voitor și fierbinte rugător către Hristos Domnul nostru.

20. Romani 13, 12.

CREDINȚĂ ȘI CULTURĂ ÎN MOLDOVA

I. TRECUT RELIGIOS ȘI DEVENIRE CREȘTINĂ

TRINITAS

I. Credință și cultură în Moldova

CELE MAI VECHI MANIFESTĂRI CULTICE ȘI RELIGIOASE DIN PREISTORIA ROMÂNIEI

Descoperirea amuletei pandantiv de la Mitoc-Botoșani, în anul 1981, continuă să reprezinte cea mai veche dovadă sigură a existenței unor reprezentări artistice în paleoliticul României [1]. Această piesă are o dublă semnificație: ea coboară, în timp, cu peste 25 de milenii primele manifestări de artă preistorică și constituie, pentru aceeași perioadă de timp, cele mai vechi elemente cultice și religioase de pe teritoriul țării noastre și dintr-o destul de largă arie geografică europeană [2].

Amuleta a fost descoperită la adîncimea de 7,10 m, în perimetrul complexului nr. 27, alcătuit din două vetre de foc (deosebit de bogate în cărbuni și arsură) și un atelier de cioplire a silexului, cu 4 760 fragmente de cremene, dintre care, ca unelte finite, menționăm un racloar (răzuitor) specific paleoliticului mijlociu, reutilizat în Gravettian (a doua etapă = cultură a paleoliticului superior) și transformat și în burin, cinci gratoare convexe, la care se adaugă un gratoar carenat si un vîrf de tip La Gravette. Restul utilajului este format din deșeuri de cioplire: bulgări de silex, nuclee aflate în diferite stadii de decorticare, așchii și lame cu cortex, precum și din produse primare de debitaj, între care menționăm lame și așchii neretușate.

Pandantivul este realizat din cortex (crusta naturală a silexului), fiind decorat cu linii incizate, atît pe cele două suprafețe, cît și pe contur. Are forma oarecum ovală și baza ușor concavă, iar perforația pentru suspendat a fost executată de pe ambele suprafețe spre centrul piesei, probabil cu un străpungător din silex. Alegerea cortexului pentru realizarea artistică a amuletei se datorește faptului că această rocă are o duritate mult mai mică decît silexul, și poate fi perforată. Pe de altă parte, în perimetrul suprafeței săpate în stațiunea paleolitică de la Mitoc-Malul Galben au fost descoperite numeroase așchii din cortex, deoarece în procesul cioplirii uneltelor, bulgării de silex (recoltați din cariera naturală, situată la aproximativ 4 km nord de sat, în malul drept al Prutului, dar și în albia sa minoră), fiind în întregime acoperiți cu această crustă naturală, se impunea mai întîi decorticarea și transformarea lor în nuclee și apoi, prin diferite stadii și tehnici de cioplire, se obțineau unelte și arme utilizabile în diverse activități casnice, gospodărești.

---

1. V. Chirica, *Amuleta-pandantiv de la Mitoc și unele aspecte ale artei și magiei în paleoliticul superior est-carpatic*, în *Studia Antiqua et Archaeologica*, I, Iași, 1983, p. 38-44 ; idem, *Le Paléolithique supérieur à l'Est des Carpates*, în *Actes du X-e Congrès U.I.S.P.P.*, Mexico, 1981, p. 212 și urm.

2. V. Chirica, *Amuleta-pandantiv de la Mitoc, jud. Botoșani. Notă preliminară*, în *SCIVA*, 33, 1982, 3, p. 229-231.

Condițiile geologice și pedologice de păstrare în sol au influențat asupra trăsăturilor și posibilităților de realizare artistică a pandantivului. Astfel, suprafața sa superioară (aversul), aflată inițial la contactul cu miezul de silex, este mai dură, mai rezistentă, iar decorul se păstrează intact, în timp ce suprafața inferioară (reversul), datorită contactului permanent cu compușii chimici din sol, este ușor deteriorată, afectînd și motivele decorative.

Pe contur, amuleta prezintă cîte 7 incizii, pe fiecare parte a perforației, și 9 la bază. Aceeași tehnică a inciziei a fost utilizată și pentru realizarea decorului principal, reprezentînd cîte un element treflat pe ambele suprafețe. Interpretarea sa, foarte dificilă datorită stilizării sale accentuate, diferă în funcție de poziția în care este privită piesa. În acest sens, estimăm că pe suprafața superioară, realizatorul ei a dorit să redea capul stilizat al unui cervideu, vînat predilect al grupului uman care a locuit pe terasa Prutului în vremea Gravettianului. În alte poziții, observăm că liniile incizate realizează trei unghiuri, motiv decorativ care, în interpretarea specialiștilor artei preistorice paleolitice, ar reprezenta tipul de locuință — coliba [3]. Suprafața inferioară, privită cu perforația în sus, ar putea reprezenta tot capul (coarnele) unui bovideu; privită invers, cu perforația în jos, decorul central ne-ar putea sugera, la fel de stilizat, un personaj uman alergînd. Aceste trei posibile interpretări ar putea avea o legătură cu urmărirea, capturarea vînatului și aducerea acestuia în mijlocul comunității umane, reprezentată prin simbolul locuinței. Dar, la fel de dificilă este și interpretarea grupelor de linii, care ar putea avea doar rolul de a acoperi spațiul rămas liber, însă acestea, redate numai în număr impar, ar putea avea și o altă semnificație. Astfel, de exemplu, unele pandantive descoperite în cunoscuta stațiune paleolitică de la Pavlov (Cehoslovacia), decorate numai cu grupe de linii incizate, au fost considerate ca reprezentînd simbolul unui calendar, bazat pe cifra 5 [4], ceea ce, după opinia noastră ar însemna să atribuim grupelor umane din paleoliticul superior mult mai importante cunoștințe „științifice“ decît le-ar fi putut avea.

Revenind la amuleta de la Mitoc-Botoșani, considerăm că, dacă interpretarea decorului principal de pe cele două suprafețe este corectă, aceste imagini ne oferă indicii revelatoare cu privire la practicile magice, (folosite în practicarea vînătorii, una dintre principalele ocupații ale comunităților umane paleolitice) și la credințele religioase, puse în directă relație cu aceeași îndeletnicire.

Cei mai mulți dintre specialiștii în vasta și dificila problematică a epocii paleolitice relevă legătura dintre vînătoare și practicile magice prin care se anticipa rezultatul favorabil și de care depindea însăși existența comunităților umane. Aceleași constatări le-au făcut și specialiștii în paleoetnografie [5]. Astfel, se consideră, de către S. Reinach, H. Breuil, J. G. Frazer și alții, că simpla „rănire“ sau posedare a imaginii animalelor ce constituiau vînatul de predilecție, ar fi putut deter-

---

3. L. R. Nougier, *L'art préhistorique*, Paris, 1966, p. 107 și urm.; A. Leroi-Gourhan, *Préhistoire de l'Art occidental*, Paris, 1965, *passim*.

4. M. Otte, *Le Gravettien en Europe Centrale*, Brugge, 1984, p. 284 și urm.

5. Cf. A. Lommel, *Le chamanisme et l'art paléolithique*, în *Bolletino del Centro Camuno di Studi Preistorichi*, 4, 1968, p. 49 și urm.; Julius E. Lips, *Obîrsia lucrurilor*, București, 1964, p 431 și urm.

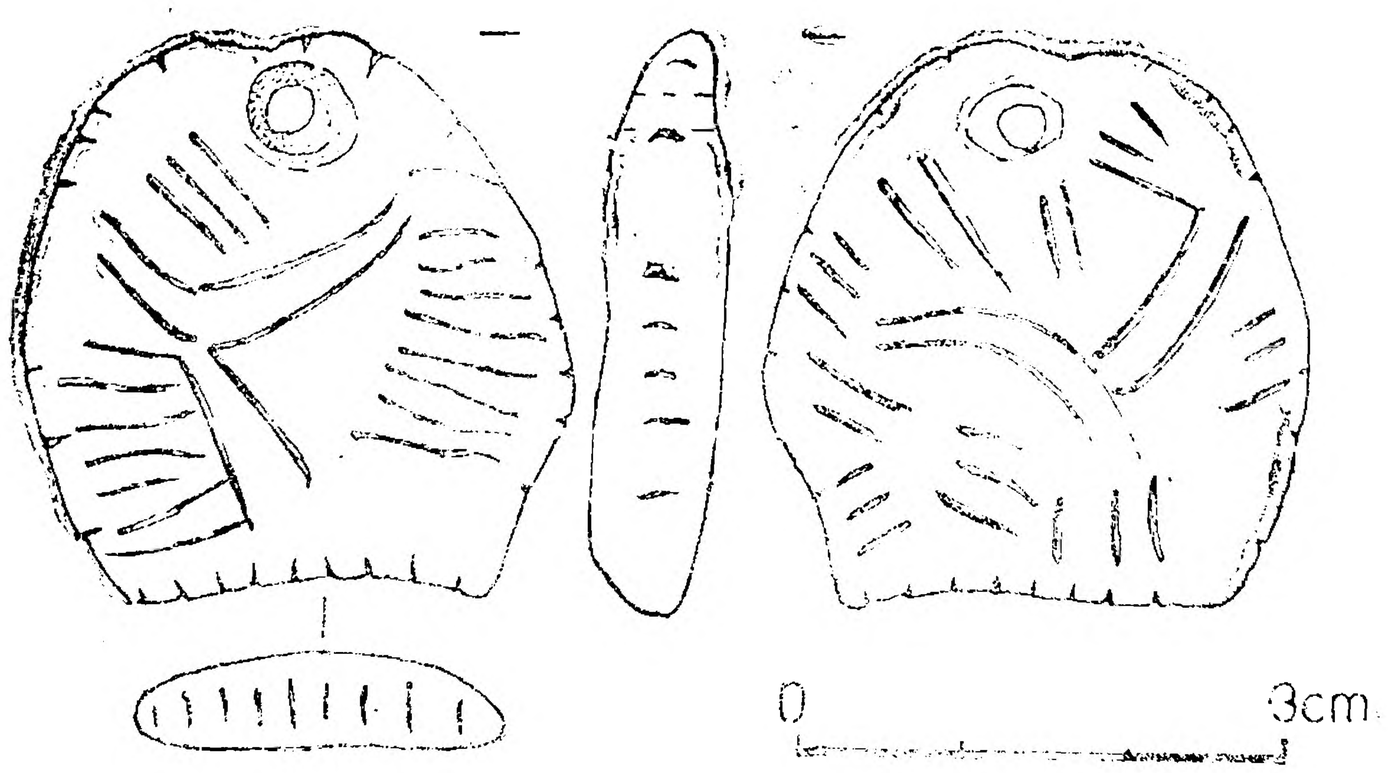

Fig. 1. Amuleta-pandantiv de la Mitoc, în poziție considerată normală. Se pot observa coarnele stilizate ale unor ierbivore.

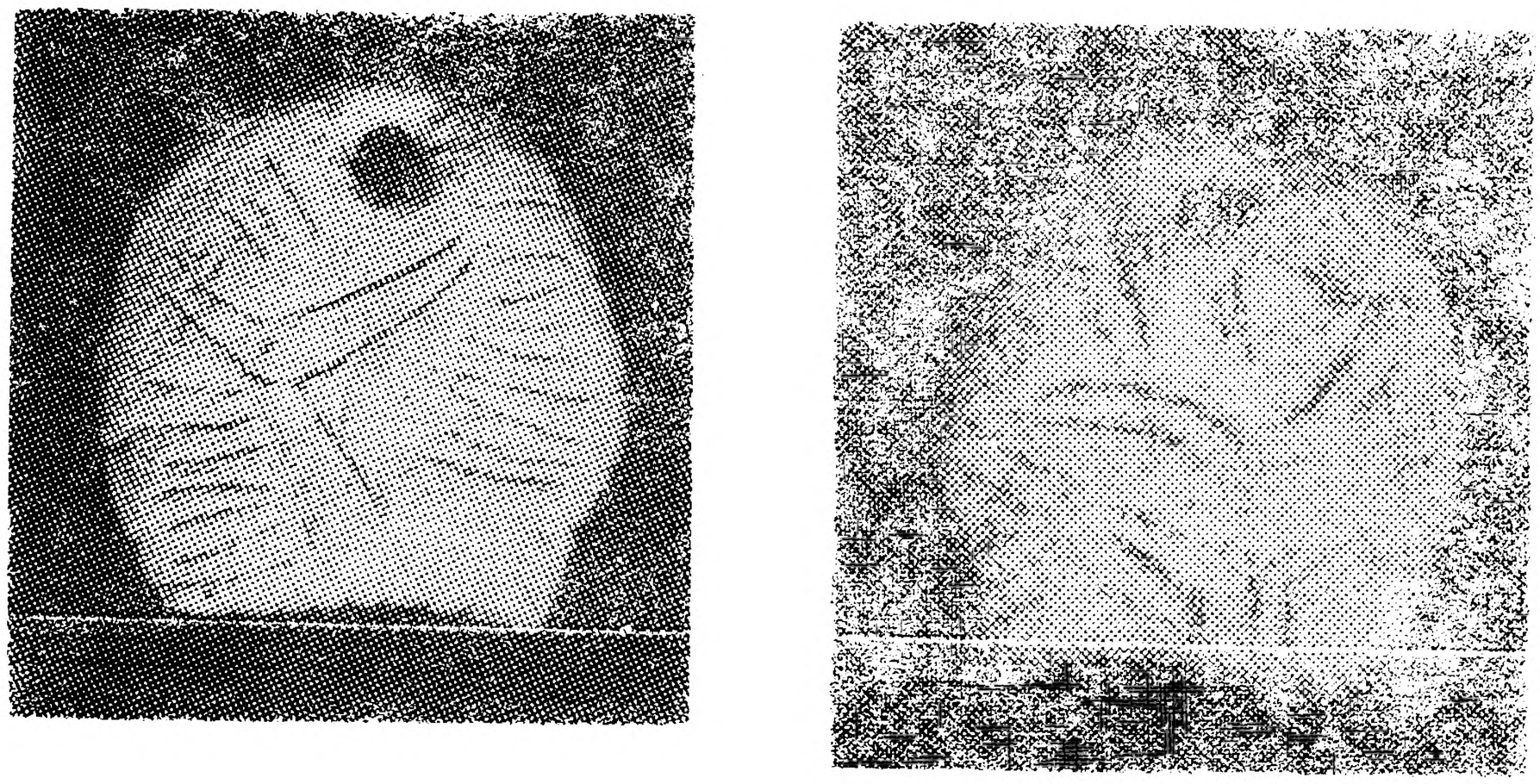

Fig. 2. Amuleta-pandantiv de la Mitoc. Stînga, simbolul locuinței paleolitice; dreapta, siluetă umană alergînd.

mina capturarea lor efectivă [6]. În cadrul ceremoniilor magico-religioase, care precedau plecarea la vînătoare, se reda, pe pereții peșterilor, pe stînci, pe obiecte de dimensiuni mai mici, ori chiar pe pămînt (nisip) imaginile animalelor ce trebuiau vînate. „Uciderea" acestora, în cadrul acelorași ceremonii, reprezenta, în credințele populațiilor primitive, succesul vînătorii. Astăzi, toate aceste picturi, gravuri, piese de artă mobilieră etc., au devenit opere artistice, dar semnificația lor inițială nu poate fi trecută cu vederea.În acest sens, A. Leroi-Gourhan apreciază că „Lascaux nu e mai puțin inclusă în viața socio-religioasă a contemporanilor decît Capela Sixtină în viața Romei din veacul al XVI-lea" [7].

Pe teritoriul țării noastre, în stațiunile de la Ripiceni-Izvor și Buda-Dealul Viei au fost efectuate descoperiri arheologice, considerate ca reprezentînd alte elemente ale magiei vînătorești. Astfel, în prima stațiune, în unul din nivelurile aparținînd paleoliticului mijlociu, a fost dezvelit un craniu de mamut, animal care constituia vînatul de predilecție al comunității de neandertalieni ce populau terasele Prutului în urmă cu 50-60 de milenii. Acesta, aparținînd unui exemplar tînăr, a fost depus într-o mică groapă, protejat cu lespezi de piatră [8]. „Osuarului" descoperit în așezarea gravettiană de la Buda-Dealul Viei i s-a atribuit aceeași semnificație legată de magia vînătorii [9].

Evidențierea diferențierii magiei de religie la populațiile paleolitice constituie o dificultate majoră în posibilitățile de interpretare corectă a materialelor și descoperirilor arheologice. Interdependența dintre aceste două elemente ale vieții spirituale, specifice comunităților primitive, nu poate fi negată. Existența religiei sau chiar a mai multor religii în epoca paleolitică este precizată în numeroase lucrări de specialitate [10], pe baza elementelor artistice, a complexelor funerare sau de cult. În acest sens, considerăm că, atunci cînd comunitatea de neandertalieni de la Ripiceni-Izvor au îngropat *cu intenție* craniul unui pui de mamut și l-au protejat cu lespezi de gresie, ori cînd „artiștii" paleoliticului superior dintr-o foarte largă arie geografică europeană au decorat peșterile — devenite adevărate sanctuare — cu imaginile animalelor ce trebuiau vînate, cînd modelau chipul acestora în lut ori îl sculptau în os, fildeș, corn, piatră etc., se poate vorbi de elemente ale magiei vînă-

---

6. Cf. D. Matei, *Originile artei,* București, 1981, p. 151-154.

7 A. Leroi-Gourhan, *Gestul și cuvîntul,* vol. II, București, 1983, p. 184.

8. Al. Păunescu, V. Chirica, *Cercetări arheologice recente în zona Prutului Mijlociu,* în *Analele Academiei Române, Memoriile Secției de Științe Istorice* 4, 1977, 2, p. 63.

9. O. Necrasov, M. Bulai-Știrbu, *Contribuții la studiul faunei pleistocene de la Buda (jud. Bacău) cu o privire specială asupra caracteristicilor renului,* în *Carpica,* 1971, p. 7 și urm.

10. Cf. Gabriel et Adrien de Mortillet, *La Préhistoire. Origine et antiquité de l'homme,* Paris, 1910 ; Th. Mainage, *Les religions de la Préhistoire. L'âge paléolithique,* Faris, 1921; S. Reinach, *L'art et la magie,* în *Cultes, mythes et religions,* Paris, vol. I ; R. R. Schmidt, *L'anima dell'uomo preistorico,* Milano, 1941 ; P. Wernert, *L'homme esteticus,* în *À la recherches de la mentalité préhistorique,* Paris, 1952 ; G. H. Luguet, *L'art et la religion des hommes fossiles,* Paris, 1926 ; A. Leroi-Gourhan, *op. cit.,* 1965 ; idem, *op. cit.,* vol. I-II, 1983 ; R. Lantier, *La vie préhistorique,* (col. „Que sais-je ?", nr. 535), Paris, 1965 ; V. Gordon Childe, *Făurirea civilizației,* București, 1966 ; idem, *De la preistorie la istorie,* București, 1967 ; M. Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase,* București, vol. I, 1981 ; J. Maringer, *L'Homme préhistorique et ses dieux,* Grenoble, 1958 ; A. Leroi-Gourhan, *Les religions de la Préhistoire,* Paris, 1964 ș. a.

mina capturarea lor efectivă [6]. În cadrul ceremoniilor magico-religioase, care precedau plecarea la vînătoare, se reda, pe pereții peșterilor, pe stînci, pe obiecte de dimensiuni mai mici, ori chiar pe pămînt (nisip) imaginile animalelor ce trebuiau vînate. „Uciderea" acestora, în cadrul acelorași ceremonii, reprezenta, în credințele populațiilor primitive, succesul vînătorii. Astăzi, toate aceste picturi, gravuri, piese de artă mobilieră etc., au devenit opere artistice, dar semnificația lor inițială nu poate fi trecută cu vederea.În acest sens, A. Leroi-Gourhan apreciază că „Lascaux nu e mai puțin inclusă în viața socio-religioasă a contemporanilor decît Capela Sixtină în viața Romei din veacul al XVI-lea" [7].

Pe teritoriul țării noastre, în stațiunile de la Ripiceni-Izvor și Buda-Dealul Viei au fost efectuate descoperiri arheologice, considerate ca reprezentînd alte elemente ale magiei vînătorești. Astfel, în prima stațiune, în unul din nivelurile aparținînd paleoliticului mijlociu, a fost dezvelit un craniu de mamut, animal care constituia vînatul de predilecție al comunității de neandertalieni ce populau terasele Prutului în urmă cu 50-60 de milenii. Acesta, aparținînd unui exemplar tînăr, a fost depus într-o mică groapă, protejat cu lespezi de piatră [8]. „Osuarului" descoperit în așezarea gravettiană de la Buda-Dealul Viei i s-a atribuit aceeași semnificație legată de magia vînătorii [9].

Evidențierea diferențierii magiei de religie la populațiile paleolitice constituie o dificultate majoră în posibilitățile de interpretare corectă a materialelor și descoperirilor arheologice. Interdependența dintre aceste două elemente ale vieții spirituale, specifice comunităților primitive, nu poate fi negată. Existența religiei sau chiar a mai multor religii în epoca paleolitică este precizată în numeroase lucrări de specialitate [10], pe baza elementelor artistice, a complexelor funerare sau de cult. În acest sens, considerăm că, atunci cînd comunitatea de neandertalieni de la Ripiceni-Izvor au îngropat *cu intenție* craniul unui pui de mamut și l-au protejat cu lespezi de gresie, ori cînd „artiștii" paleoliticului superior dintr-o foarte largă arie geografică europeană au decorat peșterile — devenite adevărate sanctuare — cu imaginile animalelor ce trebuiau vînate, cînd modelau chipul acestora în lut ori îl sculptau în os, fildeș, corn, piatră etc., se poate vorbi de elemente ale magiei vînă-

---

6. Cf. D. Matei, *Originile artei*, București, 1981, p. 151-154.

7 A. Leroi-Gourhan, *Gestul și cuvîntul*, vol. II, București, 1983, p. 184.

8. Al. Păunescu, V. Chirica, *Cercetări arheologice recente în zona Prutului Mijlociu*, în *Analele Academiei Române, Memoriile Secției de Științe Istorice* 4, 1977, 2, p. 63.

9. O. Necrasov, M. Bulai-Știrbu, *Contribuții la studiul faunei pleistocene de la Buda (jud. Bacău) cu o privire specială asupra caracteristicilor renului*, în *Carpica*, 1971, p. 7 și urm.

10. Cf. Gabriel et Adrien de Mortillet, *La Préhistoire. Origine et antiquité de l'homme*, Paris, 1910 ; Th. Mainage, *Les religions de la Préhistoire. L'âge paléolithique*, Faris, 1921; S. Reinach, *L'art et la magie*, în *Cultes, mythes et religions*, Paris, vol. I ; R. R. Schmidt, *L'anima dell'uomo preistorico*, Milano, 1941 ; P. Wernert, *L'homme esteticus*, în *À la recherches de la mentalité préhistorique*, Paris, 1952 ; G. H. Luguet, *L'art et la religion des hommes fossiles*, Paris, 1926 ; A. Leroi-Gourhan, *op. cit.*, 1965 ; idem, *op. cit.*, vol. I-II, 1983 ; R. Lantier, *La vie préhistorique*, (col. „Que sais-je ?", nr. 535), Paris, 1965 ; V. Gordon Childe, *Făurirea civilizației*, București, 1966 ; idem, *De la preistorie la istorie*, București, 1967 ; M. Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, București, vol. I, 1981 ; J. Maringer, *L'Homme préhistorique et ses dieux*, Grenoble, 1958 ; A. Leroi-Gourhan, *Les religions de la Préhistoire*, Paris, 1964 ș. a.

torești. Nu a făcut excepție nici grupul de neantropieni de la Mitoc-Malul Galben, care a căutat să reprezinte, prin tehnica inciziei, capul stilizat al unui ierbivor. Dar, religia, credința într-o putere supranaturală, menită să le asigure succesul la vînătoare, a apărut în momentul cînd toate aceste grupe umane *credeau* că prin aceste diverse tipuri de manifestări zeul animalelor sau al văzduhului sau al pămîntului era înduplecat și le arăta bunăvoința sa. Au fost suficiente unele coincidențe pentru crearea convingerilor, perpetuate apoi din generație în generație, multiplicate pe noi planuri și ridicate la valoarea de simbol. Evident, nu trebuie luate în discuție „tratamentele" magice ale unor șamani, „tămăduitori", existenți atît la populațiile primitive preistorice, cît și la acelea care și astăzi se află în stare de primitivitate, întrucît paleoetnografii au constatat că înșiși acești vraci nu cred în practicile lor magice.

Spre finalul paleoliticului superior și îndeosebi în epipaleolitic și mezolitic (mileniile X-V î.e.n.), odată cu diversificarea ocupațiilor, prin făurirea unor noi unelte de munca, oamenii și-au multiplicat propriile reprezentări artistice, unele avînd și atribute religioase. Această interpretare credem că s-ar putea da unei falange de equideu de la Cuina Turcului-Dubova (zona Porților de Fier)[11], decorată cu motive geometrice, ce ar putea constitui un prototip al diverselor „Venus" din culturile neo-eneolitice. De asemenea, între „Marea Mamă", reprezentată plastic în toate culturile neoliticului și eneoliticului din România și din întregul continent, interpretată ca reprezentînd zeița fecundității și a fertilității (care determină înmulțirea oamenilor și a animalelor și chiar pămîntul îl face să rodească) și așa-numitele „Venus" ale epocii paleolitice, descoperite în numeroase stațiuni din U.R.S.S., Cehoslovacia, Franța, Austria etc. există evidente asemănări tipologice, ceea ce ar presupune să li se atribuie, într-o anumită măsură, un rol asemănător în viața spirituală a societăților primitive.

Un alt aspect al religiei în paleolitic îl constituie cultul morților și credințele în supraviețuire, în viața viitoare. Această interpretare s-a dat descoperirilor de morminte, situate în perimetrul locuințelor paleolitice, în imediata apropiere a vetrei de foc, decedatul fiind înconjurat de obiectele care îi aparținuseră în timpul vieții. În același sens, acestor tipuri de înmormîntări li s-a dat și o altă semnificație, legată de faptul că după moarte omul primește puteri supranaturale, în acest caz el urmînd să apere casa și locuitorii ei. Însă, indiferent de interpretarea numeroaselor vestigii paleolitice, considerăm că de reținut este doar ideea existenței credințelor religioase, alături de magie și de practicile magico-vînătorești, încă din paleoliticul superior, ca o trăsătură definitorie a vieții spirituale.

Descoperirea amuletei de la Mitoc-Botoșani ne poate oferi importante indicii cu privire la vechimea credințelor religioase. Nu credem că poate fi tăgăduit faptul că la început, aceste obiecte de suspendat au avut și un rol pur estetic, fiind, deci, utilizate ca podoabe. Succesul la vînătoare pe care l-a avut posesorul lor a determinat să li se atribuie

---

11. Al. Păunescu, *Cercetările arheologice de la Cuina Turcului-Dubova (jud. Mehedinți)*, în *Tibiscum*, Istorie, V, 1978, fig. 9/1 a-d; V. Boroneanț, *Le caractère magico-religieuse de l'art épipaléolithique du sud-ouest de la Roumanie*, în *Les Religions de la Préhistoire*, Valcamonica, 1972, p. 105 și urm.

și funcția supranaturală. În acest sens, și pentru a putea stabili cu oarecare certitudine începutul unor practici magice, vînătorești și al credințelor religioase, măcar pentru teritoriul țării noastre, trebuie să precizăm că, dacă din punct de vedere cultural complexul nr. 27 a fost atribuit unei etape de început a culturii gravettiene, pe baza datelor de radiocarbon, vîrsta absolută a piesei este de 26.700 plus-minus 1.040 ani B. P., deci pandantivul în discuție a fost creat între 27.740 — 25.660 ani B. P. [12]. În cadrul obiectelor paleolitice de suspendat, amuleta de la Mitoc nu reprezintă cea mai veche piesă de acest fel din Europa, întrucît A. Leroi-Gourhan constată că primele pandantive sînt cunoscute încă din vremea culturii châtelperroniene, datată între 35.000-30.000 ani, dintre care doar unele au atît conturul, cît și una sau ambele suprafețe decorate cu incizii, reprezentări mai explicite fiind realizate într-o etapă evoluată a culturii magdaleniene [13]. Pe baza cercetărilor arheologice s-a putut constata că amuletele, din diverse roci, sînt deosebit de rare și nu apar decît începînd cu Gravettianul mijlociu (circa 20.000 ani), marea lor majoritate nefiind decorate. Doar la Așurkogo, la sud-sud-est de lacul Baikal [14], Pavlov I și II (Slovacia) [15], Grotte de la Betche-Aux-Rotches à Spy, Grotte du Prince à Marche-les-Dames, Grottes de Goyet (Belgia) [16] etc. s-au descoperit și piese cu decor reprezentat din incizii neregulate, pe contur și pe una sau ambele suprafețe. Evident, aceste piese au putut avea doar un rol estetic, fără alte atribute. Din aceste considerente, apreciem că amuleta-pandantiv de la Mitoc, cu trăsături artistice bine reliefate, unică în ceea ce privește atît materia primă din care a fost realizată, cît și elementele decorative, poate fi considerată printre cele mai vechi obiecte de acest fel de pe întregul continent, stabilind, dacă nu începuturile, cel puțin o etapă importantă din istoria practicilor magice și a credințelor religioase.

VASILE CHIRICA

---

12. V. Chirica, *Datarea prin C 14 a unor locuiri gravettiene de la Mitoc-Malul Gaben (com. Mitoc, jud. Botoșani)*, în *SCIVA*, 35, 1984, 1, p. 74-79 ; idem, *La chronologie relative et absolue des habitats aurignaciens et gravettiens de la Roumanie*, în *World Archaeological Congress*, Londra-Southampton, 1986.

13. A. Leroi-Gourhan, *op. cit.*, 1965, p. 57.

14. Z. A. Abramova, *Arheologija SSSR, svod Arheologiceskih istocinokov*, Moscova-Leningrad, 1962, p. 53 și pl. LIX/9, LVI/12.

15. M. Otte, *op. cit.*, p. 388 și urm. ; B. Klima, *Die paläolithische Station Pavlov II*, Praga, 1970, p. 366, fig. 168/151-152.

16. M. Otte, *Le Paléolithique supérieur ancien en Belgique*, Bruxelles, 1979, p. 297-416.

PRACTICI RITUALE
ÎN VREMEA CULTURII CUCUTENI

„Lumea imaginară creată și continuu îmbogățită prin contactul cu materia se lasă greu surprinsă din creațiile figurative sau geometrice ale diferitelor culturi preistorice."

MIRCEA ELIADE

Pentru reconstituirea vieții spirituale a creatorilor celebrei civilizații Cucuteni cercetătorul nu dispune, ca și în cazul altor culturi preistorice, decît de puținele informații oferite de cercetările arheologice. Acestea, însă, nu pot să ofere, în lipsa izvoarelor scrise, decît resturile miraculos păstrate ale unor activități fizice care au în spatele lor, fără îndoială, idei și credințe religioase. Cercetătorul are în față fărîmele disparate ale unui mesaj într-o limbă necunoscută. De aici rezidă primejdia continuă de a substitui ideilor epocii cercetate pe acelea ale preistoricianului. Regretatul istoric al religiilor Mircea Eliade ne atrage cu justețe atenția asupra „opacității documentelor preistorice" care nu pot să ne prezinte decît „o viziune fragmentară, și, în fond mutilată a vieții și gîndirii religioase" [1].

Judecînd după nivelul civilizației materiale purtătorii culturii Cucuteni au avut, probabil, o viață spirituală deosebit de bogată. Complexitatea ei transpare din magnifica decorație spiralo-meandrică a ceramicii, din existența unor locuri și construcții destinate practicării ceremoniilor religioase, precum și din frecvența reprezentărilor antropomorfe și zoomorfe plastice sau pictate.

Din nefericire, miturile și legendele cosmogonice cucuteniene, pe care le bănuim de o bogăție și complexitate deosebită [2], sînt iremediabil pierdute. Chiar cei mai îndrăzneți și mai optimiști dintre cercetători nu speră decît în restituirea, în linii mari, a scheletului concepțiilor religioase cucuteniene. Dar chiar și această dificilă întreprindere rămîne încă un deziderat și va fi pregătită de acumularea de date certe și minuțioase analize ale diferitelor aspecte ale edificiului religios cucutenian.

Sîntem mulțumiți că nu trebuie să ne avîntăm, deocamdată, așa cum spune marele arheolog francez A. Leroi-Gourhan: „în ceața cea mai densă, pe un teren alunecos și presărat cu ravine" [3], care ar fi re-

---

1. M. Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase, I, — de la epoca de piatră la misterele din Eleusis*, București, 1983, p. 52.

2. Pentru a înțelege extraordinara complexitate a universului religios al societăților agricole recomandăm consultarea lucrării, devenită clasică, a lui J. G. Frazer, *Creanga de aur*, București, 1980, vol. I-IV; Cf. și M. Eliade, *op. cit.*, p. 52

3. A. Leroi-Gourhan, *Les religions de la préhistoire, Paléolithique*, Presses Universitaires de France, 1976, p. 1.

constituirea vieții religioase a creatorilor civilizației cu ceramică pictată. Demersul nostru va fi orientat spre un obiectiv mai puțin ambițios, acel al trecerii în revistă, probabil incompletă, a practicilor rituale cucuteniene. Pentru aceasta vom proceda la ordonarea informațiilor furnizate de cercetările arheologice și vom încerca, pe cît posibil, să propunem unele interpretări, întotdeauna temperate de prudența cerută de stadiul actual al cunoașterii.

Ritualuri de fundare. Literatura arheologică românească cuprinde mai multe mențiuni cu privire la diferite forme de ritualuri de fundare ale construcțiilor cucuteniene. Cele mai numeroase descoperiri au fost făcute în așezarea Cucuteni A-B de la Traian-Dealul Fîntînilor. În general, după datele publicate pînă în prezent, se pare că există două variante ale ritualului de fundare. În prima variantă, mai simplă, se îngropa un vas de obicei un pahar (goblet), pictat în stil α, singur sau însoțit de ofrande de carne de animal din care nu s-au păstrat decît oasele [4]. În cea de a doua variantă se îngropau sub vatra locuinței unul sau mai multe vase cu ofrande [5], probabil atît ca rit de fundare a locuinței cît și pentru consacrarea vetrei.

O ceremonie legată de consacrarea vetrei a fost întîlnită și în așezarea Cucuteni B de la Poduri-Dealul Ghindaru. Aici, o vatră cruciformă, modelată din bucăți îmbinate, avea înglobat în miezul ei o cupă cu picior, pictat în stil ε, spartă ritual [6].

O variantă deosebită de fundare a unei locuințe a fost pusă în evidență în așezarea Cucuteni B 1 de la Ghelăiești-Nedeia. Sub podina locuinței nr. 1 o groapă care se adîncea mult în pămîntul galben, pînă la 1,70 m, conținea un crater splendid pictat în stil δ 2, în interiorul căruia se aflau fragmente din două vase mici pictate în stil γ 2, puternic arse. Pe lîngă vasele mici incomplete au fost descoperite mai multe fragmente plate de chirpic destul de friabil care păreau să facă parte dintr-un altar [7]. Se pare că după săvîrșirea ceremonialului în care au fost folosite cele două vase mici și altarul, acestea au fost sparte și o parte din resturile lor au fost depuse în craterul îngropat sub locuință.

O practică asemănătoare constatăm la fundarea L 14 de la Drăgușeni-Ostrov. Aici în „groapa de ofrandă", amplasată excentric, pe o piatră se aflau două vase cu urme de ardere secundară, unul dintre vase era plin cu cenușă, cărbune și bucăți de chirpici. Ca și la Traian-Dealul Fîntînilor în vas se mai aflau un os și o unealtă de os. Vasele erau acoperite cu o lespede de piatră ce purta urme de ardere [8]. Ca și la Ghelăiești se presupune efectuarea ceremoniei rituale undeva în afara zonei în care a fost construită locuința, resturile fiind apoi depuse în va-

---

4. H. Dumitrescu și Vl. Dumitrescu, *Săpăturile de la Traian-Dealul Fîntînilor*, în *Materiale*, VI, 1959, p. 166 și 173.
5. *Ibidem*. p. 172.
6. D. Monah, St. Cucoș, D. Popovici, S. Antonescu, *Săpăturile arheologice din tell-ul cucutenian Dealul Ghindaru, com. Poduri, jud. Bacău*, în *Cercetări arheologie*, V, 1982, p. 10.
7. A. Nițu, St. Cucoș, D. Monah, *Ghelăiești (Piatra Neamț) I. Săpăturile din 1969 în așezarea cucuteniană „Nedeia"*, în *Memoria Antiquitatis*, III, 1971, p. 59, fig. 26/1-2 ; 4/3-4.
8. S. Marinescu-Bîlcu, *Cercetările de la Drăgușeni (Botoșani)*, în *Materiale*, XV, 1983, p. 83-84.

sele care au fost îngropate [9]. Nu este exclus ca lespedea care acoperea vasele să fi jucat rolul altarului de la Ghelăiești.

În sfîrșit, un ritual de fundare, mai puțin obișnuit, a fost descoperit în așezarea Cucuteni A 2 de la Vermești-Cetățuia. Sub platforma locuinței nr. 1, imediat sub lutuială a fost descoperită o groapă (Gr. 1) cu diametrul de 1,10 m și adîncimea de 1,50 m. În groapă erau clădite cu grijă 21 de fragmente mari de rîșnițe, peste care se aflau 6 rîșnițe mari, îngrijit lucrate, așezate două cîte două. Atît fragmentele cît și exemplarele întregi erau așezate cu partea utilă în jos [10]. Urme din lutuiala platformei au fost descoperite pe ultimele rîșnițe, ceea ce demonstrează că groapa era deschisă în momentul în care a fost construită platforma.

Datele disponibile despre ritualurile de fundare cucuteniene sînt destul de puține și incomplete. Nu avem indicii decît foarte puține asupra componenței ofrandei, care cuprindea uneori, se pare, carne de animale de la care nu au rămas decît oasele. Cu mai multă siguranță se poate afirma că ofranda sau ofrandele erau arse și doar resturile combustiei rituale erau depuse în vase. Cu privire la modul în care era săvîrșit ritualul de fundare, care pare să nu fi avut reguli foarte precise, nu știm decît că se făcea în afara zonei în care urma să fie amplasată construcția. Ritualul constatat la vatra cruciformă de la Poduri ar putea să nu fie în legătură cu fundarea locuinței, care avea unele caracteristici de sanctuar, ci mai degrabă de consacrarea vetrei. În sfîrșit, ritualul de fundare al construcției de la Vermești a fost pus în legătură cu existența unui atelier pentru prelucrarea uneltelor de piatră [11].

Informațiile sumare, publicate doar în rapoarte de săpături, nu ne permit să stabilim cu oarecare certitudine rostul construcțiilor la care se practicau ritualuri de fundare. Este sigur, însă, că nu toate locuințele cucuteniene erau consacrate printr-un ritual de fundare. Cu toate datele incomplete pare destul de ciudată absența ritualului de fundare în cazul unor construcții de cult.

Deosebit de interesantă ni se pare descoperirea unei gropi, cu un inventar variat și neașteptat de bogat, în așezarea Cucuteni B 1 de la Ghelăiești-Nedeia. Groapa a fost considerată, de autorul săpăturilor, ca atestînd un ritual de fundare a așezării [12].

În ceea ce privește semnificația practicilor rituale descrise mai sus, cercetătorii români le consideră, destul de expeditiv, ca fiind ritualuri de fundare a construcțiilor. Singura cercetătoare care propune o interpretare mai detaliată a acestei practici este S. Marinescu-Bîlcu. Colega bucureșteană consideră că: „probabil în afara locuinței se practica un anumit ritual — poate de purificare, sau de ofrandă adusă unei divinități chtoniene“ [13].

Rituri de fundare ale construcțiilor sînt constatate în toate epocile istorice, fiind răspîndite peste tot în lume [14]. După M. Eliade prac-

---

9. *Ibidem.*

10. D. Monah, *Sondajul de salvare din așezarea neo-eneolitică de la Vermești-Comănești (I)*, în *Carpica*, VI, 1976, p. 14, fig. 2/1.

11. *Ibidem.*

12. Informații St. Cucoș căruia îi mulțumim.

13. S. Marinescu-Bîlcu, *op. cit.*, p 83-84.

14. M. Eliade, *De Zalmoxis à Genghis-Khan. Etude comparative sur les religions et le folklore de la Dacie et de l'Europe Orientale*, Payot, 1970, p. 173-177.

tica ritualurilor de fundare a construcțiilor pare să-și aibă originea în neolitic, fiind folosită cu consecvență pentru construcțiile de cult [15]. Se știe că mai ales meșteșugarii, în special zidarii și făurarii, își învăluie cunoștințele într-un simbolism ermetic, secretele meseriei nefiind transmise decît celor inițiați [16]. Este firesc ca tocmai constructorii să acorde o vie atenție respectării ritualurilor ce asigură succesul meseriei lor. Pămîntul, pe care se construiește este un teritoriu ce prin construcție devine sacru [17]. De fapt, ne așteptam ca toate construcțiile de cult să fie consacrate prin ritualuri de fundare, deoarece prin excelență sanctuarul este considerat ca „Centru al Universului“ [18].

În baladele românești (amintim doar pe cea mai celebră: Mănăstirea Argeș) și balcanice ridicarea unei construcții deosebite cere un sacrificiu uman [19]. De obicei este vorba de imolarea soției celui mai bun dintre constructori [20]. În alte legende, deoarece motivul are o largă răspîndire, este suficientă sacrificarea unei efigii umane, a umbrei unei victime, sau de sacrificii de substituire, de obicei animale [21]. De regulă în ritualurile de fundare se practică sacrificii sîngeroase care asigură soliditatea construcției [22].

Din nefericire, pentru noi, informațiile sumare publicate, pînă în prezent, despre ritualurile de fundare ale construcțiilor cucuteniene nu ne permit o analiză mai profundă. Ar fi necesar ca prin analize de laborator să fie determinat caracterul ofrandelor depuse în vasele îngropate sub locuințe. Oricum, ni se pare că la baza ritualurilor de fundare se află o ideologie comună care condiționează reușita construcției de un transfer de „suflet“, edificiul fiind însuflețit prin ofranda imolată sau îngropată [23]. O direcție de cercetare deosebit de interesantă, după stabilirea caracterului ritualurilor și ofrandelor utilizate la fundarea construcțiilor eneolitice, va fi posibila lor continuitate în perioadele mai recente [24].

Complexe rituale. Sub această denumire, improprie și imprecisă, sînt cunoscute vestigiile unor practici rituale probabil cosmogonice. Tipologic se pot deosebi două categorii: complexe cu statuete și complexe formate din vase. Deoarece cea de a doua categorie este, în momentul de față, imposibilă de interpretat, noi ne vom ocupa doar de prima categorie.

Complexe cu statuete. În eneoliticul din Moldova sînt cunoscute mai multe complexe rituale cu statuete, în aria culturilor Precucuteni și Cucuteni sînt descoperite pînă în prezent trei complexe cu statuete

15. *Ibidem*, p. 176-177.
16. *Ibidem*, p. 172; idem, *Forgerons et Alchimistes*, Flamarion, 1956, p. 174.
17. *Ibidem*, p. 175.
18. *Ibidem*, p. 175-176.
19 *Ibidem;* idem, *Le Sacré et le Profane*, Gallimard, 1965, p. 51.
20. *Ibidem.*
21. *Ibidem.*
22. *Ibidem.*
23. *Ibidem*, p. 178.
24. *Ibidem*, p. 184; M. Eliade apreciază că în România și Balcani „un certain nombre d'éléments culturels pré-indo-européens et paléo-indo-européens s'y sont mieux conservés que partout ailleurs en Europe,“, considerînd necesară o cercetare sistematică în acest domeniu pe care și noi îl considerăm deosebit de promițător.

destul de asemănătoare între ele. Cel mai vechi complex se datează în faza Precucuteni II, fiind descoperit în stațiunea Poduri-Dealul Ghindaru.

Într-un vas de mari dimensiuni, acoperit cu un capac, protejat de un alt vas așezat cu fundul în sus, se aflau 21 de statuete feminine, 13 tronuri de lut ars și alte două mici obiecte [25]. Au fost distinse două grupuri de personaje: primul format din 15 statuete mari, pictate cu roșu, iar al doilea compus din șase statuete mai mici, nepictate [26]. Deosebit de important ni se pare faptul că statuetele erau păstrate în vas în paie de cereale [27], atît pentru a fi protejate dar mai ales pentru a asigura sacralizarea efigiilor divinităților prin contactul cu cerealele [28].

În legătură cu semnificația statuetelor din complexul de la Poduri au fost formulate două ipoteze: portretizarea unei părți din panteonul populației precucuteniene [29] sau reprezentarea unei societăți secrete feminine (Weiberbünde) aflată în legătură cu misterul nașterii și al fertilității [30]. Prima ipoteză ni se pare mai plauzibilă. Presupunem că la anumite ocazii, probabil la intervale regulate, se proceda la o ceremonie în care statuetele erau scoase din vasul în care erau păstrate, poate chiar de membrele unei societăți secrete feminine care avea în grijă sanctuarul și complexul de statuete. Probabil în astfel de ocazii, pe baza unui scenariu ritual se proceda la un ritual în care era reactualizat „misterul central: înnoirea periodică a lumii" [31].

Celelalte două complexe au numeroase trăsături comune. Ambele sînt descoperite în așezări din faza Cucuteni B. Construcțiile în care se aflau sînt considerate, cu îndreptățire de către descoperitori, ca avînd caracter de sanctuar (locuință-sanctuar), complexele fiind asociate și cu alte obiecte de cult [32]. O caracteristică a sanctuarelor eneolitice din Moldova este absența uneltelor, armelor și numărul mic de vase descoperite. În general inventarul obișnuit în locuințe lipsește [33].

La Ghelăiești complexul era compus din patru statuete feminine dispuse cardinal într-un vas mare pictat. Cele patru statuete au fost

---

25. D. Monah, St. Cucoș, D. Popovici, S. Antonescu, Gh. Dumitroaia, *Cercetările arheologice de la Poduri-Dealul Ghindaru*, în *Cercetări arheologice*, VI, 1983, p. 19 și urm.

26. *Ibidem*; D. Monah, *O importantă descoperire arheologică*, în *Arta*, 7-8, 1982, p. 11 și urm.

27. D. Monah, *op. cit.*, p. 11.

28. Practici asemănătoare sînt atestate în faza Tripolie A, unde în pasta statuetelor se înglobează boabe de cereale (cf. S. N. Bibikov *Ranneetripol'skoe poselenie Luka-Vrublevetkaija po na Dnestre*, în *Materialy i issledovanja po arheologii SSSR*, 1953, 38, p. 207). În cultura ceramicii liniare a fost depistată amestecarea făinii de cereale în pasta statuetelor (vezi O. Höckmann, *Ein ungewöhnlicher Statuettenkopf aus Rockenberg, Wetteraukreis*, în *Jahrbuch des Romisch-Germanischen Zentral-Museums*, 32, 1985, p. 92 și urm.).

29. D. Monah, *op. cit.*, p. 13.

30. M. Eliade, *Mythes, rêves et mystéres*, Gallimard, 1957, p. 262 și urm.; D. Monah, *Capodopere cucuteniene*, în *Ateneu*, S. N., nr. 10 (191), oct. 1985, p. 10.

31. M. Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, I, p. 42.

32. St. Cucoș, *Un complex ritual cucutenian descoperit la Ghelăiești (jud. Neamț)*, în SCIV, 24, 1973, 2, p. 215, vezi și nota 1; C. Mihai, D. Boghian, *Complexul cucutenian de cult descoperit la Buznea (com. Tîrgu Frumos)*, în *Memoria Antiquitatis*, IX-XI (1977-1979), 1985, p. 429 și urm.

33. *Ibidem*.

găsite în picioare, lipite de peretele vasului [34]. Se pare că toate statuetele erau pictate în maniera specifică fazei Cucuteni B dar numai pe două exemplare pictura este bine conservată. Interesant este că cele două statuete pictate au capul acoperit cu culoare neagră. Surprinzător este faptul că, în pofida excelentei conservări a unor statuete, una dintre ele are capul lipsă [35]. Credem că acest lucru nu este întîmplător. Dacă corodarea picturii de pe două statuete se poate explica prin infiltrarea apei de ploaie, aceasta nu poate fi socotită vinovată pentru decapitarea ultimei statuete. Subliniem că vasul cu statuete era acoperit cu un capac și protejat de un vas mare așezat cu fundul în sus. În jurul „componentei centrale" se aflau șase vase așezate în cerc [36].

Următorul complex descoperit la Buznea este aproape identic cu cel de la Ghelăiești. De data aceasta trei statuete feminine și una masculină erau culcate pe spate, cap la cap, fiind acoperite de un castron tronconic [37]. Statuetele erau orientate în direcția punctelor cardinale. Autorii descoperirii afirmă că statueta orientată spre est, modelată în poziție șezînd, pare să fie masculină [38]. Remarcăm și faptul că figurina orientată spre vest are capul și extremitatea picioarelor lipsă, fiind și singura piesă pe care au fost observate urme de pictură neagră [39]. Deoarece și pe statueta orientată spre nord se observă cîteva urme de vopsea roșie [40], presupunem că toți idolii din complex erau pictați, pictura corodîndu-se. Castronul care acoperea statuetele și care împreună cu ele constituiau „componenta centrală" era înconjurat de șase vase dispuse în cerc [41]. Nu insistăm asupra inventarului construcției: vatra semilunară, vasul cu tub de scurgere, etc. [42], deoarece acestea doar întăresc caracterul de sanctuar al construcției fără să ne ajute în interpretarea complexului.

Încercînd să interpreteze complexul de cult de la Ghelăiești, St. Cucoș consideră că cele patru statuete dispuse în cruce pot fi puse în legătură cu cariatidele vasului-suport de la Luka-Vrublevețkaija care la rîndul lor „pot fi corelate cu alte reprezentări cruciale tripoliene, cum sînt altarele cruciforme de la Vladimirovka" [43]. Urmîndu-l pe A. Nițu [44], St. Cucoș pune cele patru statuete de la Ghelăiești în „raport cu cele patru direcții ale spațiului și cu cele patru anotimpuri" [45]. Cît despre

---

34. St. Cucoș, *op. cit.*, p. 207 și fig. 2/1. În momentul descoperirii statuetele erau lipite de peretele vasului cu o crustă de calcar datorită infiltrării apei de ploaie. Poziția verticală a statuetelor se poate explica doar dacă spațiul dintre ele era umplut cu paie. Spre deosebire de situația de la Poduri la Ghelăiești urmele paielor nu s-au păstrat.

35. *Ibidem*, p. 210-211, fig. 5-8.

36. *Ibidem*, p. 207, fig. 2/1; 3/1-3; 4/1-6.

37. C. Mihai, D. Boghian, op. cit., p. 429, fig. 3/1-2.

38. *Ibidem*, p. 431, fig. 8-11. Între ilustrația foto și cea desenată, ambele de proastă calitate, se observă o inadvertență în ceea ce privește statueta masculină (vezi și fig. 8 a și 10 a).

39. *Ibidem*, p. 431.

40. *Ibidem.*

41. *Ibidem*, p. 429 și urm.

42. *Ibidem.*

43. Șt. Cucoș, *op. cit.*, p. 212.

44. A. Nițu, *Reprezentări feminine dorsale pe ceramica neo-eneolitică carpato-balcanică*, în *Memoria Antiquitatis*, II, 1970, p. 95.

45. St. Cucoș, *op. cit.*, p. 213.

cele șase vase aranjate în cerc în jurul vasului cu statuete, acestea sînt interpretate prin analogie cu cele șase cariatide ale suportului, „Hora de la Frumușica“ [46], explicația, preluată de la A. Nițu [47], constînd în amplificarea direcțiilor spațiului de la patru la șase [48].

Interpretarea lui St. Cucoș este îmbrățișată și de descoperitorii complexului de la Buznea [49], dar este contestată de S. Marinescu-Bîlcu pe motivul că nu pot exista „două concepții cosmogonice diferite cu patru sau șase direcții spațiale sau unități de timp“ [50]. Obiecția cercetătoarei bucureștene pare, la prima vedere, îndreptățită, dar se știe că numeroase populații au o reprezentare a spațiului mai complexă, ușor diferită de cea scolastică. Reperele principale pentru împărțirea spațiului fiind răsăritul și apusul soarelui „crucea orizontului“ are un joc în funcție de anotimp. [51] „Aceasta duce la situația de a avea două răsărituri și două apusuri : cele de vară și cele de iarnă, ceea ce face cu putință existența a șase puncte cardinale“ [52]. Astfel interpretarea suporturilor cu patru sau șase cariatide ca reprezentînd zeița multiplicată în funcție de direcțiile spațiului [53] are toate șansele de a fi corectă.

În ceea ce ne privește remarcăm o serie de asemănări între cele trei complexe citate. În toate cazurile statuetele erau păstrate în vase sau acoperite de vase, în două cazuri (Poduri și Ghelăiești) statuetele par să fi fost păstrate în paie de cereale. Statuetele din cele trei complexe nu erau, probabil,folosite decît la anumite ocazii cînd se proceda la organizarea unui „spectacol ritual“. Rămîne totuși neelucidată problema decapitării statuetelor de la Ghelăiești și Buznea.

Ritualuri funerare. De regulă, la populațiile preistorice, cele mai complexe ritualuri sînt constatate la ceremoniile funerare. Din păcate, în cei peste o sută de ani de cercetări asupra culturii Cucuteni nu a fost descoperită nici o necropolă [54]. Din această cauză sîntem lipsiți de prețioase informații privind ritualurile funerare ale cucutenienilor. Totuși, în mai multe așezări Cucuteni-Tripolie au fost găsite oseminte umane care demonstrează, cel puțin în unele cazuri, existența unor ritualuri mai puțin obișnuite. Informațiile despre oasele umane descoperite în așezările Cucuteni-Tripolie au fost recent trecute în revistă și discutate de cercetătoarea Alexandra Bolomey [55], lucrarea colegei bucureștene ne scutește să recapitulăm descoperirile mai vechi.

---

46. *Ibidem*.
47. A. Nițu, *op. cit.*, p. 95.
48. St. Cucoș, *loc. cit.*
49. C. Mihai, D. Boghian, *loc. cit.*
50. S. Marinescu-Bîlcu, *„Dansul ritual“ în reprezentările plastice neo-eneolitice din Moldova*, în *SCIVA*, 25, 1974, 2, p. 177.
51. E. Bernea, *Cadre ale gîndirii populare românești*, Cartea Românească, 1985, p. 74.
52. *Ibidem*, p. 75 vezi și diagrama: Spațiul și timpul. Situația comportă o discuție amplă. Ar fi interesant de știut care statuete se aflau spre est și care spre vest.
53. A. Nițu, *op. cit.*, p. 95.
54. Necropola de la Vyhvatintzi fiind datată în așa numita fază Tripolii tîrzie nu poate fi considerată cucuteniană. Cf. V. A. Dergacev, *Vyhvatinskij mogil'nik*, Chișinău, 1978.
55. Al. Bolomey, *Noi descoperiri de oase umane într-o așezare cucuteniană*, în *Cercetări arheologice*, VII, 1984, p. 159 și urm.

Ritualuri de trepanație. Din informațiile pe care le deținem [56] în anul 1972, în cursul unui mic sondaj, în așezarea Cucuteni A de la Girov (județul Neamț) a fost descoperit, împreună cu alte oase umane, un craniu de femeie cu urme de trepanație. Inițial s-a afirmat de către descoperitor că femeia părea să fi sucombat în incendiul ce a distrus locuința. Deoarece Olga Necrasov nu menționează în studiul publicat prezența altor oase care să fie puse în legătură cu subiectul cu trepanație se pare că există și posibilitatea ca în locuință să fi fost păstrat doar craniul trepanat, iar celelalte oase să nu fie în legătură directă cu acesta. Din datele publicate pare că s-a păstrat doar o parte din calota craniană; în zona inferioară dreaptă a occipitalului remarcîndu-se urmele unei trepanații făcute cu un gratoar și chiar un început de regenerare a osului, ceea ce ar arăta supraviețuirea, pentru puțin timp, a pacientei [57].

Descoperirea de la Girov este importantă din două puncte de vedere : pe de o parte ne documentează practicarea trepanațiilor craniene, săvîrșite, fără îndoială, în cadrul unor practici rituale, iar pe de altă parte, așa cum remarca colega Al. Bolomey [58], pune problema unui cult al craniului la populațiile Cucuteni-Tripolie. Ca și Al. Bolomey noi credem că la Girov craniul trepanat a fost păstrat după moartea pacientei, fiind probabil, folosit în cadrul unor ceremonii legate de cultul craniului documentat și la alte populații preistorice.

Pentru elucidarea tuturor problemelor legate de cazul de la Girov va trebui să așteptăm publicarea condițiilor de descoperire (St. Cucoș), precum și rezultatele expertizei asupra celorlalte oase umane găsite în locuința cu craniul (O. Necrasov).

Cultul craniului. În mai multe așezări Cucuteni-Tripolie din care citățm doar descoperirile de la Frumușica [59], Veremije [60], Kolomiscina I [61], Tripolie [62] și Lipcani [63] au fost găsite, în diferite condiții cranii sau fragmente de cranii umane. Noi credem că ipoteza privind existența, la triburile Cucuteni-Tripolie, a unui cult al craniului este suficient argumentată pentru a fi acceptată [64]. Cea mai grăitoare descoperire provine din așezarea Cucuteni A-B de la Traian-Dealul Fîntînilor. Aici a fost găsită, pe tipsia unui vas cu picior, o calvă orientată cu privirea spre est, tipsia avînd în jur vase de ofrandă [65].

Ritualuri antropofage. În mai multe așezări Cucuteni-Tripolie au fost descoperite oase umane în locuințe, în stratul de cultură sau chiar

---

56. Comunicare personală St. Cucoș, căruia îi mulțumim. Se pare că au fost descoperite oase provenite de la mai mulți indivizi.

57. O. Necrasov, *Nouvelles données sur la pratique de la trépanation chez les populations préhistoriques et protohistoriques de Roumanie, în Mitteilungen der Anthropologischen Gessellschaft in Wien,* CVII, 1977, p. 130-131.

58. Al. Bolomey, *op. cit.*, p. 164.

59. C. Matasă, *Frumușica. Village à céramique peinte dans la Moldavie du Nord, Roumanie,* București, 1946, p. 11 și 43 ; Al. Bolomey, *op. cit.*, p. 163.

60. Al. Bolomey, *loc. cit.*

61. *Ibidem,* p. 164.

62. Ibidem.

63. *Ibidem.*

64. *Ibidem ;* vezi și M. Eliade, *op. cit.*, p. 46.

65. *Ibidem,* p. 165 ; H. Dumitrescu, *Săpăturile de la Traian,* în *Materiale,* V, 1959, p. 189 și urm.

în gropile menajere [66]. Deosebit de interesant este un fragment de femur descoperit în așezarea Cucuteni A de la Drăgușeni-Ostrov. Pe capătul femurului, descoperit în stratul de cultură, Al. Bolomey a observat „un grup de 6-8 incizii fine, provocate de un instrument tăios“ [67]. Această observație, ca și altele, o fac pe cercetătoarea bucureșteană să presupună unele „practici antropofage“ [68], cărora noi nu le putem atribui decît un caracter ritual. Amintim, fără să insistăm, că regretata cercetătoare Hortensia Dumitrescu nu excludea existența la cucutenieni a unui canibalism cu caracter ritual, practicat pe scară redusă [69].

Sacrificii rituale. Cercetătoarei Hortensia Dumitrescu îi datorăm și o altă descoperire deosebit de importantă. În așezarea Cucuteni A-B de la Traian-Dealul Fîntînilor au fost descoperite patru morminte în gropi rotunde în care se aflau schelete sau părți de schelete și numeroase vase pictate, probabil, cu ofrande [70], poate rămășițele ospățului funerar [71]. Analizînd atent și cu deosebită obiectivitate înmormîntările de la Traian H. Dumitrescu consideră că ne aflăm în fața unor ritualuri cu jertfe umane [72], în unele cazuri procedîndu-se la amputarea *ante* sau *post mortem* a individului respectiv [73].

* * *

În succinta noastră trecere în revistă a practicilor rituale din vremea culturii Cucuteni nu am avut posibilitatea, datorită spațiului foarte restrîns, să facem o analiză aprofundată a ritualurilor creatorilor civilizației cu ceramică pictată. În mod deliberat am ales exemple din sfere diferite pentru a sugera cititorului complexitatea ideilor, credințelor și practicilor religioase de pe teritoriul Moldovei în mileniile IV-III î.e.n. Fără îndoială cercetările viitoare vor aduce elemente noi și în timp sperăm să ne apropiem de o reconstituire cît mai aproape de adevăr a vieții spirituale a cucutenienilor. Încheiem lucrarea noastră citîndu-l pe Mircea Eliade : „Pentru istoricul religiilor, orice manifestare a sacrului este importantă, orice rit, orice mit, orice credință sau figură divină reflectă experiența sacrului...“ [74]. Ținînd seama de cele scrise de M. Eliade chiar cele mai anodine informații privind viața spirituală își au importanța lor.

23 mai 1986.

DAN MONAH

---

66. Al. Bolomey, *op. cit.*, p. 163 și urm.
67. *Ibidem*, p. 159 și fig. 1 b.
68. *Ibidem*, p. 169.
69. H. Dumitrescu, *O descoperire în legătură cu ritul de înmormîntare în cuprinsul culturii ceramicii pictate Cucuteni-Tripolie*, în *SCIV*, V, 1954, 3-4, p. 413.
70. Pentru condițiile de descoperire vezi H. Dumitrescu, op. cit., p. 400 și urm. ; idem, în *Materiale*, V, 1959, p. 189 și urm. ; idem, în *Dacia*, N. S., I, 1957, p. 97 și urm.
71. *Ibidem.*
72. *Ibidem.*
73. Al. Bolomey, *op. cit.*, p. 168.
74. M. Eliade, *op. cit.*, p. IX.

ELEMENTE DE VIAȚĂ SPIRITUALĂ LA EST DE CARPAȚI ÎN EPOCA BRONZULUI ȘI HALLSTATT-UL TIMPURIU

În epoca bronzului (circa 2000-1150 î. e. n.) și, în continuare, în Hallstatt-ul timpuriu (1150-750 î. e. n.) dezvoltarea producției meșteșugărești, îndeosebi în domeniul metalurgiei bronzului, care ajunge la o deosebită înflorire în Bronzul tîrziu (circa 1300-115 î. e. n.) și mai ales la începutul Hallstatt-ului timpuriu (circa 1150-1050 î. e. n.), odată cu începutul folosirii fierului, a contribuit la un progres evident față de perioadele anterioare [1]. Aceasta a marcat, alături de perfecționarea în alte domenii ale vieții economice, desfășurarea, în continuare, a procesului separării meșteșugarilor specializați de agricultori, ceea ce a contribuit, în urma apariției și accentuării inegalității economice, la destrămarea treptată a relațiilor societății primitive, corespunzătoare, odată cu creșterea rolului bărbatului în familie și societate, trecerii, în mod neuniform, la o nouă formă de organizare a familiei și societății, a patriarhatului, pe baza dezvoltării păstoritului, agriculturii și a metalurgiei [2]. Comunitățile tribale, grupate în jurul unor centre întărite, cu teritorii bine delimitate, se aflau într-o fază incipientă de democrație militară, determinată atît de caracterul războiului, care nu era continuu, cît și de faptul că prin războaie se urmărea îndeosebi apărarea și mărirea teritoriului unional și nu atît jaful organizat [3].

În urma adoptării și apoi a generalizării treptate a metalurgiei fierului în Hallstatt s-au înregistrat noi progrese în dezvoltarea social-economică a comunităților tribale, caracterizate prin anumite trăsături comune în domeniul vieții materiale și spirituale.

În prima fază a celei dintîi perioade, respectiv a Hallstatt-ului timpuriu, care ne interesează aici, se dezvoltă în continuare la început metalurgia bronzului, datorită pe de o parte greutăților de ordin tehnic relativ la obținerea și prelucrarea fierului, iar pe de alta cerințelor sporite de arme, unelte și obiecte de bronz din această vreme. În aceste condiții a continuat procesul separării meșteșugarilor de agricultori, contribuind la destrămarea mai departe a relațiilor de societate primitivă [4].

Schimbările din organizarea social-economică și în forma familiei au avut repercusiuni și în domeniul vieții spirituale, oglindite în primul rînd în artă, religie și rituri funerare, care prezintă la est de Carpați, ca și în restul teritoriului carpato-danubiano-pontic, anumite particularități, în funcție de realitățile obiective pe care le reflectă, recte stadiul de dezvoltare social-economică, politică și culturală a comunităților din acest spațiu în epoca bronzului și a Hallstatt-ului timpuriu.

---

1. M. Petrescu-Dîmbovița, *Scurtă istorie a Daciei preromane*, Iași, 1978, p. 76.
2. *Ibidem*, p. 79.
3. *Ibidem*, p. 80.
4. *Ibidem*, p. 97.

Astfel, în domeniul *artei*, la est de Carpați, după perioada de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului, săracă în manifestări artistice, acestea se impun din nou în epoca bronzului, cu un conținut mai variat și în diferite stiluri, ca și în neo-eneolitic, nu însă superior acestora.

Și în această epocă predomină, ca și în neo-eneolitic, motivele geometrice, îndeosebi pe ceramică și produse de bronz. Dintre aceste motive, un loc principal l-au ocupat acelea curboliniare, îndeosebi pe produsele de bronz, cum este cazul pumnalului de la Țibucani (jud. Neamț)[5], toporului cu creastă pe ceafă de tip Apa-Nehoiu de la Mărășești (județul Bacău)[6] și toporul de luptă cu disc pe ceafă de tip A 2 (după I. Nestor și A. Vulpe) de la Cășvana (județul Suceava)[7]. Toate aceste arme cu decor curboliniar, în manieră locală, dar mai mult ca sigur de inspirație miceniană, reflectă existența unor diferențieri sociale în cadrul comunităților est-carpatice, întrucît sînt piese de lux din Bronzul mijlociu, aparținînd aristocrației tribale din sînul acestor comunități. Asemenea motive se întîlnesc și pe unii nasturi din os în formă de disc din așezarea dintr-o fază tîrzie a culturii Monteoru de la Pufești (jud. Vrancea)[8].

Tot din categoria motivelor geometrice sînt și triunghiurile simple sau hașurate dispuse stelar pe o cataramă inelară din aceeași așezare de la Pufești[9] sau în șiruri orizontale pe pumnalul de la Țibucani, precum și pe ceramica culturilor Costișa și Noua.

Nu lipsesc în unele cazuri nici reprezentările schematizate antropomorfe de pe ceramica culturii Monteoru, de exemplu pe unele vase din necropola de la Cîndești, ilustrînd, după părerea unor cercetători, siluete feminine ținîndu-se de mînă în atitudine de dans ritual[10]. La acestea se adaugă și reprezentările antropomorfe foarte schematice din oase de cal de la Măluțeni, Vădeni și Giurcani din centrul Moldovei, considerate ca aparținînd culturii Noua, ca și piesele de acest fel de la Trușești și Popeni, precum și un exemplar zoomorf de la Giurcani, reprezentînd probabil un berbec[11]. La rîndul ei, ceramica hallstattiană timpurie la est de Carpați se remarcă atît prin decorul canelat al gru-

---

5. A. Vulpe, N. Zamoșteanu, *Ein reichverzierter Bronzedolch aus der Moldau*, în *Thraco-Dacica*, III, 1982, p. 118 și urm. După autori, exemplarul respectiv, din aria culturii Costișa, a preluat acest decor, întîlnit pe bronzurile culturii Otomani, prin intermediul culturii Wietenberg (p. 120).

6. A. Vulpe, *Äxte und Beile in Rumänien I*, în *Prähistorische Bronzefunde*, IX, 2, München, 1970, p. 55, nr. 246, pl. 15/246.

7. M. Ignat, *Contribuții la cunoașterea epocii bronzului și a Hallstatt-ului timpuriu în județul Suceava*, în *Thraco-Dacica*, II, 1981, p. 138, fig. 3. Autorul presupune cu prudență că atît acest topor de luptă, cît și al doilea nedecorat, tot de la Cășvana, ar putea să fi fost importat în nordul Moldovei din aria culturilor Otomani, Suciu de Sus și Wietenberg (M. Ignat, Gh. Pîțu, *Un nou topor de bronz descoperit la Cășvana*, în *Suceava. Anuarul Muzeului Județean*, IX, 1982, p. 494).

8. M. Florescu, M. Nicu, Gh. Rădulescu, *Cîteva date referitoare la fazele tîrzii ale culturii Monteoru în lumina cercetărilor de la Pufești*, în *Memoria Antiquitatis*, III, 1971, p. 177. (fig. 7/7).

9. Ibidem, p. 177. (fig. 7/1).

10. M. Florescu, *Contribuții la cunoașterea concepțiilor despre lume și viață a comunităților tribale monteorene*, în *Carpica*, XI, 1979, p. 88 și p. 90, fig. 14, jos stînga.

11. C. Buzdugan, M. Rotaru, *Reprezentări antropomorfe și zoomorfe din epoca bronzului descoperite în centrul Moldovei*, în *Revista Muzeelor și Monumentelor*, 1983, 4, p. 62 și urm.

pelor Grănicești și Corlăteni, care prezintă unele particularități locale în cadrul acestei specii ceramice, cît și prin motivele imprimate geometrice din aria complexului Cozia-Babadag II [12], executate cu un obiect plat și dințat din lut, în formă de evantai [13].

În legătură cu transformările social-economice din vremea respectivă sînt și anumite schimbări la est de Carpați din domeniul *religiei*, reflectate în reprezentările din mintea oamenilor cu privire la viață și la moarte.

Începînd din perioada de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului și apoi în epoca bronzului cultul zeiței fertilității, carateristic epocii neo-eneolitice, și-a pierdut din importanță, fără însă ca să dispară complet, cum o dovedesc unele descoperiri din acest spațiu, ca de altfel plastica feminină din lumea cicladică și cretană miceniană, ca și din cultura Gîrla Mare, unele particularități ale ritului funerar din necropolele de la Sărata Monteoru (jud. Buzău) și altele. La rîndul lor, credințele zoolatrice din neo-eneolitic s-au prelungit și în epoca bronzului, cum o atestă unele descoperiri de plastică zoomorfă din acest spațiu.

Față de acestea, a trecut însă pe primul plan, cu începere din epoca bronzului, divinitatea supremă masculină, întruchipată prin soare, al cărui cult se reflectă și în arta epocii bronzului, prin decoruri din cercuri, capete de spirale și alte motive asemănătoare de pe ceramică și obiecte de metal, în comparație cu care reprezentările antropomorfe sînt mai puține și au mai mult scop decorativ decît magic sau religios.

Această schimbare, prin care cultul solar s-a bucurat de o veneрație deosebită, corespunde pe de o parte cu trecerea la noua structură a societății, iar pe de alta cu marile mișcări de populație ale indoeuropenilor, cu toate că cultul respectiv a existat și în zonele neocupate de acestea.

Cu tot caracterul ipotetic al explicațiilor care se pot da în legătură cu apariția acestui cult, este sigur că el este bine atestat în epoca bronzului și în spațiul est-carpatic prin diferite elemente simbolice, ca de exemplu reprezentări plastice de păsări acvatice și abstractizarea lor în formă de vas *askos*, resturi de miniaturi din care votive de lut, modelate după care de transport mai curînd decît de luptă, amulete de lut ars, motive pe ceramică în formă de cercuri simple sau concentrice, vetre rotunde și altele, provenind din descoperiri din așezări și necropole ale culturii Monteoru, îndeosebi de la Cîndești (jud. Vrancea) [14].

În epoca bronzului, în legătură cu acest cult, cît și într-o măsură mai redusă și cu acela al fertilității, s-au practicat diferite ritualuri în scop magico-religios. În această privință, în spațiul est-carpatic, prin descoperirea unui mormînt de la începutul epocii bronzului la Răcă-

---

12. A. László, *O așezare hallstattiană la Cozia (jud. Iași)*, în *Arheologia* Moldovei, VII, 1972, p. 212 și urm., fig. 7-11 ; idem, *Hallstattul timpuriu și mijlociu pe teritoriul Moldovei*, autoreferat teză de doctorat, Iași, 1985, p. 13 și urm.

13. Idem, ***Cu privire la tehnica de ornamentare a ceramicii hallstattiene de tip Babadag***, în *Memoria Antiquitatis*, I, 1969, p. 319 și urm. Autorul, avînd în vedere această descoperire, pune problema dacă și decorul „ceramicii cu șnur" din alte perioade preistorice nu a fost obținut tot cu un astfel de instrument, nemaifiind valabilă în acest caz, după opinia sa, denumirea de „ceramică cu șnur".

14. M. Florescu, *op. cit.*, în *Carpica*, XI 1979, p. 93 și urm.

ciuni (jud. Bacău), caracterizat numai prin înhumarea unor anumite părți ale corpului, se atestă dezmembrarea corpului defunctului înainte de înhumare, ca în grupul curganelor [15].

Mai multe dovezi din acest spațiu sînt însă din Bronzul mijlociu, fiind puse în legătură cu diferite ceremonii și procesiuni din aria culturii Monteoru și, în același timp, scoțîndu-se în evidență semnificația lor pentru cunoașterea concepțiilor despre lume și viață ale comunităților tribale ale acestei culturi [16]. Relativ la această problemă, prezintă interes și identificarea unor locuri de cult din vremea acestei culturi, sub formă de vatră dreptunghiulară (Mănăstioara-Fitionești, Mîndrișca) sau rotundă (Cîndești), într-un caz cu motiv radial în relief, simbolizînd discul solar (Năstășeni), precum și de groapă cu pereții lutuiți și cu o triplă gardină la gură (Pufești) [17] sau de construcție din piatră și lut (Coroteni) [18]. Locurile acestea de cult conțineau ofrande din boabe de grîu sau mei și unelte (săpăligă și o rîșniță cu frecători de piatră), oase de animale, corn de cerb și cochilii, precum și vase pentru libații, urmărindu-se atît prin ritualul anterior construirii locului de cult, constînd din purificarea lui și spargerea de vase, cît și prin focul de pe vatră și arderea ofrandelor, uneori pe mici amenajări speciale, să se obțină sprijinul divinității pentru recolte îmbelșugate sau pentru vînat și pescuit [19]. În legătură cu locurile de cult pentru aceste ritualuri, au fost deosebite, în mod sugestiv, două categorii în cadrul culturii Monteoru, unele mai mari pentru toată comunitatea tribală și altele cu caracter mai restrîns pentru membrii familiilor [20].

Semnificativ este faptul că la aceste comunități tribale, prin excelență de agricultori, mai exista încă cultul zeiței mame, a fecundității, atestat la Cîndești atît prin reprezentarea plastică a femeii, care va deveni mamă, cît și prin forma unor vase de ofrandă cu fundul mic plat sau ascuțit ce ar sugera, după părerea unor cercetători, silueta feminină, ca și prin decorul de pe asemenea vase, reprezentînd femei executînd un dans ritual [21]. De altfel, dovezi în acest sens îl oferă și unele morminte din necropola mai veche de la Sărata Monteoru, unde în cadrul mormintelor de familie, marcate cu ringuri de piatră, femeia este îngropată la adîncime mai mare, ocupă o poziție centrală și are de obicei un inventar mai bogat, precum și figurinele feminine frumos decorate ale culturii Gîrla Mare și altele.

Pe de altă parte, poziția culcată și mai rar verticală a unor vase de ofrandă, din cadrul complexelor de cult de la Cîndești, s-ar putea să fi fost în legătură cu cultul morților, în special al strămoșilor, în scopul protejării celor decedați [22].

În afară de acestea, tot cu scop magico-religios, au mai fost depuse în pămînt, mlaștini și rîuri și unele depozite și tezaure de obiecte de

---

15. E. Tudor *Un mormînt de la începutul epocii bronzului descoperit la Răcăciuni (jud. Bacău)*, în *Studii și cercetări de istorie veche*, 24, 1973, 3, p. 283.
16. M. Florescu, *op. cit.*, în *Carpica*, XI, 1979, p. 60 și urm.
17. *Ibidem*, p. 64 și urm.
18. V. Bobi, *Descoperiri arheologice din epoca bronzului în județul Vrancea*, în *Vrancea. Studii și Comunicări*, IV, 1981, p. 51.
19. M. Florescu, *op. cit.*, în *Carpica*, XI, 1979, p. 67 și urm.
20. *Ibidem*, p. 77 și urm.
21. *Ibidem*, p. 78 și urm.
22. *Ibidem*, p. 90.

metal, caracterul votiv și nu laic al unor asemenea descoperiri depinzînd de înregistrarea cît mai exactă a condițiilor lor de găsire [23]. În această privință, în stadiul actual al cercetărilor, este dificil să se precizeze, care din depozitele din Bronzul tîrziu de la est de Carpați au fost încredințate pămîntului din motive de ordin sacru și care din alte cauze, de caracter laic, în primul rînd datorate unor conflicte intertribale sau pericole din afară.

Ceremonialul la manifestările religioase din epoca bronzului, complicate și cu aspecte necunoscute, a fost condus probabil de tatăl familiei și apoi de conducătorul comunității tribale, neexistînd, se pare, funcția specială de preot.

Manifestările religioase au continuat și în Hallstatt-ul timpuriu, cînd unele simboluri ale cultului soarelui (cercuri concentrice, spirale și altele de pe ceramică și obiecte de metal), răspîndite din Mediterana și pînă în nordul Europei, au fost semnalate și la est de Carpați.

În ceea ce privește ritualurile funerare din această vreme, prezintă un deosebit interes necropola tumulară cu morminte de incinerație în urne de la Volovăț (jud. Suceava), în care tumulii reprezintă de obicei mormîntul colectiv al unei familii, resturile incinerate ale membrilor acesteia fiind introduse pe rînd în urne tăiate ritual, înainte de depunerea în mormînt, și în toate cazurile cu gura în jos, lîngă care se aflau resturile din vase folosite probabil la ceremonia funebră [25]. Ritualul funerar al depunerii urnelor cu gura în jos, cu semnificație necunoscută, frecvent în cadrul culturii Otomani din epoca bronzului și reluat în Hallstatt-ul timpuriu, cum o atestă necropola tumulară de la Volovăț, se va întîlni, în continuare, sporadic și în cultura Basarabi din Hallstatt-ul mijlociu și chiar după aceea în Hallstatt-ul tîrziu, în grupul Bîrsești din sud-vestul Moldovei [26]. Pe de altă parte, friabilitatea ceramicii din necropola de la Volovăț a fost invocată în sprijinul tezei că a fost produsă special pentru ceremonii funerare, așa cum s-a susținut și pentru necropola de la Lăpuș din Maramureș [27].

Tot în legătură cu ritualul funerar din această perioadă a Hallstatt-ului pot fi menționate și două morminte cu resturi de schelete omenești de la Trifești (jud. Iași), aparținînd grupului Corlăteni, care pun problema sacrificării unor cornute mari [28], precum și mormintele din

---

23. Pentru această problemă, asupra căreia s-a scris mult, a se vedea și Frauke Stein, *Bronzezeitliche Hortfunde in Süddeutschland. Beiträge zur Interpretation einer Quellengattung*, vol. 23, Seria *Saarbrücker Beiträge zur Altertumskunde*, Bonn, 1979 (recenzie M. Petrescu-Dîmbovița, în *Arheologia Moldovei*, X, 1985, p. 110 și urm.); W. A. v. Brunn, *Zur Deutung spätbronzezeitlicher Hortfunde zwischen Elbe und Weichsel*, în *61. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission*, 1980, p. 92 și urm.

24. De exemplu motivele spiralice de pe mînerul de bronz, asemănător cu al săbiilor de tip Liptau, al cuțitului de luptă de la Corni (jud. Suceava) cu lama din fier (M. Ignat, *op. cit.*, în *Thraco-Dacica*, II, 1981, p. 139, fig. 4).

25. M. Ignat, *Necropola tumulară hallstattiană de la Volovăț-Dealul Burlei*, în *Suceava. Anuarul Muzeului Județean*, V, 1978, p. 114 și urm.

26. *Ibidem*. p. 116 și urm.

27. *Ibidem*, p. 116.

28. A. László, *Hallstattul timpuriu și mijlociu pe teritoriul Moldovei*, Rezumatul tezei de doctorat, Iași, 1985, p. 6.

necropola plană de la Foltești (jud. Galați), cu reînhumări rituale, constînd din „împachetarea“ foarte strînsă și gruparea îndeosebi a oaselor lungi [29].

De asemenea, pentru practici rituale, s-a presupus să fi fost folosite și cele cinci cești de aur, considerate de origine locală, ale tezaurului de la sfîrșitul epocii bronzului de la Rădeni (jud. Neamț), ca și cestile de aur de acest tip din tezaurele de la Kryzovlin, dintre Nistru și Bugul Inferior, din Ucraina și Vîlcitrîn, la nord de Balcani, pe teritoriul Bulgariei [30]. De altfel, aceeași semnificație, în legătură probabil cu ritualul înmormîntării, este posibil să fi avut și depozitele din vase de lut cu ofrande pentru hrană și băut, care apar în Bronzul mijlociu și devin mai frecvente la sfîrșitul Bronzului atît în sud-estul, cît și în centrul Europei [31].

În fine, și în domeniul *ritului funerar*, comunitățile tribale din spațiul est-carpatic prezintă anumite particularități în epoca bronzului și Hallstatt-ului timpuriu.

În primul rînd se înscriu mormintele cu ocru roșu în movile, aparținînd la mai multe valuri de pătrundere ale păstorilor din stepele nord-pontice, deosebiți de populația locală, cu care au venit în contact, cu predilecție în zonele de șes ale Moldovei. Acestei grupe de morminte îi aparțin acelea descoperite la Stoicani [32], Galați-Cartier Dunărea [33] și Șendreni [34] (jud. Galați), Valea Lupului (jud. Iași) [35] și altele.

În ceea ce privește mormintele plane din epoca bronzului prezintă mare interes acelea din Bronzul mijlociu, aparținînd necropolei de la Cîndești (jud. Vrancea), cu peste 750 morminte, majoritatea de înhumație și mai puține de incinerație, remarcabile unele din ele prin construcțiile funerare, atît pentru mormintele de familie, cît și pentru cele individuale [31]. Aceste construcții constau din ringuri și movile mici de piatră, ringurile servind pentru mormintele familiale și movilele pentru cele individuale, care erau în ciste sau înconjurate cu pietre [37]. Atît aceste construcții funerare, cît și bogatul inventar din ceramică și obiecte din bronz și aur, reflectă, mai bine decît descoperirile din așezări, structura socială din epoca respectivă, ca de altfel și practica sacrificării celor din preajma defunctului sau care l-au servit în

---

29. *Ibidem.*

30. Al. Vulpe și V. Mihăilescu-Bîrliba, *Der Goldschatz von Rădeni*, Bez. *Neamț, in der Westmoldau, Rumänien*, în *Prähistorische Zeitschrift*, 60, 1985, 1, p. 67 și urm.

31. *Ibidem*, p. 68.

32. M. Petrescu-Dîmbovița, *Cetățuia de la Stoicani*, în *Materiale arheologice privind istoria veche a RPR.*, I, București, 1953, p. 116 și urm.

33. I. T. Dragomir, *Mărturii arheologice privind epoca bronzului în regiunea de sud a Moldovei*, în *Carpica*, XI, 1979, p. 150.

34. *Ibidem.*

35. M. Dinu, *Le problème des tombes à ocre dans les régions orientales de la Roumanie*, în *L'antica eta'del Bronzo in Europa, Atti del Simposio Internazionale sulla antica eta'del Bronzo in Europa*, Verona-Lazise-Trento, 1-6 maggio 1972, p. 263.

36. M. Florescu, *Quelques observations concernant le rite et les rituels des communautés Monteoru à la lumière des fouilles de Cîndești (dép. de Vrancea)*, în *Actes du IIe Congrès International de Thracologie*, București, 1980, p. 73 și urm.; idem, *Contribuții la cunoașterea concepțiilor despre lume și viață a comunităților tribale monteorene*, în *Carpica*, XI, 1979, p. 57 și urm.

37. Idem, în *Actes du IIe Congrès International de Thracologie*, București, 1980, p. 83.

viață, cum se interpretează resturile de oase de om, uneori incinerate, depuse în groapa mormîntului înainte de înhumare sau peste groapă, după încheierea acestui proces [38]. În sprijinul tezei diferențierilor sociale din epoca bronzului la est de Carpați pot fi invocate și sceptrele de piatră, considerate ca semne simbolice ale puterii unor căpetenii, descoperite în cuprinsul unor așezări cu resturi ale culturilor Monteoru și Noua de la Voinești (jud. Vaslui), Fitionești (jud. Vrancea), Galați și în alte locuri [39].

În Bronzul tîrziu, purtătorii culturii Monteoru practicau, în continuare, la est de Carpați, ritul înhumației și mai rar acela al incinerației, îngropîndu-și morții cu un inventar sărăcăcios, propriu triburilor de crescători de vite, cu analogii în grupurile Sabatinovka și al mormintelor culturii Srubnaia (cu construcții de lemn), cum o atestă descoperirile de necropole ale culturii Noua de la Balintești-Cioinagi (jud. Galați) [40], Trușești (jud. Botoșani) [41], Săbăoani (jud. Neamț) [42] și din alte locuri.

În ceea ce privește Hallstatt-ul timpuriu, se întîlnesc necropole tumulare (Volovăț) [43] și plane (Cucorăni) [44], caracterizate prin morminte de incinerație în urnă, aparținînd grupelor Grănicești și Corlăteni [45]. Alături de acestea sînt și cimitire plane cu morminte de incinerație (Cotu Morii, Trifești, Vaslui) și înhumație (Foltești) [46]. În schimb, pentru grupul Cozia nu se cunosc încă descoperiri funerare.

La aceste date de ordin arheologic, privind elemente de viață spirituală în epoca bronzului și Hallstatt-ul timpuriu, la est de Carpați, se adaugă și altele, deosebit de semnificative, de caracter antropologic. Astfel, din analizele efectuate, s-a putut deosebi populația locală mediteranoidă și brachicefală cu afinități armenoide, de elementele alogene, protoeuropoide, aparținînd valurilor de păstori din stepele nord-pontice pătrunse în spațiul carpato-dunărean [47].

De asemenea, pe baza datelor obținute la Sărata Monteoru (jud. Buzău), rezultă că purtătorii acestei culturi, răspîndiți și în jumătatea de sud a Moldovei, erau amestecați din punct de vedere antropologic (elemente mediteranoide predominante și altele de origine eventual

---

38. *Ibidem*, p. 83 și urm.

39. I. Mitrea, *Un sceptru din piatră descoperit la Voinești (jud. Vaslui)*, în *Memoria Antiquitatis*, I, 1969, p. 311 și urm.

40. E. Zaharia, *Das Gräberfeld von Balintești-Cioinagi und einige Fragen der Bronzezeit in der Moldau*, în *Dacia*, N. S., VII, 1963, p. 139 și urm.

41. M. Petrescu-Dîmbovița, *Șantierul Valea Jijiei (Săpăturile de la Trușești*, în *Studii și cercetări de istorie veche*, III, 1952, p. 75 și urm.; idem, Șantierul Trușești, în aceeași publicație, IV, 1953, 1-2, p. 23 și urm.; idem, *Contribuții la problema sfîrșitului epocii bronzului și începutului epocii fierului în Moldova*, în aceeași publicație, IV, 1953, 3-4, p. 456 și urm.; A. C. Florescu, *Contribuții la cunoașterea culturii Noua*, în *Arheologia Moldovei*, 2-3, 1964, p. 145 și *passim*.

42. M. Ursachi, *Necropola din epoca bronzului de la Săbăoani (jud. Neamț)*, în *Carpica*, II, 1969, p. 35 și urm.

43. M. Ignat, *op. cit.*, p. 111 și urm.

44. S. Teodor, *Săpăturile de la Cucorăni (jud. Botoșani)*, în *Arheologia Moldovei*, 8, 195, p. 121 și urm.

45. A. László, *op. cit.*, p. 6.

46. *Ibidem*.

47. O. Necrasov, M. Cristescu, *Contribution à l'étude anthropologique des squelettes des tombes à ocre, trouvés sur le territoire de la R. P. Roumaine)*, în *Acles du VI e Congrès International des Sciences anthropologiques et ethnologiques*, Paris, 1960, p. 663 și urm.

central-europeană)[48]. În afară de aceasta, pe baza analizelor osteologice ale mormintelor de înhumație de la Cîndești s-a scos în evidență atît marea mortalitate a copiilor, în general sub șapte ani, cît și faptul că puțini adulți au reușit să depășească vîrsta de 30 ani[49].

La rîndul lor, determinările antropologice relativ la purtătorii culturii Noua au arătat că aceștia se caracterizează în Moldova prin forme dolico-mezocefale, iar în Transilvania prin altele brachicefale[50]. În schimb, nu este cunoscută structura paleoantropologică a populațiilor Hallstatt-ului timpuriu la est de Carpați, întrucît pînă în prezent nu s-au efectuat asemenea analize.

Din punct de vedere etnic, în Bronzul timpuriu și mijlociu (sec. XX-XIV î.e.n.), la est de Carpați, ca și în restul spațiului carpato-dunăreano-pontic, s-a constituit, pe baza *pretracică* din perioada de tranziție de la eneolitic la epoca bronzului, sinteza etnică și culturală în curs de tracizare, căreia îi corespunde denumirea de prototracică, prin care se subliniază legăturile strînse cu etapa următoare, corespunzătoare Bronzului tîrziu și începutului primei epoci a fierului (sec. XIII-XI î.e.n.), în care procesul tracizării s-a încheiat, ajungîndu-se la o nouă sinteză etnică și culturală, cea tracică propriu-zisă[51]. După cum este cunoscut, tracii din această etapă încep să figureze și în izvoarele scrise, respectiv în poemele homerice[52].

În ceea ce privește etnogeneza tracilor, se știe că aceasta este o problemă dificilă și, în același timp deosebit de complexă. Din acest motiv ea nu poate fi abordată decît interdisciplinar, folosindu-se datele arheologiei, precum și cele furnizate de istorie, lingvistică, antropologie și etnologie[53]. De altfel, în acest fel a procedat, cu mai bine de 90 ani în urmă, învățatul austriac Wilhelm Tomaschek pentru elaborarea lucrării sale devenită clasică, privitoare la tracii în antichitate, lucrare reeditată în 1980 la Viena[54], prin care s-au pus bazele tracologiei moderne.

Prof. dr. doc. Mircea PETRESCU-DÎMBOVIȚA
Membru corespondent al Academiei Române

---

48. C. Maximilian, V. Caramelea, P. Firu și A. Negrea-Ghergea, A. Sărata-Monteoru. *Studiul antropologic*, București, 1962.

49. O. Necrasov, D. Botezatu, S. Antoniu și G. Miu, *Caracteristicile paleodemografice ale populației din mormintele de înhumație de la Cîndești în comparație cu acelea de la Sărata Monteoru și alte necropole din epoca bronzului din țara noastră (notă preliminară)*, în *Studii și Comunicări*, III, 1980, p. 51.

50. M. Cristescu, *Contribuții la studiul antropologic al unor schelete de la sfîrșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului din Moldova*, în *Arheologia Moldovei*, I. 1961, p. 129 și urm.

51. M. Petrescu-Dîmbovița, *Peuples et civilisations dans l'espace carpato-ponto-danubien à l'âge des métaux*, în *Actes du III-ème Symposium International de Thracologie (Palma de Mallorca, 16-19 novembre 1981)*, Roma, 1982, p. 209.

52. *Ibidem*.

53. *Ibidem*, p. 198.

54. W. Tomaschek, *Die alten Thraker. Eine ethnologische Untersuchung*, Wien, 1980.

CULTURA SPIRITUALA ÎN ZONA EST CARPATICA ÎN SECOLELE VI î. e. n. — III e. n.

Perioada din care vor fi relevate aspecte ale culturii spirituale din spațiul est carpatic are ca limită cronologică inferioară anul 514 î.e.n., cu primele mențiuni despre geți și ca limită superioară anul 313 e.n cu momentul oficializării creștinismului în Imperiul roman. Cercetările arheologice au dovedit existența geților ca ramună distinctă din marele trunchi tracic, cu cel puțin două secole înaintea anului 514 î.e.n. cînd, conform celor scrise în „Istoriile" lui Herodot, geții au înfruntat armata persană [1].

Istoricește, în această lungă perioadă, lumea getică a parcurs numeroase etape ale dezvoltării sale: ascensiunea militară, economică, politică, constituirea statului centralizat [2]. Însemnate implicații în toate domeniile au avut și relațiile cu lumea greco-elenistică și romană [3], cu populațiile alogene ajunse în spațiul getic din teritorii mai apropiate sau depărtate (sciți, bastarni, sarmați) [4]. La granița cu sciții, pe limanul Nistrului, a ființat din secolele VI-V î.e.n. colonia greacă Tyras, oraș-stat, înglobat din anul 86 e.n. în provincia romană Moesia Inferior. Locuirea getică la Tyras este bine atestată de-a lungul întregii existențe a acestui oraș [5].

Cele două războaie cu romanii din primul deceniu al secolului al II-lea e.n. și victoria Romei au determinat includerea unei mari părți din Dacia lui Decebal în granițele Imperiului roman și a fost succedată de structurale transformări politice, economice și nu în cele din urmă etnoculturale.

Aspectele culturii spirituale din secolele II-III e.n. au în vedere lumea geto-dacică, romană și daco-romană.

* * *

Știrile cele mai numeroase și importante despre religia geto-dacică le avem de la Herodot care, în călătoriile sale s-a oprit o vreme și în colonia greacă de la Olbia pe Bug [6] unde a fost în preajma geților est carpatici. Informațiile herodoteene au fost sporite prin lucrările apărute în epoca elenistică, romană și romano-bizantină.

Cercetarea culturii spirituale geto-dacice are un trecut de peste trei secole. Lucrări cu ipoteze încă citabile au fost alcătuite încă la ju-

---

1. Herodot, *Istorii*, IV, 94; IV, 95; IV, 96.
2. H. Daicoviciu, *Dacia de la Burebista la cucerirea romană*, Cluj 1972.
3. I. Glodariu, *Relații comerciale ale Daciei cu lumea elenistică și romană*, Cluj 1974.
4. Al. Vulpe, *Archäologische Forschungen und histriische Betrachtungen überdas 7 bis, 5 Jh. in Donau—Karpatenraurm*, „Mem Ant". II (1970). p. 115-214; M. Babeș, *Dacii și bastarnii* „Mem Ant", II (1970), p. 215-236; Gh. Bichir, *Relațiile dintre sarmați și geto-daci pînă la sfîrșitul secolul I e. n.*. SCIVA, 2, 27, 1976, p. 203-214.
5. P. O. Karîșkovski, I. B. Kleiman, *Drevni gorod Tira*, Kiev, 1985, p. 112.
6. P. Alexandrescu, *Călătoria lui Herodot la Marea Neagră*, Pontica, XI, 1978, p. 27.

mătatea secolului al XVII-lea. Secolul al XIX-lea a fost prin intenții, metodologie și realizări, epoca în care s-au pus bazele cercetării științifice naționale a culturii materiale și spirituale a geto-dacilor [7].

O periodizare a acestor cercetări bazată pe lucrările care jalonează drumul cunoașterii religiei geto-dacice, are momentele de referință corelate cu realizări care au redirecționat și revitalizat studiile în aceste domenii.

Cele patru principale perioade au ca promotori pe Gr. G. Tocilescu (I) [8], Vasile Pârvan (II) [9], I. I. Russu și L. Blaga (III) [10] și Mircea Eliade (IV) [11].

Dintre contribuțiile relativ recente de mare utilitate ale unor cercetători străini se impun a fi amintite cele datorate lui G. Lachenaud [12] cu multilaterale analize ale textului herodotean, M. Detienne [13], cu o amănunțită analiză a „daimonului" în filosofia pitagoreică și, *last but not least* F. Hartog [14]. „Salmoxis" al acestuia din urmă, scris în stil eseistic cu măiestria unui filolog și filosof, oferă o lectură interesantă, incitantă, care poate fi rodnică. I s-ar putea imputa doar faptul că nu a consultat însă vreuna din cărțile recente asupra lumii geto-dacice, pentru a încerca să cunoască mai bine ambianța.

În lucrarea lui I. I. Russu aportul arheologiei la reconstituirea religiei dacice era considerat foarte modest dacă nu chiar nul [15]. Deceniile recente au modificat această viziune, cele două surse *(Fontes archaeologici* și *Scripta)* necesitînd a fi cercetate separat și apoi îmbinate.

I. FONTES ARCHAEOLOGICI

A. *Complexe:* sanctuare cu tamburi (a 1 — sanctuare circulare, a 2 — sanctuare rectangulare); b) temple cu absidă; c) gropi de cult; d) vetre de cult; e) puțuri rituale; f) alte complexe de cult; g) necropole.

B. *Materiale.*

1. Piese de lut: a) figurine (a_1 — antropomorfe, a_2 — zoomorfe); b) medalioane; c) tablete; d) vase avînd diferite simboluri sau repre-

---

7. Pentru bibliografia selectivă a lucrărilor privitoare la traco-geto-daci pot fi consultate: R. Vulpe, *Histoire de recherches thracologiques en Roumanie,* Thraco-Dacica, I, 1976, p. 13-52; M. Babeş, *Le stade actuel des recherches sur la culture géto-dace à son époque de developpement maximum (II siècle av. n. è. — Ier siècle de n. è.),* Dacia, N. S., XXIII, 1979, p. 5-19.

8. Gr. G. Tocilescu, *Dacia înainte de romani,* București 1880.

9. V. Pârvan, *Getica,* O protoistorie a Daciei (ed. R. Florescu), București 1982.

10. I. I. Russu, *Religia geto-dacilor, zei, credințe, practici religioase,* AISC, V (1944-1948) 1949, p. 61-139; L. Blaga, *Getica,* în Saeculum, Revista de filosofie, 1 iulie-august 1943.

11. M. Eliade, *De la Zalmoxis la Gengis-Han,* București 1980.

12. G. Lachenaud, *Mythologies, religion et philosophie de l'histoire dans Herodot,* Lille 1978.

13. M. Detienne, *De la pensée religieuse a la pensée philosophique; la notion de* Δαίμων *dans la pythagorisme ancien,* Paris, 1960.

14. F. Hartog, *Salmoxis: La Pythagore des Getes ou l'autre de Pythagore?,* Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa, Classe di Lettere e Filosofia, S. III, vol. VIII, 1, 1978, p. 15-41.

15. I. I. Russu, *op. cit.,* p. 63.

zentări antropomorfe și zoomorfe, incizate, în relief sau obținute prin lustruire ; e) „căței de vatră" ; f) vase de formă specială utilizate foarte probabil în cult.

2. *Monumente și piese de piatră :* a) Columna traiană ; b) capete ; c) alte reprezentări.

3. *Piese de metal :* a) măști cu figuri umane ; b) coifuri ; c) *rhyta* cu imagini cultuale; d) fibule (d_1 — cu figuri umane, d_2 — cu figuri zoomorfe) ; e) brățări ; f) aplice ; g) phiale ; h) „căței de vatră".

Sanctuare. Amploarea cercetărilor arheologice din ultimele decenii s-a soldat și cu o sporire considerabilă a numărului de sanctuare geto-dacice. În scrierile consacrate civilizației geto-dacice în ansamblu sau unor aspecte speciale ale ei, problemei arhitecturii i se acordă un spațiu însemnat [16].

De la multiplele ipoteze de acum cinci-șase decenii s-a ajuns la recunoașterea cvasi unanimă a destinației de sanctuare pentru un număr însemnat de complexe, în primul rînd dar nu exclusiv, a celor cu aliniamente de tamburi. Asupra altora atribuirea funcției de lăcașuri de cult mai este pusă sub semnul întrebării.

Au fost repertoriate în întreg spațiul geto-dacic un număr de *30* sanctuare descoperite în *19* localități. De peste două decenii, sanctuarele, inclusiv cele cu tamburi de piatră au fost descoperite și în afara arcului carpatic. Dezvelirea sanctuarelor de la *Bîtca Doamnei* — Piatra Neamț [17] și Barboși — Galați [18] apoi a celor de la *Brad* (jud. Bacău) [19] și de la *Dolinean* (r. Hotin, reg. Cernăuți) [20] a deplasat mult spre est aceste complexe de cult tipic dacice. De presupus că în toate așezările și cetățile geto-dacice cu întreaga suprafață explorabilă, sanctuarele vor figura în continuare printre cele mai însemnate descoperiri.

Dacă aspectele privind *construcția, destinația, cronologia* pot fi considerate îndeajuns de bine cunoscute, oricum acumulările fiind cu totul deosebite, contribuția lor la reconstituirea unor elemente ale religiei geto-dacice este deocamdată restrînsă.

Datarea sanctuarelor în perioada cuprinsă între sfîrșitul secolului al II-lea î.e.n. și epoca romană este cvasi unanim admisă. Se constată astfel că lipsesc în prezent datele privind existența lăcașurilor de cult din secolele anterioare ale istoriei geto-dacilor perioade ilustrate prin

---

16. H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 205-218 ; I. H. Crișan, ing. M. Moldovan, *Influențe grecești în arhitectura sacră a geto-dacilor*, Tibiscus, IV, 1975, p. 91-106 ; I. Glodariu, *L'origine de la conception architectoniques des sanctuaires daces circulaires*, Thraco-Dacica, I, 1976 ; D. Antonescu, *Introducere în arhitectura dacilor*, București 1984, p. 40-95.

17. N. Gostar, *Cetatea dacică de la Piatra Neamț-Bîtca Doamnei*, în *Omagiu lui P. Constantinescu-Iași*, București 1965, p. 81-86 ; idem, *Cetățile dacice din Moldova*, București 1969, p. 18 și urm. ; S. Sanie, *Din istoria religiei geto-dacice*, AIIAI, XXII, 1985, p. 383.

18. N. Gostar, I. T. Dragomir, S. Sanie, Ș. Sanie, *Castellum și castrul roman de la Barboși*, Sesiunea de comunicări a muzeelor de istorie, 1, București, 1970, p. 418 și 424, fig. 2; N. Gostar, *Cetăți dacice din Moldova*, p. 33; S. Sanie, *Cetățuia geto-dacică de la Barboși*, Arh. Mold. XII, 1988, p. 62-64, (fig. G).

19. V. Ursachi, *Sanctuarul de la Zargedava — argument al culturii geto-dacice*, în Magazin istoric, nr. 3 (204), 1984, p. 10-11.

20. G. I. Smirnova, *Sanctuarul de lîngă satul Dolinean din regiunea Nistrului Mijlociu*, SCIVA, 27, 3, 1976, p. 309-312.

produse de excepție în toreutică. Dacă această schimbare se datorește unei noi faze în viața cultuală sau este o ilustrare a grandoarei noii etape din organizarea statală este mai greu de apreciat.

Forma circulară a mormintelor tumulare, sistemul de construcție al altora, poate constitui un indiciu al existenței unor altare circulare, cu mai multe șanse decît poate fi dovedită o sursă locală anterioară pentru sanctuare rectangulare.

Sanctuare circulare de tipul celor cunoscute prin descoperirile de la *Brad, Dolinean* sînt demult atestate la *Fețele Albe, Meleia, Pecica, Pustiosu, Rudele* și prin monumentalele complexe de la *Sarmizegetusa* [20]. Caracterul sacru al tuturor construcțiilor circulare din Munții Sebeșului nu este unanim admis.

În ce măsură toate aceste edificii erau locuri de cult, adăpost pentru simulacrele zeilor, pentru mobilierul cultual și ofrande este greu de precizat, mai ales că dimensiunile și construcția unora le fac improprii pentru una sau mai multe dintre funcțiile amintite.

Sanctuarele rectangulare formate din aliniamente de tamburi, de lemn sau de piatră sînt bine cunoscute prin descoperirile de la *Barboși*-Galați [22], *Bănița* [23], *Bîtca Doamnei* — Piatra Neamț [24], *Blidaru* [25], *Costești* [26], *Sarmizegetusa* [27] unde au fost descoperite cîte unul sau mai multe sanctuare.

În cele mai multe cazuri, atît în complexele bine păstrate, la care restaurarea nu pune probleme, cît și la cele cu restaurare ipotetică nu au fost găsite explicații pe deplin convingătoare în legătură cu numărul tamburilor (ex.: 60 t. 4r × 15; 42 t. — 7r × 6; 36 t. — 6r × 6; 21 t. — 3r × 7 etc.). La Bîtca Doamnei pentru cei 28 t. — 4r × 7 ai fiecărui sanctuar am considerat posibilă și o funcție calendaristică într-un calendar probabil luni-solar.

În spațiul est carpatic au fost așadar descoperite toate tipurile de sanctuare cunoscute în lumea geto-dacilor.

Sanctuarele circulare de la Brad și Dolinean sînt ambele construcții de lemn. Sanctuarul de la Brad, situat în zona nord vestică a cetății la adîncimea de 1,55 m de la nivelul actual de călcare are platforma cu diametrul de 16 m delimitată de 46 stîlpi — coloane de lemn.

Sanctuarul de la Dolinean are platforma cu diametrul de aproximativ 20 m înconjurată de 36 stîlpi. În afara cercului de stîlpi au fost

---

21. C. Daicoviciu și colab., *Șantierul arheologic Grădiștea Muncelului*, SCIV, II, 1951, 1, p. 113 și urm.; SCIV, III, 1952, p. 287-288, 292-296; SCIV, IV, 1953, 1-2, p. 153 și urm.; H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 207 și urm.; I. Rodean, *Graiul pietrelor de la Sarmizegetusa*, I, București 1980; S. Bobancu, C. Samoilă, E. Poenaru, *Calendarul de la Sarmizegetusa Regia*, București 1980; M. Strîmbu, I. Glodariu, *O nouă propunere de reconstituire a sanctuarului A de la Sarmizegetusa*, Acta MN, XVIII, 1981, p. 377-386; D. Antonescu, *op. cit.*, p. 39-93.

22. Cf. n. 18.

23. M. Macrea, Oct. Floca, N. Lupu, I. Berciu, *Cetăți dacice din sudul Transilvaniei*, București, 1960, p. 27; H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 211.

24. v. n. 17.

25. C. Daicoviciu, *Așezările dacice din Munții Orăștiei*, București 1951, p. 48; H. Daicoviciu, *op. cit.*, p. 207.

26. C. Daicoviciu, *Cetatea dacică de la Costești*, Materiale, VII, 1961, p. 302; H. Daicoviciu, *op .cit.*, p. 205-206.

27. Cf. n. 21.

descoperite spațiile rezervate pentru intrarea în incintă precum și o împrejmuire de lespezi de piatră cu lățimea de 1.00 m.

Sanctuarul din cetățuia de la Galați este alcătuit din 6 tamburi de lemn care formează două mici aliniamente pe direcția sud-est. Faptul că se afla în interiorul cetățuii ca o „capelă", un fel de *sacellum* (aproximativ 2.00 × 1.00) plasarea într-o zonă cu complexe nediferențiate de restul suprafețelor, ne determină să considerăm că era doar unul din lăcașurile de cult de la Barboși. Cele de mari dimensiuni fiind situate în așezarea de la poalele cetății.

Sanctuarele de la Bîtca Doamnei, singurele cu tamburi de piatră descoperite pînă acum în spațiul est-carpatic sînt situate pe terasa sud-estică a cetății. Tamburii (d. 0.50 m) așezați la 1.90 m distanță unul de celălalt pe *4* șiruri a cîte 7, dispuși pe direcțiile sud-est (sanctuarul 1) și nord-vest (sanctuarul 2). Cercetările din ultimii ani, prin dezvelirea generală a terasei au dus la descoperirea șirului complet de 7 tamburi în sanctuarul 1, considerat cel vechi [28]. Devine discutabilă și ipoteza conform căreia cele două sanctuare formau un lăcaș de cult etajat. Argumentele hotărîtoare în această privință ca și pentru reconstituiri cît mai veridice a ansamblului sînt deocamdată puțin numeroase.

Prin poziție, pe cea mai înaltă cetate dacică moldavă, dimensiuni și amplasare, lăcașurile de cult de la Bîtca Doamnei sînt cele mai falnice din zona est carpatică și cele mai apropiate ca aspect de cele cunoscute în cetățile dacice intracarpatice.

În sfîrșit, tot descoperirilor recente aparține și *sanctuarul rectangular cu absidă* de la Brad [29]. Platforma de 14.00 × 8.00 m este orientată SSE-NNV iar absida este pe latura nord-vestică. Acest tip de lăcaș își găsește bune analogii între descoperirile din așezările getice din Cîmpia Română [30].

Gropile de cult sînt semnalate în cercetări mai vechi și mai recente în majoritatea așezărilor dar menționarea lor n-a fost succedată de o încercare de a le stabili caracteristicile. Accepția termenului „groapă de cult" este foarte largă, ea însemnînd gropi cu rămășițele unor ritualuri sacrificiale, gropi în care sînt depuse obiecte de cult devenite inutilizabile datorită uzurii, părți ale unor amenajări cu caracter sacru deteriorate în urma funcționării și nu rareori gropi cu destinație incertă.

Gropile de cult se deosebesc de puțurile rituale atît prin modul de amenajare cît și prin conținutul lor, ofrandele sugerînd mesaje către alte domenii. Considerăm că aceste complexe sînt destinate, în primul rînd, nu exclusiv, rămășițelor de vatră, foarte probabil și a altor ofrande de la ceremoniile unor culte solare.

Vetre de cult. Vetrele simple fiind cunoscute încă din paleolitic, iar cele complexe, ornamentate din neolitic se poate constata că pînă în epoca dacică, vetrele, atît sub aspect utilitar cît și de cult, trecuseră printr-o evoluție multimilenară.

Loc al depunerii ofrandelor pentru diferite culte, vetrele din locuințe, în formă circulară, de elipsă, de potcoavă sau rectangulară au

---

28. S. Sanie, *op. cit.*, AIIAI, XXIII, p. 385.
29. V. Ursachi, *op. cit.*,
30. R. Vulpe, *Așezări getice din Muntenia*, București, 1966, p. 32-33; M. Turcu, *Geto-dacii din Cîmpia Munteniei*, București 1979, p. 167.

adeseori sub crusta de lipitură arsă și sub pietrele de rîu care au servit drept temelie, vase sparte ritual la fondarea locuințelor.

Vetre au fost găsite și în afara locuințelor și în incinta sanctuarelor. Vetre și fragmente de fățuială și crustă păstrînd o interesantă ornamentație au fost găsite în mai multe așezări : Poiana (com. Nicorești, jud. Galați), [31] Botoșana (jud. Suceava) [32] etc. Ornamentica și forma pătrată a unor vetre sînt argumente în susținerea caracterului lor cultual.

Puțuri rituale. Din cele *4* puțuri cu posibilă destinație rituală descoperite în întreaga țară, două sînt în spațiul est-carpatic. Cel de la *Brad*, (com. Negri, jud. Bacău), [33] neintrat încă în circulația științifică, și de la *Ghermănești* (com. Banca, jud. Vaslui) [34].

Puțul ca loc care reunește trei din importantele elemente constitutive ale lumii (pămînt, apă, aer) ocupă un loc însemnat în cultul multor popoare și de el este corelată o bogată mitologie. Un cult al izvoarelor, al apei, al rîurilor au avut toate popoarele indoeuropene și vor fi avut și dacii.

Necropole — rituri și ritualuri funerare. Riturile și ritualurile funerare ale geto-dacilor au fost analizate detaliat într-o importantă sinteză datorată lui D. Protase [35] și parțial, într-o lucrare cu caracter pluridisciplinar [36].

În lucrarea sa, D. Protase a catalogat *53* descoperiri pentru secolele V-I î.e.n. ; *15* în Dacia romană ; alte *17* pentru secolele III-V ; *24* în teritoriile neocupate de romani (sec. II-IV). Numărul descoperirilor a sporit în ultimii 15 ani. Procentual însă, distribuirea descoperirilor pe secole a rămas foarte apropiată de situația menționată în lucrarea amintită.

Riturile incinerației și înhumației au coexistat pe parcursul întregului mileniu. Proporția covîrșitoare a ritului incinerației în raport cu cel al înhumației, din cea de a doua epocă a fierului pînă în epoca daco-romană, ar putea fi eventual interpretată drept ilustrare a credinței veșniciei sufletului care s-ar înălța spre cer odată cu flăcările rugului.

În ritualul funerar constatat în cuprinsul aceleiași necropole ca și pe întinsul teritoriu geto-dacic sînt vizibile numeroase deosebiri care nu pot fi lesne explicate. Vase, arme, unelte, obiecte de podoabă pot mărturisi credința în continuitatea vieții, în care umbrele au aceleași necesități de hrană, sete, eventual și ocupațiile anterioare.

Figurine. a) *Reprezentări antropomorfe.* Statuete lucrate din diverse materiale reprezentînd divinități cu forme umane sau zoomorfe, simboluri ale protecției divinităților, a influenței tutelare a strămoșilor

---

31. R. Vulpe și colab., *Șantierul arheologic Poiana-Tecuci,* SCIV, III, 1952, p. 194-195, fig. 3.

32. S. Teodor, *Așezarea de epocă La Tène de la Botoșana, jud. Suceava,* SCIVA, 31, 2, 1980, p. 207, fig. 16/14 și p. 208, fig. 17/3. Un fragment descoperit în stratul de cultură, presupunem că poate fi crustă de la o vatră ornamentată.

33. V. Ursachi, *Cercetările arheologice de la Brad,* Sesiunea științifică a Muzeului de istorie Piatra Neamț, dec. 1982.

34. V. Palade, *Un puț din secolul al IV-lea e.n. la Ghermănești, com. Banca, jud. Vaslui,* SCIVA, 29, 3, 1978, p. 407-422.

35. D. Protase, ***Riturile funerare la daci și** daco-romani,* București 1971; cf. recent I. Ioniță, V. Ursachi, ***Văleni. O mare necropolă a dacilor liberi,*** Iași, 1988.

36. D. Nicolaescu-Plopșor, W. Wolski, *Elemente de demografie și ritual funerar la populațiile vechi din România,* București 1975.

asupra descendenților, simboluri ale unei puteri magice aducătoare de ploi fertilizante etc. au fost găsite în așezările preistorice din diferite continente, ca și pe teritoriul patriei noastre.

Figurinele asupra cărora prezentăm unele considerații, continuă așadar, în spațiul carpato-danubian, tradițiile unei plastici cu funcții în general magico-cultuale și cu realizări artistice remarcabile.

Utilizarea figurinelor ca amulete sau în practica magiei a fost demult postulată și confirmată prin cîteva descoperiri. Diferența dintre magie și religie este uneori destul de labilă dar pentru unele figurine trebuie adăugate și funcții cultuale.

Figurinele au fost descoperite în locuințe, gropi de cult și morminte. Cu toate că nu pot fi invocate dificultăți în procurarea sau confecționarea unor figurine se poate remarca faptul că ele n-au fost găsite în toate locuințele cercetate, situație în care ar fi fost comparabile cu piesele dintr-un *lararium*. La Dumbrava[37], în două locuințe centrale existau veritabile „colțuri de cult" asemănătoare unor *sacella*.

Figurinele analizate aparțin unei perioade care coincide cu începutul mențiunilor literare despre geți și continuă pînă la cucerirea Daciei lui Decebal. Pentru multe complexe se constată o continuitate a existenței figurinelor antropomorfe marcînd doar o evoluție față de perioada anterioară de la un geometrism mai pronunțat către un naturalism nerealizat artistic. În ceea ce privește etapa finală se constată extrema lor raritate în mediul carpic, mai ales în nivelurile mai tîrzii.

În epoca dacică „clasică" figurinele antropomorfe sînt mai numeroase în spațiul extracarpatic, atît în zona lui estică *(Poiana, Brad, Răcătău, Dumbrava* etc.) cît și în cea sudică *(Piscul Crăsani, Popești-Novaci* etc.), dar sînt atestate și în interiorul arcului carpatic *(Marca, Morești, Sighișoara* etc.). Fenomenul nu poate fi pus pe seama unor influențe străine, căci atît celții, cu o prezență mai activă în teritoriul actual al Transilvaniei cît și scito-sarmații pentru zona est-carpatică cunoșteau antropomorfizarea divinităților sau figurinele antropomorfe în general.

a_2) *Reprezentări zoomorfe.* Între exemplarele cu identificare sigură ale plasticii zoomorfe pot fi enumerate figurine de *berbeci, tauri, cai, urși, cervide, șerpi, păsări* etc. Pentru unele atribuirea este controversată.

De la modestele figurine la imaginile complexe de pe produsele toreuticii, obiectele sau de pe grandioasele construcții lapidare acest „bestiarium" are în vedere doar acele elemente care pot fi eventual utile unei înțelegeri mai complete a cultelor și credințelor, a religiei geto-dacice.

Între figurinele zoomorfe de lut cu însemnătate magico-cultuală de relevat că trei dintre animale *(taurul, mistrețul* și *berbecul)* prin mulțimea reprezentărilor și semnificațiilor presupuse par să fi avut un rol însemnat nu numai în viața zilnică ci și cea religioasă a lumii geto-dacice.

---

37. S. Sanie, Ș. Sanie, *Cercetările arheologice de la Dumbrava (com. Ciurea, jud. Iași)*, Cercetări istorice, IV, 1973, p. 86-87.

38. *Ibidem*, p. 89-90 ; S. Sanie, *Plastica și unele aspecte ale cultelor și credințelor geto-dacice*, în Studii dacice, Cluj Napoca 1981, p. 187-188.

Tabletele de lut ars au același contur circular ca și medalioanele, iar datorită marginilor rotunjite capătă uneori forme discoidale. Pe avers și revers, sau doar pe una din fețe, au un decor, alcătuit din semne și simboluri, incizate în pastă crudă. Între destinațiile posibile ale tabletelor de amintit : amulete, „ex voto-uri", sau ofrande funerare.

Tableta de la Dumbrava (com. Ciurea, jud. Iași) are incizate pe avers semne care pot reprezenta fazele lunii și globul terestru cu cele patru direcții ale sale și pe revers o barcă [38]. Tableta ar putea ilustra credințe luni-solare, a căror existență este atestată nu numai de texte literare și reprezentări lapidare, ci și de motivele decorative ale ceramicii.

Vase avînd diferite simboluri sau reprezentări antropomorfe și zoomorfe. Dacă vasele istoriate, cele mai multe din ateliere gallice, sînt interesante mai ales pentru estimarea căilor și amplitudinii propagandei în legătură cu victoria romană de la începutul secolului al II-lea e.n., a tragicului si eroicului sfîrșit al regelui Decebal, între produsele ceramicii dacice există unele vase cu reprezentări care pot fi utile reconstituirii elementelor de cult, într-un anumit grad și a panteonului geto-dacic.

De amintit *kantharos*-ul de la Răcătău (com. Horgești, jud. Bacău) și fructiera de la Bîtca Doamnei. Decorul fructierei obținut prin lustruire posibil să reprezinte un calendar pentru un an cu o durată de 360 de zile a cărui corecție, pentru a-l pune în concordanță cu anul tropic se făcea probabil prin introducerea unei luni suplimentare de 22 zile odată la 4 ani [39].

Căței de vatră. O categorie de piese care se presupune că erau uneori atașate la vetrele deschise pentru a servi ca suport lemnelor mari și pentru a asigura totodată tirajul focului este cunoscută sub denumirea convențională de „căței de vatră". „Căței de vatră" au fost descoperiți în locuințe, gropi cu destinații speciale și în unele complexe funerare la Poiana, Brad, Răcătău etc.

Cunoscut fiind locul focului și căminului de-a lungul multor milenii de existență a omenirii, loc relevat atît în cercetările arheologice cît și de unele surse literare, poate fi admisă de asemeni posibilitatea dublei destinații utilitare și cultuale ale unor „căței de vatră" ca și a unor vetre.

Exemplarele din argilă cunoscute pînă acum au forma paralelipipedică, unele au conturul unei bărci, terminate la extremități cu protome de *berbec*, de *bovine*, posibil de *cal* și alte animale nedeterminate cu siguranță. Această asociere dintre berbec și foc, fondată pe simbolismul general, avea în vedere faptul că berbecul era și emblemă a unuia din zeii căminului, animalul sugerînd și fecunditatea familială.

Capete. Cele trei descoperiri recente din apropierea unor așezări dacice a unor capete de piatră (Piciorul Lupului, com. Ciurea, jud. Iași ; Vînători-Neamț, jud. Neamț și Cursești Vale, jud. Vaslui) asemănătoare cu capetele celtice alăturate reprezentării de pe Columna lui Traian (scena XXV) ar îndreptăți ipoteza existenței unui cult al capetelor la geto-daci.

---

39. S. Sanie, *op. cit.*, p. 383.

Piese de metal. Tematica imagisticii. Între materialele rezultate prin săpături arheologice sistematice sau descoperiri întîmplătoare, produsele toreuticii ocupă un loc deosebit. Dacă includerea lor în circulația științifică comportă adeseori întîrzieri, motivate și de unele dificultăți în descrierea și mai ales descifrarea unor reprezentări, pasul următor, utilizarea datelor obținute în încercarea de reconstituire a unor culte și credințe, a religiei geto-dacice, a fost făcut rareori, greu și cu mare șovăială.

Înainte de a pătrunde în limbajul alegoric al reprezentărilor trebuia fundamentată asertiunea că a existat într-adevăr o artă geto-dacică în metal, contestată de unii sceptici, mai puțin informați sau bine intenționați, trebuia dovedit că obiectele descoperite sînt, cele mai multe, executate în spațiu getic și au reprezentări inspirate de mediul și credințele geto-dacice au comanditari locali.

În majoritatea studiilor asupra tezaurelor întîlnim considerații ample asupra stilului, încercări de stabilire a „centrelor de producție", a originii unor imagini și motive anexe, dar puține rînduri consacrate relevării aspectelor particulare ale toreuticii descoperite în spațiul traco-getic.

Cel mai important tezaur descoperit în zona est carpatică este cel de la *Băiceni* (com. Cucuteni jud. Iași) [40], prin bogăția imaginilor și simbolurilor pe care le înfățișează.

În reprezentarea de pe obrăzarul drept al coifului din tezaurul de la Băiceni, personajul așezat pe scaun (klismos) ține în mîna stîngă un rhyton și în dreapta o phială.

Despre zeii cu sceptru și rhyton înfățișați pe unele produse ale orfevrarilor din Sciția și Bospor în cunoscutele „scene de învestitură" care continuă ilustrarea concepției multimilenare asupra originii divine a monarhiei, a scris încă în 1913 Mihail Rostovțev [41] și asertiunile sale au fost confirmate de descoperirile ulterioare [42].

La Băiceni însă întîlnim la personajul de pe scaun rhytonul și phiala. Phiala simbolizează în unele reprezentări cultuale mijlocul de comunicare între om și divinitate. Asocierea celor două recipiente cunoscute în cult, gestul libației a fost interpretat ca un indiciu că „zeul a primit sacrificiul și nu că el l-a oferit" [43].

Pe obrăzarul drept al coifului în afară de șarpele încolăcit, vizibil la piciorul tronului, apar alți doi șerpi cu protome curioase care flanchează capul unui bovideu.

Dacă bucranul simbolizează obișnuit mediul ceresc în general și solar în special, posibil, ca șerpii să simbolizeze mediul subpămîntean. În această ilustrare nu poate fi total exclusă posibilitatea unei sinonimii

---

40. M. Petrescu-Dîmbovița, Dinu Marin, *Le tresor de Băiceni* (dép., de Iassi), Dacia, N. S., XIX (1975), p. 105-124.

41. M. Rostovțev, *Predstavlenie o monarhiceskoi vlast v Skifu i na Bosporoi*, S. Petersburg 1913, p. 5 și urm.

42. V. D. Blavațkii, *Ştena investiturî na Karagodeuhșcom ritone*, SA, 1, 1974, p. 38-45 ; S. Sanie, *Le diadème d'or de Tyras*, Dacia, N. S., XXIII, 1979, p. 156.

43. H. Miltner, *Phiale*, RE, 192, Stuttgart 1938, col. 2059-2062 ; Lucrarea lui Luschey, *Die Phiale*, diss Munich 1939 ne-a rămas inaccesibilă astfel cunoaștem doar concluzia nu și fazele demonstrației. Cf. și E. Will, recenzie la lucrarea Ericăi Simon, *Opferrde Götter*, Berlin, 1954, în Syria, 1954, p. 325.

sau asemănări cu funcțiile cuplului de șerpi din primul registru al reprezentărilor Cavalerilor danubieni care flanchează bustul Soarelui, iar uneori îi iau locul.

În același deosebit de valoros tezaur una din marile brățări se termină în capete de taur sau capete de cai cu coarne avînd rozete pe frunte.

Indiferent de estimare, bucrane sau cai cu coarne, — rozetele adăugate bucranelor, repetă și întăresc simbolismul solar al acestora. Noi am considerat că forma spiralică a brățării sugerează șarpele astfel că, împreună cu protomele ilustrează fie cursa zeului Soare, fie un zeu cu atribute htonice și uranice.

Pe aplica de la Băiceni apar două animale compozite — primul de dimensiuni mai mari, cu cap de cal, corp și coadă de leu și foarte probabil aripi. Ar fi unul din multiplele forme ale grifonului. Sub picioarele sale apare un alt animal compozit asemănător, însă fără aripi. Compararea mai ales cu unul din lupii înfățișați pe aplica cu Cavalerul cu phiala din tezaurul de la Letnița (Bulgaria) nu exclude posibilitatea ca animalul mai mic înfățișat pe aplica de la Băiceni să fie lupul. Ar fi ilustrarea unei confruntări (?) între un grifon (?) și un lup. Șirul de incertitudini ne determină să nu mai încercăm explicarea semnificației acestei imagini.

În imaginea de pe acoperătoarea de ceafă a coifului de la Băiceni doar aripile și mai ales picioarele cu gheare amintesc de prototipul grifonului vultur-leu, capul și trupul fiind de cal. Reprezentarea nu poate fi însă omologată ca fiind a unui Pegas [44]. Spațiul care suprapune cele două animale fantastice adosate este acoperit de o palmetă de o formă mai puțin obișnuită, motivul ornamental apare ca alcătuit din coarne de berbec și bovideu.

Unele caracteristici ale obiectelor pe care apar grifonii, locul ocupat în compozițiile ilustrate pot fi considerate drept indicii ale simbolisticii solare, regale, de personaje umane și divine veșnic învingătoare.

Pe aplicele triunghiulare din tezaurul de la Băiceni [45], sînt așezate pe cinci rînduri protuberanțe conice dispuse piramidal (1, 2, 3, 4, 5), iar fire torsionate încadrează piramida și o desparte în trei părți. Suma primelor patru etaje 1 + 2 + 3 + 4 formează *decada*, cifra care era pentru pitagoreici numărul cel mai sfînt „...în care se regăsește izvorul și rădăcina Naturii eterne", simbol al creației universale, *Tetraktis*-ul asupra căruia prestau jurămîntul [46]. În vîrf *1*, divinul și începutul tuturor lucrurilor (sau Foc — spiritul creator); *2*, dedublarea cuplului prin diadă (sau aer — materie); *3*, cele trei niveluri ale cosmosului — infernul, terestru și celest sau pe alt plan, corporal, intelectual, spiritual (sau apă și unirea dintre spirit și materie); *4*, cele patru elemente, punctele cardinale, anotimpurile etc. (sau pămînt — forme create). Alături de cele

---

44. M. Petrescu-Dîmbovița, D. Marin, *op. cit.*, p. 108.

45. *Ibidem*, p. 112, fig. 6/2, p. 108. Editorii tezaurului au descris aplicele dar n-au propus vreo interpretare pentru grupul de protuberanțe.

46. A. Piatkowski și I. Banu (coordonatori), *Filosofia greacă pînă la Platon*, I, partea a II-a, București, 1970, p. 37, 45-46. Spensippos [citat în Teologumena Arithmeticae, p. 84] și p. 59, Iamblicos, *De vita Pythagorica* 18 (82-86). Traducerea și bogatul aparat critic sînt datorate lui M. Nasta, n. 132, la p .92 și n. 187 la p. 109.

patru puncte cardinale al cincilea este centrul. De altfel a fost remarcat că decada cuprinde o formulă binară 2×5 care arată dualismul intern al elementelor care compun cinci [47].

Dacă triunghiul ca formă geometrică nu este nou în ornamentica descoperirilor din spațiul getic prin aceste aplice am avea un indiciu indubitabil al elementelor pitagoreice în compunerea unuia din cele mai interesante tezaure getice.

II. *Scripta. Cultura spirituală a geto-dacilor așa cum apare în scrierile antice.*

Scrierile grecești, elenistice, romane, romano-bizantine care conțin și informații despre cultura spirituală a geto-dacilor sînt relativ numeroase și de o mare diversitate. Din secolul al V-lea î.e.n. prin Herodot și Hellanicos, pînă în secolul al VI-lea e.n. la Iordanes, lucrări de istorie, etnografie, dicționare, opere literare sau filosofice, conțin descrieri, comparații sau numai aluzii, ecouri îndepărtate, transcrieri comentate sau interpolări nu lipsite de importanță din scrierile predecesorilor.

Istoria geto-dacilor în general și a vieții lor spirituale în special e greu de imaginat fără „Istoriile" lui Herodot, dar ar fi foarte săracă fără cele scrise de Strabon, Pomponius Mela, sau Iordanes. Reconstituirea componenței panteonului getic nu-i lipsită de dificultăți.

Zeul suprem. 1. *Numele principalului zeu.*

Numele principalului zeu geto-dacic apare în textele antice și feudale timpurii sub formele : a) *Salmoxis*, Σάλμοξις — gen. Σάλμοξιδος pe unele variante ale manuscriselor lui Herodot [48] și Platon [49]; b) *Zalmoxis*, Ζάλμοξις gen. Ζάλμοξδος Herodot, Platon, Apuleius [50], Diogenes Laertios [51], Porphyrios [52], Enea din Gaza [53], Theodoretos din Cyros [54]; c) *Zamolxis*, Ζάμολξις gen. Ζάμολξιδος la Hellanicos [55], Mnaseas [56], Strabon [57], Diodor din Sicilia [58], Origenes [59], Clemens din Alexandria [60], Hesychios din Alexandria [61], Agathias [62], Suidas [63], Leon Diaconul [64]; d) *Zamolxe*, ac. *Zamolxen* la Iordanes [65].

De subliniat că formele *Salmoxis* — *Zalmoxis* și *Zamolxis* apar de

---

47. *Ibidem*, n. 187, p. 109.
48. Herodot, *Istorii*, IV, 94; IV, 95; IV, 96 (= *Fontes*, I, p. 48-50).
49. Platon, *Charmides*, 156 d (= *Fontes*, I, p. 100-101).
50. *Apuleius*, Apologia, 26 (= *Fontes*, I, p. 608-609).
51. Diogene Laertios, *Despre viețile filosofilor*, I, 1, VIII, 2.
52. Porphyrios, *Viața lui Pythagora*, 14 (= *Fontes*, I, p. 743).
53. Enea din Gaza, *Teofrast sau despre nemurirea sufletelor și învierii trupurilor*, (PG, LXXXV, 940) (= *Fontes*, II, p. 320-321).
54. Theodoretos din Cyros, *Terapeutica*, 1, 25 (= *Fontes*, II, p. 237).
55. Hellanicos, *Phot. Suid.* (= *Fontes*, I, p. 20-21).
56. Mnaseas, FHG, III, p. 153 și 155 (= *Fontes*, I, p. 156-157).
57. Strabon, *Geografia*, VII, 3, 5 (= *Fontes*, I, p. 228-229).
58. Diodor din Sicilia, *Biblioteca istorică*, I, 94, 2 (= *Fontes*, I, p. 188-189).
59. Origenes, *Impotriva lui Celsus*, II, 55 [429] (= *Fontes*, I, p. 714-715).
60. Clemens din Alexandria, *Covoarele*, IV, 8, p. 213 (= *Fontes*, I, p. 636-637).
61. Hesychios din Alexandria, *Culegere alfabetică de cuvinte de tot felul* — Zalmoxis (= *Fontes*, II, p. 390-391).
62. Agathias, *Istorii*, Prefață, 3 (= *Fontes*, II, p. 476-477).
63. Suidas, *Lexikon*, II, 500 (= *Fontes*, II, p. 700-701).
64. Leon Diaconul, *Istoria*, IX, 6 (= *Fontes*, II, p. 690-691).
65. Iordanes, *Getica*, 39 (= *Fontes*, II, p. 413).

la început în manuscrisele antice, astfel că afirmația că una din ele ar rezulta dintr-o metateză nu este îndreptățită.

Itinerarii. Herodot [66] și alți autori antici [67] menționează că „omul" Zalmoxis a ajuns în Samos unde a fost sclavul lui Pythagora a lui Mnesarchos. Strabon [68] adaugă itinerariului zamolxean și Egiptul. Presupusele perioade de ucenicie la Pythagora ilustrează un evhemerism înainte de Euhemerus. Poate fi remarcat de asemeni faptul că grecii considerau că, elementele deosebite ale religiei getice sînt împrumutate din lumea lor, iar alte cunoștințe deosebite și dintr-o zonă mai depărtată, sublinierea, de către grecii de la Pont, a faptului că cel care în lumea lor a fost sclav a ajuns ființă divină la geți.

Comparațiile lui Zalmoxis cu Kronos [69] și Hercules [70] menționate de izvoarele antice îmbogățesc informațiile despre Zalmoxis.

În scrierile antice *Zalmoxis* apare în diferite *ipostaze: anthropos* [71], *heros* [72], *daimon* [73] *și theos* [74]. Analiza acestora poate contribui la întregirea tabloului celei mai însemnate divinități dacice.

Rememorarea acestor însemnări antice nu are ca obiectiv susținerea ipotezei existenței istorice (reale) a omului Zalmoxis sau a ideii evhemerismului, ci evidențierea a noi surse utile cunoașterii unor elemente ale mitologiei zeului, stabilirii poziției lui Zalmoxis în raport cu alte divinități ale panteonului dacic, atributelor sale precum și comparării lui cu zeii panteonului grec.

Dificultatea pe care Herodot n-a putut-o depăși în încercarea de a echivala pe *Zalmoxis* cu un zeu din panteonul grec constituie o mărturie indirectă a elementelor originale singulare ale zeului get. Care ar fi aceste aspecte originale ?

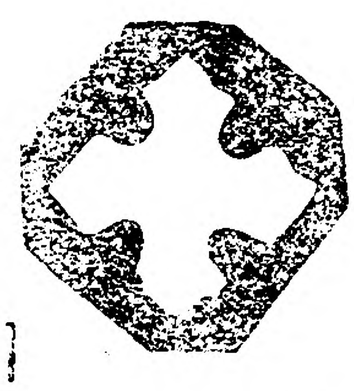
Zalmoxis nu apare în scrierile lui Herodot ca zeu primordial ci, ca un personaj întors de pe meleaguri străine, liber și bogat, după ce a adunat „înțelepciunea lumii" care ar fi fost deținută în acele timpuri de greci și egipteni. Zalmoxis „revelează" o doctrină și „întemeiază" un cult inițiatic. Revelația este comunicată prin intermediul unui scenariu mitico-ritual cu ocultație și epifanie. Ideea centrală se referă la nemurirea sau supraviețuirea sufletului.

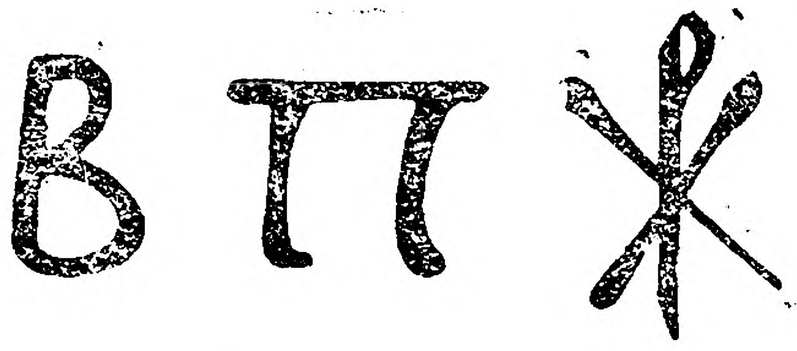
Mai dificilă este concretizarea noțiunilor din textul herodotean, referitoare la : a) locul unde vor fi aleșii ; b) cum se va materializa fericirea de care se vor bucura; c) cum ar trebui înțeleasă promisiunea că de amintitele avantaje vor beneficia și descendenții convivilor.

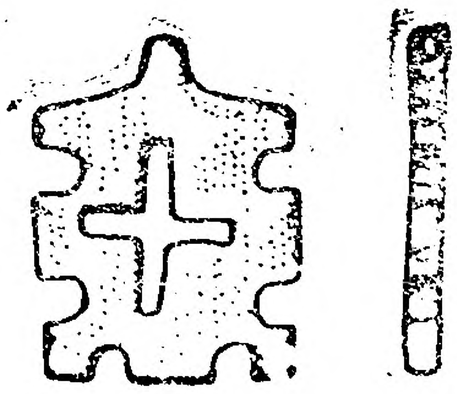
Abundența vocabulelor care intră în componența unor antroponime și toponime pledează indiscutabil pentru forma numelui *Zalmoxis* și treptat vor putea fi explicate semnificațiile elementelor acestui teonim.

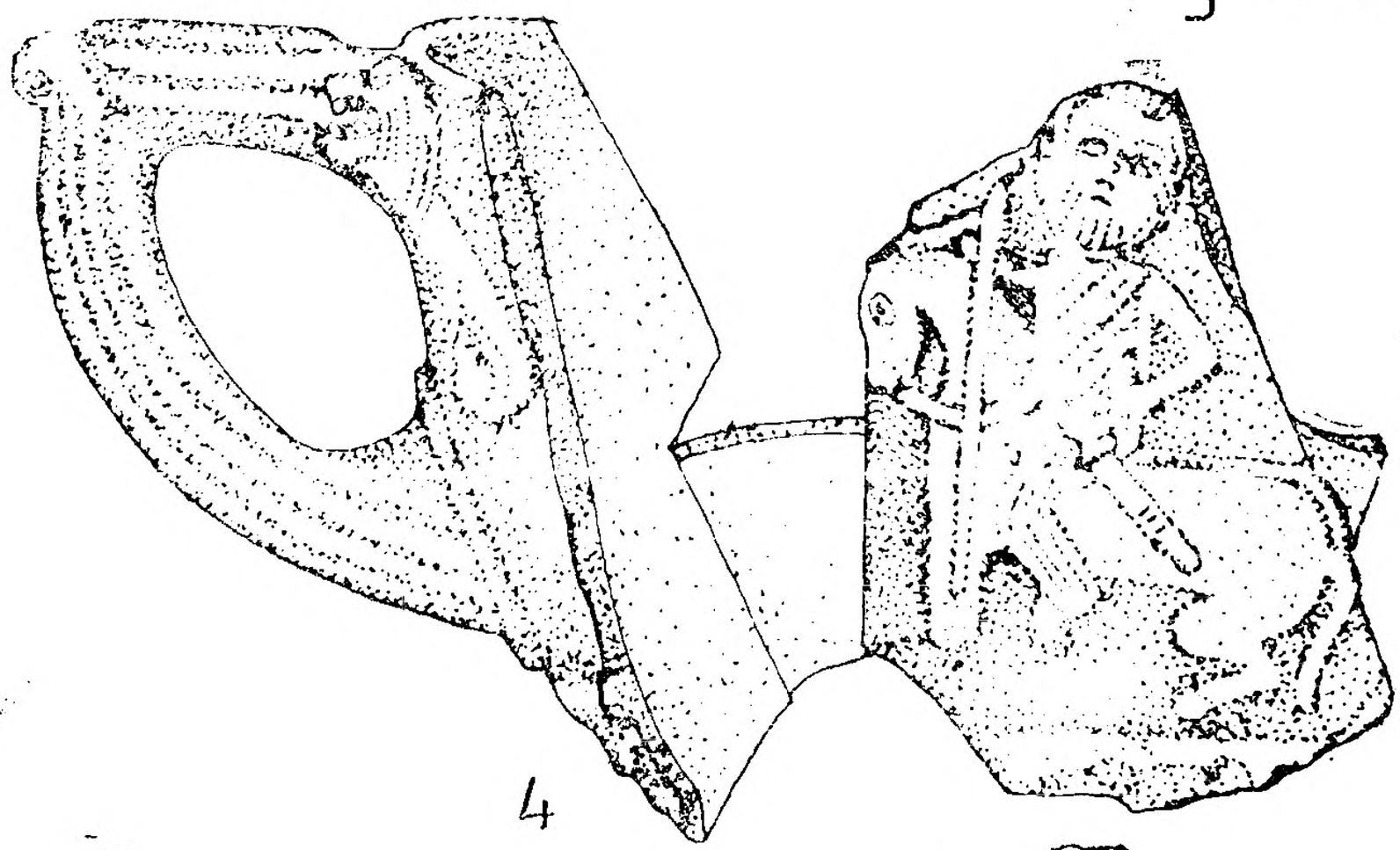

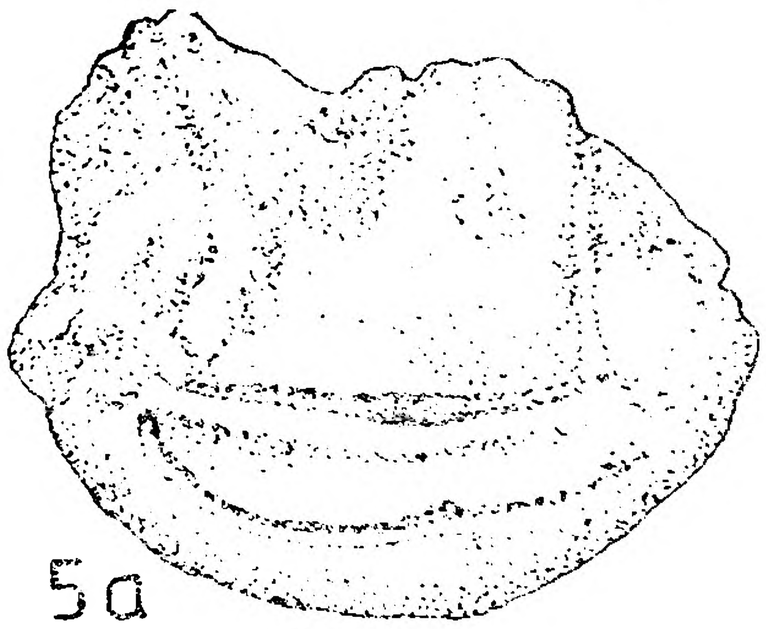
66. Herodot, *Istorii*, IV, 95.
67. Hellanicos, *op. cit.*; Porphyrios, *op. cit.*; Origenes, *op. cit.*; Suidas, *op. cit.*
68. Strabon, *op. cit.*, III, 3, 5.
69. Mnaseas, *op. cit.*
70. Porphyrios, *op. cit.*
71. Herodot, *op. cit.*, IV, 95 ; Hellanicos, *Obiceiuri barbare*; Platon, *op. cit.*, 156 d ; Diodor din Sicilia, *op. cit.*, I, 94, 2 ; Strabon, *op. cit.*, VII, 3, 3.
72. Clemens din Alexandria, *op. cit.*, IV, 8, p. 213
73. Herodot, *op. cit.*, IV, 94.
74. *Ibidem.*

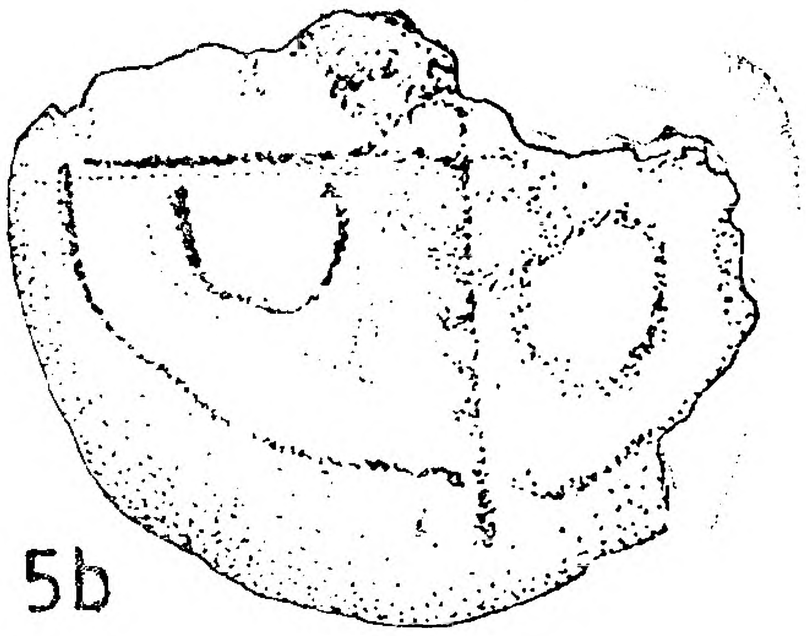

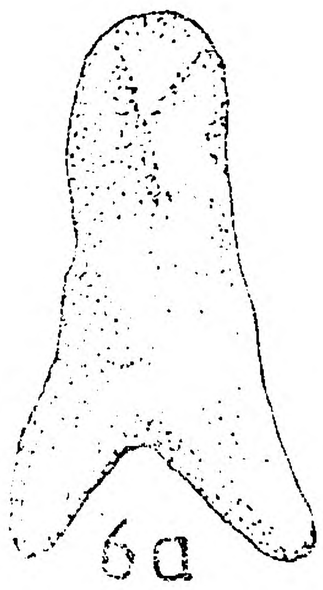

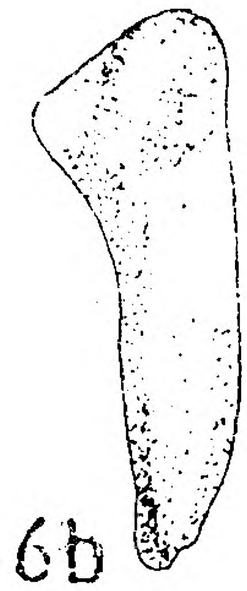

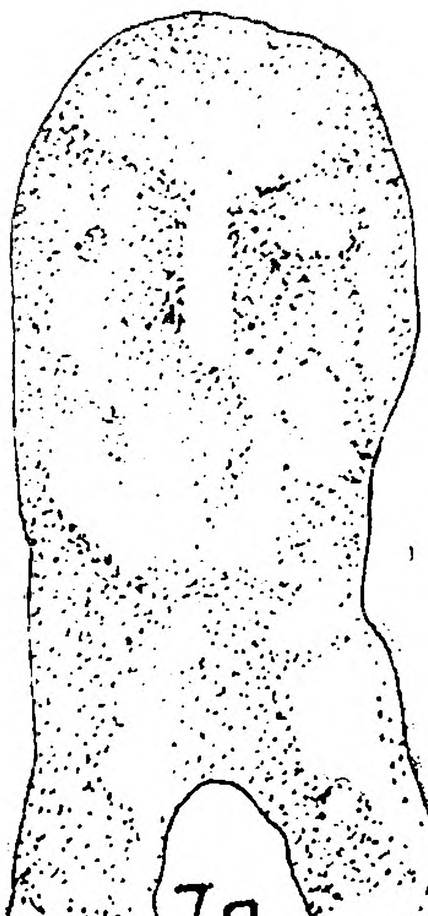

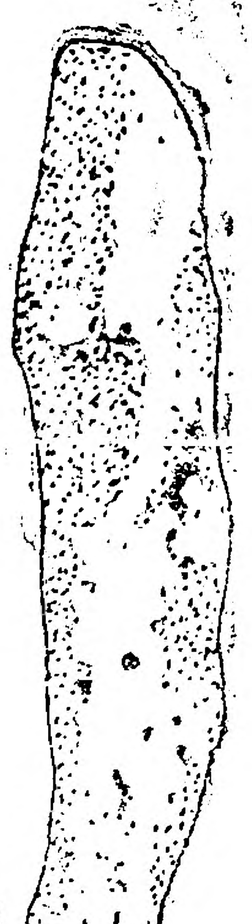

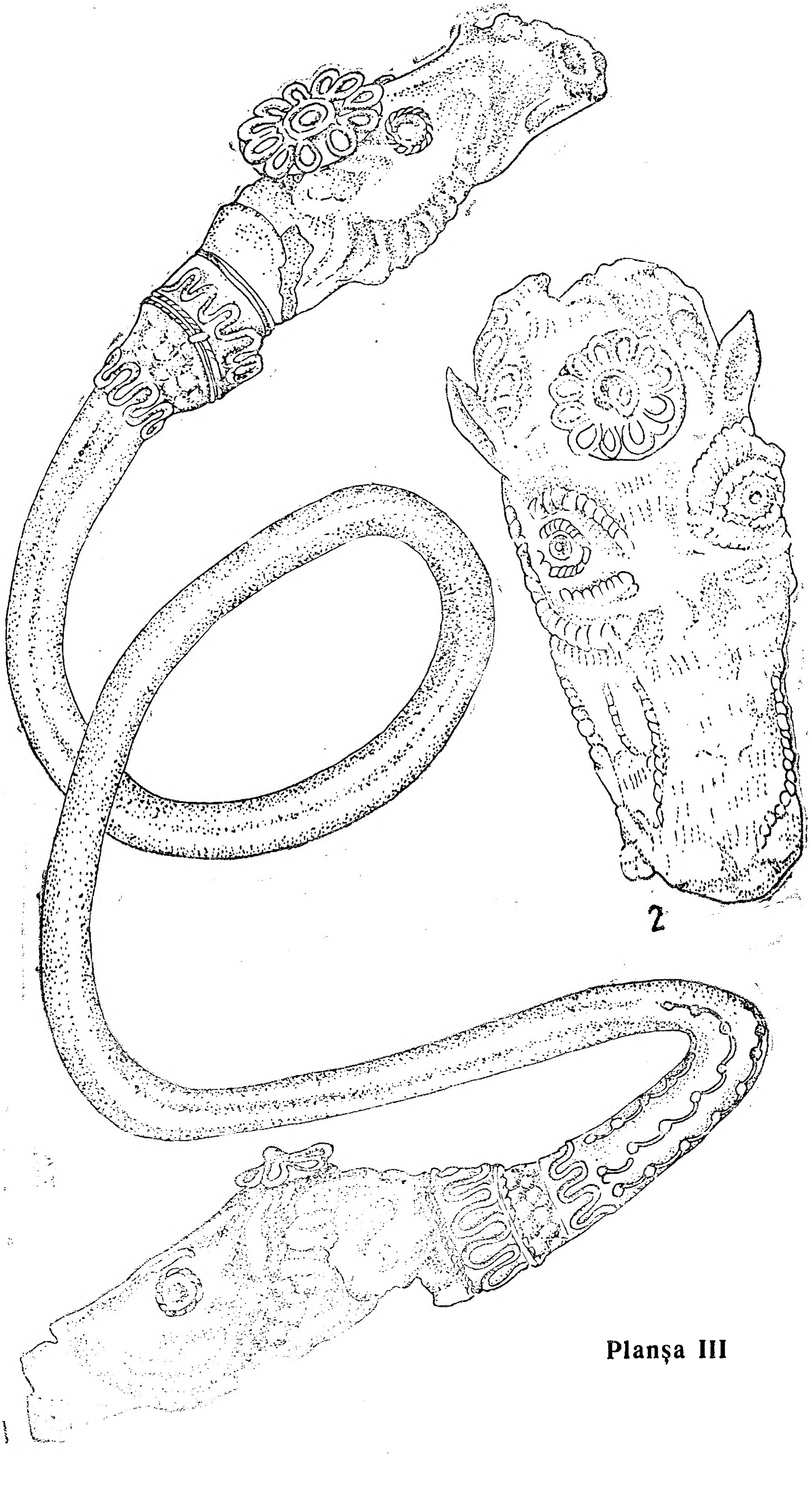

Planșa I

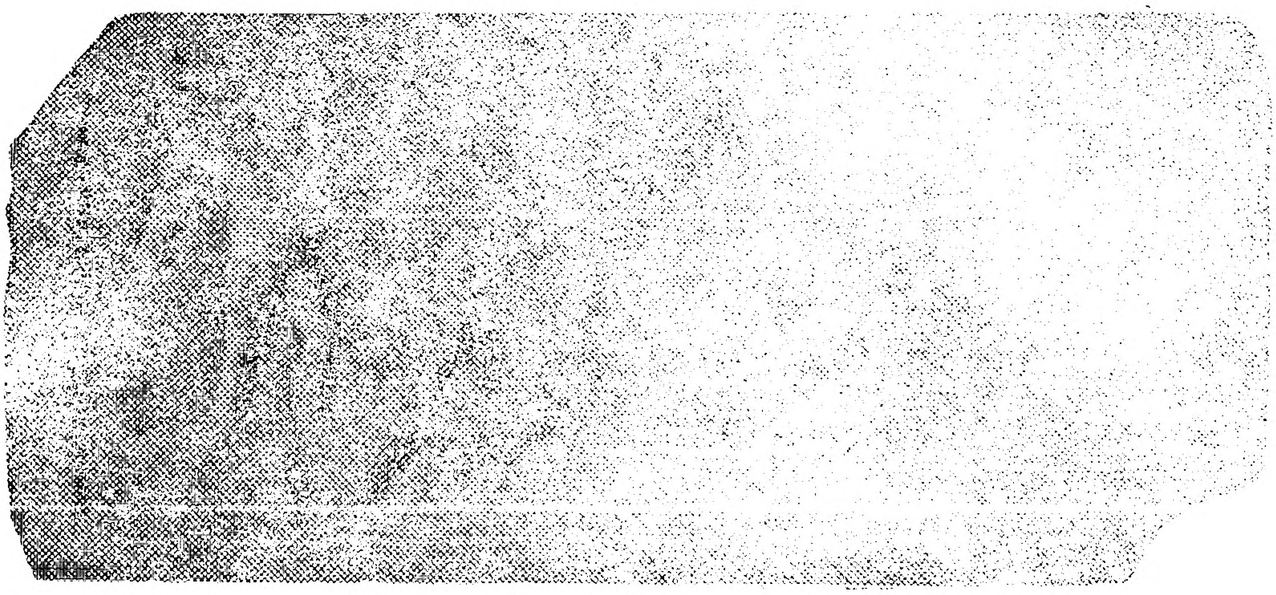

Planșa II

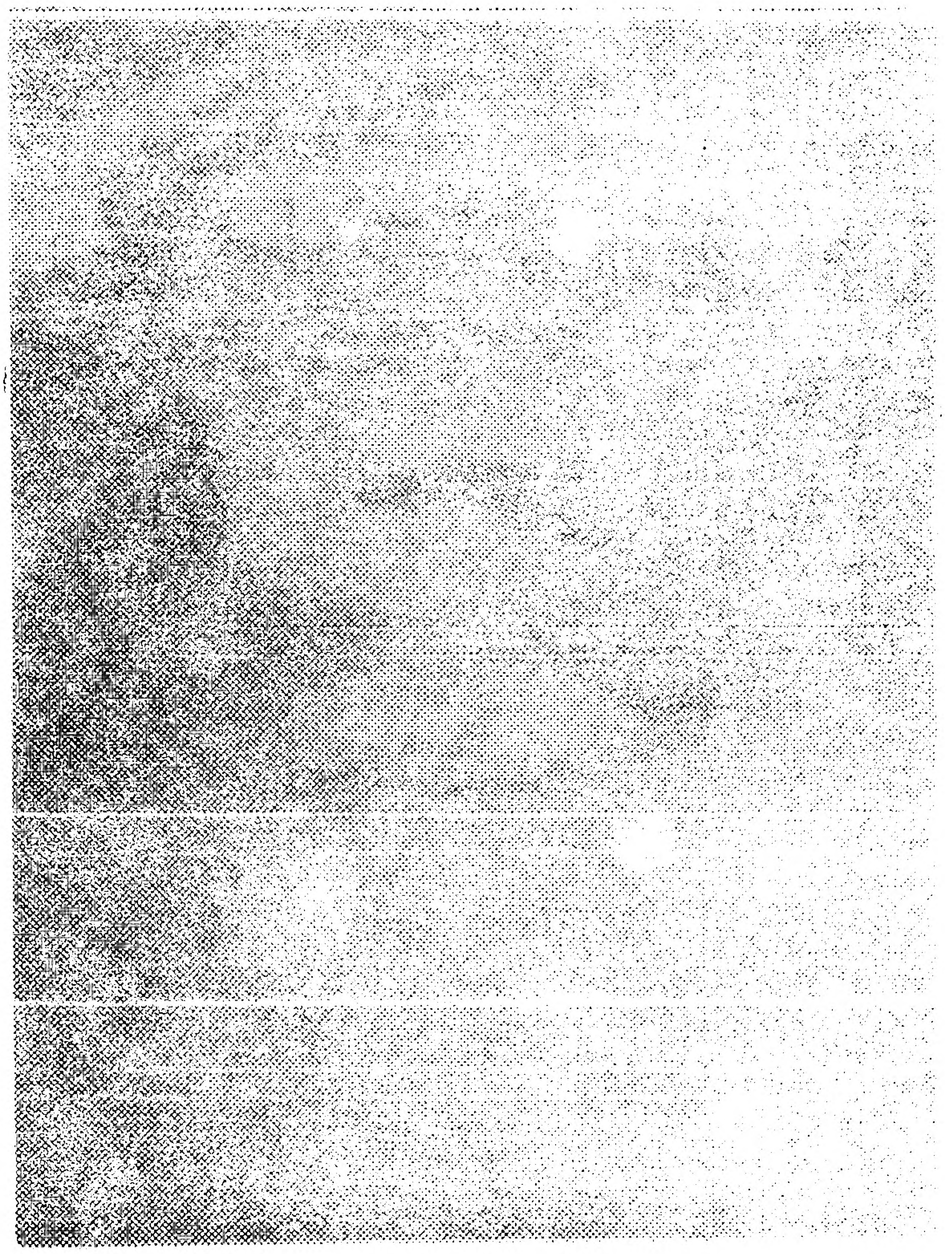

2

Planşa III

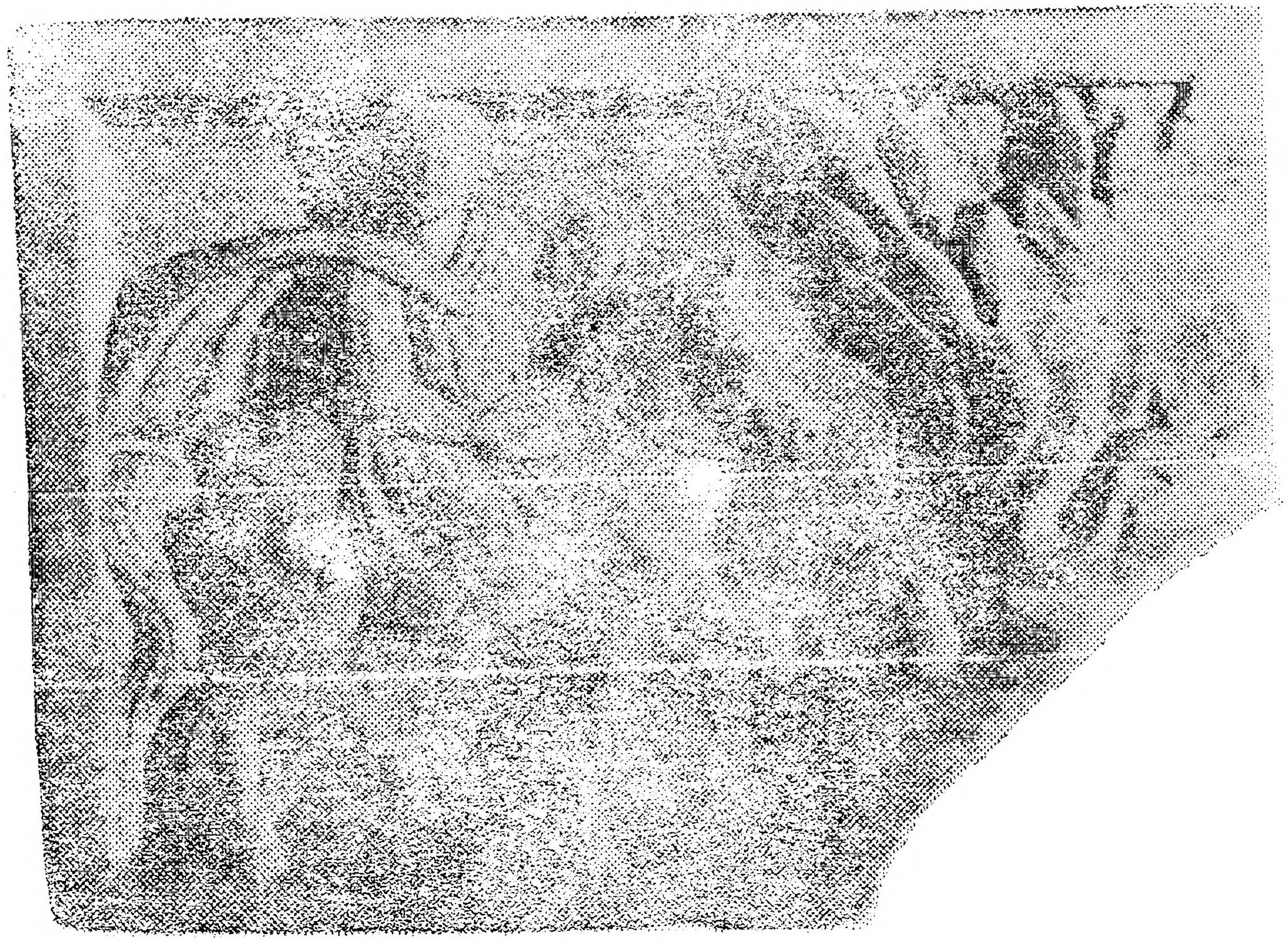
1

2

Planșa IV

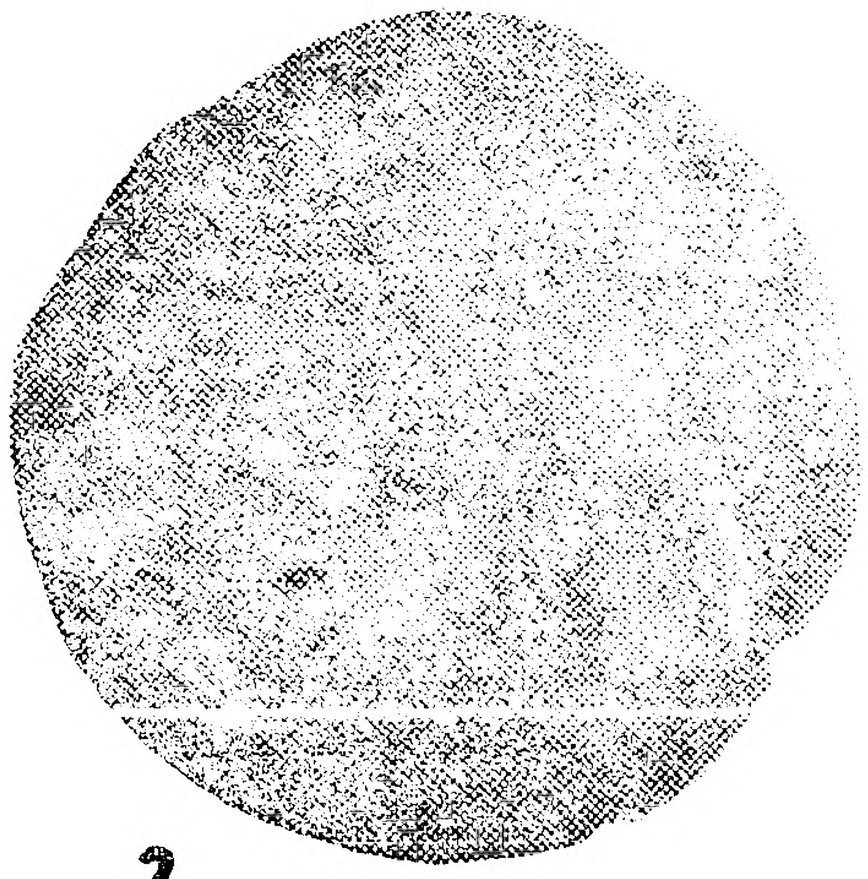

2

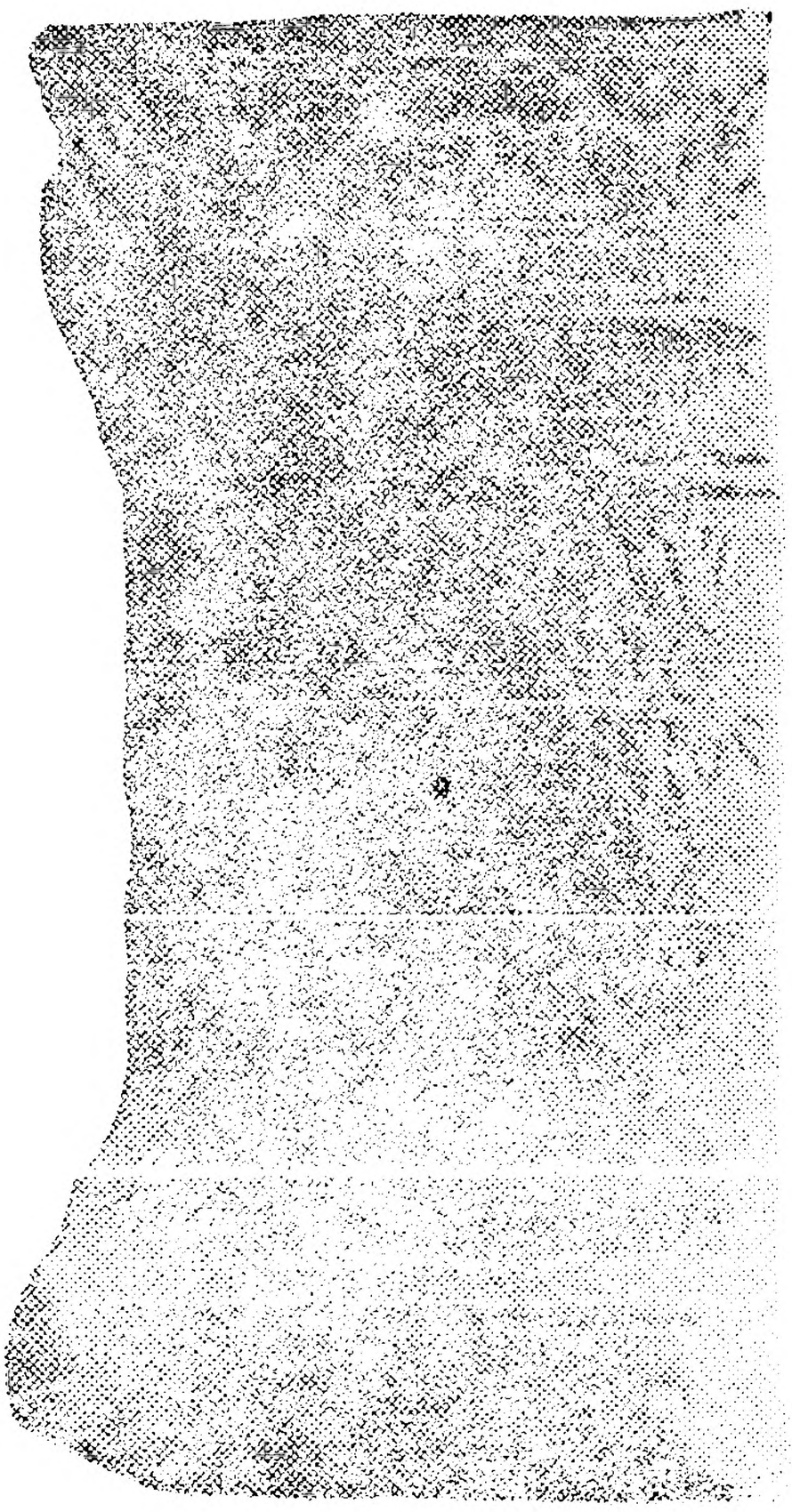
Planşa V

1

2

3

Planșa VI

LISTA FIGURILOR

Pl. I *Barboși-Galați* — Cruciuliță (1) și cruce pandativ (3) lucrate din sidef; inscripție pictată pe o amforă (2); *Răcătău* — fragment de *kantharos* cu reprezentarea unui cavaler (4); *Dumbrava* — tabietă fragmentară (5a-5b) și figurine (6a-6b, 7a-7b).

Pl. II *Băiceni* (com. Cucuteni, jud. Iași) — reprezentarea de pe obrăzarul coifului de aur.

Pl. III *Băiceni* — brățară și protomă de bovideu cu rozetă.

Pl. IV *Barboși-Galați* — reliefuri culturale ale *Cavalerilor Danubieni* (1); și de piatră descoperiți la *Bîtca Doamnei*-Piatra Neamț prin săpăturile recente (2).

Pl. V *Barboși-Galați* — reliefuri culturale ale *Cavalerilor Danubieni* (1) și ale *Cavalerului* Trac (2).

Pl. VI *Barboși-Galați* — țiglă cu reprezentarea unui bucran și șarpe (1); altar cu inscripție mithraică (3); *Fundeni* (com. Lungoci, jud. Galați) — medalion de bronz cu reprezentarea *Cavalerului Trac* (2).

În sprijinul afirmației că *Zalmoxis* a fost și un zeu uranic în general și, solar, în special, pot fi amintite : desfășurarea ritualului periodic de trimitere a mesagerului, imagini cunoscute prin produsele toreuticii.

Considerăm că cel puțin din secolul al V-lea, Zalmoxis era deja o personalitate divină complexă care, nici într-un caz nu poate fi redusă doar la atribute htonice.

Trimiterea mesagerului la Zalmoxis. Textul herodotean care cuprinde descrierea ritualului trimiterii mesagerului la Zalmoxis a format obiectul multor cercetări ca sursă de cunoaștere a unor interesante date referitoare la religia geto-dacică în ansamblu, la zeul ei principal, ca cel mai timpuriu izvor care atestă existența sacrificiului uman.

Peste întreaga diversitate, sacrificiul implică trei termeni : 1) *sacrificatorul ;* 2) *obiectul consacrat* (victima) și 3) *divinitatea.* În această situație, schema sacrificială ca model abstract poate fi construită fără a ține seama de variante. În această schemă : a) *natura victimei ;* b) *modalitatea de ucidere* și c) *finalitatea practică,* va fi mai lesnicioasă descifrarea semnificațiilor religioase a scenariului ritual.

Aspectele orginale ale acestui rit în lumea getică sînt : periodicitatea evenimentului : alegerea mesagerului ; sacrificatorii ; trebuie subliniat faptul că pe produsele toreuticii din epoca timpurie ca și din cea „clasică“ nu întîlnim ilustrarea sacrificiului uman. Ritualul trimiterii mesagerului la zeul suprem de care era legat sacrificiul uman a fost probabil înlocuit așa cum impuneau evoluția social-economică internă și contactul cu alte popoare [75]. Din descrierea lui Herodot cunoaștem o etapă din evoluția religiei geto-dacice, mentalitatea unei epoci.

Nemurirea. Etnonimul get a intrat în istoria sacră alăturat epitetului nemuritor. Însemnările lui Herodot [76], deși cele mai importante nu sînt singurele mărturii în această direcție. Cu toată abundența lor izvoarele pot fi clasate în trei grupe : I — scrierile lui Herodot, Hellanicos [77] și Platon [78] ; II — lucrările sintetizate de Pomponius Mela [79] ; III — însemnările lui Iulian Apostatul [80] și din epoca ulterioară.

Consemnată pe parcursul unei perioade atît de întinse, nemurirea getică cu aspectul ei particular, traiul alături de zeul suprem, beneficiind de toate bunurile, a putut stimula în diverse direcții (militare, sociale, religioase) viața societății dacice. Se pare că, singură inițierea în cultele zamolxene nu era suficientă pentru dobîndirea nemuririi.

Indiferent dacă nemurirea era corelată de inițierea în cultul zeului suprem, asociată cu *vitejia, dreptatea, curajul,* participarea la *mesele în comun, pioșenia* ș. a., se pare că dobîndirea ei a avut totdeauna elemente care contribuiau la consolidarea statului dac, de unde sprijinul și locul deosebit al marilor slujitori ai cultului în ierarhia regatului geto-dac.

---

75. Iordanes, *op. cit.*, 49, menționează sacrificarea prizonierilor însă pentru zeul Marte. Informația are în vedere o *altă* perioadă din istoria geților.
76. Herodot, *op. cit.*, I, Iv, 93.
77. Hellanicos, *op. cit.*
78. Platon, *op. cit.*, 156 d.
79. Pomponius Mela, *De Chronografia,* II, 2, 18 (= *Fontes,* I, p.389).
80. Iulian Apostatu, *Împărații.*

Gebeleizis. Singura mențiune antică a teonimului *Gebeleizis* este cunoscută pe o parte din manuscrisele „Istoriilor“ lui Herodot [81]. Pornind de la textul herodotean au fost întocmite lucrări al căror număr este invers proporțional cu sărăcia și echivocul sursei. Cele mai multe vizează aspecte de fond, precum concepțiile religioase ale geto-dacilor (religia monoteistă, dualistă, henoteistă, politeistă), rituri și evident cine este Gebeleizis (zeu, epitet al unui zeu etc.).

Conform celor mai multe etimologii *Gebeleizis* apare ca zeu uranic fie că este considerat unic, al fulgerelor, al norilor etc. [82].

Faptul că după atestarea sa în textul herodotean n-a mai fost semnalat în vreo lucrare era uneori considerat drept indiciu a dispariției sale, Zalmoxis prezent în relativ numeroase scrieri fiind cel mai probabil „uzurpator“ după cum sincretismul, un sincretism interior, ar fi putut uni cele două divinități, posibil și împreună cu altele avînd atribute asemănătoare sau diferite.

Atît Mircea Eliade [83] cît și Gh. Mușu [84] scriind despre Gebeleizis consideră că și elementele asemănătoare la Sfîntul Ilie ar putea fi o dovadă a dăinuirii zeului getic în perioada trecerii daco-romanilor la creștinism.

În esență considerăm fără a putea susține argumentat pentru fiecare mare etapă cronologică, că în religia geto-dacică au existat *pendulări între henoteism și politeism.*

Pentru acea parte a spațiului est carpatic inclus în limitele Moesiei Inferior în primul rînd Tyras-ul, din anul 86 e.n. și după războaiele daco-romane sudul teritoriului actual al Moldovei viața spirituală în general și cea religioasă în special poartă pecetea sincretismului.

Pentru prezentarea cultelor și credințelor în epoca romană dispunem de materiale de o mare diversitate : a) texte epigrafice ; b) reliefuri cultuale ; c) monede bătute la Tyras ; d) un sarcofag cu simboluri ; e) o diademă de aur ; f) grupuri statuare ; g) figurine de bronz sau ceramică cu chipul unor divinități ; h) medalioane cu reprezentarea unor zei ; i) amulete ; j) diferite obiecte cu posibilă semnificație cultuală.

Împreună materialele menționate ilustrează : 1) DIVINITĂȚI, EROI, ABSTRACȚIUNI DIVINIZATE GRECO-ELENISTICE ȘI ROMANE : *Achile Pontarches, Aphrodita, Apollo, Artemis, Asklepios și Hygieia, Athena, Bacchus-Dionysos, Demeter, Eros, Fortuna, Herakles-Hercules, Hermes, Kore, Kybele-Magna Mater, Nike, Priap, Zeus ;* 2. ZEI AUTOHTONI *(Cavalerul trac, Cavalerii danubieni)* al căror cult și formă plastică se cristalizează în secolele II-III e.n. în provinciile romane danubiene ; 3. DIVINITĂȚI ORIENTALE *(Bes, Mithras, Osiris, Seket, Sol) ;* 4. modeste semne ale primilor CREȘTINI. Evident nu pot fi descrise, ilustrate și discutate în acest cadru toate materialele și numeroasele entități divine care ilustrează viața religioasă atît de complexă [85]. Se impune însă a remarca prezența timpurie a unor creștini în acest teritoriu transdanubian al Moesiei inferioare.

---

81. Herodot, *op. cit.*, I, IV, 94 *(= Fontes*, I, p. 49).

82. Pentru caracterul htonic cf. L. Burlec, *Zalmoxis și Gebeleizis*, Studia antiqua et archaeologica, I, 1983, p. 134.

83. M. Eliade, *op. cit.*, p. 67.

84. Gh. Mușu, *Din mitologia tracilor*, București, 1982 p. 61.

85. P. O. Karîșkovski, I. B. Kleiman, *op. cit.,;* S. Sanie, *Civilizația romană la est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei*, I, 1981, p. 202-224; idem, *Kulte und Glauben im romischen Süden der Moldau*, ANRW, 18, 2, Berlin, 1988, p. 1272-1316.

În cursul ultimelor cercetări arheologice de la Barboși au fost descoperite patru obiecte cu apartenență paleocreștină sigură sau posibilă.

1. O cruce de sidef de mici dimensiuni (1,7 cm) a fost găsită într-o locuință de la sud-est de castru. Crucea este lucrată cu multă minuțiozitate într-o încercare de a modela cruciform fiecare extremitate. Crucea a fost probabil aplicată pe un material perisabil (lemn, pînză, piele) sau purtată în vreun săculeț și nu are nici un orificiu pentru prindere. Cea mai tîrzie monedă din locuință datează de la împăratul M. Aurelius Antonius Elagabalus, dar obișnuit în nivelul respectiv au fost găsite și monede ulterioare lui Elagabalus și se consideră că locuirea a continuat pînă în vremea împăratului Aurelianus. Toate materialele descoperite în locuință, care prezintă elemente utile pentru stabilirea unei cronologii, nu depășesc limitele secolului al III-lea, iar în profilul secțiunii nu poate fi observat vreun deranjament.

2. În cursul aceleiași campanii a fost găsită o parte din corpul unei oale de mari dimensiuni avînd incizate după ardere — „graffitate" — literele *MT PM*, aproximativ egale. Înainte de a fi descoperit și fragmentul ultim cu litera *X*, am considerat inscripția ca o eventuală dedicație latină către *Magna Mater*. Litera *P* fiind fragmentară în zona mediană nu era exclusă citirea R și M(a)tr(i) M(agnae) [86]. Cu excepția semnului final *X*, literele *MTPM*, pot fi la fel de bine din alfabetul grec sau latin. Pentru ultimul semn, de dimensiuni mai mari decît celelalte, sînt posibile două semnificații : 1) *X* ar fi una din multiplele forme de scriere a lui *X* și *P*, cunoscuta abreviere pentru Χριστος, P fiind pe hasta din dreapta, și, 2) *X* cu linie mediană, să fie cunoscutul semn grecesc pentru *denaria*.

În primul caz însemnarea de pe vas ar fi paleocreștină, literele *MTP* putînd fi citite M[ή]τ[η]ρ, iar *M* ar putea fi interpretat ca făcînd parte din numele Μαρια, μήτηρ[θεοῦ?] Χριστοῦ.

În cel de al doilea caz, admițînd posibilitatea unei explicații „profane" a însemnării de pe vas, *MT* ar fi litere din numele unei persoane M(ι)τρ[οβάτης], iar *PMX* — 140 denari. Ceea ce am dorit să menționăm în acest cadru este și posibila semnificație creștină a însemnării.

3. Cu prilejul săpăturilor arheologice din anul 1975, în cuprinsul unei locuințe cu numeroase materiale dacice de epocă romană din castru, a fost găsită o *cruce pandantiv* din sidef cu înălțimea de 2 cm. În partea centrală a fost traforată o cruce de formă numită *immisa* [87], crucea dreaptă grecească, iar două din extremitățile bazei au fost modelate de asemeni cruciform. În partea superioară are prevăzut un orificiu pentru prindere. Noua descoperire a cărei apartenență creștină o considerăm incontestabilă sprijină și descoperirile anterioare din așezarea civilă. Moneda cea mai tîrzie din locuință este din timpul lui Severus Alexander. Descoperirea cruciuliței sub pereții dărîmați ai locuinței, deci în condiții stratigrafice sigure, precum și faptul că necropola din

86. S. Sanie, I. T. Dragomir, Ș. Sanie, *Noi descoperiri de ceramică romană cu inscripție în Moldova*, SCIV, 26, 1975, 2, p. 204.

87. Abbé Martigny, *Dictionnaire des antiquités chrétiennes*, Paris, 1889, p. 212 ; I. Barnea, RIR, XIII, 1949, 3, p. 36.

zona nord-vestică este mai veche decît locuința, ultima monedă lizibilă din necropolă fiind un sestertius de la Antoninus Pius, înlătură orice dubiu privitor la cronologia descoperirii. Această cruciuliță datînd din prima jumătate a secolului al III-lea este printre cele mai timpurii exemplare din această zonă a Europei. Perioada apariției primelor reprezentări materiale ale crucii nu a fost stabilită cu certitudine. Specialiștii subliniază însă necesitatea diferențierii obiectelor portative de monumentele propriu-zise. Primele, puțin voluminoase, puteau fi ușor ferite de ochii prigonitorilor. Unii cercetători din cîmpul arheologiei creștine menționează prezența acestor obiecte mici încă din timpul lui Septimius Severus. Se menționează că martirul Procopius din timpul împăratului Diocletianus purta la gît o cruce din aur și argint [88]. Ceea ce dorim să subliniem este existența unor cruciulite în epoca ante-constantiniană. Desigur că forma era impusă în parte și de materialul și dimensiunile crucii iar tipologia nu poate fi hotărîtoare în această fază de început pentru stabilirea cronologiei.

Cruciulița nu este însă unicul simbol religios din locuință. În afara unui opaiț cu porumbelul și creanga de măslin, cu semnificație de cult sau pur ornamentală, a fost găsită o țiglă cu simboluri cunoscute în cultele microasiatice, iraniene sau a Cavalerilor danubieni [89], ceea ce indică o perioadă în care și membrii aceleiași familii puteau avea credințe diferite.

4. O amforă de dimensiuni mijlocii, descoperită într-un mormînt de înhumație, are pictate cu vopsea roșie literele grecești *B* și *XP* în ligatură *(XP)*. Amfora și mormintele din zonă aparțin după opinia noastră secolului al III-lea. Descoperirea pe teritoriul castrului, nu numai în *castellum*, a unor obiecte izolate din prima jumătate a secolului al IV-lea nu exclude totuși o datare mai tîrzie. De data aceasta X și P sînt astfel dispuse încît abrevierea pentru Χριστός pare indiscutabilă. Cunoscuta monogramă (XP) a fost într-adevăr mai rar utilizată înainte de Constantin și e numită monograma constantiniană, dar ea nu era necunoscută în epoca anterioară. Ea apare pe diferite inscripții, obiecte, singură sau flancată adaeseori de literele A și Ω. Semnele grecești sînt considerate în general mai timpurii [90]. Tipul monogramei este binecunoscut în secolul al IV-lea. Pentru literele B nu prezentăm o singură întregire. Avînd în vedere asocierea cu cunoscuta monogramă creștină ar fi posibilă semnificația B[α]π[τιστες] Χριστοῦ. În același timp nu poate fi total exclus caracterul „profan" al însemnării. Din cele cîteva

88. A. Martigny *op. cit.*, p. 214. O opinie diferită H. Kähler, *Disputationes Salonitanae*, Split 1975, p. 46 ; Cf. W. O. Moeller, *The Mithraic origin and meanings of the Rotas-Sator*, Leiden 1973, p. 3.

89. O Marucchi, *Manuale di archeologia cristiana*, Roma, 1933, p. 113.

90. *Ibidem*, p. 258 ; J. Sauer, art. *Kreuz*, Lexikon für Theologie und Kirche VI, 1934, col. 242-244.

variante posibile menționăm două : 1) BIIP ar indica numărul 182 iar X semnul pentru denari ; 2) BIIP ar putea fi abrevierea unui nume iar *X* sau *X* în ligatură cu *P* abrevierea pentru Χιλίαρχος Multitudinea semnificațiilor conținute de acești *tituli picti* referitoare și la cantități, date calendaristice, însemnări ale vămilor etc., ne obligă la prudență.

Piesele prezentate sînt primele semne ale creștinismului pe teritoriul Moldovei. Crucea pandantiv, cea mai sigură piesă creștină de la Barboși, datează dintr-o perioadă anterioară oficializării creștinismului. În inventarul unui mormînt de înhumație, descoperit în cursul săpăturilor efectuate în anul 1978, a fost găsită o fibulă de aur cu inscripția *Innocens*. Orientarea est-vest a mormîntului este unul din elementele care, adăugate frecvenței între creștini a numelor exprimînd calități morale[91], ar îndreptăți ipoteza că defunctul din bogatul mormînt de la Barboși a fost creștin.

Se poate constata așadar că viața spirituală în spațiul est carpatic a fost de o mare bogăție și diversitate. Creștinismul începe odată cu romanizarea și se vor sprijini reciproc.

SILVIU SANIE

91. G. Alföldy, *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia*, Heidelberg 1969, p. 222 (Innocens și Innocentius) ; H. I. Marou, Actes du Colloque International sur l'onomastique latine (ed. N. Duval), Paris 1977, p. 433, 434.

ELEMENTE CREȘTINE ÎN PRACTICA RITURILOR DE ÎNMORMÎNTARE DIN MOLDOVA ÎN SECOLELE IV-V e.n.

Cele mai vechi piese sigur creștine de pe teritoriul Moldovei datează din secolul al III-lea e. n., și ele au fost descoperite în complexele din teritoriul roman de la Barboși. Dintre acestea trebuie semnalată mai ales o cruciuliță pandantiv din sidef (fig. 2, 1), găsită sub dărîmăturile unei locuințe [1]. Bineînțeles simpla lor prezență nu poate fi suficientă pentru a dovedi și existența unei comunități creștine la Barboși, întrucît obiectele paleocreștine puteau ajunge întîmplător în mediul unei populații păgîne, așa cum s-a observat foarte clar în alte cazuri. Tinînd seama însă de faptul că la acea dată zona Barboș făcea parte efectivă din Imperiul Roman și mai ales că se afla în imediata vecinătate a Dobrogei, cu importante comunități de creștini încă din veacul al III-lea, ipoteza referitoare la prezența unor grupe de creștini sau măcar a unor persoane izolate creștine la Barboși nu poate fi respinsă. Dimpotrivă, ea pare foarte plauzibilă. Va trebui, totuși, să așteptăm încă unele dovezi noi pe parcursul cercetărilor viitoare, prin care să aflăm nu numai existența creștinilor de aici, ci și ceva mai mult despre statutul lor, ceea ce, desigur, nu este ușor de realizat. Probabil nu trebuie să ne așteptăm la o organizare avansată, ei fiind legați de comunitățile creștine de la sudul Dunării. În schimb, s-ar putea sesiza aspecte interesante cu privire la practicile funerare ale creștinilor de aici în secolul al III-lea.

Dintre descoperirile mai importante cu privire la tema analizată, merită a fi luat în discuție cazul mormîntului 7 de la Barboși, dezvelit în anul 1978. Detaliile de rit practicate la această înmormîntare sînt creștine. Astfel, orientarea cu capul la VNV și picioarele la ESE, așadar cu privirea generală spre răsărit, este apropiată de aceea a mormintelor creștine. De asemenea, poziția întinsă pe spate, cu mîna stîngă așezată pe abdomen, iar cea dreaptă indoită din cot și adusă spre piept (fig. 1), este în mare parte asemănătoare înmormîntărilor creștine.

Din inventarul mormîntului în discuție făceau parte următoarele obiecte : trei monede romane de bronz din vremea împăratului Claudius II Goticus (268-270), aflate pe gură, pe umărul stîng și pe piept; pe umărul drept se găsea o fibulă de aur, avînd incizat pe arc numele INNOCENS, întîlnit frecvent în onomastica creștină ; un vîrf de săgeată de fier în dreapta craniului ; un pahar de sticlă lîngă laba mîinii drepte ; o cutiuță cu capac de plumb (înălțime 3,1 cm ; diam. — 0,71) și o bucată dintr-un corn prelucrat (fig. 1, 4), se aflau lîngă tibia piciorului drept; la glezna piciorului drept se afla și un cuțit de fier (fig. 1, 3); o ceașcă dacică (fig. 1, 2), umplută cu cenușă și cărbuni și un opaiț roman (fig. 1, 1), se găseau lîngă laba piciorului stîng; două catarame de bronz și alte piese de la încălțăminte (fig. 1, 5-7); trei amfore romane, aflate la picioare (fig. 1, 8-10).

---

1. **S. Sanie**, *Civilizația romană la est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei (sec. II î.e.n. — III e.n.)*, Iași, 1981, p. 220-221.

Informațiile asupra mormîntului 7 de la Barboși au fost publicate concomitent, în două lucrări separate, de către S. Sanie [2] și I. T. Dragomir [3]. Datele cuprinse în aceste lucrări sînt uneori contradictorii. Astfel, S. Sanie lasă să se înțeleagă existența unui sarcofag [4], despre care I. T. Dragomir nu amintește nimic. S-ar părea că este vorba mai curînd doar de o construcție din lemn. De asemenea, planul mormîntului publicat de cei doi autori nu este identic. În lucrarea lui S. Sanie, groapa mormîntului este mai scurtă, cele trei amfore de la picioare rămînînd în afara complexului (fig. 1), I. T. Dragomir oferă pentru același mormînt un plan în care groapa este mai lungă, cuprinzînd și cele trei amfore (fig. 4, 1). În plus, autorul menționat marchează pe plan adîncimile de 2,75 m la cap și de 2,45 m în dreptul amforelor de la picioare. Potrivit acestor date s-ar putea deduce că recipientele respective fuseseră așezate pe un prag înalt de 0,30 m, care se afla la capătul de est (la picioare) al gropii.

Majoritatea pieselor mărunte, inclusiv acelea vestimentare (fibulă, catarame de la încălțăminte, cuțit, vîrf de săgeată), nu ne oferă informații asupra apartenenței religioase a celui înmormîntat. În schimb, „moneda lui Charon" stabilește fără nici un echivoc convertirea persoanei respective la religia creștină [5].

Un interes aparte îl constituie prezența în mormîntul 7 de la Barboși a mai multor recipiente de ceramică și sticlă : o ceașcă tronconică lucrată cu mîna de tradiție dacică, un opaiț roman, trei amfore și un pahar de sticlă.

Ceașca de tradiție dacică apare în veacurile II-III e.n. în inventarul unor morminte de incinerație din tot spațiul cultural dacic, inclusiv acela aflat sub ocupație romană. Astfel, ea se găsește în unele necropole din Moldova (Poienești [6], Văleni [7]), Transilvania (Soporul de Cîmpie [8]) și Oltenia (Locusteni [9]). De asemenea, tipul de vas respectiv se în-

---

2. *Ibidem*, p. 83-84, fig. 68 și 68 bis.

3. I. T. Dragomir, *Morminte romane într-un tumul funerar cu ringuri de piatră, descoperite la Tirighina — Barboși, în sudul roman al Moldovei*, în *Danubius*, 10, 1981, p. 76-79, fig. 10 ; 11 ; 12, 2-5 ; 13 ; 14.

4. S. Sanie, *op. cit.*, p. 83.

5. S. Sanie *(op. cit.*, p. 84) consideră că mormîntul aparține unui „fruntaș autohton romanizat... dintr-o familie în curs de creștinare" și datează „dintr-o perioadă *post* 268-270 e.n., limită care nu poate fi mult mai ridicată, pentru că 271 e.n. este un moment al retragerii, revenirile fiind general acceptate în epoca constantiniană" .

6. În trei morminte de incinerație (nr. 11, 39 și 338) cestile dacice au fost folosit drept capace pentru urne (R. Vulpe, *Săpăturile de la Poienești din 1949*, în *Materiale*, 1, 1953, p. 318, 324, 408-409, fig. 107. 124; 335, 1). Într-un al patrulea mormînt (nr. 100), ceașca dacică se afla în interiorul urnei, drept capac servind un castron lucrat la roată din pastă roșie.

7. I. Ioniță, V. Ursachi, *Văleni. O mare necropolă a dacilor liberi*, Iași, 1988, p. 32, 39, 57, 68, fig. 33, 20; 39, 4; 53, 47.

8. D. Protase, *Un cimitir dacic din epoca romană la Soporul de Cîmpie. Contribuție la problema continuității în Dacia*, București, 1976, p. 19, 20, 32, 33, 41, 42, fig. 6, 2 ; pl. XIX, 2, 7 ; XLII, 5.

9. G. Popilian, *Necropola daco-romană de la Locusteni*, Craiova, 1980, p. 15, 29, 32, 36, 37, 42, 52, pl. III, M 15, 2; XVI, M 108, 2 ; XVII, M 110, 2; XIX, M 126, 2 ; XXIII, M 155, 2 și M 162, 2 ; XXVIII, M 196, 3 , XXXVII, M 283, 1.

tîlnește și în unele morminte necreștine din secolul IV e.n., fie de incinerație, fie de înhumație. Dintre acestea menționăm descoperirile de la Bîrlad-Valea Seacă [10], Spanțov [11] și Tîrgșor [12].

Semnificația prezenței vaselor de acest tip în morminte nu este încă suficient de clară. Oricum, ele nu par niciodată a fi legate de prezența ofrandelor de alimente. O explicație ar putea să ne ofere mormîntul 96 din necropola de tip Sîntana de Mureș (sec. IV e.n.) de la Tîrgșor. Mormîntul respectiv, orientat N (cap) — S (picioare), cuprindea un schelet aflat în poziția pe partea stingă (fig. 3). În dreapta craniului a fost așezată o ceașcă de tradiție dacică, în poziție culcată, plină cu cărbuni pînă la jumătate. Alți cărbuni erau împrăștiați în zona din imediata vecinătate a cestii [13]. Din situația dată s-ar putea presupune că vasul în discuție a servit la arderea unor substanțe (rășinoase ?) în timpul desfășurării ceremonialului de înmormîntare. În acest fel, mormîntul 7 de la Barboși, în care ceașca respectivă conținea cărbuni și cenușă, sugerează fie continuarea unor practici păgîne în perioada timpurie a creștinismului, fie un obicei creștin (arderea tămîiei) pentru care s-a utilizat un tip de vas folosit anterior și la înmormîntările păgîne.

Opaițul roman din inventarul aceluiași mormînt, folosit în genere pentru iluminat, nu este o apariție izolată, el semnalîndu-se și în alte morminte creștine, cum ar fi la Callatis [14].

Ceea ce ni se pare deosebit de interesant în cazul mormîntului de la Barboși este prezența în cuprinsul lui a paharului de sticlă și a celor trei amfore, așadar a unor recipiente pentru *ofrande de băuturi* și nu pentru *ofrande de alimente*. Astfel, mormîntul 7 de la Barboși reflectă o anumită situație existentă în practicile de înmormîntare în primele secole de creștinism la Dunărea de Jos, cînd ofrandele de alimente *(depuse în oale și castroane)* au fost interzise cu desăvîrșire, dar acelea de băuturi au mai fost tolerate o vreme.O confirmare demnă de toată încrederea o găsim în aceeași necropolă romano-bizantină de la *Callatis*, în totalitatea ei creștină și datată în secolele IV-VI e.n., în care, pentru perioada secolului al IV-lea, mai apar recipiente de lut, dar numai pentru băuturi: amfore, amforete, căni și ulcioare. Oalele și castroanele, folosite de obicei pentru ofrandele de alimente, lipsesc în necropola de la *Callatis*.

Importanța mormîntului 7 pentru atestarea creștinilor în zona Barboși este foarte mare, depășind cu mult, din acest punct de vedere, valoarea și semnificația pieselor paleocreștine descoperite izolat.

În restul Moldovei nu se cunosc piese paleocreștine sau alte informații referitoare la creștinism în secolul al III-lea. Cele mai vechi dovezi ce ar putea fi puse în legătură cu noua religie datează abia din veacul al IV-lea, perioadă pentru care dispunem și de informații scrise re-

---

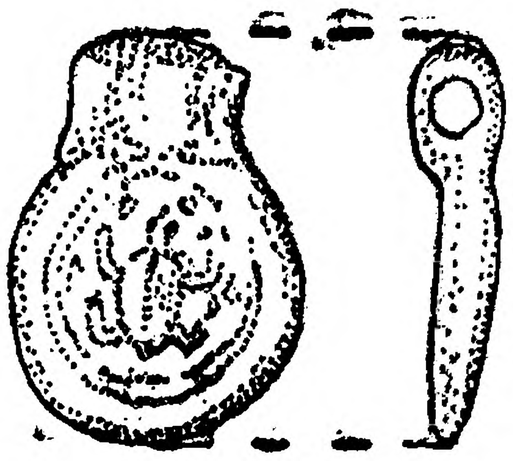
10. V. Palade, *Nécropole du IVe et commencement du Ve siècle de n. è. à Bîrlad — Valea Seacă (Inventaria Archaeologica,Roumanie,* Fasc. 12), R. 73, 1; R 83, 1.

11. B. Mitrea, C. Preda, *Necropole din secolul al IV-lea e.n. în Muntenia,* București, 1966, p. 22, fig. 19, 2.

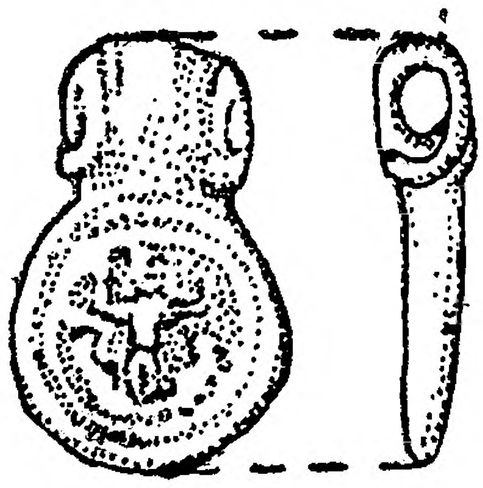
12. Gh. Diaconu, *Tîrgșor, Necropola din secolele III-IV e.n.*, București, 1965, p 58, 67, pl. LXXXIX, 1; CXIX, 2.

13. *Ibidem,* p. 58, pl. LXXXIX.

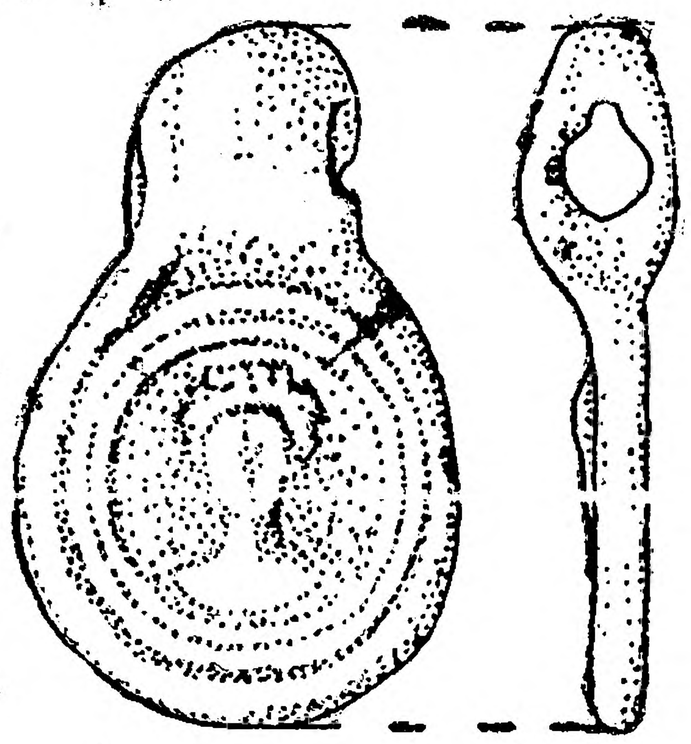
14. C. Preda, *Callatis. Necropola romano-bizantină*, București, 1980, p. 30-31.

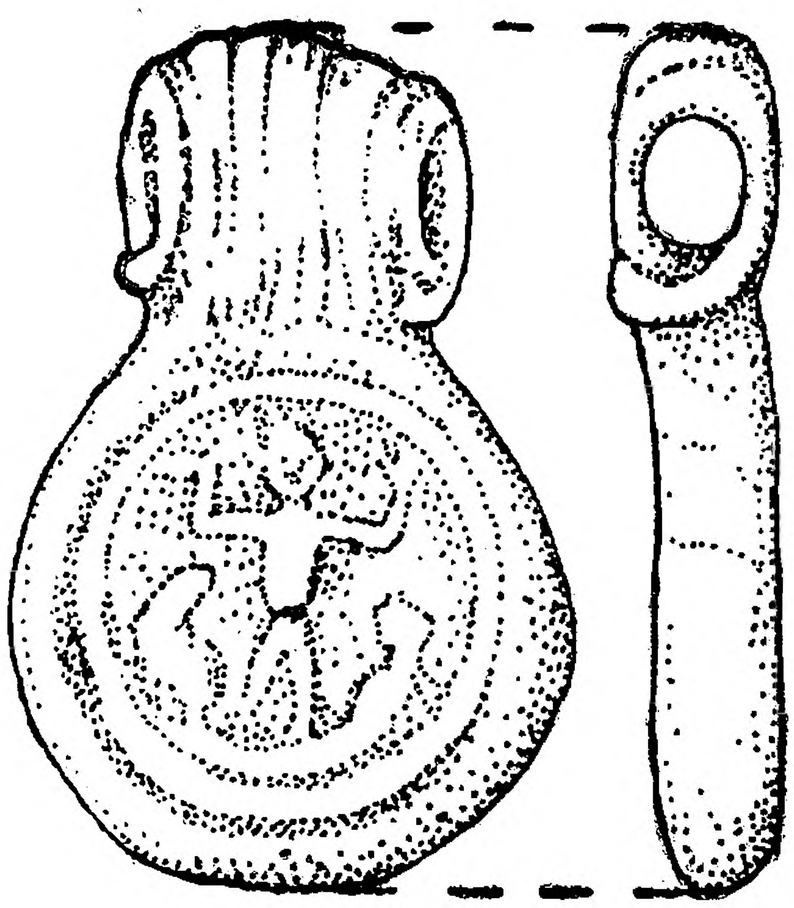
1

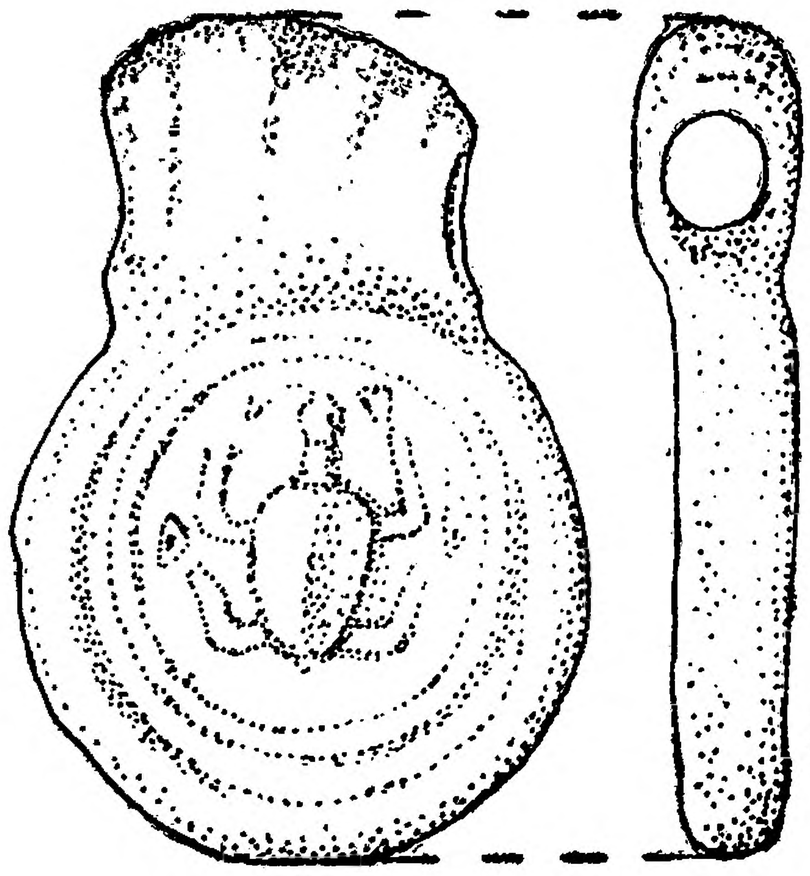
2

3

4

5

feritoare la misionarismul creștin [15]. Deocamdată, singurele indicii pentru răspîndirea creștinismului în teritoriile de la est de Carpați au fost sesizate în practicile rituale. Cîteva referiri cronologice sînt necesare dintru început pentru a vedea cum se proiectează pe etape intensitatea și amploarea convertirii.

Potrivit rezultatelor mai recente, în evoluția culturii Sîntana de Mureș pot fi astăzi sesizate cel puțin patru etape [16]. În cea mai veche dintre ele s-au descoperit numai morminte de incinerație. Chiar dacă nu trebuie să excludem cu totul practicarea și a înhumației în această etapă, ea pare să fi avut un rol destul de secundar pentru purtătorii acestei culturi. Semnele de creștinism lipsesc deocamdată cu totul.

Într-o a doua etapă se constată un proces rapid de schimbare a ritului de incinerație prin cel de înhumație. N-ar fi exclus ca această modificare de rit să fie în parte un efect întîrziat al schimbărilor similare din Imperiul Roman, care au avut loc în urma influențelor și practicilor funerare venite din Orient. Obiceiurile după care se înhumează morții sînt străine de creștinism. Gropile de morminte sînt orientate N-S, iar scheletele au cel mai adesea poziția întinsă pe spate, cu mîinile de-a lungul corpului. Inventarul lor cuprinde foarte des ofrande de alimente (oale, castroane, mai rar căni), între care și de carne de animale. În ceea ce privește proporția dintre incinerați și înhumați, dacă la începutul etapei incinerația cuprinde marea majoritate, către sfîrșit ea rămîne într-o minoritate evidentă. Nici în această etapă nu cunoaștem indicii pentru prezența persoanelor creștine.

A treia etapă din cadrul acestor necropole cunoaște puține morminte de incinerație. Tendința de deplasare de la incinerație la înhumație a dus aproape la excluderea incinerației din practica obiceiurilor funerare. Mormintele de înhumație sînt aproape întotdeauna orientate N (cap) — S (picioare), ca și în etapa precedentă și cuprind în inventar ofrande foarte bogate de alimente (castroane, oale), între care adesea carne de animale și de asemenea frecvent ofrande de băuturi (căni, pahare, amfore). La nivelul acestei etape încep să apară și primele morminte ce ar putea fi puse în legătură cu răspîndirea creștinismului. Ele sînt orientate în general pe direcția Vest (capul) — Est (picioarele) și nu cuprind ofrande de alimente (fig. 4, 2-4). Mormintele creștine sînt situate între celelalte morminte din necropolă, fără a fi deci excluse din arealul cu înmormîntări păgîne, ceea ce arată o mare toleranță religioasă. Aceeași atitudine față de creștini, de toleranță, ne este de fapt foarte bine evidențiată și în textul referitor la pătimirile lui Sava Gotul [17]. Numărul mormintelor creștine din această etapă este destul de mic și el reflectă primele rezultate pe planul practicilor funerare ale misionarismului creștin.

---

15. O discuție mai recentă a datelor referitoare la pătrunderea creștinismului în regiunile de la Dunărea de Jos vezi la Emilian Popescu, *Creștinismul în Eparhia Buzăului pînă în secolul al VII-lea*, în vol. *Spiritualitate și istorie la întorsătura Carpaților*, I, Buzău, p. 259-277.

16. I. Ioniță, *Die Chronologie der Sîntana-de-Mureș-Černjachov-Kultur (I)*, în J.Kmiecinski (Hrsg.), *Peregrinatio Gothica (Archeologia Baltica, VII)*, Lodz, 1986, p. 295-351.

17. Acta Sanctorum, ASS, aprilie II, 3.

În sfîrșit, în cea de-a patra etapă, incinerația abia dacă mai poate fi sesizată. În ceea ce privește înhumația, se pot distinge două grupe de morminte. Prima din ele, mai puțin numeroasă, continuă vechile practici păgîne. Ele au orientarea N-S și scheletul în poziția pe spate cu mîinile întinse. Inventarul cuprinde numeroase ofrande de alimente, inclusiv de carne de animale. Cea de a doua grupă de morminte este mai numeroasă. Mormintele au orientarea V (cap) — E (picioare), iar scheletele au poziția întinsă cu mîinile pe abdomen sau torace. Inventarul lor este foarte sărac și, atunci cînd este prezent, cuprinde de obicei piese vestimentare (fibule, catarame, mărgele) și rar de tot vase pentru băuturi, de obicei pahare.

În cadrul necropolelor, mormintele creștine se găsesc printre și în continuarea acelora tradiționale păgîne, ceea ce denotă mai departe aceeași largă toleranță religioasă, cu toată creșterea procentuală a populației creștine.

Proiectarea celor patru etape de înmormîntări din cultura Sîntana de Mureș în cronologia absolută este încă destul de dificilă. Primele două etape ar trebui situate pînă la jumătatea secolului al IV-lea. În ceea ce privește cea de a treia etapă, aceasta s-ar situa în cea de a doua jumătate a veacului al IV-lea, probabil pînă la invazia hunilor. În sfîrșit, a patra etapă ar fi de plasat în ultimele două decenii din veacul următor.

Prin urmare, primele efecte ale religiei creștine, mai precis ale misionarismului creștin, în practicile funerare sînt de semnalat deocamdată începînd de pe la mijlocul secolului al IV-lea. Nu trebuie să se piardă din vedere că apariția practicilor funerare creștine este doar un efect al propagării creștinismului și că, prin urmare, acțiunea de răspîndire a ideilor creștine în teritoriile de la est de Carpați putea începe mai devreme, chiar din prima jumătate a secolului al IV-lea e.n. Ceea ce trebuie remarcat însă este faptul că începuturile sînt destul de timide, cel puțin după felul în care sînt oglindite în practicile funerare. În schimb, începînd din ultimele decenii ale secolului al IV-lea, mormintele creștine devin destul de frecvente, semn că noua religie avea deja un mare număr de adepți.

Din această ultimă etapă datează și singura piesă paleocreștină pe care o avem deocamdată în regiunile de care ne ocupăm, și anume un medalion de sticlă cu reprezentarea lui Daniel în groapa cu lei, descoperită la Mihălășeni, jud. Botoșani (fig. 2, 3). Piesa respectivă a fost descoperită într-un mormînt, în componența unui bogat colier de mărgele, împreună cu alte două medalioane de sticlă, acestea din urmă avînd reprezentate un bust feminin văzut din față (fig. 2, 2), și o broască țestoasă (fig. 2, 4) [18]. Mormîntul, conținînd printre altele în inventarul său multe ofrande de alimente și băutură, aparținea unei femei păgîne. Faptul este confirmat de orientarea scheletului pe direcția N (cap) — S (picioare), precum și de poziția întinsă pe spate cu mîinile de-a lungul corpului. Prin tipologia întregului inventar, și mai ales a medalioanelor, a celor două fibule de argint cu placă romboidală și semidisc și a dife-

18. O. L. Șovan, *Un mormînt cu medalioane romane de sticlă din necropola de la Mihălășeni (jud. Botoșani)*, în *ArhMold.*, 11, 1987, p. 227-234.

ritelor tipuri de vase de lut, mormîntul în discuție de la Mihălășeni poate fi încadrat cronologic la sfîrșitul secolului al IV-lea și începutul celui următor.

Medalionul de sticlă reprezentînd pe Daniel în groapa cu lei descoperit în mormîntul păgîn de la Mihălășeni dezvăluie faptul că unele piese de caracter creștin pătrundeau deja la această dată pînă în nordul Moldovei, departe de granița romană. De altfel, din aceeași zonă provine și o altă descoperire ce ar trebui legată de începuturile creștinismului. Astfel, la Muzeul de istorie din Moscova se află un mic tezaur compus dintr-o cupă de argint bizantină și trei linguriță lucrate din același material, datînd din secolul al V-lea, care provin din zona orașului Botoșani [19]. Piesele din acest tezaur, prin funcționalitatea lor, ne sugerează posibilitatea ca ele să fi făcut parte cîndva dintr-un serviciu religios. Dacă la datele deja menționate adăugăm și faptul că la Botoșani a fost descoperită și o necropolă cu morminte creștine datînd din prima jumătate a secolului al V-lea [20], atunci există suficient temei pentru a considera că o importantă parte a populației din această zonă trecuse deja la creștinism.

ION IONIȚĂ

---

19. Informații asupra acestui tezaur, împreună cu o fotografie a vasului de argint, ne-au fost oferite în anul 1974 la Leningrad de Alice Bank. Linguriței au fost publicate mai recent în Alice Bank, *Iskustvo vizantii v sobranijach SSSR*, 1, Leningrad, 1977, p. 114, nr. 156 a; idem, *L'art byzantin dans les musées de l'Union Soviétique*, Leningrad, 1977, p. 286, fig. 82.

20. Em. Zaharia, N. Zaharia, *Contribuții la cunoașterea culturii materiale din secolul al V-lea e.n. din Moldova în lumina săpăturilor de la Botoșani*, în *Arh Mold.*, 6, 1969, p. 167-178; idem, *Les nécropoles des IVe-Ve siècles de Botoșani-Dealul Cărămidăriei*, în *Dacia*, N. S., 19, 1975, p. 201-226.

ATELIERE PENTRU PRELUCRAT OBIECTE DE CULT CREȘTIN PE TERITORIUL MOLDOVEI ÎN SECOLELE VI—VIII

Este demult și bine cunoscut faptul că, prin intermediul cercetărilor arheologice, întreprinse pe întreg teritoriul României, au putut fi obținute, în ultimele decenii, numeroase informații, de o deosebită însemnătate privind perioada secolelor V-XI, epocă de mare importanță pentru înțelegerea exactă a evoluției elementelor esențiale, etno-lingvistice și culturale, care au contribuit la definitivarea procesului de etnogeneză românească. Pe baza acestor cercetări s-au putut preciza aspecte noi de cultură materială, s-au evidențiat elementele de tradiție locală dacice, influențele provincial romane și romano-bizantine, consecințele acestora pentru lumea de la nordul Dunării de Jos, elementele etno-culturale alogene și contactele acestora cu autohtonii, încercîndu-se în același timp, încadrări și precizări mai nuanțate de ordin cronologic și tipologic, precum și determinări ale unor fenomene specifice din domeniul vieții social-economice.

De rezultatele cercetărilor arheologice amintite, în aceeași măsură, a beneficiat și istoria societății locale de la est de Carpați, regiune unde investigațiile referitoare la perioada secolelor V-XI, deosebit de numeroase și concludente, au pus și aici la îndemîna specialiștilor o inestimabilă zestre de informații. Acumularea acestor date, ca pretutindeni pe teritoriul vechii Dacii, a oferit posibilitatea unor temeinice analize de ansamblu și de detaliu, facilitînd astfel concluzii durabile privind sfera vieții materiale. Concomitent, au fost cercetate, cu rezultate tot atît de însemnate și numeroase aspecte referitoare la viața spirituală a comunităților umane din perioada de timp respectivă.

Între aspectele de viață spirituală, avînd o semnificație și importanță aparte în relevarea exactă și de ansamblu a unor însemnate fenomene, cum ar fi acela al continuității sau al romanizării autohtonilor din Moldova, un loc deosebit îl au acelea referitoare la răspîndirea, în sînul populației locale, a creștinismului latin și ortodox [1].

Cele mai vechi dovezi certe privind existența unor creștini pe teritoriul de la est de Carpați datează din secolul al III-lea, apoi ele se înmulțesc treptat în cursul secolelor IV și V, chiar în condițiile politice mai grele, determinate de prezența temporară aici a unor migratori și a atitudinii lor ostile față de această religie. Ele sînt reprezentate prin obiecte de cult creștin, inscripții pe vase, precum și prin morminte cu rit și ritual specific [2].

---

1. D. Gh. Teodor, *Cele mai vechi urme creștine din Moldova*, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, L ,1974, 7-8, p. 561-573 . idem, *Romanitatea carpato-dunăreană și Bizanțul în veacurile V-XI e. n.*, Iași, 1981, p. 37, 71-72, 84; idem, *Creștinismul la est de Carpați de la origini pînă în secolul al XIV-lea*, Iași, 1991.

2. Em. Popescu, *Inscripțiile din secolele IV-XIII, descoperite în România*, București, 1986, p. 401 ; S. Sanie, I. T. Dragomir, *Începuturile creștinismului în sudul roman al Moldovei*, în *De la Dunăre la Mare. Mărturii istorice și monumente de artă creștină*, Galați, 1977, p. 117-122 ; D. Gh. Teodor, *Continuitatea autohtonilor în regiunile de sud ale Moldovei în secolele IV-XI*, în *Spiritualitate și istorie la întorsura Buzăului*, 1, Buzău, 1983, p. 109.

Începînd cu secolul al VI-lea, însă, ca urmare a perioadei de liniște politică, instaurată anterior, odată cu încetarea dominației hunilor la nordul Dunării de Jos (anul 454), dar mai ales ca rezultat al intensificării relațiilor dintre populația romanică și imperiul bizantin, creștinismul se răspîndește pretutindeni, difuziunea lui acoperind practic întreg cuprinsul vechii Dacii [3].

În pofida faptului că unele comunități locale vor mai rămîne un anume timp păgîne, pe baza datelor de care dispune cercetarea arheologică în stadiul actual, se poate emite cu suficiente argumente concluzia că, noua religie începuse, încă din secolele V-VI, să se răspîndească în masă [4].

Numeroase descoperiri de obiecte de factură creștină, produse local sau aduse din import, descoperite în așezările și necropolele din Moldova, datînd din perioada secolelor VI-XI, constituie în acest sens dovezi elocvente.

În ansamblul acestor descoperiri, o importanță cu totul aparte o au atelierele pentru prelucrat obiecte de cult creștin, descoperite în mai multe localități de la est de Carpați.

Astfel, în așezarea datînd din secolele V-VII e. n. de la Botoșana, județul Suceava [5], prin amplele săpături arheologice efectuate aici, au fost descoperite o serie de vestigii, care atestă neîndoielnic că membrii acestei comunități sătești erau creștini și că, în cadrul activităților lor meșteșugărești, producerea unor obiecte de cult creștin ocupa un loc destul de însemnat.

În acest sens, prezintă importanță locuința nr. 20 în care a fost descoperit un cuptor special pentru prelucrarea metalelor și, în preajma lui, trei mici creuzete și o lingură de lut pentru turnat metale [6]. Aici, este vorba în mod sigur de existența unui atelier, în care se turnau obiecte de dimensiuni mici. avîndu-se în vedere capacitatea redusă a pieselor folosite la turnat. În apropierea acestui atelier și anume în locuința nr. 25 a fost descoperit un tipar din grezie locală destinat turnării unor mici cruciulițe, de un tip specific secolelor V-VII [7]. Asemenea tipare pentru turnat cruciulițe, asemănătoare ca formă, avînd brațele egale și ușor lățite spre capete, se cunosc și în alte părți ale României și sînt datate în aceeași vreme [8]. De asemenea,

---

3. D. Gh. Teodor, *op. cit.*, Iași, 1981, p. 84.

4. Idem, *op. cit.*, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, L, 1974, 7-8, p. 563-573.

5. Idem, *Civilizația romanică la est de Carpați în secolele V-VII e.n. Așezarea de la Botoșana-Suceava*, București, 1984.

6. *Ibidem*, p. 35-36, 57, fig. 19/14; 20/2, 5-6; 21/2; 43/4.

7. *Ibidem*, p. 41, 57, fig. 20/1 ; 21/a-c.

8 C. Preda, *Tipar pentru bijuterii din secolul al VI-lea descoperit la Clteni*, în *Studii și cercetări de istorie veche*, 14, 1963, 3, p. 513-516 ; M. Constantiniu, *Elmente romano-bizantine în cultura materială a populației autohtone din partea centrală a Munteniei, în secolele VI-VII e.n.*, în *Studii și cercetări de istorie veche*, 17, 1966, 4, p. 674, fig. 5/3 ; Z. Szekely, *Elements byzantins dans la civilisation matèrielle des VIe-VIIIe siècles dans le Sud-Est de la Transylvanie*, în *Dacia*, N. S., XV, 1971, p. 354, fig. 1/3-3a; V. Teodorescu, *Centre meșteșugărești din secolele V/VI-VII e.n. în București*, în București, IX, 1972, p. 77 fig. 3/6 ; L. Bârzu, *Continuitatea creației materiale și spirituale a poporului român pe teritoriul fostei Dacii*, București, 1979, p. 77, fig. 16/4-5.

atît pe teritoriul Moldovei, cît și în alte zone ale țării, se cunosc și cruciulițe de mărimea și tipul celor ce se produceau prin turnare la Botoșana [9].

Tot în preajma atelierului menționat de la Botoșana, și anume în locuința nr. 22, a fost descoperită o fusaiolă din lut, avînd incizată, înainte de ardere, imaginea unui pește (sau doi), precum și linii mici ondulate imitînd valurile apei [10]. În locuința nr. 9 din această așezare, aflată și ea destul de aproape de atelierul amintit, a fost găsit un mic vas de lut [11], lucrat cu mîna, avînd incizate pe pereți, înainte de ardere, semne creștine (cruci și litere), putîndu-se eventual distinge, în caractere grecești, cuvîntul „pios", iar în locuința nr. 23, din același sector al așezării, un alt vas mic [12], lucrat cu mîna ornamentat cu patru cruciulițe incizate. Ne aflăm așadar, într-o zonă bine delimitată din așezarea de la Botoșana, unde în mai multe locuințe se concentrează o serie de obiecte de cult creștin, folosite desigur de o populație care îmbrățișase mai demult noua religie și-și producea local obiectele de cult necesare.

Un alt atelier pentru produs obiecte cu caracter creștin a existat și în așezarea, datînd din secolele VI-VII de la Traian, județul Bacău, de unde provine un frumos tipar din piatră [13], utilizat în principal la producerea unor aplici ornamentale. Decorul tiparului îmbină armonios motive vegetale, florale și geometrice cu simboluri creștine, alcătuind un ansamblu unitar, în care elementul creștin este scos în evidență prin poziția sa aparte în cadrul suprafeței obiectului ce urma să fie turnat. Deși de la Traian-Bacău provine doar un singur obiect pentru turnat, în așezarea respectivă trebuie să fi existat probabil și alte piese de același fel, producerea locală a unor obiecte ornamentale cu simboluri creștine făcîndu-se, fără îndoială, ca și în alte cazuri, în ateliere specializate.

O astfel de activitate meșteșugărească este atestată și în așezarea, datînd din secolele V-VII, cercetată prin ample săpături de la Davideni, județul Neamț [14]. Aici, prin săpăturile întreprinse, a fost descoperit un

---

9. Em. Condurachi și colab., *Șantierul arheologic Histria*, în *Studii și cercetări de istorie veche*, 5, 1954, 1-2, p. 85-86, fig. 15 ; V. Culică, *Croix romano-byzantines découvertes à Pîrjoaia (district d'Adamclisi, région de Dobroudgea)*, în *Dacia*, N. S., IX, 1865, p. 421, fig. 1/11, 15, 19 ; 2/11, 15, 19 ; D. Tudor, *Oltenia romană*, ed. a IV-a, București, 1978, p. 465, fig. 148/5 ; I. Mitrea, *Regiunea centrală a Moldovei dintre Carpați și Siret în secolele VI-IX e.n.*, în *Carpica*, XII, 1980, p. 106, pl. XLII/1 ; L/1.

10. D. Gh. Teodor, *op. cit.*, București, 1984, p. 58, fig. 19/5 ; 23/1.

11. *Ibidem*, p. 53-54, fig. 46-47.

12. *Ibidem*, fig. 42/3 ; 43/6.

13. M. Florescu, V, Căpitanu, *Cercetări arheologice de suprafață în județul Bacău*, în *Arheologia Moldovei*, VI, 1969, p. 267, fig. 38/3 ; D. Gh. Teodor, *Elemente și influențe bizantine în Moldova în secolele VI-XI*, în *Studii și cercetări de istorie veche*, 21, 1970, 1, p. 101, fig. 6/12 (menționat ca fiind, după descoperitori, de la Parincea-Bacău).

14. I. Mitrea, *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice din așezarea de la Davideni (sec. V-VII e.n.)*, în *Memoria Antiquitatis*, VI-VIII (1974-1976), 1981, p. 65-92 și figurile.

tipar din grezie locală [15], păstrat fragmentar, destinat turnării unor obiecte mici de podoabă, cu ornamente creștine și probabil și pentru cruciulițe, cum pare să sugereze imaginea capătului unui braț de cruce, rupt din vechime. Tot de la Davideni, din locuința nr. 16, provine, așa cum s-a amintit, și o cruciuliță din bronz [16], cu brațele lățite spre capete și ornamentată pe margine cu pseudo-granule, avînd însă unul din brațe rupt, piesă de cult asemănătoare celor turnate în tipare ca cele de la Botoșana sau din alte părți ale României [17]. Mai multe fragmente ceramice, ornamentate cu simboluri creștine (cruci), incizate înainte de arderea vaselor, la care se adaugă un frumos pieptene bilateral din os, prevăzut cu teacă de protecție ornamentată cu motive florale și geometrice dispuse în grupuri de cîte trei și cinci, semnificînd, așa cum s-a presupus, taina căsătoriei după simbolistica numerelor din concepția școlii pitagoreice, preluată și de unele comunități creștine, au fost găsite în unele locuințe din această așezare sau în preajma lor [18]. Faptul că în așezarea de la Davideni anumite locuințe erau prevăzute cu cuptoare speciale, destinate unor activități meșteșugărești, ca în cazul locuințelor nr. 14 și 19, face plauzibilă ipoteza existenței unor ateliere destinate prelucrării unor obiecte de podoabă și cult creștin, tiparul amintit, fiind una din cele mai sigure dovezi în acest sens. Numărul vestigiilor creștine din așezarea de la Davideni-Neamț, ca și prezența unor importuri bizantine din perioada secolelor V-VII [19], dovedește că, la fel ca și în alte părți ale Moldovei, comunitatea sătească de aici era creștină și întreținea multiple relații cu lumea romanică de la sudul Dunării.

O importanță deosebită pentru problema răspîndirii creștinismului la est de Carpați o au descoperirile arheologice de la Costești, județul Iași [20], unde întîmplător au fost aflate mai multe matrițe din os sau corn folosite pentru producerea unor obiecte de podoabă din metale prețioase.

Una din aceste matrițe, de formă paralelipipedică, are gravată pe suprafața ei conturul unei aplice dreptunghiulare, în interiorul căreia se află imaginile a trei personaje, de aceeași mărime, purtînd îmbrăcăminte asemănătoare veșmintelor preoțești, încadrate de un chenar care imită un șnur înfășurat. Pe aceeași suprafață a matriței, în partea dreaptă a personajelor menționate, în afara conturului aplicei, se află incizată silueta unei căprioare. Pe suprafața unei alte matrițe, tot de formă paralelipipedică, pe lîngă imaginea unor cercei, granule, sfere etc. este incizată o aplică dreptunghiulară, mică, ornamentată cu motive sugerînd solzii de pește. Diverse imagini ale unor obiecte de podoabă sau părți din ele, ce urmau să fie ulterior asamblate, sînt incizate și pe suprafețele celorlalte matrițe. În total, s-au descoperit trei asemenea piese pentru turnat și un obiect pentru presat lucrate

---

15. *Ibidem*, p. 84-85, fig. 14/3 ; 15/6.
16. *Ibidem*, p. 83-84, fig. 14/1 ; 15/2.
17. Vezi nota 8 supra.
18. I. Mitrea, *op. cit.*, în *Carpica*, XII, 1980, p. 95-96, pl. XLIII/1 a-b.
19. *Ibidem*, p. 103-111.
20. D. Gh. Teodor, *op. cit.*, în *Studii și cercetări de istorie veche*, 21, 1970, 1, p. 102-106, fig. 3-5.

din os și corn. Deși condițiile exacte ale descoperirii acestor obiecte nu sînt bine cunoscute [21], este cert că ele proveneau dintr-un atelier specializat în producerea unor obiecte de podoabă și cult, în tehnica presării, procedeu tehnic folosit îndeosebi în cazul metalelor prețioase, mai maleabile. De altfel, descoperirea unor foițe subțiri de metal „galben" (poate aur ?), împreună cu matrițele amintite, ulterior pierdute, ar fi un indiciu în plus în legătură cu caracterul activității meșteșugărești, care s-a desfășurat în așezarea de la Costești-Iași. Existența celor trei personaje, poate preoți sau sfinți, a căprioarei și a decorului în formă de solzi de pește indică, neîndoielnic factura creștină a unora din ornamentele obiectelor ce urmau să fie produse, prin intermediul acestor matrițe. Analogiile cu unele piese de turnat obiecte de podoabă prin același procedeu al presării, ca acelea descoperite la Felnac [22], Dumbrăveni [23] și Corund [24] în Transilvania și Banat, precum și cu o aplică de argint, ornamentată cu trei personaje asemănătoare, aflată în Polonia [25], la care se adaugă tiparele de cercei bizantini cu pandantiv stelat, incizate pe suprafața uneia dintre cele trei matrițe de la Costești, le asigură datarea în secolele VII-VIII [26].

Ateliere pentru producerea unor obiecte de cult creștin au existat firește și în alte numeroase părți ale Moldovei, în toată perioada primului mileniu. Astfel de activități meșteșugărești s-au desfășurat mai ales în așezările mai mari, datînd din secolele VII-VIII, de la Lozna-Străteni, județul Botoșani [27] și Borniș, județul Neamț [28], unde au fost atestate ateliere și piese destinate producerii unor obiecte de podoabă și unde au fost scoase la iveală și vestigii de certă factură creștină. La acestea, se vor adăuga, fără îndoială, prin cercetările viitoare și alte vestigii, dovezi despre producerea locală și în serie a unor obiecte de cult

---

21. *Ibidem*, p. 102, nota 20.

22. L. Mărghitan, *Banatul în lumina arheologiei*, III, Timișoara, 1985, p. 43-61, fig. 3-6, cu bibliografie.

23. K. Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei în secolele IV-XIII*, București, 1958, p. 95, fig. 13/6-7 și bibliografia.

24. *Ibidem*, p. 70, 95, fig. 13/8 și bibliografia.

25. B. Zawadzka-Antosik, *Wczesnosredniowieczne cmentarzysko w obudowie kamiennej w Grzebsku, pow. Mlawa*, în *Wiadomosci Archeologiczne*, XXXVIII, 1973, 3-4, p. 477-478, fig. 20.

26. M. Comșa, *Quelques données concernant les rapports des territoires danubiens avec Byzance au VI e-VIII e siècles*, în *Revue des études Sud-Est Européennes*, IX, 1971, 3, p. 377.39' ; A. I. Aibabin, *K. voprosy o proishozdenij serezek Pastyrskogo tipa*, în *Sovietskaja Arheologija*, 3, 1973, p. 62-72 ; D. Gh. Teodor, *op. cit.*, Iași, 1981, p. 35, 68-69, fig. 9 ; 19.

27. D. Gh. Teodor, I. Mitrea, *Cercetări arheologice în așezarea prefeudală de la Lozna-Dorohoi, în Arheologia Moldovei*, IV, 1966, p. 279-291 ; D. Gh. Teodor, *Cercetări arheologice în așezarea din secolele VII-VIII e.n., de la Lozna-Străteni, județul Botoșani*, în *Materiale și cercetări arheologice. A XIV-a sesiune anuală de rapoarte arheologice*, Tulcea, 1980, p. 455-461 ; idem, *Principalele rezultate ale cercetărilor arheologice de la Lozna-Străteni, județul Botoșani*, în *Materiale și cercetări arheologice. A XV-a sesiune anuală de rapoarte arheologice*, București, 1983, p. 452-455.

28. Săpături arheologice, 1978-1985, R. Popovici și D. Gh. Teodor (inedite).

creștin putînd oferi, îndeosebi, așezările în care sînt cunoscute deja ateliere meșteșugărești sau obiecte creștine.

Descoperirile unor ateliere pentru producerea obiectelor de cult creștin în regiunile de la est de Carpați prezintă o însemnătate aparte, în ceea ce privește răspîndirea creștinismului în aceste regiuni ale României. Existența unor asemenea ateliere arată limpede că, o astfel de activitate meșteșugărească era impusă de necesitatea de a se asigura producerea a cît mai multe obiecte de cult pentru populația autohtonă (care adoptase noua religie în număr din ce în ce mai mare), deziderat care nu putea fi realizat decît prin turnarea în serie a obiectelor de care era nevoie.

În cursul secolelor VI-VIII, creștinismul în regiunile de la est de Carpați depășise, fără îndoială, stadiul anterior în care, în anumite condiții politice, se difuzase doar parțial și inegal din punct de vedere teritorial.

Numărul foarte mare de obiecte creștine, ca și existența atelierelor amintite, dovedesc în mod cert că, în a doua jumătate a primului mileniu, mai ales, creștinismul latin se răspîndise temeinic în marea masă a populației romanice, singura care îl acceptase treptat și firesc, nu numai ca urmare a superiorității principiilor sale de bază etice și morale, ci și ca o consecință directă a etnicului și limbii comune, a relațiilor multiple și continui cu romanitatea bizantină [29].

Desigur, odată cu răspîndirea în masă a creștinismului, la est de Carpați a apărut și necesitatea unei organizări bisericești proprii care, chiar dacă la început nu a avut caracterul și amploarea celei din Dobrogea, de exemplu, a putut totuși să se înfiripe în condițiile politice mai grele ale vremurilor respective. În această privință, descoperirea unor obiecte de cult creștin, datînd din perioada secolelor VII-XI, în diferite locuri din Moldova, avînd o destinație și semnificație aparte (cruci engolpioane pectorale, *eulogia,* cădelniță, inele cu însemne creștine etc.) [30], obiecte folosite doar de preoți sau episcopi, conducători ai unor numeroase comunități religioase creștine, constituie dovezi elocvente despre o activitate bisericească, deja temeinic organizată. La aceasta a contribuit firește și legăturile directe și continui cu vechile centre religioase creștine din Dobrogea sau din alte părți ale imperiului, care au fost în unele perioade deosebit de intense, după cum o dovedesc importurile numeroase de obiecte creștine din Bizanț, prin astfel de legături

---

29 D. Gh. Teodor, *op. cit.,* în *Mitropolia Moldovei și Sucevei,* L, 7-8, 1974, p. 561-573 ; idem, *op. cit.,* Iași, 1981, p. 84-85.

30. D. Gh. Teodor, *op. cit.,* în *Studii și cercetări de istorie veche,* 21, 1970, 1, p. 114, 118, 124, fig. 8/15-16 ; idem, *Teritoriul est carpatic în veacurile V-XI e.n.,* Iași, 1978, p. 110, fig. 40 ; idem, *op.* cit., în *Mitropolia Moldovei și Sucevei,* L, 1974, 7-8, p. 569-570, fig. 6/1 ; G. Coman, *Mărturii arheologice privind creștinismul în Moldova secolelor VI-XII,* în *Danubius,* V, 1971, p. 79-82, fig 6/2-4 ; 8 ; I. Mitrea, *Influențe bizantine în cultura materială și spirituală din regiunea subcarpatică a Moldovei în secolele VI-IX e.n.,* în *Studii și cercetări de istorie veche și arheologie,* 30, 1979, 2, p. 158, fig. 3/7 ; V. Macarie, *Un vas bizantin de cult descoperit la Iași,* în *Studii și cercetări de istorie veche și arheologie,* 32, 1981, 2, p. 299-302.

comunitățile creștine nord-dunărene, în general, primind constant un eficient sprijin.

Răspîndirea creștinismului latin și ortodox în regiunile de la est de Carpați și acceptarea lui în masă și aici, ca pretutindeni în spațiul de la nordul Dunării de Jos, nu poate fi pe deplin explicată decît ca un rezultat direct al largului proces de romanizare a populației autohtone, care, gradat și nuanțat, s-a desfășurat neîntrerupt, timp de cîteva secole, cuprinzînd treptat și definitiv, întreg teritoriul vechii Dacii [31]. Creștinismul a fost, incontestabil, unul din factorii acestui proces istoric, aducîndu-și un substanțial aport la desfășurarea și definitivarea lui. Noua religie, prin trăsăturile și organizarea ei a facilitat, în același timp, menținerea strînselor legături dintre romanici și imperiu, contribuind într-o însemnată măsură, la statornicia ideii originii latine comune, element esențial în relevarea continuității neîntrerupte a populației daco-romanice și apoi vechi românești în spațiul de etnogeneză românească.

DAN GH. TEODOR

---

31. V. Pârvan, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, București, 1911 ; J. Zeiller, *L'expansion du christianisme dans la péninsule des Balkans du I-er au V e siècle*, în *Revue internationale des études balkaniques*, I, 1934-1935, p. 414-419; R. Vulpe, *Romanitate și creștinism, coordonate ale etnogenezei române*, în *De la Dunăre la Mare. Mărturii istorice și monumente de artă creștină*, Galați, 1977, p. 16-22 ; I. Barnea, *Arta creștină în România, secolele III-VI*, I, București, 1979, D. Gh. Teodor, *op. cit*, Iași, 1981, p. 84-87; idem, *op. cit*,, Iași, 1991; N. Gudea, I. Ghiurca, *Din istoria creștinismului la români; Mărturii arheologice*, Oradea, 1988

PIESE DE CULT DIN REGIUNILE CARPATO—DUNĂRENE ÎN SECOLELE X-XV

În decursul evoluției sale multimilenare, spațiul carpato-dunărean, cu toată unitatea și individualitatea sa geografică, etnică și culturală, s-a aflat într-un permanent contact cu zonele înconjurătoare. Nici un proces istoric major petrecut în perimetrul său n-a rămas fără repercusiuni în regiunile învecinate, după cum nici unul din fenomenele marcante care au afectat comunitățile umane din regiunile amintite nu a rămas fără reverberații mai mult sau mai puțin perceptibile în teritoriile de la nordul Dunării de Jos. De altfel, nicăieri în Europa nu a existat o societate umană care să se dezvolte fără tangențe cu colectivitățile din preajmă, fără anumite interdependențe. Evident, cu cît se coboară mai adînc pe scara timpului asemenea legături au fost mai sporadice și mai lipsite de penetrabilitate. Epocile caracterizate prin intense mișcări de populații au stimulat adesea schimburile de valori materiale și culturale, iar în alte cazuri au generat temporizarea sau chiar întreruperea acestora.

Aserțiunea enunțată ar putea fi exemplificată în teritoriile locuite de români în multiple moduri. În cazul de față ne-am propus să ne referim numai la aspectele legate de circulația cruciulițelor pectorale reliciar în spațiul carpato-dunărean în prima jumătate a mileniului al II-lea.

Principalele centre de producție a acestor obiecte de cult s-au aflat în Imperiul bizantin și în crezatele rusești, deci în state în care efervescența prozelitismului ortodox s-a situat la cotele cele mai înalte. Prototipurile lor au fost create aproape în exclusivitate în cuprinsul Imperiului bizantin, de unde au fost preluate și în alte zone.

Potrivit părerii expuse cu multe decenii în urmă de prestigioși investigatori ai artei creștine primitive, numeroase cruciulițe pectorale s-ar fi aflat în circulație în teritoriile est-mediteraneene ale Imperiului, cu precădere la Locurile Sfinte și în arealul învecinat, încă de la mijlocul mileniului I, răspîndindu-se treptat, prin intermediul pelerinilor sau al comerțului, spre ale regiuni [1]. Aceste opinii, susținute îndeosebi pe baza

---

1. O. Wulff, *Die Koimesiskirche in Nicäa und ihre Mosaiken*, Strassburg, 1903, p. 255, nota 1; idem, *Königliche Museen zu Berlin. Beschreibung der Bildwerke der christlichen Epochen, III, Altchristliche und mittelalterliche, byzantinische und italienische Bildwerke*, 1, *Altchristliche Bildwerke*, Berlin, 1909, p. 195-201; N. P. Kondakov, *Ikonografija Bogomateri*, I, S.-Peterburg, 1914, p. 258-266; Kr. Mijateff, *Palestinski krăstove v Bălgarija*, în *Godišnik na Narodnija Muzej za 1921 god*, p. 61; M. Rosenberg, *Niello bis zum Jahre 1000 nach Chr.*, Frankfurt am Main, 1924, p. 53 și urm.; E. S. King, *The date and provenance of a bronze reliquary cross in the Museo Cristiano*, în *Atti della Pontificia Accademia Romana di Archeologia*, Serie III, *Memorie*, II, 1928, p. 198-204; J. Braun, *Die Reliquiare des christlichen Kultes und ihre Entwicklung*, Freiburg im Breisgau, 1940, p. 458 și urm.; K. Wessel, *Fruehbyzantinische Darstellung der Kreuzigung Christi*, în *Rivista di archeologia cristiana*, XXXVI, 1960, 1-2, p. 45 și urm.; idem, *Die Entstehung des Crucifixus*, în *Byzantinische Zeitschrift*, 53, 1960, 1, p. 97-99; A. Frolow, *Le culte de la relique de la Vraie Croix à la fin du VI e-et au début du VII e-siècles*, în *Byzantinoslavica*, XXII, 1961, 2, p. 322-329; I. Văleva, *Srednovekovni krăstove-enkolpioni ot Nacionalnata chudožestvena galerija*, în *Archeologija*, Sofia, XXIII, 1981, 1-2, p. 72 și urm.

criteriilor de analiză tipologică a iconografiei vechi-creștine, nu au fost confirmate pînă în prezent de cercetările arheologice, deși în anumite zone ele au îmbrăcat un caracter metodic și intensiv. Dimpotrivă, respectivele investigații dovedesc că circulația amplă a cruciulițelor pectorale a început în perioada post-iconoclastă, adică spre sfîrșitul mileniului I. Înainte de această epocă producerea lor a fost restrînsă, limitîndu-se probabil numai la nivelul clerului și al înalților demnitari laici. Obiceiul purtării cruciulițelor simple și a celor duble — așa-numitele encolpioane — se generalizează în secolele IX-X în toate provinciile Imperiului bizantin, obiectele de cult în discuție începînd să fie răspîndite pe calea schimbului și ale regiunii în care se răspîndește creștinismul. Ele se întîlnesc nu numai în țările unde creștinismul devenise religie de stat, ca în Bulgaria[2] și Serbia[3], ci și acolo unde grupurile de creștini erau izolate, ca în chaganatul chazar[4].

Pentru dinamizarea contactelor dintre Bizanț și ținuturile românești carpato-dunărene un moment de cea mai mare însemnătate l-a constituit restabilirea granițelor Imperiului la Dunărea de Jos în timpul domniilor lui Ioan I Tzimiskes și Vasile II Bulgaroctonul. În anul 971, după patru ani de război cu bulgarii și cu rușii, Bizanțul reușea să respingă pe rușii kievieni și să supună țaratul bulgar, cuprinzînd aproape întreaga Peninsulă Balcanică. Roadele strălucitelor campanii întreprinse de Ioan Tzimiskes împotriva lui Sviatoslav și a bulgarilor au fost în mare parte anulate după asasinarea înzestratului împărat-strateg, cînd răscoala condusă de Comitopuli a readus în stăpînire bulgărească multe din teritoriile țaratului. A fost nevoie de numeroase expediții organizate de Vasile II (976-1025) pentru a măcina forțele bulgarilor și a relua cuceririle înaintașului său. Cea din anul 1001, avînd în frunte pe patriciul Theodorokanos și pe protospătarul Xiphias, a permis cucerirea cetăților din partea răsăriteană a țaratului, ale cărui ultime posesiuni, din vestul Peninsulei Balcanice, au fost anexate abia în 1018[5]. După terminarea operațiunilor militare, Vasile II a găsit răgazul de a se ocupa și de organizarea ecleziastică a regiunilor încorporate, dispunînd impunerea jurisdicției arhiepiscopiei Ohridei și a Bulgariei asupra valahilor din întreaga Bulgarie, cărora le crea o episcopie specială. În timpul domniei sale, iradierea influenței bizantine la nordul Dunării devine mai pronunțată, îndeosebi în Banat și Transilvania, unde s-a extins jurisdicția bisericii grecești și au fost ridicate mănăstiri ortodoxe, între care cea de la Morisena (Cenad). Prozelitismul constantinopolitan a înregistrat succese și în Pannonia: înainte de a primi oficial creștinismul de la trimișii

---

2. T. Totev, *Proučvanija v grobiščata na Preslav prez 1963 i 1964 g.*, în *Izvestija na Narodnija Muzej Šumen*, V, 1972, p. 43-45 și 52-53; L. Dončeva-Petkova, *Croix d'or-reliquaire de Pliska*, în *Culture et art en Bulgarie médiévale (VIII e-XIV e s.)* (= *Izvestija na Archeologičeskija Institut*, XXXV), Sofia, 1979, p. 74-91.

3. M. Corovic-Ljubinkovic, *Srednovekoven nakit od Prilep i Markova Varoš na Narodniot muzej vo Belgrad*, în *Zbornik (1959-1960) Izdanija na Arheološkiot Muzej-Skopje*, III, 1961, p. 77-78; D. Minic, S, Pavlovic, în *Arheološko blago Berdapa*, Belgrad, 1978, p. 252.

4. M. I. Artamonov, *Belaja Veža*, în *Sovetskaja archeologija*, XVI, 1952, p. 59.

5. G. Schlumberger, *L'Épopée byzantine à la fin du dixième siècle*, I, Paris, 1896, passim; I. Barnea, în I. Barnea, Șt. Ștefănescu, *Din istoria Dobrogei*, III, *Bizantini, români și bulgari la Dunărea de Jos*, București, 1971, p. 222-232; D. A. Zakythinos, *Byzantinische Geschichte, 324-1071*, Viena-Köln-Graz, 1979, p. 222-232.

papalității în vremea lui Ștefan I cel Sfînt, ungurii au oscilat mai multe decenii între Roma și Constantinopol un timp Patriarhia de la Bosfor lăsînd impresia că ar deține ascendența [6].

Prin stabilirea granitei bizantine la Dunărea Inferioară, teritoriile din stînga marelui fluviu reintră în perimetrul intereselor constantinopolitane. Începînd de la sfîrșitul secolului al X-lea prezența monedelor și a altor obiecte de proveniență bizantină devine mai numeroasă, probînd o anumită activizare a contactelor comerciale. Desigur că acestea ar fi fost incomparabil mai eficiente dacă nomazii turanici nu s-ar fi interpus între bizantini și români în Cîmpia Dunării. Încă din secolul al X-lea pecenegii s-au infiltrat în Bugeac și Bărăgan, la început în grupuri restrînse, iar ulterior din ce în ce mai mari. Extremitatea apuseană a stepelor Eurasiei a devenit astfel o bază de atacuri pentru expediții prădalnice spre Peninsula Balcanică și Transilvania. În momentul cînd hotarele Bizanțului erau împinse spre Dunăre hoardele pecenegilor își fixaseră deja sălașe numeroase în zona de cîmpie din stînga fluviului. În a doua jumătate a secolului al XI-lea, cînd grupuri pecenege masive și-au căutat refugiul în ținuturile nord-dunărene sub presiunea uzilor, o însemnată parte a populației locale din Bugeac și Bărăgan a fost nevoită să se replieze spre regiunile deluroase ale Moldovei și Munteniei, acoperite de codri întinși, care îi asigura un admirabil loc de refugiu în cazul incursiunilor războinice ale nomazilor. Ocrotiți de lanțul carpatic, românii din Transilvania au avut mai puțin de suferit de pe urma jafurilor turanicilor. După ce grosul efectivelor pecenege s-a scurs la sudul Dunării, domeniile lor au fost ocupate pentru scurtă vreme de uzi, care, la rîndul lor, au fost presați să migreze în Peninsula Balcanică de cumani. Pînă la apariția mongolilor, ei și-au impus în mod ferm dominația în Cîmpia Dunării Inferioare, supunînd autorității lor și resturile triburilor pecenegilor și uzilor. Hoardele nomade ale turanicilor iernau îndeosebi în zona lacurilor dunărene, a căror vegetație asigura hrana turmelor, iar vara, cînd aceasta se usca din cauza căldurilor toride, migrau spre nord, pe cursul principalelor rîuri [7].

Schimburile comerciale dintre români și bizantini au fost perturbate nu numai de prezența stînjenitoare a triburilor de neam turcic în cîmpia dunăreană, ci și de invaziile lor repetate în nordul Peninsulei Balcanice, unde, prin tulburările pe care le provoacă între 1048 și 1091, reușesc să degajeze temporar anumite teritorii de sub autoritatea administrației constantinopolitane. De-abia prin victoria decisivă asupra hoardelor pecenege de la Lebunion din 1091, Alexios I Comnenos restabilește liniștea în provinciile nord-balcanice ale Imperiului. Urmașii săi, Ioan II (1118-1143) și Manuel I Comnenos (1143-1180), la fel de energici și capabili, au menținut cu fermitate pozițiile bizantine la Dunărea Inferioară, amenințate de cumani și unguri, împotriva cărora s-au organizat mai multe expediții de anvergură [8].

---

6. R. Theodorescu, *Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (secolele X-XIV)*, București, 1974, p. 63-66, 69-71, 75-80 și 114-116; V. V. Muntean, *Organizarea mănăstirilor românești în comparație cu cele bizantine (pînă la 1600)*, București, 1984, p. 33-35.

7. P. Diaconu, *Les Petchénègues au Bas-Danube*, București, 1970; idem, *Les Coumans au Bas-Danube aux XI e et XII e siècles*, București, 1978; V. Spinei, *Realități etnice și politice în Moldova Meridională în secolele X—XIII. Români și turanici*, Iași, 1985, p. 61 și urm.

8. I. Barnea, *op. cit.*, p. 153-162; P. Diaconu, *Les Coumans...*, p. 78 și urm.

Secolul de stăpînire al Comnenilor a constituit, ca și ultimii ani de domnie ai lui Vasile II, perioada cînd au fost create condiții mai bune a legăturilor de schimb între populațiile de pe cele două maluri ale Dunării. Această perioadă s-a întrerupt brutal odată cu izbucnirea răscoalei din Balcani din anul 1185, soldată cu crearea celui de-al doilea țarat al vlahilor și bulgarilor. Intrat într-o ireversibilă epocă de decădere, Imperiul bizantin a căzut victimă acțiunii Cruciadei a IV-a, fiind divizat în mai multe state. Recucerirea Constantinopolului de la latini de către Mihail VIII Paleologul (1261-1282) în anul 1261 părea să însemne o revitalizare spectaculoasă a vechiului Imperiu. În timpul domniei sale diplomația de pe țărmurile Bosforului a privit cu interes și spre gurile Dunării, încercînd să dobîndească autoritatea în zona acestui important ax comercial al lumii medievale. Formarea statului mongol al Hoardei de Aur, ale cărui sfere de interes se extindeau pînă în nord-estul Peninsulei Balcanice, nu era de natură să permită concretizarea inițiativelor lui Mihail VIII. Decăderea statului bizantin în vremea urmașilor săi a limitat extrem de mult întreprinderile negustorilor greci spre regiunile românești, cu atît mai mult cu cît genovezii și venețienii reușesc să cîștige poziții esențiale în comerțul bizantin[9].

În ciuda diminuării puterii sale economice și a celei militare, Constantinopolul și-a menținut marele său prestigiu pe plan confesional. În ținuturile românești acest prestigiu a crescut în chip aparent ciudat într-un moment în care metropola de la Bosfor se afla strîmtorată de ofensiva turcilor și de presiunile puterilor maritime italiene, atunci cînd a patronat întemeierea primei Mitropolii a Țării Românești — a Ungrovlahiei — în anul 1359, urmată de înființarea celui de-al doilea scaun mitropolitan — al Severinului — în 1370, a Mitropoliei Moldovei și a stavropighiei maramureșene de la Peri, care depindea direct de Patriarhie. Cu exercitarea jurisdicției asupra credincioșilor ortodocși dintr-o parte a Transilvaniei, Patriarhia din Constantinopol a investit pe înaltul ierarh din capitala Țării Românești, care astfel își extindea autoritatea pe tărîm confesional în granițele unei monarhii catolice[10].

Instituirea înaltelor ierarhii eclesiastice în Țara Românească și Moldova corespundea cu stadiul de consolidare a armăturii statale a voievodatelor românești din afara arcului carpatic. Întemeierea mitropoliilor nu a reprezentat un simplu act de investitură canonică, ci a presupus legături complexe cu Patriarhia constantinopolitană. Întreaga viață religioasă dobîndea astfel o rigurozitate mai mare. Pentru inițierea în îndeletnicirile călugărești, începînd din vremea domniei lui Nicolae-Alexandru s-a perfectat trimiterea monahilor din Țara Românească la Mănăstirea Cutlumuș din marele complex de la Athos. Înființarea salbei de mănăstiri, care a acoperit Țara Românească și Moldova începînd din ultimele decenii ale secolului al XIV-lea este legată în mare parte de

---

9. G. I. Brătianu, *La mer Noire. Des origines à la conquéte ottomane* (Acta historica, IX), München, 1969, p. 204 și urm.

10. S. Reli, *Istoria vieții bisericești a românlor*, I, Cernăuți, 1942, p. 212 și urm.; R. Theodorescu, *op. cit.*, p. 200-222.

activitatea Sfîntului Nicodim și a ucenicilor săi de la Muntele Athos [11], dar și de existența unor sihăstrii românești anterioare acestora.

Respectînd desigur directivele Patriarhiei din Constantinopol, oraș aflat într-o situație dramatică datorită presiunilor otomane, clerul ortodox din Moldova și Țara Românească a trimis reprezentanți la sinoadele de la Constanz din 1418 și de la Ferrara-Florența din 1438—1439, unde s-a discutat problema unirii celor două Biserici, dar n-a fost dispus să respecte prevederile actului de unire parafat la Florența în anul 1439. De altfel, la scurt timp după semnare, majoritatea înalților ierarhi ai Bisericii din răsărit au reziliat actul, în ciuda recomandărilor venite la un moment dat de la Constantinopol. Ca o reacție față de aceste presiuni, s-a produs o apropiere a Bisericii Moldovei de Patriarhia sîrbească de la Peci [12]. Prin cucerirea Constantinopolului de armatele sultanului Mehmet II, relațiile dintre organismele eclaziastice românești și Patriarhia tolerată în noua capitală a Imperiului otoman au căpătat o altă turnură. Coordonatele sale depășesc însă cadrul cronologic pe care ne-am propus să-l avem în vedere.

★

Numărul cruciulițelor-encolpioane bizantine descoperite în regiunile românești nord-dunărene este pînă în prezent redus. Piese de acest fel, întregi sau fragmentare, în stare de conservare — de regulă — nu dintre cele mai bune, provin din localități neidentificate din sudul Banatului, iar din Moldova de la Adjud (jud. Vrancea), Bîtca Doamnei-Piatra Neamț (jud. Neamț), Dănești (jud. Vaslui), Focuri (jud. Iași), Lunca-„Bîznoasa“ (jud. Botoșani), Șuletea (jud. Vaslui), Hansca (raionul Ialoveni, Rep. Moldova), Cetatea Albă (= Belgorod Dnestrovskii, reg. Odessa) și Vasileu (= Vasilev, raionul Zastavna, reg. Cernăuți, Ucraina).

Din punct de vedere tipologic, cruciulițele pectorale din localitățile amintite aparțin mai multor categorii.

O primă categorie este compusă din exemplare cu toate elementele de decor în relief, în timp ce o altă categorie înglobează piese cu reprezentări realizate prin încrustare cu niello sau prin gravare.

Primei categorii îi aparțin piesele din sudul Banatului [13] și cîte un exemplar de la Cetatea Albă [14], Uansca [15] și Șuletea [16]. Cu excepția piesei de la Hansca, care este din argint, celelalte sînt turnate în bronz. Toate

---

11. R. Theodorescu, *op. cit.*, p. 223 și urm.; M. Păcurariu, *Istoria bisericii ortodoxe române*, 1, București, 1980, p. 284-307; V. V. Munteanu, *op. cit.*, passim. I. Grădinaru, *Anumite aspecte ale vieții monahale în mănăstirile Moldovei*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei“, SN, XXXII, 1956, 6-7, p. 362-366.

12 M. Păcurariu, *op cit.*, p. 320-327.

13. Pe lîngă cîteva cruciulițe aduse din Serbia, în Muzeul Banatului din Timișoara se păstrează nouă cruciulițe-encolpioane (una întreagă și opt jumătăți) provenind din localități neidentificate din sudul Banatului Cf. A. Bejan, P. Rogozea, *Descoperiri arheologice mai vechi și mai recente prefeudale și feudaltimpurii din Banat*, în „Studii și comunicări de etnografie-istorie“, IV, Caransebeș, 1982, p. 214-216 și pl. I, 3, 4, 9; II, 5-7 și 10; III, 13 și 15.

14. V. A. Kunitzkii, *Predmety chudozestvennaj plastiki iz Belgoroda-Dnestrovskogo*, în *Zemli Juznoj Rusi v IX-XIV vv.*, Kiev, 1985, p. 125 și fig. 3.

15. I. G. Hîncu, *Issledovanie srednevekovych pamjatnikov u. s. Chanska*, în *Archeologiceskie otkrytija 1977 goda*, Moscova, 1978, p. 469-470.

16. R. Maxim-Alaiba, *Un encolpion bizantin descoperit la Șuletea, județul Vaslui*, în *Arheologia Moldovei*, XIII, 1990, p. 161-164.

encolpicanele din această categorie descoperite la nordul Dunării de Jos sînt în formă de cruce latină, cu extremitățile brațelor drepte și ușor lățite, prezentînd imagini redate în relief. Pe avers este înfățișat Iisus Hristos răstignit, fără reliefarea detaliilor anatomice și vestimentare, cu capul ușor aplecat spre dreapta, fiind înveșmîntat în colobium și lipsit de încălțăminte. Reversul redă, tot în relief, în același mod schematic, pe Sfînta Fecioară Maria cu mîinile îndoite din cot și brațele ridicate în atitudine de orantă, cu capul nimbat și purtînd maphorion. Drept sistem de prindere aversul avea o singură urechiușă, iar reversul două.

Una din piesele descoperite la Cetatea Albă, din care s-a păstrat numai reversul, cu imaginea Sfintei Fecioare ornate, are spre extremitatea brațelor patru medalioane circulare, conținînd busturi care îi înfățișează probabil pe Evangheliști. La encolpionul de la Șuletea cele patru busturi de sfinți de pe ambele părți nu au fost încadrate in medalioane. La toate celelalte cruciulițe cu reprezentări în relief din această categorie, medalioane ovale lipsesc. Cruciulița de la Cetatea Albă are în lungime 7 cm, în timp ce dimensiunile exemplarelor din Banat sînt mai reduse, oscilînd în lungime între 4,5 și 6,8 cm.

Cruciulițele duble-relicviar în relief, de tipul ilustrat de piesele din sudul Banatului și de la Hansca, au numeroase analogii în provinciile balcanice ale Imperiului bizantin (fig. 3/1-2), în cnezatele rusești și în alte regiuni [17].

A doua categorie de cruciulițe encolpioane include mai multe piese departajate între ele destul de puțin din punct de vedere al formei și mai cu seamă prin maniera de executare a decorului. În ceea ce privește forma, distingem exemplare cu extremitatea brațelor dreaptă și puțin lățită, cu brațul inferior mai lung decît celelalte trei, fiind asemănătoare crucii latine. O parte a pieselor în formă de cruce latină a fost ornamentată prin gravare, iar o altă parte a lor prin încrustare cu niello.

---

17. Pentru analogii, cf. între altele M. v. Bárány-Oberschall, *Byzantinische Pektoralkreuze aus ungarischen Funden*, în *Forschungen zur Kunstgeschichte und christlichen Archäologie*, Baden-Baden, 1953, fig. 62/a-b ; 63/a,b ; S. Georgieva, *Krăstove-enkolpioni ot srednovekoven Preslav*, în *Izsledovanija v čest na akad. Dimităr Dečev*, Sofia, 1958, fig. 1; A. Milčev, *Die frühmittelalterlichen bulgarischen Schmucksachen und Kreuze-Enkolpien aus Nordwestbulgarien*, în *Slavia Antiqua*, XIII, fig. 8; I. Barnea, în Gh. Ștefan, I. Barnea, M. Comșa, E. Comșa, *Dinogetia*, I, București, 1967, fig. 192/8, 11; 193/1, 2 și 5; I. Barnea, *Arta creștină în România*, 2, *Secolele VII-XII*, București, 1981, pl. 55; 56/1; 64; 68/1; 70/2; Z. S. Lovag, *Byzantine type reliquary pectoral crosses in the Hungarian National Museum*, în *Folia Archaeologica* XXII, 1971, fig. 1/2, 3 ; P. Diaconu, în P. Diaconu, D. Vîlceanu, *Păcuiul lui Soare, Cetatea bizantină*, I, București, 1972, pl. XXVIII, 1, 4, 7; XXIX, 3, 4; I. Văleva, *op. cit.*, fig. 10-12; Gh. Mănucu-Adamești eanu, *Elemente de cultură bizantină la gurile Dunării*, în *Peuce*, IX, 1984, pl. I. Analogii pentru piesele în relief de tipul celei de la Cetatea Albă, cf. între altele K. Kosciuszko-Waluzynicz *Izvlečenie iz otceta o raskopkach v Chersonese Tavriceskom v 1900 godu, în Izvestija Imperatorskoj Archeologičeskoj Kommissii*, 2, 1902, fig. 35; E. S. King, *op. cit.*, pl. XXIV, 2 ; XXV ; XXVI ; XXVII, 8 ; M. v. Bárány-Oberschall, *op. cit.*, fig. 61; 63 d; A. Xyngopoulos, *Bronzes byzantins*, în *Collection Hélène Stathatos*, II, *Les objets byzantins et post-byzantins*, 1957, pl. VI, 62; S. Georgieva, *op. cit.*, fig. 2; I. Barnea, în *Dinogetia*, I, fig. 193/6; G. Agnello, *Le arti figurative nella Sicilia bizantina*, Palermo, 1962, p. 301-303; B. Nechvátal, *Frühmittelalterliche Reliquienkreuze aus Böhmen*, în *Památky archeologické*, LXX, 1979, 1 fig. 2/3, 4; J. Aladžov, *Nov bronzov krăst-enkolpion ot Veliki Preslav*, în *Vekove*, 1979, 2, p. 73-75; L. Dončeva-Petkova, *Krăstove-enkolpioni ot Varnenskija Muzej*, în *Izvestija na Narodnija Muzej Varna*, 19(34), 1983, pl. V, 3.

Cruciulițele relicviar din bronz de la Adjud (fig. 1/1) [18], Cetatea Albă [19], Dănești (fig. 2/4) [20] și Focuri (fig. 2/1) [21], în formă de cruce latină, au redate în mod schematic prin gravare imaginea unui sfînt, iar cea de la Vasilieu — care este exclus să fie o replică haliciană după un prototip grecesc —, pe Iisus Hristos pe cruce [22]. Singura piesă completă, cea provenind de la Adjud, are pe una din fețe imaginea Sfîntului Gheorghe, nominalizată printr-o inscripție, iar pe cealaltă parte pe Sfînta Fecioară Maria sau pe un alt sfînt. Cruciulițele de la Cetatea Albă și Dănești, înfățișează pe Sfînta Fecioară Maria. Piesa de la Focuri este prea fragmentată pentru a putea oferi sugestii de identificare a imaginii gravate. Schematismul figurilor nu permite determinarea personajului reprezentat și nici chiar diferențierea Sfintei Fecioare Maria, de ceilalți sfinți, a căror îmbrăcăminte largă, ornamentată cu decor geometrizat, este comună atît pentru bărbați cît și pentru femei. Cu excepția Sfîntului Ioan de pe cruciulița de la Cetatea Albă, care pare a ține în mînă o cădelniță, ceilalți sfinți sînt redați în poziție de orant.

Astfel de cruciulițe provin în număr mare din descoperirile făcute în fostele teritorii ale Imperiului bizantin din Peninsula Balcanică (fig. 3/4-9; 4), ca și din Rusia, Ungaria și alte regiuni, atît în așezări, cît și în necropole [23]. Unele dintre ele au fost găsite în condiții stratigrafice revelatoare, fapt ce a permis încadrarea lor cronologică în secolele X-XIII. Avînd în vedere zonele unde se grupează și varietatea tipologică a pieselor, considerăm că producerea acestor obiecte de cult se realiza nu numai la Constantinopol, ci și în diferite centre bizantine periferice.

---

18. G. Coman, *Evoluția culturii materiale din Moldova de Sud în lumina cercetărilor arheologice cu privire la secolele V—XIII*, în *Memoria Antiquitatis*, III, 1971, p. 490 și fig. 7/10; V. Spinei, *Les relations de la Moldavie avec Byzance et la Russie au premier quart du II e millénaire à la lumière des sources archéologiques*, în *Dacia*, NS, XIX, 1975, p. 231 și fig. 2/1; D. Gh. Teodor, *Teritoriul est-carpatic în veacurile V-XI e. n.*, Iași, 1978, p. 231 și 40/2.

19. V. A. Kunitzkii, *op. cit.*, p. 124 și fig. 1.

20. D. Gh. Teodor, *op. cit.*, fig. 40/7; G. Coman, *Noi cercetări arheologice cu privire la secolele V-XI în partea de sud a Moldovei*, în *Acta Moldaviae Meridionalis*, I, 1979, p. 93 și 15/3 (unde desenul este redat inexact); V. Spinei și P. Șadurschi, *Două encolpioane bizantine descoperite în Moldova și cîteva observații pe marginea lor*, în *Studii și cercetări de istorie veche și arheologie*, 33, 1982, 2, p. 185-186 și fig. 2; V. Spinei, *Contribuții la istoria spațiului est-carpatic din secolul al XI-lea pînă la invazia mongolă din 1241*, în *Memoria Antiquitatis*, VI-VIII, 1974-1976, p. 138-139 și fig. 42/1.

21 V. Chirica, M. Tanasachi, *Repertoriul arheologic al județului Iași*, I, Iași, 1984, p. 150 și fig. 11/2; V. Spinei, *Moldavia in the 11 th-14 th Centuries*, București, 1986, fig. 12/3.

22 B. A. Timoșciuk, *Drevnerusskie goroda Severnoj Bukoviny*, în *Drevnerusskie goroda*, Moscova, 1981, p. 134, fig. 11/9; idem, *Davn'orus'ka Bukovina (X-perșa polovina XIV st.)*, Kiev, 1982, p. 26 și fig. 14/9.

23. Pentru răspîndirea acestui tip de cruciulițe și literatura de specialitate aferentă, cf. V. Spinei și P. Șadurschi, *op. cit.*, p. 185. Pentru cruciulițele publicate ulterior, necuprinse în această enumerare, cf., între altele, R. Farioli Campanati, *La cultura artistica nelle regioni bizantine d'Italia dal VI all' XI secolo*, în G. Cavallo, V. v. Falkenhausen, R. Farioli Campanati, M. Gigante, V. Pace, F. P. Rosati, *I Bizantini in Italia*, Milano, 1980, p. 415-416 și fig. 303, 305-306; L. Dončeva-Petkova, *Krăstove...*, p. 119-121 și pl. III; V, 1; VI, 1; D. Yankov, *Srednevekovni bronzovi krăstove ot Stara Zagora*, în *Izvestija na muzeite ot Jugoiztočna Bălgarija*, VIII, p. 87-94; Gh. Mănucu-Adameșteanu, *op. cit.*, p. 375-388; D. Aladžov, *Stari christianski pametnici ot Chaskovski okrăg*, Haskovo, 1986, p. 26-28.

Întrucît exemplarele provenind din regiunile de la nordul Dunării Inferioare nu au fost descoperite în complexe arheologice închise, datarea lor este posibilă numai pe baza analogiilor cu piesele din teritoriile învecinate. În principiu ele pot fi deci datate în secolele X-XIII, dar mai probabilă ni se pare ipoteza că vehicularea lor în ținuturile extracarpatice ar fi avut loc în cursul secolelor XI-XII, cînd vecinătatea nemijlocită dintre Imperiul bizantin și regiunile românești nord-dunărene asigura condiții mai bune pentru comerț și pentru contacte de orice natură.

Cruciulițele duble-relicviar de la Bîtca Doamnei-Piatra Neamț[24] și Luna-„Bîznoasa“[25] (fig. 1/3), prima dintr-un aliaj de argint cu cositor, iar a doua din bronz, sînt apropiate în privința tehnicii de redare a ornamentului prin încrustare cu niello și a reprezentării de pe avers, unde apare scena Răstignirii. Iisus Hristos are deasupra capului o cruce cu brațul superior flancat de imaginea soarelui și a lunii. În dreapta lui Iisus Hristos este figurat bustul Maicii Domnului, iar în stînga cel al Sfîntului Ioan Evanghelistul (Teologul). Reversul celor două cruciulițe prezintă elemente comune, dar și cîteva deosebiri. În partea centrală piesa de la Bîtca Doamnei-Piatra Neamț are redată o cruce cu două brațe orizontale, încadrată de busturile a trei sfinți (Petru, Pavel și, probabil, Nicolae) înscrise în medalioane ovale, iar piesa de la Lunca-„Bîznoasa“ imaginea schematizată a Sfintei Fecioare Maria în atitudine de orantă, înconjurată de patru medalioane cu busturi de sfinți. Prima cruciuliță conține inscripții grecești prescurtate, nominalizînd personajele figurate.

Frecvența descoperirilor de cruciulițe pectorale cu extremitatea brațelor dreaptă, cu figuri și ornamente niellate, este mai mică decît aceea a cruciulițelor similare gravate. Exemplarul de la Bîtca Doamnei-Piatra Neamț provine dintr-un nivel arheologic datat la sfîrșitul secolului al XII-lea și în primele patru decenii ale secolului al XIII-lea. Cîteva piese similare au o încadrare cronologică identică, în timp ce altele sînt din secolul al XI-lea[26]. Aceeași datare se poate admite și pentru cruciulița relicviar de la Lunca-„Bîznoasa“. Nu este exclus ca o parte din piesele decorate cu încrustații cu niello să fi fost realizate în atelierele meșteșugarilor ruși, imitîndu-se îndeaproape prototipurile bizantine. Ipoteza aceasta ne este sugerată de constatarea că exemplare destul de numeroase din categoria de obiecte în discuție provin de pe teritoriul vechilor cnezate rusești.

★

Biserica grecească nu a fost singura care și-a extins jurisdicția asupra regiunilor locuite de români la nordul Dunării. Însuși faptul că românii au acceptat serviciul religios în limba medio-slavă și că o mare parte a terminologiei rituale este de origine slavo-bulgară vorbește de contacte statornice cu Bisericile popoarelor slave din Peninsula Balcanică. Aproape întreaga literatură canonică era procurată de la sudul

---

24. C. Scorpan, *L'ensemble arhéologique féodal de Bîtca Doamnei*, în *Dacia*, NS, IX, 1965, p. 451 și fig. 9; V. Spinei, *Les relations...*, p. 234 și fig. 2/2; idem, ***Moldova în secolele XI-XIV***, București, 1982, p. 108, și fig. 24/1.

25. V. Spinei și P. Șandurschi, *op. cit.*, p. 182-184 și fig. 1; V. Spinei, *Moldova...*, p. 108 și fig. 24/2.

26. Pentru răspîndirea cruciulițelor de acest tip și referiri bibliografice, cf. V. Spinei și P. Șadurschi, ***op. cit.***, p. 184-185.

Dunării. Raporturile cu Biserica bulgară s-au putut stabili la scurtă vreme după creștinarea slavilor și bulgarilor în anul 864, în timpul domniei țarului Boris (851-889), devenit Mihail după convertire. Ele au trebuit să se întrerupă în perioada cuceririi Bulgariei de Bizanț, cînd Biserica locală se grecizează, reluîndu-se după succesul răscoalei vlahilor și bulgarilor din anul 1185.

În primele secole ale mileniului al II-lea Ortodoxia românească stabilește punți de legătură nu numai cu Patriarhia constantinopolitană, ci și cu Mitropolia, apoi Patriarhia, de la Tîrnovo și cu mitropoliile și episcopiile din Rusia.

Interesele cnejilor kievieni pentru zona gurilor Dunării datează cu mult mai înainte de adoptarea oficială a creștinismului. Expedițiile navale spre Constantinopol, întreprinse de Askold și Dir, Oleg și Igor, s-au făcut de-a lungul coastelor vest-pontice, prin dreptul Deltei dunărene[27]. Navigatorii ruși au putut constata desigur largile posibilități pe care le ofereau pentru negoț regiunile de la Dunărea de Jos. Nu întîmplător, cneazul Sviatoslav, chemat în ajutor de bizantini în războiul lor cu bulgarii, nu a mai consimțit să elibereze ținuturile ocupate în nord-estul Peninsulei Balcanice. Cronicarul kievian îi atribuia următoarea confesiune : „Nu-mi place să stau în Kiev, vreau să trăiesc în Pereiaslaveț la Dunăre, acolo este centrul țării mele, întracolo curg toate bogățiile: din Grecia aur, țesături, vin și diferite fructe, din Cehia și Ungaria argint și cai, din Rusia blănuri și ceară, miere și robi“[28]. Înfrîngerea oștilor kieviene de către Ioan I Tzimiskes a zădărnicit ambițioasele proiecte ale lui Sviatoslav din Balcani. În schimb, cnejii de la Kiev și-au intensificat eforturile pentru a-și subordona celelalte triburi ale slavilor răsăriteni. Între teritoriile vizate de ei s-au numărat și cele ocupate de croații albi, a căror ramură sudică atingea Bucovina, și de tiverți, răspîndiți spre vest pînă în interfluviul Nistru-Răut. Ca urmare a incursiunilor repetate ale hoardelor nomade ale turcilor, cetățile tiverților au fost distruse, iar cea mai mare parte a populației s-a repliat spre nord, în regiunile aflate sub dominația cnejilor din Kiev[29].

Vecinătatea imediată a românilor cu slavii răsăriteni a înlesnit contacte diverse între aceste două popoare atît în perioada cînd Rusia Kieveană s-a menținut unitară, cît și după dezmembrarea sa și detașarea Rusiei Haliciene de sub tutela Kievului. Tocmai datorită acestei vecinătăți, schimburile de mărfuri dintre români și ruși au fost în mai mică măsură afectate de stabilirea sălașelor turanicilor nomazi în Cîmpia Nistrului și a Dunării decît cele dintre români și bizantini.

După ce, în secolul al XI-lea, în Rusia Kieveană s-au realizat primele cruciulițe pectorale, imitate îndeaproape după prototipurile bizantine, în următoarele două secole încep să se producă un număr sporit de astfel de piese. În același timp, s-a trecut la realizarea unor tipuri mult mai diverse, unele dintre acestea fără modele absolut identice în

---

27. G. Laehr, *Die Anfänge des russischen Reiches. Politische Geschichte im 9. u. 10. Jahrhundert* (extras din *Historische Studien*, 189), Berlin, 1930, p. 91 și urm.; M. V. Levcenko, *Očerki po istorii russko-vizantijskich otnošenij*, Moscova, 1956, p. 91 și urm.

28. *Povest' vremennych let*, I, ed. D. S. Lihacev, red. V. P. Adrianova-Peretț, Moscova-Leningrad, 1950, p. 48.

29 V. V. Sedov, *Vostočnye slavjane v VI-XIII vv. (Archtologija SSSR)*, Moscova, 1982, p. 129-130.

„arta minoră“ bizantină. Totodată, Kievul pierde monopolul producerii cruciulițelor, astfel de obiecte rituale fiind făcute cu timpul și în alte centre, între care și în cele din Rusia Haliciană [30].

Marea invazie mongolă din 1237-1240 a dat o lovitură nimicitoare nu numai structurilor politice din cnezatele rusești, ci și meșteșugurilor din aceste teritorii. Distrugerea centrelor urbane înfloritoare și capturarea meseriașilor au provocat un declin îndelungat al producției artizanale din Rusia. Vreme de peste un secol cîteva din orașele cele mai prospere, între care Kievul însuși, au intrat sub administrația directă a Hoardei de Aur, iar ulterior au fost cucerite de la mongoli de către lituanieni sau polonezi. Astfel, în secolul al XIV-lea Kievul a fost ocupat de cnejii din Lituania, iar cnezatul halician de către regele Poloniei [31]. Cu toate acestea, producerea obiectelor de cult nu a dispărut cu totul, ci doar s-a diminuat simțitor, paralel cu o decădere temporară a lor din punct de vedere calitativ.

*

Între cele mai vechi tipuri de cruciulițe pectorale vechi, rusești ajunse în regiunile românești se numără encolpioanele de bronz — de tip A — cu capete rotunjite, cu mici protuberanțe spre mijlocul brațelor, avînd reprezentat în relief, pe jumătatea care constituie aversul, pe Iisus Hristos răstignit, iar pe cea care formează reversul, pe Sfînta Fecioară cu Pruncul în mîna stîngă, imagine desemnată în iconografie sub numele de Panagia Hodegetria. Pe ambele părți, în extremitățile brațelor laterale și a celui superior, se află busturi de sfinți. Pe unele cruciulițe de tip A sînt scurte inscripții grecești și chirilice, adesea prescurtate sau neclare, ceea ce sugerează neînțelegerea lor de cei care le-au realizat. Lungimea acestor cruciulițe oscilează de regulă între 8,5 și 10 cm.

Principalele lor centre de producere se găseau la Kiev și în cnezatul de Halici-Volînia, de unde au fost comercializate sau au ajuns pe alte căi, odată cu purtătorii lor. Aceste centre au funcționat, se pare, din ultima parte a secolului al XI-lea pînă la invadarea Kievului și a Rusiei sud-vestice, în anul 1240, de hotarele mongole [32].

În spațiul românesc nord-dunărean cruciulițele duble relicviar de tip A sînt bine reprezentate prin descoperirile făcute pe teritoriul Mol-

---

30. B. A. Rîbakov, *Sbyt produkcii russkich remeslennikov v X-XIII vv.*, în *Učenye zapiski (Moskovs. Univ.)*, 93, *Istorija*, 1, 1946, p. 89-93; idem, *Remeslo drevnej Rusi*, Moscova, 1948, p. 454-459; G. F. Korzuhina, *O pamjatnikach „korsunskogo dela“ na Rusi*, în *Vizantijskij vremennik*, XIV, 1958, p. 129 și urm.

31. G. Rhode, *Die Ostgrenze Polens. Politische Entwicklung, kulturelle Bedeutung und geistige Auswirkung*, I, Köln-Graz, 1955, p. 130 și urm.; P. W. Knoll, *The Rise of the Polish Monarchy. Piast Poland in East Central Europe, 1320-1370*, Chicago-Londra, 1972, p. 121 și urm.; I. B. Grekov, *Vostočnaja Evropa i upadok Zolotoj Ordy (na rubeže XIV-XV vv.)*, Moscova, 1975, p. 45 și urm.

32. V. Spinei și G. Coroliuc, *Date cu privire la circulația unor obiecte de cult din secolele XII-XIII*, în *Studii și cercetări de istorie veche și arheologie*, 27, 1976, 3, p. 319-330; V. N. Zoțenko, *Ob odnom tipe drevnerusskich enkolpionov*, în *Drevnosti Srednego Podneprov'ja* Kiev, 1981, p. 113-121

dovei la Bajura [33], Botoșani [34], Brăești [35], Ibănești [36], Vorniceni [27] (jud. Botoșani), Brădățel [38] (jud. Suceava), Belcești [39] (jud. Iași), Netezi, (com. Grumăzești) [40], Piatra Neamț [41] (jud. Neamț), Codăești [42] (jud. Vaslui), Soroca [43] (raionul Soroca, Rep, Moldova) și în localități neidentificate din nordul Bucovinei (reg. Cernăuți, Ucraina) (patru piese: una completă [44], două jumătăți [45] și un mic fragment [46]. Din Transilvania provine numai un singur exemplar de acest fel, al cărui loc exact de descoperire nu este cunoscut. Unele din aceste encolpioane, ca cele descoperite în necropole de la Netezi și Piatra Neamț, și în cetatea de la Soroca, aparțin unor complexe arheologice din secolele XIV—XVI, deci sînt mult ulterioare perioadei lor de producere, ceea ce dovedește o purtare îndelungată.

Un fragment de cruciuliță descoperit la Suceava (jud. Suceava), cu imaginea lui Iisus Hristos răstignit, avea în extremitatea singurului braț păstrat un medalion în care erau figurați doi sfinți [48]. Acest fragment reprezintă probabil o variantă a tipului A, ulterioară ca execuție exemplarelor menționate mai sus.

O cruciuliță simplă din bronz de o categorie aparte, avînd anumite trăsături comune cu cruciulițele duble de tip A, provine dintr-o descope-

---

33. Informația o datorăm lui Dumitru Haha din Darabani.

34. V. Spinei și G. Coroliuc, *op. cit.*, p. 319-321. D. Gh. Teodor, *Obiecte de cult din secolele XII-XIII, pe teritoriul Moldovei*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei", LI. 1975, 1-2, p. 80-81.

35. V. Spinei și G. Coroliuc, *op. cit.*, p. 319-321; D. Gh. Teodor, *Obiecte de cult...*, p. 78.

36. *Istoria României*. II, București, 1962, fig. 40, dreapta; R. Theodorescu si R. Florescu, în *Istoria artelor plastice în România*, I, red. G. Oprescu, București, 1968, pl. 98; V. Spinei, *Les relations...*, fig. 5/1; D. Gh. Teodor, *Obiecte de cult...*, p. 79.

37. V. Spinei, *Les relations...*, p. 235 și fig. 5/4 = 6/3; D. Gh. Ttodor, *Obiecte de cult...*, p. 81.

38. E. I. Emandi, *Muzeul de Istorie Suceava*, București, 1985, fig. 17.

39. V. Chirica, M. Tanasachi, *op. cit.*, I, p. 52 și fig. 11/3; V. Spinei, *Moldavia...*, fig. 13/3.

40. D. Bătrîna și A. Bătrîna, *Reședința feudală de la Netezi (jud. Neamț)*, în *Studii și cercetări de istorie veche și arheologie*, 36, 1985, 4, fig. 7.

41 C. Mătasă, *Cercetări din preistoria județului Neamț*, în *Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice*, XXXI, 1938, 97, p. 131-132 și fig. 81; V. Spinei, *Les relations...*, fig. 6/2.

42. G. Coman, *op. cit.*, în *Acta Moldaviae Meridionalis*, I, p. 93 și fig. 15/4, (unde cruciulitei i se atribuie o origine bizantină); V. Spinei, *Moldavia...*, fig. 13/6.

43. G. F. Cebotarenko, *Archeologičeskie raskopki v. Sorokskoj kreposti v. 1968-1969 gg.*, în *Archeologičeskie issledovanija v Moldavii v 1968-1969 gg.*, Chișinău, 1972, fig. 13 e; idem, *Sorokskaja krepost' - pamjatnik stariny*, Chișinău, 1984, p. 33, fig. 4.

44. Ca și celelalte cruciulițe provenind din partea nordică a Bucovinei, piesa se păstrează în colecțiile Muzeului județean din Suceava. Cf. V. Spinei, *Contribuții...*, p. 141 și fig. 13/1. O jumătate din acest encolpion reproduce și E. I. Emandi, *Aspecte demoeconomice privind zona de nord al Moldovei (din secolul IX pînă în prima jumătate a secolului XIV) în lumina cercetărilor istorice, arheologice, paleobotanice și antropogeografice*, în *Suceava, Anuarul Muzeului județean*, VIII, 1981, fig. 11/3.

45. V. Spinei și G. Coroliuc, *op. cit.*, fig. 2/1,2.

46. V. Spinei, *Aspecte economice și sociale ale evoluției comunităților locale din spațiul est-carpatic în secolele X-XIII*, în *Hierasus. Anuar '78*, Botoșani, 1980, fig. 9/7.

47. M. v. Bàràny-Oberschall, *op. cit.*, p. 229 și fig. 73. a, c; M. Rusu, *Cetatea Moigrad și Porțile Meseșului*, în *Sub semnul lui Clio. Omagiu acad. prof. Ștefan Pascu*, Cluj, 1974, p. 267-268 și fig. 5; I. Barnea, *Arta creștină...*, 2, p. 206-207.

48. V. Spinei, *Moldova...*, fig. 57/3.

rire izolată făcută la Fundu Herței (com. Pomîrla, jud. Botoșani) [49]. Piesa a fost obținută prin turnare într-o matriță bivalvă realizată probabil din lut: în lutul încă moale s-au imprimat părți de la două cruciulițe diferite ca tip și dimensiuni. Pe avers este redat Iisus Hristos răstignit, iar pe revers Maica Domnului cu Pruncul în brațe, înconjurată de trei medalioane cu busturi de sfinți. Imaginea de pe revers este identică cu aceea de pe encolpioanele de tip A, iar cea de pe avers cu aceea de pe cruciulițe mai noi. Realizarea cruciuliței de la Fundu Herței ar putea fi plasată prin secolele XIV-XV.

Asemănător din punct de vedere a formei cu encolpioanele de tip A este o cruciuliță descoperită la Vasileu, avînd redată pe avers imaginea lui Iisus Hristos pe cruce, înconjurată de trei busturi de sfinți [50] Spre deosebire de cruciulițele de tip A, reliefarea figurilor s-a făcut, în acest caz, prin incizii umplute cu niello. În aceeași tehnică a fost realizată cruciulița de formă asemănătoare, adică tot cu extremitățile brațelor rotunjite. de la Saschiz (iud. Mureș) [51]. În partea centrală a reversului este reprezentată Sfînta Fecioară Maria în atitudine de orantă, iar în cele patru brațe busturile, înscrise în medalioane, a patru sfinți, între care Petru și Pavel. Existența celor patru medalioane apropie această piesă de cruciulițele de tip B.

Un alt tip de cruciuliță-relicviar de proveniență rusească — pentru care am adoptat denumirea convențională de tipul B —, prezent de asemenea în descoperirile din regiunile nord-dunărene, are colțurile rotunjite, imagini antropomorfe și inscripții în relief. Pe mijlocul aversului este figurat Iisus Hristos răstignit, iar pe revers Sfînta Fecioară Maria, chipurile lor fiind înconjurate de patru medalioane ovale cu busturile unor sfinți, plasate la capetele cruciulițelor. Acest tip prezintă cîteva variante. Departajarea lor s-a făcut în mai mică măsură după modul de reprezentare al lui Iisus Hristos, a Maicii Domnului și a sfinților, ci a avut în vedere prezența sau absența inscripțiilor, ca și conținutul acestora.

Varianta cea mai răspîndită a tipului B, probabil cea mai veche, conține inscripții slavone prescurtate. Pe jumătatea ce alcătuiește aversul, sub brațele orizontale ale crucii pe care a fost răstignit Iisus Hristos, se află următorul text, în traducere: „Crucea ne este laudă, crucea ne este alinarea". Cealaltă parte conține inscripția: „Sfîntă Născătoare de Dumnezeu, ajută-ne!" plasată de o parte și de alta a Sfintei Fecioare Maria. Inscripții slavone prescurtate, ce redau numele sfinților înfățișați, se găsesc, de asemenea, în fiecare medalion. Această variantă a tipului B, depășind numai foarte puțin 8 cm în lungime (fără piesa mobilă de

---

49. Colecția privată Summer Chițu din Botoșani. Cf. A. Păunescu, P. Șadurschi, V. Chirica, *Repertoriul arheologic al județului Botoșani*, I, București, 1976, p. 51 (unde piesa este categorisită ca encolpion și i se indică drept loc de descoperire Botoșanii); V. Spinei, *Moldova...*, p. 109.

50. B. A. Timoșciuk, *Drevnerusskie goroda..*, fig. 11/3; idem, *Davn'onu'ka Bukovina...*, p. 26 și fig. 14/13.

51. K. Horedt, *Cercetările arheologice din regiunea Hoghiz-Ugra și Teiuș*, în *Materiale arheologice privind istoria veche a R. P. R.*, I, 1953, p. 787-788 și fig. 1/4 (unde este considerat de factură bizantină); I. Barnea, *Arta creștină...*, 2, p. 208-209.

prindere), a fost produsă la Kiev în anii imediat anteriori cuceririi orașului de mongoli (decembrie 1240)[52].

În ținuturile din stînga Dunării asemenea exemplare provin din descoperiri făcute la Bîtca Doamnei-Piatra Neamț (două piese întregi)[53], Cîndești[54] (jud. Neamț), Trifești[55] (jud. Iași) și în localități neidentificate din nordul Bucovinei (reg. Cernăuți), o cruciuliță întreagă[56], o jumătate[57] și un mic fragment, iar la sudul Dunării la Isaccea[59] (jud Tulcea) și Păcuiul lui Soare[0] (jud. Constanța), în Dobrogea, precum și în nord-estul Bulgariei, la Kranevo[61].

O altă variantă a tipului B conține ca inscripție, plasată sub brațele orizontale ale crucii, numele lui Iisus Hristos, redat prescurtat sub forma sa cea mai comună: IC XC. În regiunile românești această variantă este semnalată printr-un singur exemplar, descoperit într-o locuință semiîngropată de la Mănești (jud. Prahova), datată la cumpăna secolelor XIV și XV[62].

O a treia variantă, lipsită total de inscripție, dar cu imagini asemănătoare cu acelea ale celorlalte două variante, este ilustrată printr-o descoperire făcută la Căbești (com. Podu Turcului, jud. Bacău)[63].

Fragmentul de encolpion descoperit la Moigrad (jud. Sălaj[64], probabil că aparține de asemenea tipului B, dar starea sa incompletă ne împiedică să precizăm cărei variante i se poate atașa.

Asemănător tipului B în privința formei și a compartimentării imaginilor este un tip de cruciulițe-encolpioane reprezentat în spațiul est-carpatic deocamdată numai prin exemplarul recuperat prin cercetările întreprinse la Suceava-„Șipot", din care s-a păstrat numai o jumătate[65]. Spre deosebire de cruciulițele de tip B, cele de această categorie — pentru care sugerăm denumirea de tip C — nu au brațele drepte, ci ușor arcuite, la fel ca și marginea lor. Dacă nu ar exista prototipuri

---

52 B. A. Rîbakov, *Russkie datirovannye nadpisi XI-XIV vekov (Archeologija SSSR. Svod archeologičeskich istočnikov*, E 1-44), Moscova, 1964, p. 39; Z. S. Lovag, *op. cit.*, p. 160 și 164; V. Spinei, *Les relations...*, p. 237-240; B. Dab-Kalinowska, *Enkolpien aus Kiev aus der Zeit des Mongoleneinbruchs*, în *Jahrbuch der österreichischen Byzantinistik*, 26, 1977, p. 259-264.

53. Colecția Muzeului județean din Piatra Neamț. Informații primite de la N. Gostar și V. Mihăilescu-Bîrliba.

54. V. Spinei, *Les relations...*, p. 236 și fig. 7/1; D. Gh. Teodor, *Obiecte de cult...*, p. 82-84.

55. I. Ioniță, *Săpăturile de salvare de la Trifești-Iași*, în *Materiale și cercetări arheologice*, VIII, 1962, p. 737-738 și fig. 5; R. Theodorescu, în *Pagini de veche artă românească de la origini pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea*, București, 1970, p. 88 și fig. 40/1; V. Spinei, *Les relations...*, fig. 5/3 = 6/4.

56. V. Spinei, *Moldova...*, fig. 34/6; O jumătate din cruciuliță este reprodusă de E. I. Emandi, *Aspecte...*, fig. 11/1.

57. V. Spinei, *Moldova...*, p. 110 și fig. 26/2.

58. Idem, *op. cit.*, în *Hierasus. Anuar '78*, fig. 9/6; idem, *Moldova.*, fig. 57/2.

59. I. Barnea, *Arta creștină...*, 2, p. 152-153.

60. P. Diaconu, *Despre localizarea Vicinei*, în *Pontica*, III, 1970, fig. 4/2; idem, în P. Diaconu, S. Baraschi, *Păcuiul lui Soare. Așezarea medievală (secolele XIII-XV)*, II, București, 1977, p. 131-133 și fig. 102/3.

61. L. Dončeva-Petkova, *Krăstove...*, p. 122-123 și pl. V, 2.

62. A. Ștefănescu, *Cercetarea satului mtdieval Mănești de pe Colentina (sec. XIV-XVI)*, în *Muzeul Național*, II, 1975, p. 391 și fig. 4.

63. V. Spinei, *Moldova...*, p. 110 și fig. 57/5.

64. M. Rusu, *op. cit.*, p. 267 și fig. 4.

65. V. Spinei, *Les relations...*, p. 236, 241 și fig. 7/2; idem, *Moldova...*, p. 234 și fig. 57/6; D. Gh. Teodor, *Obiecte de cult...*, p. 85-86 și fig. 4/3.

bizantine identice ca formă, am putea presupune derivarea sa din cruciulițele vechi-rusești de tip B. În partea centrală este înfățișat în relief Sfîntul Sihail cu un sceptru în mîna dreaptă, iar în medalioanele ovale laterale, tot în relief, patru busturi de sfinți. Arhanghelul Sihail este amintit în vechile rugăciuni și descîntece rusești contra frigurilor. Avîndu-se la dispoziție un exemplar păstrat în condiții bune, descoperit la Jitomir, s-a făcut precizarea că în medalioane sînt redați Sfinții Serghie sus, Agapit jos, Artemie în dreapta și Sisinie în stînga. Jumătatea care formează aversul encolpionului, nepăstrată în cazul exemplarului de la Suceava-„Șipot", are întotdeauna înfățișată în centru scena Răstignirii, flancată lateral de busturile Maicii Domnului și al Sfîntului Ioan. Sus este bustul arhanghelului Mihail, iar jos al arhanghelului Gavriil, nominalizați prin inscripții prescurtate[66]. Producerea encolpionelor de tip C a avut loc în perioada posterioară mari invazii mongole, în secolele XIII—XIV[67].

Un tip de cruciuliță-relicviar derivat din cele anterioare are, ca și acestea, extremitățile brațelor rotunjite, iar între ele cîte trei trepte, ceea ce lărgește spațiul central, unde este figurată pe avers scena Răstignirii într-o formă mai complexă: Iisus Hristos este flancat de Maica Domnului și de Sfîntul Ioan Evanghelistul. Medalioanele din extremități redau busturi de sfinți. Cruciulițe din această categorie — pentru care ar fi nimerită denumirea de tip D — au fost descoperite la Cîrjoaia (com. Cotnari, jud. Iași)[68] și Gîrceni (com. Cotușca, jud. Botoșani)[69]. Ele se datează pe baza analogiilor din Rusia, unde se afla centrul lor de producere, în secolele XIV—XV[70].

---

66 *Sobranie B. I. i V. N. Khanenko, Drevnosti russkie, Kresty i obrazki*, Kiev, 1899, p. 9 și pl. II, 37-38.

67. Pentru analogii, cf. A. K. Jiznevskii, *Opisanie Tverskago Muzeja, Archeologičeskij otdel*, Moscova, 1888, p. 92; N. Leopardov, N. Cernev, *Sbornik snimkov s predmetov drevnosti nachodjaščichsja v g. Kieve v častnych rukam*, III-IV, Kiev, 1891, pl. 3/23-24: *Katalog sobranija drevnostej grafa Alekseja Sergeeviča Uvarova. Otd. VIII-XI*, Moscova, 1908, fig. 172; N. V. Pokrovskii, *1809-1909, Cerkovno-Arheologičeskij Muzej S.-Peterburgskoj Duchovnoj Akademii 1897-1909*, S. Peterburg, 1909, p. 9 și pl. IV, 25, 31; N. I. Petrov, *Al'bom dostoprimečatel'nostej Čerkovno-Archeologičeskogo Muzeja pri Imperatorskoj Kievskoj Duchovnoj Akademii*, III, Kiev, 1915, pl. I, 13; L. A. Golubeva, *Belozerskaja ekspedicija 1957 goda*, în *Kratkie soobščenija*, 79, 1960, p. 36 și fig 17/3; T. N. Nikolskaia, *Gorodišče u der. Nikolo-Lenivec*, în *Sovetskaja archeologija*, 1962, 1, fig. 11/3; M. D. Poluboiarinova, *Russkie veščі na territorii Zolotoj Ordy*, în *Sovetskaja archeologija*, 1972, 3, fig. 2/6; L. V. Alekseev, *Melkoe chudožestvennoe lit'e iz nekotorych zapadnorusskich zeml' (Kresty i ikonki Belorussii)*, în *Sovetskaja archeologija*, 1974, 3, p. 214-215 și fig. 2/4-11.

68. V. Spinei, *Les relations...*, p. 236 și fig. 6/1; D Gh. Teodor, *Obiecte de cult...*, p. 86-87 și fig. 7/2; I. Barnea, *Arta creștină...*, 2, p. 204-205.

69. V. Spinei, *Les relations...*, p. 236 și fig. 7/3; D. Gh. Teodor, *Obiecte de cult...*, p. 87 și fig. 7/3.

70. Ptntru analogii, cf. N. Leopardov, N. Cernev, *Sbornik...*, I, Kiev, 1930, pl. 6/13; *Sobranie B. I. i V. N. Khanenko*, 1899, p. 16, 19 și pl. VI, 76; VIII, 94-95; A. Bobrinski, *Kurgany i slučajnyj archeologičeskija nachodki bliz mestečka Smely*, III, S.-Peterburg, 1901, pl. XV, 1; N. I. Petrov, *Al'bom...*, IV-V, Kiev, 1915, p. 30 și pl. XVII, 4; M. D. Poluboiarinova, *op. cit.*, fig. 2/7; L. V. Alekseev, *op. cit.*, p. 209 și fig. 1/8; E. A. Begovatov, E. P. Kazakov, *Nachodki srednevekovych slavjano-russkich izdelij v Nizov'jach Kamu*, în *Srednevekovye archeologičeskie pamjatniki Tatarii*, Kazan, 1983, p. 109 și fig. 2/1. Cruciulițele de acest tip au reprezentată pe partea care constituie aversul scena Răstignirii, iar pe revers pe Sfîntul Nicolae.

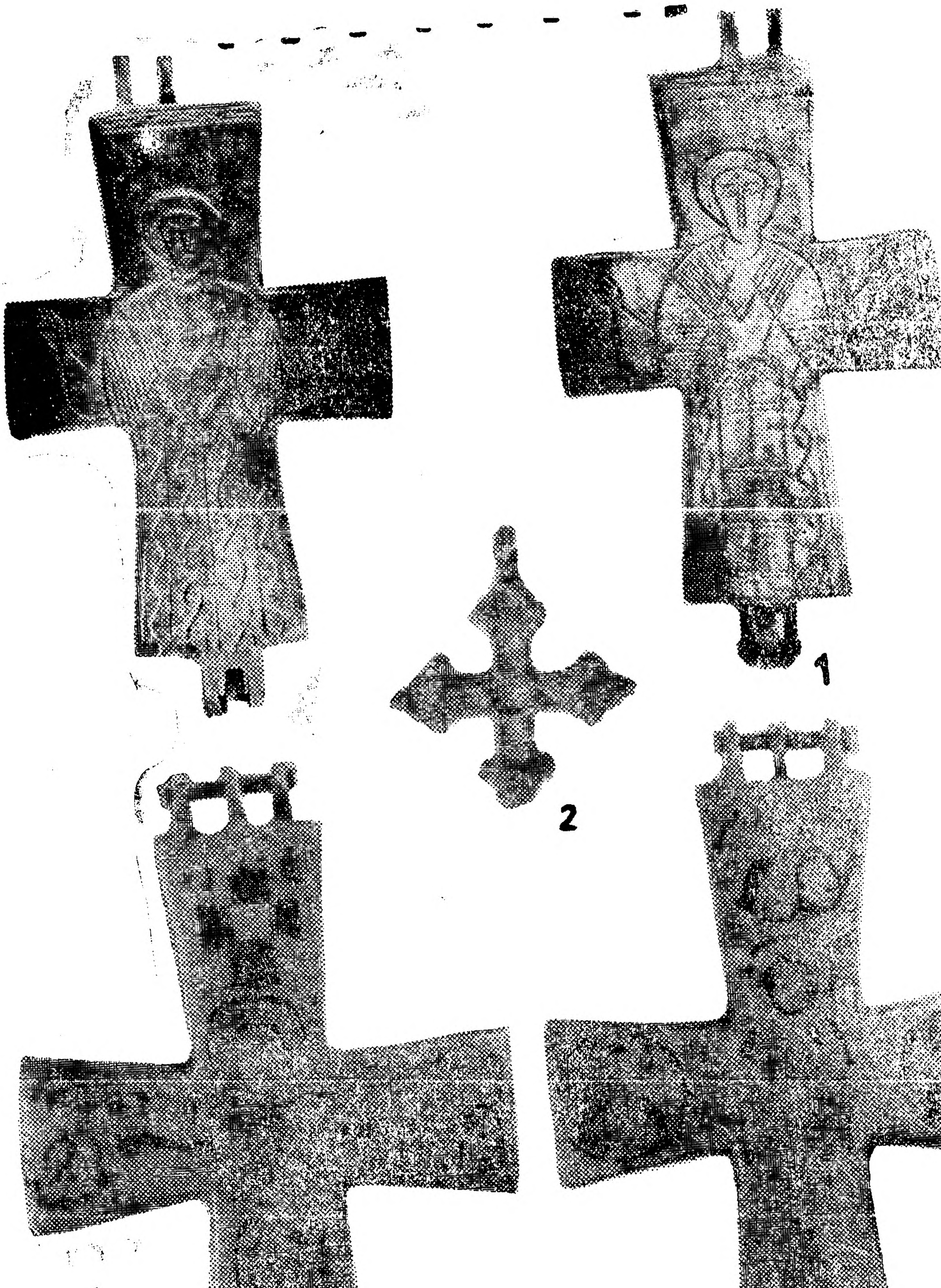
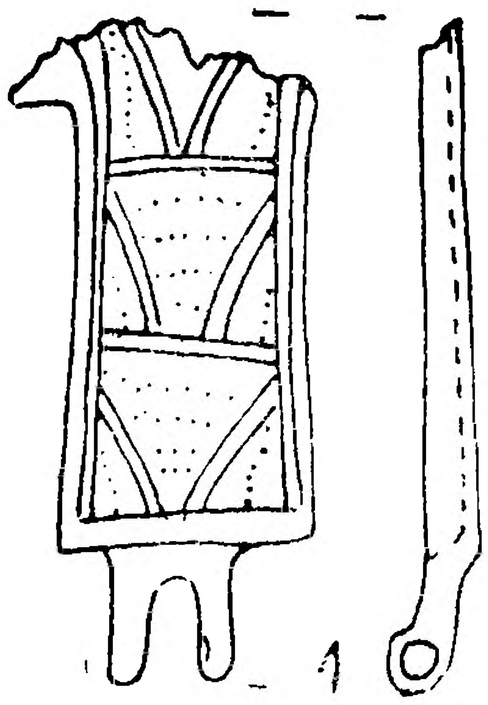
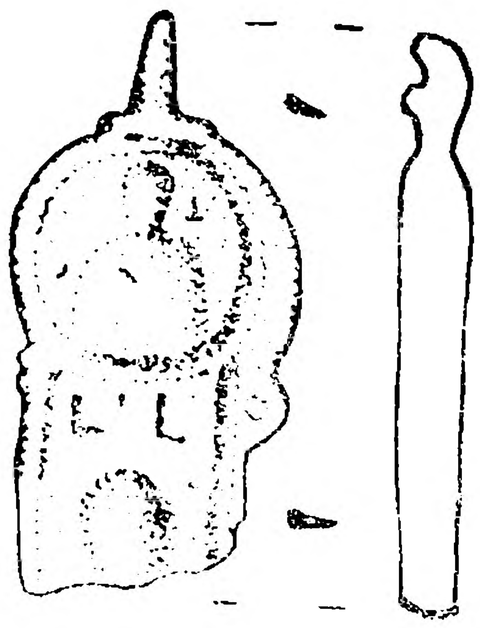

Fig. 1

1

2

3

4

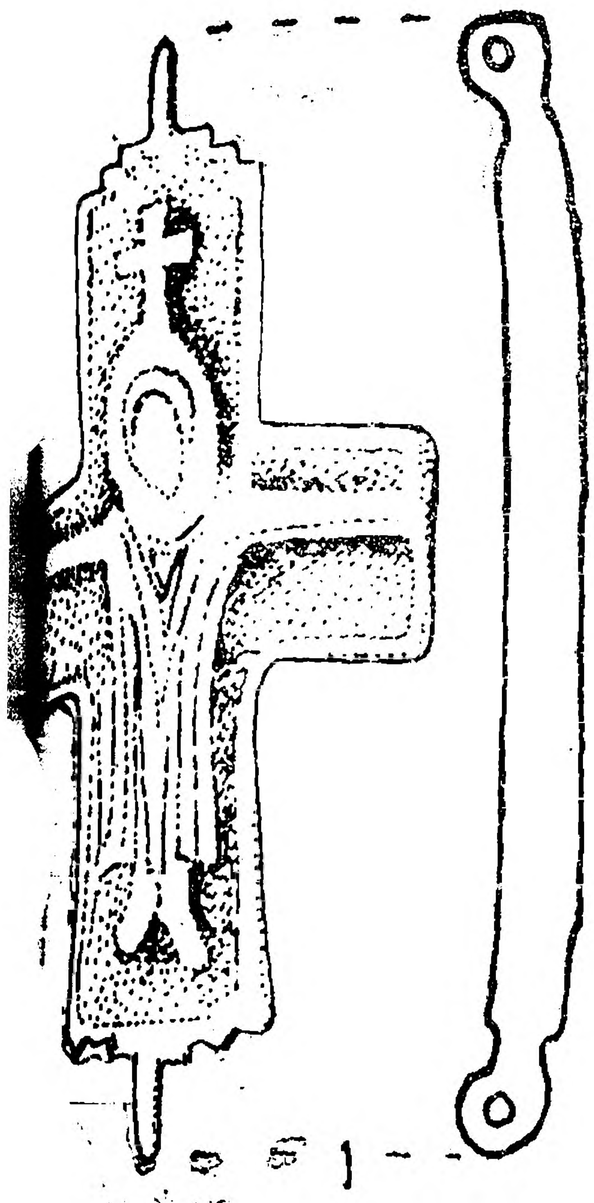

5

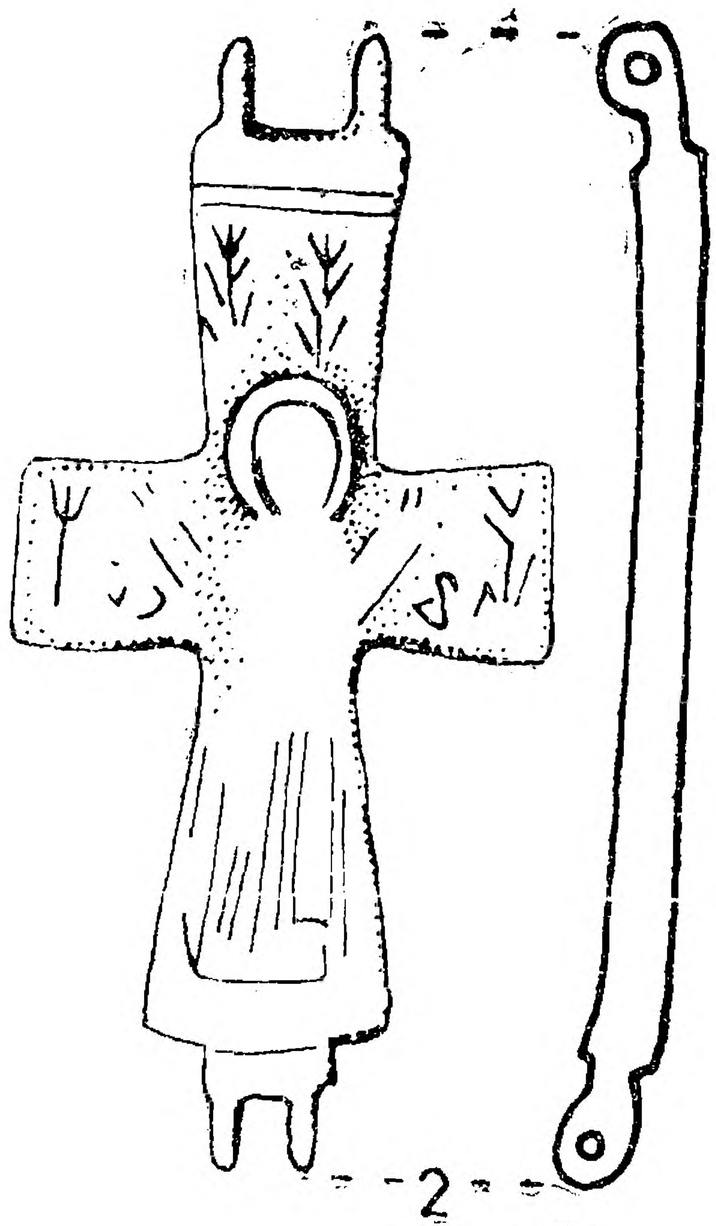

6

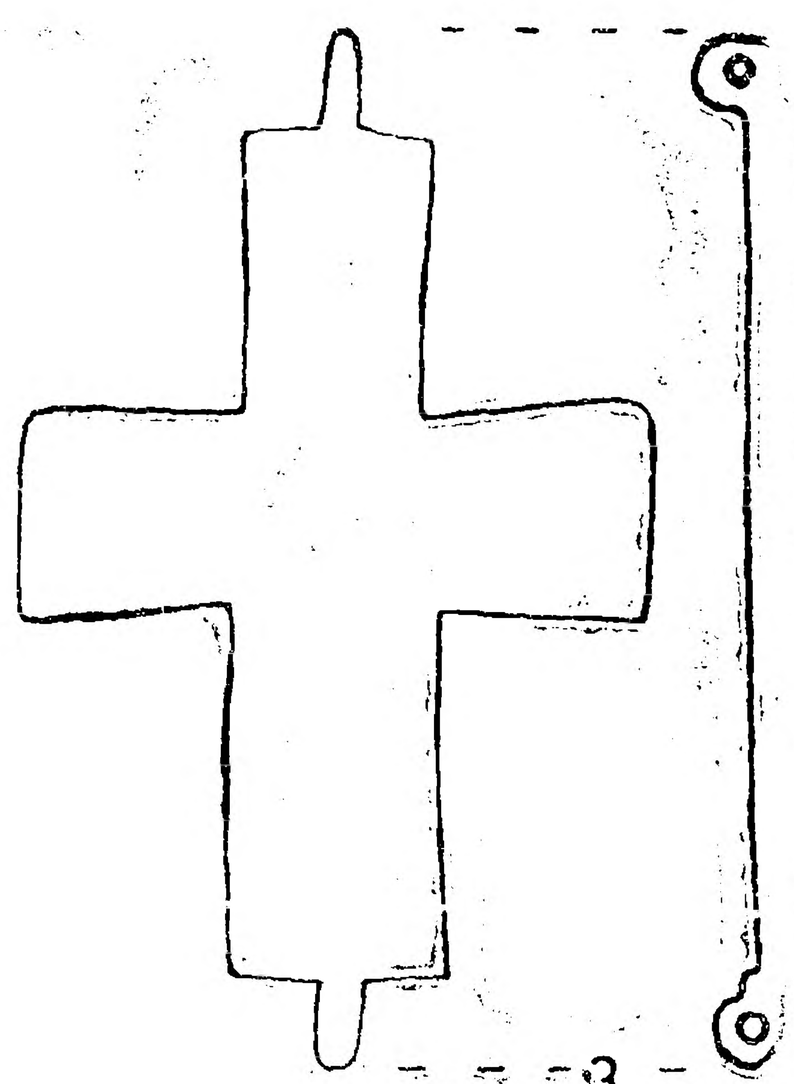
Fig. 2

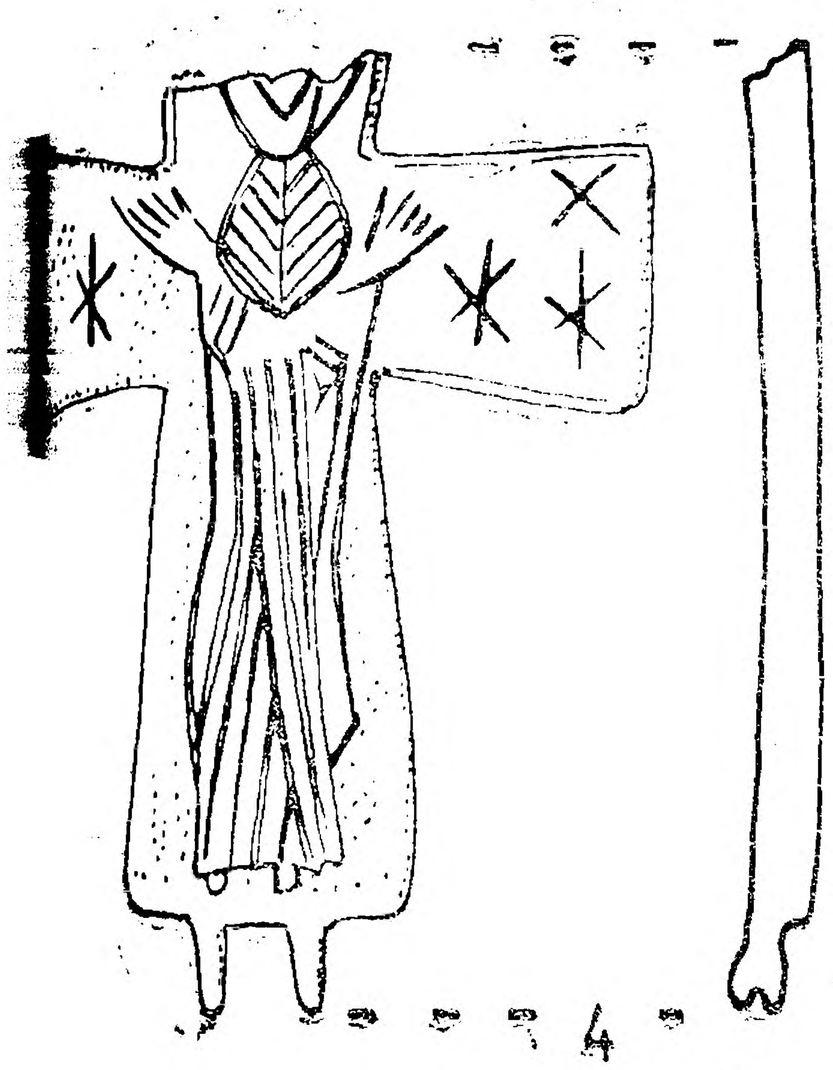
1

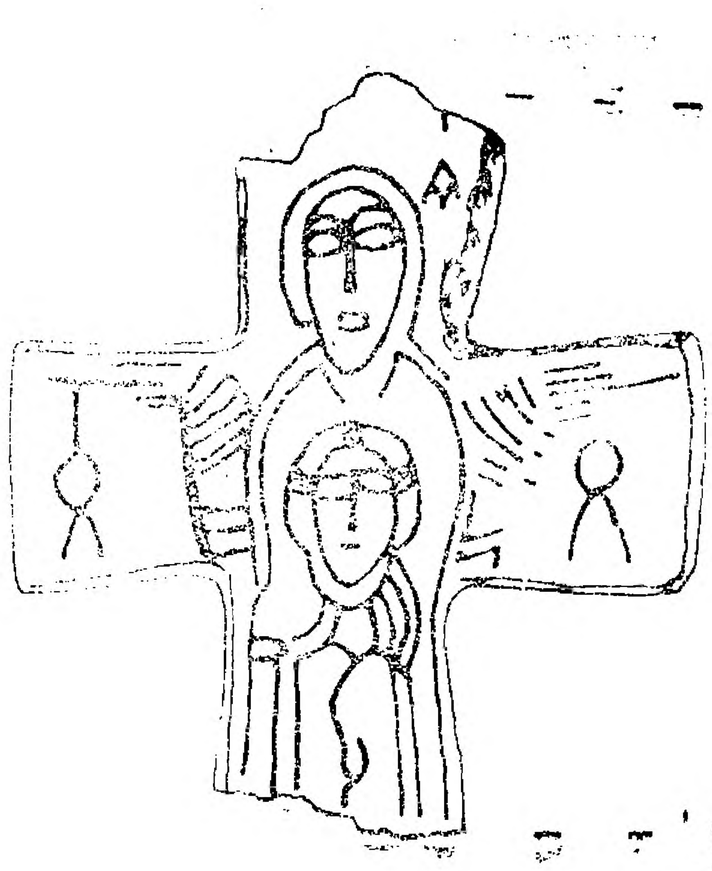
2

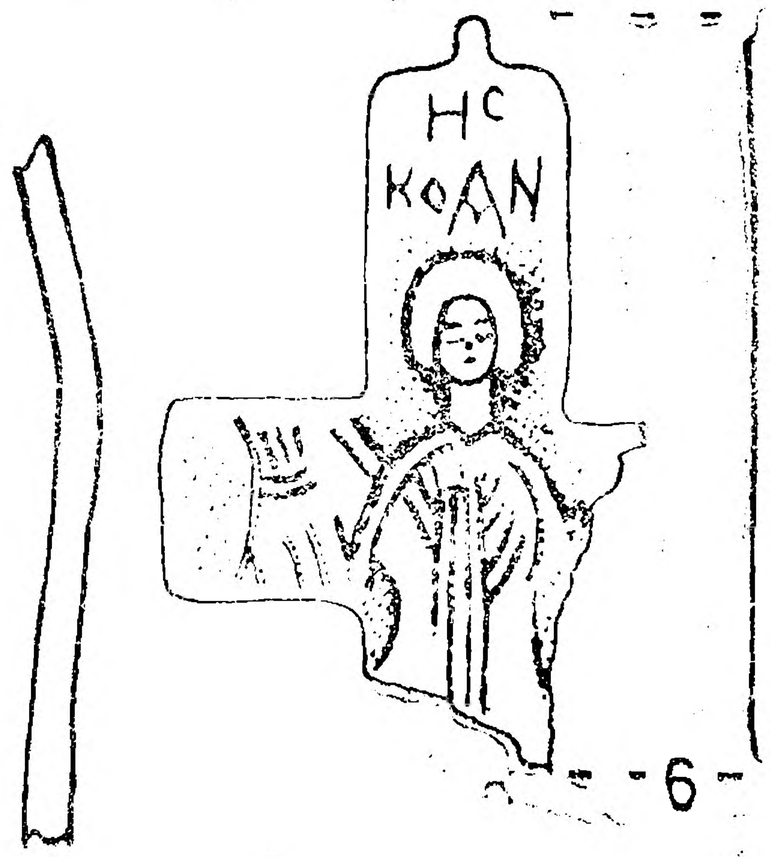
3

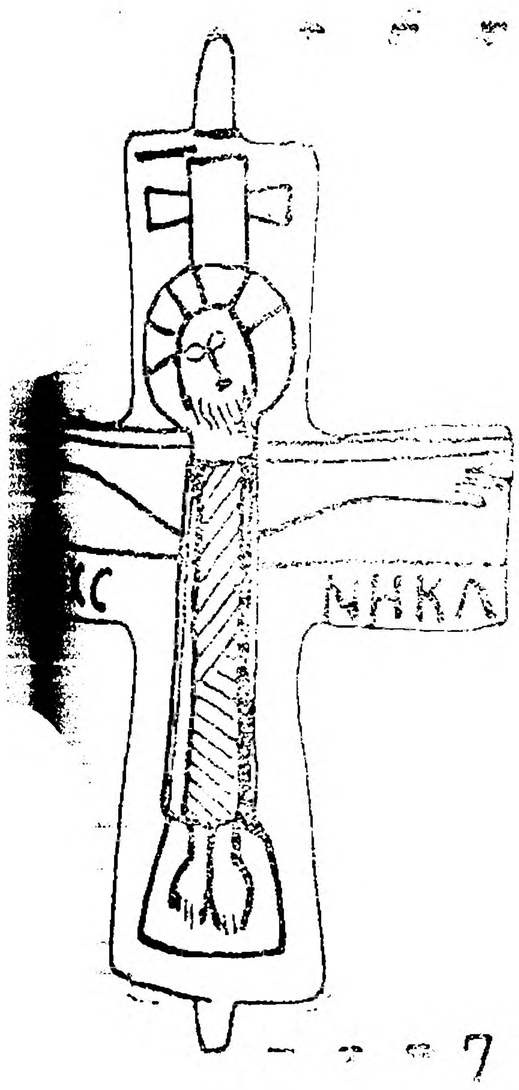
4

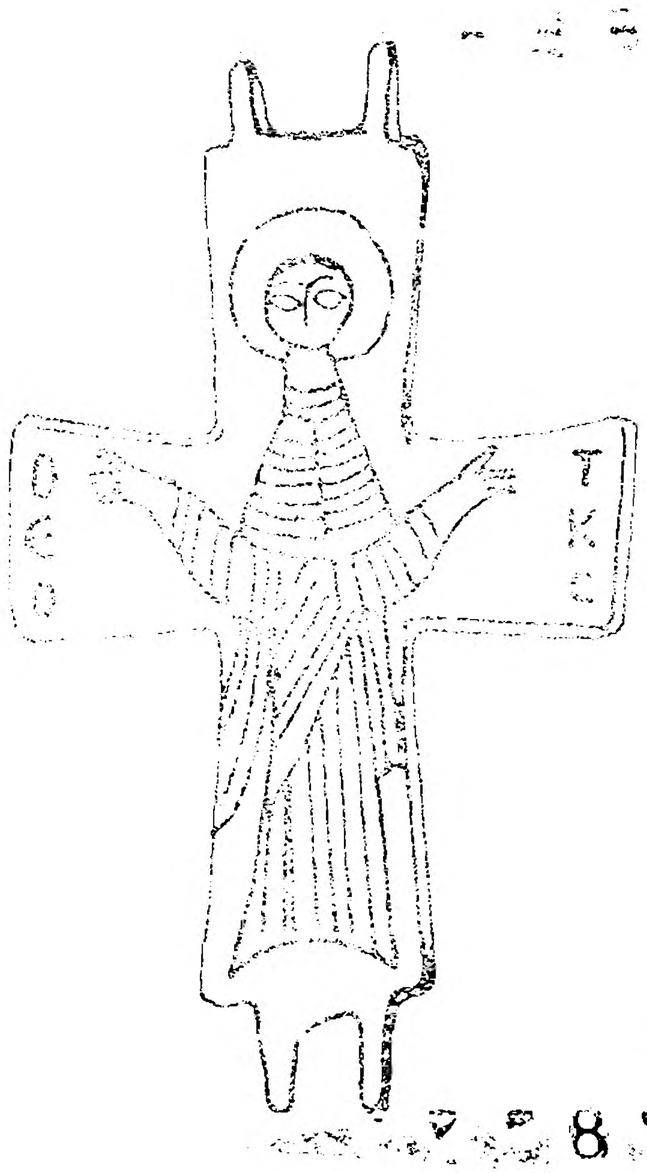
5

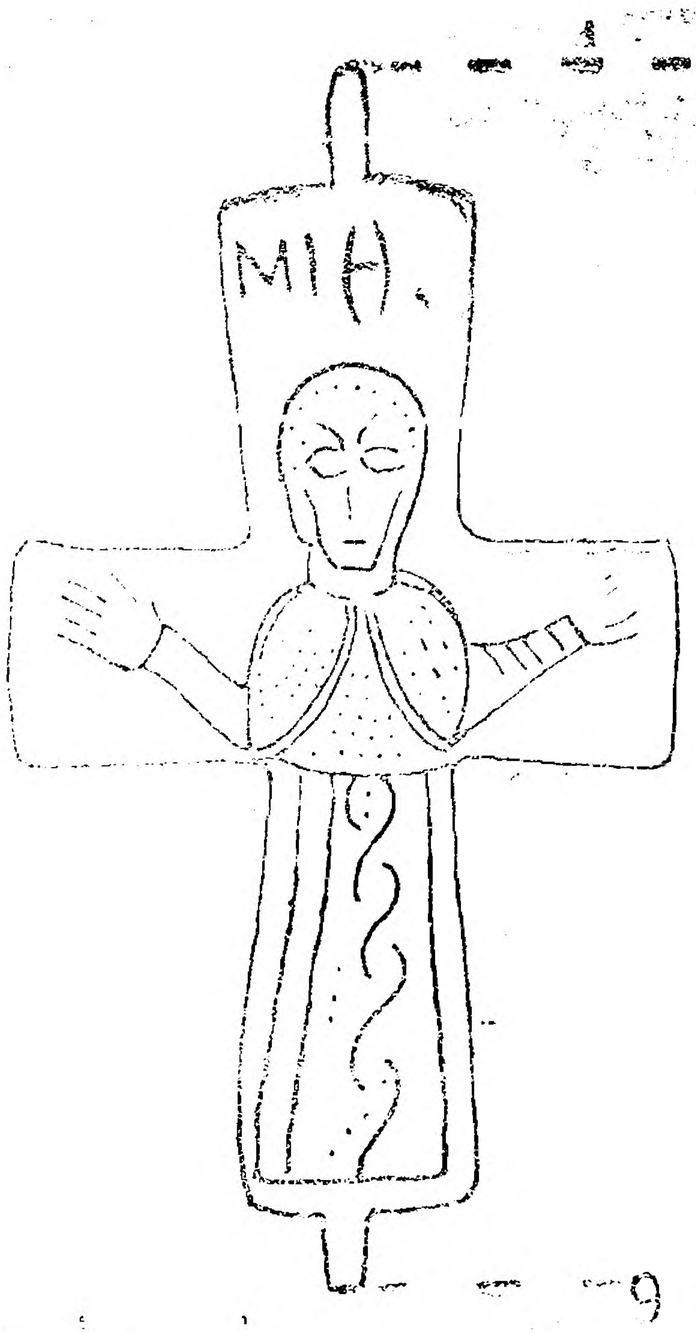

6

7

8

9

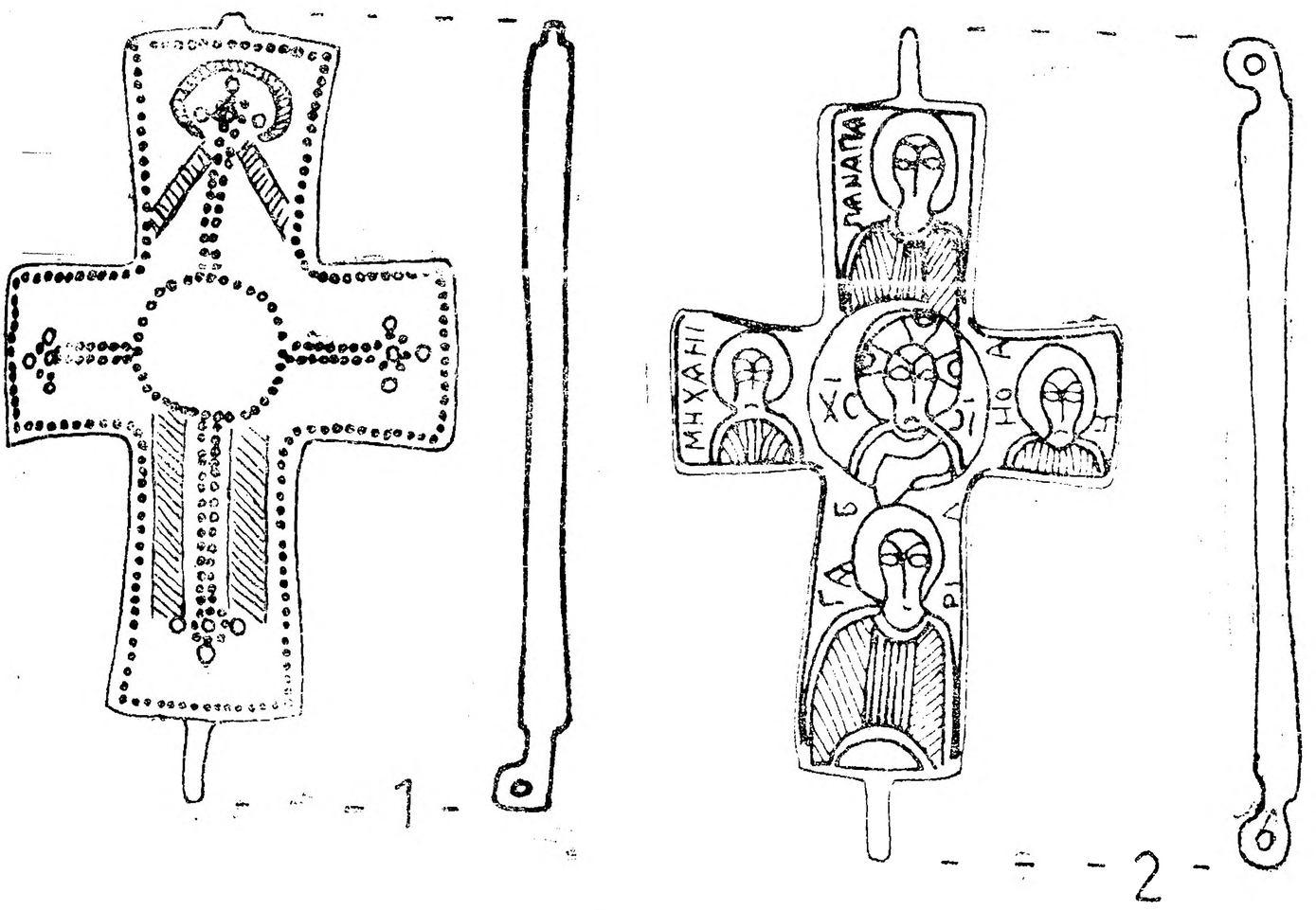

Fig. 4¹/²

Fig. 43/4

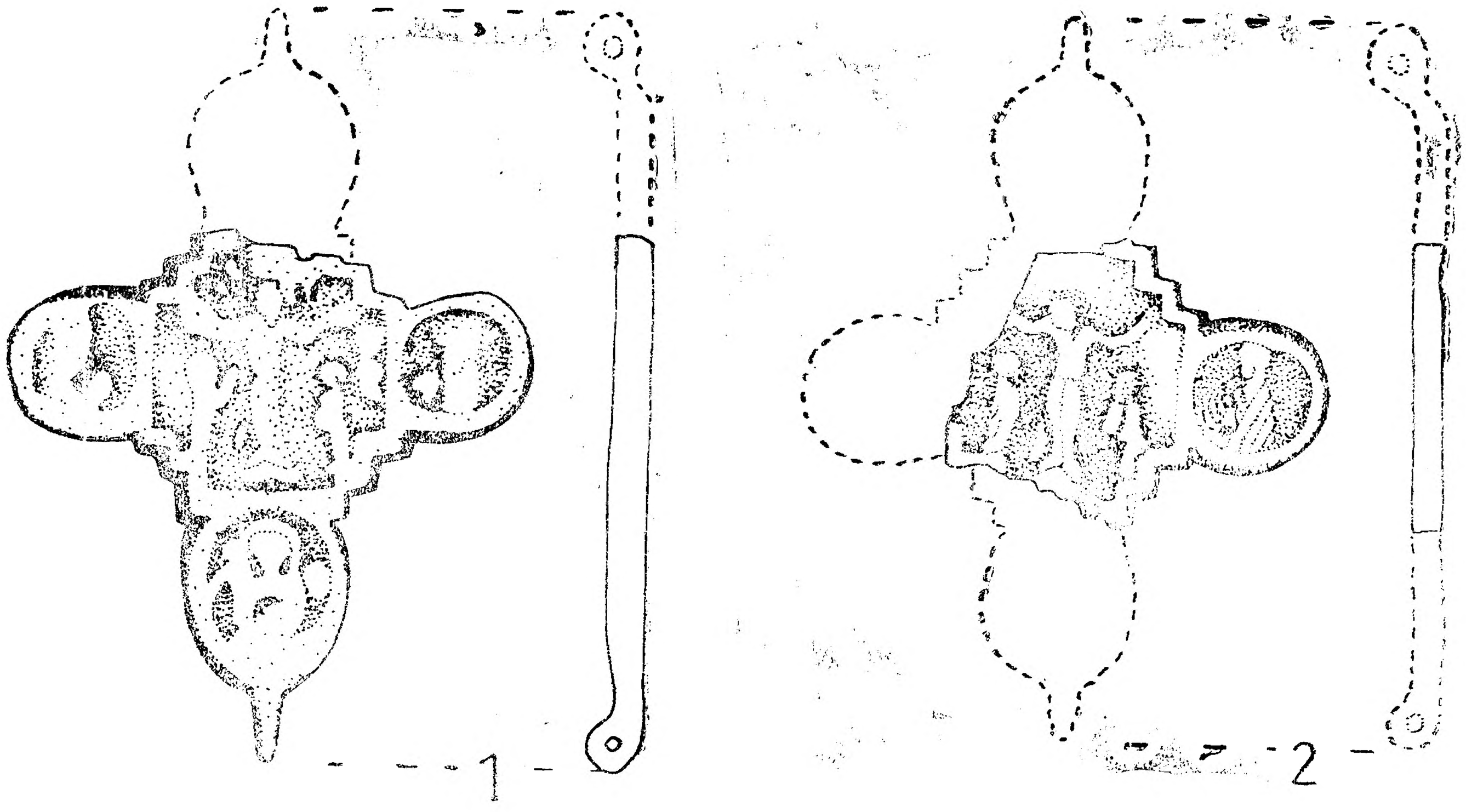

Fig. 5

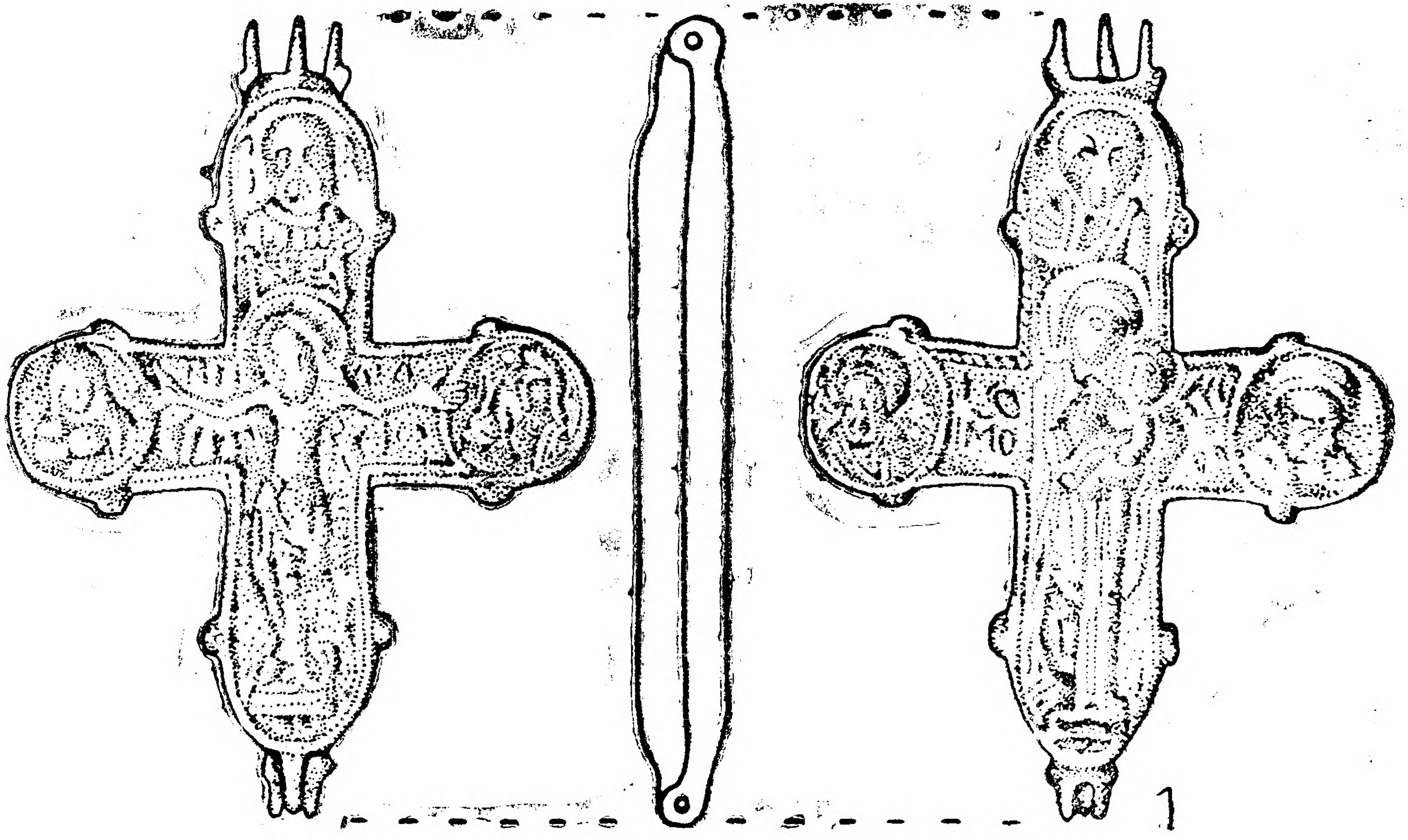

Fig. 6/1

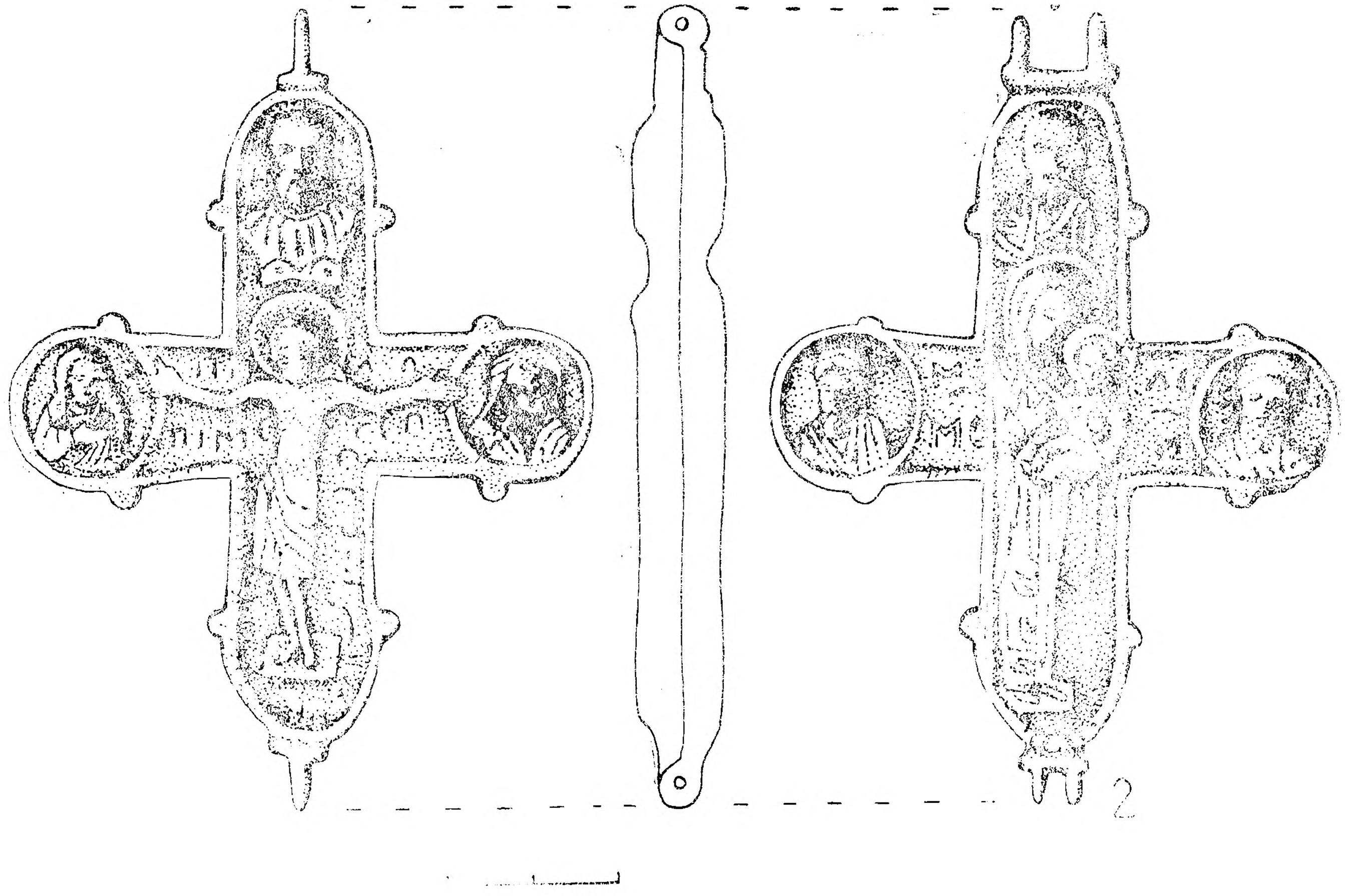

Fig. 6/2

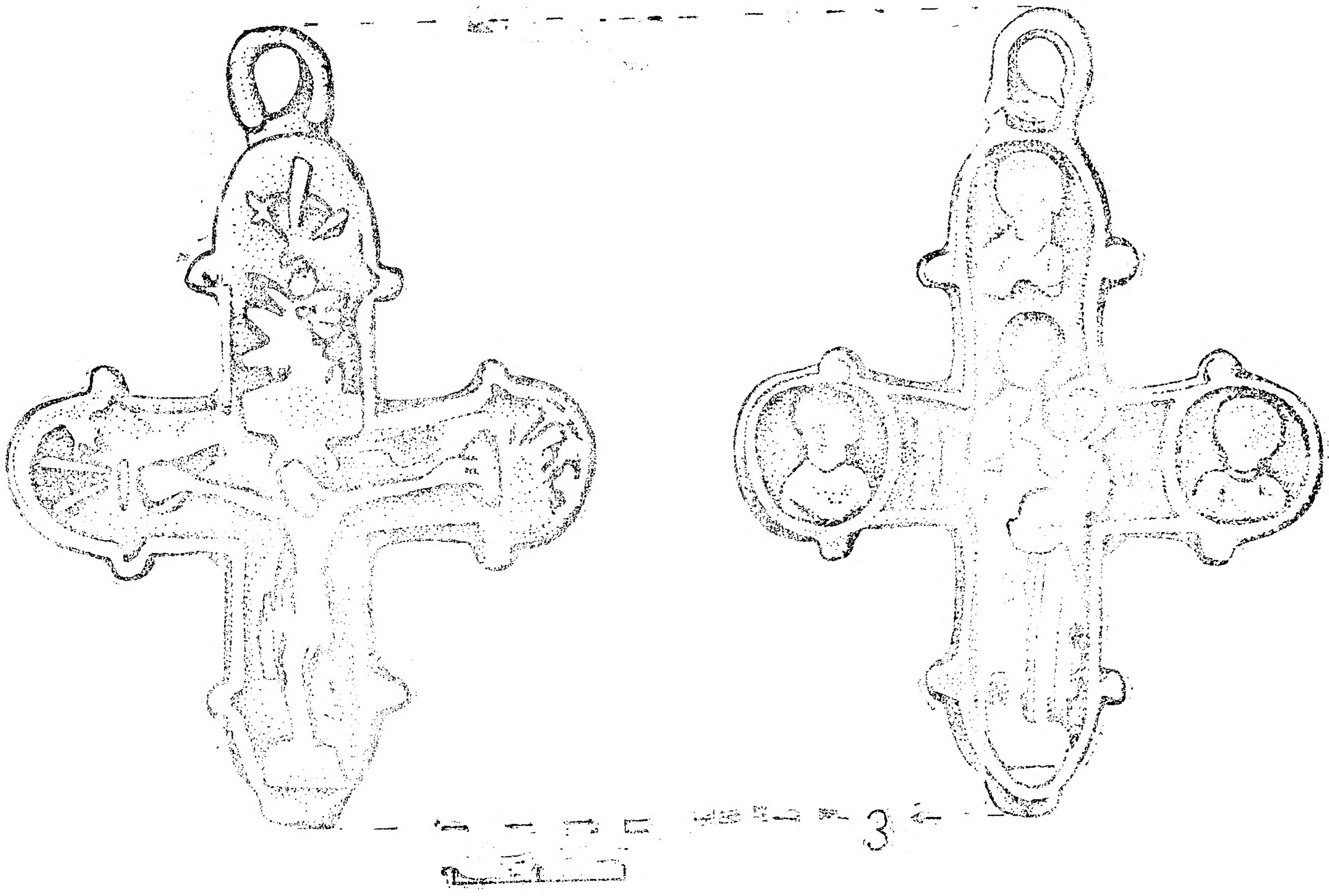

Fig. 6/3

Fig. 7

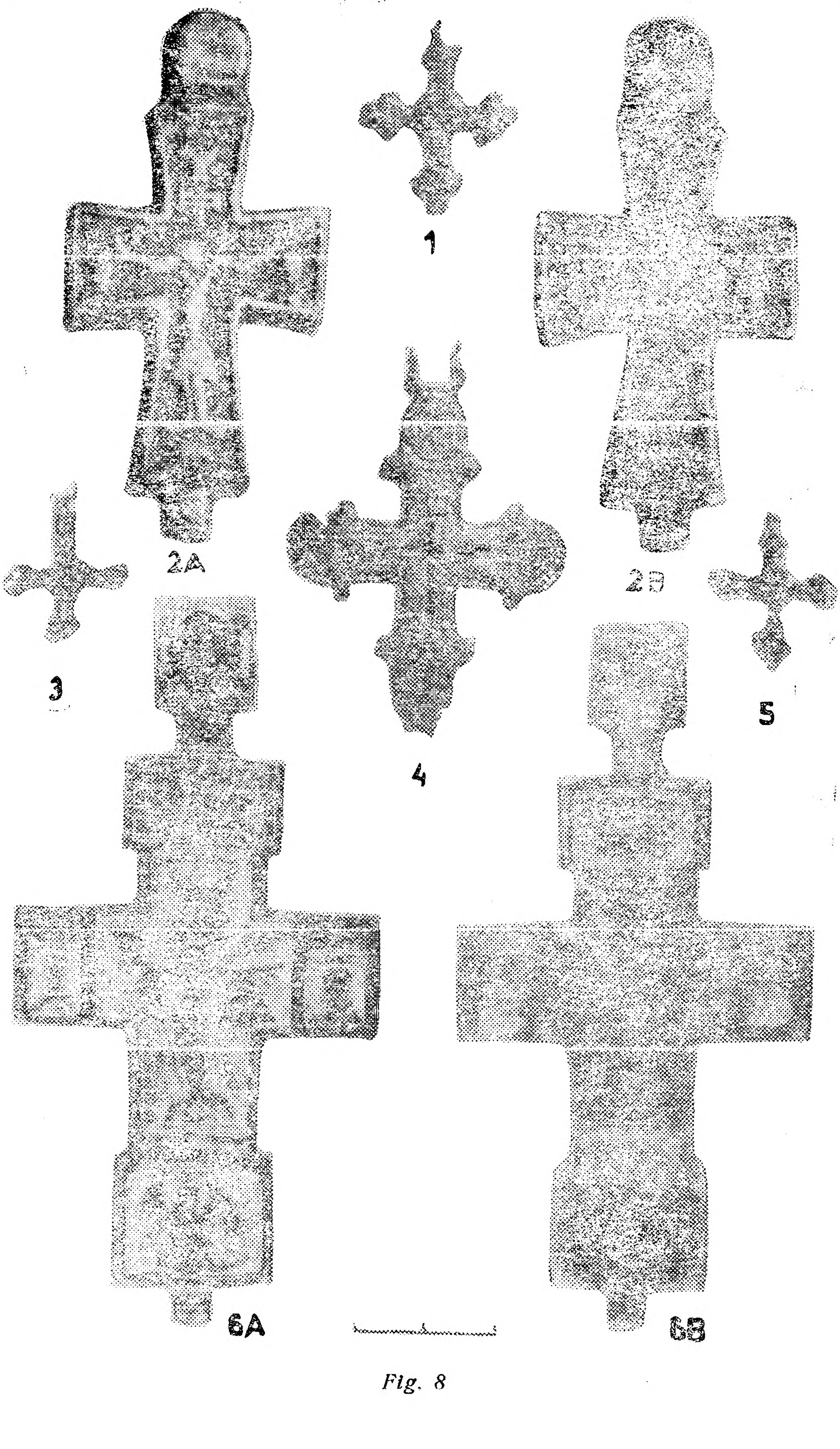

Fig. 8

LISTA FIGURILOR

Fig 1. Cruciulițe duble-relicviar bizantine cu imagini gravate (1) și niellate (3) din secolele X-XIII și cruciuliță simplă veche-rusească din secolele XII-XIII (2) din bronz, descoperite la Adjud (1), nordul Bucovinei (2) și Lunca-„Bîznoasa" (3).

Fig. 2. Cruciulițe-relicviar bizantine (1, 4) și vechi rusești (2, 3, 5) și cruciulițe simple rusești cu urme de email (6) din bronz din secolele X-XIII (1, 4), XII-XIII (2, 3), XIII-XIV (5) XV (6); descoperite la Focuri (1), nordul Bucovinei (2. 3), Dănești (4) Suceava-„Șipot" (5) și Miorcani (6).

Fig. 3. Cruciulițe-relicviar bizantine din bronz cu imagini în relief (1, 2) și gravate (4-9) și lipsite de decor (3) din secolele X-XIII, descoperite în Bulgaria într-o localitate neidentificată de lîngă Varna (1), la Zelăd (2), Suvorovo-„Kaleto" (3, 4), Dolisce-„Kaleto" (5), Novakovsko Kale (6), Stara Zagora (7, 8) și Varna (9).

Fig. 4. Cruciulițe-relicviar bizantine din bronz (1, 3, 4) și argint (2) din secolele X-XIII, descoperite în Bulgaria la Dolisce-„Kaleto" (1), Vencan (2) și Stara Zagora (3, 4).

Fig. 5. Cruciulițe duble-relicviar din bronz de tip A din secolele XII-XIII, provenind din localități neidentificate din Transilvania (1) și nordul Bucovinei (2).

Fig. 6. Cruciulițe-relicviar din bronz de tip D, descoperite la Cîrjoaia (1) și Ghireni (2) și cruciuliță simplă de bronz, descoperită la Fundu Herței (3), datînd din secolele XIV-XV.

Fig. 7. Cruciulițe duble-relicviar din bronz de tip A (1, 3, 6, 7), B (2, 5) și E (4) din secolele XII-XIII (1, 3, 6, 7), XIII (2, 5) și XIV-XV (4), descoperite la Piatra Neamț (1), nordul Bucovinei (2-5, 7) și Belcești (6).

Fig. 8. Cruciulițe simple (1-3, 5, 6) și relicviar (4) din bronz din secolele XII-XIII (1, 3-5), XV (2) și XVI (6), provenind de la Miorcani (2) și din localități neidentificate din nordul Bucovinei (1, 3-5) și din Moldova (6).

Un alt tip de cruciuliță-relicviar în relief, cu chipul lui Iisus Hristos pe avers, provine dintr-o localitate neidentificată din nordul Bucovinei [71]. Dimensiunile sale — 5,8 cm lungime — sînt mult mai mici decît ale encolpioanelor de tip A și B, astfel că în extremitățile brațelor nu a mai fost spațiu pentru busturi de sfinți. Deasupra capului lui Iisus Hristos se află gravate cîteva litere reprezentînd prescurtarea numelui Său. Perioada de circulație a cruciulițelor de această categorie se limitează după toat probabilitățile la secolele XII—XIII.

O formă aparte prezintă o categorie de encolpioane — pentru care propunem denumirea de tip E — reprezentată de descoperirile făcute în partea nordică a Bucovinei într-o localitate ràmasă neidentificată [72], la Orheiul Vechi [73] (raionul Orhei, Rep. Moldova) și in apropierea unei locuințe arse de la sfîrșitul secolului al XVI-lea de la Piua Petrii (Orașul de Floci) (com Giurgeni, jud. Ialomița [74]. Pe jumătatea păstrată din cruciulița din Bucovina este figurat în plan central Sfîntul Sihail, cu un sceptru, iar pe cea de la Orheiul Vechi Iisus Hristos răstignit. La extremitățile cruciulițelor de acest fel se aflau patru busturi de sfinți, inscrise în medalioane cruciforme. Locul sau locurile de producere a cruciulițelor duble-relicviar de tip E, ca și a celor de tip D, de altfel, sînt mai dificil de stabilit, datorită numărului relativ restrîns de exemplare semnalate pînă în prezent. Ele se datează *grosso modo* în secolele XIV—XV [75].

Din categoria cruciulițelor-relicviar vechi-rusești fac parte și piesele cu extremitatea brațelor rotunjite și cu protuberanțe mici pe mijlocul lor, avînd incizată în spațiul central o cruce. Forma lor este asemănătoare cu aceea a encolpioanelor de tip A și B — cu care sînt, de altfel, în parte contemporane —, dimensiunile fiindu-le însă mai reduse. Pentru cruciulițele în discuție propunem denumirea de tipul F. La unele dintre ele spațiile gravate mai adînc au fost umplute cu niello, care nu s-a păstrat întotdeauna. Două encolpioane de acest tip, avînd în jur de 6 cm lungime, au fost recuperate din localități rămase neidentificate din nordul Bucovinei [76]. Pe brațele verticale este lizibilă inscripția — gravată și umplută cu niello — IC/XC, iar pe cele orizontale NI/KA. Alte cruciulițe de tip

---

71. Colecția Muzeului județean din Suceava.

72. V. Spinei, *op. cit.*, în *Hierasus. Anuar '78*, fig. 9/8. idem, *Moldova...*, p. 234 și 57/7.

73. Informația o datorăm lui A. Nudelman.

74. D. Chițescu, T. Papasima, P. Vlădilă, V. Rădulescu și A. Păunescu, *Cercetările arheologice de la Piua Pietrii (Orașul dt Floci), jud. Ialomița*, în *Cercetări arheologice*, V, 1982, p. 137 și fig. 9/1.

75. Pentru analogii, cf. A. K. Jiznevskii, *op. cit.*, p. 96; *Sobranie B. I. i V. N. Khanenko*, 1899, p. 17, 19, 20 și pl. VI, 77; VIII, 101-105; *Otčet Imperatorskoj Archeologičeskoj Kommissii za 1902 god*, Sanktpeterburg, 1904, p. 132 și fig 227; N. Leopardov, *Sbornik...*, Ser. II, II, Kiev, 1893, p. 8-9 și pl. I, 9; II, 13; IV, 9; N. V. Pokrovskii, *op. cit.*, p. 7 și pl. IV, 32, 33; N. I. Petrov, *Al'bom...*, IV-V, 1915, p. 30 și pl. XVII, 3; M. D. Poluboiarinova, *op. cit.*, fig. 2/4; L. V. Alekseev, *op. cit.*, p. 215 și fig. 4/2, 3; L. Dončeva-Petkova, *Krăstove...*, p. 123-124 și pl. II, 4. La acest tip de cruciulițe, pe jumătatea care alcătuiește aversul este redată scena Răstignirii, iar pe cealaltă jumătate fie arhanghelul Sihail, fie marele mucenic Nichita luptînd cu diavolul.

76. V. Spinei, *Moldova...*, fig. 57/4; idem, *Moldavia...*, fig. 34/5, 7.

F, lipsite însă de inscripție, au fost descoperite la Cetatea Albă[77], Lencăuți-Cernăuți[78] și Vasileu[79], toate provenind din straturi arheologice datate în secolele XII—XIII[80].

În afară de exemplarele menționate pînă acum, în regiunile est-carpatice au mai fost semnalate și alte cruciulițe-relicviar vechi-rusești, care însă, după toate probabilitățile, s-au pierdut, fără ca să se fi consemnat descrierea exactă, ceea ce nu permite încadrarea lor tipologică precisă. O astfel de cruciuliță — pare-se de tip D — s-a descoperit într-o locuință din secolul al XV-lea de la Băiceni (com. Cucuteni, jud. Iași)[81], iar o alta provine din regiunea Orheiului[82]. Despre aceasta din urmă s-a păstrat observația că ar conține o inscripție rusească, care, după caracteristicile paleografice, ar putea fi atribuită secolului al XIII-lea.

În aceeași perioadă cu cruciulițele duble-relicviar, în regiunile carpato-dunărene au circulat și alte tipuri de cruciulițe din metal și din piatră, de o mare varietate tipologică[83]. Cele mai multe dintre ele sînt de origine bizantină și veche-rusească, dar nu excludem ca anumite exemplare să fi fost realizate și de meșteșuguri locali. Problemele aflate în conexiune cu realizarea și circulația cruciulițelor pectorale simple ies din sfera aspectelor pe care ne-am propus să le abordăm în acest cadru.

Începînd din secolul al XV-lea s-a renunțat în mare parte la producerea cruciulițelor duble-relicviar. Cu siguranță că numărul relicvelor sfinte ce se puteau procura de cei ce dispuneau de encolpioane se diminuase extrem de mult, astfel că ele își pierduseră funcționalitatea.

În locul lor au început să se realizeze cruciulițe simple, a căror producere era mult mai facilă. Din punct de vedere tehnic, unele piese

---

77. V. A. Kunitzkii, *op. cit.*, p. 124-125 și fig. 2.

78. M. V. Malevskaia, P. A. Rappoport, B. A. Timoșciuk, *Raskopki na Lenkovcekom poselenii v 1967 g.*, în *Sovetskaja archeologija*, 1970, 4, p. 123 și fig. 4/1; B. O. Timoșciuk, *Davn'orus'ka Bukovina...*, p. 28 și fig. 16/7; I. S. Vinokur, A. F. Guțal, S. I. Peniak, B. O. Timoșciuk, V. I. Iakubovskii, *Dovidnik z archeologii Ukraini. Chmel'nic'ka, Cernivec'ka, Zakarpats'ka oblasti*, Kiev, 1984, fig. 21/15;

79. B. A. Timoșciuk, *Drevnerusskie goroda...*, p. 133 și 11/4.

80. Pentru analogii, cf. N. Leopardov, N. Cernev, *Sbornik...*, I, 1890, pl. 4/24; *Sobranie B. I. i V. N. Khanenko*, 1899, p. 15 și pl. V, 64; *Ibidem*, II, 1900, p. 6 și pl. XIX, 229; O. Ratici, *Drevn'orus'ki archeologični pam'jatki na territorii Zachidnich oblastej URSR*, Kiev, 1957, pl. XII, 33; M. K. Kargher, *Drevnii Kiev*, I, Moscova-Leningrad, 1958, pl. LVIII sus; L. Rauhut, *Wczesnośredniowieczne materiały z terenów Ukrainy w Państwowym Muzeum Archeologicznym w Warszawie*, în *Materiały wczesnośredniowieczne*, V, 1960 pl. VI, 23. XX, 13, 14; A. A. Medînțeva, *O datirovke nekotorych tipov enkolpionov*, în *Archeologičeskij sbornik*, Moscova, 1961, p. 68 și pl. IV, 5; G. G. Mezențeva, *Drevn'orus'ke misto Roden'. Knjaža Gora*, Kiev, 1968, pl. V, 8; K. Musianowicz, *Drohiczyn we wczesnym średniowieczu*, în *Materiały wczesnośredniowieczne*, VI, 1969, pl. XLVI, 3; idem *Drohiczyn od VI do XIII wieku, Dzieje i kultura*, Bialystok, 1982, pl. I, stînga.

81. Săpături întreprinse de I. Ioniță în anul 1968. Informațiile le datorăm descoperitorului și Șeivei Sanie.

82 N. I. Petrov, *Ukazatel' Cerkovno-Archeologičeskago Muzeja pri Kievskoj Duchovnoj Akademii*, ed. a 2-a, Kiev, 1897, p. 233.

83. M. v. Bàràny-Oberschall, *op. cit.*, p. 235-237 și fig. 75 a, g, k; D. Gh. Teodor, *Teritoriul...*, p. 110 și fig. 40/3, 5, 6; V. Spinei, *op. cit.*, în *Hierasus. Anuar '78*, fig. 9/1-4; G. Coman, *Statornicie, continuitate. Repertoriul arheologic al județului Vaslui*, București, 1980, p. 187, 266 și fig. 161/6, 7; Z. S. Lovag, *Bronzene Pektoralkreuze aus der Arpadenzeit*, în *Acta Archeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, XXXII, 1980, 1-4, p. 364-367 și fig. 1/3, 4; 2/2; A. Bejan, P. Rogozea, *op. cit.*, p. 213 și pl. I, 1; D. Țeicu, O. Bozu, *Crucea-engolpion descoperită la Moldova Veche*, în *Acta Musei Napocensis*, XIX, 1982, p. 393-395 (unde, în pofida titlului articolului, este prezentată o cruciuliță simplă din plumb).

cu ambele părți decorate erau fie turnate separat în două matrițe diferite și apoi sudate, fie turnate într-o singură matriță cu două negative.

Prăbușirea Imperiului bizantin și cucerirea întregului Orient Apropiat și a Peninsulei Balcanice de către turcii otomani a dat o lovitură puternică meșteșugurilor legate de producerea cruciulițelor pectorale din metal. Cu toate că și cnezatele rusești au suportat marele șoc al invaziilor și anexiunilor mongole, urmate de expansiunea lituaniană și polonă, care a dus la desprinderea unor vaste teritorii de sub autoritatea cnejilor locali, producerea pieselor de cult nu a încetat niciodată, ci doar s-a diminuat temporar. În locul centrelor distruse sau acaparate de vecini, au apărut noi orașe și mănăstiri, unde s-a dezvoltat o veritabilă industrie de realizare a cruciulițelor, la fel de prosperă ca și aceea a icoanelor pictate pe lemn. După căderea Constantinopolului și cucerirea statelor balcanice de turci, Rusia și-a asumat rolul principal în comerțul cu obiecte de cult pentru întreaga lume ortodoxă europeană, exceptînd doar ținuturile grecești.

În multe privințe cruciulițele posterioare secolului al XV-lea reiterează prototipurile mai vechi, accentuînd motivele ornamentale manieriste tradiționale și adăugînd în decursul timpului elemente noi, preluate din decorul altor obiecte din metal utilizate în cult și dinpictura icoanelor, catapeteazmelor și frescelor bisericești, mai cu seamă în perioada pătrunderii influențelor barocului.

O însemnată parte din cruciulițele, icoanele și tripticile vehiculate în zona est-carpatică au fost aduse pe calea schimburilor comerciale atît din ținuturile rusești independente, reunite sub sceptrul cneazului și ulterior al țarului moscovit, cît și din teritoriile cu populație de rit ortodox — Podolia, Galiția, Volînia, Bielorusia și Ucraina Centrală —, aflate sub stăpînirea coroanei polone.

Prezența acestor obiecte în regiunile românești, atît a celor din evul mediu, cît și a celor din epoca modernă, nu presupune că purtătorii lor ar fi fost de origine rusă. Considerăm util să facem această precizare întrucît în literatura de specialitate străină s-a avansat ideea că existența cruciulițelor pectorale în anumite teritorii ar proba infiltrarea unor grupuri de rusi în respectivele zone[84]. O asemenea realitate este evidentă în centrele Hoardei de Aur de pe Volga Inferioară, unde, după cum se știe, s-a întemeiat o mitropolie ortodoxă și unde fuseseră deportați numeroși meșteșuguri ruși[85]. În schimb, nu există nici un fel de indiciu că o asemenea situație s-ar fi putut raporta la spațiul carpato-nistrian și la interiorul arcului carpatic înainte ori după marea invazie mongolă de la mijlocul secolului al XIII-lea. Circulația în regiunile românești nord-dunărene a obiectelor de cult, atît a celor de proveniență bizantină, cît și a celor rusești, departe de a reflecta aspecte etnice sau politice, se explică în primul rînd prin legăturile tradiționale de ordin confesional și economic cu centrele ortodoxe cu cel mai marep restigiu în epocă.

Victor SPINEI

---

84. B. A. Rîbakov, *Remeslo...*, p. 529; Z. S. Lovag, *op. cit.*, în *Folia Archaeologica*, XXII, 1971, p. 163; A. L. Iakobson, *K istorii russko-korsunskich svjazej (XI-XIV vv.)*, în *Vizantijskij vremennik*, XIV, 1958, p. 127-128.

85. D. M. Poluboiarinova, *Russkie ljudi v Zolotoj Orde*, Moscova, 1978, passim

MOTIVE CREȘTINE ÎN TOPONIMIA MOLDOVEI

Într-un articol de metodologie a cercetării, Petar Skak indica drept unul dintre obiectivele toponimiei descriptive, sincronice, studierea *motivelor toponomastice*, adică a categoriilor de semnificații lexicale care sînt susceptibile de a fi utilizate în denominația obiectelor geografice [1]. Deși conceptul este insuficient circumscris de către lingvistul croat, am putea spune că el pare să acopere ceea ce lexicologia modernă numește astăzi *cîmpuri lexicale*, respectiv grupe de termeni subsumați unei noțiuni (de pildă, „înălțime“ [2], „depresiune“ [3], „platou“ [4], „loc defrișat“ [5], „vîrf ascuțit“ [6]), și *cîmpuri asociative*, „configurații“ de termeni asociați în virtutea dependenței lor de un context unitar al realiilor, al „lucrurilor“ *(Sachgruppen)* [7] în sens larg (cum ar fi : reflexele toponimice ale „etnicului“ [8], ale „vieții pastorale“ [9] ș. a.). Neîndoielnic, investigațiile de acest gen contribuie substanțial la precizarea surselor lexicale ale toponimiei, la delimitarea poziției sale în cadrul ansamblului lexical al unei limbi, dar, în același timp, ele pot avea implicații importante într-o perspectivă exterioară, documentînd aspecte inedite ale raporturilor omului cu lumea sau cu natura moartă, relevînd nivelul cunoștințelor și al preocupărilor sale de ordin material sau spiritual. Denominația toponimică

---

1. Petar Skok, *La linguistique de Ferdinand de Saussure et la toponymie*, în vol. *Troisième Congrès International de Toponymie et d'Anthroponymie*, II, Louvain, 1951, p. 126.

2. Cf. Dumitru Loșonți, *Toponime românești provenite de la apelative pentru noțiunea de „înălțime, ridicătură“*, în „Limba română“, XXVIII, 1979, nr. 6, p. 601-608.

3. Idem, *Toponime provenite de la apelative pentru noțiunea „depresiune, văgăună“*, în „Cercetări de lingvistică“, XXIII, 1978, nr. 2, p, 183-190, XXIV, 1979, nr. 2, p. 205-210.

4. Idem. *Toponime și apelative românești pentru noțiunea de „terasă platou“, ibidem*, XXI, 1976, nr. 1, p. 17-30, nr. 2, p. 224-234.

5. Cf. Eugen Janitsek, *Contribuții la studiul numelor topice care au la bază noțiunea de „defrișare“*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Philologia“, X, 1965, fasc. 2, p. 129-132; Vlad Cojocaru, *Cîmpul semantic al noțiunii de „loc defrișat“ în toponimia din bazinul Uzului (Moldova)*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară“, XXVIII, 1981-1982, p. 63-80.

6. Gabriela Macovei, *Termeni geografici populari din Vrancea pentru noțiunea de „vîrf ascuțit“ și reflexele lor toponimice*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară“, XXIX, A, 1983-1984, p. 457-508.

7. Pentru delimitarea acestei categorii, vezi Eugenio Coseriu, *Einführung in die strukturelle Betrachtung der Wortschatzes*, în vol. *Strukturelle Bedeutungslehre*, Darmstadt, 1978, p. 200-201, 203; idem, *Les structures lexématiques*, în „Zeitschrift für französische Sprache und Literatur“ (Wiesbaden), 1968, nr. 1, p. 7, a extrasului.

8. Preot D. Buzatu, *Etnicul oglindit în toponimia olteană*, în „Mitropolia Olteniei“, XIV, 1962, nr. 3-4, p. 334-341.

9. Cf. Vasile Ioniță, *Mărturii de viață pastorală în toponimia Banatului*, în vol. *Studii și comunicări de etnografie-istorie*, Caransebeș, 1977, p. 263-274.

reprezintă un mod al creației adamice, care de fiecare dată îl pune pe om în fața unei experiențe inedite, chiar dacă tiparele care dirijează procesul sînt preexistente, subliminale ; de aceea el își imprimă în fiecare nume pecetea psihologiei sale, se definește denumind. Conceput în manieră istorică, studiul unui cîmp asociativ ar putea permite o adevărată reconstrucție a mentalităților și a vechilor stări de lucruri, în măsura în care acestea sînt angajate în procesul de constituire a numelor proprii.

Reflectarea în toponimia noastră a motivelor creștine nu a format, pînă în prezent, obiectul unei lucrări de ansamblu, nici sub aspect descriptiv și nici în perspectivă istorică. Ea ar putea fi urmărită, credem, din patru unghiuri de vedere complementare : al vechimii, al extensiei în spațiu, al intensității penetrației și al tipurilor formative. Nu este în intenția noastră de a realiza aici o cercetare monografică, pentru care nu posedăm documentația necesară, ci de a efectua o serie de sondaje, relevînd elemente de interes ale problemei și insistînd în mod special asupra implicațiilor de ordin istoric și metodologic.

Materialul de care dispunem (adunat din documente sau prin anchete pe teren în cîteva zone mari ale Moldovei dinspre munte) nu ne oferă nume topice de factură creștină anterioare epocii de constituire a statului Moldova, deși existența comunităților creștine cu mult înainte este certă. Este cunoscută scrisoarea din 1234 a papei, care se plîngea de acțiunile insidioase ale „pseudo-episcopilor“ în episcopia zisă a cumanilor : ei îi atrăgeau și îi statorniceau prin părțile lor pe „bunii catolici“ din Transilvania, convertindu-i la credința „schismatică“. Pe acele timpuri însă, viața religioasă nu îmbrăcase încă formele organizate pe care le va dobîndi sub Alexandru cel Bun și, ca un corolar al acestei stări de lucruri, nici lăcașurile de cult nu aveau încă acea soliditate a construcției care să le permită să înfrunte veacurile. Vor fi fost, cum credea N. Iorga, „numai vlădici-egumeni, stînd prin locuri ferite, în schituri de lemn“ [10]. Asemenea construcții efemere, neîncetat risipite de vitregia vremurilor, nu erau în măsură să susțină o toponimie care, neîndoielnic, va fi existat.

Este sigur că bisericuțele de lemn au fost numeroase în vechea Moldovă, construindu-se chiar pentru servirea unor comunități umane extrem de restrînse. Sub acest aspect, este revelator documentul din 11 iulie 1428, prin care este pusă sub ascultarea Mănăstirii Bistrița o impresionantă serie de biserici [11]. O parte dintre ele sînt numite invocîndu-se numele satelor în care se aflau, dar foarte multe sînt cele la care se precizează doar numele proprietarului : biserica lui *Dolh Mihail*, biserica de la *Ștefan*, biserica de la *Boț*, biserica de la popa *Costea*, biserica de la *Sobolea*, biserica de la *Seucă*, biserica de la *Zane*, biserica de la *Borcea*, biserica de la *Dănilă*, biserica de la *Herlic*, biserica de la *sluga Stan*, biserica de la *Calin*, biserica de la *Trebeș*, biserica lui *Bărea*, biserica de la *Oșmelea*, biserica lui *Petru Bîrgău*, biserica de la *Hindău*, biserica de la *Șandru*, biserica de la *Praja*, biserica lui *Porcu*, biserica lui *Gociman*. Se vede că așezările unde era biserica nu aveau nume :

---

10. N. Iorga, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, I. Vălenii de Munte, 1908, p. 14.

11. DRH, A, I, p. 424-425.

ele nu deveniseră încă sate, ci abia se înfiripau în jurul curții unui feudal și al caselor slujitorilor săi. Ceva mai tîrziu ele își dobîndesc, o dată cu numele, și statutul de sate : *Dolhești* (a. 1436) [12], *Boțești* (a. 1595) [13] *Popești* (a. 1573) [14], *Sobolești* (a. 1462) [15], *Seucăuți* (a. 1438) sau *Seucești* (a. 1447) [16], *Zănești* (a. 1491) [17], *Moinești*=„de la Herlic“ (a. 1438) [18] *Slugani* (a. 1500) [19], *Călinești* (a. 1500) [20], *Oșmelești* (a. 1522) [21], *Bîrgăoani* (a. 1628) [22], *Ghindăoani* (a. 1616) [23], *Șendrești* (a. 1618) [24], *Prăjești* (a. 1558) [25], *Porcești* (a. 1490) [26], *Gocimănești* (a. 1442) [27]. Deși documentul în cauză este considerat, pe drept cuvînt, de către istorici, un fals din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, nomenclatura dovedește în mod indubitabil existența unei prime redacții la data pe care și-o atribuie (sau foarte apropiată de ea), pentru că altfel ar fi trebuit să indice numele satelor deja constituite. Caracterul incipient al acestor sate — unele dintre ele nici nu au mai ajuns sate propriu-zise — este confirmat și de alte documente contemporane, de ex. doc. din 1429 : „un loc mai sus de *Gociman*“ [28], „unde este curtea lui *Ion Porcu*“ la 1448 [29], „satul lui *Berea*“ la 1400 [30]. Or, faptul că bisericile existau în formele primare ale așezărilor umane dovedește amploarea fenomenului religios la începuturile Moldovei, explicabilă numai prin rădăcinile sale adînc înfipte în trecut [31].

Parcurgerea documentelor editate în primele trei volume din colecția *Documenta Romaniae Historica* (DRH, A, I—III, a. 1384—1504) ne oferă o nomenclatură topică bogată, pe care o vom înregistra în două secțiuni : A. Nume de așezări ale comunităților religioase (mănăstiri, schituri), echivalente sub aspect sociogeografic cu satele și cătunele populației laice ; B. Nume de locuri create prin asocierea obiectului cu termeni subsumabili domeniului religios.

A. Ceea ce frapează în primul rînd în lista de așezări ale comuni-

---

12. *Ibidem*, p. 202.
13. DIR, A, XVI-IV, p. 122-123.
14. *Ibidem*, XVI-III, p. 13.
15. DRH, A, II, p. 153.
16. *Ibidem*, I, p 255, 387.
17. *Ibidem*, III, p. 186.
18. *Ibidem*, I, p. 270. Ulterior: *Hîrlicești*.
19. *Ibidem*, III, p. 459.
20. *Ibidem*.
21. DIR, A, XVI-I, p. 210.
22. DRH, A, XIX, p. 534.
23. DIR, A, XVII-IV, p. 42.
24. *Ibidem*, p. 234.
25. *Ibidem*, XVI-II, p. 108.
26. DRH, A, III, p. 124.
27. *Ibidem*, I, p. 306.
28. *Ibidem*, p. 135.
29. *Ibidem*, p. 403.
30. *Ibidem*, p. 17.
31. Vezi și concluziile lui N. Grigoraș, *Primele mănăstiri și biserici moldovenești (Ctitorii și proprietăți boierești)*, în „Studii și cercetări istorice“, XX, 1947, p. 129. Situația vizată de documentul fals din 1428 se confirmă în documentele autentice de mai tîrziu. Astfel, într-un document din 1490 întîlnim : biserica unde este *Cudrea Opriș*, biserica de la *Grama*, biserica de la *Roman*, biserica de la Iuga cel Prost (în text : *Durnoi)*, biserica unde a fost popa *Matii* (DRH, A, III, p. 137-138), în locuri unde mai apoi vor apărea satele *Oprișinți* (a. 1503, *ibidem*, p. 512), *Grămești* (a. 1492, *ibidem*, p. 221), *Durnești* (a. 1498, *ibidem* p. 406) ; ultimul nu a devenit sat propriu-zis.

tăților religioase moldovenești din secolele al XIV-lea — al XV-lea este faptul că, în marea lor majoritate, *nu au nume proprii*. Ele se raportau fie la numele satelor lîngă care se aflau (*Andrieștii și mănăstirea*, pe Bîrlad, la 1469 [32]; *Maneuții cu mănăstirea*, la 1468 [33]; *Socii cu mănăstirea*, la 1452 [34]; *Voinești cu mănăstirea*, la 1460 [35]; *Făureii și mănăstirea*, la 1489 [36]), fie la cel al proprietarilor sau al conducătorilor religioși (*mănăstirea lui Ciunca Stan*, lîngă satul „unde este Ciunca Stan", pe Bîrzetea, la 1445 [37]; *mănăstirea popii lui Draghie*, pe Lahova, la 1444 [38]; „*unde sînt juzi Dragan și Nasoe*, amîndouă părțile și *mănăstirea*", pe Cracău, la 1448 [39]; *mănăstirea... unde a fost Huba*, la 1431 [40], ulterior: Schitul Nechit, în Neamț; *mănăstirea lui Vărzar*, la 1420 [41], lîngă care a apărut mai apoi satul *Vărzărești*, la 1525 [42]; *mănăstirea lui Iațco*, la 1453 [43], lîngă care s-a format satul *Ițcani* [44]; *mănăstirea protopopului Ioil și a fiului său, Giurgea*, în 1456, la Cîrligătură [45]; *mănăstirea lui Herman și Iațco*, pe Voitin, la 1427) [46], fie la un reper geografic *mănăstirea cari esti în Poiană* (a. 1398, 1404) [47] sau *care este în Poiana Siretului* (**що на Полѧны Сиретьскомъ**, la 1409) [48], mai apoi *Mănăstirea din Poiană* (**отъ Полѧны**, la 1411, 1434, 1438, 1439, 1441, 1446, 1448) [49], iar începînd de la 1443 și *Mănăstirea de la Pobrata* (**отъ Побратъі**) [50] de la numele pîrîului *Pobrata* care, la rîndul său, este unul din rarele reflexe ale creștinismului de limbă slavă în fosta Țară a Moldovei: de la bg. *pobratjá (pobrátim)* „frăție (călugărească)", explicabil prin faptul că mănăstirea a fost întemeiată spre sfîrșitul veacului al XIV-lea de un ucenic al lui Nicodim, venit din Țara Românească; *mănăstirea care este la Bistrița* (**иже на Бистрици** sau **що на Бистрици** sau **що єстъ на Бистрици**, la 1407, 1411, 1415, 1431, 1440) [51] sau *Mănăstirea de la Bistrița* (**отъ Бистрици**, la 1439) [52] sau *Mănăstirea de la Piatra lui Crăciun* (**отъ Корочина Каменѣ**, la 1462) [53]; *mănăstirea care este la Neamț*, (**еже отъ Нѣмца** sau **еже естъ отъ Нѣмца**, la 1407, 1422, 1430) [54] sau *Mănăstirea de la Neamț* (**отъ Нѣмца**, la 1427, 1428, 1436, 1438, 1440,

32. DRH, A, II, p. 231.
33. *Ibidem*, p. 229.
34. *Ibidem*, p. 22.
35. *Ibidem*, p. 137.
36. *Ibidem*, III, p. 89.
37. *Ibidem*, I, p. 359.
38. *Ibidem*, p. 351.
39. *Ibidem*, p. 398.
40. *Ibidem*, p. 150.
41. *Ibidem*, p. 68.
42. DIR, A, XVI-I, p. 225. Desigur, prima atestare a satului nu marchează decît în mod convențional momentul constituirii unei localități.
43. DRH, A, II, p. 39.
44. DIR, XVI-IV, p. 180-181.
45. DRH, A, II, p. 82.
46. *Ibidem*, I, p. 95.
47. *Ibidem*, p. 8 și 27.
48. *Ibidem*, p. 36.
49. *Ibidem*, p. 43, 44, 184, 264, 275, 299, 373, 411.
50. *Ibidem*, p. 318, cf. p. 345.
51. *Ibidem*, p. 29-30, 41-42, 59-60, 150, 154-155, 294.
52. *Ibidem*, p. 283-284.
53. *Ibidem*, II, p. 152-153.
54. *Ibidem*, I, p. 29-30, 73-74, 147-148.

1446, 1447, 1448)[55]; *Mănăstirea de la Vişnevăţ* (на Вишневцѣ, la 1429)[56]; *mănăstirea care este la Homor* (еже есть на Хоморю, la 1415)[57] sau *Mănăstirea de la Homor* (отъ Хомора, la 1445 şi 1490)[58]; *mănăstirea care este la Horodnic* (що естъ на Городникъ, la 1439 şi 1490)[59]; *mănăstirea care este la Putna* (иже на Поутнои, la 1476)[60] sau *Mănăstirea de la Putna* (отъ Пътнои, la 1471, 1472, 1473, 1478)[61]; *mănăstirea care este la Voroneţ* (що на Коронецъ, la 1497, 1499)[62] sau *Mănăstirea de la Voroneţ* (отъ Коронецъ, la 1472, 1488, 1489, 1490)[63]; *Mănăstirea de la Hangu* (a. 1458)[64]; *Mănăstirea de la Bahlui, Mănăstirea de la Bohotin* (ambele la 1462)[65]; „o baltă pe Nistru, anume *Leonta*,... *unde este mănăstirea*" (a. 1460-1461)[66]; *mănăstirea care este la Moldoviţa* (що на Молдовици, la 1409, sau що есть на Молдавици, la 1439)[67] sau *Mănăstirea de la Moldoviţa* (от Молдавици, la 1434)[68]; *Mănăstirea de la Tazlău* (отъ Тазлова, la 1481, 1491)[69]; *mănăstirea care este la gura Dieneţului* (a. 1490)[70]; *mănăstirea ce este la Dobrovăţ* sau *mănăstirea ce este la obîrşia Dobrovăţului* (що на Добровецъ, la 1499 şi що на врѣхъ Добровъца, la 1503)[71]. Există şi formule care îmbină localizările printr-un element geografic cu identificările cu ajutorul persoanelor: *mănăstirea de la gura Bîrlăjiţei, unde este Agapie* (a. 1448)[72]; *mănăstirea de la Boişte, unde a fost chilia vlădicăi Iosif, unde sînt călugăriţe* (1446)[73]; *mănăstirea lui Andrei Slujăscul, la Fîntîna Horgului* (a. 1458)[74]; loc la izvorul *Frumoasei*, dat lui *Toader şi Lie* „ca să-ş pună şi să-şi aşeze *mănăstire*" (a. 1424, ulterior Schitul Frumoasa)[75].

Exemplificările prezentate permit detaşarea unor *tipuri de determinare* prin nume a obiectului sociogeografic, implicînd grade de abstractizare diferite: 1. *Localizări* prin propoziţii („care este la..." sau „unde este...", „unde a fost..."), îndeplinind funcţia unor cvasi-definiţii, care reflectă o fază *pre-toponimică*, aceea în care aproximarea sintactică precede identificarea lexicală; 2. *Perifraze* toponimice, care elimină verbul, dar menţin prepoziţiile („Mănăstirea de la... sau la..., de pe... sau pe..., din... sau în..."), astfel încît verbul din explicit, devine implicit, subiacent; 3. *Sintagme analitice*, formate din termeni nominali (substantive) în raport de determinare exprimat prin articol („Mănăstirea

55. *Ibidem*, p. 98, 117, 229-230, 254-255, 298, 371, 377, 378, 380, 386, 414.
56. *Ibidem*, p. 124.
57. *Ibidem*. p. 57-58.
58. *Ibidem*, p. 366, III, p. 158, 162.
59. *Ibidem*, I, p. 279, III, p. 148.
60. *Ibidem*, II, p. 310, 314, 316.
61. *Ibidem*, p. 259, 272, 287, 318.
62. *Ibidem*, III, p. 367, 434.
63. *Ibidem*, II, p. 266, III, p. 74, 95, 159, 162.
64. *Ibidem*, II, p. 99.
65. *Ibidem*, p. 153.
66. *Ibidem*, p. 131.
67. *Ibidem*, I, p. 38, 271.
68. *Ibidem*, p. 185.
69. *Ibidem*, II, p. 355, III, p. 170, 185, 199.
70. *Ibidem*, III, p. 134; este vorba de afluentul Siretului, jud. Bacău,
71. *Ibidem*, p. 444, 527.
72. *Ibidem*, I, p. 398.
73. *Ibidem*, p. 379.
74. *Ibidem*, II, p. 115.
75. *Ibidem*, I, p. 85.

lui...“). Ultimele două tipuri reprezintă formele primare ale existenței numelor de locuri (de aceea ele trebuie scrise cu majuscule), care se pot menține vreme îndelungată dacă dobîndesc un caracter socializat, întrebuințîndu-se de către un grup de vorbitori, iar nu în mod izolat, accidental.

Este limpede că localizările prin propoziții (ca să nu mai vorbim de cele făcute prin simplă alăturare de nume, de tipul „Andrieștii și mănăstirea“, care nu reprezintă un tip denominativ propriu-zis) sînt posibile numai atunci cînd unitatea sociogeografică (mănăstire, schit, sat) este relativ recentă, astfel încît ele se pot utiliza fără rezerve drept criteriu de cronologie relativă. (De altfel, știrile documentare confirmă, pentru multe mănăstiri, acest caracter recent, oferind informații precise privind anii în care au fost zidite.) Pe de altă parte, sintagmele de tipul „mănăstirea lui Ciunca Stan“, deși sub aspect formativ ar trebui considerate nume proprii, nu reprezentau creații socializate (care să se și păstreze ca atare), ci modalități de identificare ad hoc cu ajutorul numelui proprietarului în viață sau decedat nu de multă vreme. Or, am putea vorbi de nume proprii numai atunci cînd ele ar fi persistat cel puțin după două generații de la moartea persoanei în cauză. Cît privește perifrazele toponimice, ele au reprezentat faze tranzitorii spre forme de expresie mai abstracte : 4. *Sintagmele sintetice cu determinantul în genitiv : Mănăstirea Neamțului* (la 1443 : цю естъ пониже Немечкого Манастирѣ sau la 1448: далѣ есмь едино село Манастирѫ Нѣмецкомѫ)[76]; *Mănăstirea Putnei* (la 1476: оу свѣтомѫ Манастирю Поутенскомѫ)[77]; *Mănăstirea Tazlăului* (la 1491: Манастири Тазловскомѫ)[78]; *Mănăstirea Moldoviței* (la 1534: Манастирь Молдавиѫ[79], la 1545: Молдавичи). 5. *Sintagmele cu determinantul în nominativ : Mănăstirea Voroneț* (secolul al XVII-lea: Манастирь Коронець)[81]; *Mănăstirea Moldovița* (la 1570: Манастирь Молдавица, ca și într-un document românesc de la 1621)[82]; 6. *Nume simplu*, rezultat din reducerea sintagmei la determinant, de ex. *Moldovița*, la 1454: калѫгери наши ѡт Молдавиц[83]. Toate fazele de evoluție ale toponimelor (așadar, în afară de localizări, dacă nu ținem seama de suretele tîrzii, care le reiau de obicei ad litteram) se pot regăsi cu ușurință și în documentele românești, ceea ce ne dovedește că diecii de slovenie nu făceau decît să traducă formule de o reală circulație.

Operînd o secțiune sincronică în documentele, să zicem, din prima jumătate a veacului al XVII-lea, observăm că tipurile de denominație toponimică semnalate de noi *coexistă*. Se pune, deci, întrebarea dacă ele reprezintă realmente niște faze de evoluție sau dacă nu cumva sînt simple modalități ale sistemului toponimic românesc, selectate într-un moment sau în altul, indiferent de gradul de abstracție presupus printr-o analiză logică. Or, constatarea noastră, făcută prin cercetarea exhaus-

---

76. *Ibidem*, p. 342, 413.
77. *Ibidem*, II, p. 310
78. *Ibidem*, III, p. 185.
79. Teodor Bălan, *Documente bucovinene*, II, Cernăuți, 1934, p. 16.
80. Gh. Ghibănescu, *Surete și izvoade*, I, Iași, 1906, p. 375.
81. DRH, A. III, p. 403.
82. Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, II, p. 193 ; Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, XV, București, 1913, p. 922.
83. Mihai Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, II, Iași, 1932, p. 505.

tivă a corpusului de documente menționat, este aceea că, dacă o formă de expresie toponimică se poate menține după apariția alteia, reflectînd un nivel superior de abstracție, niciodată nu se întîmplă ca o formă mai abstractă să apară înaintea alteia mai puțin abstracte (de ex. sintagmele înaintea perifrazelor, sintagmele de tip apozitiv înaintea celor genitivale). Singura excepție este dată de numele simple, care pot apărea și înaintea sintagmelor, dar numai atunci cînd contextul suplinește absența apelativului *mănăstire* : „călugării de la Moldovița“ sau, în documentele date de ierarhii mănăstirilor, ca formulă finală: „la Moldovița“.

B. În afară de numele de mănăstiri și de schituri (pe care adesori documentele le numesc tot „mănăstiri“ — confuzie existentă și astăzi în popor), care se încadrează în sfera noastră tematică aproape exclusiv prin termenul de bază, iar nu prin determinant (cu excepția cazurilor cînd acesta este numele vreunui personaj bisericesc), se pot cita și nume topice în care termenul de bază (exprimat sau subînțeles) este cel exterior domeniului religios *(sat, poiană, iaz, vad* etc.), în vreme ce determinantul i se subsumează. Documentele de pînă la 1504 relevă doar două categorii : cele formate de la nume de obiecte sau lăcașuri de cult (colective sau individuale) și cele de la nume de personaje bisericești (avînd, uneori, funcția de supranume). Prima este foarte slab reprezentată : *Poiana Crucea de Piatră* (a. 1438, lîngă Deleni — Iași) [84], satul * *Crucea de Piatră* pe Lăpușna (a. 1430—1431 ; în suret : „la o Petră Cruce“) [85]; „*locul* de prisacă peste Siret, în pustie, *unde se cheamă Mănăstirea*“ (a. 1491, pe lîngă Buhoci — Bacău) [86] ; *Chilia lui Macarie,* „mai jos de Mănăstirea Neamțului“ (a. 1443) [87] și *Chilia lui Manasie* (a. 1436, pe lîngă Perieni — Vaslui) [88] — ambele fiind vetre de sat dăruite de domn; satul *Chiliiani,* pe Bîrlad (a. 1495) [89]. Raritatea acestor toponime se explică, după părerea noastră, mai ales prin caracterul lor minor : aplicîndu-se de obicei unor detalii geografice neînsemnate, ele nu puteau fi înregistrate decît în hotarnici foarte amănunțite, care încep să apară însă mult mai tîrziu.

Cea de a doua categorie se poate ilustra cu exemple mai numeroase (dacă includem aici și numele *indirect semnificative,* respectiv numele proprii aparținînd unor oameni ai Bisericii) : o prisacă la *fîntîna unde a fost Călugărul, Fîntîna Călugărului* (a. 1448, în com. Certești — Galați) [90]; satul *Călugării,* pe Vulhova, „unde este casa lui“ Vîlcea, fiul popii Zaharia (a. 1428) [91] ; satul *Călugării din Dumbravă,* în hotar cu Pancăuții (a. 1407, pe lîngă Roman) [92] ; *satul unde este Călugărița,* peste Prut, în dreptul Podolenilor (a. 1445 ; la 1439 acest sat era localizat doar „peste Prut, în dreptul Podolenilor“, ceea ce înseamnă că încă nu se stabilise călugărița acolo) [93] ; *satul unde este Coste călugărul,* pe Du-

84. DRH, A, I, p. 265.
85. *Ibidem,* p. 145.
86. *Ibidem,* III, p. 186.
87. *Ibidem,* I, p. 342.
88. *Ibidem,* p. 212.
89. *Ibidem,* III, p. 278.
90. *Ibidem,* I, p. 398 ; II, p. 226.
91. *Ibidem,* I, p. 108.
92. *Ibidem,* p. 31.
93. *Ibidem,* p. 361, cf. p. 277.

navăț (a. 1438, com. Filipeni — Bacău)[94]; *Vadul Călugărilor*, pe Prut (a. 1447, lîngă Fălciu)[95]; satul *Călugăreni*, pe Jijia (a. 1475)[96] și satul *Călugăreni*, pe Dobrovăț, „unde au fost Giurgiu *călugărul*“ (a. 1499)[97], numit și *Călugărești* (a. 1503)[98]; satul *Călugării*, pe Siret (a. 1453, fals din secolul al XVII-lea)[99]; *Iazul Călugăriței* și *ogoarele Călugăriței*, pe Șomuzul Mare (a. 1456)[100]; satul *Poiana Călugăriței* (a. 1458-1461, 1481)[101]; *Călugărița*, afluent al Tazlăului (a. 1493)[102]; *Balta Martina*, lîngă locul „undi au fost *Marta călugărița*“ (a. 1466)[103]; *Pîrîul Călugărei*, *Drumul Călugărei*, *Pîrîul Călugărului*, primul format cu sufixul *-a* (a. 1498, fals; lîngă Măgura — Bacău)[104]; *La Popa Andrei*, loc în hotarul Voronei (a. 1463)[105]; *satul lui popa Mircea*, ulterior: *Popeni* (a. 1436, com. Zorleni — Vaslui)[106]; *satul unde a fost popa Oană*, ulterior: *Popeni* (a. 1445, com. Găgești — Vaslui)[107]; *Drumul lui Stan Preoțescul* (a. 1400, fals din secolul al XVI-lea, la *Popești*, com. Miclești — Vaslui)[108], în alte documente: *Stan al lui Popa / Popovici* (a. 1414-1419)[109]; *satul unde este popa Duma*, pe Dobrotvor (a. 1452)[110]; satul *Popești*, pe Jeravăț, dat nepoților *preotului Micu* (a. 1495)[111]; satul *Popeni*, dat boierului *Ivașcu Popovschi* „al lui Popa“ (a. 1479, com. George Enescu — Botoșani)[112]; satul Trîmedecii, ulterior: *Protopopești*, dat fiilor *protopopului Simion* (a. 1427, jud. Vaslui)[113]; satul *Poiana Vlădicăi* (a. 1402-1407)[114]; *satul unde este Rospop*, în jos la Bineva (a. 1437)[115]; satul Horgești, ulterior: *Răspopi*, dat lui *Miclăuș Răspop* (a. 1442, com. Căuia—Bacău)[116]; satul *Răspopi*, pe Soholui (a. 1491)[117]; satul *Răspopeni*, în Orhei (fals, datat: 1470)[118]; *Poiana lui Chiprian* (a. 1420, de la numele egumenului Mănăstirii de la Vișnevăț, menționat la 1429)[119]; *Prisaca lui Chiprian*, ulterior: *Căpriana*, mănăstire și

---

94. *Ibidem*, p. 262. Pentru identificări, am apelat la indicii colecției DRH, A.
95. *Ibidem*, p. 385,
96. *Ibidem*, II, p. 304.
97. *Ibidem*, III, p. 145.
98. *Ibidem*, p. 258.
99. *Ibidem*, II, p. 415.
100. *Ibidem*, p. 90.
101. *Ibidem*, p. 100 și 358.
102. *Ibidem*, III, p. 535.
103. *Ibidem*, II, p. 194. Într-un document din 1462, personajul este numit *Martie* (*ibidem*, p. 153).
104. *Ibidem*, III, p. 550.
105. *Ibidem*, II, p. 412.
106. *Ibidem*, I, p. 212.
107. *Ibidem*, p. 257.
108. *Ibidem*, p. 419.
109. *Ibidem*, p. 56-57.
110. *Ibidem*, II, p. 28.
111 *Ibidem*, III, p. 303.
112. *Ibidem*, II, p. 327.
113. *Ibidem*, I, p. 100.
114. *Ibidem*, p. 22.
115. *Ibidem*, p. 247.
116. *Ibidem*, p. 310.
117. *Ibidem*, III, p. 202.
118. *Ibidem*, II, p. 430.
119. *Ibidem*, I, p. 68 și 125.

sat (a. 1470) [120]; *Pîngărați*, pîrîu (a. 1458) [121], de la n. pers. magh. *Pongrácz* „Pancratie" [122], al vreunui călugăr ungur.

Sub aspect lexical, formațiile toponimice și pre-toponimice citate includ puține cuvinte-temă *(călugăr, -iță, popă, răspopă, vlădică, protopop)*, dar de o frecvență deosebită, în special primele două. Cu mult mai numeroase ar fi fost ele dacă s-ar fi luat în considerație toate numele indirect semnificative, din care însă nu le-am selectat decît pe cele care sînt absolut sigure. O bună parte desemnează sate incipiente, prefigurează nume de sate sau reprezintă nume de sate în adevăratul înțeles al cuvîntului. Această situație dovedește că, destul de des, chiliile, bisericile sau mănăstirile au premers așezărilor rurale, reprezentînd nucleele formative ale acestora, fapt care ne edifică și asupra unei modalități de constituire a proprietății feudale.

Înregistrarea vechii toponimii de sorginte religioasă a Țării Moldovei, în măsura în care ea ne este cunoscută din documentele care s-au păstrat, ne oferă imaginea unei nomenclaturi *in statu nascendi*, atît sub aspectul modalităților denominative, cît și sub acela al inventarului, extrem de restrîns, de cuvinte-temă. Explicația acestei stări de fapt nu poate fi decît una : *dacă a existat o continuitate a vieții creștine în evul mediu timpuriu, nu a existat însă și o stabilitate a lăcașurilor de cult ale comunităților religioase, care s-ar fi reflectat în tipuri toponimice mature, sesizabile de la primele mențiuni documentare.* Stabilitatea s-a creat după înființarea statului moldovenesc, iar efectele ei s-au făcut simțite și în plan toponimic.

Începînd din veacul al XVI-lea, pătrund în toponimia Moldovei noi tipuri de motive religioase, dintre care cel mai semnificativ este al numelor de sfinți. Ne vom limita la semnalarea unui singur exemplu, acela al *Mănăstirii Sfîntul Ilie* de lîngă Suceava, în jurul căreia s-a constituit mai apoi satul *Sfîntul Ilie* (numit și el, la 1774, *Mănăstirea Sfîntului Ilie)* [123]. Și de această dată primele atestări au aspectul formulelor pre-toponimice, numai că referința nu se mai face la un obiect geografic (pîrîu, deal, așezarea cuiva) sau la vreun proprietar, ci *exclusiv* la hramul bisericii : *mănăstirea unde este hramul Sfîntului Prooroc Ilie* (a. 1546, 1554) [124]. Se ajunge mai apoi la sintagme toponimice cu trei termeni : *Mănăstirea Sfîntul Ilie* (a. 1574) [125] și cu doi termeni (al doilea fiind un compus) : *Mănăstirea Sînteliia* (a. 1613) / *Mănăstirea Simtilia* (a. 1614) [126], în sfîrșit la numele simplu : *Sînteliia* (a. 1613) [127]. Cum apariția formelor abstracte nu elimină automat modalitățile de denominație precedente, asistăm, începînd din veacul al XVII-lea, la un veritabil amestec, cu predominanța sintagmelor în stilul oficial și al numelor simple în cel popular. Situația este aceeași în cazul altui sat bucovinean (inițial tot mănăstire), *Sfîntul Onofrei* sau *Sveti Onufrei*, popular : *Onofreiul* sau *Onufreiul* (astăzi: Mănăstioara).

---

120. *Ibidem*, II, p. 242, 246.
121. *Ibidem*, p. 419 — fals de la sfîrșitul secolului al XVI-lea.
122. Explicația la N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963, p. 125.
123. *Moldova în epoca feudalizmului*, VII_1, Chișinău, 1975, p. 353.
124. DIR, A, XVI-I, p. 477, XVI-II, p. 51.
125. *Ibidem*, XVI-III, p. 29.
126. *Ibidem*, XVII-III, p. 131/p. 153.
127. *Ibidem*, p. 131.

Din secolul al XVII-lea își fac apariția în Moldova și toponimele comemorative, care fixează prin nume evenimente religioase care i-au impresionat în mod deosebit pe oamenii simpli. Unul dintre aceste evenimente a fost aducerea din Constantinopol la Iași, în noua mănăstire (Trei Ierarhi) a lui Vasile Lupu, a moaștelor Preacuvioasei Paraschiva. La cumpăna dintre primăvara și vara anului 1641 alaiul domnesc, în care puteau fi remarcați și trei mitropoliți greci alături de ierarhii și boierii țării, poposește în apropierea tîrgului Vaslui, alăturea cu drumul vechi al poștei. Oamenii pămîntului au păstrat vie amintirea popasului, așa cum reiese dintr-o hotarnică a satului Tătărași, făcută după 27 de ani: „...de acolo preste șes, pînă în Grindul Călugărițelor și de acolea peste șes, pînă la Podul Hatmanului peste Bîrlad, pînă în drumul cel mare în *movilița unde au descălecat svînta* și de acolo spre răsărit peste apa Vasluiului..." [128]. Formula de localizare se menține în documentele de la 1691, 1693, 1696 și 1725 [129]. Într-o hotarnică din 1757 a tîrgului Vaslui, apare toponimul propriu-zis: „Începîndu-să hotarul dintăi den gios de tîrgu în șăsul Vasluiului, dintr-o moviliță ce să numește *Movila Sfintii*..." [130], care se menține într-o alta făcută doi ani mai tîrziu [131]. La 1838 însă, urmărind să reconstituie hotarele moșiei tîrgului Vaslui dinspre satul Bahnari al logofetesei Safta Cantacuzino, medelnicerul Codreanu este pus în dificultate de absența reperelor: nu se mai știe unde va fi fost Podul Hatmanului, nici drumul vechi, iar Movila Sfintei era „un loc întinsu unde nicidecum nu au putut cunoaște cum că au fost movilă ce prin hîrtii (= vechile documente) se numește *a sfintei*" [132]. Dispariția obiectului geografic a antrenat după sine și pe cea a toponimului corespunzător.

De la 1641 pînă la 1725 și, poate, ceva mai tîrziu, sînt aproape 100 de ani în care numele s-a menținut doar într-o formă pre-toponimică, de unde ar rezulta că asemenea construcții pot avea o vitalitate deosebită. Constatarea ar pune sub semnul îndoielii concluzia noastră privind caracterul recent al toponimiei de factură religioasă din perioada de început a statului moldovenesc. În cazul de față însă, documentele nu sînt întru totul edificatoare. În mare parte, dacă nu în totalitate, întăririle de hotarnice preluau elementele actului precedent, fără să-l mai acualizeze. De aceea, nu putem fixa momentul precis al schimbării unui nume pe baza hotarnicelor succesive ale aceleiași moșii (cum este cazul Tătărașilor), ci numai atunci cînd conținutul documentului se schimbă (ca în cazul hotarnicei unei moșii vecine).

Într-un articol cu caracter prospectiv, cum este cel de față, nu putem întreprinde o cercetare tipologică de ansamblu asupra motivelor religioase care pătrund în toponimia Moldovei din secolul al XVI-lea pînă în vremurile mai noi, îndeosebi în toponimia urbană, care oferă un material de mare interes. De aceea ne-am oprit la perioada începuturilor, pentru a fixa configurația inițială a acestui cîmp asociativ. Deși simplă, această toponimie era răspîndită în întreaga Moldovă, singura zonă pentru care nu avem atestări fiind cea a Vrancei. (În genere însă,

128. Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, XV, p. 96 (a. 1668).
129. *Ibidem*, p. 99, 102, 108, 131.
130. *Ibidem*, p. 137.
131. *Ibidem*, p. 145 (a. 1759).
132. *Ibidem*, p. 279.

documentele vrîncene sînt tîrzii, pentru că aici exista o tradiție răzeșească, menținută vreme îndelungată în afara sferelor de incidență a intereselor feudale. Organizarea bisericească dobîndea aici caractere particulare, adaptîndu-se necesităților obștilor [133].) *Repartiția geografică a acestei toponimii dovedește că viața religioasă a vechii Moldove nu s-a extins de la cîteva focare de iradiere, ci a avut de la început un caracter difuz, pe care marile mănăstiri de mai tîrziu l-au limitat progresiv, printr-un continuu efort de centralizare.*

Unul din obiectivele cele mai importante ale studierii reflexelor toponimice ale unui cîmp asociativ este stabilirea intensității penetrației sale într-o zonă geografică dată. El poate fi atins numai printr-o cercetare de gen exhaustiv, care să determine poziția acestei toponimii în ansamblul toponimiei zonei și, prin aceasta, să încerce să aprecieze ponderea pe care o are domeniul respectiv în viața socială a unei colectivități, locul său în cadrul preocupărilor omului. Caracterul spontan al toponimiei îi asigură condiția de oglindă fidelă a psihologiei denominatorului care, din multiplele posibilități de asociere pe care i le oferă cunoștințele sale, o selectează pe aceea pe care o consideră cu adevărat relevantă. Unul și același loc este altfel denumit de un păstor, de un călugăr, de un agricultor, pentru că fiecare îl asociază cu alte realități care îi sînt familiare. Această variabilitate se grefează pe un fond comun de cunoștințe geografice, care dau dominanta terminologică a toponimiei (nume și adjective cu caracter descriptiv, care desemnează categoriile geografice și determină calitățile obiectelor corespunzătoare: *Dealul Mare, Pîrîul Adînc, Poiana Rotundă* etc.).

În cele ce urmează, ne-am propus să realizăm o cercetare integrală a motivelor religioase din toponimia bazinului superior al Moldovei (de la izvoare, pînă la Cornul Luncii), care ne este bine cunoscută în urma anchetelor efectuate pentru *Tezaurul toponimic al României* (în curs de redactare). Zona include patru mari mănăstiri *(Moldovița, Humor, Voroneț* și *Slatina*, în branișteа cărora au luat ființă, cu timpul, numeroase sate), dar și un întins teritoriu răzeșesc (ocolul Cîmpulungului, mai puțin satele de pe Bistrița). Deși limitată, zona ne poate permite o ilustrare a metodei de lucru și, prin materialul furnizat, poate conduce la concluzii valabile și pentru regiuni mai întinse.

Din inventarul de nume topice le-am exclus pe acelea care numai aparent ilustrează termeni din domeniul religios, în realitate depinzînd de alte cîmpuri asociative. Astfel, la sud de satul Pojorîta este muntele *Chilia* (tot aici și *Poiana Chiliei*), de sub care izvorăște *Pîrîul Chiliei* (cu două ramificații, *Chilia Mare* și *Mică*). Numele nu are legătură cu chilia călugărească, ci pleacă de la sensul de „peșteră" a apelativului *chilie*, așadar de la o accepție strict geografică. În Obcina Mare se află *Dealul* și *Poiana Crucii*. Reluînd legenda transmisă de Ion Neculce, D. Dan spune că aici s-ar fi făcut o cruce, pentru a marca locul din care Ștefan cel Mare a tras cu arcul ca să stabilească unde va fi altarul viitoarei mănăstiri Putna [134]. În realitate, toponimul a desemnat inițial *crucea plaiurilor* de la care se ajungea la cele trei mănăstiri apropiate, Putna, Moldovița și Sucevița — și cea mai bună dovadă o oferă numele hutul,

133. Vezi Henri H. Stahl, *Studii de sociologie istorică*, București, 1972, p. 163-169.

134. Dimitrie Dan, *Mînăstirea și comuna Putna*, București, 1905, p. 9.

Perehrestie „răscruce", calchiat din românește. Un afluent al rîului Putna de lîngă Pojorîta se numește *Pîrîul Dracului*. După unii informatori, el ar fi un pîrîu **„rău"**, care rupe malurile, plin de strîmtori și „cîrnituri". Cîțiva bătrîni, însă, ne-au dat forma *Pîrîul lui Drah*, care ne orientează spre explicația justă, de la un nume de persoană. Într-adevăr, cadastrul austriac de la 1856 menționa un proprietar în Cîmpulung, *Drach Selig* [135]. Astfel de nume au fost eliminate tacit, pentru a nu încărca expunerea cu discuții marginale.

Pe cursul superior al rîului Moldovița, la confluența sa cu pîrîul Ciumîrna, se află *Mănăstirea Moldovița*, zidită de Alexandru cel Bun la începutul primului deceniu al veacului al XV-lea. Prin polarizare, tot astfel s-a numit satul slujitorilor mănăstirii, format în jurul acesteia (la 1774 : *Liudi ot Mănăstirea Moldoviții* împreună cu *Scutelnicii Mănăstirii Moldoviții)* [136]. Pînă în 1778, numele oficial a fost *Scutelnicii-Moldovița* [137], iar după această dată, *Moldovița* (cu excepția unor documente germane din anii 1782-1783, care uzează de specificarea *Moldovița Moldovenească* [138]) și, din 1794, *Vatra Moldoviței* [139], formă menținută pînă astăzi (exceptînd o serie de hărți vechi, care rămîn la forma veche, *Moldovița*, susținută de numele mănăstirii, care rămîne același) [140]. Numele popular, obișnuit în zonă, este *Vatra* (cu determinantul subînțeles de vorbitori ; locuitorii sînt *vătrenii)*, reținut și într-o serie de hărți vechi [141] — de unde și *Plaiul la Vatra*, drum de munte dinspre satul Dragoșa. Printr-un proces de extensie secundară, mănăstirea însăși a

---

135. *Inspectorul Cadastral Bucovina*, dosarul 69, la Arhivele Statului Suceava (în continuare, abreviat : CAD).

136. *Moldova în epoca feudalizmului*, VII_1, p, 260.

137. Generalmajor Br. Spleny, *Ortschaftsverzeichnis der Bukowina aus dem Jahre 1775* (ed. J. Polek), în „Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums", I, 1893, p. 38 ; Daniel Werenka, *Topographie der Bukowina zur Zeit ihrer Erverbung durch Oesterreich*, Cernăuți, 1895, p. 136 și 160 (a. 1776).

138. Arhivele Statului București, fondul *Consiliul aulic de război*, XXIII/4, 5, 6, 8, 21, 22. 63.

139. *Index Locorum omnium Galiciae, Lodomeriae atque ad huius calcem adjectus Bukovinae*, Viena, 1794.

140. Vezi, de pildă, A. Arrowsmith, *A Map of Turkey in Europa*, 1801 : *Karta Balkanskih gosudarstv i Evropejskoi Turcii*, cca 1820 ; C. F. Hammer, *Die Europaeische Türkey*, Nürnberg, 1828; J. J. Hellert, *Nouvel Atlas physique, politique et historique de l'Empire Ottoman*, Paris, 1843 ; Karl Spruner von Merz, *Atlas zur Geschichte von Ungarn und seinen Nebenländern*, Gotha, 1846 ; Carl Treihorrn von Czoernig, *Ethnographische Karte österreichisch-ungarischen Monarchie*, Viena 1853 ; H. Dufour, *Atlas universel physique, hitorique et politique de géographie ancienne et moderne*, Paris, 1860 ; Parteni, *Carta Daciei pentru istoria română*, [Iași, cca 1860].

141. J. Riedl, *Generalcharte von Moldau*, Viena — Pesta, 1811 ; Von Czoernig, *op. cit.* (1853) ; H. Kiepert, *Die Moldau*, Weimar, 1859 ; F. von Stülpnagel, *Karte von der Moldau und Bessarabien*, Gotha, 1855; *General-Karte des Königreiches Galizien und des Herzogthumes Bukowina*, Viena, 1868 ; *Harta generală a României și a țărilor învecinate*, București, 1911 ; E. Debes, *Neuer Handatlas über alle Teile der Erde*, Leipzig, 1913 ; G. Freytags *Karte von Rumänien*, Viena, 1916 ; A. D. Atanasiu, *La Roumanie et les Provinces roumaines*, Paris, 1919.

început să fie numită, sporadic, *Vatra Moldoviței* [142], dar inovația este livrescă și nu s-a extins încă în mediile populare.

Tot în branișteа mănăstirii s-a constituit, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, satul de coloniști huțuli *Rușii ot Moldovița* (1774) [143], care în documentele oficiale germane este numit „Moldovița Rusească", *Russisch-Moldovitza* [144] sau, sub influență ruteană, *Ruska Moldawitza* [145]. În românește s-a fixat forma *Rușii Moldoviței* (al cărei corespondent german a fost *Russ-Moldovitza*). Printr-un curios proces de simplificare, localitatea și-a schimbat numele în *Moldovița*, din anul 1926 [146], dar noua opoziție de nume *(Moldovița : Vatra Moldoviței)* a avut precedente într-o serie de hărți [147]. Tot *Moldovița* s-a numit o vreme satul Vama, de la confluența Moldovei cu rîul Moldovița, în care mănăstirea își exercita privilegiul vămii [148].

Plecînd de la apelativul *mănăstire*, folosit în functie toponimică absolută de către localnici („la Mănăstire" = „la Moldovița"), s-a creat oronimul *Dealul Mănăstirii* (atestat mai întîi la 1782) [149], menținut pînă astăzi. O poiană din apropiere, care acum se cheamă Poiana Făgetului,

---

142. Vezi Raimund Friedrich Kaindl, *Kurze Landeskunde der Bukowina*, Cernăuți, 1895, p. 42 ; S. Theodorescu-Kirileanu, *Amintiri ale poporului despre Ștefan cel Mare*[2], București, 1904, p. 176 ; I. Veslovschi, *Cele mai vechi cruci de mînă din Bucovina*, în „Buletinul Comisiei monumentelor istorice", VIII, 1915, p. 24 ; Edme Vielliard, în „Bucovina", I, 1919, nr. 3, p. 1 ; Bruno Skrehunetz, *Ghid pentru Bucovina și Cernăuți*, Cernăuți, 1925, p. 60; Vasile Grecu, *Din pictura vechilor noastre biserici*, în „Junimea literară", XIV, 1925, p. 405 ; „Făt Frumos", IX, 1934, p. 79 ; „Boabe de grîu", V, 1934, p. 60 ; „Anuarul liceului «Petru Rareș»", 1936, p. 60 ; Victor Brătulescu, în „Cuget clar", I, 1937, p. 555 ; Dimitrie P. Micșunescu, *Vizitînd mînăstiri basarabene și bucovinene*, București, 1937, p. 113 ; At. C. Bălăcescu, în „Făt Frumos", XIII, 1938, p. 87 ; Leca Morariu, *ibidem*, XVI, 1941, p. 149; Emanoil Bucuța, *Pietre de vad*, II, București, 1941, p. 62 ; Emil Chindiș-Codrescu, *Mănăstirea Vatra Moldoviței*, Cernăuți, 1944; Gheorghe Sidorovici, *Regiunea Suceava. Îndreptar turistic*, Suceava, 1964, p. 51.

143. *Moldova în epoca feudalizmului*, VII_1, p. 255-256.

144. Vezi Spleny, *op. cit.*, p. 38 ; Werenka, *op. cit.*, p. 136, 160 (a. 1776); Joseph Liesganig, *Regna Galiciae et Lodomeriae [...] nec non Bukovina [...] in Tabula Geographica respondentium Index*, Lemberg, 1790 ; Joannes de Lipszky, *Mappa generalis Regni Hungariae partiumque adnexarum*, Pesta, 1806 ; *Karto Bessarabii, Moldavii i Valahii*, 1820 ; Carl Kummerer, *Administrativ-Karte von den Königreichen Galizien und Lodomerien [...] und Bukowina*, Viena, 1863 — cu unele variante grafice.

145. Vezi *Consiliul aulic de război*, XXIII/30 (a. 1778); Hurmuzaki, *Documente*, VII, p. 497 (a. 1781) ; *Consiliul aulic de război*, XXIII/63 (a. 1782) ; Werenka, *op. cit.*, p. 230, (a. 1785); J. Adam, *Mappa von der oesterreich(ischen) Moldau oder (des) songena(n)ten Buckoviner Districts*, Viena, (cca 1786) ; L. Ch. Losy de Losenau, *Charte Generale de l'Atlas des Roiaumes de Galicie et Lodomerie [...] avec la Buchowina*, 1786 ; J. F. Carl, *Mappa nova Principatus Moldaviae et Bucovinae cum finitimis regionibus*, Augsburg, 1789 ; A. von Wenzely, *Generalkarte von Siebenbürgen*, 1789 ; G. R. v. Schmidburg, *Charte von Ost undt West Galizien*, Weimar, 1801 ; Erődi Béla, Berecz Antal, Brózik Károly, *Nagy Magyar Atlasz*, Budapesta, 1906, harta 41.42.

146. Ministerul de Interne, *Împărțirea administrativă a României*, București, 1926, p. 157.

147. De pildă, *Voenno-dorožnaja karta ěasti Rossii i prograničnih zemel'*, 1829 ; C. F. Weiland, *Das Koenigreich Galizien*, Weimar, 1832 ; *General-Karte* (1868) ; G. Freytags *Karte der Ukraina*, Viena, [1917] ; Traian Georgescu, *România Mare. Harta căilor ferate*, București, 1920.

148. Cf. Mihai Costăchescu, *op. cit.*, II, p. 631 (a. 1408), 668 (a. 1434), 789 (a. 1456), Hurmuzaki, *Documente*, II_2, p. 687 (a.1460), Ghibănescu, *op. cit.*, XIX, p. 58 (a. 1546).

149. *Consiliul aulic de război*, XXIII/63 (a. 1782).

se numea la 1855 *Poiana Mănăstirii* [150]. O porțiune a terasei rîului Moldovița, sub Dealul Mănăstirii, se numește *Șesul Mănăstirii* (atestat mai întîi la 1856) [151], care pînă pe la 1890 a fost proprietatea mănăstirii [152]; de la el și-a luat numele *Țarina Șesul Mănăstirii* și *Strada Șesul Mănăstiri* (sau *Drumul...*). Dealul Dragoșei, situat pe dreapta pîrîului Dragoșa, mai este numit și *Dealul Moldoviței*, pentru că a aparținut satului Vatra Moldoviței; denumirea pare să reflecte situația veche, de cînd acest sat se numea Moldovița.

Toate aceste denumiri, rezultate ale proceselor de polarizare, extensie și diferențiere se constituie într-un *cîmp toponimic*, prin care înțelegem ansamblul numelor topice dezvoltate (direct sau indirect) dintr-un toponim-bază și desemnînd obiecte geografice apropiate. *Cu cît un cîmp toponimic este mai dezvoltat și cu cît toponimele angajate sînt mai importante, cu atît toponimul de bază este mai vechi.* Or, cîmpul denumirii *Mănăstirea Moldovița* include cîteva nume topice importante la nivel zonal (numele de sate și de deal) și este suficient de amplu (cum reiese din stemma de mai jos) pentru a vorbi de vechimea deosebită a nucleului denominativ, care în cazul de față este confirmată documentar:

Mănăstirea Moldovița
- 1. Moldovița (Vatra Moldoviței)
  - a. Mănăstirea Vatra Moldoviței
  - b. Plaiul la Vatra
  - c. Dealul Moldoviței
- 2. † Moldovița (= Vama)
- 3. Moldovița (Rușii Moldoviței)
- 4. Dealul Mănăstirii
- 5. † Poiana Mănăstirii
  - a. Țarina Șesul Mănăstirii
- 6. Șesul Mănăstirii
  - b. Drumul Șesul Mănăstirii

În afara toponimelor create de la însuși numele mănăstirii, există în bazinul rîului Moldovița o serie întreagă de obiecte geografice al căror nume pot fi subsumate cîmpului asociativ studiat. Le vom menționa în continuare luîndu-le în considerație și pe cele indirect semnificative, fie că este vorba de creații de la nume de personaje bisericești, fie că raportul de motivare dintre cuvînt și obiect se justifică invocînd detalii ale activității oamenilor Bisericii sau legate de aceasta: *Poiana Maicilor* (huț.: *U Majké*), pe Runcul Boului, în fața Dealului Mănăstirii, stăpînită mai înainte vreme de călugărițe [153]; *Staniștea*, la Valea Boului, loc unde se odihneau la amiază vitele călugărilor; *Brama* „poartă", tot acolo, oprea trecerea vitelor din satul Valea Boului pe do-

150. CAD, 184 și 295.

151. Arhivele Statului Suceava, Colecția ORPOT de hărți cadastrale austriece, pachetul 129.

152. *Sitzungs-Protokollen* (1889-1902), în arhiva com. Vatra Moldoviței.

153. Se mai numește și Poiana Runcului. Numele nu poate fi prea vechi, deoarece călugărițele s-au mutat la Moldovița abia în mai 1931. În 1936 ele s-au mutat la Sucevița, locul lor luîndu-l un azil de călugări infirmi. La 1 noiembrie 1938 s-a desființat azilul, iar la 15 octombrie 1945 s-a redeschis mănăstirea de maici (informațiile sînt luate din *Registrul parohial*, cca 1930-1950, în arhiva com. Vatra Moldoviței).

meniul Fondului Bisericesc al Bucovinei [154]; *Linia*, huț. *Lénija*, în apropiere, marca hotarul pădurilor obștei față de cele ale Fondului Bisericesc (la fel *Linia Fóndusului*, la Fundul Moldovei); *Pîrîul la Cobîli*, la Ciumîrna: acolo erau garduri de nuiele *(cobîle)* care despărțeau țarina satului de pădurile Fondului Bisericesc; *Sub Fond* sau În Parțele, teren agricol pe pîrîul Dragoșa, mai jos de domeniul Fondului Bisericesc, unde s-au împărțit loturi după reforma agrară din 1921; *Iforia* sau Poiana Măgurii, la Deia, a fost a Eforiei Fondului Bisericesc; *Dealul Mănăstirii* sau *Dealul Maicilor*, parte a Dealului Jităresc de la Deia, unde Mănăstirea Moldovița a avut 2 ha fînaț; *Mikodénowa*, poiană la Dămăcușa, la 1856: *Mikodina Mala* și *Mikodina Welyka* sau *Mikodina u Paltyna* [155], de la numele unui călugăr, *Nicodin*, acomodat fonetic de huțuli; *Poiana Noateni* sau *În Noateni la Popa*, la gura Dragoșei, atestată la 1782 *(Nottij)* [156], fostă pășune a mieilor Mănăstirii Moldovița; *†prihodul călugărilor de la Moldovița*, menționat la 1583 [157], drum de la Moldovița la Sucevița, peste Obcina Mare, numit astăzi Plaiul Mare; *Poiana lui Dascălul*, huț.: *Pojana Daskalowa*, pe muntele Păușa, a fost proprietatea unui dascăl; *Pîrîul Pălimarului*, huț.: *Potik u Palamareá*, la Moldovița, numit și Pîrîul Loba, pentru că acel Loba a fost pălemar; *Pălimărescul*, lotul pălemarului de pe Dealul Valcan, la Vatra Moldoviței; *Bisericescul*, loc de fînaț la Frumosul, fost proprietate a bisericii din sat, numit și Delnița sau Delnițile, pentru că a fost împărțit oamenilor prin reforma agrară de la 1921; *Poiana Popilor* sau *Poiana Popii*, în partea de nord a Runcului Deii, la Dragoșa, fostă a călugărilor de la Moldovița (se mai numea și *Sesia Popii*, iar vadul peste rîul Moldovița din dreptul ei este *Vadul Popii)*; *Sésia*, huț.: *Popjuska Sesyja*, loc al bisericii pe dealul Polonenca, la Valea Boului, de unde izvorăște *Pîrîul Sesiei* și la care duce *Drumul Sesiei* [158]; *Sesia* sau *Sesia Popii*, în Lunca de Sus de la Vatra Moldoviței; *Pîrîul Bisericii*, *Ulița Bisericii* și *Dealul Bisericii*, lîngă biserica din Deia; *Poiana la Cruce* sau *Poiana Crucii*, sub muntele Măgura, la Deia, unde este o cruce veche de lemn; *Piciorul la Cruce*, *Pîrîul Crucii* și *Poiana Crucii*, lîngă pîrîul Valcan, la Valea Boului, unde era fixată de un copac o cruce de la o biserică veche; *Cimitirul Vechi* și *Cimitirul Nou*, loturi de fînaț la Vatra Moldoviței; *Ulița Bisericii* la Frumosul și la Moldovița (aceste toponime există mai în fiecare sat, astfel încît nu le vom mai înregistra în continuare); *Podul Dracului*, pe rîul Moldovița, între Valea Stînii și Dragoșa, de sub care se zice că se arăta uneori diavolul.

Aproape de izvoarele pîrîului Dragoșa curge *Pîrîul Mănăstirii*, trecînd pe lîngă *Pădurea Mănăstirii* și izvorînd de sub Poiana Mărului,

---

154. Acest Fond s-a înființat la 29 aprilie 1786, cînd Iosif al II-lea a secularizat averile mănăstirilor din Bucovina (vezi Isidor de Onciul, *Fondul religionariu gr. ort. al Bucovinei*, Cernăuți, 1891, p. 125).

155. CAD, 184.

156. *Consiliul aulic de război*, XXIII/63.

157. Teodor Bălan, *Documente bucovinene*, I, p. 86.

158. Conform decretului din 29 aprilie 1786, *sesiile* (germ. *Pfarrsession)* erau loturi de 44 iugăre (= 24 fălci), primite de preoți drept compensație pentru lefurile insuficiente; cf. I. Onciul, *op. cit.*, p. 128.

unde, după tradițiile locale, va fi fost odinioară o așezare [159]. Se crede că aici a fost o mănăstire (după unii, ea ar fi fost zidită de Dragoș Vodă) [160], în locul numit *La Sihăstrie* (la 1894 : *Zahastria)* [161]. Ceva mai sus, în obcină, un uluc stîncos se numește *Jgheabul Dascălului,* lîngă *Poiana Jgheabul Dascălului* (sau Poiana Pelinărești1or), care se crede că a fost proprietatea preoților de la mănăstirea veche. Deși nemenționată de vreun document, sihăstria trebuie să fi fost cu adevărat veche. În hotarnica din 1583 a Sucevitei, care urmează Obcina Mare dinspre nord-vest (Poiana Ursului, la izvorul Ciumîrnei) spre sud-est (Poiana Tîrșcior, la izvorul Humorului), primul reper menționat după „Prihodul Călugărilor de la Moldovița" este *Prislopul Popilor* [162], menținut și la 1778 : *Prislup Popu Bera* [163] și cunoscut și astăzi de către oamenii bătrîni de la Ciumîrna ca *Plaiul Popilor,* în vreme ce majoritatea îi spune Plaiul Mic. Dacă pe la „Prihod" treceau călugării moldoviceni, atunci pe la „Prislop" nu puteau trece decît „popii" de la mănăstirea din Dragoșa.

Domeniul Mănăstirii Moldovița se întindea și în zona de confluență a rîului omonim cu Moldova unde, în afară de cîteva toponime mai noi, cum ar fi *Pîrîul Dăscăliței,* afluent al Dobrei, de lîngă *Poiana Dăscăliței* (care a fost a sotiei unui dascăl, Ileana Cotlarciuc) sau *La Troiță,* loc de fînat pe lîngă pîrîul Miclăușa, de unde izvorăște *Pîrîul Troiței,* întîlnim și altele susținute de realități cu mult mai vechi. Pe muntele Ascuțita Mică este *Sesia Ponii,* de unde curge *Pîrîul Sesiei* sau *Pîrîul Popii,* afluent al Sălătrucului ; întreaga parte de deal se cheamă *Dealul Săsiile Popii.* Deși numele este relativ nou în forma în care circulă astăzi, el nu este decît adaptarea altuia asemănător, pentru că locul a fost din vechi proprietatea moldovicenilor : într-o hotarnică de la 1699 se delimitează mosia arendată de călugări contra a două oca de ceară pe an „...pînă în Ascutita cea Mare si cu o rogoiină din jos de *pomii* [= livadal *ce o ținut popii,* din *Izvorul Pomilor* în sus..." [164]. Este pro-

159. Cf. S. Fl. Marian, *Tradiții poporane române din Bucovina,* București, 1895, p. 6 ; Em. Grigorovitza, *Dicționarul geografic al Bucovinei,* București, 1908, p. 89/3, 167/1. După Constantin C. Giurescu, *Tîrguri sau orase și cetăți moldovene pînă la mijlocul secolului al XVI-lea,* București, 1967, p. 73-74, așezarea a fost un „tîrg de obcină", menționat ca atare într-o hotarnică din 1583 a branistei Mănăstirii Sucevița : „și pe obcină la Poiana Mărului și pe obcină la Tîrgșor (Тргшор) și iarăși pe obcină pînă la valea Homorului" (Bălan, *op. cit.,* I, p. 86). Este vorba însă de o poiană pe Obcina Mare, la obîrșia Humorului, numită *Tîrșciori* sau *Tîrșcior* de cei din Sucevița (așadar, de la *tîrși* „molizi piperniciți") și *Trișcior, Trișciora* de polonii de la Poiana Micului. Cu acesta dispare unicul exemplu dat de Constantin C. Giurescu (și reluat de mulți alții) pentru a documenta și în Moldova „fenomenul general românesc" al tîrgurilor periodice „de obcină", care ar fi coexistat cu cele „de vale".

160. Cf. Eduard Fischer, *Topographische Beschreibung der Siedlungen,* în vol. *Die Bukowina,* Cernăuți, 1899, p. 213; Cornel Kozak und Eduard Fischer, *Heimatskunde der Bukowina zum Gebrauche für Schulen und zum Selbstunterricht,* Cernăuți, 1900, p. 84 ; Grigorovitza, *op. cit.,* p. 89/3.

161. Dionisiu O. Olinescu, *Charta archeologică a Bucovinei,* în „Buletinul Societății geografice române", XV_1, 1894, p. 220 (harta).

162. Teodor Bălan, *Documente bucovinene,* I, p. 86.

163. Departement des k.u.k. General Staabs, *Plans des Bukowiner Districts,* 1778, la Arhivele Statului București.

164. T. V. Stefanelli, *Documente din vechiul ocol al Cîmpulungului Moldovenesc,* București, 1915, p. 19.

babil că pe *Dealul Prisăcii* sau *Runcul Prisăcii*, la poalele căruia se află *Dîmbul Prisăcii* și satul *Prisaca Dornei* (fosta colonie germană Eisenau) a fost o prisacă a mănăstirii (ca de obicei, tradiția o plasează pe timpul lui Ștefan cel Mare [165] sau a lui Dragoș Vodă). Teodor Bălan credea că sensul cuvîntului *prisacă* va fi fost acela primar, de „loc lăzuit" [166], dar el nu mai poate fi documentat în Moldova în perioada textelor scrise, care relevă sensul obișnuit, „stupină", mai ales în zona nordică, unde s-a păstrat atît de bine corespondentul său latin, *runc*. Un impediment în plus ar fi și caracterul tautologic al sintagmei *Runcul Prisăcii*, care altfel este lesne de înțeles. Un alt toponim vechi ni se pare *Comîndăreasca*, denumind o parte de deal la izvorul Pîrîul Cobilelor, pe lîngă care trece *Plaiul Comîndăreasca;* numai această vechime ar explica împrejurarea că el este total neînțeles de locuitori. Este probabil că acolo se făceau *comînduri*, dar motivarea concretă ne lipsește.

Nu putem părăsi domeniul Moldoviței fără a spune cîteva cuvinte despre numele coloniei miniere germane *Freudenthal* (astăzi, cătunul Valea Stînii), înjghebată la 1808 de Johann Ritter Manz von Marienssee [167], care în 1869 își vinde așezarea minieră Fondului Bisericesc [168]. În vremurile mai noi, el s-a interpretat ca „Valea Bucuriei"; Diaconovich îl echivala cu „Bucuroasa" [169], iar N. Iorga îl considera un „nume aducător de noroc" [170]. În realitate, numele acestor așezări trebuie raportate la germ. *Frauenthal* (vechi: *Freyenthal)*, avînd înțelesul de „Valea Doamnei" = „Vallis Beatae Mariae Virginis" [171]. Această interpretare este confirmată de pronunția germană din zona noastră: *Fráintal* (la Valea Stînii, Prisaca Dornei, Vatra Moldoviței). (În paranteză fie spus, multe din numele de mine date de germanii din Bucovina aveau un conținut religios.)

Ceva mai jos de satul Vama, se afla braniștea unei alte mănăstiri, cam la fel de veche ca Moldovița, *Mănăstirea Humorului*, pe cursul mijlociu al pîrîului Humor. Lîngă ea s-a format mai apoi satul *Humor* (germ. *Homora, Humora)* care, de pe la 1786, și-a schimbat numele în *Mănăstirea Humorului* [172], pentru a nu se confunda cu celălalt sat de pe Humor, mai nou, Gura Humorului. A fost o mănăstire boierească, aflată la 1415 în proprietatea vornicului Ivan [173] — formă slavizată pentru Oană. La 1428 și 1429 ea aparținea fiilor lui Oană, împreună cu satul alăturat, care se chema pe atunci Seliștea lui Dobrin [174] (păstrat pînă astăzi ca nume de deal, Dealul Dobrinul, cu un întins cîmp toponimic ce îi confirmă vechimea: Piciorul Dobrinului, Pîrîul Dobrinului,

---

165. G. Sion, *Bucovina*, în „Revista romana pentru științe, iittere și arte", 1862, p. 201.

166. Teodor Bălan, *Din istoricul Cîmpulungului Moldovenesc*, București, 1960, p. 20.

167. Kozak — Fischer, *op. cit.*, p. 82.

168. Isidor de Onciul, *op. cit.*, p. 241.

169. C. Diaconovich, *Enciclopedia română*, III, Sibiu, 1904, p. 1199.

170. N. Iorga, *Neamul românesc din Bucovina*, București, 1905, p. 99.

171. Friedrich Umlauft, *Geographisches Namenbuch von Österreich-Ungarn*, Viena, 1886, p. 63.

172. Vezi J. Polek, *Zur Frage der Errichtung eines röm.-kath. Bistums in der Bukowina*, în „Jahrbuch des Bukowiner Landes-Museums", XVI, 1908, p. 31: *Monotor Humori* (a. 1786).

173. DRH, A, I, p. 57.

174. *Ibidem*, p. 119 și 134.

Bahna Dobrinului, Poienile Dobrinului, Plaiul Dobrinului). În bazinul Humorului, amprentele toponimice (direct sau indirect semnificative) ale unei vieți mănăstirești seculare sînt încă numeroase : *Dealul Țigăncii* (cu *Pîrîul Țigăncii, Poiana Țiganca, Pădurea Țigăncii, Plaiul Țigăncii),* atestat de la 1856 [175], de la țiganii mănăstirii, iar nu de la „o țigancă", cum s-ar părea (numele este o formație slavă în *-ka,* ce s-a dat mai întîi poienii sau, mai puțin probabil, apei ; cf. Sasca, Rusca etc.) ; *Poiana Lăptăriei* pe *Coasta Lăptăriei* sau *Lăptăria,* parte a *Dealului Lăptăriei,* sub care se află *Drumul Lăptăriei* — loc unde păștea vacile și se făceau brînzeturile mănăstirii ; *Poiana Scutarului* și *Runcul Scutarului,* loc unde păștea oile mănăstirii, de la *scutar* „scutelnic" — probabil aceeași cu *Poiana Popii* dintr-un document datat 1491 (fals din secolul al XVII-lea) [176] ; *Runcul Mănăstirii* (lîngă Gura Humorului), cu *Dealul Staniștii* și *Pîrîul Staniștii* — loc unde se odihneau vitele mănăstirii; *Dealul Bouri,* unde se zice că păștea boii mănăstiri, cu *Imașul Slobozenilor:* aici a fost slobozia mănăstirii, pe care s-a înființat mai tîrziu colonia germană *Bouri,* la 1836 [177], ai cărei locuitori au fost numiți de români *boureni* (astăzi *Boureni,* sub *Dealul Boureni,* este cartier al orașului Gura Humorului) ; *Runcul Cailor,* la Pleșa, unde păștea mînjii mănăstirii (tot aici și *Pîrîul Cailor),* alături cu *Runcul Vadului* unde era locul de trecere peste Humor spre țarină ; *Văcăreni,* cătun al satului Mănăstirea Humorului, sub *Dealul Văcăreni,* din care izvorăște *Pîrîul Văcăreni,* de la numele de familie *Văcar,* al urmașilor celor care păștea vitele călugărilor ; *Maghernița,* cătun al aceluiași sat, pe *Pîrîul Magherniței,* lîngă *Dealul Magherniței* (cu : *Vîrvul Magherniței, Piciorul Magherniței, Bîtca Magherniței, Pădurea Maghernița),* avînd alături *Ulița Maghernița,* continuată cu *Drumul Magherniței* — loc unde se afla bucătăria mănăstirii ; *Poiana Mărului, Bîtca Mărului* și *Pîrîul Mărului,* unde era livada de meri a călugărilor ; *Dealul Morii* sau Bodea, cu *Rîpa Morii,* unde era moara călugărilor ; *Poiana Chiliei,* sub *Piciorul Chiliei* (pe care este *Bîtca Chiliei),* din care izvorăște *Pîrîul din Piciorul Chiliei* și alături cu care curge *Pîrîul Chiliei* sau *Chilia* — loc unde au fost o chilie, în partea de nord-vest a Dealului Lăptăriei ; *Bîtca Popii* (cu *Pîrîul după Bîtca Popii* și *Plaiul la Bîtca Popii),* sub care a fost *Sesia Popii,* țarină ; *Coasta Rafailei* sau *Rafaila,* desigur de la un nume de călugăr ; Dealul Comarnic, al cărui vîrf se zice *La Toacă* sau *Vîrvul Tocii* sau *În Vîrv la Toacă,* lîngă *Poienița la Toacă,* prin extensie : *Dealul Tocii* — nume vechi (judecînd după cîmpul său toponimic), a cărui motivare concretă s-a pierdut ; *Dealul Crucei,* nume mai nou al Dealului Tocii, pentru că acolo este o cruce veche, „de pe timpul coloniei nemțești" ; *Dealul Crucii* sau Runcul Savei, în vîrful căruia era o cruce ; *Poiana la Cruce* sau Daleca sau *Poiana Crucii,* de sub care izvorăște *Pîrîul de către Cruce* sau *Pîrîul la Cruce,* loc unde a fost o cruce, pusă după al doilea război mondial ; *Șesul Popii,* spre podul Izvorului, fost al mănăstirii; *Huciul Pălimăresc,* la Gura Humorului, fost al pălemarului ; *Fîntîna la Cruce,* tot în zona orașului, unde se făceau procesiuni religioase pentru ca să vină ploaia.

---

175. CAD, 164.
176. DRII, A, III, p. 533.
177. J. Polek, *op. cit.,* p. 41.

La sud de Mănăstirea Humorului, peste Moldova, pe cursul mijlociu al Voronețului, se află *Mănăstirea Voroneț*, zidită la 1488 de Ștefan cel Mare. În jurul ei s-a format satul *Voroneț*, care la 1774 avea abia 27 case, dintre care 5 de birnici și 18 de țigani [178] (așa se explică porecla „țigani" dată de vecini voronețenilor, considerați descendenți ai robilor mănăstirești, pe care o întîlnim aplicată locuitorilor tuturor satelor apărute în branișteа marilor mănăstiri). În timpul ocupației austriece s-a înființat și colonia germană *Neu Woronetz*, Voronețul Nou, în capătul dinspre nord al satului vechi. În apropierea ei a trăit „Daniil de Voroneț", cum îl numea Dosoftei, a cărui chilie era sub Piatra Șoimului (probabil aceeași cu *Piatra lui Andonie* din hotarnica de la 1490) [179], dar a cărui amintire, însă, nu este păstrată decît de *Strada Daniel Sihastrul*. Dealul din partea de sud a mănăstirii este *Dealul Mănăstirii* (o parte a sa se numește *Piciorul Mănăstirii)*, iar plaiul de obcină dinspre mănăstirea vecină a Slatinei se cheamă *Plaiul Voronețului* sau *Plaiul Bătrîn*, pe *Obcina Voronețului* sau *Obcina Bătrînă*. Legate indirect de mănăstire sînt *Pîrîul Magherniței*, care se varsă în Voroneț în apropierea sa (cu *Dealul Maghernița* sau *Obcina Maghernița* [180] sau *Fundul Magherniței*, munte de unde izvorăște un afluent al Bucșoiței, *Pîrîul supt Maghernță)*, lîngă care s-a format cătunul *Maghernița* — loc unde a fost *maghernița*, adică bucătăria mănăstirii; muntele *Brusturosul Țiganilor*, între Pîrîul Maghernița și *Pîrîul Brusturosul*, numit de obicei *Brusturosul* (cu *Piciorul Brusturosului, Pietrele Brusturosului)*, unde vor fi fost țigani mănăstirești; *Piciorul Comînzii*, alt nume al Piciorului Brusturosului, între vîrful Brusturosului și *Poiana la Dascălul*, unde, probabil, se făceau pomeni (motivarea s-a pierdut); *Arșița Popii*, poieniță la obîrșia Voronețului, de sub care curge *Pîrîul la Arșița Popii; În Dîmb la Cruce*, deluț în fața mănăstirii, numit *La Cruce* în 1856 [181], a cărui coastă de răsărit se cheamă *Coasta Crucii*, iar panta sa, *Hrapa de la Cruce* — de la crucea care se află acolo; *Pîrîul Morii* (cu *Gîrla Morii)*, unde a fost moara mănăstirii (la 1774, unul din birnicii săi era „Măriian ungurean, morar" [182]); *Sesia Popii*, sub dealul Runcul; *Poiana lui Macarie* cu *Pîrîul la Poiana lui Macarie*, atestată la 1856 [183], poartă cu siguranță numele unui călugăr și este unul din cele mai vechi toponime, pentru că din toate poienile voronețene (care nu sînt puține), ea este singura care se mai numește încă, frecvent, *Poiana* pur și simplu (cu *Pîrîul Poienii, Piciorul Poienii, Poarta Poienii* — în capătul de sus), ceea ce nu se poate explica decît ca o reminiscență de pe vremea cînd era unica poiană din zonă.

Așa cum rezultă dintr-un document din 1488, Ștefan cel Mare a înzestrat mănăstirea sa cu întregul teritoriu din bazinul Suhăi Mari („de la gură pînă chiar la obîrșie, și cu toate poienile și muncelele cîte sînt pe lîngă ea și toate izvoarele..."), unde pe atunci exista doar satul

---

178. *Moldova în epoca feudalizmului*, VII_1, p. 242.

179. DRH, A, III, p. 161. Despre Daniil, vezi Leca Morariu, *La Voroneț*, în „Făt Frumos", VIII, 1933, și Constantin Turcu, *Daniil Sihastru. Figură istorică, legendară și bisericească*, în „Studii și cercetări istorice", III, 1947.

180. Atestată în CAD, 108 (a. 1856).

181. CAD, 306.

182. *Moldova în epoca feudalizmului*, VII_1, p. 242.

183. ORPOT, 138.

Stulpicani [184], dar care a fost colonizat cu huțuli și germani spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Masa etnică străină s-a românizat greu (procesul s-a încheiat în prima jumătate a secolului nostru), preluînd doar toponimele vechi importante și înlocuindu-le pe celelalte prin formații proprii. De aceea, nu putem semnala decît puține nume mai vechi: *Poiana Braniștei*, la Plotonița, atestată la 1856 [185], astăzi țarină, lîngă care curge *Valea Braniștei* (sau *Pîrîul Braniștei); Pîrîul Pietrii Mănăstirești* și *Piciorul Pietrii Mănăstirești* (al căror nume nu ne-a putut fi lămurit de informatori), la Negrileasa, și tot aici *Poiana Popii*, *Vadul Popii* și *Pîrîul Popii*, atestate la 1856 [186]; la Ostra: *Poiana Popii*, pe Botușana, *Obcina Crîșma Popii* și *Pîrîul la Crîșma Popii* (aici a fost un fel de han, ținut de un călugăr, unde poposeau convoaiele care veneau dinspre Broștenii Bistriței). La acestea adăugăm și numele mai noi: *Crucea Huțanului*, sub Piciorul Porcărețului, la Ostra; la Stulpicani: *Arșița Fontului* (și *Pîrîul de la Arșița Fontului)*, care a fost proprietatea Fondului Bisericesc Ortodox, *Sesia Șipote* sau *Sesia Popii* și *Sesia din Țarnă;* la Frasin: *Pădurea Fondului* sau *Fondul, La Cruce la Topile, Dîmbul Bisericii* și *Drumul Bisericii;* la Doroteia: *Runcul Sesiei* sau Runcul lui Victor, sub care este *Sesia Popii;* la Plotonița: *Dealul Crucii*, unde a fost o cruce mare; la Bucșoaia: *La Cruce* sau *În Prund la Cruce*, unde a fost o cruce, *Piciorul Crucii* (este o cruce de lemn, făcută după al doilea război mondial), *Sesia Popii* și, alături cu ea, *Pîrîul Popii, Ulița Popii* sau Drumul Sondei (alături cu casa parohială); la Gemenea: *Pîrîul Popii* sau *Pîrîul la Popa* (în apropierea casei parohiale), *Șesul Bisericii, Rîpa* (sau *Hrapa) la Biserică* (lîngă biserică), *Poiana Popii* (fostă proprietate a unui preot), *Sesia Popii* (pe dealul Diaculuii), *Sesia Popii* (în Șipote, a bisericii din Stulpicani), *Dealul Sesiei* (partea sudică a Runcului), *Pîrîul la Dăscălița* (lîngă care avea pămînt dascălul Ilie Hutu, decedat), *Pîrîul la Biserica Ungurească* (biserică făcută de unguri în primul război mondial).

La sud-vest de Voroneț, pe Suha Mică, este *Mănăstirea Slatina*, a lui Alexandru Lăpușneanu, numită astfel de la izvorul cu apă sulfuroasă sărată din apropiere (popular: *slatină)* unde, cum rezultă dintr-o inscripție din anul 1561, însuși ctitorul ar fi făcut o fîntînă [187]. După cronica lui Eftimie, mănăstirea era zidită la sfîrșitul anului 1553; în 1555 a fost sfințită, iar in 1556 ctitorul îi dăruiește un aer [188]. La 1558 este numită *Mănăstirea de la Slatină* [189]. De numele său se leagă direct cîteva toponime: *Lunca Mănăstirii*, pe Suha, în apropiere, *Podul Mănăstirii*, peste Pîrîul Maghernița, *Cărarea Mănăstirii* (de la Capul Cîmpului). Sporadic, el a servit o vreme ca element diferențiator al hidronimului Suha (Mică), confundabil cu altele din apropiere (Suha Mare, pe care este satul Mălini, Suha de la Frasin). Așa a apărut *Suha Slatinii: Vale Sucha Szlatinj* la 1778 [190], *Valje Tsuha Szaniasha* (!) la 1781 [191], *Sucha Sla-*

---

184. DRH, A, III, p. 75.
185. CAD, 108.
186. ORPOT, 85.
187. N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I, București, 1905, p. 45.
188. *Inscripțiile medievale ale României. Orașul București*, I, București, 1965, p. 700.
189. *Ibidem*, p. 578, cf. p. 731 (post 1561).
190. *Plans des Bukowiner Districts.*
191. J. Adam, *Mappa von der oesterreich(ischen) Moldau.*

tina R. la 1790 [192] și chiar *Suha Mănăstirii: Suha Manasteri B*(ach) la 1876 [193]. Lîngă mănăstire s-a format satul robilor ei, *Drăcenii* (astăzi: *Slatina)*, numiți astfel pentru că purtau pe frunte un corn, legat pe sub bărbie cu un lacăt; astfel cetluiți, ei nu puteau fugi prin alte părți.

S-ar putea cita foarte multe toponime, în special din categoria celor indirect semnificative, care ar arunca o lumină asupra trecutului acestei mănăstiri; noi le vom alege doar pe cele care, în stadiul actual al informațiilor noastre, ni se par sigure sau foarte probabile. Vom începe cu versurile spătarului Gane, din memorialul călătoriei sale în munții Stînișoarei (1833):

„Am agiunsu la o *poiană* unde am poposît,
niște bordei aflînd cu coji de brad coperite
una lîngă alta pusă și bine alcătuite —
și întrebînd de numire a aceștii lăcuinți,
ci sămănă ghizunii a vreunor urși din munți,
mi-au spus cum că *Mănăstire* tot acolo ia-i adună,
de la a sale oi brînza pînă la vreme de toamnă“ [194].

Această poiană a mănăstirii, descrisă de spătar, nu este alta decît viitorul sat *Poiana Mărului* (com. Mălini), la gura *Pîrîului Celarului* de lîngă *Dealul Celarului*, de la *celar* „loc de păstrare a alimentelor“. Alături cu mănăstirea curge *Pîrîul Magherniței*, care izvorăște de sub *Obcina Magherniței*, mai precis, de sub *Piatra Magherniței* sau Piatra lui Vlad; și aici bucătăria mănăstirii a lăsat urme în toponimie. În partea de nord-vest a Dealului Mare este *Poiana Pahomii* sau *Pahonea*, alături cu *Arșița Pahomii* sau *Arșița la Pahomi*, dintre care izvorăște *Pîrîul Pahomea* (numit mai în urmă Pîrîul Leonoaiei); numele este al unui călugăr, dacă nu cumva chiar numele ctitorului, călugărit spre apusul vieții și înmormîntat în propria ctitorie [195]. Mai sus de Pahonea este *Poiana Căprăriei*, chiar pe obcină, de sub care se trage *Piciorul Căprăriei*, alături cu *Pîrîul Căprăriei*: mănăstirea avea cca 400-500 de capre care erau ținute vara și iarna în pădure [196]; în apropierea ei este *Porcăria*, unde probabil că își păștea porcii. La răsărit de mănăstire, peste Suha, sînt două poieni, *Prîngata Mare* și *Prîngățica*, lîngă *Pîrîul Prîngății*, care izvorăște din *Obcina Prangații*; este vorba tot de un nume de călugăr, *Prangate* = Pancratie. Pe *Dealul Crucii* se află o cruce foarte veche; o parte a lui se numește *Coasta Prisăcii* și aici a fost stupina mănăstirii. În partea de apus a satului Drăceni curge *Pîrîul Blidireasa*, unde stăteau cei care făceau blide. Pentru a pune capăt delictelor clăcașilor săi, mănăstirea

---

192. Joseph Liesganig, *op. cit.*

193. *Politische Eintheilung des Herzogthumes Bukowina*, Cernăuți, 1873.

194. *Călătoria la munte din 1833 a spătarului Gane* (ed. Gh. T. Kirileanu), București, 1909, p. 5.

195. Vezi inscripția pietrei sale funerare în *Inscripțiile medievale*, I, p. 511 (a. 1568) și inscripția de la Muntele Athos, care-i menționează pe Πέτρος (= Petru Rareș) καὶ Παχώμιος (= Alexandru Lăpușneanu), la N. Iorga, *Le Mont Athos et les pays roumains*, în „Bulletin de la Section historique“, II, 1914, p. 187.

196. Vezi *Amenajamentul pădurei Mălini, anul 1905*, p. 20-21 (ms. la prof. Nicolae Nistoroae din Găinești, com. Slatina).

le-a cedat un teren [197], la răsărit de satul Herla, pe Pîrîul Bîrsănesc, numit *Prisosul*.

La nord-est de Slatina sînt satele Valea Seacă (astăzi Valea Moldovei) și Capul Cîmpului, unde semnalăm tarlaua *Cotul Popii*, fostă sesie, *Sesia Bisericii* sau *Livada Popii*, *Dealul Crucii* sau Dealul Iancului, care are o cruce foarte veche în vîrf, dealul *La Cruce*, la obîrșia pîrîului Mămuca, *Ulița Pălimarului* sau a *Pălimăreștilor*, de la supranumele lui Constantin Vicovan, *Sesia Popii* din Larga și *Sesia Popii* din Rude și mai ales toponimul *Dominika Mare*, menționat la 1856 [198], astăzi pierdut. O *Sesia Popii* aflăm și la Brăiești și *Tarlaua la Cimitir* la Dumbrava (com. Cornul Luncii). Pentru com. Păltinoasa (satele Păltinoasa și Capul Codrului), semnificative sînt tarlaua *La Biserică* sau *Țarna de la Biserică* sau *Sub Biserică*; *Dîmbul de la Biserica Veche* sau *Dealul Bisericii Vechi* (biserica a fost cedată prin anii 1920-1921 cătunului Gropi de lîngă Costîna; tarlaua *La Bisericuță* sau *Țarina Bisericuței* și *Fîntîna la Bisericuță*, de la o capelă mică făcută de o călugăriță pe la începutul secolului nostru; *Dealul Chilieî* sau *Chilia*, de unde izvorăște *Pîrîul Chiliei* sau *Pîrîul Chilioarei* și lîngă care se află *Poiana Mănăstirea* — loc unde a fost cîndva o chilie și unde se crede că a fost și vatra veche a satului Capul Codrului; tarlaua *La Cruce* și *Fîntîna la Cruce*, lîngă care era pe timpuri o cruce; *Dealul la Cruce* sau Dealul la Trei Movili, unde s-a pus o cruce pentru a aminti de moartea unui vînător; *Sesia Popii* sau Lunca de Jos, lîngă care este balta *Ochiul Popii*; *Dealul Popii*, pe care ar fi avut loc pe timpuri un preot, Iliuță; *Sesia Popii* de lîngă Podu Bucovățului; *La Crucea din Tablă*, unde se făceau procesiuni religioase cînd nu ploua; în sfîrșit, dispărutul nume de deal *Bîtca Pălimarului* de la 1856 [199].

Dacă unele toponime, ilustrînd vechi aspecte ale vieții creștine, s-au pierdut, altele au păstrat în mod surprinzător amintirea unor realități pe care timpul le-a șters cu secole în urmă. Nu știm cînd va fi existat mănăstirea sau chilia de la Capul Codrului, dar cea de la Dragoșa se pare că mai ființa prin secolul al XVI-lea, cum reiese din hotarnica Mănăstirii Sucevița. O altă mănăstire trebuie să fi fost lîngă satul Drăgoiești, la răsărit, judecînd după toponimele *Tarlaua (la) Mitoc*, *Pîrîul Mitoc*, *Șesul Mănăstirii*, dar nu știm cînd a fost înființată. În partea de nord-est a satului Corlata, spre pîrîul Drăgoiasca, constatăm un alt cîmp toponimic: *Dealul Călugărului*, *Coasta Călugărilor*, *Cărarea la Călugăr*, *Pîrîul Călugărilor*. După informatori, s-ar părea că locul a fost al călugărilor de la Mitoc, dar aceasta e doar o supoziție. La 1473, Ștefan cel Mare îi întărește boierului Corlat satul Berchișești și „poiana Muncelul cu mănăstirea“ [200]. Or, comparînd toponimia din hotarnică (în parte dispărută) cu cea actuală, ne convingem că această mănăstire era pe Dealul Călugărului. Cu mult mai noi sînt celelalte toponime din zonă, subsumabile domeniului religios: *Dealul la Cruce* sau Dealul la Púșcaș, unde este o cruce, *Sesia Popii*, la Drăgoiești; *Groapa Popii* sau *Sesia Popii*, *La Cruce* (unde e o cruce pusă de Andrei Magheran), la Lucă-

197. *Ibidem*.
198. CAD, 288.
199. CAD, 64.
200. DRH, A, III, p. 289.

cești ; *Dealul Cimitirului, Sesia Popii,* la Măzănăiești ; *Cărarea la Pocăiți* (unde au grădini cîteva familii de baptiști), *Sesia Popii, Dealul la Dascălul* (aici stătea Anania Velehorschi, fost dascăl), la Berchișești ; *Rîpa lui Pălimariu* (în fața ei era casa unui pălemar, Petru Persic), *Drumul la Cruce* și *Tarlaua la Cruce* (este o cruce lîngă drum, unde se făceau procesiuni cînd nu ploua), la Corlata.

Deși rămas în afara zonei de influență a marilor mănăstiri, ocolul Cîmpulungului nu este lipsit de toponime formate de la cuvinte-temă proprii cîmpului asociativ al religiei. Sub muntele Rarău a existat un schit sau, cum îi spune un document din 1752, o „mănăstioară“ [201], numită tot *Rarău* [202] sau *Săhăstria Rarău* [203], *Schitul Rarău* [204], dar căreia localnicii îi ziceau *Săhăstria* pur și simplu, cum constatăm dintr-un document de la 1742 [205] și cum reiese din prezentarea cîmpului său toponimic : *Poiana Sihăstriei* [206] sau *Sihăstria* [207], *Plaiul Sihăstriei* [208], *Pîrîul Sihăstriei* [209] (afluent al Văii Seci), *Pîrîul la Poiana Sihăstriei* (afluent al Izvorului Alb), *Pădurea Sihăstriei, Halăul la Sihăstrie.* După legendă, schitul ar fi fost înălțat de Petru Rareș la 1541 [210] ; în realitate, el a fost un lăcaș răzeșesc, construit de Mihai Dodu din Cîmpulung pe moșia sa, dovadă prima atestare a numelui său : *Săhăstria Dodului,* la 1684 [211], formă care se menține și mai tîrziu, la 1763 [212]. La 1862 Poiana Sihăstriei se chema *Zahastrie Dodului* [213]. În 1802 schitul a fost deteriorat din ordinul generalului Enzenberg și apoi transportat de cîmpulungeni dincolo de Rarău, pe moșia boierului Balș, unde se află și astăzi. În noua sa poziție, el și-a menținut numele : *Rarău* [214], *Schitul Rarăului* [215], *Sihăstria de la Măgura Rarăului* [216], *Mănăstirea Rarău(lui)* [217]. Fostul său loc s-a numit *Schitul Vechi,* de unde cîteva toponime care le concurează pe cele formate de la Sihăstrie : *Poiana la Schitul Vechi* (= Poiana Sihăstriei), *Pîrîul la Schitul Vechi* (= Pîrîul la Poiana Sihăstriei). În 1912 s-a ridicat în Poiana Sihăstriei o cruce, pe locul vechiului

---

201. Stefanelli, *op. cit.*, p. 51.

202. Cf. N. Iorga, *Inscripții,* II, p. 217; „ieromonahu ot Rarău“ (a. 1745); Bălan, *Documente bucovinene,* VI, p. 143; „monah ot Rarău“ (a. 1765).

203. *Moldova în epoca feudalizmului,* VII_1, p. 215 (cu scutelnici).

204. Stefanelli, *op. cit.*, p. 255 (a. 1795).

205. Ioan Bogdan, *Sămile mînăstirilor de țară din Moldova pe anul 1742,* în „Buletinul Comisiei istorice a României“, I, 1915, p. 233. Cf. și Stefanelli, *op. cit.*, p. 86 : „cum treci vadul la Săhăstrie“ (a. 1766), p. 255 : „o moșioară la Săhăstrie“ (a. 1795) ; *Moldova în epoca feudalizmului,* VII_1, p. 254 : „Nichita Ruscan ot Sihăstrie“ (a. 1774).

206. Stefanelli, *op. cit.*, p. 215 (a. 1791).

207. CAD, 69 (a. 1856).

208. Stefanelli, *op. cit.*, p. 215 (a. 1791).

209. *Ibidem,* p. 217 (a. 1791).

210. Vezi, de pildă, „Glasul muntelui“, V, 1938, nr. 160, p. 3.

211. Stefanelli, *op. cit.*, p. 10.

212. *Ibidem,* p. 71.

213. *Übersichtliche Darstellung des Gebirges Munczey,* hartă ms. din 1862, la „Muzeul lemnului“ din Cîmpulungul Moldovenesc.

214. Charles Rossety, *Carte générale des Principautés de Valachie et de Moldavie,* Bruxelles, 1837; *Harta generală a Moldovii cu învecinatele țeri,* Iași, 1850.

215. Stefanelli, *op. cit.*, p. 336 (a. 1808) ; Georgie Filipescu-Dubău și Anton Parteni-Antonin, *Charta Principatelor unite al* [sic!] *Romaniei cu circumvecinele țări,* [Iași, 1864] ; Ion S. Floru, *O excursiune școlară în Bucovina,* în „Convorbiri literare“, XLII_2, 1908, p. 665.

216. Stefanelli, *op. cit.*, p. 335 (a. 1807).

217. *Harta generală a Romaniei* (1911) ; „Ion Creangă“, VI, 1913, p. 14.

schit [218]; de aici toponimele *La Cruce la Sihăstrie* și *Pîrîul Crucii*. La nord-vest de sihăstria cîmpulungeană este un schit mai nou, *Schitul Corlățan* sau *Schitu Corlățeni* sau ***Schitul Murgului***, sfințit în octombrie 1934 [219], ridicat de Costan Corlățan din Pojorîta, poreclit Murgul; i se mai spune și *Mănăstirea Corlățan* [220]. Cîmpul său toponimic este mai restrîns: *Pîrîul la Cîrloțan* și *Piciorul la Corlățan*. La est de Cîmpulung este *Pîrîul Pocăitului*, lîngă casa evanghelistului Țîmpău, și *Sesia Popii*, sub Cucoara, fostă a bisericii din Capul Satului, la sud-est *Arșița Călugărului* [221], rămas neexplicat.

Interesant este hidronimul *Moara Dracului*, denumind o ramificație de la obîrșia Văii Caselor (unde se spune că a fost vechea vatră a Cîmpulungului). Acolo „munții din dreapta și din stînga se lipesc parcă la un loc, formînd o stîncă uriașă cu o unică crăpătură într-însa, prin care sălbaticul pîrîu și-a săpat calea și curge clocotind înainte“ [222]. În jurul acestor chei stîncoase ale pîraielor cu curs parțial subteran, perceptibile numai după vuietul cu care macină piatra în adîncuri, s-au țesut întotdeauna legende care le justifică numele. La Cîmpulung, se zice că niște oameni au auzit aici un glas de sub pămînt care striga: „Niță și Onița duc pchiatră la deal“; cei vizați ar fi fost rude și, căsătorindu-se, au fost blestemați să-și ispășească vina cărînd bolovani la moara dracului [223]. Despre pîrîul *Moara Dracului* care izvorăște din Pietrosul Bistriței se spune că „aice-i macină Ducă-se-n bolohani pe cei ce plutăresc asupra unei sfinte sărbători“ [224]. Un altul de la Găinești, lîngă Slatina, are o cascadă „făcută de Nichituță între pereți de stîncă“.

La Pojorîta, în afară de *Piatra Dascalenilor* (de la numele dascălului Ungurean) și *Pîrîul Crucei*, afluent al Chiliei (este o cruce unde se zice că ar fi murit Maftei Măgurean), interesant ni se pare numele *Adam și Eva*, dat unor munți gemeni, din calcar dolomitic, de 1047 și, respectiv, 1009 m. O primă motivație a denumirii ne-o dă I. Chiru-Nanov: „Unul mai ridicat, mai plin și mai lat în coaste, stăpînește pe celălalt mai subțiat în poale, țuguiat la gît și plecat puțin de vîrf. Cel voinic e bărbatul, croit întîi și din plin de firea binevoitoare. Parcă se încruntă spre tovarășa lacomă. Dar Eva, cu fruntea plecată, supusă, ascultă cuvîntul Domnului, cuprinsă de o căință prea tîrzie“ [225]. Elena Voronca înregistra o tradiție locală: „Despre munții aceștia rău formați, tot aici găsim gluma: că Adam, sfădindu-se cu Eva pentru păcatul săvîrșit și lovind-o, i-a rupt spinarea și pentru aceea este ea șoldită; pe cînd Eva lui i-a aruncat cu un bolovan, încît a rămas ghebos“ [226]. Denumiri similare se întîlnesc și aiurea: un grup stîncos din Căliman se numește *12 Apostoli*, iar Vlahuță semnala lîngă Brezoi, pe Lotru, „trei

---

218. Vlad Bănățeanu, *Ghidul turistic, istoric și balnear al Ținutului Suceava*, Cernăuți, 1939, p. 183.

219. *Ibidem*, p. 189.

220. Registru 8/1931-1936, *Ședințele Consiliului comunal* (a. 1935), în arhiva com. Pojorîta.

221. CAD, 243.

222. „Revista politică“, 1887, nr. 13, p. 15.

223. Cicerone Mucenic, *Pe apa Moldovei la vale*, în „Convorbiri literare“, LXXVI, 1943, p. 378.

224. Leca Morariu, *Pe Bistrița*, în „Calendarul Glasul Bucovinei“, 1939, p. 153.

225. I. Chiru-Nanov, *Peste Dorna...*, în „Noua revistă română“, X-XI, 1911, p. 8, nota 1.

226. Elena Niculiță Voronca, *Studii în folclor*, I, Cernăuți, 1908, p. 247.

namile de stînci ce se rotunjesc în sus ca niște turle uriașe [...și căroral oamenii de aici le-au dat numele sfinților Mihail, Gavril și Vasile“ [227]. La Pojorîta, însă, numele nu este foarte vechi : la 1778 el era *Munții Pietrele (Pietrille Muntsy)* [228] și se mai menținea indirect la 1856 cînd, alături de *Berg Adam* și *Berg Eva,* se menționează și alăturata *Poiana sub Ketre* [229]. Și astăzi bătrînii numesc ansamblul *În Piatră,* iar tăpșanul de dedesubt, *După Pietre.* Așadar, denumirea a apărut între 1780 și 1856 și se explică, după noi, nu printr-o metaforă românească, ci ca o creație a coloniștilor germani stabiliți aici (colonia Luisenthal s-a înființat la 1805) [230].

Din toponimia Sadovei, reținem *Poiana Palimarului* (numită la 1791 Preluca lui Condor) [231], *Poiana Crucii* și *Vîrful Crucii,* unde o cruce marchează locul unde a murit un om, *Vîrful Popii,* pe Dealul Hîga, atestat la 1856 [232], care nu mai poate fi motivat, și *La Cruce* la Gura Sadovei : se spune că prin anii 1904-1905 oamenii s-ar fi jurat să nu mai bea „horilcă“ și, pentru a-și aminti de jurămînt, s-ar fi îngropat acolo un butoi deasupra căruia s-a pus o cruce. La Fundul Moldovei semnalăm : *Bisericescul* sau *Muntele Bisericescul* sau *Runcul Bisericesc,* lîngă pîrîul Botoșel, fost proprietatea Fondului Bisericesc; *La Cruce în Vîrful Obcinii,* unde este pusă o cruce ; *La Cruce pe Dealuț,* unde se făcea slujbă la Sfîntul Ilie ; *La Cruce* în vatra satului, unde la Bobotează se întîlneau săteni din alte cătune serbînd cu preoți evenimentul și strigînd „chiraleisa“ ; *Branișteа,* cătun înființat cu coloniști huțuli din Breaza în branișteа de la Botuș a Fondului Bisericesc (menționată ca atare la 1856 : *Botusch Braneschti)* [233], la 1898, pentru a împiedica devastarea pădurilor Fondului de către indivizi izolați [234]. Ocolul Cîmpulungului cuprindea și teritoriul actualei comune Breaza, unde au fost colonizați huțuli în vremea ocupației austriece. Aici întîlnim : *Diaconiuca,* deal la Benia (la 1856: *Gron' Diakon'ski* „Dealul Diaconului“ [235], fost al familiei Grămadă din Cîmpulung, care avea printre ascendenții săi un diacon ; *Sesia Popii* sau *Sesia Popească* la Pîrîul Negrei, fostă a bisericii „Nașterea Maicii Domnului“ din Cîmpulung ; *Poiana Crucii,* huț. *Pojana u Hrestá,* la Benia, unde este o cruce pe locul unde a murit cineva ; *La Cruce,* pășune pe Pîrîul Negrei. Mai sus pe Moldova, în com. Moldova-Sulița, am înregistrat doar *Sesia,* islaz fost al parohiei locale; *Popîuca* sau Poiana Droneni, cu *Pîrîul Popîuca,* loc fost al unui preot din Ilișești; *Pîrîul Fondului,* huț. *Potyk Fúnduskyj,* la Sulița, care trecea prin pădurile Fondului Bisericesc.

O privire retrospectivă asupra nomenclaturii prezentate de noi permite constatarea că *motivele religioase au o pondere importantă în toponimia Moldovei :* în zonele de munte și, îndeosebi, pe teritoriile stă-

---

227. Al. Vlahuță, *România pitorească,* București, 1908, p. 113.
228. *Plans des Bukowiner Districts.*
229. CAD, 212.
230. J. Polek, *op. cit.,* p. 40.
231. Stefanelli, *op. cit.,* p. 218-219.
232. CAD, 236.
233. CAD, 109.
234. Vezi Anton Zachar, Eugen Guzman, Rudolf Sperlbauer, Corneliu Homiuca, Ioan cav. de Cuparenco, *Dezvoltarea agriculturii și economiei silvice cu industriele lor cît și a vînatului și păscăritului în ducatul Bucovina de la anul 1848,* Viena, 1901, p. 62-63.
235. ORPOT, 15.

pînite de mănăstiri, *ele ocupă poziția a doua*, după motivele pastorale. Pătrunzînd de timpuriu în toponimie, multe dintre ele *au determinat crearea de cîmpuri toponimice, mai mult sau mai puțin întinse*, subsumînd aceluiași nume obiecte geografice diferite; *prin aceasta, ele și-au asigurat stabilitatea în timp*, rezistînd concurenței altor nume, la fel cum „familia" unui cuvînt îl protejează împotriva sinonimelor care tind să-l elimine. Cît timp desemnează un obiect unic, toponimul este continuu supus presiunii cîmpurilor vecine, care sfîrșesc prin a-l elimina substituindu-l printr-un termen al cîmpului (astfel, la Voroneț, *Piciorul Comînzii* este puțin cunoscut în raport cu sinonimul său, *Piciorul Brusturosului*, care este susținut de amplul cîmp al oronimului *Brusturosul)*; și invers, cîmpul toponimic al unui motiv religios poate elimina toponime aparținînd altor motive, rămase izolate (de pildă, la Gura Humorului, *La Toacă*, desemnînd inițial vîrful muntelui numit, cu un termen de extracție pastorală, *Comarnic*, este pe cale să-l substituie prin *Dealul Tocii*, fiind sprijinit de seria *Poienița la Toacă, Pîrîul Tocii, Drumul Tocii)*. Este adevărat că multe toponime reflectînd realități din sfera religiei sînt noi sau chiar recente, dar această împrejurare își are importanța sa, dovedind că *astfel de nume se creează încă, fiind inspirate de un cîmp de asociație activ*.

Încercînd o clasificare tipologică a inventarului lexical al cîmpului asociativ în discuție (din care am eliminat toponimele indirect semnificative, interesante doar prin informațiile suplimentare care clarifică raportul dintre nume și obiect), obținem următoarele clase de cuvinte-temă, pe care le prezentăm în ordinea frecvenței manifestărilor în toponimie: 1. Nume de așezări (călugărești) sau lăcașuri de cult *(mănăstire, mitoc, schit, sihăstrie, chilie, biserică, mahernița, celar* etc.); 2. Nume de personaje bisericești *(popă, călugăr, -iță, maică, pălemar, dascăl* etc.); 3. Nume de forme și relații de proprietate *(branițte, sesie, slobozie, scutelnic* etc.); 4. Nume de obiecte de cult *(cruce, troiță, toacă* etc.); 5. Nume de personaje biblice și hagiografice; 6. Nume de tradiții și sărbători creștine; 7. Nume de așezăminte bisericești (cum era Fondul Bisericesc Ortodox Român din Bucovina); 8. Nume de evenimente religioase. Raritatea incidentelor toponimice ale tipurilor 5, 6 și 8 subliniază *o caracteristică a toponimiei românești, care reflectă îndeobște aspectul social al vieții religioase și cu mult mai puțin pe cel spiritual*. Ea se evidențiază și în comparație cu toponimia țărilor catolice, îndeosebi cu cea franceză și iberică, unde hagiotoponimia are o amploare extraordinară, reușind să se impună, în evul mediu, ca tipul de creație toponimică dominant[236]. Explicația acestei stări de fapt este dată de specificul propagandei religioase catolice, care a cultivat fervoarea mistică, întreținută de suita enormă de sfinți și martiri locali, ale căror moaște deveneau imediat obiectul pelerinajelor. „Nu trebuie să ne mirăm văzînd peste tot [...] în numele de locuri, ale orașelor mari și mici, ale satelor și mai ales ale micilor localități cîmpenești, atîtea nume de sfinți

236, Vezi, de pildă, Luis López Santos, *Hagiotoponimia*, în vol. *Enciclopedia lingüistica hispánica*, I. Madrid, 1960; Camille Blanchard, *Le culte des saints dans le briançonnais d'après les noms de lieux*, în vol. *Troisième Congrès International de Toponymie et d'Anthroponymie*, III; Madeleine Houth-Baltus, *Toponymie du culte des saints en Armagnac, ibidem*; Julio Caro Baroja, *Les couches de la toponymie basque et le problème de la parenté des langues, ibidem*, vol. II, p. 179.

și de sfinte, atîtea invocații religioase, atîta simbolism biblic și evanghelic, atîtea elemente inspirate din misterele creștine", nota Louis Chaves [237]. Pentru a da un singur exemplu, numele Eulaliei este prezent în toponimia iberică într-o suită impresionantă de oiconime, rezultate ale diverselor acomodări fonetice populare : Santa Eulalia, Santa Eularia, Santa Olalla, Olvria, Olaja, Ovaia, Vaia, Valha, Santalla, Santalle, Santolaja, Santalha, Santa Baya, Santya, Seaya, Santolea [238]. În Franța, numele sfîntului patron al unei biserici devenită centru de pelerinaj se atașa în mod frecvent la numele vechi al satului (Saint-Jean-d'Angedy, Saint-Jean-de-Maurienne etc.), cînd nu-l substituia cu totul [239], iar ceva asemănător s-a întîmplat în Canada, unde și-au impus numele reprezentanți ilustri ai Bisericii de acolo (Saint-Joseph-de-Sorel, Saint-Ignace-de-Stanbridge etc.) [240]. Sistemul hagiotoponimic s-a extins asupra uriașelor teritorii descoperite în evul mediu, unde conchistadorii, „cînd le lipsea imaginația", dădeau nume „urmărind cu degetul calendarul liturgic" [241]. Rapiditatea cuceririi spaniole „se reflectă în uniformitatea numelor izvorîte din același spirit" [242], iar această inflație este substanțial augmentată de procedeul transplantării numelor de localități de pe vechiul continent. (Transplantul de nume nu este necunoscut cu totul în toponimia Moldovei, dar cazurile în care nume de locuri sfinte au devenit nume de așezări sînt destul de puține, de pildă *Gologofta*, înglobat în Ivănești—Vaslui, de la numele schitului de acolo, *Golgota* [243]). Nu mai departe decît în ținuturile zise înainte vreme „secuiești" de la noi există peste 57 sate cu nume de sfinți. Toponimia Elveției este plină de nume inspirate de cultul Evangheliei : à l'Évangile, le Champ de l'Évangile, la Haie de l'Évangile etc. (Într-un document din 1343 una din limitele teritoriului Yverdon era „au noyer de Porchaireux où l'on a coutume au temps des Rogations de célébrer l'Évangile") [244]. Asemenea excese nu caracterizează toponimia noastră religioasă, *predominant orientată spre vizibil, creație a unui spirit incomparabil mai echilibrat și mai realist.*

DRAGOȘ MOLDOVANU

---

237. Louis Chaves, *Anthroponymie et toponymie au Portugal, ibidem,* vol. III, p. 729.

238. Joseph M. Piel, *Les noms de saints primitifs d'origine hispanique dans la toponymie de la Péninsule Ibérique, ibidem,* p. 682-683.

239. Charles Rostaing, *Les noms de lieux,* Paris, 1948, p. 20.

240. Jean Poirier, *Toponymie. Méthode d'enquête,* Québec, 1965, p. 55-56 (ambele sînt nume de episcopi canadieni).

241. Marius Barbeau, *Légende et histoire dans les plus anciens noms géographiques du Saint-Laurent,* în vol. *Troisième Congrès International,* I p. 406-407.

242. A. Tovar, *Los nombres de lugar en la America de colonizacion española y portuguesa,* în vol. *Proceedings of the ninth International Congress of Onomastic Sciences,* Louvain, 1969, p. 78.

243. *Golgotha* este forma grecească a arameeanului *Gulgoltha* „locul craniului", care se explică prin faptul că stînca denumită astfel are configurația unui cap de mort. Vezi Raymond Schmittlein, *Du Lithostratos au Golgotha,* în „Revue internationale d'onomastique", 1964, nr. 1, cu bibliografia interpretărilor.

244. Ernest Muret, *Les noms de lieu dans les langues romanes,* Paris, 1930, p. 32.

ASPECTE ALE CREȘTINISMULUI REFLECTATE ÎN ANTROPONIMIA DIN MOLDOVA

În general, specialiștii care au studiat problemele antroponimiei au fost unanim de acord că numele de persoană românești pot fi grupate în două mari categorii: *laice* și *creștine*.

Numele laice sînt într-o primă fază creații ce aparțin unui fond vechi și au la bază cuvinte comune de origine autohtonă sau latină, pe care N. Iorga le considera „vechi tracice", „o zestre particulară a noastră" [1], bazîndu-se pe faptul că ele nu se întîlnesc în Peninsula Balcanică (la slavi sau greci). Au fost numite și „rustice" [2], mai ales pentru că aici se încadrau denumiri luate din lexicul comun al limbii (nume de animale, de păsări etc.), care scoteau în evidență calitățile și însușirile unei persoane și, de fapt, constatau, defineau sau descriau, și nu numeau [3]: *Albu, Bradu, Corbu, Micu, Ursu* etc., etc.

Aceste creații, cu funcția inițială de prenume, au fost părăsite și s-au păstrat numai ca porecle, supranume și nume de familie.

Tot în cadrul numelor laice se grupează cele de origine cărturărească, împrumuturile vechi slave, cele de dată mai recentă, cît și nenumăratele creații noi românești.

A doua mare categorie o formează numele *creștine*, promovate inițial de oficialitățile bisericești. Acestea înlocuiesc vechile numiri caracteristice secolelor al XIV-lea și al XV-lea și au pătruns la noi datorită instaurării limbii slave în biserica noastră [4]. Deja lucrul acesta este simțit încă de la primirea oficială a creștinismului, ajungîndu-se ca pînă în secolele al IX-lea și al X-lea să fie abandonate o bună parte a numelor păgîne, populația apelînd la o nomenclatură creștină [5].

Numele creștine pot fi grupate în mai multe categorii.

Unele, cele mai vechi, datează aproximativ din epoca de formare a limbii române și sînt puse în legătură cu marile sărbători (oficiale sau populare). Cele mai numeroase sînt însă cele *calendaristice*, o parte dintre ele luate din *Vechiul* și *Noul Testament*. Lor li se adaugă creații populare de la nume calendaristice mai importante și cîteva legate de cult [6].

Majoritatea acestor nume sînt la origine forme „de tip răsăritean" [7] (de factură greco-slavă), au apărut la noi pe o scară largă o dată cu „introducerea oficială a limbii românești în biserică" [8], iar în secolul al XVI-lea se poate vorbi chiar de un sistem antroponimic dominat numeric de numele calendaristice [9].

---

1. Iorga, *Nume*, 7.
2. Pușcariu, 525.
3. Cf. Iorga, *Nume*, 7.
4. Cf. Pușcariu, 526.
5. Biletchi-Albescu, *Elemente*, 31.
6. Amănunte privind aceste împărțiri vezi în DOR, XVIII, XLIII-XLV.
7. Cf. și Cristureanu, *Prenume*, 161.
8. Pașca, *Studii*, 547, nota 1.
9. Vezi pentru prenumele feminine, Reguș, *Antroponime*, 311.

În paginile care urmează încercăm o discuție sumară asupra antroponimelor de origine creștină (a numelor de botez în primul rînd, dar și cu referiri la numele de familie) întîlnite astăzi sau într-o perioadă mai veche pe teritoriul Moldovei. Materialul discutat aici provine dintr-un număr de 600 de localități ale Moldovei, ca răspuns la primele 11 întrebări ale unui chestionar intitulat *Nume de oameni și nume de animale*, publicat de noi în volumul *Chestionar dialectal...*, Iași, 1969. Iată conținutul acestor întrebări :

1. *La cît timp de la naștere se botează noul născut?*
2. *Cine alege, de obicei, prenumele ce se dă noului născut?*
3. *După cine i se dă prenumele (părinți, bunici etc.)?*
4. *Este obiceiul ca preotul, nașul sau cineva de la primărie să recomande părinților un anumit nume pentru noul născut? Ce nume recomandă ei?*
5. *Ce prenume se dau băieților după numele zilei în care s-au născut?*
6. *Ce prenume se dau fetelor după numele zilei în care s-au născut?*
7. *Ce prenume se dau băieților după numele sărbătorilor religioase? (Crăciun, Paști, Rusalii, Sînziene* etc.)
8. *Ce prenume se dau fetelor după numele sărbătorilor religioase?*
9. *Ce prenume se dau băieților după numele sfinților din calendar?*
10. *Ce prenume se dau fetelor după numele sfinților din calendar?*
11. *Cînd un copil este născut în ziua unui sfînt mai cunoscut sau în preajma acestei zile, i se dă copilului numele sfîntului?*

În lucrarea de față o atenție deosebită a fost acordată *numelor de botez*, plecînd de la ideea unanim recunoscută că în antroponimie rolul principal în numirea unui individ îl are prenumele, acela care desemnează individualitatea unei persoane în cadrul unei familii sau a unui grup social. Ele sînt mai vechi decît numele de familie și, chiar dacă se manifestă într-un cadru limitat, sînt fundamentale în sistemul de denominație.

I. *Nume calendaristice*

Dintre toate categoriile de nume creștine cele mai răspîndite sînt acelea de proveniență *calendaristică* (numite și *biblice* sau *hagiografice*), cu variante, derivate și hipocoristice care cu timpul, în cele mai dese cazuri, devin și ele (sau sînt considerate așa de localnici) prenume independente. Numai așa se explică, de exemplu, faptul că la întrebarea *Care sînt prenumele noi?* se primesc răspunsuri de tipul : *Ionuț, Ionel, Oana, Mitu, Nelu, Mitică, Costel, Lenuța* etc., majoritatea provenite dintr-o formă cu bază calendaristică. E încă un semn al frecvenței acestora, al faptului că ele sînt încă dominante în antroponimia românească, în sistemul actual al numelor.

Unele statistici antroponimice, făcute în diverse alte provincii decît Moldova, confirmă marea răspîndire a acestor tipuri de nume. Astfel, în Țara Hațegului (la Livadia și Rîu-Bărbat), prenumele calendaristice au o frecvență de 57% și respectiv 59% [10] ; la Purcăreți (Sebeș) ele

10. Cristureanu, *Prenume*.

sînt în proporție de 88,33% [11]; în Țara Oltului, la Porumbacul de Jos, în anii 1726 și 1789 numele *Ioan* era purtat de o pătrime din numărul total al populației bărbătești de aici; la fel, numele *Ilie* [12].

Numele calendaristice nu sînt împrumuturi din alte regiuni, ci sînt luate independent din calendar, așa cum se întîlnesc acolo, sau cu unele modificări datorate unor „inovații" locale sau familiale. Pe lîngă un fond de bază, comun unui teritoriu vast (chiar întregii țări), fiecare localitate își alege și o serie de nume care, cu timpul, devin „proprietatea" ei. De aceea, sînt nume calendaristice specifice României, dar și Ardealului, Moldovei, Olteniei etc. sau, mai rar, este adevărat, unui anume sat. Acestea, de la o epocă la alta, pot fi diferite. Unele sînt caracteristice la un moment dat, apoi sînt înlocuite cu altele sau, din contra, își continuă viața. Ultimele se datoresc și izolării unor localități, lipsei de contact cu mediile urbane.

Răspîndirea și consolidarea prenumelor calendaristice în sistemul de denominație românesc se datoresc, în primul rînd, tradiției familiale și a celei existente în cadrul unui anumit grup social. La botez, în majoritatea cazurilor, noul născut primește numele calendaristic după părinți, bunici, unchi etc. În alte situații cuvîntul hotărîtor îl au nașii, care impun noului născut numele lor (tot calendaristic) sau al unei persoane din familie (în special al copiilor acestora). Dar, adesea, prenumele este dat după numele sfîntului sărbătorit în ziua nașterii copilului sau în apropierea acestei zile. Preponderentă este aici credința că lucrul acesta va fi hotărîtor în bunul mers al vieții noului născut, care va fi ocrotit de cel al cărui nume îl poartă. Rar, și unei fete născute în apropierea sărbătorii unui sfînt i se dă corespondentul feminin al numelui hagiografic masculin: *Teodora, Ioana, Georgeta* etc. În alte situații, se întîlnesc și prenumele perechi: *Ioan-Ioana, Adrian-Adriana, Gheorghe-Georgeta, Mihai-Mihaela* etc.

În veacul trecut (dar și astăzi, destul de des, mai ales în localitățile rurale), un rol hotărîtor în stabilirea numelor calendaristice îl avea preotul, care recomanda sau, în epoci tîrzii, impunea chiar un anumit prenume. El intervenea la botez, dînd copilului un al doilea nume, hagiografic, și în situațiile în care considera că s-a dat un nume prea „modern", care nu este conform cu onomastica locală.

Un fapt care scoate și mai mult în evidență importanța ce se acordă numelor calendaristice este, de exemplu, și acela că la un individ care poartă două prenume unul dintre ele face parte din această categorie. El este dat fie de unul dintre membrii familiei, fie de preot, la botez. Procedeul acesta se întîlnește și astăzi frecvent.

Influența vieții religioase în alegerea numelui de botez are o importanță deosebită și ea iese la iveală mai ales în cazurile în care se întîlnesc nume de sfinți mai puțin cunoscuți.

1. Prenumele care apar astăzi frecvent în toată Moldova (și nu numai aici) sînt acelea care se dau după numele sfinților mari din calendare. Acestea formează, de fapt, baza sistemului nostru de denominație, nucleul care s-a impus datorită vechimii sale și care este încă

11. Cristureanu-Stan.
12. Pașca, *Studii*, 547.

dominant. Dintre acestea reținem atenția: *Ana, Constantin, Dumitru, Elena, Gheorghe, Grigore, Ilie, Ioan, Maria, Mihai, Nicolae, Pavel, Petru, Ștefan, Teodor, Vasile* ș. a.

ANA, unul dintre cele mai răspîndite nume de botez feminine românești, provine dintr-un vechi ebraic *Hannah* și este atestat în documente moldovenești la 1419 [13]. Impresionează mulțimea derivatelor și hipocoristicelor create pe teren românesc sau împrumutate, care circulă și ca prenume independente: *Anica, Nica, Anicuța, Nicuța, Cuța, Anișca, Nișca, Anișoara, Anița, Nița, Anuca, Anușa, Nușa, Anușca* (atestat în 1424 [14]), *Anuța, Nuța, Uța, Anca (atestat în 1497* [15]), *Ancuța, Aniția* [16]. Ca nume de familie se întîlnesc: *Anuței, Anuțoiu.*

CONSTANTIN provine din latinescul *Constantinus* și este un prenume foarte răspîndit la noi. Cea mai veche formă atestată în Moldova este *Costea* (1392 [17]). Urmează apoi: *Costîn* (1397 [18]), *Coste* (1430 [19]) și *Costin* (1431 [20]). *Constantin (Constandin, Costantin, Costandin)* și *Costache (Costachi)* apar mult mai tîrziu. Este prenumele de la care s-au format nenumărate derivate și hipocoristice: *Costa, Costăchel, Tache, Tăchel, Tăchiță, Costăchiță, Costan, Costel, Costică, Costin, Constantinel, Constantinuță, Costaș, Tică, Ticu, Ticuță, Dinu* etc. [21]. Dintre aceste forme unele au devenit și nume de familie: *Constantin, Costea, Costin, Costan* etc. [22]. *Constantina*, nume feminin, apare rar.

DIMITRIE (DUMITRU) corespunde grecescului *Demétrios* (femininul *Demetria).* Nume vechi (forma *Dimitrie* este atestată în 1393 [23], iar *Dumitru*, în 1421 [24]), răspîndit frecvent în toată Moldova, se întîlnește și astăzi, dominînd formele derivate și hipocoristice: *Mitu, Mitru, Mitea, Mitică, Tică, Ticu, Mituș, Mituc, Dumitrache, Mitrache, Tache, Dumitran, Mitran, Dumitraș, Dumitrașcu, Mitrașcu, Dumitrel, Dumitrică, Mitrică, Dumitriță, Mitriță, Dumitruș, Dumitruț, Mitruț(ă), Truță* etc. [25]. Unii cercetători consideră că din *Dumitru* derivă și *Duma* (atestat în 1399 [26]), *Dumea* (atestat în 1443 [27]) și *Dima* (atestat în 1461 [28]), cu toate că primele două sînt tratate ca nume laice, iar ultimul, de obicei, este considerat ca prenume aparte, din grecescul *Dimas.* Astăzi apar ca nume de familie: *Dumitru, Dumitraș, Dumitrache, Ticu, Mitu, Mitru, Mitran, Mitea, Mitrache, Mitache, Mitrică, Mitrașcu* și, recent, *Demetrius* [29].

---

13. DRH, A, I, doc. 46. Forma *Anna* apare în 1432 *(ibidem,* doc. 107).
14. DRH, A, I, doc. 58.
15. DRH, A, III, doc. 226.
16. Pentru răspîndirea acestor forme, vezi ALR, s. n., V, h. 1547; ALRM, s. n., III, h. 1281, 1282.
17. DRH, A, I, doc. 2.
18. *Ibidem,* doc. 5.
19. *Ibidem,* doc. 97.
20. *Ibidem,* doc. 103.
21. Pentru răspîndirea acestor forme, vezi ALR II/1, p. 111; ALR, s. n., V, h. 1521, 1522; ALRM, s. n., III, h. 1259, 1260.
22. Vezi și Bilețchi-Albescu, *Elemente,* 47.
23. DRH, A, I, doc. 4.
24. *Ibidem,* doc. 48.
25. Pentru răspîndirea acestor forme, vezi ALR, s. n., V, h. 1519, 1520; ALRM, s. n., III, h. 1256.
26. DRH, A, I, doc. 9.
27. *Ibidem,* doc. 236.
28. *Ibidem,* doc. 100.
29. Vezi și Bilețchi-Albescu, *Elemente,* 48.

ELENA este atestat în documentele moldovenești în anul 1466 [30] (apare și varianta *Olena* [31]), provine din grecescul *Heléna* și se întîlnește frecvent și astăzi în diverse forme: *Lena, Leana, Eliana, Ileana, Ilina, Lina, Ilena, Ilenuța, Luța, Luțica, Lenuța, Lența, Ilenuca, Lenuș, Ela, Lili* etc. [32].

GHEORGHE (din grecescul *Geórgios)* face parte din categoria numelor de botez cu cea mai mare răspîndire nu numai la noi. Se întîlnește frecvent, sub diverse forme, la toate popoarele Europei. În Moldova sînt atestate la sfîrșitul secolului al XIV-lea și în secolul al XV-lea formele: *Giurgiu* (1392 [33]), *Giurgea* (1437 [34]), *Giurcă* (1412 [35]), *Iuga* (1392 [36]), *Gherghe* (1449 [37]), *Gheorghie* (1454 [38]), *Gheorghi* (1470 [39]), *Ganea* (1491 [40]), *Giurgi* (1404 [41]), *Jurjea* (1452 [42]), *Jurja* (1461 [43]). Alte forme sînt ulterioare, creații de dată recentă: *Gheorghieș, Gheorghian, Gheorghișor, Gheorghiță, Gheorghițan, Ghiță, Gheorghică, Goga, Gogea, Gogu, Giurea, Giurcu, Iorga, Iorgu, Jura, George, Gică, Georgică, Ghițișor;* nume feminine: *Gheorghița, Gherghina, Gica* etc. [44]. Ca nume de familie astăzi sînt mai răspîndite: *Giurgiu, Giurgea, Gorgol, Gorgu, Gurgu, Gogu, Goga, Goagă, Iorgu, Iorga* etc. [45].

GRIGORE (din grecescul *Grigórios)* este și el un nume folosit des în Moldova încă din secolul al XV-lea, unde sînt atestate formele: *Golea,* (1428 [46]), *Gliga* (1487 [47]), *Grigor* (1488 [48]), *Grigorie* (1491 [49]), *Gligor* (1495 [50]). Alte nume specifice Moldovei ar fi: *Grigorescu, Grigoriu, Grigoran, Goran, Gore, Gorea, Gregorie, Grigoraș, Grigorce, Grigorașcu, Grigoruță, Grigoriță, Grigorică, Gligorică, Grigoruț, Griga, Gliga, Grig* etc. [51]. Unele dintre acestea se întîlnesc astăzi ca nume de familie [52].

ILIE continuă la noi vechiul nume ebraic ***Elijah(u).*** Pentru Moldova este atestat în secolul al XV-lea sub formele: *Ilieș* (1406 [53]), *Iliaș*

---

30. DRH, A, II, doc. 135.
31. *Ibidem,* doc. 138.
32. Pentru răspîndirea acestor forme, vezi ALR, II/1, p. 111; ALR, s. n., V, h. 1548, 1549; ALRM, s. n., III, h. 1285, 1286.
33. DRH, A, I, doc. 2.
34. *Ibidem,* doc. 172.
35. *Ibidem,* doc. 34.
36. *Ibidem,* doc. 2.
37. DRH, A, II, doc. 4.
38. *Ibidem,* doc. 42.
39 *Ibidem,* doc. 171.
40. DRH, A, III, doc. 98.
41. DRH, A, I, doc. 19.
42. DRH, A, II, doc. 16.
43. *Ibilem,* doc. 100.
44. Pentru răspîndirea acestor forme, vezi ALR, s. n., V, h. 1512, 1513.
45. Vezi și Bilețchi-Albescu, *Elemente,* 49-50.
46. DRH, A, I, doc. 75.
47. DRH, A, III, doc. 12.
48. *Ibidem,* doc. 42.
49. *Ibidem,* doc. 96.
50. *Ibidem,* doc. 168.
51. Pentru răspîndirea acestor forme ,vezi ALR, s. n., V, h. 1539, 1540; ALRM, s. n., III, h. 1273, 1274.
52. Vezi Bilețchi-Albescu, *Elemente,* 51-52.
53. DRH, A, I, doc. 20.

(1408[54]), *Ilie* (1434[55]), *Ileaș* (1436[56]) și *Ilea* (1442[57]). Astăzi sînt frecvente și alte variante și derivate, unele dintre ele, nume de familie: *Ile, Lie, Iliescu, Lică, Iliuță, Iliucă, Iluță, Iluț, Ilașcu* etc.[58].

ION (IOAN) reproduce pe vechiul ebraic *Johanan* și este cel mai răspîndit și frecvent nume de botez, într-o statistică el ocupînd primul loc. La sfîrșitul secolului al XIV-lea și în secolul al XV-lea în Moldova apar în documente diverse forme, unele dintre ele sub influență slavă: *Ioanîș* (1392[59]), *Ion* (1397[60]), *Ivanaș* (1397[61]), *Ioaniș* (1399[62]), *Oană* (1401[63]), *Ioanăș* (1419[64]), *Ivașco* (1419[65]), *Ivașcu* (1422[66]), *Oanța* (1423[67]), *Oancea* (1427[68]), *Onică* (1429[69]), *Ioil* (1434[70]), *One* (1436[71]), *Ioniș* (1440[72]), *Ionîș* (1440[73]), *Ionaș* (1440[74]), *Iancul* (1443[75]), *Oana* (1466[76]). Astăzi numărul derivatelor, variantelor și hipocoristicelor este imens, majoritatea dintre ele fiind creații românești: *Ioaneș, Oaneș, Neșu, Ioancea, Ioanim, Ioaniță, Oanță, Oancă, Oancea, Ionaș, Ioanea, Oanea, Onu, Iordache, Ionașcu, Oncu, Nelu, Ionuț, Onuță, Nuță, Ionică, Onică, Nica, Nică, Ionel, Ioniță, Niță, Nicușor, Jănică, Nicu* etc.; feminine: *Ioana, Oana, Oană, Iona, Ionica, Jana, Jenica* etc.[77].

MARIA, cel mai răspîndit și mai cunoscut prenume feminin românesc, continuă un vechi nume biblic, întîlnit mai mult în *Noul Testament*, și este lansat mai ales prin numele *Fecioarei Maria, Maica Domnului*. Pare a avea la bază ebraicul *Maryam*. În Moldova numele este menționat într-un document din anul 1428[78]; în 1433[79] apare *Marușea*. Impresionează și la acest nume numărul mare de variante, derivate și hipocoristice: *Măria, Marica, Măriica, Maricuța, Măricuța, Marcica, Mărioara, Marița, Măriuca, Măriuța, Măruca, Mărușca, Măruța, Maia, Marieta, Mioara, Mira* etc.[80]. *Mariana* și *Mara* pot fi derivate și ele de la

---

54. *Ibidem*, doc. 23.
55. *Ibidem*, doc. 134.
56. *Ibidem*, doc. 155.
57. *Ibidem*, doc. 218.
58. Pentru răspîndirea acestor forme, vezi ALR, s. n., V, h. 1544.
59. DRH, A, I, doc. 2.
60. *Ibidem*, doc. 5.
61. *Ibidem*.
62. *Ibidem*, doc. 9.
63. *Ibidem*, doc. 13.
64. *Ibidem*, doc. 45.
65. *Ibidem*.
66. *Ibidem*, doc. 49.
67. *Ibidem*, doc. 54.
68. *Ibidem*, doc. 69.
69. *Ibidem*, doc. 89.
70. *Ibidem*, doc. 130.
71. *Ibidem*, doc. 136.
72. *Ibidem*, doc. 203.
73. *Ibidem*, doc. 205.
74. *Ibidem*, doc. 207.
75. *Ibidem*, doc. 226.
76. DRH, A, II, doc. 132.
77. Pentru răspîndirea acestor forme, vezi ALR, s. n., V, h. 1510, 1511; ALRM, s. n., III, h. 1249, 1250.
78. DRH, A, I, doc. 78.
79. *Ibidem*, doc. 114.
80. Pentru răspîndirea acestor forme, vezi ALR, s. n., V, h. 1545, 1546; ALRM, s. n., III, h. 1283, 1284.

Maria, deși primul este mai apropiat de *Marian*, iar cel de al doilea nume, de *Marana*. Unele dintre formele menționate mai sus sînt recente, împrumuturi mai ales din limba franceză, dar cele mai multe sînt creații pe terenul limbii române.

MIHAI(L) corespunde unui vechi nume ebraic, *Mikael*. În Moldova sînt cunoscute forme încă de la sfîrșitul secolului al XIV-lea : *Mihail* (1393)[81]), *Mihalaș* (1397[82]), *Mihăilaș* (1399[83]), *Mihul* (1427[84]), *Mihailă* (1436[85]), *Mihăilă* (1437[86]), *Mihailo* (1443[87]), *Mihnea* (1464[88]), *Mihalco* (1467[89]), *Mihalcea* (1489[90]). Acestora li se adaugă în decursul timpului o serie de alte forme derivate sau hipocoristice : *Mihăilaș, Mihăilașcu, Mihăiluț, Mihăică, Mihăiță, Mihălucă, Mihăel, Mihăilescu, Mioc, Mihoc, Mihuț, Miu, Mihale, Mihalache, Mihalcea* etc.[91]. Dintre acestea unele circulă astăzi ca nume de familie.

NICOLAE (NICOLAIE) are la bază grecescul *Nikólaos* (în latină, *Nicolaus)*. În Moldova primele nume care apar sînt : *Nicola* (1428[92]), *Nicoară* (1432[93]), *Micula* (1443[94]) și derivatele : *Miculițea* (1434[95]), *Necorescu* (1461[96]). *Neculai* este atestat în 1462[97]. Alte forme (hipocoristice și derivate) sînt înregistrate mai tîrziu : *Necoriță, Nicoriță, Nicora, Nicor, Nicorici, Nicolau, Nicoleanu, Nicolescu, Nicula, Nicolaș, Nicolici, Nicolina, Colin, Nicoliță, Culai, Culiță, Niculuță, Luță, Neculăiță, Nicușor, Nelu, Nică, Nicuță, Naie, Năică, Laie* etc.[98]. De la aceste prenume s-au format o serie de nume de familie, care circulă pînă astăzi pe teritoriul Moldovei : *Nicolaie, Nicoară, Necula, Colea, Culai, Culea, Culeanu, Naie, Nicoleanu, Nicolescu, Nicolaiescu, Niculăiță, Nicolici* etc.[99].

PAVEL este o formă calendaristică explicată prin filieră greco-slavă (grecescul *Paulos* se pronunță *Pavlos*, ca urmare a transformării diftongului *-au-* în *-av-* [100]). În documentele moldovenești este atestat în 1434[101]. Alte forme au o răspîndire limitată. Pe lîngă *Pavăl*, se mai întîlnesc : *Pavelescu, Păvălaș, Păvăleț, Păvălolu, Păvălucă, Păvălel, Pav-*

---

81. DRH, A, I, doc. 4.
82. *Ibidem*, doc. 5.
83. *Ibidem*, doc. 9.
84. *Ibidem*, doc. 68.
85. *Ibidem*, doc. 145.
86. *Ibidem*, doc. 174.
87. *Ibidem*, doc. 243.
88. DRH, A, II, doc. 119.
89. *Ibidem*, doc. 147.
90. DRH, A, III, doc. 52.
91. Pentru răspîndirea acestor forme, vezi ALR, s. n., V, h. 1531, 1532. ALRM, s. n., III, h. 1275, 1276.
92. DRH, A, I, doc. 75.
93. *Ibidem*, doc. 108.
94. *Ibidem*, doc. 227.
95. *Ibidem*, doc. 131.
96. DRH, A, II, doc. 100.
97. *Ibidem*, doc. 107.
98. Pentru răspîndirea acestor forme, vezi ALR, s. n., V, h. 1523, 1524; ALRM, s. n., III, h. 1261.
99. Vezi și Bileţchi-Albescu, *Elemente*, 56; Iordan, *Dicţionar*.
100. Cf. și Ionescu, *Enciclopedie*, 232.
101. DRH, A, I, doc. 124.

luș, Pavelică, Pavelicu, Velică, Velean, Pava, Pavu [102]. Unele dintre acestea, dar în mod special *Pavel, Velea, Velicu, Velescu, Pavelescu, Paveliuc, Paveliu*, apar astăzi ca nume de familie [103].

PETRU este o creație specifică antroponimiei creștine, provine din grecescul *Pétros* (în latină, *Petrus)* și este înregistrat în documentele din Moldova în anul 1384 [104]. După această dată atestările sînt frecvente și ele cuprind chiar unele derivate : *Petrică* (1398 [105]), *Pătru* (1415 [106]), *Petrea* (1422 [107]), *Petriță* (1433 [108]), *Petraș* (1436 [109]), *Petrișor* (1437 [110]), *Pătraș* (1443 [111]), *Petrilă* (1448 [112]). Familia antroponimică se îmbogățește ulterior cu alte forme : *Petra, Pietra, Petre, Petruc, Petrucă, Petrescu, Petreanu, Petruș, Petrușor, Petruț, Petrușca, Petrache, Petrăchel, Petrăchescu, Petrican, Petricel, Petrașcu, Pătrășcanu, Pătrășcoiu* etc. [113]. De asemenea, de la numele masculine anterioare s-au format și unele feminine : *Petra, Petria, Petrica, Petrina, Petruța, Pietrana, Petruca, Pătruța.* Multe din aceste forme sînt astăzi și nume de familie.

ȘTEFAN continuă grecescul *Stéphanos*, nume vechi și foarte răspîndit și în Moldova, unde documentar apare de la sfîrșitul secolului al XIV-lea : *Stețco* (1392 [114] ; după ucraineanul *Steţko), Ștefan* (1393 [115]), *Stepan* (1429 [116] ; după bulgarul-rus *Stepan), Ștefu*l (1432 [117] ; fără finala care a fost confundată cu sufixul *-an)* și diminutivul *Ștefănel* (1443 [118]). Alte forme din familia cuvîntului sînt prenume și nume de familie : *Ștefănică, Ștefănucă, Ștefănel, Ștefăniță, Ștefanache, Fănică, Fănel, Fane, Fănuță, Ștefănucă, Fanache, Ștefea, Ștefl*ea ; feminine : *Ștefania, Ștefana, Fănica, Fana, Ștefănica* [119].

TEODOR (TUDOR) are la bază grecescul *Theódoros* (în latină, *Theodorus)* și este folosit frecvent în Moldova, primele atestări datînd de la sfîrșitul secolului al XIV-lea : *Todor* (1393 [120]) și *Toader* (1397 [121]). În secolul următor mai sînt înregistrate și alte forme : *Tudor* (1412 [122]),

---

102. Pentru răspîndirea acestor forme, vezi ALR, s. n., V, h. 1517, 1518; ALRM, s. n., III, h. 1257, 1258.

103. Vezi și Bileţchi-Albescu, *Elemente* 58; Iordan, *Dicţionar.*

104. DRH, A, I, doc. 1.

105. *Ibidem*, doc. 8.

106. *Ibidem*, doc. 41.

107. *Ibidem*, doc. 49.

108. *Ibidem*, doc. 114.

109. *Ibidem*, doc. 164.

110. *Ibidem*, doc. 175.

111. *Ibidem*, doc. 236.

112. *Ibidem*, doc. 284.

113. Pentru răspîndirea acestor forme, vezi ALR, s. n., V, h. 1515, 1516; ALRM, s. n., III, h. 1253, 1254.

114. DRH, A, I, doc. 2.

115. *Ibidem*, doc. 4.

116. *Ibidem*, doc. 91.

117. *Ibidem*, doc. 107.

118. *Ibidem*, doc. 229.

119. Pentru răspîndirea acestor forme, vezi ALR, s. n., V, h. 1537, 1538; ALRM, s. n., III, h. 1271, 1272.

120. DRH, A, I, doc. 4.

121. *Ibidem*, doc. 5.

122. *Ibidem*, doc. 32.

Toder (1428 [123]), *Tador* (1431 [124]) *Tudora (Mihul Tudora,* la 1455 [125]), *Tudoran* (1487 [126]), *Tudorică* (1490 [127]), *Tuduran* (1502 [128]), *Tudora* (1479 [129]; nume feminin). După aceea, ca de altfel și astăzi, cuvîntul circulă și sub alte forme : *Teodor, Teodorescu, Teodoreanu, Dorin, Doru, Teo, Todu, Todică, Dicu, Todiță, Toduță, Todirică, Tudorache, Todiriță, Teodorel, Tudorel, Todoran, Tudorică;* feminine : *Teodora, Túdora, Tudóra, Todóra, Todirica, Tudorița, Dorina, Dora* [130]. Dintre cele masculine unele dintre ele sînt și nume de familie : *Doru, Dorea, Todu, Dodu, Teodoru, Teodorescu* etc. [131].

VASILE (VASILIE) este un nume vechi și frecvent în toate provinciile țării, unde continuă grecescul *Basíleios* (în latină, *Basílius).* În Moldova unele forme ale cuvîntului sînt atestate documentar la începutul secolului al XV-lea : *Vasilie* (1419 [132]; formă calendaristică cultă), *Vasile* (1436 [133]) și femininul *Vasilisa* (1408 [134]). Cele mai dese forme sub care circulă cuvîntul sînt : *Vasilică, Sile, Vasilaș, Vasilucă, Lică, Licuță, Vasiliță, Vasiluță, Vasilache, Vasilcă, Vasilescu, Vasileanu;* feminine : *Vasilica, Vasilia, Vasilena* etc. [135]. Unele dintre acestea sînt și nume de familie ; ca și : *Vasu, Văsescu, Vasiescu, Vasilescu, Silea* etc. [136].

2. Există o serie de prenume calendaristice care nu au frecvența și răspîndirea celor discutate anterior, dar care se întîlnesc totuși în Moldova destul de des : ADRIAN *(Andrian, Udrea* și *Udre,* din lat.-gr. *Andrianus* „ca *Undrea* din *Îndrea* din *Andreas*“ [137]; toate și n. fam.), ALEXANDRU (atestat în 1398 [138], iar în 1392 forma *Olecsandro* [139], *Alisandru, Alecu, Lisandru, Sandu, Lixandru,* toate și n. fam ; derivate și hipocoristice : *Alisăndrel, Alisăndrică, Alisăndruț, Alecuță, Săndel, Sănduță, Săndică, Săndulache,* ultimul și n. fam.) [140], ALEXANDRA *(Lixandra, Lisandra, Sanda),* ANASTASIA (atestat în 1408 [141]; *Nastasia,* atestat în 1472 [142], *Nasta,* atestat în 1483 [143], *Nastea,* atestat în 1427 [144], *Nastasica, Năstăsica, Năstăsoaia, Năstăsuca, Năstăcuța, Năstăsuica, Tasia, Sia)* [145], ANASTASIE (atestat în 1462 [146]; *Atanase, Năstase, Naste,*

---

123. *Ibidem.* doc. 75.
124. *Ibidem,* doc. 103.
125. DRH, A, II, doc. 49.
126. DRH, A, III, doc. 14.
127. *Ibidem,* doc. 77.
128. *Ibidem,* doc. 282.
129. DRH, A, II, doc. 213.
130. Pentru răspîndirea acestor forme, vezi ALR, s. n., V, h. 1529, 1530; ALRM, s. n., III, h. 1265, 1266.
131. Vezi și Bilețchi-Albescu, *Elemente,* 60.
132. DRH, A, I, doc. 46.
133. *Ibidem,* doc. 158.
134. *Ibidem,* doc. 23.
135. Pentru răspîndirea acestor forme, vezi ALR, s. n., V, h. 1527, 1528; ALRM, s. n., III, h. 1263, 1264.
136. Cf. și Bilețchi-Albescu, *Elemente,* 61.
137. DOR, 4; cf. și DR, IV^2, 871.
138. DRH, A. I, doc. 6.
139. *Ibidem,* doc. 2.
140. Pentru răspîndirea acestor forme, vezi ALR, s. n., V, h. 1535, 1536; ALRM, s. n., III, h. 1268.
141. DRH, A, I, doc. 23.
142. DRH, A, II, doc. 184.
143. *Ibidem,* doc. 251.
144. DRH, A, doc. I, doc. 69.

atestat în 1465 [147], *Nastu, Năstăsucă, Nastasiu, Nastă, Năstac, Tacu,* toate și n. fam.) [148], ANDREI (atestat în 1427 [149]; *Andreica,* atestat in 1443 [150], *Andreicu*, atestat în 1448 [151], *Andriaș*, atestat în 1329 [152], *Andrica*, atestat în 1443 [153], *Andrieș*, atestat în 1446 [154], *Andrea*, atestat în 1470 [155], *Andreică*, atestat în 1473 [156], *Andriucă, Andriuță, Andricuță, Andruț, Andru*, toate și n. fam.) [157], ANTONIE (atestat în 1401 [158], *Andonie*, atestat în 1490 [159], *Andoni, Anton*, toate și n. fam.; *Antonuță, Antoniță, Toniță, Tonuță, Antonică, Antonaș, Antonel)* [160], ATANASIE *(Atanase, Anasia*, atestat în 1494 [161], *Tănase, Tănasie, Tănăsică, Tănăsucă, Tăsică* și, probabil, *Tanu*, toate și n. fam.) [162], DAN (DANIEL) (atestat în 1414 [163]; și n. fam.; și hipoc. *Dănuț),* DESPINA, DOMNICA, ECATERINA *(Catina*, atestat în 1499 [164], *Caterina, Catrina, Catinca, Tinca),* ELISAVETA *(Elisafta*, atestat în 1490 [165], *Elisabeta, Saveta, Lisaveta, Lisabeta, Savetuca, Savețica, Săftica, Safta*, atestat în 1503 [166], *Săftița, Veta, Vetuța, Lisavețica, Vetica, Vetița)* [167], EMILIAN *(Emil, Milică),* EUFROSINA *(Efrosina*, atestat în 1490 [168], *Frăsina, Frăsîna, Frosa, Frusina*, atestat în 1480 [169], *Frăsinica, Frăsînica)* [170], EVDOCHIA (atestat în 1469 [171], *Eudochia*, atestat în 1488 [172], *Dochia, Dochița, Odochia, Dochițuca, Duchița)* [173], EVGHENIA *(Eugenia, Gena, Genica),* EVGHENIE *(Eugen, Genu; Ghenie și Ghinea,* n. fam.), GAVRIL (atestat în 1398 [174],

---

145. Pentru răspîndirea acestor forme, vezi ALR, s. n., V, h. 1566; ALRM, s. n., III, h. 1309, 1310.
146. DRH, A, II, doc. 102.
147. *Ibidem*, doc. 130.
148. Pentru răspîndirea acestor forme, vezi ALR, s. n., V, h. 1565; ALRM, s. n., III, h. 1307, 1308.
149. DRH, A, I, doc. 68.
150. *Ibidem*, doc. 228 *(Andrico).*
151. *Ibidem*, doc. 282.
152. *Ibidem*, doc. 2.
153. *Ibidem*, doc. 241.
154. *Ibidem*, doc. 265.
155. DRH, A, II, doc. 163.
156. *Ibidem*, doc. 195.
157. Pentru răspîndirea acestor forme, vezi ALR, s. n., V, h. 1525, 1526; ALRM, s. n., III, h. 1262.
158. DRH, A, I, doc. 14.
159. DRH, A, III, doc. 81.
160. Pentru răspîndirea acestor forme, vezi ALR, s. n., V, h. 1541; ALRM, s. n., III, h. 1278.
161. DRH, A, III, doc. 140.
162. Pentru răspîndirea acestor forme, vezi ALR, s. n., V, h. 1564; ALRM, s. n., III, h. 1305, 1306.
163. DRH, A, I, doc. 36.
164. DRH, A, III, doc. 248.
165. *Ibidem*, doc. 59.
166. *Ibidem*, doc. 286.
167. Pentru răspîndirea acestor forme, vezi ALR, s. n., V, h. 1550, 1551; ALRM, s. n., III, h. 1287, 1288.
168. DRH, A, III, doc. 76.
169. DRH, A, II, doc. 229.
170. Pentru răspîndirea acestor forme, vezi ALR, s. n., V, h. 1562; ALRM, s. n., III, h. 1301, 1302.
171. DRH, A, II, doc. 157.
172. DRH, A, III. doc. 34.
173. Pentru răspîndirea acestor forme, vezi ALR, s. n., V, h. 1563; ALRM, s. n., III, h. 1303, 1304.
174. DRH, A, I, doc. 6.

Gavrilă, Gavrilaș, Gavriluță, Gavrileanu, Gavrilescu, toate și n. fam.; *Gavrilică, Vălică, Gavriluț, Văluță, Viluță, Vilă)* [175], IRINA, MARANA *(Mara,* atestat în 1481 [176], *Mără;* pot fi și din *Maria),* MARIAN *(Mariana;* poate fi și din *Maria),* MARINA (atestat în 1470 [177], *Mărina,* atestat în 1424 [178], *Marena,* atestat în 1424 [179], *Marenca,* atestat în 1488 [180]), NATALIA *(Natalița, Lița),* SOFIA (atestat în 1462 [181], *Sofița, Soficuța, Ficuța, Sofiica,* atestat în 1470 [182], *Sofiuca, Sofiuța, Fița)* [183], TATIAN *(Tetiana, Titiana,* atestat în 1487 [184], *Tatiana),* TEOFIL, VALENTIN, VALENTINA, VERONICA, VICTOR, ZOE *(Zoica,* atestat în 1479 [185], *Zoița).*

3. În afară de aceste nume, trebuie amintite și altele, mai puțin sau deloc întrebuințate astăzi, dar care s-au întîlnit în diferite epoci în Moldova, ca nume de botez. Ele mai îndeplinesc sporadic această funcție, dar apar în momentul de față, în cele mai multe cazuri, sub diverse forme, ca nume de familie: AGAPIE (atestat în 1448 [186]; și *Agafiia,* atestat în 1490 [187], *Agapi, Agache, Agachi, Agachie, Agafie, Agafiței, Gache,* n. fam.; *Gafencu, Gafenco* și *Gafincu,* DOR le derivă din *Agatha),* AGAPIT (*Pitu,* n. fam.), AGATANGEL (n. fam., atestat în Neamț la 1936 [188]), AGATHA (și *Agîta,* atestat în 1499 [189]), AGATHON *(Agaton, Gaftea, Gafton,* toate n. fam.), AGRIPINA (și *Gripina),* ALEXIE (și *Alexi, Alexa,* atestat în 1435 [190], *Alexe, Alexoaiei,* toate n. fam.), ALIPIE *(Halip* și *Halipa,* n. fam.), AMFILOHIE *(Hilochi,* n. fam.), AMVROSIE *(Ambrozie, Bruju, Bruja,* toate n. fam.), ANANIA (și *Ananie,* atestat în 1462 [191], *Nanu, Nanea* și *Nan,* toate n. fam.; ultimul, atestat ca prenume în Moldova la 1421 [192]), ANATOLIE (și *Anatol),* ANDRONIC (atestat în 1437 [193], *Andron, Dron,* toate n. fam.), ANGHEL (și *Anghelescu, Angheliță, Angheluță,* toate n. fam.), ANISIA, ANTIM (și *Timu, Antimon,* toate n. fam.), ANTIOH, ANTIPA (și *Antip, Tipa,* toate n. fam.), ARCADIE, ARGHIR (n. fam.), ARHIP (și *Archip,* n. fam.), ARISTARH *(Alistar,* și n. fam.), ARON (n. fam.), ARSENIE (și *Arsene,* n. fam.), ARTEMIE (n. fam.), AVRAAM *(Avram,* atestat în 1459 [194]; și n. fam.), AVXENTIE *(Axente, Axinte,* n. fam.), BARTHOLOMEU (și *Vartolomei ,Hortolomei, Tolomei,* n. fam.), BENEDICT (și n. fam.),

---

175. Pentru răspîndirea acestor forme, vezi ALR, s. n., V, h. 1533, 1534; ALRM, s. n., III, h. 1269, 1270.
176. DRH, A, II, doc. 232.
177. *Ibidem,* doc. 165.
178. DRH, A, I, doc. 57.
179. *Ibidem,* doc. 58.
180. DRH, A, III, doc. 20.
181. DRH, A, II, doc. 102.
182. *Ibidem,* doc. 167.
183. Pentru răspîndirea acestor forme, vezi ALR, s. n., V, h. 1552, 1553; ALRM, s. n., III, h. 1289, 1290.
184. DRH, A, III, doc. 3.
185. DRH, A, II, doc. 212.
186. DRH, A, I, doc. 280.
187. DRH, A, III, doc. 67.
188. Bilețchi-Albescu, *Elemente,* 44.
189. DRH, A, III, doc. 244.
190. DRH, A, I, doc. 135.
191. DRH, A, II, doc. 107.
192. DRH, A, I, doc. 48.
193. *Ibidem,* doc. 173.
194. DRH, A, II, doc. 88.

CALIST (atestat în 1445 [195]), CALISTRAT (și *Calistru*, n. fam.), CALOIANU (și *Caloian*, atestat în 1441 [196], n. fam.), CANDID(US) (*Cîndea*, atestat în 1435 [197] și în 1454, sub forma *Toma a lui Cînde* [198], *Cîndu*, *Cîndescu*, atestat în 1452 : *Oană Cîndescul* [199], *Condu*, toate n. fam.), CARP (atestat în 1453 [200], n. fam.), CEZAR (și, rar, n. fam.), CHIPRIAN (atestat în 1420 [201]; și *Ciprian*, recent, foarte des), CHIR (și : *Chiru*, *Chiriță*, *Chiriță*, n. fam.), CHIRA (și *Chiriță*), CHIRANA (atestat în 1473 [202]), CHIRIC (și *Chirica*, n. fam.), CHIRIL (și *Chirilă*, n. fam.), CODRAT (și: *Condrat*, *Condra*, *Condrea*, n. fam.), CODRU (și: *Codrescu*, *Codreanu*, toate n. fam.), COSMA (și: *Cozma*, atestat în 1449 [203], *Cozmescu*, *Cozman*, toate n. fam.), CRISTOFOR (și n. fam.), DAMASCHIN (și *Schina*, n. fam.), DAMIAN (și n. fam.), DARIE (și n. fam.), DAVID (atestat în 1444 [204]; și: *Davidescu*, *Davideanu*, toate n. fam.), DIMA (atestat în 1461 [205]; și n. fam.), DIOMID (*Domide*, *Dominte*, n. fam.), DIONISIE (și: *Dionis*, *Dionisă*, *Dianiș*, atestat în 1415 [206], *Dieniș*, atestat în 1428 [207], *Donose*, *Onisie*, toate n. fam.), DIU (n. fam.), DOMETIAN (*Domentian*, atestat în Moldova la 1407 [208]; *Metianu*, n. fam.), DOMETIE (*Domentie*, *Minte*, *Mintescu*, probabil și *Dominte*, toate n. fam.), DOROTEI (și *Doroftei*, n. fam.), DOSITEI (atestat în 1443 [209]; și *Dosoftei*, atestat în 1438 [210], n. fam.), EFREM (atestat în 1488 [211], *Ifrim*, *Frimu*, toate n. fam.), EFTIMIE (și *Iftimie*, n. fam.), ELADIE (și *Ladu*, n. fam.), ELEVTERIE (*Lefter*, n. fam.), ELISEI (și *Ilisei*, n. fam.), EPIFANIE (*Chifan*, *Chifu*, *Pifu*, toate n. fam.), EUFIMIA, EVDOCHIM, EVSTATIE (*Eustatie*, atestat în 1444 [212], *Eustațiu*, *Ostahie*, *Ostafie*, *Stafie*, n. fam.), EVSTRATIE (*Istrati*, *Istrate*, *Strat*, n. fam.), FEVRONIA, FILIMON (atestat în 1428 [213]; n. fam.), FILIP (atestat în 1428 [214]; și n. fam.), FILOTEEA (*Filofteia*), FOCA (n. fam.), GAIE (*Gaiu*, n. fam.), GHEDEON (atestat în 1428 [215], GHELASIE (și *Ghelase*, n. fam.), GHENADIE (atestat în 1476 [216]; și n. fam.), GHERASIM (și *Gherasă*, n. fam.), GHERMAN (atestat în 1422 [217]; și n. fam.), GHERVASIE (și : *Ghirvasie*, *Ghervasă*, *Chirvase*, *Ghirvas*, toate n. fam.), HARALAMBIE (și: *Haralamb*, *Harea*, *Lambu*, toate n. fam.), HARITON (n. fam.), HRISANT (și: *Hrisante*, *Hris*, atestat

195. DRH, A, I, doc. 259.
196. *Ibidem*, doc. 217.
197. *Ibidem*, doc. 138.
198. DRH, A, II, doc. 40.
199. *Ibidem*, doc. 22.
200. *Ibidem*, doc. II (considerat fals).
201. DRH, A, I, doc. 47.
202. DRH, A, II, doc. 191.
203. *Ibidem*, doc. 4.
204. DRH, A, I, doc. 246.
205. DRH, A, II, doc. 100.
206. DRH, A, I, doc. 40.
207. *Ibidem*, doc. 70.
208. *Ibidem*, doc. 21.
209. *Ibidem*, doc. 227.
210. *Ibidem*, doc. 187.
211. DRH, A, III, doc. 40.
212. DRH, A, I, doc. 246.
213. *Ibidem*, doc. 75.
214. *Ibidem*.
215. *Ibidem*, doc. 71.
216. DRH, A, II, doc. 208.
217. DRH, A, I, doc. 52.

în 1479: *fîntîna lui Hris* [218], *Hristea,* toate n. fam.), IACOV (și *Iacob,* n. fam.), IEREMIA *(Eremia,* atestat în 1456 [219], *Irimia,* n. fam.), IEROTEI *(Irofte,* n. fam.), IGNATIE (atestat în 1462 [220]; și *Ignat,* atestat în 1412 [221], n. fam.), ILARIE, ILARION (atestat în 1397 [222], *Larion,* n. fam.), IOACHIM *(Ichim,* atestat în 1503 [223]; n. fam.), IOSIF (atestat în 1398 [224]; și *Iosub,* n. fam.), IPATIE (și *Ipate,* n. fam.), ISAC (atestat în 1440 [225]; n. fam.), IUSTIN, LAUR (și: *Lavru, Lavric, Lavăr,* toate n. fam.), LAZĂR (atestat în 1431 [226], *Lăzărucă, Lăzărică,* și n.fam.), [227], LEON (și *Leonte,* n. fam.), LONGHIN *(Loghin,* n. fam.), LUCA (atestat în 1436 [228], *Lucaci,* atestat în 1428 [229], n. fam.), LUCHIAN (și n. fam.), MACARIE (atestat în 1443 [230]; și n. fam.), MACOVEI (și n. fam.), MACRINA, *(Macrea,* atestat în 1429 [231]; n. fam.), MAGDALINA (și: *Măgdălina,* atestat în 1475 [232], *Magda,* atestat în 1472 [233]), MANASE (și *Manasie,* atestat în 1436 [234]; și n. fam.), MANUEL *(Manoil,* atestat în 1436 [235], *Manuil,* atestat în 1428 [236], *Manea,* atestat în 1401 [237], *Mane,* atestat în 1452 [238], *Manu,* atestat în 1452 [239], *Manoli,* atestat în 1463 [240], *Manoilă* și *Mănăilă,* atestate în 1483 [241], *Manciul,* atestat în 1429 [242], toate și n. fam.), MARCU (atestat în 1428 [243]; n. fam.), MARDARIE *(Mardare* și *Mardale,* n. fam.), MARTA *(Martha,* atestat în 1414 [244]), MARTIN (atestat în 1470 [245]; și n. fam.), MATEI (atestat în 1437 [246]; și n. fam.), MAXIM (atestat în 1415 [247]; și n. fam.), MELANIA, MELETIE *(Melinte, Melintie, Meleghie,* toate n. fam.), METODIE *(Miftodie,* atestat în 1458 [248], *Miftode, Iftode,* toate n. fam.), MINA, MIRON (atestat în 1470 [249]; și n. fam.), MISAIL, MOISE (și *Moișă,* atestat în 1423 [250]; n.

---

218. DRH, A, II, doc. XX (considerat fals).
219. *Ibidem,* doc. 58.
220. *Ibidem,* doc. 102.
221. DRH, A, I, doc. 32.
222. *Ibidem,* doc. 5.
223. DRH, A, III, doc. 284.
224. DRH, A, I, doc. 6.
225. *Ibidem,* doc. 206.
226. *Ibidem,* doc. 103.
227. Pentru răspîndirea acestor forme, vezi ALR, s. n., V, h. 1542, 1543; ALRM, s. n., III, h. 1279, 1280.
228. DRH, A, I, doc. 160.
229. *Ibidem,* doc. 75.
230. *Ibidem,* doc. 241.
231. *Ibidem,* doc. 94.
232. DHR, A, II, doc. 203.
233. *Ibidem,* doc. 182.
234. DRH, A, I, doc. 154.
235. *Ibidem,* doc. 159.
236. *Ibidem,* doc. 80.
237. *Ibidem,* doc. 13.
238. DRH, A, II, doc. 20.
239. *Ibidem,* doc. 21.
240. *Ibidem,* doc. VI (considerat fals).
241. *Ibidem,* doc. 251.
242. DRH, A, I, doc. 83.
243. *Ibidem,* doc. 24.
244. *Ibidem,* doc. 36.
245. DRH, A, II, doc. VIII (considerat fals).
246. DRH, A, I, doc. 175.
247. *Ibidem,* doc. 41.
248. DRH, A, II, doc. IV (considerat fals).
249. *Ibidem,* doc. VII (considerat fals).
250. DRH, A, I, doc. 54.

fam.), NEOFIT, NICHIFOR (și *Nechifor*, atestat în 1488 [251], *Chifor;* și n. fam.), NICHITA (atestat în 1437 [252]; și n. fam.), NICODIM, NISTOR (atestat în 1479 [253]; și n. fam.), ONUFRIE *(Onofrei, Onufrei,* atestat în 1461 [254]; n. fam.), PAHOMIE (atestat în 1503 [255]), PALADIE *(Palade* n. fam.), PAMFILIE *(Pamfil, Pamfir, Pamfile,* toate n. fam.), PANCRATIE *(Pangrate,* n. fam.), PANTELIMON (și: *Pintilie, Pantea,* atestat în 1453 [256], *Pante,* atestat în 1488 [257], *Pîntea,* atestat în 1453 [258], *Pantelei,* atestat în 1464 [259], *Pandea, Pandele,* toate n. fam.), PARTENIE, PATRICHIE *(Patriciu,* n. fam.), PELAGHIA, PLATON (n. fam.), POMPIE (și *Pompul,* n. fam.), PORFIRIE *(Profir, n. fam.; Profira),* PREDA (și n. fam.), PROCA (și n. fam.), PROCOPIE (atestat în 1499 [260]; și: *Procop,* atestat în 1436 [261], *Pricop, Precop, Precup, Proca, Pricopie, Precu,* toate n. fam.), PROHOR (și n. fam.), RODION, ROMAN (atestat în 1397 [262]; și n. fam.), SALOMIA, SAMSON (și n. fam.), SAMUIL (și *Samoil,* atestat în 1438 [263]), SAVA (atestat în 1443 [264], *Savu;* și n. fam.), SAVIN (și n. fam.),SERAFIM, SERGHIE, SILUAN (atestat în 1422 [265], *Silion,* atestat în 1495 [266], *Selion;* n. fam.), SILVESTRU (și: *Selvestru, Sălăvăstru,* n. fam.), SIM *(Sima,* atestat în 1437 [267], *Simu,* n. fam.), SIMEON (atestat în 1428 [268], *Simion,* atestat în 1427 [269]; și n. fam.), SIMON, SOFRONIE (și: *Frone, Fronea,* n. fam.), SOLOMON (atestat în 1428 [270]; și n. fam.), SPIRIDON (atestat în 1502 [271]; și: *Spirea, Spira, Speru, Ispir, Scridon, Cridon,* toate n. fam.), STAHIE (atestat în 1464 [272], *Stahi,* n. fam.), STAMATE (și n. fam.), STATIE *(State,* n. fam.), STAVRU (și n. fam.), STELIAN (și n. fam.), STRATILAT *(Stratulat,* n. fam.), TARASIE (atestat în 1464 [273]; și n. fam.), TEODOSIE *(Tudose, Todosia, Teodosia,* n. fam.), TEOFAN (și *Tofan,* atestat în 1437 [274]; n. fam.), TIMOTEI (atestat în 1490 [275], *Timothei,* atestat în 1491 [276], *Timoftei,* atestat în 1491 [277], *Timofte,* toate n. fam.). TIRON (și n. fam.), TOMA (atestat în 1428 [278]; și n. fam.), TRIFON (și *Triful,*

251. DRH, A, III, doc. 41.
252. DRH, A, I, doc. 175.
253. DRH, A, II, doc. 212.
254. *Ibidem,* doc. 100.
255. DRH, A, III, doc. 295.
256. DRH, A, II, doc. 35.
257. DRH, A, III, doc. 31.
258. DRH, A, II, doc. 35.
259. *Ibidem,* doc. 121.
260. DRH, A, III, doc. 236.
261. DRH, A, I, doc. 158.
262. *Ibidem,* doc. 5.
263. *Ibidem,* doc. 180.
264. *Ibidem,* doc. 241.
265. *Ibidem,* doc. 50.
266. DRH, A, III, doc. 151.
267. DRH, A, I, doc. 170.
268. *Ibidem,* doc. 70.
269. *Ibidem,* doc. 68.
270. *Ibidem,* doc. VII, (considerat fals).
271. DRH, A, III, doc. 283.
272. DRH, A, II, doc. 123.
273. *Ibidem.*
274. DRH, A, I, doc. 170.
275. DRH, A, III, doc. 74.
276. *Ibidem,* doc. 93.
277. *Ibidem,* doc. 86.
278. DRH, A, I, doc. 75.

atestat în 1438 [279], *Trif*, atestat în 1493 [280], *Trifan*, atestat în 1487 [281]; și n. fam.), TROFIM (și: *Trofin*, atestat în 1399 [282], *Trufin*, n. fam.), VARLAAM (atestat în 1471 [283]; *Vîrlan*, n. fam.), VARNAVA (*Vîrnav*, *Vîrnă*, n. fam.), VARTOLOMEI (și n. fam.), VARVARA (atestat în 1480 [284]), VENIAMIN, VISARION (și n. fam.), VLASIE (atestat în 1470 [285], *Vlasîn*, atestat în 1470 [286], *Vlașin*, atestat în 1435 [287], *Vlas*, n. fam.), ZAHARIA (atestat în 1428 [288]; și n. fam.), ZINAIDA (și *Zenaida*), ZINOVIA (și *Zenovia*), ZOSIMA (*Zosin*, n. fam.).

Trebuie subliniat faptul că o circulație restrînsă au avut și numele împrumutate din *Vechiul Testament*, în special acelea care nu sînt trecute în calendar: *Adam*, *Avel*, *Aron*, *Asineta*, *Eva*, *Ghedeon*, *Hamat*, *Hus*, *Isac*, *Iudita*, *Macovei*, *Manase*, *Natan*, *Noe*, *Rahela*, *Reveca*, *Serafim*, *Set*, *Solomon*. Nici altele, cele consemnate în calendar, nu s-au bucurat de o mai mare răspîndire: *Azaria*, *Iacov*, *Iov*, *Isaia*, *Moise*, *Naum*, *Rafail*, *Sion*, *Sofonia* etc. Dintre ele, astăzi mai apar cîteva.

II. *Antroponime provenite de la numele unor sărbători*

Unele antroponime sînt date după numele sărbătorilor religioase. Procedeul este astăzi pe cale de dispariție, dar el a fost, se pare, destul de folosit într-o epocă mai veche. Se afirmă chiar, nu fără temei, că aceste nume sînt printre primele care au caracter creștin. Dovadă este și faptul că unele dintre ele sînt atestate documentar, în Moldova, încă de la sfîrșitul secolului al XIV-lea (în celelalte provincii, cu mult mai înainte) și că au circulat în anumite regiuni destul de frecvent pînă nu de mult. Astfel, în cercetările efectuate de Ștefan Pașca în Țara Oltului în jurul anului 1930, în cele 64 de localități anchetate, într-un număr de 20 s-a răspuns că la botez noilor născuți li se dau nume după sărbători mari [289]. Folosite inițial ca prenume, astăzi sînt cunoscute mai ales ca nume de familie și doar unele derivate îndeplinesc funcția veche antroponimică.

BOTEZ, ca prenume, apare destul de rar, astăzi fiind frecvent doar ca nume de familie. Este atestat în secolul al XIII-lea în Ungaria, în localități unde erau români [290]. Numele este dat după sărbătoarea *Botezul Domnului (Boboteaza)*. Unii cercetători leagă antroponimul de unul din sensurile adj. *botezat* „(om) care s-a creștinat, (om matur) care și-a schimbat religia, trecînd la creștinism“ [291], fapt care nu este întru totul argumentat și nu pare a fi plauzibil. În Moldova apare destul de des ca nume de familie, alături de derivatele *Botezan* și *Botezatu*, care, uneori, poate să facă aluzie și la obiceiul „de a reboteza copilul spre a fi ferit de pericolul de a muri“ [292].

279. *Ibidem*, doc. 190.
280. DRH, A, III, doc. 130.
281. *Ibidem*, doc. 16.
282. DRH, A, I, doc. II (considerat fals).
283. DRH, A, II, doc. 176.
284. *Ibidem*, doc. 224.
285. *Ibidem*, doc. VII (considerat fals).
286. *Ibidem*, doc. IX (considerat fals).
287. DRH, A, I, doc. 142.
288. *Ibidem*, doc. 74.
289. Vezi Pașca, *Nume*, 24.
290. Drăganu, *Românii*, 341.
291. DOR, 25; Iordan, *Dicționar*, 76.
292. Pașca, *Nume*, 186-187.

CRĂCIUN este un nume vechi de persoană [293], atestat frecvent în documente încă din jurul anilor 1336 și 1339 [294] și a pătruns în toponimie în toate provinciile românești. Cuvîntul, ca nume al sărbătorii, a suscitat nenumărate discuții privind etimologia: s-a propus originea latină a termenului, proveniența sa slavă (dar nu a fost exclusă nici posibilitatea ca o serie de limbi, cum ar fi rusa, ucraineana, bulgara, slovaca, chiar maghiara, să fi preluat cuvîntul direct din română), s-a emis chiar ideea unui etimon latin pătruns la noi prin filieră slavă sau a unui radical albanez. În antroponimie pare a fi o creație românească (se face uneori legătura și cu personajul folcloric „mos Crăciun") [295]. Ca nume de botez, *Crăciun* este atestat documentar în Moldova încă din anul 1414. Atunci, un oarecare *Crăciun Belcescul* [296], împreună cu fiii săi, primește danie satul unde era casa lui și satul Negoești. În documentele moldovenești el mai apare în: 1429 *(Crăciun Purcelescul)* [297], 1431 (casa lui *Crăciun de la Piatra)* [298], 1437 *(Crăciun, pîrcălab)* [299], 1453 și 1462 *(Piatra lui Crăciun)* [300], 1466 *(Hotarul lui Crăciun)* [301], 1487 *(Crăciun)* [302], 1492 *(Crăciun Belcescu)* [303], 1495 și 1502 *(Crăciun)* [304]. Astăzi, *Crăciun* nu mai este folosit ca prenume, ci numai ca nume de familie, mai ales în cuvinte derivate: *Crăciunaș, Crăciuneanu, Crăciunel, Crăciunescu, Crăciunete* (în Oltenia, mai ales), *Crăciunică, Crăciunoiu* etc. [305]. Dintre aceste derivate, cele formate cu sufixe diminutivale sînt folosite, rar, și ca prenume. *Crăciuna, Crăciunica* și *Crăciuneasca,* prenume feminine, apar cu totul izolat.

DUH și DUHA [306], aproape inexistente astăzi în onomastica românească, amintesc de sărbătoarea *Pogorîrea Sfîntului Duh (Rusaliile).* Tot aici, legat de această zi, am putea încadra și numele de familie *Pogor* (cu derivatele *Pogoran, Pogorilă),* deși mulți cercetători îl consideră nume laic (de la *pogor* „coborîre") [307].

DUMINICĂ a fost atestat în secolul al XVI-lea, iar astăzi apare, sporadic, ca nume de familie. Ca prenume s-a dat ,de obicei, copilului născut în ziua de duminică, dar poate fi apropiat și de *Duminica Mare* sau *Duminica Tomei.* Un rol care nu trebuie neglijat l-a avut și faptul că *duminica* a fost personificată în folclor, unde adesea se întîlnește *Sfînta Duminică.*

---

293. Petru vechimea și răspîndirea numelui la noi, vezi Drăganu, *Românii.* 47-51 (vezi și: 76, 287, 293, 295, 316, 342, 374, 376, 560, 603, 605, 618).

294. Vezi DIR, C, XIV, IV, 156, 613. Sub forma *Koročun* este atestat în nordul Rusiei la 1143 (cf. Bălașa, *Crăciun,* 98).

295. Cf. și Ionescu, *Enciclopedie,* 94.

296. DRH, A, I, doc. 38.

297. *Ibidem,* doc. 82.

298. *Ibidem,* doc. 104.

299. *Ibidem,* doc. 106.

300. DRH, A, II, doc. 33, 107.

301. *Ibidem,* doc. 142.

302. DRH, A, III, doc. 18.

303. *Ibidem,* doc. 111.

304. *Ibidem,* doc. 164, 173, 274.

305. Vezi aceste forme și în Iordan, *Dicționar.*

306. Nume atestat în 1670; cf. DOR, 46.

307. Vezi Iordan, *Dicționar,* 372; în DOR, XLIV, el apare la nume creștine (alături de *Duhu* și *Sfîntu,* toate puse în legătură cu sărbătoarea *Pogorîrea Sfîntului Duh),* dar este discutat pe larg la *nume laice* (p. 350).

Legat de *Duminică* este și numele de botez *Dominic*, provenit din latinescul *dies dominicus* sau *dominica* „ziua *Domnului*“ *(duminică)*[308]. Numele se dădea aceluia născut duminica sau copilului care avea să stea toată viața în grija lui Dumnezeu. Nu trebuie exclus nici rolul pe care l-a avut calendarul creștin în răspîndirea numelui de botez (sînt mai mulți sfinți cu acest nume).

Tot aici se include si prenumele *Domnica (Dominica, Duminica;* mai rar, *Domnina)*, care a pătruns în onomastica românească prin intermediul slav și s-a răspîndit mai ales datorită calendarului (la 8 ianuarie se celebrează *Cuvioasa Domnica*, iar la 1 martie *Sfînta Domnina)*[309]. *Domnița*, care apare destul de des în Moldova, se poate datora schimbării sufixului, derivării de la *Domna* sau, mai puțin probabil, este o creație românească de la *domniță*. Echivalente ca sens pot fi citate numele de familie de astăzi *Chiriac* (grecescul *Kyriakos;* cf. latinescul *Dominicus)*, *Nedelea* (slavul *Nedelja)* și prenumele *Nedelcu*[310].

FLOREA (fem. FLOAREA) a fost pus în legătură, de cele mai multe ori, cu substantivul *floare*[311] sau ca radicalul *Flor*[312]. Credem însă că este un nume dat după sărbătoarea *Floriilor*, ziua în care s-a născut sau a fost botezat cel chemat asa[313]. Chiar dacă am admite prima ipoteză, trebuie neapărat să nu neglijăm faptul că acest nume s-a sprijinit puternic și pe semnificatia acestei sărbători creștine. În Moldova este înregistrat ca prenume în anul 1467[314] si apoi în 1495[315] si 1499[316]. Astăzi, cu această funcție, apare mai des femininul *Floarea*[317], deși este înregistrat și masculinul[318], întîlnit, în special, ca nume de familie. Mult mai numeroase sînt însă o serie de derivate și hipocoristice, de obicei, nume de botez: *Florescu, Floru, Florac, Floran, Floriciu, Floreciu, Florei, Florian* (latinizat: cf. latinescul *Florianus). Lorian, Orian, Floricã, Florie, Florin, Lorin, Floritã, Floroiu ,Floareș, Floricel:* feminine: *Flora, Lora, Florica, Florina, Florela, Ica, Florița, Floruța, Floricel, Flóri, Floricica, Florența, Icuța* etc.[319]. Foarte multe dintre acestea sînt însă de dată recentă si reprezintă împrumuturi sau creații românești. Altele sînt nume de familie.

IORDAN este un nume ebraic, răspîndit pe un vast teritoriu al Europei[320], care are la bază numele rîului devenit sfînt prin faptul că aici a fost botezat Iisus Hristos. În antroponimia noastră este mai recent și trebuie pus în legătură, în primul rînd, cu numele popular al *Bobotezei (Iordan)*, deși nu poate fi exclusă total apropierea de numele rîului.

---

308. Cf. Ionescu, *Enciclopedie*, 110-111.

309. Vezi amănunte, în special despre vechimea numelui, în Drăganu. *Românii*, 178.

310. Pentru alte forme și variante, vezi DOR, 116.

311. Vezi Pașca, *Nume*, 32; DOR, 58; Ionescu, *Enciclopedie*, 140,

312. Vezi Pașca *Nume*, 236; Iordan, *Dicționar*, 203.

313. Cf. și Drăganu, Românii, 50, 135, 311, 316, 342 . vezi și Pașca, *Nume*, 32.

314. DRH, A, II, doc. 147.

315. DRH, A, III, doc. 163.

316. *Ibidem*, doc. 232 ; pentru alte atestări, vezi și Drăganu, *Românii*, 135.

317. Cf. ALR, s. n., V, h. 1554; ALRM, s. n., III, h. 1291.

318. Cf. ALR, s. n., V, h. 1556.

319. Vezi și alte exemple, în BOR, 58-59; Ionescu, *Enciclopedie*, 140; pentru formele feminine, vezi și ALR, s. n., V, h. 1555, și ALRM, s. n., III, h. 1292.

320. Vezi amănunte în Ionescu, *Enciclopedie*, 177-178

Este însă mai greu de acceptat faptul că *Iordan* ar proveni de la numele sfîntului cu același nume, celebrat, se pare, la 2 mai [321], cu toate că nu este exclusă o astfel de situație pentru unele regiuni. Ca nume de botez, *Iordan* și fem. *Iordana* apăreau și sînt înregistrate, totuși rar, și astăzi în sudul țării, unde se poate presupune și o influență sud-slavă. În Moldova se întîlnesc sporadic, dar apar mai frecvent ca nume de familie sau ca derivate: *Iordănescu, Iordănoaia* etc. [322].

ISPAS, nume de botez, iar astăzi, rar, nume de familie, este dat după numele sărbătorii *Înălțarea Domnului*, cunoscută în popor și sub numirea veche slavonă *Ispas* [323]. Este atestat pentru prima dată în Țara Românească, în 1599 [324]. În Moldova se întîlnește, sporadic, ca nume de familie, alături de unele derivate ca: *Ispășescu, Ispășoiu*. Ca o curiozitate menționăm faptul că la Porțile de Fier a fost înregistrat femininul *Ispasa* [325].

JOI, ca nume masculin, dar și ca feminin *(Joia)* [326], este atestat extrem de rar. El trebuie pus în legătură cu *Joia* din Săptămîna Patimilor *(Joia Mare)*. Unele derivate de tipul *Joian, Joiana, Joica*, întîlnite cîndva, nu se mai folosesc astăzi datorită frecvenței lor în zoonimie, unde aceste nume se dau vitelor născute joia. *Joița*, încă folosit, poate fi și un derivat de la *Zoe*, deși unii cercetători îl apropie de *joi* [327].

MOȘU, ca nume de botez, este atestat în secolul al XVII [328] și îl putem pune în legătură cu numele dat diferitelor zile din an, considerate sărbători, în care se fac slujbe și pomeniri pentru morți *(Sîmbăta Moșilor, Moșii de Cîșlegi, Moșii de Iarnă, Mosii Rusaliilor* etc.). Astăzi mai este înregistrat (sub diferite forme, unele derivate) doar ca nume de familie: *Moșu, Moșulet, Moșea, Moșic, Moșanu, Moșana, Moșoiu, Mosescu* etc.

MUCENIC este un nume de botez foarte rar, folosit în trecut mai ales în Muntenia, care este dat după numele sărbătorii creștine de la 9 martie, *Sfinții 40 de Mucenici din Sevastia*. Poate fi făcută o apropiere și de apelativul *mucenic*.

OBREJA, specific Moldovei, mai ales ca nume de familie, trebuie pus în legătură cu *Obrezanie, Obrejenie* (din slavul *obreazanie)*, numele popular al sărbătorii de la 1 ianuarie, numită *Tăierea împrejur*, care amintește circumcizia lui Iisus Hristos, ziua cînd acesta a primit numele. Alte numiri provenite de la aceeași sărbătoare sînt mai rare în Moldova, dar ele au existat și se mai întîlnesc astăzi în alte regiuni: *Obrejie, Obrezania, Obrejenia, Obrăj, Obrej, Obrejan, Obrejoaia* etc. [329]. Unii specialiști neagă însă proveniența sa creștină și îl derivă din apelativul *obreja* [330] sau din *obraz, obraji* + suf. *ea* [331]. Sînt fapte nedemonstrate suficient și de aceea, greu de admis.

---

321. Vezi Timuș, *Dicționar;* cf. și Pașca, *Nume*, 262.
322. Cf. Iordan, *Dicționar*, 259.
323. Cf. Bilețchi-Albescu, *Elemente*, 64.
324. Vezi Bogdan, *Glosar*, 167,
325. Neiescu-Stan, 213.
326. Vezi DOR, 92.
327. Vezi Bilețchi-Albescu, *Elemente*, 65.
328. Cf. DOR, 327.
329. Vezi altele în DOR, 121.
330. Pașca, *Nume*, 291.
331. Iordan, *Dicționar*, 339.

OBRETENIA se leagă de numele sărbătorii *Aflarea capului Sfîntului Ioan* (24 februarie), denumită popular *Obretenie* (din slavul *obretenie*). Este un nume puțin folosit. Apar totuși, izolat, *Obretin* și *Obretina*. *Bretoi* și *Bretu* pot proveni și ele, prin afereză, din același termen de bază, dacă nu mai sigură este derivarea din *Bratu* [332]. Ca nume tradus îl considerăm pe *Aflatu*.

OVEDENIE și VOVEDENIE sînt atestate de Ioan Bilețchi-Albescu ca nume de familie. Primul, în 1786; cel de al doilea, și în 1931 [333]. Amîndouă sînt legate de numele popular al sărbătorii *Intrarea Maicii Domnului în Biserică* (21 noiembrie), *Vovedenie* sau *Ovedenie (Ovidenie)*.

PASCAL, caracteristic în special Munteniei (cuvîntul este atestat prima dată în Țara Românească la 1428 [334]), este o creație a antroponimiei creștine, care amintește de una din cele mai mari sărbători religioase, *Sfîntul Paști*. La noi a pătruns prin filieră slavă (în latină, *Paschalis*; în bulgară, *Paskal)*, Nu trebuie exclusă nici posibilitatea că el a putut fi luat din calendar, unde apar o serie de sfinți cu acest nume. Tot pentru Muntenia este înregistrat și *Pascull* (prima atestare în 1441 [335]) ca nume de botez (cf. și bulgarul *Pasko* din *Paskal)*, care „se dă în multe regiuni copiilor născuți la Paști“ [336]. Cuvîntul menționat *(Pascu)*, alături de *Pasc, Pasca,* la care se adaugă derivatele *Pascotă, Păscan, Păscoiu, Păscuț și Păscău,* toate atestate în DOR ca avînd legătură cu *Paști*, are indicată greșit etimologia: „din subst. *pască* [337]. Ideea este combătută și de I. Pătruț, care afirmă că aceste cuvinte pot fi „derivate (cu suf. *c-)* de la *Paslal, Pasu*“ ... sau „să fie împrumutate din bg. *Pásko...*“ [338]. Rămîne de văzut dacă acestea sînt argumente suficiente pentru a respinge legăturile dintre *Pascu* și *Paști*. Alte nume legate de această mare sărbătoare ar fi: *Paște, Paștea, Paștiu, Paștina, Pașca* și *Pașcu*. Ultimele două cuvinte au provocat discuții contradictorii. Astfel, *Pașca* este considerată o „formă contaminată din *Pascu, Pasca* + *Paștea* (din *Paști*, cf. *Florea* din *Florii)*, *Pașcu* și de aici *Pașca*“ [339], iar *Pașcu* (la care se pot adăuga *Pașca, Pașco* și o serie de variante atestate în DOR), ar rezulta din contaminarea *Paște* + *Pascu,* influențat, poate, și de *Lupașcu*, dar cf. și ipoc, ucr. *Pasko*“ [340]. Afirmațiile acestea nu sînt îndeajuns de fundamentate și de aceea au dat naștere la discuții și la interpretări diferite. Combatînd ideea, I. Pătruț arată că *Pașcu, Pașco* și *Pașca* „pot fi derivate față de *Paș*a“ și chiar „este posibil ca și *Paștelal, Paștiu* să fie derivat, în unele cazuri măcar, de la *Paș-a*“ [341]. Rezerva făcută pentru ultimele nume de însuși autorul acestor idei ne dă dreptul să nu împărtășim întru totul aceste concluzii și să susținem în continuare că *Paște, Paștea* și *Paștiu* sînt legate direct de numele sărbătorii *Sfîntul*

332. Cf. și DOR, 215.
333. Bilețchi-Albescu, *Elemente,* 64.
334. Cf. Ionescu, *Enciclopedie,* 230.
335. *Ibidem.*
336. Pașca, *Nume,* 298.
337. DOR, 129.
338. Pătruț, *Studii,* 207.
339. Pașca, *Nume,* 298.
340. DOR, 129.
341. Pătruț, *Studii,* 207.

Paști. Trebuie menționat faptul că, în Moldova, aceste antroponime apar extrem de rar, și, atunci cînd se întîlnesc, ele reprezintă doar nume de familie.

PROBAJ, întîlnit foarte rar, este dat după *Probaj (Probaje)*, unul dintre numele populare ale sărbătorii de la 6 august, *Schimbarea la față*, denumită în vechime, și astăzi în graiurile populare, *Preobrajenie* [342] (din slavul *preaobrajenie)*. De aici derivă și alte nume tot așa de puțin întrebuințate : *Probajie, Breajen* și *Obrejen*.

RUSALIM, *Rosalim, Rosalin, Rusalin* și *Rosalima* sînt prenume rare, atestate în special în Transilvania, care se dau copiilor născuți la *Rusalii*, deci provin de la numele acestei sărbători. Poate fi acceptată însă și ideea că ar fi în legătură cu toponimul biblic *Ierusalim* [343], prin reducerea silabei inițiale. Acestea sînt astăzi și nume de familie, ca și *Rusaliu*. Apropierea lui *Rusalin* de *rusalin* „numele unei flori“ [344] ni se pare neîntemeiată.

SÎNZIANA, răspîndit mai ales ca prenume feminin, reprezintă numele popular al sărbătorii *Nașterea Sfîntului Ioan Botezătorul* (24 iunie) și este explicat prin latinescul *Sanctus dies Ioanni* sau prin *Sanctus Ioannes* (care a dat: *sînt Joane, sînjuene, sînziene* și apoi *sînziana)* [345]. Masculinul *Sînzianu* apare mai ales ca nume de familie. Alte forme, ca nume de botez feminine, sînt : *Sînzioana, Sîmzeana, Sîmziana*. Trebuie să admitem că circulația prenumelui feminin se datorește astăzi și calendarului, dar și unor obiceiuri folclorice practicate în acea zi, în primul rînd a coroanelor făcut din florile numite sînziene [346]. Tot de la un nume popular al acestei sărbători provine și prenumele *Drăgaica*, atestat în secolul al XVII-lea în Muntenia și sudul Moldovei. Aici sărbătoarea *Nașterea Sfîntului Ioan Botezătorul* se chiamă *Drăgaică*, care provine de la planta cu flori galbene-aurii cu același nume, ce se poartă la 24 iunie.

VINERI este legat, se pare, de *Vinerea* dinainte de *Paști (Vinerea Mare, Vinerea Patimilor, Vinerea Seacă)*. Cuvîntul apare extrem de rar, iar astăzi este aproape inexistent. Este atestat doar derivatul *Vinerica*, ca nume de familie [347]. Se folosesc însă frecvent în zoonimie o serie de derivate, ca nume date vitelor născute vinerea: *Vinerean, Vinereana, Vinerea, Vinerica* [348]. Tot aici trebuie luat în discuție și PARASCHIVA, care are la bază grecescul *Paraskeué* = vineri, cu sensul primar de „pregătirea“ care se făcea pentru sărbătoare. Nume vechi, atestat în Moldova în 1495 [349], el s-a impus în antroponimia românească în primul rînd datorită cultului „Cuvioasei Paraschiva“, a sărbătorii celebrate la 14 octombrie. Ca nume feminine se întîlnesc astăzi, în Moldova, diverse forme, printre care multe hipocoristice: *Parașchiva, Paraschița, Paraschia,*

---

342. Pentru unele variante, vezi DLR și ALR II/I, h. 205.
343. Cf. Pașca, *Nume*, 314; DOR, 78, care acceptă, totuși, și prima etimologie.
344. Iordan, *Dicționar*, 401.
345. Cf. Scriban, D.
346. Amănunte despre credințele și ritualurile de la această sărbătoare, vezi în Ionescu, *Enciclopedie*, 257-258.
347. DOR, 171.
348. Pașca, *Nume*, 170.
349. DRH, A, III, doc. 180 (forma *Parascheva)*.

Paraschivița, Pachița, Parasca (cf. și slavul *Paraska* [350]; în Moldova este atestat în anul 1491 [351]), *Paraschivuța, Părăscuța, Chiva, Chiluța, Chivuca, Chivuța, Vuța, Chița* (care poate fi și hipoc. din *Evdochia)* etc. [352]. Ca prenume masculin s-a folosit, în special în Muntenia, forma feminină *Paraschiva* (același nume de botez atît pentru fete, cît și pentru băieți) [353]. Apoi s-au creat forme anume pentru bărbați *(Paraschiv, Parascull, Chivu)* și nume de familie ca: *Paraschivescu, Paraschiveanu, Parascan*. Putem aminti aici pe *Petcu* și, mai rar, *Petca* „formații bulgărești de la *pet-cinci*", vineri fiind a cincea zi a săptămînii" [354] (cf. și bulgarul *Petko),* folosite ca nume de familie sau ca hipocoristice pentru *Paraschiva.* Ca nume de familie este frecvent *Chivu.*

Alte prenume (apoi, mai tîrziu, nume de familie), provenite tot de la numele unor sărbători religioase, se întîlnesc în Moldova mult mai rar decît cele discutate pînă aici și caracterizează mai ales alte provincii istorice : *Sîntoader, Sintoader* și *Sîmtoader* (din latinescul *Sanctus Theodorus); Sîmțion, Simțion, Sîmtion, Sîntion* și *Sînion* (din latinescul *Sanctus Ioannes); Sîmpietru* și *Sînpietru* (din latinescul *Sanctus Petrus); Sămedru, Sîmedru, Simedru, Sumedru* și *Medru* (din latinescul *Sanctus Demetrius); Sîngeorz, Sămgiorz, Georza* și *Giorzu* (din latinescul *Sanctus Georgius); Simnicoară, Sîmnicoară, Sînicoară* și *Semnicoară* (din latinescul *Sanctus Nicolas).*

III. *Antroponime provenite din apelative privitoare la cult*

O categorie aparte în atroponimia românească o formează o serie de nume care au la bază un apelativ ce denumește diferite obiecte religioase sau reprezentanți ai bisericii și ai creștinismului în general.

Dăm în continuare cele mai frecvente apelative de la care au fost create antroponime, în special nume de familie.

APOSTOL: *Apostol* (pren. atestat în secolul al XVII-lea, astăzi n. fam.), *Apostolache, Apostolescu, Apostolică, Apostoliu, Apostoloiu, Apostull, Apostică, Apostiu, Apostoiu, Postull, Postea, Postică, Postiță, Postărescu* etc. (toate n. fam.).

BISERICĂ: *Biserică, Bisericeanu, Bisericanull, Bisericescull* (toate n. fam.),

CĂLUGĂR: *Călugărull* (atestat în 1448 [355]), *Călugărașull, Călugăreac, Călugăreanu, Călugărescu, Călugărița, Călugăriță* (toate n. fam.).

CLOPOT: *Clopot* (atestat în 1443 [356]), *Clopotarull, Clopoțel, Clopolici, Clopoteanu* (toate n. fam.).

CRUCE: *Cruce, Crucián, Crucian, Crucean, Crucerlilu, Cruceana* și *Crucian* (într-o fază inițială, pren. [357]; astăzi n. fam.); *Cruciță, Crucierull*

---

350. Pașca, *Nume,* 296.
351. DRH, A, III, doc. 96.
352. Pentru răspîndirea acestor forme, vezi ALR, s. n., V, h. 1558, 1559; ALRM, s. n., III, h. 1295, 1296; cf. și ALR II/I, h. 209.
353. Vezi atestările în DOR, 128.
354. Ionescu, *Enciclopedie,* 230.
355. DRH, A, I, doc. 280.
356. *Ibidem,* doc. 232.

(n. fam.); *Crăstov, Cîrstov* și *Crîștov* (din slavul bisericesc *Krăstov-deni* = Ziua Crucii) (n. fam.). Pentru stabilirea etimologiei antroponimelor care au la bază apelativul *cruce*, se poate pleca și de la numele unor sărbători religioase care au în componența lor acest cuvînt: **Ziua** *Crucii* (5 septembrie), *Arătarea Sfintei Cruci* (7 mai), *Înălțarea Sfintei Cruci* (14 septembrie).

DASCĂL: *Dascălull, Dăscălache, Dăscăleanu, Dăscălescu, Dăscălete* (mai ales, în Oltenia), *Dăscălița, Dăscăliuc, Dăscăloaie* (n. fam.).

DIAC: *Diacull, Deacull, Diaca, Diacenco* și *Diacencu* (cu sufixul ucrainean *enko*), *Diacov* (n. fam.). Pentru etimologie se poate pleca și de la *diac* „scriitor de cancelarie".

DIACON: *Diaconull, Deaconull, Diaconescu, Deaconescu, Diaconeasa, Diaconașull, Diaconovici* (cu sufixul slav *ovic*), *Diaconici* (cu sufixul slav *ic*), *Diaconița* (toate n. fam.).

EPISCOP: *Episcopull, Piscop, Chiscop, Episcopescull, Episcupescu, Piscupescull* (toate n. fam.).

EVANGHELIE: *Evenghelie* și *Evanghelescu* (n. fam.).

ICOANĂ: *Icoană, Iconiță, Iconarull* (sau de la *iconar* „pictor sau vînzător de icoane") (toate n. fam., rare).

MĂNĂSTIRE: *Mănăstireanu, Mînăstireanu, Mănăstirescu* (n. fam., rare).

PANAGHIE: *Panaghia* și *Panaghiu* (nume de botez și n. fam.; pentru etimologie, vezi și numele *Panaghiot*).

POPĂ: *Popa* (atestat în 1414 [358] și 1415 [359]: *Stan al lui Popa*), *Poplul* (în general, n. fam. ardelenesc, influențat de maghiarul *pap* „preot" [360]), *Popace, Popară, Popescull, Popeasa, Popeasca, Popoiull, Popei, Popea, Popeică, Popică, Popiciu, Popacea, Popan, Popșorull* etc. [361] (majoritatea exemplelor citate sînt n. fam., unele dintre ele putînd fi explicate și prin alte apelative: *pop, popic, popoiac* etc.).

PREOT: *Preotull, Preutull, Preoteasa, Preuteasa, Preotescull, Preutescull* (atestat în 1409 [362]: *Stan Preutescul*), *Preuțescull* etc. (toate n. fam.).

PROESTÓS: *Proistoșescu* (n. fam.).

PROROC: *Prorocull, Proorocull, Proroceanull* (n. fam.).

PROTOPOP: *Protopopull, Protopopescull* (n. fam.).

SCHIT: *Schitull, Schitea, Schiteanull, Schituleț* (n. fam.).

STAREȚ: *Stareț, Starețull, Stareța* (n. fam.).

TAINĂ: *Taină* (n. fam.; de la sensul cuvîntului din sintagma *Cina cea de taină* sau de la *cele șapte taine* „fiecare dintre cele șapte ritualuri prin care se transmite credincioșilor harul divin").

TOACĂ: *Toacă, Toacăș* (n. fam.).

VLĂDICĂ: *Vlădică* (n. fam.).

---

357. Cf. și DOR, 37-38.
358. DRH, A, I, doc. 39.
359. *Ibidem*, doc. 40.
360. DOR, 134.
361. Vezi alte forme în DOR, 135.
362. DRH, A, I, doc. 27.

IV. *Concluzii*

1. Antroponimele de origine creștină sînt creații vechi, atestate documentar în secolul al XIV-lea, dar prezența lor în limbă este cu mult mai înainte. Primele au fost acelea care derivă de la numele unor sărbători religioase. Acestea, treptat, și-au micșorat vizibil aria de răspîndire, funcția lor fiind preluată de către numele calendaristice, care au dominat și domină în continuare sistemul nostru antroponimic. Este doar o falsă impresie aceea că ele sînt pe cale de dispariție. Cercetările actuale de pe teren nu fac altceva decît să infirme o idee care nu se sprijină pe nici un argument real.

2. Baza sistemului nostru de denominație o formează numele de origine creștină, chiar dacă unele au ieșit din uz. Ele își mențin în continuare puterea de circulație și pot fi întîlnite frecvent astăzi pe întreg teritoriul țării. Scheletul antroponomasticii unei localități îl constituie deci aceste nume, în special cele calendaristice, care depășesc cadrul local și nu sînt caracteristice numai unei anumite epoci istorice.

3. Multe dintre prenumele discutate aici au devenit astăzi nume de familie și s-au impus mai cu seamă printr-o serie de derivate (mai rar compuse), ceea ce demonstrează marea lor vitalitate, rolul esențial pe care îl au în antroponimie.

4. Antroponimele de origine creștină, în primul rînd numele de botez, se caracterizează printr-o impresionantă diversitate a formelor. Această varietate, sesizată de-a lungul veacurilor, contribuie și ea, în mod hotărîtor, poate, la scoaterea și mai clară în evidență a trecutului nostru. Tradiția s-a păstrat aici cu o consecvență demnă de invidiat, ceea ce ne-ar putea determina să credem uneori, inexact bineînțeles, că aceste nume, majoritatea împrumutate totuși din calendare, sînt creații specifice limbii noastre. Cu certitudine însă, ele și-au creat și consolidat, de-a lungul anilor, un pronunțat caracter românesc și conțin astăzi o parte din istoria vieții spirituale a poporului nostru.

5. Frecvența și constanța antroponimelor de origine creștină în Moldova, ca de altfel în toată țara, sînt și ele dovezi grăitoare, ce subliniază, o dată în plus, rolul pe care l-a avut biserica în dezvoltarea și evoluția vieții noastre culturale.

ION NUȚĂ

A B R E V I E R I

ALR, II/I	= *Atlasul lingvistic român*, partea II (ALR II), vol. I, Sibiu-Leipzig, 1940.
ALR, s. n., V	= *Atlasul lingvistic român*, serie nouă, vol. V, Editura Academiei R. S. România, București, 1966.
ALRM, s. n., II]	= *Micul atlas lingvistic român*, partea II (ALRM II), serie nouă, vol. III, Editura Academiei R. S. România, București, 1967.
Bălașa, *Crăciun*	= Pr. D. Bălașa, *Cuvîntul românesc* CRĂCIUN *în antroponimie, toponimie, folclor și etimologie*, „Mitropolia Olteniei", an. XXV, nr. 1-2, ianuarie-februarie 1973, p. 97-140.

Bilețchi-Albescu, *Elemente* = Dr. Ioan Bilețchi-Albescu, *Elemente creștine în patronimia română*, Cîmpulung Moldovenesc, 1938.
Bogdan, ***Glosar*** = Damian P. Bogdan, *Glosarul cuvintelor românești din documentele slavo-române*, București, 1946.
CL = „Cercetări de lingvistică" (Cluj-Napoca), an. I (1956) ș.u.
Cristureanu, *Prenume* = Al. Cristureanu, *Prenumele de la Livadia și Rîu-Bărbat (Țara Haţegului)*, în CL, an. IV, ianuarie-decembrie 1959, p. 159-170.
Cristureanu-Stan = Al. Cristureanu și Aurelia Stan, *Prenumele locuitorilor din satul Purcăreţi, raionul Sebeș, în 1957*, în CL, an V, nr. 1-2, ianuarie-decembrie 1960, p. 103-110.
DLR = *Dicţionarul limbii române*, serie nouă, Editura Academiei R. S. România, București, 1965 ș. u.
doc. = document.
DOR = N. A. Constantinescu, *Dicţionar onomastic românesc*, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1963.
Drăganu, *Românii* = Nicolae Drăganu, *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și a onomasticei*, București, 1933.
DR = „Dacoromania", Cluj, an. I (1920-1921) ș. u.
DRH, A, I-III = *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. I, (1384-1448), volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi; vol. II, (1449-1486), volum întocmit de Leon Șimanschi în colaborare cu Georgeta Ignat și Dumitru Agache; vol. III, (1487-1504), volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și N. Ciocan, Editura Academiei R. S. România, București, 1975, 1976, 1980.
fem. = feminin.
Graur, *Nume* = Acad. Al. Graur, *Nume de persoane*, Editura Științifică, București, 1965.
h. = harta.
hipoc. = hipocoristic.
Ionescu, *Enciclopedie* = Christian Ionescu, *Mică enciclopedie onomastică*, Editura Enciclopedică Română, București, 1975.
Iorga, *Nume* = N. Iorga, *Numele de botez la români*, București, 1934.
Iordan, *Dicţionar* = Iorgu Iordan, *Dicţionar al numelor de familie românești*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983.
LR = „Limba română" (București), an. I (1952) ș. u.
n. b. = nume de bărbat.
Neiescu-Stan = Ileana Neiescu și Aurelia Stan, *Criteriile de alegere a prenumelor în zona Porţilor de Fier*, în CL, an. XIII, nr. 2, iulie-decembrie 1968, p. 211-217.
n. f. = nume de femeie.
n. fam. = nume de familie.
Pașca, *Nume* = Ștefan Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București, 1936.
Pașca, *Studii* = Ștefan Pașca, *Studii de onomastică. 1. Circulaţia numelui de botez în Țara Oltului*, în „Țara Bîrsei", an. III (1931), nr. 5, septembrie-octombrie, p. 462-470, și nr. 6, noiembrie-decembrie, p. 540-555.
Pătruț, *Studii* = I. Pătruț, *Studii de limba română și slavistică*, Editura „Dacia", Cluj-Napoca, 1974.
pren. = prenume.
Pușcariu = S. Pușcariu, *Pe marginea cărţilor*, III, în DR, VI, 1931, p. 525-526.
Reguș, *Antroponime* = Aspazia Reguș, *Antroponime feminine nearticulate în vechi acte istorice*, în LR, XXVII, nr. 3, mai-iunie 1978, p. 311-319.
Scriban, D. = August Scriban, *Dicţionaru limbii românești*, Iași, 1939.
sprn. = supranume.
Timuș, *Dicţionar* = Dr. Gherasim Timuș, *Dicţionar aghiografic cuprinzînd pe scurt vieţile sfinţilor*, București, 1898.

COMPLETĂRI ȘI RECTIFICĂRI LA ISTORIA BISERICII MOLDOVEI ȘI LA RELAȚIILE CU BIZANȚUL ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XV-LEA

1. Șirul mitropoliților; 2. Pe marginea unui studiu al lui Steven Runciman; 3. Sinodul de la Ferrara-Florența.

În deceniile din urmă n-au lipsit studii parțiale ori mai ample privind Istoria Bisericii din Moldova, în prima jumătate a secolului al XV-lea și legăturile ei cu Bizanțul. În același timp, au fost culese și editate izvoare bizantine privitoare la aceeași perioadă și probleme[1]. Modul în care au fost cunoscute de cercetători aceste osteneli și valorificate în lucrările lor nu poate fi socotit azi satisfăcător. Se știe că întreaga această perioadă a secolului al XV-lea este destul de puțin cunoscută pe plan bisericesc, atît în Moldova cît și în Țara Românească, de aceea era necesară o mai atentă cercetare a acestor izvoare, mai ales atunci cînd ele ne sunt puse la dispoziție în ediții care satisfac dorințele cercetătorului modern.

Vom încerca, deci, în cele ce urmează să aducem unele completări și precizări în această privință, bazîndu-ne în special pe documente bizantine.

Prima problemă obscură a istorie bisericii Moldovei de la` începutul secolului al XV-lea, căreia i se pot aduce unele precizări, este răspunsul la întrebarea cine a preluat conducerea mitropoliei după moartea lui Iosif Mușat și modalitatea acestei preluări. Iosif a fost, cum se știe, de neam român și recunoașterea sa de către Patriarhia din Constantinopol a întîmpinat mari greutăți[2]. El a rămas singur la conducerea mitropoliei pînă în anul 1408, căci un document din 16 septembrie al domnitorului Alexandru cel Bun îl atestă în funcție. Se admite însă ca probabilă păstorirea sa și mai tîrziu pînă prin anii 1415-1416, cînd se face amintire de un nou titular, fără să i se cunoască acestuia numele. Nicolae Iorga îl socotea „dintre clericii țării“ și ucenicii lui Iosif, adică de neam român, fără să precizeze cine l-a hirotonit și în ce condiții. El ar fi fost prea îngăduitor cu propaganda catolică în Moldova în timpul domnitorului Alexandru cel Bun, ar fi participat la hirotonirea lui Grigorie Țamblac ca mitropolit al Kievului, fără să fi avut permisiunea și ar fi trimis la Sinodul de la Konstantz o delegație moldoveană, tot fără aprobarea patriarhului de Constantinopol. Pentru toate acestea el ar fi fost convocat la Constantinopol să dea socoteală, deși nu era recunoscut drept mitropolit canonic[3]. Opinia de mai sus

---

1. *Fontes historiae Daco-Romanae*, IV, București, 1982, p. 269-277, 365 și urm.

2. Despre mitropolitul Iosif v. monografia lui Ciprian Zaharia, *Iosif I Mușat, întîiul mare ierarh român*, București, 1987 și recenzia lui Ștefan Gorovei în Anuarul Institutului de istorie și arheologie „Al. D. Xenopol“, Iași, XXV, 1988, p. 547-559.

3. *Istoric Bisericii Românești și a vieții religioase a Românilor*, ed. a II-a, vol. I, București, 1929, p. 72-75. Opinii asemănătoare în unele privințe cu ale lui Iorga exprimase N. Dobrescu. *Din istoria Bisericii Române*. Secolul al XV-lea. Studiu istoric în Moldova, București, 1910, p. 79-87. C. Auner, *Moldova la Sinodul de la Florența*, București, 1915, p. 19-22. Dificultățile de recunoaștere la Constantinopol de către patriarhul Eftimie ar avea această cauză.

exprimată de Iorga nu se bazează pe nimic; el însuși nu citează nici un document. Mai departe, Iorga relatează despre peripețiile mitropolitului „fără nume“ la Constantinopol bazat, de data aceasta, pe lucrarea lui Silvestru Syropoulos în ediția lui Creyghton din 1660[4]. În capitala imperiului, zice Iorga, mitropolitul moldovean n-ar fi fost primit de patriarhul Eftimie, cu toate că „unii dintre episcopii greci aflători atunci în capitala împărăției au intervenit în favoarea lui și mai ales cel al Midiei, spunînd că e obicei a primi nu numai prelați aflători în situația mitropolitului moldovean, dar și armeni, musulmani, eretici declarați“. Împăratul bizantin Manuel II nu era în capitală ca să-l sprijine pe mitropolit „fiindcă trebuia să caute a nu pierde prietenia puternicului domn ce stăpînea la Gurile Dunării“. Revenit totuși în capitală, Manuel nu are succes în intervențiile sale pe lîngă patriarhul Eftimie. Abia după moartea patriarhului survenit la 31 martie 1416 situația mitropolitului moldovean se schimbă. Iorga nu mai vorbește de primirea pe care i-a făcut-o noul patriarh Iosif la Constantinopol, ci doar de „putința de a pleca“, prin aceea că i se dădură „scrisorile patriarhale de întărire“. Și pentru această afirmație Iorga se referă tot la lucrarea lui Syropoulos. Ce fel de scrisori de întărire ar fi primit mitropolitul moldovean și de ce avea nevoie de ele nu ne lămurește Iorga, care nu face legătura între această ultimă afirmație și scopul presupus de el al vizitei la Constantinopol. În sfîrșit, Iorga admite ca posibilă identificarea mitropolitului „fără nume“ cu *Macarie*, menționat de o inscripție pe un antimis din anul 1429, unde poartă titlul de „al Moldovlahiei și al părților de lîngă Mare“, identificare propusă mai înainte de Melchisedek Ștefănescu.

După Iorga, care scria în acest mod prin 1929, opiniile în legătură cu succesiunea la tronul Moldovei după Iosif Mușat nu s-au schimbat prea mult[5], cu o singură excepție reprezentată de valorosul bizantinoloi Vitalien Laurent[6], asupra căreia vom reveni. Mai tîrziu, în marea și valoroasa sinteză a Istoriei Bisericii Române realizată de profesorul Mircea Păcurariu[7] găsim opinii deosebite și chiar opuse celor ale lui Iorga, dar nici acestea nu corespund realității istorice. Mircea Păcurariu deplînge lipsa izvoarelor interne, care între 1408—1455 nu fac pomenire de nici un mitropolit, de aceea recurge „la izvoare grecești destul de confuze“ și admite că începînd cu 1416 se face amintire de un nou titular al scaunului mitropolitan. Bazat pe Silvestru Syropoulos, calificat „scriitor din secolul al XV-lea, care a lăsat o *Istorie a Sinodului florentin din 1438—1439*“, arată că un mitropolit al Moldovei — căruia nu i se dă numele — a venit la Constantinopol, dar patriarhul Eftimie a refuzat să-l recunoască interzicîndu-i intrarea în capitală (afirmații

4. R. Creyghton, *Vera historia unionis non verae*, Hagae-Comitis, 1660.

5. S. Relli, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Partea I-a, vol. I, Curs ținut cu studenții anului I în anul școlar 1933—1934, p. 276-280.

6. *Contributions à l'histoire de relations de l'Eglise byzantine avec l'Eglise Roumaine au début du XV e siècle*, Académie Roumaine, Bull, de la Section Historique (BSH), 26, 2, 1945, p. 18-22; *L'évêque de Poléanina métropolite de Moldo-valachie (?)*.

7. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, ed. I, București, 1980, ed. a II-a 1991. Trimiterile la pagini se fac în acest studiu după ediția a II-a, deci, p. 339-340. Opinii tributare lui N. Dobrescu și N. Iorga sînt exprimate de Gh. Moisescu, Ștefan Lupșa și Alex. Filipașcu, *Istoria Bisericii Române*, Manual pentru Institutele Teologice, vol. I, București, 1957, p. 225-227.

asemănătoare cu ale lui Iorga). Abia după moartea acestui patriarh (27 martie 1416) împăratul Manuel II Paleologul (1391—1425) a reușit să impună sinodului patriarhal numirea mitropolitului de Poleanina (probabil localitatea Dioran în nordul Greciei) ca mitropolit al Moldovei, făcîndu-l să plece la eparhia sa chiar în acel an. N-ar fi exclus ca acest mitropolit de Poleanina din 1416, continuă Păcurariu, să fi purtat numele de Macarie (aici Păcurariu se referă la inscripția grecească de pe antimisul amintit). Spre sfîrșitul prezentării sale M. Păcurariu menționează că unii istorici români l-au considerat pe mitropolit de origine română și că acesta ar fi fost motivul nerecunoașterii sale și al refuzului de a fi primit în capitală, căci patriarhul ar fi vrut să aibă în Moldova un grec. Totodată Păcurariu amintește și opinia lui V. Laurent, potrivit căreia mitropolitul ar fi fost grec, iar pricina neprimirii la Constantinopol trebuie căutată în amestecul împăratului în numirea sa ca mitropolit al Moldovei. Faptul că Alexandru cel Bun a acceptat pe Macarie impus de împăratul Manuel II s-ar explica prin aceea că dorea să mențină relații de prietenie cu împăratul bizantin.

După Mircea Păcurariu nu cunosc ca cineva să se mai fi pronunțat în această problemă în România. Lucrarea sa ar reprezenta, deci, stadiul ultim de cercetare. Citînd mai atent prezentarea lui Păcurariu îmi apare pe alocuri ambiguă și, cum vom vedea, neconformă cu relatările lui Silvestru Siropoulos. Exprimarea „un mitropolit al Moldovei a venit la Constantinopol“ ar lăsa să se înțeleagă că el era deja hirotonit (numit) ca titular al acestui scaun și că s-a îndreptat spre capitala bizantină pentru rezolvarea unor treburi ale eparhiei, ale țării sau chiar să fie recunoscut, dacă luăm în considerare precizarea de mai departe că „patriarhul Eftimie a refuzat să-l recunoască, interzicîndu-i chiar intrarea în capitală“. Din ceea ce Păcurariu spune în continuare ar reieși că numai moartea patriarhului Eftimie i-a dat posibilitatea împăratului Manuel II să-l numească pe mitropolitul de Poleanina ca mitropolit al Moldovei, cu care însă cel refuzat mai înainte n-ar avea nici o legătură. Numirea mitropolitului de Poleanina ca mitropolit al Moldovei s-ar fi realizat, deoarece împăratul „a reușit să impună sinodului“ acest lucru, iar după numire „l-a făcut să plece la eparhia sa“. Într-un caz se vorbește deci de „recunoaștere“ de către patriarh, în celălalt caz de „numire“ de către împărat cu sprijinul sinodului. Mai neezitant se arată Păcurariu în partea a doua a prezentării sale, cînd socoate că acest mitropolit s-a numit *Macarie*, fie că a fost român ori grec... Nu se înțelege, deci, bine spre ce optează M. Păcurariu, anume spre originea sa română ori spre cea grecească și din această cauză nici concluziile sale nu sunt clare.

În legătură cu succesiunea la tronul Moldovei după moartea lui Iosif Mușat trebuie înregistrată și o intervenție externă, anume aceea a cunoscutului bizantinolog englez Steven Runciman. Participînd la volumul omagial în onoarea profesoarei Joan M. Hussey cu prilejul împlinirii vîrstei de 80 de ani, Steven Runciman își intitulează contribuția sa: „Manuel II și scaunul Moldovei“ [8]. În esență St. Runciman nu aduce ceva nou față de ceea ce s-a spus pînă la el, mai cu seamă de

8. *Manuel II and the See of Moldavia*, în KATHIGETRIA. Essays presented to Joan Hussey for her 80 th Birthday, London, 1989, p. 515-520.

V. Laurent în 1945[9] și în 1955[10]. Contribuția lui Runciman constă doar în prezentarea cadrului politic general, în care a avut loc succesiunea la scaunul Moldovei după Iosif Mușat. De fapt, lui Runciman îi este necunoscută cea mai mare parte a bibliografiei românești privitoare la această problemă, el limitîndu-se a cita două studii în care sunt doar referiri tangențiale[11]. Cum se va vedea, în general, cunoștințele lui St. Runciman despre creștinismul românesc sunt foarte sumare și chiar greșite. El are doar meritul de a fi subliniat înaintea cercetătorilor români[12] observațiile lui V. Laurent dintr-o notiță de 4 pagini intitulată: *Episcopul de Poleanina mitropolit al Moldovlahiei?* Lui V. Laurent în 1945, cînd publica acea notă, nu-i părea chiar sigură posibilitatea ca episcopul de Poleanina să fi devenit mitropolit al Moldovlahiei, de aceea la sfîrșitul titlului el punea semnul întrebării. După 10 ani însă el a căpătat mai multă siguranță cînd a studiat cadrul juridic al raporturilor dintre împărat și patriarh, cadru care i-a permis lui Manuel II Paleologul să intervină în alegerea și trimiterea episcopului de Polcanina[13]. V. Laurent semnala relatarea lui Silvestru Syropoulos referitoare la întîlnirea dintre Manuel II și episcopul de Poleanina întîmplată după întoarcerea împăratului din Pelopones la începutul anului 1416. Împăratului i-a plăcut de episcop considerîndu-l un om potrivit pentru scaunul Moldovei și a cerut patriarhului Eftimie să-l primească și să îndeplinească toate formalitățile de numire și trimitere la post. Intervenția atît de hotărîtoare a împăratului în această problemă bisericească se baza pe „Concordatul" încheiat de tatăl său Ioan al V-lea Paleologul în jurul anului 1381 cu patriarhul Nil. Prin ei drepturile împăratului în materie eclesiastică se lărgeau sensibil. Împăratul hotăra de acum încolo alegerea patriarhului, a mitropoliților, episcopilor, promovarea și transferarea acestora de la un scaun la altul, convocarea lor în capitală, în cazul în care acest lucru era necesar, retrimiterea lor la reședință, el primea de la ei jurămîntul de credință etc.

Pe scurt acestea erau concluziile lui V. Laurent și care au fost preluate de St. Runciman în întregime. Învățatul englez n-a preluat însă și ipoteza lui Laurent, potrivit căreia numele episcopului de Poleanina a fost Macarie. Așa cum am spus, contribuția lui Runciman se limitează la schițarea cadrului politic și bisericesc în care împăratul a luat decizia de a rezolva vacantarea scaunului Moldovei. El arăta că la sfîrșitul secolului al XV-lea între Rusia și Bizanț interveniseră unele neînțelegeri, atît în privința numirii mitropoliților, cît și a pomenirii la slujbe a împăratului, acesta fiind practic omis din diptice. În plus, situația politică și economică a Bizanțului era foarte grea, ca urmare a avansului nestăvilit al turcilor în Europa; imperiul se limita doare la capitală, la un teritoriul restrîns în jurul ei și la despotatul de Moreea.

---

9. Este vorba de studiul menționat la nota 6.

10. V. Laurent, *Les droits de l'Empereur en matière ecclésiastique. L'accord de 1380/82*, REB, 13, 1955, p. 5-20.

11. Alex. Elian, *Moldova și Bizanțul în secolul al XV-lea*, în vol. *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*, sub red. Mihail Berza, București, 1954, p. 97-179; idem, *Byzance et les Roumains à la fin du Moyen Age*, în Proceedings of the XIIIth International Congress of Byzantines Studies, Oxford, 1967, p. 159-203.

12. Doar Alex. Elian semnala contribuția lui V. Laurent și o adopta în nota 1, p. 150 din *Moldova și Bizanțul...*, dar fără comentariu.

13. Mă refer la studiul citat mai sus la n. 10.

Țările slave din Peninsula Balcanică, adică Bulgaria și Serbia, căzuseră și ele în mîna turcilor, de aceea speranța se îndrepta spre Rusia și Țările Române. Dar cum între Bizanț și Rusia existau la sfîrșitul secolului al XIV-lea tensiuni, singura speranță mai rămînea la Țările Române. Ele puteau deveni aliați potențiali împotriva turcilor. Tot ele controlau drumurile spre Rusia și nord-estul Europei. Din punct de vedere economic asigurau Constantinopolului o mare parte din hrană, prin grîul din cîmpiile de la Dunărea de Jos și de la Prut. Comercianții greci începuseră să se stabilească aici, deși transportul mărfurilor era aproape în întregime în mîinile genovezilor. Se evocă personalitatea lui Mircea cel Bătrîn în Țara Românească, care se afla în bune raporturi cu Sigismund al Ungariei, cu împăratul bizantin și cu Patriarhia de Constantinopol. În ceea ce privește Moldova, ea era și mai mult în atenția împăratului și a patriarhului nu numai pentru importanța ei economică și militară, ci și pentru situația religioasă. Influența catolicismului aici crescuse în timpul domnitorului Alexandru cel Bun, datorită soției sale catolice Ryngala și a presiunilor politice exercitate de regii Vladislav al Poloniei și Sigismund al Ungariei. Primul mitropolit al Moldovei fusese recunoscut cu greu de către Constantinopol pentru faptul că era român. De aceea, acum după moartea sa, era momentul favorabil să fie instalat un nou ierarh vrednic și de încredere, care să mențină influența religioasă și prin ea pe cea politică în acest teritoriu de importanță crucială; iar Manuel credea a fi găsit omul potrivit pentru această funcție.

Dacă aceste considerații sunt juste, Steven Runciman face însă afirmații care trădează o gravă ignoranță a istoriei Bisericii Române. El spune textual: „Valahia și Moldova..., au primit creștinismul din Bulgaria și Serbia și într-adevăr în ele avea să se folosească pentru multe secole liturghia slavonă. Bisericile lor au depins la început de Biserica sîrbească. O dată cu căderea regatului sîrbesc principii români au hotărît să accepte autoritatea directă a Constantinopolului pentru bisericile lor. În anul 1359 patriarhul a numit un mitropolit pentru scaunul „Ungrovlahiei“ cu reședința la Argeș. Scaunul mitropolitan al Moldovei cu reședința la Suceava, capitala Moldovei, pare să fi fost fondat între anii 1381—1385, dar moldovenii n-au vroit să primească pe mitropolitul Ieremia numit de patriarh în 1391. Situația s-a reglementat abia în 1401, cînd Constantinopolul a confirmat numirea mitropolitului Iosif, pe care moldovenii îl aleseseră ei înșiși“ [14].

În pasajul reprodus mai sus, total eronată este afirmația potrivit căreia creștinismul la români ar fi venit de la bulgari și sîrbi. St. Runciman ar fi putut afla adevărul din numeroase lucrări românești [15], ori

---

14. St. Runciuman, *op. cit.*, p. 518.

15. În afară de lucrarea Prof. M. Păcurariu, citată mai sus, unde se află și o bibliografie amplă, v. și studiile noastre; *Creștinismul pe teritoriul României pînă în secolul al VII-lea*, MB, 37, 1987, 4, p. 34-49; *Începuturile îndepărtate ale autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române: Tomisul arhiepiscopie autocefală*, în vol. *Centenarul autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române 1885—1985*, București, 1987, p. 327-353; *Die kirchliche Organisation der Provinz Scythia Minor vom vierten bis ins sechste jahrhundert*, JÖB, 38, 1988, p. 75-94. *Ierarhia bisericească pe teritoriul României: creșterea și structura ei pînă în secolul al VII-lea*, BOR, 108, 1990, 1-2, p. 149-164; *Bizanțul și creștinarea Europei de sud-est și de est*, St. teol., 42, 1990, 1, p. 86-103; *Le christianisme sur le territoire de la Roumanie au temps de l'évangélisation des Russes*, în vol. Nuovi Studi Storici, 17. Le origini e lo sviluppo della cristianità Slavo-Bizantina, Roma, 1992, p. 165-183.

chiar străine[16]. Introducerea liturghiei slave la români nu este nici ea o dovadă că ei ar fi primit credința creștină de la bulgari ori sîrbi, iar momentul cînd s-a produs acest lucru nu este stabilit, existînd o varietate de opinii. Iorga îl așează în secolul al XIV-lea[17], iar mai înainte de el D. Cantemir[18] după Unirea de la Ferrara-Florența (1438—1439). Introducerea limbii slavone la români are la bază o realitate istorică, politică, culturală și religioasă mult mai complexă[19]. Nu trebuie uitat că românii sunt un popor de origine latină și că ar fi existat pericolul să intre, datorită originii și limbii vorbite, sub influența catolicismului, acum în plină expansiune[20].

O altă greșeală comisă de Runciman este aceea cînd afirmă că abia după căderea Serbiei sub turci principii români au acceptat să depindă direct de Constantinopol. Este cunoscut însă că Serbia a căzut sub turci în etape și mult mai tîrziu după anul 1359, cînd i se recunoaște Valahiei mitropolitul de către Constantinopol[21]. În 1371 are loc lupta de la Cernomen, unde mor Ioan Ugliesa și fratele său Vukașin și se pierde Serbia orientală; un al doilea moment îl reprezintă înfrîngerea de la Cosovo Polie (1389), apoi cea de la Varna (1444)[22]. Toate acestea sînt ulterioare anului 1359, iar dacă luăm în considerare Moldova, al cărui mitropolit a fost hirotonit la Peci (în 1453—1454), evenimentul n-a reprezentat decît un episod izolat, explicabil în contextul politic și religios al timpului[23].

Steven Runciman nu cunoaște nimic despre Vicina, arhiepiscopie autocefală și apoi mitropolie din Dobrogea dependentă direct de Patriarhia de Constantinopol în secolele XIII-XIV. Acest centru bisericesc și altele mai vechi din Dobrogea (Tomis, Axiopolis, Dinogetia, Troesmis etc.), depindeau direct de Constantinopol fără intermediul bulgarilor și cu atît mai puțin al sîrbilor[24]. Dobrogea a reprezentat încă din epoca paleo-creștină și apoi în Evul Mediu bizantin puntea de legătură pe linie bisericească dintre bizantini și români.

Ce se poate afirma astăzi cu siguranță despre succesiunea la tronul Moldovei după moartea lui Iosif Mușat. Izvorul principal îl reprezintă „Memoriile" lui Silvestru Syropoulos despre Sinodul de la Ferrara-

---

16. Jacques Zeiller, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes*, Paris, 1918.

17. N. Iorga, *op. cit.*, p. 13-22.

18. D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, București, 1872, p. 144, 152, versiunea română, București, 1875, p. 158, 168.

19. V. observațiile noastre din studiul, *Notes on the History of Dobrudja in the 11th Century: the Bishopric of Axiopolis*, în Byzantina 15, 1989, p. 258-259, n. 73.

20. N. Iorga, *op. cit.*, p. 25-27, 65-75. Gh. Moisescu, *Catolicismul în Moldova pînă la sfîrșitul veacului al XIV-lea*, București, 1942; Gh. Moisescu et alii, *op. cit.*, p. 163-171, 225-236.

21. M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 253-272 (cu bibliografie bogată).

22. Georges Ostrogorsky, *Histoire de l'Etat byzantin*, trad. fr. par Jean Gouillard, Paris, 1969, p. 497, 579, 562, 567, 587 sqq.

23. Michel Lascaris, *Le métropolite Théoctiste et le „Patriarche de Sérbie" Nicodème*, în Acad. Roum. BSH, 13. 1927, p. 6-11 (extras); M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 351 (bună argumentare pentru explicarea hirotoniei la Peci).

24. George Brătianu, *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă*, Bucarest, 1935; idem, *Vicina* II, Bucarest, 1940; P. S. Năsturel, *Les fastes episcopaux de la Métropolie de Vicina*, Byzantinisch-neugr. Jahrbücher, 21, 1971, p. 33-42

Florența, publicate în ediție critică de același bizantinolog V. Laurent[25]. Partea care relatează despre Moldova este, din păcate, păstrată fragmentar și ea forma, se pare, chiar începutul lucrării lui Syropoulos. Totuși, din ceea ce s-a păstrat ne putem face o imagine clară asupra evenimentelor.

Pe drumul său de întoarcere din Pelopones spre Constantinopol împăratul l-a cunoscut pe episcopul de Poleanina, care i-a făcut o bună impresie, socotindu-l potrivit pentru postul de mitropolit al Moldovei, rămas de curînd vacant[26]. Poleanina era o episcopie modestă dependentă de Thessalonic și puțin cunoscută[27]. În mod obișnuit ea se numea *Doiran*[28] și a fost identificată cu localitatea aflată pe malul lacului omonim. Episcopia ar fi înlocuit pe aceea de Doberos, iar într o epocă necunoscută a fost unită cu aceea a Vardarului sau a Vardarioților (regiune locuită de vlahi). Să fi fost și episcopul un vlah și să fi constituit un motiv al alegerii lui de către împărat? Manuel nu numai că l-a ales pe titularul acestui scaun, dar l-a și înălțat la rangul de mitropolit, lucru care îi era îngăduit prin Concordatul din 1381. Nu știm dacă părăsind Poleanina împăratul l-a luat cu sine și pe noul mitropolit. Textul lui Syropoulos nu este explicit în acest punct și e posibil ca Manuel să mai fi rămas în regiune pentru a participa la vînătoare (sportul său preferat), ori să se fi îndreptat spre Thessalonik[29]. Oricum, dacă s-a întîmplat așa el a încredințat lucrurile unuia dintre miniștrii săi, care-l însoțiseră în Pelopones. Syropoulos ne spune mai departe că episcopul a fost lăsat să aștepte la Athyra pînă ce se va fi negociat cu patriarhul ca să accepte lucrul împlinit și să-l primească în capitală în calitatea sa de mitropolit. Athyra era o cetate de importanță strategică pentru capitala imperiului situată pe Via Egnatia la cca. 30 mile spre vest. Este cunoscută ca episcopie dependentă de Heracleea Thraciei[30].

Dar mijlocitorul pe lîngă patriarh (ὁ μεσάξων), Demetrius Paleologul Gudeles, unul dintre primii doi demnitari ai imperiului, n-a putut convinge pe patriarhul Eftimie, nici măcar să-l lase pe episcopul de Poleanina să intre în capitală. După două zile trimisul împăratului a revenit în capitală pentru o nouă încercare de a convinge pe patriarh. Temîndu-se de insucces el a aranjat cu mitropolitul de Media, prieten apropiat al patriarhului, să se găsească și el acolo în momentul discuțiilor și să intervină în favoarea recunoașterii mitropolitului de Poleanina. Dar toate aceste aranjamente au fost și de astădată sortite eșecului. Syropoulos ne spune că ambasadorul împăratului, care susținea și el „parțial“ pe mitropolit, a utilizat multe argumente (λόγους πολλούς) pentru a obține asentimentul patriarhului ca episcopul de Poleanina să

---

25. *Les „Mémoires“ du Grand Ecclésiarque de l'Eglise de Constantinople Silvestre Syropoulos sur le Concile de Florence (1438—1439)*, Paris, 1971.

26. Syropoulos, „*Mémoires*“..., II, 1 (p. 100).

27. Laurent. *op. cit.*, p. 101, n. 5; J. Darrouzès, *Notitiae episcopatuum Ecclesiae Constantinopolitanae*, Texte critique, Introduction et Notes, Paris, 1981, Notitia 21 [103] (p. 420).

28. Aceasta este numele menționat de Laurent în nota 5 de la p. 101, nu *Diorani*, cum redă Păcurariu, p. 330.

29. Cum presupune Laurent, p. 100, n. 1.

30. Astăzi corespunde cu Büyük Çekmece; Laurent, p. 100, n. 2; Darrouzès, *op. cit.*, în Notitiae 10 [60], 13 [70], 16 [140], 21 [92] și p. 104, 127, n. 3, 144.

devină mitropolit al Moldovei sau cel puțin să-l lase pe acesta să vină în capitală și să rămînă aici pînă ce va sosi împăratul și va rezolva cazul așa cum va crede de cuviință.

Toate argumentele ambasadorului imperial nu l-au clintit din hotărîrea sa pe patriarh, un bun mîntuitor al argumentelor dialectice, care i-a demontat argumentarea. Este posibil ca în timpul discuțiilor să fi intervenit și episcopul de Media, pentru că aflăm mai departe din același izvor, acesta a fost nevoit să recurgă la rugăminți zicînd: „Mulți din alte națiuni și secte intră în această cetate: armeni, agareni [31] vin in fiecare zi aici fără să-i oprească cineva. De aceea să fie lăsat și acest ierarh să intre și să nu fie împiedicat. La aceste cuvinte patriarhul, ținînd seama de sentimentele sale prietenești față de episcopul de Media, nu l-a contrazis decît parțial, n-a dat un răspuns clar, lăsînd chiar impresia că este de acord. Această atitudine l-a încurajat pe ambasadorul imperial să trimită după episcopul de Poleanina, care a și venit în oraș și s-a instalat în mînăstirea Sfîntul Vasile, în așteptarea împăratului.

Toată această dispută provocată de împărat l-a afectat profund pe patriarh socotind că procedeul este de o mare gravitate și s-a hotărît ca la întoarcerea lui Manuel în capitală să lichideze cu amestecul acestuia în treburile bisericești, iar în caz contrar să se retragă atît el cît și restul conducerii Bisericii în inactivitate, fără însă să demisioneze. Nu știm dacă după sosirea împăratului la Constantinopol în ziua de 25 martie 1416 el s-a întîlnit ori nu cu patriarhul și a discutat problema; dealtfel, timp ar fi fost pînă la moartea lui Eftimie survenită la 29 martie același an. Syropoulos ne spune doar că patriarhul a murit prematur (ἐπεὶ ὁ πατριάρχης τῶ θανάτω προανηρπάσθη) și că împăratul a profitat de aceasta (παιροῦ λαβόμενος) dîndu-și silința să aplice privilegiile sale în materie eclesiastică [32]. Este vorba de repunerea în practică a „Concordatului“ încheiat de tatăl său cu patriarhul Nil I (ca 1381). Fără să aștepte alegerea unui nou patriarh a convocat sinodul în Biserica Sfinților Apostoli și, prin delegații săi, i-a obligat pe ierarhi să aprobe privilegii largi în problemele bisericești [33]. Abia după aceea a fost ales noul patriarh Iosif, a cărui întronizare a avut loc în ziua de 21 mai 1416 [34]. Imediat după acest eveniment i s-au dat episcopului de Poleanina *scriso-*

---

31. Adică „turci, tătari, sarazini, iacobiți, georgieni, nestorieni și alte nenumărate secte“, după spusa lui Ioan de Ragusa; cf. E. Cecconi, *Studi storici sul Concilio di Ferenze*, 1869, p. DXI.

32. Pentru toate acestea, v. Syropoulos, II, 2 (p. 100-102).

33. Syropoulos, II, 3 (p. 102-104). Sinodul a avut loc în aprilie 1416 și împăratul a fost reprezentat prin trei delegați: mesazon-ul Goudeles, Demetrius Chrysolaras și Demetrius Angelos Philomates. Ierarhii au ridicat la început o problemă de procedură legală, anume dacă împărttul are dreptul să convoace sinodul în absența conducătorului lui, adică patriarhul. Răspunsul a fost că împăratul are acest drept oricînd dorește, încît sinodalii n-au avut decît să ia parte la lucrări și să aprobe privilegiile prezentate ca „tradiționale“. Despre sinod și hotărîrile lui, v. *Les Regestes des actes du Patriarcat de Constantinopie I. Les actes des Patriarches, fasc. VII. Les regestes de 1410 à 1453*, par Jean Darrourès, Paris, 1991, nr. 3299.

34. Syropoulos, II, 4 (p. 104); *Regestes*, nr. 3300; v. și Laurent, *Les origines princières du patriarche de Constantinople Joseph II († 1439)* REB, 13, 1955, p. 131-134.

rile patriarhale (πατριαρχικὰ γράμματα) și a fost trimis în Moldova [35]. Așa s-a încheiat actul numirii, recunoașterii și trimiteri la post a mitropolitului Moldovei, toate determinate de voința împăratului Manuel II Paleologul.

Dacă luăm în considerare drepturile împăratului în materie ecleziastică, așa cum ele decurgeau din reelaborarea lor la Sinodul din primăvara anului 1416, dar care nu difereau prea mult de cele stabilite în anul 1381, amestecul lui Manuel în alegerea și numirea mitropolitului Moldovei nu ni se mai pare anormală. Importanța politică și bisericească pe care o căpătase Moldova în noua conjunctură internațională explică, poate, înverșunarea cu care împăratul și înalții săi demnitari susțineau ca patriarhul să fie în consens cu ei. Avînd acum în minte amănuntele despre modul în care s-a realizat succesiunea la tronul mitropolitan al Moldovei, date în principal de Silyvestru Syropoulos și neexistînd alte știri opuse, putem conchide că începînd din primăvara anului 1416 (lunile mai-iunie) succesorul lui Iosif Mușat a devenit episcopul de Poleanina. Este posibil ca el să fi rămas în funcție pînă prin anul 1429 și să se fi numit *Macarie*, iar inscripția de pe antimisul din anul 1428 să-l numească pe el [36]. În ceea ce privește originea, el a fost probabil grec și prin aceasta s-a început șirul mitropoliților de această etnie trimiși de Patriarhia din Constantinopol. Nu este exclusă nici posibilitatea ca el să fi fost vlah din regiunea Vardarului, dacă el se născuse aici. Originea lui română poate fi admisă numai în acest caz.

Dacă acceptăm că mitropolitul succesor al lui Iosif este aceeași persoană cu Macarie, menționată de inscripția de pe antimisul din anul 1428, atunci putem spune că el a avut o păstorire lungă. Este posibil ca el să fi depășit și această dată.

Primul nume de nou mitropolit ne este atestat abia la începutul lunii martie 1436, prin două scrisori din 10 și 11 martie ale papei Eugeniu al IV-lea. În prima scrisoare din 10 martie 1436 papa Eugeniu al IV-lea se adresează lui *Gregorius archiepiscopus Moldovlachiae*. Titlul de „arhiepiscop" nu trebuie să ne mire, căci el echivalează în terminologia catolică cu cel de mitropolit din Biserica răsăritului. Din scrisoare reiese că Grigorie venise de curînd în Italia (Florența) *(nuperrime, retroactis temporibus)* și că a trecut la Biserica catolică, mărturisind toate

---

35. Syropoulos, II, 4 (p. 104); Scrisorile s-au pierdut. Trimiterea în Moldova este fixată de Dölger, *Regesten der Kaiserurkunden*, 5. Teil von 1341—1453, nr. 3356 în primăvara anului 1416, iar Darrouzès, *Regestes*, I, VII, nr. 3391 în mai-iunie 1416.

36. Numele acesta este arătat de o inscripție brodată pe un epitaf (antimis) (după Iorga, *op. cit.*, p. 75; „patrahir") din timpul lui Alexandru cel Bun datat în anii 1427/1428 (la Laurent, *L'évêque de Poléanina...*, p. 183-184), în 1429 de Iorga, p. 75, dar de cei mai mulți în 1428. De fapt, pe epitaf este înscrisă cifra 6936 care corespunde anului 1428 și reprezintă data cînd a fost brodat epitaful. Cei mai mulți acceptă anul 1428 (Dobrescu, p. 81, Moisescu et alii, *op. cit.*, p. 225; Păcurariu, *op. cit.*, p. 340). Anul 1429 reprezintă de fapt momentul cînd un cronograf bizantin tradus în românește și scris la 1723 de Gavriil Dascălu, face mențiune despre epitaf și inscripție (Melchisedek, An. Acad. Rom. Seria II, tomul VI, Secția a II-a, p. 45, n. 1; cf. Dobrescu, p. 81). O fotografie a epitafului cu inscripție a fost publicată de Emil Turdeanu, *La brodérie religieuse en Roumanie. Les épitaphioi moldaves aux XVe et XVIe siècles*, în Cercetări literare, IV, București, 1940, pl. III, iar transcrierea inscripției, p. 203. Mitropolitul Macarie poartă titlul de „al Moldovlahiei și al părților de lîngă Mare", care corespunde epocii lui Alexandru cel Bun.

articolele ei de credință (adică Filioque și celelalte)specifice acestei biserici *(Romanae Ecclesiae ritum in cunctis articulis professus)*, după care a primit ungerea cu Sfîntul Mir, chiar în prezența papei *(et per chrismatis unctionem quam ad praesentiam nostram veniens devote suscepisti)*. Prin aceasta el devenea supus Bisericii Romei *(in nostra et dictae Romanae Ecclesiae obedientia confirmatus existis)* și în același timp primea sarcina de a face misiune printre ortodocșii de ambele sexuri, de peste tot, dar mai cu seamă printre Valachi, Bulgari și Moldovlachi, care se află în regatul sau la frontierele Ungariei *(omnes et singulos Graecos utriusque sexus cujuscumque ordinis, praeeminentiae vel dignitatis existant Valachos, Vulgaros et Moldovllachos, in regno seu confinibus Hungariae in praesentiarum existentes)*[37].

Cea de a doua scrisoare din 11 martie același an este un fel de împuternicire (permis de liberă trecere) dată de papă lui Grigorie pentru a-i facilita trecerea „în anumite părți ale lumii *(ad nonnullas partes mundi)*, unde el își propusese și poate fusese sfătuit să se ducă în vederea răspîndirii credinței catolice ori a îndemnării ortodocșilor să accepte unirea cu Roma *(pro augmento catholice fidei et Romanae ecclesiae se transferre proponat)*. Grigorie avea o suită formată din călăreți, pedestrași și servitori, precum și bunuri materiale *(cum eius comitiva equitum et peditum et familiaribus in personis..., valisiis, rebus et bonis omnibus...)* și era autorizat să treacă prin teritoriile papei și ale altora și peste tot pe unde va voi, pe apă și pe uscat, prin trecători, porturi, poduri etc., *(per nostra territoria et vestra, passus, portus, pontes et loca quelibet per aquam tam per terram transire)*[38].

Aceste lucruri puține ni se spun sigur despre Grigorie. Trebuie precizat însă că el n-a fost hirotonit arhiepiscop de papa de la Roma, așa cum s-a spus uneori[39], și nici episcop catolic al Moldovei latine[40], că hirotonia i-a dat-o patriarhul Iosif al II-lea al Constantinopolului (1416—1439), de care Moldova depindea din punct de vedere canonic. De asemenea este plauzibil să credem că Grigorie a fost grec de origine,

---

37. Publicată de Baronius, *Annales ecclesiastici*, ed. A. Theiner, Bar-le-Duc, anul 1436, nr. 27, vol. 28 (1874), p. 220; G. Hofmann, *Epistolae pontificiae ad Concilium Florentinum spectantes* I, Roma 1940, p. 49, nr. 55. Pentru datarea ambelor scrisori, v. C. Auner, *op. cit.*, p. 22, n. 4 (= *La Moldavie au Concile de Florence*, Echos d'Orient, 8, 1905, p. 13, n. 2.

38. Scrisoarea publicată de A. Theiner, *Vetera monumenta Slavorum meridionalium*, 1863, vol. I, p. 374, nr. 536, Hurmuzaki, *Documente*, 1, 2, s. a. 1435, p. 599-600.

39. N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 88; Iorga, *op. cit.*, p. 82-84 credeau că „hirotonia" a avut loc la *Roma*, dar din scrisori reiese clar că ele au fost redactate la Florența, unde papa Eugeniu al IV-lea se afla în vederea pregătirii sinodului unionist; M. Păcurariu, p. 342 nu vorbește de hirotonie, ci doar că a venit la *Roma* spre a îmbrățișa Unirea cu Biserica apuseană. „Papa l-a numit arhiepiscop al „Moldovei" încredințîndu-i puteri foarte largi, în vederea atragerii moldovenilor și bulgarilor la unirea cu Biserica Romei. Nu avem însă nici o știre care să ateste prezența sa în Moldova".

40. Gh. Moisescu, et alii, *op. cit.*, p. 228; „S-a crezut într-o vreme că acest arhiepiscop pribeag Grigorie ar fi fost mitropolit al Moldovei, unit cu Roma. S-a dovedit însă că el nu este decît un arhiepiscop catolic al Moldovei latine, fără nici o legătură cu Biserica ortodoxă".

deși s-a afirmat originea sa slavă (bulgară) din sudul Dunării[41]. Socot că este foarte puțin probabilă originea lui românească[42], căci după moarte mitropolitului Iosif Mușat se trecuse la numirea pentru Moldova a ierarhilor greci. Grigorie va fi făcut parte din acea partidă grecească favorabilă unirii cu Roma, în fruntea căreia se aflau împăratul Ioan al VIII-lea și Patriarhul Iosif al II-lea, de aceea el a fost ales pentru Moldova, unde trebuia să convingă pe domnitor și boieri de necesitatea acestui lucru.

Ce a putut face, nu știm, cum nu cunoaștem nici ce motiv l-a îndemnat să ajungă în Italia și să abjure credința strămoșească. Este posibil ca el să fi avut o misiune pe lîngă papa Eugeniu al IV-lea încredințată lui de Ilias Vodă, fiul lui Alexandru cel Bun[43]. Ne aflăm în vremea Sinodului de la Basel, cînd problema unirii bisericilor era pe rol și mai ales a pregătirilor pentru Sinodul de Ferrara-Florența. Expulzarea lui din Moldova ortodoxă, cum s-a crezut uneori, pare mai puțin probabilă, fiindcă altfel nu s-ar putea înțelege de ce în prima scrisoare a papei Eugeniu al IV-lea se spune că el trebuie să-și desfășoare activitatea ca mitropolit unit printre *moldovlahi*, vlahi și bulgari. O asemenea misiune în cazul expulzării lui pare exclusă. Pe de altă parte, dacă menționarea moldovenilor ne duce cu gîndul la locuitorii Moldovei, mai puțin clare ne sînt celelalte două populații, adică aceea a vlahilor și bulgarilor. Ce trebuie să înțelegem prin vlahi și bulgari? Socot că scrisoarea s-a referit la cei din Transilvania și Banat, căci altfel n-ar avea rost referirea la regatul Ungariei și la zonele de la frontierele sale. Includerea vlahilor din Țara Românească în aria de misiune a unui mitropolit moldovean, mi se pare exclusă, așa cum puțin probabilă este și aceea a bulgarilor de la sud de Dunăre aflați atunci sub dominație turcească. Nu-mi pot imagina cum a fost gîndită practic acțiunea unui mitropolit unit într-o țară ortodoxă ca Moldova, dependentă de Patriarhia de Constantinopol, patriarhat care nu primise încă unirea.

Avînd în vedere toate acestea mi se pare mai probabil ca papa să-i fi dat lui Grigorie însărcinări *generale* de misiune la toți ortodocșii (*omnes et singulos Graecos*), să meargă adică în „oarecari părți ale lumii", dar cu precădere la vlahi, bulgari și moldovlahi, în cazul în care acest lucru va fi posibil. Grigorie trebuia să aducă la unire mai întîi pe credincioșii săi, după care să se îndrepte spre conducătorii spirituali ai vlahilor și bulgarilor din regatul maghiar sau de la frontierele lui. Ac-

---

41. P. S. Năsturel, *Grégoire Ier métropolite de Moldovalachie* (1436), în Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiatique (DHGH) sous la direction de R. Aubert, vol. 22, Paris, 1988, col. 4-6; Năsturel îl identifică pe Grigorie cu ieromonahul omonim al Marei Biserici a Moldovei, care ar fi alcătuit „Martiriul Sfîntului Ioan cel Nou de la Suceava", *ibidem*, col. 5-6. Dar încercarea lui Melchisedek de a-l identifica cu Grigorie Țamblac, *Viața și scrierile lui Grigorie Țamblac*, An. Ac. Rom. seria II, tom. VI, secția a II-a, București, 1884, p. 52-53, n-are nici o șansă de adevăr.

42. N. Iorga, *op. cit.*, p. 82; „cleric român".

43. Așa crede Năsturel, *op. cit.*, col. 5.

țiunea presupunea practic convingerea acestora să participe la discuțiile pentru unire și s-o accepte [44].

Intențiile papei n-au fost însă duse la împlinire, căci Grigorie pare să nu se mai fi reîntors în Moldova, iar dacă a făcut-o el a fost sigur expulzat, căci din același an 1436 cunoaștem un nou mitropolit, pe *Damian*, tot grec trimis de patriarhul Iosif al II-lea.

Mitropolitul *Damian* s-a angajat deschis și oficial în tratativele pentru unire cu Roma. Despre el nu avem nici un document intern, de aceea știrile trebuie căutate în exteriorul țării Moldovei, în primul rînd la Bizanț. Același Silvestru Syropoulos ne oferă în „Memoriile" sale despre Sinodul de la Ferrara-Florența cele mai multe și valoroase amănunte. Din ele reiese că pe la sfîrșitul anului 1436 sau începutul lui 1437 Damian devenise mitropolit al Moldovei. Aceste date pot fi stabilite în funcție de momentul sosirii la Constantinopol a delegaților trimiși de Sinodul de la Basel în vederea unirii. O primă solie este menționată că a sosit în capitala bizantină la 6 septembrie 1436, iar o a doua, mai importantă, deoarece aducea „scrisorile sigilate ale Sinodului" (τὰ γράμματα παρὰ τῆς συνόδου ἐσφραγισμένα), la 13 februarie 1437 [45]. Syropoulos precizează că împăratul după ce a primit aceste scrisori „a început imediat (εὐθύς) să se ocupe de pregătirea unirii" trimițînd mesageri cu scrisori imperiale și patriarhale (γράμματα βασιλικά τε καὶ πατριαρχικά) la conducătorii politici și religioși ai lumii ortodaxe (Trapezunt, Iberia) între care și Moldova. „Pentru Moldova, zice Syropoulos, el dăduse sarcina mitropolitului, plecat acolo puțin mai înainte (εἰς δὲ τὴν Μολδοβλαχίαν ἀνέθηκαν τῷ μητροπόλιτη πρὸ ὀλίγου ἀπελθόντι ἐκεῖσε); i-a scris apoi din nou, ca și voevodului [46]. Exprimarea lui Syropoulos permite mai multe posibilități: 1. Damian să fi fost hirotonit și trimis în Moldova încă din anul 1436, după luna martie, de cînd nu se mai știe nimic de Grigorie, primind totodată instrucțiuni de cîștigare a domnului și boerimii pentru unire, fie după 6 septembrie cînd sosise la Constantinopol prima solie a Sinodului de la Basel. 2. Mai probabil este însă că Damian a fost numit mitropolit în perioada 6 septembrie 1437—13 februarie 1437, adică într-o vreme cînd nădejdile pentru unire creșcuseră. Așa s-a explicat și cuvintele lui Syropoulos că „el plecase acolo puțin mai înainte". Ceea ce împăratul face *imediat* după 13 februarie 1437 este să-i scrie din nou lui și domnitorului (καὶ ὕστερον πάλιν ἔγραφαν πρὸς αὐτον τε καὶ τὸν αὐθέντην) rugîndu-i să se pregătească pentru a participa la tratativele de unire.

Cine a fost Damian înainte de trimiterea lui în Moldova?

Unii istorici români afirmă că el fusese titularul scaunului de Sevasta (Sivas), fără să precizeze ceva despre acest centru mitropolitan și

---

44. În ce privește marea întindere, care putea să fie încredințată de papă spre misiune, a se vedea Scrisoarea din 1439 (Hurmuzaki, I, 2, p. 660, DLX) a aceluiași Eugeniu al IV-lea adresată episcopului catolic Benedict de Severin, căruia îi poruncește, ca împreună cu călugării minoriți din Bosnia, să se îngrijească de episcopiile rămase fără ierarhi din Țara Românească, Moldova și la secuii din Transilvania; v. și scrisoarea din anul 1444, *ibidem*, p. 700.

45. Syropoulos, III, 3, (p. 162). Pentru datare v. E. Cecconi, *op. cit.*, p. CCCCICIX, DI și Laurent, „*Mémoires*"..., p. 162, n. 2.

46. În afară de ambasadele menționate de Syropoulos trimise de împărat și patriarh (Iberia, Trapezunt, Moldova, Rusia, Serbia, patriarhiile răsăritene), există o știre potrivit căreia *Polonia* și *Marea și Mica Valahie*, au fost invitate; cf. Cecconi, *op. cit.*, p. CCIII, CCXII, CCCCXCVIII.

le ce a fost transferat în Moldova [47], alții îl socotesc locțiitor al acestui caun [48]. Sevasta (Sebasteia) a fost mitropolie în Armenia Secunda și a leținut în ierarhia bizantină un rang de frunte, fiind înscrisă multă reme pe locul al XI-lea [49]. Care era situația ei la mijlocul secolului al XV-lea nu este ușor de precizat. În anul 1090 orașul cade sub stăpînire urcească, iar mai înainte de această dată procentul populației grecești scăzuse în favoarea celei armene, ceea ce a dus la rivalități și la trecerea nitropoliei sub conducere armenească [50]. În listele episcopale Sebasteia pare înscrisă fără întrerupere pînă la mijlocul secolului al XV-lea. Ultima listă episcopală în care ea este înscrisă este a XX-a, după orîn-duirea lui Darrouzès. Această listă este datată de Darrouzès în jurul anului 1400 [51] și cuprinde o parte cu mitropolii vechi, în care se înscrie și Sebasteia, și alta mai recentă. Elementele cele mai noi din Notitia XX le constitue, după Darrauzès „înscrierea ca înființată de curînd a mitro-poliei Romanului (καὶ πρὸ ὀλίγου ἕτερος εἰς τὸν Ῥωμάνου τὸν φόρον, ὅς καὶ Ῥωμάνον λέγεται) și noua denumire a mitropoliei de Alania, care se cheamă Stauropolis și primește și rangul scaunului de Sebasteia (ἔχει δὲ νῦν καὶ τὸν τόπον τοῦ Σεβαστείας). Există astăzi temeiuri care justifică să admitem că înființarea mitropoliei Romanului a avut loc în anul 1436 [52]. Atunci au luat sfîrșit luptele dintre cei doi fii ai lui Alexandru cel Bun, Iliaș și Ștefan, care au durat între 1433-1436 și au dus la recu-noașterea în luna martie a lui Ștefan de către fratele său ca domn al Moldovei de Jos cu capitala politică la Vaslui. Tot acum Ștefan, doritor să aibă mitropolia proprie, a obținut de la Patriarhia Constantinopolului înălțarea în grad a episcopiei de Roman, înființată de tatăl său Alexan-dru cel Bun între anii 1408—1415 [53].

Avînd în vedere cele de mai sus putem adăuga la considerațiile de datare ale lui Darrouzès pentru Notitia XX precizarea că elementele cele mai recente înscrise la sfîrșitul ei sînt de la mijlocul secolului al XV-lea [54].

Ceea ce i-a făcut pe istoricii la care mă refeream să afirme că Damian deținuse scaunul de Sebasteia sau că era locțiitorul lui este, cred, amănuntul din iscălitura pusă pe actul Unirii de la Florența, anume că el „ține locul Sevastei“ (τὸν τόπον ἐπέχων Σεβαστείας) [55]. Socot că acest

47. Dobrescu, *op. cit.*, p 89; Iorga, *op. cit.*, p. 85.
48. Gh. Moisescu et alii, *op. cit.*, p. 229; Păcurariu, *op. cit.*, p. 343, 344.
49. Darrouzès, *Notitiae episc.*, în 20 de notitiae.
50. The Oxford Dictionary of Byzantium, Oxford, 1991, III, p. 1861-1862.
51. Darrouzès, *op. cit.*, p. 193.
52. P. S. Năsturel, *Un témoignage byzantin sur la métropole de Roman (Mol-davie)*, Rev. ét. roum., XV, 1975, p. 200.
53. P. S. Năsturel, *ibidem*, p. 200-201. Pentru cadrul politic, v. și C. C. Giu-rescu — Dinu C. Giurescu, *Istoria Românilor*, 2; De la mijlocul secolului al XIV-lea pînă la începutul secolului al XVII-lea, București, 1976, p. 132-136.
54. Deși studiul lui P. S. Năsturel apăruse în 1975, Darrouzès nu l-a utilizat în lucrarea sa din 1981.
55. Folosesc aici textul cu semnăturile de pe actul Unirii publicat în facsimil și transcriere de Joseph Gill, S. J., *The Council of Florence*, Cambridge, 1959, p. 295. Textul exact al semnăturii lui Damian este: **ὁ Μολδβίας καὶ τόν τόπον ἐπέχων τοῦ Σεβαστείας Δαμιανὸς ὑπέγραφα.** N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 94, n. 3 repro-duce, după lucrarea **Ἡ ἁγία καὶ οἰκουμενικὴ ἐν φλορέντια σύνοδος**, atribuită de Krumbacher. *Geschichte der byzantinischen Literatur*, p. 121-122, mitropolitului Dorotei de Mitylene, participant la sinod (la Mansi, *Amplissima collectio...*, 31 A, col. 1036) următoarea semnătură: **ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Μολδοβλαχίας καὶ τὸν τόπον ἐπέχων τοῦ Σεβαστείας Δαμιανὸς ἀρεκτὸς ὑπεγραψα.** Aceeași transcriere o dă și C. Auner, *op. cit.*, p. 36.

amănunt nu ne permite să afirmăm că Damian fusese neapărat mitropolit de Sebasteia ori a reprezentat-o la sinod, ci doar că mitropolia Moldovei primise rangul acesteia. Formula τὸν τόπον ἐπέχων (= *locum tenens*) era o onoare acordată unui ierarh mai mic în grad de a sta în rîndul colegilor săi pe un loc mai onorabil, decît cel al scaunului propriu [56]. Dar aceeași formulă corespundea și unei alte realități, anume cînd un ierarh nu putea participa la un sinod delega pe un altul în locul său. Condiția ca formula să aibă această semnificație era să se menționeze exact numele celui care delega și al delegatului. Cazuri de acestea întîlnim chiar la Sinodul de la Florența, unde mitropolitul Heracleei Traciei, Antonie ține locul (τὸν τόπον ἐπέχων) patriarhului Filotei al Alexandriei, Isidor al Kievului și al întregii Rusii face același lucru pentru patriarhul Dorotei al Antiohiei, iar mitropolitul Monemvasiei Dositei îl înlocuiește pe Ioachim, patriarhul Ierusalimului. Există exemple de *locum tenens* în aceeași listă de semnatari ai Unirii de la Florența, dar fără indicarea numelui celui care deleagă și al delegatului său. În această categorie se înscrie și Damian al Moldovei, de aceea socot că el n-a reprezentat mitropolia Sevastei și nici nu fusese ierarhul ei, ci doar îi luase rangul la Sinod. De altfel, Sebasteia se afla *in partibus infidelium*, iar acordarea locului ei mitropoliei Alaniei, după ce Moldova îl avusese la sinod, este un semn al inexistenței ei reale.

Lucruri mai precise în legătură cu trecutul lui Damian le culegem dintr-o convorbire a patriarhului Iosif al II-lea cu el și cu mitropoliții de Tirnovo și Amaseia. Tuturor patriarhul le reproșează că nu l-au urmat la votul care tocmai avusese loc în fața împăratului privitor la acceptarea de către greci a adaosului Filioque: „Frumos ați procedat! Ca și cînd n-ați fi ai mei! Nu v-am sprijinit eu să promovați și să fiți avansați? Tot ce aveți, de la mine aveți! Nu sunteți voi din casa și familia mea? Atunci de ce nu m-ați urmat la vot și ați dat posibilitate (adversarilor mei) să mă depună din treaptă, dacă ar voi? Și eu care credeam că dacă m-ați vedea aruncat în mare, voi veți fi și sărit înaintea mea în adînc? Așa speram să vă purtați cu mine! Pentru ce v-am luat și vă țin alături de mine? [57].

Din aceste amănunte reiese că Damian fusese ucenic apropiat ori colaborator al patriarhului Iosif, fie cînd acesta deținuse scaunul mitropolitan al Efesului, fie chiar în activitatea de patriarh destul de lungă (1416—1439), anterioară momentului convorbirii.

Scrisoarea pe care i-a trimis-o împăratul lui Damian și domnitorului Moldovei după 13 februarie 1437 a avut ca efect sosirea la Constantinopol în jurul datei de 3 octombrie același an [58] a mitropolitului, a boierului Neagoe cu suita sa și a protopopului Constantin. Nu cunoaștem conținutul scrisorilor împărătești și patriarhale trimise în Moldova, dar delegația care a sosit la Constantinopol în frunte cu mitropolitul avea ca principal țel participarea la tratativele pentru Unire.

La Constantinopol au fost invitați mai mulți ierarhi, dar numai o parte dintre ei au fost luați în Italia, ținîndu-se desigur seama de sen-

---

56. V. Laurent, *Contributions à l'histoire des relations de l'Eglise byzantine avec l'Eglise roumaine...*, BSH, 26, 2, 1945, p. 166, nr. 4; Năsturel, *Quelques observations sur l'Union de Florence et la Moldavie*, Südost-Forschungen, 17, 1, 1959, p. 87.

57. Syropoulos, IX, 17 (p. 450).

58. Laurent, „Mémoires", p. 163, n. 12.

timentele favorabile Unirii ori de capavitatea de a face față dezbaterilor. Syropoulos precizează că patriarhul Iosif a hirotonit episcopi pe Marcu pentru Efes, Dionisie pentru Sardes și pe Visarion pentru Niceea cu scopul ca la sinod să facă figură de vedetă [59]. „Restul din cei care au fost convocați și se găseau la Constantinopol a fost lăsat aici de către patriarh, fără ca el să le fi spus pentru ce i-a chemat și de ce nu merg și ei cu el și fără să le fi cerut măcar părerea în această problemă“ [60].

Un important membru al delegației moldovene este *Neagoe*, boier de seamă cunoscut și din multe documente moldovenești [61]. El poartă titlul de jupan și îl reprezenta pe domnitor [62]. Neagoe avea și o suită formată dintr-un tovarăș *(socius)* și 7 oameni apropiați (servitori) [63]. Un izvor rus [64] dă numele de Fomikula acelui socius.

Un alt membru al delegației este protopopul. El este menționat de două ori de Syropoulos fără să-i dea numele [65]. Știm însă că se numea Constantin din iscălitura pe care o pune pe actul final de Unire, unde semnează : ὁ πρωτοπαπᾶς Κωνσταντῖνος καὶ τοποτηρητὴς Μολδοβλαχίας [66] Protopopul Constantin și locțiitor al Moldovei. Numele lui se află la loc de frunte, imediat după înalții funcționari ai Marei Biserici și după „smeritul episcop Avram de Suzdal“ (Crimea).

Înainte de a încerca să tîlcuim ce poate spune această titulatură pentru organizarea bisericească a Moldovei, să observăm că el semnează actul Unirii în grecește (spre deosebire de Avram de Suzdal care o face cu litere chirilice și în rusește) și cu o grafie frumoasă, care nu se deosebește de a celarlalți cosemnatari (atît cît am putut observa pe actul publicat de Gill). Aceasta poate sugera că el era grec și lucrul nu este anormal în situația de atunci a Moldovei. În al doilea rînd, titlul de locțiitor (τοποτηρητής = vicar al Moldovei, nu al mitropolitului, adică al lui Damian, arată că era o Moldovă, pe care el o reprezenta la sinod și aceasta era Moldova de jos cu capitala eclesiastică la Roman, unde domnitorul Ștefan, unul dintre fiii lui Alexandru cel Bun, avea propria-i mitropolie, Damian a reprezentat, deci Moldova de sus cu capitala la Suceava, de sub conducerea lui Iliaș, iar vicarul Constantin a ținut locul mitropolitului încă nenumit al Romanului, căruia nu i se fixase încă rangul în scara eclesiastică, de aceea el semnează la locul amintit [67]. Un

59. Syropoulos, III, 23 (p. 184). Tot aici lista ierarhilor desemnați să participe la sinod.

60. idem, *Ibidem.*

61 N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 93-96.

62. Syropoulos, III, 3, (p. 162); **ὁ μητροπολίτης τε καὶ πρέσβις Νεάγογις** XI, 26 (p. 460) : **ὁ Νεάγογις, ὡς ἀπο τοῦ βοεβόδα τῆς Μολδοβλαχίας** : p. 604, 12 (variantes de la Récension B) **ἦλθε δὲ καὶ ὁ μητροπολίτης Μολδοβλαχίας καὶ ἔφερε καὶ τὸν ἐκεῖσε πρωτοπαπᾶν καὶ ἐκ τοῦ βοέβοδα ζούπανον τὸν Νεάγογιν.**

63. G. Hofmann, *Acta Camerae Apostolicae et civitatum Venetiarum, Ferrariae, Florentiae, Ianuae de Concilio Florentino*, Roma, 1950, p. 82. Laurent, „*Mémoires*“, p. 103, n. 12, bazat pe Hofmann dă cifra 7, iar Gill, *op. cit.*, vorbește de 5 persoane.

64. G. Stokl, *Reiseberichte eines unbekannten Russen (1437—1440)*, în „Europa im XV. Jahrhundert von Byzantiner gesehen“, (Byzantinische Geschichts-schreiber, II), Graz, 1954, p. 162, cum transcrie Laurent, „*Mémoires*“, p. 163, nr. 12. J. Gill, *op. cit.*, p. 141, n. 7, citînd același izvor transcrie Thomikula ?

65. Syropoulos, III, 3 (p. 162) și p. 164, n. 7 fără vre o altă determinare decît cuvîntul : **ὁ πρωτοπαπᾶς.**

66. J. Gill, *op. cit.*, p. 295.

67. Meritul de a fi stabilit momentul înființării mitropoliei Romanului îi revine lui P. S. Năsturel în studiul citat mai sus la nota 52.

element în plus, care pledează pentru existența separată a mitropoliei Romanului este și cuvîntul τοποτηρητής, folosit în titulatură pentru a desemna pe locțiitorul acestui scaun. Cred că deși asemănător cu τὸν τόπον ἐπέχων el semnifică o funcție de înlocuire *pe lungă durată*, nedeterminată de un moment trecător și corespunde cuvîntului *vicarius*. Dovada o avem tot în actul Unirii, unde Patriarhia Alexandriei are un delegat provizoriu (τὸν τόπον ἐπέχων) pe mitropolitul de Heracleea, dar și un vicar (τοποτηρητής) pe marele protosinghel, duhovnic și ieromonah Grigorie, care era funcționarul permanent al patriarhului[68]. Dovada pentru existența separată a mitropoliei Romanului o avem și în mențiunea despre arhiepiscopul și mitropolitul *Callist*, aflată într-un document din 30 septembrie 1445, care ar fi primul ierarh atestat documentar al acestei eparhii[69].

Damian, care nu este menționat cu numele niciodată de către Silvestru Syropoulos, ci doar cu specificarea de „mitropolitul Moldovlahiei", apare în cinci împrejurări.

Trei dintre ele sînt momente cînd a făcut parte din delegații trimise de patriarh la Împăratul Ioan al VIII-lea. Prima delegație a fost alcătuită înainte de deschiderea sinodului la Ferrara și din ea au mai făcut parte, în afară de Damian, Marcu mitropolitul Efesului, și Silvestru Syropoulos însuși. Scopul ei era să-l determine pe împărat să decidă începerea lucrărilor. Demersul patriarhului era și urmarea rugăminții și dorinței papei în acest sens, iar întîrzierea ducea la perpetuarea unei stări de viață precare pentru bizantini, din cauză că nu le mai fuseseră distribuite subsidiile. Împăratul i-a refuzat însă pe delegați, răspunzîndu-le că el cunoaște situația, dar că n-a sosit momentul potrivit pentru a ține sinodul[70].

A doua oară, Damian este membru al unei delegații trimise de patriarh ca să obțină de la împărat promisiunea că nu va accepta deplasarea sinodului de la Ferrara la Florența. Circulau svonuri despre aceasta și patriarhul și ceilalți nu erau de acord. Delegația a fost atunci mai mare și a cuprins, în afară de mitropolitul Moldovei, pe cei ai Heracleei, Manemvasiei, Ciziculuі, Lacedemonei, la care s-au adăugat marele chartophylax și marele eclesiarh. Se profilase printre participanții bizantini de la sinod, clerici și laici, convingerea că nu se va ajunge la o înțelegere cu latinii și de aceea era preferabilă o întoarcere acasă decît

---

68. J. Gill, *op. cit.*, p. 295: ὁ τοποτηρητὴς τοῦ ἀποστολικοῦ θρόνου τοῦ πατριάρχου Ἀλεξανδρείας καὶ δεσπότου μου Κυρσῦ φιλθέου καὶ μέγας προτοσύγκελλος καὶ πνευματικὸς Γρηγόριος ἱερομόναχος ὑπέγραψα; v. de asemenea, Dictionnaire Grec-Français et Français-Grec par Antoine Th. Hepites, Athènes, 1910, s. v. τοποτηρητής -οῦ = ὁ ἀντικαθιστῶν κυριάρχου τινα εἰς τὴν διοίκησις χώρας, τόπον τινός, ὁ ἀντικαταστης τινός, ὁ ἔξαρχος vicaire -τοῦ ἐπισκόπου grand vicaire ἤ vicaire général; v. și Λεξικὸν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσις, συνταχθὲν ὑπὸ Ἐπιτροπῆς φιλολόγων καὶ ἐπιστημόνων ἐπιμελεία Γεωργ. Ζευγώλη, Αθῆναι, 1933: ὁ τοποτηρητύς = ἀναπληρωτής, ἀντικαταστάτης ἀναπληρωτὴς ἐπισκόπου εἰς τήν σύνοδον. După The Oxford *Dictionary of Byzantinium*, III, p. 2055: „In Hu. 15 C *topoteratai* were patriarchal representatires in métropolitan sees ouside the Eupire (Cyprus, Ankyras Nikomedia etc.)". Să fi fost și pentru Moldova valabil acest lucru?

69. Melchisedek, *Cronica Romanului și a Episcopiei Romanului*, București, 1874, I, p. 112; Ilie Georgescu, *Un ierarh necunoscut al Moldovei: Callist Arhiepiscopul și Mitropolitul* (1445—1447); BOR, 87, 1969, 5-6, p. 563-572; M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 362-370, P.S. Năsturel, *op. cit.*, p. 201; „La présence du métropolite Damien, qui accepte lui aussi le décret florentin exclut l'éventualité que Constantin fut son représentant".

70. Syropoulos, VI, 10 (p. 302).

să meargă la Florența. „Ne dăm seama că nu se va face aici nici o înțelegere. De fapt, discuțiile au avut loc, ai noștri au prezentat argumente pe cît de numeroase, pe atît de puternice. Latinii nu vor să se lase convinși și de aceea ședințele s-au sistat. Ce folos avem să mai rămînem aici in inactivitate și suferință, în timp ce capitala, patria noastră este în pericol?". Demersul delegației amintite n-a avut însă nici de data aceasta succes, căci împăratul socotea că părăsirea sinodului este prematură, iar problemele dogmatice nu se dezbătuseră încă. „Cu atît de puține luări de cuvînt și într-un timp atît de scurt pretindeți voi să se repare Schisma atît de veche? Să vă lăsați de asemenea propuneri". Cu aceste cuvinte de blam și reproș membrii delegației au fost expediați[71]. Ne dăm seama din cele întîmplate și din alte împrejurări similare că împăratul avea rolul decisiv în deciziile care trebuiau luate de membri delegației bizantine. El nu ținea seama nici dacă interlocuitorii săi erau episcopi „mai bătrîni și mai venerabili" (οἱ γηραιότεροι καὶ αἰδεσιμώτεροι) decît alții, așa cum îi califică patriarhul pe cei trimiși în delegația abia amintită.

Din această calificare tragem concluzia că Damian nu făcea parte dintre ierarhii tineri.

În sfîrșit, a treia oară Damian a făcut parte dintr-o delegație trimisă de patriarh la împărat a fost în timpul sinodului de la Florența. Între membri delegației, în afară de Damian, se aflau marele schevophylax și marele eclesiarh Silvestru Syropoulos. Bizantinii se convinseseră de inutilitatea rezultatului pe care îl rezervau latinii (ἐπεὶ ἀλυσιτελὲς ἡμῖν ἑωρῶμεν γενησεσθαι παρα λατίνων συμπέρασμα și neașteptînd nici o înțelegere privind deosebirile de dogmă (ὅτι οὐδὲ συνορῶμεν γενήσεσθαί τινα διόρθωσιν τῆς περὶ τῆς δόξης διαφορᾶς) luînd apoi în considerare și boala patriarhului, cereau împăratului prin delegația amintită întoarcerea acasă. Ca și pînă aci împăratul a refuzat cererea[72].

În cele trei delegații, din care a făcut parte Damian, nu constatăm că el ori vreun alt membru al ei să fi avut un rol preeminent. Sarcina lor era numai de a transmite corect și convingător mesajul patriarhului. Admițînd însă misiunile, însemnează că Damian a fost de acord și cu conținutul lor, încît se poate trage concluzia că chiar dacă patriarhul și alți ierarhi apropiați lui fuseseră înclinați la plecarea din Constantinopol să facă Unirea, totuși ei pe parcurs, în urma dezbaterilor și a condițiilor precare de viață, care le-au fost oferite, au încercat să renunțe la ea.

Dacă în cele trei împrejurări amintite, Damian a avut un rol mai mult diplomatic, totuși n-au lipsit momente cînd și-a spus opinia și în problemele doctrinare dezbătute la sinod. Syropoulos ne relatează că au avut loc adunări separate ale grecilor, pentru a-și preciza punctul de vedere în legătură cu Filioque ori cu alte probleme dogmatice. O dată s-au adus în discuție texte scripturistice și patristice menite să combată adaosul Filioque sau eventual să-i găsească o explicație și formulare acceptabilă ambelor părți. Aceste adunări aveau loc în prezența împăratului și în ele și-au spus cuvîntul atît ortodocșii fervenți, ca Marcu Eugenicul, cît și cei înclinați spre compromis cum au fost Isidor al Moscovei și Visarion al Niceei. Într-una din aceste adunări episcopul

---

71. Idem, VII, 5, 6, (p. 3545-356).
72. Idem, VIII, 18 (p. 406).

Isidor al Rusiei a propus ca să fie aprobate ca texte de convergență cu latinii o lucrare a lui Ioan Beccos, fost patriarh unionist al Constantinopolului (1275—1282), o formulare a Sinodului I ecumenic de la Niceea (prezentată însă inexact) și un pasaj din opera sfîntului Chiril al Alexandriei. Împăratului și prounioniștilor le-au plăcut această propunere și au cerut să se treacă la vot pentru adoptare ori respingere. Împăratul a poruncit ca votanții să nu facă nici un comentariu asupra lor, ci doar să se pronunțe prin *da* ori *nu*. Marea majoritate a adoptat propunerea episcopului Rusiei, dar Syropolos, fără să o respingă din principiu a zis că întrucît asupra lor există o dublă interpretare în rîndul grecilor, iar pe de altă parte, latinii vor cere să știe ce interpretare li se dă, este bine să se aleagă dintre noi aceia care să le comenteze și să le prezinte explicația lor. Fără interpretarea acceptată de noi nu trebuie prezentate latinilor textele amintite și deci eu votez împotrivă. La această poziție s-au raliat și episcopii de Anchialos și al Moldovei, „care ascultaseră atent cuvintele lui“ (ὡς οὖν προσέσχον τοῖς ἐμοῖς λόγοις) și au adăugat: „Dar ce vor ei, din moment ce adaosul rămâne“ [73]? Fiind votată de marea majoritate propunerea lui Isidor, împăratul a poruncit să se redacteze o formulare bazată pe textele amintite și să se prezinte latinilor.

Modul cum a reacționat mitropolitul Moldovei la discutarea „textelor“ ne face să credem că el, deși era partizan al Unirii, totuși dorea ca ea să nu se facă în orice condiții. Propunerea lui Syropoulos, ca să se dea interpretări textelor propuse de Isidor, adoptată de Damian, reducea ori chiar anula posibilitatea de a se accepta Filioque pe baza lor. Totuși Damian n-a avut o concepție clară și proprie despre Unire, de aceea atitudinea sa a fost oscilantă și determinată de conjuncturi.

Într-o altă împrejurare, la care ne-a mai referit, această atitudine se confirmă. La cîtăva vreme după ce se formulase textul privitor la Filioque, ce trebuia propus latinilor, text care de altfel a fost respins de aceștia, a avut loc o nouă reuniune a grecilor. Episcopii au cerut insistent patriarhului să-și spună cel dintîi părerea, deoarece era „o chestiune de credință și de dogmă“. Presat de sinodali patriarhul „s-a exprimat în chip obscur și ascuns“ (εἶπε τὴν γνώμην αὐτοῦ, πλὴν συνεκιασμένην καὶ ᾄφαλον), încît a părut celor mai mulți că el nu acceptă Filioque. De aceea cînd s-a trecut la vot doar 10 l-au acceptat, iar 17 l-au respins, printre care și mitropolitul Moldovei. Văzînd acest rezultat neașteptat împăratul și patriarhul au ridicat ședința și, în zilele urmtăoare, au făcut presiuni asupra episcopilor pentru a-i determina să-și dea votul favorabil. În această împrejurare patriarhul discută și cu mitropolitul Moldovei căruia îi reproșează lipsa de recunoștință pentru tot ce a făcut pentru el. Răspunsul lui Damian a fost că el este pentru adoptarea adaosului Filioque, dar că din cele prezentate de patriarh a înțeles el și alții că acesta este împotrivă. Și pentru ca să se confirme că „șeful are totdeauna dreptate“, patriarhul i-a replicat: „Ei și ce, chiar dacă n-am afirmat-o în chip expres, trebuia ca voi să vă dați seama că declarațiile mele vizează spre acest scop“ [74].

Un singur membru al delegației Moldovei mai este menționat de Syropoulos în legătură cu adoptarea lui Filioque și anume jupanul

---

73. Idem, VIII, 37, 38 (p. 424-426).
74. Idem, IX, 16, 17 (p. 450-452).

Neagoe. După ce împăratul obține votul favorabil al marei majorități a clericilor, el cere și ambasadorilor laici să facă același lucru. Primul întrebat a fost reprezentantul despotului Teodor al Moreei, iar ultimul Neagoe ca trimis al voevodului Moldovei. Neagoe și-a dat votul favorabil, cum reiese din precizarea generală făcută de Syropoulos[75], dar după ce împăratul făcuse presiuni asupra lui[76]. Numele lui nu se găsește însă pus pe actul Unirii, ci doar al protopopului Constantin, care deși nu este menționat în timpul lucrărilor sinodale trebuie să fi fost prezent la ele alături de Damian.

Cu aceasta se termină informațiile pe care ni le dă Syropoulos despre Damian și membrii delegației Moldovei. Constatăm că Damian a fost printre persoanele care au avut un oarecare rol în timpul lucrărilor sinodale și importanța care i s-a dat decurgea, cred, din legăturile sale personale cu patriarhul, din faptul că era „mai bătrîn și mai venerabil" decît ceilalți și pentru că avea o eparhie importantă. În ce privește atitudinea sa față de problemele doctrinare, am arătat că el n-a avut o concepție ortodoxă clară, pe care s-o apere, așa cum a făcut Marcu Eugenicul și că s-a lăsat condus de conjuncturi și obediență față de împărat și patriarh. În el nu mai trebuie să vedem un om care „a ținut pe cît i-a fost posibil la învățătura ortodoxă, care nu s-a învoit cu formula Filioque și că numai silit de patriarh și împărat a semnat pînă la urmă actul Unirii"[77].

Ce s-a întîmplat cu Damian după încheierea Sinodului de la Florența, a revenit el în Moldova ori a rămas la Constantinopol pe lîngă patriarhii unioniști? Unii cercetători susțin că Damian nu și-a mai reluat scaunul din Moldova din cauza opoziției antiunioniste foarte puternice. Cel care a afirmat acest lucru pentru prima oară a fost Dimitrie Cantemir[78]. Totuși, mai mulți sunt cei care afirmă că Damian a revenit la scaunul său împreună cu ceilalți membri ai delegației, adică protopopul Constantin și boierul Neagoe cu suita sa. De altfel, Neagoe este pomenit în documente moldovenești și după anul 1439[79]. Socotim că această opinie este justă, iar argumentele aduse la începutul secolului de N. Dobrescu[80] rămîn valabile și la ele se mai pot adăuga altele. Dobrescu spunea că la vremea respectivă Moldova nu putea face abstracție de Constantinopolul prounionist, de care era legată bisericește, iar pe de altă parte, din punct de vedere politic, nu-i era îngăduit să uite de vecinătatea Poloniei catolice, căreia domnitorii Iliaș și Ștefan îi erau supuși. Un dram de devăr asupra întoarcerii în Moldova a membrilor delegației poate să scundă și Vechea Cronică de la Putna, care spune despre semnatarii ctului Unirii că „s-au întors cu bărbile tunse"[81], cuvinte care se referă,

---

75. Idem, IX, 26 (p. 460).

76. Idem, IX, 18 (p. 452): **καὶ ὁ βασιλεὺς δὲ αὖ παραπλήσι ἅττα πεποίηκεν εἷς ινας τῶν ἀρχιερέων καὶ εἰς τοὺς πρέσβεις τῶν Τραπεζουντίων καὶ ιῶν Μολδοβλάχων.** n cazul de față cred că printre arhiereii la care se referă Syropoulos n-a fost și Damian, deoarece el fusese „convins" de patriarh; în schimb, referirea la delegat **πρέσβις**) este clară.

77. Dobrescu, *op. cit.*, p. 93; Moisescu et alii..., *op. cit.*, p. 229-230; Păcurariu, *op. cit.*, p. 343.

78. *Descriptio Moldaviae*, București, 1872, p. 158.

79. Hurmuzaki, *Documente*, I, 2, p. 873-886.

80. *Op. cit.*, p. 96-100.

81. I. Bogdan, *Vechile cronici moldovenești pînă la Urechia*, București, 1891, . 144, 194.

cred, la mitropolitul Damian și protopopul Constantin în sensul că ei după adoptarea doctrinei catolice, au preluat și obiceiuri din portul clericilor occidentali, adică raderea bărbii.

Se mai afirmă că în Moldova nu s-a putut declanșa o mișcare antiunionistă ca cea din Rusia (1441) sau din patriarhatele orientului apropiat (1443) și că Damian ar fi rămas astfel în scaun pînă la moartea sa în 1447, cînd în Moldova este cunoscut un nou mitropolit[82]. Mai există și opinia că Damian, chiar dacă s-a reîntors în Moldova, n-a rămas aici multă vreme, ci s-a refugiat la Constantinopol, pe lîngă Patriarhie, considerîndu-se totuși „mitropolit al Moldovei". Așa s-ar explica lipsa numelui său din documentele interne, din cronici și din pomelnicele Mitropoliei Moldovei[83].

Dacă în legătură cu întoarcerea lui Damian în Moldova nu mi se pare că trebuie să ne îndoim, să vedem în ce măsură a pus el în practică hotărîrile sinodului de la Florența, pe care le-a semnat. Nefiind un adept înfocat al Unirii, ci doar un obedient al împăratului și patriarhului, Damian n-a depus prea multă rîvnă în cîștigarea de adepți în Moldova. Totuși el a obținut unele succese, căci altfel n-am putea înțelege referirea aceluiași papă Eugeniu al IV-lea într-un document din anul 1444 la faptul că în Moldova „unii creștini adoptaseră de curînd Unirea" *(qui ad Romanae Ecclesiae unitatem nuper redierunt)*, dar au părăsit-o după aceea. Din această cauză și pentru că slăbise credința catolică, papa dă călugărilor minoriți din Bosnia ordinul să vină aici s-o întărească[84]. Rezistența Moldovenilor s-a dovedit însă puternică și ea nu poate fi despărțită de mișcarea antiunionistă din Rusia și din patriarhiile orientale și chiar de la Constantinopol, unde mulți s-au dezis de Unire imediat după întoarcerea acasă de la Florența. În anul 1445 are loc în capitala imperiului chiar un sinod, care repudiază în chip oficial Unirea.

Sinodul acesta a fost convocat de împărat și s-a desfășurat în prezența sa și a patriarhului Grigorie Mammas în palatul Xylalas în lunile august-noiembrie 1445[85]. Au luat parte ierarhi bizantini, înalți demni-

---

82. Dobrescu, *op. cit.*, p. 98; Moisescu et alii, p. 231.

83. M. Păcurariu, *op. cit.*, p. 344-345.

84. Hurmuzaki, I, 2, p. 700 și urm. s. a. 1444. Interesant de relevat este și cum caracterizează papa pe ortodocși: „schismatici..., atinși de virusul molimei...", *in Moldaviae (partibus) in quibus tam a longis pestiferum virus schismatis, quod adhuc nonnullos illarum partium populos, qui ad Romanae Ecclesiae unitatem nuper redierunt, inficere non desint.* Mai departe documentul face aluzie la „ciuma aducătoare de moarte a Husiților, atît în Moldova, cît și în Transilvania pentru secui: *quam* (scil. unitatem) *a paucis temporibus atra pravitatis haereticae, et potissimum Hussitarum lethifera pestis in maximam Christianae fidei detrimentum quam plurima germinarunt perversa germina, quae dietim, nisi desuper opportune provideatur, abundantius succrescent.*

85. Asupra datei, v. Laurent „*Mémoires*", p. 39-40 și 572, n. 6, care stabilește lunile august 1445 — noiembrie 1446, pe cînd Darrouzès, *Regestes*, I, VII, nr. 3396 se oprește la aceleași luni, dar în cursul anului 1445. Tot spre anul 1445, pledează și Otto Kresten, *Eine Sammlung von Konzilsakten aus dem Besitze des Kardinals Isidoros von Kiev.* (Oesterr. Akad. d. Wiss. Philos.-hist. Klasse, Denkschriften 123. Band), Wien 1976, p. 30-31. Se crezuse că sinodul a avut loc în anul 1452, dar argumentele lui Gh. G. Patrineles. **Ὁ Θεόδωρος Ἀγαλλιανός, ταυτιζόμενος πρὸς τὸν Θεοφάνην Μηδείας, καὶ οἱ ἀὲέκδοτοι λόγοι του. Μία νέα ἱστορικὴ πηγὴ περὶ τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως κατὰ τούς πρώτους μετὰ τὴν ὕλωσιν χρόνους.** Athena, 1966, p. 32-33, în special nota 153 rămîn și astăzi valabile. Cîteva amănunte despre sinod ne dă și Syropoulos, XII, 17 (p. 572-573), dar mai multe

tari din conducerea Bisericii Sfintei Sofia, stareți și ieromonahi, mulți dintre ei participanți la Florența și semnatari ai actului Unirii. Printre ei menționăm pe mitropoliții Macarie al Nicomediei, Ignatie de Tîrnovo, Damian al Moldovei, Theognost de Perge și Attaleia, Acachie de Derkos, Balsamon mare chartophylax și arhidiacon, Sylvestru Syropoulos, mare clesiarh și diacon, Theodotos, starețul mănăstirii Studios, Theodor Agallanos, hiromnemon și alții. Au participat și teologi catolici, veniți la Constantinopol să pună în practică Unirea și între ei rolul de frunte l-a avut cardinalul Bartolomeo Lapacci, episcop de Cortona. Din partea ortodocșilor principalii oratori au fost Georgios Scholarios, pe atunci șeful secretariatului particular al împăratului Ioan al VIII-lea și judecător general al imperiului și Silvestru Syropoulos; acestora le datorăm în special informație despre sinod. Au avut loc 15 runde de convorbiri, dar care n-au dus la nici un rezultat pozitiv. Impedimentul cel mai mare l-a reprezentat Filioque răsăritenii nefiind în nici un chip de acord cu formula καὶ ἐκ τοῦ Ὑιοῦ Atîta timp cît acest adaos va exista, nu va fi pace în Biserică și nu se va putea face Unirea, au declarat aceștia[86]. Ei cereau convocarea unui sinod, de data aceasta la Constantinopol, la care să participe și un delegat al papei.

La închiderea sinodului, bizantinii au semnat o scrisoare adresată împăratului, în care îi comunicau că nu acceptă Unirea[87]. Între semnatarii acestei scrisori se află și Damian al Moldovei, înscris pe locul trei în șirul mitropoliților, după Macarie al Nicomidiei și Ignatie al Tîrnovei.

Nu știm dacă Damian s-a reîntors în Moldova după acest sinod ori a rămas la Constantinopol. Oricum în noiembrie 1447 el murise, căci în locul lui este numit printr-o hotărîre imperială (πρόσταγμα)[88] ca nou mitropolit *Ioachim*, fost episcop de Agathopolis. Deși Ioan al VIII-lea n-a declarat niciodată la Constantinopol în chip oficial Unirea, totuși el a numit la cîrma Bisericii patriarhi prounioniști. Tot așa a procedat și cu Moldova cînd a numit noul mitropolit[89].

În eparhia la care Ioachim a fost promovat a încercat să cîștige adepți pentru Unire, dar a fost expulzat de popor și a găsit refugiu la episcopul Cracoviei și apoi la Roma. Se pare că numărul celor care au acceptat Unirea n-a fost prea mare, de vreme ce în scrisorile episcopului de Cracovia către papă și către colegiul cardinalilor se spune că Ioachim este însoțit în exilul său „de cei care, urmînd îndemnurile sale pentru Unire“ s-au refugiat împreună cu el[90].

---

aflăm din *Oeuvres complètes de Gennade Scholarios*, publiées pour la premiere fois par Louis Petit, X. A. Sideridès, Martin Jugie, Tome III. Oeuvres polémiques — Questions théologiques. Ecrits apologétiques, Paris, 1930, p. 192-195, unde se află și iscălitura celor care se dezic de Unire (p. 193).

86. Syropoulos, XII, 17 (p. 568-572) enumeră șapte motive principale pentru care Unirea nu se poate face.

87. **Ἡ προς τὸν βασιλέα ἀναφορὰ τῶν ἀρχιερέων καὶ τῶν λοιπων.**

88. Dölger, *Regesten*, 5. Teil von 1341-1453, s. a. 1447. Textul grec la M. Lascaris, *op. cit.*, p. 31.

89. Meritul de a fi rezolvat un mare număr de probleme legate de mitropolitul Ioachim îi revine lui Michel Lascaris în studiul său care rămîne și azi valabil: *Joachim métropolite de Moldovie et les relations de l'Eglise Moldave avec le patriarcat de Pec et l'archevêché d'Achris au XVe siècle*, Acad. Roum. BSH, 13, 1927, p. 1-31 (extras).

90. *Pulsus sede sua hic pater venerarandus dominus Joachimus Zoczaviensis ex Moldavia..., una cum his qui suae doctrinae secutis monita, recte fidei norman profitentur...* Extrase din scrisorile episcopului de Cracovia către papă se află la C. Auner, *op. cit.*, p. 545-55 și la M. Lascaris, *op. cit.*, p. 4 (extras),

Dacă data de început a misiunii sale în Moldova este cunoscută și anume noiembrie 1447, în schimb sfîrșitul ei nu este bine precizat. Michel Lascaris, căruia îi revine meritul de a fi prezentat pentru prima oară comentariul documentelor privitoare la Ioachim, propune mai multe soluții: perioada dintre anii 1449—1455, mai precis anii 1453, 1454, 1455, aceștia din urmă reprezentînd datele posibile, cînd succesorul său mitropolit Teoctist I i-ar fi luat locul. Eu socot că perioada dintre 1449—1455 poate fi restrînsă la anul 1453 ca *terminus post quem* al izgonirii lui Ioachim din Moldova, iar 1454 ca *terminus ante quem*. În sprijinul acestei opțiuni pledează următoarele argumente: 1. Ioachim a alcătuit un apel către arhierei, ieromonahi, călugări, preoți și la tot binecuvîntatul popor al Domnului să acorde ajutor celor căzuți în robia turcească sau dispersați în lumea largă după căderea Constantinopolului sub turci în 1453. Apelul este venit din partea „mitropolitului Moldovlahiei". Chiar dacă acest titlu va fi fost purtat de Ioachim și după expulzare, cum se presupune uneori [91], totuși apelul său n-ar fi fost luat în seamă de nimeni, dacă s-ar fi știut că el însuși este cerșetor de ajutoare și pribeag. Apoi, căror arhierei se putea el adresa decît celor aflați în „lumea liberă" de stăpînirea turcească, singurii capabili să dea un ajutor real. Și între aceștia erau cei din Țara Românească și Rusia, ori din ambele părți. unde uniatismul nu fusese receptat, nu se putea spera la ceva. 2. Mitropolitul Teoctist, succesorul lui Ioachim, n-a putut primi hirotonia de la patriarhul de Peci, Nicodim, decît în perioada tulbure de după căderea Constantinopolului. Nicodim este menționat între anii 1445—1453 și „este posibil, ba chiar foarte probabil să fi trăit și după anul 1453" [92]. Primul document datat precis, care-l menționează pe Teoctist ca mitropolit al Moldovei, este un act de donație al domnitorului Petru Aron din 20 iulie 1455 [93], dar Melchisedec Ștefănescu pretinde că el apare în hrisoave moldovenești încă din 1454 [94]. Dacă această afirmație este exactă, atunci cronologia pentru sfîrșitul păstoririi lui Ioachim propusă de mine în anii 1453—1454 are șanse de adevăr.

Cu aceasta încheiem considerațiile noastre privitoare la istoria Bisericii Moldovei și asupra legăturilor cu Bizanțul în prima jumătate a secolului al XV-lea, care au pornit din dorința de a scoate în evidență izvoare la îndemîna noastră, insuficient cercetate pînă acum. Dacă efortul nostru va fi contribuit măcar în parte la îndepărtarea îndoielilor, confuziilor ori a ipotezelor nefondate, atunci însemnează că el n-a fost zadarnic.

Prof. EMILIAN POPESCU

---

91. M. Lascaris, *op. cit.*, p. 5; Păcurariu, *op. cit.*, p. 346.
92. M. Lascaris, *ibidem*, p. 8, 11.
93. Ulianickij, *Materialy dlja istorii vzaimnych etnosenii Russii, Poljsi, Valachii i Turcii v XIV-XVI vv*, Moscova, 1887, nr. 76, p. 84-85.
94. Melchisedek, *O vizită la cîteva mînăstiri și biserici din Bucovina*, Revista pentru istorie, arheologie și filologie, 1, 1883, p. 254.

PREOTUL DUMITRU FURTUNĂ ȘI DOROHOIUL NEODIHNELOR SALE

Sărbătorirea centenarului nașterii lui D. Furtună (1890—1965) și ulterior dezvelirea bustului său, la 23. XI. 1991 (Dorohoi) au readus în atenție figura unui cărturar complex, generos și rodnic risipit într-o vastă muncă de cercetare ce includea obiectul de investigație a cîtorva discipline științifice, animator fără seamăn al vieții culturale interbelice în Dorohoi — oraș pe care, după terminarea studiilor și l-a ales ca loc al apostolatului său. Născut la 26 februarie 1890 la Tocileni-Botoșani, fiul unui preot sărac, rămas de timpuriu orfan, D. Furtună și-a dobîndit de timpuriu o serioasă cultură de folclorist și istoric — domenii care îi vor determina în viitor două statornice direcții de cercetare. Dobîndind un atașament romantic față de Dorohoiul străduințelor sale, al activității sale multilaterale, cărturarul și-a consacrat toate forțele ridicării culturale a micului oraș de provincie în care gimnaziul era singura lui instituție de cultură ; mare parte din această activitate și-a realizat-o prin intermediul funcțiilor pe care le-a avut vreme de aproape patru decenii. A fost preot (econom stavrofor) între 1916—1940, profesor de religie, limba română, istorie etc. în învățămîntul secundar (1916—1950), profesor și director al Seminarului teologic local. „Mitropolitul Pimen“ între 1923 și 1927. Preot paroh al bisericuței de lemn „Adormirea Maicii Domnului“ (parohia Vîrgolici) din Dorohoi (urmînd în funcție predecesorului său — o altă personalitate culturală a orașului — preotul și istoriograful C. Ciocoiu) D. Furtună și-a diversificat activitatea pe mai multe planuri. Paralel cu activitatea sa de culegător și cercetător al folclorului, limbii și literaturii române, al tradițiilor și istoriei ținutului său a dus o adevărată muncă de culturalizare, depășind limitele administrative ale parohiei, în cadrul societății „Sfînta Maria“ înființată în 1917 — „casă de citire, sală de cursuri și tipografie“ (ultima rămasă doar în fază de proiect) [1].

Cu prețul propriilor sale eforturi (inclusiv cele financiare) a reușit să transforme Gimnaziul de băieți din Dorohoi (înființat în 1879) în Liceul „Grigore Ghica“, să înființeze un internat pentru fiii de țărani, o sală de teatru (intrată în tradiție ca *teatru popii)* aferentă școlii și necesităților ei didactice, să tipărească o revistă școlară sau să contribuie decisiv la înființarea în localitate, a celui de-al doilea liceu (de fete).

A stimulat energiile intelectuale ale orașului prin înființarea unor societăți cultural-literare, editarea revistei de folclor „Tudor Pamfile“ (emulînd activitatea folcloriștilor de pe întreg cuprinsul țării) sau „Însemnări“ (o altă revistă locală) (1934—1944) patronată împreună cu Ion Pilat. Poetul de la Miorcani venea des, dealtfel, în cadrul cenaclului literar ce își ținea ședințele în casa protoieriei — cenaclu care a primit, nu o dată, vizita celor mai de seamă fruntași ai literaturii române inter-

---

1. Cf. statutele societății în vol. *Pentru ridicarea culturală a unei biserici,* Dorohoi, 1918.

belice și care a avut un rol hotărîtor în descoperirea vocației literare a unora dintre foștii elevi ai folcloristului dorohoian. Sînt realizări finalizate după istovitori ani de muncă și audiențe, ani în care omul de cultură s-a ciocnit nu o dată de spiritul optuz al autorităților locale ale perioadei interbelice [2].

Pentru numeroasele sale generații de elevi ai școlilor dorohoiene el era în primul rînd *profesorul*. Alături de profesorii Iancu, director al Școlii normale Șendriceni sau Tiberiu Crudu (profesor la Dorohoi și Botoșani), D. Furtună a fost unul dintre cei mai culți și mai buni pedagogi din cîți i-a avut în perioada interbelică Dorohoiul, lăsînt elevilor, educați în spiritul dragostei față de istoria și creațiile poporului, amintiri de neuitat.

A lăsat însă, pentru posteritate și o activitate ce se menține și astăzi interesantă, valorificabilă documentar, plină de sugestii pentru eventualii cercetători ulteriori, preocupați de aceleași probleme. Deși acest cărturar n-a tipărit decît o parte din ceea ce a scris și nu a scris decît un sfert din ceea ce a proiectat, lăsînd în urmă numeros material documentar, D. Furtună depășește totuși, prin preocupările, dar și prin potențele scrisului său, cadrul și configurația cărturarului provincial așa cum l-au omologat și etichetat, comod dar inexact, unii din cei preocupați de opera sa. Spirit enciclopedic dar oarecum nesistematic, s-a ocupat de toate într-o perioadă de afirmare a științelor pozitive, în care specializarea se impunea cu exigență. Între 1912 cînd îi apar poveștile din ciclul *Izvodiri din bătrîni* și 1928 cînd îi apare ultimul număr al revistei sale de folclor „Tudor Pamfile“ — perioadă de vîrf a activității sale — D. Furtună își materializează principalele direcții ale activității sale de folclorist și istoriograf, pedagog și animator al vieții culturale a provinciei. Ulterior se va risipi în numeroase activități (didactice, dar și administrative), lucrînd, dar mai ales adunînd material pentru lucrări de mare anvergură, dar care nu au mai cunoscut finalizarea (păstrate fragmentar sau iremediabil pierdute). Lucrările neterminate aveau ca obiect opera lui Ion Creangă, cea a lui Petre Ispirescu, Ipotești lui Eminescu; a lăsat numeroase culegeri (inedite) de folclor — astăzi și ele pierdute sau rătăcite.

Opera publicată numără aproximativ 510 titluri din care 25 volume (unele din ele broșuri); majoritatea materialelor de mici dimensiuni sînt risipite în peste 50 de ziare și reviste.

D. Furtună a fost un pasionat istoriograf. „A strîns — notează prof. dr. Eugen D. Neculau — cu hărnicie de albină și cu perseverență de furnică o imensitate de material documentar cultural: fișe, notițe, însemnări, fotografii, scrisori, clișee, genealogii, documente, manuscrise, tăieturi de presă, cărți rare etc. A cutreierat localități cu traista în spate pentru a culege documente și folclor... Avea o arhivă proprie așa de bogată, încît i-ar fi trebuit patru vieți ca să o valorifice în întregime“ [3].

O atenție particulară îi solicită unele probleme ale culturii române în secolul al XVIII-lea și începutul secolului următor. Vizînd reliefarea

---

2. De aici și preocuparea sa permanentă de a-și feri acțiunile sale cultural-literare de amestecul partidelor politice din perioada interbelică (Cf. D. Furtună, ***Gimnaziul Grigore Ghica V V. din Dorohoi***, anuar pe anul 1921, p. 12 și 35.

3. Eugen D. Neculau, *Preotul cărturar Dumitru Furtună*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei“, XLIII (1967), nr. 9-10, p. 619.

coordonatelor acestei culturi în secolul amintit, fără a reuși s-o realizeze în întregime, D. Furtună se va opri la studiul cîtorva vechi focare de cultură mai puțin cunoscute. Rod al acestor preocupări, *Chesarie episcopul Buzăului* studiază activitatea culturală depusă în cadrul mănăstirii episcopiei acestui oraș. Istoria fazelor succesive ale restaurării bisericii este urmată de enumerarea factorilor ei de cultură, activitatea editorială a tipografiei etc. Informații ca acelea referitoare la programa școlii din incinta acestei mănăstiri, la predarea muzicii, a picturii și a sculpturii în școala de pictură și sculptură de unde s-au ridicat viitoare personalități ca pictorul Gh. Tattarescu, sînt deosebit de interesante pentru istoria învățămîntului și artelor românești. Reliefarea rolului personalității culturale a mănăstirii este sobră, fără elogii de circumstanță sau naivități admirative. Alteori fenomenul studiat este integrat unui curent cultural al vremii. Unul din acestea, paisianismul[4], se revendica de la activitatea starețului Paisie de la mănăstirea Neamțului (secolul XVIII). De rezonanță paisiană, avînd modelul mănăstirii Neamțului, activitatea pe tărîmul culturii vechi a mănăstirilor muntene Cernica și Căldărușani este cercetată minutios. Inventarierea și prezentarea manuscriselor și vechilor ediții, datele referitoare la circulația cărților între mănăstirile moldovene și cele muntene aduc contribuții importante la elucidarea unor probleme ținînd de istoria culturii noastre la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Cercetare amplă, *Preoțimea românească în secolul al XVIII-lea. Starea culturală și materială*[5], indică în persoana autorului un cercetător serios, multiplu informat, pus la punct cu orientările mai noi ale științei istorice. Admirator al lui N. Iorga, pe care-l va urma în concepție și metodă, Dumitru Furtună va aduna un material vast, orînduit sistematic în parte inedit. Situația culturii noastre evoluînd între ultimele răsfrîngeri agonizante ale slavonismului, influența greacă a epocii fanariote și realizarea unei culturi naționale este urmărită în cadrul sociologic de viață al reprezentanților acestora. Originalitatea lucrării constă și în aceea că autorul, renunțînd la prezentarea profilului intelectual al vîrfurilor eclesiastice mai puțin tipice pentru nivelul cultural al majorității clerului, prezintă pe larg situația acestor umili reprezentanți ai culturii de atunci, preoți mărunți de la sate și orașe aducînd date inedite referitoare la știința de carte din mediul rural, situația învățămîntului etc.

Bibliografia operei lui D. Furtună numără și articole despre Gh. Asachi, Titu Maiorescu, C. Negri, M. Eminescu, O. Goga sau despre unii literați locali (I. V. Adrianu, Ștefan Vîrgolici etc.), cele mai multe dintre ele nedepășind valoarea ocazional-comemorativă sau informativ-popularizatoare. O excepție o constituie în cadrul acestor preocupări de istorie literară tot ce-a publicat în legătură cu viața și opera lui Creangă. O veche admirație și o statornică pasiune pentru opera marelui humuleștean îl consacră studiului vieții și operei acestuia. A cules mult material inedit, corespondență, documente, arhivă de o importanță de

---

4. *Paisianismul este ultimul și cel mai mare curent de înălțare a mănăstirilor la noi* (D. Furtună, *Ucenicii starețului Paisie în mănăstirile Cernica și Căldărușani, cu un scurt istoric asupra acestor mănăstirii*, teză de doctorat, Tipografia „Lupta", București, p. 8).

5. Apărută la Vălenii de Munte în 1915.

prim ordin pentru cercetarea operei lui Creangă. Din acest punct de vedere, G. Călinescu îl considera cel mai de seamă între documentariștii operei lui Creangă[6]. Autoritate în acest domeniu, Jean Boutière apela frecvent la informațiile eruditului cărturar. Corespondența dintre autorul celei mai bune monografii despre I. Creangă în străinătate și folcloristul dorohoian dezvăluie o adevărată colaborare. Jean Boutière îi cere știri din publicațiile românești, cărți rare, dar și părerea în probleme — controversate — asupra vieții și operei lui I. Creangă. Schimbul de idei și material documentar mai vizează problema substratului folcloric al poveștilor, manuscriselor inedite ale marelui povestitor, corespondența cu fiul său Constantin etc. Omagiind pe cei ce l-au ajutat în elaborarea strălucitei sale teze de doctorat *La vie et l'oeuvre de Ion Creangă*, învățatul francez așeza numele lui D. Furtună la loc de onoare în prefața cărții în care declara că și-a pus în ea *toată dragostea pentru Creangă și pentru poporul român*[7]. Volumul *Cuvinte și mărturii despre Ion Creangă*, apărut cu ocazia comemorării în țară, în 1914—1915 a douăzeci și cinci de ani de la moartea lui Creangă, grupează pe capitole rodul străduințelor sale în cercetarea vieții și operei marelui scriitor. Multiplu informat, D. Furtună se sprijină în exegezele sale pe un material documentar amplu, inedit, din colecții publice și particulare. Într-o vreme cînd studiul operei lui Creangă era la început, precedînd monografiile lui Jean Boutière, G. Călinescu și studiile asupra limbii operei, de mai tîrziu, folcloristul dorohoian este un inițiator cu surprinzătoare intuiții. Referințele sale la articolele despre Creangă, aparținînd diverșilor improvizați din presa vremii îl suscită polemic. Bucuros în a remarca orice idee nouă, originală, Furtună este însă împotriva supozițiilor și diletantismului respectivilor autori. Anticipînd poziția de mai tîrziu a lui Garabet Ibrăileanu, el nu este de acord cu publicarea unor postume ale lui Creangă, suspecte de altfel ca paternitate. Dificultăților create de lipsa unui corpus publicat de documente — Creangă, li se adăuga, consecință a acestei situații, ivirea legendelor acreditate uneori de girul tiparului, legate de originalul povestitor. Seducătoare, „poveștile" despre marele scriitor asociat clișeelor comune îi formau încetul cu încetul o imagine de un fals pitoresc. Tinzînd spre creionarea profilului unui Creangă autentic, restituit posterității în integritatea sa, fără idilism, dar și fără exagerările unor laturi comune ce-l asociau banalității, Furtună a încercat să elucideze cîteva aspecte ca umorul lui Creangă, semnificația prieteniei lui cu Eminescu, substratul folcloric al operei etc. Editorul documentelor se va dovedi, nu mai puțin, un comentator, emițător al unor judecăți autentice. Referințele surprind esența realității, oferind un început valoros viitoarelor interpretări. Se constată că *prietenșugul lui Eminescu cu Creangă nu vine la întîmplare, iar*

---

6. *„In fruntea cercetătorilor de documente stă economul D. Furtună"* (G. Călinescu, *Ion Creangă*, Editura pentru literatură, 1964, p. 383).

7. *Je suis très touché de votre cordialité à mon égard ; et c'est pour moi la plus belle des récompenses après tant d'effort et de dépenses, que de constater que tant de peine a touché le coeur de mes amis Roumains. Vous l'avez biencompris, en effet cher Monsieur Furtună; j'ai mis dans mon livre tout mon amour pour Creangă et pour la Roumanie et j'espère que beaucoup de lecteurs le sentiront, comme vous* (Scrisoare din Rouen, 27 mai 1930, ms. 148374. din Biblioteca Academiei R.S. România, cf. Gh. Macarie, *Jean Boutière și exegeții români ai operei lui Creangă*, în Anuarul de lingvistică și istorie literară, tomul XXI, Iași, 1970, p. 172).

hazul obișnuit al acestuia din urmă trebuiește luat în adevăratul lui înțeles satiric popular, fără a se presupune că marele povestitor a fost îndeobște un om prea vesel[8]. O frază ca aceasta este specifică pentru intențiile autorului pentru a surprinde semnificații acolo unde criticii de ocazie, gen Octav Minar, presupuneau coincidențe savuros-anecdotice. Analiza limbii scrisorilor schimbate între Creangă și fiul său, stabilirea comparativă de corespondențe lexicale și fonetice între textul acestora și cel al *Amintirilor din copilărie* subliniază un filolog cu abilități profesionale. Profesor el însuși, preocupat fără răgaz de procesul instructiv-educativ, D. Furtună vede în *moș Creangă*, nu fără temei un educator după ideile pedagogice ale țăranului român. Mărturiile matricolelor școlare, îngălbenite, în care deslușise scrisul învățătorului Creangă, le va adăuga, în sprijinul ideilor sale, nu lipsit de subtilitate, fragmente din corespondența acestuia cu dificilul fiu Constantin. Capitolul *Creangă ca diacon* — unul din cele mai importante ale lucrării — conținînd reabilitarea morală a omului Creangă — certifică calități de istoric literar. Ca și în elucidarea celorlalte probleme, autorul va utiliza metodic un număr mare de documente al arhivelor Mitropoliei din Iași, inclusiv faimosul dosar nr. 1795 din 1863: *Mergerea la teatru a preoților*. Probelor scrise li se asociază mărturiile verbale ale unor contemporani de-ai lui Creangă, care mai trăiau încă pe atunci. Spulberînd născociri, discreditînd ironic unele legende create despre marele povestitor, istoricul literar arată adevăratul substrat al întîmplărilor care au alcătuit în epocă *reaua purtare a lui Ion Creangă*. Restabilind integritatea morală a unui om, D. Furtună își conturează propria-i personalitate, persistentă în dragostea lui de adevăr și elevație morală. Jean Boutière, profesor de limbile română și provensală la Sorbona și monografist al autorului *Amintirilor din copilărie* avea dreptate să considere, într-un schimb epistolar cu cărturarul dorohoian, fructuos finalizat în a sa *La vie et l'oeuvre de Ion Creangă* din 1930; *Țăranul cel Mare din Humulești trebuie să fie fericit în Lumea Cealaltă de a fi găsit pe un învățat ca Sfinția V-tră care a făcut atît de mult pentru gloria lui*[9].

Pentru posteritate D. Furtună este un important folclorist, numele său fiind nelipsit din nici o exegeză asupra folcloristicii românești. Beneficiind de posibilitățile de informare ale unei epoci de avînt ale acestei științe, D. Furtună avea o pregătire temeinică în domeniu. Unei bune cunoașteri a creațiilor populare ale ținutului natal îi va urma familiarizarea cu cele mai de seamă culegeri și studii de folclor din vremea sa. Cunoștea lucrările mai vechi ale lui B. P. Hașdeu, Simeon Florea Marian și ale prietenilor Tudor Pamfile și A. Gorovei; audiase ca student, în București, alături de cursurile lui N. Iorga, Simion Mehedinți, Mihai Dragomirescu, Rădulescu Motru, prelegerile lui Ovid Densusianu, promotor, în *Folclorul — cum trebuie înțeles* — al unei noi orientări în studiul creaților populare. Activitatea de cercetător și teoretician al folclorului a lui D. Furtună s-a dovedit totuși episodică în comparație cu aceea, mai statornică, a culegătorului creațiilor populare. Articolele, cele mai multe dintre ele, comemorativ-ocazionale, des-

8. D. Furtună, *Cuvinte și mărturii despre opera lui Creangă*, ediție, prefațată și note de Gheorghe Macarie și Manuela Macarie, Ed. Junimea, Iași, 1999, p. 74.

9. Cf. scrisoarea lui Jean Boutière din 1. II. 1928, în Gh. Macarie, *op. cit.*, p. 169.

pre Artur Gorovei, Simeon Florea Marian, Tudor Pamfile sau despre alți folcloriști mai mărunți sînt generale, memorialistice, fără a intra în studiul propriu-zis al operei celor menționați. Mai interesante, unele dintre ele valorificabile și astăzi, se dovedesc articole ca: *Sărbătorile noastre de iarnă* [10], *Cîntecul popular de astăzi* [11], *Cum era portul nostru mai de mult în partea cîmpului* [12], *Căluțul* [13]. Remarcăm între acestea studiul *Balade populare de astăzi* [14]. Constatînd dispariția baladei ca specie în unele regiuni ale țării, autorul surprinde interferența tot mai vădită a elementului liric, apariția unor elemente noi, disonante, neadevărate vechii structuri — tot atîtea indicii de degradare a speciei. Un amplu studiu erudit *Plugușorul la români* — prefața culegerii cu același titlu din 1915, rămas în manuscris — accentuează în monografia speciei folclorice discutate întregul repertoriu al datinilor, variind de la o regiune la alta. Numeroasele exemple ilustrînd plugușorul satelor din jurul orașelor Botoșani și Dorohoi l-i se adaugă altele, din diverse regiuni ale Moldovei. Pentru a sublinia unele similitudini, autorul apelează deseori la folclorul sud-dunărean, pe care-l va cita comparativ. Observațiile referitoare la întregul corolar etnografic al acestei datini sînt interesante, la fel considerațiile referitoare la variațiile care au avut loc (în funcție de cei cărora li se adresează urătura) în conținutul plugușorului; ele devin utile într-o viitoare amplă monografie a plugușorului pe care D. Furtună n-a mai avut posibilitatea, din motive de sănătate, să o realizeze.

Un meritoriu aspect al activității sale de folclorist îl constituie revista „Tudor Pamfile“ — condusă (și în parte redactată de el, la Dorohoi, în intervalul 1923—1928). Continuînd activitatea revistei „Ion Creangă“, care l-a avut printre colaboratorii de frunte, revista „Tudor Pamfile“ se va încadra, în linii mari, ca și cea dintîi, curentului tradiționalist-ruralist în folcloristică. În cei șase ani de existență revista a cuprins în cele 23 numere (663 pagini) culegeri de folclor reprezentînd mai toate speciile acestuia, note referitoare la limbă sau la obiecte și practici de domeniul etnografiei. Diversitatea preocupărilor nu ține de confuzia între literatura populară și totalitatea culturii populare specifică vechiului concept de folclor din epoca lui Hașdeu, căci D. Furtună își intitulează publicația *revistă de limbă, literatură și artă populară*, iar pentru perioada 1924—1926 *revistă de muzică, artă populară și folclor.*

Culegerile de folclor ale lui D. Furtună (în afară de cele rămase în manuscris, majoritatea pierdute în timpul refugiului sau rătăcite ulterior) au fost înglobate de autor în cinci volume: *Izvodiri din bătrîni* (1912), culegere tipărită, completată și reeditată de autor în 1939, *Vremuri înțelepte* (1913), *Cuvinte scumpe* (1914), *Firicele de iarbă* (1915), *Cîntece bătrînești din părțile Prutului* (1927). Eclectice sub raportul conținutului ele însumează, cu excepția ultimului volum, eterogen în privința apartenenței geografice ale subiectelor informatoare, piese folclo-

---

10. Publicat în „Neamul românesc pentru popor“, anul V (1914), nr. 3 (9 februarie), p. 41-45; continuare în nr. 5 (23 februarie), p 67-72 ; nr. 8 (16 martie), p. 118-121; nr. 10-11 (6 aprilie), p. 173-175; nr. 12 (13 aprilie), p. 189-190.

11. În „Neamul românesc literar“, I (1925), nr. 4-5 (25 decembrie) p. 14.

12. În „Neamul românesc pentru popor“, V (1914), nr 29 (10 august), p. 452-454; continuare în nr. 30 (17 august), p. 468-464.

13. În „Ion Creangă“, XIII (1920), nr. 5-6 (mai-iunie), p. 65-67.

14. Prefața la D. Furtună, *Cîntece bătrînești din părțile Prutului*, Editur Casei școalelor, București, 1927, p. 3-15.

rice din Moldova, cele mai multe localizate în satele din jurul oraşelor Botoşani şi Dorohoi. Subsumate unei viziuni moralizatoare, ele au în însăşi intenţia folcloristului, care uneori intervine prelucrînd, o finalitate didactică. În unele din povestirile din ciclul *Firicele de iarbă*, prelucrarea autorului este evidentă, delimitarea între original — folcloric şi contribuţia culegătorului-scriitor, fiind greu de realizat.

Alături de snoave, basmele indică cele mai valoroase piese folclorice din aceste culegeri.

Rod al cercetărilor făcute în anii studenţiei, basmele din volumul *Izvodiri din bătrîni* (1912) au fost culese din ţinuturile de sus ale Moldovei *celei cu grai aşa de blajin* — cum afirma autorul în prefaţa celei de a doua ediţii, din 1939 — din satele de pe valea Başăului, din Sîrbi, Vlăsineşti, Petricani, Bozieni —, toate în apropierea comunei Săveni şi din Mănăstireni (Botoşani). Materialul a fost adunat de la cei ce i-au fermecat anii copilăriei de la un moş Panaite de la Mănăstireni, de la bunicul Toader Furtună sau de la alţi *înţelepţi ai văilor*, încredinţîndu-le tiparului, D. Furtună făcea un act de pioasă recunoştinţă faţă de cei *ce pogora în mormînt toată povestea uitată a satului nostru* [15]. Spre deosebire de P. Ispirescu, D. Furtună şi-a transcris cele mai multe din basme în momentul ascultării lor. Epicul conservă astfel numeroase forme vii ale limbii populare, autentice valori expresive. Ulterior, ccpiile manuscrise ale unora din basme au fost reluate, autorul intervenind personal, în sensul în care au intervenit şi ceilalţi culegători de basme amintiţi. Uneori introducea într-un basm un motiv dintr-un altul, însera episodic detalii descriptive, note moralizatoare, realizate toate cu materialul folcloric al zonei respective, practici ce nu difereau prea mult de acelea ale creatorilor populari. Timpul record în care au apărut nu i-au permis studentului folclorist să intervină prea mult, să le literaturizeze prin îndelungă cizelare, părţi întregi din basme transcriau întocmai aspectul lor din graiul povestitorului oral.

Comparativ cu basmele altor folclorişti, cele ale lui D. Furtună par mai lungi, datorită unei oarecare proliferări ale detaliilor, situaţiei care le îndepărtează de ţinuta mai echilibrată a basmelor lui P. Ispirescu. Schema folclorică originară va fi astfel mult amplificată. Înglobînd isprăvile a doi eroi, tatăl şi fiul, basmul *Voinic-Verde-Busuioc* se constituie de fapt din materia a două basme implicînd succesiv isprăvile lui Stavarache şi ale fiului acestuia, Voinic-Verde-Busuioc. Sfătoşenia caracteristică, pasiunea întîmplărilor extraordinare, diversifică acţiunile personajelor.

Similitudinea isprăvilor celor doi eroi principali duce la o oarecare monotonie. Motivul celor trei fraţi plecaţi în lume după noroc, motiv ce-l leagă de alte basme, se dezvoltă apoi prin tratarea rivalităţii dintre fratele mic, mai oropsit, dar isteţ şi viteaz şi ceilalţi doi fraţi invidioşi. Isprăvile deosebite ale lui Stavarache, primul dintre cei doi eroi ai basmului, se termină prin moartea zmeului. Dispărut subit ca personaj, lui Stavarache îi ia locul, printr-o strălucitoare suită de isprăvi, fiul acestuia, care dă, dealtfel, şi titlul basmului *Voinic-Verde-Busuioc*. Peripeţiile acestuia formează ele singure materia unei alte poveşti.

---

15. D. Furtună, ***Trei amintiri de ţară***, Biblioteca populară „Răsăritul", Bucureşti, 1923, p. 17.

Realizate prin contaminație, basmele folcloristului dorohoian surprind variate aspecte din lumea satelor; chipuri de oameni și situații sociale, întîmplări dramatice, dialoguri pline de haz, vorbe adînci, rod al experiențelor vieții, autentic rurale, asociate elementelor fantastice, trădează de multe ori lumea locurilor din care au fost culese. Interferența realului cu elementul supranatural se realizează prin diminuarea fantasticului, preponderența elementului realist conferind textului trăsături ale basmului nuvelistic.

O viziune laică, populară, transfigurează personajele hieratice, dizolvă liniile rigide ale ținutei lor tradițional-bizantine, umorul ia locul solemnului. Sfîntul Andrei, Sfîntul Gheorghe, Soarele, Vîntul, Sfînta Marți sau Sfînta Duminică aparțin aceleiași viziuni. Primul este surprins dînd gospodăros de mîncare la porci; sfintele purtînd numele zilelor săptămînii apar în postura unor mătuși binevoitoare care se îndeletnicesc țărănește cu treburile casnice. Sfînta Luni *zolea cămăși în știubei*, iar maica Sfîntului Soare, în postura unei cumetre viclene și iscoditoare, *împletea cu iglița la colțuni*. Prezenți sub semnul parohiei, Soarele și Vîntul devin doi veritabili cumetri.

După ce l-a bătut pe bietul vînt *posmol*, Hărăului, personajul central al basmului *Hărăului și mîndruța lui*, se adresează în astfel de termeni soarelui : *Sfinte Soare! Nu striga așa la mine, că mi-i de alta, da'... te-oi roti, săracul de-i ajunge tocmai în vîrful acului, la mama dracului... Ci du-mă mai repede, pînă pe ceea lume!*

O figură complexă, originală este personajul central. Cu puține excepții (Todirică Făt-Frumos, Voinic Floare Jumătate) personajul principal al basmelor lui D. Furtună este mai puțin tipul clasic al Făt-Frumosului *o vîrstă și o criză întocmai ca și Ileana Cosînseana* [16], om cu vocația aventurii, devenit în final el însuși împărat. Eroul schițează caracteriologic tipul flăcăului sărac, alungat de acasă de sărăcie, rătăcind în lume pentru a-și găsi un rost; nu întîmplător, ecou al acestei stări de lucruri, majoritatea basmelor din *Izvodiri din bătrîni* se termină cu căsătoria flăcăului cu o fată de condiție modestă dar harnică și gospodărirea lui la proporțiile unei înstărite case țărănești. Unul din aceștia este și Hărălui. Deoarece nu se putea *hrăni cu astă durjincă de loc ce mai era*, Hărălui plecă în căutare de lucru. Avatariile de hargat ale lui Hărălui *(pînă nu-i fi slugă nu-i putea fi stăpîn)* țin locul isprăvilor vitejești ale Făt-Frumosului clasic al basmelor. Pe parcursul basmului izbucnesc drame specifice satului de odinioară; patima boierului pentru Mîndruța — frumoasa nevastă a lui Hărălui — constituie punctul de plecare pentru viitoarele încercări la care acesta va fi supus. Pînă aici nimic deosebit; avem de-a face cu un cadru, cu oameni și întîmplări din viața satului de altădată. Un realism particular al detaliilor formează, ca și împletirea originală dintre real și fantastic, tot farmecul poveștii. Din momentul în care Hărălui pleacă în lume din porunca boierului sfătuit de vornic, nuvela cu subiect rustic se dezvoltă într-un basm, implicînd elementul fantastic. Viziunea rustică realistă dictează un alt final: în locul petrecerilor împărătești urmate de succesiunea la tron — o nuntă

16. G. Călinescu, *Estetica basmului*, Editura pentru literatură, București, 1965, p. 214.

țărănească, în loc de nedeterminatul șir al averilor, o zestre frumoasă, la proporțiile opticii satului *(avea doar cinci stue de galbeni bunibănuți, neatinși de loc).*

Protagoniștii basmelor cîștigă imens prin prezentarea lor într-un cadru adecvat. Atmosfera basmelor este, ca și la Creangă, dominat țărănească ca și structura sufletească a eroilor, limbajul și optica asupra vieții. Cadrul sociologic în care se mișcă personajele este gospodăria țărănească sau satul. Nu fac excepție de la aceasta nici curțile împărătești. Palatul împărătesc are prispe, lavițe prin odăi; împăratul ca și ceilalți săteni fac clăci. Unul din aceștia poruncește *bucătăriței* țigănci un borș de pește și-și linge degetele ca după o minune gastronomică, alt împărat traducînd aceeași idee de simplitate, este copleșit de ploconul ce i se oferă: un iepure.

Atmosfera rurală înfrînează, prin diminuare, elementul fantastic. Înseși încercările la care este supus eroul sînt moderate, la o scară rurală, ele nu vor fi decît muncile agricole ale țăranului oarecum augumentate pentru circumstanță: *Vezi tu măi, aceste douăzeci și patru de girezi de grîu netreierat? Pînă mîine dimineață să mi le treieri și să-mi alegi numai firul grîului și girezile la loc să mi le alcătuiești.*

Avînd structural multe puncte de contact cu basmul nuvelistic, basmul lui D. Furtună permite depistarea a numeroase elemente etnografice sau de sociologie rurală. Sînt schițate interioare, sînt înfățișate muncile gospodărești, ne sînt date știri despre pescuit (cu ciobaca și meredeul), sînt descrise datine (la botez și îngropăciune), luăm cunoștință episodic cu diverse practici magice (ilustrate prin cîte un descîntec). Înserarea în text a numeroase proverbe, utilizarea frecventă a repetițiilor, interogațiilor, exclamațiilor și a altor procedee de exprimare ale limbii vorbite, conferă stilului o trăsătură dominantă — oralitatea. Surprinderea acestor aspecte scoate în evidență însușiri prețioase de folclorist, nu mai puțin calitățile unui scriitor.

Basmele, dar și snoavele, baladele și plugușoarele, dincolo de valoarea lor ca reprezentante ale speciei, valoare care a resuscitat atenția unor studii de bază ale folcloristicii noastre din ultimele două-trei decenii, includ un adevărat teazaur de forme ale expresivității limbii populare. Dialectologii și lexicografii, cercetătorii sintaxei sau ale valorilor estetice ale folclorului pot găsi aici un material prețios. Este adevărat că D. Furtună — pasionat filolog — acumulează, uneori prolix, faptele de limbă, neavînd simțul echilibrului și geniala capacitate de selecție a autorului *Amintirilor din copilărie.*

Apărut sub vechiul titlu al primei culegeri de povești — *Izvodiri din bătrîni,* volumul, apărut în 1973 la editura „Minerva", strînge laolaltă mare parte din piesele folclorice tipărite de D. Furtună în timpul vieții sale și o infimă parte din cele inedite. Necesară, o viitoare reeditare a operei acestuia va trebui să includă și unele materiale de acest gen rămase în periodice, de asemenea, ce s-a mai păstrat prin manuscrisele astăzi împrăștiate în numeroase arhive publice și particulare. Dacă activitatea de folclorist a fost, în linii mari, repusă în circulație prin reeditarea, încă din 1973, a majorității pieselor folclorice culese de el, dacă demersurile sale de istoric și istoriograf literar (în primul rînd cele tangente studierii vieții și operei lui Creangă) au fost relevate prin reapariția volumului *Cuvinte și mărturii despre Ion Creangă* (ed.

Junimea, 1990), dacă cu alte cuvinte filologii și-au făcut pentru început datoria față de cărturarul care a murit cu sentimentul justificat al ostracizării sale sociale și intelectuale și complexul dureros al persecuției — preoții nu au scos, din păcate, vreo lucrare care să-i studieze opera sa de teolog; ori este știut că din cele 25 volume și broșuri și mai ales din cele aproximativ 500 de titluri risipite în peste 50 ziare și reviste — $^2/_3$ țin într-un fel sau altul de acest domeniu... Dacă, risipindu-se în prea multe domenii, D. Furtună a ratat un folclorist și un istoric al culturii noastre religioase în care unul din profesorii săi (N. Dobrescu) și-a pus mari speranțe — spulberate de fostul său student care a preferat carierei universitare, apostolatul luminării celor mulți, opera sa studiind concomitent fenomenul cultural și religios trebuie repusă în circulație; *Preoțimea românească în secolul al XVIII-lea* (cartea care în 1915 atrăgea atenția lui N. Iorga) trebuie retipărită.

Un alt aspect de asemenea neabordat a fost acela al pedagogului. D. Furtună a fost în acel colț de țară al apostolatului său unul din gloriile interbelice ale învățământului secundar (fapt recunoscut dar necercetat...). Atît în activitatea sa practică (a fost neîntrerupt vreme de 34 de ani profesor la mai toate școlile din Dorohoi) cît și în cea teoretică (numeroase memorii, intervenții în presa locală, broșuri etc.) a militat pentru un învățămînt modern, incluzînd însă valorile tradiției, implicit pentru formarea unui cetățean nou, demn de epoca României mari, reîntregită prin sacrificiile fără de seamăn ale predecesorilor. Părerile sale referitoare la diverse aspecte metodice sau, dacă detaliem un aspect particular, asupra predării religiei în școli ținînd cont de exigențele noilor descoperiri științifice și-au păstrat și astăzi actualitatea — cunoașterea lor justificîndu-se și prin aceasta.

A fost impresionantă neostenita sa activitate dusă pentru integrarea fiilor de basarabeni în climatul și orizontul spiritual al României Mari veniți să învețe și la liceul din Dorohoi; pentru aceștia — ca și pentru fiii de țărani din jurul orașului — fondase un internat, (cu o cantină, o infirmerie chiar și o revistă „Căminul nostru"). Avînd în vedere ideea națională și corolarul și instrumentul ei de realizare — Unirea — D. Furtună a vizat teoretic și a transpus în practică o educație multilaterală, realizată prin mari exigențe profesionale dar și prin cultivarea dragostei pentru valorile spirituale ale pămîntului strămoșilor săi. Beneficiind de o deosebită atenție și o afectuoasă înțelegere, fiii de basarabeni veniți între moldovenii de cealaltă parte a Prutului își părăseau repede reținerile și complexele regional-lingvistice pentru a se contopi firesc în rîndurile celor de același neam și aceeași limbă cu ei.

Din adîncul inimii mele și a soției, precum și din partea consătenilor noștri, (îi scriau lui D. Furtună doi basarabeni localnici din Cobîlea Nouă) *care au copii la liceul ce Dv. cu onoare îl conduceți — vă aducem cea mai adîncă mulțumire pentru dragostea, bunăvoința și părinteasca îngrijire de care s-au bucurat elevii basarabeni și îndeosebi pentru buna atenție ce ați arătat copiilor mei, elevii Grigore și Nicolae Anghelinici (...). Aceste tînere vlăstare — cei dintîi basarabeni la liceul*

---

17. Cf. D. Furtună: *Păreri și propuneri cu privire la învățămîntul secundar, cultura viitorilor preoți, armonia dintre preot și învățător și culegerea literaturii populare*, Tipografia „Speranța", N. Mateescu, Dorohoi, 1918.

Dumneavoastră, datorită internatului ce ați întemeiat — sunt și vor fi solii deplinei și desăvîrșitei închegări sufletești a Basarabiei cu frații români din Regatul vechi. Ei vor adeveni apostoli ai neamului nostru în Basarabia (...) [18]. Conținutul scrisorii ne scutește de orice comentariu.

Mijloacele de punere în practică a ideilor sale pedagogice erau multiple. Ele porneau de la exigența selecționării cadrelor didactice. În deceniul 2-3 cînd D. Furtună a fost profesor și director la liceul „Grigore Ghica", predau aici pr. ec. C. Ciocoiu (istoriograf cu numeroase lucrări), T. Olinescu (traducător din literatura germană), Gr. Forțu (autor de manuale didactice, energic militant pentru o condiție demnă și un nou statut al profesorului din învățămîntul secundar interbelic, P. Munteanu și N. Ionescu (colaboratori ai „Arhivei" respectiv „Sămănătorului", muzicologul M. Poslușnicu, pictorul N. Popovici-Lespezi, scriitorul botoșănean T. Crudu, Prof. C. N. Iancu — pedagog de prestigiu, continuați ulterior de alții care au configurat în intervalul interbelic o perioadă de apogeu a liceului...

Excursiile elevilor în localitățile de o parte și de alta a Prutului contribuiau la cunoașterea reciprocă. Avînd în această privință experiență (numai în anul 1921—1922 elevii participaseră în împrejurimile orașului la cinci șezători populare în care se asista la un dublu proces de cunoaștere a valorilor folclorice, dar și culturalizare a creatorilor, respectiv colportorilor acestora — elevii se produceau artistic. D. Furtună a continuat aceste șezători — adevărate serbări școlare — extinzîndu-le în școlile localităților de peste Prut. Pe această linie, a înfrățirii dintre școli, prin serbări populare comune, deosebit de fructuoasă, rămasă mult timp în memoria spectatorilor de atunci, a fost colaborarea între D. Furtună și înimosul învățător Calenic Istrate — mesager — ca dascăl în Noua Suliță (nu departe de Cernăuți) — al sufletului românesc din Moldova de dincoace, a regățenilor...

Integrabile acelei pericade de mari realizări în domeniul culturii, cea interbelică, D. Furtună a asociat cu eficiență diverse manifestări corolare școlii (chiar dacă nu era singura, liceul era în oraș cea mai importantă instituție de cultură). Între acestea, frecvente erau spectacolele. Pentru a le oferi, acestora, un spațiu adecvat, el a amenajat, cu prețul unor mari eforturi, inclusiv cu acela al jertfelor financiare personale, o sală de teatru, într-o fostă sală spațioasă de gimnastică; a inaugurat-o la 26. 12. 1920, botezînd-o semnificativ *Unirea — căci de această însușire avem nevoie în uitatul nostru oraș;* a sperat în noua instituție de cultură *o adevărată tribună artistică pentru mediul de patimi politice și de joc de cărți în care trăim* [19]. Unanim salutată de contemporani, realizarea lui D. Furtună releva *munca fără preget și dragostea nețărmurită pentru neamul românesc* [20]. Simion Mehedinți, celebrul savant, aprecia faptul în sine care îi aduce aminte *de vremurile generațiilor de jertfă de altădată* ajungînd la concluzia: *S-a adeverit spusa (...) că satul poate mai mult decît statul; și firește, orașul și mai mult* [21].

---

18. **Cf.** scrisoarea lui Petru Anghelinici din 28, V. 1921, reprodusă în Econ. D Furtună; *Gimnaziul „Grigore Ghica Voevod" din Dorohoi, 1920—1921*, Tipografia „Speranța", N. Mateescu, Dorohoi, 1921, p. 3.

19. Idem, p. 35.

20. *Ibidem*, p. 37.

21. **Cf.** scrisoarea lui S. Mehedinți din București, 16. XII. 1920, către D. Furtună, în *ibidem*, p. 38.

Ideea Unirii, inclusă în perimetrul mai larg al celei naționale, era în cadrul serbărilor școlare centrală. Programul serbărilor date de elevi în anul școlar 1919—1920 este, în acest sens, semnificativ: Se serba *Conemorarea Unirii Basarabiei* (1. XII. 1919), se juca piesa scrisă ad-hoc de D. Furtună *Vacanța Crăciunului* (colportînd tradițiile folclorice din satele Dorohoiului) pe 3. I. 1920, se comemora *Unirea cea Mare* (pe 24. I) urmată de cea a Unirii Basarabiei (27. III) sau *Cultul eroilor* marelui război de întregire a neamului (20. V); se jucau piesele lui C. Negruzzi, dar mai ales cele ale lui I. L. Caragiale (*O scrisoare pierdută* — pe 5. V. și *O noapte furtunoasă* — pe 20. V). La un înalt nivel se produceau elevii membri ai orchestrei școlare (înființată încă din 1913). Se cînta din C. Porumbescu și I. Vidu, dar și din Rossini și Händel, din Fr. Schubert și Fr. Souppé din Ch. W. Gluck și R. Wagner...[22].

Educația estetică a publicului adult dorohoian se făcea prin intermediul aceluiași îndrumător și animator al vieții culturale de provincie. La 31. XII. 1926 se juca în sala „Unirea" de către cei mai buni actori ai Teatrului Național din Iași — *Năpasta* de I. L. Caragiale; pe 9. III. 1921 juca I. Manolescu în *Onoare* de Sudermann, urmat de piesele în care jucau Maria Filotti și alți corifei ai scenei românești...

Răspunzînd invitației, strălucitul fiu al Dorohoiului, George Enescu dădea la 2. V. 1921 *în folosul Teatrului Dorohoi* — cum indica afișul — *un Concert extraordinar de vioară* cu concursul pianistului N. Caravia. În program piese muzicale care i-au statornicit veneratului maestru faima pe toate meridianele lumii; poemul lui Chausson, bucăți din Beethoven, Couperin-Kreisler și Sarasate...[23].

Să ne gîndim că această activitate rezuma doar un aspect din munca de îndrumător și animator al vieții culturale de provincie pe lîngă celelalte de preot la bisericuța de lemn „Adormirea Maicii Domnului", profesor la Liceul de băieți, și Seminarul „Pimen mitropolitul", de folclorist, istoric și istoriograf etc. Cu atît mai tristă a fost uitarea, izolarea chiar ostracizarea sa în cei aproape 15 ani, cîți i-a mai trăit după 1950...

Postumă, tardivă reparație morală, simpozionul desfășurat la Dorohoi pe 1-2 septembrie 1990, organizat de cîteva instituții de cultură ale orașului, la insistențele de cîțiva ani ale subsemnatului, au reunit cîteva lucrări omagiale, o expoziție documentară deschisă în bisericuța de lemn în care D. Furtună slujise, un pelerinaj la locurile bătătorite pe vremea necurmatelor sale străduințe din Dorohoiul neodihnelor sale dar și la Tocileni-Botoșani — satul său de naștere. Flori multe și o slujbă de pomenire la mormîntul uitat din cimitirul Eternitatea, erau anticipate în timp de cîteva manifestări locale anterioare în memoria cărturarului în care o Expoziție ocazionată de eveniment, organizată și deschisă la Dorohoi la 25. V. 1990 de către Lt. Col. (r) Tonița Marinescu, Prof. Gh. Amarandei, Lucian Costache (Dorohoi) și Prof. Vasile Arnăutu (Botoșani).

Moment impresionant, octogenarul preot Ilie Anisescu din Fălticeni, fost elev al părintelui Furtună (promoția 1927) la seminarul „Pimen Mitropolitul" a plantat un tei (la 1 septembrie) în memoria veneratului său dascăl, în grădina bisericuței de lemn. Regretabil că între intelectualii-participanți rolul tinerilor preoți actuali ai Dorohoiului a fost

22. *Ibidem*, p. 32. 23. *Ibidem*, p. 33.

inexplicabil de șters, tocmai ei care ar fi trebuit să fie în toiul acțiunilor omagiind un teolog care, pe plan local, le-ar putea fi stindardul unei vocații misionar-religioase și unei activități intelectuale, pe linia strălucitului lor predecesor...

Fapt pozitiv, Pr. Ilie Anisescu și alți cîțiva preoți — absolvenți ai seminarului „Pimen Mitropolitul" — prezenți la festivitate, iau inițiativa realizării unui bust al lui D. Furtună în care scop se și colectează direct de la cei sosiți o sumă. Mai aproape de spațiul manifestărilor, Filaret Furtună (nepotul cărturarului) și Cezar Apreutesei (ambii din Botoșani) preiau acțiunea. Sînt solicitat și eu ca unul ce l-am repus în circulație pe D. Furtună (încă din 1973 cînd l-am reeditat), să restructurez o ediție de amintiri *(L-au cunoscut pe D. Furtună)* redactată majoritar de foștii săi elevi. În plus mai aveam ceva experință: la 3 VII. 1981 reușisem după luni de insistență să montez, omagiindu-i amintirea, pe pereții casei locuite la Dorohoi de D. Furtună între 1916—1944 (actuala protoierie o placă comemorativă de marmură în care sculptorul Dan Covătaru încrustase o reușită efigie în bronz a sa [24].

Eram conștient de dificultatea finalizării proiectului; chiar și atunci în 1990 un bust consta destul de scump. Se strînseseră de către Filaret Furtună 12.600 la care se adăugaseră alții 13.000 oferiți cu generozitate de I.P.S. Daniel Mitropolitul Moldovei și Bucovinei. Ca și în alte ocazii similare acest bust s-a realizat, cum remarca atunci „Gazeta de Botoșani", cu bani puțini dar cu *mult suflet* [25]; cred că nu l-aș fi putut duce la capăt dacă nu m-aș fi bucurat de colaborarea permanentă a D-lui dr. Arian Roșca pe atunci primar al Dorohoiului, președintele comitetului de ridicare a monumentului, care a dispus realizarea soclului și a festivităților de inaugurare, de asentimentul cald al domnilor Filaret Furtună și Cezar Aprotosoaie, de ajutorul concret și dezinteresat al foștilor elevi ai cărturarului — Pr. Ilie Anisescu (Fălticeni) și al tatălui poetului Cezar Baltag (Pr. Porfir Baltag din București, care nu și-a uitat anii petrecuți ca elev în casa părintelui D. Furtună) și ai altora [26]. Modelat în ghips (în martie-aprilie 1991) de Constantin Crengăniș, tînăr sculptor de talent ce termina secția de sculptură a Academiei de arte „George Enescu" fiind concomitent profesor la liceul „O. Băncilă" din Iași, bustul a fost turnat la o unitate de profil din bronzul colectat de Pr. Ilie Anisescu și Filaret Furtună fiind montat pe soclu, în grădina fostei biserici parohiale „Adormirea Maicii Domnului" cu puțin înaintea inaugurării sale.

Moment impresionant, festivitatea de dezvelire a bustului (23. XI. 1991) a reunit intelectualitatea orașului, elevii școlilor, oficialitățile din Dorohoi și Botoșani, oaspeți din alte orașe; prezențe insolite: participă două delegații din Drochia (condusă de Dl. primar A. Plesca) și din Herța

---

24. Placa s-a realizat cu sprijinul financiar (10.000 lei) al Mitropoliei Moldovei și Sucevei, datorită înțelegerii mitropolitului de atunci — I.P.S. Teoctist, actualmente Patriarh al României.

25. Cf. Valerian Țopa; *Povestea unui bust* în „Gazeta de Botoșani", III, nr. 502, 22. I. 92, p. 2.

26. Pe lîngă cei amintiți, îi enumăr mulțumindu-le și pe această cale, pe toți cei care au contribuit la ridicarea bustului: Pr. Ilie Anisescu, (Fălticeni), Pr. Porfir Baltag, (București), Pr. N. Scriban, Pr. Cozma Balan, Pr. Gh. Galeru, Pr. Eugen Lungu, (jud. Botoșani), scriitoarea Iolanda Filipescu, (Suceava), Prof. dr. Gr. Miron, (București), Pr. Aurel Teodorescu, Pr. N. Gh. Sarculeac, (Iași), Pr. Constantin Chiriac (Roman), I. Oniceseu, Laurențiu Tomazin, (București).

(în frunte cu Dr. Aurel Țînțar) — afirmînd astfel o neștirbită vecinătate de suflet și identitatea de neam ale unor teritorii acum separate. O gardă militară dă onorul, fanfara militară (dirijată de maiorul Gherman) intonează „Deșteaptă-te române" după care corul unificat al Catedralei orașului și pensionarilor (condus de Pr. prof. N. Guragata), împreună cu un sobor de 12 preoți condus de Pr. M. Toma — protoiereul orașului — întîmpină pe I.P.S. Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, cîntînd „Te slăvim stăpîne". Are loc, după datina străbună, slujba de pomenire a lui D. Furtună și de binecuvîntare a monumentului. Dl. primar A. Roșca dezvelește bustul. Vorbesc I.P.S. Mitropolit Daniel, subsemnatul și protoiereul M. Toma. Vibrante, pătrunse de o elevată sensibilitate, cuvintele Mitropolitului Moldovei și Bucovinei se adresează și celor pe care îi numește *frații noștri aflați în vizită — reprezentanții basarabenilor și bucovinenilor în care remarcă adevărați profeți ai reînvierii și renașterii identității românești în cea mai mare parte a latinității răsăritene*[27].

La agapa dată de primăria orașului s-a înfiripat, prin cuvîntările ținute, un adevărat dialog între generații. Participă foști elevi ai lui D. Furtună, reprezentanții familiei omagiatului etc. Iau cuvîntul preoți, absolvenți ai seriei din 1927 ai Seminarului din Dorohoi sau reprezentanți ai ultimelor sale serii de elevi (prof. Maria Zaiț). Vorbesc Dr. A. Roșca, Prof. Gh. Amarandei, Gh. Romandașu și O. Guțic Ing. Al. Ostafi (din Dorohoi), Generalul dr. M. Chițac (din București), pictorul Al. C. Istrati (fiul acelui vestit învățător din Basarabia, Calenic Istrati, colaboratorul prin 1921—1927 al lui D. Furtună, oaspeții din Herța și Drochia pe care nu i-au despărțit nici frontierele artificiale nici cei 47 de ani de absență a acestor relații; ne bucurăm că în ultimul oraș citat două străzi primesc numele a doi dorohoieni de prestigiu: George Enescu și D. Furtună.

Este omagiul adus unei remarcabile figuri de preot și cărturar, dar și de sărbătoare a întregului oraș... Dorohoiul își aduce aminte că a fost cîndva scaunul Vorniciei Țării de Sus a Moldovei, că aici Ștefan cel Mare și-a durat curte și o măreață biserică, acum o jumătate de mileniu (1495), că aici se odihnea verile, în vila părintească, George Enescu, că pe aici a trecut și poposit Mihai Eminescu în vizită la prietenul său Samson Bodnărescu, că a avut prefecți pe scriitorii N. Gane și Artur Stavri, că și-a văzut pe vremuri interesele apărate de deputați ca M. Kogălniceanu sau I. Pilat, că aici au învățat la școala Spiru Haret și D. Pompeiu sau că în tipografia orașului au apărut, editate de Sașa Pană, primele reviste ale avangardei noastre literare... Dar mai presus de toate, sărbătorirea lui D. Furtună devenise într-o posteritate mai recunoscătoare — o sărbătoare a omeniei românești. *Să ne ajute Dumnezeu* — spunea I.P.S. Mitropolit Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, încheind festivitatea — *ca prin aceste comemorări să cultivăm din nou, să vindecăm și să înnoim omenia românească*[28].

GH. MACARIE

---

27. Cf. I.P.S. **Daniel**; *Omenie românească* în „Tribuna Dorohoiului", I/1991, nr. 6, p. 1.

28. Idem, p. 2; Concomitent a fost dat în păstrare Primăriei din Dorohoi, prin adeverința de primire nr. 5715/8. 11. 1991), un al doilea bust al lui D. Furtună (de același autor — Constantin Crengăniș) — din ghips patinat pentru a fi oferit, în eventualitatea reînființării, viitorului seminar teologic-Dorohoi.

Pr. C. POPESCU

PSALTIREA ÎN VERSURI

TRINITAS

CUVÎNT ÎNAINTE

Modest și aproape neobservat, P.C. Preot C. Popescu a adus la bun sfîrșit osîrdnica acțiune de versificare, în limba română, a psalmilor. Prin această realizare el se alătură tuturor celor ce, călăuziți în primul rînd, de criterii estetice, începînd de la Mitropolitul Dosoftei la unii contemporani, au turnat în stihuri, nemuritoarele creații davidice.

Locul său în strădania de versificare a psalmilor va fi negreșit fixat de istorici literari și de specialiști la timpul potrivit.

Făcîndu-mi cinstea de a-mi prezenta spre lectură lucrarea sa, consider, după ce am citit-o, că acest frate slujitor, înzestrat de Atotțiitorul cu talent și dispoziție literară, a înscris o pagină de cinste în istoria strădaniilor cărturărești ale neamului nostru.

Remarcabilă este la prima vedere, silința sa de a oferi stihuri de aleasă muzicalitate poetică. Spre deosebire de alți tălmăcitori, care s-au depărtat de textul original, P.C. Pr. C. Popescu a urmărit păstrarea nealterată a prototipului biblic. De asemenea, consider meritorie păstrarea toponimiei și onomasticii originale.

Limba în care autorul a turnat psalmii versificați, are aroma textelor vechi românești și în același timp, sonoritatea actuală a limbii literare moderne.

Felicitări, din toată inima acestui frate întru slujire, care repet, modest și neobservat, a îmbogățit literatura noastră cu o astfel de lucrare!

Iași, ianuarie 1991

Pr. Scarlat PORCESCU

PSALMII VERSIFICAȚI

PSALMUL 1

Al lui David (Fără titlu la Evrei)

1 Fericit bărbatul care cu cei răi n-a stat la sfat
Și cu cei necredincioși pe-a lor cale n-a umblat
Și cu cei care hulesc pe-al lor scaun el n-a stat!

2 Ci-a lui vrere-ntotdeauna Legea Domnului urmează
Și cu rîvnă ziua-noaptea Legea Lui o cercetează;

3 Și în toate cîte face, spor bogat în toate are,
Că-i ca pomul răsădit lîngă apa de izvoare,
Ce la vremea lui rodește și aduce multe roade,
Iară frunza lui cea verde niciodată nu mai cade!

4 Nu-s așa necredincioșii, nu-s așa! Nu sînt!
Ci-s ca pleava cea ușoară ce-o ridică orice vînt,
Și e pururi spulberată pretutindeni pe pămînt!

5 Și de-aceea capul sus cînd vor fi la judecată,
N-or avea necredincioșii, n-or avea ei niciodată,
Nici cei răi n-or fi în ceata, celor care nu au pată!

6 Căci cunoaște Domnul calea celor ce-s neprihăniți,
Iară calea celor răi este-a celor osîndiți!

25 martie 1986

PSALMUL 2

Al lui David (Fără titlu la Evrei)

1 Pentru ce se întărîtă neamurile-acestei lumi
Și popoarele cu toate de gîndesc deșertăciuni?
Și de ce-mpărații lor cu toți prinții s-au unit,
Contra Domnului din ceruri și a Unsului iubit.

2 Și așa se sfătuiesc: „Legătura s-o sfărmăm,
Și-al lor jug să-l lepădăm, ca de ei să ne scăpăm!".

3. Dar în ceruri Cel ce este, El își rîde de-a lor faptă,
Și batjocorindu-i Domnul, ridica-va a Sa dreaptă,

4 Și pe toți înfricoșîndu-i cu-a Sa groaznică urgie
Și pe toți cutremurîndu-i, le va spune cu mînie:

5 „Împărat peste Sion, peste muntele Său sfînt
Iată Domnul, El m-a pus, să vestesc al Său cuvînt.

6 C-a zis Domnul către Mine, Cel ce toate le-a făcut:
„Fiul Meu ești Tu căci astăzi, Eu din sînu-mi Te-am născut!

7 Cere-Mi dară și-Ți voi da neamurile moștenire,
Și pămîntul peste tot Ți-l voi da în stăpînire.

8 Cu toiagul cel de fier le vei duce la păscut,
Și de tot le vei zdrobi ca pe vasul cel de lut!".

9 Și acuma, împărați, înțelegeți toți cuvîntul,
Și luați cu toți aminte, cei ce judecați pămîntul!

10 Slujiți Domnului cu frică și smerit vă bucurați,

11 Și cinstiți cu toți pe Fiul și nicicînd nu-L mîniați,
Căci cumva de rătăciți părăsind cărarea dreaptă,
Grabnică mînia Lui contra voastră se îndreaptă!...

Cei ce-și pun nădejdea-n Domnul fericirea îi așteaptă!

PSALMUL 3

Un psalm al lui David cînd a fugit dinaintea fiului său Abesalom

1 Doamne, mulți îmi sînt vrăjmașii
Ce mă dușmănesc!
Mulți se scoală-asupra mea
Și mă asupresc!

2 Mulți zic sufletului meu:
„N-are mîntuire
Întru Dumnezeul lui,
N-are izbăvire!".

3 Dar Tu, Doamne, Tu-mi ești scutul,
Slava mea Tu ești,
Căci Tu capul mi-l ridici,
Și mă mîntuiești.

4 Către Domnul am strigat,
Lui m-am jăluit,
Și din muntele cel sfînt,
El m-a auzit.

5 De aceea m-am culcat
Și am adormit;
M-am sculat apoi că Domnul,
El m-a sprijinit.

6 Nu mă tem de mii de gloate,
Care mă-nconjoară;
Care-asupra-mi dau năvală,
Și mă împresoară!

7 Scoală, Doamne, și mă scapă!
Scapă-mă de ei,
Că Tu-i bați peste obraz,
Pe vrăjmașii mei,
Și zdrobind la răi toți dinții,
Îi prefaci în miei!

8 De la Domnu-i mîntuirea,
De la El scăparea!
Dă poporului Tău, Doamne,
Binecuvîntarea!

PSALMUL 4

Un psalm al lui David

1 Cînd strig, Doamne, către Tine, dă-mi degrabă ascultare,
Și-n loc larg mă scoate iarăși, cînd eu sînt la strimtorare!
Doamne al dreptății mele, Tu și-acum cu mila-Ți multă,
Îți apleac-a Ta ureche și-a mea rugă o ascultă!

2 Pînă cînd, voi oameni, slava mi-o veți tot huli întruna?
Pînă cînd veți căuta răutatea și minciuna?

3 Voi să știți că Domnu-l știe pe acel ce crede-ntr-Însul,
Și că Domnul mă ascultă cînd striga-voi către Dînsul!

4 Mîniați-vă de vreți și nicicînd să nu greșiți,
Și în inimi cugetînd, noaptea-n pat vă potoliți!

5 Și jertfind jertfa dreptății întru El nădăjduiți!

6 Mulți grăit-au: „Cine poate să ne-ajute în nevoi?“
Dar a Ta lumină, Doamne, luminat-a peste noi!

7 C-a mea inimă-ai umplut-o cu-așa bucurie,
Cum n-o au nicicînd aceia, ce au mare rodnicie,
Și de grîu, de untdelemn și de rodul cel din vie!

8 Și de-aceea iată-n pace eu mă culc și odihnesc,
Că-ntru Tine-ntotdeauna, Doamne, eu nădăjduiesc!

PSALMUL 5

Un psalm al lui David

1 Ascultă, Doamne, glasul meu,
Și graiurile mele toate,
2 Căci, Doamne Sfinte Împărate,
Eu Ție mă închin mereu!

3 Că dimineața eu voi sta,
În orice zi la rugăciune,
Și glasu-mi ruga mi-o va spune,
Și mila Ta voi aștepta!

4 Că Tu, o Doamne, nu voiești,
Ca fărdelegea să trăiască,
Nici cel viclean să viețuiască,
Și-n preajma Ta să-l ocrotești!

5 Că Tu urăști pe toți cei răi,
Pe călcătorii cei de lege,
Și cei ce fac fărădelege,
N-or sta nicicînd sub ochii Tăi!

6 Că tu-l vei pierde pe pizmaș,
Pe toți care grăiesc minciuna,
Și-i vei urî întotdeauna,
Și pe viclean și ucigaș!

7 Iar eu cu mare mila Ta,
Cu inima înfricoșată,
În casa-Ți sfîntă și curată,
În Templu-Ți sfînt m-oi închina!

8 Tu pentru cei ce-mi sînt vrăjmași,
Întru dreptatea Ta mă-ndreaptă,
Și ca să merg pe calea dreaptă,
Așează-mi calea Ta sub pași!

9 Ei adevărul nu-l grăiesc,
Căci inima li-i mincinoasă,
Gîtleju-i groapă puturoasă,
Și toți cu limba viclenesc!

10 Lovește-i că-s nelegiuiți,
Și sfatul lor să se condamne,
Și-alungă-i de la Tine, Doamne,
Căci contra Ta sînt răzvrătiți!

11 Atuncea se vor bucura,
Toți cei ce se încred în Tine,
Și cei ce Te grăiesc de bine,
Sălaș la Tine vor afla!

Cei ce iubesc Numele Tàu,
De Tine laude vor spune,
Căci Tu le dărui cele bune,
Și îi ferești să facă rău!

12 Că Tu pe drept îl încununi,
Cu marea-Ți binecuvîntare,
Căci ea e arma cea mai tare,
Cu care-i aperi pe cei buni!

PSALMUL 6

Un psalm al lui David

1 Doamne nu mă pedepsi cu-a Ta groaznică mînie,
Și nicicum nu mă certa cu năpraznica-Ți urgie!

2 Miluiește-mă căci iată fără vlagă am ajuns,
Și mă vindecă, Stăpîne, boala-n oase mi-a pătruns!

3 Sufletul mi-i tulburat și-a mea inimă-i bolnavă,
Și Tu, Doamne, pînă cînd? Pînă cînd a Ta zăbavă?

4 Te întoarce către mine, sufletul mi-l izbăvește,
Și cu mare mila Ta grabnic Tu mă mîntuiește!

5 Ce, Te pomenește oare cine morții-i este dat?
Și în iad de oarecine vei fi oare lăudat?

6 De suspine-s ostenit! Și mi-i chinu-așa de crud!
Noaptea patul meu îl spăl și cu lacrimi eu mi-l ud!

7 De-ntristarea mea adîncă ochiul mi-i păienjenit,
Și vrăjmașii care-i am, vai! cît m-au îmbătrînit!

8 Depărtați-vă de mine toți ce faceți numai rele,
Iată Domnul auzit-a toate plîngerile mele!

9 C-ale mele cereri toate Domnul mi le-ascultă-ntruna,
Și-a mea rugă mi-o primește Domnul meu întotdeauna!

10 Și de-aceea toți vrăjmașii să roșească și să tremure,
Și-ntr-o clipă-ntorși cu toții, rușinați să se cutremure!

PSALMUL 7

Psalm al lui David pe care l-a cîntat Domnul pentru cuvintele lui Cuș fiul lui Ieremia

1 Doamne-Dumnezeul meu, Tu-mi ești reazimul nădejdii!
Izbăvește-mă, Stăpîne, de vrăjmași, de-a lor primejdii!

2 Să nu vie ei ca leul, al meu suflet să-l răpească,
Neavînd atunci pe nimeni, care să mă mîntuiască.

3 Doamne-Dumnezeul meu, de-am făcut vreo răutate,
Dacă mîinile ce am au făcut vreo nedreptate;

4 De-am făcut cumva vreun rău, celui care-mi voia pace,
Sau vreun rău acelui care, el voia un rău a-mi face,

5 Prigonească-mă vrăjmașul, sufletu-mi să-l aibă-n mînă,
La pămînt să-mi calce viața și-a mea slavă în țărînă!

6. Scoală, Doamne, cu mînie, pentru cei ce-mi sînt vrăjmași,
Și oprind a lor năvală, nici pe unul să nu-l lași!

7 Scoală, Doamne, de îndată și le fă lor judecată,
După cum ai poruncit! Și mulțimea lumii toată,
Fi-va-n juru-Ți adunată și-a Ta slavă înălțată!

8 Domnul, El va judeca neamurile pe vecie!
După toată-a mea dreptate și-a mea nevinovăție,
Judecată fă-mi Tu, Doamne, ca vrăjmașii mei să știe!

9 Dumnezeule Preadrepte, către Tine-mi plec genunchii:
Tu Acela care-ncerci inimile și rărunchii,
Pune capăt răutății, celor păcătoși de-ndată,
Și-ntărește pe cel drept, cel cu inima curată!

10 Ajutorul meu mereu e la Domnul Dumnezeu,
Care mila Lui și-o-ndreaptă către inima cea dreaptă!

11 Dumnezeu judecătorul, răbdător și drept și tare,
Zi de zi pe fiecare El îi cheamă la-ndreptare;

12 Dacă unii nu se-ndreaptă, sabia El și-o ascute,
Și Își pregătește arcul cu săgeata Lui cea iute;

13 Și-narmîndu-și arcu-ndată cu săgeți otrăvitoare,
El țintește înspre dînșii și e gata să-i omoare.

14 Iată, el, necredinciosul zămislește nedreptatea,
Poartă-n sînu-i fărdelegea și el naște răutatea.

15 El, cel rău o groapă sapă și o adîncește încă,
Și el singur cade-ntr-însa, chiar în groapa lui adîncă.

16 Peste capul lui se-ntoarce răutatea ce-a gindit-o,
Și pe creștetu-i coboară nedreptatea ce-a urzit-o.

17 Pentru toată-a lui dreptate eu pe Domnu-i lăuda,
Și-al Său Nume Preaînalt pururi eu Îl voi cînta!

PSALMUL 8

Un psalm al lui David

1 *Doamne, Dumnezeul nostru, Tu Preaînaltul și Preasfîntul,*
Cît este de minunat al Tău Nume-n tot pămîntul!
Și-a Ta slavă-i de nespus peste ceruri mai presus!

2 Pruncii toți și cei ce sug laude Ți-aduc întruna,
C-amuțesc vrăjmașii Tăi și cei răi pe totdeauna.

3 Cînd privesc pe ceruri sus, ce-ai făcut cu a Ta mînă,
Luna, stelele pe care vremea-ntruna le tot mînă,

4 Atunci zic: Ce-i omul oare, să-Ți aduci de el aminte,
Și-al lui fiu să-l cercetezi și să-i dai luare-aminte?

5 Mai puțin decît pe îngeri Tu pe om l-ai micșorat,
Dar cu slavă și cu cinste iarăși l-ai încununat;

6 Și l-ai pus stăpîn pe toate, ce-ai făcut cu a Ta mînă,
Și-i sînt puse sub picioare și-a lui mînă e stăpînă:

7 Oile și boii, toate dobitoacele ce sînt,
Tot ce mișună prin iarbă și aleargă pe pămînt;

8 Și prin aer tot ce zboară, zburătoarele cu toate,
Și toți peștii din adîncuri, ce prin ape știu să-nnoate,
Și oricare vietate ce cărări pe mări străbate...,

9 *Doamne, Dumnezeul nostru, Tu, Preaînaltul și Preasfîntul,*
Cît este de minunat al Tău Nume-n tot pămîntul!...

PSALMUL 9

Un psalm al lui David

1 Din al inimii adînc, Doamne, pururi Te-oi slăvi,
Și-ale Tale mari minuni eu mereu le-oi povesti!

2 Veseli-mă-voi de Tine și-al meu suflet va să salte,
Și cînta-voi al Tău Nume, Sfinte Doamne Preaînalte!

3 Că vrăjmașii mei cu toții biruiți au fost pe cale,
Și căzut-au și pierit-au înaintea feții Tale!

4 Că făcut-ai judecată, cînd pe scaun ai șezut,
Tu ce judeci cu dreptate și dreptate mi-ai făcut!

5 Neamurile le-ai certat și cel rău a fost învins,
Și pe veci de veci de-acuma numele Tu i l-ai stins.

6 Dusu-s-au pe veci vrăjmașii, iar cetatea li-i distrusă
Și cu ei și pomenirea li-i pe veci de-acum apusă!

7 Numai Domnu-n veac rămîne, pentru El nu este vreme:
Stînd în jilț de judecată, El pe toți o să ne cheme!

8 Căci va judeca popoare, toate ale lumii gloate,
Și va face judecată, judecată cu dreptate.

9 Doamne, celui asuprit, Tu-i ești singura scăpare,
Și la vreme de necaz ești cetatea lui cea tare.

10 Toți la Tine-și pun nădejdea, cei ce știu de al Tău Nume,
Că nu părăsești, Stăpîne, pe supușii Tăi din lume!

11 Cîntați Domnului ce are în Sion a Sa cetate,
Și vestiți printre popoare a Lui fapte minunate.

12 Căci Acel care răzbună sîngele nevinovat,
Și-amintește și nu uită pe sărmanul ce-a strigat.

13 Miluiește-Mă, Tu Doamne, că-njosirea Tu mi-o vezi,
Ce mi-o fac mereu vrăjmașii și din morți să mă-nviezi,

14 Să spun laudele Tale fiicei din Sion la porți,
Și de-a pururi să mă bucur de-a Ta grijă ce mi-o porți!

15 Neamurile au căzut, chiar în groapa ce-au săpat
Și în lațul pus de ele, cu picioarele-au călcat,

16 Căci cînd face judecată, Domnul este neînvins,
Că în fapta mîinii sale păcătosul este prins.

17 Să se ducă păcătoșii în adînc, în iadul greu,
Și la fel și-acele neamuri ce-au uitat de Dumnezeu!

18 Că nu pînă în sfîrșit cel sărac va fi uitat,
Și-a sărmanului nădejde nu va fi de lepădat!

19 Scoală, Doamne, ca tot omul să nu aibă-n el trufie:
Neamurile judecate înaintea Ta să fie!

20 Pune, Doamne, peste neamuri, frica peste ei s-o semeni,
Ca popoarele să știe că nu sînt decît doar oameni!

21 De ce, Doamne, stai departe și la milă Tu nu cazi?
Pentru ce Te-ascunzi, Tu Doamne, chiar la vreme de necaz?

22 Cel necredincios și mîndru pe săraci îi urmărește,
Și aceștia cad în mreaja, ce trufașul le-o urzește;

23 Căci cel rău cu pofta lui, el mereu se tot fălește,
Și tîlharul plin de sine, el pe Domnul Îl hulește.

24 Păcătosul cel trufaș de nimic nu ține seamă,
Căci în Dumnezeu nu crede și de El nu are teamă!

25 Calea lui pe care-o calcă este pururea spurcată,
C-a Ta sfîntă judecată, ea de dînsu-i lepădată,
Și la toți vrăjmașii lui cu dispreț la dînșii cată!

26 Căci în inima sa zice: „Nu mă clatin! Dusă-i frica!
N-am să am nicicînd vreun rău! Nu mi s-a-ntîmplat nimica!“

27 Gura-i mestecă blesteme, vicleșugul și minciuna,
Și pierzarea, răutatea stau sub limba lui întruna!

28 Stînd la pîndă el sugrumă pe cel blînd, nevinovat,
Și-ai lui ochi pîndesc întruna pe cel slab, neajutorat.

29 Ca un leu în vizuină, în ascuns el stă la pîndă,
Și pe cel sărman pîndește, cel cu inima plăpîndă,
Și-nainte-un laț î-ntinde și sărmanu-n laț se prinde!

30 Se apleacă, se-nconvoaie prin tufișuri, prin tufari,
Și cel slab — rîvnita-i pradă — cade-n ghiarele lui tari!

31 Și în inima sa zice: „Da! uitat-a Dumnezeu!
Căci El fața și-a întors-o și nu vede ce fac eu!“

32 Scoală-Te, Tu Doamne Sfinte și-i lovește cu-a Ta mînă!
Nu lăsa săracii Tăi, fără sprijin să rămînă!

33 Pentru ce să Te hulească, Doamne, ei niște nebuni,
Care zic în a lor inimi, că Tu n-ai să Te răzbuni?!

34 Însă Tu la toți privești și necazul și durerea,
Și din mîna Ta așteaptă, ca răsplată, mîngîierea.

35 Căci în Tine se încrede și săracul și orfanul,
Și la Tine sprijin află-ntotdeauna tot sărmanul,

36 Sfarmă brațul celui rău, sfarmă-l pentru veșnicie!
Sfarmă-i și nelegiuirea, ca nici urmă să nu fie!

37 Domnul este împărat — Împărat în veci și sfînt!
Cei păgîni cu toții piară de pe-ntregul Lui pămînt!

38 Auzi, Doamne, rugăciunea celor ce-s în suferință,
Și-a lor inimă-ntărește-o: fă-o stîncă de credință!
Îți apleacă-a Ta ureche către omul cel căzut:

Fă dreptate ca să aibă cel orfan, cel abătut,
Și din lume-alungă groaza de la omul cel din lut!

PSALMUL 10

Un psalm al lui David

1 Eu în Domnu-mi pun nădejdea,
— Domnul meu și Dumnezeu! —
Cum dar sufletului meu,
Îi vorbiți așa-ntr-o doară,
Vorbe goale, fără rost:
„Ca o pasăre ce zboară,
Fugi în munți la adăpost!“
2 Da, necredincioșii iată,
Arcurile-și încordează
Potrivesc pe corzi săgeată,
Și trăgînd din întuneric,
Pe cei drepți îi săgetează!
3 Cînd surpată-i rînduiala,
Căci aceasta nu le place,
Și urăsc și învoiala,
Ce mai poate dreptul face?!
4 Domnul însă pe pămînt,
E în Templul Său cel sfînt;
Și în ceruri Domnul este,
Stînd pe tronul Său ceresc;
Și din cer la toți privește:
Ochii-I spre sărac privesc,
Iară pleoapele Lui sfinte,
Către oameni iau aminte!
5 Domnul cearcă pe cel drept
Cum El cearcă pe cel rău,
Dar pe cel nedrept și rău,
Îl urăște Duhul Său!
6 Cu cumplitele bătăi,
— Foc și fulgere, puciosă —
Va ploua peste cei răi,
Și un vînt dogoritor,
E paharul soartei lor!
7 Domnu-n veci dreptate cată,
Căci dreptatea El iubește,
Și-a Lui față luminată,
Pururea pe drepți privește!

PSALMUL 11

Un psalm al lui David

1 Mîntuiește-mă Tu, Doamne, că cel credincios lipsește,
Și-adevărul printre oameni astăzi nu se mai găsește!
2 Că-ntre ei numai minciuna o grăiesc pe întrecute,
Că li-s buzele viclene și au inimi prefăcute.

3 Însă Domnul va distruge orice limbă mincinoasă,
Și pe limba cea vicleană și pe cea care-i făloasă;
4 Și pe cei ce zic: „Cu limba noi mereu vom birui,
Căci la noi ș-a noastre buze, cin-ne poate stăpîni?“
5 Însă Domnul astfel zice: „Pentru cei săraci și goi,
Și-a lor lacrimi și suspine, Eu acum scula-Mă-voi!
Și voi face mîngîiere, celui ce-n necazuri piere!“
6 Ale Domnului cuvinte sînt curate căci nu minte!
Sînt curate ca argintul ce de zgură-i curățit,
Cînd de șapte ori prin foc el e ars și lămurit!
7 Și Tu, Doamne, le vei ține, căci va fi să le-mplinești,
Ca de neamul cel netrebnic, Tu pe veci să ne ferești!
8 Cînd în locurile-nalte oameni de nimica sînt,
Mișună nelegiuiții pretutindeni pe pămînt!

PSALMUL 12

Un psalm al lui David

1 Pînă cînd Tu, Doamne sfinte
tot mereu mă vei uita?
Pînă cînd Îți vei ascunde
de la mine fața Ta?
2 Pînă cînd în al meu suflet
se vor strînge griji și gînduri,
Și în inima-mi durerea,
se va pune rînduri-rînduri?
3 Pînă cînd lăsa-vei, Doamne,
să se-nalțe iar vrăjmașul,
Și-mpotriva mea să vină,
cu gînd rău ca ucigașul?
54 Caută și mă ascultă,
căci spre Tine ochii-ntorn!
Luminează-mi ochii, Doamne,
ca-ntru moarte să n-adorm!
5 Ca vrăjmașul să nu zică:
„L-am răpus! L-am biruit!“
Și la fel și toți aceia,
care contra-mi se ridică,
El să aibă bucuria,
c-am ajuns și m-am clintit!
6 Căci în mila Ta cea mare,
sufletu-mi nădăjduiește,
Și de-a Ta ajutorare,
inima-mi se-nveselește!
Domnului cîntări voi spune,
căci îmi face numai bine,
Și Preanaltului Său Nume,
căci în viață Ei mă ține!

PSALMUL 13

Un psalm al lui David

1 „Nu-i, nu este Dumnezeu!“ zis-a-n sinea lui nebunul,
Și nu face nimeni bine, nu mai face azi niciunul!
Că toți oamenii-s stricați și vorbesc deșertăciuni,
Și cit stau pe fața lumii, toți fac numai uriciuni!

2 Dar din nalt, din ceruri Domnul peste oameni El privește,
Ca să vadă pe-nțeleptul, ce pe Dumnezeu iubește.

3 Dar ei toți s-au abătut, om de treabă nu e unul,
Că nu face nimeni bine, numai face azi niciunul!

4 „Oare cînd vor înțelege și vor vrea să ție-n seamă,
Toți acei nelegiuiți, ce pe Domnul ei nu-L cheamă,
Și poporul Mi-l mînîncă, ca pe pîine, fără teamă?!“.

5 Dar cuprinși vor fi de spaimă, spaimă groaznică, grozavă,
Cînd cu neamul celor drepți, Domnul va veni în slavă!

6 De sărac și-a lui nădejde voi ați rîs mereu de el,
Îns-a lui scăpare-i Domnul, că nu-l va lăsa defel!

7 Cine din Sion va da mîntuire-n Israel?
Domnul cînd va fi să-ntoarcă pe toți cei ce-s în robie,
Bucurie fi-va Iacov — Israel o veselie!

PSALMUL 14

Un psalm al lui David

1 Cine, Doamne-n Cortul Tău va avea oare locaș,
Și în muntele Tău sfînt, cine va avea sălaș?

2 Cela ce fără prihană în viața sa pășește,
Și cu inima curată adevărul îl gîndește!

3 Cela ce cu viclenie limba nu și-o poartă-n gură,
Rău vecinului nu-i face și nu-l vrea bîrfit cu ură!

4 Cela ce disprețuiește pe cei ce hulesc mereu,
Și cinstește pe aceia ce se tem de Dumnezeu;
Iară cînd vreo juruință cu vecinul său el are,
Și se-ntîmplă chiar să piardă, lui de asta rău nu-i pare —

5 Cela ce argintul său cu dobîndă nu l-a dat,
Și nici daruri ca s-apese pe cel drept, el n-a luat!

6 Cine astfel în viață calcă-asemenea poteci,
Nu se va mai clătina niciodată-n veci de veci!

PSALMUL 15

Un psalm al lui David

1 Doamne-n Tine-mi pun nădejdea, mîntuiește-ăm de rele,
Că mi-ai fost mereu și-mi ești reazimul nădejdii mele.

2 Eu spre Domnul zic mereu: Tu ești Dumnezeul meu,
Și îmi ești supremul bine, ce mă bucură mereu.

3 Pentru sfinții Tăi din țară, pentru cuvioșii Tăi,
Arde viu a mea dorință, ca un foc în vîlvătăi.

4 Idolii s-au înmulțit și spre falșii dumnezei,
Oamenii mereu aleargă, închinîndu-se la ei;
Însă jertfa lor de sînge, n-am s-aduc cît stau pe lume,
Și nici limba mea vreodată nu grăi-va al lor nume.

5 Domnu-mi este moștenirea și-a mea cupă Domnu-mi este:
Doamne, Tu pe totdeauna moștenirea mi-o păzește!

6 Parte bună și aleasă moștenire mi-a căzut,
Și îmi este-atît de dragă, cum nu este de crezut!

7 De aceea eu pe Domnul, Povățuitorul meu,
Inima și noaptea-mi spune, ca să-L preamăresc mereu!

8 Înainte-mi pun pe Domnul și eu pururi Îl privesc,
Și cînd El îmi stă de-a dreapta, nicidecum nu mă clintesc.

9 Pentru aceasta cu-al meu suflet limba mi se veselește,
Ba și trupul meu de-aceea în nădejde odihnește!

10 Că nu vei lăsa în iad, sufletu-mi să chinuiască,
Nici pe cuviosul Tău în pămînt să putrezească;

11 C-ale vieții căi curate Tu mi le vei arăta,
Și-mi va fi spre veselie luminată Fața Ta,
Și la dreapta-Ți frumusețea veșnic ea m-o desfăta.

PSALMUL 16

O rugăciune a lui David

1 Auzi Doamne-a mea strigare! Auzi, Doamne-a mea dreptate!
Și ascultă-mi rugăciunea, că mi-s buzele curate!

2 Să s-arate-a mea dreptate de la Fața Ta curată,
Iară ochii Tăi să-mi vadă inima-mi nevinovată!

3 Căci Tu inima din mine înadins de vei cerca-o,
Noaptea de vei cerceta-o și prin foc de-i încerca-o,
Tot nimica n-ai să afli, nici un gînd din cele rele,
Căci ce inima-mi gîndește, spun mereu buzele mele.

4 Iar cu oamenii cînd am legături adeseori,
Eu cuvîntul gurii Tale l-am păzit de atîtea ori,
Că n-am mers nicicînd pe calea celor ce-s asupritori.

5 Pe cărările-Ți preasfinte eu mereu am tot pășit,
Și picioarele pe ele nicidecum n-au șovăit.

6 Am strigat ades spre Tine, Dumnezeule ceresc,
Și degrab m-ai auzit! Spre-a mea rugă ce-o rostesc,
Pleacă-Ți și acum urechea și ascultă ce-Ți grăiesc:

7 Mila Ta cea minunată fă degrabă și-o arată,
Tu ce-Ți mîntui toți aleșii, ce-adăpost la Tine cată,
Și îi scapi de cei protivnici cu-a Ta dreaptă-nfricoșată!

8 Ca pe-a ochilor lumină mă păzește orișiunde,
Și cu aripile Tale mă umbrește și m-ascunde,

9 De necredincioșii care tăbărăsc și mă-nconjoară,
Și de toți vrăjmașii mei care-ntruna mă-mpresoară!

10 Ei au inima-ngrășată, că-n osînză vor s-o ție,
Iară gura lor grăiește orișcînd cu semeție.

11 La tot pasul mă-mpresoară și în juru-mi iată sînt,
Că și-au pus pe mine ochii, să mă pună la pămînt.

12 Că-s la fel ca leul lacom care prada-și urmărește,
Ca un pui de leu ce prada din culcușu-i o pîndește.

13 Scoală, Doamne, de îndată și-i înfruntă, și-i doboară!
De cel rău mă izbăvește și cu sabia-l omoară!

14 Mîntuiește-mă de oameni cu-al Tău braț dumnezeiesc,
De toți oamenii din lume ce mereu se ghiftuiesc;
Ce-și iau partea în viață din a Tale visterii,
Și-mbuibați fiind întruna, își îndoapă-a lor copii,
Care-avînd mereu de toate, dau prisosul lor la fii!

15 Iară eu întru dreptate voi apare-n Fața Ta,
Și m-oi sătura de slava-Ți atunci cînd m-oi deștepta!

PSALMUL 17

O cîntare a lui David, robul Domnului, care a spus Domnului cuvintele acestei cîntări, în ziua cînd Domnul l-a scăpat din mîna tuturor vrăjmașilor lui și din mîna lui Saul.

1 Te-oi iubi de-a pururi, Doamne, Tu tăria mea cea mare!
Domnu-mi este reazim tare, izbăvire și scăpare!

2 El îmi este Dumnezeul Cel puternic ca o stîncă!
El îmi este ajutorul și nădejdea mea adîncă!

3 El mi-i scutul de-apărare, scutul ce mă ocrotește,
Cornul meu de mîntuire, Cel ce mă adăpostește!

4 Căci atunci cînd am strigat: „Fie Domnul lăudat!“
El de toți vrăjmașii mei de îndată m-a scăpat!

5 Ale morții legături, toate mă înfășurase,
Și șuvoiul răutății groaznice mă înspăimîntase.

6 De-ale iadului capcane peste tot eram cuprins,
Și în lanțurile morții, eu în toate fost-am prins.

7 Dar în greu necazul meu, eu pe Domnul L-am chemat,
Și spre Domnul Dumnezeu cu glas mare am strigat;

8 Și-al meu glas din Templul sfînt pîn-la Domnul a ajuns,
Și strigarea-mi către Domnul în urechi că I-a pătruns.

9 Atunci s-a clătit pămîntul, toate s-au cutremurat,
Și din temelii și munții s-au mișcat și clătinat,
Că pe toate Dumnezeu, El atunci S-a mîniat.

10 Și-i ieșea din nări un fum, ce se ridica în nor,
Iar din gura Lui ieșea foc aprins, mistuitor,
Și cărbuni aprinși și flăcări, ce țișneau îngrozitor.

11 Cerurile le-a plecat și-anceput ca să coboare,
Și nor gros de ceață deasă avea pusă sub picioare.

12 Și ședea pe Heruvimi, ce zburau în orice clipă,
Și venea plutind întruna pe a vîntului aripă.

13 Adăpost din întuneric și-a făcut El Domnul Sfînt,
Și din ape-ntunecoase și nori negri-al Său veșmînt.

14 Din lumina cea din față nouri groși erau respinși,
Ce fugeau zvîrlind dintr-înșii grindină, cărbuni aprinși.

15 Și-a tunat în ceruri Domnul, atunci cînd sosise ceasul
Și făcut-a Preaînaltul, ca să I-s-audă glasul.

16 Slobozind săgeți întruna pe vrăjmași i-a risipit,
Și-a Lui trăznete-nmulțind, toți vrăjmașii au fugit.

17 De certarea Ta, Stăpîne, și-ale Tale mari mînii,
Se vedeau adîncul mării și-ale lumii temelii.

18 Și atunci din înălțime a-ntins mîna să mă scape,
Și-apucat am fost și scos din vîrtej adînc de ape.

19 Și m-a izbăvit îndată de dușmanii cei nemernici,
De vrăjmașii ce-ajunsese decît mine mai puternici.

20 Căci în ziua strîmtorării fost-am ținta tuturor,
Însă grabnic atunci Domnul mi-a venit în ajutor;

21 Că m-a scos de la strîmtoare și loc larg mi-a hărăzit,
Și de toate m-a scăpat; m-a scăpat că m-a iubit!

22 Astfel Domnul mi-a dat plată, că mi-i inima curată,
Și-avînd mîinile curate, El mi-a dat a Sa răsplată.

23 C-am urmat mereu pe Domnul și pe calea Lui mereu,
Și fiindcă niciodată n-am hulit pe Dumnezeu;

24 Că poruncile Lui sfinte înainte-mi le-am avut,
Și că de la dreapta-I Lege nicicînd nu m-am abătut;

25 Și mereu fără prihană înaintea Lui am stat,
Și întruna m-am ferit să nu cad în vreun păcat!

26 Astfel Domnul mi-a dat plată, c-a văzut a mea dreptate,
Și răsplată El mi-a dat, că mi-s mîinile curate!

27 Căci Tu, Doamne, cu cel bun plin de bunătate ești,
Și cu omul care-i drept, Tu dreptatea-i răsplătești!

28 Și cu cel ce-i cuvios, cuvios cu dînsul ești,
Și cu cel ce-i îndărătnic, Tu Te îndărătnicești!

29 Pe poporul cel smerit fără mila Ta nu-l lași,
Dar smerești întodeauna pe toți ochii cei trufași!

30 Doamne, Tu mi-aprinzi făclia, ca-n lumină să mă vezi;
Întunericul meu, Doamne, Tu mereu să-l luminezi!

31 Oști ne-nvinse pot cu Tine, Doamne, să le biruiesc,
Și cu Domnul Dumnezeu ziduri pot să năruiesc!

32 Căile lui Dumnezeu sînt curate că sînt sfinte,
Iar al Domnului cuvînt, cel mai sfînt dintre cuvinte!

33 Scut puternic, neînvins e de-a-pururea cuvîntul,
Celor ce nădăjduiesc și îi dau tot crezămîntul!

34 Cine altu-i Dumnezeu, precum este Domnul meu?
Cine-i mare-apărător, cum e-al nostru Dumnezeu?

35 El e Domnul Dumnezeu ce mă-ncinge cu tărie,
Cela ce desăvîrșită face calea-mi ca să fie!

36 El îmi pune în picioare toată-a cerbilor iuțime,
Și mă face să pășesc, ca și cerbii, pe-nălțime!

37 El deprinde-a mele mîini la război să-și deie seamă,
Și cu brațele să știu, să-ntind arcul de aramă.

38 Tu cu scutul mă umbrești și-a Ta dreaptă mă susține,
Și mă-nalți cu bunătatea ce-o ai pururi către mine.

39 Tu sub mine-mi lărgești pașii, ca la mers să-și aibă sporul,
Și Tu faci ca-n mersul lor să nu-mi șovăie piciorul.

40 Urmări-voi toți vrăjmașii, pîn-ce vlaga le-o voi stoarce,
Și pe toți îi voi distruge! Altfel nu mă voi întoarce!

41 Căci pe toți îi voi răpune și cădea-vor fiecare,
Și pe toți îi voi supune și călca-voi în picioare!

42 Cu putere Tu mă-ncinge, să fiu tare în război,
Și să cadă răzvrătiții și să deie înapoi!

43 Că pe toți vrăjmașii mei, Tu pe toți îi pui pe fugă,
Și stîrpești pe toți dușmanii, care vor să mă distrugă.

44 Toți aceia iată-i strigă, dar nu au mîntuitor!
Și pe Domnul ei Îl roagă, dar n-aude glasul lor!

45 Cum e prafu-n val de vînt, spulbera-i-voi pe pămînt!
Ca pe tina de pe drum, eu îi voi călca de-acum!

46 De-a poporului răscoală m-ai scăpat, de ura lor,
Și mai mare peste neamuri, Tu mai pus stăpînitor.

47 Neamuri mie neștiute îmi slujesc și se supun,
Și-n urechi de-aud porunca-mi, ei nimica nu mai spun.

48 Fiii celor de alt neam umiliți mă lingușesc
Și-n cetăți în a lor țară tremură și se bocesc.

49 Viu e Domnul Dumnezeu, și e binecuvîntat,
El apărătorul meu! Fie pururi lăudat,
Că El, Domnul Dumnezeu, mîntuire El mi-a dat!

50 El e Cel ce-mi dă izbîndă și popoare îmi supune,
Și mă scapă de vrăjmașii, care vor să se răzbune.

51 Peste toți vrăjmașii mei, Doamne, Tu m-ai înălțat
Și de omul cel nedrept, Tu de-acuma m-ai scăpat.

52 De aceea printre neamuri, Doamne, Te voi lăuda.
Și-al Tău Nume preamărindu-L, pururi slavă îi voi da!

53 Că Tu mîntui minunat și înalți pe împărat,
Și la ruga sa umilă, faci cu dînsul mare milă,
Cu David, cu unsul Tău și în veci cu neamul său!

PSALMUL 18

Un psalm al lui David

1 Cerurile-n limba lor slava Domnului o spun,
Și tăria cea de sus, că tot lucrul Lui e bun.

2 Ziua spune altei zile slava Lui strălucitoare,
Iară noapte-n taină-o spune către noaptea următoare.

3 Și nu-i neam, nu e popor, — cînd vorbesc în graiuri sfinte —
Să n-audă graiul lor fără glas, fără cuvinte.

4 În pămîntul tot ieșit-a și răsună-a lor vestire,
Și la marginile lumii se aude-a lor rostire.

5 Sus pe cer făcut-a Domnul soarelui locaș de pară:
Dimineața-n zori el iese ca un mire din camară;
Apoi ca un uriaș, pe tot cerul ca pe-o scară,
Vesel urcă și coboară ziua-ntreagă pînă-n seară.

6 Dintr-o margine de cer el răsare pe răcoare,
Și în partea cealaltă se ascunde mîndrul soare,
Și nu-i nimeni să se poată, îndosi de-a lui dogoare...

7 Legea Domnului-i perfectă: sufletele le-ntărește!
Și-adevăr e-nvățătura-I; pe cei simpli-nțelepțește!

8 Hotărîrile-I sînt drepte: inima o-mbărbătează!
Și porunca-i luminoasă; ea pe ochi îi luminează!

9 Temerea de Domnu-i sfîntă; ea în veci durează-ntruna!
Judecățile-I sînt bune: toate-s drepte-ntotdeauna!

10 Ale Domnului porunci ne dau numai mîngîiere;
Aurul și piatra scumpă nu ne dau așa plăcere
Și-s mai dulci decît e mierea, decît fagurul de miere!

11 Și de-aceea le păzește robul Tău ca pe privire,
Căci păzindu-le pe ele, află multă răsplătire.

12 Cine-și va cunoaște oare toate-a lui greșeli făcute?
De greșeli mă iartă, Doamne, care mi-s necunoscute!

13 Și de gîndurile rele să păzești pe robul Tău,
Ca să nu mă stăpînească și-ndemnat să fiu la rău!

14 Și voi fi fără prihană, voi fi fără vătămare,
Și scăpat voi fi atuncea de-un păcat atît de mare!

15 Doamne, Tu a mea scăpare și Izbăvitor Preabun,
Fă primite-a mele vorbe, ce cu gura eu le spun,
Și plăcute-a mele gînduri, care-n inimă le-adun!

PSALMUL 19

Un psalm al lui David

1 Să te-audă pururi Domnul la necaz și la istov
Și-apărare fie-ți ție Dumnezeul lui Iacov!

2 Ajutorul să-ți trimită din locașul Său cel sfînt,
Și din muntele Sion fie-ți sprijin pe pămînt!

3 Și de-a tale jertfe toate să-Și aducă El aminte,
Și-a ta ardere de tot să-I stea pururi înainte!

4 Și cum inima-ți dorește, Domnul să te dăruiască,
Și-ale tale planuri toate grabnic să ți-le-mplinească!

5 Și cînd Domnul va-mplini ale tale cereri toate,
Și-ți va da și biruință, că e Cel ce toate poate,
Pentru Domnul Dumnezeu steagul sus vom flutura,
Și slăvindu-I Sfîntul Nume, mereu ne vom bucura!

6 Știu de-acum cum că Domnul, mîntui-va pe-al Său uns,
Și din cerul slavei Sale îi va da al Său răspuns
Și-i va da tot ajutorul, nelăsîndu-l să aștepte,
Cu puterea cea vestită a preasfintei Sale drepte!

7 Iată unii se mîndresc cu căruțele de luptă,
Iară alții cu-ai lor cai lauda li-i ne-ntreruptă...
Noi ne lăudăm mereu doar cu Domnul Dumnezeu!

8 Și ei toți s-au poticnit și căzut-au fiecare,
Iară noi nu ne-am clintit și stăm siguri pe picioare!

9 Scapă, Doamne, pe-mpăratul și îl mîntuie de rău,
Și ne-ascultă-n orice zi, cînd chemăm Numele Tău!

PSALMUL 20

Un psalm al lui David

1 De a Ta putere, Doamne, Împăratul vesel este
Și de sfînta-Ți ocrotire pururi el se-nveselește.

2 Căci a inimii dorință ai făcut de s-a-mplinit
Și ce buzele-i cerut-au, nicidecum nu l-ai lipsit.

3 Că-naintea lui i-ai pus bunuri scumpe de nespus,
Și-o coroană-n pietre scumpe Tu pe fruntea lui ai pus.

4 Și viață de la Tine a cerut și Tu i-ai dat,
Și cu zile fără număr pînă-n veci l-ai înzestrat.

5 Mare este slava lui cînd îi dai Tu mîntuire,
Că l-ai îmbrăcat cu cinste și cu mare strălucire.

6 Și pe veci de veci de-acuma binecuvîntări i-ai dat,
Și-naintea Feții Tale Tu mereu l-ai bucurat!

7 De aceea împăratul întru Domnul său se-ncrede,
Și prin mila Lui cea mare neclintit el pururi șede!

8 Căci cu mîna Ta afla-vei a vrăjmașilor făptură,
Și cu dreapta-Ți vei ajunge pe toți cei ce-Ți poartă ură!

9 Și în ziua arătării le vei fi cuptor de foc

10 Și mînia Ta-i va pierde și-i vei arde la un loc!

11 Vei stîrpi a lor sămînță, pe pămînt să nu mai fie,
Și vei pierde dintre oameni uricioasa seminție!

12 Că făcut-au planuri rele, ca-mpotriva Ta să stea,
Și-au urzit viclene sfaturi, însă toate vor cădea!

13 Că săgeți în contra lor vei trimite ca un nor,
Și cu arcul Tău vei trage și lovi- vei fața lor!

14 Doamne-nalță-Te-n putere, să-Ți arăți tăria Ta,
Și Îți vom cînta puterea și mereu Te-om lăuda!

(Continuare în numărul viitor)

Pr. Constantin POPESCU

Predici, meditații, cateheze

IISUS — LUMINA LUMII

Cunoaștem din experiență zilnică influența neplăcută ce o are întunericul asupra ființei noastre. În vremea nopții mulți sînt cuprinși de frică, se tem, și tremură. În beznă pierdem orientarea dreaptă, ne rătăcim, ne poticnim și cădem. Noaptea se săvîrșesc cele mai multe din ticăloșiile oamenilor răi, ale tîlharilor și ale criminalilor.

Binecuvîntat fie Ziditorul a toate care pentru bucuria vieții ne-a pus în înaltul cerului luminătorul mare, astrul zilei, soarele, izvorul de energie, căldură și lumină, la razele căruia trăim și sîntem fericiți.

Mult mai multă mărire sîntem datori să aducem Părintelui ceresc că ne-a răsărit un „Soare" în latura sufletească, în universul nostru spiritual. Este Domnul nostru Iisus Hristos, persoana dumnezeiască și omenească întrupată din sînul Preacuratei Fecioare Maria. Acest fapt a fost profețit de marele Isaia, care zice: „Poporul care stătea în întuneric va vedea lumină mare" (Isaia 9, 1).

Omul dumnezeiesc își aruncă o privire asupra tuturor neamurilor pămîntului și le vede chinuindu-se în beznă cumplită: în ignoranță religioasă, în stricăciunea moravurilor, în superstiții și idolatrii.

Era o priveliște vrednică de plîns. Popoare civilizate, cu construcții admirabile, cu filozofi faimoși, cu cetăți puternice, aveau despre dumnezeire credințele cele mai josnice și mai ridicole. Este doar fapt istoric că babilonenii și egiptenii adorau junice și tauri. Grecii și romanii cinsteau un stăpîn al cerului crud și adulter, aduceau jertfe unor zeități cu purtări imorale, zeițe și zei desfrînați, mincinoși, vicleni.

Bine îi zugrăvea apostolul neamurilor, Sfîntul Pavel, pe păgînii lumii vechi: *„Zicînd că sînt înțelepți, au ajuns nebuni. Ei au schimbat slava lui Dumnezeu Celui nestricăcios întru asemănarea omului celui stricăcios și a păsărilor și dobitoacelor cu patru picioare... Și necum n-au încercat să aibă pe Dumnezeu în conștiință așa și Dumnezeu i-a lăsat la mintea lor fără judecată, să facă cele ce nu se cuvine. Plini fiind de toată nedreptatea, desfrînarea, de viclenie, de lăcomie... fără dragoste fără milă"* (Romani, 22 și urm.).

În această cumplită întunecime a apărut „lumina cunoștinței, Răsăritul cel de sus".

Sfîntul evanghelist Ioan ne istorisește însuflețit acea minune. *„Cuvîntul era la Dumnezeu și Dumnezeu era Cuvîntul...". El era lumina cea adevărată care luminează pe tot omul ce vine în lume"* (Ioan 1, 1 și urm.). Iar în vremea arătării Sale către oameni, însuși Cuvîntul întrupat a zis despre Sine: *„Eu sînt lumina lumii. Cel ce îmi urmează nu va umbla în întuneric ci va avea lumina vieții"* (Ioan 8, 12). Niciodată nu s-au rostit de către vreun om cuvinte ca acestea. Istoria cunoaște multe personalități care au contribuit prin descoperirile minții și învățăturile lor la promovarea științei, la alungarea rătăcirilor, a falselor închipuiri, a superstițiilor și ignoranței. Profeți, filozofi, legiuitori și oameni de știință au aprins luminițe și candele în văile trecutului întunecos al omenirii și sînt prețuiți de toți cei ce însetează după adevăr.

Dar nici unul din muritori n-a îndrăznit să se numească „lumină a lumii". Numai Dumnezeu-Omul Iisus Hristos a spus despre persoana Sa un cuvînt ca acesta și l-a dovedit cu prisosință.

Avem trei domenii unde lumina Cuvîntului întrupat strălucește ca un soare dătător de viață: cu privire la ființa lui Dumnezeu, cu privire la valoarea omului și la scopul vieții lui pe pămînt. a) Domnul Iisus Hristos L-a descoperit pe Dumnezeu, zice Sfîntul Ioan, la începutul Evangheliei sale: *„Pe Dumnezeu nimeni nu L-a văzut vreodată; Fiul cel Unul-Născut, care este în sînul Tatălui, Acela l-a făcut cunoscut"* (Ioan 1, 18).

Cu cuvinte simple și clare ca razele de soare, Iisus mereu a vorbit despre Făcătorul cerului și al pămîntului. Este o putere nemărginită, atotînțeleaptă, atotbună, preasfîntă, un Duh care a creat lumea și o conduce spre țelurile ei măreți și veșnice.

Această putere nu e un tiran răzbunător și crud ca Jupiter de pildă, ci este

Părinte bun care poartă grijă, de făptura Sa, un Tată iertător care primește pe cel rătăcit dacă acela se căiește de păcatele sale și se întoarce la casa părintească. *„Dumnezeu este iubire"*, zice un ucenic al Mîntuitorului *„iar dragostea Lui s-a arătat în faptul că pe Fiul Său cel Unul Născut L-a trimis în lume, ca prin El viață să avem"* (I Ioan 4, 8-9).

Cîte vorbe atîtea izvoare nesecate de bucurie, și de mîngîiere...

Dacă Dumnezeu e Duh, atunci și închinarea și viețuirea noastră trebuie să fie duhovnicești, adică sfinte, curate, după Modelul ceresc. Dacă El ne este Tată, trebuie să-L iubim ca pe un Părinte bun și să nu-L supărăm cu necredința, cu răutatea și cu fărădelegile noastre. Dacă din iubire Cuvîntul trup s-a făcut și a sălășluit între noi, se cade să avem comuniune de dragoste cu Dînsul, așa cum lăstarul viței trăiește din seva ce-o extrage din bucium.

b) Tot așa de minunată este învățătura Domnului Hristos despre valoarea ființei umane.

Ce e omul? s-au întrebat mulți cugetători în cursul vremurilor.

Unii au răspuns că omul este „o ființă socială". Alții că e „trestie cugetătoare", adică firav și șubred fizicește, dar înzestrat cu rațiune. O seamă de învățați mai aproape de noi au încercat să ne convingă că noi nu sîntem decît niște animale mai progresate scoborîtori din maimuțe, nepoți de urangutan..., Ce tristă decădere!...

Iar niște savanți americani, socotind numai materia din care e alcătuit corpul omenesc, au ajuns la concluzia că omul valorează mai puțin de ... un dolar; Căci analizînd părțile componente ale trupului, părțile materiale, s-a găsit că în ființa omului se află apă îndestulătoare pentru a spăla o batistă, calcar suficient pentru a vopsi un perete, fier pentru a face din el cîteva cuie, cărbune pentru cîteva creioane, fosfor pentru cîteva sute de bețe de chibrituri..., toate adunate și calculate la prețul pieții ar ajunge la ... 98 cenți! Tristă judecată...!.

Pe cît este de departe cerul de pămînt, așa este de diferită lumina descoperită de Mîntuitorul despre om, față de părerile lumii.

Mai întîi descoperirea dumnezeiască ne arată că noi, fiii lui Adam, sîntem ziditi *„după chipul lui Dumnezeu"* (Facerea 1, 27), adică asemănători Marelui Creator, nu la fel ca dobitoacele fără de minte.

Evanghelia Cuvîntului ne arată că prin credință și părtășie cu Hristos, primim putere ca să devenim *„fii ai lui Dumnezeu"* (Ioan 1, 12). Iar prin sîngele Celui născut din Fecioara Maria, am fost răscumpărați, am primit înfierea prin har, moștenirea slavei veșnice, în împărăția luminii.

Vedeți ce valoroși sîntem? Dacă un tablou al unui pictor celebru, să zicem al lui Grigorescu sau Rubens sau Leonardo da Vinci se plătește cu sume enorme, fiind opera unui geniu, un creștin cu suflet nemuritor valorează prețul sîngelui unui Dumnezeu-Om, vărsat pentru răscumpărarea sa. Iar acesta e mai scump decît tot universul!

c) În strînsă legătură cu învățătura lui Hristos despre om, este și lumina care ne arată *scopul* vieții noastre.

Se zice că pe mormîntul unui mare industriaș englez se poate citi următoarea inscripție: „În necredință am trăit, în îndoială am murit, încotro mă duc nu știu".

Tristă și deznădăjduită mărturisire!... Va fi fost omul acela stimat în viață, bogat, lingușit, temut... Dar ce folos din toate, dacă el n-avea la moarte nici o făclie de nădejde, nici o zariște, cum n-are vita mînată spre tăiere la abator...

Nu așa credincioșii, fiii luminii celei de sus! Ei nu se întristează ca cei fără nădejde. Ucenicii Domnului Iisus cunosc de unde vin și încotro se duc. Ei se încred în promisiunea pe care Mîntuitorul a făcut-o la Cina cea de Taină cînd a zis: *„În casa Tatălui Meu sînt multe locașuri. Mă duc să vă găsesc loc. Iar dacă mă voi duce și vă voi găti loc, iarăși voi veni și vă voi lua la Mine, ca să fiți și voi unde sînt Eu"* (Ioan 14, 2-3).

De aceea, o veche cîntarea creștinească răsună: „Sus în cer, acolo este patria mea".

Așa ne explicăm și curajul unui copil dintr-o istorioară de evlavie. Un băiețandru vroia să treacă noaptea printr-un cimitir. Pe acolo îi era drumul spre casă. Un străin care l-a întîlnit, l-a întrebat dacă nu-i era frică să treacă, pe întuneric, printr-un loc pustiu ca acela.

„Nu mi-e frică", fu răspunsul copilului. „Vedeți, printre cruci, dincolo de cimitir se zărește o lumină. Este lampa pe care a aprins-o tăticul meu și pe care mi-a așezat-o în fereastră. Cîtă vreme o văd, de nimic nu mă tem și nu rătăcesc, căci știu că acolo e casa noastră, iar tăticul mă așteaptă".

„Poporul care stătea în întuneric a văzut lumină şi celor ce şedeau în umbra morţii, lumină le-a răsărit".

Vom încheia cu exclamaţia plină de bucurie pe care o exprima Sfîntul Apostol Pavel, credincioşilor din Efes: *„Binecuvîntat fie Dumnezeu şi Tatăl Domnului nostru Iisus Hristos, Cel ce în Hristos ne-a binecuvîntat în cereştile locaşuri..., ca să fim sfinţi şi fără prihană înaintea Lui"* (Efeseni 1, 3-4).

Mîntuitorul este lumina lumii. Precum astrul zilei, soarele, cînd se ridică în răsărituri, umple toată făptura de căldură, strălucire şi viaţă, aşa în cerul spiritual al omenirii Fiul lui Dumnezeu şi Fiul Fecioarei dă lumină şi înţeles înalt vieţii noastre pămînteşti.

Pr. St. SLEVOACĂ

MEDITAŢIE LA SFINTELE PAŞTI

Hristos a Înviat!

Cu acest sentiment lăuntric, prin care sînt exprimate totdeauna aceste cuvinte care emoţionează fiinţa umană pînă la cele mai profunde fibre ale ei, fiecare creştin găseşte un sprijin solid al credinţei şi nădejdii sale. Un glas lăuntric, glasul inimii noastre, ne mărturiseşte adevărul Învierii; ni-l mărturiseşte împreună cu îngerii care au strălucit la mormînt (Matei 28, 6); ni-l mărturiseşte împreună cu femeile mironosiţe (Marcu 16, 10) şi împreună cu Sfinţii Apostoli. O mărturie nemuritoare (permanentă) a Învierii lui Hristos o aduce lumii Biserica lui Hristos care străbate lumea de aproape două mii de ani, trezind în inima fiilor săi duhovniceşti (a noastră, a tuturor) sentimentul de nedescris al bucuriei Învierii Domnului. Ne bucurăm, pentru că Mîntuitorul Iisus Hristos a călcat moartea; ne bucurăm de biruinţa (triumful) drepţilor Vechiului Testament care prin Înviere au fost eliberaţi din întuneric, ne bucurăm pentru noi înşine, care prin Hristos cel Înviat am fost restauraţi (reaşezaţi) în adevărata viaţă, devenind biruitori asupra suferinţelor şi a morţii, moştenind viaţa veşnică în împărăţia Sa. De aceea Biserica exprimă bucuria noastră sufletească prin solemnitatea slujbelor pascale, prin rugăciunile de laudă şi prin imnele sale întrepătrunse (pline) de bucurie.

„Aceasta este ziua pe care a făcut-o Domnul, să ne bucurăm şi să ne veselim într-însa".

Şi fiind învăluiţi de lumina mîntuitoare a Învierii, noi, acum, în chip deosebit, ne concentrăm şi ne îndreptăm mintea şi simţirile către Izvorul şi Dătătorul luminii şi al vieţii, către Proniatorul cel bun, către Părintele tuturor cel nemărginit în iubirea Sa, către Dumnezeul nostru cel Mare, nepătruns şi veşnic.

Contemplarea măreţiei lumii create de Dumnezeu, contemplarea acelei nepătrunse înţelepciuni care ni se revelează (ni se descoperă) prin raţionalitatea şi armonia universului creat, ne inspiră un emoţionant sentiment de pietate, de evlavie, în faţa negrăitei taine a Dumnezeirii în faţa măreţiei şi atotputerniciei Sale (Romani 1, 20). Dar, Dumnezeu aducînd pe om la existenţă, i-a pregătit un loc deosebit în această lume. Dumnezeu l-a înzestrat pe om cu minte înţelegătoare, cu libertate de voinţă, cu sentimente curate şi nobile. Fiind incomparabil de mic faţă de nemărginirea lumii, omul este totuşi coroana întregii creaţii, căci el poartă în fiinţa sa chipul Ziditorului şi a fost înzestrat cu viaţă pentru a fi într-o legătură şi într-o comuniune spirituală cu Dumnezeu. Dar viaţa în Dumnezeu şi cu Dumnezeu ar fi fost imposibilă, dacă Ziditorul n-ar fi descoperit omului taina existenţei Sale. Şi astfel Dumnezeu dezvăluie omului adevărul despre Sine, dar numai atît, cît omul era în măsură să-l cuprindă. Dumnezeu se descoperă primilor oameni. El mărturiseşte despre Sine prin gura proorocilor din Vechiul Testament, iar toată depli-

nătatea posibilă pentru înțelegerea noastră se descoperă în Persoana Fiului Său, devenit om, care a viețuit printre oameni, manifestînd în Sine Slava Tatălui (Evrei 1, 1-3).

Cuvîntul întrupat, înțelepciunea lui Dumnezeu Domnul Iisus Hristos, ne-a descoperit pe Dumnezeu cel viu, pe Dumnezeu cel Unul, dar nu singuratec (Cel Unul în ființă, dar întreit în fețe), pe Dumnezeu cel care poartă în Sine deplinătatea vieții și care prin natura Sa reprezintă o unitate nedespărțită a Dumnezeirii în trei Persoane. Prin Hristos Iisus, omenirea a luat cunoștință (în măsura înțelegerii minții omenești) de această taină profundă a vieții veșnicului Dumnezeu și prin El lumea se închină și slujește Unicului și adevăratului Dumnezeu, care prin deplinătatea ființei Sale se află în fiecare din cele trei Persoane ale Dumnezeirii — în Tatăl, în Fiul și în Sfîntul Duh.

Măreția tainei descoperită prin Hristos, a tainei existenței celor Trei Persoane în Dumnezeire, care se deosebesc prin ipostas, dar reprezintă o singură unitate, prin natura și substanța lor, — această taină reprezintă adevărul fundamental al învățăturii creștine. De aceea taina Preasfintei Treimi trezește în noi un sentiment care ne cutremură întreaga ființă. Așa după cum contemplarea nemărginitei înțelepciuni a creației, în general, este o mărturie care ne pune în față măreția de nepătruns a Ziditorului, tot așa de imposibilă de cunoscut și de pătruns este taina Dumnezeirii unită în trei Persoane, prin care ni se descoperă măreția tainei nemărginită a vieții lăuntrice (interne) a Dumnezeului celui atotputernic. Dar acolo unde mintea omenească este depășită de măreția tainei intervine credința, — credința care este o zestre și, în același timp un act de curaj (de eroism) al sufletului. Această credință, credința creștină, ne călăuzește dincolo de limitele posibilității gîndirii noastre și, printr-o bucurie deosebită a inimii, ne ajută să luăm cunoștință despre Dumnezeu cel nepătruns. Și anume, acest sentiment sfînt ne umple de încredere și de iubire față de Domnul Iisus Hristos, față de viața lui, față de mîntuitoarele lui patimi și, în sfîrșit, față de învățătura Sa cea făcătoare de viață, prin care a fost descoperită lumii taina Preasfintei Treimi, — taina unei existențe necauzate, care este mărturia neschimbată a lui Dumnezeu cel veșnic și preaînțelept.

Taina Preasfintei Treimi, taina vieții intertrinitare (a vieții interioare) a lui Dumnezeu ni se descoperă ca taină a iubirii lui Dumnezeu.

După cuvîntul Sfîntului Evanghelist Ioan, „Dumnezeu este iubire" (I Ioan 4 8), dar Dumnezeu este Unul în ființă și întreit în fețe. De aceea iubirea Sa cea nemărginită nu este o iubire închisă, orientată numai spre Sine însuși. El este o unitate în trei persoane, atît de unite între ele prin iubire, încît aceste Persoane — Tatăl, Fiul și Sfîntul Duh sînt Una. Iar comuniunea Persoanelor în sînul Dumnezeirii reprezintă o comuniune în iubire. Aceasta înseamnă că viața interioară, intimă, a lui Dumnezeu este iubire.

Iată ce mare descoperire a dăruit lumii Iisus Hristos. El ne-a arătat că Dumnezeu cel Unul în ființă este o comuniune în trei Persoane, este o sobornicitate, în care se realizează (se înfăptuiește) însăși idealul sfințeniei și al ascensiunii (al progresului), idealul iubirii.

Dar, Dumnezeu nu ne descoperă tainele Sale fără un anumit scop. Noi avem credința fermă că Revelația Divină nu este altceva, decît un semn al dragostei dumnezeiești și în același timp un izvor al înnobilării și îndestulării vieții noastre. Căci dragostea dumnezeiască poartă în sine o mărturie a lui Dumnezeu, care umple de bunătate toate lucrurile Sale (Psalmul 144, 9).

Descoperirea Sfintei Treimi a avut drept scop să dea oamenilor adevărata cunoștință despre Dumnezeu și să îndrumeze viața lor potrivit cu Dreptatea dumnezeiască, care este unicul și adevăratul bun al omului.

După voia Ziditorului, firea omenească a devenit chipul firii dumnezeiești și, dacă Divinitatea nu s-a preschimbat în firea omenească, însușirea Sa cea nemărginită (nelimitată) și-a găsit mărginirea oglindită în om.

Revelația în legătură cu Dumnezeu cel unic în Treime este o mărturie pentru oameni că ei nu mai sînt izolați și străini și numai sînt despărțiți unii de alții. Căci fiind creați după chipul Făcătorului lor, oamenii reprezintă împreună o unitate nedespărțită, care este omenirea întreagă. Fiecare om este chemat la comuniune, căci omul nu este creat pentru a trăi pe pămînt într-o izolare deplină, ci în calitatea sa de creatură a lui Dumnezeu, este rînduit la viața iubirii dumnezeiești, este rînduit la înfăptuirea iubirii și comuniunii cu semenii săi. Iubirea față de Dumnezeu și față de oameni trebuie să fie temelia și scopul vieții omenești. Prin iubire trebuie să se descopere omului adevărata știință despre cele dum-

nezeiești și prin iubire poate fi ajunsă acea adîncă unire interioară cu Dumnezeu, — unire care are drept scop (care urmărește) să schimbe natura morală a omului pînă la deplina lui asemănare cu Dumnezeu.

Primul om creat a fost chemat de Dumnezeu la o viață deplină, la acea împărtășire tainică, dar reală și îndumnezeitoare comuniune a vieții personale a lui Dumnezeu, în măsura în care acest lucru este posibil pentru o ființă mărginită cum este omul. Și Dumnezeu a dăruit omului tot ceea ce-i era necesar pentru atingerea acestui scop. El a înzestrat ființa omului cu un dar deosebit al cunoașterii, l-a înzestrat cu nemurire și cu libertate, i-a turnat în ființa sa posibilitatea să se dezvolte (să se desăvîrșească) pe linie intelectuală, morală și spirituală. Dar, omul primind de la Dumnezeu aceste daruri deosebite, a înlăturat de la sine scopul existenței sale rînduit de mai înainte de Creatorul său. Fiind liber, căci voia lui a fost totdeauna liberă, el a ales o altă cale și s-a orientat spre un alt scop. Din această clipă Dumnezeu nu mai era pentru om centrul și sensul vieții și nici asemănarea cu Ziditorul său pînă la acea profundă unitate interioară cu El, ci confirmarea persoanei sale (a eului său), fără nici o legătură cu Dumnezeu. Făptura lui Dumnezeu, care fusese chemată să participe la iubirea dumnezeiască și care fusese rînduită să răspundă acestei iubiri cu întreaga sa viață, unindu-se cu Ziditorul său, a respins această iubire în chip conștient și liber. Călcarea poruncii ascultării de către protopărinți, simbolizată prin mîncarea fructului din pomul oprit, reprezintă expresia exterioară a refuzului oamenilor față de ordinea morală a vieții rînduită de Dumnezeu în ființa lor. Păcatul, adică împotrivirea față de Dreptatea dumnezeiască, din acest moment a devenit o moștenire a firii omenești (a naturii umane), a devenit izvorul răului și al unei triste fără măsură. Pierzînd dragostea față de Creatorul lor, oamenii au pierdut pe Dumnezeu, și încercau să se adreseze Lui din nou, dar fără nici un rezultat. Calea adevăratei cunoștințe de Dumnezeu, care Îl descopere pe Dumnezeu în inimă prin iubire, devine imposibilă de parcurs pentru omenirea care progresa în rău.

Oamenii au rămas cu chemarea spre o viață supranaturală, dar prin căderea în păcat curăția firii lor primordiale a fost atît de mult pîngărită (profanată), încît ei au pierdut capacitatea de a mai răspunde acestei chemări. Numai Dumnezeu însuși atotputernicul Ziditor și Proniatorul lumii, a putut să redea oamenilor iubirea Sa și să aprindă în inima lor flacăra unui răspuns de iubire, la această iubire... Numai Dumnezeu a putut să restabilească natura primordială a omului, dîndu-i din nou posibilitatea comuniunii cu Sine, arătîndu-i din nou adevăratul scop al vieții sale, care este o dezvoltare nelimitată și care îi ridică la cea mai înaltă treaptă a desăvîrșirii, pînă la asemănarea cu Dumnezeu, conducîndu-l prin iubire spre unirea cu Ziditorul sau cel singur veșnic, dăruindu-i nemurirea și viața cea fără de sfîrșit.

Deoarece, oamenii au pierdut oarecînd iubirea față de Creatorul lor, „la plinirea vremii", Dumnezeu face o nepătrunsă și tainică lucrare: se arată El însuși în lume, devine om, sărac, umil pătimitor, pentru ca oamenii să-L iubească în chipul obișnuit și înțeles de om, — pe Omul care și-a sfințit și și-a dăruit viața Sa pentru oameni, în numele dreptății, iubirii păcii și fericirii lor. Acest Dumnezeu și Om a fost Fiul lui Dumnezeu, a doua Persoană a Sfintei Treimi, care s-a întrupat din neprihănita Fecioară Maria și a primit numele Iisus. Taina lui Dumnezeu care s-a făcut om, care a suferit de la făpturile Sale și a fost răstignit pe cruce, depășește limitele înțelegerii noastre. Dar, ceea ce se pare că este nebunie la Dumnezeu, este mai înțeleaptă decît înțelepciunea oamenilor, și slăbiciunea lui Dumnezeu este mai puternică decît tăria lor" (I Corinteni 1, 25). De aceea cu pioasă emoție în fața tainei dumnezeiești, se cuvine a exclama cuvintele Apostolului: „În aceasta este dragostea, nu fiindcă noi am iubit pe Dumnezeu, ci fiindcă El ne-a iubit pe noi și a trimis pe Fiul Său jertfă de ispășire pentru păcatele noastre", (I Ioan 4, 10), „pentru ca toți cei ce vor crede întru El, să nu piară ci să aibă viață veșnică" (Ioan 3, 16).

Fiind născut de la Duhul Sfînt și din Prea Curata Fecioară, dar neprimind asupra Sa moștenirea păcatului strămoșesc, Domnul nostru Iisus Hristos a adus la îndeplinire în viața Sa pămîntească ceea ce fusese rînduit să realizeze de la început toți oamenii: asemănarea cu Dumnezeu din punct de vedere moral și spiritual. Prin sfințenia vieții Sale și prin ascultarea de voia lui Dumnezeu-Tatăl, Iisus Hristos a depășit și a desăvîrșit acea stare la care fusese rînduit primul om, și astfel El a îndreptat în Persoana Sa stricăciunea firii omenești, pe care o provocase păcatul. Mîntuitorul Hristos nu numai că reface și reînnoiește în Sine pe Adam cel întîi zidit, dar și prin viața Sa confirmă posibilitatea atingerii acelui țel pus

de Dumnezeu în fața omului. Prin urmare, în Persoana Domnului Iisus Hristos a fost îndeplinită nu numai asemănarea morală a omului cu Dumnezeu. Fiul lui Dumnezeu, a doua Persoană a Preasintei Treimi, s-a făcut om, iar aceasta înseamnă că prin El infinitatea dumnezeirii s-a unit cu ființa umană într-un chip interior, organic.

Iată, prin urmare, cum întreaga omenire (întreaga natură umană), unită în Hristos prin aceeași fire a fost atrasă în lumina cea neînsemnată a Preasfintei Treimi.

Restaurarea de către Mîntuitorul Iisus Hristos a legăturii de iubire dintre Dumnezeu și om, care fusese întreruptă prin căderea lui Adam, cerea o participare liberă din partea oamenilor. În Persoana Domnului Iisus Hristos oamenii ar trebui să vadă și să iubească pe acel Dumnezeu de la care s-au înstrăinat la începutul istoriei lor. Dar ei pierzînd sentimentul iubirii și înstrăinîndu-se, astfel, de darul cunoașterii lui Dumnezeu, le-a fost greu să dobîndească credința în Iisus Hristos și să-L înțeleagă ca pe Dumnezeul și Mîntuitorul lor. Chiar și cei mai apropiați ucenici ai Săi se întrebau uneori cu nedumerire: „Cine este acesta, că și vîntul și marea ascultă de El" (Marcu 4, 41).

Dar venirea lui Hristos în lume, împreună cu patimile și suferințele Sale n-au fost zadarnice. De asemenea, moartea Sa pe cruce, prin care se părea că puterea răului va triumfa asupra Celui drept, n-a fost oferită în chip zadarnic. A treia zi după înfricoșatele patimi care au avut loc pe Golgota, are loc acel eveniment nepătruns de min'ea omenească: cutremurîndu-se pietrele peșterii, unde se afla mormîntul Domnului și fiind cuprins de strălucirea slavei Dumnezeirii Sale, a ieșit din mormînt Hris'os cel Înviat. *Hristos a Inviat!* Și astfel nu mai există nici o îndoială asupra răstignirii Celui drept, căci numai atotputernicul Dumnezeu a putut să calce legăturile morții și să înlăture legea stricăciunei. Hristos a Înviat! Iar aceasta înseamnă că în Hristos noi am ajuns la cunoștința adevăratuui Dumnezeu, și în El, în chipul Lui cel veșnic strălucitor, putem iubi din nou pe Făcătorul nostru putem trăi pentru El și în El, putem vedea sensul existenței noastre.

Prin Învierea Sa, Iisus Hristos ne-a arătat și ne-a dăruit viața veșnică (I Ioan 1, 2), și ne-a învățat în ce constă importanța vieții de acum, căci prin unirea cu El, noi putem deveni părtași la nemurire, la viața veșnică, care dau sens existenții noastre pămîntești. Învierea Domnului este o mărturie că viața omului nu se termină odată cu intrarea lui în mormînt. De aceea acele mari și neprețuite valori morale și duhovnicești (operele de binefacere), care se înfăptuiesc pe pămînt și care preocupă lumea, nu se termină odată cu distrugerea (desființarea) fizică a trupului nostru.

Întreaga realizare a spiritului uman și făurirea oricărui lucru nou, orice efort de sacrificiu, de autotdeterminare, efortul pentru căutarea și dobîndirea dreptății, măreția creației artistice, precum și frumusețea lumii de față, — toate acestea capătă un înțeles profund și o mare însemnătate prin Învierea cea fără de moarte a lui Hristos. În Înviere ni s-a dat să vedem (ni s-a redescoperit) marea iubire a lui Dumnezeu, prin care (El) ne-a dat darul de a fi părtași vieții celei veșnice, care este atît de încîntătoare și atît de scumpă inimii noastre. Iar aceasta înseamnă că în viața de acum noi sîntem chemați să ne agonisim tezaurul spiritual al vieții ce va să fie. În lumina razelor nepieritoare ale Învierii Domnului viața noastră de fiecare zi și orice efort din această viață, devin viață și efort în numele existenței și petrecerii noastre cu Dumnezeu. Iată pentru ce războiul și orice păcat distrugător, îndreptate împotriva activității pașnice a oamenilor, sînt păcate împotriva lui Dumnezeu și a Împărăției Sale viitoare. Iată de ce în aceste mîntuitoare zile, fiind mișcat de grija și dragostea părintească, eu vă chem pe toți să luați cunoștință și să vă bucurați de Învierea lui Hristos; vă chem să simțiți și să înțelegeți însemnătatea nemuritoare a credinței și, întemeind viața voastră cea lăuntrică (sufletească) pe poruncile lui Dumnezeu, prin muncă pașnică și devotament față de tot ce este bun și nobil, să transformăm lumea exterioară, căci Hristos a Înviat!

Adevărat a Înviat Hristos, dînd posibilitatea oamenilor să-și desăvîrșească viața și mîntuirea lor, spre slava Unicului și adevăratului Dumnezeu: Tatăl, Fiul și Sfîntul Duh, Amin.

Arhim. Chesarie GHEORGHESCU

Cronica bisericească

A. — Arhiepiscopia Iaşilor

ŞTIRI DIN EPARHIE

În lumina Învierii Domnului, prăznuită în cel de-al treilea an de libertate, slujitorii şi credincioşii Arhiepiscopiei Iaşilor au avut posibilitatea de a face un bilanţ al împlinirilor dar şi al neîmplinirilor bisericeşti. Aşa cum arăta I.P.S. Mitropolit Daniel, această perioadă pascală a fost un moment de bilanţ al felului în care ne-am folosit darul libertăţii în slujirea lui Dumnezeu şi a oamenilor. Îndemnul Arhipăstorului de a folosi libertatea spre slava lui Dumnezeu constituie o chemare părintească de a ne uni cu toţii eforturile, preoţi şi credincioşi, pentru afirmarea unităţii ortodoxiei străbune în aceste vremuri în care nevoia de credinţă şi de Dumnezeu este mai acută ca oricînd. Libertatea dobîndită după evenimentele din Decembrie 1989 se cere fructificată prin noi împliniri. Aceasta este o şansă unică pentru generaţiile de astăzi, pe care au aşteptat-o mulţi martiri ai neamului şi credinţei, de a deveni un neam de voievozi. Dacă în trecut numai domnitorii au ridicat altare de credinţă, prin ridicarea noilor biserici şi reînfiinţarea unor mănăstiri şi schituri toţi mărturisitorii ortodocşi ai acestei vetre străbune se înnemuresc spiritual cu ctitorii celor mai sfinte mărturii ale acestui neam.

Părintele academician D. Stăniloae, mărturiseşte adesea faptul că întîrzie afirmarea dimensiunii creştine a culturii noastre naţionale, că Biserica este încă marginalizată şi că acea înnoire a slujirii creştine, pe care o impune libertatea dobîndită, din diferite cauze obiective sau subiective încă nu s-a făcut simţită în toate preocupările pastorale, misionare, caritative şi de asistenţă socială ale Bisericii. Înnoindu-ne altarele credinţei negreşit se vor înnoi şi sufletele celor care lumină din lumina lui Hristos de la aceste vetre de închinare şi trăire ortodoxă.

I.P.S. Mitropolit Daniel s-a preocupat şi în această perioadă de continuarea lucrărilor de zidire a noilor biserici, atît în municipiul Iaşi cît şi în eparhie. La unele dintre ele analizînd la faţa locului modul cum se desfăşoară aceste lucrări. Între acestea un loc aparte îl ocupă noua bisericuţă ce se înalţă pe Ceahlău.

Activitatea editorială şi publicistică a Arhiepiscopiei Iaşilor a fost de asemenea mult îmbunătăţită. Prin apariţiile editoriale de prestigiu, dar şi prin organizarea noii tipografii mitropolitane de la Mănăstirea Golia.

Activitatea privind îmbunătăţirea învăţămîntului religios universitar, dar şi la nivel seminarial, s-a bucurat, de asemenea, de atenţia şi sprijinul I.P.S. Sale. Astfel s-a căutat organizarea de noi şcoli teologice în cadrul eparhiei. Şi anume: un liceu seminarial la Botoşani, dotarea şi mai buna organizare a noului seminar de la Dorohoi, o şcoală postliceală teologică de asistente medicale la Piatra Neamţ. Iar dacă se adaugă acestor preocupări şi modernizarea Seminarului teologic de la Mănăstirea Neamţ, unde a fost amenajat şi un centru de întîlniri ecumenice, dotarea Seminarului Monahal de la Mănăstirea Agapia cu o nouă clădire, aflată în fază de finisare, precum şi continuarea lucrărilor de construcţie şi finisare a clădirilor Centrului pastoral-cultural de la Durău, pot oferi oricui dimensiunile pe care le-au cunoscut în această perioadă strădaniile I.P.S. Mitropolit Daniel, de a se acorda toată atenţia formării noilor generaţii de slujitori ai Bisericii. Fără o reală înnoire a şcolilor teologice nu poate fi concepută o înnoire reală a Bisericii. Iată de ce la cursurile de pastorală susţinute în cadrul Facultăţii de Teologie din Iaşi, I.P.S. Mitropolit Daniel subliniază nevoia Bisericii ca la vremuri noi să aibă slujitori bine pregătiţi, şi cu o adevărată vocaţie preoţească. Poate că niciodată nu a fost mai

actual îndemnul Sfinților Părinți ca Biserica să se preocupe de pregătirea slujitorilor săi astfel ca aceștia să poată răspunde cerințelor vremii în care trăiesc. În acest sens trebuie subliniată preocuparea I.P.S. Mitropolit Daniel de organizarea și funcționarea unei biblioteci eparhiale care să fie utilă atît studenților și profesorilor cît și preoților și intelectualilor preocupați de problemele teologice și bisericești.

Ar fi greșit să se creadă că preoții odată cu terminarea cursurilor universitare nu trebuie să se mai preocupe de îmbogățirea cunoștințelor teologice și de cultură generală. Un preot nu este un funcționar. Un preot este un misionar, permanent frămîntat de problemele care le presupune lucrarea sa de propovăduire a credinței, de mărturisire a lui Hristos în orice împrejurare a slujirii sale. Și odată cu înnoirile sociale negreșite se schimbă și cerințele care se impun slujirii Bisericii, iar preotul trebuie să se preocupe neîncetat de a se informa asupra acestor cerințe cărora este chemat să le aducă o soluționare creștină, adică să arate clar și concret care este răspunsul Bisericii la întrebările și frămîntările oamenilor de astăzi. Întîlnirile și dezbaterile prilejuite de cercurile pastorale sunt bine venite în acest sens. Dar nu este suficient numai atît. De aceea, cursurile tematice de vară, întîlnirile la nivel de protopopiat sau de județ, la care prezența I.P.S. Mitropolit Daniel este așteptată, își aduc sporul lor în concretizarea roadelor slujirii pastorale.

Și nu în cele din urmă preocuparea I.P.S. Mitropolit Daniel de a se implica în diferite activități caritative ale Bisericii unde studenții din ASCOR sunt un bine venit sprijin dat preoților și credincioșilor în afirmarea unității ortodoxe de într-ajutorare a celor bătrîni, bolnavi și suferinzi.

Un capitol aparte îl constituie pentru această perioadă înființarea la Iași a unei filiale a Frăției Ortodoxe Române, al cărei președinte de onoare este I.P.S. Mitropolit Daniel, avînd ca secretar general pe domnul profesor universitar Dumitru Rădăuceanu, membru în Adunarea eparhială și în Adunarea Națională Bisericească.

Prin grija I.P.S. Mitropolit Daniel, filiala Frăției Ortodoxe Române din Iași editează publicația „Cuvînt și Suflet" în paginile căreia se dezbat diferite probleme legate de viața bisericească a eparhiei, dar și de dimensiunea creștină a culturii noastre.

Prin bunăvoință P. C. Protopop Constantin Andrei, președintele filialei, Iași a Frăției Ortodoxe Române, publicația își are sediul la Protopopiatul Iași I. Sperăm ca în curînd această publicație să-și reia firul aparițiilor. Astfel, se continuă nu numai apariția publicației, dar și preocupările de înnoire promovate de aceasta imediat după evenimentele din decembrie 1989. Sperăm că această continuitate să contribuie la ceea ce declara I.P.S. Mitropolit Daniel în cuvîntul de instalare în jilțul marilor arhipăstori ai Moldovei: „Dacă revoluția a început la Timișoara, credem că Moldovei îi revine datoria de a începe o revoluție de înnoirea spirituală a întregului neam românesc, pentru că nici o altă provincie, românească nu are atîtea biserici și mănăstiri, atîta forță morală și spirituală".

Sperăm că acest suflu de înnoire spirituală va antrena lună de lună alți și alți ostenitori pentru slava lui Dumnezeu și a Bisericii străbune, avînd permanent călăuză pilda de slujire a I.P.S. Mitropolit Daniel.

În continuare redăm agenda I. P. S. Mitropolit Daniel... (Candela Moldovei nr. 5-6, p. 2).

(Cronicar)

B. — Arhiepiscopia Sucevei şi Rădăuţilor

ŞTIRI DIN EPARHIE

Moldova de Sus, stăpînită de Cetatea de Scaun, poartă mîndra cunună a mănăstirilor voievodale în frunte cu neîntrecuta Putnă a binecredinciosului voievod Ştefan cel Mare şi Sfînt. Neîntreruptă este această cunună de diademe, care în lumina Sfintei Învieri îşi revarsă frumuseţile pe binecuvîntatul ţinut bucovinean. Dar şi grija pentru ca acestea să strălucească în lumina în care le-au aşezat voievozii este la fel de mare. De aceea, la toate mănăstirile sunt lucrări de restaurare şi consolidarea care, cu sprijinul tuturor iubitorilor acestor valori, se desfăşoară chiar şi în condiţiile grele pe care le presupune această perioadă de tranziţie în care ne aflăm.

Tutorer, acestor lucrări li se adaugă şi zidirea unor noi biserici, reconstruirea unor schituri şi înălţarea de noi aşezăminte de asistenţă socială cum este azilul de bătrîni de la Lisaura-Suceava.

I.P.S. Arhiepiscop Pimen, nu numai cu cuvîntul, dar şi prin pildă personală îndeamnă pe slujitori şi credincioşi a se dărui cu jertfelnicie acestor împliniri pe care le presupune o reală înnoire a vieţii şi slujirii Bisericii străbune.

Slujbele arhiereşti, întîlnirile cu preoţii, vizitele pastorale sunt tot atîtea prilejuri pentru I.P.S. Arhiepiscop Pimen de a găsi soluţii spre rezolvarea tuturor problemelor bisericeşti din ţinuturile Sucevei, împreună cu toţi cei care doresc şi sprijină unitatea de credinţă ortodoxă.

Alături de I.P.S. Sa, P.S. Episcop-vicar Gherasim Putneanul depune toate eforturile ca slujirea Bisericii să se impună ca esenţială pentru trăirea spiritualităţii şi culturii în acest spaţiu de istorie şi legendă. Timpul este redimensionat pentru că valorilor străbune li se adaugă altele noi, pe măsura străduinţelor depuse. Aşa cum aminteam, la Rădăuţi a luat fiinţă un nou sediu episcopal. După atîţia ani îşi revine în cursul ei firesc pe aceste plaiuri. La umbra bisericii Bogata, unde îşi dorm somnul de veghe la temelia Moldovei cei mai iluştri domnitori ai acestui ţinut românesc est-carpatic, se înalţă iarăşi jilţul episcopal. Acesta dă şi mai multă tărie de aşi apăra credinţa străbună preoţilor şi credincioşilor de aici. Pregătirii tinerilor teologi la Seminarul teologic din Suceava I.P.S. Arhiepiscop Pimen îi acordă o atenţie deosebită. Dintre motivele care au stat la baza acestei majore preocupări merită a fi enumerate :

1. Preotul este făclierul credinţei. Mîntuitorul i-a numit pe slujitori că sînt lumina lumii. De aceea, pentru a fi lumină ei înşişi trebuie să fie nişte oameni luminaţi.

2. Preotul este glasul Evangheliei şi glasul Evangheliei este plin de claritate şi înţelepciune. Ori, pentru a fi astfel trebuie să ia din apa cea curată a izvorului Sfinţilor Apostoli şi a Sfinţilor Părinţi care au trăit cuvîntul Mîntuitorului. Fără această pildă a preoţilor glasul Evangheliei nu poate fi înţeles cu claritate.

3. Preotul este vestitorul Împărăţiei cerurilor, care începe aici şi acum. Pentru a convinge pe credincioşi, el însuşi trebuie să trăiască adevărurile pe care le propovăduieşte. Astfel, cum spune Sfîntul Apostol Pavel, de unde vor învăţa credincioşii dacă n-are cine să-i înveţe cu cuvîntul dar şi cu fapta.

Iată, aşadar, motive majore pentru care I.P.S. Arhiepiscop Pimen a căutat o permanentă îmbunătăţire a pregătirii viitorilor slujitori ai Altarului, prin ameliorarea unor deficienţe ale procesului de învăţămînt, inerente oricărui început, dar şi ale disciplinei şcolare.

Pentru a veni în ajutorul preoților dar și al credincioșilor I.P.S. Arhiepiscop Pimen a arătat o grijă deosebită unei susținute activități editoriale ca și organizării unor cercuri pastorale, ținînd seama de cerințele misionare zonale.

S-a căutat de asemenea a se vedea posibilitatea unei bune organizări a Oastei Domnului, mai ales ținîndu-se seama de rîvna și jertfelnicia arătate de membrii acestei asociații în sprijinirea Ortodoxiei în lupta sa împotriva virulenței prozelitismului sectar.

Astfel I.P.S. Sa a avut mai multe întîlniri cu membrii acestei asociații, un loc important ocupîndu-l discuțiile privind greutățile întîmpinate în construirea noii catedrale „Nașterea Domnului" din Suceava.

Contactul cu gruparea stilistă de la Slătioara a constituit o altă preocupare a I.P.S. Sale, în acest sens fiind ajutat de P.S. Episcop-vicar Gherasim Putneanul, unul dintre cei mai statornici susținători ai acestui dialog frățesc, ale cărui roade vor fi binevenite și pentru Biserica-Mamă dar și pentru frații noștri ieșiți din ascultarea Bisericii.

Din punct de vedere economico-gospodăresc noua fabrică de lumînări de la Mănăstirea Dragomirna și-a arătat începînd cu acest an roadele binevenite pentru susținerea multor lucrări din cuprinsul eparhiei.

Dacă bilanțul anului care a trecut ca și al primelor luni ale acestui an sînt îmbucurătoare, sperăm, cum spunea I.P.S. Arhiepiscop Pimen în cuvîntul pastoral de la Sfintele Paști — ca noile împliniri ce se vor înscrie în acest an să adauge un plus de strălucire neasemuitei diademe așezată de voievozii Moldovei pe fruntea acestui minunat ținut de istorie și legendă.

(Cronicar)

ANIVERSĂRI

ARHIEPISCOPUL VICTORIN URSACHE

S-a născut în Mănăstioara, lîngă orașul Siret, *la 24 iulie 1912,* în familia lui Dumitru și Natalia Ursache, gospodari prețuiți de sat pentru cinstea, hărnicia și omenia lor. Ca unul care i-am cunoscut, pot spune că erau evlavioși, chibzuiți, trăind demn și înfruntînd cu demnitate greutățile vieții.

Deși cu familie numeroasă și cu avere modestă, Dumitru și Natalia Ursache și-au purtat copiii în școli, din dorința de a le face un rost mai bun și de a face cinste satului. Patru dintre copiii lor (Victorin Calistru, Coca și Țuca) au făcut studii superioare, ceilalți patru urmînd școli sanitare sau cantorale.

Victor a urmat școala primară în sat, cu învățătorii Rozalia și Petru Breabăn, și ei mănăstireni. Apoi este elev la Liceul „Lațcu Vodă" din Siret, între 1924—1932, iar din 1952 pînă în 1936 a fost student al Facultății de Teologie din Cernăuți. A fost un elev și un student eminent, aducînd bucuri familiei, pe care o ajuta la muncile cîmpului în vacanțe.

Vizitînd Mănăstirea Putna, pe cînd era elev, a hotărît să se călugărească, impresionat fiind de viața cuvioșilor părinți ai acestui lăcaș și de posibilitățile de a se instrui mai departe în marile biblioteci mănăstirești.

După terminarea facultății, este numit profesor la Seminarul Teologic de la Mănăstirea Neamț, curînd devenind director al acestei școli.

În 1940 i se acordă distincția de protosinghel, iar în 1942 cea de arhimandrit mitrofor. Între 1940 și 1944 a fost stareț al Mănăstirii Neamț, iar în 1944 a fost trimis de către patriarhul Nicodim ca superior al Reprezentanței Bisericii Ortodoxe Române din Ierusalim.

Ținîndu-se seamă de marile calități intelectuale, morale și duhovnicești ale părintelui Victorin, nume pe care îl poartă de cînd s-a călugărit, în 1946 este numit reprezentant al Patriarhiei Române la Ierusalim. În această funcție stă 10 ani, pînă în 1956, timp în care a fost și director al Seminarului Teologic din Beirut. Este chemat, în 1956, de către episcopul Andrei Moldovan la Episcopia Ortodoxă Română din Detroit și merge în Statele Unite ale Americii cu aprobarea Patriarhului Ierusalimului. Este timp de 10 ani profesor de Teologie Dogmatică, Morală și Pastorală la Seminarul Teologic din South Canaan, în Pennsylvania. Duminica și în alte sărbători a slujit la diferite biserici românești. Aici desfășoară, ca și în deceniul precedent, o mult apreciată activitate didactică și este recunoscut ca unul dintre cei mai activi și mai drepți dintre slujitorii bisericii. Blîndețea, inteligența și puterea de muncă moștenite de la părinți, convingerea că singura cale de mîntuire este credința, l-au impus ca personalitate de primă importanță în lumea clericală a românilor ortodocși din America și Canada.

La 23 aprilie 1966, părintele profesor Victorin Ursache a fost ales de către Congresul Bisericesc, episcop, iar la 7 august 1966 a fost sfințit ca arhiepiscop al Arhiepiscopiei Misionare Române din America și Canada, arhierei sfințitori fiind arhiepiscopul Iakovos din New York, arhiepiscopul Epifanie (român macedonean) și arhiepiscopul Aristobul (care a studiat teologia la Sibiu), amîndoi de la Ierusalim. Întronizarea a avut loc la 21 august 1966. Arhiepiscopul Aristobul l-a caracterizat pe noul arhiepiscop ca fiind „un cleric cuminte, foarte învățat, cu caracterul drept și fără seamăn“ (după *calendarul Credința,* 1976, p. 68). Părintele Victorin este membru al Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române.

Cînd a împlinit 70 de ani, Patriarhul Ierusalimului, Diodoros, i-a conferit (la 21 septembrie 1982), *„Crucea Ordinului Sfîntului Mormînt“*, după ce la 2 iulie 1978 a primit *„Diploma of Honorary“*.

De mulți ani editează calendarul „Credința“ și a publicat, împreună cu slujitorii Arhiepiscopiei, un număr de calendare, — niște volume substanțiale adresate credincioșilor români ortodocși.

La împlinirea a 80 de ani, în 1992, 24 iulie, a fost sărbătorit.

Cunoaște bine limbile ebraică, greacă, latină, arabă, franceză, engleză, fiind un cărturar poligot și în același timp patriot, care crede în România Mare, în ziua revenirii la patria-mamă a teritoriile răpite de ruși în 1940. Un aspect al strădaniilor Sfinției sale îl constituie lupta românilor pentru reîntregire, act de dreptate istorică.

Modest, nedornic de măriri deșarte, arhiepiscopul Victorin este și rămîne un model de dăruire întru credința și cucernicie, apropiat de sufletele celor pe care îi păstorește.

Marele scriitor și distinsul arhimandrit Valeriu Anania, actualmente Arhiepiscop de Cluj, care i-a fost colaborator părintelui Victorin, povestește că în 1971, cînd acesta împlinea 5 ani de arhipăstorie, nici n-a vrut să audă de o sărbătorire. Mai tîrziu, în 1976, la 10 ani de la urcarea în scaunul arhipăstoresc, părintele Victorin a fost omagiat în *Calendarul Credința,* dar fără știrea și încuviințarea Sa, întrucît nu ar fi acceptat.

Cei care vorbesc despre acest mare slujitor al Bisericii strămoșești pe pămînturile îndepărtate ale Americii menționează întotdeauna aleasa sa pregătire teologică, bogata experiență sacerdotală, grija pentru tineret și pentru școlile românești din Statele Unite și din Canada, învățîndu-i pe toți cuvîntul adevărului creștin

ortodox. Este considerat un ziditor de credință, și ceea ce zidește cu vorba consolidează cu pildă personală. Mitropolitul Banatului, Dr. Nicolae Corneanu, scrie despre bunătatea „pe care i-o citești nu numai în privirea caldă și învăluitoare, ci i-o simți în orice gest, în orice faptă“ (vezi *Calendarul Credința,* 1976, p. 63). Crede că „răul se poate birui numai cu binele“.

Conducător al Bisericii românești din diaspora, el reprezintă un summum de virtuți, evitînd lauda deșartă, fiind blînd, smerit, nemîndru, cu suflet cald și frățesc, dornic de desăvîrșire. A atras respectul și admirația celor care l-au văzut, l-au ascultat ori l-au cunoscut mai îndeaproape, ca pe un frate mai mare, ca pe un profesor devotat Ortodoxiei. N-a fost tentat de luxul veșmintelor și nici de bogății trecătoare, purtînd o simplă rasă călugărească. În reședința episcopală folosește o singură cameră mobilată modest, călătorește mult de-a lungul și de-a latul Statelor Unite și Canadei, de obicei cu autobuzul, acolo unde sînt români ortodocși.

Propovăduind Evanghelia, a făcut din predică una din marile sale îndatoriri, iar din propria sa trăire trupească și sufletească a făcut o pildă, spre întărirea bisericii, ca un bun păstor. A slujit și a apărat demnitatea Bisericii Ortodoxe Române peste ocean, fiind un vrednic întîistătător în scaunul arhiepiscopal, adică *mare preot*, care la greci se numește *despota,* la slavi *vlădica.*

Sub îndrumarea sa au luat ființă mai multe reviste, editate de Centrul eparhial, se tipăresc numeroase cărți de cult. S-au organizat festivaluri românești, cluburi artistice, echipe de dansuri. Astfel se pot întreține vii comunitățile românești, de la o generație la alta.

Prin activitatea sa neobosită, prin înalta sa ținută duhovnicească, prin prestigiul moral de mare ierarh, arhiepiscopul Victorin Ursache nu a uitat niciodată de țară, de neam și de baștină. În satul natal și-a făcut o casă în care, cînd și cînd se întoarce să-și vadă rudele și să-și omagieze părinții de mult mutați la Domnul. Cred că această casă va deveni cîndva un muzeu de interes național.

Autorul acestor rînduri, pe cînd era copil, prin 1945 sau 1946, a avut bucuria să-l vadă pe părintele Victorin. În 1971, cînd era venit la Iași, l-am vizitat în Palatul mitropolitan, prin mijlocirea doctorului Calistru Ursache, fratele înaltului cleric. Cu acel prilej, i-am oferit antologia *Amintiri despre Eminescu,* apărută în acele zile, iar părintele Arhiepiscop și-a exprimat bucuria că un mănăstirean de-al său, rudă prin bunica Iftimia cu bunica sa dinspre mamă, este dăruit muncii de cărturar. Mi-a vorbit despre dificultățile întîmpinate de Biserica Română din America și despre credincioșii dăruiți susținerii acesteia. Avem în față un fiu al neamului, vorbind în limba noastră și binecuvîntînd satul în care ne-am născut.

Prin părintele Arhiepiscop Victorin Ursache, Biserica noastră a pătruns în lume cu mai multă autoritate, iar noi îi putem fi recunoscători că prin strădania sa, acolo, departe, se păstrează o parte a neamului românesc în vechile sale tradiții și datini creștinești și de limbă.

Ion POPESCU-SIRETEANU

CHEMAȚI LA DOMNUL

†

IERODIACONUL MACARIE RĂILEANU

În dimineața zilei de *5 iulie 1993*, a trecut la cele veșnice, după o lungă suferință, părintele ierodiacon Macarie Răileanu, în vîrstă de 79 ani.

Regretatul monah s-a născut la 10 februarie 1914, în satul Hîrbovăț, comuna Onișrani-Orhei din Republica Moldova, ca fiu al unor creștini evlavioși, Nicandru și Matroana. Din Sfîntul Botez a primit numele de Maftei. După absolvirea școlii din satul natal și satisfacerea serviciului militar, a intrat în Mănăstirea Dragomirna, județul Suceava, unde la 2 iunie 1939 a fost tuns în monahism, dîndu-i-se numele de Macarie. Peste 4 ani de nevoință călugărească, la 7 februarie 1943, a fost hirotonit ierodiacon, slujind lui Dumnezeu tot timpul în această frumoasă treaptă. La 1 aprilie 1973, s-a închinoviat la Mănăstirea Putna, unde a petrecut pînă la moarte.

A fost un călugăr la locul său, modest, harnic, ascultător, cu dragoste de cele sfinte și respectuos cu toată lumea.

Slujba înmormîntării s-a săvîrșit de un sobor de preoți și diaconi monahi, de la mănăstirile din Eparhia Sucevei și Rădăuților, avînd ca protos pe P.C. Arhim. Melchisedec Velnic, starețul Sfintei Mănăstiri Putna. Vorbitorii, P.C. Arhim. Melchisedec Velnic stareț, P.C. Arhim. Iachint Unciuleac, duhovnicul răposatului și Ierodiaconul Teofilact Ciobîcă, au scos în evidență specificul voturilor monahale, pe care defunctul s-a ostenit în toată viața, după putere să le îndeplinească, precum și puterea „cugetării la moarte", asupra oricărui muritor, pornind de la învățătura lui Isus fiul lui Sirah (7, 38). „În tot ce faci adu-ți aminte de sfîrșitul tău și nu vei păcătui niciodată".

După oficierea bisericii, în sunetul clopotelor istorice ale Putnei cu trupul neînsuflețit purtat de ierodiaconi, a fost dus în cimitirul călugărilor din Mănăstirea Putna, unde după otpustul slujbei înmormîntării monahilor, a fost așezat spre veșnică odihnă, la 7 iulie 1993.

Dumnezeu să-l ierte și să-l odihnească în pace.

Ierod. Teofilact CIOBÎCĂ

C. — Episcopia Romanului şi Huşilor

ŞTIRI DIN EPARHIE

Viaţa creştină din Moldova de Jos a avut frumoase împliniri în această perioadă. Mai întîi au fost continuate preocupările privind construirea noilor catedrale şi biserici. P.S. Episcop Eftimie şi P.S. Arhiereu-vicar Ioachim Vasluianul, împreună cu preoţii şi credincioşii, au depus întreaga strădanie pentru a se finaliza unele din lucrările de construcţie de la Bîrlad, Lipovăţ-Vaslui, Moineşti, Oneşti, Bacău şi altele.

Noile biserici care se construiesc sînt impuse, în primul rînd, de libertatea dobîndită Dacă se poate spune ele sînt o reparaţie a ceea ce nu s-a putut construi la vremea sa în noile cartiere sau în unele localităţi care, paradoxal, nu au biserici.

Apoi nu se poate vorbi de continuitate şi înnoire în viaţa Bisericii noastre fără înălţarea unor noi altare în vremea noastră. Pentru că generaţiile prezente nu pot fi excluse din viaţa Bisericii. Şi ele sînt chemate să-şi lucreze talentul. Să lase urmaşilor mărturia că şi în aceste vremuri, cu toate greutăţile inerente unei perioade de tranziţie, preoţii şi slujitorii n-au uitat de bisericile lor. Pentru fiecare, în acest fel, se crează o legătură afectivă de ceea ce au reuşit împreună. Deci comuniunea sufletească de credinţă dobîndeşte o tărie de afirmare, de asemenea, şi unitatea de credinţă.

Aceste realităţi redimensionează, de fapt, conştiinţa slujirii, a mărturisirii lui Hristos — după cum spune Sfîntul Evanghelist — înaintea oricăror griji şi necazuri inerente vieţii cotidiene.

Dar noilor biserici iată că trebuie adăugată şi înnoirea sufletească. Negreşit că pentru aceasta nu trebuie să lipsească şi cuvîntul de învăţătură, în primul rînd cel scris care poate pătrunde în orice casă din eparhie dar şi din afara ei. De aceea, o grijă deosebită P.S. Eftimie a arătat-o activităţii de imprimare a unor cărţi zidi-toare de sufiet şi spre folosul creştinilor în apărarea dreptei credinţe. Astfel, au fost editate o serie de cărţi cu un bogat conţinut pastoral şi misisonar. O grijă mai aparte P. S. Sa, împreună cu P. S. Arhiereu-vicar Ioachim Vasluianul, au arătat-o activităţii de pregătire a tinerilor în cadrul Seminarului teologic din Roman. Chiar la elaborarea planului editorial s-a ţinut seama de nevoile formării pastorale a viitorilor slujitori ai Altarului, adică s-a avut în vedere cu noile apariţii să ajute pe tineri în pregătirea lor.

Pentru faptul că fosta Episcopie a Huşilor a avut sub jurisdicţie localităţi de dincolo de Prut, pentru Episcopia Romanului şi Huşilor sărbătorirea „Podului de flori" a devenit o adevărată tradiţie în aceşti trei ani. În comuniunea de bucurie pascală, aceste întîlniri frăţeşti se transformă şi pentru unii şi pentru alţii în adevărate regăsiri de suflet şi în unitatea aceluiaşi neam. La aceste sărbători au fost întotdeauna prezente şi grupuri de seminarişti, ceea ce le-a prilejuit o mai bună înţelegere a ceea ce înseamnă unitatea unui neam prin afirmarea credinţei străbune. Aşa au înţeles ceea ce spunea Kogălniceanu că neamul românesc se întinde pînă unde se vorbeşte românește, dar şi afirmaţia marelui Eminescu: „Biserica este maica spirituală a poporului român".

Desigur că toate împlinirile acestei perioade nu pot fi cuprinse în cîteva rînduri.

De aceea, prezentarea agendei P.S. Episcop Eftimie al Romanului și Hușilor mult mai grăitoare:... (vezi Candela Moldovei, nr. 5-6/93, p. 2).

P.S. Episcop Eftimie al Romanului și Hușilor în activitatea P.S. Sale este jinit de P.S. Arhiereu-vicar Ioachim din a cărui agendă se poate vedea în ndela Moldovei, nr. 5-6/93, p. 2).

(Cronicar)

†

CHEMAȚI LA DOMNUL

PREOTUL VASILE VELEȘCU

În ziua de 4 mai 1993 s-a stins din viață după o grea suferință Preotul pennar Vasile Veleșcu, fost slujitor la parohia Șerbănești, Protopopiatul Bacău.

Născut la 9 iunie 1909 ca fiu al lui Titus și Ecaterina Veleșcu din satul ienile de Jos, Com. Roșiori, județul Bacău, Preotul Vasile Veleșcu a ilustrat cu ura și cu bunătatea sa credincioșii pe care i-a păstsorit și biserica în care a jit vreme de 55 ani.

Școala primară o urmează în localitatea natală, apoi Seminarul teologic fîntul Gheorghe" din Roman, iar Facultatea de Teologie la Cernăuți pe care a solvit-o în anul 1934.

Din lipsă de posibilitate materială se căsătorește și la data de 21 noiembrie 30 este hirotonit preot pe seama parohiei Poienile de Jos-Bacău, unde funcționează pînă la data de 1 martie 1934, cînd se transferă la parohia Șerbănești-Bacău, ncționînd pînă în anul 1985, cînd se pensionează.

Prohodirea a avut loc în ziua de 8 mai în biserica Șerbănești de către un bor de preoți în frunte cu P.S. Ioachim Vasluianul, Arhiereu-vicar, într-o atmosră copleșitor de dureroasă.

Preotul Ferchiu Ioan fost conslujitor cu adormitul la aceeași biserică, în ivîntul său a arătat viața și munca preoțească și socială, depusă de Preotul Vasile eleșcu în cei 55 ani de sacerdoțiu petrecuți la altar. A subliniat caracteristica și nia vieții celui dispărut — linie dreaptă și neabătută, care a fost înțelegerea, bunătea omenească de adevărat părinte sufletesc al credincioșilor săi.

În încheiere, P.S. Ioachim Vasluianul, Arhiereu-vicar a vorbit despre viață și oarte, în general.

Mii de suflete și de familii din parohiile păstorite a primit prin mîna ce um se odihnește rece pe Sfînta Evanghelie, harul, binecuvîntarea și taina Sfîntui Botez. De aceea toți care l-au cunoscut au plîns despărțirea de părintele lor hovnicesc.

Cuvînt de mîngîiere familiei îndoliate a adus și P.C. Protoiereu Constantin omozei.

Sicriul, purtat de colegii preoți a fost condus și depus în cripta familiei de la mitirul parohiei Șerbănești-Bacău.

Să-i fie țărîna ușoară pe tristul mormînt și Dumnezeu să-l ierte!

Arhid. Ilie MURĂRAȘU

METROPOLIE DE LA MOLDAVIE ET DE BUCOVINE

THEOLOGIE ET VIE

REVUE DE PENSÉE ET DE SPIRITUALITÉ

NOUVÉLLE ÉDITION — ANNÉE III (LXIX e), No. 4-7,
avril-juillet 1993

SOMMAIRE

RESURRECTION DE CHRIST — PAIX DE TOUS

† *DANIEL, Métropolite de la Moldavie et de Bucovine,* Lettre-pastorale aux Saintes Pâques — 1993 3

† *PIMEN, Archevêque de Suceava et de Rădăuţi,* Lettre-pastorale à la Résurrection du Seigneur — 1993 7

† *EFTIMIE, Evêque de Roman et de Huşi,* Lettre-pastorale à la Résurrection du Seigneur — 1993 11

„FOI ET CULTURE EN MOLDAVIE"

I. PASSE RELIGIEUX ET REALISATION CHRETIENNE

Vasile CHIRICA, Les manifestations cultiques et religieuses les plus vieilles de la préhistoire de la Roumanie . . 15

Dan MONAH, Pratiques rituels à l'époque de la culture de Cucuteni 20

Prof. dr. doc. Mircea PETRESCU-DÎMBOVIŢA, Membre corréspondent de l'Académie Roumaine, Eléments de vie spirituelle à l'est des Carpates à l'époque du bronze du „hallstatt" précoce . 29

Silviu SANIE, La culture spirituelle dans l'espace est-carpatique aux siècles VI e av.J.Ch. — III e s. après J.Ch. . . 37

Ion IONIŢĂ, Elements chrétiens en pratique aux rites de l'enterrement en Moldavie aux siècles IV-V après J.Ch. . 54

Dan Gh. TEODOR, Ateliers pour travailler des objets de culte chrétien au pays de la Moldavie aux siècles VI-VIII e . 60

Victor SPINEI, Pièces de culte aux régions du Danube aux X-XV e siècles 67

Dragoş MOLDOVANU, Motifs chrétiens dans la toponymie de la Moldavie 84

Ion NUŢĂ, Aspets du christianisme reflétés dans l'anthroponymie de la Moldavie 111

Prof. Emilian POPESCU, Détails et précisions à l'Histoire de l'Eglise de la Moldavie et aux relations avec Byzance à la première moitié du XV e siècle. 1. Suite des métropolites. 2. En marge de l'étude de Steven Runciman. 3. Le Synode de Ferrara-Florence 135

E T U D E S

Gh. MACARIE, **Le prêtre Dumitru Furtună et Dorohoi, la ville de ses soucis 157**

LE PSAUTIER EN VERS

Avant-propos | *P. Scarlat PORCESCU* | **171**

| **P. Constantin POPESCU,** | **Les Psaumes en vers.** Psaumes 1 — 20 (à suivre dans le prochain numéro) **172**

HOMELIES, MEDITATIONS, CATECHESES

P. Şt. SLEVOACĂ, **Jésus — La lumière du monde . . . 190**
Archim. Chesarie GHEORGHESCU, **Méditation aux Saintes Pâques 192**

CHRONIQUE ECCLESIASTIQUE

A. — L'ARCHEVECHE DE JASSY **196**

Nouvelles de l'éparchie *(Chroniqueur).*

† APPELES DEVANT DIEU: **Le Prêtre icônome stavrophore Nicolae Maxim** *(P. Constantin Barnea).*

B. — ARCHEVECHE DE SUCEAVA ET DE RĂDĂUŢI . . **200**

Nouvelles de l'éparchie *(Chroniqueur);* **Anniversaires. Archevêque Victorin Ursache** *(Ien Popescu-Sireteanu).*

† APPELES DEVANT DIEU: **Hiérodiacre Macarie Răileanu** (*Hiérod. Teofilact Clobică*).

C. — EVECHÉ DE ROMAN ET DE HUŞI **205**

Nouvelles de l'éparchie *(Chroniqueur).*

† APPELES DEVANT DIEU: **Le Prêtre Vasile Veleşcu** *(Archid. Ilie Murarașu).*

S T U D I I

Gh. MACARIE, **Preotul Dumitru Furtună și Dorohoiul neodihnelor sale 157**

PSALTIREA ÎN VERSURI

Cuvînt înainte | *Pr. Scarlat PORCESCU* | **171**

| *Pr. Constantin POPESCU* | **Psalmii versificați** (Psalmul 1-20) . **172**

(continuare în nr. viitor)

PREDICI, MEDITAȚII, CATEHEZE

Pr. Șt. SLEVOACĂ, **Iisus — Lumina lumii 190**

Arhim. Chesarie GHEORGHESCU, **Meditație la Sfintele Paști . 192**

CRONICA BISERICEASCĂ

A. — ARHIEPISCOPIA IAȘILOR 196

Știri din eparhie *(Cronicar)*.

† CHEMAȚI LA DOMNUL: **Preotul iconom stavrofor Nicolae Maxim** *(Pr. Constantin Barna)*.

B. — ARHIEPISCOPIA SUCEVEI ȘI RĂDĂUȚILOR . . . 200

Știri din eparhie *(Cronicar)*; **Aniversări. Arhiepiscopul Victorin Ursache** (*Ion Popescu-Sireteanu)*.

† CHEMAȚI LA DOMNUL: **Ierodiaconul Macarie Răileanu** (*Ierod. Teofilact Ciobîcă*);

C. — EPISCOPIA ROMANULUI ȘI HUȘILOR 205

Știri din eparhie (*Cronicar)*.

† CHEMAȚI LA DOMNUL: **Preotul Vasile Velescu** *(Arhid. Ilie Murarașu*).

MITROPOLIA MOLDOVEI ȘI BUCOVINEI

TEOLOGIE ȘI VIAȚĂ

REVISTĂ DE GÎNDIRE ȘI SPIRITUALITATE

CUPRINSUL

„CREDINȚĂ ȘI CULTURĂ ÎN MOLDOVA“

II. CREDINȚĂ ORTODOXĂ ȘI UNITATE BISERICEASCĂ

Răzvan THEODORESCU, Implicații balcanice ale începuturilor Mitropoliei Moldovei 5

Ștefan S. GOROVEI, Intemeierea Mitropoliei Moldovei în contextul relațiilor moldo-bizantine 28

Pr. prof. dr. Al. I. CIUREA, Șirul mitropoliților Bisericii Ortodoxe din Moldova. Elemente esențiale biografice și bibliografice 53

Pr. Sc. PORCESCU, Titulatura și teritoriul de jurisdicție al mitropoliților Moldovei pînă la 1500 95

D. IVĂNESCU, Documente privind Mitropolia Moldovei . . 111

Vasile M. DEMCIUC, Vechi biserici mitropolitane din Suceava: Biserica Mirăuți și Biserica Sfîntul Gheorghe . .. 121

Diac. prof. Ioan IVAN, Patriarhi ortodocși în Moldova . . 129

Virgil CÂNDEA, Moldova și Orientul Apropiat în coordonatele geografiei spirituale românești 139

† *NESTOR, Mitropolitul Olteniei,* Vechimea și neatîrnarea Mitropoliei Moldovei în epoca înfăptuirii Unirii din 1859 . 147

Pr. prof. dr. T. BODOGAE, Cîteva considerații istorice privind legăturile bisericești dintre Moldova și Transilvania . 163

Prof. univ. dr. Ilie GRAMADĂ, De la conștiința de neam la conștiința națională la românii din Moldova 174

Arhid. prof. dr. Ioan N. FLOCA, Sinoade în Mitropolia Moldovei. Hotărîri privind unitatea credinței ortodoxe și disciplina bisericească 192

PSALTIREA ÎN VERSURI

OPESCU Psaltirea în versuri (Psalmul 21-43) . 213
în nr. viitor)

(continuare în pag. a III-a a copertei)

MITROPOLIA MOLDOVEI ȘI BUCOVINEI

TEOLOGIE ȘI VIAȚĂ

REVISTĂ DE GÎNDIRE ȘI SPIRITUALITATE

SERIE NOUĂ — ANUL III (LXIX), Nr. 8-10 AUGUST — OCTOMBRIE 1993

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA : CENTRUL MITROPOLITAN — IAȘI
Bulevardul Ștefan cel Mare și Sfînt, Nr. 16 — Iași 6600

COLEGIUL DE REDACȚIE

PREȘEDINTE

† **I.P.S. Dr. DANIEL, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei**

VICEPREȘEDINȚI

† I.P.S. PIMEN, Arhiepiscopul Sucevei și Rădăuților

† **P. S. EFTIMIE, Episcopul Romanului și Hușilor**

MEMBRI

P. C. Pr. prof. dr. NICOLAE ACHIMESCU, decanul Facultății de Teologie — Iași

P. C. Pr. prof. IOAN MIHOC, directorul Seminarului Teologic — Neamț

P. Cuv. prof. Filoteia Cosma, **directoarea Seminarului Teologic Monahal — Agapia**

P. C. Pr. prof. ADRIAN IFTIMIU, directorul Seminarului Teologic — Suceava

P. C. Pr. prof. NICOLAE HURJUI, directorul Seminarului Teologic — Roman

REDACTOR RESPONSABIL

P. C. Pr. NICOLAE DASCĂLU, consilier cultural, Iași

REDACTORI

P. C. Pr. lect. GHEORGHE PETRARU, Iași

P. C. Pr. lect GHEORGHE POPA, Iași

ISBN 1221 — 5988

Cititorii din străinătate se pot abona, adresîndu-se la ILEXIM, Departamentul Export-Import Presă, P. O. Box 136-137, Telex 11226, București, str. 13 Decembrie, nr. 3. Articolele nepublicate nu se înapoiază.

42.420

CREDINȚĂ ȘI CULTURĂ ÎN MOLDOVA

II. CREDINȚĂ ORTODOXĂ ȘI UNITATE BISERICEASCĂ

TRINITAS

IMPLICAȚII BALCANICE ALE ÎNCEPUTURILOR MITROPOLIEI MOLDOVEI

Este, probabil, un dat al istoriei începuturilor ecleziastice la români — în formele organizate ale ierarhiei bisericești din veacul întemeierii statelor —, absența, de multă vreme, a unor documente noi menite să aducă schimbări notabile în ceea ce se cunoaște, de mai bine de o sută de ani, în această materie. Împrejurarea este perfect explicabilă printr-o similitudine de situații în sfera documentelor bizantine legate de viața patriarhatului constantinopolitan înainte de 1400. În fond, față de ceea ce se știa atunci cînd Nicolae Dobrescu [1], Nicolae Iorga [2], mai apoi Constantin Marinescu [3], încercau să așeze începuturile mitropoliilor din Țările Române într-un cadru istoric cît mai ferm — cu întreaga legimitate ideologică decurgînd de aici în ochii omului medieval, cu tot ansamblul vieții sufletești mai temeinic diriguite, cu toate legăturile culturale îndreptate către sursa sau sursele celei mai înalte autorități intelectuale din Europa de răsărit —, informația noastră nu este cu mult mai bogată. Și aceasta chiar dacă între timp bizantinologia — preocupată în chip firesc de istoria principalei instituții spirituale din timpul Paleologilor, cu un rol hotărîtor în ultimele decenii ale imperiului — și-a adus o contribuție majoră în cercetarea relațiilor bisericești româno-bizantine, îndeosebi prin eruditul învățat și membru de onoare al Academiei Române care a fost Vitalien Laurent [4]. Scriindu-i numele mă grăbesc să adaug că savantul care remarca cu atîta dreptate, acum mai bine de patruzeci de ani, „cea mai frumoasă cucerire pe care a făcut-o Biserica bizantină în secolul al XIV-lea este într-adevăr cea a principatului muntean și a celui moldovenesc“ [5], a fost și cel care, în limitele subiectului ce mă

---

1. *Intemeierea mitropoliilor și a celor dintîi mănăstiri din țară*, București, 1906; idem. *Contribuțiuni la istoria Bisericii Române în secolul al XV-lea*, București, 1907.

2. *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, I, Vălenii de Munte, 1908. Am folosit însă ediția a 2-a revăzută și adăugită (București, 1929), a cunoscutei lucrări, la al cărei prim volum fac trimiterile; idem, *Condițiile de politică generală în care s-au întemeiat bisericile românești în veacurile XIV-XV*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice“, seria II, tom. XXXV, 1913, p. 387-411.

3. *Înființarea mitropoliilor în Țara Românească și în Moldova*, în „Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii istorice“, seria III, tom II, mem. 6, 1913, p. 387-411.

4. *Contributions à l'histoire des relations de l'Eglise byzantine avec l'Eglise roumaine au début du XV-e siècle*, în „Académie Roumaine, Bulletin de la Section Historique“, XXVI, 2, 1945, p. 165-184; *Aux origines de l'Eglise de Moldavie. Le métropolite Jérémie et l'évêque Joseph*, în „Revue des études byzantines“, V (1974), p. 158-170; *Le trisépiscopat du patriarche Matthieu I-er (1397-1410). Un grand procès canonique à Byzance au début du XV-e siècle*, în „Revue des études byzantines“, XXX (1972), p. 5-166.

5. Idem, *Contributions...*, p. 165.

preocupă aici, a adus și cele mai însemnate contribuții documentare și de interpretare, lămurind — pe cît a fost cu putință circumstanțele care au condus, acum șase sute de ani — „puțin înainte de 1386“ [6], mai exact spus — la crearea Mitropoliei Moldovei. O creațiune ale cărei căi au fost — se știe bine — extrem de sinuoase, presărate cu conflicte și cu echivocuri, puțin obișnuite chiar și într-o istorie ecleziastică deloc senină precum aceea a Bizanțului, dar în a cărei cunoaștere, iarăși, s-ar părea că nu sîntem cu mult mai avansați față de momentul marcat de studiile lui Laurent.

De altminteri, în legătură cu aceste origini ale mitropoliei moldovenești, un bizantinolog asomptionist din altă generație putea să spună, fără înconjor, la începutul deceniului trecut, că ele nu sînt încă foarte limpezi [7]. Această afirmație a lui Jean Darrouzès era făcută — incidental — în 1971, în cercetarea-i sagace asupra unui izvor atît de însemnat precum registrul sinodal al patriarhatului bizantin din veacul al XIV-lea. Cu numai un an înainte, la al II-lea Congres internațional de studii sud-est europene de la Atena — cu nădejdea de a ne afla într-un teritoriu unde documentele, atîtea cîte sînt, mai pot suferi interpretări înnoitoare numai în măsura unor cercetări sincrone în mai multe direcții ale civilizației moldovenești a timpului —, eu însumi, iarăși incidental, îndrăzneam ipoteza asupra unui capitol al începuturilor bisericești la răsărit de Carpați [8], ipoteză, pe care am reluat-o și dezvoltat-o, nu foarte mult, în 1974 [9]: era vorba de sugerarea unor posibile și total neștiute contacte în sfera spirituală, imediat înainte de 1400, între voievodul mușatin al Moldovei și Mitropolia de Suceava, pe de o parte, și Serbia Lazarevicilor și patriarhatul de Peci, pe de alta.

În anii ce au urmat, ipoteza, astfel formulată — cu tot ce sugera ca explicație și a unor situații particulare de organizare monastică sau de arhitectură religioasă din Moldova sfîrșitului de secol XIV și a începutului de veac XV —, a atras luare aminte cîtorva specialiști cercetînd domenii diferite ale unui aceluiași trecut, fie ei istorici ai dreptului și instituțiilor [10], istorici ai monahismului [11], arheologi medieviști [12] ce au adăugat, de obicei, noi și convingătoare elemente celor ce le avansasem acum mai bine de un deceniu. Măcar și numai pentru faptul că — ipoteza mea vizînd mai multe zone ale istoriei culturale — însăși argumentele astfel adăugate de alți studioși veneau din sfere ușor diferite, am socotit necesar să reiau aici această chestiune cu prilejul fast al prăznuirii celor șase veacuri de existență neîntreruptă a Mitropoliei Moldovei.

---

6. Idem, *Le trisépiscopat...*, p. 101.

7. J. Darrouzès, *Le régistre sinodal du Patriarcat byzantin au XIV-e siècle*, Paris, 1971, p. 384.

8. *Quelques remarques sur le rôle des villes et des monastères dans la civilisation valaque du XIV-e siècle*, în *Actes du II-e Congrès International des études du Sud-Est européen. Athènes 1970*, II, Atena, 1972, p. 492.

9. *Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (secolele X-XIV)*, București, 1974, p. 233-234.

10. V. Al. Georgescu, *Bizanțul și instituțiile românești pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea*, București, 1980, p. 72-73.

11. V. V. Muntean, *Organizarea mănăstirilor românești în comparație cu cele bizantine (pînă la 1600)*, București, 1984, p. 77-78.

12. M. D. Matei, Em. I. Emandi, *O ctitorie din secolul al XIV-lea a vornicului Oană de la Tulova*, în „Studii și cercetări de istoria artei, Seria artă plastică“, 32, 1985, p. 12.

O fac încercînd să văd în ce măsură, unul sau două fapte noi și în orice caz noi nuanțări ale interpretării, ar putea spori credibilitatea bănuielii mele mai vechi pe marginea unei împrejurări istorice despre care izvoarele nu au păstrat nici o mărturie explicită, dar care pare a fi fost o realitate — de scurtă durată, e drept —, și încă una ce nu a rămas canonică la hotarele moldovenești, ci a implicat un cadru sud-est european unde Bizanțul deținea încă primul loc. Recapitulînd evenimentele, îndeobște cunoscute, ce au punctat relațiile bisericești moldo-bizantine din ultimul sfert al veacului al XIV-lea, voi aminti doar că în cursul deceniului al 9-lea — așadar într-un moment în care în scaunul de la Suceava se afla Petru I (c. 1375-c. 1391), iar în cel imperial Ioan al V-lea Paleologul (1379-1391) — era întemeiată, de către Patriarhia bizantină avînd în frunte pe Nil Kerameos (1379-1388), cîndva între 1381 și 1386 [13], Mitropolia Moldovei. Ea primea de la început, în spiritul și în litera unei hotărîri patriarhale din 1355 — valabilă pentru întreaga Ortodoxie — un ierarh din clerul constantinopolitan. În noua creata situație dificultățile canonico-juridice, dar și cele politice, se iveau de la sine întrucît, de la o dată pe care nu o cunoaștem — dar care, oricum, este posterioară anului 1371 — și în împrejurări de tot neclare, doi prelați, Iosif și Meletie — cel dintîi fiind nu doar τοπικός „localnic", cum trebuie să fi fost și cel de-al doilea, dar și συγγενὴς „din același neam", înrudit deci cu voievozii mușatini [14] (τῶν τοῦ τόπον αὐθέντων) — fuseseră deja hirotoniți ca episcopi de către mitropolitul Antonie al Haliciului. Acesta putea să o facă, la acea dată, întrucît în zona sa jurisdicțională ei intrau de drept și o făcea după o probabilă cerere — la patriarhie, desigur — a lui Petru I, mai apropiat, oricum, pe căile politicii, de această zonă a regatului, care pe atunci era unul polono-maghiar, al lui Ludovic de Anjou (1370-1382), mai apoi a statului polono-lituan al lui Vladislav al II-lea Iagello (lucrurile s-au petrecut într-un chip similar, poate, celui în care însăși Mitropolia Haliciului luase din nou ființă în 1371, la cererea, mai demult adresată prea ortodoxei Patriarhii de către catolicul rege al Poloniei Cazimir cel Mare în împrejurări de politică internațională extrem de complexe) [15]. O întrebare se pune acum de la sine, răspunsul fiind, cred, imposibil de dat cu rigoare, din lipsă de documente: va fi fost, această întemeiere a mitropoliei moldovenești în prima parte a deceniului al 9-lea, consecința dorinței legitime a Patriarhiei ecumenice de a da unui stat nou apărut în Europa răsăriteană și ieșit recent de sub oblăduirea politică a unui regat catolic — într-o simetrie aproape deplină cu ceea ce se petrecuse în relațiile bizantino-muntene cu cîteva

---

13. V. Laurent, *Aux origines...*, p. 163.

14. Sugestia unei înrudiri a lui Iosif cu familia domnească au făcut-o mai toți istoricii și ea e perfect verosimilă. Aceasta cu atît mai mult cu cît tradiția cnezială românească a secolelor XIV-XV nu excludea posibilitatea ca în familia unui cneaz să se fi aflat o rudă mai apropiată a acestuia, cu har preoțesc, un „popă" păstorind întreaga comunitate supusă autorității respectivului cneaz (pentru cazuri de acest fel, culese dintr-o regiune legată, geografic și istoric, de Moldova, vezi R. Popa, *Țara Maramureșului în veacul al XIV-lea*. București, 1970, p. 217). O solidă cercetare asupra personalității acestui personaj istoric și eclaziastic de prim rang a fost întreprinsă recent (1985), sub semnătura arhimandritului Ciprian Zaharia, în amplul studiu *Iosif I Mușat întîiul mare ierarh român și problema autocefaliei în Biserica Ortodoxă Română*, consultat de mine, în manuscris, prin bunăvoința colegială a lui Vasile Drăguț.

15. G. Marinescu, *op. cit.*, p. 258.

decenii înainte — o ierarhie ecleziastică aflată în obediență nemijlocită față de Constantinopol sau, mai curînd, fost-a ea o reacție diplomatică, plină de subînțelesuri, înaintea deja schițatei încercări de control direct aici — prin intermediul unei episcopii de el dependente — a mitropolitului de Halici, Antonie, teoretic dependent și el de Bizanț, dar mai ales dependent de cel ce-i obținuse rangul mitropolitan, anume regele Poloniei el însuși? Am avea de-a face, în acest al doilea caz, cu o reacție a Constantinopolului înaintea ambițiilor unei deja îndepărtate mitropolii ortodoxe, sprijinite de suveranii catolici [16]. Aceasta — spre a completa peisajul confesional — într-o vreme în care ofensiva catolicismului era dezlănțuită din același Halici pînă în Constantinopolul al cărui bazileu, călător în Occident, Ioan al V-lea fusese el însuși cîștigat, de nevoie, pentru credința Romei, în 1369.

Oricum, revenind cel puțin la Iosif, sfințit de mitropolitul Antonie ca ἐπίσκοπος Μολδοβλαχίας îmi păstrez integral opinia, ce am exprimat-o mai demult, potrivit căreia el „trebuie să fi căpătat titlul de episcop... într-o eparhie ce ținea în chip tradițional de mitropolia haliciană, asupra căreia conducătorul acesteia din urmă avea deci drepturi mai demult recunoscute, eparhie care trebuia să fi fost într-atît de apropiată de Moldova, încît episcopul ei să poată (gira) și afacerile bisericești ale acesteia. Or, între scaunele episcopale ce țineau, în secolul al XIV-lea, de Mitropolia Haliciului — Vladimir, Peremîșl, Luțk, Turov, Holm și Asprocastron —, ultimul, aflat într-o veche așezare cu legături multiple și tradiționale în cosmopolita lume pontică bizantino-genoveză, era incontestabil cel mai în măsură să-și extindă un timp autoritatea cel puțin asupra unor părți — meridionale și centrale — ale Moldovei“ [17]. Trec aici peste celelalte două argumente pe care le-am adus deja în legătură cu șederea moldoveanului Iosif la Cetatea Albă, într-o altă simetrie, plină de semnificații, cu ceea ce se petrecuse în cazul grecului Iachint ce șezuse, tot în pămînt istro-pontic, la Vicina, înainte de a ajunge la Curtea de Argeș: este vorba de sublinirea apăsată, în documentele patriarhale, a faptului că el fusese trimis spre sfințire la mitropolitul de Halici, cel care putea hirotonisi episcopi în episcopiile Rusiei Mici, între care și Cetatea Albă [18], și de trecerea moaștelor Sfîntului Ioan cel Nou din vechiul Asprocastron în biserica mitropolitană suceveană a Mirăuților, cîndva în 1414-1415, ca veritabil palladium al ierarhului, al eparhiei sale și a noului voievodat [19].

Se pare că între timp — după jumătatea anilor '80 ai secolului al XIV-lea — amintita reacție bizantină s-a tradus în numirea unui mitropolit grec al Moldovei precum turbulentul Ieremia care, alungat, afurisește poporul ca și pe cîrmuitorii săi politici și spirituali, informînd Patriarhia din Constantinopol despre gravele nereguli canonice din noucreata mitropolie, ținînd apoi obstinat la titlul său fără acoperire reală, semnînd cu el acte sinodale pe cînd stătea la Constantinopol, pînă în 1394 cînd era trimis, ca locțiitor patriarhal, în Tîrnovo abia căzut sub

---

16. R. Theodorescu, *op. cit.*, p. 186; sugestia unei încercări de contracarare a propagandei catolice și la V. Laurent, *op. cit.*, p. 162, nota 4.

17. R. Theodorescu. *op. cit.*, p. 216.

18. E. Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria Românilor*, ed. N. Iorga, **XIV, 1, București**, 1915, nr. 69, p. 32.

19. R. Theodorescu, *op. cit.*, p. 217-218.

turci. Era același Ieremia a cărui înlăturare — în cele din urmă — de la scaunul mitropolitan, de către patriarhul Matei, în 1401, avea să constituie un cap de acuzație, secundar e drept, împotriva acestuia din urmă, într-un răsunător proces canonic bizantin de la începutul veacului al XV-lea, iscat de mitropolitul Macarie al Ancyrei. În contextul complicat creat prin imposibilitatea mitropolitului desemnat de Constantinopol de a-și conduce eparhia, Biserica moldovenească avea în frunte pe cei doi episcopi nerecunoscuți ca atare de Patriarhie — unul dintre ei, rămas în cele din urmă singur, rezidînd la Cetatea Albă —, iar situația eparhiei era, *de facto*, cea a unei episcopii supuse Haliciului [20], deși, *de jure*, mitropolitul Antonie nu mai putea avea jurisdicție asupra unei Moldove ce devenise, deja, o Mitropolie direct oblăduită de Bizanț [21].

Dar această situație juridică, deloc simplă a fost tranșată, pe cît se pare, prin armele politicii; cel mai tîrziu înainte de 30 martie 1392 [22] în timpul lui Roman I (c. 1391-1394), cel mai devreme prin 1386-1387, în domnia lui Petru I încă [23], intra — ca parte componentă a Moldovei, nu fără o oarecare autonomie — chiar Asprocastronul, același al cărui episcop Iosif, apropiat al familiei domnești sau chiar membru al acesteia, putea deveni astfel, fără nici un transfer bisericesc [24] și fără vreo inițiativă patriarhală, conducătorul efectiv — dar nu „legal“ — al mitropoliei moldovenești, ceea ce era menit să ducă la o situație explozivă relațiile Patriarhiei din Constantinopol cu noul stat românesc. Etapele succesive ale acestui moment situat în deceniul 1390-1400 — și care a constituit fundalul pe care se vor fi desfășurat și legăturile balcanice de mine bănuite — au fost, se știe, punctate de compromisuri, de cercetări întreprinse de ierarhi trimiși de Marea Biserică spre a verifica valabilitatea mai vechii hirotonisiri haliciene a lui Iosif, de solii adresate Patriarhiei de voievozii Moldovei, cum a fost aceea a lui Ștefan I (c.1394-1399), de iertări sinodicești acordate poporului Moldovei, culminînd, în vremea de început a domniei lui Alexandru cel Bun, cu aplanarea conflictului — atît de necesară Patriarhiei, în primul rînd, într-o epocă în care era nevoită să caute alianțe în întreaga Europă răsăriteană, înaintea dublului pericol, catolic și turcesc — și cu recunoașterea lui Iosif ca singur ierarh al Moldovei, prin scrisoarea patriarhală din 26 iulie 1401 conținînd decizia sinodală în această privință.

Aceasta este și izvorul al cărui text grecesc [25] cuprinde aparent ciudata afirmație — ce nu apare, însă, în scrisoarea din exact aceeași zi, trimisă de patriarhul Matei I lui Alexandru cel Bun — potrivit căreia de-acum iertatul ierarh, caterisit cîndva de patriarhul Antonie al IV-lea,

---

20. V. Laurent, *op. cit.*, p. 168.

21. Idem, *Le trisépiscopat...*, loc. cit.

22. M. Costăchescu, *Documente moldovenești înainte de Ștefan cel Mare*, I, Iași, 1931, nr. 3, p. 7-13.

23. Șt. S. Gorovei, *Poziția internațională a Moldovei în a doua jumătate a veacului al XIV-lea*, în „Anuarul Institutului de Istorie și A. D. Xenopol“, Iași, XVI, 1979, p. 217-218.

24. Pentru aceasta vezi observațiile recente ale aceluiaș autor : *Aux débuts des rapports moldo-byzantins*, în „Revue Roumaine d'Histoire“, 3, 1985, p. 202-203.

25. F. Miklosich, J. Müller, *Acta Patriarchatus Constantinopolitani. Acta et diplomata graeca medii serii sacra et profana*, II, Viena, 1862, p. 528; E. Hurmuzaki, *Documente...*, loc. cit.; *Izvoarele istoriei României. Fontes Historiae Daco-Romanae*, IV, București, 1982, nr. 66, p. 269-273.

fusese „pe vremuri episcop sîrbesc“ (ἐπτεῖτο γὰρ ὡς, σερβο ἐπίσκοπος ὢν ποθεν) ce a „cotropit“ Biserica Moldovei.

Că o „cotropise“ (ἐπέθγ, aoristul verbului ἐπεθαίνω — în formularea ἐπέθγ τῆς Ἐνκτησίας ταὐαης —, venind, cu ajutor domnesc desigur, din Cetatea Albă cea supusă direct Haliciului, într-o eparhie mai mare ca întindere și ca rang supusă nemijlocit Bizanțului, lucrul parte tot mai limpede — spre a folosi un termen ce nu apare în textele referitoare la Moldova, aș spune că venise ca un ἀρχοντος ἐπισκοπος, termen sub care, cîțiva ani mai tîrziu, dușmanii abia amintitului patriarh Matei, sprijinitorul lui Iosif, îl desemnaseră pe primul, devenit suprem ierarh ortodox prin voința imperială a lui Manuel al II-lea numai [26]. Că fusese Iosif și un σερβο επίσκοπος, iată o afirmație pe care istoricii au expediat-o rapid, atunci cînd nu au trecut pe lîngă ea cu indiferență.

Dacă vocea lui Ilie Minea, cu decenii în urmă, a rămas singuratică — și nu poate fi, cred, în nici un chip luată în seamă — atunci cînd, simplificînd la exces lucrurile, bănuia că eminenții editori din 1862 ai textului patriarhal, Franz Miklosich și Josef Müller, au putut citi sau transcrie greșit epitetul, profund ψευδο ἐπίσκοπος „în loc de enigmaticul σερβο ἐπίσκοπος“ [27], alți cercetători ai subiectului au încheiat socotindu-l, fără a căuta să-l explice mai adînc, un simplu pretext [28] al Bisericii ecumenice și al agentului ei, nepoftitul Ieremia, întru respingerea pretențiilor mușatine și ale lui Iosif, mandatarul lor. Pretext grav, în orice caz, întrucît, dacă acuza se dovedea reală, aducea cu sine culpa de apostazie, de trecere de la o Biserică la alta, din obediența a ceea ce era Μεγάλη Ἐκκλησία a cărei provincie devenise Moldova, în aceea a unei Biserici — cum vom vedea — de un rang mai mic, cu greu recunoscute [29].

În același timp însă, cum lucrurile par a se fi clarificat în vara lui 1401 prin cercetările întreprinse, de Kyr Gregorios cel din „chilia“ ecumenicului și de diaconul Manuel Arhon, asupra hirotonisirii la Mitropolia Haliciului a celui ce continua să fie numit și să se numească pe sine „episcopul“ Iosif — așa avea să apară chiar în unele documente interne, ceea ce, în fond, era cît se poate de exact, după canoane un arhiereu ce conduce o eparhie fiind, de fapt, un episcop! —, istoricii au conchis, în unanimitate, că totul fusese o înscenare fără temei. Una datînd, foarte probabil, din vremea înverșunatului patriarh Antonie al IV-lea, demascată însă cu limpezime prin monsuetudinea și interesul succesorului său patriarhal, combinate cu linia politică a unuia dintre marii Paleologi.

Iorga, pentru care „syngenés“ nu avea sensul de înrudire a lui Iosif cu domnii Moldovei, ci numai cel de apartenență la același etnos, putea să scrie că, prin însăși recunoașterea acestei calități, „se respingea astfel învinuirea că el și tovarășul său ar fi fost episcopi sîrbi!..., de ierarhie sîrbească“ [30], istoricul nebăgînd aici de seamă că nici un moment acest lucru nu fusese imputat prea repede dispărutului, de pe scenă, Meletie. Laurent — la care traducerea lui „serbo-episcopos“ ca episcop

---

26. V. Laurent, *op. cit.*, p. 77.

27. I. Minea, *Argument nou în contra cutenticității uricului atribuit lui Iurg Coriatovici*, în „Revista arhivelor“, II, 3, 1926, p. 398.

28. Așa la C. Marinescu, *op. cit.*, p. 266, în vreme ce pentru V. Laurent, *op. cit.*, p. 102, nota 21, era un „faux bruit“.

29. M. Costăchescu, *op. cit.*, nr. 16, p. 46-49.

30. N. Iorga, *op. cit.*, p. 24.

de hirotonie și obedientă sîrbească mi se pare cea mai nuanțată — nu credc nici un moment în vreo încercare de amestec „al unei Biserici abia tolerate“ (cum era Biserica sîrbească din punct de vedere constantinopolitan) într-un „pămînt de jurisdicție grecească“ [31]. O opinie recentă și insolită adaugă editorii ultimului volum de izvoare privind istoria României aducînd, pentru corect tradusul „episcop sîrb“, interpretarea cu nimic justificată : „Adică uns de către mitropolitul de limbă slavă al Haliciului“ [32], și aceasta în ciuda faptului că — așa cum am procedat și eu cu ani în urmă — identifică, pentru „serbo episcopos“, o formulă paralelă în acel „serbo prôtos“, prin care documentele athonite mai tîrzii desemnează pe cutare conducător sîrb al Sfîntului Munte din deceniile de hegemonie, în Chalcidică, a statului lui Dușan și al succesorului său, între 1348 și 1371 [33].

Nimeni, pe cîte știu, nu a încercat să vadă mai îndeaproape în ce măsură a putut exista vreun raport între majora afirmare moldovenească a voinței de a avea un ierarh al locului și aici ne aflăm, este bine de reamintit, la originile unei atitudini ecleziastice originale, care a fost neînfrînat aceeași la răsărit de Carpați, de-a lungul unei jumătăți de mileniu (cu minimele excepții din prima parte de secol XV — cazul celor cîțiva succesori greci ai lui Iosif chiar — și mai tîrziu, de la mijlocul veacului al XVIII-lea, cu cele două cazuri de impunere a unui grec și a unui român grecizat ca mitropoliți la Iași de către doi fanarioți) — și aluzia străvezie, din decizia patriarhală și sinodală din 26 iulie 1401, la o oarecare efemeră obediență sîrbă a primului și cvasilegendarului păstor sufletesc al Moldovei.

Cu sentimentul vag dar tenace, că un asemenea raport a putut să existe, el nefiind chiar rodul imaginației unor luptători aruncați în vîltoarea unor conflicte ecleziastice de acum șase sute de ani, să aruncăm o privire spre ceea ce era, în deceniile imediat premergătoare lui 1400, acea Biserică sîrbească la care Patriarhia ecumenică părea a se referi și care, sfidînd parcă normele geografiei, se va fi putut implica — fie și numai pentru o clipă — la începuturile Bisericii Moldovei.

Dacă o prăpastie despărțea momentul de apogeu al Serbiei din acea primăvară 1346 cînd Ștefan Dușan (1331-1355), se încorona la Skoplje „țar al sîrbilor și al grecilor“, de cele două succesive momente de dezastru înaintea turcilor — cel din 1371 de la Cirmen, cel din 1389 de la Kossovopolje —, nu mai puțin ultimul sfert al veacului al XIV-lea sîrbesc, mult încercat politic, reprezintă o vîrstă de înflorire spirituală pe care istoricii culturii medievale o cunosc pentru părțile centrale și apusene ale Balcanilor.

În ținuturile asupra cărora, de la 1355 — cînd dispare Dușan — și pînă în 1371 domnea, nominal numai, ultimul nemanid, Ștefan al V-lea Uroș, desfășurîndu-se în schimb efectivele stăpîniri paralele ale unor feudali încoronați sau nu ca Vukașin în Macedonia, Uglieșa în despotatul de Serres, Lazăr Hrebelianovici în Serbia de nord și centrală — apoi,

---

31. V. Laurent, *Aux origines...*, p. 161 ; aceeași opinie în *Le trisépiscopat...*, p. 102.

32. *Izvoarele istoriei României. Fontes Historiae Daco-Romanae*, IV, p. 271, nota 106.

33. G. Ostrogorsky, *Problèmes des relations byzantino-serbes au XIV-e siècle*, în *Thirteenth Inernational Congress of Byzantine Studies, Oxford, 1966, Main Papers*, II, Oxford, 1966, p. 10.

odată cu victoria turcească din 1389, stăpînirile, în vasalitate otomană, ale unor Ștefan Lazarevici în Serbia propriu-zisă, Marco Cralievici în părțile Prilepului, Constantin Dejanovici în Macedonia orientală —, Biserica stăpînitoare era una singură, chiar dacă, spre miazăzi mai ales, stînjenită de nou apărutele notare, cele ale patriarhilor de la Peci.

Crearea acesteia fusese însă prilejul unei cunoscute schisme sud-est-europene, în același an în care Ștefan Dușan își proclama o calitate, de fapt, imperială, el transformînd, iarăși imperial și fără încuviințarea Constantinopolului, scaunul arhiepiscopal și autocefal al Peciului [34] într-unul patriarhal, ceea ce a atras, mai apoi, anatema patriarhului ecumenic Calist I asupra Serbiei și a Bisericii sale. Timp de treizeci de ani între Peci și Constantinopol ruptura a fost totală, patriarhii sîrbi Ioanichie al II-lea și Sava al IV-lea purtînd anatema bizantină, în vreme ce mitropoliții care fuseseră trimiși, în eparhiile sîrbești, din Bizanț, erau scoși din scaun pretutindeni, în locul lor fiind întronați ierarhi locali, din clerul sîrbesc [35], de către Dușan devenit și rămas concurentul Bizanțului nu doar în sfera politicului imediat ci și în aceea, cu mult mai sensibilă, a memoriei colective balcanice pentru care el a fost aproape un mit, comparabil celui al bazileilor.

Este de reținut, așadar, momentul acesta sîrbesc de la mijlocul veacului al XIV-lea în care afirmarea unei Biserici „naționale“ medievale era împletită cu afirmarea dezideratului de a avea — exact așa cum s-a dorit în Moldova, cîteva decenii mai tîrziu — cîrmuitori spirituali din același neam. Aceasta — și faptul poate fi reținut, din nou, pentru discuția noastră — într-o Biserică ce avea veleități de independență de un secol și jumătate și care cunoscuse, la originile sale încă, o strînsă legătură între suprema autoritate laică și autoritatea ecleziastică cea mai înaltă, faimosul Sava Nemanja, arhiepiscop din 1219, fiind — dacă am folosi cuvintele actului patriarhal dat Moldovei două secole mai tîrziu — nu doar un „topikós“, ci și un „syngenés“ al „Primului Încoronat“ regal, Ștefan Nemanja, și încă într-un grad foarte apropiat, fiindu-i propriul frate. Starea confuză în care erau cufundate ținuturile sîrbești după prima ciocnire însemnată cu osmanlîii lui Murand I lăsînd, pe de o parte, să se întrevadă cu claritate viitoarea soartă a acestor zone balcanice, îngăduind pe de altă parte — în cadrul deja amintitei ofensive catolice din anii '70 inițiată și în Halici sau în Moldova — amestecul direct al angevinilor din Ungaria care impun cnezului Lazăr suzeranitatea în 1373 [36], nu a lăsat insensibil nici Imperiul bizantin, nici Patriarhia ecumenică. Pierzînd un rival în afacerile lumești, dar și în cele spirituale — după 1371 patronajul sîrbesc asupra Athosului, inaugurat Ionor de Dușan, încetează de fapt —, Ioan al V-lea Paleologul și cunoscutul isihast patriarhul Filotei Kokkinos acceptă în 1375 — după o prealabilă, treptată normalizare, din 1368 începînd, a relațiilor cu Ugliesa, care este adus să condamne gestul de autoritate al lui Dușan, vechi de patru decenii [37] — acele tratative duse la Constantinopol de aghioriții sîrbi,

---

34. Pentru o definire a autocefaliei vezi R. Ljubinkovici, *Studije iz srednjovekovne umetnosti i kulturne istorije*, Belgrad, 1982, p. 103, nota 3.

35. G. C. Soulis, *Supplementary Paper*, la raportul citat al lui G. Ostrogorsky, în *Thirteenth... Papers. Summaries*, Oxford 1966, p. 13.

36. D. Nastase, *Le Mont Athos et la politique du Patriarcat de Constantinople, de 1355 à 1375*, în *Symeikta*, 3, 1979, p. 168.

37. G. C. Soulis, *op. cit.*, p. 14.

trimiși de cneazul Lazăr și de încă anatemizatul Sava al IV-lea, cu delegații bizantini dintre care nu lipseau călugări greci, iarăși de la Athos, adunînd laolaltă astfel cîteva figuri de prim plan ale spiritualității sau, măcar, ale acțiuni monastice sud-est-europene, de la Isaia de Hilandar la Nicodim de la Vodița, de la fostul „serboprôtos" Teofan la protosul grec Gherasim.

Începute nu din grijă și dor de pace evanghelică, în primul rînd, ci cu scopuri politice clare, într-o vreme în care Biserica dobîndea în Balcani o funcție politică ce compensa precaritățile statale din Bizanț chiar, ca și din Bulgaria și din Serbia deceniilor preotomane, retractările din 1375, încheind numai aparent schisma sîrbo-bizantină —, nu au însemnat și sfîrșitul tensiunii dintre Peci și Constantinopol.

Dacă mitropoliile uzurpate cîndva de Patriarhia sîrbească în Macedonia, și abia restituite, constituiseră motivul unei iritări pe care Patriarhia bizantină nu era dispusă să o uite prea ușor, faptul — demonstrat peremptoriu cu multă vreme în urmă — că titlul de patriarh al ierarhului de la Peci nu a fost niciodată recunoscut, după 1375, de Patriarhia ecumenică [38] — singura concesiune posibilă fiind folosirea sa în cuprinsul eparhiei, în rest lăsîndu-i-se doar vechiul titlu arhiepiscopal —, a însemnat încă o pricină, deloc neglijabilă, de tensiune între cele două Biserici; dintre ele, aceea sud-slavă va fi avut firescul sentiment vexator de îndepărtare de la un rang pe care crezuse a-l deține oricum — chiar la nivelul unei „patriarhii minore" [39], imposibil de omologat celor patru titluri „apostolice" —, și acest sentiment nu putea fi decît atițat atunci cînd, în 1386 de pildă (așadar în chiar anul din care știm că Mitropolia Moldovei ființa deja), primatului sîrb Spiridon patriarhul din Constantinopol i se adresa cu intitulația limpede diminuată, față de pretențiile sîrbești contemporane, Ἁγιώτατε ἀρχιεπίσκοπε Πενίου [40].

Grava criză a relațiilor ecleziastice moldo-bizantine din deceniile 9 și 10 ale secolului al XIV-lea, ca și abia evocata mocnire a tensiunii ce a urmat așa-zisei „uniri" bisericești sîrbo-bizantine de la mijlocul deceniului al 8-lea, își vor fi găsit oare teren comun pentru o vremelnică, foarte vremelnică apropiere despre care, în chip explicit, nu știm nimic din izvoare? Dincolo de o realitate ce ar putea decurge din denumirea de „episcop sîrbesc" dată lui Iosif — o singură dată, este drept, dar într-un text solemn și tocmai la încheierea litigiului, în 1401 —, ne aflăm oricum, în cazul acestor două locuri și momente de conflict — unul extrem, exploziv, altul latent, abia mascat — ale unor Biserici sud-est europene cu Biserica ecumenică, înaintea unei prime coincidențe de situații. Care însă, cum vom vedea, nu este și ultima.

O nouă întrebare, ce se cere a fi de îndată pusă, este următoarea: cînd s-a putut petrece — dacă s-a petrecut aievea — o tentativă de apropiere între Suceava și Peci, între două Biserici unite prin aplecarea lor limpede spre o ierarhie locală, cu un sistem propriu de colaborare — în hotarele propriului stat, mai demult sau mai recent înființat — între pute-

---

38. M. Lascaris, *Le patriarcat de Peci a-t-il été reconnu par l'Église de Constantinopole en 1375 ?*, în *Mélanges Charles Diehl*, I, Paris, 1930, p. 173.

39. V. Laurent, *L'archevêque de Peci et le titre de patriarche après l'union de 1375*, în *Balcania*, VII, 2, 1944, p. 310.

40. M. Lascaris, *loc. cit.*,

rea laică a țarilor, cnejilor sau voievozilor și aceea spirituală a patriarhilor, arhiepiscopilor, mitropoliților sau episcopilor autohtoni ?

Recitind documentele emanînd de la Patriarhia ecumenică în chestiunea moldovenească frapează împrejurarea că între 1393 — cînd mitropolitul Ieremia apare în actele sinodale — și 1401 cînd conflictul este tranșat, așadar de-a-lungul a opt ani, se poate distinge un punct tensional maxim, în 1395, și unul de lentă dar certă aplanare — aidoma cu ceea ce se petrecuse, douăzeci de ani mai devreme, într-o materie asemănătoare, în Serbia lui Ugliesa și a lui Lazăr —, către anii 1397-1401. Dacă în mai și în septembrie 1395 Ștefan I întîmpina un refuz categoric în încercarea de a i se recunoaște cei doi episcopi — care, bătrîni de-acum (γέροντες), erau, pentru ecumenic, însușitori de scaune pe nedrept, așadar, „hoți“ (ὡς μλέπτας) și „falși episcopi“ (ψευδοεπίσκοποι) a căror alungare doar putea, singură, să așeze premisele unui posibil dialog între Bizanț și Moldova“ [41], în 1397 deja, coliturghisitorul patriarhului, arhiepiscopul Mihail de Betleem pare a fi pregătit în bună parte [42], în ultimele luni de viață ale vehementului Antonie al IV-lea (mort în mai 1397), progresele notabile pe care le constatăm în acea scrisoare din mai 1401 a fostului mitropolit de Cizic, devenit patriarhul Matei, către mitropolitul Antim al Ungrovlahiei privitoare la o situație particulară din eparhia vecină, a „Mavrovlahiei“ [43]. Din ea aflăm că „tot poporul“ (λαὸς) a fost iertat sinodicește, ca și preoții săi (ἁ ἱερεῖς τύτων), adăugîndu-se respectiv — pasaj plin de interes pentru discuția noastră și pe care îl reținem dinadins — că „numai boierii (ἁ ἄχρεοντς) ca vinovați de nesupunere, au fost chemați la judecată, și episcopii au rămas opriți pînă ce sinodicește se va face cercetare în privința lor“.

Două luni mai tîrziu progresul apropierii era spectaculos, lucrurile intrau în făgașul firesc, Manuel al II-lea și Matei I reînnodînd cu Moldova — unde abia începuse să domnească Alexandru cel Bun — firul rupt al relațiilor începute sub Petru I încă, episcopul Iosif putînd — se adaugă, din nou în scrisoarea patriarhală către voievod — să acționeze „ca un mitropolit legitim“ (ὡς λνήσιος Μητροπολίτης [44].

Este perfect plauzibil, așadar, că se întîmplase ceva la sfîrșitul ultimului deceniu al secolului al XIV-lea, mai exact spus în decursul celor cinci ani dintre 1397 și 1401, care să justifice — odată cu voința imperială și patriarhală de a-și asigura bunăvoința unui stăpînitor ortodox și solidaritatea unei Biserici răsăritene într-o epocă de cumpănă, de criză nu doar a creștinilor balcanici dar și a puterii turcești în anii finali ai cîrmuirii lui Baiazid I, înaintea triumfului mongol din 1402 — și o anume grabă în rezolvarea diferendului dintre Moldova și Bizanț. O grabă ce decurgea, se poate bănui cu temei, și din schițarea unei încercări de apropiere între singurele două Biserici Ortodoxe exasperate, tocmai în acel timp, fie de îndărătnicia, fie de orgoliul vexator al Patriarhiei ecumenice, Biserici care vor fi putut privi una către cealaltă: anume, cea de mai recentă creație și de rang mai scăzut — episcopal de fapt, mitropolitan de drept — către aceea de o vîrstă de-acum venera-

---

41. E. de Hurmuzaki, *Documente...*, nr. 42, nr. 44, nr. 45, nr. 47, p. 18-22 și 24.
42. *Ibidem*, nr. 51, p. 25-27.
43. *Ibilem*, nr. 66, p. 30-31.
44. *Ibidem*, nr. 70, p. 35.

bilă — cu veleități patriarhale, dar cu recunoaștere doar arhiepiscopală —, atașate amîndouă — ca nicăieri în Sud-Estul european — năzuinței de a avea o ierarhie locală, opuse amîndouă oricărei imixtiuni alogene.

Această precizare cronologică preliminară este, cred, și singura explicație a apariției abia în iulie 1401 — și niciodată înainte, în momentul de mare tensiune din 1395, de pildă — a calificativului de „serbo-episcopos" sub care, telescopîndu-se întrucîtva etapele conflictului — amestecîndu-se ceea ce petrecuse „pe vremuri", adică în timpul păstoririi lui Antonie al IV-lea, cu ceea ce fusese mai recent, în vremea lui Matei I, și cu așa-zisa „cotropire" din partea sa a Moldovei, ce va fi putut să însemne și venirea sa de la Cetatea Albă, dintr-o treaptă episcopală într-un scaun de rang superior cum era Suceava —, Iosif ajunsese să fie cunoscut la Patriarhia ecumenică.

Căutînd un reper pentru această logică supoziție, l-am găsit tocmai acolo unde un excesiv purism al lecturii izvoarelor ne face să mergem mai rar pentru verificarea unor fapte ale trecutului. Anume, într-o interpolare, și încă una la un letopiseț binecunoscut, cel al lui Grigore Ureche.

Nu ne va interesa aici, desigur, valoarea generală a informației adăugate de călugărul de la Putna, Misail, într-a doua parte a veacului al XVII-lea, la cronica Moldovei scrisă cu cîteva zeci de ani mai înainte de către marele vornic al Țării de Jos, dar va trebui spus de îndată că în ceea ce privește mărturiile sale de natură ecleziastică, ele sînt și noi și bogate, iar pentru momentul reluării legăturilor cu Bizanțul de către Alexandru cel Bun, Misail păstrează o importanță greu de tăgăduit, explicabilă, firește, prin izvoarele manuscrise și orale la care interpolatorul a putut avea acces în mediul uneia dintre cele mai mari lavre moldovenești, continuatoare directă a celor din timpul bunicului lui Ștefan cel Mare.

Ne amintim că, vorbind despre episodul, încă foarte tulbure, ce a pregătit nemijlocit luarea domniei de către fiul lui Roman I, cel care va fi „antocratorul" Alexandru, în ceea ce îl privește pe încă nebulosul personaj care a fost Iuga — cel care a făcut să curgă atîta cerneală de la articolul de tinerețe al lui Onciul începînd —, Grigore Ureche mărturisește fără ocolișuri a nu avea în nici un fel date sigure — „ce să va fi lucrat într-acei doi ani ai domniei lui nu să știe"[45], în timp ce monahul interpolator vine să ofere, între altele, o informație neașteptată. Potrivit ei acest membru al familiei domnești moldave, pe care cele mai recente cercetări îl cred asociat la domnie lui Ștefan I încă, împreună cu viitorul Alexandru cel Bun și cu alți descendenți din întemeietorii țării, între — să reținem neapărat datele absolute — 1397 și 1400[46], „trimis-au la

45. *Letopiseţul Țării Moldovei*, ed. a 2-a, îngrijită de P. P. Panaitescu, București, 1958, p. 74.

46. C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun (23 aprilie 1399-1 ianuarie 1432)*, Iași, 1984, p. 64; anterior, începutul domniei lui Iuga vodă era plasat între 2 iulie 1398 și 28 noiembrie 1399, iar sfîrșitul la 23 aprilie 1400 (*Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, I, București, 1975, nr. 7, p. 9). Între mai vechile contribuții privitoare la voievodul Iuga amintesc pe cele ale lui Gh. Duzinchevici, *Precizări în legătură cu Ștefan I Mușat și Iuga Ologul*, în „Însemnări ieșene", IX, 2, 1939, p. 291-303 și D. P. Bogdan, *Despre domnii moldoveni Ștefan I și Iuga*, în „Revista istorică română", IX, 1939, p. 165-176.

patriarhie de Ohrida ș-au luat întâiu blagoslovenia și-au pus mitropolit pre Theoctist“ [47].

Alți interpolatori ai cronicii lui Ureche știau deja că pentru o atare informație cei ce au colportat-o „nu arată nici o dovadă“ [48], legînd-o de un eveniment de data aceasta mai sigur, de la mijlocul veacului al XV-lea, așa cum au făcut-o de altminteri și istoricii moderni pentru care -- atunci cînd nu vorbesc, fără nici un temei de altminteri, de o sfințire a „serboepiscopului“ Iosif la Ohrida [49] — referința la vechiul scaun moștenitor al Justinianei Prima nu era decît o confuzie cu ceea ce se știe despre evenimentele petrecute în sînul Ortodoxiei odată cu conciliul de la Ferrara-Florența (1438-1442) și cu „unirea“ dobîndită de latinofonii din Bizanț, condamnată de Biserici ale Europei răsăritene [50]. Ca urmare a acestor împrejurări de istorie spirituală europeană, șirul ierarhilor greci ce i-au urmat lui Iosif a fost întrerupt prin urcarea în scaunul mitropolitan de la Suceava a lui Teoctist I — aceiași care, foarte curînd, avea să-l pomăzuiască domn, pe cîmpia de la Direptate, pe însuși Ștefan cel Mare — și care, pentru recunoaștere, a mers în Serbia, la patriarhul de Peci, Nicodim, care nu recunoscuse „unirea“ Ortodoxiei bizantine cu „latinii“. Faptul, așezat îndeobște de istoriografia noastră la începutul anilor '50, s-a petrecut cîndva între 1449 și 1455 [51], ori cum într-una dintre scurtele și repetatele domnii ale lui Alexăndrel (1449, 1452-1454, 1455), fratele lui Roman al II-lea, fiul lui Iliaș și nepotul omonim al lui Alexandru cel Bun, la el referindu-se la începutul secolului următor, după mai vechi anale, variantele așa-numitului letopiseț de la Putna („iar în vremea lui a fost sfințit chir Theoctist ca mitropolit, de către patriarhul sîrbesc Nicodim“, cu precizarea, într-una din ele, „în vremea binecredinciosului despot Gheorghe“) [52], ca și alte texte slavone de secol XVI ce au folosit versiunea putneană, precum „Cronica moldo-polonă“ sau cronica zisă „sîrbo-moldovenească“.

Printr-o confuzie făcută în anii '60-'70 ai veacului al XVII-lea abia, de către interpolatorul Misail din același mediu monahal de la Putna — întemeiat pe o probabilă tradiție manuscrisă balcanică ce a fost

---

47. *Letopisețul...*, p. 75; Pentru interpolarea lui Misail, vezi și C. Giurescu, *Noui contribuțiuni la studiul cronicilor moldovene*, București, 1908, p. 33 și urm.

48. *Letopisețul Țării Moldovei pînă la Aron Vodă (1359-1595 întocmit după Grigorie Ureche vornicul, Istratie Logofătul și alții de Simion Dascălul*, ed. C. Giurescu, București, 1916, p. 24.

49. D. Onciul, *Teoria lui Roesler*, în *Studii istorice, I*, ed. A. Sacerdoțeanu, București, 1968, p. 218; C. Marinescu, *op. cit.*, p. 266; S. Porcescu, *Iosif, cel dintîi mitropolit cunoscut al Moldovei*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei“, 3-4, 1964, p. 133 care, mai prudent, vede această hirotonisire la Ohrida sau la „altă arhiepiscopie din vreo Biserică slavă“, presupunînd și un lanț de confuzii ale interpolatorilor lui Ureche (confuzie între mitropoliții Iosif și Theoctist, între Biserica de la Ohrida și cea de la Peci).

50. N. Dobrescu, *Întemeierea...*, p. 81; de semnalat tot aici, la p. 85 și p. 92, contradicții ale interpretării privind raporturile Moldovei cu marile scaune ecleziastice din Balcani la sfîrșitul veacului al XIV-lea.

51. M. Lascaris, *Joachim, mitropolite de Moldavie et les relations de l'Église moldave avec le Patriarcat de Peci et l'archevêché d'Achris au XV-e siècle*, în *Académie Roumaine, Bulletin de la Section Historique*, XIII, 1927, p. 133.

52. *Cronicile slavo-române din sec. XV-XVI publicate de Ion Bogdan*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 44, 49, 56 și 61. Aceeași informație o deține, mult mai tîrziu, Axinte Uricariul în interpolarea sa la cronica lui Ureche (*op. cit.*, p. 86).

cercetată mai demult [53] —, în locul acestui drum făcut la Peci de Theoctist a fost așezat un altul, mai vechi cu o jumătate de secol — și de nici un izvor confirmat — întreprins de un alt mitropolit care însă, în locul celui al lui Iosif de la 1400, are numele aceluiași Teoctist de la 1450 și care, în fine — în această sarabandă de eroi livrești — era purtat către un alt centru bisericesc din Balcani, de mare notorietate și el, cel al Ohridei.

Prin lectura cronicii lui Ureche și a interpolatorilor săi — între care și Misail Călugărul — această știre a fost aflată la rindu-le de cei doi Costini și de Dimitrie Cantemir, amestecul de evenimente și personaje continuînd la ei cu și mai mult brio încă, ducînd în final la ciudatele alăturări cronologice, total nepotrivite — de care nu am a ține seamă aici —, dar și la mai puțin vinovate confuzii geografice care, ele, nu sînt lipsite de interes. Astfel, în „Cronica polonă" a lui Miron Costin, se istorisește, după episodul călătoriei fără roade a presupusei solii trimise la Constantinopol de Alexandru cel Bun —pe care marele logofăt moldovean îl ținea în viață pînă la evenimentele conciliare din capitala Toscanei —, mersul ei în Balcani: „s-au dus la Ohrida, oraș sîrbesc, la mitropolitul acelui scaun, care este cel dintîi după patriarhi, și de acolo au luat sfințire", adăugînd, într-o chestiune nu puțin dezbătută de vechii noștri cărturari interesați de istoria scrisului și a graiului din aceste părți de lume: „Deci din Serbia a adus această țară împreună cu sfințirea episcopilor și literele și limba sîrbească aici în țară" [54]. Informația se repetă aidoma în „Poema polonă", care preciza că Ohrida este „un oraș în Serbia" [55], în timp ce fiul lui Miron Costin, Nicolae, revine în letopisețul său „de la zidirea lumii" la ceea ce citise în interpolarea lui Misail la cronica lui Ureche privitor la legăturile lui Iuga vodă și ale zisului Teoctist cu aceeași Ohridă [56].

Aceasta ar fi cam tot ceea ce se știe în legătură cu receptarea — atît de diversă, de colorată chiar — a momentului „balcanic" de la începuturile Mitropoliei Moldovei pînă la acel prag de veac XVIII pe care nu am motive a-l trece urmărind strict această chestiune. De aici începînd însă, drumul conjucturilor este deja liber.

Știind că în tradiția monastică, dar și în aceea umanistă a celei de-a doua jumătăți a secolului al XVII-lea privitoare la contactele directe ale Moldovei cu Bizanțul paleolog și cu Patriarhia ecumenică — chestiune cercetată luminos, cu ani în urmă, de către decanul bizantinologilor români [57] — s-au perpetuat știri contradictorii, ținînd de sfera dreptului canonic, pe marginea legăturilor moldovenești în lumea bisericească din Balcani, capitolul respectiv poate deveni, în egală măsură, și unul ținînd de istoria spiritului public, de istoria mentalităților. Maldova veacului al XVII-lea, scrutînd trecutul sub semnul aproape baroc al unui

---

53. T. Simedrea, *Unde și cînd a luat ființă legenda despre atîrnarea canonică a scaunelor mitropolitane din Țara Românească și din Moldova de Arhiepiscopia de Ohrida*, în „Biserica Ortodoxă Română", 9-10, 1967, p. 998. Mai nou, M. Maxim în *Revue des études sud-est européennes*, 4, 1981, p. 653-671.

54. *Opere*, I, ed. P. P. Panaitescu, București, 1965, p. 233.

55. *Ibidem*, p. 265.

56. *Letopisețul Țării Moldovei de la zidirea lumii pînă la 1601 și de la 1709 la 1711*, ed. C. A. Stoide și I. Lăzărescu, Iași, 1976, p. 85.

57. Al. Elian, *Moldova și Bizanțul în secolul al XV-lea*, în *Cuitura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1964, p. 99-102.

„istorism“ gelos de marile clipe ale dispărutei independențe politice, ale acelei depline autonomii bisericești care a fost numită o autocefalie de fapt, își forja o imagine proprie despre același trecut în care rolul imperial al Bizanțului era potențat de acela al suveranităților balcanice, și ele de-acum dispărute demult ca și cel dintîi. În Moldova aceluiași veac, ca și în cel de-al XVI-lea dealtminteri, nu doar pentru Miron Costin dar și, înainte de el, pentru un Ieremia Movilă sau, în Muntenia, pentru un Matei Basarab, faimosul centru spiritual macedonean al Ohridei se află în Serbia[58]. În același timp, intrarea patriarhului de Peci — acum Ipek —, după căderea Semendriei, în 1459, sub controlul de fapt al Ohridei a cărei jurisdicție ajungea, din nou, în veacul al XV-lea, la Dunăre (în 1410 încă, se confirmau, sub noua stăpînire turcească, drepturile mai vechi ale Ohridei, arhiepiscopul său Matei sfințind mitropoliți de Vidin și de Sofia[59], apoi pendularea nehotărîtă a preeminenței bisericești balcanice în veacul al XVI-lea între Ipekul slav și Ohrida grecizată, odată cu refacerea patriarhatului sîrbesc din timpul Sokolovicilor, în 1557, au putut lesne provoca, în mai îndepărtatele medii călugărești din Moldova, confuziile între cele două scaune — aflate într-o rivalitate cu nu puține consecințe culturale înainte și după 1600[60] —, Ohrida putînd fi substituită astfel, fără dificultăți majore, Peci-ului. Ceea ce ne interesează acum, însă, este răspunsul la o nouă întrebare: fost-a oare cu neputință ca fenomenul sesizat în Moldova către 1450, acela de căutare — în fața unui Bizanț ce apărea credincioșilor slavi balcanici și celor moldoveni rătăcit în schismă latină — a unei legături spirituale și canonice noi, cu Biserica, ce se voia patriarhală, de la Peci, să se fi produs aproape aidoma — din pricini nu foarte mult diferite, ținînd de o contradicție hotărîtoare de vederi între Moldova și Bizanț — cu numai cincizeci de ani înainte, în timpul efemerului Iuga din interpolarea la cronica lui Ureche? De fapt, mai corect spus, în lumina ultimelor cercetări privind cronologia domnilor Moldovei de la sfîrșitul deceniului al 10-lea al veacului al XIV-lea, în timpul a ceea ce ar fi fost condominiumul Ștefan I — cel dojenit de patriarhul ecumenic la 1395 —, Iuga cel reținut de interpolator și Alexandru cel Bun, către 1397-1400. Adică exact atunci — și aceasta este a doua coincidență în cazul discutat — cînd se constată și o neobișnuită celeritate constantinopolitană, altfel greu de explicat, întru rezolvarea unui litigiu bisericesc mai vechi ce începea să devină stînjenitor[61].

În acest fel, apropierea știută, cu conotații anticatolice, a Bisericilor de la Suceava și Peci, în timpul mitropolitului Moldovei Teoctist și a patriarhului sîrb Nicodim în jurul lui 1450, putea să nu fie altceva decît reeditarea, pe un drum deja bătătorit, a unei neștiute, mai vechi tentative, precedînd cu puțin momentului din iulie 1401, lămurînd întrucîtva grăbita împăcare, atît de neobișnuită în cazul Patriarhiei ecumenice greu iertătoare și mai ales, suficientă îndeajuns spre a înțelege acea singulară, unică aluzie din textul patriarhului Matei privitoare la calitatea „sîr-

---

58. M. Lascaris, *op. cit.*, p. 135.
59. N. Dobrescu, *op. cit.*, p. 83.
60. Vezi exemple de natură artistică la S. Petkovici, *Artistic Activity and the Struggle for Survival of the Serbian Church during the Sixteenth and Seventeenth Centuries*, în *Balkan Studies*, 2, 1983, p. 617-630.
61. În același sens, fără precizări mai strînse de cronologie, vezi și S. Pop-Oțescu, ***op. cit.*, p. 135-136.**

bească“ de care diferite zvonuri îl făceau culpabil pe episcopul moldovean Iosif. Calitate pe care, adaug eu acum, nu este deloc exclus ca acesta, excedat de rezistența bizantinilor, să fi încercat să o dobîndească total, riscînd să cadă în ceea ce ar fi fost o gravă apostazie, dar pe care revenirea la matca bizantină în 1401 nu a mai făcut-o utilă, reprezentanți autorizați ai ecumenicului putînd să o infirme de-acum, odată cu dezvoltarea canonicității mai vechii hirotonisiri a aceluiași Iosif la Mitropolia de Halici.

Departe de mine, gîndul de a sugera că patriarhul de la Peci — simplu arhiepiscop pentru Constantinopol —, în condițiile de la 1400, cele ale unui conflict explosiv sau latent, angrenînd trei Biserici ale Ortodoxiei (cea bizantină, cea sîrbească și cea moldovenească), ar fi putut proceda aidoma urmașului său de la 1450, în circumstanțe sensibil schimbate, cele, de fapt, ale unei înfruntări dintre ortodoxie și catolicism. Cu alte cuvinte, nu bănuiesc deloc o recunoaștere efectivă a episcopului moldovenesc de către ierarhul sîrb, cu atît mai mult cu cît aceasta ar fi fost o scandaloasă încălcare a rînduielilor canonice elementare: deopotrivă a canoanelor 4 și 6 ale primului Sinod ecumenic de la Niceea și a canoanelor 25 și 28 ale celui de-al IV-lea de la Calchedon ce reglementau, cu o strășnicie pe care aproape nimic nu o putea frînge — și cu atît mai puțin echivocul relațiilor sîrbo-bizantine după 1375 —, chipul în care patriarhi, arhiepiscopi și mitropoliți puteau consacra ierarhi din subordinea și eparhia lor, și numai pe ei[62].

Ceea ce a putut să se petreacă va fi fost, probabil, o încercare moldovenească de apropiere de o Biserică ce trecuse, nu demult, printr-o criză asemănătoare a legăturilor cu Bizanțul, criză care nici în preajma lui 1400 nu se reglementase întru totul. Tentativa aceasta se afla pe o linie foarte realistă, pe care Biserica Moldovei se plasase de la începuturile ei încă, cu ierarhi proprii care — aidoma, iarăși, Serbiei — aveau să-și dea lor și țării, foarte curînd, un sfînt protector propriu. Singură această tentativă va fi fost cea care a grăbit împăcarea cu Patriarhia unde, în 1401, se puteau asimila, oarecum, într-o aceeași magnanimă acordare de iertare duhovnicească, două culpe: ceea ce fusese mai întîi „cotropirea“ de „pe vremuri“, adică venirea nepermisă a unui episcop de la Cetatea Albă într-un rang mai înalt, de mitropolit al Moldovei, cu ceea ce fusese acum, mai pe urmă, căutarea — repede sugrumată — a unei legături cu Serbia patriarhilor Danil al III-lea, Efrem sau Sava al V-lea.

Știută încă vag prin secolele XVI-XVII, această tentativă a fost confundată cu evenimente aproape similare petrecute, douăzeci de ani după moartea lui Alexandru cel Bun, în relațiile dintre exact aceiași parteneri, Bizanțul, Moldova și Serbia; evenimente soldate cu acea „sfințire“ de ierarhi moldoveni în „Țara Sîrbească“ despre care știau cronicarii și în care identitatea Peci-ului devenea, treptat, mai puțin clară decît aceea a Ohridei (deși, în ultimul deceniu al veacului al XIV-lea autoritatea celui dintîi era încă reală în dioceza macedo-

62. T. Simedrea, *op. cit.*, p. 996-997, nota 124.

neană ai cărei ierarhi aveau o existență extrem de precară [63]. În același timp, dintre voievozii costăpînitori ce au putut patrona, între 1395 și 1400, o atare tentativă îndrăzneață, a fost reținut — paradoxal — de aceeași tradiție tîrzie tocmai numele lui Iuga — această pildă, siluetă profilată, dimpotrivă, pe fundalul unor evenimente de la miazănoapte, din sfera polonă — și aceasta din pricini ce rămîn neclare dar care au perpetuat pentru istoriografia mai nouă ceea ce a putut deveni o „legendă" și încă una ce „cade în rîndul acelor greșeli tradiționale care nu se mai discută și n-ar fi trebuit, poate, să fie discutate niciodată" [64].

Va fi putut însă — și se ivește aici o întrebare nouă, pe o cale presărată cu atîtea nedumeriri — o atare încercare de apropiere spirituală a Moldovei de Serbia să rămînă cu un singur și izolat ecou în acel termen grecesc de act patriarhal, ce apărea încă atît de „enigmatic" istoricilor moldoveni? Nu va fi existat, oare, în aceeași sferă spirituală, într-una culturală mai largă, ceva care să îngăduie o circumscriere a bănuitelor relații directe moldo-sîrbești pentru o epocă relativ clar delimitată, puțin înainte și puțin după 1400 ?

Analizînd mai demult acel document slavon atît de singular — sub raport lingvistic, dar și diplomatic — din 7 ianuarie 1407 prin care Iosif mitropolitul — cel abia dovedit, la Constantinopol, ca nevinovat de apostazie sîrbească — așeza, aproape voievodal, ca egumen la Neamț și la Bistrița, pe „popa chir Domentian", arătam rațiunile pentru care atît litera cît și spiritul textului dezvăluie o lume de realități prea puțin știute, ținînd de un alt registru al vieții bisericești, acela monahal.

Amintitele mănăstiri, ce erau „amîndouă ale vlădiciei mele" [65] —spunea Iosif ce-și legase, foarte probabil, numele, la un moment dat, de lavra nemțeană — și care erau cu mult mai însemnate în Moldova începutului de secol XV — acolo a și plasat, de altfel, tradiția cărturărească, somptuoasele daruri ale unor bazilei bizantini —, apăreau cu claritate, în acest act important, drept supuse, în ultimă instanță, mitropolitului; acesta trimite aici nu ca ctitor, cum s-a crezut — această calitate o avea, într-un caz, Petru I, probabil, în celălalt, Alexandru cel Bun, cu siguranță —, ci ca stăpînitor nu demult recunoscut al Bisericii moldovenești, împreună „cu fiul vlădiciei mele" care era voievodul însuși, pe un boier al domniei, spre a reglementa chestiuni ținînd de bunul mers al celor două mînăstiri „nedespărțite una de alta".

Ceea ce înfăptuise, ca întemeiere monastică, cu treizeci de ani înainte, în Țara Românească, călugărul de neam balcanic Nicodim, întreprindea acum, în Moldova, ierarhul localnic Iosif, dar între cele două situații există mai multe deosebiri decît — cum s-a crezut [66] — apropieri.

---

63. Numele ierarhului care știm că stăpînea la Ohrida între 1389 și 1394 nu ne este cunoscut, în timp ce după această dată — și pînă tîrziu, spre mijlocul veacului al XV-lea, cînd apare, în 1452, un arhiepiscop, omonim al patriarhului sîrb de Peci, Nicodim — nu știm nici măcar cine păstorește (H. Gelzer, *Der Patriarcat von Achrida. Geschichte und Urkunden*, Leipzig, 1902, p. 15; I. Snegarov, *Istoriia na ohridskata arhiepiskopiia*, I, Sofia, 1924, p. 342).

64. N. Iorga, *Istoria bisericii...*, p. 46.

65. M. Costăchescu, *op. cit.*, nr. 19, p. 53; *Documenta Romaniae Historica...*, nr. 21, p. 29-30.

66. N. Dobrescu, *Contribuții...*, p. 12.

În vremea ce la Vodița, pe la 1374, și mai apoi la Tismana, la Cozia, la Cotmeana, Vladislav I, Dan I și Mircea cel Bătrîn sancționau prin hrisoave o autonomie absolut completă [67] — ca un ecou direct al legăturilor cu Athosul ale cărui „autodespotii“ sau „samovlastii“ coboară în timp pînă la celebra reglementare a lui Nichifor Focas și la tipicul atanasian de la Lavra ce scoteau o λαύρα αὐτοδέσποτος, ἐλευθέρα, ἀναταδούλωτος de sub orice autoritate a vreunui episcop [68] —, la Neamț și la Bistrița, în 1407, constatăm cum „episcopul“ și mitropolitul moldovean Iosif își indica clar autoritatea asupra așezămintelor pe care le „dădea“ — o spune expres documentul — „popei“ Domentian, așa cum nici unul dintre ierarhii greci ai Țării Românești, Antim Critopoulos sau Hariton de la Cutlumuz, nu ar fi putut să o facă, hrisoavele muntenești ale timpului precizînd cu strictețe, că „nici alt domn..., nici mitropolitul, nici nimeni altul“ [69] nu se poate amesteca în rosturile mănăstirilor de la sud de Carpați.

Chiar dacă, aidoma cazurilor oltene și muntenești, egumenul Domentian își putea alege singur succesorul, imixtiunea mitropolitului, secondat de voievod, în mănăstiri ctitorii domnești, putea să meargă pînă la încredințarea lor, de către ierarh, spre conducere, unui călugăr de el ales, ceea ce indică de la bun început o deosebire netă de mentalitate, atitudine și statut monahal față de învecinata Țară Românească la sfîrșitul veacului al XIV-lea și începutul celui următor.

Această împrejurare esențială de viețuire spirituală — anume absența autodespotiei călugărești în Moldova, explicabilă și prin lipsa unor legături nemijlocite cu Athosul în vremea de început a organizării bisericești din voievodatul Mușatinilor [70] — a fost, o scriu iarăși, prea puțin luată în considerare în istoriografia noastră [71] unde pare a avea încă circulație liberă teza — cu atît mai curioasă, cu cît nu se întemeiază pe nimic altceva decît pe imensul prestigiu al unuia dintre susținătorii ei [72] — potrivit căreia ucenici ai lui Nicodim au organizat, pasă-mi-te, cele dintîi nuclee de viață monahală moldovenească.

---

67. R. Theodorescu, *op. cit.*, p. 230 și urm.

68. Ph. Meyer, *Die Haupturkunden für die Geschichte der Athosklöster*, Lepizig, 1894, p. 109; noțiunea „autodespotiei“ nu era știută în epocă bizantină timpurie — conform canonului al 4-lea al Sinodului ecumenic de la Calchedon, întemeierea unei mînăstiri era făcută în acord cu episcopul local (V. V. Muntean, *op. cit.*, p. 43) —, ea răspîndindu-se abia sub Comneni (Ph. Meöer, *op. cit.*, p. 25).

69. Este hrisovul pentru Cotmeana și Cozia din 20 mai 1388: *Documenta, Romaniae Historica. B. Țara Românească*, I, București, 1966, nr. 9, p. 26-27.

70. Al. Elian, *op. cit.*, p. 167.

71. Aceasta, în pofida unor păreri contrare tot mai apăsat exprimate, cum au fost cele ale mele *(op. cit.*, p. 232-233; „Între statutul mănăstirilor oltene și acela al primelor mănăstiri moldovene, cvasi-contemporane, ... exista, în ciuda unor opinii care circulă, ... curent în istoriografia românească, o deosebire fundamentală ce face, după părerea noastră, imposibile apropierile încercate de mai multe ori între cele două situații și lipsită de temei ipoteza potrivit căreia sub influența directă a lui Nicodim ar fi apărut primele centre monastice din Moldova“), sau, înainte încă, cele ale cărturarului-mitropolit Tit Simedrea care, într-o notă răzleață la un studiu mai vechi, observa: „Mănăstirile din Moldova n'au fost organizate, nici măcar cele de la început, ca samovlastie. Fapt care dovedește că ele nu veneau din tradiția Sfîntului Nicodim“ *(Mănăstirea Vodița. Glosă pe marginea unui document inedit*, în „Biserica Ortodoxă Română“, 1-3, 1947, p. 67, nota 2).

72. Am în vedere, firește, pe Nicolae Iorga, *(op. cit.*, p. 58), secondat — dacă nu devansat, chiar — în această privință de către Nicolae Dobrescu *(Întemeierea...*, p. 113).

Dar nu temeinicia unei asemenea aserțiuni mă interesează acum, în primul rînd, ci faptul că realitățile de organizare călugărească nemțeană și bistrițeană, cu privegherea lui Iosif mitropolitul mai ales, atît cît se întrevăd din actul din ianuarie 1407, trimit, dacă nu spre Athos, spre zone monastice balcanice ușor deosebite ce par a se fi întîlnit în ceea ce a fost statutul primelor mănăstiri moldovenești: pe de o parte spre Stoudios [73], mare mănăstire constantinopolitană a Prodromului din Psamathia, ai cărei cîrmuitori puteau concura pentru scaunul ecumenic — pe care îl și ocupau în chiar anii ce au urmat documentului lui Iosif [74] — și al cărei tipicon, datînd din prima jumătate a veacului al XI-lea încă, pare a fi fost cunoscut la Bistrița și la Neamț prin prescripții și canoane disciplinare sau liturgice [75]; pe de altă parte —, și sîntem aici în fața unei a treia coincidențe în chestiunea pe care o discutăm — spre Serbia, unde autoritatea regală și episcopală se exercita din plin asupra mănăstirilor.

Dacă pentru difuzarea tipiconului studit, tot ceea ce se bănuiește, de mai bine de două decenii încoace, în legătură cu circulația unor manuscrise slave de la Stoudios spre Moldova, tocmai în vremea lui Alexandru cel Bun [76], poate fi o explicație foarte plauzibilă — și la ea se adaugă și aceea furnizată, mai recent, de cercetarea personalității culturale, legate tot de sfera manuscriselor, a starețului Domentian el însuși [77] (originar, după unele opinii, de aria sud-dunăreană [78], ceea ce ar explica, iarăși, neașteptat, realități dezvăluite de documentul din 1407) —, pentru pătrunderea unor norme monastice sîrbești pe care Oltenia, de pildă, le ignora, singura legătură bisericească pe care o presupun poate fi lămuritoare.

Căci, trebuie spus de îndată, Serbia era singura arie balcanică unde în veacul al XIV-lea tradițiile colaborării între suverani, ierarhi și egumeni fiind atît de puternică — de la Sava Nemanja încă, ce fusese stareț la Studenica —, episcopii putînd sta în mănăstiri — așa cum pare a o fi făcut Iosif la Neamț și la Bistrița, așa cum o făcuseră sigur la vremea lor episcopi de Zeta, de Zahlumja, de Lipljan în părțile sîrbești [79] —, legiuirile ele însele au reflectat o asemenea situație. Am în

---

73. V. V. Munteanu, *op. cit.*, p. 45, p. 77).

74. Este vorba de patriarhul Euthymios (1410—1416); V. Laurent, *Le trisépiscopat...*, p. 44.

75. R. Constantinescu, *Manuscrisele slavo-române de la Arhivele Centrale din Moscova C.G.A.D.A.*, în „Revista arhivelor", 1, 1976, p. 13, unde se precizează că în secolele XV-XVI tipicele slavone, aflate în spațiul românesc, cuprindeau diferite redactări ale tipiconului studit în prelucrare athonită.

76. I. Iufu, *Despre prototipurile literaturii slavo-române din secolul al XV-lea*, în „Mitropolia Olteniei", 7-8, 1963, p. 511-535; Idem, *Mănăstirea Moldovița — centru cultural important din perioada culturii române în limba slavonă (sec. XV-XVIII)*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei", 7-8, 1963, p. 428-455; Z. Iufu, *Manuscrisele slave din biblioteca și muzeul Mănăstirii Dragomirna*, în *Romanoslavica*, XIII, 1966, p. 189-202; I. Iufu, Z. Iufu, *Colecția Studion*, în „Biserica Ortodoxă Română", 7-8, 1969, p, 817-835.

77. C. Zaharia, *Un slujitor al culturii românești; starețul Domentian al Bistriței și Neamțului*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei", 4-6, 1984, p. 415-419.

78. Opinia îi aparține lui Dan Zamfirescu care a avut colegiala bunăvoință de a mi-o comunica.

79. C. Jiřecek, *La civilisation serbe au moyen-âge*, Paris, 1920, p. 17; Este drept că, spre deosebire de cazul moldovenesc cercetat, o mănăstire regală („monastir kraljevski") era scutită, în Serbia, de controlul episcopal.

gînd reglementările „Zakonikului“ lui Ștefan Dușan care, la mijlocul secolului amintit, indica cu tărie jurisdicția regală și episcopală asupra mănăstirilor, preluînd în acest sens elemente importante din culegerea de drept canonic bizantin de secol IX — Nomocanonul purtînd numele patriarhului Fotios — tradus în slavă în 1219 prin grija mai sus pomenitului arhiepiscop sîrb Sava Nemanja [80].

Capitole diferite ale „Zakonikului arătau fără înconjur că bisericile erau oblăduite de țar, patriarh și dregătorii lor numai [81], că ele erau predate egumenilor de autoritatea regală [82] — aceasta era, în fond, și situația dezvăluită de actul moldovenesc din 1407, prin care domnul cu mitropolitul „dădeau“ mănăstirile egumenului de ei ales —, în fine că autoritatea patriarhală se amesteca în așezarea egumenului [83] — pentru așezarea inițială a starețului Domentian, nu și pentru succesori, așa procedase și mitropolitul Moldovei —, încît se poate afirma că, deși receptarea legii lui Dușan pe cale manuscrisă e mai puțin știută pentru Moldova veacului al XV-lea [84], similitudinile semnalate pentru actul de început al Neamțului și al Bistriței îngăduie să se creadă o bună cunoaștere și o parțială inspirație a mitropolitului de la Suceava din reglementările țarului sîrb și ale patriarhilor de el ridicați, cu doar o jumătate de veac anterioare prezentului contact al Mușatinilor și al lui Iosif cu Peci-ul.

Ca și cum însă asemenea frapante potriviri de situație între Moldova și Serbia la 1400 nu ar fi parcă îndeajuns, vin să li se adauge, în final, o observație culeasă de data aceasta din sfera, mai palpabilă, a descoperirilor arheologice, făcute mai recent îndeosebi, într-un domeniu dătător de măsură și pentru gustul unei epoci și pentru orientările politicii sau ale culturii: cei al arhitecturii ecleziastice.

Nu demult au fost publicate, cu pline de interes considerații istorice și culturale, rezultatele cercetărilor de la Vornicenii Mari între care, pe primul loc, se așează dezvelirea urmelor bisericii vornicului Oană de la Tulova [85], un boier strîns legat de neamul domnesc al Moldovei, membru al sfatului din 1397 începînd, cel pentru care pare a fi fost pregătit somptuosul și neobișnuitul cavou din pronaos lucrat din cărămidă smălțuită de culoare albastru-peruzea ce trimite spre spațiile răsăritene-pontice [86].

Lăcașul, ridicat în ultimul sfert al veacului al XIV-lea, în timpul domniei lui Petru I, lîngă curtea bisericii a cărei capelă trebuie să fi fost — chiar dacă în paralel juca și rolul unei biserici a satului medieval

80. A. Soloviev, *Aperçu historique du développement du droit dans les Balkans (jusqu'au XV-e siècle)*, în *Revue internationale des études balkaniques* II, 4, 1936, p. 439, p. 441-442.

81. *Zakonik țara Ștefana Dușana 1349 i 1354*, ed. N. Radopcici, Belgrad, 1960, cap. 25, p. 47, și 96 (în acest caz, ca și în altele, am comparat cu ediția lui Șt. Novakovici apărută la Belgrad în 1898, iar pentru traducerile românești cu ediția lui I. Peretz publicată la București în 1905).

82. *Ibidem*, cap. 35, p. 49 și 98.

83. *Ibidem*, cap. 14, p 46 și 92-93.

84. V. Al. Georgescu, *op. cit.*, p. 78 și 81 (o știm însă pentru Țara Românească pe la 1446-1454, la cealaltă Bistriță, cea olteană).

85. M. D. Matei, Em. I. Emandi, *op. cit.*, p. 3-13.

86. *Ibidem*, p. 6 și 8.

Tulova [87] —, se înfățișează ca un triconc extrem de simplu, fără pilaștrii la absidele laterale, împodobit la exterior cu un decor de ceramică smălțuită (cărămizi, discuri, flori cruciforme), ce pare a nu fi fost deloc derizoriu, cu analogii extrem de apropiate în ctitoria bine știută de la Siret, dar și — așa cum era firesc — în prima biserică a Mănăstirii Humor, ce nu era decît o altă ctitorie a aceluiași vornic Oană; o ctitorie ulterioară, foarte probabil, amintită în izvoare abia în 1415 [88], cu caracter monahal de data aceasta, ce era asemănătoare, prin același tricnoc simplu, nu doar bisericilor mănăstirești din Oltenia (cazul celui dintîi monument de la Vodița) ci și, mai aproape în timp și în spațiu, primei biserici a mănăstirii domnești de la Moldovița, menționată în 1402 [89].

Dar nu apariția planului triconc în aceste două din urmă ansambluri monahale din timpul lui Alexandru cel Bun ne poate atrage atenția, ea fiind perfect firească în lumina a ceea ce am scris cu alte prilejuri despre raportul — de mai multe ori secular în aceste părți de lume — dintre cerințele liturgice ale unei mănăstiri și funcționalitatea arhitectonică a planului trilobat [90]. Neașteptat este faptul că, găsit în cazul unei biserici boierești, la Vornicenii Mari-Tulova, planul triconc simplu reapare la o altă biserică, tot din Moldova de Sus, descoperită cu cîtva timp în urmă la Volovăț [91], datînd din exact aceeași vreme a domniei lui Petru I, cu o funcțiune foarte apropiată de cealaltă, anume cea de lăcaș al unei curți boierești, probabil a stăpînului feudal menționat aici în 1401, Giurgiu de la Volhovăț sau Giurgiu Volhovskin.

Încă înaintea acestor două descoperiri arheologice atît de prețioase, în 1976, am vorbit — fără nuanțele pe care le-aș putea introduce astăzi — despre existența unei etape „balcanice" în arhitectura de cult moldovenească a secolului al XIV-lea, surprinsă către 1370-1390 [92], principalul argument pe care îi aveam atunci fiind, desigur, mult discutata biserică a Sfintei Treimi de la Siret.

Nefiind locul aici a relua chestiunile prea speciale legate de ipotetica structură și de probabila datare a acestui monument de plan, iarăși, triconc, mă voi mulțumi să adaug numai că plasarea începuturilor construcției sale în timpul lui Petru I și așezarea-i, cu un mare grad de probabilitate, în rîndul unor monumente cu caracter de capelă a unei reședințe domnești — așa cum a păstrat-o tradiția pînă în vreme modernă [93] —, ar putea nu doar să alăture biserica „Troiței" din Siret celorlalte monumente pînă aici amintite — ca și celor, similare, care nu mă îndoiesc că vor fi date la iveală în Moldova de Sus —, dar să o și facă un fel de izvod, de cap de serie pentru o categorie anume de lăca-

---

87. Pentru o încercare de datare mai precisă și pentru funcția monumentului, vezi *Ibidem*, p. 10-11.

88. R. Theodorescu, *Un mileniu de artă la Dunărea de Jos (400-1400)*, București, 1976, p. 218.

89. *Ibidem*, loc. cit.

90. Idem, *Despre planul triconc în arhitectura medievală timpurie a Sud-Estului european*, în *Itinerarii medievale*, București, 1979, p. 114-132.

91. Al. Artimon, *Cîteva considerații istorico-arheologice asupra bisericii din secolul al XIV-lea descoperită la Volovăț (județul Suceava)*, în *Studii și cercetări de istorie veche și arheologie*, 3, 1981, p. 383-405.

92. R. Theodorescu, *Un mileniu de artă...*, p. 219.

93. S. Reli, *Călăuza monumentelor religioase istorice din eparhia Bucovinei*, Cernăuți, 1937, p. 37.

șuri de cult, legate toate de curțile înalților feudali moldoveni ai timpului lui Petru I, știute — iarăși toate — în acea parte a Moldovei de nord, unde se aflau reședințele voievodale de la Siret și, apoi, de la Suceava (singurele excepții pe care le cunosc, dintre cazurile cercetate pe cale arheologică, îmi par a fi bisericile de sfîrșit de secol XIV de la Netezi, în zona Neamțului, și de la Giulești pe Valea Moldovei — pe care le cred mai vechi decît momentul 1397-1400 —, unde și cea dintîi — lăcașul curții unui boier ce apărea în sfat numai înainte de 1400, Bratul Neted — și cea de a doua, cu multe elemente de-a-dreptul gotice — capelă a unui mare feudal amintit doar pe la 1384 —, sînt de alt plan)[94].

Pe cît se pare, ne aflăm, prin acest caz al celor cîtorva biserici de plan triconc simplu grupate exclusiv în epoca lui Petru I — poate și a succesorilor săi, de vreme ce stăpînii curților de la Tulova și Volovăț apar menționați întîia dată mai ales între limitele unor ani pe care i-am mai întîlnit pînă acum, printr-o stranie potrivire (căreia nu-i acord însă o importanță excesivă!), 1397 și 1401 — și exclusiv în sfera de iradiere a curții domnești, înaintea adoptării unei mode efemere și înaintea unui caz singular în spațiul românesc al acelei epoci. Singular, pentru că — atît cît le știm — capetele feudale ale Țării Românești în cursul veacului al XIV-lea prezentau celălalt plan, cunoscut mai ales în spațiul Balcanilor de răsărit, cel dreptunghiular; efemere, întrucît acest din urmă plan, specific, lăcașului de curte feudală din secolele XIV, XV și XVI, de la Tîrnovo pînă la Severin, pînă în părțile Muscelului, Dîmboviței, Ilfovului și Buzăului, a fost cel care a caracterizat și bisericile boierești de curte — foarte adesea necropole senioriale — din epoca de după Alexandru cel Bun, cea de la Dolhești a lui Șendrea, cea de la Bălinești a lui Tăutu, cea de la Arbore, a portarului de Suceava cu același nume[95]. Și cum orice singularitate în această materie, cum orice modă efemeră trebuie, oricum, să-și aibă o explicație, căutarea ei, identificarea unor situații cît de cît similare, mi s-au impus. Iar singurul loc din Sud-Estul european — cu excepția Moldovei — unde în jurul lui 1400 exista o clară funcționalitate de capelă feudală a lăcașului de plan triconc simplu îl aflăm tocmai în Serbia, în ceea ce socotesc a patra și ultima coincidență importantă ce nu poate lipsi a fi consemnată în cercetarea de față.

---

94. L. Bătrîna, A. Bătrîna, I. Vătămanu, *Cercetările de la Netezi, Jud. Neamț*, în „Cercetări arheologice", V, 1982, p. 83-93; Planul bisericii de la Netezi este — poate mai „arhaic" — cel dreptunghiular. Cît despre Giuleștii atribuiți curții boierului Giulea, tot de o fază mai veche, din punct de vedere stilistic — mai apropiată Rădăuților și etapei pe care am numit — o cîndva „occidentalizantă", ca inspirație generală —, se poate vorbi dacă se iau în considerație elementele presupuse ale boltirii ovale, contraforturi, piatra ecarisată din parament; L. Bătrîna, A. Bătrîna, I. Vătămanu, Șt. Scorțanu, *Ansamblul reședinței feudale de la Giulești, jud. Suceava*, în „Cercetări arheologice", VI, 1983, p. 79-93.

95. R. Theodorescu, *Bizanț, Balcani, Occident...*, p. 313-314. Un caz izolat — pînă acum —, dar semnificativ și el, al modei lăcașului de plan triconc pentru o curte boierească în Moldova, a fost identificat, pentru prima jumătate a veacului al XV-lea prin biserica dezvelită, tot în părțile sucevene, la Fîntîna Mare, poate vechiul sat Blăgești al unui boier Baicu (L. Bătrîna, O. Monoranu, A. Bătrîna, *Cercetările arheologice de la Fîntîna Mare, com. Vadul Moldovei, jud, Suceava*, în „Cercetări arheologice", VII, 1984, p. 165-174).

Nu doresc să stabilesc — ar fi și greu în materie de arhitectură — o legătură mecanică, de la caz la efect, între apropierile moldo-sîrbești ce cred că s-au petrecut în materie bisericească în ultimul deceniu al secolului al XIV-lea și similitudinile arhitectonice moldo-sîrbești constatate tot la extremul sfîrșit al aceluiași veac (chiar dacă, inerent, datările monumentelor găsite de arheologi au un caracter mai relativ). După cum, desigur, ar putea fi mare — dar și oarecum facilă — tentația de a atribui tocmai marilor dregători și feudali ai vremii lui Petru I — acei „árhontes" pe care am văzut că, în mai 1401, Patriarhia îi socotea drept principalii vinovați pentru criza relațiilor moldo-bizantine — o anume aplecare spre moda construcțiilor de cult din alt spațiu balcanic unde ei puteau găsi, exact în acel timp, și astfel de solidarități spirituale. Există, nu mai puțin, argumente sigure care să indice că în afara planului propriu-zis al lăcașului, nimic altceva nu a fost împrumutat din arhitectura sîrbească, în acel scurt răstimp, de către meșterii moldoveni lucrînd pentru mari boieri sau pentru voievozi: nici structura paramentelor, nici decorul ceramoplastic al fațadelor, nici alcătuirea părților superioare încununînd bisericile nu trimit, din Moldova de nord spre Serbia, ele mărturisind, toate, fie o tradiție a locului, mai veche cu cîteva decenii, fie legătura cu un repertoriu bizantino-balcanic mai larg, fie relații cu spațiul artistic al goticului polono-baltic[96]. Ceea ce însă se putea găsi în Serbia moraviană a veacului al XIV-lea și numai acolo, era o clară exprimare a unui program de arhitecturi religioase cu caracter palatin feudal: este vorba de separarea netă și conștientă — în două variante aparținînd unor acelorași meșteri și unor acelorași ctitori chiar — a planului triconc dezvoltat, cu adosați unui edificiu de structură cruce greacă înscrisă, așa cum îl cunoscuse Athosul și care era legată de anume rosturi liturgice monahale, fiind întîlnit în Serbia chiar în cazurile, foarte numeroase aici, ale așezămitelor mănăstirești și a planului triconc simplu (cel regăsit și în Moldova) folosit întotdeauna pentru biserici ale unor palate, reședințe și curți feudale[97]. În acest din urmă caz avem de-a face cu așa numitele „pridvornițe" sau „baștiniskețrkve" frecvente de-a lungul a mai puțin de o jumătate de secol, după 1375 — așadar în vremea chiar în care Petru I începea domnia sa în Moldova — și pînă către 1415: moda a dat-o, în acest sens, în Serbia nu întîmplător desigur, biserica de la Krusevac — 2 așa numita Lazarica din 1377-1378, biserică de palat aflată într-un suburbium al capitalei lui Lazăr, ridicată cu prilejul nașterii fiului și succesorului cneazului martir, despotul Ștefan Lazarevici —, contemporană cu aceea de la Veluce, din 1377-1378 și ea, continuată de cea de la Neupaua către 1382 — în legătură cu aceasta, textele fac mențiunea expresă a unei „pridvorna țrkva" —, apoi, la începutul de veac XV, de cele de la Rudenica (1409-1410i și Kalenici (1413-1417)[98].

---

96. V. Drăguț, *Ceramica monumentală din Moldova — operă de inspirată sinteză*, în „Revista muzeelor și monumentelor. Monumente istorice și de artă", 1, 1976, p. 33-38.

97. Dj. Stricevici, *Dva varijeteta plana trkava moravske arhitektonske škole*, în *Zbornik radova Vizantološki Institut*, 3, 1955, p. 213-220.

98. B. Vulovici, *Lazarica. Țrkva sv. Stefana u Krușevțu*, în *Starinar*, XXX, 1979, p. 31-42.

În felul acesta, dacă tot ceea ce știam pînă acum despre legăturile artistice moldo-sîrbești de la finele veacului al XIV-lea era de o extremă aproximație — chiar de vor fi trecut pe la răsărit de Carpați, spre nord, meșteri sau modele de zugrăveală din Serbia, pe care istoricii artei ruse le surprind către 1380 tocmai la Kovalevo [99], rezultatele unor contacte cu arta abia creatului stat moldovenesc rămîn cu totul necunoscute, după cum cu totul întîmplător a putut fi și ecoul avut în broderia vremii lui Alexandru cel Bun de către epitaful Euthymiei, văduva lui Ugliesa, ajuns în Moldova cîndva înainte de 1428 [100]. Pentru o altă, aproape, jumătate de secol, Bizanțul era cel ce avea să fie prezența precumpănitoare în principatul românesc al Mușatinilor, jalonînd hotărîtor calea regală a intrării acestuia în comunitatea Răsăritului ortodox. În acest proces istoric — mărturisit, vizual măcar, de ce ne-a mai rămas din strălucirea artei de curte a voievozilor de la Suceava — stabilirea legăturile cu Patriarhia și cu bazileul din Constantinopol, apoi succesiunea de ierarhi bizantini în scaunul „vlădicăi“ Iosif, au jucat un rol deloc neglijabil. Dacă, însă, după mijlocul veacului al XV-lea — și pentru încă aproape o sută de ani — civilizația moldovenească a evului mediu final avea să se înfățișeze ca o sinteză clasică, în care un duh al locului modela tot ce înseamnase, pînă atunci, împrumut din Bizanțul grecesc sau ecou al Balcanilor slavi, sigur este că ea purta astfel și ceva din amintirea originilor ei, a realismului funciar și a neabătutei voințe de temeiuri spirituale autohtone, așa cum le descifrăm mai cu seamă în ultimele două decenii ale veacului al XIV-lea.

★

Aceste pagini — am arătat-o din titlu încă — stau sub semnul ipotezei. Dar, am văzut, și sub acel al cîtorva neașteptate sincronisme între două situații culturale, între două mentalități medievale din două arii diferite, însă interferente, ale Europei de sud-est.

Încercînd să răspund unei nedumeriri mai vechi ridicate de un pasaj mai obscur dintr-un text bizantin, să caut înțelesul unor întocmiri de viață obștească ce se ascunde între rîndurile unui hrisov slavon moldovenesc, să-mi explic sensul unei interpolări dintr-o cronică a istoriografiei noastre de toată lumea citită, să înțeleg, în sfîrșit, rostul unei efemere mode arhitectonice pe care ne-o dezvăluie investigațiile arheologice în vremea din urmă, drumul m-a dus, invariabil, spre un fenomen de contact spiritual, mereu același, desfășurat între limitele unei epoci, mereu aceași.

Și dacă prudența elementară a cercetătorului mă silește să pun în continuare un semn de întrebare la capătul acestor constatări a căror coerență o vor judeca alții, voi mărturisi că surpriza istoricului înaintea unui șir prea mare de coincidențe îi poate de acestuia, uneori, sentimentul de a se mișca, totuși, în jurul unei certitudini.

Răzvan THEODORESCU

---

99. V. Lazarev, *Istoria picturii bizantine*, III, București, 1980, p. 83.

100. E. Turdeanu, *La broderie religieuse en Roumanie. Les épitaphioi moldaves aux XV-e et XVI-e siècles*, în *Cercetări literare*, IV, 1941, p. 171. p. 174-175; M. A. Musicescu, *Broderia medievală românească*, București, 1969, p. 87.

ÎNTEMEIEREA MITROPOLIEI MOLDOVEI ÎN CONTEXTUL RELAȚIILOR MOLDO-BIZANTINE *

„Nici o *Istorie a Românilor* n-a ridicat la rang de *perioadă bizantină* vreuna din etapele străbătute de poporul român înainte de 1453". În aceste cuvinte, juristul și istoricul român Valentin Al. Georgescu [1] a fixat, în 1971, o realitate cu adevărat surprinzătoare. Surprinzătoare nu numai pentru Țara Românească — în cazul căreia știrile sînt, totuși, mai bogate și legăturile mai lesne de decelat — dar și pentru Moldova, unde cele mai vechi tradiții care ne-au parvenit în scris urcă începutul raporturilor cu Imperiul bizantin pînă spre mijlocul secolului XIV; tradiția consemnată de Giacomo di Pietro Luccari la 1605 circula, desigur, cel puțin încă din secolul XVI: „... Bogdan, che domandò il Regnio Bogdania et *hebbe il titolo del Re dall'Imperadore de'Greci...*" [2]. *Bogdan I* — căci despre el este vorba — a domnit, se știe, pe la *1363-1367* [3]. Un veac și ceva după Luccari, savantul principe Dimitrie Cantemir va consemna, în *Descriptio Moldaviae* (1716): „... regium diadema ac despotae [...] nomen [...] Alexandro Bono Iohannes Palaeologus Constantinopoleos imperator concesserat" [4]. Domnia lui Alexandru cel Bun cuprinde primele trei decenii ale veacului XIV [5].

Contestînd tradițiilor orice fundament real, profesorul Al. Elian ajungea, în 1958, la această concluzie referitoare la începuturile relațiilor moldo-bizantine: „Quoi qu'il en soit, les rapports officiels entre Byzance et les deux jeunes principautés roumaines sont d'ordre ecclésiastique et garderont cette marque presque exclusive jusqu'en 1453" [6]. Ca într-o replică, în 1971, profesorul Eugen Stănescu făcea să se anexeze la „l'histoire des rapports politiques roumaino-byzantins" [7] crearea celor două mitropolii românești, la 1359 (Țara Românească) și „1401" (Moldova) [8]. Este adevărat că, în fond, aceste două evenimente depășesc, într-o

---

*. Versiunea în limba franceză a acestui studiu a apărut în „Revue Roumaine d'Histoire", XXIV, 1985, p. 183-207.

1. Valentin Al. Georgescu, *Bizanțul și instituțiile românești pînă la mijlocul secolului al XVIII-lea*. București, 1980, p. 21; idem, *Byzance et les institutions roumaines jusqu'à la fin du XVIII-e siècle*, în *Actes du XIV-e Congrès International des Etudes Byzantines*, I, București, 1974. p. 439.

2. Giacomo di Pietro Luccari, *Copioso ristretto degli Annali di Rausa*, Veneția, 1605, p. 105; v. și Victor Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, București, 1982, p. 320.

3. Cf. Ștefan S. Gorovei, *L'Etat roumain de l'est des Carpates. la succession et la chronologie des princes de Moldavie au XIV-e siècle* în „Revue Roumaine d'Histoire" (= RRH), XVIII (1970), nr. 3, p. 407.

4. D. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, Pars secunda, caput I (D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, București, 1973, p. 124).

5. *1400-1432*, după părerea generală; *1399-1432*, după părerea profesorului C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun*, Iași, 1984.

6. Al. Elian, *Les rapports byzantino-roumains*, în „Byzantinoslavica", XIX, Praga, 1958, p. 217. Studiul anunțat aici (p. 218, n. 25: „sous presse") a apărut abia în 1964: *Moldova și Bizanțul în secolul al XV-lea*, în volumul colectiv *Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1964, p. 97-179.

7. Eugen Stănescu, *Byzance et les Pays Roumains au IX-e-XV-e siècles*, în *Actes du XIV-e Congrès International des Études Byzantines*, I, p. 419.

foarte largă măsură, „le domaine strict des relations ecclésiastiques“, cum s-a și observat, de altfel [9], amintindu-se și rolul (amestecul) puterii seculare în aceste raporturi [10].

Cercetarea ulterioară a raporturilor româno-bizantine în latura lor politică [11] și eclesiastică [12] s-a oprit, pare-se, la aceste concluzii, atenția specialiștilor îndreptîndu-se în special asupra aspectelor culturale [13] și instituționale [14].

S-a arătat, însă, acum cîțiva ani, că „la fondation des États roumains au XIV-e siècle fut fondamentalement le résultat de l'épanouissement de trois tendances historiques essentielles, étroitement liées les unes aux autres: *le rassemblement* des formations politiques préexistentes dans un même cadre territorial, qui devait finalement être celui des deux États roumains dans leurs frontières historiques; *la création* des institutions suprêmes du pouvoir autonome, laïque et ecclésiastique: le prince autocrate et le siège métropolitain ; *l'émancipation* des territoires des deux États de la domination étrangère et leur affirmation autonome dans le champ des relations internationales“ [15]. Această constatare, funciarmente justă, explică de ce, după cercetarea altor laturi ale sale, istoria moldovenească a secolului XIV [16] mă aduce și în domeniul raporturilor moldo-bizantine, a căror investigare, sub latura lor politică și eclesiastică, mi se pare că, departe de a se fi epuizat, ne poate rezerva încă surprize.

★

Înainte de a începe, este, fără îndoială, util de a reaminti principalele documente pe care se întemeiază această cercetare. Primele 12 fac parte din *singurul fragment* păstrat din „registrul de evidență a

---

8. *Ibidem*, p. 415 și, respectiv, 419.
9. *Ibidem*, p. 415.
10. *Ibidem*, p. 416 și 420.
11. Vezi, totuși, sugestii la Șerban Papacostea, *La fondation de la Valachie et de la Moldavie et les Roumains de Transylvanie : une nouvelle source*, în RRH, XVII (1978), nr. 3, p. 391-392.
12. Ultima sinteză : Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, București, 1980, p. 239-267.
13. Răzvan Theodorescu, *Bizanț, Balcani și Occident la începuturile culturii medievale românești (secolele X-XIV)*, București, 1974.
14. Cf. *supra*, nr. 1.
15. Șerban Papacostea, *La fondation...*, p. 389.
16. Ștefan S. Gorovei, *Dragoș și Bogdan, întemeietorii Moldovei*, București, 1973 ; idem, *Îndreptări cronologice la istoria Moldovei în veacul al XIV-lea*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol“, Iași (= AIIAI), X (1973), p. 99-120 ; idem, *Les armoiries de la Moldavie et de ses princes règnants (XIV-e-XVI-e siècles)*, în *Recueil du 11-e Congrès International des Sciences Généalogique et Hıraldique, Liège, 29 mai-2 juin 1912*, Praga, 1973, p. 268-270; idem, *Cu privire la data primelor monede moldovenești*, în „*Suceava*, Anuarul Muzeului Județean“, V (1978), p. 567-571 ; idem, *Cu privire la cronologia primilor voievozi ai Moldovei*, în „Revista de istorie“, 2/32, 1979, p. 337-345; idem *L'État roumain de l'est des Carpates...*, citat *supra*, n. 3; idem; *Poziția internațională a Moldovei în a doua jumătate a veacului al XIV-lea*, în AIIAI, XVI (1979), p. 187-219 ; idem. *Tradiția „descălecatului; înțelesuri și confuzii*, în AIIAI, XX (1983), p. 89-105 ; idem; *Alliances dynastiques des princes moldaves (XIV-e-XVI-e siècles*, în *Comunicaciones al XV, Congreso de las Ciencias Genealógica y Heráldica, Madrid, 19-25 septiembrie 1982*, II, Madrid, 1983, p. 167-168 ; idem; *Armoiries et rapports politiques : le „cas“ moldove au XIV-e siècle*, în RRH, 2/XXIII, 1984, p. 117-128, (versiunea românească a ultimelor două studii în: *Românii în istoria universală*, II, 1, Iași, 1987, p. 661-674 și 685-697).

actelor oficiale ale Patriarhiei Ecumenice de la Constantinopol“ [17] ; actele, aflate în *Codex Vindobonensis historicus graecus 47* și *48*, au fost editate întîi de Franz Miklosich și Joseph Müller, în 1862, sub titlul *Acta Patriarchatus Constantinopolitani* [18] ; de aici, le-a reprodus N. Iorga în 1915, într-un volum al colecției care poartă numele lui Eudoxiu de Hurmuzaki [19] ; acum, în urmă, ele s-au bucurat de o nouă ediție și traducere românească (1982), în colecția *Fontes Historiae Daco-Romanae* [20].

Iată aceste documente, dintre care unele vor reveni de mai multe ori în cursul prezentei expuneri :

1. *martie 1393* — în sinodul constantinopolitan este menționat pentru prima dată, *mitropolitul Ieremia al Mavrovlahiei* [21];

2. *august 1394* — Ieremia al Mavrovlahiei primește mandat patriarhal pentru a exercita drepturile episcopale la Târnovo [22] ;

3 — 6. *mai 1395* — protopopul moldovean Petru este însărcinat să administreze, ca vicar al patriarhului, Mitropolia Mavrovlahiei, numită aici *a Russovlahiei* [23] ; și, din aceeași dată, trei scrisori ale patriarhului ecumenic Antonie IV, adresate principelui Moldovei Ștefan I, „falșilor episcopi“ Iosif și Meletie precum și întregului cler și popor al Russovlahiei, în legătură cu excomunicarea lor (și suspendarea celor doi episcopi) din cauza refuzului de a-l primi pe Ieremia ca mitropolit [24];

7. *septembrie 1395* — mandat pentru mitropolitul [Ieremial de Mytilene, să cerceteze la fața locului situația din Mavrovlahia [25] ;

8. *ianuarie 1397* — mandat identic pentru arhiepiscopul Mihail de Bethleem [26] ;

9. *ianuarie 1397* — scrisoare a patriarhului ecumenic Antonie IV către mitropolitul Kiprian al Kievului și al întregii Rusii, menționînd situația neclară și neclarificată din Mavrovlahia [27] ;

10. *mai 1401* — scrisoare a patriarhului ecumenic Matei I către mitropolitul Ungrovlahiei, în problema preotului Isidor din Russovlahia ; se arată că „episcopul Iosif [...] se află sub acuzare, dar nu este decăzut din darul preoției“ [28] ;

---

17. *Fontes Historiae Daco-Romanae*, IV. *Scriptores et acta Imperii byzantini sacculorum* IV-XV (= FHDR), București, 1982, p. 189.

18. Citat mai departe cu sigla MM.

19. Hurmuzaki-Iorga, *Documente*, XIV, 1 (în continuare: HI).

20. Cf. *supra*, n. 17.

21. MM, II, nr. 435, p. 165-169; HI, p. 16 ; FHDR, p. 233-234; v. și J. Darrouzès, A. A., *Les regestes des actes du Patriarcat de Constantinople*, vol. I, *Les actes des patriarches*, fasc. VI, *Les regestes de 1377 à 1410*, Paris, 1979, nr. 2921, p. 199-201 (în continuare : Darrouzès, *Regestes*).

22. MM, II, nr. 472, p. 223; HI, p. 17; FHDR, p. 239-241; Darrouzès, *Regestes* nr. 2968, p. 240-241.

23. MM, II, nr 488, I, p. 241-243; HI, p. 19-20; FHDR, p. 245-247; Darrouzès, *Regestes*, nr. 2993, p. 259-260.

24. MM, II, nr. 488, II-IV, p. 243-245; HI, p. 20-23; FHDR, p. 247-251 ; Darrouzès, *Regestes*, nr. 2994-2996, p. 260-264.

25. MM, II,nr. 495, p. 256-257; HI, p. 23-24; FHDR, p. 250-251; Darrouzès, *Regestes*, nr. 3011, p. 276-277.

26. MM, II, nr. 514, p. 278-280 ; HI, p. 25-27; FHDR, p. 252-257 ; Darrouzès, *Regestes*, nr. 3038, p. 300-302.

27. MM, II, nr. 516, p. 282-285; HI, p. 27-28; FHDR, p. 256-259; Darrouzès, *Regestes*, nr. 3040, p. 303-305.

28. MM, II, nr. 647, p. 494-495; HI, p. 30-31; FHDR, p. 266-269; Darrouzès, *Regestes*, nr. 3209, p. 431-433.

11 — 12. — în fine, din *iulie 1401*, decizia sinodală (emisă la 26), și scrisoarea patriarhului Matei I către principele Alexandru al Mavrovlahiei, prin care se începe încheierea conflictului [29].

În 1934, P. P. Panaitescu a adăugat acestui dosar informația adusă de un document emis de Alexandru cel Bun tot în *iulie 1401* (la 30), pentru episcopul armean Ohanes, care sosise cu scrisori de recomandare și din partea răposatului patriarh ecumenic Antonie IV [30].

În 1947, Vitalien Laurent a adăugat cîteva piese [31] — editate apoi integral în 1972 [32] — relative la definitivarea recunoașterii Mitropoliei Moldovei în 1402.

În fine, în 1979, Jean Darrouzès, studiind cu minuțiozitate toate aceste texte, a putut stabili existența a încă șase acte, emise de cancelaria patriarhală în același interval de timp:

1. pentru transferul lui Ieremia în scaunul Mavrovlahiei, datat „*1391-1393 ?*“ [33];

2. act sinodal pentru depunerea episcopilor Iosif și Meletie, databil „*printemps-été 1394*“ [34];

3. scrisoare patriarhală anunțînd celor doi episcopi suspendarea si excomunicarea lor, databilă tot „*printemps-été 1394*“ [35];

4. scrisoare patriarhală anunțînd principelui Ștefan I și tuturor locuitorilor Moldovei excomunicarea lor, întrucît susțin pe cei doi episcopi; datarea : *printemps-été 1394*“ [56];

5. „Levée de l'excommunication qui frappe le clergé et la population de Moldavie, y compris les évêques, dont la suspense est cependant maintenue“ ; datare: „*fin 1396?*“ [37].

A! șaselea document astfel recuperat este datat „*vers 1393*“; „Lettre du patriarche Antoine remise à l'évêque arménien Ohanés (Johannes), pour le recommander aux autorités locales, en Petite Russie et Moldavie“ [38].

Istoria acestei afaceri — care stă la începuturile raporturilor moldo-bizantine și a cărei descîlcire a început-o Vitalien Laurent [39] — se regăsește, însă, aproape întreagă, în scrisorile din iulie 1401, din care se vede că în fruntea Mitropoliei Moldovei fusese numit, *cîndva*, întîi un anume

---

29. MM, II, nr. 667, I-II, p. 528-533 ; HI, p. 31-36 ; FHDR, p. 268-277 ; Darrouzès, *Regestes*, nr. 3226-3227, p. 447-451.

30. P. P. Panaitescu, *Hrisovul lui Alexandru cel Bun pentru episcopia armeană din Suceava (30 iulie 1401)*, în RIR, IV, 1934, p. 44-56; *Documenta Romaniae Historica*, A. *Moldova* (= DRH), I, nr. 14, p. 21.

31. V. Laurent, *Aux origines de l'église de Moldavie, Le métropolite Jérémie et l'évêque Joseph*, în „Revue des Études Byzantines“ (= REB), V, 1947, p. 166-169 (în continuare : Laurent, *Origines).*

32. Idem, *Le trisépiscopat du patriarche Matthieu I-er (1397-1410). Un grand procès canonique à Byzance au début du XV-e siècle*, în REB, 30, 1972, p. 5-166, (în continuare: Laurent, *Trisépiscopat).*

33. Darrouzès, *Regestes*, nr. 2900, p. 185-186.

34. *Ibidem*, nr. 2954, p. 228-229.

35. *Ibidem*, nr. 2955, p. 229-230.

36. *Ibidem*, nr. 2956, p. 330 În ceea ce privește destinatarul, cred că poate fi avut în vedere Roman I (1391-1394) — vezi mai departe, în text.

37. *Ibidem*, nr. 3032, p. 295.

38. *Ibidem*, nr. 2916, p. 196.

39. V. Laurent, *Contributions à l'histoire des relations de l'Église roumaine au début du XV-e siècle*, în „Académie Roumaine. Bulletin de la Section Historique“, XXVI, 1945, p. 165-184 (în continuare: Laurent, *Contributions);* idem, *Origines;* idem, *Trisépiscopat*, p. 101-106.

Theodosie, pe care moldovenii nu l-au primit; a fost trimis, apoi, Ieremia, care, nefiind nici el primit, a provocat excomunicarea întregii populații. Refuzul de a primi pe mitropoliții numiți la Constantinopol se baza pe faptul că țara avea doi episcopi, Iosif și Meletie, pe care, în urma acestor evenimente, sinodul constantinopolitan i-a depus și i-a anatemizat. Pînă la 1401, mai rămăsese doar Iosif, pe care țara îl dorea ca mitropolit — funcție în care va fi, de altminteri, confirmat în urma cercetărilor din 1401-1402.

Pe baza unei mențiuni din *Ekthésis néa*, înființarea Mitropoliei Moldovei a fost atribuită intervalului 1381—1386 [40], datare admisă — cu sau fără rezerve — de toți cei care s-au ocupat de această problemă; după opinia bizantiniștilor francezi Vitalien Laurent și Jean Darrouzès, ar fi vorba de o creație a Patriarhiei Ecumenice [41] — opinie împărtășită și de unii specialiști români [42] — în timp ce după opinia istoricului român Mircea Păcurariu inițiativa creării Mitropoliei Moldovei a aparținut principelui acestei țări, Petru I [43].

★

Acestea sînt piesele documentare, acestea — concluziile ultimilor cercetători [44]. Sînt, totuși, cîteva elemente care permit reluarea acestor chestiuni, pornind din alte direcții. Una din aceste direcții o oferă, în primul rînd, documentul emis de Alexandru cel Bun la 30 iulie 1401 pentru episcopul armean Ohanes, act în care sînt menționate scrisori de recomandare ale patriarhului ecumenic Antonie adresate principelui Moldovei. Antonie IV murise, însă, încă din *mai 1397* [45]; scrisoarea pentru recomandarea lui Ohanes avusese, deci, ca destinatar pe unul dintre predecesorii lui Alexandru cel Bun. Care anume? P. P. Panaitescu, primul editor român al acestui document din 1401, credea că destinatarul fusese Ștefan I (1394-1399) [46]. Jean Darrouzès, bazîndu-se pe interpretarea datelor cunoscute, presupune că scrisoarea patriarhului Antonie IV, datată Ivers 1393", „était peut-être rédigée de manière impersonelle, simplement pour attester la qualité d'évêque". Și adaugă : „Le fait est certainement exceptionnel et présuppose que l'évêque arménien s'est pré-

---

40. Laurent, *Origines*, p. 163; Darrouzès, *Ekthésis néa, manuel des pittakia du XIV-e siècle*, în REB, 27, 1969, p. 29-31 (în continuare: Darrouzès, *Ekthésis*). După opinia lui Radu Constantinescu (*Un sermon anonyme et l'activité littéraire de Grégoire Camblak en Moldavie*, în „Études balkaniques", 2/1976, p. 103), acest interval ar putea fi restrîns la anii *1385-1386*, avîndu-se în vedere menționarea *răposatului* despot Dobrotici.

41. Laurent, *lucrările citate*; Darrouzès, *Regestes*, p. 185-186.

42. O imagine diferită la Radu Constantinescu, *op. cit.*, și la C. Cihodaru, *op. cit.* Vezi, de asemeni, Scarlat Porcescu, *Iosif, cel dintîi mitropolit cunoscut al Moldovei*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei", 3-4/XL, 1964, p. 126-139.

43. Mircea Păcurariu, *op. cit.*

44. Cu privire la acest subiect, vezi și N. Dobrescu, *Întemeierea mitropoliilor și a celor dintîi mănăstiri din țară*, București, 1906; N. Iorga, *Condițiile de politică generală în care s-au întemeiat bisericile românești în veacurile XIV-XV*, în ARMSI, s. II, t. XXXV, 1913, (= N. Iorga, *Studii asupra Evului Mediu românesc*, București, 1984, p. 95-112); C. Marinescu, *Înființarea mitropoliilor în Țara Românească și Moldova*, în ARMSI, s. III, t. II, 1924; N. Iorga, *Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, I, ed. a 2-a, 1929, p. 59-65.

45. Cf. V. Grumel, *La chronologie* (= *Traité d'études byzantines*, I. Paris, 1958, p. 437.

46. P. P. Panaitescu, *Hrisovul lui Alexandru cel Bun*, cit., p. 52.

senté au synode avec des lettres de son propre patriarche“ [47]. Indiferent dacă scrisorile de recomandare fuseseră redactate cu destinatari numiți sau „de manière impersonnelle“, datarea lor „vers 1393“ ar conduce spre mijlocul domniei lui Roman I (1391-1394). Rămîne, însă, deplin valabilă observația cu privire la prezentarea lui Ohanes în fața sinodului constantinopolitan.

Din fericire *știm azi cam pe la ce vreme a trecut Ohanes prin Constantinopol.* Acest *Ohanes Nasredinian* fusese numit arhiepiscop al diocezei de Liov în 1380, pentru a păstori armenii din Galiția și din Moldova [48]; neputîndu-și lua în primire dioceza din cauza unor rivalități locale, asupra cărora nu e locul de a zăbovi [49], a trebuit să pribegească; după cîțiva ani de strădunțe zadarnice, s-a întors la Sis (reședința catolicosului armean), a călătorit prin Țara Sfîntă și a stat un timp pe lîngă patriarhul armean de Ierusalim [50]. Și astfel, după ce la 24 ianuarie 1388 regele Poloniei, Wladyslaw Jagello, confirma ca episcop al armenilor pe Grigore — rivalul lui Ohanes, din cauza căruia acesta nu putea intra în dioceza sa — catolicosul Teodor II (1381-1393) emitea (Sis, *18 august 1388)* o bulă (enciclică), adresată armenilor din Galiția și din Moldova, confirmînd, la rîndul său, pe Ohanes [51]. Înarmat cu această scrisoare a celui care (acum, pentru prima oară) se intitula *Patriarh al Întregului Orient,* Ohanes Nasredinian a pornit din nou spre ținutul pe care *trebuia* să-l păstorească, poposind întîi la Constantinopol; aici, a fost martor la punerea pietrei fundamentale a bisericii armene din Galata; documentul care îi atestă prezența cu acest prilej la Constantinopol datează din anul *1389* (probabil luna *mai)* [52]. *Aceasta trebuie să fie, deci, și vremea de cînd pot să dateze scrisorile (nominale sau impersonale) de recomandare din partea patriarhului Antonie IV:* aflat la Constantinopol și îndreptîndu-se spre ținuturi despre care se știa că se află sub jurisdicția Patriarhiei Ecumenice, Ohanes se va fi prezentat — cum a presupus, cu dreptate, Jean Darrouzès — sinodului, cerînd să fie sprijinit pentru a-și lua și el în primire păstoria asupra locuitorilor de alt rit creștin din aceleași ținuturi. *Dar în (mai?) 1389, Antonie* — viitorul adversar, așa de îndîrjit, al moldovenilor — *era tocmai în primele luni ale primului său patriarhat* [53].

Aceste constatări schimbă datele problemei. În adevăr, o scrisoare a patriarhului Antonie care să aibă în vedere și pe principele Moldovei (dacă nu va fi fost una adresată *direct,* cum înclin, totuși, să cred) ar fi de neimaginat în perioada conflictului care a opus principatul Moldovei Patriarhiei Ecumenice. Înseamnă, atunci, că în vremea primei păstoriri a lui Antonie IV (ianuarie 1389 — august 1390) între Moldova și Patriarhia Ecumenică erau raporturi neafectate de vreo încordare; ruperea lor va interveni — după cronologia restabalită de Jean Darrouzès — în

---

47. Darrouzès, *Regestes,* p. 196.

48. G. Petrowicz, *I primi due Arcivescovi armeni di Leopoli,* în „Orientalia Christiana Periodica“, XXXIII, 1967, p. 111-113.

49. *Ibidem,* cu multe amănunte.

50. *Ibidem,* p. 114.

51. *Ibidem,* p. 115-116.

52. *Ibidem,* p. 117.

53. V. Grumel, *op. cit.,* p. 437.

primăvara-vara anului 1394, odată cu depunerea episcopilor moldoveni și excomunicarea domnitorului, a boierilor și a întregii populații [54], după ce Ieremia nu fusese primit ca mitropolit al Moldovei, funcție în care fusese transferat de Antonie IV pe la 1391-1392 [55].

Este ciudat de constatat deosebirea fundamentală dintre cazul lui Theodosie și cel al lui Ieremia. Din punctul de vedere al moldovenilor, n-ar fi fost nici o deosebire : „A venit anume kyr Theodosios acela și din această cauză nu s-a oprit de loc, ci a făcut repede calea întoarsă și din nou kyr Ieremia apoi, dar nici el n-a zăbovit cîtuși de puțin, ci numai a recurs și el la încercările în care ne-a aruncat și pe noi...“ [56]. La Constantinopol, însă, întoarcerea celor doi ierarhi nu a produs aceleași efecte. Faptul că Theodosie nu a fost primit în Moldova nu a declanșat, se pare, nici un conflict și el dispare în același mister din care apăruse și din care îl va scoate un moment la lumină numai mențiunea din scrisoarea (și aceasta cunoscută indirect!) din 1401 a moldovenilor, citată mai sus; din contra, neprimirea lui Ieremia aduce excomunicarea ! Theodosie nu păstrează titlul de mitropolit al Mavrovlahiei, pe cîtă vreme Ieremia va apare cu el în sinod, începînd din martie 1393, va pleca cu el la Târnovo și nu va fi de acord să renunțe la el prin demisie [57]. Vitalien Laurent a explicat această deosebire acum aproape patru decenii : cînd Theodosie a venit în Moldova, „les moines Joseph et Mélèce, désignés par le prince et ses notables, n'avaient pas encore usurpé le trône; autrement la mesure de l'excommunication eut été prise à son instigation et non à celle de son successeur“ [58].

Reordonarea datelor problemei în funcție de precizarea adusă prin datarea la *1389* a scrisorii de recomandare a patriarhului Antonie pentru Ohanes îngăduie adîncirea explicațiilor.

Dacă un scaun mitropolitan pentru Moldova s-a creat — cum rezultă, totuși, din *Ekthésis néa* — cel mai tîrziu în prima jumătate a anului 1386 [59], numirea și trimiterea primului titular nu putea să întîrzie prea mult: sosirea lui Theodosie și întoarcerea sa grabnică nu se pot plasa decît aproximativ în aceeași vreme cu crearea însăși a scaunului mitropolitan pentru Moldova, adică într-un interval care ar urca pînă *cel mai tîrziu* în anul 1387 (în cazul cînd crearea Mitropoliei ar fi la limita sa cronologică superioară, în vara lui 1386). Și atunci ar însemna că s-a așteptat trecerea a vreo patru-cinci ani pînă la numirea unui nou titular pentru Mavrovlahia, de vreme ce transferul lui Ieremia este databil pe la 1391-1392?! Și, pînă la această dată, relațiile Patriarhiei cu Moldova au rămas suficient de neîncordate pentru ca, în 1389, patriarhul Antonie IV să se gîndească a recomanda principelui Moldovei pe episcopul armean Ohanes ?!

Este, evident, în acest „scenariu“ ceva care nu se potrivește sau nu este suficient explicat: ceea ce fusese acceptabil pentru patriarhul Antonie în primul său pontificat (1389-1390) devine inacceptabil în cursul celui de-al doilea (1391-1397)' Întrebarea vine de la sine: ce a putut

---

54. Darrouzès, *Regestes*, p. 228-237.
55. *Ibidem*, p. 185-186.
56. MM, II, nr. 667, II, p. 531 ; HI, p. 34-35; FHDR, p. 275.
57. Laurent, *Origines*, p. 165-167; idem, *Trisépiscopat.*
58. Laurent, *Origines*, p. 164.
59. Poate încă și mai devreme (1381-1384) ? Cf. Darrouzès, *Regestes*, p. 185.

determina pe patriarhul Antonie să-și schimbe atitudinea imediat după începutul celui de-al doilea pontificat (martie 1391) ? Să fie, totuși, vorba de crearea însăși a Mitropoliei Moldovei, cu Theodosie în frunte, *în 1389*, cum a sugerat, în treacăt, Jean Darrouzès [60]?

Se mai adaugă faptul că dacă evenimentul în cauză s-ar plasa, totuși, în intervalul 1381-1386, Mitropolia Moldovei ar fi o creațiune a patriarhului Nil (1380-1388) și, în acest caz, ar fi curioasă absența, în documentele din iulie 1401, a oricărei aluzii la Nil, „părintele spiritual" al emitentului de la 1401, patriarhul Matei I [61]. Exprimînd această nedumerire, Jean Darrouzès mai adaugă o sugestie, pe lîngă aceea referitoare la anul 1389, citată mai sus; el arată că Vitalien Laurent „place l'ordination de Théodose en 1386, ou peu avant, en se référant à la date de *l'Ekthésis* de Nil. La date de ce document ne semble pas assez sure [62] pour appuyer cette conclusion, mais *l'activité un peu desordonnée du patriarche Nil durant les années 1381-1384* se manifeste par les actes concernant Poimèn de Russie, Denys de Souzdal, Cassien de Vidin, que *le patriarche Antonie devra réviser de 1389 à 1393-1394. Le même rapport peut être admis entre la nomination d'un métropolite Théodose pour la Moldavie, sous Nil, et celle de Jérémie, sous Antoine*" [63]. Și, în alt loc, apropiindu-se și mai mult de ceea ce mi se pare a fi miezul chestiunii, Jean Darrouzès scrie : „Le cas de la Moldavie est particulièrement obscur et d'autant plus troublant que la création du premier métropolite Théodose purrait ëtre assez rapprochée, dans le temps, de cet accord entre le patriarche et l'empereur où la compétence exclusive du pouvoir impérial en matière de division territoriale est réaffirmée avec force" [64]. Este vorba, aici, de actul semnalat de Vitalien Laurent încă din 1945 [65], dar publicat abia un deceniu mai tîrziu: acordul încheiat pe la 1380/1382 în Mănăstirea Stoudios din Constantinopol între împăratul Ioan V și patriarhul Nil [66]. Conform articolului al doilea al acestui acord, „les transferts, promotions, rangs et sièges ainsi que les collations, à titre de bénéfice, d'une autre église aux évêques appartiennent à l'empereur, sans l'assentiment duquel que rien ne se fasse en la matière, vu que c'est là un privilège antique de la couronne" [67].

Acordul de la Stoudios are o semnificație deosebită, el consacră „officiellement les prérogatives séculaires et les empiétements succesifs du chef de l'État. Et la servitude de l'Eglise sera plus lourde que jamais" [68]. Prerogativele erau, în adevăr, străvechi, țineau de dreptul cutumiar și, de-a lungul secolelor, fuseseră exercitate cu mai multă sau mai puțină îngăduință sau rigoare. „Le fait nouveau ici c'est que Jean V, en lutte avec un clergé en mal d'émancipation, ait exigé, pour la pre-

---

60. Darrouzès, *Regestes*, p. 185 : „L'intense activité du patriarche Antoine durant l'année 1389 offre une autre possibilité et la nomination de Théodose à cette date n'est pas à exclurer". Vezi, însă, și Darrouzès, *Ekthèsis*, p. 30, 35, 47.

61. Darrouzès, *Regestes*, p. 449 și 451.

62. Vezi, totuși, Darrouzès, *Ekthésis*, p. 30 și 47.

63. Darrouzès, *Regestes*, p. 185 (subl. n.).

64. *Ibidem*, p. 260.

65. Laurent, *Contributions*, p. 171 și 182, n. 1.

66. V. Laurent, *Les droits de l'empereur en matière ecclésiastique, L'accord de 1380/1382*, în REB, 13, 1955, p. 5-20, (în continuare: Laurent, *Les droits)*. Vezi și Darrouzès, *Regestes*, nr. 2699.

67. Laurent, *Les droits*, p. 17.

68. *Ibidem*, p. 11.

mière fois, semble-t-il, dans l'histoire des rapports de l'Église avec l'État, que ses prérogatives lui soient remises par écrit et que leur valeur canonique fut garantie solennellement par serment" [69].

Astfel, întrucît crearea scaunului mitropolitan pentru Moldova s-a petrecut oricum înainte de 1391, evenimentul se plasează în ultimii ani ai domniei împăratului Ioan V (1341-1376, 1379-1391), adică tocmai în vremea cînd basileul își exercita din plin dreptul său „de remanier à son gré exclusif la carte du Patriarcat par création, promotion ou abaissement de sièges, collations d'évêchés à titre de bénéfice, transferts d'évêques" [70]. Dacă, deci, rolul principal în crearea noii dioceze l-a avut — conform articolului al doilea al acordului de la Stoudios — împăratul Ioan V, mai multe concluzii se desprind de la sine.

S-ar explica, în primul rînd, nucleul vechilor tradiții moldovene care atribuie *unui împărat Ioan Paleologul* un anumit rol în întemeierea Mitropoliei Moldovei; peste acest nucleu, se vor depune, de-a lungul secolelor, alte straturi de tradiții — *tradiții culte*, de data aceasta, născute din compilarea diverselor surse de care dispuneau cărturarii români din Moldova veacurilor XVII-XVIII [71].

S-ar explica, în al doilea rînd, de ce în timpul primului său patriarhat Antonie a acceptat situația din Moldova așa cum a găsit-o la începutul anului 1389 (ceea ce ar plasa, cu mai multă siguranță, poate, episcopul Theodosie înainte de această dată).

S-ar explica, în al treilea rînd, absența actelor relative la Moldova din *Codex Vindob. histor. gr. 48*, „le dossier de Nil" [72], care începe cu acte din 1380.

În al patrulea rînd, într-un asemenea caz, am fi obligați să admitem *existența unui prim raport moldo-bizantin, stabilit prin soli, între basileu și principele Moldovei* — adică între Ioan V și Petru I — *pe la 1381-1386*, ceea ce ar explica și cealaltă parte a vechii tradiții moldovene, referitoare la instituirea unei ordini politice după model bizantin (ceea ce mai tîrziu se va interpreta drept trimiterea titlului de *rege*, după Luccari, ori a celui de *despot* împreună, totuși, cu o *coroană regală*, după Cantemir).

E de la sine înțeles că atîta vreme cît Ioan V a trăit, patriarhii — Nil (1380-1388), Antonie (1389-1390) și Macarie (1390-1391) — nu au îndrăznit să calce acest acord, ale cărui clauze pare că se întrevăd încă din iunie 1380, cînd se spune că episcopul de Kernitza a fost promovat la demnitatea de mitropolit „în conformitate cu sfînta dispoziție a prea puternicului și sfîntului [...] stăpîn autocrat" [73]. Jumătate din cazul Moldovei se regăsește în cazul acesta; pentru cealaltă jumătate, exemplul

---

69. *Ibidem*, p. 12.

70. *Ibidem*, p. 7.

71. Cf. Al. Elian, *Moldova și Bizanțul* (cit. *supra*, n. 6); Ștefan S. Gorovei, *Un episod din „recuperarea" Bizanțului: prima „operă" a spătarului Nicolae „Milescu"*, în AIIAI, 2/XXII, 1985, p. 441-460, (v. și p. 805-806). Pentru continuarea cercetărilor: idem, *Un cărturar uitat: logofătul Grigoraș*, în AIIAI, 2/XXIII, 1986, p. 681-698 și *Note și îndreptări pentru istoria Mitropoliei Moldovei (II)*. I. *Egumeni ai Mănăstirii Bistrița în veacurile XVI-XVIII*; II. *O biografie nescrisă: mitropolitul Gheorghe IV al Moldovei* (MMS), an. LXIII, 1987, nr. 4, p. 69-82.

72. Laurent, *Les droits*, p. 14.

73. *Ibidem;* MM, II, p. 10; FHDR, p. 214-215.

ni-l oferă transferarea, *de către împărat,* a episcopului de Kitros în scaunul de mitropolit al Lacedemoniei, în 1382 [74].

Moartea împăratului (16 februarie 1391) coincide aproape cu revenirea lui Antonie în scaunul patriarhal (martie 1391) iar transferul lui Ieremia în scaunul mitropolitan al Moldovei nu va întîrzia : „Quel qu'ait été le sort de Théodose, Jérémie fut nommé *au plus tôt à la fin de 1391, au plus tard à la fin de 1392*“ [75]. Actul acesta — cu succesiunea de evenimente deja cunoscute — pare a fi, după promptitudinea execuției, o adevărată reglare de conturi : în adevăr, după moartea lui Ioan V acordul de la Stoudios a căzut în desuetudine și a trebuit să treacă un sfert de secol pentru ca un nou incident, legat tot de Biserica Moldovei, să determine pe Manuel II să ceară și să obțină să i se reconfirme de către sinod „ses droits d'empereur en matière ecclésiastique“ [76]. În baza acestor drepturi, reîntărite în 1416, Manuel II și Ioan VIII au fost cei care au numit pe unii dintre succesorii lui Iosif în scaunul mitropolitan al Moldovei; pe fostul episcop de Poleanina (probabil Macarie), la 1415-1416 [77] și pe Ioachim la 1447 [78].

Dar, pentru a avea un tablou mai complet, trebuie adăugat imediat că *în același an 1391 (spre sfîrșitul său, probabil) moare și principele Moldovei, Petru I (1375-1391).* Și atunci, nu sîntem oare îndreptățiți să ne întrebăm dacă în toate aceste evenimente — moartea împăratului Ioan V (februarie 1391), revenirea lui Antonie IV la Patriarhie (martie 1391), moartea lui Petru I al Moldovei [decembrie (?) 1391], pe de o parte, și, pe de altă parte, trimiterea lui Ieremia ca mitropolit al Moldovei „au plus tôt à la fin de 1391, au plus tard à la fin de 1392“ — este doar o succesiune temporală și nu cumva și una cauzală ?!

Din actele păstrate și din cele „recuperate“ de Jean Darrouzès, se vede că excomunicarea menționată în mai 1395 nu lovise, totuși, pe Ștefan I (1394-1399), iar datarea ei „printemps-été 1394“ conduce, mai degrabă, spre sfîrșitul domniei lui Roman I (1391-1394). Scrisoarea patriarhului Antonie din mai 1395 către Ștefan I este, fără îndoială, un răspuns [79] la o scrisoare a acestuia din urmă (gest repetat și de Alexandru cel Bun după ce va lua domnia) și din textul ei se înțelege că Ștefan vodă se adresase astfel pentru prima oară patriarhului. Și s-ar părea că, pînă în toamnă, Ștefan I i-a scris încă o dată, *adresîndu-se, însă, și basileului*, căci mandatul mitropolitului de Mytilene, din *septembrie* al aceluiași an *1395*, menționează nu numai „scrisorile patriarhale către principii locului“, dar și „decizia preaputernicului și sfîntului [...] stăpîn autocrat“ [80]. Ulterior, pentru sprijinirea cererilor sale la Constantinopol,

74. Laurent, *Les droits*, p. 13 și 20.

75. Darrouzès, *Regestes*, p. 185 (subl. n.); v. și N. Iorga, *Istoria Bisericii românești*, cit., p. 60, „pe la 1392“.

76. Laurent, *Les droits*, p. 6.

77. Laurent, *Contributions*, p. 181-184 ; idem, *Les „Mémoires“ du Grand Ecclesiarque de l'Église de Constantinople Sylvestre Syropoulos sur le Concile de Fiorence*, Paris, 1971, p. 100-104 ; FHDR, p. 364-369.

78. M. Lascaris, *Joachim, métropolite de Moldavie et les relations de l'Église moldave avec le Patriarcat de Pec et l'Archevechè d' Achris au XV-e siècle*, în „Académie Roumaine, Bulletin de la Section Historique“, XIII, 1927 ; FHDR, p. 360-361.

79. Darrouzès, *Regestes*, p. 260.

80. Cf. *supra*, n. 25.

Ștefan I a apelat, se pare, și la regele Poloniei, Wladyslaw Jagello, și la Kiprian, mitropolit (1389-1406) al Kievului și al Rusiei Mari [81]; răspunzînd acestora, în ianuarie 1397, Antonie IV le anunța trimiterea arhiepiscopului de Bethleem, al cărui mandat, din aceeași dată, îi atestă puterile sale de exarh patriarhal pentru Mavrovlahia și Halici [82]. A atribui lui Kiprian — cum s-a încercat nu de mult [83] — pe baza acestei corespondențe, intenția de a subordona scaunului de Kiev Mitropolia Moldovei (de care ar fi depins și scaunul Târnovei, în virtutea faptului că Ieremia al Mavrovlahiei fusese desemnat, la 1393, ca locțiitor acolo!) mi se pare cu totul hazardat și nefondat.

Astfel, dacă crearea diocezei moldovene (sau inițierea demersurilor pentru crearea ei) se plasează în acea atmosferă de preeminență a puterii seculare care a urmat acordului de la Stoudios, din 1380/1382, în schimb desfășurarea întregului conflict pentru titularul scaunului mitropolitan al Moldovei se plasează tocmai în intervalul în care Patriarhia Ecumenică a încercat, după moartea lui Ioan V, să facă uitate prevederile acestui acord și să stăvilească imixtiunea imperială în afacerile ecleziastice. Graba cu care Antonie, redevenit patriarh ecumenic, a transferat în Moldova pe Ieremia, nu a însemnat, însă, doar reluarea, cu o mînă fermă, a afacerii Bisericii Mavrovlahiei, ci și reactualizarea și aplicarea unei mai vechi hotărîri a Patriarhiei: anume, se hotărîse la 1355 de a nu se mai numi „în vrednicia de mitropoliți" clerici proveniți din localnicii diocezei, „rezervînd această cinste numai pentru clerul ridicat și binecuvîntat de Dumnezeu din slăvita cetate a Constantinopolului" [84]. Iosif era lovit și de această prevedere, el fiind — cum se spune explicit în scrisorile din 1401 (care citează cuvintele solilor moldoveni) — *un om al locului*.

Se poate pune și întrebarea dacă nu cumva ceea ce l-a „absolvit" pe Iosif la 1401-1402 de respectarea acestei prevederi nu-l va fi ocrotit și înainte de 1391 : puterea imperială. Compromisul de la Stoudios a funcționat cîtă vreme a trăit împăratul Ioan V și a fost revitalizat în 1401, în împrejurările dramatice ale lungului asediu otoman, poate și prin mijlocirea lui Mircea cel Bătrîn, domnul Țării Românești (1386-1418), sub ale cărui auspicii debutează domnia lui Alexandru cel Bun, în aprilie 1400.

Și nu este de exclus posibilitatea ca și la 1401 Alexandru cel Bun să se fi adresat, pentru stingerea conflictului, *tot împăratului* — în cazul de față, *Ioan VII*, lăsat coregent (pînă în septembrie 1402) pe tot timpul călătoriei occidentale a unchiului său, împăratul titular Manuel II. Fapt care, cum am încercat să arăt în alt loc [85], a putut contribui, și el, la complicarea tradiției despre întemeierea Mitropoliei Moldovei.

---

81. Petru I și-a depus jurămîntul de vasalitate la Lwów, în 1387, în prezența mitropolitului Kiprian de Kiev.

82. Cf. *supra*, n. 26-27.

83. E. P. Naumov, *K istorii letopisnogo „spiska russkih gorodov dal'nih i blijnih"*, în *Letopisi i kroniki. Sbornik statei 1973 g. posviașcen pamiati A. N. Nasonova*, Moscova, 1974, p. 150-163 (vezi recenzia semnată de Alexandru Andronic în AIIAI, XVI, 1979, p. 573-576).

84. Gh. I. Moisescu, Ștefan Lupșa, Alexandru Filipașcu, *Istoria Bisericii române*, I, București, 1957, p. 178 ; Scarlat Porcescu, *op. cit.*, p. 130, n. 26 ; Răzvan Theodorescu, *op. cit.*, p. 204 ; Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 261.

85. Cf. *supra*, n. 71.

★

Deopotrivă de dificil este de a stabili chipul în care s-a desfășurat această primă etapă, din secolul XIV, a raporturilor moldo-bizantine, în legătură cu crearea supremei instituții eclesiastice a țării, ca și determinarea cronologică a evenimentelor. Sînt, de fapt, două chestiuni într-o strînsă corelație: mai multă ordine și mai multă limpezime în succesiunea faptelor pot fi hotărîtoare în lămurirea modalității desfășurării lor pînă la atingerea țelului final, după cum cronologia însăși se poate clarifica prin mai buna cunoaștere a diferitelor demersuri, pornite dintr-o parte sau din cealaltă.

Încă din 1947, Vitalien Laurent avusese în vedere cele două modalități prin care s-ar fi putut ajunge la crearea Mitropoliei Moldovei: inițiativă patriarhală sau inițiativă locală [86]. Chiar și în al doilea caz, spunea Laurent, apelul la Patriarhia Ecumenică era de neînlăturat: „Le pouvoir séculier pouvait faire sacrer un évêque et l'installer dans la principauté qui en était dépourvue, mais il ne lui appartenait pas d'y instituer une nouvelle province ecclésiastique. Le recours à un Patriarcat était de rigueur absolue" [87]. Și, cîteva rînduri mai jos, în legătură cu „la nomination à un siège métropolitain" — presupusă de unii autori ca aparținînd mitropolitului Antonie de Halici (1371-1391) — Laurent nuanțează afirmația de mai sus, arătînd că acest privilegiu aparținea „*exclusivement à l'empereur ou au patriarche* et son synode" [88]. El opta, însă, pentru prima soluție — inițiativă patriarhală [89] — și, astfel, trebuia să conchidă că refuzul moldovenilor de a primi pe mitropoliții trimiși de la Constantinopol, *paralel (după opinia sa) cu ungerea lui Iosif la Halici,* „ramena en fait le siège [de Moldovalachiel au rang d'évêché suffragant de Halicz" [90]: „En recourant à la servilité ou à l'ignorance du métropolite de Halicz, le voévode [= Petru II rabaissait du coup le titre de son Eglise ramenée au rang de simple évêché" [91]. Era, dealtminteri, un punct de vedere afirmat încă din 1945: „l'usurpation de Joseph mettait le siège de Suceava dans la position mineure d'évêque suffragant de Halicz" [92].

Lucrurile nu mi se par, totuși, atît de simple, încît să permită afirmații atît de tranșante. *O înfeudare eclesiastică a Moldovei față de Halici a putut fi, realmente, inițiată de Petru I, ca principe al acestei țări?*

Trebuie să se considere, din capul locului, că, în chip firesc, nici un principe, laic sau eclesiastic, șef de Stat sau de Biserică, *nu tinde spre o poziție subordonată,* ci, din contra, spre cîștigarea independenței depline sau a unei cît mai largi autonomii, care să-i asigure libertatea de acțiune, în interior ca și în exterior. În acest sens, trebuie spus că principii Moldovei au manifestat întotdeauna o grijă deosebită pentru neatîrnarea Bisericii lor: o dovedește graba cu care, curînd după căde-

---

86. Laurent, *Origines,* p. 164.
87. *Ibidem,* p. 160.
88. *Ibidem,* (subl. n.).
89. Aceeași opinie la Darrouzès, *Regestes,* p. 185-186: „La seule chose qui paraît certaine pour le moment, c'est que la création de cette métropole moldave est une initiative du patriarcat de Constantinople; contrairement à ce qui s'est passé en Hongrovalachie, les autorités locales de Moldavie n'ont pas sollicité les premières cette création".
90. Laurent, *Origines,* p. 168.
91. *Ibidem,* p. 162.
92. Laurent, *Contributions,* p. 171.

rea Constantinopolului, în 1453 chiar, *a fost alungat* ultimul mitropolit grec, Ioachim [93], cel numit prin transfer de împăratul Ioan VIII în noiembrie 1447 [94]; o dovedește atitudinea care a determinat *ștergerea din pomelnice* a numelor tuturor mitropoliților greci din perioada 1415/1416-1453 [95]; o dovedește opoziția față de încercarea, la mijlocul secolului XVI, de înfeudare față de Arhiepiscopia de Ohrida [96]; o dovedește încercarea lui Ieremia vodă Movilă (1595-1606) de a ridica, pe la 1597-1598, Mitropolia Moldovei la rangul de patriarhie, pentru propriul său frate, mitropolitul Gheorghe III [97]; o dovedește și mîndria cu care acesta din urmă își afirma deplina independență în 1599: „non conosce per superiore il Patriarca di Constantinopoli, nè altro Patriarca d'Oriente" [98]; o dovedesc, în fine, chiar texte pornite din cancelaria Porții otomane, la 1617 [99] și la 1786 [100].

Acestei observații de ordin general i se poate adăuga, însă, și una de ordin special: perioada însăși — al cărei început se plasează în intervalul *1381-1386* — cînd se presupune că, acceptînd și susținînd „l'usurpation de Joseph", „le voévode rabaissait du coup le titre de son Eglise", nu este alta decît *aceea în care Petru I (1375-1391), în a doua parte a domniei sale, își conduce cu o mînă fermă țara spre un complex de relații internaționale care să-i asigure statutul cel mai favorabil cu putință* [101]. *Ar fi greu de presupus că tocmai acum, cînd se căuta cu grijă ocolirea oricărei acțiuni care ar fi putut aduce noi dependențe, principele însuși să fi întreprins ceva contrar acestei direcții fundamentale din programul său politic.*

Este, întîi, vremea cînd, respingînd agresiunea lituaniană din 1377, Petru I se îndepărtează de blocul angevin, format (1370) prin unirea celor două regate — ungar și polon — sub o singură coroană, a lui Ludovic cel Mare; este, apoi, vremea cînd, după moartea lui Ludovic cel

---

93. M. Lascaris, *op. cit.;* P. Ș. Năsturel, *Urmările căderii Țarigradului pentru Biserica românească,* în „Mitropolia Olteniei", 1-2/XI, 1959, p. 45-73. Ioachim a fost înlocuit de Teoctist I în scaunul de la Suceava în cursul *verii lui 1453* — asupra acestui punct nu poate fi nici o îndoială! Sfințirea lui Teoctist I — la Pec. după cum a dovedit M. Lascaris — nu poate fi fixată decît *în 1453*, de vreme ce lespedea sa funerară, de la Mănăstirea Putna, arată că el a murit în noiembrie 1478, după (conform cronicii) 25 de ani de păstorie. Scrisoarea datată doar „Sandomir, 16 aprilie" (fără an), reprodusă de M. Lascaris *(op. cit.,* extras, p. 4), a fost redactată, fără îndoială, în 1454, dat fiind că autorul său (prezumat), cardinalul Zbigniew Olesnicki, a murit la 1 aprilie 1455.

94. Cf. *supra,* n. 78.

95. Dimpotrivă, în pomelnicul cel mai vechi al Mănăstirii Bistrița, se pot găsi numele unor ierarhi necunoscuți altminteri!

96. Cf. Mihai Maxim, *Les relations des Pays Roumains avec l'Archevêché d'Ohrida à la lumière de documents turcs inédits,* în „Revue des Études Sud-Est Européennes", 4/XIX, 1981, p. 653-671. Îmi propun să revin asupra acestui subiect într-un studiu viitor.

97. N. Iorga, *Istoria Bisericii românești,* cit., p. 238-239; N. I. Șerbănescu, *Legăturile patriarhului Meletie Pigas cu Țările Române,* în BOR, 7-9/LXIV, 1946, p. 367-369; Nestor Vornicescu, *Realități și posibilități ecleziastice la valahi în vremea lui Mihai Viteazul,* în BOR, 5-6/XCIII, 1975, p. 673-674.

98. Hurmuzaki, *Documente,* III, 1, p. 546-547; *Călători străini despre Țările Române,* IV, București, 1972, p. 37.

99. Tahsin Gemil, *Relațiile Țărilor Române cu Poarta otomană în documente turcești 1601-1712,* București, 1984, nr. 68, p. 177.

100. Cf. „Buletinul Comisiei Istorice a României", 3, 1924, p. 16-17.

101. Cf. Ștefan S. Gorovei, *Poziția internațională a Moldovei,* citat *supra,* n. 16,

Mare (1382), Petru I a reușit să păstreze o prudentă distanță egală față de toți vecinii săi care își disputaseră, în etape diferite, stăpînirea asupra Haliciului. Aici, scaunul mitropolitan fusese reînființat în mai 1371, avînd ca titular pe un Antonie, între ale cărui drepturi era și acela *de a numi și unge episcopi* [102]. *Din acest drept va deriva ridicarea lui Iosif la rangul episcopal, desigur la cererea lui Petru I*, demers care stă la originea creării supremei instituții eclesiastice a principatului moldav.

Cum s-a ajuns să se adreseze această cerere mitropolitului de Halici? *Cînd* a fost ea adresată? *Care* putea fi conținutul ei? Parțial, la aceste întrebări s-au dat, deja, răspunsuri, bazate pe mențiunea din *Ekthésis néa* și datarea ei la 1381/1386, ca și pe interpretarea unor știri din actul sinodal din 26 iulie 1401. E de văzut, însă, dacă nu se pot aduce în această dezbatere și alte elemente.

În hotărîrea sinodală din 26 iulie 1401, se arată că solii moldoveni au pledat în favoarea lui Iosif argumentînd că el, fiind „un localnic și înrudit cu familia domnitoare a țării [ἀλλ ἐκεῖθεν ὢν τοπικός καὶ συγγενὴς τῶν τοῦ τόπου αὐθέντων, adică, literal: localnic și dintr-un același neam cu stăpînitorii [principiil locului, a fost trimis de către toți [moldovenii] la mitropolitul [Antoniel de Halici, care are [= avusese] de la sinod permisiunea de a hirotonisi episcopi pentru *episcopiile din părțile Rusiei Mici, printre care era și Asprokastron*, fiind astfel hirotonisit de către acela [= Antonie de Halicil ca episcop legitim pentru aceștia [= moldovenil, astfel că a ajuns la ei în frunte [a Bisericiil nu venind din altă parte...". În felul acesta, spuneau solii, Iosif devenise „episcop legitim în Moldovlahia" [103].

Două formule din acest text au stîrnit discuții: cea privind înrudirea lui Iosif cu „stăpînii locului" [104], συγγενὴς find interpretat și în sensul etnic [105], problemă rezolvată, însă, prin precizările aduse de Vitalien Laurent [106], și cea privind menționarea Cetății Albe (Asprokastron, Maurocastrum). Explicația pentru citarea — *aici, pentru prima și ultima oară* în actele acestei afaceri, dar *în strînsă legătură cu legitimitatea episcopatului lui Iosif* — s-a căutat în două direcții; pentru cei mai mulți istorici, este vorba de hirotonisirea lui Iosif ca episcop de Asprokastron, chiar dacă nu va fi rezidat efectiv acolo, revitalizîndu-se, astfel, un mai vechi episcopat, sufragan al Haliciului și ai cărui titulari nu sînt prea bine cunoscuți [107]; pentru alți istorici, ar fi fost vorba numai de a se arăta „întinderea jurisdicției Mitropoliei de Halici" [108]. C. Marinescu

---

102. MM, I, nr. 319, p. 579; HI, p. 9-10; FHDR, p. 211.

103. MM, II, nr. 667, p. 529; HI, p. 32-33; FHDR, p. 270-271.

104. S-a creat, chiar, și un nume care nu a existat niciodată și pe care înaltul ierarh moldav nu l-a purtat niciodată: *Iosif Mușat* — cf. Ioan A. Grigoroiu, *Iosif (Ioasaf) I Mușat, mitropolitul Moldovei (1373-1410)*, București, 1898. Acest nume, compus arbitrar, circulă încă și în zilele noastre: Radu Constantinescu, BOR, 3-4/XCIII, 1975, p. 317 și 7-8/XCIV, 1976, p. 785; urmînd istoriografiei române, acest nume apare și la Cesare Alzati, *Terra romena tra Oriente e Occidente. Chiese ed etnie nel tardo '500*, Milano, 1982 p. 200: „Giuseppe Musat".

105. N. Iorga, în HI, p. 32, n. 5; idem, *Condițiile de politică generală*, cit., p. 409 (ed. 1984, p. 111); C. Marinescu, *Înființarea mitropoliilor*, cit., p. 263, n. 3; P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, București, 1944, p. 229, n. 24.

106. Laurent, *Origines*, p. 159 (și nota 5).

107. Cf. Gh. I. Moisescu, Șt. Lupșa, Al. Filipașcu, *Istoria Bisericii Române*. p. 143, 175-176; Răzvan Theodorescu, *Bizanț, Balcani, Occident*, p. 198-199.

108. C. Marinescu, *op. cit.*, p. 263, n. 4; P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 229, n. 24.

ajunsese la această concluzie — combătută de altfel, imediat de N. Iorga [109] — pe baza următorului raționament: dacă Iosif „s-ar fi strămutat de la Cetatea Albă, *care nu aparținea în această vreme Moldovei* [...], atunci desigur că nu s-ar mai fi putut spune că nu venise din altă parte“ [110]. Între timp, însă, premisa că în ultimele două decenii ale veacului XIV Asprokastron n-ar fi aparținut Moldovei și-a dovedit șubrezenia, dacă nu chiar netemeinicia, și tocmai din acest punct se poate încerca să se reia abordarea acestui complex de probleme, deopotrivă tulburi și tulburătoare. *Căci între crearea Mitropoliei Moldovei, cu primele raporturi moldo-bizantine, și extinderea controlului moldovenesc asupra Cetății Albe este o legătură și cronologică, dar și cauzală,* întrevăzută acum șase decenii de I. Minea [111].

În funcție de deschiderea, pe la 1380-1382, a „drumului moldovenesc“ [112], care unea orașul Lwów cu Cetatea Albă și care va antrena emiterea primelor monede [113] și însăși acceptarea suzeranității Coroanei polone în 1387 [114], extinderea Moldovei pînă la extrema sa frontieră sudică — țărmul Mării Negre, incluzînd și cetatea de la limanul Nistrului — poate fi plasată *înainte de 1380/1382* [115]; celălalt termen, *post quem*, nu poate fi decît anul *1371*, cînd se recomanda lui Antonie de Halici să apeleze, la nevoie, la mitropolitul Ungrovlahiei, dovadă că în tot întinsul spațiu dintre cele două eparhii lipsea, *atunci*, orice alt ierarh — care, în lumina celor de mai sus, n-ar fi putut fi decît episcopul de Asprokastron (indiferent de întinderea diocezei sale). Intervalul astfel obținut — 1371-1380/1382 — poate fi redus, de altfel, și mai mult, avînd în vedere că pînă la 1375 domnește Latcu vodă (1367-1375), care *tocmai în 1371* crease episcopatul catolic de la Siret, adoptînd el însuși catolicismul. În cadrul acestui interval *1375-circa 1380*, m-am oprit altădată — și nu văd încă un motiv pentru a renunța la această presupunere — că Asprokastron a revenit Moldovei după episodul luptei cu lituanienii, în decembrie 1377, care a marcat și sfîrșitul condominiului sau suzeranității lui Iurie Koriatovici în Moldova [116]. Păstrînd, deocamdată, aici [117], intervalul *1375-circa 1380*, succesiunea *cronologică, dar și cauzală*, pe care am invocat-o mai sus, este suficient de bine pusă în

---

109. „Revista Istorică“, X, 1924, p 151.
110. C. Marinescu, *op. cit.*, (subl. n.).
111. „Revista Arhivelor“, 2/II, 1926, p. 399.
112. Cf. P. P. Panaitescu, *La route commerciale de Pologne à la mer Noire au Moyen Âge*, RIR, III, 1933, p. 172-193 (versiunea română în volumul *Interpretări românești*, București, 1947, p. 107-129). Mai nou, N. A. Mohov, *Moldavskij torgovyj put' v XIV-XVV vv.*, în volumul colectiv *Pol'ša i Rus'*, Moscova, 1974, p. 293-307; Șerban Papacostea, *Începuturile politicii comerciale a Țării Românești și Moldovei (secolele XIV-XVI). Drum și stat).* în „Studii și materiale de istorie medie“, V, 1983, p. 35-49.
113. Ștefan S. Gorovei, *Cu privire la data primelor monede moldovenești*, loc. cit., ; idem, *Armoiries et rapports politiques*, loc. cit., (cf. *supra*, n. 16).
114. *Ibidem;* v. și Veniamin Ciobanu, *Țările Române și Polonia. Secolele XIV-XVI*, București, 1985, p. 15-18.
115. Cf. G. I Brătianu, *Demetrius princeps Tartarorum (Ca. 1360-1380)*, în „Revue des Études Roumaines“, IX-X, 1965, p. 39-46; Victor Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, p. 326-329. Cît despre inscripția de la Cetatea Albă, datată „7 septembrie 1399“ (Victor Spinei, *op. cit.*, p. 330), am arătat că ea nu poate fi luată în serios pentru *această* dată (AIIAI, XIX, 1982, p. 657-659).
116. Ștefan S. Gorovei, *Poziția internațională a Moldovei*, loc. cit., p. 206-209.
117. Voi reveni într-un studiu special.

evidență și în lumina ei se cuvine a reciti textul documentului din 26 iulie 1401, în care se afirmă categoric: *între episcopiile sufragane mitropoliei Haliciului se număra și cea de Asprokastron, pentru care, cîndva (oricum înainte de 1391), fusese hirotonisit Iosif la Halici.*

Pe calea spre crearea supremei instituții eclesiastice a țării, *reînvierea episcopatului de Asprokastron, cu Iosif în fruntea sa, trebuie considerată ca fiind primul pas* și el a fost făcut prin apelul la autoritatea ierarhic superioară: mitropolitul Haliciului. Întrucît acest pas aducea, în adevăr, Moldova întreagă „au rang d'évêché suffragant de Halicz“ [118] și întrucît Haliciul a fost, pînă la moartea lui Ludovic cel Mare (septembrie 1382), sub directă administrație ungară (fiind considerat proprietate a Casei de Anjou), sînt înclinat să cred că — *pentru a se evita o dependență, prin filieră eclesiastică, de partea ungurească a dublului regat angevin* — cererea lui Petru I pentru episcopatul de Asprokastron n-a fost adresată la Halici decît după această dată, adică cel mai devreme pe la 1383-1384. Și poate că nu este doar o întîmplare faptul că tocmai în acest interval, anume la 1 mai 1384, Petru I a acordat un privilegiu bisericii dominicanilor din Siret, fondată de mama sa, „illustris et nobilissima domina Margarita“ [119]: dominicanii aceștia din Siret erau în dependența celor din Lwów, în a căror arhivă s-a și găsit, de altfel, cópia acestui prim document emis de cancelaria principatului moldav [120].

Etapele următoare ar fi trebuit să fie: (2) *ridicarea episcopiei de Asprokastron la rangul de mitropolie* (a Moldovei întregi) și (3) *transferarea lui Iosif în noul scaun.* Nici una, nici cealaltă din aceste etape nu mai erau de resortul Haliciului, ci de acela al patriarhului ecumenic și al sinodului său, ori, *conform acordului de la Stoudios, de resortul împăratului:* ridicarea episcopiei de Kernitza la rangul de mitropolie în 1380 și transferarea episcopului de Kitros în scaunul de mitropolit al Lacedemoniei în 1382 *din dispoziția împăratului* (acte menționate mai sus) sînt exemplele sugestive pentru cazul Moldovei.

Se poate, cred, admite — în lumina celor expuse pînă aici — că pentru realizarea celui de-al doilea pas *Petru I s-a adresat la Constantinopol. Cui?* Patriarhului sau împăratului? *Împăratului,* aș zice, judecînd și după aversiunea pe care Patriarhia Ecumenică o manifesta față de crearea unor noi provincii eclesiastice [121]. *Cînd?* Judecînd după evenimentele de la frontiera nordică a stăpînirilor lui Petru I — evenimente al căror rol nu poate fi exclus dintr-o asemenea cercetare [122] — mă întreb dacă momentul nu este de căutat în intervalul 1384-1386, adică după ce începuse să se clarifice viitorul Galiției, care, în 1387, va intra definitiv în stăpînirea Poloniei, antrenînd și acceptarea suzeranității polone de către Petru I (Lwów, 26 septembrie 1387). Aș crede că cererea pentru

---

118. Laurent, *Origines,* p. 168.

119. DRH, A, I, nr. 1, p. 1. V. și Leon Șimanschi, Georgeta Ignat, *Constituirea cancelariei statului feudal moldovenesc* (I), în AIIAI, IX, 1972, p. 120-130.

120. Wł. Abraham, *Powstanie organizacyi kosciola łacinskiego na Rusi,* I, Lwów, 1904, p. 385-386.

121. Cf. C. Marinescu, *op. cit.,* p. 258; Laurent, *Origines,* p. 160, n. 1; „Reli [= S. Reli, *Istoria vieții bisericești a românilor,* Cernăuți, 1942] suppose gratuitement que le prince demanda confirmation au Patriarcat. La réponse de celui-ci ne pouvait être que négative, vu la qualité — orthodoxe — du requérant“.

122. N. Iorga, *Condițiile de politică generală,* cit., p. 387-388, (ed. 1984, p. 95), 407-408 (110-111); C. Marinescu, *op. cit.,* p. 256-258.

transformarea episcopiei în mitropolie a premers acceptarea suzeranității polone: măsură de prevedere pentru cazul cînd noii stăpîni catolici ai Galiției ar fi încercat o imixtiune, *pe această cale*, în treburile Moldovei. Cercetarea acestor împrejurări pare să confirme, astfel, plasarea mențiunii din *Ekthésis néa* în intervalul 1381-1386.

Se poate presupune, cu dreptate, că acestui moment, care a marcat al doilea pas spre crearea Mitropoliei Moldovei, i-a corespuns trimiterea lui Theodosie de la Constantinopol, într-o încercare — a patriarhului sau a împăratului — de a lega mai strîns noua provincie eclesiastică de imperiul care agoniza. Ceea ce principele și consilierii săi — *avînd în vedere și înrudirea lui Iosif cu dinastia țării* — n-au acceptat.

În mod firesc, acum ar fi trebuit să urmeze cel de-al treilea pas: transferarea lui Iosif din scaunul de episcop de Asprokastron în acela, nou-creat, de mitropolit al Moldovei (Mavrovlahiei). *Se va fi adresat, oare, o cerere în acest sens?* Mi se pare că răspunsul care s-ar putea da trebuie să fie *negativ:* cererea aceasta pare să fi venit abia în 1401 și în urma ei se va hotărî atunci cercetarea situației din Moldova, urmînd ca, pînă la clarificarea ei, (1) *Iosif să fie restabilit ca episcop legitim al țării* și (2) să i se permită să facă toate *ca un mitropolit legitim* — titlu care, deocamdată, rămînea al lui Ieremia [123]. Distincția care se face în documentul din 1401 — între ceea ce Iosif *are dreptul* să fie (și este *repus* în dreptul său) și ceea ce *se dorește* pentru el — e deosebit de grăitoare și, în acest sens, Vitalien Laurent avea dreptate să constate, referindu-se la contrastul dintre cei doi rivali — Iosif și Ieremia — că „tous les deux pouvaient se considérer comme légitimes pasteurs, à deux échelons différents“ [124]: evident, unul ca episcop de Asprokastron iar celălalt ca mitropolit al Mavrovlahiei. Laurent mai presupunea — iarăși, cu dreptate — după părerea mea —, că „les censures portées par le patriarche Antoine au retour de Jérémie évincé furent dues *à une méprise...*“ [125] și, de asemeni, că „le rapport que le métropolite évincé fit de l'état des choses Outre-Pont fut *noirci à dessein, sinon défiguré* [126].

Înnegrire, desfigurare, dar și „une céprise“ *Ce confuzie?*

Uimește, în adevăr, faptul că, în concepția moldovenilor (atestată de cuvintele solilor din 1401), Iosif devenise legitimul lor păstor prin faptul că fusese uns pentru Asprokastron. La această informație furnizată de actul sinodal din 26 iulie 1401, aș mai adăuga — pentru a adînci explicațiile și a avansa spre lămuririle căutate — un rînd din „*Expunerile istorice*“ ale lui Laonikos Chalkokondyles și o sugestie a lui Jean Darrouzès.

Chalkokondyles, cartea a III-a: „Bogdania Neagră [...] își are reședința domnească în Leucopolichni“ (= Cetatea Albă) [127]. *Moldova cu reședința domnească — βασίλεια — la Cetatea Albă?!*

Jean Darrouzès, pe marginea actului din mai 1395 pentru protopopul Petru: „*pour la première fois dans ce mandat, la métropole*, qui est appelée Mauroblachia dans les deux actes antérieures plus proches [...]

---

123. MM, II, nr. 667, II, p. 532; III, p. 35-36; FHDR, p. 274-275.

124. Laurent, *Origines*, p. 161.

125. *Ibidem*, (subl. n.).

126. Laurent, *Trisépiscopat*, p. 102 (subl. n.).

127. Ed. Im. Bekker, Bonn, 1843, p. 134; ed. V. Grecu, București, 1958, p. 93; FHDR, p. 458-459.

est nommée Rossoblachia. La chancellerie patriarchale se trouve devant le même problème qui touche depuis leur fondation des métropoles dont le siège n'est pas précisé dans les états administratifs" [128].

Puse alături cu observația bizantinistului francez, cele două știri — din actul de la 1401 și din Chalkokondyles — capătă un înțeles mai deplin și se lămuresc reciproc: mi se pare că în ambele se poate identifica un ecou al acelei obișnuințe a cancelariei patriarhale din Constantinopol, invocată de Jean Darrouzès: *Mavrovlahia* în legătură cu *Asprokastron*, în primul text, *Bogdania Neagră* cu „reședința domnească" la *Cetatea Albă*, în al doilea. Iar înțelesul care mi se pare că se desprinde ar fi acesta: *Bogdania Neagră sau Mavrovlahia își avusese, cîndva, scaunul, orașul de reședință, la Asprokastron (Cetatea Albă), dar numai din punctul de vedere al provinciei eclesiastice*. Oscilația cancelariei patriarhale între *Mavrovlahia* (1393-1401), *Russovlahia* (1395 și 1401) și *Moldovlahia* (1401) [129] (care se va impune și va rămîne) — toate trei numele fiind „inovații terminologice de sorginte bizantină" [130] — s-ar explica, poate, prin aceea că ea nu accepta să-i dea nici numele care i s-ar fi cuvenit după vechiul scaun — și atunci ar fi fost *episcopia de Asprokastron* (pentru care se socotea, probabil, că rămăsese Iosif, nerecunoscut ca mitropolit)! — dar nici cel nou, care ar fi trebuit să fie, încă de atunci, *Mitropolia Sucevei* și ar fi însemnat implicit *și a întregii Moldovlahii* [așa cum cea *a Kievului* era *și a întregii Rusii* (Mari)] [131].

Cercetarea titlului [132] purtat în secolele XV-XVI de mitropoliții Moldovei arată că, în adevăr, *s-a dat întotdeauna întîietate numelui Sucevei* și nu numelui țării Moldovei: Ioachim la 1454, Teoctist I la 1478, Gheorghe I la 1499, Grigore II Roșca la 1547, Grigore III la 1553. Gheorghe III Movilă la 1597-1603 se intitulează, într-un fel sau altul — *mitropolit* sau *arhimitropolit* sau *arhiepiscop și mitropolit — de Suceava*, urmînd apoi precizarea *și al Țării Moldovei* sau *și a toată Moldovlahia*.

Nu pare, totuși, să fi fost chiar de la început *așa*. Dacă titlul lui *Ieremia* este simplu și în el apare, constant, doar *Mavrovlahia*, pentru *Iosif* dispunem de trei mărturii de calități diferite; prima, din 2 iulie 1398 (document păstrat doar sub forma unei traduceri tîrzii), menționează, în sfatul domnesc, pe *vlădica Iosif* [133]; a doua mărturie e un document emis la 7 ianuarie 1407 de însuși „mitropolitul kyr Iosif al Moldovlahiei" și

---

128. Darrouzès, *Regestes*, p. 260 (subl. n.).

129. Pentru toate aceste denumiri ale Moldovei, vezi: Eugen Stănescu, *Unitatea teritoriului românesc în lumina mențiunilor externe. „Valahia" și sensurile ei*, în „Studii", 6/21, 1968, p. 112-113; Adolf Armbruster, *Terminologia politico-geografică și etnică a Țărilor Române în epoca constituirilor statale*, în volumul colectiv *Constituirea statelor feudale românești*, București, 1980, p. 256-257; Victor Spinei, *Terminologia politică a spațiului est-carpatic în perioada constituirii statului feudal de-sine-stătător*, în volumul colectiv *Stat. Societate. Națiune. Interpretări istorice*, Cluj-Napoca, 1982, p. 71-72, 75-76.

130. Victor Spinei, *op. cit.*, p. 72.

131. Darrouzès, *Ekthésis*, p. 46.

132. Posedăm o asemenea cercetare doar pentru Țara Românească: N. I. Șerbănescu, *Titulatura mitropoliților Ungrovlahiei*, în BOR, 7-10/LXXVII. 1959, p. 698-721. Pentru a alege cele cîteva exemple care ilustrează cazul Moldovei, am folosit materialul unui studiu al meu, aflat în pregătire.

133. DRH, A, I, nr. 6 c, p. 8.

al cărui original slav s-a păstrat [134] : în cuprinsul său, Iosif își spune **владычьство ми**, ceea ce confirmă autenticitatea titlului de *vlădică* din 1398. (Și să-mi fie permisă o paranteză pentru a spune că în Țara Românească acest element al titlului — *„vlădică*, desigur corespondentul slavon al grecescului «δεσπότης», tălmăcit obișnuit, în românește, în asemenea caz, prin stăpîn" [135]. — *apare abia în al treilea deceniu al secolului XVI* [136]. Iar formula folosită de mitropoliți pentru a desemna ei înșiși persoana lor, *vlădicia mea*, atestată acolo abia la 1561 [137], apare în Moldova *un veac și jumătate mai devreme).*

În fine, cea de-a treia mărturie se află în controversata scriere despre martiriul lui Ioan de Trapezunt la „Belgrad" : aici [138], ca și pe frescele ilustrînd istorisirea martiriului, Iosif este numit, simplu, *arhiepiscop* [139].

Dar cel care pare a fi fost succesorul imediat al lui Iosif, *Macarie*, se intitulează pe epitaful din 1428 *mitropolit al Moldovlahiei și al Parathalassiei* [140]. Nu trăiește oare, aici, amintirea vremii cînd (datorită lui Iosif) mitropolitul era *episcop de Cetatea Albă* (de *Asprokastron)* — care se cuprindea în Parathalassia — și, prin aceasta, *al Moldovlahiei ?!*

Punînd și acest titlu, al lui Macarie, alături de mențiunea lui Chalkokondyles și de cea a actului sinodal din 26 iulie 1401, se poate admite ca definitivă concluzia — suficient de fundamentată, după părerea mea — că *inițierea demersurilor pentru crearea noii provincii ecclesiastice a fost o consecință a includerii „Parathalassiei", cu acest Asprokastron, între hotarele principatului moldav;* actele păstrate arată clar că, în înțelegerea colectivă, a moldovenilor în frunte cu domnitorul și boierii săi, odată ce fusese sfințit la Halici *pentru Asprokastron,* Iosif devenea, *prin însuși acest fapt,* episcopul țării întregi (τοπικὸς ἐπίσκοπος) și, astfel, titularul *de facto* ca și *de jure* al mitropoliei nou-create, *a Sucevei și a toată Moldovlahia,* fără să mai fie socotit necesar vreun transfer! *Această realitate* împiedicase primirea lui Theodosie și a lui Ieremia. Tot restul — cu regulile Patriarhiei Ecumenice, cu rivalitățile dintre patriarh și împărat, dintre Marea Biserică și Bisericile cu tendințe autonome („naționale"), cu subtilitățile raporturilor dintre diferitele scaune episcopale — tot restul nu mai interesa nici pe domn, nici pe boieri, nici pe cler și nici poporul de rînd: era suficient că toți îl doreau pe Iosif și înțelegeau să le fie lăsat acest bătrîn, care îi cunoștea și pe care îl cunoșteau ca *om al locului și rudă a domnilor.*

★

Titlul lui Macarie, din 1428, consună, însă, în chip evident cu acelea purtate de Alexandru cel Bun și de soția sa, Doamna Marina, pe epitra-

---

134. *Ibidem,* nr. 21, p. 29.
135. N. I. Șerbănescu, *op. cit.,* p. 700.
136. *Ibidem.*
137. *Ibidem,* p. 701.
138. Cf. „Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie", III, 1884, p. 174.
139. Titlu folosit în Țara Românească începînd abia din 1412 (cf. N. I. Șerbănescu, *op. cit.,* p. 699-700).
140. C. Bobulescu, *Pentru pomenirea lui Alexandru cel Bun,* Chișinău, 1934, p. 72 ; E. Turdeanu, *La broderie religieuse en Roumanie, Les êpitaphioi moldaves aux XV-e et XVI-e siècles,* în „Cercetări literare", VI, București, 1941, p. 203, pl. III; v. și F. Ș. Năsturel, *Din legăturile dintre Moldova și Crimeea în secolul al XV-lea. Pe marginea unei inscripții grecești,* în volumul *Omagiu lui P. Constantinescu-Iași,* București, 1965, p. 264, n. 21; Corina Nicolescu, *Broderiile din Moldova, I, Aere și epitafe,* în MMS, XLIX (1973), 9-10, p. 658-659.

hilul care nu poate să dateze decît din aceiași ani ai deceniului al treilea [141]: αὐτοκράτωρ πάσης Μολδοβλαχίας καὶ Παραθαλασσίας și, la fel, dar cu αὐτοκρατώρησα pentru Doamna Marina [142]. Este același titlu care, în varianta sa slavă și altfel forumulată, se poate regăsi în aceeași scriere despre martiriul lui Ioan de Trapezunt, amintită deja: „marele voievod Io Alexandru", care domnea „peste toată Moldovlahia și pe țărmul mării" (**въсеѫ Молдовлахїѧ и поморїѧ**) [143].

Nu poate fi inutil a insista puțin asupra unora din termenii folosiți în aceste titluri.

În primul rînd, *Moldovlahia* și *Parathalassia*.

Creație a cancelariei bizantine (patriarhale sau imperiale), termenul *Moldovlahia* a fost adoptat și de cancelaria moldovenească, dar *folosirea sa a fost limitată doar la cazurile care atingeau domeniul eclesiastic*. În afara celor citate deja, *Moldovlahia* apare și în intitulația unor documente emise de cancelaria princiară moldavă între anii 1415 și 1422 : *nici unul dintre aceste documente pînă azi cunoscute* (nouă în total) *nu conține o donație sau o confirmare pentru un proprietar particular* — toate sînt destinate *marilor mănăstiri ale Moldovei*, anume *Bistrița* și *Neamțu* în cele emise de Alexandru cel Bun, *Probota*, *Neamțu* și, în plus, *Zographou* în cele (trei) emise de Ștefan II [144]. Această constatare mi se pare suficient de elocventă: erau cazuri cînd însuși domnitorul folosea numele acesta al provinciei eclesiastice instituite de Bizanț. *Și nu poate fi întîmplător faptul că numai în asemenea documente*, destinate marilor mănăstiri de la Bistrița și Neamțu, *Alexandru cel Bun se intitulează „voievod și domn a toată Țara Moldovlahiei"*, de două ori (în 1429 și în 1430), asociindu-și și pe Doamna Marina: *este, evident, titulatura prescrisă de formularul grecesc*.

De aceeași origine este și *Parathalassia* : termenul apare și la 1397, în formula cu care patriarhul ecumenic se adresa regelui Wladysław Jagello „al Poloniei, al Litvorusiei și *al Parathalassiei*" [145]. Jean Darrouzès crede chiar că „les deux termes, Litvorussie (= Petite Russie) et Parathalassia, précisent les régions qui intéressent aussi le patriarcat de Constantinople, c'est-à-dire la Galicie et la Moldavie" [146]. Fără a încerca să verific dacă *Parathalassia = Moldova*, voi sublinia doar originea *grecească* a termenului care trebuia să desemneze *litoralul pontic* (în cuprinsul căruia se afla și Asprokastron/Maurocastrum), termen care se regăsește în forma slavă a titlului lui Alexandru cel Bun în cuvîntul **поморїѧ**.

Atrage atenția, în titlul de pe broderia din păcate azi pierdută, folosirea termenului αὐτοκράτωρ, simbolizînd o poziție în jurul căreia s-a

---

141. Căsătoria lui Alexandru cel Bun cu Marina trebuie plasată în 1421-1422 (Ștefan S. Gorovei, *Mușatinii*, București, 1976, p. 44). V. și Maria Ana Musicescu, *Date noi cu privire la epitrahilul de la Alexandru cel Bun*, în „Studii și cercetări de istoria artei", 1/V, 1958, p. 75-114.

142. N. Iorga, *Studii asupra evului mediu românesc*, p. 159-160 ; Maria Ana Musicescu, *op. cit.*

143. „Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie", III, 1884, p. 173

144. DRH, A, I, nr. 41, 50, 75, 93, 100, 101, 195, 212, 221.

145. MM, II, nr. 515, p. 280-282; HI p. 26.

146. Darrouzès, *Regestes*, p. 303.

discutat suficient pentru a nu mai reveni aici [147]. Mă voi mărgini să citez doar concluzia profesorului Valentin Al. Georgescu despre această *autocrateia* românească: „*Autokratôr* desemna, la origine, numai poziția suverană unică a *basileus*-ului independent sub toate raporturile: față de familie (asocierea la tron), în stat și în familia de state. Prin falimentul politic al ecumenismului și organizarea statală a popoarelor din această regiune (bulgari, sîrbi, unguri, cehi, români), *autokrateia (samodrzavstvo)* s-a desprins de ideea imperială. Ea a ajuns să desemneze o nouă structură de suveranitate și independență, oarecum cu aceeași intensitate cu aceea a *basileus*-ului..." [148]. „Trecînd de la *basileus* la *domn*, autocratoria nu mai este o structură ecumenică și imperială: ea devine una de simplă suveranitate prenațională *(superiorem non recognoscens)*" [149].

Cu aceste observații, să ne îndreptăm spre evidentul paralelism — remarcat deja [150] — dintre titlul lui Alexandru cel Bun din (circa) 1428 și cel purtat de tatăl său, Roman I (1391-1394): **великиⷣ самодержавныи господинъ, Їѡ Романъ воєвода землѣ молдавскої отъ планины до крегъ морѫ** [151]. *Parathalassiei* îi corespunde, aici, menționarea „țărmului mării", după cum titlul grecesc αὐτοκράτωρ este redat prin *samoderzavnyj (gospodin)*. Cît despre titlul de *mare voievod*, el apare și în scrisorile patriarhale, atribuit la 1395 lui Ștefan I [152] și la 1401 lui Alexandru cel Bun [153], precum și în *Ekthésis néa*, între adaosurile din secolul XV, cu referire la un Ștefan voievod, *mare voievod a toată Moldovlahia* [154]. Formulele „mare voievod" și „samodrzavnyj gospodar" fuseseră folosite și în titlul domnitorilor munteni, precum Nicolae Alexandru (1352-1364) și Vladislav-Vlaicu (1364-c. 1377/1378) [155]. «În concurență cu domnii munteni — observa N. Iorga în 1937 — Roman își zice „Mare Voievod" și de „sine stătător" [...] în ciuda jurămîntului făcut lui Vladislav, regele polon...» [156].

Această „concurență" este oarecum stranie. În adevăr, cu privire la Țara Românească și la crearea mitropoliei de acolo în 1359, s-a remarcat că „en se tournant vers le centre même du monde orthodoxe

---

147. Valentin Al. Georgescu, *op. cit.* (cf. *supra*, n. 1), p. 41-46 și, respectiv, 449-452 ; idem, *Instituțiile statelor românești de-sine-stătătoare*, în volumul *Constituirea statelor feudale românești* (cf. *supra*, n. 129), p. 221-227; idem, *La structuration du pouvoir d'État dans les Principautés Roumaines (XIV-e-XVIII-e siècles). Son originalité, Le rôle des modèles byzantins*, în „Bulletin AIESEE", 1-2/XI, 1973, p. 104-111.

148. Idem, *Instituțiile*, p. 222; *La structuration du pouvoir*, p. 222.

149. Idem, *Bizanțul și instituțiile românești*, p. 43; *Byzance et les institutions roumaines*, p. 451.

150. Emil Vîrtosu, *Titulatura domnilor și asocierea la domnie în Țara Românească și Moldova (pînă în secolul al XVI-lea*, București, 1960, p. 200 ; Valentin Al. Georgescu, *lucrările citate.*

151. DRH, A, I, nr. 4, p. 5-6 (18. XI. 1393) ; nr. 2, p. 3 (30. III. 1392).

152. MM, II, nr. 488 II, p. 243 ; HI, p. 20 ; FHDR, p. 246-247.

153. MM, II, nr. 667 I-II, p. 528 și 530; HI, p. 31-36; FHDR, p. 268-269, 272-273.

154. Darrouzès, *Ekthésis*, p. 61; FHDR, p. 314-315; v. și notele pe care le-am dat în AIIAI, XXI, 1984, p. 537-538 (unde arăt că nu poate fi vorba decît de Ștefan II).

155. Emil Vîrtosu, *op. cit.*, p. 114-116.

156. N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. III, București, 1937, p. 256 (în versiunea franceză, p. 307).

d'où il fut investi d'un nouveau titre, celui de αὐθνέτης (dominus), Nicolas Alexandre non seulement fit transférer la source de légitimation de son pouvoir de la cour du roi de Hongrie, son suzerain jusqu'à cette date, à Byzance, mais encore revendiqua-t-il pour son pouvoir un caractère autocratique qu'il fit inscrire dans sa nouvelle titulature *(samoderjany gospodin, samoderjetz,* dans les textes paléoslaves); du coup, la Valachie avait assumé, dans la hiérarchie des États chrétiens, un nouveau statut, supérieur à celui que lui avait réservé antérieurement le roi Louis, dont la suzeraineté fut implicitement rejetée par le voévode roumain" [157]. *Formulele identice* din titulatura lui Roman I și Ștefan I (αὐθεντης și el, la 1395) ar sugera și *o interpretare identică* a folosirii lor, dar cazul celor doi principi moldavi nu este același cu al lui Nicolae Alexandru: nici Roman I, nici Ștefan I nu s-au îndepărtat de suzeranitatea „occidentală" a Coroanei polone pentru a căuta o „compensație" în afirmarea independenței prin titlurile bizantine care să indice integrarea „în familia regilor și a statelor, așa cum Bizanțul o crease și o pusese sub conducerea *basileus*-ului" [158]. Pe de altă parte, titulatura celor doi principi moldavi apare *tocmai în vremea cînd relațiile cu Bizanțul nu erau dintre cele mai bune!* Nu ne-am putea, deci, gîndi la atribuirea sau asumarea acelor elemente *tocmai în aceste împrejurări:* introducerea lor, prin filieră bizantină, nu poate fi decît categoric *anterioară izbucnirii conflictului.* Astfel încît, dacă este să desemnăm pe cel care și le-a asumat, încadrîndu-și (asemenea lui Nicolae Alexandru al Țării Românești) statul și propria-i persoană în „familia" patronată de *basileus*, atunci gîndul se îndreaptă, justificat, tot spre *Petru I;* învățînd, poate, din experiența și din exemplul principilor munteni — așa cum aceștia înșiși au folosit experiența sud-dunăreană [159] — el a făcut ca *jurămîntul vasalic față de regele Poloniei să fie precedat de aderarea la „Commonwealth"-ul bizantin* (pentru a împrumuta formula sugestivă pusă în circulație de Dm. Obolensky).

*

* *

Și acum, cu aceste constatări și cu aceste rezultate, mai mult sau mai puțin ipotetice, să ne întoarcem la cele două titluri princiare, puse anterior în paralel: al lui Roman I și al fiului său Alexandru cel Bun. Ne-am obișnuit să credem — pentru că așa apărea logic pînă acum — că α ὐτοκράτορ ar fi traducerea lui самодержавныи (господинъ) după cum *Parathalassia* ar fi denumirea concretă a ceea ce „țărmul mării" sugera doar. Acum, ne putem, însă, pune și întrebarea dacă nu cumva raportul acesta ar trebui inversat, anume *titlul lui Roman I să fie o replică slavă a unuia grecesc, folosit anterior* (chiar dacă pînă acum neatestat documentar), în cazul acesta *samoderzavnyj* fiind traducerea lui *autokratôr* iar „țărmul mării" *(bregu morea, pomorie)* traducînd (cu adausul antitetic al munților!) *Parathalassia.*

O asemenea ipoteză deschide, mi se pare, anumite direcții noi în investigarea primelor raporturi moldo-bizantine. Elemente și sugestii

---

157. Șerban Papacostea, *La fondation,* p. 391.

158. Valentin Al. Georgescu, *Bizanțul și instituțiile românești,* p. 21; *Byzance et les institutions roumaines,* p. 440.

159. Idem, *Instituțiile,* p. 221; *La structuration du pouvoir,* p. 108.

aparent disparate pot fi structurate pe această linie, convergînd spre atestarea unei veritabile (chiar dacă de relativ scurtă durată) *perioade bizantine*. S-a observat, astfel, că însăși particula **w** atribuită teocratic în titulatura principilor, apare în Moldova, după toate probabilitățile, în ultima perioadă a domniei lui Petru I [160], fiind sugestiv chiar și faptul că mențiunea (singura, de altfel) pe care se întemeiază această presupunere se află în același act din 7 ianuarie 1407 emis de mitropolitul Iosif [161]. Între boierii moldoveni martori ai jurămîntului vasalic depus de Ștefan I în ianuarie 1395, un anume *Costea* folosește un sigiliu avînd ca emblemă un vultur în scut și o *legendă în limba greacă* [162], atestînd consolidarea (fie și vremelnică) a influenței, în Moldova, a elementului grecesc provenit din „Parathalassia" [163]. În legătură cu aceasta, se poate pune și întrebarea dacă *asumarea* (sau, poate, totuși *conferirea?!*) titlurilor de rezonanță bizantină în cazul (pe care îl presupun al) lui Petru I nu trebuie apropiată de exemplul lui Mircea cel Bătrîn, care, după victoriile din Dobrogea „a asumat [titlul de despot] [...] în mod temporar pentru pămînturile din dreapta Dunării — *iure terrae captae*" [164]. Dacă se consideră că în toate acestea trebuie văzută „o necesitate deosebită de a afirma cu orice preț o participare lărgită, liberalizată, la ierarhia imperială, la familia șefilor de state încarnate de *basileus*" [165], o asemenea acțiune — autoafirmare a legăturii cu familia bizantină de state — ar apărea logică *după ce Moldova a inclus Parathalassia între hotarele sale* și s-a hotărît crearea scaunului mitropolitan [166].

Petru I spre *Bizanț* prin *Parathalassia* = integrare în „familia bizantină" a statelor și suveranilor; *Petru I* spre *Polonia* din cauza *Parathalassiei* = integrare în „familia occidentală" a statelor și suveranilor. Aceasta mi se pare, azi, a fi poziția la care Petru I a ajuns spre sfîrșitul domniei sale [167], ceea ce întărește acum presupunerea că omagiul de la Lwów, din septembrie 1387, a venit din inițiativa lui Petru I [168] — principele deja mîndru de poziția pe care o dobîndise în „familia bizantină". Și chiar și prezența lui Kiprian al Kievului la îndeplinirea acestei formalități prescrise de ritualurile feudalismului occidental ar putea fi reconsiderată în lumina acestor constatări.

Toate cele de pînă aici își vor găsi, poate, o *întărire* dacă vom aminti că — urmare a rolului de *placă turnantă* a Europei după expresia lui Gh. I. Brătianu) îndeplinit de Marea Neagră în Evul Mediu — includerea *Parathalassiei* între stăpînirile Imperiului otoman în 1484 va aduce

---

160. Leon Șimanschi, Georgeta Ignat, *op. cit.*, p. 128-129.

161. DRH, A, I, nr. 21, p. 29-30.

162. Leon Șimanschi, *Cele mai vechi sigilii domnești și boierești din Moldova (1387-1421)*, în *AIIAI*, XVII, 1980, p. 151-152.

163. V. observațiile lui Șerban Papacostea în: N. Iorga, *Studii asupra evului mediu românesc*, p. 161.

164. Valentin Al Georgescu, *Bizanțul și instituțiile românești*, p. 43; *Byzance et les institutions roumaines*, p. 451.

165. *Ibidem.*

166. V. Șerban Papacostea, *loc. cit.*

167. Ștefan S. Gorovei, *Poziția internațională a Moldovei*, p. 210-219.

168. *Ibidem*, p. 215-216.

acceptarea *definitivă și irevocabilă* (1486) a suzeranității otomane (sau, mai bine zis, a *protectoratului* otoman) asupra Molovei [169].

În ceea ce mă privește, sper că această lungă incursiune în domeniul raporturilor româno-bizantine va fi de natură să atribuie într-o manieră *definitivă* lui Petru I [170] statornicirea celor dintîi raporturi moldo-bizantine, care au inaugurat scurta, dealtminteri, *perioadă bizantină* din primul veac de existență a principatului românesc extracarpatic pe care bizantinii l-au numit — sugestiv și emoționant pentru noi — cu acest termen: *Moldovlahia*.

★

Astfel s-a inaugurat ceea ce s-ar putea numi, totuși, „perioada bizantină" din istoria Moldovei în veacul XV; cercetarea însăși a acestei perioade depășește, însă, limitele aceleia de față [171]. Din perspectiva lucrurilor — așa de puține! — știute acum, această perioadă se întrevede încă învăluită în suficientă obscuritate. E cert că prăbușirea Cetății lui Constantin, în mai 1453, a dus la alungarea ultimului mitropolit grec al Moldovei, Ioachim; cu succesorul acestuia, Teoctist I, începe o perioadă de cea mai largă autonomie a Bisericii Moldovei, egală, în fapt, cu o adevărată autocefalie. S-ar părea că în perioada imediat următoare căderii Constantinopolului s-a produs o acțiune — deliberată și dusă la îndeplinire cu tenacitate — de *ștergere a oricăror urme care puteau aminti „perioada bizantină"*. Din pomelnice au dispărut numele mitropoliților greci — Macarie, Grigore, Damian și Ioachim (și e posibil ca lista să nu fie completă!) — așa încît atunci cînd Iacov Putneanul, spre mijlocul veacului XVIII, a adunat materialul necesar alcătuirii unui pomelnic al Mitropoliei Moldovei, el nu a mai putut pune între Iosif și Teoctist I *nici un alt nume*. În această acțiune trebuie să se vadă, desigur, și o reacție față de direcția politicii pe care o urmaseră imperiul bizantin și Patriarhia Ecumenică în deceniile imediat anterioare căderii. Membri ai sinodului permanent din capitala imperiului, mitropoliții greci rezidau mai mult acolo, lăsînd treburile Bisericii moldovene în grija *protopopilor;* protopopul — „înalt personaj al administrației eclesiastice însărcinat să asigure legătura între episcop și masa clerului secular" [172] — este frecvent menționat tocmai în perioada care se încheie cu căderea Constatantinopolului și înlocuirea ierarhilor greci în Moldova [173].

---

169. Pentru izvoare și bibliografie, Ștefan S. Gorovei, *Moldova în „Casa Păcii"*. Pe *marginea izvoarelor privind primul secol de relații moldo-otomane*, în AIIAI, XVII, 1980, p. 629-667; idem, *Pacea moldo-otomană din 1486. Observații pe marginea unor texte*, în „Revista de istorie", 7/35, 1982, p. 807-821 (versiunea franceză în RRH, 3-4/XXI, 1982, p. 405-421).

170. V. și Victor Spinei, *Moldova în secolele XI-XIV*, p. 325 și 330.

171. Ștefan S. Gorovei, *Perioada bizantină în Moldova veacului XV: ierarhie bizantină și autoritate locală* (ms.), din care sînt extrase cele cîteva precizări care urmează.

172. Cf. P. Ș. Năsturel, *Sur quelques boyards roumains d'origine grecque aux XIV-e et XV-e siècles*, în REB, XXV (Mélanges Venance Grumel, II), 1967, p. 109.

173. Protopopul *Petru* la 1395; protopopul *Simion*, mort înainte de 16. IX. 1427; protopopul *Daniil Herțeg* și protopopul *Draghie*, atestați tîrziu pentru domnia lui Alexandru cel Bun; protopopul *Iuga* (tatăl vestitului logofăt Mihul) la 1436 și 1439; protopopul *Constantin*, membru al soliei care a participat la conciliul de la Florența (1439); protopopul *Ioil* (1456) și protopopul *Ivan* (1499).

Urmele „perioadei bizantine" — care în vremea din urmă încep să capete un contur mai precis prin neașteptata descoperire de la Mănăstirea Bistrița [174] — puteau fi, totuși, recuperate încă din vechime; astfel, se poate demonstra că unii dintre cărturarii veacurilor XVII-XVIII au cunoscut existența cîte unui mitropolit grec al Moldovei, iar unele dintre documentele care dovedeau legăturile cu Patriarhia Ecumenică înainte de 1453 s-au păstrat pînă tîrziu în Moldova [175]. Toate aceste știri disparate n-au mai putut fi, însă, asamblate la vremea aceea: „perioada bizantină" fusese complet uitată iar încercările de a o recupera, atunci cînd s-a crezut că se poate găsi în ea temeiul cel mai puternic pentru a dovedi independența Bisericii Moldovei, au dus la crearea unor texte în care trăiește o parte din tradiția cea mai veche despre crearea Mitropoliei Moldovei și primele ei legături cu Bizanțul laic și eclesiastic.

Ștefan S. GOROVEI

---

174. Cf. Vasile Drăguț, *Un ansamblu de sculptură decorativă din epoca lui Alexandru cel Bun*, în „Arta", XXXIII, nr. 7/1986.

175. Astfel, Dosoftei a cunoscut existența lui Macarie de la 1428 și a transcris inscripția de pe aer ul care-l menționează; altcineva a putut cunoaște existența lui Damian, dar o lectură greșită a dat un ... Ioasaf (același Damian putea fi cunoscu și dintr-o tipăritură a lui Dosithei Notaras, realizată la Iași în 1692); Șincai l-a „descoperit" pe Grigore, după Le Quien ș.a.m.d. Cît privește documentele, cf. Ștefan S. Gorovei, *Un episod din „recuperarea" Bizanțului*, cit., p. 455-456.

ȘIRUL MITROPOLIȚILOR BISERICII ORTODOXE DIN MOLDOVA. ELEMENTE ESENȚIALE BIOGRAFICE ȘI BIBLIOGRAFICE

Pornind de la modestele însemnări ale pomelnicelor din biserici, mănăstiri și catastihele breslelor, întărite de episcopi și mitropoliți, ajungem la o încercare ceva mai complexă, la „Sinodicul“ mitropolitului Iacob Putneanul, cu privire la „Prea Sfinților răposați mitropoliți care au păstorit această de Dumnezeu păzită Țară creștinească“, din 1745, care începe cu Ioasaf, urmat de Teoctist și sfîrșește cu Nichifor de la Moreea

Trecînd după aceea la listele mitropoliților alcătuite de unii cercetători de letopisețe, cronici și chiar monumente, nu putem să nu menționăm acea înșiruire a numelor mitropoliților Moldovei, întocmită de el însuși, cum o pretinde Dr. Andreas Wolf, medicul mai multor ierarhi moldoveni, dar și cu sprijinul binecunoscutului logofăt al Mitropoliei din Iași, Grigoraș (vezi lucrarea : „Beitrage zu einer Statistische historischen Beschreibung des Fürstenthums Moldau“, Hermannstadt, (Sibiu), 1805, 2 vol, p. 140), listă pe care el a comunicat-o „căpitanului Sultzer“, în 1781, și care cu toate că prezenta „unele deficiențe remarcabile“, după părerea sa, ar fi fost totuși publicată ad litteram, de către cel din urmă, în cunoscuta sa lucrare „Geschichte des Transalpinischen Daciens“, Viena, 1781, p. 506.

Avînd în față *Sinodicul* menționat, împreună cu *Istoria bisericească a Românilor*, a arhimandritului Filaret Scriban (1811—1873), tipărită la Iași, în 1871, și *Ceaslovul* de la Mănăstirea Neamț din 1874, care toate cuprindeau cîte o listă a titularilor scaunului în cauză, Constantin Erbiceanu alcătuiește și el una nouă, mai completă dar bineînțeles cu lipsuri și o publică în cunoscuta sa lucare. Lista, pe lîngă anumite date personale ale ierarhilor respectivi cuprinde și unele înfăptuiri sau scurte caracterizări ale activității lor. Monumentala lucrare a lui Erbiceanu are totuși marele merit de a fi publicat numeroase documente inedite privind istoria țării și a Bisericii Moldovei și de a fi aplicat cuvenitele metode de lucru. Deci lista lui are la bază pe cele din 1754, 1871 și 1874.

Un alt tabel al chiriarhilor Mitropoliei apare în 1894, cînd Mitropolitul de pioasă amintire Iosif Naniescu, orînduiește ca pe o placă de marmoră, de la Proscomidia măreței sale Catedrale, să fie gravate numele mitropoliților Moldovei și Sucevei așa „cum sînt publicate mai dinainte cu numărul lor în șir cronologic, din cele mai depărtate timpuri pînă astăzi“. Numele lui poartă numărul 64, după care s-a trecut și numele urmașilor săi pînă la Irineu Mihălcescu, căruia i se așează pe tablou, înaintea numelui, cifra 68. Nu este cazul să intrăm în discuția raportului acestei liste ce ne impresionează și astăzi, cu cele anterioare, și nici cu cele ce urmează.

După acest moment, un mare salt calitativ științific se obține, pe făgașul disciplinei respective, prin lucrarea de analiză și sinteză a ma-

relui istoric Nicolae Iorga (1871—1940): „Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a românilor“ (Ediția 1, 1908—1909 și ediția a 2-a, 1929—1932), lucrare care, la finele volumului secund publică și tabloul mitropoliților aceluiași scaun (p. 325-327), pe lîngă toate celelalte și care deși se afla în deplină concordanță cu izvoarele cercetate pînă atunci, a ajuns și aceasta să fie depășită. Cărțile îmbătrînesc și ele ca și oamenii... și trec... în trecut...!

În mai bine de jumătate de veac ce s-a scurs de atunci și pînă la această cuvenită aniversare (1986), o adevărată pleiadă de cercetători din domeniul istoriei noastre bisericești sau de pe pozițiile istoriei patriei, literaturii, culturii sau artei noastre naționale și-au concentrat eforturile lor studioase și de laborioasă investigație, avînd ca efect apariția a o sumedenie întreagă de contribuții, studii și elaborate multe, foarte valoroase, atît cu privire la istoria propriu-zisă a Bisericii Ortodoxe Române din Moldova, cît și a vieții și strădaniilor ierarhilor acestui important scaun vlădicesc, încît s-a atins prin aceasta o înaltă treaptă de veridică cunoaștere, împlinire și sistematizare, în acest domeniu.

Ilustrează această perioadă, în mod deosebit, în special două persoane, prin sintezele pe care le-au efectuat. Este vorba, în primul rînd, de Profesorul Dr. Mircea Păcurariu, de la Institutul Teologic Sibiu, cu monumentala sa lucrare, devenită carte de căpătîi: „Istoria Bisericii Ortodoxe Române“, apărută în Editura Institutului Biblic și de Misiune al B.O.R., în trei volume, București, 1980—1981, care atenționează, cum se și cuvenea, trecutul acestui scaun chiriarhal și publică la sfîrșitul ultimului volum o listă a ierarhilor respectivi, pusă la curent cu cercetările în cauză, anterioare.

Al doilea nume, din numeroșii cercetători, este cel al regretatului Preot Scarlat Porcescu, fost vreme îndelungată vicar al Mitropoliei Moldovei, care mai ales, prin cele trei monografii deja publicate, însumînd strădanii cărturărești, mai vechi și mai noi, a devenit unul din cei mai de seamă ostenitori în domeniul istoriografiei Bisericii moldovene, iar operele sale adevărate lucrări de referință.

În cele ce urmează ne propunem ca, ținînd seama de aceste puncte de plecare, referință și sprijin, de toate celelalte valoroase contribuții de pînă aici, ca și de limitatul spațiu de care dispunem să abordăm tema anunțată în fruntea acestor rînduri, nu în sensul unei simple, sumare și secante liste, ci al unui tablou ceva mai cuprinzător, care să includă nu numai elementele esențiale, ale vieții și activității ierarhilor noștri, dar și indicația lucrărilor și studiilor de bază, fără pretenție însă de absolută exhaustivitate.

Socotim că în felul acesta ne vom manifesta cuvenitul nostru respect, în primul rînd față de trecut, mai precis atît față de ierarhii ale căror vieți și vrednicii le vom înfățișa aici, cît se poate de succint și în ce au ele mai specific, cît și față de cercetătorii, care cu devotată rîvnă, în decursul anilor, au ridicat roadele muncii lor la nivelul suprafeței noastre de astăzi și consemnînd în pripă acestea, cum s-a spus, vom respecta totodată și pe ostenitorii de mîine, care se vor referi, poate, și la aceste succinte însăilări, ca la un instantaneu fotografic, care ar putea totuși să le slujească în nobilele lor strădanii de a adînci cît mai mult,

de a întregi cît mai bine, de a corija unde va fi cazul și chiar de a desăvîrși scrierea istoriei Bisericii Ortodoxe Române, de pe însoritele holde sufletești ale Moldovei.

★

IOSIF cel dintîi mitropolit cunoscut al Moldovei, funcționînd înainte de 1386, cînd Mitropolia este menționată, se pare, pentru prima dată, alături de aceea a Vidinului. Român („localnic") și rudă cu „domnii țării", a fost hirotonisit de titularul Haliciului, poate la început pentru Rădăuți, apoi la Suceava (Mirăuți). Recunoscut de patriarhul Matei I (1397—1410) la 26 iulie 1401. Penurie documentară cu privire la viața și activitatea sa. Pomenit doar în cîteva acte de donație cu sate ale lui Alexandru cel Bun (1400—1432), către Mitropolie. Va fi fost înmormîntat la una din mănăstirile „vlădiciei sale" (Neamț, Bistrița sau Boiștea). Este cazul să menționăm că Teodosie (c. 1386—1391) și Ieremia (c. 1392), ambii numiți de Patriarhia ecumenică, ca mitropoliți ai Moldovei, n-au funcționat efectiv, din cauza dîrzeniei moldovenilor, care nu i-au acceptat.

Bibliografie: J. Miklosich și I. Müller, *Acta Patriarhatus Constantinopolitani,* Viena, 1860—1862, vol. II ; C. Erbiceanu, *Material pentru istoria bisericească și națională a românilor,* extrase din *Acta Patriarhatus Constantinopolitani,* în „B.O.R.", an. XII, 1889, p. 116-133 ; E. Hurmuzachi, N. Iorga, *Documente privitoare la istoria românilor,* vol. XIV, 1, București 1915 ; Acad R.S.R., *Documente privind istoria României, A. Moldova, veacul XIV—XV,* vol. I (1384—1475), București, 1954 ; J. Darrouzis, *Le registre sinodal du Patriarcat byzantin au XIV-ème siècle,* Paris, 1971 (Index) ; N. Iorga, *Condițiile de politică generală în care s-au întemeiat Bisericile românești în secolele XIV—XV,* București, 1913, „Mem. Secț. Ist.", S. II, t. XXXV, nr. 14 ; C. Marinescu, *Înființarea mitropoliilor din Țara Românească și Moldova,* București, 1924 ; V. Laurent, *Aux origine de l'Eglise Moldave. Le métropolite Jéremie et l'évêque Iosaph,* în „Revue des Etudes Byzantinnes" V, 1947, p. 58-170 ; Scarlat Porcescu, *Iosif, cel dintîi mitropolit cunoscut al Moldovei,* în „M.M.S.", nr. 3-4/1964, p. 126-139 ; St. Lupșa, *Întemeierea Mitropoliei Moldovei,* Iași, Calendarul Mitropoliei pe 1939 ; Prof. M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Române,* vol. I, București, 1980, p. 257-268 ; Idem, *Lista* publicată în B.O.R., nr. 3-4/1975, p. 322-355 (și *Extras)* și cea publicată de același, la sfîrșitul vol. III, p. 523.

MACARIE (1416— c. 1428), fost de Poleainina și numit de împăratul Bizanțului, Manuil al II-lea Paleologul (1391—1425) și probabil acceptat de Alexandru cel Bun, pentru greutățile în care se afla imperiul și considerentele speciale de bune relații de prietenie. Pe lista de la Proscomidia catedralei, apare înainte de Macarie și purtînd numerul 2, *Calistrat,* iar după acesta din urmă, de două ori, *Macarie,* sub numerele 3 și 4, fără nici o indicație de an.

DAMIAN (1437), om de încredere al Patriarhiei de Constantinopole, numit de aceasta, ceea ce arată că Moldova nu s-a putut împotrivi, date fiind circumstanțele istorice generale grave. Participant la sinodul din Ferrara-Florența (1438—1439), luînd într-o ședință atitudine hotărîtă

împotriva lui *Filioque*, este forțat de împărat și patriarh să accepte totuși, unirea. Referințe despre el (menționat de trei ori) în cunoscuta lucrare a lui Silvestru Syropulos, Vera historia unionis non vera inter Graecos et Latinos sive concilii Florentini, Haga, 1660. Se pare că a fost grec de neam și ucenic al patriarhului ecumenic Iosif II (1416—1439). Sub presiunea menționată semnează actul de unire (6 iulie 1439), act care n-a avut decît o valoare pur formală și a fost anulat efectiv, printr-un sinod anti-unionist, ținut la Constantinopole, în 1450. Absența totală a numelui său, din documentele interne, ca și din pomelnicele Mitropoliei Moldovei, inclusiv cel de la Proscomidie, par să ne încredințeze că el nu s-a mai întors în scaun cum de altfel o afirmă hotărît și Dimitrie Cantemir, mai ales că pe deasupra era și străin de neam.

IOACHIM, numit la 15 noiembrie 1447, de către împăratul Ioan VIII Paleologul la Moldova, pentru că era partizan al unirii. Era grec de neam, iar în prealabil fusese mitropolit de Agatopole azi Ahtopol în sudul Bulgariei, pe țărmul Mării Negre. După cercetători mai vechi (M. Lascaris) ar fi păstorit în Moldova pînă prin 1449 și poate chiar mai mult, cînd s-a produs o puternică mișcare de denunțare a unirii din 1439 și a fost alungat din scaun, el refugiindu-se în Polonia, iar în cele din urmă la Roma

De la acest ierarh a rămas o scrisoare în limba greacă, probabil alcătuită în Polonia, către ierarhi, cler și credincioși, în care îndeamnă să primească și să ajute pe creștinii fugiți din Constantinopole, în urma căderii acestuia sub turci (29 mai 1453) și semnată „mitropolitul Moldovei Ioachim“. De asemeni, un „Canon la prea cinstita Adormire a Maicii Domnului“, tot în limba greacă și cu indicarea numelui său ca autor.

TEOCTIST (I) (c. 1453 — † 18 noiembrie 1477). Pomelnicul de la Proscomidie cuprinde, după Macarie și pînă la Teoctist, care poartă cifra 9, alte nume (5. Varlaam ; 6. Mitrofan ; 7. Iftimie Munteanu ; 8. Ștefan Munteanu), pe care n-avem de unde să-i luăm. Probabil Teoctist a fost egumen la una din mănăstirile țării, poate la Neamț. A fost hirotonit la Patriarhia Peci (Ipek), de către Nicodim patriarhul, scaun ce nu participase la Ferrara-Florența, probabil pentru aceea moldovenii au dorit acest lucru. Este pomenit în numeroase acte interne, face parte din divan, alege pe Ștefan cel Mare (1457—1504), la locul numit „Direptate“, împreună cu poporul țării și după aceea el îl unge ca domn. Cu zecile se numără actele oficiale ale țării, interne și chiar externe, în care este amintit numele acestui însemnat mitropolit. Viața bisericească, cu toate componentele, ramurile și implicațiile ei se dezvoltă calitativ și cantitativ într-o formă fără precedent, desigur, datorită marelui Dorn, dar și acestui ilustru conducător spiritual. I s-a atribuit mitropolitului Teoctist introducerea alfabetului chirilic în Moldova, care ar fi scris cu alfabetul latin pînă la sinodul unionist Ferrara-Florența, de către Dimitrie Cantemir (*Descriptio Moldaviae*, ed. cit., p. 371), lucru ce nu se mai poate susține în zilele noastre.

Ca semn de adîncă prețuire al viteazului voievod, Teoctist va fi înmormîntat în pridvorul gropniței domnești de la Putna sfințită de dînsul, la 3 septembrie 1470. Unii cercetători au afirmat că i s-a acordat această cinstire deosebită și datorită faptului că era rudenie a familiei domnitoare a Mușatinilor.

GHEORGHE I (noiembrie-decembrie 1477 — † 1 aprilie 1508. Este cel de al doilea mitropolit al strălucitei epoci a lui Ștefan cel Mare. Va fi fost și el egumen la vreo mănăstire (Neamț) sau poate chiar episcop de Roman, după Tarasie. Cert este că era un om de cultură, căci patronează mișcarea cărturărească slavonă din mănăstiri, în special Neamț, Putna și Moldovița. Numele său apare în foarte numeroase documente ale vremii sale, culminînd cu tratatul de pace și alianță cu regele Poloniei, Ioan Albert, de la 12 iulie 1499. El a îngropat pe marele voievod la Putna și tot el a uns pe Bogdan al III-lea (1504—1517) ca domn. Biserica Moldovei se bucură acum și în timpurile viitoare de o autocefalie specială, clar exprimată în *Pravila cea Mare* din 1652, ca și în *Descriptio Moldaviae* a lui Dimitrie Cantemir. Către sfîrșitul vieții a îmbrăcat marea schimă monahală sub numele de David († 1 aprilie 1508)

Bibliografie, pentru ierarhii sub numerele II-VI inclusiv, pentru a nu se repeta la fiecare : I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, București, 1913, 2 vol. ; Acad. R.S.R., *Documente privitoare la istoria României. A. Moldova, veacul XIV—XV*, vol. I (1384—1475) ; *veacul XV*, vol. II (1476—1500) ; *veacul XVI*, vol. (1501—1550) ; București, 1954 ; *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. I (1384—1448), București, 1975 ; *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI publicate de I. Bogdan*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1959 ; Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panaitescu, București, 1958. Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, traducere după originalul latin de Gh. Guțu, cu o notă asupra ediției de D. M. Pippidi, București, 1973 ; N. Dobrescu, *Din istoria Bisericii Române, secolul XV*, București, 1910 ; V. Laurent, *Contributions à l'histoire des relations de l'Eglise Byzantinne avec l'Eglise Roumaine au début du XV-e siècle*, în „Bulletin de la section historique de l'Académie Roumaine", t. XXVI, București, 1945, p. 165-184 ; V. Laurent, *Les droites de l'empereur en matière ecclésiastique*, în „Etudes byzantinnes", XIII, 1955, p. 5-20 ; C. Auner, *Moldova la Soborul din Florența*, ed. a 2-a, București, 1915 (Extras de „Revista Catolică", IV, 1015) ; Gruia, (Estefan Pop), *Moldova în Sinodul de unire din Florența* 1439, în R. T. an. IX, nr. 1-3/1921, p. 57, 71 ; an. XII, nr. 4-6/1922, p. 99-101; Părțile privitoare la români, traduse de C. Erbiceanu în B.O.R. XV, 1891—1892, p. 801-810 ; E. Hurmuzachi, *Documente*, XIV, 1, București, 1915, p. 38-39 ; Michel Lascaris, *Joachim métropolite de Moldavie et les rélations de l'Eglise moldave avec le patriarcat de Pec et l'archevêché d'Achris au XV-e siècle*, București, 1927 ; M. O., nr. 1-2/1959, p. 45-73 ; R. Constantinescu, *Scrieri inedite ale mitropoliților din Moldova (sec. XV)*, în „B.O.R.", nr. 7-8/1976, p. 785-791 ; N. M. Popescu, *Gheorghe David, mitropolitul Moldovei († 1508, aprilie 1)*, în „B.O.R.", nr. 1-2, 1936, p. 1-12 ; A. V. Boldur, *Biserica în timpul lui Ștefan cel Mare*, în „B.O.R.", nr. 7-8, 1964, p. 717-729 ; Liviu Stan, *Pravila lui Alexandru cel Bun și vechea autocefalie a Mitropoliei Moldovei*, în „M.M.S.", nr. 3-4/1960, p. 170-214 ; Al. I. Ciurea, *Le très chrétien Voïevode Ștefan cel Mare, créatur de culture et d'art*, în vol. *Zu Kulturwirkung des Christentums in Sud-Ost Europaischen Raum*, Stuttgart, 1983, p. 15-33 ; și în *Mărturie ortodoxă (Haga)* nr. 7/1984, p. 104-133 ; Al. I. Ciurea, *Ștefan cel Mare în evlavia poporului român*, în „M.M.S.", nr. 7-8/1984, p. 619-645 ; Gh. I. Moisescu, Șt. Lupșa și Al. Filipașcu, *Istoria Bisericii Române*, I, București, 1957, p. 171-190 ; M. Păcu-

rariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, p. 318-333 ; Ion Gheție și Al. Mareș, *Originile scrisului în limba română*, București, 1985, p. 79-80 (Damian și Ioachim), p. 119-120 (Introducerea alfabetului chirilic de Mitrop. Teoctist). De asemeni, Ilie Georgescu, *Un ierarh necunoscut al Moldovei : Calist arhiepiscopul și mitropolitul (1445—1447)*, în „B.O.R.", nr. 5-6/1969, p. 562-572 ; Ioan Ivan, *Un ierarh moldovean cu numele Calist, înmormîntat la Mănăstirea Neamț*, în „M.M.S.", nr. 1-2/1970, p. 66-75 ; C. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei*, p. LV-LIX ; Pr. Scarlat Porcescu, *Episcopia Romanului*, p. 39, ș. a.

TEOCTIST (II), 1508 — † 15 ianuarie 1528. Închinat Domnului la Mănăstirea Neamț și-a însușit o remarcabilă pregătire cărturărească și duhovnicească. Funcționează ca stareț al acestui mare așezămînt monahal, timp de 17 ani. Participă la ridicarea și sfințirea măreței biserici a lui Ștefan cu hramul Înălțarea Domnului (1497). Episcop de Roman (1500—1508), apoi ales mitropolit al Moldovei, poate chiar în cursul lunii aprilie 1508. El sfințește marea biserică din Suceava, cu hramul Sfîntul Gheorghe (pisania), ridicată de Bogdan al III-lea, între anii 1514—1517 și isprăvită de Ștefăniță Vodă, fiul acestuia, în 1522, actuala mănăstire Sfîntul Ioan cel Nou, care-i păstrează și chipul în pronaos. Episcopul Macarie al Romanului, în Cronica sa, are cuvinte de laudă pentru cultura dascălului său. De la el sînt cunoscute un Tetraevanghel, un Tipic și o Psaltire, dăruite Mănătsirii Neamț. S-a bucurat de unele danii și a făcut și el altele pentru bunăstarea așezămintelor bisericești, pe unde a trecut. Către sfîrșitul zilelor sale îmbracă și el marea schimă monahală, schimbîndu-și numele în Teodor, semn de înaltă spiritualitate a unor îmbunătățiți ierarhi ai Moldovei. Trece hotarele acestei vieți, la 15 ianuarie 1528, fiind înmormîntat în pridvorul bisericii mari, din Mănăstirea Neamț.

Bibliografie : Scarlat Porcescu, *Episcopia Romanului*, p. 154-156 și Indice ; M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, p. 447-448 ; I. Caproșu, *Vechea Catedrală mitropolitană din Suceava, Biserica Sf. Ioan cel Nou*, Iași, 1980, p. 7-9, fig. 28 (portretul Mitrop. Teoctist II). Lucrări generale pentru acest secol : M. Păcurariu, *Contribuții la istoria Mitropoliei Moldovei în sec. XVI*, în „M.M.S.", nr. 3-4/1975, p. 221-254; Al. I. Ciurea, *Scurtă contribuție la istoria Mitropoliei Moldovei (1504—1632) : Mutarea scaunului la Iași, hotarele, șirul mitropoliților*, în „M.M.S.", nr. 10-12/1955, p. 710-718.

CALISTRAT (1528—1530). Amintit în două însemnări slavone de pe un manuscris al Faptelor Apostolilor (Praxiu), copiat de către monahul Evloghie (anterior vistierul Ieremia), în Mănăstirea Sălăjani din județul Suceava. În primăvara anului 1529, Petru Rareș îi dă misiunea unei solii diplomatice, anume să încheie o alianță cu Ioan Zapolya. I s-a identificat piatra de mormînt folosită ca treaptă la Mănăstirea Neamț și cu textul în cea mai mare parte șters.

Bibliografie : Manualele pentru institutele teologice și *Listele* Prof. M. Păcurariu din 1975 și 1981 ; Prof. V. Brătulescu, *Piatra de mormînt a mitropolitului Calistrat al Moldovei la Mănătsirea Neamț*, în „M.M.S.", nr. 7-8/1968, p. 438-439 ; Șt. S. Gorovei, *Note și îndreptări pentru isto-*

ria Mitropoliei Moldovei (I), în „M.M.S.“, nr. 1-2/1980, p. 77-83; Ilie Georgescu, *Ierarhi români, soli diplomatici în veac. XVI—XVII* în „S. T.“, nr. 3-4/1957, p. 262-276 ș. a.

TEOFAN (I), 1530 (20 aug.) — † 1546. Fost episcop de Rădăuți, în 1530 ales mitropolit. Preocupări cărturărești și artistice bisericești, legate mai ales de Voroneț. În 1543, din porunca lui, se copiază de diaconul Mihai un *Praxiu*, cu remarcabile podoabe ornamentale, pentru Voroneț. Pictura pronaosului și poate și cea exterioară, care se termină după moartea lui (1547), de la aceeași mănăstire, sînt legate și de numele său. Moare în același an cu Petru Rareș, care-l ridicase la înalta treaptă de mitropolit și căruia îi sfințise ctitoria Sf. Dumitru din Suceava, la 30 august 1535. Statornica lui grijă pentru Voroneț justifică, într-o mare măsură, supoziția unor istoriografi că ar fi fost înmormîntat aici.

Bibliografie: Pe lîngă lucrările generale citate pînă aici a se vedea și Petru Comarnescu, *Îndreptar artistic al monumentelor din Nordul Moldovei*, Suceava, 1961, p. 188 ș.u.; Idem, *Voroneț* (în l. franceză), București, 1965 ș. a.

GRIGORE (I) ROȘCA, 1546 (după 13 mai) — 1551 (după 21 martie). 23 de ani a fost egumen la Pobrata, după ce-și făcuse ucenicia la Voroneț. Se pare că a fost văr cu Petru Rareș (o spune Dosoftei, în 1677), pe care-l sfătuiește să facă din Pobrata necropolă voievodală, ceea ce se întîmplă, acesta supraveghind toate lucrările arhitecturale și ornamentale, pentru care este menționat în două inscripții, păstrîndu-i-se și chipul pictat în dreapta pridvorului.

Ajungînd mitropolit se ocupă intens de Voronețul noviciatului său și perla măiestriei medievale românești, unde este pictat alături de Daniil Sihastrul, poate îndrumătorul său, iar o pisanie din pridvor îi menționează și înveșnicește strădaniile. Voronețul păstrează numeroase vestigii de la acesta: stranele, jilțul domnesc (capodoperă artistică moldovenească), o cruce cu totul deosebită (32 de imagini); sculptată de cunoscutul Popa Nichifor, în 1550, trei acoperăminte-procovețe; poate lespedea de mormînt a sihastrului Daniil, un Tetraevanghel (diaconul Mihai (1550—1551) ș. a.

Codicele și *Psaltirea* ce poartă numele Voronețului ne pot îndreptăți a admite în timpul acestor doi mitropoliți cărturari (Teofan și Grigorie Roșca), existența, la această mănăstire, a unei școli de cărturărie, nu numai slavonă, dar și românească.

Se pare că a funcționat în scaun pînă la 21 martie 1551, cînd urmașul și fiul lui Petru Rareș, Iliaș Vodă, zis Turcitul (1546—1551), întărește unele danii făcute de mitropolit Voronețului. Acesta se retrage din scaunul mitropolitan, fie din cauza vîrstei înaintate, fie din pricina unor greutăți, fără precedent, așezate de noul domn pe umerii clericilor și Bisericii moldovene, care au dus la unele perturbări destul de aspre. Retrăgîndu-se la Voronețul marei sale afecțiuni, trece fruntariile acestei vieți la 5 februarie 1570, în vîrstă de peste nouă decenii, cum ne mărturisește piatra mormîntului său din pridvorul aceleiași biserici, pregătită din vreme de el însuși.

Numele mitropolitului Grigorie Roșca, prin alesele sale preocupări cărturărești și artistice bisericești, nu poate fi situat decît printre strălucitii ierarhi ai acestui important scaun arhipăstoresc.

Bibliografie: Cele generale indicate pînă aici și Constantin Cojocaru, *Mitropolitul Grigorie Roșca,* în „M.M.S.“, nr. 1-2/1978, p. 61-70.

GHEORGHE (II), 1551 (vara) — 1552 (după 1 septembrie). Ucenicia la Bistrița. Sub Ștefan Rareș (1551—1552) este înălțat mitropolit al țării. Nu pare exclus ca, în prealabil, să fi fost episcop de Roman (1548—1551). La venirea lui Alexandru Lăpușneanu (1552—1561 și 1564—1568), este înlăturat din scaun, ajungînd în Polonia, unde, cu mai mulți boieri refugiați, prin 1555, solicitau ajutorul turcilor pentru înlăturarea asprului voievod. Revenind la postrigul său de la Bistrița, după Lăpușneanu, se pare, potrivit cercetărilor Prof. M. Păcurariu, că acest Gheorghe de la Bistrița poate fi identificat, conform Letopisețelor călugărilor Azarie și Grigore, cu acel Gheorghe ars de viu de Ioan Vodă (1572—1574) pentru a-și însuși averile, pentru care fusese pîrît, și poate și pentru persecuția armenilor din timpul arhipăstoriei sale (1552), voievodul, după unele surse, fiind armean de origine.

Bibliografie: M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române,* I, p. 451-459 ; Idem, *Contribuții,* p. 232-235 ; Scarlat Porcescu, *Episcopia Romanului,* p. 165-168; Matei Corugă, *Gheorghe al II-lea și Grigore de la Neamț — doi mitropoliți necunoscuți ai Moldovei, din secolul al XVI-lea,* în „B.O.R.“, nr. 11-12/1971, p. 1230-1243.

GRIGORIE (II) NEMȚEANUL (1552/1553) (atestat 2 iunie 1553)—1564. Ucenicia și poate și egumen la Lavra Neamțului, este ridicat la mitropolie de Lăpușneanu. Letopisețul lui Grigore Ureche îl menționează că, împreună cu 116 preoți și diaconi a sfințit biserica Mănăstirii Slatina, la 14 octombrie 1553, ctitoria Lăpușneanului.

Este pomenit de asemenei, în legătură cu copierea unor cărți : un *Sbornic* în 1557 (ierodiaconul Ilarion) și o *Alexăndria,* în limba slavonă, ambele pentru Mănăstirea Neamț. El dăruiește acesteia și o cruce de dimensiuni deosebite, sculptată de același preot Nichifor (1557—1560), de care s-a mai vorbit. Moldova este vizitată în timpul său de patriarhul ecumenic Ioasaf II (1555—1565). Revenind în scaun, pentru a doua oară, Alexandru Lăpușneanu (1564—1568), cade și el victimă represiunii. Se retrage la metania sa de la Neamț, pe care se pare că o conduce, cum ne încredințează un document. Moare după 28 octombrie 1579 (data actului respectiv) și este înmormîntat acolo. Se pot sublinia preocupările sale cărturărești și gospodărești, ca și atașamentul său sincer, pentru mănăstirea metaniei sale, al cărui nume îl și poartă într-un document.

Bibliografie: Cf. supra și C. N. Tomescu, *Scurtă povestire istorică despre Sfînta Mănăstire Neamțu,* Mănăstirea Neamț, 1942 ; Scarlat Porcescu, *Mănăstirea Neamț,* Iași, 1981, Vezi *Indice* ; Șt. Balș și Corina Nicolescu, *Mănăstirea Neamț,* București, 1958, p. 121 ; Matei V. Corugă, *Gheorghe al II-lea și Grigore de la Neamț,* cit. s. a.

TEOFAN (II), 23 septembrie 1564—1572 (după februarie). Ridicat în scaun de Alexandru Lăpușneanu la 23 septembrie 1564, relatează Letopisețul lui Grigore Ureche și că era ucenicul lui Macarie. Sînt probabile afirmațiile Prof. M. Păcurariu, că este aceeași persoană cu Teofan I, că și-a avut ucenicia la Rișca, ctitoria lui Petru Rareș și a fiului acestuia Ștefan, că biserica s-a înălțat sub ochii săi de egumen (1542) și că este ucenicul lui Macarie (Grigore Ureche), pentru că a clădit această

biserică mănăstirească la sfatul lui Macarie către Petru Rareș, Macarie rămînînd legat sufletește de ea, pentru că aici a și fost înmormîntat. Venind la tron Ioan Vodă (1572—1574), cînd mulți clerici au avut de suferit, Teofan „fuge" în Transilvania, de unde voievodul le cerea bistrițenilor să i-l predea.

Bibliografie: Cf. supra și N. Iorga, *Istoria Bisericii Române*, ed. a 2-a, București, 1929—1932, Vezi *Indice*, vol. II.

ANASTASIE 1572 (după februarie) — sfîrșitul anului 1577—1578. Cu metania la Putna, unde a fost egumen, păstorește la Roman 14 ani (1558—1572). Ca mitropolit este amintit numai în două acte de danie de la Petru Șchiopul (1574—1579). Stă în scaun pînă către sfîrșitul lui 1577, cînd sau se retrage sau este înlocuit. Mai apoi menționat ca „fost mitropolit",ultima dată la 4 aprilie 1585. Moare după această dată, probabil la Putna, de unde plecase.

Bibliografie: Scarlat Porcescu, *Episcopia Romanului*, p. 168 sq.

TEOFAN II (II) a doua oară, 1578 (înainte de 22 februarie) pînă la sfîrșitul anului 1581, apoi a treia oară, septembrie 1582—1588.

Petru Șchiopul, în domnia a doua (1582—1591), îl reașează în scaun pe Teofan al II-lea, care rezistă și sub Iancu Sasul (1579—1582), mai exact pînă către sfîrșitul anului 1581, cînd, după mărturia *Tetraevanghelului* întîlnit în cele de mai sus, în legătură tot cu dînsul, este nevoit să pribegească, cu mai mulți boieri prin Polonia. În timpul absenței este locotenent de mitropolit *Nicanor* al Romanului.

Își reia scaunul, pentru a treia oară, în septembrie 1582, sub Petru Șchiopul, revenit iarăși la tron (1582—1591). Este pomenit în cîteva acte interne de danie și în special unul către Mănăstirea Galata (15 mai 1584), căreia Teofan îi dăruia niște chilii făcute de dînsul, o poiană și un loc de prisacă. Se retrage din scaun, spre sfîrșitul anului 1587, stabilindu-se definitiv la Mănăstirea Dochiariu de la Muntele Athos. După restaurările generale (biserică, trapeză, chilii, pictură etc.) efectuate la această mănăstire, cu marile resurse puse la dispoziție de Alexandru Lăpușneanu și familia sa, fostul mitropolit al Moldovei o resfințește. Pentru viața sa aspră de simplu monah, ca și ajutoarele mijlocite și bine utilizate Teofan și-a agonisit o imensă prețuire din partea obștei călugărești de acolo. Cînd moare, în 1598, este înmormîntat în nartexul din partea de nord a bisericii mari. O placă de marmură, cu inscripție în limba greacă, este încastrată în perete deasupra mormîntului, cu ajutorul monahilor, de doamna Elisabeta, soția lui Ieremia Movilă (1595—1606). Tot pe acest perete s-a zugrăvit și chipul ascetic al mitropolitului Teofan al II-lea înveșmîntat chiriarhal, mort departe de țara sa.

Bibliografie: Manualele, *Listele* și *Studiile* menționate cf. supra. De asemeni, Hurmuzaki, XIV, 1, p. 107 (inscripția); T. Bodogae, *Ajutoarele românești la mînăstirile din Sf. Munte Athos*, Sibiu, 1941, p. 228-230 (Dochiariu); Marcu Beza, *Urme românești în Răsăritul ortodox*, în „Boabe de grîu" (1934—1935), apoi volum separat, București, 1935, (reproduceri) ș. a.

GHEORGHE (III) MOVILĂ, 1588 — august 1591. Petru Șchiopul înalță în scaunul mitropolitan al Moldovei pe Gheorghe Movilă (Moghilă) episcopul de Rădăuți. Se trăgea din notabila familie a Movileștilor, ca

fiu al lui Ioan Movilă (Ioanichie în monahism) și frate mai vîrstnic al cunoscuților domni: Ieremia (1595—1606) și Simion Movilă (1600—1602 în Muntenia) și (1606—1607 în Moldova). Este probabil să-și fi făcut studiile în Polonia. Călugăria o primește la Pobrata, ctitoria bunicului său, Petru Rareș, dacă mama acestuia a fost fiica celui dinainte. Ajunge egumen la Sucevița, mănăstire nu prea semnificativă atunci, apoi, între 1577—1588, episcop de Rădăuți. Ca egumen și ca episcop se va îngriji mult de Sucevița, atît cu danii deosebite, întărite de cancelaria domnească, cît și mai ales cu ridicarea bisericii din urmă, cu hramul Învierea Domnului, actuala inegalabilă biserică mănăstirească, împodobită cu remarcabile picturi interoare și exterioare, de către fratele său, domnitorul Ieremia Movilă. Cu timpul, Sucevița devine repede o fundație monahală, dintre cele mai înlesnite și însemnat centru cultural și artistic-bisericesc al Moldovei, care-i păstrează și înfățișarea fizică și totodată devine gropniță domnească a familiei respective.

Ca mitropolit păstorește neîntrerupt din 1588 pînă în 1591, cînd se retrage cu Petru Șchiopul, Movilești și alți boieri, la Bozen, în Tirol (astăzi Italia). Aici rămîne pînă la moartea domnitorului (iulie 1594), după care vine în Polonia, mai exact în august 1595, cînd Ieremia ajunge domn al Moldovei, ceea ce-i dă posibilitatea să-și reocupe scaunul părăsit. În cei trei ani ca mitropolit a fost vizitat de doi patriarhi ecumenici: Ieremia II (1588—1589) și Teolipt II și de patriarhul Ierusalimului, Sofronie. Cît a fost episcop de Rădăuți, a trecut prin Moldova, patriarhul Ioachim al V-lea al Antiohiei. Remarcăm, totodată, mutarea, în anul 1589, a moaștelor Sfîntului Ioan cel Nou, din biserica Mirăuților în Catedrala Sfîntul Gheorghe din Suceava, unde se află și astăzi. A fost în corespondență cu cîțiva papi și înalte personalități catolice din Polonia, în această vreme cînd luase ființă „Liga Sfîntă“ în Europa și cînd atît Petru Șchiopul, cît și Ieremia Movilă se orientau către Polonia, desigur nu din punct de vedere confesional, cum n-au făcut-o niciodată, ci politic, în primul rînd. Aceasta este explicația străduințelor sale, sub acest aspect.

Cea de a doua arhipăstorire a lui Gheorghe Movilă are loc între 1595 (august-septembrie) și mai 1600, cînd s-a retras în Polonia, din calea lui Mihai Viteazul. Cel mai de seamă eveniment al acestei perioade este înființarea scaunului episcopal de la Huși, avînd drept catedrală, ctitoria lui Ștefan cel Mare din 1494, biserica Sf. Petru și Pavel și ca prim titular pe episcopul Ioan. Are legături cu Meletie Pigas al Alexandriei, care în 1597 îi trimite unele cărți și o mantie arhierească.

După pierderea Moldovei de către Mihai Viteazul, marele unificator de țară (mai-septembrie 1600), Ieremia Movilă, cu ajutorul polonilor se reîntoarce în țară și o dată cu el, fratele său mitropolitul Gheorghe, dimpreună cu episcopii Agafton din Roman și Teodosie Barbovschi din Rădăuți. Arhipăstorirea lui Gheorghe Movilă, pentru cea de a treia oară, se va extinde între septembrie 1600 și primele luni ale anului 1605, cînd se stinge din viață și este înmormîntat la Sucevița sa dragă. Cei 25 de ani de păstorire vlădicească, la Rădăuți și Suceava, în pofida nestabilității vremurilor, înseamnă totuși o epocă interesantă, din multe puncte de vedere, iar rîvna sa cu totul excepțională pentru Sucevița, îl asociază organic cu zeloșii vlădici moldoveni, mari ctitori de lăcașuri sfinte, Grigorie Roșca și, ceva mai tîrziu, Anastasie Crimca.

Bibliografie: Cele generale, cf. supra și Simeon Reli, *Doi episcopi ai Rădăuților, apoi mitropoliți ai Moldovei din secolul al XVI-lea, foști pribegi prin țări apusene,* în „Candela" (Cernăuți), nr. 10-12/1929, p. 441-443 [Gheorghe Movilă și Teodosie Barbovschil; Ioan V. Durră, *Figuri de ierarhi moldoveni. Mitropolitul Gheorghe Movilă,* în „B.O.R.", nr. 1-2/1971, p. 187-203; Corina Nicolescu, *Sucevița,* București, 1977 ș.a.

NICANOR, toamna 1591 — pînă în prima jumătate a anului 1594, ridicat de Aron Tiranul (1591—1595). Trei ierarhi s-au perindat pe scaunul mitropolitan în timpul celor patru ani de pribegie ai lui Gheorghe Movilă prin Tirol și Polonia, din care primul este acesta. Nicanor fusese egumen la Agapia (din Deal), apoi episcop de Roman de două ori (c. 1572 — c. 1574 — și c. 1580 — c. 1582) și locțiitor de mitropolit (c. 1581—1582), prima oară. Se retrage ca schimnic (Nil ?) și moare după 1607 fiind înmormîntat la Agapia Veche.

Bibliografie: Cele de mai sus și Scarlat Porcescu, *Cronica Romanului,* p. 171 sq.

MITROFAN, prima jumătate 1594 — aprilie 1595. Aron Tiranul, strămută de la Episcopia de Roman la Mitropolie pe Mitrofan, iar pe Nicanor în locul său la Roman, caz rar în istoria noastră bisericească. Pe Mitrofan, Aron Vodă îl trimite în solie diplomatică la împăratul Rudolff al II-lea (1576—1612), spre a-i prezenta o declarație de adeziune, în legătură cu „Liga Sfîntă", care tocmai luase ființă, ca organ de luptă împotriva otomanilor. Probabil că Mitrofan, în comparație cu Nicanor, dispunea de o învățătură, prestanță și îndemînare superioară, care explică speciala mutație efectuată. În 1595, noul domn, Ștefan Răzvan (1595), îl înlocuiește. Moare după 29 iulie 1600.

MARDARIE, aprilie/mai 1595 — august/septembrie 1595. Este ridicat în scaun de Ștefan Răzvan, doar pentru cîteva luni, pentru că spre toamnă este instalat domn, cu ajutorul polonezilor, Ieremia Movilă (1595—1606), iar acesta îl readuce din Polonia, pe fratele său Gheorghe Movilă, care-și reia prima demnitate bisericească a țării. Prin 1591, Mardarie, fusese episcop de Rădăuți. Retras din scaunul mitropolitan pribegește peste hotare. Prin 1602, se afla la o mănăstire ortodoxă Sfîntul Gheorghe din Drohobycz din Galiția, ca egumen, iar prin 1614 scria credincioșilor din Lwow că se află la Muntele Athos, unde va fi și murit.

DIONISIE RALLY PALEOLOGUL, mai 1600 — septembrie 1600. De origine grec din Creta. Era coborîtor din familia imperială a Paleologilor, după tată, și Cantacuzin, după mamă. Ca urmaș al bazileilor bizantini și mitropolit de Tîrnova, și-a pus toate nădejdile în vitejia lui Mihai, pentru eliberarea popoarelor din Balcani, de sub opresiunea otomană și poate chiar pentru refacerea imperiului răpus în 1453, devenindu-i sfătuitor, prieten și însoțindu-l în Transilvania și în Moldova. Gîndul acesta nu-l părăsește nici după Cîmpia Turzii, cînd intră în serviciul lui Rudolf al II-lea. La istorica intrare a lui Mihai Viteazul în Moldova, ierarhii țării, (mitropolitul Gheorghe, episcopul Agaton de Roman și episcopul Teodosie Barbovschi de Rădăuți) își părăsiseră scaunele, cu excepția episcopului Ioan al Hușilor. Aceștia nu se întorc la invitația marelui voievod întregitor de țară, trimisă lor prin protopopul Teodor. Atunci Dionisie Rally, primește de la Mihai Vodă sarcina, în ca-

litate de locțiitor, să întrunească un Sinod, care la 2 iunie 1600 hotărăște depunerea ierarhilor retrași în Polonia, și împuternicește pe mitropolitul Dionisie să hirotonisească alți doi ierarhi pentru cele două scaune libere. Sînt aleși Filotei pentru Roman și Anastasie Crimca pentru Rădăuți, care făgăduiau credință lui Mihai Voievod și mitropolitului Dionisie, la 15 și 19 iunie, probabil date la care au fost și hirotonisiți. Acestea sînt unicele acte de la mitropolitul din Moldova al lui Mihai Viteazul. De la Mihai ne sînt cunoscute, pentru această vreme, cîteva întăriri de acte de danie pentru mănăstirile țării. O dată cu revenirea lui Ieremia Movilă se întorc și cei trei ierarhi plecați, iar cei proaspăt hirotonisiți sînt ținuți în rezervă, un oarecare timp.

Bibliografie: Cele generale cf. supra și N. Iorga, *Sfătuitorul bizantin al lui Mihai Viteazul: Mitropolitul Dionisie Rally Paleologul*, în „Revista Istorică", nr. 5/1919, p. 27-35 ; Dumitru Dima, *Mitropolitul Dionisie Rally Paleologul și legăturile lui cu Țările române,* în „B.O.R.", nr. 5-6/1965, p. 521-532 ; Scarlat Porcescu, *Organizarea Bisericii din Moldova pe vremea lui Mihai Viteazul,* în „M.M.S.", nr. 5-8/1975, p. 398-506 ș.a.

TEODOSIE BARBOVSCHI, aprilie 1605 — † 23 februarie 1608. Neam de boier, se călugărește la Probata. Urmează pe Gheorghe Movilă la Sucevița și supraveghează lucrările de construcție de aici, mai ales după alegerea lui Gheorghe Movilă la Rădăuți (1588), fiind trecut în pomelnicele mănăstirii. Era om de carte. A fost și profesorul lui Ștefan, fiul lui Petru Șchiopul. În 1591 părăsește țara ajungînd în Tirol cu voievodul mazil, apoi în Polonia cum s-a văzut. În 1598 este ales episcop de Rădăuți, se înțelege cu sprijinul familiei domnitoare și al mitropolitului Gheorghe Movilă. În răstimpul mai-septembrie 1600 se află în Polonia, cu toți cei ce se retrăseseră din calea lui Mihai. Este pomenit, ca mitropolit, în documentele cancelaristice ale vremii la 15 aprilie 1605, apoi în zece acte de danie ale lui Ieremia (1595—1606) și Simion Movilă (1606—1607).

I se atribuie alcătuirea unei lecții de „hronologie", corectarea unor cărți *(Triodul* și o *Pravilă)*, copierea altora *(Slujba Sf. Paști, Molitvelnic, Minei pe luna Mai* etc), pe care le-a dăruit Suceviței și Episcopiei, unde a păstorit ca titular. Trece la cele veșnice la 23 februarie 1608, fiind îngropat la Sucevița.

Bibliografie. Cele generale și speciale (S. Reli) indicate ; Șt. Gorovei, *Note și îndreptări pentru istoria Mitropoliei Moldovei,* în „M.M.S.", nr. 1-2/1980, p. 77-83 ; ș. a.

ANASTASIE CRIMCA, înainte de 15 iunie 1608 pînă în 1617, (după 30 mai), apoi înlăturat ; iarăși din 1619 pînă în † 19 ianuarie 1629). Fiu al preotului Ioan Crimca și al soției sale Cristina, poartă din botez numele de Ilie, pe care îl preschimbă în Anastasie, prin intrarea în monahism, nu știm ce mînăstire. Este ales episcop de Rădăuți în 1600, depunînd legiuita făgăduială de credință lui Mihai Viteazul, fiului acestuia Nicolae Pătrașcu și mitropolitului Dionisie Rally, dar nu rămîne aici decît cîteva luni, cum s-a spus. Construiește apoi marea biserică de la Dragomirna, capodoperă de frumusețe și îndrăzneală, în care predomină armonia, înălțimea și verticalitatea (1602—1605).

Ales episcop de Roman, în 1606 (primăvara), nu rămîne acolo, decît pînă în 1608, cînd este promovat la mitropolie, în locul defunctului Barbovschi (23 februarie 1608). Un conflict, din 1617, cu Radu Mihnea (1616—1619), pe chestia excesului închinării unor mănăstiri la Locurile Sfinte și a prea numeroșilor greci din dregătoriile Moldovei, duc la îndepărtarea sa din scaun, care durează pînă la 16 mai 1619, cînd este readus de Gașpar Graziani (1619—1620) și funcționează pînă la moarte (19 ianuarie 1620). Este îngropat în pronaosul măreței sale ctitorii Dragomirna. S-a distins prin grija deosebită față de viața mănăstirilor (Așezămîntul din 1626), prin unele solii diplomatice (1612 și 1616), prin patriotism luminat, luptînd contra exceselor politice și administrative, prin organizarea asistenței sociale, ca bolnița de la Dragomirna din 1612 și mai ales cu spitalul din Suceava în 1619, — în numele dragostei creștine de aproape —, care se pare a fi primul spital orășenesc. Dar, pe lîngă toate acestea, el este un mare caligraf, miniaturist, portretist și chiar autoportretist, fondatorul unei școli cu toate aceste memorabile preocupări la Dragomirna sa. Spațiul nu ne îngăduie a le prezenta aici, căci sînt destul de numeroase și ele nu împodobesc numai unele muzee din țară, dar și multe din străinătate, alcătuind o glorie nepieritoare pentru talentele și credința poporului nostru, pentru care trimitem la literatura respectivă.

Bibliografie. Texte bine redactate despre el și bibliografie țintind exhaustivitatea, în: Acad. R.S.R., Institutul de lingvistică, istorie literară și folclor al Univ. „Al. I. Cuza"-Iași, *Dicționarul literaturii române de la origini pînă la 1900*, București, 1979, p. 242-243 (semnat R. S.), se va cita D.L.R.; Prof. M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, București, 1981, p. 5-14; *Ibidem*, III, p. 524; Șt. S. Gorovei și Ion Miclea, *Dragomirna*, București, 1978; Dr. V. Gonța și Al. Gonța, *Mitropolitul Anastasie Crimca, fondatorul celui dintîi spital în Moldova*, în „M.M.S.", nr. 1-2/1962, p. 33-39; N. Grigoraș, *Mitropolitul Anastasie Crimca, (1600—1629)*, în „M.M.S.", nr. 3-4/1958, p. 296-314; Șt. Gorovei, *Anastasie Crimca și Petru Movilă. Completări bibliografice*, în „M.M.S.", nr. 10-12/1985, p. 724-729 ș. a.

TEOFAN (III), 1617 (înainte de 12 iulie) — 1619 (după 23 aprilie). În urma conflictului cu Radu Mihnea, pe problemele arătate în cele precedente, Anastasie Crimca este înlocuit cu Teofan, de la care deținem doar cîteva mențiuni documentare interne și copia unei *Pravile*, făcută cu cheltuiala sa, la Mănăstirea Bistrița. Îndepărtat din scaun, trăiește pînă la 1640 (după 20 oct.), poate la Slatina, unde este și îngropat.

ATANASIE, 1629 (înainte de 21 aprilie) —† 13 iulie 1632. Și-a făcut ucenicia și a fost egumen la Bistrița. Episcop de Rădăuți (1613—1616) și Roman (1616—1629). Păstorește neîntrerupt aici 13 ani și este atestat de numeroase documente. După moartea lui Anastasie Crimca, potrivit cutumei bisericești îndătinate, este trecut episcopul de Roman pe scaunul de mitropolit, dar numai pentru trei ani, căci la 13 iulie 1632, viața i se sfîrșește. Este înmormîntat în pridvorul Mănăstirii Bistrița. Piatra de mormînt atestă data și calitatea sa de „arhiepiscop și mitropolit al Sucevei".

Bibliografie. M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române,* II, p. 15; III, p. 524; Sc. Porcescu, *Episcopia Romanului,* p. 181-182; C. Turcu *Mănăstirea Bistrița,* Iași, 1974, p. 203-210.

VARLAAM MOȚOC, 1632—1653. Odraslă a unor răzeși din Vrancea, învață carte grecească și slavonească la schitul lui Zosin și Mănăstirea Secu, unde se călugărește, cu numele de Varlaam și ajunge egumen. Preocupări gospodărești, dar și cărturărești. Traduce *Leastvița* lui Ioan Scărarul (1618). Prestigiul de care se bucură în fața lui Miron Vodă Barnovschi (1626-1629) și a mitropolitului Anastasie Crimca, îi determină să-l trimită pe arhimandritul Varlaam, în 1628, într-o solie specială în Rusia, spre a aduce icoane pentru ctitoriile lor (Bîrnova-Iași și Dragomirna-Suceava). Cu scrisorile de recomandare de acasă contactează pe țarul Mihail Feodorovici și patriarhul Filaret al Moscovei. În trecere prin Kiev, întîlnise pe egumenul de la Lavra Pecerskaia Petru Movilă, căruia îi predase un *Octoih* slav, îndreptat la Neamț, ce va apărea la Lwow în 1630, cu stemele celor două Țări române, în care domnise Simion Movilă, tatăl acestuia. Întors acasă, după aproape un an, revine la Secu, de unde va fi ales direct mitropolit, fără să mai treacă pe la alte eparhii, potrivit obiceiului țării. Este hirotonisit la 23 septembrie 1631. El este în special mitropolitul lui Vasile Lupu (1634—1653), domnitor care nu numai că înțelesese cum se cuvine strălucirea și subtilitățile culturii și artei bizantine, dar avea și conștiința continuității acesteia, cum o va remarca mai tîrziu, atît de just, Nicolae Iorga, în formula sa personală „Byzance après Byzance". În aceste împrejurări, Biserica Moldovei atinge realizări comparabile, în trecut, numai cu epoca lui Ștefan cel Mare. Sub astfel de auspicii, cu ajutorul lui Petru Movilă, se înființează la Iași tipografia în 1640, care va da la iveală, pe lîngă alte lucrări de mai mică însemnătate, dar cunoscute nouă, și *Cazania* (1643); *Cele șapte Taine* (1644); *Răspunsul la Catehismul calvinesc* (1645); *Pravila* (1646) și *Paraclisul Născătoarei de Dumnezeu* (1645).

Fără a intra în detaliile prezentării și discuțiilor ce le-au generat aceste cărți prezente de altfel în literatura respectivă, vom spune numai că ele fiind oferite, cu generozitate, ca un „dar limbii românești" și ca „un odor ceresc", prin circulația lor, dar mai cu osebire a celei dintîi, pe toate meleagurile locuite de români, au contribuit, în cel mai înalt grad, la cultivarea și unitatea limbii românești, la apărarea Ortodoxiei noastre, la lărgirea orizontului cultural al maselor populare, și prin acestea, la formarea conștiinței noastre naționale, statornică și unitară. De aceea, cu bună dreptate a accentuat G. Ivașcu, că opera cea mai de seamă a lui Varlaam, *Cazania,* „deține în limba română un loc analog *Bibliei* lui Luther în cultura germană".

Relevantă la superlativ este de asemeni ideea de unitate națională, asupra căreia insistă în Predoslovia de la *Răspunsul la Catehismul calvinesc,* adresat în primul rînd românilor ardeleni, unde găsim: „creștinii din Ardeal... și cu noi de un neam rumâni... ce sînteți cu noi dintr-o credință", Iată, cu mult înaintea școlii ardelene, de care unii fac atîta caz și astăzi, spre a dovedi anumite teze străine, ce credeau românii din Moldova, dar și cei din Transilvania, din moment ce li se putea adresa în acest mod, marele ierarh creator de cultură, limbă, simțire și conștiință unitară românească și ortodoxă.

Desigur, mitropolitul Varlaam își are contribuția sa la toate acțiunile și realizările bisericești din timpul lui Vasile Lupu. La zidirea și împodobirea bisericii Trei Ierarhi, sfințită de el la 6 mai 1639; la așezarea moaștelor Sfintei Parascheva în acestă capodoperă a arhitecturii moldovene, la 13 iunie 1641; la întemeierea Academiei de la Trei Ierarhi din 1640 și la ținerea Sinodului de la Iași din 1641, în care mintea și generozitatea românească, prin *Mărturisirea Ortodoxă* și ținerea lui în capitala Moldovei, au fost atît de evidente ; la unele speciale orînduieli cu privire la situația legală a clericilor și la contactele cu mari ierarhi ortodocși de peste hotare, în frunte cu Macarie, patriarhul Antiohiei și fiul acestuia, arhidiaconul Paul de Alep, de la care avem în jurnalul său importante informații din acea călătorie și altele.

Nu putem uita că Varlaam figurează în 1639 pe lista celor trei candidați, din care trebuia ales patriarhul ecumenic, ceea ce dovedește prețuirea deosebită de care se bucura el, Domnul său și Biserica Moldovei, ajutătoarea tuturor Locurilor Sfinte, în frunte cu Patriarhia de Constantinopole, căreia îi plătise toate grelele sale datorii. Este unicul ierarh român care s-a bucurat de această înaltă onoare, în toată istoria noastră. Nu se pot trece cu vederea nici demersurile creștinești și românești ce le va fi făcut pentru împăcarea celor doi domni contemporani, după luptele fratricide de la Ojogeni, Vasile Lupu și Matei Basarab, care se sfîrșesc cu zidirea cîte unei biserici, fiecare în țara celuilalt (Stelea, la Tîrgoviște și Soveja-Putna), biserici cu adîncă semnificație patriotică și națională, pînă astăzi.

În 1653, mitropolitul Varlaam se retrage la metania sa, la Secu, mai ales pentru că Vasile Lupu își pierduse tronul (aprilie). A mai viețuit încă patru ani. Ultimul testament, redactat, este cel din 18 august 1657, dar pe care nu l-a putut semna, mîna fiindu-i „fulgerată". Este îngropat în mormîntul ce și-l pregătise singur, lîngă zidul exterior de miazăzi al bisericii Mănăstirii Secu. Piatra mormîntului nu ne indică data decesului, care rămîne 1657. El va stărui de-a pururi ca una din gloriile multilaterale ale Moldovei.

Bibliografie. M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, II, p. 15-30; *LDR cit.*, p. 882-885 (semnat A. S.), ambele dispun de o bibliografie uriașă ; Șt. Balș, *Le monastère de Secou*, București, 1966; M. Basarab, *Conștiința originii române și a unității naționale în opera mitropoliților Varlaam și Dosoftei*, în „M.M.S.", nr. 9-10/1967, p. 605-511 ; „M.M.S.", nr. 10-12/1957, număr omagial în întregime (Articolele semnate de A. Z. N. Pop, T. Bodogae, I. Lupaș, C. Nonea, Paul Mihail, Em. Diaconescu, C. A. Stoide, Pr. Sc. Porcescu); At. Popa, *Care este contribuția lui Varlam la Cazania din 1643?*, „M.M.S.", nr. 3-4/1972, p. 172-181 ; T. Gh. Bulat, *Tiparnițele moldovenești de carte bisericească de la mitropolitul Varlaam la mitropolitul Veniamin, (1641—1803)*, în „M.M.S.", nr. 5-6/1971, p. 349—361 ; Pandele Olteanu, *Damaschin Studitul și mitropolitul Varlaam al Moldovei*, în „M.M.S.", nr. 3-4/1976, p. 211-244; I. Gașpar, *Trei sute patru zeci de ani de la aducerea Sf. moaște ale Preacuvioasei Parascheva la Iași*, în „M.M.S.", nr. 7-9/1981, p. 558-562; Macarie Ciolan, *Varlaam Moțoc, († 1657). un vrednic ierarh al Bisericii moldave*, în „M.M.S.", nr. 10-12/1982, p. 768-772; Florin Dudaș, *Cazania lui Varlaam în Transilvania*, Cluj, 1983, ș. a.

GHEDEON (I), 1653—1659 și 1664—† 1671. Venind la tronul Moldovei Gheorghe Ștefan (1653-1658), acesta ridică în scaunul de mitropolit, pe Ghedeon de la Huși (1645—1653), care-i citise „molitva de domnie", cum relatează Miron Costin. Provenise de la Mănăstirea Secu. Împreună cu un boier, Grigorie Neaniul este trimis de domnul menționat în misiune diplomatică la Moscova, unde încheie, la 7 mai 1656, un tratat de alianță cu țarul Alexei Mihailovici (1645—1676). Este înlăturat din scaun către sfîrșitul lui 1659, de către Ștefăniță, (noiembrie 1659—ianuarie 1651), fiul lui Vasile Lupu, cînd se retrage la Secu.

Este readus, apoi, în ianuarie 1664, de către Dabija Vodă (1661—1665) și conduce Mitropolia Moldovei, pînă în iulie 1671, cînd moare, fiind înmormîntat la Secu. Este pomenit în cîteva acte de vînzare-cumpărare precum și în alte două din 4 și 5 august 1670, alături de patriarhul Dositei al Ierusalimului, care venise în Moldova și-l întîlnise.

Bibliografie. M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, II, p. 93-94; *Ibidem*, III, p. 524.

SAVA (I), 1659/1660—† 5 ianuarie 1664. Avînd „postrig" tot la Secu, a fost episcop de Huși (1653—1656), la Rădăuți (1656—1658) și Roman (1658—sfîrșitul 1659 sau începutul 1660), deci la toate eparhiile țării. Este în corespondență, ca mitropolit, cu Vasile Lupu care-i cerea să fie ca un „ocîrmuitor", pentru fiul său Ștefăniță și să-i transmită celui din urmă să facă urice pentru Mănăstirea de la Cetatea Neamț Sava moare la 5 ianuarie 1664 și a fost înmormîntat la metania sa de la Secu, lîngă altarul bisericii mari.

Bibliografie: M. Păcurariu, *op. cit.*, II, p. 93-94; Sc. Porcescu, *Episcopia Romanului*, p. 189-190.

DOSOFTEI, iulie 1671 — februarie/martie 1674 și 1675—1685. Născut în 1624, dintr-o familie de „mazili", face studii la Iași și Lwow, învățînd limbi clasice și moderne și devenind un adevărat poligot. După studii, prin 1648—1649 se călugărește la Probata lui Petru Rareș. Episcop de Huși (1658—1660), al Romanului (1661—1671), apoi imediat — 23 iulie 1671 —, mitropolit. În 1674 se refugiază în Polonia cu Ștefan Petriceicu (1672—1674); înlocuit cu Teodosie de Roman, este reașezat în scaun în primăvara anului 1675. De reținut că la 29 martie 1677, Antonie Ruset (1675—1678), rînduiește mutarea definitivă a Mitropoliei Moldovei la Iași, pe lîngă biserica Sfîntul Nicolae domnesc, restaurată adecvat de acesta. Pînă astăzi se află aici „Casa Dosoftei".

În 1684 este trimis într-o solie diplomatică la ruși, fără rezultat. Ioan Sobieski (1674—1694) intră din nou în Moldova, dar fiind nevoit să se retragă, ia cu sine pe Dosoftei, moaștele Sf. Ioan cel Nou de la Suceava și multe documente și obiecte valoroase. În Polonia (Stryi lîngă Zolkiew) va duce viață de strîmtorare și amărăciune, mîngîindu-se doar cu cartea. Aici va traduce, din proprie inițiativă sau la cerere, numeroase scrieri din Sfinții Părinți și literatura postpatristică, dovedindu-se astfel cel mai de seamă cunoscător și ostenitor, din acest domeniu, pînă atunci. Se stinge din viață la 13 decembrie 1693, la aproape 70 de ani,

avînd în jurul său doar cîțiva monahi însoțitori ai moaștelor Sf. Ioan cel Nou de la Suceava. Mormîntul său de la Zolkiew-Nesterov din Ucraina nu s-a putut confirma pînă acum.

Pentru poporul român de pretutindeni, de importanță primordială sînt în special lucrările de dinainte de exilul polonez, deși nici acolo nu l-a uitat, pledînd, cu vigoare, pentru continuitatea și unitatea lui (*Poemul* despre domnii Moldovei).

În cursul a peste un pătrar de veac de arhipăstorire la Huși, Roman și Suceava-Iași, pe lîngă unele traduceri în limba românească (Herodot etc.) și cercetarea unor cronici (grecești, rusești, moldovenești) de la începutul activității sale cărturărești, nu vor putea fi uitate niciodată:

1. *Psaltirea în versuri*, Uniev, 1673, operă originală și complexă, prima lucrare poetică monumentală în românește (8634 versuri pe 500 pagini), prin generala sa circulație printre români, a influențat atît poezia populară (colinde, stea, Vifleimul etc.), cît și poezia cultă, pînă la Eminescu și Arghezi. Vezi ediția Iași-1974 a *Mitropolitului Iustin Moisescu;*

2. *Acatistul Născătoarei de Dumnezeu*, Uniev, 1673, „tălmăcit de pre limbă slovenească pre limbă rumănească";

3. *Dumnezeiasca Liturghie*, ediția I, Iași, 1679, ediția II, Iași, 1683, ca „dar limbii românești" — vezi ediția Iași, 1980, a Mitropolitului Teoctist Arăpașu.

4. *Psaltirea slavo-română*, Iași, 1680;

5. *Molitvelnic de-nțeles*, Iași, 1681, în românește, în care era și un „*Poem cronologic despre domnii Moldovei*" (136 versuri), care dovedește cunoștințele sale istorice și-l va amplifica în Polonia, poem prin care îl precede pe Dimitrie Bolintineanu;

6. *Viața și petrecerea Sfinților*, 4 volume (pe tot anul bisericesc), Iași, 1682—1686, lucrare de adunare de multe texte traduse din grecește și slavonește. Toate aceste lucrări au patronat plenar introducerea limbii române în Biserica românilor, au cultivat eficient această limbă, au ridicat substanțial gradul de cultură românească a maselor largi populare și au contribuit incontestabil, la unitatea limbii române, rămasă limbă fără dialecte pînă azi, la nordul Dunării.

Cîteva aprecieri excepționale: „*Mitropolitul Dosoftei este Eminescu secolului al XVII-lea*" (Eugen Barbu); „*Psaltirea în versuri este în cultură și literatură ceea ce este Voronețul în pictură* (Zoe Dumitrescu-Bușulenga); „*Părintele poeziei române*" (Dan Zamfirescu).

Bibliografie: Toate *Istoriile literaturii române*, apoi *DLR* p. 296-302 (cu 175 lucrări despre Dosoftei, semnat R. S.); M. Păcurariu, *op. cit.*, II, p. 93-107 și 109-110 (vastă bibliografie); Scarlat Porcescu, *Episcopia Romanului*, p. 190-209 (bună analiză); M. Bordeianu, *Versificația Psaltirii Mitropolitului Dosoftei*, în „M.M.S.", nr. 5-6/1978, p. 561-566; Florian Dudaș, *Tipărituri și manuscrise după tipărituri ale Mitropolitului Dosoftei identificate în Vestul Transilvaniei*, în „M.M.S.", nr. 9-12/1978, p. 749-152; N. A. Ursu, toate *Viețile de Sfinți* publicate după Dosoftei, în „M.M.S.", 1979—1984; M. Bordeianu, *Un exemplar rar din „Viața și petrecerea „Svinților" a Mitropolitului Dosoftei*, în „M.M.S.", nr. 1-2/1982; Paul Mihail, *Molitvelnicul Mitropolitului Dosoftei*, Iași, 1681, în

„M.M.S.“, nr. 4-6/1981 ; Biblioteca Centrală Universitară-București și Comisia Națională a R.S.R. pentru UNESCO, *Dosoftei, 1624—1693, Bibliografie*, București, 1974, XXX + 102 p. ; „M.M.S.“ (număr omagial) nr. 9-12/1974, articolele semnate de Iustin, Mitropolitul Moldovei p. 729-738) ; Adrian Hrițcu Botoșăneanul (p. 739-747) ; Nestor Vornicescu, (p. 748-752) ; I. Zugrav (p. 753-755) ; N. Grigoraș (p. 756-776) ; Gavriil Istrati (p. 777-799) ; Scarlat Porcescu (p. 800-837) ; P. Zugun, *Comparația în Psaltirea în versuri a lui Dosoftei*, în „M.M.S.“, nr. 1-2/1976, p. 37-55 ; Paul Mihail, *Noi știri privind șederea Mitropolitului Moldovei Dosoftei în Polonia*, în „M.M.S.“, nr. 4-6/1985, p. 412-416 ; I. C. Negru, *Mitropolitul Dosoftei*, în „M.M.S.“, nr. 1-2/1957, p. 110-126 ; Nestor Vornicescu-Severineanul, *Dosoftei, mitropolitul Moldovei, apărător al Epiclezei Euharistice*, în „B.O.R.“, nr. 7-8/1977, p. 727-753 ; ș. a.

TEODOSIE, 1674—1675. Cu metania la Bogdana-Bacău. A fost episcop de Rădăuți (1669/1670—1671), apoi de Roman (1671—1674) și în urmă mitropolit, 1674 (înainte de 15 aprilie) pînă în 1675 (înainte de 10 mai), în locul lui Dosoftei, plecat în Polonia cu Ștefan Petriceicu. Este înlăturat la sosirea lui Dosoftei. Într-o diată din 14 octombrie 1691, lasă fiului său duhovnicesc, Lavrentie, episcopul Rădăuților, toate proprietățile sale din sudul Moldovei, cu obligația de a ridica un lăcaș de închinare, pe apa Zăbrăuțului, ceea ce acesta respectă, clădind biserica din Burdușești. Moare în 1694 (după 15 august) și este înmormîntat la Schitul Crucea de la Brazi, după ce i se tăiase capul de către tătari (?).

Bibliografie: M. Păcurariu, *op. cit.*, II, p. 107-108, 115 și 119; Scarlat Porcescu, *Episcopia Romanului*, p. 209.

PRECIZARE : După cea de a doua plecare a lui Dosoftei în Polonia, primul scaun vlădicesc al țării rămîne vacant timp de trei ani 1686—1689), în speranța că acesta s-ar întoarce la fiii săi duhovnicești, ceea ce nu s-a întîmplat, cum s-a arătat. În acest răstimp, și pentru acest motiv, Mitropolia este condusă, cu titlul de locotenent sau „epitrop“, de *Calistru Vartic*, fost episcop de Huși (1676—1682). Acesta, originar din ținutul Sucevei, fusese preot de mir în satul Văratic, același ținut. Rămînînd văduv se călugărește și ajunge episcop de Huși, de unde în 1682 este înlăturat din scaun. Trăiește pe lîngă biserica Tălpălari din Iași. Are și doi fii : unul preotul Ursu, la Sf. Nicolae de la Poartă, din Iași, celălalt egumen la Hangu. Tatălui acestora i se încredințează conducerea provizorie a Mitropoliei (1686—1689) și tot în același timp devine și locțiitor la fosta sa eparhie.

Bibliografie: Dionisie Udișteanu, *Calistru Vartic, episcop și locțiitor de mitropolit, în timpul refugiului al doilea al mitropolitului Dosoftei al Moldovei*, în „B.O.R.“, nr. 3-4/1969, p. 416-425 ; M. Păcurariu, *op. cit.*, II, p. 108 și 123.

SAVA (II), 1689—1701/1702. Cu metania la Putna, ajunge episcop de Roman (1685—1689), după care este trecut de Constantin Cantemir (1685—1693), în vara anului 1689, la Mitropolie, ca titular. Este amintit în cîteva acte interne, fie ca martor în documente de vînzare-cumpărare, fie ca mădular al divanului domnesc. Se cunoaște că, în vremea sa, în tiparnița de la Iași au apărut cîteva cărți teologice, în limba greacă, precum și *Tîlcuirea Sfintei Liturghii*, tradusă din aceeași limbă în româ-

neșteide cunoscutul dascăl Ieremia Cacavela, 1697. O informație importantă este că mitropolitul Sava, cu sprijinul material al doamnei Anastasia, văduva lui Gheorghe Duca (1665—1666; 1668—1672; și 1678—1683) termină restaurarea bisericii Stratenia (numită și Albă, începută în domnia ultimă a soțului său, și în același timp clădește o nouă reședință mitropolitană, lîngă această biserică.

La 1 martie 1698, împreună cu fostul patriarh ecumenic Iacob (1687—1688 — a treia oară), cu episcopii, boierii și egumenii țării, sub conducerea lui Antioh Cantemir (1695—1701), hotărăsc desființarea „vădritului" (impozit pe vitele mari), cu înfricoșător blestem pentru cine l-ar reintroduce. Îl aflăm în scaun pînă la sfîrșitul anului 1701 sau începutul lui 1702, cînd se retrage și se stabilește, probabil, la Putna unde își trece frunțariile vieții pămîntești. Ultima lui mențiune documentară este 14 octombrie 1717.

Bibliografie: M. Păcurariu, *op. cit.*, II, p. 108și 115; Scarlat Porcescu, *Episcopia Romanului*, p. 210; Idem, *Catedrala mitropolitană din Iași*, p. 16 sq.

MISAIL, 1701/1702—1708 (după 1 august). Cu metania la Secu, păstorește patru ani la Rădăuți (1685—1689), după care trece la Roman (1689—1701), în urmă fiind promovat la Mitropolie. Este amintit în documentele vremii (membru în divan). La cererea sa, Mihai Racoviță (1703—1705) scutește de impozite pe preoții din Iași. Odată cu vizita patriarhului Dositei al Ierusalimului, se convoacă la 25 septembrie 1704, Divanul, la care participă și ierarhii țării, prin care se stabilesc dările anuale, către domnie, ale mănăstirilor închinate Patriarhiei de Ierusalim. În 1707 (aprilie), donează Mănăstirii Secu unele terenuri (prisăci și vii). Se retrage din scaun în 1708 (după 1 august) la Secu, unde încetează din viață în 1709 (după 30 iunie), fiind înmormîntat, lîngă biserica mare.

Bibliografie: M. Păcurariu, *op. cit.*, II, p. 109, 115, 119; Scarlat Porcescu, *Episcopia Romanului*, p. 210; M. Păcurariu, *Contribuții la istoria Episcopiilor Romanului, Rădăuților și Hușilor în sec. XVII și începutul sec. XVIII*, în „M.M.S.", nr. 1-2/1979, p. 49-68.

GHEDEON (II), 1708 — † 1725. Ca antecedente menționăm că intrase în monahism la Agapia, și că fusese episcop de Rădăuți (1702—1708), fără a mai trece pe la celelalte scaune episcopale, în ordinea lor canonică îndătinată. Din arhipăstorirea sa, relativ extinsă față de antecesori și epoca fanariotă în care se găsea, sînt de relevat următoarele evenimente mai deosebite: împreună cu Dimitrie Cantemir și demnitarii țării primește, la Țuțora pe Prut, pe Petru cel Mare, țarul Rusiei (1689—1725), care, venind în Iași, a vizitat Golia, Trei Ierarhi și celelalte mănăstiri. Ghedeon va sluji el însuși Sfînta Liturghie, într-o biserică de cort la Țuțora, chiar în fața autocratului rus. Primește apoi, în 1714—1715, la Iași, pe patriarhul Hrisant Nottara al Ierusalimului, (1707—1731) și după aceasta pe Samuil Capasulis al Alexandriei (1701—1723) în 1715. Ia parte, cu ceilalți episcopi la lucrările Divanului țării, prin care se hotărăște închinarea Mănăstirii Hangu-Buhalnița, însoțită de două sate, Patriarhiei de Alexandria. Activitatea tipografică este ilustrată cu trei cărți: în 1714 vede lumina tiparului *Sinopsis*, cuprinzînd Acatistul, Paraclisul și alte slujbe: în 1715 un *Liturghier* slavon, dar cu tipicul și unele rugăciuni în românește și totodată *Arătarea credinței ortodoxe* a

Sfîntului Ioan Damaschinul, în limba elină. Remarcăm că toate acestea apar în așa-numita „Tipografia Sf. Mormînt", sub care trebuie să vedem pe cea instalată la Sf. Sava din Iași. Și el este pomenit ca martor și mădular al Divanului, în documentele contemporane. Își încheie socotelile vieții pămîntești, în 1725, lăsînd Mitropolia îndatorată cu șapte pungi, dar și cu un testament prin care îi dăruia trei sate. Mormîntul la Agapia, în pridvorul bisericii principale.

Bibliografie: Direcția Generală a Arhivelor Statului, *Catalogul documentelor din Moldova din Direcția Arhivelor Centrale*, vol. V, 1701—1720, București, 1975, XXIV + 657 p.; M. Păcurariu, *op. cit.*, II, p. 120, 138-1349 și 365; I. Lupaș, *Lecturi din izvoarele istoriei române*, București, 1928, p. 212-215 (Neculce, *Despre vizita la Iași a lui Petru cel Mare;* Ilie Gheorghiță, *Tipografia arabă din Mănăstirea Sf. Sava și venirea lui Silvestru, patriarhul Antiohiei, la Iași*, în „M.M.S.", nr. 5-6/ 1958, p. 418-423.

GHEORGHE (IV), 1725 — † 1729. Avînd metania la Neamț, devine preot-slujitor la Episcopia de Roman, apoi tot aici episcop, între martie 1718 și sfîrșitul anului 1725, cînd trece în jilțul mitropolitan al țării, unde rămîne pînă la sfîrșitul vieții sale (1729). Se pare că tipografia mitropolitană își recapătă suflul, prin strădaniile sale, din moment ce în 1726 apar două cărți: *Antologhionul* și un *Octoih*. Ambele au cîntările în slavonește, iar prefața, rînduielile tipiconale și lecturile scripturistice, în românește. Se îngrijește de partea gospodărească, nu numai achitînd datoriile lăsate de antecesorul său, dar și înzestrînd Mitropolia cu alte bunuri și cărți.

Bibliografie: Istoria Bisericii Române, manual pentru Institutele teologice, vol. II, București, 1958, p. 193 ; M. Păcurariu, *op. cit.*, vol. II, p. 349 ,363-364 ; Scarlat Porcescu, *Episcopia Romanului*, p. 218.

ANTONIE, 1729—1739. Originar din Cernăuți, intrat în monahism la Putna, după o scurtă viețuire la Horecea, este ales, prin iunie 1728, episcop de Rădăuți, unde va rămîne numai un an și cîteva luni, căci în toamna lui 1729 este ales mitropolit, păstrînd această înaltă dregătorie bisericească pînă în octombrie 1739, cînd se va retrage, în împrejurări speciale. El înzestrează Mitropolia cu mai multe proprietăți. Nu uită nici Mănăstirea Horecea de lîngă Cernăuți, care-l găzduise cîndva, unde ridică, în 1830, a biserică de lemn, chilii și o înzestrează cu alte bunuri.

Dintre tipăriturile de la Iași, sub îndemnul său, menționăm : *Psaltirea* slavonă în 1731, și *Învățături preoțești despre șapte Taine*, în 1732, după ediția de la Rîmnic, din 1724. De la Constantin Mavrocordat (1733—1735) obține scutirea Mitropoliei de toate dările și un substanțial ajutor anual, cu obligația de a reface biserica Mitropoliei, a întreține școlile grecească și slavonească din Iași și a ajuta elevii merituoși, dar lipsiți de mijloace materiale.

Războiul ruso-austro-turc din 1735—1739 are urmări dureroase pentru mitropolitul Antonie. O convenție se încheiase între împuterniciții Moldovei, între care și acesta și comandantul armatelor rusești Münnich, la 16 septembrie 1739, recunoscîndu-se astfel, neatîrnarea Moldovei. Încheindu-se, peste două zile, pacea de la Belgrad, dintre cele trei țări beligerante, armatele rusești sînt obligate să părăsească Moldova. În aceste împrejurări, mitropolitul Antonie este nevoit să însoțească arma-

tele țariste. O soartă similară a avut-o și Misail, episcopul Buzăului. Nedînd urmare invitației lui Grigorie II Ghica (1735—1741), de a se întoarce, este ales mitropolit de Cernigov și apoi de Bielgorod, de unde nu va uita să trimită daruri mănăstirii sale de metanie, Putna. Moare la Bielgorod, la 29 ianuarie 1749.

Bibliografie: M. Păcurariu, *op. cit.*, II, p. 349-350 ; Scarlat Porcescu, *Catedrala mitropolitană din Iași*, p. 18 sq. ; *Istoria Bisericii Române*, Manual pentru Institutele teologice, II, p. 193.

NICHIFOR, 1740 (început) — 27 octombrie 1750. Grec din Moreea, aclimatizat în Moldova (o fiică căsătorită cu aga Lupu), se călugărește la Neamț și apoi ajunge mitropolit titular de Sidis. Domnitorul fanariot Grigorie II Ghica (1735—1741), reușește să-l ridice, pe Nichifor Grecul, fostul său profesor, pe scaunul mitropolitan, în ciuda dîrzei rezistențe a Divanului, care hotărăște ca în viitor să nu mai fie permis nici un străin. Cu toate acestea, el a manifestat dragoste față de moldoveni, sprijinind activitatea tipografică și reformele lui Constantin Mavrocordat din domnia a doua și a treia. Tipografia mitropolitană imprimă doar cîteva cărți (patru sigure), în timp ce alta, a unui grec, vreo zece cărți de slujbă românească, ceea ce arată interesul pentru cartea românească.

Tot acum se pun bazele unei tipografii arabe, la Sf. Sava din Iași, datorită prezenței în Țările române (1744—1749) a patriarhului Silvestru al Antiohiei (1724—1766). Un alt patriarh care se află în vizită în 1743, la Iași, este Partenie al Ierusalimului (1737—1766). Mitropolitul Nichifor, ca de altfel și înaintașul său Antonie, s-a preocupat și de aducerea în țară a celor duse de Dosoftei în Polonia (documente, odoare, moaște), dar fără rezultate concrete în eforturile lor.

El sprijină desființarea „veciniei“ săvîrșită de C. Mavrocordat, la 6 aprilie 1749 și de asemeni așa-numitul „așezămînt“, din 1741, prin care, ca urmare a scutirii clericilor de dări, era obligat să stea cîte 40 de zile „la vlădicie“, ca să învețe și să facă practică liturgică, pentru ca la rîndul lor, să poată învăța carte pe alții. Ia o serie de măsuri practice pentru ridicarea vieții monahale, numeroase școli sînt înființate în Iași și la sediile celor trei episcopii, unde sînt aduși copiii „prostimei“ să învețe catehismul, sub necontenita cercetare a chiriarhilor locurilor. Către sfîrșitul anului 1750, Mitropolia ajunge într-o foarte precară situație materială. Un alt grec încearcă să devină prin intermediul unei sume de bani, urmașul mitropolitului Nichifor, bătrîn și bolnav acum. Tentativa dă naștere la un viguros protest general al forțelor naționale, care nu se vor potoli decît odată cu demisia (paretesis) ierarhului grec și cu alegerea în scaun a urmașului său. Moare la 14 februarie 1751. Mormîntul este la Mitropolie.

Bibliografie: M. Păcurariu, *op. cit.*, II, p. 350-353 ; N. Iorga, *Condica de hirotonii a Mitropoliei Moldovei*, în *Buletinul Comisiei Istorice a Românilor*, vol. III, București, 1924, p. 1-2 ; C. Turcu, *Cărți, tipografi și tipografii în Moldova, din sec. XVIII*, în „M.M.S.“, nr. 1-2/1960, p. 21-31 ; N. Iorga, *Reformele în Biserică ale lui Constantin Vodă Mavrocordat*, în „Ramuri“, Craiova, 1909, p. 129-133 ; Ilie Gheorghiță *Tipografia arabă din Mănăstirea Sf. Sava și venirea lui Silvestru, patriarhul Antiohiei la Iași*, în „M.M.S.“, nr. 5-6/1958, p. 418-423.

IACOB PUTNEANUL, 13 noiembrie 1750—1759/ian.-februarie 1760. Călugărit de tînăr la Putna, mănăstire care în plină epocă fanariotă a rămas o puternică vatră de cultură românească, urmează cursurile școlilor de aici. În 1744 i se încredințează conducerea mănăstirii, iar la 11 august 1745, cea a episcopiei de Rădăuți. La 13 noiembrie 1750 este ales mitropolit, în locul grecului Nichifor. Activitatea culturală constă din tipărirea a numeroase cărți, prin care se asigură triumful definitiv al limbii române în Biserică : *Penticostar* (1753) ; *Evhologhion* (1754) ; *Antologhion* (1755) ; *Apostolul* (1756) ; *Psaltirea* (1757) ; *Liturghierul* (1759) ș. a. Pentru învățătura preoților : *Alfavita sufletească* (1755) ; *Sinopsis* (1757) ș. a. Iar pentru școlari : *Bucvar* (Abecedarul). În prefața acestuia, ca și în alte cărți, el face elogiul învățăturii de carte, sfătuind, cu insistență părinții să-și dea copiii la școală. Contribuie substanțial la dezvoltarea învățămîntului național. Ca activitate gospodărească trebuie menționată mai ales restaurarea integrală a Mănăstirii Putna, după cutremurul din 1739, între anii 1756—1760, asigurîndu-și anumite drepturi speciale (a nu fi închinată ; egumenul ei, arhimandrit cu dreptul de a purta mitră la slujbe și altele). Activitatea social-politică este ilustrată de hotărîrea luată la soborul din 1 ianuarie 1752, ca ierarhii țării să fie aleși numai dintre „*pămînteni*“, act care devine armă de luptă și pentru viitor, împotriva infiltrării grecilor ; apoi consecventa sa strădanie culminînd cu semnarea actului din 1 martie 1757, de către domn, ierarhi și 41 de boieri, pentru desființarea văcăritului, act asupra căruia s-a insistat mereu să se revină, cerîndu-se insistent mitropolitului, dezlegarea blestemului respectiv. El însă, cu spirit de justețe, ca de altfel și urmașii săi, nu acceptă sub nici un preț, ceea ce a dus la demisia sa, din primele luni ale anului 1760, și retragerea sa la Putna.

Mai trebuie subliniat că s-a alcătuit, la dispoziția sa expresă ca mitropolit, un pomelnic al mitropoliților Moldovei, care însă cu informația, materialele de investigat și spiritul critic de atunci, n-a putut să fie nici complet, nici lipsit de greșeli, dar care rămîne ca o preocupare onorabilă și utilă pentru istoria Bisericii, țării și poporului nostru.

Retras la mănăstire, își continuă preocupările gospodărești și culturale, prin înființarea în 1774, cu Vartolomeu Măzăreanu, a unei Academii duhovnicești similară celei de la Kiev a lui Petru Movilă, care va dura pînă în 1782, alături de celelalte școli existente acolo. Prin testamente (1762 și 1776), lasă tot ce-i aparținuse mănăstirii și slujitorilor acesteia, de toate gradele. Trece în cele veșnice la 15 mai 1778, după ce cu cinci zile înainte, îmbrăcase, ca și alți mitropoliți anteriori, marea schimă monahală, cu numele de Eftimie, fiind înmormîntat în pridvorul bisericii, lîngă părinții săi după trup, călugăriți la bătrînețe : Ieroschimonahul Adrian și monahia Maria, lucru iarăși vrednic de menționat, pentru înalta spiritualitate moldovenească. Preocupările și înfăptuirile, dragostea sa neabătută de cultură, țară și popor, consecvența sa de caracter, îl așează definitiv între marii ierarhi ai scaunului mitropolitan de la Iași.

Bibliografie: Teoctist, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *În slujba Ortodoxiei românești, a năzuințelor de unitate națională și de afirmare a culturii române, Mitropolitul Iacob Putneanul*, Mănăstirea Neamț, 1978 (Ed. engleză, același an) ; N. Grigoraș, *Mitropolitul Iacob I Putneanul*, în „M.M.S.“ nr. 9-10/1958, p. 791-810 ; M. Păcurariu, *op. cit.*, II, p. 353-

359 ; DLR, art. *Iacov Putneanul* (20/1 1719—15/5 1778), p. 445 (semnat D. M.) ; P. Rezuș, *Din istoria învățămîntului teologic în Moldova de Nord. Școala duhovnicească de la Putna*, în „M.M.S.“, nr. 1-2/1961, p. 18-22.

GAVRIIL CALLIMACHI, 15 aprilie 1760 — † 20 februarie 1786. Descendent dintr-o veche familie de răzeși din Cîmpulungul Moldovenesc, Gheorghe Călmașul, se călugărește la Putna, sub numele de Gavriil. Fratele său, Ioan Teodor, grecizîndu-se la Constantinopole, sub numele de Callimachi, îl ajută să ajungă arhidiacon la Patriarhia ecumenică, iar în aprilie 1745, mitropolit de Tesalonic. Obținînd tronul Moldovei Ioan-Teodor Callimachi (1758—1761), îl determină pe Iacob Putneanul să se retragă pe chestia „văcăritului“, iar pe fratele său, să accepte mutarea de la Salonic la Iași, în scaunul mitropolitan de aici. În acest sens, se înțelege, la cerere, și patriarhul ecumenic își dă asentimentul printr-un act din 15 aprilie 1760, oferindu-se astfel posibilitatea celui în cauză să se întoarcă în țara de origine și să lucreze în folosul propriului său popor.

Stăruințele depuse de fratele său pe lîngă dînsul, de a dezlega blestemul, pentru reintroducerea „văcăritului“ se dovedesc inutile, ceea ce arată dragostea sa de popor și consecvența cu antecesorul său. De aici răceala dintre ei și introducerea, în locul acestui bir, a altuia, sub numele de „ajutorința“. În decursul războiului austro-turc (1768-1774), mitropolitul a luat în numeroase rînduri apărarea poporului și a purtat în acest scop corespondență cu comandanții ruși și chiar cu împărăteasa Ecaterina a II-a. În 1769, o delegație în frunte cu Inochentie, episcopul Hușilor (1752—1782) și cu asentimentul său, prezintă împărătesei doleanțele Moldovei, într-o audiență din 28 martie 1770.

În cei 26 de ani de arhipăstorire, este nelipsit din viața culturală a țării, cu purtarea sa de grijă pentru școli, profesori și elevi, și nu mai puțin pentru activitatea tipografică. Pentru ridicarea școlilor poartă corespondență chiar cu generalul Rumiantev. Activitatea tipografică este remarcabilă, deși este inferioară celei de la București și Rîmnic, pentru aceeași perioadă de timp. Numeroase sînt totuși cărțile de slujbă, în primul rînd ; dar pe lîngă acestea, apar și unele noutăți ; *Îndreptarea păcătosului cu duhul blîndețelor*, (1765), *Gramatică românească* (1770) și altele. O activitate deosebită tipografică desfășoară acum, cunoscutul protopop Mihail Strilbițchi, care imprimă o diversitate de cărți și pe care-l vom întîlni și în continuare.

Cea mai de seamă înfăptuire gospodărească a sa este clădirea noii catedrale mitropolitane din Iași, la acea vreme, cu hramul Sf. Gheorghe („mitropolia veche“) începută în 1761 și terminată aproape zece ani mai tîrziu. În 1775, partea de nord a țării este alipită imperiului habsburgic. Din această cauză se fac unele schimburi de parohi, în 1781, între Mitropolie și Episcopia de Rădăuți.

S-a îngrijit de starețul Paisie, în 1763, cînd acesta vine de la Athos cu cei 64 de călugări ai săi, încredințîndu-i Dragomirna. În 1775, acesta, cu cei 350 de frați, obține de la mitropolitul Gavriil Mănăstirea Secu, iar în 1779 și egumenia Neamțului. După o neobișnuită arhipăstorire de 26 de ani, se stinge la 20 februarie 1786, fiind înmormîntat în ctitoria sa de la Mitropolie, biserica Sf. Gheorghe. Catapeteasma și lespedea mormîntului se păstrează pînă astăzi. Se înscrie între ierarhii iluștri ai acestui

scaun, prin apărarea păstoriților săi față de exploatarea de către fratele său și de către străini, prin patriotismul său luminat și buna chivernisire, de care a dat dovadă în toate privințele.

Bibliografie: C. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei*, cit.; V. Laurent, *L'éléction de Gabriel Callimachi à la Métropole de Moldovalachie. Dates et circonstances*, în „Bulletin de la Section Historique de l'Académie Roumaine", 1/1945, p. 139-159 și Extras, București, 1947, p. 21; Sc. Callimachi și Vlad Georgescu, *Mitropolitul Gavriil Callimachi și Rusia*, în „B.O.R.", nr. 9-10/1961, p. 791-813, C. Mosor, *Aspecte principale din viața și activitatea mitropolitului Moldovei Gavriil Callimachi (1760—1786)* ,în „B.O.R.", nr. 7-8/1970, p. 764-777; M. Păcurariu, *op. cit.*, II, p. 456-459; Scarlat Porcescu, *Catedrala Mitropolitană din Iași*, p. 20 sq.

LEON GHEUCĂ, 2 martie 1786 — † 1789 (înainte de 5 iulie). După moartea mitropolitului Gavriil Callimachi, fanariotismul se afirmă puternic în special prin două acțiuni menite să genereze și altele. Alexandru II Mavrocordat (1785—1786) își însușește bunurile fostului mitropolit. Cea de a doua asociindu-l, prin mijloace speciale, pe patriarhul ecumenic Procopie (1785—1789), se încearcă ocuparea scaunului mitropolitan cu Iacob Grecul, egumenul Mănăstirii Barnovschi din Iași (închinată Sf. Mormînt). Cea de a doua alternativă nu reușește, căci moldovenii reacționează prompt și hotărît, trimițînd protest la Poartă (25 martie 1786) și prevalîndu-se de hotărîrea din 1752 (ierarhi pămînteni). În felul acesta, s-a putut ajunge la alegerea lui Leon Gheucă. Acesta descindea dintr-o veche familie boierească și își făcuse ucenicia la Putna. Prin lectură constantă și bine condusă, dobîndise o cultură aleasă. Ucenic al mitropolitului Gavriil Callimachi și protosinghel al Mitropoliei. În 1769 este ales episcop de Roman, unde desfășoară o frumoasă activitate cărturărească iluministă multilaterală, pînă în februarie 1786, cînd este ales mitropolit.

Din scurta sa arhipăstorire, nu se poate face abstracție de acțiunea sa curajoasă, întreprinsă împotriva celor 10.000 de ieniceri, trecuți la acte de jaf și vandalism, punînd să se tragă clopotele Mitropoliei, ca să cheme poporul la luptă împotriva agresorilor, lucru relevat și de corespondența diplomatică a vremii. Același protopop Mihail Strilbițchi își continuă activitatea și în timpul său (un *Octoih* mic și o *Pastorală* a Mitropolitului, ambele în 1786). O mențiune despre Leon este că de Crăciunul anului 1788, a adresat o scrioare de bune urări generalului Rumiantev din Mănăstirea Galata, unde era bolnav (Dr. Andreas Wolf). Se pare că se stinge din viață în primele luni ale anului 1789, înainte de 5 iulie, fiind înmormîntat în Catedrala Sf. Gheorghe („Mitropolia veche"), unde i se păstra și piatra de mormînt, care indică anul 1788.

Bibliografie: Al. I. Ciurea, *Figuri de ierarhi moldoveni: Leon Gheucă*, Chișinău, 1942, 48 p. (Extras din Luminătorul, nr. 1-2/1942); Scarlat Porcescu, *Episcopia Romanului*, p. 235-243; DLR, art. *Gheucă Leon*, p. 394-395 (semnat A. S.); M. Păcurariu, *op.. cit.*, II, p. 459-460 și III, p. 525, 469-470; I. Apostu, *Data trecerii către Domnul a Mitropolitului Leon Gheucă*, în „M.M.S.", nr. 7-8/1979, p. 578-579.

PRECIZARE: Scaunul vacant, între 1788 și 1792 este suplinit mai întîi de cei doi episcopi în funcțiune: *Antonie* al Romanului 1787—1796)

și *Iacov Stamati* al Hușilor (1782—1792). Ne încredințează despre aceasta prefața Molitvelnicului din 1789 (M. Strilbițchi), care-i numește „vicarii Mitropoliei moldovenești". După aceștia, este numit de Sinodul Bisericii Ruse, ca exarh (locțiitor), *Ambrozie Serebrenicov*, fost al Ecaterinoslavului și Poltavei, care funcționează între sfîrșitul anului 1789 și începutul lui 1792. Moare la 13 octombrie 1792, fiind îngropat la Mănăstirea Înălțarea Sf. Cruci din Poltava.

Înainte de retragerea lui Ambrozie cu trupele rusești, acesta a hirotonisit pe arhimandritul *Gavriil Bănulescu-Bodoni*, ca episcop-vicar de Cetatea Albă și Tighina, care cu aprobarea guvernului și a sinodului rus este lăsat ca mitropolit al Moldovei (10 februarie 1792 — aprilie 1792), cum ne informează ceaslovul din 1792 al aceluiași Strilbițchi. Noul domn, Alexandru Moruzi (1792—1793) îl trimite însă, sub pază, la Constantinopole, unde numai datorită intervenției consulului rus a putut scăpa de pedeapsa turcilor, pentru vina de a fi ocupat scaunul mitropolitan cu ajutorul rușilor, într-o țară supusă lor.

Bibliografie: Șt. Berechet, *Informații noi despre activitatea arhiepiscopului Ambrozie Serebrenicov ca exarh și a lui Gavriil Bănulescu-Bodoni, ca vicar al Principatelor Române, după călătoria mitropolitului Iona Gruzinul*, în „B.O.R.", nr. 13/1923, p. 956-960 ; Cărțile de cult menționate ; M. Păcurariu, *op. cit.*, III, p. 9, 277 și 525.

IACOV STAMATI, 21 iunie 1792—9/10 martie 1803. Născut în 1749 în Transilvania, tînărul Ioan devine Iacov la Neamț, la 15 ani (3 apr. 1764), unde ucenicește pe lîngă ieromonahul Ioasaf, econom al mănăstirii, apoi dichiu al Mitroopliei de la Iași, cu blagoslovenia lui Gavriil Callimachi, dovedind un spirit gospodăresc deosebit. Ales episcop de Huși, la 9 decembrie 1782, ridică o nouă reședință episcopală, înzestrează cuviincios catedrala Sf. Petru și Pavel, a lui Ștefan cel Mare din 1494, reface clădirile adiacente, îmbunătățește starea materială precară a episcopiei și se ocupă cu zel de ridicarea vieții religios-morale a păstoriților săi.

Venind la mitropolie, și aici își vădește, din nou, priceperea gospodărească. Ridică o nouă reședință mitropolitană (1797) ce arsese total în timpul antecesorului său, cu paraclis (1798) ; repară bisericile Stratenia si Sf. Gheorghe, mărește averea mitropoliei, deschide o farmacie în Iași, zidește biserica Banu din același oraș, ctitoria sa. Se ocupă constant de cei săraci, flămînzi și goi, cum ne spune foarte impresionant primul său biograf, Dr. Andreas Wolf din Sibiu, care i-a fost medic curant. Pentru iubirea sa de oameni și duioșia sa sufletească pledează: răscumpărarea cu banii săi a 500 de turci, pe cînd era episcop la Huși, grija de hrana și suferința cauzată de cel ce încercase să-i suprime nejustificat viața și mai ales legendara povestire cu primirea mamei sale, la Iași. Tipografia Mitropoliei este pusă în ordine, dînd la iveală nu numai o serie de cărți de slujbă, dar și unele moralizatoare și trei manuale școlare, datorite episcopului Amfilohie al Hotinului: *Gramatica theologhicească, De obște gheografie* (după Buffier) și *Elemente aritmetice*.

Pe linia grijii pentru școlile țării, avem cunoscuta „Anafora" din 28 aprilie 1800, în care propune o serie de măsuri instructiv-educative, de o importanță cu totul excepțională, în concordanță principială cu stadiul european al problemei și cu ideile cele mai înaintate ale iluminismului contemporan lui. Se stinge din viață în noaptea de 9/10 martie

1803, în vîrstă de numai 54 de ani, fiind înmormîntat, conform vechii tradiții, șezînd pe scaun în odăjdii, în biserica Sf. Gheorghe, unde i se păstrează și piatra sepulcrală. Lasă Mitropolia datoare cu 300 de pungi ca să nu mai aibă „ce moșteni" domnii fanarioți. Învățase ceva de la Gavriil Callimachi și alți ierarhi moldoveni! Veniamin Costachi, ucenicul său devotat, îl va dezgropa, făcînd cele de cuviință.

Bibliografie: Dr. Andreas Wolf, *Beiträge zu einer statistische historischen Beschreibung des Fürstenthums Moldau*, Hermannstadt, 1805, 2 vol. (milosteniile, p. 280); Al. I. Ciurea, *Figuri de ierarhi moldoveni: Iacov Stamati (1749—1803)*, XXIV + 256 p., Iași, 1946; M. Păcurariu, *Op. cit.*, II, p. 461-466 și 474-475; III, p. 525; Ioan Ivan și Scarlat Porcescu, *Mănăstirea Neamț*, indice; DLR, art. *Stamati Iacov*, p. 805-806 (semnat A. S.); Scarlat Porcescu, *Catedrala mitropolitană din Iași*, p. 107 sq.; N. C. Enescu, *Data anaforalei mitropolitul Iacob II Stamati, privitoare la școlile din Moldova*, în „M.M.S.", nr. 3-4/1971, p. 192-203.

VENIAMIN COSTACHI, 18 martie 1803 — 20 februarie 1807; octombrie 1812 — 1821 și ian./febr. 1823 — 18 ian. 1842. Coborîtor din familie de patrioți și ctitori de lăcașuri de închinare, pe ambele linii ale părinților, ajunse în fruntea țării, se naște la 20 decembrie 1768, în satul Roșiești, din ținutul Fălciului, ca al treilea din cinci copii, din care trei se vor călugări, ai Mariei și a lui Grigorie Costachi, zis Negel. Primește o cultură și o educație aleasă în sînul familiei și la școala de la Trei Ierarhi. Nemulțumit fuge la Neamț, desigur atras de faima lui Paisie. Problema se rezolvă de către episcopul de Huși Iacov Stamati (1782—1792), care convingîndu-se de precocea și durabila sa vocație, cum se va dovedi pînă la sfîrșit, îl călugărește schimbîndu-i numele din Vasile în Veniamin, în 1783 (alții 1784), deci la numai 15 ani, cum era o tradiție în Moldova. Tot Iacov Stamati, părintele său duhovnicesc, mai ales după moartea tatălui său după trup, îl hirotonisește ierodiacon. Mitropolitul Leon Gheucă și el convins, poate, de episcopul de Huși, îl hirotonisește ieromonah, apoi îi conferă rangul de arhimandrit cu ascultarea de mare eclesiarh al Catedralei, iar în 1789 cu cea de egumen la Sf. Spiridon, așezămînt de mare importanță în capitala Moldovei.

La numai 23 de ani este ales episcop de Huși (1792—1796), în locul lui Iacov Stamati, pe care-l continuă fără hiatusuri. Mitropolitul Iacov îi va da delegație să participe la îngroparea marelui stareț Paisie († 15. XI.1794), ajungînd o zi mai tîrziu, dar orînduind totuși pe succesorul acestuia în persoana Ieroschimonahului Sofronie (Neamț-Secu). Strădaniile, însușirile și realizările de pînă aici îl trec la Roman (1796—1803) și apoi, la 18 martie 1803, la Mitropolia Moldovei, chiar în locul părintelui său duhovnicesc, la numai 34 de ani, ca vîrstă. Deși cu două întreruperi (1802—1812 și 1821—1823), arhipăstorirea sa cuprinde realizări numeroase și multilaterale. El este mai întîi ctitorul școlilor naționale, care își înmulțesc numărul, își îmbunătățesc programele analitice și dobîndesc profesori tot mai bine pregătiți. Înființează cunoscutul seminar de la Socola (1803), care a însemnat atît de mult în cultura țării și care-i va purta numele (1840). Trimite tineri la studii peste hotare, pe cheltuiala sa (Gheorghe Asachi, Gheorghe Săulescu și alții) care-i devin apoi colaboratori de nădejde, în organizarea și mai bună a școlilor în limba română și a Academiei Mihăilene (1834), care stă la baza Universității din Iași (1860). El încurajează apariția teatrului

(1816), a primei gazete românești „*Albina Românească*“ (1829—1858) a lui Gh. Asachi, dovedindu-se un adevărat pionier al culturii în limba națională. Activitatea sa cultural-tipografică este ilustrată mai întîi de grija sa pentru tipografia mitropoliei și cea de la Neamț, care vor imprima tot timpul, zeci de cărți de slujbă, traduceri din Sfinții Părinți, literatura post-patristică, cărți laice etc., multe traduse de el însuși. Cu totul semnificative sînt cele peste 20 de prefețe de la aceste cărți scrise de dînsul, și mai ales cea a *Liurghierului*, din 1834, în care tratează probleme de limbă și schimbarea arhaismelor și fonetismelor regionale, fără excesele latiniste ale Școlii Ardelene. Lista cărților tipărite cu porunca, îndemnul, blagoslovenia sau cheltuiala sa este foarte mare. O grijă permanentă arată spitalelor, Sf. Spiridon din Iași, și celui de la Roman, vieții preoțești și monahale, celei a credincioșilor, mănăstirilor, etc.

El începe actuala catedrală mitropolitană (1833—1842), care se va sfinți de abia la 23 aprilie 1887, și multe alte biserici și clădiri mănăstirești (Neamț, Agapia, Slatina etc. Patriotismul său se evidențiază în funcțiunile politice înalte pe care le-a îndeplinit (caimacam 1807 și 1821), președinte al divanului, contribuție la alcătuirea Regulamentului Organic, mîngîind poporul în prea numeroasele și grelele încercări ale vremii sale, sfătuindu-l la solidaritate, unitate și la îndepărtarea urii și dihoniei. Deviza lui se pare că a fost ca „românii să aibă în cer un Dumnezeu și pe pămînt o patrie“.

Neînțelegerile cu Mihail Sturza îl duc la demisie (paretisis), la 18 ianuarie 1842. Se retrage la Slatina, rămînînd mai departe credincios îndeletnicirii sale statornice : traducerea de cărți în limba română. Testamentul și-l face la 8 ianuarie 1844. Acesta este plin de smerenie, dragoste creștină și constituie un model al genului. Se stinge din viață la 18 decembrie 1846, în vîrstă de 78 de ani, fiind înmormîntat lîngă biserica Mănăstirii Slatina. Rămășițele sale pămîntești vor fi aduse și așezate în Catedrala mitropolitană din Iași, începută de dînsul, de către vrednicul și piosul său urmaș Mitropolitul Iosif Naniescu, la 30 decembrie 1886.

Bibliografie: Vezi, mai întîi, vechile monografii (A. Vizanti, N. Iorga, C. Bobulescu, V. Vasilache), apoi, T. N. Manolache, *Bibliografia Mitropolitului Veniamin Costachi*, în „B.O.R.“, nr. 10-12/1946, p. 545-600 și Extras ; Al. I. Ciurea, *La o sută de ani de la moartea lui Veniamin Costachi*, în „Candela“, (Cernăuți), 1946, p. 435-452 și Extras ; Ilie Gheorghiță, *Un veac de la moartea Mitropolitului Veniamin Costachi*, Mănăstirea Neamț, 1946, 272 p. ; Număr festiv, „B.O.R.“, 10-12/1946 ; Număr festiv, „M.M.S.“, nr. 10-12/1946 ; Mircea Păcurariu, *Op. cit.*, II, p. 471, 475 și III, p. 7-25 ; DLR, art. *Costache Veniamin*, p. 221-222 (semnat C. T.) ; Scarlat Porcescu, *Catedrala mitropolitană din Iași*, p. 99-100 ; Idem, *Episcopia Romanului*, p. 252-258 ; „M.M.S.“, nr. 1-2/1967 (număr omagial), articolele semnate de : Irineu Crăciunaș, Gh. Vlad, I. Gheorghiță, N. C. Enescu, Nestor Vornicescu, M. Sfichi, Epifanie Norocel, Ioan Ivan, Eustochia Ciucanu, I. Zugrav, Mitrofan Băltuță, I. Serafincean, Carmaziu Căcovschi, I. Manolescu, Partenie Apetrei, C. A. Stoide și Scarlat Porcescu (p. 7-174) ; D. Ciurea, *Veniamin Costache și Mihail Sturza*, în „M.M.S.“, nr. 3-4/1950, p. 241-243 ; Al. Costachi, *Despre ultimul „ceasornic de sîn“ al mitropolitului Veniamin*, „M.M.S.“, nr. 3-4/1968, p. 227-229 ; Al. Zub, *Un episod din viața Mitropolitului Veniamin*

Costache, „M.M.S.“, nr. 3-4/1969, p. 195-216 ; Ilie Gheorghiță, *Grija deosebită a mitropolitului Veniamin Costachi pentru ridicarea nivelului cultural al clerului*, „M.M.S.“, nr. 9-12/1971, p. 645-659 ; N. V. Dură, *Preocupările canonice ale Mitropolitului Veniamin Costachi în pastoralele și corespondența sa*, în „M.M.S.“, nr. 7-8/1971, 471-491 și nr. 1-2/1972, p. 49-66 ; Dr. Eftimie Cozărăscu, *Jubileul Spitalului din Roman, ctitoria Mitropolitului Veniamin Costachi*, „M.M.S.“, nr. 11-12/1973, p. 798-802 ; T. Gh. Bulat, *Scrisori de la Mitropolitul Veniamin Costachi*, „M.M.S.“, nr. 5-6/1974, p. 464-479 ; T. Gh. Bulat, *Tipografiile moldovenești de cărți bisericești de la Mitropolitul Veniamin Costachi, pînă la secularizarea din 1864*, „M.M.S.“, nr. 3-4/1978, p. 342-337 ; C. Buzdugan, *O rugăciune pentru refacerea unității bisericești alcătuită de către Mitropolitul Veniamin Costachi, Mănăstirea Slatina, 1844*, „M.M.S.“, nr. 7-8/1981, p. 546-547 ; M. Mănucă, *Mitropolitul Veniamin Costachi*, în „B.O.R.“, nr. 1-2/1968, p. 165-181 ; Macarie Ciolan, *Mitropolitul Veniamin Costachi, 180 de ani de la numirea și înscăunarea sa ca Mitropolit al Moldovei și Sucevei*, „M.M.S.“, nr. 10-12/1983, p. 654-663 ; I. Gașpar, *Ctitoriile Mitropolitului Veniamin Costachi*, în „M.M.S.“, nr. 3-5/1980, p. 376-380 ; ș. a.

GAVRIIL BĂNULESCU, 1808—1812. După retragerea lui Veniamin Costachi la Neamț treburile mitropoliei sînt conduse de la 25 martie pînă în mai 1808, cu titlul de „vechil“, adică de înlocuitor, de episcopul *Gherasim Clipa* al Romanului.

La 28 martie 1808, este numit Gavriil Bănulescu-Bodoni, cu titlul de exarh al Bisericilor din Țara Românească și Moldova de către țarul Rusiei. Acesta, instalat la 22 mai 1808 la Iași, va conduce efectiv viața bisericească din Moldova, pînă după pacea de la București, din 16 mai 1812, după care se retrage în Rusia, ajunge mitropolit al Basarabiei (1813). Moare la 30 martie 1821, fiind înmormîntat la Mănăstirea Căpriana. Unele clădiri de la reședința mitropolitană din Iași se datoresc acestuia, potrivit unei inscripții ce s-a păstrat pînă la noi.

Bibliografie: Gheorghe Gheorghiu, *Gavriil Bănulescu (Bodoni), Mitropolit al Moldovei, Exarh al Valahiei*, București, 1899 ; Șt. Berechet, *op. cit.*, cf. supra ; M. Păcurariu, *op. cit.*, III, p. 525 ; Scarlat Porcescu, *Catedrala mitropolitană din Iași*, p. 109.

MELETIE LEFTER (BRANDABURUL), 3 februarie 1844 — † 20 iunie 1848. După retragerea lui Veniamin la Slatina (18 ianuarie 1842), Mihail Sturza (1834—1849), spre a putea obține controlul averilor bisericești, ține scaunul vacant timp de doi ani. Cu girarea treburilor acestuia însărcinează pe arhiereul *Filaret Beldiman Apamias* — (februarie 1842 — februarie 1844), care era frate cu Alexandru Beldiman, autorul „Jalnicei Tragedii“ și fusese egumen la Cîmpulung în Muntenia și apoi la Slatina. Meletie este ales mitropolit la 3 februarie 1844. Era originar din Suceava, a fost călugărit și făcut arhidiacon pe seama Mitropoliei din Iași, de Iacov Stamati. Episcop de Huși la numai 26 de ani (1803—1826) și apoi la Roman (1826—1844). Numai la două săptămîni de la instalarea lui la mitropolie, s-a și înființat „Departamentul averilor bisericești“, dorit cu atîta înfrigurare, de M. Sturza.

Sub Meletie, cursurile Seminarului de la Socola sînt reduse de la opt la patru ani, dar și el va semna, alături de ceilalți patrioți, cunoscu-

tul memoriu din 1848, adresat lui M. Sturza, în care erau denunțate abuzurile și corupția administrației acestuia. Mitropolitul Meletie Lefter se stinge din viață la 20 iunie 1848, în timpul unei mari epidemii de holeră de la Iași. M. Sturza a poruncit să fie înmormîntat la orele 6 dimineața (22 iunie, în afara bisericii Sf. Gheorghe — vechea mitropolie). Acelaii domnitor, dorind să mențină scaunul neocupat, numește ca locțiitori la Mitropolie, pe *Meletie Stavropoleos Burdujanul* (iunie 1848—16 august 1849 † 1850) înmormîntat la Mănăstirea Burdujeni și pe *Mardarie Apamias*, (16 august 1849 — 10 februarie 1851 † 7 decembrie 1854), înmormîntat la Mănăstirea Coșula, al cărui egumen a fost pînă la sfîrșit.

Bibliografie: M. Păcurariu, *op. cit.*, III, p. 30-31 și 525; Scarlat Porcescu, *Episcopia Romanului*, p. 273-277; C. Mosor, *Biserica Moldovei în timpul domniei lui Mihail Sturza (1834—1849)*, în „B.O.R.", nr. 5-6/1971, p. 493-605; S. Reli, *Bucovineni celebri în ierarhia Moldovei* (1777—1850), în „Candela", (Cernăuți), 10-12/1929, p. 407-431 și Extras (Gherasim Clipa și Meletie Lefter); Mihai Mănucă, *Arhiereul Mardarie Apamias, locotenent de mitropolit al Moldovei*, „M.M.S.", nr. 9-12/1959, p. 636-648; ș. a.

SOFRONIE MICLESCU, 10 februarie 1851 — suspendat la 7 noiembrie 1860, retras la 18 ianuarie 1861. Descendent dintr-o veche familie boierească, este călugărit la Secu. Trece apoi la Neamț ca ieromonah. Episcop de Huși (iunie 1826 — 10 februarie 1851), cînd este ales la primul scaun al țării. Printr-o lege, din 7 iunie 1851, se organizează trei tipuri de școli teologice: 1. Școli ținutale de 2 ani; 2. Seminarul inferior de 4 ani (Socola, Huși și Roman); și 3. Seminarul Superior, tot cu 4 ani, (numai la Socola). Seminariile inferioare s-au înființat: la Huși în 1852, iar la Roman în 1858.

Intră în conflict cu guvernul deoarece a hirotonisit preoți și chiar arhierei titulari, fără studiile cerute de Regulamentul organic și Legea din 1851, ca și pe alte probleme. În schimb a susținut, cu toate forțele sale, unirea Principatelor Române. În noiembrie 1860 este înlăturat din scaun și surghiunit la Slatina. Moare la 18 mai 1861 și este înmormîntat în pridvorul bisericii mari de la Neamț. După demiterea sa, scaunul este suplinit de *Meletie Racoviță Sardeon* (1860); și *Chesarie Răsmeriță Sinadon* (1860—1863), cînd se retrage. Acesta moare la 19 august 1888, avînd mormîntul la Mănăstirea Agafton.

Bibliografie: M. Păcurariu, *op. cit.*, III, p. 31-32; 35; 114-115 și 525; Ioan Ivan și Scarlat Porcescu, *Mănăstirea Neamț*, indice; Scarlat Porcescu, *Episcopia Romanului*, indice; Dr. Nestor Vornicescu, Mitropolitul Olteniei, *Unde-i turma acolo-i și păstorul. Participarea Mitropolitului Sofronie Miclescu la înfăptuirea Unirii Principatelor Române*, 1859, Craiova, 1984, 156 p.; M. Păcurariu, *Atitudinea slujitorilor Bisericii Ortodoxe Române față de actul unirii Principatelor*, în „B.O.R.", nr. 1-2/1967, p. 73-94; Al. I. Ciurea, *Acțiuni ale clericilor ortodocși-români din Moldova și Muntenia, în favoarea unirii Principatelor de la 1859*; în „Candela" (Stockholm), 1/1974, p. 9-13; 2/1974, p. 10-15; 3/1974, p. 10-15; 2/1975, p. 18-27; și 3/1975, p. 29-37; Paul Mihail, *Chesarie Simadon, mitropolit-locotenent al Moldovei din anii unirii*, „M.M.S.", nr. 5-6/1955,

p. 290-294 ; *Cuvîntări rostite de Sofronie Miclescu... la deschiderea Divanului ad-hoc și alegerea domnitorului Al. I. Cuza,* „M.M.S.“ nr. 1-2/ 1976, p. 5-6.

CALINIC MICLESCU, 7 mai 1863 — 31 mai 1875. Născut la 4 aprilie 1821, ca fiu al marelui logofăt Scarlat Miclescu și al soției sale Maria, are metania la Slatina. Cu titlul de ariupolis, conduce Episcopia Hușilor (1858—1861). Între 1863 și 1865 este locțiitor de mitropolit, iar la 10 mai 1865, prin cunoscutul decret al lui Alexandru Ioan Cuza (1859—1866), este numit mitropolit. În această funcțiune a manifestat deosebit interes, pentru disciplina clerului de mir și a monahilor. La 31 mai 1875 este ales Mitropolit Primat al României, rămînînd pînă la trecerea din această viață (14 august 1886), fiind înmormîntat în pridvorul bisericii mari de la Neamț.

Bibliografie: N. Dobrescu, *Studii de istoria Bisericii Române contemporane. I. Istoria Bisericii din România (1850—1895),* București, 1905, 206 p. ; M. Păcurariu, *op. cit.,* III, Indice și p. 525 ; Ioan Ivan și Scarlat Porcescu, *Mănăstirea Neamț,* Indice ; C. R. Ghiulea, *Convorbire cu I.P.S. Nicodim cu privire la viața și ortodoxul sfîrșit al Mitropolitului Primat Calinic Miclescu,* în „M.M.S.“, nr. 12/1938, p. 481-487 ; ș. a.

IOSIF (II) NANIESCU, 1875 — † 25 ianuarie 1902. La 10 iunie este ales, la 15 iunie învestit și la 6 iulie 1875 este înscăunat ca mitropolit al Moldovei Iosif Naniescu. Acesta era fiu de preot din Răzălăi-Soroca. Rămas orfan de mic a fost crescut și îndrumat de un unchi de al său, călugărul Teofilact. Este călugărit și hirotonisit ierodiacon de Chesarie al Buzăului (1825—1846), care-i dă și numele de Iosif al celui dintîi episcop de Argeș și îndrumătorul său. Urmează Seminarul de la Buzău și Colegiul Sfîntul Sava din București. Egumen la mai multe mănăstiri, culminînd cu Sărindar. Profesor de religie la unele licee și director al Seminarului din București. În 1872, arhiereu cu titlul de Mira Lichiei, apoi episcop de Argeș (1872—1875) și mitropolit.

Cea mai de seamă faptă a sa este terminarea actualei Catedrale mitropolitane din Iași, începută de marele Veniamin (1833—1839), continuată de dînsul, între 15 aprilie 1881 și 23 aprilie 1887, cînd a fost sfințită, cu mare fast. Impresionantă este corespondența lui cu Vasile Alecsandri, pe atunci ministrul României la Paris, cu privire la unele obiecte ale Catedralei, executate în capitala Franței. Sînt restaurate tot în vremea sa, de către arhitectul francez André le Compte de Nouy, bisericile Sf. Nicolae Domnesc și Trei Ierarhi din Iași. În aceeași ordine de idei, cumpără fostul palat al lui Mihail Sturza și instalează lîngă mitropolie, Seminarul „Veniamin Costachi“, fost la Socola. Sub raport cultural, cu îndrumarea și resursele sale, apare la Iași „*Revista Teologică*“ (1883—1887), redactată de C. Erbiceanu și Dragomir Demetrescu, viitori profesori la Facultatea de Teologie din București. El însuși publică *Viața Sf. Nifon a lui Gavriil Protul.* Se fondează la Iași (1885); *Asociația Ortodoxă Română,* sub președinția sa. Eminent liturghisitor și cîntăreț, corul sub bagheta compozitorului Gavriil Musicescu (1849—1903), se bucură de toată prețuirea și capătă amploare (vezi corespondența).

În fine, simțămintele și mai ales acțiunile sale față de cei săraci, ne aduc aminte de Iacob Stamati, ce răscumpărase pe cei 500 de turci și-l ajutase pe asasinul său, de Veniamin Costachi, care atunci cînd nu

mai avea bani, își dăruia hainele și ceasul și de Calinic de la Cernica, care a hrănit și ajutat atîția năpăstuiți ai soartei, mai ales în 1821. Milostenia mitropolitului Iosif a îmbrățișat o mulțime de elevi de liceu, de seminar sau studenți, cărora le oferea masa la Mitropolie, le plătea taxele, le dădea și bani de buzunar și din care s-au ridicat o mulțime de oameni remarcabili, de diferite profiluri sociale. Dintre aceștia face parte și Nicolae Munteanu, viitorul patriarh Nicodim, bursier la Kiev și cel mai apropiat ucenic al său. Patriotismul său fierbinte se reliefează cu vigoare în timpul războiului pentru independența țării (1877—1878), cînd atîția monahi și monahii din Moldova activează în serviciul sanitar al armatei și cînd se fac atîtea colecte de bani și obiecte, de către protopopi și egumenii mănăstirilor, ca efect al insistențelor sale scrise și verbale, fără a mai vorbi de ajutoarele sale personale.

Același nețărmurit devotament, față de poporul român și cultura acestuia, o dovedește atunci cînd rînduiește, ca bogata sa bibliotecă să intre definitiv, în patrimoniul Academiei Române, mărindu-i astfel acesteia, puterea de înălțare sufletească a propriei sale națiuni. Trece în cele veșnice, la 26 ianuarie 1902, la venerabila vîrstă de 84 de ani și a fost îngropat lîngă măreața sa Catedrală sub o frumoasă piatră sepulcrală, care dă datele vieții sale pămîntești. La căpătîiul său, prin grija urmașilor săi în scaun, arde și astăzi o candelă. Mulți clerici și credincioși trec cu pioșenie pe la mormîntul său, bine întreținut, cu încredințarea că se apropie de „Iosif cel Sfînt".

Bibliografie: A se vedea: V. Dură, *Mitropolitul Molodvei, Iosif al II-lea, Naniescu și Academia Română*, Iași, 1941; Gabriel Cocora, *Documente pentru biografia mitropolitului Iosif Naniescu*, în „M.M.S.", nr. 1-2/1960, p. 92-99; Al. Bardieru, *Precizări privind biografia Mitropolitului Iosif Naniescu*, în „M.M.S.", nr. 3-4/1972, p. 231-235; I. Vîrtosu, *Mitropolitul Iosif Naniescu, un compozitor necunoscut al secolului al XIX-lea*, în Almanahul Parohiei Ortodoxe Române din Viena, pe anul 1973, p. 95-103; P. Constantinescu și Fl. Marinescu, *Cartea românească veche din biblioteca mitropolitului Iosif Naniescu*, în „M. M. S.", nr. 1-2/1974, p. 63-81; M. Păcurariu, *op. cit.*, III, p. 164-166, 522, 525 și indice; Sc. Porcescu, *Catedrala mitropolitană din Iași*, p. 70 sq.; Iustin Gașpar, *Bibliografie a Mitrop. Iosif Naniescu (1818—1902)*, în „M.M.S.", nr. 3-4/1982, p. 356-361; Gabriel Cocora, *Prietenia dintre Mitrop. Iosif Nainiescu și pictorul Gheorghe Tattarescu, oglindită în corespondență*, în „M.M.S.", nr. 7-8/1986, p. 402-430; Idem, *Din corespondența Mitrop. Iosif Naniescu cu V. Alecsandri*, în „M. M. S.", nr. 7-8/1971, p. 511-515; Al. N. Stănciulescu-Bîrda, *Scrisori inedite adresate de Gavriil Musicescu lui Iosif Naniescu*, în „M. M. S.", nr. 9-12/1975, p. 771-776; T. Gh. Bulat, *Din corespondența Mitrop. Moldovei și Sucevei Iosif Naniescu (1875-1902)*, în „M.M.S.", nr. 19-12/1982, p. 773-794; Teoctist, arhiepiscop și mitropolit, *Mitropolitul Iosif Naniescu — 80 de ani de la mutarea sa către Domnul (15 iulie 1818 — 26 ianuarie 1902)* în „M.M.S.", nr. 1-2/1982, p. 48-52; C. C. Angelescu, *Contribuții la biografia Mitropolitului Iosif Naniescui*, în „M. M. S.", nr. 1-2/1982, p. 53-68; I. Gașpar, *Un manuscris de cîntări bisericești al Mitrop. Iosif Naniescu*, în „M.M.S.", nr. 1-2/1982, p. 69-74; Sfințirea catedralei în amănunt, la C. Erbiceanu, *Ist. Mitrop. cit.*; și altele.

PARTENIE CLINCENI, 24 februarie 1902 — 31 decembrie 1908. Licențiat în teologie la Facultatea din Atena. Va funcționa în continuare, ca superior al Capelei române din Lipsca și apoi de la Paris, avînd astfel posibilitatea să-și mărească instrumentele și bagajul cultural. În 1886 reușește să fie ales arhiereu cu titlul de „Băcăoanul", și în ultima lună a aceluiași an să fie ales, episcop la Dunărea de Jos, unde va rămîne pînă în februarie 1902. cînd este ales, învestit și înscăunat la Iași ca mitropolit. Cea mai de seamă înfăptuire a sa a fost refacerea mai radicală a reședinței mitropolitane, dotarea ei cu mobilier adecvat și amenajarea parcurilor înconjurătoare.

La începutul anului 1909 este pus în situația de a se retrage de la conducerea Eparhiei. Moare la 19 ianuarie 1910 și a fost înmormîntat la Cimitirul Belu din București.

Bibliografie: Anghel Constantinescu, *Monografia sfintei eparhii a Dunării de Jos alcătuită la împlinirea a 40 de ani...*, București, 1906; M. Păcurariu, *op. cit.*, III, p. 166-167, 525 și indice; Sc. Porcescu, *Catedrala mitropolitană din Iași*, p. 113-116; V. Pocitan, *Capela românească din Lipsca*, în „B.O.R.", nr. 7/1927, p. 414-419; V. Pocitan, *Biserica Ortodoxă Română din Paris*, București, 1940, 160 p.

PIMEN GEORGESCU, 15 februarie 1909 — †11/12 noiembrie 1934. Născut la 24 septembrie 1853, în comuna Provița de Sus — Prahova din părinți originari din Săcele. Urmează Seminarul Central din București și este hirotonisit diacon la Sf. Vasile-Ploiești (1876—1877). Rămînînd văduv, mitropolitul Calinic îl aduce la Mitropolia din București. Tot acesta îl trimite la Facultatea de Teologie din Cernăuți, de unde se va întoarce cu titlul de doctor. Revenit la București, intră în monahism și este numit predicator al Mitropoliei. În 1886 este numit profesor de Dogmatică și Simbolică la Facultatea de Teologie din București, definitivat (1895) și continuînd să funcționeze acolo, pînă în 1912. A mai ocupat și funcția de director la Seminarul Central, ca și pe aceea de director la Internatul teologic de la Radu-Vodă (1899).

În 1895 este hirotonisit arhiereu-locotenent al Argeșului, cu titlul de Pitești eanul. Este ales apoi, episcop al Dunării de Jos (1902-1909), de unde trece la Mitropolia Moldovei, ca titular. La Galați organizează conferințele pastorale și Asociația „Solidaritatea" a preoților, făcînd apostolat creștin și românesc în satele dobrogene. În timpul primului război mondial desfășoară o bogată activitate de înflăcărat patriot. Pregătește sanitar peste 200 de monahi și monahii, organizează spitale în mănăstirile Moldovei, trimite mai multe pastorale ostașilor români pe front, inițiază colecte de bani și îmbrăcăminte, pentru susținerea uriașelor eforturi ale armatei române etc. Contribuie de asemeni la unificarea bisericească a României Mari (Statutul Șagunian), la înființarea Patriarhiei Române, (1925); la organizarea serbării a 1600 de ani de la sinodul I ecumenic (1925) etc. A publicat și unele broșuri de popularizare religioasă și patriotică din care citățm cîteva. Trece pragurile acestei vieți la 12 noimbrie 1934 în București, fiind înmormîntat în comuna sa natală.

Bibliografie: M. Păcurariu,*op. cit.*, III, indice; Rev. Studii Teologice 1/2/1982, p. 33-34; C. Nonea, *Omagiu I.P.S. Mitrop. Dr. Pimen cu prilejul împlinirii a 25 de ani de arhipăstorire pe scaunul Mitropoliei*

Moldovei și Sucevei, (1909-1934), în „M.M.S.“, nr. 2-3/1934, închinat în întregime lui. Vezi și celelalte articole (Pr. dr. Vasile Gheorghiu, Al. Simiinescu, redacția, etc.), Pentru moarte și funerarii, vezi „M.M.S.“, nr. 11/1934; pentru alte aspecte, „M.M.S.“, dintre 1925 și 1934.

NICODIM MUNTEANU, 4 februarie 1935 — 30 iunie 1939. Născut la 6 decembrie 1864, într-o familie de țărani din Pipirig-Neamț, cu numele de botez Nicolae, urmează cursurile Seminarului „Veniamin Costachi“ din Iași (1882-1890), apoi Academia duhovnicească din Kiev (cinci ani), unde a fost trimis de Mitropolitul Iosif Naniescu, cu misiunea de a învăța cît mai bine limba rusă. Se călugărește la Mănăstirea Neamț (1894). Este preot la Catedrala mitropolitană din Iași (1896); arhimandrit mitrofor (1890); director al Seminarului „Sfîntul Andrei“ și vicar al Episcopiei Dunării de Jos (1903); iar în 1909 arhiereu-vicar al Mitropoliei Moldovei, cu titlul de Băcăoanul. Episcop de Huși din 1912 pînă în 1924, cînd se retrage la Neamț. Între 1918 și 1920 a condus Arhiepiscopia Moldovei Răsăritene. La Neamț va rămîne pînă la 22 ianuarie 1935, cînd este ales mitropolit al Moldovei. Învestitura a avut loc la 30 ianuarie, iar înscăunarea la 4 februarie 1935. Ambii lui părinți s-au călugărit (mama — Veniamina, la Agapia; Varnava — tatăl la Neamț).

La Nord-Estul incintei mitropolitane a clădit un bloc pentru funcționarii Mitropoliei, unde funcționează astăzi, la parter, Librăria eparhială. Nu dispunem de spațiul necesar pentru a menționa toate lucrările sale de traducere care se ridică la peste o sută de volume și care culminează cu traducerea *Bibliei*, *Istoria Biblică*, a Prof. Lopuhin, precum și *Comentarul la Biblia*, în 12 volume, de același și multe altele (vezi N. Manolache).

După moartea primului patriarh al țării, Dr. Miron Cristea, i se dă locotenența de patriarh, potrivit Statutelor (5 martie 1939), dar nu vrea să candideze. La 30 iunie 1939 este ales, după ce, la mari insistențe, și-a dat asemntimentul. În 1945 este sărbătorit, cu ocazia împlinirii a 80 de ani (volum omagial). În toamna anului 1946 întreprinde o călătorie la Moscova, în fruntea unei delegații, care a însemnat reluarea relațiilor cu Biserica Ortodoxă Rusă, o nouă orientare bisericească și națională. Patriarhul Nicodim rămîne cel mai mare traducător în limba română al tuturor timpurilor și nu numai de literatură teologică, ci de toate categoriile. Performanța sa este aceea a unui uriaș. Se stinge din viață la 27 februarie 1948, și este înmormîntat în catedrala patriarhală din București, lîngă primul Patriarh al României, Dr. Miron Cristea, el fiind cel de-al doilea.

Bibliografie: Închinare Înalt Prea Sfințitului Patriarh Nicodim al României, în „B.O.R.“, nr. 11-12/1945, p. 553, 756; Volumul; *Prinos închinat Înalt Prea Sfințitului Nicodim, Patriarhul României cu prilejul împlinirii a 80 de ani de vîrstă, 50 de ani de preoție și șapte ani de patriarhat*, București, 1946, XXX + 312 p.; T. N. Manolache, *Bibliografia I.P.S. Nicodim, Patriarhul României*, Neamț, 1947, 181 p.; Ioan Vască, *O călătorie istorică*, București, 1947, 216 p.; M. Păcurariu, *Op. cit.*, III, p. 414-416, 525 și celelalte; Dr. Antonie Plămădeală, Mitropolitul Ardealului, *Cei patru mari Patriarhi ai celor 60 de ani de Patriarhat ortodox românesc*, 2. *Patriarhul Nicodim Munteanu*, în Telegraful Român, nr. 39-

44/1985, p. 1-2; apoi „M.M.S.“, nr. 1-2/1935 (alegerea); nr. 6/1936 (Ionel Teodoreanu, Mitropolitul Nicodim); I. Ivan și Scarlat Porcescu, *Mănăstirea Neamț*, indice; ș. a.

IRINEU MIHĂLCESCU, 29 noiembrie 1939-16 august 1947. După alegerea Mitropolitului Nicodim ca patriarh al României, postul a fost suplinit de arhiereul *Valerie Moglan-Botoșăneanul* († 14 august 1949), între iunie și 17 decembrie 1939, cînd noul ales a fost înscăunat.

Irineu Mihălcescu, fiu de preot, s-a născut la 24 aprilie 1874, în Pătîrlagele-Buzău. După absolvirea Seminarului Central din București, urmează Facultatea de Teologie din București, (1895-1899). Între 1900 și 1903 face studii de specializare, la Berlin și Lepzig, unde obține doctoratul în Filosofie (1903). Între 1904 și 1939 funcționează ca profesor la catedra de Dogmatică și Simbolică. Decan al Facultății de Teologie din București, de două ori (1927-1929 și 1933-1935). În 1923 este hirotonisit preot la biserica Amza din București. Hirotonisit arhiereu-vicar al Patriarhiei Române, funcționează doi ani (1936-1938). Între 1938 și 1940 îndeplinește funcția de locțiitor de episcop la Rîmnicu-Vîlcea și de locțiitor la Mitropolia Olteniei. *La 21 noiembrie 1940*, este ales mitropolit al Moldovei, scaun în care va rămîne pînă la 16 august 1947, cînd se retrage la Mănăstirea Agapia, unde bătrîn și bolnav, își încheie socotelile vieții pămîntești, la 3 aprilie 1948, fiind înmormîntat acolo. Este de reținut că desființîndu-se Facultatea de Teologie din Iași, în 1941, el face o donație de 2.000 volume din biblioteca sa personală, Facultății de Teologie din Cernăuți, care depindea atunci de Universitatea din Iași și deservea interesele Mitropoliei Moldovei.

Perioada cea mai valoroasă a vieții sale este aceea de profesor, căci prin munca sa harnică, metodică și științifică, învățămîntul teologic superior din țara noastră face mari pași calitativi ce se continuă pînă în zilele noastre, teologia românească prin el făcîndu-se cunoscută și pe plan extern și interconfesional. Opera sa este vastă, mai multe zeci de volume. Vom indica cîteva din cele mai importante titluri.

Bibliografie: Emilian Vasilescu, *Bibliografia P.S. Arhiereu Mihălcescu-Craioveanu*, în Studii Teologice VII (1938-1939), p. 245-325; N. C. Buzescu, *Profesorul de teologie și mitropolitul Ioan-Irineu Mihălcescu*, în „B.O.R.“, nr. 1-2/1975, p. 118-129; Prof. N. Chițescu, *Moartea fostului Mitropolit al Moldovei, Irineu Mihălcescu*, în „B.O.R.“, nr. 3-4/1948, p. 180-195; I. Rămureanu), *Prof. dr. Ioan Mihălcescu (1874—1948)*, în „Studii Teologice“, nr. 1-2/1982, p. 41-42; N. Chițescu, *La 30 de ani de la trecerea în cele veșnice a profesorului de teologie și Mitrop. Ioan-Irineu Mihălcescu*, în „Studii Teologice“, nr. 3-4/1979, p. 333-343; *Reîntregerea I.P.S. Irineu din scaunul de Mitropolit al Moldovei și Sucevei, Decretul nr. 1734/1947*, prin care se primește demisia, în „M.M.S.“, nr. 8-10/1947, p. 1-5.

Din lucrările sale menționăm: *Sinodul al III-lea ecumenic ținut la Efes în anul 431 d. Hr.*, București, 1899; ed. II, București, 1931; *Darlegung und kritick der Religionsphilosophie*, Sabatiers, Bern, 1903; *Studiu asupra raportului dintre religiune și moralitate*, București, 1904; *Die Bekenntunisse und die Wichtibsten Glaubenszeugnisse der griechischorientalischen Kirche im Originaltext, neben einleitenren Bemerkungen*, Leipzig, 1904; *Cosmologiile popoarelor civilizate din antichitate. Cosmologonia biblică și cosmogonia științifică modernă*,

Pitești, 1907; *Catehismul creștinului ortodox*, București, 1918, ultima ed. (VII), București, 1942; *Epopeet lui Ghilgameș*, București, 1920; *Dogma soteriologică*, Fasc. I—X, București, 1926—1928; *Traducerea scrierilor Părinților apostolici dimpreună cu Așezămintele și canoanele apostolice*, Tom. I-II, Chișinău, 1927—1928; Curs de Teologie Fundamentală sau Apologetică, vol. I, București, 1932, 269 p.; *Bhagavad-Gita*, trad. și note, București, 1932; *La Théologie symbolique au point de vue de l'Eglise Orthodoxe Orientale*, București, 1932; *Istoria religiunilor lumii*, București, 1946; *Curs de Istoria Religiunilor și Teologie Fundamentală*, București, 1935; *Teologia luptătoare*, f. a., 219 p.; Multe manuale de liceu și seminar etc.

JUSTINIAN MARINA, 28 decembrie 1947 — 24 mai 1948. Între 16 august 1948 și 28 decembrie, cînd este instalat noul mitropolit, conducerea acestei eparhii a fost asigurată de arhiereul-vicar Justinian Vasluianul, ales la 19 noiembrie și învestit la 22 decembrie, ca mitropolit.

Ioan Marina s-a născut la 22 februarie 1901, în satul Suiești-Vîlcea. Termină Seminarul din Rm. Vîlcea și obține și diploma de învățător (1923). Preot la Băbeni (1924—1932) și învățător în aceeași comună (1924—1930). Obține licența în teologie în 1929, la București. Transferat în Rm. Vîlcea, unde primește diferite funcțiuni: director al Seminarului Teologic, preot la catedrală, preot la biserica Sf. Gheorghe (1933), director al Tipografiei eparhiale, etc. În cei 12 ani de preoție la Rîmnic restaurează biserica Sf. Gheorghe și casa parohială, înființează o bancă populară, una de credit și o cooperativă și este ales în Asociația preoților din Oltenia și în cea generală pe țară.

În 1945, la propunerea Mitropolitului Irineu, Sf. Sinod aprobă numirea preotului Ioan Marina, care era văduv de mai multă vreme, ca arhiereu-vicar al Mitropoliei Moldovei. Este tuns în monahism la Mănăstirea Cetățuia de lîngă Iași, sub numele de Justinian, și este hirotonisit arhiereu la 12 august 1945, în Catederala mitropolitană din Iași.

Cu totul remarcabilă este activitatea de asistență socială pe care o desfășoară noul arhiereu-vicar Justinian Vasluianul și noul mitropolit în puținul timp, cît stă la Iași. Zeci de mii de copii orfani, de pe urma războiului sînt ajutați, ocrotiți și plasați în orfelinate create (Văratec, Agafton), în familiile rudelor, ale preoților sau credincioșilor se fac cantine pentru copii, cămine pentru fiii și fiicele de preoți, bănci de credit etc.

La Iași păstorește pînă la 27 februarie 1948, cînd trecînd la cele veșnice Patriarhul Nicodim, mitropolitul Justinian devine locțiitor de patriarh. La 24 mai 1948, Marele Colegiu electoral Bisericesc îl alege Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, înscăunarea avînd loc la 6 iunie 1948. Activitatea sa de căpetenie se desfășoară ca patriarh, căci cei 29 de ani (1948—1977) de patriarhat au însemnat atît de mult și ca rodnicie și ca multilateralitate. Dar, despre aceasta nu este cazul să vorbim aici. Patriarhul Justinian părăsește viața pămîntească la 26 martie 1977 și este înmormîntat în strana stîngă de la Mănăstirea Radu Vodă din București, unde ascultă zilnic slujbele oficiate de dragii săi seminariști. În „Apostolat Social", apărut în 12 volume, București, 1948—1978, se găsesc destule aspecte legate și de activitatea sa de la Iași.

Bibliografie: T. N. Manolache, *Note pe filele calendarului celor 20 de ani de arhipăstorire a Prea Fericitului Patriarh Justinian*, în „B.O.R.",

nr. 6/1973, p. 507-694 ; Volumul „*Douăzeci de ani din viața Bisericii Ortodoxe Române la a XX-a aniversare a înscăunării Prea Fericitului Patriarh Justinian*“, București, 1958, 642 p. ; L. Stan, *Legislația B.O.R. în timpul arhipăstoririi P. F. Părinte Patriarh Justinian,* în Ortodoxia nr. 2/1968, p. 276-296 ; L. Stan, *Canonizarea Sfinților români,* în „B.O.R.“, nr. 6/1968, p. 725-735 ; *Mic Dicționar Enciclopedic,* București, 1972, p. 1322 ; Ene Branișteș *Tiparul și cartea bisericească în cei cincizeci de ani de patriarhat (1925—1975),* în „B.O.R.“, nr. 11-12/1975, p. 1421-1452 ; M. Păcurariu, *Op. cit.,* III, p. 461-463, 495-512, 526 ; C. Buzdugan, și Gh. Burcă, *Prea Fericitul Patriarh Justinian, Arhiereu-vicar și Mitropolit al Moldovei și Sucevei,* în „M.M.S.“, nr. 4/1977, p. 233-243 ; Redacția, *Cuvîntările rostite de P. F. Patriarh Justinian în Arhiepiscopia Iașilor,* în „M.M.S.“, nr. 4/1977, p. 244-256 ; ș. a.

SEBASTIAN RUSAN, 25 martie 1950 — † 15 septembrie, 1956. Pînă la instalarea acestui nou titular, eparhia Moldovei a fost condusă, în continuare de Patriarhul Justinian Marina.

Către sfîrșitul anului 1947, la Episcopia Maramureșului a fost ales fostul protopop, văduv, Sebastian Rusan, în vîrstă de 63 de ani, (născut în 1884). Dar, Episcopia în cauză nu are viață îndelungată, căci la 18 septembrie 1948, este desființată. Funcționează apoi la Arhiepiscopia Sucevei și Maramureșului pînă la 26 februarie 1950, cînd aceasta este desființată, prin hotărîrea Adunării Naționale Bisericești, iar el este învestit și înscăunat ca Mitropolit al Moldovei și Sucevei, la 25 martie 1950. Va păstori pînă la moartea întîmplată la 15 septembrie 1956, fiind înmormîntat în partea stîngă, în exterior, a vechii Catederale Sf. Gheorghe. Și-a iubit mult preoții dintre care fusese ridicat. De la el avem un volum de predici și cuvîntări ocazionale, intitulat *Osteneli chiriarhale,* Iași, 1955. Reprezintă Biserica noastră în fruntea unor delegații, la : Varșovia, 1950, Moscova, 1952, Patriarhia Antiohiei-Damasc în 1954, la Helsinki, în 1955 și în alte locuri.

Bibliografie: M. Păcurariu, *Op. cit.,* III, p. 427-483, 499, 510, 526, 540 ; *Inscăunarea I. P. S. Sebastian Rusan mitropolitul Moldovei și Sucevei,* în „B.O.R.“, nr. 3-6/1950, p. 201-213; *I. P. S. Sebastian cu prilejul împlinirii a cinci ani de la înscăunare ca Mitropolit al Moldovei și Sucevei,* în „M.M.S.“, nr. 3/1955 (număr festiv) ; *Itinerar pastoral și misionar executat de I. P. S. Sebastian, mitropolitul Moldovei și Sucevei pe anii 1954* (Pr. C. Andrei) *și 1955* (Pr. Scarlat Porcescu), în „M.M.S.“, nr. 1-2/1955, p. 43-52 și nr. 1-2/1956, p. 60-69 ; Sebastian, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *Cuvînt de îndrumare către credincioșii care au fost amăgiți de înșelători,* în „M.M.S.“, nr. 9/1955, p. 489-495 ; *I. P. S. Mitropolit Sebastian, Crainic al B. O. R. peste hotare,* (Scarlat Porcescu) și *I. P. S. Sebastian în ziua de 22 septembrie a.c. cu ocazia celei de a 70-a aniversări a zilei de naștere* (Redacția), ambele în „M.M.S.“, nr. 9-10/1954 : O serie de mai multe cuvîntări în „M.M.S.“, nr. 1-5/1950 ; nr. 6-12/1950 ; nr. 1-7/1951 ; nr. 4-6/1952 ; nr. 6-7/1953 (decorarea sa și cinci ani de Patriarhat-Justinian) ; nr. 3-4/1953, *Spicuiri din îndemnurile pastorale ale I. P. S. Sebastian* (Redacția) ș. a.

IUSTIN MOISESCU, 13 ianuarie 1957 — 12 iunie 1977. Între moartea Mitropolitului Sebastian Rusan și înscăunarea noului mitropolit, Iustin Moisescu, treburile mitropoliei au fost conduse de Patriarhul Justinian.

Mitropolitul Dr. Iustin Moisescu s-a născut la 5 martie 1910, în satul Cîndești-Argeș, ca fiu al învățătorului Ioan Moisescu, căzut pe cîmpul de onoare pentru apărarea Bucureștilor, în 1917 (înmormîntat în Cimitirul Ghencea-Militar) și al Mariei Moisescu, († 1974 — Cîndești). Urmează cursurile Seminarului orfanilor de război din Cîmpulung-Muscel (1922—1930), terminîndu-l ca șef de promoție. Patriarhul Miron, care înființase și seminarul menționat îl trimite în toamna anului 1930, pentru studii, la Facultatea de Teologie din Atena, obținînd aici licența în 1934. Obține apoi o bursă pentru studii de specializare, la Facultatea de Teologie romano-catolică din Strasbourg, 1934—1936, de unde revine iarăși la Atena (1936—1937) unde obține titlul de doctor în Teologie, cu teza: „*Evagrie din Pont — viața, scrierile și învățătura*", premiată de Academia de Științe din Atena, în 1937.

Revenind în țară funcționează ca profesor la Seminarul Nifon, dar în 1938, este recomandat de Sf. Sinod ca profesor de Noul Testament, la Facultatea de Teologie de la Varșovia. Izbucnind cel de al doilea război mondial revine în țară și funcționează ca profesor de Noul Testament la Facultatea de Teologie din Cernăuți-Suceava (1940—1946), apoi la cea din București și, în continuare, la Institutul Teologic din București (1946—1956).

Ca profesor de Teologie publică o serie de lucrări valoroase: *Sfînta Scriptură și interpretarea ei în opera Sf. Ioan Hrisostom*, Cernăuți, 1942; *Originalitatea parabolelor Mîntuitorului*, Rm. Vîlcea, 1945; *Activitatea Sf. Apostol Pavel în Atena*, Iași, 1946; *Ierarhia bisericească în epoca apostolică*, Craiova, 1955; *Simbolica lui Hristu Andrutsos* (trad. din grecește), Craiova, 1955; fără a mai socoti studiile publicate în revistele noastre teologice.

La 26 februarie 1956 a fost ales mitropolit al Ardealului, fiind hirotonisit arhiereu în Catedrala patriarhală din București, la 15 martie 1956 și instalat la Sibiu, la 18 martie 1956. Aici înființează revista „Mitropolia Ardealului", care apare și în prezent.

La 10 ianuarie 1957 este ales în scaunul de Mitropolit al Moldovei și Sucevei, iar la 12 ianuarie același an întronizat. Aici desfășoară o activitate remarcabilă. Construiește trei clădiri monumentale, care alcătuiesc un ansamblu armonios cu Catedrala lui Veniamin Costachi și Iosif Naniescu. Acestea sînt: 1. Clădirea unde se află birourile, Sala de festivități și Biblioteca; 2. Clădirea în linie cu aceasta în care funcționează Protopopiatul, Fabrica de lumînări și Căminul pentru călugărițe și preotese; și 3. Clădirea dinspre nord, unde se află Căminul slujitorilor Catedralei și al preoților. A restaurat multe mănăstiri și biserici monumente istorice din Mitropolie cu sprijinul material și tehnic acordat de stat și din fonduri proprii. Protopopiatele au dobîndit localuri noi, corespunzătoare. Seminarul Teologic de la Mănăstirea Neamț s-a mărit și modernizat.

Revista „Mitropolia Moldovei și Sucevei" este restructurată și sistematizată. O serie de lucrări importante văd lumina tiparului, mai ales în legătură cu trecutul istoric al monumentelor Moldovei: *Monumente istorice-bisericești din Mitropolia Moldovei și Sucevei* (1974); *Psaltirea în versuri a lui Dosoftei*, ediție critică (1974), *Catedrala mitropolitană; Biserica Trei Ierarhi, Mănăstirea Cetățuia* și alte broșuri ilustrate de popularizare a mănăstirilor moldovene.

Mitropolitul Iustin Moisescu, ca delegat al Sf. Sinod, a participat la numeroase adunări, congrese și întruniri intercreștine și internaționale, aducînd un aport prețios la promovarea ecumenismului contemporan și a bunei înțelegeri între oameni și popoare, ca și a unei mai bune cunoașteri a Bisericii Ortodoxe Române. A fost ales în Comitetul Central al Consiliului Ecumenic, în Prezidiul Conferinței Bisericilor Europene, a condus delegațiile B.O.R. la Conferințele pan-ortodoxe de la Rodos și la Conferința pentru pace de la Praga și altele. A fost deputat în M.A.N. în toate legislaturile din 1957 încoace și mebru în Consiliul Național al F.D.U.S. Remarcabila activitate desfășurată în cele peste două decenii, la Mitropolia Moldovei și Sucevei pe plan intern și extern, bisericesc și civil, l-au recomandat Colegiului Electoral Bisericesc a-l alege, la 12 iunie 1977, ca cel de al IV-lea Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, fiind întronizat la 19 iunie 1977. A încetat din viață la 31 iulie 1986. Despre activitatea desfășurată ca Întîistătător al B.O.R. se va vorbi, desigur, în altă parte.

Bibliografie: M. Păcurariu, *op. cit.*, III, p. 463-465 și celelalte; Scarlat Porcescu, *Catedrala mitropolitană*, p. 116 sq; I. R.(ămureanu), *Prof. dr. Iustin Moisescu*, în „Studii Teologice", nr. 1-2/1982, p. 88-91; vezi *Declarațiile I. P. S. Iustin* la posturile de radio Londra, Paris și Berlin, în „M.M.S.", 1-2, 3-4 și 5-6/1963; *Mic Dicționar Enciclopedic*, București, 1972, p. 1322; Teoctist, Arhiepiscop și Mitropolit, *Popas aniversar la 70 de ani de viață ai P. F. Patriarh Iustin*, în „M.M.S.", 3-5/1980, p. 224; „B.O.R.", nr. 7-8/1977, p. 584-668; Scarlat Porcescu, *Vrednicia, strădaniile și înfăptuirile P. F. Patriarh Iustin în scaunul mitropolitan de la Iași*, în „M.M.S.", 7-9/1977, p. 536-542; „B.O.R.", 3-4/1980, p. 332-432; Mitropolia Olteniei, nr. 3-6/1980, p. 265-401; „B.O.R.", nr. 2-4/1985; Dr. Antonie Plămădeală, Mitropolitul Ardealului, *Portret din culori și cuvinte alese. Omagiu la împlinirea vîrstei de 75 de ani ai P. F. Patriarh Iustin*, în „Telegraful Român", 9-10/1985, p. 1-2; „B.O.R.", 3-4/1985, p. 578, sq.; Idem, *Patriarhul Iustin Moisescu*, în „Telegraful Român", nr. 9-10/1986, p. 1-2, ș. a.

TEOCTIST ARAPAȘU, ales ca Mitropolit al Moldovei la data de 25 septembrie 1977 și înscăunat la 9 octombrie din același an. S-a născut la 7 februarie 1915 în satul Tocileni, comuna Stăuceni, județul Botoșani, ca cel de al nouălea copil din cei zece cîți au dăruit acestor plaiuri părinții Dumitru și Marghioala, înrădăcinați și truditori pe această glie din moși-strămoși. În atmosfera de evlavie curată și de simțire românească în care își depăna familia traiul modest, tînărul Teodor, după ce a absolvit cursul primar ca fruntaș, a dat curs îndemnului său tainic de a păși hotărît, la vîrsta de patrusprezece ani, pe calea monahismului, spre a-și potoli setea de cunoaștere. Primit ca începător în obștea Mănăstirii Vorona, județul Botoșani, a fost ales să urmeze cursurile Seminarului de patru ani din Mănăstirea Neamț, iar în anul 1932 trimis la Seminarul teologic de curînd înființat în Mănăstirea Cernica de Patriarhul Miron, absolvindu-l în anul 1940. Sub conducerea regretatului teolog și profesor Arhimandritul Chesarie Păunescu, devenit episcop al Dunării de Jos, acest locaș de cultură s-a ridicat la un înalt nivel de învățătură datorită prestigiului profesorilor și spiritului de muncă.

Odată cu studiile, elevul Teodor a depus voturile monahale în Mănăstirea Bistrița din județul Neamț, primind numele de Teoctist, fiind în curînd promovat la treapa diaconiei.

În toamna anului 1940, se înscrie și frecventează cursurile Facultății de Teologie din cadrul Universității din București, proclamat licențiat în 1945. În același an, a fost transferat din postul de diacon de la Catedrala patriarhală din București în postul de preot la Catedrala mitropolitană din Iași. Aici a urmat cursurile Facultății de Litere și Filosofie, 1946—1947. Numit mare eclesiarh al catedralei și Exarh al mănăstirilor de către Mitropolitul Irineu Mihălcescu, ieromonahul Teoctist a fost ridicat la rangul de arhimandrit, devenind în 1948 vicar administrativ și remarcîndu-se printr-o vie activitate pastoral-misionară, alături de Mitropolitul Justinian Marina.

Pe data de 1 martie 1950 este numit în postul de Episcop-vicar patriarhal, acordîndu-i-se de către Sfîntul Sinod rangul de arhiereu, cu titlul de Botoșăneanul, la propunerea Patriarhului Justinian, care l-a și hirotonit, duminică 5 martie 1950. Pe lîngă atribuțiile din cadrul Patriarhiei, Episcopul Teoctist îndeplinește în 1950—1954 și funcția de Rector al Institutului Teologic Universitar din București, contribuind la așezarea temeinică a învățămîntului teologic pe baze patristice și actuale pentru Biserică.

La 28 iulie 1962 este ales episcop de Arad și înscăunat la 16 septembrie 1962, unde păstorește peste zece ani (1973), suplinind un an și Episcopia Oradiei, 1969—1970. La 18 ianuarie 1973 este ales Arhiepiscop al Craiovei și Mitropolit al Olteniei, iar la 25 septembrie 1977 Arhiepiscop al Iașilor și Mitropolit al Moldovei și Sucevei. În această calitate a girat Mitropolia Ardealului timp de un an și jumătate. Imprimînd fiecărui loc o devotată activitate în duhul Ortodoxiei românești, a îndreptățit așteptările spre a fi ales în jilțul Mitropoliei Moldovei și Sucevei.

Aici a stăruit să continue organic și armonic pe marii săi înaintași. Restaurează, cu deosebită grijă, interior și exterior, marea catedrală a lui Veniamin Costachi și Iosif Naniescu, avariată de cutremurul din 1977. În conca mare de la logia exterioară de vest a catedralei, dispune să se execute cel mai mare și reușit mozaic bisericesc din țară, reprezentînd hramul și sfinții patroni ai Moldovei, prin talentul pictorului mozaist Gh. Răducanu. Dînd expresie imperativelor de păstrare și punere în valoare a patrimoniului cultural național, și-a îndreptat întreaga atenție spre acest tezaur, cu care este binecuvîntată din belșug Mitropolia Moldovei și Sucevei; astfel s-au construit și s-au creat spațiile necesare în fiecare județ pentru depozitare și expunere, s-au făcut importante lucrări de restaurare la numeroase mănăstiri și biserici, monumente istorice, ca Palatul domnesc, paraclisul și zidul de incintă de la Mănăstirea Putna, s-au restaurat frescele exterioare de la Voroneț, biserica lui Alexandru Lăpușneanul de la Slatina, Mănăstirea Rîșca, biserica din Tazlău, mănăstirile Neamț și Secu ca și a bisericilor Frumoasa, Catedrala veche „Sf. Gheorghe", bisericile Sf. Sava, Bărboi, Vovidenia, Sf. Ioan și Podgoria-Copou din Iași și altele. Acestora li se adaugă restaurări sau zidirea din nou a mai multor biserici și case parohiale.

Continuînd firul activității tipografice s-a îngrijit de buna funcționare, prin mărirea spațiului, a tipografiei de la Mănăstirea Neamț, utilînd-o cu mașini moderne corespunzătoare și de randament sporit.

Din această tipografie au văzut lumina tiparului, sub îndrumarea ierarhului, nu numai revista „Mitropolia Moldovei și Sucevei“, dar și lucrări deosebite ca : Dosoftei, *Dumnezăiasca Liturghie,* ediție critică de N. A. Ursu, Iași, 1980, prefața de I. P. S. Teoctist, cu titlul „Mitropolitul Dosoftei, ctitor al limbajului liturgic românesc“ (44 p.), *În slujba Ortodoxiei românești, a năzuințelor de unitate națională și de afirmare a culturii române : Mitropolitul Iacob Putneanul (1719—1778),* Mănăstirea Neamț, 1978, 129 p., cu ediție și în limba engleză ; *Pe treptele slujirii creștine,* Mănăstirea Neamț, vol. I și II, 1980, și II, IV, 1986, în care sînt cuprinse predicile, omiliile, cuvîntările ocazionale, meditațiile teologice etc., rostite în cele trei decenii și jumătate de slujire arhierească (1950—1980) și alte multe cărți. A reprezentat Biserica și Sfîntul Sinod sau a condus diferite delegații, în cadrul Comisiei pentru pregătirea Sfîntului și Marelui Sinod, al Conferinței Bisericilor Europene, al Conferinței Creștine pentru Pace de la Praga și al altor organisme internaționale și interconfesionale. În toate acestea s-a dovedit un ierarh de mare prestigiu, de conștiință și responsabilitate pentru Biserica, țara și poporul nostru.

Remarcăm, cu multă bucurie, că Înalt Prea Sfințitul Teoctist este un excepțional liturghisitor și un mult gustat binevestitor al Cuvîntului dumnezeiesc.

Ca PATRIARH al Bisericii Ortodoxe Române :

Alte scrieri personale pe lîngă cele menționate : Arhim. Teoctist Arapașu, *Ridicarea I. P. S. Justinian, Mitropolitul Moldovei la rangul de patriarh,* în „M.M.S.“, nr. 4-9/1948, p. 15-37 ; Idem, *Un an de patriarhat,* în „M.M.S.“, nr. 4-9/1949 ; Idem, *Monahismul ortodox în slujba colectivității,* în „M.M.S.“, nr. 10-12/1949, p. 7-14 ; Teoctist, Episcopul Aradului, *O ctitorie ardeleană a Sfîntului Nicodim : Mănăstirea Prislop,* în „Mitropolia Olteniei“, nr. 7-8/1970, p. 630-638 ; Teoctist, Arhiepiscop și Mitropolit, *Popas aniversar la 70 de ani de viață ai Prea Fericitului Patriarh Iustin,* în „M.M.S.“, nr. 3-5/1980, p. 224-226 ; Idem, *Omagiu,* în „Ortodoxia“, nr. 1/1983, p. 5-9 ; Idem, *Pe drumul unității panortodoxe,* în „Ortodoxia“, nr. 2/1983, p. 227-236 ; Idem, *Iisus Hristos — viața lumii,* în „Ortodoxia“, nr. 3/1983, p. 317-322 ; Idem, *Să umblăm întru înnoirea vieții,* în „B.O.R.“, nr. 8-10/1984, p. 558-562 ; Idem, *Îmbinarea armonioasă între trecut și prezent. Pildă de iubire creștină,* în „M.M.S.“, nr. 10-12/1985 ; Idem, *Pe urmele părinților și înaintașilor noștri,* în „M.M.S.“, nr. 1-2/1986 și altele.

Bibliografie: Redacția, *Noul arhipăstor al Bisericii din Moldova, I. P. S. Teoctist,* în „M.M.S.“, nr. 10-12/1977, p. 709-743 ; C. Buzdugan, *Strădanii și înfăptuiri ale I. P. S. Teoctist în slujba Bisericii strămoșești,* în „M.M.S.“, nr. 10-12/1977, p. 747-749 ; I. Ivan, *I. P. S. Teoctist a cercetat mănăstiri din jud. Neamț,* în „M.M.S.“, nr. 10-12/1977, p. 831-833; Redacția, *Conferința I. P. S. Mitropolit Teoctist la Fundația „Pro Oriente“ din Viena,* în „M.M.S.“, nr. 3-6/1979, p. 254-264 și în volum ; Iustin Gașpar, *Repertoriul bibliografic al cuvîntărilor, predicilor și studiilor I. P. S. Mitropolit Teoctist,* în „M.M.S.“, nr. 1-2/1980, p. 37-61; Redacția, *La cununa vîrstei I. P. S. Mitropolit Teoctist s-a mai adăugat încă o treaptă,* în „M.M.S.“, nr. 1-2/1980, p. 33-37 ; Grigore T. Marcu, *Teoctist, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, Pe treptele slujirii creștine (recenzie),*

în „M.M.S.“, nr. 9-10/1980, p. 786-193 ; Prof. N. Chițescu, *Pe treptele slujirii creștine (recenzie)*, în „B.O.R.“, nr. 1-2/1981, p. 246-254 ; Prof. Iorgu Ivan, *Pe treptele slujirii creștine (recenzie)*, în „*Glasul Bisericii*“, nr. 1-2/1981, p. 235-241 ; Diac. conf. P. I. David, *Mitropolitul Iacob Putneanul (recenzie)*, în „B.O.R.“, nr. 7-8/1980, p. 880-881 ; Andrei Căruntu, *Portretul I. P. S. Teoctist, Mitropolitul Moldovei și Sucevei cu prilejul aniversării a șapte decenii de la naștere (1915—1985) și a treizeci și cinci de ani de slujire arhierească (1950—1985) a Înalt Prea Sfinției Sale*, în „Îndrumător bisericesc misionar și patriotic, Episcopia Romanului și Hușilor nr. 1/1985, p. 22-24 ; Pimen Suceveanul, *Străduanii ale I. P. S. Părinte Mitropolit Teoctist pentru ca toți să fie una*, în „M.M.S.“, nr. 10-12/1982, p. 717-727 ; Dan Ciachir, *Spiritualitatea națională în Moldova secolului al XVIII-lea*, în „Tribuna României“, nr. 276 din 15 septembrie 1984, p. 4, col. 4-5 ; N. Barbu, *Profilul cărturarului* (articol omagial), în „M.M.S.“, nr. 1-3/1985, p. 89-100 ; Apoi : *Hirotonisirea ca episcop vicar-patriarhal*, în „B.O.R.“, nr. 3-6/1950, p. 231-240; *Episcop de Arad*, în „B.O.R.“, nr. 7-8/1962, p. 596-607 ; *Alegerea ca mitropolit al Olteniei*, în „B.O.R.“, nr. 1-2/1973, p. 59-86 și *Alegerea și instalarea ca mitropolit al Moldovei*, în „B.O.R.“, nr. 9-12/1977, p. 840-874 și altele.

★

Ne-am străduit să trecem în revistă, succint dar cît mai exact cu putință, activitatea ierarhilor din străvechiul scaun al Moldovei. La 7 iunie 1990 colegiul electoral bisericesc a ales în înalta demnitate de Mitropolit al Moldovei și Bucovinei pe I.P.S. Dr. DANIEL CIOBOTEA. Intronizarea a avut loc în Iași, la data de 1 iulie 1990, și în cei trei ani care au trecut de atunci tînărul Arhipăstor se vădește un vrednic urmaș al celor 52 de mitropoliți ai Moldovei care i-au precedat. Este cazul să ne dăm seama, cu toată sinceritatea, ce eminent rol au jucat întîistătătorii spirituali ai Moldovei în viața poporului român din aceste laturi și a țării acestei semințiii de la est de Carpați, de înalta școală de vrednicii creștine, umanitare și românești ce au fondat-o, ca și de toată spiritualitatea ce au întrupat-o, au difuzat-o și au patronat-o, în cel mai înalt grad, încît s-a ajuns la inseparabila îngemănare a Ortodoxiei cu Românismul, devenind o notă specifică și distinctivă, căci pînă astăzi sîntem pe lume singurul popor de origine latină, dar de credință ortodoxă, cum îndeobște sîntem definiți.

Înalta școală de spiritualitate pe care întîistătătorii duhovnicești ai Moldovei s-au silit s-o imprime sufletului acestui popor a pornit de la văzduhul duhovnicesc în care trebuia să trăiască, să se miște și dezvolte viața în concordanță atît cu planul divin, dar și cu cel uman, imprimîndu-i dreapta judecată, înțelepciunea creștină, neîngîmfarea și modestia, consecvența între vorbă și faptă, între faptă și faptă și între promisiune și acțiune ; apoi, dragostea, slujirea activă și îmbrățișarea deplină a aproapelui, opțiunea certă și hotărîtă de a nu-și clădi fericirea sa pe nefericirea altora, sau a se bucura de însușirea pe nedrept a bunurilor altora. Sînt aproape proverbiale dărnicia, generozitatea, ospitalitatea și jertfelnicia poporului nostru pînă la noi, și în special a moldovenilor, care dovedesc în acest sens un suflet frumos.

Aceste înalte principii de conduită morală au fost transpuse nemijlocit și sincer și în toate acțiunile poporului român pe plan interstatal și internațional, căci el nu a asuprit niciodată vreun alt popor și nu și-a întemeiat bunăstarea lui pe lipsurile altora de care nu s-a bucurat și nu le-a provocat niciodată. În schimb, el a fost destul și des oprimat, de lacomele imperii înconjurătoare: cel turcesc, cel habsburgic și cel țarist. Nu trebuie uitat de asemeni, că românii în frunte cu moldovenii au ajutat toate „Locurile Sfinte" mai mult „decît toate celelalte popoare ortodoxe la un loc". N-o spunem noi, au spus-o de mult alții!

Nu uităm totodată, că timp de o jumătate de mileniu, românii au trebuit să țină piept vitejește cu imense jertfe materiale și morale și cu amenințarea chiar a pierderii ființei lor naționale, puhoiului turcesc care țintea invadarea Europei, Europă care la adăpostul imenselor jertfe ale acestor adevărați „portari ai Europei" au putut să-și clădească în liniște catedralele, universitățile și să împlinească, înaintea noastră și unele idealuri de dezvoltare mai înalte, ale țărilor și popoarelor lor.

În spatele tuturor acestora a stat, la noi, întotdeauna trează, Biserica Ortodoxă Română, cu arhipăstorii ei, care i-au fost permanent mîngîiere, sprijin, îndemn și susținători morali, credincioși și statornici.

Nu se poate face abstracție, totodată, nici de toate celelalte mijloace binecuvîntate, cu care Sfînta noastră Biserică strămoșească și ierarhii ei au fost neîncetat prezenți în viața neamului și la ridicarea lui spirituală continuă. Scrisul, manuscrisele, cronicile, cartea de toate felurile, de la cea de cult pînă la manualele școlare, căci Biserica a imprimat primele din acestea, școlile și academiile, tiparnițele și tipografiile au fost, prin activitatea lor, creatoare de cultură, educație, progres și luminare.

Limba noastră, care a fost cultivată, dezvoltată și unificată, pînă a ajunge o limbă capabilă să exprime cele mai înalte idei și gîndurile cele mai adînci reprezintă însăși conștiința originii și devenirii noastre etnice, unitară și continuă.

Nu trebuie subestimată nici contribuția lor strălucită la încercarea de aducere în limba noastră a întregii culturi a vremilor, la alcătuirea versurilor, la crearea datinilor, la fondarea teatrului, a presei și a multor altor cerințe și aspecte ale vieții concrete într-o societate care trebuia să se ridice neîncetat și să se perfecționeze.

În concluzie, putem afirma, în deplină cunoștință de cauză, că existența lor a însemnat o prezență constantă, vie, binefăcătoare și deplin determinantă, în cel mai înalt sens. Pentru aceea, de aici răsare, cu necesitate, îndatorirea noastră clară de a omagia respectuos, în primul rînd, instituția, adică Biserica Ortodoxă Română din Moldova și pe înalții ei vlădicii de metropolă, cu sincera și veridica apreciere istorică că au fost, au rămas și vor fi neîncetat, adevărați și nedesmințiți „Părinți ai Patriei" și poporului dreptcredincios român, pe care l-au condus duhovnicește, l-au învățat cu dragoste și devotament și l-au sfințit, cu generozitate și curăție sufletească, lucru pentru care nu vor putea fi niciodată uitați, atît cît urmașii fiilor lor sufletești vor dăinui sub soare.

Pr. prof. dr. AL. I. CIUREA

TITULATURA ȘI TERITORIUL DE JURISDICȚIE AL MITROPOLIEI MOLDOVEI PÎNĂ LA 1500

Titulatura unei eparhii și, firește, a întîistătătorului ei, a venit, în cele mai multe cazuri, de la numele localității în care s-a întemeiat și organizat o eparhie, iar alteori de la numele unei provincii sau a unei țări. De obicei, numai titulatura unei episcopii sau a întîistătătorului ei, episcopul, a venit de la numele localității de reședință, iar a unei mitropolii sau a unei patriarhii de la numele unei provincii, unei regiuni sau al unei țări.

În rîndurile care urmează mă ocup de problema titulaturii sub care apare Mitropolia Moldovei și întîistătătorul ei, în „cărți domnești" moldovenești și în diferite izvoare literare externe, începînd de la cea dintîi atestare a ei, pînă la anul 1500. Am socotit că este folositor să arăt, mai întîi, că existența Ortodoxiei pe teritoriul Moldovei, înainte de a doua jumătate a secolului al XIV-lea, este o problemă, iar aceea a ierarhiei organizate în ultimele decenii ale acestui secol, altă problemă. Astfel, din scrisoarea, datată 14 noiembrie 1234, a papei Grigore al IX-lea, către principele Bela, document de referință, reiese că în laturile episcopatului Milcoviei — împărtășesc părerea istoricilor care localizează acest episcopat în regiunea sudică a Moldovei — se aflau *valahi care, deși se socotesc creștini, totuși au rituri și obiceiuri diferite și unii (pseudo) episcopi care țin ritul grecilor*[1]. Îngrozitoarea invazie a tătarilor, din anul 1241, a avut urmări catastrofale pentru întreaga viață a locuitorilor, inclusiv aceea religioasă de pe teritoriul Moldovei. După ce năvălitorii au fost izgoniți, la jumătatea secolului al XIV-lea, în istoria vieții religioase de la est de Carpați a început o etapă nouă, de liniște, în care apar sau reapar structuri organizatorice bisericești ortodoxe, de pildă, *mănăstiri*[2] în care se aflau *monahi și ieromonahi* al căror mod de viață era isihasmul pătruns aici din Muntenia și din aria Ortodoxiei sud-dunărene[3]; de asemenea, tot acum, apar slujitori bisericești de rang mai înalt, cu îndatoriri administrative, anume *protopopi*[4]. Săpăturile arheologice au scos la lumină urmele unor forme de viață bisericească și ale unor locașuri de cult anterioare celor ctitorite în a doua jumătate a secolului al XIV-lea și în secolul al XV-lea[5], fapt grăitor în legătură cu

---

1. E. Hurmuzaki și N. Densușianu, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. I, partea 1, București, 1887. *D.I.R.C. Transilvania*, vol. I, (1075-1250), București, 1951.

2. *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. I, întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Simanschi, București, 1975, p. 7, 29-30, 57-58, 62-63, 279-280.

3. Răzvan Theodorescu, *Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești* (secolele X—XIV), București, 1974, p. 240 și urm.

4. *Fontes Historiae Daco-Romanae*, IV, publicat de Haralambie Mihăescu, Radu Lăzărescu, Nicolae Șerban Tanașoca, Tudor Teoteoi, București, 1982, p. 245, 249.

5. I. Barnea, *Arta creștină în România*. I, București, 1979, p. 36, 258-259; Dan Gh. Teodor, *Cele mai vechi urme creștine din Moldova*, în „M.M.S.", 7-8/1974, p. 561-575; Lia Bătrîna și Adrian Bătrîna, *Mărturii heraldice cu privire la începuturile statului feudal independent Moldova*, în „Constituirea statelor feudale românești", București 1980, p. 195; Mircea D. Matei și Em. I. Eamandi, *Orașul medie-*

existența vieții bisericești în Moldova. Notez, în sfîrșit, că domnitorul Lațcu (1365—1375), la presiunile țărilor catolice învecinate, Polonia și Ungaria, unite, în anul 1370, sub conducerea regelui Ludovic cel Mare, a înființat, firește, din motive politice „o episcopie romano-catolică la Siret și a lăsat călugărilor catolici din Moldova libertatea de manifestare. Cum s-ar putea crede, judecînd logic, că acest domnitor ortodox n-a avut între preocupările sale, ca antecesorii și succesorii săi, Ortodoxia pe care o mărturisea covîrșitoarea majoritate a moldovenilor.

Întotdeauna, organizarea bisericească într-o țară a urmat organizării politice. Exemplu grăitor în această privință este ceea ce s-a întîmplat în Muntenia, la jumătatea secolului al XIV-lea. Același proces s-a produs și în Moldova în a doua jumătate a acestui secol. Îndată ce s-a constituit statul centralizat în hotarele sale istorice, a survenit și organizarea bisericească a țării, în primul rînd, întemeierea unei eparhii naționale în frunte cu un ierarh rînduit de domnitor, clerici și credincioși. Deoarece nu avem documente deplin convingătoare în legătură cu modul în care s-a organizat viața bisericească a Moldovei, îndată după întemeierea statului moldovenesc, s-au formulat ipoteze privind localitatea în care un ierarh își îndeplinea misiunea sa chiriarhală, cum și cu titulatura sa. De pildă, unii cercetători au afirmat că, la Rădăuți, pe vremea lui Bogdan I, ar fi fost un episcop [6]; alții susțin că în această localitate a rezidat cel dintîi mitropolit al țării [7], dar cînd capitala a fost mutată de la Siret la Suceava, mitropolitul, la rîndul său, s-a mutat în acest oraș; în sfîrșit, s-a afirmat că în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, ar fi existat *o* „mitropolie“ la Roman [8]. Acceptînd opinia că, în preajma celor dintîi domnitori ai Moldovei — Dragoș, Sas, Balc, Bogdan, Lațcu, Petru I (Mușat) — se aflau și ierarhi ortodocși care aveau misiunea de a coordona, supraveghea și conduce viața bisericească în stat, istoricul C. Marinescu crede că aceștia fuseseră hirotoniți de întîistătătorul de la Halici de care atîrna bisericește, se pare, și Maramureșul, de unde au venit descălecătorii [9]. Părerea este împărtășită și de Răzvan Theodorescu [10].

Nu avem documente întru totul concludente privind întemeierea unei eparhii sau a unor eparhii în Moldova, îndată după constituirea statului centralizat, dar cum s-ar putea crede, de pildă, că domnitorul Petru I (Mușat), care a înzestrat Mănăstirea Neamț și foarte probabil a ctitorit acolo un locaș cu hramul „Înălțarea Domnului“ [11], să nu fi avut

---

cal Siret, jud. Suceava (comunicare), Tîrgoviște, 1985; Al. Artimon, *Cîteva considerații istorico-arheologice asupra bisericii din secolul al XIV-lea, descoperită la Volovăț*, în „Studii și cercetări de istorie veche și arheologie“, 32, 3/1981, p. 383-404; Mircea D. Matei și Em. I. Eamandi, *O ctitorie din secolul al XIV-lea a Vornicului Oană de la Tutova*, în „Studii și cercetări de istoria artei“, Seria plastică, 1985, p. 3-12.

6. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, București, 1980, p. 258-259.

7. Petru Rezuș, *Contribuție la istoria orașului Rădăuți*, București, 1975, p. 57.

8. Melchisedec, *Chronica Romanului și a Episcopiei de Roman*, partea 1, București, 1874, p. 197.

9. C. Marinescu, *Înființarea Mitropoliilor din Țara Românească și Moldova*, București, 1924, p. 9.

10. Răzvan Theodorescu, *op. cit.*, p. 214.

11. *Documenta Romaniae Historica*, I, p. 29; Ioan Ivan și Scarlat Porcescu, *Mănăstirea Neamț*, Iași, 1981, p. 39.

între preocupările sale și organizarea bisericească a țării. Acest domnitor, în timpul îndelungatei sale domnii (1375—1391), a consolidat statul feudal al Moldovei, a stabilit capitala la Suceava, a bătut monedă proprie și s-a îngrijit de apărarea țării construind cetăți puternice. Fără nici o îndoială, el a avut în vedere și Biserica din țara sa. Spre a avea o ierarhie moldovenească, Petru I va fi cerut mitropolitului de Halici, date fiind legăturile sale cu Polonia, să-i hirotonească pe cei doi episcopi pomeniți în diferite documente [12], pe Meletie, a cărui jurisdicție se întindea probabil asupra teritoriului vestic al țării, cu reședința, s-a presupus, la Suceava, și pe Iosif căruia îi revenea Parathalassia, adică partea dinspre Mare [13]; de aceea este menționat el în actele patriarhale ca episcop de Cetatea Albă (Aspocastron) [14]. Pentru recunoașterea canonică și, probabil, pentru înălțarea unuia dintre ei la treapta de mitropolit al Moldovei — din unele acte patriarhale reiese că este vorba de Iosif — Petru I (Mușat) se va fi adresat Patriarhiei din Constantinopol, cum procedase domnitorul Alexandru Basarab al Ungrovlahiei, la 1359, cerînd trecerea lui Iachint de la Vicina la Argeș [15] și cum făcuse regele Cazimir al Poloniei, la 1370, cerînd să fie ridicat la rangul de mitropolit al Haliciului episcopul de-acolo, Antonie [16]; cererile celor două căpetenii politice au fost rezolvate favorabil: a lui Alexandru, pentru că trecerea lui Iachint de la Vicina la Argeș convenea patriarhiei, iar a catolicului Cazimir de teama ca nu cumva aceasta să forțeze pe ortodocșii halicieni, cum a amenințat, ca să treacă la romano-catolicism [17].

S-a formulat ipoteza că Petru I (Mușat) s-ar fi adresat împăratului bizantin și nu patriarhului constantinopolitan, știind că, potrivit acordului încheiat prin 1380—1382 la Mănăstirea Studion din Constantinopol, între patriarh și împărat, acesta din urmă avea, între altele, prerogative privind rezolvarea unei probleme bisericești de genul celei din Moldova [18]. Mă întreb însă dacă autoritatea împăratului bizantin, potrivit acestui acord, se întindea și asupra unor țări — printre ele Moldova — care nu aparțineau Imperiului bizantin!? În documentele păstrate, referitoare la organizarea bisericească din Moldova, la sfîrșitul secolului al XIV-lea, nu avem nici un indiciu care ar arăta că împăratul ar fi avut vreun amestec în rezolvarea acestei probleme.

Plecînd de la un „manual de cancelarie" bizantin, intitulat „Expunere nouă (Ἔκθεσις νέα), în care la 1 septembrie 1386, se menționa, între altele, că „s-au înființat în timpul nostru Mitropolia de la Vidin și alta în Mavrovlahia" (ἐγένετο ἐψ'ἡμῶν καὶ μητροπολίτης Βιδύνης καὶ ἐν τῇ Μαυροβλαχίᾳ ἕτερος) bizantinologul Vitalien Laurent a susținut că

---

12. Răzvan Theodorescu, *op. cit.*, p. 214; C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun*, Iași, 1984, p. 185-186.

13. C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 185-186; R. Theodorescu crede că Iosif a locuit la Cetatea Albă, *(op. cit.*, p. 217-218). Această părere este susținută și de alți istorici.

14. *Ibidem.*

15. *Fontes...*, IV, p. 197.

16. C. Marinescu, *op. cit.*, p. 11.

17. *Ibidem.*

18. Ștefan Gorovei, *Aux débuts des rapportes moldo-byzantins* în „Revue roumaine d'histoirea, tome XXIV, 3/1985, p. 191, după V. Laurent, *Les droits de l'empereur en matièr ecclésiastique. L'accord de 1380/1382*, în „Revue des études byzantines", 132. 1955, p. 5-20.

Mitropolia Moldovei a fost înființată între 1381 și 1386, direct de Patriarhia ecumenică în scopul împiedicării acțiunii prozelitiste în Moldova, fără ca domnul țării să fie consultat [19], fapt care a pricinuit neînțelegeri". Mircea Păcurariu consideră această teză inacceptabilă [20]. Este adevărat, prozelitismul romano- catolic în Moldova și în alte țări ortodoxe a fost unul dintre factorii care a condus la hotărîrea de a se întemeia, organiza și sprijini eparhii ortodoxe. Această hotărîre în cazul Moldovei, putea fi luată de partriarhie [21] sau de împăratul bizantin — altă dată consideram probabilă o astfel de acțiune [22] —, dar mai întreb acum dacă în contextul condițiilor de la sfîrșitul secolului al XIV-lea și începutul celui de al XV-lea, cînd lumea ortodoxă căuta sprijinul catolicilor și cînd se preconiza chiar unirea, s-ar fi putut lua o astfel de hotărîre!? De aceea, cred că inițiativa de a întemeia o mitropolie în Moldova, după constituirea statului, aparține moldovenilor.

Referindu-se la viața bisericească a moldovenilor, la sfîrșitul secolului al XIV-lea, după ce aceștia interveniseră pentru întemeierea mitropoliei, patriarhul ecumenic, în unele scrisori, afirma că Biserica din Moldova este a sa [23], prin urmare o Biserică asupra căreia are drepturi jurisdicționale. Mersul evenimentelor confirmă așadar opinia potrivit căreia neînțelegerile și conflictul dintre patriarhie și moldoveni au fost pricinuite, în viziunea cercurilor constantinopolitane, de cutezanța acestora din urmă. Petru I (Mușat), cum s-a notat mai sus, va fi propus patriarhiei în intervalul 1381—1386, cînd Moldova devenise un stat centralizat cu prestigiu, întemeierea unei mitropolii — predecesorii săi n-au îndrăznit să propună așa ceva ca să nu fie întîmpinați cu împotrivire — și trecerea episcopului Iosif ca mitropolit [24], dar patriarhul Antonie a îndeplinit, cred, numai parțial cererea domnitorului, luînd hotărîrea de a întemeia Mitropolia Moldovei, fără însă a recunoaște pe Iosif ca mitropolit, deoarece auzise între altele la Constantinopol că este un σερβοεπίσκοπος, cum reiese din hotărîrea sinodală, ceea ce nu convenea cercurilor patriarhale [25].

Actele cunoscute — scrisori patriarhale, mărturii etc. — referitoare la situația bisericească din Moldova pun în lumină ceea ce s-a înfăptuit în această țară în ultimele decenii ale secolului al XIV-lea și în

---

19. J. Darrouzès, *Ekthesis nea, Manuel des pittakia du XIV-e siècle*, în „Revue des etudes byzantines, tom. XXVII, 1969, p. 5-127.

20. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 260.

21. R. Theodorescu, *op. cit.*, p. 214.

22. Pr. Scarlat Porcescu, *Iosif, cel dintîi mitropolit cunoscut al Moldovei*, în „M.M.S.", 3-4/1964, p. 162-239.

23. *Fontes...*, IV, p. 249.

24. Nu s-a păstrat scrisoarea prin care se intervenea pentru întemeierea unei mitropolii în Moldova, dar reiese din actele datate 1393—1397 că unul dintre voievozii de pînă atunci (foarte probabil Petru I (Mușat) a avut printre preocupări și organizarea bisericească a Moldovei *(Fontes...*, IV, p. 233 și urm.).

25. *Fontes...*, IV,, p. 269 ; potrivit părerilor exprimate de cercetători, un serboepiscop, în viziunea cercurilor patriarhale, era un ierarh hirotonit la Peci sau la Ohrida, față de care acestea aveau repulsie. R. Theodorescu crede că Iosif avea unele „raporturi canonice cu patriarhia sîrbească de la Peci *(op. cit.*, p. 233); O înrîurire sîrbească în Moldova crede acest istoric de artă, este confirmată de planul triconc al bisericii „Sfînta Treime" din Siret *(op. cit.*, p. 312).

primii ani ai celui de al XV-lea [26]. Prin mijlocirea acestor acte cunoaștem, într-o carecare măsură, rolul localnicilor în procesul de organizare bisericească a țării, cum și atitudinile Patriarhiei constantinopolitane. Astfel, din acte, reiese limpede că Meletie — spre sfîrșitul secolului al XIV-lea acesta murise — și Iosif erau numai episcopi, hirotoniți de mitropolitul Haliciului [27]. Cel din urmă, propus pentru scaunul mitropoliei pe care moldovenii o ceruseră în țara lor, n-a fost acceptat și recunoscut. Patriarhia însă va fi hotărît înființarea Mitropoliei Moldovei în intervalul 1381—1386, trimițînd un reprezentant al ei, ca și în alte cazuri, un grec [28], anume Teodosie, ca să cerceteze situația și, eventual, să rămînă întîistătător bisericesc al țării, adică mitropolit. Acesta a călătorit în Moldova, de unde a plecat după ce a luat cunoștință de hotărîrea moldovenilor de a nu primi un mitropolit străin de neamul lor [29]. Ca urmare, Patriarhul Antonie a rînduit în calitate de mitropolit al Moldovei pe Ieremia, tot un grec, care la rîndul său n-a fost primit și, ca urmare, acesta a afurisit pe moldoveni [30], atitudine aprobată de patriarh.

În actele patriarhale referitoare la viața bisericească din Moldova, Iosif este numit, invariabil, episcop, în timp ce Ieremia, trimis și rînduit întîistătător bisericesc al țării — foarte probabil în 1391—1392 — apare într-un act din martie 1393 cu titulatura „*cel al Mavrovlahiei*“ τοῦ Μαυροβλαχίας) [31], cu aceeași titulatură el apare și în alte acte patriarhale [32]. Printr-o hotărîre luată în august 1394, același ierarh era trimis la „prea sfînta Biserică a Tîrnovei“, ca să „pună mîna pe această prea sfîntă Biserică“, fără a fi instalat în scaun, prin formula: „...*Prea sfinte mitropolit hypertim (prea cinstit) al Movrovlahiei...*“ [33]; prin urmare, el își păstra titulatura de „al Mavrovlahiei“.

Situația survenită după ce moldovenii s-au împotrivit hotărîrii patriarhale, prin neacceptarea lui Ieremia ca mitropolit al țării și, mai cu seamă, după ce acesta și însuși patriarhul au afurisit pe cei doi episcopi și pe toți dreptcredincioșii moldoveni [34], nu era normală. De aceea, domnitorul Ștefan I (Mușat), în primele luni ale anului 1395, a încredințat protopopului Petru misiunea de a duce „scrisori“ la patriarhie prin care se intervenea ca să fie binecuvîntați episcopii locali — Meletie și Iosif — dîndu-li-se învoirea de a rămîne păstori în țara lor [35]. Patriarhul Antonie, arată actul înmînat lui Petru, în mai 1395, nu și-a schimbat atitudinea, ba, mai mult, a dat „conducerea și administrarea prea sfintei *Mitropolii a Rusovlahiei* (τῆς ἁγιωτάτης Μητροπόλεως Ρωσοβλαχίας) acestui protopop“ [36]. În același timp, Antonie scria și domnitorului Ștefan

---

26. Aceste scrisori patriarhale, mărturii ș. a. au fost publicate de către istorici și cercetători străini și români. Nu de mult au apărut în „Izvoarele istoriei României“ IV (*Fontes Historiae Daco-Romanae*) publicate de Haralambie Mihăescu, Radu Lăzărescu, Nicolae Șerban Tanașoca, Tudor Teoteoi, București, 1982.
27. *Fontes...*, IV, p. 247 și urm.
28. C. Marinescu, *op. cit.*, p. 15.
29. *Fontes...*, IV, p. 275.
30. *Ibidem.*, p. 271 ; Hotărîrea de afurisire ar fi fost luată în „primăvara-vara 1394“ (Șt. Gorovei, *Aux débuts des rapports moldo-byzantines*, extras din „Revue roumaine d'histoire“, tom. XXIV, iulie-septembrie 3/1985, p. 186.
31. *Ibidem*, p. 235 ; vezi și Șt. Gorovei, *op. cit.*, p. 186.
32. *Ibidem*, p. 237, 241.
33. *Ibidem*, p. 239.
34. *Ibidem*, p. 249, 271.
35. *Ibidem*, p. 247.
36. *Ibidem*, p. 249.

că nu poate binecuvînta și lăsa pe episcopi acolo „fiindcă au furat Biserica Rusovlahiei". Domnitorul era înștiințat că l-a făcut pe Petru exarh și, totodată, rugat să-i dea ajutor „spre a-i izgoni pe falșii episcopi și cînd se va face voia lui Dumnezeu atunci ne vom gîndi să facem acolo mitropolit și cu voia ta" [37]. Patriarhul a scris și „episcopilor mincinoși" — Meletie și Iosif — amintindu-le că au furat Biserica la care nu au nici un drept [38], cum și tuturor celor ce se află „în preasfințita Mitropolie a Rusovlahiei (ἐν τῇ ἁγιωτάτη τῆς Ρωσολαχίας Μητροπόλει) preoți, ieromonahi, monahi, oameni de vază și popor", informîndu-i că a încredințat protopopului Petru această Biserică [39].

Tot în anul 1395, însă, la cancelaria patriarhală Mitropolia Moldovei era denumită *a Mavrovlahiei* [40]. Titulatura „*Prea Sfintei Mitropolii a Mavrovlahiei*" (τῆς ἁγιωτάτης Μητροπόλεως Μαυροβλαχίας) apare într-o însemnare în care este vorba de rînduirea protopopului Petru ca exarh, „pînă cînd se va produce îndreptare pentru cele întîmplate și fie că va pleca într-acolo mitropolitul legitim al Mavrovlahiei (Ieremia), fie că se va găsi o altă soluție" [41]. Dacă în cercurile patriarhale se vorbea și de o „altă soluție", înseamnă că intervențiile moldovenilor pentru recunoașterea mitropoliei în frunte cu mitropolitul ales de ei erau luate în considerație, cu fiecare zi ce trecea ; găsirea unor formule de soluționare a conflictului care izbucnise cu cîțiva ani înainte era căutată atît de o parte cît și de cealaltă.

Deoarece Petru n-a acceptat misiunea și poziția ce i s-au încredințat, în septembrie același an (1395) era trimis în Moldova — „în părțile Mavrovlahiei" — mitropolitul de Mitylene cu porunca de a nu face nimic „în privința episcopilor", dar, „în ceea ce privește poporul", cu permisiunea de a proceda potrivit canoanelor, „în funcție de situația întîlnită acolo" [42]. Trimiterea acestui mitropolit cu indicația de a face o deosebire între episcopi și popor, denotă că patriarhia dorea normalizarea situației din Moldova, dar nu era dispusă să accepte faptul împlinit.

Mitropolitul de Mitylene, dacă va fi ajuns în Moldova, n-a realizat, se pare, nimic din moment ce, în ianuarie 1397, patriarhia trimitea pe Arhiepiscopul Mihail de Bethleem, „avînd capacitate de a potrivi lucrurile și destoinic, mai cu seamă prin comuniunea și familiaritatea ce o are cu dialectul și limba de acolo, fiind, dealtminteri, bine cunoscut și prieten, nu numai oamenilor de vază ai locului, ci și aproape întregului popor de rînd de acolo" [43]. Citind ceea ce se spune despre el, ne putem întreba dacă nu cumva era un fiu al plaiurilor noastre ? În scrisoarea patriarhală prin care se încredințează acestui arhiepiscop misiunea de

---

37. *Ibidem*, p. 247.
38. *Ibidem*, p. 249.
39. *Ibidem* ; în legătură cu denumirea Rusovlahia s-au formulat diferite explicații. Cei mai mulți istorici cred că termenul a fost utilizat de cancelaria patriarhală constantinopolitană cu sensul de Valahia din vecinătatea Rusiei (*Melchisedec*... I, p. 63-64 ; Victor Spinei, *Moldova în secolele XI—XIV*, București, 1982, p. 41-42.
40. *Fontes*..., IV, p. 243 ; Termenul Mavrovlahia (Valahia Neagră) (uneori Bogdania Neagră) a fost utilizat, de asemenea, în cancelaria patriarhală constantinopolitană.
41. *Ibidem*.
42. *Ibidem*, p. 251.
43. *Ibidem*, p. 255 .

a pleca în părțile Moldovei și Galiției, mitropoliile de aici sînt denumite „preasfintele Biserici a Mavrovlahiei și a Galiției (ταῖς ἁγιωτάταις Ἐκκλησίαιστῆστε Μαυροβλαχίας καὶτῆς Γαλίτξητ) Cu aceeași titulatură apare Mitropolia Moldovei într-o altă scrisoare patriarhală tot din ianuarie 1397 : „preasfînta Mitropolie a Mavrovlahiei“ (τῆς ἁγιωτάτης Μητροπόλεως Μαυροβλαχιας) [45].

În legătură cu procesul istoric de întemeiere a Mitropoliei Moldovei și cu titulatura acesteia, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea, în urma celor expuse pînă acum, se pot trage concluziile următoare: 1. Pe lîngă cei dintîi domnitori ai Moldovei se aflau, foarte probabil, și ierarhi ortodocși pe care-i cerea buna desfășurare a vieții bisericești cu toate aspectele și formele ei de manifestare ; știm că, în ultimele două decenii ale secolului, unul se numea Meletie iar altul Iosif, dar nu știm bine unde rezidau ei ; 2. După consolidarea statului feudal centralizat al Moldovei, în hotarele sale istorice, s-a pus, cum era firesc, și problema întemeierii unei eparhii sau a unor eparhii în țară și constituirea unei ierarhii ; 3. Unul dintre domnitori — majoritatea istoricilor cred că acesta a fost Petru I (Mușat), cel care, între altele, a mutat capitala Moldovei la Suceava — va fi propus Patriarhiei ecumenice înființarea Mitropoliei Moldovei și recunoașterea lui Iosif ca mitropolit ; 4. Patriarhia, în intervalul 1381—1386, a aprobat, se pare, întemeierea mitropoliei, dar n-a acceptat pe Iosif ca întîistătător în scaunul mitropolitan, ci a trimis, în Moldova, ierarhi greci, cum a procedat și în alte cazuri, întîi pe Teodosie, care însă n-a rămas, apoi a rînduit ca mitropolit pe Ieremia; 5. Moldovenii n-au primit mitropoliții trimiși ; urmare acestui fapt, cel din urmă (Ieremia), a afurisit poporul și pe cei doi episcopi, atitudine aprobată de patriarhie ; 6. În ultimul deceniu al secolului XV, domnii Moldovei — printre ei Ștefan I Mușat — au încercat să obțină din partea patriarhiei aprobarea și recunoașterea hotărîrilor luate de moldoveni, dar intervențiile lor n-au fost luate în seamă ; 7. Patriarhul Antonie a trimis în Moldova reprezentanți de-ai săi — pe mitropolitul de Mitylene, apoi pe arhiepiscopul Mihail al Bethleemului — spre a cerceta și stărui ca să fie acceptat mitropolitul trimis de Constantinopol, dar aceștia n-au putut înduplecа pe moldoveni să treacă peste hotărîrile lor ; 8. Spre sfîrșitul secolului al XIV-lea, conflictul dintre patriarhie și moldoveni a intrat într-o altă fază: și o parte și cealaltă căutau căi și mijloace pentru normalizarea lucrurilor; în această ordine de idei, amintesc că patriarhul Antonie și Sinodul „au iertat poporul în întregime, împreună cu preoții“ [46]; 9. În actele cancelariei patriarhale, Mitropolia Mildovei, întemeiată la propunerea moldovenilor, dar fără recunoașterea lui Iosif ca mitropolit, apare cu titulatura : „*a Rusovlahiei sau a Mavrovlahiei*“.

Începutul secolului al XV-lea înscrie o nouă etapă în istoria noastră bisericească : stingerea conflictului dintre patriarhie și moldoveni, cum și recunoașterea de drept de către patriarhie a organizării bisericești din Moldova, care, de fapt, fusese statornicită cu vreo 15 ani mai înainte. În fruntea Patriarhiei se afla acum Patriarhul Matei, iar în scaunul domnesc al Moldovei, Alexandru cel Bun. Acesta din urmă a trimis la Constantinopol „în solie, oameni ai săi de vază și ieromonahi“, spre a

---

44. *Ibidem*, p. 253.
45. *Ibidem*, p. 257.
46. *Ibidem*, p. 267.

informa verbal și prin scrisori că „episcopul chir Iosif nu a venit la ei din altă parte, așa cum au afirmat unii“, ci este „localnic și înrudit cu familia domnitoare a țării“ (τοπικὸς καὶ συγγενὴς τῶν τοῦ τόπου αὐθεντῶν) și hirotonit de mitropolitul Haliciului care are de la sinod permisiunea de a hirotoni episcopi“, între care și pe cel de Aspocastron; solia lui Alexandru a cerut patriarhului să ierte și să binecuvînteze pe Iosif.

Spre a se încredința că lucrurile stau așa cum i s-a adus la cunoștință, patriarhul a trimis în Moldova „pe preacinstitul între ieromonahi și părinte duhovnicesc chir Grigorie, călugărul chiliei mele, și pe cel aflat în mare cinste dascălul Sfintei Evanghelii de la prea sfînta mare Biserică a lui Dumnezeu de la noi, diaconul chir Manoil“. Dacă aceștia, „cercetînd cu exactitate și corectitudine“, vor afla de la demnitari, preoți și monahi adunați „că chir Iosif a fost hirotonit *episcop al Moldovlahiei* — pe cît se știe, titulatura „al Moldovlahiei“ apare acum pentru prima dată în actele patriarhale cunoscute — de al Haliciului, „să-l recunoască pe el drept episcop legitim..., pentru ca să oficieze slujbe, să binecuvînteze și ca *mitropolit legitim* să le facă pe toate cele ce țin de competența lui“ [47].

Nu se cunosc acte în care să fie notate concluziile la care au ajuns trimișii patriarhali în Moldova, dar, neîndoielnic, ei au adus la cunoștință patriarhului și Sinodului că Iosif este localnic, nu este un σερβοεπίσκοπος, ci hirotonit canonic la Halici și, ca urmare, poate fi recunoscut „*ca un mitropolit legitim*“. Într-o lucrare întocmită de Macarie de Ancyra, „Tratat general“, în care sînt referiri la împăcarea survenită în anul 1401 între patriarhie și moldoveni, patriarhul Matei este acuzat că a încălcat rînduielile bisericești, abrogînd hotărîrea luată de Sinod pe vremea patriarhului Antonie, în legătură cu „profanatorii Bisericii Mavrovlahiei“. Macarie îl învinuiește pe Matei, între altele, pentru că a iertat pe profanatori, iar pe unul dintre ei „l-a așezat ca mitropolit al aceleiași Mavrovlahii“ (μητροπολίτην τῆς αὐτῆς Μαυροβλαχίας) [48]. Așadar, din lucrarea menționată reiese că patriarhul Matei și Sinodul, ținînd seama de informațiile aduse de cei doi delegați trimiși în Moldova, au pus capăt conflictului cu moldovenii — hotărîrea n-a fost luată în unanimitate — recunoscînd pe Iosif ca mitropolit legitim [49].

---

47. *Ibidem*, p. 269-277.

48. *Ibidem*, p. 324-327; V. Laurent, *Aux origines de l'Eglise de Moldavie. Le Métropolite Jérémie et l'évèque Joseph*, în „Revue des études byzantines“, tome V, 1947, p. 160 și urm.

49. Cu privire la originea etnică și identitatea „preacinstitului între ieromonahi Grigorie“ s-au dat diferite răspunsuri: Episcopul Melchisedec, de pildă, a susținut că acest ieromonah era vlah. Numele Țamblac arată că, într-adevăr, era vlah. Trimis în Moldova cu misiunea de a cunoaște realități bisericești de aici, el a rămas sau a revenit la Suceava, ca predicator și învățător, apoi, cîtva timp, stareț la Mănăstirea Neamț; în cele din urmă a fost rînduit mitropolit al Kievului. Covîrșitoarea majoritate a istoricilor și cercetătorilor au împărtășit opiniile episcopului Melchisedec. Cîțiva ani mai înainte, istoricul literar Dan Zamfirescu a susținut într-o serie de articole publicate în „Luceafărul“ că Grigorie călugărul și prezviterul de la Suceava, care a scris și rostit cîteva cuvîntări, este un cărturar localnic, iar Grigorie Țamblac un bulgar trimis de patriarhul Matei în Moldova. Pentru elucidarea acestei probleme cred că ar trebui luate în atenție unele considerațiuni logice: 1. Sintagma „Prea cinstitul între ieromonahi și părinte duhovnicesc chir Grigorie, călugărul chiliei mele...“, arată că el era un călugăr din cercurile patriarhale și nu din alte părți; deci, un om de încredere al patriarhului; 2. Dacă moldovenii n-au primit arhipăstori greci (Teodosie și Ieremia), ar fi acceptat ei în pragul secolului al XV-lea, un grec ca să vadă care este situația bi-

Printr-o carte domnească din 7 ianuarie 1403, Alexandru cel Bun, în amintirea înaintașilor săi în scaunul domnesc: Bogdan, Lațcu, Petru, Roman și Ștefan, a „dat sfintei noastre episcopii din țara noastră Moldova două sate: Averăuți și alt sat Hrețca“ [50]. Din alte documente se cunoaște sigur că satele menționate făceau parte din patrimoniul material al Mitropoliei Moldovei. În „cartea“ domnească din 7 ianuarie 1403, eparhia, care avea să devină cea dintîi și cea mai importantă din țară, era denumită episcopie. Dacă la mijloc nu-i o confuzie de termeni — în definitiv, o mitropolie este tot o episcopie, iar un mitropolit tot un episcop — înseamnă că la acea dată, *de fapt*, în Moldova încă nu era o mitropolie, deși ea fusese recunoscută *de drept* de către Patriarhia ecumenică, în urma informațiilor primite, la Constantinopol, de la cei doi delegați.

Cel dintîi act cunoscut, emis în Moldova, concludent în legătură cu existența unui mitropolit și a unei mitropolii în această țară, poartă data de 7 ianuarie 1407. Titulatura acestora, notată în act, este următoarea:

---

sericească din țara lor!? Înclin să cred deci că Grigorie Țamblac nu era un grec; 3. Știindu-se în cercurile patriarhale că Iosif era un σερβοεπίσκοπος (hirotonit la Peci sau la Ohrida, centre bisericești care nu se bucurau de cinste la Constantinopol), cred că Grigorie, trimis în Moldova, nu era nici sîrb, nici bulgar și nici hirotonit la unul din centrele amintite; 4. Patriarhul Antonie trimisese la noi și în Galiția spre a cunoaște realitățile bisericești locale pe arhiepiscopul Mihail al Bethleemului, care înțelegea limba locului și era cunoscut și prieten al oamenilor de vază și al întregului popor de rînd (poate era originar din părțile noastre), convins, firește, că aceasta va stărui pentru stingerea conflictului;; ca și înaintașul său în scaun, patriarhul Matei, trimis în anul 1401, după opinia mea, tot un cunoscător al oamenilor, al limbii și al locurilor, deci un valah, anume pe ieromonahul Grigorie din chilia sa, împreună cu Manuil „dascăl al Sfintei Evanghelii“, „de la prea sfînta mare Biserică a lui Dumnezeu“, spre a se încredința că Iosif nu era un localnic, rudă cu domnii și hirotonit canonic la Halici; 5. S-a susținut, în ultima vreme, că „Pătimirea sfîntului și slăvitului mucenic Ioan cel Nou“, inclusă într-un manuscris de la începutul secolului al XV-lea (P. P. Panaitescu, *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei Române*, vol. I, București, 1959, p. 247), este scrisă, cum arată însuși titlul acestei scrieri, „de Grigorie călugărul și presviterul din marea Biserică a Moldovlahiei“, Știind că numai Biserica din Constantinopol era „marea Biserică“, cred că Grigorie, autorul „pătimirii“, era un reprezentant al Patriarhiei ecumenice, poate Țamblac, cum s-a notat în secolul al XVIII-lea (ibidem), al marii Biserici în Moldova; fără îndoială, el cunoștea limba slavă și a putut scrie „pătimirea“, dar mulți cercetători pun sub semnul întrebării paternitatea acestei scrieri; 6. S-a mai afirmat, pe baza unor însemnări, că Grigorie Țamblac a fost stareț la Mănăstirea Pantocrator situată în Serbia, de unde a trecut în fruntea mitropoliei din Kiev; dar și Mănăstirea Neamț apare, în unele însemnări, cu hramul Pantocratorul (P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 132). Se poate crede deci că într-adevăr, Grigorie Țamblac, cum a notat Episcopul Pahomie al Romanului, a fost stareț la Mănăstirea Neamț, probabil timp de 3-4 ani, de unde a trecut în scaunul Kievului (P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 247, 250). Pe vremea lui Pahomie (începutul secolului al XVIII-lea) tradiția privind egumenatul lui Grigorie Țamblac la Neamț era foarte puternică; această tradiție mi se pare întemeiată.

În concluzie, cred că este vorba de un singur personaj cu numele de Grigorie pe care tradiția istorică l-a numit Țamblac, căruia i s-a încredințat misiunea de a veni în Moldova spre a se informa în legătură cu Iosif; concluziile sale au condus la aplanarea neînțelegerilor; după aplanare, el a rămas sau a revenit în Moldova pentru un timp oarecare. Aș încerca să cred că a survenit un compromis: recunoașterea lui Iosif ca mitropolit cu condiția de a fi acceptat Grigorie, în Moldova, ca reprezentant al patriarhiei, dar numai cît va păstori acesta. După moartea lui Iosif au fost rînduiți în scaunul mitropolitan al Moldovei, timp de patru decenii, numai greci; această stare de lucruri arată că recunoașterea lui Iosif a fost un act personal.

50. *Documenta...*, I, p. 24.

Prea Sfințitul Mitropolit chir Iosif al Moldovlahiei[51]. Prin acest act, mitropolitul Iosif și Domnul Alexandru cel Bun treceau sub conducerea popei chir Domențian Mănăstirile Neamț și Bistrița. S-ar putea ajunge la concluzia că patriarhul Matei și Sinodul patriarhal au recunoscut pe mitropolitul Iosif în intervalul 1401—1402, dar, de fapt, acesta a fost înscăunat ca mitropolit al Moldovlahiei în 1403; altfel, cea dintîi eparhie a țării n-ar fi apărut, la 7 ianuarie 1403, cu titulatura de episcopie.

Nu dispunem de informații suficiente referitoare la urmașii din prima jumătate a secolului al XV-lea și mitropolitului Iosif. Cei care, potrivit unor izvoare documentare străine, au fost rînduiți în scaunul mitropolitan al Moldovei, în fapt impuși de patriarhii sau de împărați bizantini — unii dintre ei n-au păstorit efectiv — au purtat invariabil titulatura de *al Moldovlahiei*. Astfel, un episcop de Poleanina care se numea Macarie — unii au opinat că era român, iar alții că, dimpotrivă, era grec, ceea ce pare verosimil — a fost acceptat de Sinodul patriarhal în anul 1416, la stăruința împăratului Manuil II Paleologul (1391—1425), ca *Mitropolit al Moldovlahiei*[52]. Două acte din 1436 cuprind informații despre un mitropolit *Grigorie al Moldovlahiei*, grec ortodox, dar nu știm nimic despre prezența sa în Moldova[53]. Mitropolitul care începînd din 1436 a păstorit în Moldova, anume Damian, grec de neam, rînduit în acest scaun de patriarhul ecumenic Iosif al II-lea, participant la lucrările Sinodului unionist de la Ferrara-Florența (1438—1439), apare în însemnările lui Sylvestru Syropoulus cu titulatura *al Moldovlahiei*[54], dar fără a-i da numele. Foarte probabil, Damian n-a mai revenit în Moldova — dacă va fi păstorit el efectiv aici — ci a preferat să rămînă la Constantinopol[55]. La 15 noiembrie 1447 era mutat în scaunul mitropolitan al Moldovei, de către împăratul Ioan al VIII-lea Paleologul, Ioachim, mitropolit grec de Agatopole, adept al unirii de la Florența. Nu se știe sigur dacă, de fapt, a păstorit[56]. Chiar dacă n-a păstorit efectiv, într-o enciclică adresată creștinilor, el semna *Mitropolitul Moldovlahiei Ioachim;* cu aceeași titulatură el apare într-un manuscris: „Canon la prea cinstita Adormire a Maicii Domnului“[57].

---

51. *Ibidem* Iosif apare și cu titulatura „vlădică“. Astfel, într-un document din 2 iulie 1398, reconstituit după diferite texte tîrzii, alături de frații lui Ștefan I Voievod, apare și Iosif: „și credința lui Iosif Vlădicăi“ — vlădică, termen slavon care corespunde celui grecesc δεσπότης (*Documenta...*, I, p. 8-9); în „cartea“ datată 7 ianuarie 1407, Iosif afirmă că Mănăstirile Neamț și Bistrița sînt „ale vlădiciei mele“; în limbaj bisericesc, termenul vlădică denumește orice arhiereu, fie episcop, fie mitropolit.

52. *Fontes*, IV, p. 365; detalii la Mircea Păcurariu, *op. cit.*, I, p. 319-320. Pe un epitaf din anul 1428, Macarie este denumit al Moldovlahiei și al Parataiassiei, (Șt. Gorovei, *op. cit.*, p. 202; C. Bobulescu, *Pentru pomenirea lui Alexandru cel Bun*, Chișinău, 1934, p. 72; E. Turdeanu, *La broderie religieuse en Roumanie, Les epitaphioï moldaves aux XV-e et XVIe siècles, în* „Cercetări literare“, IV, București, p. 203.

53. Mircea Păcurariu, I, p. 322.

54. *Fontes*, IV, 375-375.

55. Mircea Păcurariu, I, p. 325.

56. Detalii cu privire la ipotetica sa păstorire în Moldova, la bizantinologul Michel Lascaris, *Joachim métropolite de Moldavie et les relations de l'Eglise Moldave avec le patriarcat de Peci et l'archevêché d'Achris au XV-e siècle*, Bucarest, 1927, de asemenea M. Păcurariu, *op. cit.*, I, p. 325-326.

57. Mircea Păcurariu, I, p. 325.

Notam mai înainte că titulatura unei eparhii și, firește, a cîrmuitorului ei duhovnicesc, vine de la localitatea în care se află scaunul chiriarhal. Cînd localitatea a fost o metropolă, adică un oraș mare, o capitală a unei provincii sau chiar a unei țări, eparhia a dobîndit titulatura de mitropolie, iar întîistătătorul ei pe aceea de mitropolit. Aproape totdeauna — mai cu seamă la ortodocșii slavi dinspre nord — o mitropolie a avut episcopi sufragani, ale căror scaune chiriarhale se aflau în orașe mai mici. După aplanarea conflictului dintre patriarhie și moldoveni și recunoașterea lui Iosif ca mitropolit al țării cu reședința la Suceava, Alexandru cel Bun a întemeiat două episcopii : a Romanului și a Rădăuților, cea dintîi pentru regiunile moldovenești de sub munte în jos, iar cealaltă pentru părțile de nord ale țării [58]. Ierarhul din capitala țării era acum un mitropolit în toată accepția cuvîntului, avea adică reședința în preajma scaunului domnesc, la Suceava, și doi episcopi sufragani. Episcopi sufragani avea și Mitropolia Haliciului și, de asemenea, Mitropolia Kievului. Prin înființarea celor două episcopii, Alexandru cel Bun a dat prestigiu scaunului mitropolitan al țării.

În unele documente moldovenești interne, cea dintîi eparhie a țării este denumită *Mitropolia din Suceava*. De pildă, la 1444, Domnul Ștefan al II-lea dăruia pentru totdeauna bisericii cu hramul Sfîntul Gheorghe *a sfintei noastre Mitropolii din Suceava* satul numit Averești [59]. Peste cîteva zile, la 18 aprilie 1448, același domnitor dădea o „carte“ bisericii Sfîntul Gheorghe *a Sfintei noastre Mitropolii din Suceava* pentru satul de la Podul de Piatră (Mihăiești) [60]. Aceeași titulatură apare și în documente istorice din secolul al XV-lea, unul cu data de 31 mai 1453, *Mitropolia din Suceava a Sfîntului Gheorghe* [61], altul cu data de 11 aprilie 1465, *Mitropoliei noastre de Suceava unde este hramul Sfîntului mucenic Gheorghe* [62], altul cu data de 15 februarie 1469, *Mitropoliei Sucevei cu hramul Mucenicului Gheorghe, unde este mitropolit Teoctist* [63], în sfîrșit, altul cu data de 15 februarie 1469, *bisericii mitropolitane de sub mitropolitul Teoctist* [64]. Reiese din documentele menționate și din altele, emise ulterior, că Biserica Sfîntul Gheorghe (Mirăuți), catedrală mitropolitană și mitropolia (eparhia) erau administrate de o singură autoritate. Folosind un cuvînt curent în zilele noastre, biserica și eparhia aveau o singură gestiune. Într-un document, datat 20 septembrie 1479, apare titulatura *Mitropolitul și părintele nostru chir Gheorghe*, iar sfîntul locaș cu hramul Sfîntul Gheorghe, *biserica noastră mamă din Suceava* [65].

Alte documente — „cărți“ domnești —, spre deosebire de celelalte amintite, denumesc mitropolia țării și pe întîistătătorul ei după cum urmează : *Mitropolia Sucevei* la 20 septembrie 1479, la 12 martie 1488 și la 6 aprilie 1488 [66], sau *părintele nostru chir Teoctist mitropolit de Su-*

---

58. Scarlat Porcescu, *Episcopia Romanului*, Roman, 1984, p. 24 și urm.
59. *Documenta...*, I, p. 348.
60. *Ibidem*, p. 349.
61. *Documenta...*, II, (întocmit de Leon Simanschi în colaborare cu Georgeta Ignat și Dumitru Agache), București, 1976, p. 42.
62. *Ibidem*, p. 184.
63. *Ibidem*, p. 233.
64. *Ibidem*, p. 140.
65. *Ibidem*, p. 337-338.
66. *Documenta...*, II, (întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și N. Ciocan), București, 1980, p. 54, 56, 69.

ceava[67]. Pe piatra care acoperă mormîntul acestui ierarh, săpat în pridvorul bisericii de la Mănăstirea Putna, s-a dăltuit, la porunca lui Ștefan cel Mare, inscripția: „...*părintelui nostru, Mitropolitul Sucevei, prea sfințitul chir Teoctist...*“[68]. La fel este pomenit el într-o însemnare votivă dintr-un Minei pe luna ianuarie, pentru Mănăstirea Putna[69]. Urmașul acestuia în scaunul mitropolitan este pomenit la 12 mai 1480, 13 martie 1490 și la 15 martie 1490 astfel: *rugătorul nostru chir Gheorghe mitropolitul Sucevei*[70].

Ca martor de credință, mitropolitul Teoctist, în multe „cărți“ domnești emise în intervalul 1465—1466, apare cu titulatura *Mitropolitul nostru chir Teoctist*, fără indicarea localității în care se află biserica mitropolitană și reședința sa. Tot astfel este pomenit el în cronicile slavo-române[71]. În *Pomelnicul* Mănăstirii Bistrița, mitropoliții sînt menționați astfel: „pomenește Doamne întru fericitul sfîrșit pe răposații mitropoliți: pe arhiereul Iosif... pe arhiereul Teoctist... pe arhiereul Gheorghe...[72].

Mitropoliții de mai înainte apar, în documente literare, cu numele țării; de pildă, Ieremia care n-a păstorit efectiv era *al Mavrovlahiei*, iar Iosif, Macarie, Grigorie, Damian și Ioachim (cei patru din urmă pomeniți doar în documente externe) erau *ai Moldovlahiei*; Teoctist I însă și succesorul său — Gheorghie — acesta, cum se va arăta îndată, apare în unele documente și al Țării Moldovei (terrae Moldaviensis) — s-au intitulat *ai Sucevei*.

Printre sfetnicii domnești care au făgăduit „...pe credința creștinească, împreună cu susnumitul domn (Ștefan), că vor păstra cu tărie și neschimbate toate lucrurile mai sus scrise din cuvînt în cuvînt“ — este vorba de tratatul de pace încheiat de Ștefan cel Mare și regele polon Ioan Albert, la 12 iulie 1499 — sînt și ierarhii țării, cu titulatura următoare: *Gheorghie, arhiepiscopul Sucevei și al Țării Moldovei, Vasile episcopul Romanului, Ioanichie episcop al Episcopiei Rădăuților*[73]. Arhipăstorul bisericesc a cărui reședință se afla în capitala țării, apare pentru prima dată în documente din secolul al XV-lea, cu titulatura de *Arhiepiscopul Sucevei și al Țării Moldovei*. Ceilalți ierarhi moldoveni erau episcopi și apar în documentul menționat — în calitate de episcopi. Negreșit, întocmirea și redactarea actelor privind afacerile externe ale Moldovei s-a făcut cu grijă[74]. Un *Tetraevanghel*, păstrat astăzi în muzeul istoric din Moscova, a fost „scris cu darul și porunca lui Ștefan voievod“ pentru biserica Mănăstirii Voroneț, la anul 1490, „*în timpul mitropolitului a toată Țara Moldovei* chir Gheorghie“[75]. Atît însemnarea vo-

---

67. *Documenta...* II, p. 177, 203, 228-229, 254, 274, 293; *Documenta...* III, p. 69.

68. *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, București, 1958, p. 248.

69. *Ibidem*, p. 401.

70. *Documenta...* II, p. 343; *Documenta...* III, p. 137, 142.

71. *Cronicile slavo-române din sec. XV—XVI*, publicate de Ion Bogdan, ediție revăzută și completată de P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 50, 62, 63.

72. Damian Bogdan, *Pomelnicul Mănăstirii Bistrița*, București, 1941, p. 50.

73. Ioan Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, vol. II, București, 1913, p. 434; și Iosif este denumit arhiepiscop în scrierea privind martirul lui Ioan de Trapezunt („Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie“, III), 1884, p. 174); după Șt. Gorovei, *op. cit.*, p. 202), a cărei autenticitate este însă discutabilă.

74. Scarlat Porcescu, *Episcopia Romanului*, p. 42.

75. *Repertoriul...*, *p.*

tivă din *Tetraevanghelul* scris la anul 1490, cît și felul în care este menționat, în tratatul încheiat la 12 iulie 1499, cel dintîi ierarh al Moldovei, redau clar titulatura sa[76].

După anul 1500, titulatura celui dintîi scaun chiriarhal al Moldovei și firește a ierarhului care s-a aflat în acest scaun, a fost determinată de contextul politic și de etapele istorice ale vieții bisericești din țară. Cum se știe, la jumătatea secolului al XVI-lea, capitala Moldovei a fost mutată de la Suceava la Iași. Potrivit așezămintelor și datinilor Ortodoxiei, întîistătătorul bisericesc al țării, adică mitropolitul, trebuia să se afle, la rîndul său, acolo unde era scaunul domnesc, fiind el unul dintre cei dintîi demnitari și sfetnici domnești. Îndeplinind ceea ce statorniceau canoanele, s-a mutat și el foarte probabil, la Iași, odată cu domnul, dar decenii de-a rîndul a rezidat, alternativ, la Suceava și în noua capitală a țării, pînă cînd s-a stabilit definitiv aici. Titulatura cu care apare el în documentele din secolele XVI—XVII a variat: cînd *al Sucevei*, cînd *al Moldovei*, cînd, dar mai tîrziu, *al Moldovei și Sucevei*. Problema aceasta necesită un studiu temeinic.

Dacă prin mijlocirea unor „cărți" domnești și a altor documente cunoscute se poate ajunge la concluzii lămuritoare privind titulatura celui dintîi scaun chiriarhal al Moldovei, pînă la anul 1500, și, de asemenea, titulatura ierarhului care a păstorit în acest scaun, în legătură cu teritoriul de jurisdicție al mitropolitului țării, nu avem pînă acum documente care să ne conducă la o concluzie. Avem, doar, ipoteze.

Știm că pînă la anul 1401, cînd s-a aplanat conflictul dintre Patriarhia constantinopolitană și moldoveni, atît Iosif cît și Meletie, erau episcopi, dar nu cunoaștem geografic vorbind, eparhiile peste care păstoreau și nici localitățile în care se aflau scaunele lor chiriarhale. Poate nici nu se constituiseră eparhii în accepția de astăzi a cuvîntului, în ultimele decenii ale secolului al XIV-lea, deși exista, de fapt, o ierarhie bisericească.

---

76. În această ordine de idei, subliniez că în vreme ce chiriarhul din capitala țării apare, în documente cu titulatura de mitropolit, iar eparhia pe care o păstorea cu aceea de mitropolie, cel de la Roman apare, uneori, cu titlul de mitropolit, alteori cu cel de episcop, iar eparhia, uneori, mitropolie, alteori episcopie; surprinzător, și Episcopia Rădăuților apare în documente, este drept, rar, cu titulatura de mitropolie, dar întîistătătorul ei cu aceea de episcop (*Documenta...*, II, p. 334, 365). Ocupîndu-mă de această chestiune, în lucrarea mea, *Episcopia Romanului*, 1984, p. 32-43, conchideam că diversitatea sub care apare, în documente, titulatura eparhiei și a întîistătătorului ei se datorește faptului că nu se cunoștea temeinic terminologia bisericească. Deși s-a spus că erorile nu erau posibile (Șt. Gorovei, recenzia acestei lucrări, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol" XXVII/1985, p. 816-819), cu toate acestea, întemeindu-mă pe opiniile unor istorici ai Bisericii Ortodoxe Române, plecînd și de la faptul că s-au mai făcut și alte erori, de pildă, hramul Catedralei episcopale de la Roman, în unele documente este trecut Sf. muceniță Parascheva, iar în altele Prea Cuvioasa Parascheva și de la numeroasele erori săvîrșite de cei care transcriau unele toponime și antroponime, cu convingerea că s-au făcut erori, îndeosebi de către redactorii și copiștii de „cărți" domnești, laici. Faptul că slujitorii bisericești — anteriori letopisețelor și ai cronicilor, Macarie, Eftimie și Azarie — nu fac astfel de erori privind nomenclatura eparhiilor și a ierarhilor din fruntea lor, denotă că aceștia cunoșteau bine și organizarea și terminologia bisericească.

Cei doi episcopi rezidau, probabil — o părere fără acoperire documentară —, la Suceava, în preajma domniei, dar fiecare își îndeplinea lucrarea chiriarhală în anumite regiuni ale Moldovei. În această privință C. Cihodaru crede că pe vremea lui Petru I (Mușat) și a urmașilor săi, Meletie avea sub jurisdicția sa — părerea mi se pare întemeiată — „vechiul teritoriu al statului feudal moldovenesc și rezida în capitala țării, Suceava, în timp ce lui Iosif îi revenea regiunea dintre mare, Parathalassia (unde era situată Cetatea Albă)“ [77]. El fusese hirotonit de mitropolitul Haliciului, ca episcop, cu titulatura de : *al Cetății Albe*, s-a afirmat „înainte de 1387“ [78], dar, cu toate acestea, rezida la Suceava [79], unde a și rămas pînă la sfîrșitul vieții — fiind propus de moldoveni ca mitropolit și recomandat patriarhiei pentru recunoaștere, trebuia să se stabilească în capitală — dar, după anul 1402, în calitate de mitropolit canonic al țării.

Teritoriul de jurisdicție al Mitropoliei Moldovei și, de asemenea, al celorlalte episcopii — a Romanului și Rădăuților — înființate de Alexandru cel Bun, a fost delimitat pînă prin 1415 [80]. În această ordine de idei, tradiția consemnată de Misail călugărul — o interpolare — în *Letopisețul Țării Moldovei*, cunoscut sub numele de *Letopisețul lui Grigore Ureche*, apare cu totul întemeiată. După ce notează că Alexandru cel Bun a întemeiat două mănăstiri : Bistrița și Moldovița, pe care le-a înzestrat, ceea ce documentele confirmă, continuă astfel : „Întîia dată Alexandru cel Bun au trimis la patriarhia de la răsărit de au luat blagoslovenie și au făcut mitropolit și au dat scaun o sfîntă monastire în orașul Suceava, să fie mitropolie, lîngă curtea domnească, dîndu-i multe sate și ocini, să fie de poslușanie sfintei mitropolii... Mai făcut-au și al doilea episcop, după mitropolit, la sfînta monastire în oraș în Roman și i-au dat eparhie o parte din ținuturi pe sub munte în gios.. Mai făcut-au și al treilea episcop la monastirea Rădăuți și eparhie i-au dat ținuturile din partea de sus, despre țara leșească“ [81].

Adaosul lui Misail la *Letopisețul Ureche* constituie un izvor de mare importanță în legătură cu înfăptuirile bisericești ale lui Alexandru cel Bun după reluarea legăturilor acestuia cu Bizanțul. Acest adaos arată că Misail, fără îndoială un cleric luminat, cunoștea bine documentele care, probabil, se mai păstrau pe vremea sa. El „s-a simțit îndreptățit să umple golul lăsat de cronicar la cel mai important capitol de istorie bisericească moldovenească înainte de Ștefan cel Mare, scoțînd în lumină legăturile Moldovei cu Bizanțul, despre care Grigore Ureche n-a

---

77. C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 186 ; R. Theodorescu crede că Iosif locuia la Cetatea Albă, unde era o reședință episcopală.

78. C. Marinescu, *op. cit.*, p. 17.

79. C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 186.

80. Pr. Scarlat Porcescu, *op. cit.*

81. *Cronicile române sau letopisețele*, editate de M. Kogălniceanu, tom. I, ediția a 2-a, București, p. 137.

pomenit nimic în *Letopisețul* său [82]. Cum aprecia Al. Elian, Misail este „cel dintîi în cultura românească ce a arătat un interes viu pentru istoria Bizanțului [83].

Se păstrează o „carte" domnească din care se cunoaște într-o oarecare măsură, teritoriul de jurisdicție al Eparhiei Rădăuților în secolul al XV-lea [84], care, deci, confirmă tradiția consemnată de letopiseț, dar nu se cunoaște pînă acum un act din secolul al XV-lea privind teritoriul de jurisdicție al Eparhiei Romanului. Documente ulterioare din secolele XVII—XIX atestă că ținuturile : Roman, Vaslui, Tecuci, Tutova, Putna și Covurlui depindeau bisericește de episcopul Romanului [85].

Cele două eparhii — a Romanului și a Rădăuților — întemeiate de Alexandru cel Bun, erau, canonic, sufragane ale Mitropoliei Moldovei [86].

---

82. În letopiseț se menționa, doar că Iuga Vodă a trimis la patriarhia Ohrida și au luat blagoslovenie și au pus mitropolit pe Teoctist ; o tradiție istorică confuză.

83. Al. Elian, *Moldova și Bizanțul în secolul al XV-lea,* în „Cultura moldovenească în timpul lui Ștefan cel Mare", București, 1964, p. 99-102.

84. *Documenta...* I, p. 49-50 ; *Documenta...* III, p. 137-138, 142, 515.

85. Pr. Scarlat Porcescu, *op. cit.*, p. 44-47.

86. Cel dintîi document moldovenesc, cunoscut, în care este vorba de un ierarh al Romanului, poartă data de 30 septembrie 1445 ; la acea dată, eparhia exista dar de cînd, anume, nu știm sigur. Despre episcopia Rădăuților este vorba într-o „carte" domnească din 6 iulie 1413, dar fără vreo referire la întemeierea acestei eparhii. În treacăt amintesc că, în documentele interne moldovenești, din deceniile 2-5 ale secolului al XV-lea, nu este pomenit nici un mitropolit al Moldovei ; mitropolia însă exista. Întemeindu-mă pe tradiția notată de Misail, sub formă de interpolație, în Letopisețul lui Grigore Ureche, referitoare la întemeierea celor două eparhii (a Romanului și a Rădăuților) de către Alexandru cel Bun pe un document din noiembrie 1739 (Melchisedec..., *op. cit.*, p. 110), în care se afirmă categoric că Episcopia Romanului este „mai veche" decît celelalte episcopii din Moldova și pe faptul că episcopul de la Roman, în ordine canonică, era al doilea în ierarhia bisericească a țării (Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei,* ediția Gh. Guțu și alții, București, 1973, p. 351, — starea aceasta de lucruri decurge și din vechimea acestei eparhii — am convingerea că ambele eparhii au fost întemeiate de Alexandru cel Bun pînă în anul 1413 — una din ținuturile de sub munte în gios (a Romanului) și cealaltă pentru Moldova de nord (a Rădăuților). Interpretări și detalii în cartea mea *Episcopia Romanului,* 1984, p. 27-31.

Plecînd de la faptul că editorii volumului *Fontes Historiae Daco-Romanae,* IV, București, 1982, n-au semnalat că, într-un manuscris (Vindobonensis hist. gr. 34 (= R) alcătuit din foi datate, după filigrane, în perioada 1411—1464), al cunoscutului manual de cancelarie, *Ekthesis Nea* (ultima ediție datorată bizantinologului Jean Darrouzès — *Manuel des Pittakias du XIV-e siècle,* în „Revue des études byzantines" 27/1969, p. 5-165), după ce se vorbește de înființarea celor două mitropolii ale Țării Românești, a celei de Vidin, a celei din Moldova și a altora, s-a enunțat crearea, nu de mult, a celei de a doua mitropolii în Moldova, la Roman, cercetătorul ieșean Șt. Gorovei susține că acest enunț, în fapt o interpolație, este dovada sigură că la Roman s-a înființat o mitropolie după anul 1430 (Recenzia cărții *Episcopia Romanului,* în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol"-Iași, XXII/2, 1985. Existența unei mitropolii la Roman este însă discutabilă ; nu se poate afirma, la această oră, dată fiind diversitatea sub care este denumită eparhia și, de asemenea, întîistătătorul ei, că a fost întemeiată o mitropolie în acest oraș. Cred, mai curînd, că domnitorul Ștefan al II-lea, fiul lui Alexandru cel Bun, pe cînd domnea singur în Țara de Jos, va fi plănuit ridicarea Episcopiei Romanului la treapta de mitropolie, spre a nu fi cu nimic mai prejos de fratele său Iliaș care domnea în Țara de Sus, unde se afla mitropolia cu reședința la Suceava *(Episcopia Romanului,* p. 37). Ierarhul de la Roman, Calist, la 30 septembrie 1445, pe cînd Ștefan al II-lea domnea în Țara de Jos, este denumit mitropolit, dar succesorii săi, de cele mai multe ori sînt pomeniți cu titulatura de episcopi (Tarasie, Vasile, Teoctist).

În lumina acestei tradiții și a documentelor care o confirmă, conchidem că teritoriul de jurisdicție al mitropoliei se întindea asupra ținuturilor Moldovei istorice : Suceava, Neamț, Dorohoi, Iași, cum și a celor situate spre sud-est pînă la mare.

Luînd în considerație înfăptuirile bisericești ale domnitorului Alexandru cel Bun — aplanarea conflictului cu patriarhia, înscăunarea lui Iosif ca mitropolit canonic, organizarea și înzestrarea unor mănăstiri spre a fi centre de cultură, ctitorirea unor biserici și întemeierea celor două eparhii — unii istorici au afirmat că acest voievod „poate fi considerat organizatorul ierarhiei bisericești moldovene“ [87]. Organizarea bisericească a Moldovei înfăptuită de Alexandru cel Bun a rămas neschimbată pînă la sfîrșitul secolului al XVI-lea, cînd a fost întemeiată eparhia Hușilor, sub jurisdicția căreia intrau ținuturi din partea de sud-est a Moldovei istorice.

Pr. SCARLAT PORCESCU

Auzind, probabil, de ceea ce s-a întîmplat în Țara de Jos, un copist al manuscrisului pomenit mai sus a adăugat sub formă de interpolație, cînd manuscria acest manual, informația referitoare la mitropolia de la Roman. Aș nota în sfîrșit, că foile manuscrisului în care se află interpolația, cu filigrane din al doilea deceniu al secolului al XV-lea (unele din 1411), îndreptățesc părerea că adaosul s-a făcut în vremea cînd de fapt s-a întemeiat Episcopia Romanului (1408—1413).

În încheiere, subliniez că interpolația lui Misail — un călugăr din secolul XVII, care cunoștea temeinic realitățile bisericești din Moldova și documentele păstrate pe vremea sa, care, deasemenea, știa că Alexandru cel Bun a întemeiat Episcopiile Romanului și Rădăuților, ca sufragane ale Mitropoliei Moldovei spre a da autoritate canonică scaunului chiriarhal de la Suceava, așa cum o aveau Mitropoliile Kievului și Haliciului (cu episcopi sufragani) — este atît de lămuritoare încît n-o pune în cumpănă cu interpolația despre care a fost vorba, vagă și deci neconcludentă.

87. Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, Bucu-

DOCUMENTE PRIVIND MITROPOLIA MOLDOVEI

Instituție a cărei activitate se desfășoară pe distanța a șase secole, Mitropolia Moldovei a creat un bogat fond documentar, important pentru istoria politică, economică, socială și culturală a țării. Din 1401 și pînă în 1564, mai bine de un secol și jumătate, mitropolia a avut sediul la Suceava. În 1564, în timpul lui Alexandru Lăpușneanu, scaunul mitropoliei s-a mutat la Iași odată cu stabilirea capitalei în acest oraș. Materiale documentare cu privire la perioada cît mitropolia a fost la Suceava nu s-au păstrat. În copia unui document din condica mitropoliei nr. 856 (de la Acad. Română), se spune că „actele au fost luate de Dositei, cînd s-a dus în țara leșească pentru siguranță și păstrare și că acolo s-au pierdut". S-a păstrat doar inventarul actelor duse de Dosoftei în Polonia, inventar publicat în revista „Candela". Mutată de la Suceava la Iași, mitropolia a folosit, la început, pentru diferite ceremonii, drept catedrală, biserica Sfîntul Nicolae Domnesc, ctitorie a lui Ștefan cel Mare, apoi Biserica Albă, sediu pe care și l-a păstrat și în timpul lui Vasile Lupu. Prima biserică a mitropoliei a fost construită de către Anastasia, doamna lui Duca Vodă, în 1682, pe locul Bisericii Albe. În 1820, în urma unui cutremur, bolțile bisericii fiind slăbite, mitropolitul Veniamin Costachi a hotărît, în 1833, ridicarea actualei catedrale, cu ajutorul episcopiilor, al mănăstirilor și cu contribuția populației. Construcția s-a finalizat de abia în 1886.

Mitropolia Moldovei își exercita autoritatea bisericească asupra județelor Iași, Neamț, Botoșani, Dorohoi și Suceava. Fondul arhivistic creat de această instituție se află, în cea mai mare parte, la Arhivele Statului și la Biblioteca Academiei R. S. R., la ultima documentele ajungînd în urma donației făcute de fostul mitropolit Iosif Naniescu. În cele ce urmează ne vom ocupa, cu deosebire, de acele mărturii scrise ce se află depozitate la Arhivele Statului din București și Iași, ele constituind, de altfel, și partea cea mai însemnată din punct de vedere cantitativ.

Cum prezentarea de față are ca principal scop orientarea cercetătorului în bogatul fond documentar creat de Mitropolia Moldovei și instituțiile subordonate ei, vom avea în vedere, în mod deosebit, să semnalăm existența informației și numai cu totul tangențial explicarea valorii ei. În acest fel, credem noi, vom ușura munca specialistului din domeniul istoriei medii sau moderne căruia îi oferim, pe această cale, date asupra fondului documentar și a locului de depozitare.

La Arhivele Statului din București au ajuns, ca urmare a secularizării averilor mănăstirești în timpul domniei lui Al. I. Cuza, o serie de interesante mărturii scrise. Fiind, în general, acte prin care se consfințeau anumite drepturi, proprietăți, privilegii etc., și deci legate de pămîntul ce trecea în stăpînirea statului, era și normal ca odată cu pămîntul să fie luate și documentele proprietăților. Statistic, fondul de documente al Mitropoliei Moldovei aflat la arhivele din capitala țării cuprinde 971 de documente emise în perioada 1427—1889, 395 dosare dintre anii 1833 și 1885 și 20 de condici (mss. nr. 522-533, 535-542).

Materialul documentar se referă, după cum era și de așteptat, la vînzări, cumpărări, danii și hotărnicii precum și corespondență în legătură cu moșiile aflate în proprietatea mitropoliei. Numeroase informații au ca obiect dările și obligațiile țăranilor față de cler și față de domnie (1751, 1756, 1793 etc.). Nu mai puțin interesante sînt informațiile cu privire la: dezvoltarea meșteșugurilor și negoțului (1636, 1747, 1766); la incursiunea oastei „leșești" în Moldova (1692); la dreptul de preemțiune; la istoria unor familii (printre spițele genealogice exista și cea a Kogălnicenilor); despre închinarea unor schituri și mănăstiri sau despre repararea acestora etc.

Un bogat fond documentar se păstrează la arhivele bucureștene de la episcopiile din Huși și Roman. De la prima se conservă 1906 documente, 86 dosare și 5 condici aflate în colecția „Manuscrise" sub nr. 543-545, 652, toate acestea dintre anii 1427 și 1889. Alte date privitoare la Episcopia Huși se găsesc și în colecția „Planuri și hotărnicii". Documentele conțin foarte multe informații de natură economică, socială și politică. Vom menționa îndeosebi datele referitoare la raporturile dintre unii domni și boieri: în 1623 Ștefan Tomșa îi dăruiește vornicului de poartă, Ionașcu Cehan, satul Voloșcani pentru slujbă credincioasă și pentru că a dat domniei 6 cai buni și 200 galbeni unguresti pentru trebuința țării. În legătură cu înlăturarea lui Vasile Lupu de la tronul Moldovei, de către Gh. Ștefan, în 1653, un document menționează că reîntors în scaun Vasile vodă dăruiește lui Racoviță Cehan satul Voloșcani, luat de la „acel cîne neertat, Ștefan sărdarul, care s-a ridicat asupra domniei mele". În 1674 Dumitrașco Cantacuzino vv., reînnoiește scutirea de dări a preoților și diaconilor de la Episcopia Huși căci au dat, odată, doi galbeni de mucarer. Se pot urmări și raporturile episcopiei cu tîrgoveții: în 1814 tîrgoveții din Huși se împotrivesc să-i dea venitul tîrgului, așa cum era hotărît prin hrisov domnesc, iar în 1831 se plîng de asupreli din partea acesteia. Unele documente oferă utile date despre școli, tipărirea de cărți, spitale etc. Ca de exemplu: în 1771 și 1776 se strîng banii școlilor pentru a fi dați la Epitropia Școlilor, în 1762 mitropolitul Gavril trimite episcopului de Huși 115 evanghelii, tipărite la tipografia de la mitropolie, înființată de mitropolitul Iacov, în anul 1851 Elena Panu vinde Departamentului Cultelor și Instrucției Publice casele sale din Huși, cu 1000 de galbeni, pentru a se deschide un seminar eparhial, în 1846 și 1847 se vorbește despre spitalele din Focșani și Bîrlad.

Mai puțin bogat, fondul arhivistic al Episcopiei Roman se compune din 521 de documente din perioada 1471—1880 și 127 dosare dintre anii 1838—1888. Documentele, hrisoavele, poruncile domnești, cărțile de judecată, zapisele sînt în legătură cu moșiile episcopiei. Din numeroasele informații documentare se desprind, printre altele, dările ce se percepeau de la populație în produse, bani, obligații în muncă și care se înmulțeau continuu; în 1636 Vasile Lupu poruncește să se plătească o dajdie nouă pentru haraciul către Poarta Otomană.

Pentru cercetătorii trecutului nostru istoric credem că este util să se cunoască că în afara Mitropoliei Moldovei și a celor două episcopii, în Arhivele Statului Bucuresti se află un bogat teazaur documentar referitor la mănăstirile și schiturile din Moldova. În continuare vom prezenta date sumare despre acestea, precizînd, îndeosebi, cantitatea de documente și perioada istorică a emiterii lor.

MĂNĂSTIRI: Mănăstirea *Adam* (889 documente din anii 1643—1871, 22 dosare din 1857—1859 și o condică de documente); informații utile despre armatele ruse conduse de Rumeanțev (1771) sau cele aflate sub comanda lui Suvorov (1789), ca și cele referitoare la trupele otomane (1738 și 1848).

Mănăstirea *Agafton* (461 documente dintre anii 1607—1858 și 6 dosare din anii 1862—1873); documentele sînt mai vechi decît mănăstirea, cele mai multe aparținînd familiei Volcinschi, ele ajungînd aici odată cu proprietățile la care se referă.

Mănăstirea *Agapia* (267 documente din anii 1846—1865 și 53 dosare din perioada 1807—1889); date interesante despre existența unor meșteșugari pe moșiile mănăstirii (sec. XIX).

Mănăstirea *Aron Vodă* (159 documente din anii 1477-1890, 10 dosare din perioada 1863—1884 și o condică de documente); multe documente se referă la scutirea de dajdii-văcărit, desetina de stupi, goștină, pogonărit, vădrărit — și de vamă, ajutorarea cu bani a Mănăstirii Halchi de lîngă Constantinopol (există un hrisov de la Matei Basarab în această privință), încartiruirea armatelor rusești în Moldova (1788) și apărarea mănăstirii de stricăciuni.

Mănăstirea *Barnovschi* (247 documente dintre anii 1629—1846, 19 dosare din perioada 1828—1878 și o condică de documente); informații despre scutiri de dajdii și privilegii acordate de domni (1657, 1680, 1705, 1732).

Mănăstirea *Bisericani* (602 documente din anii 1491—1890, 83 dosare din perioada 1832—1877 și 2 condici); date interesante despre viile de la Cotnari și morile de pe apa Cracăului și Cuiajdului.

Mănăstirea *Bistrița* (1323 documente din anii 1491—1885, 85 dosare din perioada 1836—1890 și o condică de documente); mai multe documente se referă la extragerea păcurii — la 27 august 1733 Constantin Mavrocordat vv., întărește Mănăstirii Bistrița, groapa de păcură de la Lucăcești, iar în 1744 Ioan Mavrocordat reînnoiește întărirea. Se găsesc date privind organizarea statului feudal, instituțiile și atribuțiile lor, vămile, dregătorii, răzeșii, megieșii, negustorii etc.

Mănăstirea *Bîrnova* (298 documente din anii 1618—1861 și 73 dosare din perioada 1830—1890; precum și 2 condici); din documente se constată că mănăstirea s-a bucurat de atenția unor domni ai Moldovei care i-au acordat scutiri de dări și slujbe.

Mănăstirea *Bogdana* (1113 documente din anii 1489—1863, 83 dosare, din perioada 1838—1882, precum și o condică); date bogate despre ctitori, majoritatea materialelor ocupîndu-se de arendași, danii, hotărnicii etc., ale moșiilor, viilor, morilor mănăstirii.

Mănăstirea *Buhalnița*, un singur dosar din 1873 referitor la împresurarea unei părți din moșia satului Buhalnița de către moșia Hangu a prinților Mihai și Smaranda Sturdza.

Mănăstirea *Cașin* (224 documente și 3 dosare din anii 1581—1884); informații interesante din vremea „răzvrătirii“ de la 1821 sau inițierea de către patriarhie a unei acțiuni de editare de cărți bisericești.

Mănăstirea *Cetățuia*, ctitoria lui Gh. Duca vv. (285 documente și 54 dosare din anii 1552—1825); date despre milile acordate de domni Mănăstirilor Cetățuia și Hlincea, precum și despre proprietățile mănăstirii.

Mănăstirea *Coșula*, (371 documente, 30 dosare și 2 condici din anii 1399—1859); date despre seceta din 1795, viile de la Cotnari, diferite construcții etc.

Mănăstirea *Dancu* (6 documente și 12 dosare din anii 1702—1811); date despre proprietățile mănăstirii.

Mănăstirea *Dobrovăț* (5 documente și 21 dosare din anii 1843—1884); date despre proprietățile mănăstirii.

Mănăstirea *Doljești* (1834 documente, 54 dosare, 12 condici; date se mai găsesc în fondul Ministerului Agriculturii și la Acad. R.S.R.). Din bogatul fond de documente să menționăm pe acele care se ocupă de unele evenimente istorice; în 1596 se vorbește de prădarea țării „cînd a venit hanul la Țuțora"; în 1634, Moise Movilă dăruiește unui agă, care i-a adus caftan de la împărăție, satul Dumeni pe Iubăneasa; în 1694 se amintește de prădăciunea făcută de cazacii lui Timuș Hmelnițchi; la 1748 Mănăstirea Putna e jefuită de cazaci. La fel de interesante sînt documentele ce se ocupă de dania lui Lascarache Roset, pentru a înființa o școală la Mănăstirea Doljești, de căsătoria lui Miron Costin cu Ileana, fiica lui Ion Movilă, nepoata hatmanului Balica sau cele privind pe ctitorul mănăstirii, Dionisie Hudici, care i-a dăruit în 1768 satul Letcani, vii la Odobești, vite, cărți românești și slavonești, odoare etc.

De la mănăstirile *Fîstîci* (1 document și 21 dosare din anii 1834—1890), *Florești* (108 documente și 20 dosare din anii 1546—1887) și *Frumoasa* (56 documente, 10 dosare, 2 condici din anii 1752—1884), s-au păstrat mai puține documente, majoritatea informației referindu-se la proprietățile mănăstirilor, aprovizionarea Iașilor cu apă (inițiativa lui Alexandru Moruzi vv. în 1803), corespondență cu egumenii patriarhiilor și episcopiilor de la Muntele Sinai.

Fondul arhivistic al Mănăstirii *Galata* cuprinde 383 documente, 91 dosare și 4 condici din anii 1589—1889. Date bogate sînt despre construirea unor biserici, precum și despre administrarea moșiilor, pădurilor, viilor, caselor, prisăcilor, morilor etc., proprietăți ale mănăstirii.

Mănăstirile: *Golia* (17 documente și 6 dosare din anii 1840—1887), *Gorovei* (161 documente și 10 dosare din anii 1665—1875), *Mavromolu* (245 documente, 22 dosare și o condică din anii 1656—1870) și *Mira* (3 documente și 14 dosare) au un fond documentar mai sărac, principalele informații au ca obiect proprietățile acestor mănăstiri.

Mănăstirea *Neamț*, una dintre cele mai vechi din Moldova (8187 documente din anii 1409—1879, 286 dosare din perioada 1814—1873 și 14 condici) creatoare a unui bogat fond documentar; din cauza vitregiilor care s-au abătut asupra țării a pierdut numeroase valori arhivistice. Într-un act din 1689 se arată că toate documentele mănăstirii au fost luate de cazaci, cînd a fost omorîtă domnița Ruxandra. Numeroase informații se referă la mănăstirile, schiturile și bisericile închinate Mănăstirii Neamț, despre averile acestora și despre ctitorii lor. Problema dezvoltării culturale, a învățămîntului, este, de asemenea, oglindită în multe materiale. Să evidențiem doar cîteva dintre acestea: confirmarea de către Gheorghe Ștefan vv., în 1656, a numirii lui Petru Movilă, arhiepiscop de Kiev, ca „învățător al copiilor din Moldova", cu care ocazie îi întărește și trei sate; școala de la Socola (1810), angajări de profesori particulari pentru predarea muzicii sau a limbilor străine (1820), școala comunității evreiești (1824), școala de la Tg. Neamț (1857), tipo-

grafia și biblioteca mănăstirii. Documentele se referă și la evenimentele istorice petrecute pe teritoriul Moldovei, incursiunile turcilor, tătarilor, cazacilor, polonilor (1689, 1691, 1773 etc.).

De la mănăstirile *Sfîntul Nicolae Domnesc* (2 documente din 1869 și 7 dosare din anii 1855—1869), *Nicoriță* (176 documente, 6 dosare și 2 condici din anii 1546—1865), *Pîngărați* (239 documente și 14 dosare din anii 1575—1873), *Precista*-Bacău (un dosar din 1869), *Precista*-Galați (5 dosare din anii 1863—1885), *Precista Mare* din Roman, (2 dosare din anii 1869—1875), *Precista și Răducanu* (622 documente și 43 dosare din anii 1489—1869) s-au păstrat puține documente, atît din cauza invaziilor (incendierea Mănăstirii Pîngărați la 1476 de către turci) sau a calamităților naturale. Dintre documente merită a evidenția pe acelea care au folosit la stabilirea hotarelor țării.

De la Mănăstirea *Probota* (404 documente din anii 1404—1861 și 12 dosare din perioada 1838—1865) și Mănăstirea *Răchitoasa* (596 documente din anii 1452—1864 și 31 dosare din perioada 1838—1873) s-au conservat o serie de documente cuprinzînd referiri la scutiri de dări, proprietăți, relațiile sociale sau date referitoare la prădăciunile făcute de trupele străine.

Mănăstirea *Rîșca* (1074 documente din anii 1488—1859, 5 condici cu acte originale și copii, inclusiv catagrafii, din perioada 1522—1842 și 92 dosare dintre anii 1832—1870); documentele privesc administrarea domeniului mănăstirii, relațiile cu alte mănăstiri, scutirile acordate de domni etc. Un document din 1551 probează recunoștința lui Ștefan vv. care dăruiește episcopului Mitrofan al Rădăuților satul Oniceni-Suceava „pentru că i-a fost ca un părinte cu bună învățătură din tinerețe".

Mănăstirea *Sf. Sava* din Iași (6630 documente din anii 1392—1863; 26 dosare din perioada 1832—1873 și o condică). În acest fond se găsește *cel mai vechi document moldovenesc din arhivele naționale*, hrisovul din 1392 martie 30 prin care Roman vv. dăruiește lui Ionaș Viteazul satele Bucurăuți, Ciorsăceuți și Vladimirăuți pentru slujba credincioasă. În afară de acesta documentele existente se referă la reparații și construcții de biserici, veniturile mănăstirii, scutiri de dări etc.

De la Mănăstirile *Secu* (268 documente din anii 1455—1823), *Slatina* (153 documente din anii 1671—1849 și 55 dosare din perioada 1840—1872), *Socola* (656 documente din anii 1583—1856, 29 dosare și o condică din perioada 1843—1870), *Soveja* (136 documente din anii 1546—1875, 2 dosare și un manuscris), *Sf. Spiridon* (31 documente din anii 1799—1886), *Tazlău* (171 documente din anii 1419—1874, 14 dosare pentru perioada 1835—1873), *Teodoreni* (8 dosare din anii 1849—1869) materialul documentar păstrat este mai mult sau mai puțin sărac. Reținem, în afara actelor de proprietate și privilegiile acordate, nesupunerea la lucru a locuitorilor, chestiuni privind Seminarul central de la Socola și școala pentru copii de pe lîngă mănăstire, cheltuieliile mănăstirii Socola pentru cărțile luate de la mitropolie, cumpărăturile făcute de Matei Basarab pentru Mănăstirea Soveja etc.

Mănăstirea *Trei Ierarhi* (12 documente din anii 1650—1798, 12 dosare și 6 condici de documente cuprinzînd perioada 1547—1872). Materialele documentare se referă la vînzări, danii, procese și hotărnicii, date privind unele vechi familii boierești ca Balș, Beldiman, Costache, Ghica, Hăbășescu, Jora, Prăjescu, Sturza, Ureche etc.

De la Mănăstirile *Văratic* (569 documente din anii 1422—1880 și 48 dosare cuprinzînd perioada 1813—1872), *Vizantea* (5 documente din anii 1610—1829 și 8 dosare pentru perioada 1832—1876), *Vorona* (221 documente pentru anii 1602—1865, 4 dosare și 2 condici pentru perioada 1598—1871) și *Zagavia* (27 documente din anii 1731—1887 și 24 dosare cuprinzînd perioada 1843—1869), fondul documentar se referă, în afara informațiilor obișnuite asupra proprietăților, la înființarea de spitale, date despre familiile boierești Cantacuzino, Cantemir, Cuza, Conachi, Crupenschi, Neculce, Racoviță, Ruset, Sturza, Tăutu etc.

Deși în cantitate mult mai mică, dar deosebit de interesante, pentru viața statului feudal moldovenesc, sînt și documentele provenind sau referindu-se la schiturile: Almașu, Bradu, Brazi, Brătești, Buciumeni, Cetatea Mică, Cotumba, Cozancea, Cruceanu sau Pîrvești, Deleni, Drăgușeni, Dumbrăvița, Frumușica, Ghereasca, Giurgeni, Golgota, Grăjdeni, Grumăzoaia, Hîrșova, Lipova, Mălinești, Nechitu, Popăuți, Rafaila, Runcu, Scînteia, Stiboreni, Ursa, Valea Neagră, ca și cele despre bisericile Sf. Gheorghe-Galați, Gheorghe-Lozonschi, Sf. Ioan Zlataust, Sf. Lazăr-Iași, Sf. Nicolae-Galați.

Partea cea mai bogată a arhivei Mitropoliei Moldovei se află la Arhivele Statului Iași. Ea a ajuns prin grija unuia din valoroșii noștri arhiviști și pasionați ai trecutului Moldovei, istoricul Gh. Ungureanu. Așa după cum mărturisește într-un articol publicat în 1937 (Gh. Ungureanu, *Contribuții la cunoașterea arhivelor moldovenești pînă la Regulamentul Organic*, în „Revista Arhivelor", III, 1, 6-7, p. 74) soarta arhivei Mitropoliei Moldovei n-a fost dintre cele mai bune; pe lîngă distrugerile provocate de diferite calamități, cum a fost focul care a cuprins o bună parte din orașul Iași în 1827, un rol important în risipirea ei l-au avut ignoranța și nepăsarea unor funcționari. Ajuns în 1941 la Arhivele Statului Iași, din bogatul fond documentar s-au păstrat doar 4932 dosare din perioada 1790—1900. Aceste dosare constituie arhiva administrativă propriu-zisă a mitropoliei și în ele vom găsi date despre trecutul bisericesc a celor cinci județe ale eparhiei Mitropoliei de Iași.

Pentru a facilita cercetătorilor accesul la documente, dosarele privind anumite chestiuni au fost inventariate pe grupe de probleme. Astfel:

1. *Mănăstiri și schituri*: aici se găsesc dosarele de corespondență ale mănăstirilor și schiturilor cu mitropolia, date despre diferitele construcții și reparații, informații asupra istoricului lăcașelor de cult, în următoarea ordine:

A: Adam, Adămoaie, Agapia, Agafton, Almaș, Aroneanu.

B: Balș, Barnovschi, Bărboi, Bisericani, Bogdana, Bogdănița, Bistrița, Brazi, Brădiceni, Brătești, Bulac, Buhalnița, Boureni.

C: Cașin, Cetatea Mică, Cetățuia, Ciolanul, Ciolpanal, Ciumbucul, Coșula, Cozancea, Cruceana.

D: Dancu, Deleni, Dobrovăț, Doljești, Dumbrăvile, Dumbrăvița, Durău.

F: Fîstîci, Florești, Frumușica, Frumoasa

G: Galata, Sf. Gheorghe (Galați), Sf. Neculai (Galați), Sf. Dumitru (Galați), Giurgeni, Golia, Ghereasca, Golgota, Gorovei, Grigorești, Grăjdeni.

H : Hadîmbu, Hangu, Hlincea, Horaița, Hîrșova.

I : Iași, Sf. Ilie, Sf. Ioan Gură de Aur, Sf. Lazăr și toate bisericile din Iași, Sf. Ioan de la Suceava.

L : Lipovățu, Lipova.

M : Mira, Mavromolu (Galați), Mitocul maicelor, Mogoșești, Mărățăi (Putna).

N : Neamț, Nechit, Nicoriță, Sf. Nicolae Domnesc (Iași).

O : Oniaga, Orguești, Orășăni.

P : Popăuți, Precista (Bacău), Precista (Focșani), Probota, Pîngărați, Preotești.

R : Rafaila, Rarău, Rîșca, Războeni, Răchitoasa, Răpciunița, Românescu (de la Muntele Athos), Runcu.

S : Sf. Sava, Slatina, Socola, Secu, Stavnicul, Soveja, Soborăni, Sihăstria.

T : Tarcău, Tazlău, Tărîța, Teodoreni, Tisa, Trei-Ierarhi (Iași), Trotușanu, Țibucani, Terapont.

U : Unsa.

V : Văratic, Sf. Vineri, Vizantia, Vorona, Vovidenia, Peste Vale (Piatra Neamț).

Z : Zagavia, Zosim, Zgura.

2. *Actele de stare civilă :* a) *Registrele de botezați, căsătoriți și morți* de la toate parohiile din județele Iași, Neamț, Botoșani, Dorohoi și Suceava, între anii 1786—1800, în număr de 13.056 se află în fondul actelor de stare civilă.

b) *Mărturii mitricale* emise între anii 1836—1890, formează 42 de dosare. Printre aceste documente se găsesc multe emise înaintea datei de 1836, ca de exemplu aceea a poetului Vasile Alecsandri, cu data nașterii 1818, sau a jurisconsultului Neculai Docan, vărul domnitorului Al. I. Cuza. Genealogii găsesc prețioase și precise date atît pentru perioada istorică menționată cît și pentru investigații anterioare anului 1800.

c) *Botezații din alte religii,* 42 dosare din perioada 1819—1902 oferă amănunte bogate referitoare la trecutul unor familii din Moldova.

d) *Peciuri pentru căsătorii,* condici răzlețe dintre care unele, începînd cu anul 1827, oferă amănunte inedite pentru diferite căsătorii ale unor familii și persoane cunoscute în trecutul nostru istoric.

e) *Condici de mitrici* răzlețe, din anii 1832, 1833, 1839, 1840 și 1842, printre ele aflîndu-se și condica mitricilor din anul 1839 a județului Neamț în care se găsește și actul de naștere al marelui nostru povestitor Ion Creangă.

3. *Hirotonii, preoți și diaconi* cuprinde dosare din anii 1830—1900 în care cercetătorul va găsi actele tuturor hirotoniilor de preoți și diaconi din cele cinci județe ale eparhiei ; valoarea informativă este dată de mărturiile făcute de săteni pentru candidații la preoție, de cele mai multe ori ele constituind adevărate biografii.

4. *Păuceniile clerului mirean și ale monahilor.* Aici sînt grupate dosarele constituite din actele personale ale preoților, diaconilor și monahilor decedați. Sînt asemenea dosare din perioada 1857—1900.

5. *Inventare de mărturisiți.* Actele din această categorie alcătuiesc o statistică perfectă a locuitorilor din satele și orașele eparhiei. Spre deosebire de catagrafiile financiare întocmite în 1820 sau 1831, care privesc numai pe capii de familie, aici vom găsi pe toți membrii unei localități, bărbați, femei, copii, fără deosebire de rang social, ci așa cum mergeau la mărturisit și împărtășit. Într-o listă a celor mărturisiți la Sf. Spiridon din Iași sînt trecuți domnitorul Al. I. Cuza și doamna Elena, după care vin ceilalți orășeni. Dosarele de acest gen sînt din anii 1830—1900.

6. *Jurăminte.* Conform unor reguli care funcționau în epocă, toți funcționarii din Iași erau obligați să depuie la intrarea în slujbă un jurămînt la mitropolie. Aceste jurăminte, strînse în dosare, cuprind perioada 1835—1843.

7. *Statistica preoților, permutarea lor și conduita* formează o altă grupă de acte dintre anii 1828—1900. Aici se află, de exemplu, dosarele privind pe Ion Creangă și Grigore Conta, tatăl filozofului Vasile Conta.

8. *Trimiteri în canon.* Una din pedepsele mai ușoare aplicate în trecut era „trimiterea în canon“ la una din mănăstiri; acolo persoana „canonisită“ trebuia să stea timpul hotărît în post și rugăciune sub stricta supraveghere a egumenului. Pedepse asemănătoare primeau femeile din familiile înstărite, cu deosebire în urma hotărîrilor decasteriei în chestiuni de divorțuri.

9. *Sinodice.* În 1872 mitropolitul Kalinic a dat ordin tuturor bisericilor și mănăstirilor să completeze cu date istorice așa numitele „sinodice“. Acestea erau niște caiete tipărite după un anumit model, iar după completare un exemplar rămînea în arhiva bisericii, iar un altul se trimitea la mitropolie. În arhiva Mitropoliei Moldovei s-au găsit 305 sinodice. Multe din ele cuprind date foarte importante despre ctitori, donațiile făcute, reparații etc. Importanța lor crește atunci cînd este vorba despre bisericile din lemn, existente acum un secol, mai tîrziu arse sau stricate, locul lor luîndu-l noile zidiri. Pentru județul Dorohoi toate aceste sinodice formează condica nr. 306.

10. *Duhovnici și ranguri.* Grupa aceasta e alcătuită din dosare întocmite în anii 1853 și 1900 și privește pe preoții care, pentru merite deosebite, au fost făcuți duhovnici sau au primit ranguri. Pentru cunoașterea vieții lor, rapoartele făcute de superiori către mitropolit sînt foarte prețioase.

11. *Statutul casei Sfintei Mitropolii.* Dosarele și condicile intitulate în acest fel privesc gospodăria Mitropoliei din Iași, venituri, cheltuieli, inventare. O atenție specială merită condica înregistrată la nr. 11, intitulată „condică de toți banii adunați pentru facerea bisericii mari“, 1833, și care reflectă strădania de zi cu zi a mitropolitului Veniamin pentru ridicarea catedralei din Iași. Primul document din această condică poartă data de 2 martie 1833 și are iscălitura mitropolitului Veniamin. Prin acest act mitropolitul cerea ajutor tuturor pentru a putea desăvîrși „sobornicească biserică“ demnă de orașul Iași, pe care, „am hotărît în această primăvară să ne apucăm începînd din temelie, zidirea acestei sobornicești cu trei altare în ograda sfintei mitropolii stricînd pe amîndouă bisericile (este vorba de biserica Strateniei și Mitropolia veche), în a cărue turnuri să fie și clopotniță“. La sfîrșitul acestui apel, cu mîna sa

mitropolitul scrie următoarele rînduri: „1000 lei pre lună începînd de la 1 august a anului curgător (1833) pînă ce îl va ținea Domnul în viață, sau pînă la gătirea acestui dumnezeiesc lăcaș de mai sus iscălitul". Meletie, episcopul de Roman, dă 20.000 lei, Lupu Balș, vornicul, dă 6000 lei, postelnicul Iordachi Ghica și soția sa Pulheria Ghica dau 8000 lei, iar Sofronie, episcopul Hușului, 12.000 lei; 500 de lei dă Vasile Alecsandri, Mănăstirea Slatina 60.000 lei, Mănăstirea Rîșca 40.000, arhiereul Filaret Apamias (Beldiman) strînge 15.534 lei, din care 100 lei de la stolnicul Costache din Țara Românească. În ziua de 24 iulie, la orele 12, se începe temelia din porunca mitropolitului, cînd se cioplește și „piatra unde s-a pus candela". La solemnitatea punerii pietrii fundamentale se plătește inginerului Fraivalt 826 lei; la lucrare lua parte și fiul lui Fraivalt în calitate de arhitect. În anul 1833 s-au cheltuit 116.234 lei cu temelia 300.880 în 1834 cu zidirea; „fierul de legături" s-a lucrat în Bucovilemnul de la Baia, cărămizile la Prisăcani, „macaralele cu odgoane" iac la Neamț. Pînă la 27 februarie 1837 se cheltuise 1.473.745 lei, în ...ași an este angajat ca arhitect și colonelul Singurov. Crucile poleite cu aur se fac în 1839, la o cruce întrebuințîndu-se 110 galbeni pentru poleit. În 1839 se plătește 6800 artistului Schiavoni pentru „zugrăvitul catapeteazmei", după contractul încheiat la 14 aprilie 1839. În 1840 se acoperă biserica, „lăzile cu tinichele" se aduc din „Englitera" prin Galați, în același an mai făcîndu-se o cruce mare, tot poleită cu aur, întrebuințîndu-se 155 galbeni. Lemnul catapetezmei se lucrează la Odesa. În 1841 zidul monumentalei clădiri, care era aproape terminată, începe să crape, iar în anul următor mitropolitul Veniamin se retrage la Slatina. După plecarea sa nu s-a mai continuat lucrul, s-a reluat în diverse rînduri, însă a fost părăsit din cauza căderii bolților. Mai serios a fost reluată lucrarea în 1867 de către mitropolitul Kalinic, însă fără a fi finalizată deoarece nu s-a bucurat de ajutorul oficialității. Abia în 1880 mitropolitul Iosif Naniescu a pornit restaurarea ei, toate actele privind acțiunea sa se găsesc în arhiva *Comisiunii de restaurare a bisericii catedralei*, care după sfințire au fost date în păstrarea cancelariei mitropolitane.

În afara arhivei administrative a mitropoliei, de care ne-am ocupat pînă acum, la Arhivele Statului Iași, în același fond, se găsește și arhiva *Duhovnicești Decasterii*. Sînt dosare din perioada 1827—1869, în număr de 7431, privind procesele de divorțuri, care cădeau în competența ei, apoi judecăți între preoți și mireni, între slujitorii bisericii și monahi. Importanța lor stă în amplele știri asupra familiilor aflate în proces, iar cercetătorii istoriei vechiului drept românesc vor găsi în aceste dosare știri inedite despre procedura de judecată cît și despre aplicarea legilor la darea sentinței.

Așa după cum spuneam și la începutul acestui studiu cea mai mare parte a vechii arhive a Mitropoliei de Iași a fost distrusă în incendiul care a mistuit orașul în anul 1827. Din cîte s-au salvat atunci, unele s-au distrus datorită umezelii, altele au fost însușite de diverși „amatori" de acte vechi, iar cele care se păstrează au ajuns în depozitele publice ale Arhivelor Statului și Academiei Române. La 1827, au scăpat totuși unele condici mai vechi din care reiese că mitropolia ținea în

regulă arhiva sa, după ordinele date de dînsa. În afară de socotelile sau actele încheiate de mitropolie, tot aici se păstrau și actele publice, dat fiind faptul că mitropolitul era președintele Divanului domnesc. Printre condicile scăpate de foc la 1827 se află și 5 volume, frumos legate în piele, cu stema Moldovei, toate aparținînd Vistieriei, și reprezentînd „sama“ (bugetul) pe anii 1815—1816, 1817, 1818, 1819. S-a mai găsit, de asemenea, o foarte frumoasă condică în care, la 1818, au fost copiate documentele moșiilor mitropoliei, în număr de 873, din perioada 1445—1818 (se află la Arhivele Statului Iași, colecția „Documente“, P. 98). Ar mai putea fi amintite alte două condici; una referitoare la cheltuielile bisericii Sf. Ilie din Fălticeni, din anul 1796 și o alta, deosebit de importantă, avînd un conținut asemănător, din 1813, și care privește biserica Sf. Nicolae Domnesc.

Și în alte fonduri și colecții aflate la Arhivele Statului Iași se găsesc informații utile despre trecutul bisericesc al celor cinci județe ale eparhiei Mitropoliei din Iași. În acest sens ar trebui amintită, în primul rînd, arhiva Epitropiei generale a Casei Spitalelor Sf. Spiridon din Iași, cele peste 1800 dosare din anii 1824—1948 oferind cercetătorilor o bogăție de date asupra bisericilor, schiturilor, paraclisurilor, azilelor, spitalelor, școlilor administrate de Epitropie. De asemenea, în colecția „Documente“, 1398—1970, se află numeroase informații ce completează cunoștințele noastre asupra activității uneia din cele mai vechi instituții românești, Mitropolia Moldovei.

D. IVĂNESCU

VECHI BISERICI MITROPOLITANE DIN SUCEAVA: BISERICA MIRĂUȚI ȘI BISERICA SFÎNTUL GHEORGHE

Toți aceia care își vor fi îndreptat pasul către Dulcea Bucovină, în căutarea acelor „tezaure ce nu se pot vedea nicăieri în altă parte a Europei și ce nu oferă o a doua țară din lume", sînt întîmpinați de cea mai plastică icoană a unui trecut glorios: „Suceava, văzută din vale — arată G. M. Cantacuzino în *Izvoare* — cu turiele, clopotnițele și ruinele sale ca o tabără de corturi cu suliți și fanioane, este și astăzi imaginea vie a lui Ștefan cel Mare și a lui Petru Rareș" [1].

Ajungînd în Suceava, străveche reședință mușatină, fiecare român trăiește o lecție de înalt patriotism, dată de monumentele trecutului îmbinate atît de chibzuit cu monumentele epocii noastre. Pentru că ce altceva este Suceava decît o vatră de istorie legendară, cu rădăcini adînci și puternice în trecutul zbuciumat și eroic al neamului nostru; un nume cu trainice și emoționante rezonanțe în cronica multiseculară a ființei poporului român, a demnității și geniului său creator.

Numeroasele monumente istorice presărate pe obcinile Bucovinei, ctitorii ale lui Petru I Mușat, Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare ori Petru Rareș, reflectă grăitor nivelul de cultură și civilizație al românilor de la est de Carpați, nivel la care, de fapt, ajunsese întregul popor român, asuprit de-a lungul veacurilor, dar niciodată îngenunchiat de cei care au poftit pe nedrept rodul muncii noastre și care deseori au recurs la vremelnice și nelegiuite împărțiri și stăpîniri teritoriale [2].

Devenită centru al vieții economice și politice a întregii Moldove încă din timpul domniei lui Petru I Mușat, care mută capitala Moldovei de la Siret la Suceava, din rațiuni diplomatice, și atestată documentar pentru prima dată la 11 februarie 1388 [3], Suceava trebuia să devină și centrul vieții religioase a Moldovei. Ceea ce explica de ce domnitorul Petru I Mușat în programul său de cîrmuire a țării înscrie și alegerea, instalarea lui Iosif ca mitropolit, în Suceava [4], care va fi recunoscut de către Patriarhia de Constantinopol abia în 1402 [5].

---

1. G. M. Cantacuzino, *Izvoare și popasuri*, p. 14, apud G. Maxim Burdujanu, *Suceava centru de artă*, în Anuarul Liceului Ștefan cel Mare Suceava, 1935/36, p. 5.

2. Vasile M. Demciuc, *Unitatea în programul și gîndirea luptătorilor români pentru libertate socială și națională în epoca modernă*, în „Zori Noi", 27 noiembrie 1985, p. 3.

3. *Ștefan S. Gorovei, Note de istorie medievală suceveană*, în „Suceava" — Anuarul Muzeului județean, vol. X/1983, p. 187-228; Alexandru Andronic, *Rolul Sucevei în desfășurarea unor evenimente internaționale între anii 1385—1387*, în rev. cit., p. 229-235.

4. *V. Laurent. Aux origines de l'église Moldove. Le metropolite Ieremie et l'evec Ioseph.*, în „Revue des etudes byzantines 1947, p. 158-170; Pr. Scarlat Porcescu, *Iosif cel dintîi mitropolit cunoscut al Moldovei*, în „M.M.S.", 3-4/1969, p. 126-139.

5. I. Miclosich, I. Muller, *Acta Patriarchatus Constantinopolitani*, Viena 1861, vol. I, N. Dobrescu, *Întemeierea mitropoliilor și a celor dintîi mănăstiri din țară*, București, 1906; V. Laurent, *Contributions a l'histoire des relation de l'eglise byzantine a l'eglise roumaine au debut du XV-e siècle, București, 1945.*

Se impunea construirea unei biserici și a unei reședințe mitropolitane alături de Cetatea de Scaun, ceea ce de fapt Petru I Mușat avea să realizeze în 1388, zidind biserica Mirăuți cu hramul Sfîntul Gheorghe.

Potrivit tradiției orale consemnate de K. A. Römstorfer[6], biserica Mirăuți inițial a fost fondată de Dragoș Vodă. Este adevărat că în scurta sa domnie — doar doi ani — Dragoș ar fi înălțat biserica de lemn de la Volovăț unde, se zice că, a și fost înmormîntat, dar să nu uităm un lucru, care după părerea noastră este important și anume, acela că, în vremea lui Dragoș, Suceava încă nu era capitală a Moldovei, iar domnia lui a fost prea scurtă pentru ca domnitorul să construiască concomitent două biserici, dintre care una deosebită — cea de la Suceava —, întrucît se afla într-un loc de trecere a marilor drumuri comerciale și unde desigur pelerinajul creștinilor era destul de mare.

Faptul că biserica Mirăuți a fost zidită de Petru I Mușat o dovedesc în primul rînd asemănările tehnice ale zidăriei și prezența unor cărămizi verzi smălțuite, la fel cu cele întîlnite în Cetatea de Scaun, deci zidirea bisericii a fost contemporană cu zidirea cetății[7].

În ceea ce privește semnificația numelui acestei biserici pînă în prezent încă nu s-a ajuns la o formulă unanim recunoscută, toate părerile aflîndu-se sub semnul probabilității.

Arhiereul Narcis Crețulescu, într-o notiță trimisă preotului Simeon Florea Marian la Suceava, cu privire la această biserică, este de părere că *Mirăuți* ar proveni de la *Mir-oța* (Pacea Tatălui) și că s-ar numi așa de la faptul miruirii, prin care voievozii primeau, după învestirea politică, consacrarea religioasă[8].

Cu greu am putea accepta această idee, întrucît după limba bisericească de pe atunci, ar fi trebuit să i se zică biserica *Pomadzurii* sau biserica *Pomazaniei*[9]

Cu mult mai aproape de adevăr ni se pare că numele său derivă de la o familie *(Mirea/Mirăuți,* care ar fi fost așezată în acest loc unde este zidită biserica[10].

În sprijinul acestei din urmă păreri vine și faptul că într-un protocol austriac de delimitare a moșiilor din 1785 pentru zona în discuție, se amintește de pămîntul casei lui Vasile Mereutza[11].

Așadar, înclinăm că credem că numele bisericii provine de la numele unei familii ce-și va fi avut pămîntul în această zonă unde s-a construit în ultimul sfert din veacul al XIV-lea prima ctitorie de piatră din Suceava.

În timpul domniei liniștite a lui Alexandru cel Bun (1400-1432), biserica Mirăuți va trăi momentul aducerii moaștelor Sfîntului Ioan

---

6. R. A. Römstorfer, *Die Forschung arbeiten am alten Woievodenschlossl în Suczawa*, în „Ianrbuch der Bukowiner Landesmuseuma Czernowitz", 1897, p. 4 și urm.

7. R. A. Römstorfer, *Cetatea Sucevei descrisă pe temeiul propriilor cercetări făcute între anii 1895—1904*, București, 1913, p. 17-30.

8. S. Fl. Marian, *Arhiva Bucovinei,* ms. 759/330, Fond documentar S. Fl. Marian, Muzeul Județean Suceava.

9. Milan Sesan, *Biserica Mirăuți,* în „M.M.S.", 11-12/1957, p. 362-364.

10. N. Iorga, *Istoria bisericii românești*, vol. I, București, 1929, p. 63.

11. *Comissions Protogol uber die samtlichen Privathesi fzuagen in der Landesfurstlichen Stadt Suczawa auf genohmen, în Iahre 1784—1785*, p. 11.

cel Nou la Suceava; Viața acestui sfînt mucenic al Bisericii creștine este învăluită de obișnuitul miraculos hagiografic. Ioan, negustor din Trapezunt, nevoind să-și părăsească credința în Hristos, ajunge, prin trădarea unui căpitan de corabie de credință latinească — un genovez sau poate un venețian — la judecata aducătoare de moarte din 1330, în Cetatea Albă. Bătut cu toiege, aruncat în lanțuri, scos de acolo a fost legat de coada unui cal și tîrît astfel, pînă ce un necredincios i-a tăiat capul. Auzind de minunile ce se săvîrșesc în Cetatea Albă, în jurul moaștelor Sfîntului Ioan cel Nou, voievodul Alexandru cel Bun hotărăște aducerea cinstitelor moaște la Suceava, depunîndu-le în Biserica mitropolitană Mirăuți, de unde vor fi mutate în 1589 în actuala biserică Sfîntul Gheorghe, a doua biserică mitropolitană a Moldovei [12].

Credincioșii din Moldova, Ardeal, Maramureș, de-a lungul veacurilor, au îngenunchiat lîngă racla Sf. Ioan cel Nou, la Suceava, cerînd alinarea suferințelor de tot felul. Prezența sfintelor moaște în Suceava au atras atenția cronicarilor, înalților ierarhi ai Bisericii Ortodoxe, călătorilor străini care au trecut prin capitala Moldovei și care, impresionați de cultul Sfîntului Ioan cel Nou, de grija cu care sînt păstrate aceste sfinte moaște în racla cu ferecătura de argint, unică în felul ei sau în arta medievală românească, au lăsat mărturii deosebit de importante pentru cunoașterea realităților din Suceava veacurilor evului mediu.

Mutarea sfintelor moaște, la 1589, în noua reședință mitropolitană este datorată faptului că, începînd din secolul al XVI-lea, biserica Mirăuți va suferi o serie de „stricăciuni de război“ [13]. Trebuie însă să subliniem faptul că distrugerile care au avut loc în secolul al XVI-lea și, apoi, secolul al XVII-lea nu au împiedicat totuși desfășurarea serviciului divin în biserica Mirăuți, în această perioadă; abia după 1700, avem știri precise că biserica a fost părăsită definitiv cînd deja nu se mai făceau înmormîntări în cimitirul din jurul ei.

Așezată la granița a trei mari imperii, Imperiul Otoman, Imperiul arist și habsburgic, Bucovina va trăi la sfîrșitul veacului al XVIII-lea nedreaptă detrunchiere de trupul Țării Moldovei, desigur vremelnică, entru că nici o forță nu a putut înăbuși ceea ce poporul nostru are mai sfînt în conștiința de a fi el însuși stăpîn pe pămîntul pe care s-a născut, a trăit și a muncit.

În timpul stăpînirii habsburgice biserica Mirăuți era trecută în rîndul depozitelor de mărfuri ale unor negustori și, chiar, propusă pentru demolare, iar materialele ce vor fi rezultat din demolare să fie folosite pentru alte construcții.

Numai stăruințele unor vrednici patrioți ai Bucovinei, începînd cu prefectul Sucevei, Eudoxiu Hurmuzachi, și Mitropolitul Silvestru Morariu Andrievici, explică faptul că biserica Mirăuți nu a fost demolată, mai mult chiar depunînd toate străduințele pentru restaurarea acesteia, începînd din 1898 pînă în 1903.

---

12. G. Țamblac, *Martirul Sfîntul Ioan cel Nou de la Suceava în R.I.A.P. 1894*; *S. Fl. Marian, Sf. Ioan cel Nou de la Suceava*, București, 1895; A. Tăutul, *Viața și minunile Sf. Ioan cel Nou de la Suceava*, Suceava, 1914; Petru Rezuș, *Viața și faptele Sfîntului Ioan cel Nou de la Suceava*, în „M.M.S.“, 6-7/1956, p. 332-337.

13. V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, vol. I, București, 1959, p. 674.

Biserica Mirăuți, în forma sa actuală, păstrează compartimentarea tradițională: pronaos, naos, altar.

Deasupra pridvorului se înalță turnul clopotniță, deschis în partea inferioară; bolta în formă de calotă și scara în spirală ne îndreptățește să considerăm clopotnița datînd din secolul al XVI-lea.

Deasupra firidelor oarbe, biserica este „încinsă" cu un brîu compus dintr-un tor între două rînduri late de cărămizi așezate în „dinți", e caracteristică bizantină „destul de răspîndită în toate țările balcanice" [14].

Din pictura originară a bisericii nu se mai păstrează nimic; ceea ce se poate vedea astăzi este realizarea pictorului Jobst de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul celui următor.

Cu dimensiunile ei reduse și cu înfățișarea aparte, pe care i-o conferă stilul ei și pictura așa cum se prezintă vizitatorului astăzi, biserica Mirăuți se înscrie în peisajul urbanistic al Sucevei contemporane, ca o mărturie a unei epoci în care desfășurarea de energii creatoare s-a concretizat în atîtea și atîtea reușite artistice ce au dus și vor duce peste veacuri faima oamenilor și locurilor Sucevei.

★

Timp de două decenii, după moartea lui Ștefan cel Mare, domniile lui Bogdan al III-lea și Ștefăniță Vodă, au cunoscut un ritm în ceea ce privește ctitorirea bisericilor. Din acești ani, datează opt ctitorii, din care una singură este voievodală, celelalte fiind ctitorii bisericești.

Sub Bogdan al III-lea, arhitectura ce luase naștere în veacul al XV-lea a dat la iveală unul dintre cele mai impresionante monumente, biserica Sf. Gheorghe, unde sînt aplicate cu fidelitate principiile formulate de artiștii marelui Ștefan, desigur la o scară mult mai mare.

Începută de Bogdan al III-lea și continuată de fiul său Ștefăniță, biserica Sf. Gheorghe va fi terminată abia în 1522, deci în primul an cînd Ștefăniță Vodă domnea efectiv.

Scopul mărturisit la începerea zidirii acestei biserici era acela de a servi Mitropoliei Moldovei, întrucît biserica Mirăuți se dovedea a fi neîncăpătoare mai ales în zilele de sărbătoare cînd creștinii din toate colțurile veneau să se închine la moaștele Sf. Ioan cel Nou.

Asemănarea între biserica Sf. Gheorghe și biserica Înălțarea Neamț ne-ar putea permite să înțelegem începerea și zidirea celei mai impunătoare construcții moldovenești de pînă atunci, ca fiind o dispoziție testamentară, pe care Ștefan cel Mare o lăsa fiului său Bogdan al III-lea.

Biserica Sf. Gheorghe din Suceava prin monumentalitatea și echilibrul formelor sale, prin valoarea artistică deosebită, reprezintă unul dintre cele mai importante monumente istorice și de artă religioasă înălțate pînă la acea dată în Țara Moldovei.

Cu privire la planul bisericii, observăm compartimentarea clasică: pridvor, pronaos, naos și altar. Lipsește gropnița, care ar fi trebuit să fie așa ca la biserica Înălțarea-Neamț, intercalată între pronaos și naos. În locul gropniței există o prelungire a naosului, către apus, prelungire căreia îi corespunde aceeași articulație la răsărit, între turlă și altar.

Pridvorul prezintă o calotă pe arcuri piezișe, flancate de două pe-

---

14. G. Balș, *Bisericile moldovenești din veacurile XVII—XVIII*, București, 1933, p. 166.

rechi de arcuri treptate. Prezintă. o țesătură perfectă cu cea a naosului așa încît părerile că acesta ar fi o construcție ulterioară sînt, doar, supoziții care nu pot fi argumentate [15].

Ușa dintre pridvor și pronaos prezintă profilurile de arc frînt, profiluri ce se ridică pe baze canelate vertical, spiralic sau în motiv geometric.

Pronaosul bisericii, de un deosebit echilibru al proporțiilor este împărțit în două travee, despărțite prin pilaștri înzestrați cu capiteluri simple „profilate în stilul Renașterii“ [16]. Acești pilaștri sînt legați între ei prin arhivolte compuse din cîte 3 toruri.

Spre vestul și estul pătratului central al naosului, peste care se ridică turla pe obișnuitele arcuri moldovenești și în flancurile căruia sînt cele două hore, se adîncesc caracteristicile nișe de sprijin, largi și spațioase. Celor trei ferestre din naos care existau încă din secolul al XVIII-lea (cele două din abside și cea de a treia din nișa baldachinului) li se mai adaugă încă două lîngă iconostas în marile nișe oarbe. Ferestrele, cu excepția celor din abside au suferit modificări în urma restaurării făcute de K. A. Römstorfer, cînd s-au îndepărtat chenarele vechi de un gotic raionant-flamboiant, după cum se poate observa la exemplarul aflat în colecția Muzeului județean Suceava.

În Sfîntul Altar, mai precis în hemiciclul altarului bisericii Sfîntului Gheorghe se găsește o prispă semicirculară, fiind o dovadă a sintronului rezervat autorităților bisericești — vlădici — amintind așadar de sintronurile rezervate înalților preoți ai vechilor bazilici creștine.

Și în ceea ce privește pictura murală a acestei biserici putem afirma aceeași atracție pentru vizitator, aceasta întrucît frescele de la biserica Sfîntul Gheorghe în forma în care se prezintă astăzi, ne oferă o mărturie incontestabilă despre impresionanta desfășurare de energii creatoare a maeștrilor moldoveni, din vremea lui Petru Rareș, meșteri care au știut și reușit să redea într-un mod cu totul aparte acea tendință spre fast și monumentalitate specifică numai Bizanțului.

Adaptîndu-se la arhitectură, frescele nu-și pierd independența; pictorii au realizat clar și logic ideea decorativă și au dat, pe de altă parte, fiecărei scene sau figuri măsura și expresia ce sînt de fapt cuprinse în ele.

Păstrînd planul iconografic tradițional, ansamblul pictural de la biserica Sfîntul Gheorghe-Suceava, datat în urma unor îndelungate discuții, în epoca lui Petru Rareș [17], este unul dintre acele ansambluri ce ilustrează faza de apogeu a viziunii monumentale.

În Sfîntul Altar, locul unde preotul săvîrșește jertfa pîinii și a vinului se detașează scena *Împărtășania apostolilor*, cu caracter pur liturgic.

Chipul Pantocratorului — cuvîntul întrupat, mîntuitorul omenirii și capul nevăzut al bisericii pămîntene — nu putea ocupa un loc mai potrivit decît pe bolta turlei care încununează întreaga alcătuire a lăcașului sfînt.

---

15. G. Balș, *Introducerea pridvorului în bisericile moldovenești*, în „A.A.R.M.S.I.“, 1931, p. 46-47.

16. V. Vătășianu, *op. cit.*, p. 675.

17. Sorin Ulea, *Datarea frescelor bisericii mitropolitane Sfîntul Gheorghe din Suceava*, în „S.C.I.A.“, 2/1966.

În registrul cel mai de jos al tamburului este redată într-o friză circulară de 2 m, *Liturghia divină*, aflîndu-ne, astfel, în fața unei contribuții românești la patrimoniul iconografiei orientului ortodox, cuprinzînd *Intrarea mare*, și *Intrarea mică*, simbolizînd astfel intrarea lui Hristos în Ierusalim și răspîndirea învățăturii creștine în lume [18].

În pictura naosului atrage atenția în mod deosebit tema *Răstignirii* reprezentată în semicalota absidei de nord, una dintre cele mai reușite scene din pictura medievală moldovenească ; o compoziție care se impune privirii și accentuează în felul acesta însemnătatea dramaticului eveniment care se celebrează în Vinerea Mare.

Tot în pictura naosului atrage atenția și tema : *Ofranda baldachinului* în care sînt prezentați Ieremia, Simion și Gheorghe Movilă, dăruind un baldachin pentru racla cu moaștele Sfîntului Ioan cel Nou. Tema are pe lîngă valoare artistică indiscutabilă și o valoare istorică aparte : prezintă în modul cel mai obiectiv moda vremii Movileștilor, costumele bogate în care sînt îmbrăcate personajele din scenă, relevînd încă o dată faptul că fastul bizantin s-a menținut cu acceași prospețime și naturalețe la curțile domnești de odinioară.

Aceeași atenție trebuie să acordăm și tabloului votiv în care se disting : Bogdan al III-lea, Ștefăniță, Petru Rareș, Ilieș și Ștefan Rareș ori Ștefan și Vlad, fii ai lui Petru Șchiopul (pictat peste portretul Elenei Rareș), Bogdan fiul lui Petru Rareș [19].

Picturile din pronaos și pridvor au suferit mult din cauza spălatului și au trebuit să fie împrospătate, astfel încît este foarte greu să dovedim dacă execuția lor originară poate fi atribuită aceleiași perioade și aceluiași atelier căruia îi revine pictura din naos și altar [20].

Pictura exterioară executată în continuarea celei interioare și care dădea strălucire bisericii mitropolitane sucevene a suferit o deteriorare accentuată în decursul anilor, dar, mai ales, în perioada stăpînirii habsburgice cînd registre întregi pictate au fost tencuite.

Pe peretele sudic, întîlnim *Imnul acatist* [21], precum și *Asediul Constantinopolului*, o scenă parțial afectată de distrugeri, dar care și astăzi prezintă o anumită notă de eleganță foarte grăitoare prin conținut.

Urmează, apoi, între cele două contraforturi, în toată amploarea, *Arborele lui Iesei*, ce reprezintă plastic proorocia lui Isaia și arborele genealogic a lui Hristos. La prima vedere face impresia unui ornament vegetal, avînd printre ramuri figuri omenești și scene figurative. Tema este însoțită de figurile mai multor filozofi greci, o trăsătură caracteristică iconografiei, exprimînd umanismul religios.

Cea mai amplă și mai dramatică compoziție ocupînd tot peretele de vest este *Judecata de Apoi*, cu adevărat o capodoperă a zugravului. Intensitatea dramatică, bogăția imaginației, elementele de reinterpre-

---

18. O. M. Dalton, *Byzantine Art. and Arheology*, 1911. p. 667. O reprezentare asemănătoare a temei poate fi văzută în catoliconul de la Vatopedi.

19. Sorin Ulea, *Datarea frescelor bisericii...*, p. 207-230.

20. V. Vătășianu, *op. cit.*, p. 837.

21. O. Trafali, *Iconografia Imnului Acatist*, în „B.C.M.I.“, VII, 1914.

tare locală, și, mai ales, coloritul fac din Judecata de apoi de la Sucea-va una din capodoperele de valabilitate mondială, după cele de la Voro-neț, Humor, Moldovița, Arbore și Sucevița.

Din această succintă prezentare a programului iconografic al Bi-sericii Sfîntul Gheorghe-Suceava, se poate ușor deslușì unitatea măre-țului ansamblu, a cărui importanță deosebită pentru cunoașterea evolu-ției artei medievale moldovenești este de multă vreme recunoscută.

Complexul arhitectonic medieval Sfîntul Gheorghe-Suceava, mai cuprinde, alături de biserica propriu-zisă și Turnul Clopotniță, Eclesiar-nița, clădirea egumeniei, corpurile de chilii.

Turnul clopotniță construit din piatră și cărămidă după un plan pătrat (11,8 m. latura) păstrează în forma sa originară un singur etaj, zi-dit din piatră neregulată, prevăzut cu colțari din piatră fălțuită. Apoi apar benzi de cîte trei rînduri de cărămizi, alternanță ce o găsim și la turnul Galatei.

După modul cum a fost conceput, acest turn ar fi trebuit să fie mai înalt decît turnul clopotniță zidit de Alexandru Lăpușneanu la bise-rica Sfîntul Dumitru în 1561, care are la bază doar 9,80 m. latura pă-tratului [22].

Etajul doi și turla clopotniței Bisericii Sfîntul Gheorghe decorate cu ocnițe și firide în spiritul vechii arhitecturi moldovenești, a fost res-taurat în ultimul sfert de veac XIX și consolidat în deceniul VIII al se-colului nostru.

Mitropolitul Anastasie Crimca, zidește pe latura nord-est a incin-tei mitropolitane, o eclesiarniță, asemănătoare întrucîtva cu biserica din cimitirul Mănăstirii Dragomirna, ctitorită de același înalt Ierarh.

Despre scopul zidirii acestei eclesiarnițe nu avem date precise ; se știe, doar, că avea și menirea să servească de paraclis pe vreme de iarnă.

Între 1786—1789, în această eclesiarniță a funcționat prima școală catehetică clericală din Suceava, condusă de ierom. Daniil Vlahovici [23].

Pe latura vestică, în partea superioară a peretelui au fost pictate în 1895 de către Vladimir Mironeanu patru scene ce înfățișează mar-tirul Sfîntul Ioan cel Nou.

Anexarea părții de nord a Moldovei, la imperiul habsburgic în 1775, a atras după sine și reorganizarea vieții bisericești. Dacă în anul detrunchierii în Bucovina se aflau 61 de biserici, 14 mănăstiri, 11 schi-turi, 9 sihăstrii, după reorganizare s-au păstrat doar Mănăstirea Putna, Sucevița, Dragomirna, iar biserica Sfîntul Gheorghe a fost trecută ca metoc al Dragomirnei. Multe biserici parohiale au fost închise, iar altele transformate în biserici catolice.

În timpul arhipăstoririi Mitropolitului Iacob Putneanul [24], biserica Sfîntul Gheorghe cunoaște o perioadă de refacere avînd în vedere fap-tul că acest ierarh „s-au aplicat cu a sa cheltuială și au acoperit-o, ten-cuind și tocmind turnul de s-au stricat deasupra“ [25] .

---

22. Horia Teodoru, *Porțile Sucevei*, în „B.C.M.I.“, 1915, p. 11.

23. I. Nistor, *Istoria bisericii din Bucovina*, Cernăuți, 1916, p. 33-45.

24. † Teoctist, Mitropolit al Moldovei și Sucevei, *Mitropolitul Iacob Putnea-nul*, Mănăstirea Neamț, 1978.

25. S. Reli, *În jurul unei vechi catedrale al Mitropoliei Moldovei din Sucea-va*, p. 759.

În 1894—1896, a fost ridicată clădirea egumeniei, sub îndrumarea arhimandritului Emanuil Ciuntuleac, pe spesele fostului Fond religionar.

Începînd din 1898 arhitectul K. A. Römstorfer, din însărcinarea consistoriului arhiepiscopesc ortodox al Bucovinei, inițiază o restaurare a bisericii terminată în primul deceniu al secolului nostru sub egumenia arhim. Ghedeon Balmoș.

Biserica Sfîntul Gheorghe a servit așadar ca reședință mitropolitană a Moldovei pînă în a doua jumătate a veacului al XVII-lea cînd, definitiv, capitala Moldovei se mută la Iași. Apoi, după unirea cea mare din 1918 biserica Sfîntul Gheorghe din Suceava va funcționa ca o a doua reședință a Mitropoliei Bucovinei cu sediul la Cernăuți. După cel de al doilea război mondial, Mitropolia Bucovinei își stabilește sediul, din nou, la biserica Sfîntul Gheorghe-Suceava, pînă în 1950 cînd a fost contopită cu Mitropolia Moldovei din Iași. La biserica Sfîntul Gheorghe s-a organizat Mănăstirea Sfîntul Ioan cel Nou.

Referindu-se la complexele arhitectonice medievale din zona Sucevei, I. Strzygowski afirma: „Nu Muntele Athos a influențat Moldova, ci, dimpotrivă, cultura cea mare a acesteia, comorile ei arhitectonice, artistice au influențat întreaga dezvoltare a artei athonite“ [26].

Dacă îndrăzneața afirmație a savantului profesor de istoria artelor însoțită de dovezi științifice, reprezintă o mai justă apreciere a valorilor artei românești, atunci modesta noastră contribuție va atrage necontenit atenția celor ce doresc să cunoască arta înaintașilor noștri.

VASILE M. DEMCIUC

---

26. I. Strzygowschi, *Kunstachatze în der Bukovina*, în „Die Zeit“, august 1913.

PATRIARHI ORTODOCȘI ÎN MOLDOVA

Biserica Ortodoxă din Moldova s-a bucurat încă din secolul al XV-lea, în Biserica Răsăritului Ortodox, de cinstea și demnitatea unui scaun patriarhal. În secolul al XVI-lea, mitropolitul Moldovei purta semnele demnității patriarhale, semne ce-i erau recunoscute de întreaga Ortodoxie, iar în secolul următor, reputația în lumea ortodoxă a Bisericii din Moldova se evidențiază și prin faptul că, pe lista celor trei candidați la scaunul patriarhal de Constantinopol a figurat și Mitropolitul Varlaam. Chiar cu primii ani ai secolului al XV-lea delegați ai Patriarhiilor istorice au vizitat Moldova și au cunoscut la fața locului starea de înflorire, de bună administrare, organizare și trăire religios-morală. Secolele XVI-XVIII au fost mai favorabile vizitelor mai multor patriarhi ortodocși, dată fiind situația în care se aflau scaunele lor, sub stăpînirea otomană.

Făcînd o analiză retrospectivă a motivelor și cauzelor care au pricinuit poposirea pe meleagurile țărilor noastre a multor patriarhi ortodocși, în secolele XVI-XVIII, ele sînt multe și se deosebesc de cele din secolul al XX-lea. Pentru secolele XVI-XVIII motivele se pot grupa astfel: 1) motive diplomatice; 2) motive pastoral-misionare, de sprijinire a Ortodoxiei amenințată de prozelitismul romano-catolic și protestant; 3) motive material-economice, ca: strîngerea de ajutoare destinate centrelor ortodoxe răsăritene; dobîndire a unor venituri fixe de la închinări de mănăstiri și biserici precum și atestate de la bunuri mobile și imobile, statorniciri de relații cu persoane de ranguri înalte și poziții sociale deosebite în structura societății feudale a vremii; 4) motive cultural-spirituale, de creare a unor baze de cultură teologică — școli și tipografii (grecești și arabe), cu care să se poată întreține viața cultural-spirituală a Orientului ortodox de sub stăpînirea otomană; 5) motive speciale fie de tranzitare prin Moldova spre alte centre ortodoxe fie și în cazuri de alungare din scaunele lor prin așa numita „mazilire“ cînd se oferea azil în Țările române.

Întrucît secolul al XIX-lea a fost lipsit de ocazii de vizite ale patriarhilor ortodocși din pricina unor probleme sociale și naționale din țările noastre, bine cunoscute, în schimb, în secolul nostru, și mai ales după cel de al doilea război mondial, firul vizitelor s-a reluat avînd alte motivări, ele fiind acum nu numai cu patriarhiile istorice din vremea Sinoadelor ecumenice ci și cu celelalte patriarhii care au fost recunoscute începînd cu secolul al XVI-lea. Aceste vizite sînt: irenice, ecumenice, colegiale, de întărire a legăturilor frățești dintre Bisericile Ortodoxe, de promovare a unității creștine, de colaborare, în acțiunile care preocupă în mod deosebit lumea contemporană. Dragostea frățească, sinceră și reciprocă a creat legături trainice între Bisericile Ortodoxe Surori și Biserica Ortodoxă Română în general și cea din Moldova în special.

Dacă Alexandru cel Bun s-a afirmat prin apărarea demnității Mitropoliei Moldovei și a „omului locului“ sau al „țării“, Mitropolitul Iosif, și a primit recunoașterea ca atare a Patriarhiei Ecumenice de Constantinopol, dacă Ștefan cel Mare, „atletul lui Hristos“ și „apărător

ai creștinătății“ prin poarta țării sale, Moldova, cu biruințele împotriva otomanilor și-a realizat cunoașterea și recunoșterea în lume a puterii statului feudal român Moldova și, implicit a Bisericii Ortodoxe de aici, apoi Petru Șchiopu, Ieremia Movilă, Mihai Viteaazul și Vasile Lupu, informați asupra situației dramatice din viața patriarhiilor ortodoxe răsăritene, le-au acordat toată asistența și sprijinul material și moral, azil politic și diplomatic.

Iconomia spațiului nu ne îngăduie a folosi în amănunt toate elementele care s-au adunat în privința fiecărui patriarh ortodox care a vizitat Biserica Ortodoxă Română a Moldovei. Pentru cei ce vor dori mai multe informații îi călăuzim la un articol al nostru, mai vechi, publicat cu același titlu în „Mitropolia Moldovei și Sucevei“, LI (1975), nr. 9-12, p. 668-698. În rîndurile de față vom adăuga vizitele altor patriarhi, după materialele informative care au apărut în publicațiile noastre bisericești centrale și eparhiale pentru perioada de după 1975.

A. — PATRIARHI ORTODOCȘI ÎN MOLDOVA ÎN SECOLELE XVI-XVIII

1. *Patriarhi Ecumenici de Constantinopol.* Dacă asupra unor patriarhi ecumenici de Constantinopol există oarecare incertitudini asupra vizitei lor în Moldova ca : *Teolipt I* (1514—1520),*Ieremia I* (1520—1522; 1523—1537; 1537—1545), despre alții se cunoaște în mod sigur că au poposit pe plaiurile moldovene. Numele acestora din urmă sînt: *Ioachim I* (1498—1502) a fost în Moldova în anii 1505—1506 de unde întorcîndu-se spre Constantinopol a poposit la Tîrgoviște, unde, după puțin timp, și-a dat obștescul sfîrșit; *Pahomie I* (1503—1504 ; 1505—1514) a fost la curtea lui Bogdan al III-lea (1504-1517)în anii 1512—1513, pe cînd mitropolit era Teoctist II „Miruitorul“ domnilor Ștefăniță și Petru Rareș; *Ioasaf II* (1555—1565) a fost în atenția lui Alexandru Lăpușneanu (1552—1561; 1564—1568) participînd atît la punerea pietrei fundamentale cît și la sfințirea Mănăstirii Slatina. Încă din ianuarie 1561 se afla Ioasaf în Moldova iar la plecare a fost dăruit cu multe daruri, mitropolit fiind Grigore II de la Neamț; *Mitrofan III* (1565—1575) a fost la curtea lui Petru Șchiopul (1547—1577; 1578—1579; 1582—1591), în prima sa domnie, în vremea mitropolitului Teofan II în prima sa arhipăstorire (23 septembrie 1564-1572); *Teolipt II* (1585—1586), fiind „mazil“ în 1591, a stat în Moldova; *Ieremia II* (1572—1579; 1580—1584; 1586—1595), însoțit de Mitropolitul Ierotei al Monembasiei, a fost la curtea lui Petru Șchiopul în a treia domnie (1582—1591) și a lui Ieremia Movilă (1595—1600); mitropolit al Moldovei fiind Gheorghe Movilă; *Meletie Pigas* — locțiitor de patriarh ecumenic (1587—1589), deși în această calitate nu a fost în Moldova, dar a avut legături strînse cu Ieremia Movilă, făgăduind ridicarea Mitropoliei din Suceava la rangul sau treapta de patriarhie, așa cum în aceeași vreme, 1589, a fost ridicată la treapta de patriarhie Biserica Rusiei. Meletie Pigas a fost de acord cu înființarea Episcopiei de Huși și a îngăduit ca Mitropolitul Moldovei să poarte„ mantia cu patru rîuri“ și cîrja patriarhală, semne pregătitoare pentru ridicarea Bisericii Moldovei la treapta de care am amintit, cea de patriarhie; *Ciril Lucaris* (1612, vicar sau locțiitor de patriarh; patriarh, 1621—1623; 1623—1630; 1630—1634; 1634—1635; 1637—1638 — cinci arhipăstoriri la Constantinopol) a fost în Moldova înainte de a fi patriarh și a întreținut

o legătură strînsă cu Moldova ca patriarh. Este discutabil dacă la 30 aprilie 1638 a participat la sfințirea bisericii Sfîntul Atanasie de la Copou-Iași —; *Partenie I* (1639—1644) a cunoscut foarte bine Moldova, a ajuns patriarh datorită sprijinului lui Vasile Lupu de la care a primit și foarte multe ajutoare ; *Atanasie Patelaros* (1634—1652) în anul 1645 se afla în Moldova. A stat un timp la Galați, la Mănăstirile Sfîntul Nicolae sau Sfîntul Dumitru, a stat și la Iași, la mănăstirea pe care grecii o numeau „Pagoni", adică a lui Păun Vameșul (sau Clatia de la Buciumi, dărîmată în 1700). A cunoscut foarte bine pe mitropolitul Moldovei Varlaam. În anul 1653 plecînd din Moldova după milostenii la Moscova Atanasie III Patelaros, la întoarcere de la Moscova, a murit fiind înmormîntat la Mănăstirea Liubenska ; *Iacob* (1679—1683 ; 1685—1686 ; 1687—1688), luînd calea pribegiei după 1688, în 1692 se afla la curtea lui Constantin Cantemir (1685-1693) în primăvara lui 1683 slujind la înmormîntarea bătrînului Constantin Cantemir alături de alți patriarhi străini care se aflau atunci întîmplător în țară. În 1698 a participat alături de Mitropolitul Sava și de episcopii Misail al Romanului, Lavrentie al Rădăuțului și Varlaam al Hușilor la convocarea făcută de Antioh Cantemir pentru desființarea „văcăritului". Ar fi indicații că patriarhul Iacob și-a găsit sfîrșitul în Moldova, fiind înmormîntat în interiorul bisericii Golia-Iași; *Cosma III* (1714—1716) după scoaterea din scaunul patriarhal a fost pentru puțin timp și în Moldova.

2. *Patriarhi ai Alexandriei.* Între patriarhii scaunului de Alexandria, *Meletie Pigas* este primul care a intrat în legătură cu domnitorii din Țara Românească, Moldova și Transilvania. Ca patriarh al Alexandriei și locțiitor al scaunului ecumenic de Constantinopol, Meletie Pigas a fost în corespondență cu Mihai Viteazul, avînd sarcina din partea sultanului Mahomed al III-lea (1595—1603), „de a negocia pacea cu Mihai însuși". Totuși, deși un așa de bun cunoscător al Ortodoxiei românești din țările noastre, în calitate de patriarh al Alexandriei, Meletie Pigas nu le-a putut vizita. Vom înscrie în schimb alte nume de patriarhi care au avut prilejul să ajungă, în special, în Moldova: *Ciril Lucaris* (1601—1612; 1612—1620), urmașul în scaunul de Alexandria a lui Meletie Pigas, a cunoscut Moldova, ca exarh patriarhal al lui Meletie Pigas, în 1593 a poposit la Iași în trecere spre Polonia, în 1599 de asemenea a stat în Iași unde a predicat la 1 martie (Duminica Ortodoxiei), la 15 martie (Duminica Sfintei Cruci), la 18 aprilie (Duminica Tomii). În anul 1613 se afla la Iași, acum ca patriarh, unde a rămas pînă la sfîrșitul anului. Cînd în 1620 s-a transferat ca patriarh de la Alexandria la Constantinopol se afla în Moldova. A cunoscut bine pe mitropoliții Moldovei Gheorghe Movilă și Anastasie Crimca, *Nichifor Clarontzanos (Clarozanis)* (1639—1645) a ajuns patriarh de Alexandria prin stăruința lui Vasile Lupu. În anul 1644, scria la Moscova, din Moldova, iar în anul următor, 1645, a mai scris din Moldova alte două scrisori Bisericii din Moscova. Sînt păreri că patriarhul Nichifor ar fi murit în Moldova. *Ioanichie Diodios* (1645—1657), ca și Nichifor, a ajuns patriarh cu sprijinul lui Vasile Lupu și a cunoscut Moldova. *Paisie* (1657—1677) în anul 1669/1670, revenind din Rusia, plecînd spre Alexandria, se pare că a trecut și a rămas puțin și în Moldova. *Partenie I Prohoros* (1678—1688) în anul 1679 era la Iași, la 9 noiembrie același an era la Galați, și în 1683 scrie din Moldova la Moscova, arătînd starea grea și împovărătoare în care se

găsea Biserica Alexandriei. A cunoscut destul de bine pe Mitropolitul Dosoftei stihuitorul și i-a dat binecuvîntare pentru tipărirea în limba poporului a cărților liturgice, printre care și „Dumnezeiasca Liturghie“ *Gherasim II Palladas* (1688—1710) a poposit la Iași la curtea Cantemireștilor în 1692; în primăvara anului 1693 a participat la slujba de înmormîntare a lui Constantin Cantemir, împreună cu alți patriarhi aflați atunci în Moldova; Dositei al Ierusalimului, Neofit al Antiohiei și Iacob „mazil de Constantinopol“. A fost de față și la solemnitatea instalării ca domn al lui Dimitrie Cantemir (martie-aprilie 1693; 1710—1711). *Samuil Capasulis* (1710—1723) hirotonit ierodiacon la Galați, la 9 noiembrie 1679, de către patriarhul Alexandriei Partenie I, a cunoscut bine Moldova deoarece ca patriarh va reveni și în 1715 și în 1721. Prima dată a stat aproape doi ani, 1715 — martie 1717, cînd a primit închinarea Mănăstirii Hangu cu satele Bălțătești și Mînjești. Samuil a fost invitat în acest timp și la aplanarea unui conflict de jurisdicție eparhială între Iorest Episcopul de Huși și Ioanichie Mitropolitul Proilaviei (Brăila) precum și la statornicirea unei rînduieli de scoatere de sub orice amestec arhieresc a Schitului Pocrov-Neamț, la rugămintea Episcopului de Roman, Pahomie. În anul 1721 a vizitat și Episcopia Romanului, Episcop fiind Gheorghe II, cu care prilej Samuil a întărit așezămîntul „mișeilor“ din acest tîrg. *Matei Psaltul* (1746—1766) a fost egumen al Mănăstirii Zlătari din București și este posibil să fi fost și în Moldova deoarece a primit ajutor anual de la domnitorul acestei țări spre a putea întreține unele școli. Matei Psaltul a fost unul dintre cei mai însemnați patriarhi ai Alexandriei. *Fotie* (1899—1925) este posibil să fi fost și în Moldova cînd, venind în 1877 ca însoțitor al patriarhului Ierotei al Ierusalimului, în problema averilor mănăstirești, a rămas la noi trei ani.

3. *Patriarhi de Antiohia.* Biserica apostolică a Antiohiei cu sediul inițial la Antiohia Siriei, iar mai apoi la Damasc, după secolul al VII-lea a căzut sub stăpînire musulmană și și-a continuat existența în condiții foarte grele. În perioada secolelor XVI-XVIII cîțiva patriarhi de Antiohia au poposit și în Moldova, printre care citățm: *Ioachim* (secolul XVI), făcînd o călătorie la Moscova (1586—1588) în anul 1587, a stat în Moldova. *Macarie III* (1647—1672; † 1684) a condus patriarhia Antiohiei timp de douăzeci și cinci de ani, după care s-a retras în 1672. În Moldova a fost în vremea lui Vasile Lupu și a rivalului său Gheorghe Ștefan, tocmai în zilele de detronare a lui Vasile Lupu. Macarie a fost însoțit de Diaconul Paul de Alep, care a întocmit un jurnal de călătorie, ce se constituie într-un document foarte important pentru cunoașterea unor realități din vremea aceea. Macarie cu însoțitorul său a vizitat localități ca: Galați, Vaslui, Focșani, Bacău, Roman, Bogdana, Cașin și Iași cu împrejurimile sale și mănăstirile și bisericile sale, fiind găzduit la Mănăstirea Sfîntul Sava. Timpul petrecerii în Moldova se înscrie în anii 1653 și 1654 la ducerea și întoarcerea din Rusia. *Neofit* a participat în anul 1692 la înmormîntarea lui Constantin Cantemir și a rămas în Moldova pînă în primăvara anului 1693. *Athanasie IV Dabas* a păstorit pînă în anul 1711 și la mijlocul anului 1700 s-a aflat în Moldova. *Silvestru* a fost de două ori în Moldova: 1729—1730 și 1744—1749. În a doua călătorie în Moldova a reușit să întemeieze o tipografie arabă la Iași, instalînd-o la Mănăstirea Sfîntul Sava, stavropighia Sfîntului Mormînt. În această

tipografie s-au tipărit cîteva lucrări însemnate pentru apărarea Ortodoxiei în anii 1745—1747 precum și Antimise în anul 1748. La această tipografie Silvestru a adus și doi lucrători tipografi din Liban.

4. *Patriarhia Ierusalimului.* „Mama bisericilor", Biserica Ierusalimului în secolul al VII-lea a căzut sub stăpînire arabă, iar în secolul al XVI-lea sub cea otomană. Biserica Ierusalimului a fost în toate timpurile în atenția celorlalte biserici. Din Moldova a primit foarte multe ajutoare. Mănăstirea Sfîntul Sava din Iași era „exarhia" Sfîntului Mormînt și administra peste o sută de moșii. Șirul patriarhilor de Ierusalim care au vizitat Moldova începe cu: *Teofan* vestit pentru rîvna ortodoxă. În anii 1603-1605, încă nefiind patriarh, a trecut prin Moldova în drum spre Moscova. Ca patriarh a făcut cel puțin cinci opriri în Moldova: 1617—1618; 1621; 1628; 1631—1632; 1643. A primit unele închinări de mănăstiri: în 1617-Galata, în 1628-Biserica Barnovschi din Iași cu satele Toporăuți și Șipot. De la Vasile Lupu, în 1643, a primit sume mari de bani: o dată 6000 de galbeni, altă dată 40.000 de galbeni și cu alt prilej 56.000 florini. La curtea lui Vasile Lupu s-a întîlnit și s-a întreținut cu Mitropolitul Kievului, Petru Movilă. A apărat și a dezvinovățit de acuzația nedreaptă de protestantism pe Ciril Lucaris. În noiembrie 1643, la Iași, a sfințit Sfîntul și Marele Mir cu toată cheltuiala lui Vasile Lupu. *Paisie*, pînă la vremea alegerii ca patriarh, a stat în Moldova cu ascultarea de purtător de grijă al averilor Sfîntului Mormînt și egumen al Mănăstirii Galata. Sinodul din Ierusalim în anul 1645 l-a ales pe Paisie patriarh, și sfințirea întru arhiereu și învestirea ca patriarh a avut loc la Iași, la 23 martie 1645, de un sobor de arhierei format din: Mitropolitul Varlaam al Moldovei, Anastasie, Episcop de Roman, Grigore de Larisa și Lavrentie de Casandra. După luarea în primire a scaunului patriarhal la 1649, Paisie vine la curtea lui Vasile Lupu, fiind bine primit. Ultima oară în Moldova a fost în anul 1657 (moare în anul 1660, 2 decembrie). *Nectarie* (1661—1669 cînd se retrage) a fost în Moldova în două rînduri: 1663—1664 și 1664, de fiecare dată plecînd cu multe daruri. *Dionisie Nottara* este patriarhul ierusalimitean care a poposit de cel puțin nouă ori în Moldova — de două ori înainte de a fi patriarh și de șapte ori după aceea. A fost sfătuitor de taină al domnilor și povățuitor al ierarhilor. În 1670 a primit închinarea Mănăstirilor Cetățuia și Hlincea; în 1676 — Mănăstirea Cașin; în 1677 — Mănăstirea Pobrata. La Cetățuia, cu material tipografic cumpărat de la Veneția, înființează prima tipografie grecească în care s-au imprimat mai multe lucrări de informare istorico-teologică. În anii 1686—1687 a primit ca danie Mănăstirea Bistrița-Neamț, iar în 1693 primește un hrisov de întărire a mănăstirilor închinate Sfîntului Mormînt în număr de nouă. Ultima oară s-a aflat în Moldova în anii 1704—1705. *Hrisant Nottara*, nepot al patriarhului Dositei, a fost ales patriarh după moartea unchiului său, în anul 1707. Ca patriarh, Hrisant Nottara a fost în două rînduri în Moldova: 1714 și 1728. În 1714 a reparat casele de la Mănăstirea Sfîntul Sava-Iași, a organizat o bibliotecă grecească, a înființat o școală și a reorganizat tipografia de la Cetățuia. În 1715, ca invitat al Episcopului Pahomie al Romanului, a stat cîtva timp la Roman. În 1728 se pare că a fost doar numai într-o vizită protocolară. Moare la 7 februarie 1731. *Partenie* a urmat ca patriarh după Meletie (1731-1737) și a fost în Moldova în anul 1743, cînd a primit închinarea Mănăstirii Soveja-Vran-

cea. *Efrem*, urmaș al lui Partenie, în august 1768 se afla la Iași. *Avramie* a stat în Moldova în anul 1781 și a participat , alături de Mitropolitul Gavriil și Episcopul de Roman Leon, la chibzuirea unor măsuri spirituale cerute de domnitorul Constantin Moruzi (1977-1782). *Antim*, fiind în drum spre Rusia, în decembrie 1790 se află la Iași.

Deși am început șirul patriarhilor Ierusalimului care au vizitat Moldova cu Teofan în secolul al XVII-lea, unii cercetători consideră ca posibilă și vizita a cel puțin trei patriarhi de Ierusalim în secolul al XVI-lea: *Ghermano* în 1534, fiind înscris printre ctitori la Biserica Uspenia-Sfîntul Sava-Iași. *Sofronie*, în a treia domnie a lui Petru Șchiopu și proin-patriarhul *Teolipt* în anul 1591.

5. *Patriarhi sud-dunăreni.* La curtea lui Vasile Lupu a fost și un patriarh de Ohrida și un ierarh de Peci, de origine greci. În vremea lui Ieremia Movilă, în august 1598, cînd mergea după „eleimosină" în Polonia, a rămas în Moldova „mai mult de un an de zile", colaborînd la înființarea Episcopiei de Huși și participînd la sfințirea celui dintîi ierarh al ei, Patriarhul *Nectarie* al Ohridei, care va fi prezent alături de alți ierarhi, din alte părți, și la Sinodul de la Iași care s-a ținut la 2 iunie 1600, în vremea lui Mihai Viteazul.

B. — PATRIARHI ORTODOCȘI ÎN MOLDOVA ÎN SECOLUL XX

În altă parte am remarcat că, în secolul al XIX-lea vizitele patriarhilor ortodocși în Țările române au fost ca și inexistente. Începînd cu revoluția condusă de Tudor Vladimirescu, „comunitățile grecești" se văd amenințate în dreptul de proprietari cu *uzufruct* și folosesc tot felul de manevre pentru menținerea lor. Sînt binecunoscute toate neplăcerile pe care a trebuit să le suporte Mitropolitul Veniamin Costachi. Între 1844 și 1848 se petrec frămîntări politice și în Moldova. La Iași, cu ocazia unei festivități în 1845, s-a strigat : „Jos grecii!". Problema mănăstirilor închinate și rezolvarea prin „secularizarea" lor a stîrnit o adevărată campanie împotriva noastră. Toate patriarhiile apostolice (Ierusalim, Alexandria și Antiohia), împreună cu Scaunul ecumenic de Constantinopol, își vedeau amenințate interesele materiale. În loc de vizite încep scrisori de amenințare. Domnia lui Al. Ioan Cuza nu a fost pe placul orientalilor din această pricină. Cele ce au urmat mai apoi, și mai ales cu războiul de independență, au îngreunat posibilitatea unor vizite. Doar o singură vizită apare la București în 1877,a patriarhului Ierusalimului Ierotei, și aceasta tot în problema averilor mănăstirești. Începutul secolului al XX-lea a fost tulburat de alte evenimente cu primul război mondial așa încît, pînă după anul 1920, nu putem vorbi de prezența unor patriarhi ortodocși, în special, în Moldova. După 1920, pînă în vremea noastră, situații deosebite, festivități și solemnități speciale, vizite reciproce au sporit prilejurile prezențelor patriarhilor ortodocși în țara noastră și unii cu aceste prilejuri au făcut vizite și în Mitropolia Moldovei și Sucevei.

Înșirăm pe patriarhii ortodocși care au vizitat Moldova după 1920.

1. *Patriarhia Alexandriei.* În anul 1971, Patriarhul *Nicolae al VI-lea* († 1986), cu o suită de ierarhi și clerici, sub călăuzirea Mitropolitului

Moldovei Iustin Moisescu (1957—1977), a vizitat Iașul, mănăstirile din Nordul Moldovei ca și pe cele din ținutul Neamțului și Seminarul Teologic de la Mănăstirea Neamț.

2. *Patriarhia Ierusalimului.* Patriarhul *Damianos*, în septembrie 1924, a fost la București și Iași. În anul 1982 Patriarhul *Diodor*, însoțit de cîțiva ierarhi ai Sinodului patriarhal ierusalimitean, condus de Patriarhul Iustin Moisescu al Bisericii Ortodoxe Române și primit cu mare dragoste și cinste de Mitropolitul Moldovei și Sucevei Teoctist Arăpașu (1977—1987) a vizitat mănăstiri și biserici parohiale din județele: Iași, Suceava și Neamț. De Sînziene, Patriarhul Diodor împreună cu Patriarhul Iustin, cu însoțitorii ierarhi de la Ierusalim, cu membrii Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române au slujit la Mănăstirea cu hramul Sfîntul Gheorghe din Suceava, unde se află Sfintele Moaște ale Sfîntului Ioan cel Nou. În cadrul Sfintei Liturghii a avut loc săvîrșirea hirotoniei întru arhiereu a Arhimandritului Pimen Zainea, cu titlul de Pimen Suceveanul, Episcop-vicar al Mitropoliei Moldovei și Sucevei. Ultimul popas a fost făcut la Iași. Vizita în Moldova a Patriarhului Diodor a ținut din 21 iunie pînă în 25 iunie. Reîntors la Ierusalim, Patriarhul Diodor a trimis o scrisoare Mitropolitului Moldovei și Sucevei, Teoctist în care printre altele scria: „...păstrăm întreaga bucurie și emoție de la întîlnirea și convorbirile purtate cu Înalt Prea Sfinția Voastră și, prin Înalt Prea Sfinția Voastră, cu sfințitul cler și cu poporul; amintindu-ne atît de viu primirea foarte călduroasă, ospitalitatea bogată, multele cinstiri și atîtea alte daruri și bucurii, cu nostalgie și cu recunoștință, întoarcem gîndul și inima Noastră ca să Vă exprimăm și de aici călduroasele noastre mulțumiri".

3. *Patriarhi ai Moscovei și ai întregii Rusii.* Primul Patriarh al Bisericii Ortodoxe Ruse care a făcut o vizită Bisericii Ortodoxe Române a fost *Patriarhul Alexei.* În iunie 1947 a poposit în Moldova vizitînd Romanul, Mănăstirea Neamț și la 11 iunie a fost la Iași fiind întîmpinat „sărbătorește" de Mitropolitul Moldovei și Sucevei, Irineu Mihălcescu (1939-retras 1947; † 1948) și de Episcopul-vicar Justinian Marina (1947 și ales mitropolit al Moldovei și Sucevei la 19 noiembrie 1947). Scopul vizitei a fost reliefat de către Patriarhul Alexei astfel: „Scopul venirii noastre pe pămîntul românesc este cimentarea legăturilor spirituale ale popoarelor și Bisericilor noastre, care de altfel au existat întotdeauna între noi. Pășind pe această cale, noi vrem ca problemele mari, privind întreaga Ortodoxie, să le soluționăm de comun acord și cu consimțămîntul capilor Bisericilor naționale ortodoxe".

Al doilea Patriarh al Moscovei și al întregii Rusii care a vizitat Moldova este *Patriarhul Pimen* în anul 1983. Patriarhul Pimen și însoțitorii săi a fost condus în Moldova de Patriarhul Iustin al Bisericii Ortodoxe Române însoțit de membri ai Sfîntului Sinod. La Suceava, Înalții oaspeți au fost întîmpinați de către Mitropolitul Moldovei și Sucevei Teoctist în ziua de 12 octombrie 1983. S-a vizitat Suceava cu primirea solemnă în Biserica Mănăstirii Sfîntului Ioan cel Nou, apoi Mănăstirea Dragomirna, Rădăuți, Mănăstirea Putna, Sucevița, Neamț — Mănăstirea și Seminarul Teologic —, Varatic și Agapia. De ziua Cuvioasei Maicii noastre Parascheva înalții oaspeți au slujit la Catedrala Mitropolitană din Iași. Vizita a luat sfîrșit în seara de 14 octombrie 1983. Cu bucuria de a se fi atins de moaștele Cuvioasei Parascheva, Patriarhul Pimen a

invitat spunînd: „în unire spirituală cu dumneavoastră toți înălțăm rugăciunile noastre fierbinți". Ca și Patriarhul Alexei și Patriarhul Pimen a exprimat dorința unor legături prietenești și frățești între popoare și biserici. „Noi mereu ne străduim ca toate problemele interortodoxe, să se hotărască în duhul înțelegerii frățești și acordului apostolic, ca în relațiile reciproce ale Bisericilor Ortodoxe să nu fie nimic care să știrbească libertatea de acțiune ce apare din inițiative, și să domnească respectul reciproc și slujirea unul altuia și a Comuniunii ortodoxe. Noi credem că, colaborarea frățească a Bisericilor Ortodoxe Rusă și Română, în sferele interortodoxe și ecumenice, activitatea lor și mai departe să aibă rezultate fructuoase".

4. *Patriarhi ai Bisericii Ortodoxe Bulgare.* Patriarhatul Bulgariei, reînființat a avut ca prim patriarh pe *Chiril,* întronizat în această calitate în luna mai 1953. Patriarhul Chiril a vizitat în mai multe rînduri România, dar în Moldova a fost în luna octombrie 1954, între 13 și 17 a acestei luni. Cu însoțitorii săi, mitropoliți, episcopi, profesorï universitari și protopopi, a vizitat Iașul, slujind la 14 octombrie — hramul Preacuvioasei Maicii noastre Parascheva — în Catedrala mitropolitană. În cuvîntarea pe care a rostit-o cu acel prilej a pus accentul pe trăirea în unitatea credinței și pe propășirea „tot mai mult în unitatea raporturilor reciproce dintre noi, adică să trăim ca niște frați, vestind frățietatea și pacea între noi. Noi sîntem frați și aceasta este înalta noastră chemare, care este o milostivire de la Dumnezeu pentru noi și își are temeiul său adînc în înfierea noastră din partea lui Dumnezeu".

În continuarea vizitei s-a trecut la vizitarea unor mănăstiri din zona Neamțului printre care Văraticul, Agapia și Neamțul, la aceasta din urmă slujind în ziua de 17 octombrie. Pretutindeni a fost condus de Mitropolitul Moldovei și Sucevei, Sebastian Rusan (1950—1956). În după amiaza zilei de 17 octombrie, delegația Bisericii Bulgare avînd în frunte pe Patriarhul Chiril s-a oprit la Roman vizitînd Episcopia, unde a fost întîmpinat de către Episcopul Teofil Herineanu (1949—1957). Al doilea Patriarh al Bisericii Ortodoxe Bulgare care a vizitat Moldova este Patriarhul *Maxim.* Condus de Mitropolitul Moldovei și Sucevei, Iustin Moisescu, a vizitat mănăstirile Varatic, Agapia și Neamț din părțile Neamțului, biserici și mănăstiri din Nordul Moldovei: Voroneț, Moldovița, Sucevița, Catedrala din Rădăuți, Dragomirna, Sfîntul Ioan cel Nou-Suceava, la 13 octombrie poposind la Iași, unde în 14 octombrie a slujit de ziua Prea Cuvioasei Maicii noastre Parascheva. În cuvîntul rostit în Catedrala Mitropolitană din Iași, Patriarhul Maxim a subliniat faptul că: „iubirea față de Dumnezeu și față de oameni ne obligă în mod deosebit să aducem tot sprijinul pentru fericirea pe pămînt și pentru menținerea păcii în lume. Pacea este un bun suprem al omenirii. Spre pace tinde întreaga lume". Vizita Patriarhului Maxim a ținut de la 11 octombrie la 14 octombrie 1972.

5. *Patriarhia Ecumenică de Constantinopol. Dimitrios I,* Patriarhul Ecumenic de Constantinopol, însoțit de patru mitropoliți și condus de Prea Fericitul Patriarh Teoctist și ierarhi membri ai Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe — a făcut, cît a stat în România (16-21 septembrie 1987) a făcut o vizită și în Mitropolia Moldovei (19-21 septembrie) cu popasuri în Suceava, Dragomirna, Putna, Sucevița, Voroneț, Boroaia, Neamț — Mănăstirea și Seminarul Teologic, Agapia, Varatic și Iași.

Pretutindeni, Patriarhul Dimitrios I, a fost plăcut impresionat și și-a exprimat deosebita admirație. Pentru mănăstirile, călugării și călugărițele din Moldova. „Viața monahală" a fost declarată ca, o strădanie permanentă de rugăciune și laudă lui Dumnezeu? Această viață monahaiă „multă, multă atenție, adică *trezire*, cum spun Sfinții Părinți?

★

★ ★

Dacă ar fi să facem un capitol de înșiruire a vizitelor pe care patriarhii Bisericii noastre Ortodoxe Române l-au făcut în Moldova, acest capitol ar fi destul de bogat. Toți patriarhii Bisericii Ortodoxe Române, cu excepția Patriarhului Miron Cristea (1925—1939), au fost și mitropoliți ai Moldovei și Sucevei, dar toți au vizitat în calitatea lor de Patriarhi Biserica Moldovei. Nicodim Munteanu (1939—1948) venea adesea la mănăstirea sa de metania, Neamțul. Justinian Marina (1948—1977) cerceta mănăstirile și seminariile teologice de la Neamț și Agapia; Iustin Moisescu (1977—1986) a revenit în Moldova de cel puțin patru ori, dintre care în două rînduri împreună cu venerabilii patriarhi Diodor al Ierusalimului și Pimen al Moscovei și a întregii Rusii. Prea Fericitul Părinte Patriarh Teoctist Arăpașu — Patriarh din — 1986, pînă la momentul cînd facem aceste consemnări fiind și Locțiitor de Mitropolit al Moldovei și Sucevei, a revenit în mai multe rînduri.

Patriarhi ai Bisericilor necalcedoniene armene. Este vrednică de semnalat și prezența în Mitropolia Moldovei și Sucevei a doi patriarhi armeni : *Vasken* I Balgian (1958 —), Catolicos al tuturor armenilor din lume cu centrul la Ecimiadzin (originar din România, fost conducător al Episcopiei armene din București), a vizitat Mitropolia Moldovei între 21 și 25 iunie 1965; *Derderian Yeghishe*, Patriarhul armenilor din Ierusalim, a fost în Mitropolia Moldovei și Sucevei între 13 și 15 mai 1986, participînd și la hramul Mănăstirii Neamț împreună cu însoțitorii săi. Patriarhul Yeghishe printre altele a spus : „Trebuie să ne înălțăm credința și să iubim pămîntul străbun. Cine poate să-și stăpînească pămîntul, acela poate dobîndi și cerul... Vă doresc să vă păstrați pămîntul".

★

Capitolul de Istorie bisericească referitor la Patriarhii ortodocși în Mitropolia Moldovei și Sucevei, din rîndurile de față, demonstrează trăinicia legăturilor Bisericilor Ortodoxe Surori cu Biserica Ortodoxă Română și, respectiv, cu Mitropolia Moldovei și Sucevei. Ierarhi de mare prestigiu ai scaunului mitropolitan din Moldova au reprezentat interesele Bisericii Ortodoxe Române cu toată fidelitatea și s-au remarcat ca personalități de elită ale Ortodoxiei.

Prea Fericitul Patriarh Teoctist, în timpul arhipăstoririi Sale (9 octombrie 1977—16 noiembrie 1986), la Mitropolia Moldovei și Sucevei, pe lîngă multe delegații bisericești și civile, a avut marea bucurie și fericire ca să primească și să găzduiască patriarhi de mare renume în lumea ortodoxă și în lucrarea ecumenică.

Mitropolia Moldovei și Bucovinei, se poate mîndri cu pleiada patriarhilor care au poposit și au binecuvîntat lucrarea ortodoxă din acest colț al Ortodoxiei românești. Lucrarea rîvnitoare și pilduitoare în slujirea Ortodoxiei niciodată nu se va împuțina și Mitropolia Moldovei și Sucevei se va dovedi permanent slujitoare a dragostei și păcii în Biserică și în lume.

Diac. prof. Ioan IVAN

NOTE ȘI BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Diac. prof. I. Ivan, *Patriarhi ortodocși în Moldova*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei", LI (1975), nr. 9-12 p. 668-698.

2. Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, București, vol. I, 1980 ; vol. II și III, 1981.

3. M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Călătoria lui Paul de Alep*, în „Călători străini despre Țările Române", vol. VI, București, 1976, p. 1-307.

4. Dr. Corneliu Dima-Drăgan, *Patriarhul Ierusalimului Hrisant Nottara și cultura română*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei" (M.M.S.), LI (1975), nr. 9-12, p. 699-704.

5. Arhim. I. Scriban, *Corespondența dintre Patriarhul Ierusalimului și Mitropolitul Moldovei*, în „Biserica Ortodoxă Română" (B.O.R.), seria II, an. 43, nr. 1, (526), ian. 1925, p. 44-45.

6. Pr. C. Buzdugan, *Vizita Prea Fericitului Patriarh Diodor al Ierusalimului și al întregii Palestine și a Prea Fericitului Părinte Patriarh Iustin al Bisericii Ortodoxe Române în Moldova*, în „M.M.S.", LVIII (1982), nr. 5-6, p. 438-499.

7. Diac. V. Nechita, *Vizita în Moldova a Sanctității Sale Pimen Patriarhul Moscovei și a toată Rusia, și a Prea Fericitului Părinte Iustin, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române*, în „M.M.S.", LIX (1983), nr. 7-9, p. 305-348.

8. *Sanctitatea Sa Vasken I, Catolicos și Patriarh al tuturor armenilor, vizitează Biserica Ortodoxă a Moldovei*, în „M.M.S", XLI (1965), nr. 7-8, p. 362-373.

9. Ierod. prof. Epifanie Norocel, *Biserica Armeană*, în „M.M.S.", XLI (1965), nr. 7-8, p. 374-390.

10. Pr. C. Buzdugan, *Vizita Prea Fericitului Yeghishe Derderian, Patriarhul armenilor de la Ierusalim, în Arhiepiscopia Iașilor*, în „M.M.S.", LVI (1980), nr. 6-8, p. 653-655.

11. Pr. Sc. Porcescu, *Episcopia Romanului*, București, 1984.

12. Pr. prof. C. C. Cojocaru, *Biserica Moldovei, sprijinitoare a Orientului Ortodox*, I, sec. XV-XVI, în „M.M.S.", LXI (1985), nr. 4-6, p. 337-352.

13. Drd. Liviu I. Stoina, *Legăturile Bisericii străbune cu Patriarhia Ecumenică*, în „Îndrumător bisericesc misionar și patriotic", I (1985), Episcopia Romanului și Hușilor, Roman, 1985, p. 41-45.

14. Pr. V. Nechita, *Sanctitatea Sa Dimitrios I, Patriarhul ecumenic și Prea Fericitul Părinte Patriarh Teoctist în vizită la mănăstiri și biserici din Moldova și Bucovina*, în „M.M.S.", LXIII (1987), nr. 5, (septembrie-noiembrie), p. 24-78.

MOLDOVA ȘI ORIENTUL APROPIAT
ÎN COORDONATELE GEOGRAFIEI SPIRITUALE ROMÂNEȘTI

Din întinsa arie în care, de-a lungul secolelor, s-au răspîndit creații ale culturii românești din Țara Moldovei mai puțin cunoscut este Orientul Apropiat. Multe împrejurări istorice leagă pămîntul și poporul nostru de țările Mediteranei Orientale care, ca și Dacia, ca și Țările Române în antichitate și evul mediu, s-au aflat deopotrivă înglobate în aceleași sisteme politice — elenistic, roman, bizantin, otoman [1]. Cu toate acestea, Orientul Apropiat ni se pare a fi în afara lumii noastre culturale, învăluit în exotismul datorat faptului că în cuprinsul lui se despart atîtea spiritualități și culturi. Această viziune, ce e drept relativ nouă în cultura noastră, s-a format în epoca modernă, cînd imperativele luptei pentru afirmarea națională a românilor au îndreptat în chip precumpănitor privirile noastre către Europa occidentală și latină, lăsînd multiseculare le relații pe care le-am avut cu Mediterana orientală. Prezențele culturale moldovenești în zona amintită sînt, în această privință, pe deplin convingătoare.

Pînă acum o jumătate de secol a stăruit în istoriografia românească ideea că legăturile românilor cu Orientul Apropiat au fost numai de ordin economic (danii importante și cu caracter permanent către așezămintele din cuprinsul patriarhatelor Ierusalimului, Antiohiei și Alexandriei), sau cel mult politice (influența domnitorilor noștri la Poarta otomană în favoarea unor comunități creștine din zona amintită).

Majoritatea documentelor păstrate îndrumau, ce e drept, spre o asemenea concluzie, valabilă, deopotrivă pentru Țara Românească și pentru Moldova. Nu vom recapitula aici dinamica închinărilor de mănăstiri, biserici, moșii și alte proprietăți din Moldova către cele trei patriarhate din Orientul Apropiat [2]. Pentru a ne da seama de importanța acestor danii este suficient să înfățișăm situația lor în momentul secularizării bunurilor mănăstirești de către principele Alexandru Ioan Cuza, prin Legeadin 13 decembrie 1863 [3].

Astfel, Patriarhia din Ierusalim dispunea în Moldova de următoarele mănăstiri închinate ei: în jud. Bacău — Mănăstirea Cașin; la Galați — Mănăstirea Sfîntul Gheorghe; la Iași — mănăstirile Bîrnova, Cetățuia,

---

1. Vezi studiul nostru *Vechi contacte românești cu Levantul*, în „Magazin istoric", 4 (1970), nr. 6, p. 10-17.

2. A se vedea, mai nou, capitolele despre legăturile Bisericii Ortodoxe Române cu celelalte Biserici Ortodoxe în Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, București, 1980-1981, vol. I, p. 413, 597-599, 602-603; vol. II, p. 266-270; 272-273, cu bibliografie menționînd lucrările de pionierat ale lui Nicolae Iorga și Marcu Beza pe această temă.

3. Datele ce urmează — incomplete — le reproducem din lucrarea lui Marin Popescu-Spinei, *Procesul mănăstirilor închinate*, București, 1936, p. 134-138, 140-141, 144, 146-152, 155, 158, la rîndul ei tributară informațiilor din *Etat général des possessions des Saints-Lieux d'Orient dans les Principautés-Unies*, Constantinople, 1864. Un studiu de bază asupra amplei probleme a mănăstirilor închinate nu există încă în literatura noastră istorică.

Galata, Sfîntul Sava și bisericile Barnovschi și Nicorița; la Ismail Mănăstirea Adormirea; în jud. Neamț — Mănăstirea Bistrița și Schitul Tazlău, iar în Putna — Mănăstirea Soveja.

Același patriarh primea veniturile a peste 100 de moșii din județele Bacău, Botoșani, Cahul, Dorohoi, Fălciu, Iași, Neamț, Putna, Roman, Suceava, Tecuci, Tutova și Vaslui, unele dintre ele întinse, ca Lucăcești, de 12.000 ha și Cașin de 17.700 ha (amîndouă în jud. Bacău), precum și ale viilor de la Iași, Tecuci, Nicorești și Odobești și a 452 hanuri și prăvălii în orașele Botoșani, Iași și Galați. Numai în perioada 1848-1854 veniturile încasate din Moldova din Ierusalim se ridicaseră la suma de 3.880.000 de piaștri.

În ce privește Patriarhia Antiohiei, ea avea închinată Mănăstirea Popăuți (jud. Botoșani) împreună cu moșiile ei, ca și domeniile Balosești și Băcioaia din jud. Vaslui, de pe urma cărora încasase, în perioada menționată mai sus, 183.185 de piaștri.

Mai înzestrată era Mănăstirea Sfînta Ecaterina, de la Muntele Sinai. Ea avea închinate Mănăstirea Frumoasa din Iași și Schitul Fîstîci din jud. Vaslui, două biserici cu hramul Sfîntul Nicolae la Focșani și Galați și două biserici — Sfînta Paraschiva și Sfîntul Lazăr — la Iași. Sinaiul mai avea moșii în județele Botoșani, Covurlui, Fălciu, Iași, Tutova și Vaslui, podgorii la Nicorești, Odobești și Iași, precum și 172 case și prăvălii la Focșani, Galați și Iași. Între 1848-1854 veniturile moldovenești ale Muntelui Sinai se ridicaseră la suma de 625.200 piaștri.

În sfîrșit, chiar îndepărtata patriarhie a Alexandriei din Egipt se bucura de veniturile domeniilor închinate ei din Moldova: biserica Sfîntul Ilie din Iași, schiturile Hangu, Buhalnița și Mănăstirea Secu din jud. Neamț, moșii în județele Dorohoi, Iași și Neamț. Venitul din Moldova al Patriarhiei între 1848 și 1854 fusese de 286.933 de piaștri.

Acest considerabil sprijin material îngăduise așezămintelor din cele trei patriarhate și de la Muntele Sinai să supraviețuiască în condițiile aspre ale turcocrației: mijloacele de trai ale călugărilor, reparațiile clădirilor, sumele plătite administrației otomane, dar, în același timp, operele de ordin spiritual, educativ și cultural erau suportate, în mare măsură, din roadele pămîntului Moldovei și din osteneala țărănimii și monahilor români.

După cum se poate constata, daniile însemnau nu numai sprijin economic, ele se converteau în acțiuni culturale. Dar, după cum vom vedea, încă de la sfîrșitul secolului al XVI-lea se vor stabili între Moldova și Orientul Apropiat legături cu caracter cultural specific, persistente în istoria vieții spirituale din cele două regiuni ale Orientului creștin. A fost subliniat, după cum se cuvine un alt aspect al relațiilor Moldovei cu Orientul Apropiat. De pe la sfîrșitul secolului al XVI-lea — înalții ierarhi ai celor trei patriarhate din Antiohia, Ierusalim și Alexandria știau că se pot bizui pe influența domnitorilor moldoveni, atît la Poartă cît și la Patriarhia ecumenică din Constantinopol, cea mai importantă dintre comunitățile creștine din Imperiul otoman. Patriarhii Ioachim V Dau' și Macarie III Za'im ai Antiohiei, Dositei și Hrisant Notara ai Ierusalimului, Meletie Pigas, Chiril Lucaris ai Alexandriei și numeroși alți ierarhi și cărturari deveniseră oaspeți — uneori pentru perioadele îndelungate — ai curții domnești din Iași, de unde plecau nu numai cu însemnate daruri în bani, veșminte, odoare, cărți manuscrise

sau tipărite, dar și cu sprijinul acordat comunităților lor pe lîngă factorii politici și bisericești determinați din turcocrație.

Pe această urzeală de relații economice și politice s-au țesut apoi legăturile culturale. Încă din 1587 un patriarh al Antiohiei, mai sus pomenitul Ioachim V Dau' călătorea spre Rusia trecînd prin Suceava, unde l-a întîmpinat pe mitropolitul Gheorghe Movilă, căruia i-a dăruit o frumoasă icoană reprezentînd pe Fecioara cu Pruncul Iisus și Sfîntul Nichita, păstrată și azi în tezaurul Mănăstirii Sucevița[4]. Această memorabilă călătorie a inspirat lui Mutran 'Isa, discipol și tovarăș de călătorie al patriarhului, un poem în limba arabă, păstrat în copii manuscrise în Biblioteca națională din Paris și în alte biblioteci din Beirut și Zahleh (Liban)[5]. Titlul poemului spune despre Moldova mai mult decît cuprinsul lui, sărac în ce privește această parte a călătoriei. Dar curiozitatea cititorilor din patriarhatul Antiohiei, dornici să cunoască Țara Moldovei, frumusețile ei, locuitorii, obiceiurile lor, așezămintele religioase, crașele ș.a.,va fi satisfăcută pe deplin prin cunoscuta *Călătorie a patriarhului Macarie*, opera diaconului Paul din Alep (Bulos al-Halabi ibn az-Za'im) fiul lui Macarie[6] și însoțitorul lui în peregrinările din Țara Românească, Ucraina și Rusia din anii 1652-1658. Bine primiți de domnitorii Vasile Lupu și Gheorghe Ștefan la Curtea din Iași, călătorii sirieni au avut prilejul să viziteze aproape toată Moldova, înregistrînd o bogată și variată informație, admirabil ilustrată de următoarea descriere a Mănăstirii Trei Ierarhi din Iași:

„Această mănăstire este unică și prea frumoasă; seamănă cu o cetate și este înconjurată cu ziduri de piatră. Deasupra porții se află clopotnița și orologiul orașului, cu totul de fier și cu niște roți mari. Clopotele sînt atîrnate sus, pe o schelă de lemn, care se găsește în mijlocul unei chilii. Un odgon de sîrmă pătrunde prin tavan sus, pînă la marginea clopotului celui mare; de acest odgon este atîrnat un ciocan greu de fier. Cînd e vremea să bată [clopotull, o bucată lungă de lemn iese din fereastra turnului și, la cea mai mică atingere, pune în mișcare clopotul cel mic atîrnat la capătul lui. Este numit „vestitor", pentru că dă de veste ca oamenii să asculte și apoi se oprește. Odgonul este tras în jos de niște roți, iar ciocanul se ridică și se coboară de pe marginea clopotului; atunci el începe să bată și este auzit de tot orașul.

Sfînta biserică se află în mijlocul mănăstirii; ea este în întregime

---

4. O. Tafrali, *Le monastère de Suceviţa et son trésor*, în: *Mélanges Charles Diehl*, II, Paris, 1930, p. 225. De menționat că două decenii mai tîrziu, Ieremia Movilă, domnul Moldovei dăruia Mănăstirii Sfînta Ecaterina un *Evangheliar* grecesc frumos împodobit (Marcu Beza, *Urme românești în Răsăritul ortodox*, București, 1937, p. 9-10). Documente, manuscrise și obiecte de artă de proveniență românească sînt multe în colecțiile mănăstirii. Pentru tema acestui articol merită cercetată ipoteza lui Nicolae Iorga privind așa-numita inscripție a lui Justinian (ctitorul așezămîntului de la Sinai), inscripție care „după caracterul literelor, ca și după stilizare, e lucrată după datina Moldovei și, poate, de meșteri moldoveni" (E. de Hurmuzaki — N. Iorga, *Documente privitoare la Istoria românilor*, vol. XIV, 1, București, 1915, p. 180 și nota).

5. Georg Graf, *Geschichte der christlichen arabischen Literatur*, III. Bd., Città del Vaticano, 1949, p. 89; Joseph Nasrallah, *Histoire, du mouvement littéraire dans l'Eglise melchite du V-e au XX-e siècle*, vol. IV, 1, Louvain-Paris, 1979, p. 232. Textul a fost publicat de Joseph Nasrallah în apendicele lucrării sale *Chronologie des patriarches melchites de 1600 à 1634*, Ierusalim, 1959, p. 86-88.

6. Macarie fusese preot de mir și, rămas văduv, intrase în monahism la Mănăstirea Sfîntul Sava de lîngă Ierusalim, v. J. Nasrallah, *Histoire*, IV, 1, p. 88.

din piatră fățuită, iar pe dinafară este toată sculptată cu o măiestrie artistică ce uimește mintea. Nu este nici cît un deget care să nu fie acoperit cu sculpturi; și sub streașină cornișele de piatră neagră sînt de asemenea sculptate. Are două turle foarte înalte. După cum e obiceiul la bisericile lor se intră prin două uși, una la miazăzi și alta la miază-noapte. Deasupra fiecărei uși este fereastră foarte înaltă și strîmtă, cu arcuri rotunde. În zidul dinspre apus, sînt alte două ferestre cu arcuri asemănătoare; în acest loc este o poartă în formă de cruce. Sus pe boltă este înfățișată Sfînta Treime. Deasupra ușii dinspre apus a bisericii se află pictura Judecății de apoi, mai frumoasă decît cea pe care am văzut-o la Vaslui, înfățișînd și grupuri de turci cu veșmintele lor felurite și purtînd pe cap turbane și cealmale înalte.

Pe celelalte ziduri sînt picturi reprezentînd „toată suflarea" și toate vietățile din lumea întreagă, de la om pînă la animalele domestice, fiare, păsări, copaci și toate plantele, care uimesc pe privitori. Apoi „slăviți pe Dumnezeu prin sfinții Săi cu surle și trîmbițe, băieți tineri și fete tinere și tot neamul omenesc și cîntăreți", după rangul lor. „De tine se bucură", „tinerele fecioare și împărații și judecători" după rangul lor; totul este în aur și lapis-lazuli.

La intrare, deasupra ușii dinspre apus a bisericii, sînt înfățișați cei Trei Ierarhi; ușa este ferecată cu fier, acoperită cu sculpturi și cu opere de artă. Prin ea se ajunge în nartex. În zidurile sale sînt firide unde se află mormintele fiilor domnului și al primei sale soții, doamna, pe aceste morminte fiind acoperămînturi din stofă de mătase și din brocart de aur, lucru îmbelșugat. Deasupra se află candele de argint sfințite, care ard zi și noapte, precum și sfeșnice și lumînări.

Acolo sînt patru ferestre cu arcuri rotunde, două în fiecare zid. Se găsește și portretul domnului și al răposatei doamne amintite, care a fost pictată înainte de a muri. Apoi ale celor trei fii, morți în Rusia, îmbrăcați în veșminte bogate, iar pe cap [purtînd] calpacuri de samur cu surguciuri.

La stînga ieșirii prin ușa dintre pronaos și naos este zugrăvită biserica pe care o ține cu mîna domnul și pe care sînt înfățișați cei Trei Ierarhi, oferind-o lui Iisus Hristos, care, înconjurat de îngerii și de Apostolii Lui, Îi binecuvîntează.

Pe cupola înaltă a naosului este atîrnat un policandru de aramă, foarte mare, [lucrat] cu măiestrie. În acest loc sînt, de asemenea, chipuri rare, atît de ciudate încît nu mi-a fost cu putință să le păstrez în minte, în ciuda sforțărilor mele. Se intră spre naos printre două coloane octogonale sculptate și vopsite în culoare verde deschis, care nu se deosebesc de piatra verde. Între ele sînt vrejuri de aur de sus pînă jos.

Jilțul domnului se află în spatele unei coloane, cu fața către răsărit, ca de obicei, cu trepte înalte și cu un baldachin. E acoperit tot cu frunze aurite, de o lucrătură prea frumoasă; pe dinăuntru este de catifea roșie; treptele și podeaua sînt acoperite cu postav roșu. În vîrful baldachinului este o cruce, iar deasupra doi vulturi minunați, care ar putea fi socotiți ca o lucrare de giuvaergiu.

La dreapta jilțului amintit, în zidul dinspre miazăzi, se află un arc consoliv mare ale cărui colonete, acoperite cu sculptură artistică, sînt de marmură albă. Se urcă tot pe trepte de marmură. În mijloc se află racla, care, pe dinăuntru și pe dinafară, are catifea roșie, împodobită cu

ținte de argint; are și o încuietoare minunată, care a fost deschisă în fața noastră. Ne-am închinat și am sărutat moaștele Sfintei Parascheva cea nouă din Bulgaria, care a fost adusă de la Constantinopol de la biserica patriarhiei, din cămara relicvelor sfintelor, ale cărei moaște le-am sărutat, după cum am mai spus. S-a plătit la patriarhie peste două sau trei sute de mii [de piaștril pentru ca moaștele să fie predate în bună stare, dar nu a fost cu putință. Ea este acoperită, ca în timpul vieții, cu văluri și cu țesături de mătase brodate și altele de felul acesta. Deasupra ei sînt atîrnate candele de argint și de aur, care ard zi și noapte.

Pe peretele arcului consoliv sînt reprezentate caznele ei, locul unde a fost înmormîntată și modul cum au transportat-o turcii pînă acolo. Este o lucrare de mare măiestrie. Cînd prelații i-au adus trupul, domnul a desemnat pe capugiii săi pentru a-l însoți, spre mai multă cinste și pentru a-și spori, prin aceasta, faima.

Chorosul, ca și acela al bisericii din Mănăstirea Doamnei, are înlăuntru două abside rotunde: la miazănoapte și la miazăzi; jilțurile, sculptate din chiparos și din abanos, au fost lucrate artistic la Constantinopol. Mai întîi vine jilțul mitropolitului. În fiecare absidă se află cîte o strană a cîntărețului, încrustată cu os și cu abanos, și cu altele asemănătoare, o încîntare privitor, și este acoperită cu postav roșu.

Cupola chorosului este foarte înaltă, iar pe calotă este zugrăvit Hristos, Care binecuvîntează. Turlele acestei biserici sînt zvelte și înalte. De cupolă este atîrnat policandrul cel mare, alcătuit din șaisprezece bucăți, toate din argint aurit și cizelat cu o artă surprinzătoare, înăuntrul ei mai este un altul în formă de tambur stelat.

În zidurile fiecărei abside sînt două ferestre cu arcuri rotunde. În fața ușilor altarului sînt patru sfeșnice de aramă galbene, fără seamăn prin desenul și lucrătura lor, apoi alte două mari de argint. De asemenea catapeteasma are patru serii minunate de picturi fără pereche. Icoana Domnului nostru și a Maicii Domnului, icoana celor Trei Ierarhi și icoana Sfîntului Nicolae au fost lucrate la Moscova cu aur și cu argint.

Altarul este foarte frumos și armonios. Împrejurul absidei se găsesc arcuri deosebite ce se împlinesc; printre ele unele sînt împodobite în întregime cu foi de aur. La mijlocul lui sînt trei ferestre mari cu arce rotunde și coloane care le mărginesc; sînt împodobite tot cu foi de aur. În partea cea mai înaltă a boltei se află chipul Maicii Domnului. Pictura și chipurile dinlăuntrul altarului și din afara lui, de pe ziduri, sînt din foi de aur și lapis-lazuli, iar frumusețea lor nu poate fi asemuită cu nimic.

În fața ușii altarului este o candelă foarte mare de argint.

Toată lumea spune într-un glas că nici în Moldova, nici în Țara Românească și nici la cazaci nu este vreo biserică asemenea aceleia, nici prin podoabe, nici prin frumusețe, căci ea minunează mintea celor ce o vizitează. Dumnezeu s-o păstreze pînă la sfîrșitul veacurilor!

Sfeșnicile sale de argint, vălurile sale, brodate toate cu aur și mărgăritare, veșmintele, patrafirele, stiharele, potirele, candelele și toate vasele sale sînt neprețuite.

---

7. *Călători străini despre Țările Române*, vol. VI, București, 1976, p. 47-51: *Călătoria lui Paul din Alep*, trad. de M, M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru (text pe care l-am reprodus cu mici modificări).

Pardoseala, atît pe dinăuntru cît și pe dinafară, la fel ca și în întreaga clădire a acestei mănăstiri, în chilii și odăi, este de marmoră albă și neagră.

Trapeza are o boltă din piatră. Puțin mai departe, lîngă băi, se află marele colegiu, ridicat de domn pe marginea marelui lac sau helești-teu, crescătorie de pești".

Mănăstirile Sfîntul Sava, Golia, Galata, biserica Barnovschi, Mănăstirea Sfîntul Ioan cel Nou (Nicorița) din Iași se bucură de aceleași ample descrieri ale diaconului Paul. Pitorescu locurilor, bogăția și frumusețea ctitoriilor, ospitalitatea viețuitorilor din cuprinsul lor, ca de altfel din întreaga Moldovă, sînt zugrăvite cu deosebită amănunțime și încîntare, ceea ce conferă cărții lui Paul din Alep valoarea uneia dintre cele mai importante surse de informații asupra Moldovei de la mijlocul secolului al XVII-lea. Dar cartea este la fel de prețioasă pentru ceea ce autorul ei notează cu privire la statutul politic al Moldovei (ca și al Țării Românești și Transilvaniei), statut de autonomie politică față de puterea otomană. În 1657, cînd Köprülü Mehmed-pașa supune la grele avarii pe domnitorii Constantin Șerban din Țara Românească și Gheorghe Ștefan al Moldovei din dorința de a mazili pe acești principi creștini care știuseră să se impună Porții „prin ascuțișul sabiei și prin puterea bogăției" [8], Paul din Alep consemnează abuzul marelui vizir, în disprețul raporturilor politice statornicite între Țările Române și Poartă, care era obligată „să nu înființeze un nou obicei spre paguba lor, ci să se țină de cele hotărîte de sultanii de dinainte, cu care ei au avut atîtea înțelegeri și tocmeli" [9]. Iată de ce autorul nostru aprobă reacția moldovenilor care aleargă la oaste, „căci ei nu-și puteau ascunde clocotul nemulțumirii lor față de tirania otomanilor și față de călcarea sfruntată a legilor bine stabilite din vechime" [10].

Dar cărturarul sirian notează și alte detalii interesante din viața socială românească a timpului ca, de pildă, prezența slujitorilor și robilor negri numiți „harapi": „Să se știe că cei mai mulți din slujitorii domnilor și ai dregătorilor țării sînt din țara noastră și din Egipt; sînt musulmani și creștini. Ei au mulți robi negri și sînt numiți *arapides*, adică arabi" [11]. Această remarcă ne lămurește numele unui personaj celebru al povestirilor lui Ion Creangă: *Harap alb*. Cînd Spînul îl robește pe fiul împăratului îi dă acest nume curios care în interpretarea permisă de observația lui Paul din Alep înseamnă „negrul alb" sau „robul alb", ceea ce exprimă condiția paradoxală a eroului povestirii [12].

Oaspeții sirieni de la 1652-1658 au părăsit Moldova cu sentimentul că lasă în urma lor o țară creștină de opulență și libertate ce nu exista alta în Imperiul otoman. Călătorind pe Dunăre între Galați (Moldova) și Chilia (Dobrogea, supusă Porții), Paul notează cu tristețe: „Am trecut printr-un loc numit Ceatol, unde începe despărțirea brațelor Dunării ...De la locul pomenit în urmă am plecat către cetatea Chilia, unde am

---

8. *Op. cit.*, p. 242.
9. *Ibidem*, p. 244.
10. *Ibidem*, p. 245.
11. *Ibidem*, p. 122.
12. Cf. și studiile noastre *L'Afrique dans la culture roumaine ancienne*, în „Bulletin de la Commission nationale roumaine pour l'UNESCO", 1963, nr. 1-2, p. 10-11 și *Sources byzantines et orientales concernant les Roumains*, în „Revue des études sud-est européennes", 16 (1978), no. 2, p. 311.

auzit *ezanul*, sau chemarea mahomedanilor la rugăciune. *Erau aproape șase ani de cînd nu o mai auzisem, ci numai clopotele*" (subl. ns.) [13].

Cartea lui Paul din Alep, atît de caldă, atît de prețioasă prin informația ei, un adevărat dar făcut poporului român și culturii sale, merita răspunsul potrivit, un dar românesc de aceeași — poate de și mai mare — valoare. A fost *Mărturisirea ortodoxă* de credință a Bisericii Răsăritului, adoptată în Sinodul de la Iași din 1642, inspirat și condus de marele ierarh și cărturar român Petru Movilă, mitropolit al Kievului și înnoitor al vieții spirituale ucrainiene și rusești, întemeietorul Academiei din Kiev. Hristodul, episcop de Gaza și Ramla, a tradus în arabă acest îndreptar al credinței în 1675. Copii ale tălmăcirii sale se păstrează în Biblioteca Vaticana din Roma, la Alep, la Damasc și ele sînt menționate ca un însemnat moment în istoria literaturii arabe creștine [14].

Cîteva decenii mai tîrziu se va împlini un alt fapt de cultură care marchează o piatră albă în relațiile românești și moldovene cu Orientul Apropiat: traducerea în limba arabă a primei cărți a principelui Dimitrie Cantemir: *Divanul sau gîlceava înțeleptului cu lumea sau Giudețul sufletului cu trupul*. Tălmăcirea a fost datorată lui Athanasios Debbas, fost (și viitor) patriarh al Antiohiei, pe atunci oaspete al Curții lui Constantin Vodă Brîncoveanu, la București. Cărturarul sirian era la curent cu raporturile dintre Cantemirești și Brîncoveni; așadar, a crezut că este mai bine să nu menționeze și titlul traducerii sale, *Salah al — hakim wa fasad al — 'alam ad — damim* (Chiverniseala Înțeleptului și ticăloșia preadeșertei lumi), numele autorului. Într-adevăr, în toate cele 11 manuscrise pe care le-am identificat în 1970 în bibliotecile din Paris, Roma, Beirut, Dair as — Suwair, Sarfeh (Liban) și Alep, numele lui Cantemir este absent. Circulînd ca operă anonimă *Divanul* a fost atribuit de reputați specialiști ai literaturii arabe creștine Sfîntului Vasile cel Mare sau lui Debbas însuși [15], fapt măgulitor dar, în același timp, profund nedrept pentru cărturarul român, care pînă la sfîrșitul vieții sale a ignorat traducerea primei sale scrieri în limba arabă. Cele 11 copii manuscrise păstrate (dar cîte altele se vor fi pierdut!) mărturisesc îndeajuns despre dorința arabilor creștini din Orientul Apropiat de a citi opera cărturarului moldovean. Ea zidea o punte intelectuală nu numai între culturile românească și arabă, dar prin informația vastă a principelui Cantemir, transferurile erau mult mai ample, mult mai complexe. *Divanul* era produsul unor lecturi în care se întîlneau, alături de *Biblie* și de Părinții Bisericii Răsăritului, autorități ale gîndirii antice greco-latine ale teologiei medievale apusene, umaniști ca Erasm din Rotterdam, pînă și autori unitarieni din secolul al XVII-lea ca Andrea Wissowatius. Prin opera lui Cantemir ei intrau pentru prima oară în orizontul cultural al intelectualilor din Orientul Apropiat.

Traducerea *Divanului* avea să fie continuată prin numeroase alte transferuri intelectuale românești (muntene sau moldovene) către cărturarii de aceeași educație, credință, idealuri din Orientul Apropiat. Am

13. *Călători străini*, vol. VI, p. 283,

14. Georg Graf, *op. cit.*, III, Bd., p. 122.

15. *Ibidem*, p. 131-132: „Ein philosophisch — ethisches Werk in drei Teilen, das Basilius dem Grossen zugeschrieben wird"; J. Nasrallah, *Catalogue des manuscrits du Liban*, vol. III, Beyrouth, 1963, p. 394.

evocat o parte din aceste fapte de cultură cu alt prilej [16]. Ultimul pe care îl menționam era lucrarea lui Alexandru Sturdza, cărturar moldovean cu mari rosturi în viața intelectuală și politică a Rusiei secolului al XIX-lea. *Despre cele două calendare* trecerea de la stilul iulian la cel gregorian, problemă care a agitat atît de tare comunitățile creștine pe vremea lui. Pentru potolirea animozităților și înțelepțirea credincioșilor, un cărturar din Cairo a crezut că trebuie să apeleze la un autor moldovean.

Transferul de scrieri românești în literatura creștină arabă despre care nu s-a știut nimic pînă în ultimul pătrar de secol, este, credem, convingător în ce privește importanța legăturilor culturale românești cu Orientul Apropiat și contribuția Moldovei la aceste legături. Să adăugăm încă două fapte: înființarea la Iași, în 1746, a unei tiparnițe de limba arabă la rugămintea patriarhului Silvestru al Antiohiei și din dărnicia lui Constantin Mavrocordat, pe atunci principe al Moldovei [17]. Important este faptul că în această tipografie, transferată ulterior la București, au lucrat și doi meșteri din Liban (Mihai Bazzi din Tripoli și diaconul Girgis din Alep), ceea ce adaugă argumentelor privind rolul culturii românești în introducerea meșteșugului tiparului în cultura arabă [18]. Al doilea fapt: în Academia domnească din Iași se predau la mijlocul secolului al XVIII-lea cursuri de limbă arabă a cărei cunoaștere, deci, părea necesară pentru formarea tinerilor meniți să ocupe funcții în viața politică sau bisericească din Moldova, Țara Românească sau din Balcani, atît de legate cu Mediterana Orientală [19].

Această scurtă evocare fixează doar cîteva puncte de reper în geografia spirituală românească, amplificată prin strădaniile cărturarilor moldoveni, prin dărnicia voievozilor, ierarhilor și așezămintelor din Moldova. Viziunea mai veche despre o iradiere culturală românească mărginită la Balcani, Mediterana și Bosfor trebuie înlocuită, deci, cu imaginea reală, care cuprinde și Orientul Apropiat pînă pe înălțimile Muntelui Sinai, pînă în nordul Egiptului și în deșertul siro-mesopotamian.

Prin fiecare nouă incursiune în trecutul spiritualității românești, ca și în cercetarea aceasta, privind legăturile Moldovei cu Levantul, ne supunem judecății cronicarului: „Sînt și în Moldova oameni!“.

De secole, acești admirabili oameni din neamul nostru au durat, *prin* și *peste* pămîntul lor, o punte de lumină între Europa și Asia.

Dr. Virgil CÂNDEA

---

16. V. studiul nostru *Sources grecques, et roumaines dans les bibliothèques du Proche-Orient*, în „AIESEE Bulletin“, 8 (1970, nr. 1-2, p. 66-78.

17. Vezi studiul nostru, *Une politique culturalle commune roumano-arabe au début du XVIII-e siècle*, în „AJESEE Bulletin“, 3 (1965), p. 51-56. Dar sprijinul, prin tipar oferit de români comunităților creștine din Orientul Apropiat, era mai vechi cu mai bine de un secol: *Decretul Patriarhului Partenie* a fost publicat la Iași, în 1642, iar cea dintîi tiparniță a Patriarhiei Ierusalimului a fost înființată la Mănăstirea Cetățuia în 1680.

18. Argumentele, în art. cit., și în paginile pe care le-am publicat în volumul *Le livre et le Liban*, Paris, 1982, p. 89-99.

19. „În a doua sa domnie moldoveană (1741-1743), Constantin Mavrocordat a adăugat studiul limbilor latină și arabă, «ca să se afle oameni învățați și în pămîntul nostru», cum se consemna în documentul care invita pe cei doritori să-și dea copii la învățătură“ (Gh. Platon, V. Cristian, [rad.], *Istoria Universității din Iași*, Iași, 1985, p. 17).

VECHIMEA ȘI NEATÎRNAREA MITROPOLIEI MOLDOVEI ÎN EPOCA ÎNFĂPTUIRII UNIRII DIN 1859

La jumătatea secolului trecut, într-o epocă de afirmare plenară a aspirațiilor noastre seculare de libertate, de înfăptuire a unității naționale și dobîndire a dreptății pentru cei mulți și năpăstuiți, în acea epocă de eforturi eroice pentru înfăptuirea Unirii Principatelor, un argument puternic în sprijinul realizării nobilelor idealuri ale poporului a fost cel al vechimii și neatîrnării Bisericii Moldovei, a Bisericii românești de la est de Carpați.

În atmosfera de tensiune și frămîntări din etapa premergătoare istoricei zile de 24 Ianuarie 1859, o etapă de dramatice confruntări între partizanii devotați ai Unirii și antiunioniștii declarați, activi în mod vizibil sau acționînd din umbră, pentru a se putea hotări măsurile spre îndeplinirea actului epocal al Unirii Principatelor, Moldova și Muntenia, au fost necesare atît acțiuni directe cît și intervenții de natură tactică în luptele politice — nu mai puțin tratative diplomatice —, implicînd un întreg arsenal de argumente, de la cele naționale, social-economice, istorice și politice, la cele de ordin cultural-spiritual, polemice precum și apologetice bisericești. *Între aceste argumente, o pondere de netăgăduită însemnătate și semnificație în finalizarea eforturilor pentru o izbîndă deplină s-a dovedit a avea și argumentul vechimii și neatîrnării Mitropoliei Moldovei și Sucevei, deci a însăși Bisericii noastre Ortodoxe din această parte a țării.*

Argumentul vechimii și neatîrnării bisericești și-a dovedit importanța mai ales atunci cînd, urmărindu-și scopurile, antiunioniștii au întreprins o campanie pătimașă, violentă, pentru a anihila acțiunea energică a celor mai fermi apărători ai Unirii din cadrul Bisericii Moldovene, aceasta avînd în frunte pe vrednicul Mitropolit Sofronie Miclescu, ierarhul patriot și plin de demnitate. Manevrele antiunioniștilor urmăreau să elimine din luptă pe ierarhi, pe arhimandriți, pe clericii monahi sau de enorie, cu toții unioniști militanți, avînd o influență puternică și de temut asupra straturilor largi ale alegătorilor și asupra deputaților care urmau să-i reprezinte în Adunarea Ad-hoc.

Dacă nu au lipsit argumentele, nu au lipsit nici forțele implicate pentru înfăptuirea actului epocal din istoricul Ianuarie 1859, iar acest act, care a consolidat temelia unității naționale, consfințind triumful unității de voință a poporului, a deschis calea spre noi împliniri — expresie a legităților istorice în spiritul cărora s-au configurat evenimentele, într-o succesiune și conexiune demonstrînd legimitatea aspirațiilor națiunii și integrîndu-se deplin în acestea —, acele împliniri pentru care a slujit și a luptat cu statornicie și loialitate Biserica noastră alături de popor: Dobîndirea Independenței de stat a României, în 1877; Recunoașterea deplinei Autocefalii a Bisericii Ortodoxe Române, în 1885; Marea Unire, din 1918 și crearea statului național unitar; Ridicarea Bisericii Ortodoxe Române la rang de Patriarhie, în 1925.

★

Încă din etapa organizării statale, în Evul Mediu, Țările Române au știut să-și păstreze autonomia politică și au știut să-și apere și să-și păstreze autonomia, neatîrnarea bisericească, prin puterile proprii, procedînd cu fermitate, dar și pe căi diplomatice — cînd împrejurările au cerut-o —, mai ales față de oricare încercări arbitrare ale Patriarhiei de Constantinopol. În situații de încordare deosebită, cînd era amenințată însăși autonomia Bisericii noastre, se țineau sinoade locale și adunări naționale, s-au făcut simțite proteste energice împotriva oricăror imixtiuni străine, încercări de încălcare sau de nesocotire a drepturilor firești de autocefalie bisericească [1].

La mijlocul secolului trecut, problema Unirii Principatelor era o cerință vitală, era cauza națională acută a poporului român [2]. Voința energică și neabătută a poporului a făcut să triumfe această cauză, prin luptă solidară și perseverentă, printr-o împotrivire fermă la acțiunile ostile ale antiunioniștilor. Integrați în lupta poporului, susținută prin unitatea de cuget, de voință și de faptă, se aflau și slujitorii Bisericii noastre Ortodoxe din Moldova, în primele rînduri găsindu-se, în neistovită veghe și prin faptă hotărîtă, Mitropolitul Sofronie Miclescu, frații Scriban, Calinic Miclescu, Melchisedec Ștefănescu și alții, însuflețiți de același sfînt ideal — Unirea.

Aflat la cîrma Mitropoliei Moldovei încă din anul 1851, Sofronie Miclescu și-a dovedit în chip nedesmințit spiritul său de jertfelnicie, aflîndu-se mereu, neobosit, în mijlocul păstoriților săi, avînd drept principiu în slujirea pe care o desfășura : „*Unde-i turma, acolo-i și păstorul*“. Înțeleptul ierarh avea destoinicia, tactul și priceperea, harul de a-și apropia colaboratori devotați, care i-au înțeles intențiile generoase, inițiativele patriotice nobile, l-au sprijinit cu însuflețire și sinceritate în toate marile acțiuni care implicau Biserica întru apărarea intereselor țării. Știa să se facă ascultat de sfetnicii săi apropiați, cum și de toți luptătorii fruntași pentru Unire, din Iași dar și din toată Moldova, bucurîndu-se de prețuirea românilor din celelalte ținuturi ale Patriei comune.

Este bine știut faptul că pentru înfăptuirea Unirii Principatelor din 1859, lupta a fost deosebit de încleștată în Iași, dar nu mai puțin în toată Moldova, înțelegînd, firește, și Bucovina.

La Iași — de altminteri ca și la București, de o parte și alta manifestîndu-se aprobarea deplină și tot sprijinul posibil atunci din partea Bisericii noastre Ortodoxe din Transilvania —, în preajma anului 1859, Biserica a pus pe altarul Patriei „tot ce era la dispoziția ei, ca prin aceasta să contribuie și să asigure reușita unei chestiuni atît de importante pentru viitorul neamului românesc. Și, spre onoarea Bisericii Moldovene, în Mitropolitul de atunci al Moldovei, Sofronie Miclescu, ideea Unirii găsi un susținător călduros“ [3]. În fața manevrelor separatiștilor, ale tuturor antiunioniștilor, Mitropolitul Sofronie era considerat

---

1. *Act Sinodal care cuprinde Autocefalia Bisericii Ortodoxe Române și relațiile ei cu Patriarhia din Constantinopol*, în „Biserica Ortodoxă Română“ (= B.O.R.), VI (1882), nr. 12, p. 748 (vezi și XCIII (1975), nr. 11-12, p. 1343).

2. *Acte și Documente relative la Istoria Renașterii României*, vol. IV, București, 1889, p. 40.

3. Nicolae Dobrescu, *Studii de Istoria Bisericii Române Contemporane. I, Istoria Bisericii din România (1850-1895)*, București, 1905 p. 82-83.

„o serioasă piedică" pentru ducerea la capăt a proiectelor acelora. Nu s-au lăsat atunci așteptate prea mult reacțiile ostile ale antiunioniștilor, care urmăreau interese înguste, egoiste, străine de interesele legitime ale Patriei.

Diplomați străini aflați atunci la Iași, ca reprezentanți ai Puterilor europene, comunicau în țările lor — în martie-aprilie 1857 — că Mitropolitul Sofronie Miclescu, din cauza opiniilor sale favorabile Unirii, este ținta „a mii de jigniri" din partea guvernului separatist — cum se putea citi în corespondența și raportele diplomatice ale lui Victor Place către guvernul francez. Dar, în pofida tuturor atitudinilor ostile și ofenselor ce i-au fost adresate, Mitropolitul Sofronie îndemna pe toți clericii să fie atașați idealului Unirii, să-și îndeplinească îndatoririle cetățenești și patriotice fără șovăire, să reziste cu bărbăție, punîndu-și toată nădejdea în ajutorul lui Dumnezeu, să sprijine din toate puterile inițiativele și acțiunile unioniste. *Frații Scriban* — Arhiereul Filaret și Arhimandritul Neofit —, distinși cărturari și preoți neînfricați, vrednici ucenici ai înaltului ierarh, îl urmau în totul cu credincioșie, erau puntea de legătură cu straturile largi ale poporului dreptcredincios și iubitor de glia strămoșească, de trecutul său istoric. Frații Scriban nu precupețeau nici un efort întru slujirea cauzei sacre a poporului, păstrau raporturi strînse cu slujitorii bisericești, cu viețuitorii mănăstirilor, pentru a menține atmosfera efervescentă a Unirii [4]

Mitropolitul Moldovei Sofronie Miclescu a ascutat din adîncul conștiinței sale imperativul căruia fiecare român trebuia atunci să-i răspundă, s-a pătruns de importanța datoriei sale și de sfințenia cauzei pe care o slujea. El a înțeles că dacă boierii, despre care știa că altădată, în timpurile vechi, erau în cea mai mare parte a lor alături de bravii voievozi ziditori și apărători de țară, precum și „corporațiile" — breslele meșteșugărești —, ca și țăranii, păreau dezorientați și neajutorați în străduința de a-și exprima voința, era de datoria sa, a șefului Bisericii Moldovei, să ridice glasul, pentru că aceasta era chemarea vremii și acesta îi era rolul în contextul acelei vremi, pentru că — pe de altă parte — nu persoana sa, ci însăși înalta demnitate eclesiastică pe care o avea nu era respectată. Ca președinte desemnat al Adunării Ad-hoc și fiind răspunzător, în această calitate, de sinceritatea și de libertatea deciziilor care se pregăteau, îi revenea îndatorirea de a protesta împotriva oricărui abuz și împotriva oricărei mistificări... Și-a spus cuvîntul „cu o forță, o măsură și o luciditate demne de un șef al Bisericii. În vocea lui era strigătul unui întreg popor oprimat și ultragiat, în ciuda garanțiilor pe care Europa întreagă i le-a dat, și acest strigăt era cu atît mai mișcător cu cît era scos de un ierarh pe care-l copleșea vîrsta, dar pe care primejdia ce amenința poporul l-a reînsufletit" — spunea depeșa lui Victor Place, acest mare și devotat prieten al poporului român, depeșă adresată contelui Walewski, la 26 mai/7 iunie 1857 [5]).

*

Corespunzător vechilor noastre tradiții, mitropoliții din Principate erau președinții Adunărilor țării. Pentru Adunările Ad-hoc și pentru Adunările Elective, erau prevederi anume, pentru ca mitropoliții în

---

4. Vezi C. Erbiceanu, *Note asupra Istoriei bisericești a românilor pentru secolul al XIX-lea*, în „B.O.R.", XXIX (1905), nr. 9, p. 982.

5. După depeșa lui Victor Place către contele Walewski, din 26 mai/7 iunie 1857, în *Acte și Documente...*, IV, p. 749-750.

scaun să le prezideze. Tratatul de la Paris — cunoscuta Conveție —, respectînd tradiția, conferea mitropoliților de la Iași și București președinția Adunărilor Ad-hoc. Firmanul pentru convocarea Adunărilor Ad-hoc s-a adoptat la Constantinopol la începutul lunii ianuarie 1857. Între altele, cuprindea prevederea, limpede formulată, ca președintele fiecărei Adunări Ad-hoc — din Moldova și Muntenia — să fie mitropolitul țării respective. Consulul general al Austriei la Iași, Oscar von Gödel Lannoy, raporta îndată după apariția firmanului, către ministrul de externe al Austriei că, odată cu apariția firmanului menționat, deveneau tot mai evidente tendințele unioniste ale Mitropolitului Sofronie Miclescu, înconjurat și de rudele sale, aflate de asemenea în fruntea unioniștilor și de frații Scriban, cu care conlucrase de fapt, pentru Unire, și pînă la această dată [6].

Deși documentele trimise de separatiști la Constantinopol se considerau a fi secrete, Gödel Lannoy scria la 24 martie/5 aprilie 1857, într-o corespondență la Viena că, fiind foarte important ca mitropolitul să fie neutralizat în acțiunile sale favorabile unioniștilor, s-au luat măsuri serioase în acest sens de partida separatiștilor. Menționa că s-a trimis la Poarta otomană „o delatare" — se recunoștea, așadar că era vorba de un denunț în toată puterea cuvîntului ! — privind persoana chiriarhului Moldovei, precum și un „model" de dojană separatistă. Prin acestea trebuia influențată în chip convingător Patriarhia ecumenică, spre a lua drastice măsuri împotriva Mitropolitului Sofronie, care se preocupa, în chip nepermis și intolerabil de mult, de probleme cu caracter politic, ceea ce, în concepția lor, nu era deloc compatibil cu demnitatea și misiunea sa bisericească, își depășea atribuțiile și constituia fermentul periculos care întreținea atmosfera fierbinte, prounionistă.

La începutul lunii mai 1857, capuchehaia Moldovei la Constantinopol, Fotiade, fiind întrebat de Ambasada franceză din această capitală despre problemele de la Iași, a răspuns: „Caimacanul avea în mîini deja probe reale despre ilegalitățile și purtarea necanonică a mitropolitului contra guvernului și că a referit Porții, care a hotărît să-i facă mustrare prin patriarh. Ceea ce patriarhul a și făcut"... [7]. De fapt, el redactase și — mai exact — semnase o scrisoare către Mitropolitul Sofronie Miclescu, scrisoare de mustrare și amenințare de „mutare". Dar, credem, rămîne de reflectat asupra opiniei și aprecierii patriarhului ecumenic, asupra realei sale opinii și aprecieri, pentru că, în fapt, el nu a luat o asemenea măsură, printr-o discretă recunoștere a limitelor puterii sale asupra unui ierarh aparținînd altei Biserici Ortodoxe — ceea ce denotă că din locul pe care se afla în cadrul Ortodoxiei, nu ignora totuși *dreptul Mitropoliei Țării Moldovei la autonomie și legitimitatea neatîrnării ei*. Faptul că își îngăduise să adreseze o mustrare nu implica și dreptul său de a lua o decizie. Lucrurile rămîneau însă destul de complicate.

În legătură cu scrisoarea pe care Patriarhul ecumenic o trimitea Mitropolitului Sofronie [8] spre atragerea atenției și mustrare, într-o depeșă expediată din Iași — la 18/30 mai 1857 — consulul Franței, Victor Piace, comunica lui Alexandru Walewski, ministrul Afacerilor Externe

---

6. *Documente privind Unirea Principatelor. II, Rapoartele Consulatului Austriei din Iași (1856-1859)*, Culegerea documentelor, Introducere, Rezumate și Note de Dan Berindei, București, 1959, p. 81-82.

7. C. Erbiceanu, *Note asupra Istoriei...*, p. 982.

ai Franței, Președinte al Congresului de la Paris, că Turcia se pretează la folosirea tuturor mijloacelor, inclusiv „armele bisericești", pentru a împiedica exprimarea adevăratei voințe a poporului din Principate: „Posedăm dovada și într-o scrisoare trimisă Mitropolitului Moldovei de Patriarhul grec al Constantinopolului". Era fapt remarcat și de alți diplomați de profesie că Turcia folosea la acea dată toate mijloacele pentru a falsifica adevărul asupra situației din Principatele Române și pentru a împiedica libera expresie a dorințelor și voinței de unire a poporului român. Dar nu este mai puțin important faptul că i se oferea prilejul de a exercita presiuni, prin instigarea tot mai înverșunată din partea antiunioniștilor. În acest context, Turcia se implică tot mai mult în situația din Țările Române în epoca pregătirii Unirii, fără a evita să se folosească și de aspecte ale vieții bisericești românești care, acum, prin „cazul" Mitropolitului Sofronie — ca și al altor clerici unioniști, declarați și activi —, îi oferea argumente pentru a exercita presiuni și a înfrînge eforturile de Unire a Principatelor Române.

La 22 aprilie/4 mai 1857, se știa la Iași despre sosirea scrisorii patriarhale din 19 aprilie/1 mai. Prin ministrul de Culte de atunci, scrisoarea a fost prezentată Mitropolitului Sofronie într-o manieră ofensatoare, fără sigiliu, deschisă, așadar citită anterior de către alții. Arhipăstorul Moldovei a convocat imediat pe sfetnicii și colaboratorii săi clerici, pe fruntașii unioniști mireni, dovedindu-și în egală măsură demnitatea și temeritatea. Tuturor celor convocați le-a împărtășit cele petrecute, arătînd ofensa ce i-a fost făcută și amenințările proferate la adresa sa. „Oamenii cei mai moderați și mai evlavioși au fost indignați de loviturile caimacanului, aduse *autonomiei Bisericii naționale și de rolul nedemn pe care l-a jucat în această afacere Patriarhul Constantinopolului*"[9] de atunci (subl. n.).

Din acest moment culminant al provocărilor, s-a declanșat marea acțiune de apărare a visului secular al Unirii, prin apărarea neatîrnării și autonomiei străvechi a Bisericii Moldovei.

La 26 aprilie/8 mai 1857, Dimitrie Rallet, care desigur participase la convocarea în timpul căreia s-a citit și s-a discutat, cu legitimă indignare, scrisoarea patriarhală la Mitropolia din Iași, într-o scrisoare către Comitetul unionist din Bacău, spunea: „... Mitropolitul a primit o scrisoare sfătuitoare de la Patriarh și urmează a-i răspunde cu demnitate"[10] — adică în mod consecvent și compatibil cu înalta sa autoritate și răspundere, înțelegînd că dincolo de persoana sa era lezată în integritatea drepturilor sale istorice însăși Mitropolia Moldovei, și deci trebuia apărată însăși neatîrnarea Bisericii Ortodoxe din Moldova, al cărei prestigiu nu fusese știrbit secole de-a rîndul. Acum, Mitropolitul Sofronie trebuia să ia atitudine fermă față de amestecul nejustificat al Patriarhului din Constantinopol în afacerile Bisericii noastre și ale Patriei în același timp.

---

8. Scrisoarea Patriarhului Ciril a fost publicată în același an — 1857 — în *Documents pour servir à l'histoire de l' application de l'art. 24 du Traité de Paris en Moldavie*, Londres, chez Bradbury et Evans, Whitefriars, 1857, p. 111.

9. *Memoriu asupra căimăcămiei Vogoride, din 1/13 iunie 1857*, în *Acte și Documente...*, IV, p. 833.

10. *Documente privind Unirea...*, III, *Corespondență politică (1855-1859)*, Culegerea documentelor, Studiu introductiv, Rezumate și Indice de C. C. Bodea, București, 1963, p. 243.

★

Gestul Patriarhului ecumenic avusese efectul de a stimula, o dată mai mult, energiile naționale, prounioniste, dar, în aceeași măsură, și spiritul de responsabilitate pentru prestigiul Bisericii pe care o cîrmuia — din partea înaltului ierarh moldovean. Mesajul de răspuns a fost tradus în grecește de Gh. Săulescu, acesta făcînd și o însemnare pe copia care s-a păstrat între manuscrisele sale: „Epistolă scrisă de mine după cererea Mitropolitului Moldovei, Sofronie Miclescu, acuzat prin calomnii în epoca căimăcămiei lui Vogoride, ca unionist și amenințat de Patriarhul de Constantinopol, că de nu va schimba politica sa, va fi depus“ [11].

Nu peste mult timp, pe la data de 15-20 mai/27 mai-1 iunie 1857, D. Rallet, militantul prounionist pe care l-am citat și mai înainte, scria către Ion Ghica: „Aflat-ai istoria Mitropolitului nostru, cît e de prigonit de Savfet Effendi, împreună cu Vogoridi, cum îi scrie Patriarhul, *pe care l-am combătut cumplit și după drepturile noastre istorice și după art. 413 din Regulamentul Organic?*“ [12] (subl. n.). „Combaterea“ de care vorbește Rallet a fost reală și viguroasă, avînd ca argument vechimea și neatîrnarea Mitropoliei Moldovei și Sucevei, în baza „drepturilor noastre istorice“.

Mesajul de răspuns către Patriarhul ecumenic este explicativ din necesitate, argumentează în chip precis, tocmai pentru a demonstra că prezența unei autorități sinodale locale este suficient pentru a soluționa situații strict locale și apără în același timp cu fermitate neatîrnarea Bisericii Moldovei, înțelegîndu-se și neatîrnarea Patriei, respingînd cu demnitate orice drept de amestec al Patriarhiei ecumenice în asemenea probleme. S-a răspuns „cu demnitate“ — cum se exprimase și D. Rallet în corespondența sa —, spre cinstea Bisericii moldovene și a neamului românesc. În fond, nu era vorba numai de persoana unui ierarh, de Mitropolitul Sofronie Miclescu, ci de Biserica Ortodoxă a Moldovei și, în chip firesc, de însăși demnitatea Patriei. Scrisoarea face mențiune despre „legile țării“ și despre „canoanele Bisericii Moldovei“, singure acestea avînd legitimarea de a face cercetările și constatările, de a lua decizii.

Pentru Mitropolitul Sofronie, cum și pentru toți unioniștii de la 1859, demnitatea și competența poporului român este indiscutabil egală cu cea a grecilor, cea a turcilor, a austriecilor, sau a oricărui popor, dar această competență operează cu valabilitate numai între hotarele propriului popor.

Scrisoarea Patriarhului ecumenic nu a putut avea efectul la care s-au așteptat separatiștii. Rezultatul la care nu s-au așteptat aceștia a fost că, după primirea Mesajului, *se punea imediat în lumină, cu mai multă forță și chiar de mai multe ori* — după cum vom vedea — *autonomia Bisericii Moldovei și se contesta energic dreptul Patriarhiei din Constantinopol* [13], *al Turciei, nu mai puțin al separatiștilor, de a se*

---

11. Vezi *Manuscrisul rom. nr. 774*, f. 354-355, de la Biblioteca Academiei Române-București.

12. *Documente privind Unirea...*, vol. cit., p. 264.

13. Despre lucrarea autonomă a Mitropoliilor noastre, începînd cu secolul al XIV-lea, vezi: Pr. N. Șerbănescu. *70 de ani de autocefalie a Bisericii Ortodoxe Române*, în „B.O.R.“, LXXIII (1955), nr. 11-12, p. 991.

amesteca în viața Bisericii noastre, de a frîna pe această cale eforturile îndreptățite pentru realizarea Unirii.

Scrisoarea de răspuns a Mitropolitului Sofronie Miclescu trimisă Patriarhului de la Constantinopol a fost, desigur, făcută cunoscută pentru conținutul ei de *document declarativ întru apărarea neatîrnării Bisericii.* A fost astfel cunoscută și de diplomații străini din Iași, București, dar și de la Constantinopol, mai ales de către cei care sprijineau lupta noastră pentru Unire. La un moment dat, însuși reprezentantul Rusiei în Comisia de informare a Puterilor europene de la București, Basily Constantin, solicita să fie pus la curent, cît mai detaliat, cu întreaga problemă, spre a putea fi de folos: „Porunciți-mi — scria el Mitropolitului Sofronie — cu slobozenie în cele ce voi putea fi folositor intereselor Bisericii și tronului Înalt Prea Sfinției Voastre, sau cel puțin povățuiți-mă și dați-mi cunoștințele necesare, pe care le socotiți trebuincioase în împrejurările de față a Patriei Voastre și a Bisericii..." [14].

În același timp *s-au alcătuit și s-au înmînat celor în drept materiale documentare care vorbeau direct despre vechimea și neatîrnarea Bisericii Moldovei.* Neofit Scriban, pe atunci arhimandrit, credincios colaborator al Mitropolitului Sofronie Miclescu și unul dintre cei mai convinși luptători pentru Unire, scria peste un număr de ani: ... „Noi am susținut independența Bisericii naționale în 1857. Actul Patriarhului Ciril, din 19 aprilie/1 mai 1857 a fost în mîinile noastre, și noi i-am răspuns deîndată, punînd înaintea diplomației drepturile imprescriptibile de neatîrnare a Bisericii Moldovei, după care Patriarhul a trebuit să tacă" [15] — tăcere explicabilă și elocventă.

Cu binecuvîntarea Mitropolitului Sofronie Miclescu și în același timp cu știrea unioniștilor, avînd aprobarea lor deplină, *Neofit Scriban a scris două lucrări-documente, de o mare însemnătate și semnificație: „Dovezi despre autocefalia sau neatîrnarea Mitropoliei Moldovei"* și *„Scurtă istorisire și hronologie despre Mitropolia Moldovei"* [16] — ambele meritînd o examinare atentă, în lumina subiectului pe care îl urmărim.

În prima lucrare, *Dovezi despre autocefalia...*, text care a fost înmînat — în manuscris — diplomaților străini care trebuia să cunoască toate problemele ce se implicau în obiectivele Unirii Principatelor, Neofit Scriban prezintă șapte argumente pentru neatîrnarea Bisericii din Moldova:

1. În primele veacuri creștine, Mitropolitul autocefal din Tomis (Constanța dobrogeană de astăzi), capitala Sciției Mici, administra bisericește și toată Moldova de mai tîrziu [17];

2. Împăratul Bizanțului Ioan (numit Manuil) Paleologul a întărit mitropolitului Moldovei dreptul de neatîrnare. Neofit Scriban atrage atenția asupra unei realități istorice incontestabile: în timp ce era în curs de organizare Biserica Moldovei în secolele XIV-XV, s-a pus chiar

---

14. Scrisoare din 25 martie/6 aprilie 1857 (vezi *Acte și Documente...*, IV, p. 253-254).

15. *Apologia Prea Sfințitului Arhiereu D. D. Scriban*, București, 1867.

16. Vezi C. Erbiceanu, *Viața și activitatea răposatului profesor și arhiereu Neofit Scriban, Episcop de Edessa*, în „B.O.R.", XII (1888), nr. 6 — urmare din nr. 5 —, p 406.

17. În secolul al XIV-lea, la Mitropoliile de la Argeș și Suceava erau „strămutați" ierarhi de prestigiu: Iachint de la Vicina și Iosif Mușat de la Cetatea Albă.

ca problemă de stat și independența Bisericii — așa cum s-a întîmplat la timpul oportun și în alte țări ortodoxe, ca Bulgaria și Serbia. Date fiind condițiile interne și externe cuvenite, împăratul bizantin Ioan Paleologul a fost de acord întru totul cu ideea autocefaliei Mitropoliei Moldovei, care apărea subînțeleasă. De altminteri, vechimea și neatîrnarea Mitropoliei Moldovei a fost „ca o pîrgă a istoriei și culturii Moldovei de odinioară, a acelei Moldove care a strălucit întotdeauna prin fapte, prin valori și creații rămase enigme pentru mulți“ [18].

Neofit Scriban punea în evidență și faptul că pe dreptul legitim, străvechi, de neatîrnare s-au întemeiat și hotărîrile Sinodului Bisericii Moldovei ținut la Iași în anul 1752;

3. *Îndreptarea legii*, tipărită la Tîrgoviște în 1652, este un document de mare însemnătate, între altele arătînd că Mitropolia Moldovei nu atîrnă nici de Patriarhul de Constantinopol și nici de Ohrida;

4. Dimitrie Cantemir, savantul domnitor care avea o profundă cunoaștere a istoriei patriei, pînă în vechile timpuri ale închegării poporului daco-roman, în *Descriptio Moldaviae* arată limpede că mitropolitul Moldovei a fost totdeauna neatîrnat de Patriarhia ecumenică și numai după alegerea și hirotonia lui de către arhiereii localnici, după întărirea alegerii de către domnitor și instalarea în scaunul Mitropoliei făcea cunoscut despre aceasta și Patriarhului ecumenic, totul reprezentînd un protocol tradițional. Neofit Scriban dă un citat din *Descriptio-Moldaviae: „Mitropolia Moldovei are cu totul osebită cinste la Biserica Răsăritului“* (subl. n.) — prezentînd mai departe — ‚care (cinste) alți mitropoliți nu au și măcar că nu are nume de patriarh, dar nu este supus nici la unii [19];

5. Neofit Scriban menționează un firman al Sultanului care, pe temeiul vechilor privilegii, întărește ca Patriarhul de Constantinopol să nu aibă nici o putere asupra Mitropolitului Moldovei (după *Uricariu*, partea a III-a, Iași 1853 — care repetă cele spuse de Dimitrie Cantemir);

6. Analele țării dovedesc că Mitropolitul a fost totdeauna președintele Adunării obștești și a celei bisericești, fără să fi existat vreo abatere de la această rînduială statornicită; nici un act, chiar pentru reglementarea treburilor bisericești nu se vedea supus la întărirea de către Patriarh, ci numai de către domnitorul țării;

7. Încheindu-și argumentarea, Neofit Scriban arăta că pe temeiul unor asemenea drepturi *ab-antiquo*, *Regulamentul Organic* a întărit drepturile Mitropolitului, cu sublinirea că numai după alegerea lui era anunțat și Patriarhul Constantinopolului, ceea ce nu înseamnă decît o comunicare cu caracter protocolar, înștiințîndu-se astfel Biserica Răsăritului că un nou arhiereu, Mitropolit al Moldovei, a intrat în rîndurile de Dumnezeu rînduiților ierarhi ai Ortodoxie, întru împreună-lucrare pentru slava Sfintei Biserici. *Regulamentul Organic*, la capitolul *despre Clerul Moldovei, nu are nici o prevedere prin care s-ar indica supunerea Mitropolitului nostru jurisdicției sau judecății Patriarhului din Constantinopol.*

---

18. Pr. prof. Liviu Stan, *Pravila lui Alexandru cel Bun și vechea autocefalie a Mitropoliei Moldovei*, în „M.M.S.“, XXXVI (1960), nr. 3-4, p. 198-199 și 213.

19. Mihai Eminescu scria că scaunul Întîistătătorului Bisericii Moldovei era, în vechime, în rang și neatîrnare egal cu patriarhii (M. Eminescu, *„Icoane vechi și nouă“*, București, 1974, p. 93).

La sfîrșitul expunerii acestor șapte puncte despre neatîrnarea Bisericii noastre, Neofit Scriban conchidea :

„*Acestea deci sînt drepturile Autocefaliei Mitropoliei Moldovei, neconteste de veacuri;* însă cu părere de rău vedem că, în împrejurările de față, care au a hotărî soarta țărilor, Patriarhul de Constantinopol se face unealtă pentru apăsarea acelor ierarhi și a țării, care cu averile ei a sprijinit tot clerul de Răsărit, îmbogățindu-l...“ [20]. Un adevăr istoric deosebit de grăitor și demonstrat în sute de pagini, implicînd nenumărate fapte și mărturii, se cuprinde în această concisă și amară frază a neobositului și neînfricatului cleric moldovean, luptător devotat pentru înfăptuirea visului Unirii Principatelor! ...Era și este greu de admis că Patriarhul de atunci al Constantinopolului nu cunoștea rolul pe care îl îndeplinise Biserica Ortodoxă a românilor, cu deosebire din Moldova și Țara Românească, în viața atît de zbuciumată a popoarelor ortodoxe răsăritene, mai ales a celor din Sudul Dunării, secole la rînd voievozii și ierarhii români fiind sprijinitorii cei mai zeloși ai fraților prigoniți, ctitorind acolo sfinte locașuri, înzestrîndu-le cu odoare scumpe, îngrijindu-se de buna lor chivernisire, dăruindu-le cărți de cult și de învățătură necesară sfintelor slujbe, adăpostind pe ospitalierul pămînt românesc pe cei forțați să-și părăsească locurile de baștină din pricina credinței lor, păstrîndu-se cele mai bune relații de colaborare — și, oricînd a fost necesar, și de sprijin — între slujitorii bisericești din acele părți și cei din Țările Române. Este greu de crezut că Patriarhul de la Constantinopol nu avea cunoștință despre opiniile predecesorilor săi asupra rolului Bisericii românilor în Ortodoxia răsăriteană și asupra sprijinului larg acordat de voievozii români chiar Patriarhiei de Constantinopol. Astfel, unul dintre înaintașii săi în scaunul ecumenic, Partenie al II-lea, spunea despre voievodul Moldovei Vasile Lupu: „Dacă n-ar fi grăbit prealuminatul, cucernicul și iubitorul de Hristos domn, *binefăcătorul și ajutorul Patriarhiei noastre, D. d. Vasile Voievod, și dacă n-ar fi plătit el o dată și de două ori datoria noastră patriarhicească..., apoi Patriarhia noastră s-ar fi nimicit pe viitor și n-ar fi mai putut să fie Patriarh*“ (subl. n.).

Secole la rînd, în Țările Române existase cîrmuirea prin căpetenii proprii a Bisericii, așa cum era statornicit. Cu prilejul festivităților Semicentenarului Patriarhiei Ortodoxe Române și aniversării a 90 de ani de la recunoașterea Autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române, Prea Fericitul Patriarh Iustin — pe atunci Mitropolit al Moldovei și Sucevei — arăta că, privind spre realitatea acelor secole, se constată aceeași situație în istoria Bisericii: cîrmuirea prin căpetenii proprii, „potrivit cu vechile rînduieli canonice privitoare la organizarea Bisericii în hotarele unui neam“ — adică în hotarele unei țări“ [21], ceea ce nu era specific numai Bisericii de aici, fiindcă „năzuința Bisericilor locale de a avea cîrmuire proprie a apărut în cele mai vechi timpuri ale creștinismului“ [22], Patriarhiile surori avînd și recunoscînd un singur cîrmuitor suprem, pe Mîntuitorul Iisus Hristos.

---

20. Vezi textul în românește, însoțit de versiunea în limba franceză, în *Acte și Documente...*, IV, p. 564-567.

21. *Semicentenarul Patriarhiei Ortodoxe Române și 90 de ani de la recunoașterea autocefaliei Bisericii Ortodoxe Române. Festivitățile de la București din zilele de 1 și 2 noiembrie 1975*, în „M.M.S.“, LI (1975), nr. 9-12, p. 633.

Cînd, în luna mai 1857, documentul redactat de Neofit Scriban a început să circule în rîndurile diplomaților europeni interesați, a produs o adîncă impresie, punînd în evidență seriozitatea preocupărilor și competența incontestabilă a acestor clerici moldoveni, hotărîți să-și apere Patria și idealurile ei nobile, Biserica și drepturile ei sfinte, seculare. Astfel, într-o depeșă din 18/30 mai 1857 către Alexandre Walewski, Victor Place menționa că trimite la Paris — în copie — *Scrisoarea Patriarhului* din 19 aprilie și importanta *Notă* alcătuită de Arhimandritul Scriban, *privitoare la autocefalia Bisericii Moldovei față de Patriarhia din Constantinopol* [23].

★

Un al doilea text-document redactat de Arhimandritul Neofit Scriban și publicat la momentul oportun, prin care se afirmă, se demonstrează și se argumentează prin istoria noastră bisericească, anume prin *principiul vechimii și neatîrnării Mitropoliei Moldovei*, în sprijinul luptei pentru Unire, este *Scurtă istorisire și hronologie despre Mitropolia Moldovei* — tipărită la Paris și apărută la 18 iunie 1857. Titlul, elocvent cu prisosință fără a fi retoric, exprima cu exactitate conținutul argumentării, iar locul tipăririi nu era deloc întîmplător. Legăturile unioniștilor cu Franța și cu Parisul erau la fel de strîns ca și în epoca pașoptiștilor, aici ideile și idealurile celor de atunci, ca și ale celor de acum — în perioada luptei pentru Unire —, găseau înțelegere, aprobare și sprijin.

În „Scurta istorisire...", Neofit Scriban dezvoltă cele șapte puncte din *Notă* și prezintă mai multe aspecte ale vechimii și neatîrnării Mitropoliei Moldovei. Dînd o listă, o „hronologie" a mitropoliților de la Suceava și Iași — așa cum s-au succedat în istoria Bisericii Moldovei (cîteva date sînt inexacte, dar faptul este exterior obiectivelor pe care le avem în vedere în aceste pagini), aduce dovezi, mărturii istorice, demonstrînd faptul că Biserica Moldovei este de totdeauna autocefală și de totdeauna neatîrnată de Constantinopol [24]. Și aici argumentarea istorică se face „ab initio", amintind că la Sinoadele ecumenice au participat și episcopi din Dacia care, împreună cu toți „Sfinții Părinți" au semnat hotărîrile sinodale. Cînd, în vremea organizării statelor românești feudale independente, s-au înființat Mitropoliile noastre în Țara românească-Muntenia și în Țara românească-Moldova nu au existat motive de contestare a dreptului lor la autocîrmuire; în anul 1402, Iosif Mușat era arătat drept cel dintîi mitropolit al Moldovei, după organizarea acestui stat independent. Împăratul bizantin Ioan Paleologul cunoștea pe atunci — și implicit recunoștea — pe mitropolitul Moldovei ca neatîrnat, „aftochefalos", statornicindu-se rînduiala ca ceilalți episcopi ai țării să hirotonească pe cel „aftochefalos". Se mai arăta în scurta expunere a lui Neofit Scriban că Mitropolia Moldovei are ca patron pe Sfîntul Mare Mucenic Gheorghe Purtătorul de biruință, „care este și patronul țării Moldovei și stindardul sau steagul oștirii noastre". Neofit Scriban continua argumentarea istorică referindu-se la alte evenimente și fapte semnificative din viața țării și Bisericii Moldovene, amintind că în vre-

---

22. *Ibidem*.
23. Vezi în *Acte și Documente...*, IV, p. 602.
24. Vezi Mircea Păcurariu, *Arhiereii Neofit și Filaret Scriban*, în „M.M.S.", XXXV (1959), nr. 1-2, p. 93-94.

mea Mitropolitului Iacov I Putneanul — la 1752 — s-a ținut la Iași Sinodul [25], care a făcut act solemn, „cu afurisanie și blestem de a nu se pune mitropolit grec...". Ceva mai tîrziu, în 1786-1788, pentru Mitropolitul Leon (Gheucă) țara a protestat, iar sultanul a poruncit ca „Patriarhul de Constantinopol să nu se amestece de a numi mitropoliți greci în Moldova" [26]. În anul 1848, Mitropolitul Meletie, aflîndu-se în fruntea „dorințelor nației, a murit însoțit de cele mai sincere păreri de rău ale moldovenilor..." [27]. Referindu-se la cel care devenise atunci „omul zilei" — cum am spune astăzi —, ierarhul pe atunci controversat, datorită poziției sale ferm prounioniste, referindu-se așadar la Mitropolitul Sofronie Miclescu, Neofit Scriban îl caracterizează și îl recomandă, vrednic de toată prețuirea „prin patriotismul și religiozitatea (evlavia) sa".

În continuare, intrînd în miezul problemei, expune situația creată, subliniind legătura idestructibilă între problemele țării, ale poporului și problemele Bisericii Moldovei:

„De la un timp încoace, se încearcă a se reduce Autocefalia la o goală zicere, amestecîndu-se (Patriarhia din Constantinopol) de-a dreptul nu numai în cazuri de materie dogmatică, care întrucîtva i-ar fi competinte, dar și în atribuțiile bisericești și politicești a Mitropolitului Moldovei, în contra unor drepturi atît de legiuite, atît de antice (vechi) și necontestate de secole. Mulțumită însă Marilor puteri europene, care au garantat drepturile țărilor noastre, mulțumită subscriitorilor Tratatului de la Paris din 18 martie 1856, care, *după înlăturarea mai multor abuzuri, va nimici și pe acesta* (subl. n.), va constitua și Biserica Moldo-României în drepturile sale „ab-antiquo" autocefale".

În capitolul final — deosebit de important —, Arhimandritul Neofit Scriban insistă asupra *argumentului vechimii și neatîrnării Mitropoliei Moldovei și Sucevei, pîrghie în eforturile depuse cu perseverență neslăbită pentru înfăptuirea Unirii Principatelor Române*. Acest capitol se intitulează: „*Dovezi despre aftochefalia sau neatîrnarea Mitropoliei Moldovei*" și expune concluziv cele șapte puncte cunoscute din *Nota* precedentă, subliniind poziția fermă pe care se află slujitorii Bisericii, alături de popor, în eforturile de a-și apăra drepturile străvechi, demnitatea și independența: „Deci nu pot a nu aduce aminte totodată, că clerul și națiia română a sacrificat totul pentru religia sa, și a lepădat simpatii scumpe a consîngenilor săi, și a vărsat de multe ori sîngele fiilor săi pentru apărarea ei, a părăsit alianțe cu țări, care de le păstra astăzi poate că erau mai civilizați, mai luminați și, cine știe, dacă nu și mai fericiți! ... Și cînd cineva vede, că noi astăzi, peste deprinderile noastre seculare, înșirăm aici *aceste temeiuri pentru susținerea drepturilor Bisericii noastre și a Patriei noastre, aceasta este numai pentru că dorim din tot sufletul a fi ele respectate și neatinse*" (subl. n.).

Aceasta „Scurtă istorisire..." — un adevărat mesaj-protest prin

---

25. Vezi † Teoctist, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *În slujba Ortodoxiei românești, a năzuințelor de unitate națională și de afirmare a culturii române, Mitropolitul Iacov Putneanul (1719-1778)*, Mănăstirea Neamț, 1978, p. 46.

26. Pr. prof. dr. M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, II, București, 1981, p. 459-460.

27. În anul 1848, Mitropolitul Meletie era „în fruntea dorințelor nației" (vezi și Constantin Mosor, *Biserica Moldovei în timpul domniei lui Mihail Sturdza (1834-1849)*, în „B.O.R.", LXXXIX (1971), nr. 5-6, p. 598 și 601).

argumente — s-a trimis atunci la reprezentanții Puterilor garante [28]. Același text, concis, limpede, argumentat, „a servit de bază la Adunarea Ad-hoc pentru a declara, în puterea drepturilor, autocefalia Bisericii românilor“ [29].

★

Scrisoarea Mitropolitului Sofronie Miclescu, adresată Patriarhului de la Constantinopol și cele două documente redactate de Arhimandritul Neofit Scriban au constituit veritabile proteste întru apărarea cu demnitate și intransigentă fermitate a vechimii și neatîrnării Mitropoliei Moldovei, folosite drept pîrghii în eforturile pline de jertfelnicie depuse pentru înfăptuirea Unirii.

După ce au fost cunoscute de către Puterile europene prin reprezentanții lor și textele-argument elaborate de Neofit Scriban, „patru bandiere a patru mari Puteri au fost coborîte (la Constantinopol) pentru a satisface drepturile noastre... Patru bandiere a ambasadorilor s-au dat jos în Constantinopol; Mitropolitul Sofronie a scăpat de caterisire — care, de altfel, fusese o simplă, nedemnă și ofensatoare amenințare! —, iar alegerile separatiste a lui Vogoride s-au stricat, noi ordine au venit pentru a se face noi alegeri, în care unioniștii au triumfat“ [30].

Între alte numeroase intervenții diplomatice, luări de poziție, să reținem opiniile baronului Charles Talleyrand-Périgord, reprezentantul Franței în Comisia europeană de la București, care, într-o corespondență către Edouard Antonie Thouvenel arată că după drepturile Bisericii Moldovei și art. 413 din Regulamentul Organic, nici Poarta otomană, nici Patriarhul de la Constantinopol nu se puteau amesteca în conduita Mitropolitului de la Iași. Poarta a trebuit să țină seama de aceste realități și a trebuit să renunțe la continuarea ofenselor adresate Înaltului ierarh moldovean și la proiectata destituire.

Afirmarea puternică a drepturilor de autocefalie ale Bisericii Moldovei, precizarea că Patriarhia din Constantinopol nu avusese niciodată și nu putea avea nici atunci dreptul de a suspenda mitropoliții din Țările Române — și în cazul dat pe cel din Iași —, intervențiile energice și atît de oportune, bazate pe documentația de la Mitropolia Moldovei, ale Franței și Rusiei, nesiguranța Porții otomane asupra elementelor de acuzație împotriva Mitropolitului Sofronie, toate au determinat un alt curs al evenimentelor iar lovitura decisivă proiectată împotriva luptătorilor pentru Unire, împotriva eforturilor pentru înfăptuirea acestui sacru ideal, a eșuat, frontul solidar al unioniștilor nu a putut fi atacat și acțiunea lor patriotică a continuat pînă la izbînda din 24 Ianuarie 1859.

★

Pline de învățăminte au fost evenimentele dramatice prin care a trecut partida unionistă moldoveană pînă în vara anului 1857. Ca o necesitate vitală a Bisericii noastre, principiul neatîrnării a intrat în primplanul atenției și s-a legiferat ca deziderat, cu prioritate, și în cadrul lucrărilor Adunării Ad-hoc de la Iași, lucrări care s-au desfășurat în a

---

28. Cf. *Apologia...*, p. 35.
29. C. Erbiceanu, *Viața și activitatea răposatului profesor...*, p. 402.
30. *Apologia* cit., p. 35 și 43.

doua jumătate a anului 1857, sub înțeleapta și competenta președinție a Mitropolitului Sofronie Miclescu, ierarhul care rezistase cu demnitate și bărbăție în fața tuturor obstacolelor, denigrărilor și ofenselor. Desfășurarea în continuare a evenimentelor a urmat un curs bine determinat.

1. *Neatîrnarea Bisericii s-a dovedit a fi într-o strînsă conexiune cu neatîrnarea Patriei.* Principatele Române, în decursul timpului, aici, în Sud-Estul Europei, date fiind toate vicisitudinile pe care le-au avut de întîmpinat, au avut neatîrnarea lor, chiar față de turci. Suzeranitatea otomană a avut aici dimensiuni specifice și caracterul ei bine delimitat prin tratate, prin „Capitulații". În legătură cu acest statut special al Țărilor Române s-a manifestat neatîrnarea Bisericii noastre și a înflorit o cultură proprie.

În Adunarea Ad-hoc de la Iași, votîndu-se — mai întîi la 7 octombrie 1857 — Unirea Principatelor, s-a votat, în același timp, și „*Respectarea drepturilor Principatelor*, în toate domeniile și îndeosebi autonomia, în cuprinderea vechilor capitulațiuni.

Strînsa legătură dintre suveranitatea statului și autocefalia Bisericii era subînțeleasă și s-a putut demonstra în chip elocvent și mai tîrziu, peste două decenii cînd, la 1877, s-a declarat Independența de stat a României, iar curînd după aceea, în anul 1885, s-a putut dobîndi *recunoașterea Autocefaliei depline a Bisericii Ortodoxe Române.*

2. Adunarea Ad-hoc a Moldovei, votînd dezideratele care trebuiau avute în vedere la viitoarea organizare a țării, a hotărît, cu privire la situația Bisericii, în ședința din 4 noiembrie 1857, „*recunoașterea neatîrnării Bisericii Ortodoxe a Răsăritului din Principatele Române de orice chiriarhie*". Deputatul D. Rallet a citit mai întîi Raportul Comisiei I. însărcinat cu dezvoltarea unui șir de probleme referitoare la înființarea unei autorități sinodale a Bisericii Române, arătînd, printre altele: „Această Comisie are onoarea a supune Onoratei Adunări următorul Proiect: (...) Luînd în privire Capitulațiile încheiate între înalta Poartă și Principatele Române, care au asigurat acestor țări toate drepturile ce constituie suveranitatea statelor, iar mai ales un guvern național neatîrnat și deplina libertate de legislație, Tratatul de la Paris a garantat drepturile Principatelor. *Biserica Principatelor a fost totdeauna neatîrnată, după cum se dovedește...*". Aici, deputatul unionist citează patru puncte din *Nota* și *Scurta istorisire...*, elaborate de Arhimandritul Neofit Scriban (fără însă a-l menționa nominal — ceea ce subliniază încă mai mult valoarea textelor-document): 1) Neatîrnarea recunoscută de împăratul Ioan Paleologul; 2) *Prevederile Pravilei de la Tîrgoviște din 1652;* 3) Mărturia lui Dimitrie Cantemir și 4) Articolul 413 din Regulamentul Organic. Menționează aproape direct cele întîmplate în primăvara anului 1857: „Luînd în privire că *Patriarhii de Constantinopol și acum încă încercă a jigni neatîrnarea chiriarhilor și de multe ori a exercita chiar în cauze politice înrîuriri necuvenite asupra Mitropoliților și prin ei asupra țării* (subl. n.)..., Adunarea Ad-hoc a Moldovei rostește dorințele următoare :

1. *Recunoașterea neatîrnării Bisericii Ortodoxe a Răsăritului din Principatele Unite de orice chiriarhie, păstrîndu-se însă unitatea credinței cu Biserica ecumenică a Răsăritului în privința dogmelor.*

2. *Înființarea unei autorități sinodale centrale pentru treburile duhovnicești, canonice și disciplinare*". Subscriși: Lascăr Catargiu, Mano-

Iache Costachi, Petru Mavrogheni, Anastasie Panu, Dimitrie Rallet, Vasile Sturdza și Constantin Hurmuzachi.

Aceste propuneri și argumente se repetă în momentul cînd le aprobă Adunarea Ad-hoc, avînd în plus și punctul 3., propus în cursul dezbaterilor : „*Niciodată și în nici într-un chip mitropoliții sau episcopii țării nu vor putea fi aleși dintre străini sau dintre împămînteniți*“ [31].

În ședința Adunării Ad-hoc din 20 decembrie 1857, Comitetul clerului a prezentat un proiect prin care se arată că dorește ca la viitoarea organizare a țării să se afle între altele, ca principii de bază, și *Autocefalia Bisericii Ortodoxe Române*. Subscriși erau : Ghenadie Șendrea, locotenent de episcop la Huși, Arhiereul Filaret Scriban, Arhimandritul Neofit Scriban, Preotul D. Matcaș. Într-un amendament, Arhiereul Calinic Miclescu Hariopoleos preciza că nu mai este necesar a se reveni asupra problemei *autocefaliei*, întrucît a fost aprobată în unanimitate în ziua de 4 noiembrie, cînd s-a discutat înființarea Sinodului. Între cei care au urmat la cuvînt au fost și Arhimandritul Melchisedec Ștefănescu și Mihail Kogălniceanu. Arhimandritul Melchisedec a precizat : „...Noi, și acum, prin dorințele noastre, nu am declarat ruperea legăturilor noastre dogmatice cu Biserica Răsăritului, ci *numai voim a scăpa pe viitor de abuzuri* (subl. n.). Dorind păstrarea unității de credință, ne ferim însă, ca nu cumva, după rostirea chiar a canoanelor, sub vreun pretext nici măcar de sfințită lucrare, să pierdem slobozenia pe care ne-a dăruit-o Domnul nostru Iisus Hristos, Slobozitorul tuturor oamenilor, slobozenie la care ține așa de mult fiecare popor creștin...“ [32]. Melchisedec Ștefănescu, devenit episcop mai întîi de Dunărea de Jos și apoi de Roman, cel mai distins dintre ierarhii noștri la sfîrșitul secolului XIX, a fost desemnat de Sfîntul Sinod să redacteze documentatul act despre autocefalia Bisericii Ortodoxe Române, ca răspuns la Scrisoarea patriarhală a lui Iochim III, din 10 iulie 1882, document semnat de toți membrii Sfîntului Sinod și publicat sub titlul: *Act Sinodal care cuprinde Autocefalia Bisericii Ortodoxe Române și relațiile ei cu Patriarhia de Constantinopol*.

Dar acum, în 1857, în Adunarea Ad-hoc, deputatul Mihail Kogălniceanu a făcut propunerea în legătură cu problema Comisiei bisericești din 20 decembrie, ca *mitropoliții și episcopii să se aleagă în viitor dintre toți membrii clerului monahal*, chiar dacă cineva nu este episcop (pentru mitropolit), egumen sau arhimandrit. „Să ne întoarcem dar la libertatea pe care ne-o dau canoanele — spunea ilustrul luptător pentru Unire, de pe atunci un remarcabil cunoscător al istoriei patriei și al drepturilor ei —, să alegem pe capii Bisericii noastre din toți membrii Bisericii (...), să alegem pe cel mai demn, mai vrednic *(axios)*. Vă rog, domnilor, să vă uniți cu propunerea mea chiar în interesul *neatîrnării mitropolitului despre orice presiune din afară* (subl. n.). Înalt Prea Sfințitul Mitropolit să binevoiască a mă ierta dacă îmi voi lua îndrăzneala de a cita un fapt ce-i este personal (...). Știți toți purtarea patriotică a clerului nostru și îndeosebi a Înalt Prea Sfințitului Mitropolit, în marea luptă națională ce am susținut. Ei bine, spre a paraliza activitatea Înalt Prea Sfinției Sale, spre a-i ridica (lua) arhipăstorescul său curaj,

---

31. Vezi Procesul-verbal nr. 14, Ședința din 4 noiembrie 1857, în *Acte și Documente...*, VI, Partea I, p. 153-154 și 159-160.

32. *Ibidem*, p. 428, 430 și 435-436.

care este arma ce de către adversarii noștri s-au îndreptat? Art. 412 din Regulament, care restrînge alegerea mitropolitului între singuri episcopii eparhioți. Pe de o parte, Patriarhul de Constantinopol, contrar drepturilor Bisericii noastre, primește ordin de a adresa Mitropolitului imputări și amenințări, pentru că s-a pus *capul nației, numai spre a-i sprijini drepturile* (subl. n.). Pe de altă parte, un episcop, pe care Dumnezeu să-l pomenească (este vorba de Meletie Istrati, decedat la 31 iulie 1857 — care fusese candidatul unic al separatiștilor la scaunul de mitropolit, pentru că cel de la Roman nu putea candida, fiind numai locțiitor — Nectarie Hermeziu Sotiriupoleos, între 1856 și 1864, mare antiunionist) — candidat de mitropolit poate fără voia sa —, i se fac fel de fel de făgăduințe (...). Ei bine, propunerea mea țintește de a pune capăt la o asemenea stare de lucruri..." [33]. Această strălucită pledoarie a lui Mihail Kogălniceanu pune în evidență cu putere prețuirea înaltă de care se bucura Mitropolitul Sofronie și, alături de el, clerul moldovean unionist, hotărît să nu renunțe la principiile și la idealurile sale.

Este bine știut faptul că propunerile Comisiei bisericești din cadrul Adunării Ad-hoc a Moldovei din anul 1857 au servit „ca norme aproape la tot ce s-a făcut în a doua jumătate a secolului XIX cu privire la Biserică" [34].

* * *

Argumentul neatîrnării Bisericii din Moldova a fost exprimat în chip ferm în lupta pentru Unirea Principatelor, atunci cînd antiunioniștii au voit să scoată din lupta cea dreaptă, cu sprijinul Patriarhiei de la Constantinopol, pe cei mai vajnici apărători ai Unirii din rîndurile clerului, în frunte cu Mitropolitul Sofronie.

Așa cum am căutat să demonstrăm în aceste pagini, principiul autonomiei bisericești era considerat din multiple puncte de vedere.

O însemnătate deosebită a avut dintru început problema alegerii cîrmuitorilor Bisericii, dintre vrednicii slujitori ai Sfintelor Altare străbune.

Reflectînd asupra dreptului străvechi la alegerea cîrmuitorilor Bisericii, dintre cei care binemeritau prin viețuirea duhovnicească și slujirea devotată a lui Dumnezeu și slujirea semenilor, a poporului și a Patriei, *Prea Fericitul Patriarh Iustin* arăta că „dreptul acesta, în ochii moldovenilor, se întemeia nu numai pe obiceiul din veac, dar și pe obiceiul pămîntului, pe pravila bisericească și pe dreptate. De aceea ei au dat dovadă de mai multă hotărîre în afirmarea voinței lor de a-și alege cîrmuitorii bisericești (fără imixtiuni străine)" [35]. Dar în condițiile de „sporire a vredniciilor celor două Biserici românești, după Unirea Principatelor în 1859 într-o singură țară, s-au unit și ele într-o singură Biserică Română, care avea să se proclame apoi oficial autocefală și să-i fie recunoscut acest drept legitim și istoric" [36].

---

33. Vezi „B.O.R.", VI (1882), nr. 12, p. 738-757 și *Acte și Documente*, VI, Partea I, p. 459-460.
34. N. Dobrescu, ***op. cit.***, p. 93.
35. Vezi *Semicentenarul Patriarhiei Ortodoxe Române și 90 de ani...*, p. 635.
36. ***Ibidem*, p. 637.**

Vrednicii slujitori ai Bisericii noastre au știut atunci, la 1859, să depună statornică lucrare ferm orientată, pentru păstrarea autonomiei politice a țării, au știut deopotrivă să apere și să păstreze neatîrnarea bisericească. Ceea ce ei au înțeles cu deosebit simț de răspundere și cu luciditate, astfel putînd să acționeze în consecință, era faptul că cele două entități sfinte, *Biserica și Patria*, nu puteau fi despărțite — amestecul străin în viața bisericească fiind, de fapt, intervenție în viața internă a Patriei. *Argumentul-pîrghie, neatîrnarea eclesiastică, slujea deopotrivă Biserica, neamul, Patria.* Prin această atitudine s-au dovedit a fi la înălțimea prestigiului statornicit de veacuri în ceea ce privește devotamentul și jertfelnicia cu care și strămunii știuseră să se prezinte în fața lumii, fără a despărți năzuințele și idealurile Bisericii de năzuințele și idealurile neamului românesc.

Din complexul, solidul și inexpugnabilul arsenal de argumente și temeiuri istorice străvechi și continue în timp — la care ne-am referit — erau extrase punctele de sprijin în redactarea Răspunsului Mitropolitului Sofronie Miclescu la Scrisoarea patriarhală, precum și textele-document elaborate de Arhimandritul Neofit Scriban, *Dovezi despre autocefalia sau neatîrnarea Mitropoliei Moldovei* și *Scurtă istorisire și hronologie despre Mitropolia Moldovei.*

Afirmîndu-și drepturile sale legitime, Biserica noastră își afirma atunci personalitatea, își manifesta trăirea, simțirea și slujirea sa deplină, ortodoxă și românească. Dreptul său legitim, istoric, era acela de a nu recunoaște „nici o altă autoritate bisericească în propria ei cîrmuire — fără numai pe Mîntuitorul".

Fermitatea atitudinii întru afirmarea și manifestarea neatîrnării bisericești — expresie a demnității și prestigiului Bisericii noastre — în acea epocă, întocmai ca și mai înainte, ca și ulterior, pînă la dobîndirea rangului de Patriarhat, nu știrbea cu nimic contribuția Bisericii noastre la „întocmirea și creșterea trupului Ortodoxiei ecumenice". Toate acestea reprezintă temeiuri adînci pentru dreapta cinstire a întregului nostru trecut, de jertfelnică dăruire pentru cauza cea sfîntă a Unirii și unității neamului, prin slujirea săvîrșită de Sfînta noastră Biserică și înțelegerea deplină a chemării de a sprijini din toate puterile înfăptuirea nobilelor idealuri ale poporului.

† *NESTOR*
Mitropolitul Olteniei

CÎTEVA CONSIDERAȚII ISTORICE PRIVIND LEGĂTURILE BISERICEȘTI DINTRE MOLDOVA ȘI TRANSILVANIA

Căutînd să explice cît mai temeinic tendința și avîntul spre libertate și spre unitate națională a popoarelor, marele filosof și scriitor german J. Gaerder avea dreptate atunci cînd concepea evoluția omenirii ca pe o „geografie în mișcare". Pentru că înainte de a avea o conducere statală unitară și înainte de a avea chiar și tradiții proprii, popoarele au, ca prim factor, comun și unificator, o anumită unitate a pămîntului și a ținutului unde locuiesc, ale cărui amprente se resimt în chip firesc în creațiile lui spirituale, care sînt un fel de „arhivă vie a popoarelor respective". Așa s-a ajuns să se spună că civilizația și, în general, condițiile de viață din Egiptul de totdeauna au fost socotite ca „un dar al Nilului", iar geografi din cei mai autorizați au susținut că și România este, în primul rînd, un dar al Carpaților, al Dunării și al mării. Acest crez i-a veșnicit într-o inscripție lăsată pe țărmul Mării Negre acum mai bine de 2000 de ani unul din sfetnicii regelui Burebista, pe care tocmai de aceea îl socotea „cel mai puternic dintre regii daci", pentru că și-a asigurat controlul atît asupra munților, cît și asupra Dunării și a țărmurilor pontice.

De aceea nu-i mirare că acum 600 de ani, cînd ajunseseră să consolideze în sudul și în estul Carpaților statele lor independente, atît Mircea cel Bătrîn cît și Roman Mușatinul se intitulau „domni de la Munte pînă la Mare". Din păcate, deși vorbind aceeași limbă și avînd aceleași tradiții, Voievodatele Țării Românești și Moldovei nu s-au putut unifica politicește decît acum 134 de ani, întrucît vitregia istoriei a făcut ca locuitorii celui de al treilea voievodat, al Transilvaniei, despre care încă de acum circa 400 de ani se spunea că „încă și mai neaoși români sînt", au ajuns să fie obiect de hărțuială și de exploatare ale unor puteri statale imperialiste ori ale unor legiuiri politice și sociale nedrepte.

În realitate, ca și acel minunat țăran făgărășan, care a fost Badea Cîrțan și care își văra oile peste munți, pentru ca la întoarcere să aducă reviste și cărți românești neîncetat declarînd că „nu-i cu putință ca granița să fie în mijlocul țării", tot astfel și „oamenii pămîntului", cum i-a numit Nicolae Iorga, treceau de pe un versant al munților pe celălalt, așa cum ar face o drumeție oarecare și cum a putut constata și semnatarul acestor rînduri, atunci cînd a întîlnit într-o vară prin munții Bucovinei pe niște „moroșeni" din Borșa care mergeau „ca și strămoșii lor", „pe plai" să ajungă la Suceava, „să se închine la Sfînt", / la sfintele moaște ale Sfîntului Ioan cel Nou /. Ei știau că și de o parte și de alta a munților sînt tot români.

Căci două din cele mai vechi acte de hotărnicie, cîte s-au păstrat, cel încheiat în 1520 între Țara Românească și Transilvania și cel din 1593 dintre Moldova și orașul Bistrița din nordul Transilvaniei nu cuprind nici o numire topografică și toponimică ungurească sau săsească, ci toate sînt numai românești, așa cum certifică (pentru ultimul caz) însăși semnăturile egumenilor de la mănăstirile Moldovița, Voroneț și Humor. De aceea nu-i mirare că prin astfel de trecători de pe plaiuri (și cuvîntul „plai" înseamnă „poteca sau trecătoarea care înclină") au putut „trece" din Maramureș în Moldova nu numai „voievozi infideli"

ca Dragoș ori Bogdan, care s-au unit cu localnicii, întemeind statul independent al Moldovei, ci acest fenomen de interpenetrație și de osmoză s-a menținut și s-a generalizat în decursul vremii sub toate formele.

Pe de altă parte, configurația solului, a climei, a rețelei hidrografice și biografice a contribuit dintotdeauna la apropierea între-olaltă a locuitorilor de pe întreagă suprafața pământului românesc. Geografii nu se pot mira îndeajuns cît de armonic sînt repartizate cele trei forme de relief: 32% munte, 35% dealuri și 33% cîmpie. Rîurile sînt și ele dispuse în chip de raze, ca spițele unei roți jur împrejurul aceleiași „cetăți de munți", în care a pulsat mereu „inima teritoriului etnic românesc".

Căci spre deosebire de Alpi ori de Caucaz, care au despărțit și despart și azi țări și popoare, Carpații au fost adînc „umanizați", fiind mereu bătătoriți și în parte chiar cultivați încă din vremurile antice, cînd se vorbea de „dacii atîrnați de munți („daci montibus inhaerentes"). Dar chiar și înălțimile, care depășesc 1000-2000 de metri de la suprafața mării, sînt acoperite cu bogate pășuni (cea mai mare pășune alpină și subalpină din Europa, de 250.000 hectare). Căile de comunicație de pe teritoriul pământului românesc s-au îndreptat prea puțin spre vestul inundabil al Tisei, în schimb peste 90 de drumuri sau poteci străbăteau încă de acum 200 de ani acești munți, la care se adaogă în vremurile noastre 30 de șosele de largă circulație, 10 linii ferate și un transfăgărășan.

Atît de intens se făcea circulația de pe o parte pe alta a Carpaților încît chiar cîștigarea unor războaie răsunătoare cum sînt cele de la Feldioara Brașovului, din 1529, ori cel de la Șelimbăr, din 1599, s-au datorat în parte și iuțelii și informațiilor despre un „drum mai scurt", primite de la oamenii locului (în cazul de față oferite de săcui), iar în anul 1619 pînă și dieta nobililor din Transilvania constata că „aproape din fiecare sat de sub munte poți găsi drum liber deschis spre cele două Principate".

În această situație nu ne mai miră spusa marelui vornic Stănilă al Țării Românești care scria, în 1558, negustorilor sași din Brașov: „Știți bine că nici voi nu puteți trăi fără noi, după cum nici noi nu putem trăi fără voi". Independența economică și caracterul complementar al produselor de pe o parte și de pe alta a munților erau urmări firești ale condițiilor de viață create de orînduirea politică a vremii.

În cazul acesta era firesc lucru ca în astfel de împrejurări să înregistrăm unele îmbunătățiri și în domeniul vieții spirituale și bisericești. Izvorîte din calcule diplomatice și politice, relațiile dintre voievozii celor două Țări Românești, pe de o parte, și între regii Ungariei, iar după desființarea acesteia ca stat și între principii Transilvaniei, pe de altă parte, s-au exteriorizat fie prin acordarea de feude sau de moșii, fie prin încheierea de învoieli de întrajutorare și chiar de alianțe militare în fața primejdiei otomane comune. Din nefericire, din punct de vedere spiritual, regii Ungariei și după ei principii Transilvaniei urmăreau scopuri potrivnice celor ortodoxe, fapt care a dus cu timpul la stîrpirea clasei conducătoare românești din Transilvania și la aservirea poporului prin iobăgirea lui.

Totuși, deși i-a fost dat să treacă prin situații atît de grele, Biserica Ortodoxă din Transilvania și-a putut păstra neîmputinat întreg patri-

moniul său spiritual. Cu toate că, potrivit condițiilor vitrege ale vremii, și credincioșii români n-aveau voie să clădească biserici decît cu aprobarea stăpînului feudal și în condiții umilitoare, iar unii dintre mitropoliți au fost întemnițați (Ilie-Iorest și Sava Brancovici), totuși, datorită între altele, și sprijinului moral și material acordat de voievozii și mitropoliții de peste munți (în cazul de față, din Moldova) credința și tradițiile ortodoxe s-au dovedit biruitoare, încît mai tîrziu, cînd sub presiunea regimului habsburgic s-a făcut uz și de putere armată, de spînzurători și de dărîmarea a peste 150 de mănăstiri și schituri, se va putea spune pînă la urmă „s-a făcut pe voia satului, iar nu a împăratului".

Întrucît aici ne interesează în primul rînd relațiile bisericești dintre Moldova și Transilvania, e bine totuși să amintim măcar cu titlul de inventar că primele feude ardelene stăpînite de vreun voievod român ne sînt cunoscute încă din 1247, cînd voievodul muntean Litovoi stăpînea Țara Hațegului. În veacurile XIV și XV cele mai întinse feude le-au avut — cum era și firesc — voievozii Vlaicu cel Bătrîn și Vlad Țepeș, care erau recunoscuți și peste graniță ca cei mai viteji; de aceea, pe lîngă ducatul Făgărașului și ținutul Amlașului, pe care l-a primit mai întîi Vlaicu, s-a ajuns ca Mircea să stăpînească atît Cetatea Branului cu cîteva sate din jur cît și Banatul Severinului. În veacul XVI voievozii Radu cel Mare și Neagoe Basarab au stăpînit domeniul Geoagiului de Jos, din care făceau parte 19 comune, dintre care biserica din Almașul Mare se știe că a fost ridicată de Neagoe. Pentru vreo 25 de ani (1522—1545) se poate urmări stăpînirea munteană efectivă asupra domeniului și castelului din Vințul de Jos, de care țineau alte 6 sate.

Întrucît începînd din 1529 turcii își consolidează stăpînirea și peste Ungaria, iar din 1541 și Transilvania fu nevoită să accepte suzeranitatea otomană, ultimul voievod muntean care a mai stăpînit castelul din Vinț este Radu Paisie (1545).

O soartă ceva mai fericită și de mai multă durată vor avea feudele primite de voievozii moldoveni. E vorba în primul rînd de domeniile cetăților Ciceiului de lîngă Dej și ale Cetății de Baltă de pe Tîrnava Mică, amîndouă vechi bastioane cu rol important în istoria Transilvaniei. Cu așezarea ei pe un vîrf de deal de vreo 600-700 de metri, cetatea Ciceiului avea rol important îndată după răscoala de la Bobîlna, cînd castelanul ei se adresa în scris românilor de pe domeniul cetății, făcîndu-i atenți la noile „tulburări" care se urzesc în multe părți ale Transilvaniei Castelul din Cetatea de Baltă avusese mult de suferit încă în timpul invaziei tătărești din 1240-1241, dar a fost refăcut și lărgit, la începutul secolului XIV de regele Carol Robert, care face din el castel regal.

Se cunosc împrejurările care au provocat trecerea acestor două domenii în posesiunea lui Ștefan cel Mare. E vorba de lupta de la Baia, din noaptea de 15 decemvrie 1467, din care grav rănit, regele Matiaș Corvinul abia putu scăpa cu fuga. Ca să pedepsească și mai mult înfumurarea regelui, care adăpostea în Transilvania doi pretendenți la tronul Moldovei, Ștefan a pătruns din nou, în 1468 și 1479, „ca o furtună", făcînd prădăciuni mari în Transilvania și, reușind să prindă și pe Petru Aron, ucigașul tatălui său, care a fost apoi decapitat. S-a discutat în istoriografia noastră despre data cînd va fi avut loc trecerea efectivă a Ciceiului și Cetății de Baltă în stăpînirea lui Ștefan. S-a spus de unii că acest act va fi avut loc abia de prin 1490 ca să-i fie „de adăpost" în caz de nevoie a unei invazii a turcilor, care ocupaseră între timp (1484)

și cele două porturi, Chilia și Cetatea Albă. Cu mai mult temei, alții opinează pentru o dată mai devreme! din anul 1475, care de fapt se știe că însuși Ștefan făgăduiește în scris credință regelui ungar, fapt la care Matias răspunde (la 15 august) că e bucuros să acorde lui și boierilor lui adăpost în caz de primejdie. Aceasta cu atît mai mult cu cît în lupta de la Vaslui din 10 oanuarie 1475 participase și un contingent de soldați ardeleni, dovadă că în locul dușmăniei dintre cei doi domni s-a instaurat buna vecinătate care nici n-a mai fost apoi tulburată.

E drept că întinderea celor două decenii n-a fost aceeași în tot timpul, între altele și pentru că, potrivit tendințelor de acaparare ale nobilimii, pîrcălabii sau guvernatorii trimiși de voievozii moldoveni să le administreze moșiile erau adeseori tulburați de localnici în exercițiul funcțiunii lor. Altă dată făceau ingerințe chiar organele fiscale locale, mai ales cînd se simțea că au de-a face cu voievozi mai puțin autoritari ori cînd primejdia otomană se făcea tot mai simțită. Dar în general chiar și Bogdan, fiul lui Ștefan, și-a permis să mai cumpere și alte sate ardelene, mărindu-și astfel domeniul.

Dintre toți voievozii moldoveni cel care a dovedit mai mult interes pentru domniile din Transilvania a fost Petru Rareș, care în urma celor trei incursiuni armate din anul 1529 primește de la voievodul ardelean Ioan Zapolya și dreptul de a stăpîni și peste orașele Bistrița și peste Rodna, cu minele ei de aur și de argint, iar în urma răsunătoarei biruințe de la Feldioara asupra trupelor imperiale primește și cetatea Ungurașul, iar conducătorii orașelor Brașov și Sighișoara sînt nevoiți să-i cunoască autoritatea și să-i ofere sume mari de bani. În același timp el stăpînea cîteva cetăți și în Săcuime, ai cărei locuitori i-au fost mereu aliați și lui ca și lui Ștefan cel Mare. Nu mai pomenim de cetatea Prejmerului, a cărei vamă a trecut-o în seama sa. Cu drept cuvînt putea spune Rareș cu mîndrie brașovenilor: „Am cucerit Ardealul cu sabia și n-am să-l dau nimănui altuia decît regelui Ioan Zapolya". Și s-a ținut de cuvînt. Potrivit urbariului din 1553 numai domeniul Ciceului cuprindea peste 60 de sate, cetatea Ungurașului stăpînea 34 sate, orașul Bistrița 23, Valea Rodnei alte 23 de sate.

Domeniul din jurul castelului de la Cetatea de Baltă era mai mic totuși și el avea 24 de sate, dar fiind situat într-o regiune mai fertilă în cereale și vii s-a bucurat de o înflorire economică deosebită. La bîlciurile ținute acolo veneau negustori nu numai din Transilvania, ci și de peste munți și chiar din alte țări. Ultimul voievod moldovean care a mai stăpînit efectiv aceste domenii ardelene a fost Alexandru Lăpușneanul (1561). Din pricina rivalității lor interne regina Isabela, văduva lui Ioan Zapolya, s-a văzut „nevoită" să dărîme în 1544 cetatea Ciceiului. Peste cîțiva ani, soartă similară va avea și Cetatea de Baltă, fapt pe care-l va deplînge scriitorul sas din Mediaș Chr. Schesaeus în cartea sa „Ruinae Panoniae". Desigur, amintirea stăpînirii românești peste domenii atît de întinse va dăinui încă multă vreme. Pe zidurile bisericii luterane din comuna Boian (lîngă Cetatea de Baltă) se poate vedea și azi stema Moldovei.

Desigur că stăpînirea îndelungată a voievozilor de peste munți a lăsat amintiri puternice în conștiințele contemporanilor și a urmașilor lor. Cu atît mai mult cu cît în fruntea campaniei antiotomane stătuse vreme de 15 ani (1441-1456) viteazul voievod al Transilvaniei Iancu de

Hunedoara, despre care și papa de la Roma știa că se trage din „coapsele" unei familii românești, așa încît însuși Bogdan Vodă, tatăl lui Ștefan cel Mare, îi spusese! „Țara Domniei Mele și Țara Domniei Tale una să fie". De aceea și un alt voievod al Ardealului, Bartolomeu Dragffy, care era încuscrit cu Ștefan cel Mare, a trimis în 1497 marelui voievod moldovean un ajutor armat de 12.000 de soldați, cînd a simțit că-l amenință primejdia din partea Poloniei.

Dar și în interiorul voievodatului transilvănean, unde tot timpul elementul românesc a fost majoritar, nobilimea a intrat într-o adevărată panică pe vremea domniei lui Petru Rareș la gîndul că „vorbind toți aceeași limbă, românii din atîtea sate ardelene stăpînite de voievodul Moldovei s-ar putea uni cu el". Și mai „impresionant" li s-a părut nobililor entuziasmul cu care românii au primit cucerirea Transilvaniei de către Mihai Viteazul, cînd au văzut că „neamul românilor, care locuiește în sate și în cătune s-a răsculat peste tot și s-a unit cu cei de peste munți", fiind încurajați de faptul că acum au „domn de neamul lor". Firește că nefiind încă vorba de trezirea unei conștiințe naționale, ci doar a unei conștiințe de neam, tema nobilimii era prematură. Dar latent ea era totuși puternică și vie încît în 1629 cînd principele Transilvaniei Gavriil Bethlen se gîndea la o „calvinizare a Daciei", spre a deveni țara mai unitară, patriarhul de Constantinopol Chiril Lukaris, care fusese de mai multe ori prin Țările Române și deci cunoștea stările de fapt de la noi, a răspuns că astfel de acțiuni nu s-ar putea îndeplini din pricina „legăturii de sînge și de iubire, care leagă — deși întrascuns — pe românii din Ardeal de cei din Țara Românească și din Moldova".

Idei similare va formula peste cîțiva ani și voievodul Moldovei Vasile Lupu, care gîndindu-se la cucerirea Transilvaniei declara: „În Ardeal mai mult de jumătate fiind români, dacă le voi făgădui libertate, îi voi putea atîța fără zăbavă împotriva ungurilor".

Dar dacă sub raport politic nu s-a putut obține mai mult, în schimb în privința vieții spirituale și bisericești urmările vor fi mult mai importante. Ne gîndim în primul rînd la sprijinul venit de peste munți atît în privința promovării și apărării credinței ortodoxe, cît și la organizarea bisericească propriu-zisă prin înființarea celor două scaune episcopale de la Feleac și de la Vad, ca să nu mai vorbim și de sprijinul acordat episcopilor de Muncaci și de Maramureș, care au creat cadrul firesc de îndrumare spirituală a românilor, așa încît în urma înstăpînirii și înăspririi condițiilor feudale înrobitoare, Biserica Ortodoxă și slujitorii ei au rămas singurii conducători reali ai destinelor românești din Transilvania. Din Moldova ne-au venit o serie de episcopi, ne-au venit dascăli, călugări și preoți (cei mai mulți fiind ardeleni trimiși acolo pentru pregătire școlară ori pentru hirotonire), ne-au venit apoi manuscrise ori copiști care petreceau un timp prin satele ardelene „scriind" cărți, ne-au venit cărți de cult, cărți de învățătură, „zugravi, odăjdii" sau alte obiecte bisericești, iar în urma trecerii silnice a unei părți dintre români la unirea cu Roma ne-au oferit adăpost și ajutor multilateral.

Centrul vlădicesc de la Feleac s-a înființat în timpul lui Ștefan cel Mare. Încă în anul 1367 regele Ungariei Ludovic cel Mare scotea Feleacul de sub jurisdicția voievodului Transilvaniei alipindu-l orașului Cluj în urma „strălucitelor servicii" de pază a drumului de comerț dintre Cluj și Turda.

Primul titular al scaunului vlădicesc din Feleac a fost „arhiepiscopul Daniil“, după cum ne spune o însemnare pe un *Tetraevangheliar* slavon scris „în zilele marelui crai Matia“, cînd s-a zidit și biserica cu hramul Cuvioasei Parascheva, în anul 1488. Peste 10 ani, deci în 1498, același *Tetraevangheliar* va fi ferecat pe cheltuiala unui cunoscut boier al lui Ștefan cel Mare, vistiernicul Isac, „pe seama mitropoliei din Feleac“, după cum se poate vedea pînă astăzi dintr-o frumoasă inscripție exterioară. Biserica, în formă de sală, este construită în stil gotic, avînd două portaluri diferite, unul în arc frînt celălalt de formă dreptunghiulară, caz întîlnit și la alte construcții contemporane. Tot de la Feleac s-a mai păstrat și un *Liturghier slavon,* copiat în anul 1481, păstrat azi în Biblioteca Universității clujene, cu frontispicii amintind de școala copiștilor moldoveni. Un al treilea manuscris slavon, *Apostol,* copiat în secolul XVI, a fost dăruit de călugărița Magdalena în 1681, pe vremea craiului Apafi și mitropolitului Sava. În secolul XVIII au existat la Feleac și școală (dascălul E. Rus) și un centru de zugravi, dintre care numele lui „Nistor Zugravu“ e întîlnit în multe biserici. Nu se știe cînd și-a încetat existența „mitropolia“ Feleacului ; probabil înainte de 1550.

Episcopia Vadului (de lîngă Dej) va fi avut și ea începutul încă de pe vremea lui Ștefan cel Mare, care se știe că a clădit biserici, între altele, în satele domeniului, cum au fost Ciceiul și Mihăiești, iar în urbariul Ciceiului, din anul 1553, se precizează că două moșii, Vadul și Slatina, au fost închinate episcopiei „din vechime“. De altfel încă în dosarul actelor stavropighiei din Perii Maramureșului se întîlnesc indicații dovedind că jurisdicția celor două centre bisericești se învecinau. Biserica episcopală din Vad se prezintă și azi ca un „loc de scaun“. Ea ne amintește de stilul bisericilor moldovenești de tip triconc cu absidă poligonală, cu boltiri gotice și cu portalul naosului și al ferestrelor în arc frînt.

Nu se știe care a fost primul titular al scaunului episcopal din Vad, dar — cu unele întreruperi — șirul lor s-a perindat într-un răstimp de peste 130 de ani (între 1539 și 1651). Amintim dintre ei pe Anastasie, originar din Moldova, care a ajuns să ia chiar arma împotriva bistrițenilor, care nu voiau să se supună lui Petru Rareș. Sub numele lui se păstrează pînă astăzi o minunată icoană a Sfîntului Nicolae, ferecată în 1531 în argint aurit. Din păcate, în anul 1538, cînd Vodă Rareș se afla refugiat în cetatea Ciceiului, episcopul Anastasie „s-a smintit“, vrînd să-l predea noului voievod, Ștefan Lăcustă, fapt pentru care Rareș l-a depus din scaun. Părîndu-i rău, episcopul s-a retras la Mănăstirea Putna, dar în a doua domnie (1541—1546) Petru Vodă l-a iertat și l-a rechemat în slujbă.

Urmașul lui, Tarasie (1546—1549) a fost trimis de Rareș, ceea ce vrea să spună că Episcopia Vadului depindea bisericește direct de Mitropolia Moldovei.

Pe vremea stăpînirii împăratului Ferdinand de Habsburg (1551—1556), s-a întocmit și pentru Episcopia Vadului un urbariu din care reiese că la anul 1553 ea deținea șase sate și o moară la Cățcău (Cluj).

Între 1575 și 1598 și între 1605 și 1614 a păstorit Spiridon, a cărui jurisdicție cuprindea aproape întreg nordul Transilvaniei.

Între 1599 și 1605 a păstorit Ioan Cernea, un alt episcop viteaz, care a murit la asediul Sătmarului, „unde toți se minunau de curajul și vitejia lui". O personalitate cu mari rosturi în vremea sa a fost Dosoftei, fost episcop în Moldova și apoi mitropolit în Ardeal.

Mulți dintre episcopii Vadului s-au retras spre sfîrșitul vieții lor în Moldova. Deodată cu întărirea autorității principilor calvini s-a căutat și să se suprime Episcopia de Vad ori s-o contopească cu Mitropolia ortodoxă de la Alba Iulia.

În orice caz, oricît de nesigură era situația politică din Transilvania, pe teritoriul Episcopiei Vadului și a Maramureșului s-a putut desfășura în secolele XV-XVIII o viață bisericească remarcabilă nu numai prin organizarea ei episcopală, ci și pe teren, în parohii. La 1523 toți cnejii din valea Rodnei și împreună cu ei și trei călugări au cerut și au primit din partea orașului Bistrița loc pentru ridicarea unei mănăstiri între Hordou și Telciu.

Se cunosc, de pildă, numai în secolul XVI o serie de preoți în bisericile din Maramureș. Așa avem în 1525 pe popa Ioan din Rona de Jos, popa Teodor din Sîrbi în 1523, popa Dan din Sărăsău în 1548, protopopul Gheorghe din Săcel în 1579, popa Toader din Sîngiorzul Năsăudului în 1599. În bisericile din Agîrbiciu și Bica, ambele din jud. Cluj, ni s-au păstrat două triptice pictate în gen moldovenesc din secolul XVI. La fel amintim și de trei icoane în biserica de lemn din Budești (Susuani) în Maramureș.

În Cetatea de Baltă actuala biserică reformată imită construcțiile moldovenești cu contraforturi și cu ocnițe exterioare, ceea ce arată că a fost ridicată de unul din voievozii moldoveni, probabil Ștefăniță, care va fi ajutat și la pictarea ei în frescă, lucru care s-a putut constata în 1895—1896 cu ocazia reparării bisericii și cînd preoții români din localitate au putut descifra și anul execuției: 1526. Răpirea de către calvini a avut loc în preajma anului 1570.

Biserica din comuna Ticușul Vechi, din părțile Făgărașului, a fost ridicată în 1538 de niște familii de moldoveni refugiați de frica tătarilor. După 90 de ani alte familii în frunte cu doi preoți ai lor, Emanoil Lupu și fiul Filip, au întemeiat în apropierea satului respectiv alt sat, cu numele Ticușul Nou. Mitropolitul Varlaam al Moldovei, rudă cu cei doi preoți, a cerut lui Vasile Lupu să le acorde un ajutor, și așa s-a ridicat, în 1634, biserica respectivă în stil moldovenesc.

Clădirea celei mai vechi școli românești din țară, cea din Șcheii Brașovului, s-a clădit prin dania făcută de Aron Vodă (1597).

În 1608 voievodul Constantin Movilă trimite un episcop pe seama românilor din Maramureș pentru că, zicea el într-o scrisoare către principele Ardealului, „de aici, din Moldova era obicei să li se trimită episcopi".

În satul maramureșan Sărăsău clădea o biserică de zid un boier moldovean la cererea soției sale, ea însăși fiind descendentă din foștii boieri ai acelui sat.

Despre Mănăstirea Moiseiului de pe Valea Vișeului maramureșan se știe că a fost declarată metoc al Mănăstirii Putna.

Despre legături strînse între mănăstirile moldovenești și românii ardeleni ne dau informații bogate „Documentele Bistriței". Mulți din ei, călugări sau simpli dieci, străbăteau satele ardelene copiind cărți ori vînzînd icoane sau odăjdii și strîngînd milostenii de la credincioși.

Așa au ajuns pînă în Bihor sau la Mănăstirea Hodoș-Bodrog manuscrise slavone cum ar fi un *Nomocanon* și un *Liturghier*, din sec. XVI, pline amîndouă de glose marginale, unele în slavonă, altele în română, prin care se dovedește strădania de introducere a limbii române în Biserică. Mare parte din cele peste 100 de manuscrise slavone păstrate în Transilvania ne-au venit din Moldova, așa cum vedem și dintr-un *Minei*, aflat azi în Biblioteca Teleki din Tg. Mureș, copiat în 1552 cu cheltuiala cămărașului Drăghici din Suceava și cumpărat la 1650 de popa Gheorghe din satul Petea de lîngă Tîrgu Mureș. Sau un alt *Minei*, tot din aceeași bibliotecă, scris în 1542 și trecut prin Mănăstirea Moisei cum arată o însemnare făcută în 1712 de „pătrupopul Ionașcu de la Moisei".

Capitolul acesta, al schimburilor culturale dintre Moldova și Transilvania (de altfel ca și între celelalte ținuturi românești) este nesfîrșit. A rămas celebru cazul diaculuí Toader din Feldru Năsăudului, care a învățat carte în Moldova, unde a rămas apoi ca diac să învețe copiii logofătului Pătrașcu-Ciogolea din Calafendeștii Bucovinei, unde ne-a lăsat și o prea binecunoscută predică la înmormîntarea „jupînesei Sofronia", soția logofătului.

Nu mai amintim de alți tineri plecați „să învețe carte" în Moldova, așa cum a fost cazul cu Oprea Alămănuț din Sălișteː, cu diacul Ion din Cerghidul Tîrnavei, Moise din Borșa Maramureșului și atîția alții. De la un astfel de diac ajuns în Moldova a cumpărat fostul voievod Gavriil Movilă niște odăjdii, pe care le dăruiește apoi Mitropolitului Ghenadie de la Bălgrad.

Pentru trebuințele sufletești ale ardelenilor și-au cîștigat merite netrecătoare copiști și zugravi moldoveni de felul lui Vasile Sturdza, ieromonahul Agaton sau „marele dascăl" Ștefan Moldoveanul și alții, pe care-i întîlnim copiind din Brașov și pînă în Maramureș, din Banat și pînă în Bihor.

Un exemplu tipic pentru relațiile bisericești dintre Moldova și Transilvania ni-l oferă ierarhul cu chip de sfînt Ilie Iorest. „Născut în partea țării ungurești, dar dat și crescut încă de copil pentru învățătura de carte în Țara Moldovei, în Mănăstirea Putnei" (așa-l va recomanda mai tîrziu țarului rusesc Mihail ierarhiei Moldovei), Ilie Iorest ajunge Mitropolit al Ardealului datorită intervenției voievodului Vasile Lupu, contrar prevederilor cercurilor conducătoare calvine din vremea aceea. Întrucît n-a vrut să îndeplinească condițiile puse de calvini, Mitropolitului Ilie Iorest i s-a înscenat un proces în urma căruia a fost osîndit să plătească o amendă de 1.000 de taleri pentru vistieria craiului, fiind apoi întemnițat vreme de 9 luni, bătut și despuiat de tot ce avea. Pe baza garanției a 24 de chezași, care au plătit „amenda", el a fost eliberat, a trecut din nou munții mergînd în Rusia, de unde a strîns suma și și-a plătit împrumutul. S-a retras apoi la Mănăstirea Putna, unde a murit la adînci bătrînețe (1678).

Ca unul care cunoscuse bine încercările de calvinizare a românilor ardeleni urmărite vreme de 100 de ani, Mitropolitul Varlaam și colegul său mai mare Petru Movilă, Mitropolitul Kievului, român și el, au insistat pe lîngă voievodul Vasile Lupu ca să se poată da un răspuns hotărît în apărarea credinței ortodoxe într-o vreme cînd controversele pătimașe dintre romano-catolici și calvini puseseră la grea încercare Biserica Ortodoxă prin publicarea sub numele patriarhului de Constantinopol Chiril Lukaris a unei mărturisiri de credință în care se afișa crezul calvin. Acest lucru se realizează prin aprobarea „Mărturisirii Ortodoxe" a lui Petru Movilă, în cadrul Sinodului de la Iași care s-a ținut în toamna anului 1642. Pe linia acestui crez ortodox a tipărit Mitropolitul Varlaam, în 1643 și 1644, cele două scrieri ale sale „Carte românească de învățătură" sau Cazania și „Șapte Taine", Dar în mod special a luat el apărarea fraților săi români din Transilvania în cea de a treia scriere „Răspuns la catehismul calvinesc", în care s-a adresat direct „creștinilor din Ardeal și între alți creștini toți care sînt pravoslavnici iubiți creștini și cu noi de un neam român", aducîndu-le aminte că acel „Catehism calvinesc", tipărit în 1640 în românește la Alba Iulia, prin care se căuta atragerea românilor la legea calvină, este în fond o carte „plină de otravă, de moarte sufletească", pentru care „mare grijá și multă scîrbă a cuprins și inima mea". De aceea le aduce la cunoștință că a „strîns săbor dintr-amîndouă părțile, din Țara Românească și din Moldova" ca să „arăt strîmbătura și tîlcul cel rău" al calvinilor, cerînd tuturor să nu uite „că ceea ce am luat de la moșii și strămoșii noștri sînt de Sfînta Evanghelie întărite, de prooroci, de apostoli și de părinți mărturisite, de aceea cade-se cu tot sufletul să le ținem chiar și pînă la sînge".

Putem spune că răspîndirea în tipar și în copii manuscrise a acestor scrieri ale Mitropolitului Varlaam, mai ales a *Cazaniei*, întrec orice altă scriere din tot trecutul vieții culturale românești. Peste 200 de exemplare din *Cazanie* au putut fi identificate în tot Ardealul, mai ales înspre granița de vest a lui, multe din ele ajungînd în casele ori în bisericile ardelene, încă în anul tipăririi, iar după cîteva decenii se înregistrează în multe locuri adevărate procese pentru dovedirea dreptului de posedare a lor, atît de gustate erau de popor. Într-un moment s-a putut spune chiar că numărul reeditărilor *Cazaniei*, întrece chiar și numărul edițiilor poeziilor lui Eminescu.

Nu intră în intenția noastră de a urmări pînă în vremurile mai noi natura relațiilor bisericești dintre Moldova și Transilvania. Mai subliniem totuși încă un aspect al acelor legături, cel al refugierilor și al emigrărilor ardelenești spre Moldova (în sens invers ele au fost extrem de rare). În această privință nu e un retorism ceea ce mărturisea la un moment dat pe la 1750 un dregător muntean! „Tota transsylvania venit ad nos"! Și nici nu s-a putut afirma cu temei că ar fi existat vreodată epoci în care acest flux de populație să fi urmat un curs invers, cum s-a afirmat uneori de către unii istorici străini. Oricum, pînă către începutul veacului al nouăsprezecelea, cu puține întreruperi, aceste emigrări au fost un fenomen constant. Desigur că, în cea mai mare parte, cauzele acestor emigrări erau de ordin social și economic. Dar începînd cu trecerea silnică la uniație în 1700 a unei părți dintre

românii ardeleni, cauza principală a emigrărilor a fost și de ordin religios. Și ceea ce e semnificativ, nu numai românii, ci și secuii.

Iată ce spuneau în 1942, deci în preajma răscoalei condusă de Gh. Doja, conducătorii săcuilor într-un memoriu adresat regelui ungur Vladislav II: „Atîtea chinuri și nedreptăți ne apasă încît unii dintre ai noștri ară și seamănă pe pămîntul Moldovei și pînă la urmă au preferat să se refugieze ca iobagi sub domnia voievozilor moldoveni". În 1677 principele Mihai Apafy recunoștea că în Transilvania „jugul și mizeriile sînt mai grele chiar decît în țara tătărească". Într-o conscripție din timpul răscoalei lui Horia aproape 8.000 de oameni emigrau anual peste munți.

Ce să mai zicem de cele aproape 100 de sate de români „ungureni" întemeiate mai ales în depresiunile subcarpatice în urma emigrărilor, începînd din Mehedinți și pînă în Bucovina? Multe din aceste emigrări aveau în frunte pe preoții lor, iar parte din ei fiind plecați din parohii unite (din jud. Năsăud și Dobîca), ajungînd în Moldova au și trecut direct de la ritul latin! Așa declara la 1763 unul din prefecții misiunii catolice din Moldova.

Despre bejenarii din Moldova s-au scris studii și conscripții destule în afară de cele semnate de V. Sotropa și de Șt. Meteș. Un cercetător străin R. Kutscheras afirma că potrivit unor memorii, în iunie 1760, „românii din județele Alba, Tîrnava și Turda stăteau gata să părăsească Ardealul dacă nu-i lasă în legea ortodoxă, pe care au avut-o din strămoși". N-a ajutat nimic nici înființarea regimentelor grănicerești, ba chiar dimpotrivă. Odată se aflau în pădurea Cepanului vreo 300 de bejenari, altădată 70-800 de bejenari, „purtînd în frunte un steag negru" erau înșiruiți între Năsăud și Rebirșoara „grăbind spre Moldova". Între conducători amintim pe protopopul Anton al Năsăudului, iar mai tîrziu ne sînt date și alte nume: Popa Gheorghe din Căianul Someșului, Nichita Boca din Maieru, Ioan Popa din Dicea, Ilie Pop din Bîrgău, Ioan Popa din Zagra, Mihai Alexovici din Abrud și alții.

Nu-i mirare că și mănăstirile s-au populat în veacurile XVIII-XIX cu tot mai mulți ardeleni. Așa s-a refugiat, înainte de 1700, Pahomie, viitorul Episcop al Romanului, originar din comuna Gledin (jud. Bistrița-Năsăud), iar mai tîrziu i-a urmat calea și un nepot al său, viitorul Mitropolit Iacob Stamate. Și poate că tot așa va fi făcut și bunicul scriitorului Ion Creangă! Cu toții știau că „trec" la frați.

Atunci cînd Nicolae Bălcescu numea Carpații „șira spinării neamului românesc", el spunea un adînc adevăr. Carpații nu numai că au înfrățit pe român cu farmecul pădurilor („codru-i frate cu românul"), adăpostindu-i în caz de primejdii, ci i-au oferit, în afară de aerul curat al înălțimilor senine și rezerve de putere și de speranță atunci cînd dincolo de întinderea lor s-au regăsit „acasă". E în aceste vorbe nu atît grai romantic și patriotard, cît mai ales convingerea că într-o viziune mioritică în care i-a fost dat sufletului românesc să se cunoască, să se recunoască și să trăiască în comuniune strînsă cu ceilalți frați, a fost un destin al istoriei, experimentînd în acest fel adevărul că „unirea face puterea". Fapte de genul celor amintite nu au altă valoare decît una literară oricît de frumos ar fi ea exprimată.

Pr. prof. dr. T. BODOGAE

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

I. *Izvoare,*

1. Academia R.P.R., *Documente privind istoria României. A. Moldova, veacul XVI,* vol. 1.

2. Academia R.P.R., *Istoria României,* II, București, 1962,

3. E. Hurmuzachi, *Documente,* vol. II, 2; XV, 1-2.

4. N. Iorga, *Documente românești din arhivele Bistriței (1111),* București, 1899.

5. Teodor Balan, *Câteva documente bistrițene,* extras din „Anuarul Institutului de Istorie Națională, XI, Cluj, 1946.

6. *Mănăstirea Hodoș-Bodrog* (colectic), Arad, 1980.

II. *Studii,*

1. G. I. Brătianu, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești,* ed. V. Râpeanu, București, 1980.

2. A. Dudaș, *Cazania lui Varlaam în vestul Transilvaniei,* Timișoara, 1979.

3. *Istoria Românilor,* vol. II, București, 1976.

4. Iufu Ion, Mănăstirea Hodoș-Bodrog, un centru de cultură slavonă în Banat, în „Mitropolia Banatului", 5-8. 1963.

5. I. Lupaș, *Transilvania „inima teritoriului românesc",* Sibiu, 1945.

6. Ștefan Meteș, *Istoria Bisericii Românești din Transilvania,* București-Sibiu, 1935.

7. Șt. Meteș, *Moșiile domnilor și boierilor din Țările române în Ardeal și Ungaria,* Arad, 1925.

8. Șt. Meteș, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII-XX,* București, 1971.

9. M. Păcurariu, *Legăturile Bisericii Ortodoxe din Transilvania cu Țara Românească și Moldova în secolele XVI-XVIII,* Sibiu, 1968.

10. M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române,* I-II, București, 1980.

11. Chiril Pistrui, *101 manuscrise slave din Transilvania,* în „B. O. R.", 1-2, 1978.

12. M. Porumb, *Bisericile din Feleac și Vad,* București, 1968.

13. *Monumente istorice și de artă religioasă din Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului,* Cluj-Napoca, 1982.

14. V. Sotropa, *Bejenarii în secolul XVIII,* în „Arhiva Someșană, nr. 16, Năsăud, 1925.

15. I. Strempel, *Copiști de manuscrise românești până la 1800,* vol. I, București, 1959.

16. Mitropolitul Varlaam, *Opere. Răspunsuri împotriva Catehismului calvinesc,* ediția Mircea Teodorescu, București, 1934.

DE LA CONȘTIINȚA DE NEAM LA CONȘTIINȚA NAȚIONALĂ LA ROMÂNII DIN MOLDOVA

Interesul pentru discutarea acestei probleme pornește de la faptul că s-a afirmat uneori că ar fi o lipsă a unei conștiințe de neam și naționale românești, datorată dezvoltării separate, „neromânești" a moldovenilor în cursul secolelor. Astfel moldovenii ar fi evoluat de la începutul existenței lor fără nici un fel de conștiință că ar aparține neamului românesc. Faptul că toți românii vorbesc o limbă unitară — fenomen foarte rar întîlnit în lume! — că au avut și au aceleași tradiții obiceiuri, port, folclor și credință cu toți românii din celelalte ținuturi românești, nu este luat în considerare.

Dacă ne limităm doar la moldoveni, vom constata aceeași situație întîlnită la toți românii din țările românești medievale și anume o afirmare conștientă a unității lor etnice. Desigur că în anumite epoci n-a existat o conștiință națională în înțelesul modern al cuvîntului, dar exista în schimb conștiința că, vecinii lor — munteni sau transilvăneni — sînt de același neam cu ei. La o nevoie — cum spune marele istoric N. Bălcescu — ei găseau adăpost și sprijin la unii sau la alții, de asemenea și ei oferindu-le același sprijin. Pentru toate categoriile sociale exista această certitudine și realitate vie.

Porniți din același izvor — populația dacică și coloniștii romani —, izvor de care amintesc și cronicarii moldoveni, românii au asimilat diferite grupări răzlețe ale migratorilor, fără a fi influențați într-un mod deosebit de vreuna din aceste populații călătoare. Evoluția spirituală, politică și administrativă a urmat același curs unitar, deși — după obiceiul feudal — s-au creat la început mai multe formațiuni politice românești — acele „romanii" de care vorbesc istoricii —, care au „descălecat" în secolul al XIV-lea în cele trei state feudale românești. Cu toate că localnicii știau că sînt de același neam și că sînt români, și-au spus munteni (cei din Țara Românească sau Muntenia), moldoveni și transilvăneni, după granițele artificiale care îi despărțeau în formațiunile statale numite și Principate românești.

Există numeroase acte documentare din care rezultă că moldovenii își afirmau conștiința lor de neam, alături de munteni și transilvăneni, iar în viața lor de toate zilele treceau și unii și alții sub o formă sau alta dintr-un ținut (sau țară) în celălalt ca și cum ar fi trecut în propriul ținut (sau țară).

Legăturile permanente cu celelalte țări românești se făceau prin diferitele trecători și pasuri înspre Transilvania și peste Milcov spre Țara Românească. Românii din cele trei state feudale se întîlneau făcînd schimburi comerciale, trecînd în transhumanță spre Dunăre sau păstorind împreună. Carpații au constituit un punct de sprijin pentru românii de pe versantele din răsărit sau din sud, atunci cînd populațiile migratoare au început să pătrundă dinspre ținuturile asiatice și ale Europei răsăritene. Pentru români, munții Carpați au fost un loc de trecere dar și de întîlnire. În sutele de variante ale *Mioriței* se întîlnesc ciobanii în ținutul Vrancei, iar ei sînt din diferite zone ale regiunilor locuite de români.

Unul este ungurean (= transilvănean), altul moldovean și altul vrîncean. Dar ei se întîlnesc la fel cum s-ar întîlni trei țărani din sate vecine. Căci au sentimentul unității de neam.

Exprimarea acestui sentimen o întîlnim la cei care foloseau scrisul. Cuvîntul rostit nu-l știm decît din diferite expuneri care s-au păstrat accidental. Este interesant de observat faptul că evoluția poporului român din toate ținuturile, a parcurs faze identice în toate sferele vieții. De aceea, în final, UNIREA din 1918 găsea un popor unitar pe toate planurile existenței sociale, spirituale, organizatorice, materiale. Pe bună dreptate observa un cercetător că în trecutul istoric evoluția românilor nu a fost influențată de factori externi, ci „*de neamul însuși în mers, pe drumul realizării de sine, la nivelul fiecărei trepte a istoriei*“, și că „glia țării, trecutul istoric, același destin de viață, aceleași năzuințe, au fost factorii de propășire și afirmare a țărănimii, a poporului român“ [1].

S-a născut înainte de migrații, s-a creat și dezvoltat conștiința de „noi“ pămîntenii, spre deosebire de „ei“ migratorii, străinii care umblau după pradă, distrugeri, prizonieri. Nu era o conștiință națională, dar era ceva care se numește „*conștiință de neam*“, de apartenență la aceeași familie etnică.

Primele date certe le avem din vremea „infidelului“ Bogdan, trecut din Maramureș în Moldova la 1359, din cauza presiunii regelui catolic al Ungariei. Despre nemulțumirile și mișcările „schismaticilor“ de la răsărit de Carpați, din Moldova, se vorbește încă în documentele de la începutul secolului XIV (1319, 1325), „schismatici“ (= ortodoxi) care nu doreau să se supună autorității regelui catolic maghiar. Regele Ungariei Ludovic de Anjou a organizat temeinic lupta contra năvălitorilor tătari, creind o marcă (o regiune întărită militar) în Moldova. Luptele împotriva tătarilor și apărarea granițelor se făcea mai ales cu elemente românești fie locale, fie din Maramureș, căci este epoca în care se vorbește despre „vitejii“ de la margine, orheeni, tigheceni, lăpușneni, ca și alte formațiuni politice românești din podișul și cîmpia Moldovei, mai ales din regiunea Bîrladului, organizate după sistemul din mărcile carolingiene. Ei se aflau sub ascultare față de regele ungur. Bogdan pornea din Maramureș cu aproximativ 10.000 oameni, astfel că nu putea face față armatelor feudale ale regelui maghiar fără un ajutor substanțial din partea localnicilor. Tocmai acest ajutor a dus la respingerea atacurilor ungurești și la consolidarea *unității interne românești în Moldova*, devenit stat feudal independent în aceste condiții. Maramureșenii și moldovenii s-au simțit același neam, s-au sprijinit și au luptat împreună pînă la închegarea statului Moldova sub Alexandru cel Bun. Pînă la Nistru, în poienile pădurilor, pe marginea apelor, existau cătune de plugari și păstori români, căci fără o populație românească destul de numeroasă victoriile lui Bogdan și întemeierea Moldovei ca stat independent nu ar fi fost posibile. Luptătorii lui Bogdan cu care descăleca nu puteau fi prea numeroși la 1359, poate doar cîteva mii, ajutați efectiv de populația românească băștinașă [2]. Adeziunea românilor localnici se explică în mod simplu prin

---

1. Vlad D. Matei, *Țărănimea — forță revoluționară principală de-a lungul multor veacuri, în lupta poporului român pentru progres social, pentru libertate națională, unire și independență*, în rev. „Anale de istorie“, București, XXII (1976), nr. 5-6, p. 125.

2. *Istoria Românilor*, I, București, 1974, pp. 279, 282, 283; vezi și *Istoria României*, II, București, 1962, p. 166 și urm.

faptul că ei scăpau de uneltele regelui ungur urîte de populație (Balc, Baliță, Sas), iar adeziunea lor putea să fie și „o reacțiune împotriva propagandei catolice"(din vremea lui Dragoș și a lui Sas), dar și sentimentul real al celor care știau că Bogdan era și el unul de-ai lor, tot un român care ridicîndu-se împotriva regelui maghiar, devenise un „infidel" așa cum erau și românii „schismatici" de la răsărit de Carpați [3].

S-ar putea spune că moldovenii localnici arătau prima manifestare a conștiinței, a credinței și sentimentului de neam atunci cînd luptau alături de Bogdan pentru libertatea lor și a celor veniți din Maramureș. Balada populară *Șalga* este atașată de unii cercetători momentului creării statului feudal Moldova. După omorîrea soțului ei de către tătari, ea a luat conducerea codrenilor. În prima bătălie, pe calul ei murg, în fruntea cetelor de români, a retezat cu paloșul capul mîrzacului Demir Han. Iar un contemporan care era de față zice că „oștenii, rămăsesem uimiți de chipul cum această femeie, care pînă atunci învîrtise numai acul și fusul, știa să mînuiască sabia..." Era cneaghina Șalga din ținutul Orheiului, care a căzut apoi în luptele cu tătarii, iar la înmormîntare au participat întreg Codrul și vitejii din Lăpușna.

Documentele din secolul XV notează destule date din care rezultă din plin conștiința de neam a moldovenilor, chiar în frunte cu voievodul și boierii. În general, se poate afirma că în lupta împotriva străinilor, a feudalilor catolici maghiari și mai ales polonezi, a turcilor și tătarilor sau al altor cete care năvăleau după pradă și robi, văzînd pericolul comun față de atacurile străinilor de neam, s-a ajuns în mod necesar la cimentarea și afirmarea unei adevărate conștiințe etnice a românilor de pretutindenea, o conștiință de români, și nu de transilvăneni, moldoveni sau munteni. Concentrați în jurul unor voievozi cu dragoste de țară și popor, moldovenii și-au strîns rîndurile și forțele și și-au dat sîngele pentru apărarea Moldovei, dar și a Țării Românești și a Transilvaniei, în fața pericolului otoman care îi amenința pe toți. Primii mușatini, Petru I și Roman I au întreținut legături de prietenie și alianță cu Mircea cel Bătrîn. Cronicele străine numesc Moldova și Țara Românească „cele două Valahii" [4], adică cele două Țări Românești despărțite arbitrar după model feudal.

Relațiile permanente existente între țările române, favorizau și schimbul de idei, care vor strînge și mai mult legăturile dintre românii din cele trei țări feudale. Legăturile comerciale dintre orașe, și cele directe dintre țăranii celor trei țări române, au ținut vie ideea și sentimentul comunității de neam, de credință, de tradiții și obiceiuri, de folclor, de cîntece și muzică. Tinerii care învățau la școli superioare din Cehia sau Polonia, veniți din cele trei țări române, erau purtători ai ideilor de unitate, de limbă, de istorie, de tradiții, purtători și propagatori ai conștiinței de neam. Ștefan cel Mare nu face deosebire între moldoveni și munteni. El vine la domnie cu ajutor din Țara Românească și a populației din sudul Moldovei, dar avea adeziunea tuturor moldovenilor. *Cronica moldo-germană* face mențiune în acest sens [5]. Ștefan cel Mare s-a înțeles în toate problemele politice de apărare împotriva atacu-

---

3. *Istoria Românilor*, I, p. 284.
4. *Istoria României*, II, p. 369.
5. P. P. Panaitescu, *Cronicile slavo-romane din sec. XIV-XVI publicate de Ion Bogdan*, București, 1959, pp. 28 și 49.

rilor turcești, cu Vlad Țepeș. În urma intervențiilor presante ale lui Ștefan cel Mare, Vlad Țepeș era reinstalat la domnie în Țara Românească în iulie 1467, dîndu-i și o gardă de 200 oșteni moldoveni, care au căzut apărîndu-l pe Vlad Țepeș ucis prin trădare de către turci.

Deși exista fărămițarea politică așa cum era caracteristică sistemului feudal, comunitatea etnico-lingvistică și spirituală s-a păstrat, iar „fărămițarea politică n-a putut submina unitatea de neam a poporului, unitate exprimată în continuitatea limbii și culturii, care a fost mereu trează“ [6]. De altfel populația Țărilor Române nu avea sentimentul unor frontiere politice, ci *avea conștiința unității ei de neam, ca neam*, așa cum vor exprima-o fie mințile luminate ale unor domnitori, fie primii scriitori moldoveni.

Poate cuvîntul lui Ștefan cel Mare rostit de trimisul său Ioan Țamblac, în fața Senatului venețian, este expresia cea mai înaltă a conștiinței de neam, așa cum îi rostea gîndurile și cuvintele voievodului moldovean la 8 mai 1477: “...Eu (Ștefan), cerusem ca voevodul Basarab (Laiotă) să fie alungat *din cealaltă Țară Românească* și să fie acolo un alt domn creștin, anume Drăculea, cu care ne putem înțelege împreună. Am înduplecat chiar la acest lucru pe măria sa craiul unguresc, ca să se îngrijească și el, din partea sa, ca Vlad Draculea să ajungă domn. Și, înduplecîndu-se în sfîrșit, el a trimis să-mi spună ca să-mi adun oastea și să merg să pun pe numitul domn în Țara Românească. Și așa am făcut îndată și am mers, eu dintr-o parte și căpitanul craiului dintr-alta, și ne-am unit și am pus în domnie pe zisul Draculea...“ [7]. E drept că Vlad Țepeș a fost așezat domn, dar turcii l-au omorît și zice Ștefan cel Mare, „și împreună cu el au fost omorîți toți oamenii mei (cei 200 oșteni dați ca gardă), afară de zece...“ [8].

Chiar dacă între unii voevozi ai Țărilor Române au existat conflicte asemenea evenimente nu anulau existența conștiinței că ei sînt același neam, că sînt români. (Așa cum se ceartă doi membri ai unei familii sau niște rude pentru diverse interese, fără a nega că sînt rude!).

Ștefan cel Mare a avut o fermă conștiință de neam, căci alungîndu-l pe Radu cel Frumos, a instalat ca guvernator al său în Țara Românească, în „cealaltă Țară Românească“, după propria lui expresie, pe Basarab Țepeluș.

Între Moldova și diferite centre transilvănene existau legături deosebit de puternice. Moldovenii aduceau din Transilvania fier, oțel, plumb, aramă, cositor. Exista un intens comerț cu Bistrița. Erau aduși permanent meșteri. La școala de pictori din Suceava la 1532 existau și meșteri transilvăneni care aduceau spiritul novator al Renașterii. Schimbul de mărfuri s-a intensificat astfel încît se putea crede că e o „țară unică“.

Există multe momente în dezvoltarea Moldovei cînd se afirmă cu multă putere și mare semnificație conștiința de neam, de unitate etnică cu românii de pretutindeni. Se poate lua ca exemplu momentul încheierii

---

6. Gh. Zaharia și M. Mușat, *Lupta pentru independență și unitate statală, permanență a istoriei poporului român*, în „Anale de istorie“, XXI (1975), nr. 1, p. 58.

7. I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, I-II, București, 1913, vol. II, p. 349; vezi și *Literatura română veche (1402-1647)*, vol. I, ed. G. Mihăilă și Dan Zamfirescu, București, 1969, p. 53. nota 6.

8. I. Bogdan, *op. cit.*, vol. II, p. 349; *Literatura română veche*, I, p. 51.

păcii între Bogdan al III-lea domnul Moldovei (1504-1517) și Radu cel Mare domnul Țării Românești (1496-1508). Voievozii se întîlneau la 1507 și se înțelegeau asupra termenilor păcii. Pictorul C. Lecca (1807-1887) a surprins excelent acest moment, ideea de frățietate, de neam, de unitate, în tabloul *Bogdan cel Orb și Radu cel Mare*. Scena jurămîntului de împăcare între cei doi domni români apare ca un simbol al necesității unirii imediate a celor două țări românești. Cortul are semnele heraldice unite, steagurile sînt înfrățite, oștenii țărani și boieri care sînt de același neam se simt ca în țara lor unită, avînd același port, aceeași limbă, același armament și un țel comun: apărarea independenței lor față de dușmanul comun.

Domnia lui Petru Rareș (1527-1538 și 1541-1546) reflectă ceva mai mult decît conștiința de neam a voievodului: el voia să alipească Transilvania la Moldova, pentru a evita transformarea Transilvaniei în provincie turcească, după zdrobirea Ungariei la Mohacz în 1526. În vremea lui Petru Rareș, moldovenii, muntenii și transilvănenii au luptat împreună *ca români* pentru respingerea atacurilor otomane. Folosind și diplomația, Petru Rareș făcea o curajoasă încercare comună de afirmare a independenței celor trei țări române feudale[9].

Manifestarea evidentă a conștiinței de neam, pe care populația din Moldova a reliefat-o deschis, a fost părăsirea lui Ieremia Movilă cu oștile lui polone și alăturarea la trupele lui Mihai Viteazul. Era o acțiune concretă cînd moldovenii și oștenii lui Mihai Viteazul s-au așezat la o masă comună, vorbind aceeași limbă și avînd aceleași crezuri și nădejdi pentru viitorime. Unirea realizată se întemeia pe unitatea etnică, de limbă, de credință, de obiceiuri și tradiții. Moldovenii aderau la unire fără nici un sentiment de respingere. Numai Movilești cu unii boieri credincioși lor și polonilor, fugeau peste graniță în Polonia.

Dacă aceste acțiuni politice și cu anumite nădejdi de îmbunătățire a soartei poporului de jos, această lume a muncii trăia cu știința despre frățietatea de neam cu ungurenii, cu muntenii, ca unii ce aveau pe același strămoș, „bădica Trăian", reamintit cu sfințenie în *Plugușorul* care se spune și în secolul XX.

Față de poziția pe care au avut-o moldovenii din Carpați pînă la Nistru și la Dunăre și la Marea cea mare, există multe opinii după care mai mult decît o conștiință de neam, manifestările lor și ale tuturor românilor în acele momente grele, dovedeau o formă mai înaltă de dragoste de neam și de țară, numită de istoricii moderni patriotism. Ideea de patrie în sensul restrîns al cuvîntului a existat și în Țările Române și s-a manifestat la nivel suprastructural în toate societățile, fiind la epoca respectivă expresia conștiinței colective[10]. Patriotismul, spiritul național s-a afirmat în timpul domniilor pline de avînt patriotic și de glorie și a renăscut la începutul secolului XIX[11]. N. Iorga[12] lega ideea

---

9. *Istoria României*, II, p. 636.

10. Ana Gavrilă, *Conceptul de conștiință națională*, în „Revista de filozofie", XV, (1968), nr. 9, pp. 1067-1074.

11. Ștefan Lemny, *Originea și cristalizarea ideii de patrie în cultura română*, București, 1986, p. 6.

12. *Istoria Românilor*, III, București, 1927, p. 218.

patriotismului de afirmarea modernă a Țărilor Române și mai ales de generația de la 1848 care nu se manifesta ca un „patriotism muntean sau moldovean, ci ca patriotism românesc în general“ [13].

La sfîrșitul secolului XVIII și începutul secolului XIX conștiința de neam se transformă într-o conștiință națională, un patriotism care pregătea pe cetățeanul României unite. În Moldova, luminatul cărturar și prelat Veniamin Costachi și Gh. Asachi depășeau faza vechii concepții romantice despre patrie, spre o imagine amplă care ducea la dezvoltarea conștiinței naționale cu realitățile ei politice practice.

O analiză largă , densă, asupra acestui fenomen atît de vechi și înnoit sub alte forme în secolul XIX, nu s-a făcut. Dar dacă pornim încă din vechime vom constata în interiorul societății moldovene existența unei „solidarități tradiționale, întemeiată exclusiv pe principiul comunității de limbă, neam, religie, sentiment dinastic, etc...“ [14].

Încă în secolul XVII cărturarii moldoveni au exprimat clar idei care aparțineau noțiunii de „neam“, „patrie“, „țară“, vorbind despre „nevoile țării“, despre dragostea de neam, credința strămoșească. Iar ceea ce scriau ei, *lumea moldoveană de atunci trăia din plin*, adică nu era un enunț teoretic, ci, așa cum surprinde istoricul Ștefan Pascu [15], era o realitate care se manifesta în viața societății moldovene în particular și în conștiința românilor în general.

Primele manifestări documentare se reflectă nu ca o concepție, ci ca o *atitudine* [16]. Era conștiința de neam care era trăita sub variate forme de moldoveni și în primul rînd prin patriotismul concretizat de ei în bătăliile și jertfele aduse pentru apărarea independenței pămîntului, gliei țării lor. În gîndirea oamenilor acestor locuri — ca și în a celor din celelalte țări române — conștiința de neam cunoaște o îndelungată evoluție, odată cu mersul înainte al societății. În limbajul epocii, dragostea de moșie, odată cu mersul înainte al societății. În limbajul epocii, dragostea de moșie sau de neam, adică o legătură afectivă cu locul, cu pămîntul și oamenii țării, este expresia concretă a conștiinței de neam, care în termeni moderni ar însemna o anumită formă a patriotismului. Acest sentiment era legat de complexitatea vieții colective a evului mediu, prins în mod ferm de sentimentul religios, politic și etnic. Sînt factori citați de cercetători ai problemei, fie din țară, fie din străinătate. Credința crea o stare afectivă fundamentală care solidariza pe membrii societății moldovenești, ortodoxia lor opunîndu-se fie feudalismului catolic rigid al ungurilor sau polonezilor, fie sîngerosului și nemilosului sistem islamic al turcilor și tătarilor. Conștiința lor de neam era întărită puternic de aceste pericole externe. Domnul țării, considerat a fi trimisul lui Dumnezeu, era și el un mijloc de coeziune etnică și religioasă, fond de credință care constituia un adevărat „manifest politic“ [17], în luptele cu turcii și tătarii. O scrisoare a lui Ștefan cel Mare către principii creștini releva acest fapt real : „Am luat sabia în mînă și cu ajutorul

---

13. N. Iorga, *Dezvoltarea ideii unității politice a Românilor*, București, 1915, p. 48.
14. Șt. Lemny, *op. cit.*, p. 12.
15. Ștefan Pascu, *Cartea și unitatea spirituală a poporului român*, în „Biblioteca și cercetarea“, III, Cluj-Napoca, 1979, p. 18.
16. Șt. Lemny, *op. cit.*, p. 28.
17. *Ibidem*, p. 30.

Domnului Dumnezeului nostru atotputernic am mers împotriva dușmanilor creștinătății, i-am biruit și i-am călcat în picioare“ [18]. Credința — ca un puternic factor de întărire și coeziune a conștiinței de neam — era pentru români un element de tradiție, iar atașamentul pentru această „lege strămoșească“ era o deplină expresie a patriotismului. Domnul reprezenta „țara“, căci zice Grigore Ureche atunci cînd vorbea despre moartea lui Ștefan cel Mare că „atîta jale era, de plîngea toți ca după un părinte al său“ [19]. Oamenii nu iubeau o țară abstractă, ci pămîntul care era al lor și oamenii ce locuiau pe el.

Cronicile scrise de moldovenii Grigore Ureche, Miron Costin, Nicolae Costin, Ion Neculce, au avut conștiința importanței scrierilor istorice, simțind acest fapt ca o datorie patriotică, iar ele să fie un îndreptar pentru urmași, „să rămîie feciorilor și nepoților, să le fie de învățătură, despre ceale reale să se ferească și să să socotească, iar despre ceale bune să urmeze și să înveațe...“. Ei au ideea obiectivității de a respecta adevărul, avînd un sentiment de demnitate națională. Ureche a preconizat conducerea țării după o pravilă, după o lege scrisă, nu după cutume și voia boierilor și domnului. În vremea sa (a trăit între 1590 și 1647), tocmai se traducea *Carte românească de învățătură* (1646). Dar el simțea mare durere că Moldova și Țările Române în general, nu se mai puteau apăra cu armele, că domnii erau numiți direct de Poartă, că obligațiile bănești duseseră la agravarea exploatării țăranilor. Grigore Ureche urăște pe turcii cotropitori, la fel ca toți moldovenii“. ...acestu feliu de oameni ce le zicem noi turci, carii întîi din tîlhari și din oameni puțini atîta s-au lățit... de sîntu de Dumnezeu lăsați certarea creștinilor și groaza tuturor vecinilor de prinprejur“ [20].

Cunoscînd limba latină, Ureche a putut demonstra originea romană a poporului nostru, atunci moldoveni, munteni și transilvăneni. Pentru prima dată punea problema originii limbii și a poporului român, căci „de la Râm ne tragem“ și tot pentru prima dată vorbea la noi despre unitatea neamului și originea sa comună. Conștiința de neam pe care o trăiau românii devenise o problemă de demonstrație teoretică, istorică. Cînd domnii aduc oaste străină spre a-i sprijini, țăranii ucid și alungă pe acești mercenari „cu îmblăcie și cu coase“. Plin de admirație pentru vitejia moldovenilor în luptele lor cu turcii în vremea lui Ion Vodă cel Cumplit, cronicarul observă: „Ci moldovenii așa sta, cum s-ar fi gătit să moară au să izbîndească“. Se vede că boierul Grigore Ureche era și el moldovean, cu mare dragoste de țărișoara care își apăra independența.

Continuatorul său a fost Miron Costin (1633-1691). Mai atașat de „țară“ decît clasa lui s-a dovedit cronicarul Miron Costin, care avea puternic dezvoltat sentimentul dragostei de „ai lui“, de sacrificiul pentru țară. Tocmai acest sentiment al conștiinței de neam, de dragoste pentru țara și oamenii din această țară a Moldovei, a adunat pe moldoveni în jurul steagului țării în lupta cu cotropitorii, fiind deci un îndemn și o forță morală care întărea rezistența împotriva dușmanilor. Aceste manifestări ale dragostei de țară, de adevărat patriotism, sînt greu de exprimat în termenii societății secolului XX. Iar moldovenii au avut din plin

---

18. I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan cel Mare*, II, București, 1913, p. 321.

19. Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, București, 1955, p. 111.

20. Vezi aprecieri și caracterizări la Al. Piru, *Literatura română veche*, București, 1961, p. 122 și urm.

acest sentiment, trăirea vie a conștiinței de neam, fie că era vorba de cei din „țara Moldovei", fie că era vorba de munteni sau transilvăneni. Ei simțeau și știau că sînt același neam. Și nu au gîndit niciodată că sînt „alt neam" (așa cum susțin în mod fals unii istorici străini). Nu aveau încă o conștiință națională dar aveau cu certitudine conștiința de neam, că adică sînt români, una cu cei din Moldova și din celelalte Țări Române. Din cronica lui Miron Costin distingem o reală angajare față de viața semenilor. Și așa cum considera o cercetătoare [21], el este un adevărat precursor al curentului patriotic, așa cum va să fie el în epoca modernă. Sensul conștiinței de neam evoluase la cronicar spre o fază superioară: preconiza apropierea de conștiința națională. Afirmarea romanității pe care o fac Grigore Ureche și Miron Costin — că „de la Râm ne tragem" noi românii din Moldova, Țara Românească și Transilvania — este nu numai o înaltă enunțare patriotică, dar și o largă viziune istorică a cronicarilor moldoveni. Sensul conștiinței de neam era lărgit la întreg poporul român indiferent unde se dezvolta în condițiile istorice de atunci. Al. Duțu [22] observa că Miron Costin aducea „pe prim-plan țara sau patria și întemeind devenirea colectivă pe ideea originii romane".

Componența religioasă care era cuprinsă în conștiința de neam, a fost un factor de coeziune și rezistență în lupta împotriva islamului, dar și a feudalilor creștini catolici. La sfîrșitul *Psaltirii în versuri* a mitropolitului Dosoftei, tipărită la Uniev în 1673, se află și *Compunerea lui Miron Costin preacinstitul vornic mare de Țeara de Jos*, despre originea poporului român :

„Neamul Țării Moldovei de unde dăradză?
Din Țara Italiei, tot omul mă creadză.
*Fliah * întîi, apoi Traian au dus pre acice*
Pre strămoșii cestor țări de neam cu ferice" [23].

În *Predoslovia* la *Letopisețul Țării Moldovei de la Aaron-Vodă încoace, de unde este părăsit de Ureche Vornicul de Țara de Gios (1594-1661)*, tot în versuri, repetă și insistă asupra cuceririi Daciei de către Traian. În *De neamul Moldovenilor din ce țară au ieșit strămoșii lor,* răspunzînd falselor teorii, „basnelor" scornite de adnotatorii lui Grigore Ureche, chiar de la primele rînduri ne dăm seama de profunda lui conștiință de unitate etnică atunci cînd scrie : „Începutul țărilor acestora și neamului moldovenesc și muntenesc și cîți sînt ei în țările ungurești cu acest nume, români și pînă astăzi, de unde sînt și de ce seminție, de cînd și cum au descălecat aceste părți de pămînt, a scrie multă vreme au stat sufletul nostru. Să înceapă osteneala aceasta, după atîta veaci de la descălecatul țărilor cel dintîi de Traian împăratul Râmului, cu cîteva sute de ani peste mie trecute, se sperie gîndul. A lăsa iarăș nescris, cu mare ocară înfundat neamul acesta de o seamă de scriitori iaste inimii durere. Biruit-au gîndul să mă apuc de această trudă, să scot lumii la vedeare felul neamului, din ce izvor și seminții sînt lăcuitorii țării noastre, Moldovei și Țării Românești și românii din țările ungurești, cum s-au pomenit mai sus, că toți un neam și odată

21. Adela Becleanu Iancu, *Geneza culturologiei românești,* Iași, 1974, p. 82.
22. Al. Duțu, *Umaniștii români și cultura europeană,* București, 1974, p. 98.
*. Este vorba de generalul Flacus.
23. Al. Piru, *op. cit.*, p. 144.

descălecați sînt...". Era o formulare sintetică despre conștiința de neam în această carte De neamul moldovenilor... [24].

Desigur că multe din informațiile primite nu erau absolut exacte, dar ideile generale sînt corecte și gîndirea lui era expresia spiritului și conștiinței moldovenilor.

Limba era un factor deosebit în ideea unității și conștiinței de neam a conștiinței de unitate etnică, așa cum se desprinde dintr-o frază a lui Miron Costin cînd vorbește despre domnia lui Gașpar Vodă, „om neștiutoriu a rîndul și a obiceiurilor, fără limbă de țară, cum lucru mai greu nu poate hi cînd nu știe domnul limba țării unde stăpînește" [25]. Pentru cronicar, pe prim plan se găsește ideea devotamentului față de țară [26]. De la Miron Costin ca și de la Ion Neculce, ni s-au păstrat idei pe care contemporanii le-au găsit ca dînșii. Ei cereau „ca niciodată să nu dăm locul, că pămîntul acesta este frămîntat cu sîngele moșilor și strămoșilor noștri". A rămas vestită replica dată vizirului că adică „sîntem noi moldovenii bucuroși să se lățească (împărăția otomană) în toate părțile cît de mult, iar peste țara noastră nu ne pare bine să se lățească" [27].

Dacă în rîndurile maselor populare conținutul conștiinței de neam, de țară, avea o multitudine de laturi, în rîndurile clasei culte care se forma, ea căpăta forme evoluate. Miron Costin știa să vadă și să prezinte frumusețea țării sale cînd scria : „...Zadarnic te mai lauzi, Egiptule, că acolo în țara întreci Prutul în bogăție... Și pe tine, Bîrlade, rîu roditor, nu pot să nu te amintesc: e greu de uitat cînd curgi în bogăție îmbelșugată, ducînd în unda ta miere și lapte, desfătări ca-n rai..." [28]. Atașamentul față de țară nu se face prin intermediul domnului, ci direct, față de țara însăși, cu locurile și oamenii ei.

Miron Costin a scris și un poem filozofic, *Viața lumii*, arătînd în predoslovie că scopul său a fost „să să vadă *că poate și în limba noastră* a fi acest feali de scrisoare ce să chiamă stihuri". Conștiința lui de român a mers deci mai departe decît gîndul multor contemporani, el fiind un om de înaltă inteligență, bună pregătire și de o deosebită înțelepciune în aprecierea oamenilor, evenimentelor și diferitelor întîmplări din trecut sau din epoca lui. Dar nici el nu a înțeles încă necesitatea și importanța unirii celor trei Țări Românești, realizată temporar de Mihai Viteazul. Viziunea feudală a formării statelor nu putea îmbrăca forma unei conștiințe naționale, care rămînea la nivelul unei reale conștiințe de neam. Chiar cu un profund sentiment patriotic, potrivit limitelor secolului XVII.

Milita pentru un sprijin al polonilor împotriva turcilor, dar știa că gîndurile leșilor erau altele față de Moldova. Însă în dragostea lui pentru țară, socotea că va găsi înțelegere la polonii creștini.

Prin poziția sa patriotică, Miron Costin depășește epoca sa, la fel ca și prin umanismul, cultura și viziunea politică, „deschizînd o veritabilă serie istorică nouă în modelarea caracterelor și a conștiințelor în societatea românească" în general și în cea moldovenească în particular [29].

---

24. Miron Costin, *Opere*, București, 1958.
25. *Ibidem*, p. 66.
26. *Ibidem*, p. 95.
27. Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei*, București, 1956, p. 140.
28. Miron Costin, *op. cit.*, p. 230-231.
29. Ștefan Lemny, *op. cit.*, p. 39.

Ion Neculce (1672-1746) a făcut multe pentru istorie, dar a făcut foarte mult pentru literatură, mai ales prin *O samă de cuvinte*, dar și prin *Letopisețul Țării Moldovei de la Dabija-vodă pînă la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat*. Dragostea lui pentru țara Moldovei l-a îndemnat să scrie *O samă de cuvinte*, „nu din motive neapărat istorice, științifice“ [30], ci cu gîndul de a transmite urmașilor niște tradiții care s-ar fi pierdut. Aceste legende au devenit motive pentru scriitorii secolelor XIX-XX. Neculce credea că face operă documentară. A fost un profund observator social-politic, urînd cruda tiranie turcească și luptînd pentru independența țării. Deplînge servitutea domnilor, căci începuse epoca fanariotă. Simte nevoile poporului exploatat fără milă de fanarioți. El notează că după noapte vine lumină, focul îl stingi, dar „la grea milă sau omenie, sau dreptate, sau nevicleșug, nici unele de aceste nu sînt, sau frica lui Dumnezeu“. Patriotismul este un strigăt de durere pentru țara lui : „Oh! Oh! Oh! săraca țară a Moldovei, ce nărocire de stăpîni c-aceștia ai avut! Ce sorți de viață ți-au căzdut...“ [31]. El nu vede ieșire din impasul în care a căzut Moldova decît în credință. Recunoaște exploatarea nemiloasă și justifică mișcările maselor populare care înainte luptau contra dușmanilor din afară, iar acuma contra celor din interiorul țării.

Pe linia exprimării scrise a conștiinței de neam, Dimitrie Cantemir (1673-1723) face un salt calitativ ajungînd la exprimarea științifică a sentimentelor și gîndurilor lui despre patrie. Dacă dragostea de patrie se restrîngea la Moldova, dragostea de neam era largă, căci pe lîngă moldoveni el avea în vedere pe toți românii. În lucrarea sa *Hronicul vechimei româno-moldov-vlahilor* [32] el reia o idee a lui Platon afirmînd că „n-avem a trăi numai pentru noi, ci și pentru patrie și prieteni“, sau, în altă parte, aceeași idee: „nu numai pentru folosul nostru, ci și pentru al Patriii ceva să slujim“. Dimitrie Cantemir nu uită niciodată că de neamul lui este român, dar că trăiește ca moldovean. În monografia *Viața lui Constantin Cantemir zis cel Bătrîn, domnul Moldovei*, fiul, Dimitrie Cantemir, povestește o întîmplare relatată de tatăl său, cu multă semnificație patriotică. Tatăl său, slujind în armata lui Ioan Sobieski, învinsese într-un turnir pe un nobil polonez, care l-a rugat pe Sobieski să nu-l rușineze spunînd că a fost învins“ de un scit oarecare, de un om din proști“. La care hatmanul Ioan Sobieski i-a răspuns : „Nicidecum să nu socoți că ai fost prins de un om din proști și fără faimă, ci de un om viteaz și foarte vestit prin multele isprăvi războinice, *căpitanul celor o mie de moldoveni*“ [33]. Poate și rangul era important, dar identitatea etnică pare să fi avut un înțeles cu totul deosebit, (mai ales pentru moldoveanul nostru). Era tocmai conștiința de neam pe care o trăia Constantin Cantemir și care îi povestea fiului întîmplarea de demult care nu putea fi uitată și care socotea că este o datorie patriotică a servi și a lupta în și cu oastea țării, „pentru moșie împotriva cotropitorilor“ [34]. (Noțiunea de „moșie“ era identică atunci, cu aceea de „țară“). Se pare că Dimitrie Cantemir a simțit fiorul dragostei de patrie a părintelui său, dragoste

---

30. Al. Piru, *op. cit.*, p. 432.
31. Citat de Al. Piru, *op. cit.*, p. 432.
32. În *Opere*, vol. VIII, București, 1901, p. 179.
33. D. Cantemir, *Viața lui Constantin Cantemir zis cel Bătrîn, Domnul Moldovei*, București, 1960, p. 5.
34. *Ibidem*, p. 66.

pe care el a manifestat-o cu toate ocaziile. El considera necesară slăvirea neamului său, dar în plină obiectivitate. Deși vedea ca și ceilalți situația nefericită a Moldovei despre care zicea „biata Moldovă", „săraca țară" (sau chiar „săracele țări", referindu-se și la Țara Românească), Dimitrie Cantemir avea încredere în viitor cînd scria: „Nu, acest neam nu trebuie să piară, îl păzește un trecut și îl chiamă un viitor; lăsați torentul să-și adune șuvițele răsfirate"[35]. Pentru salvarea Moldovei el vedea necesară reluarea unei campanii de eliberare a țărilor creștine de sub stăpînirea otomană. (Acesta era de fapt scopul lucrării *Creșterea și descreșterea Curții otomane:* a trezit în Europa ideea luptei antiotomane).

Dimitrie Cantemir venea cu ideea nouă de a scrie istoria românilor de pretutindeni„ cum se vede și din titlu: *Hronica a toată Țara Românească, carea apoi s-au împărțit în Moldova, Muntenia și Ardealul din descălecatul ei de la Traian împăratul Rămului...*". „Nu uită nici pe românii macedoneni, pornind de la concepția de bază a continuității elementului roman în Dacia, așa cum va face-o și stolnicul Constantin Cantacuzino și învățații Școlii Ardelene[36]. Ideea originii romane a devenit o armă politică în lupta pentru independență și libertate[37]. Arătînd că romanii au apărat Europa de turci, el socotea că Europa are la rîndul ei datoria să apere pe români.

Clerul ortodox din Moldova a păstrat din vechime conștiința de neam și a îndemnat poporul la apărarea țării și credinței. Odată cu apariția tipăriturilor religioase, ideile despre neamul moldovenilor și cel românesc, s-au împletit cu cele ale scriitorilor laici. Ca expresie adevărată a conștiinței românești, apăreau traducerile textelor rotacizante în Maramureș (la sfîrșitul secolului XV sau începutul secolului XVI) (Psaltirea Scheiană, Psaltirea Voronețeană, Psaltirea Hurmuzachi), primele texte religioase în limba română, ca o replică la textele obscure și neînțelese în limba slavă. Au urmat tipăriturile lui Coresi, care încă în prima tipăritură *Evangheliar românesc*, 1561, spunea ferm în predoslovie: „În sfînta besearecă mai bine a grăi cinci cuvinte cu înțeles decît zece mie de cuvinte neînțelese în limba străină". Se știe că el a folosit textele rotacizante care circulau atunci în Moldova. În prefața de la *Tîlcul evangheliilor* (1564) motivația traducerii este mai directă: „La besearecа... popa spune cuvîntul lui Dumnezeu, sfînta evanghelie, pre limba pre care grăiesc oamenii, să putem înțelege noi mișelimea. Ce folos dacă popa grăiește în limbă străină rumânilor, sîrbește, de nu înțeleg sau pre altă limbă ce nu vor înțelege ascultătorii? „Iar în prefața la *Molitvenic* ideea e exprimată clar: „Rumânește am scris acest Molitvenic, cum să înțeleagă și popa ce zice însuși, și oamenii ce ascultă... Frații miei popi... nu boscorodiți, că va bate voi Domnul...".

Ideea folosirii limbii naționale în biserică, se găsea în mintea credincioșilor români încă de la începutul cultului religios, iar în secolul XVI a venit acest moment important pentru credința românilor, pentru unitatea poporului, pentru conștiința lor de neam, ca neam între alte neamuri.

---

35. Al. Zub, *Biruit-au gîndul. Note despre istorismul românesc*, Iași. 1983, p. 21.
36. Al. Piru, *op. cit.*, p. 404.
37. Vezi Adolf Armbruster, *Istoria unei idei: romanitatea românilor*, în „Lupta de clasă", 1972, nr. 4, p. 73-82.

Amestecul tot mai puternic al turcilor în viața politică și economică a românilor în secolul XVII, a întărit aceste sentimente și stări de conștiință la toți românii. Iar la moldoveni, nădejdile crescuseră odată cu unirea realizată de Mihai Viteazul. Acum speranțele poporului sînt hrănite și sprijinite mai puternic de biserica ortodoxă, purtătoarea stindardului de lupta antiislamică, în frunte cu mințile luminate ale unor mitropoliți. În Moldova, mitropolitul Varlaam († 1657) și-a dat seama că poporul nu înțelege cele spuse în biserică în altă limbă și că era nevoie de cărți românești. Așa a apărut traducerea *Cazaniei* căreia el îi spune *Carte rumânească de învățătură, la Dumenecele preste an și la praznice împărătești și la svînți mari*. Tipărită la Iași în 1642-1643, însuși domnul Vasile Lupu oferă cartea către „*toată semenția românească pretutindere ce se află pravoslavnici într-această liîmbă*". Varlaam motivează și el traducerea pentru a fi „pre înțelesul oamenilor", „pre limba sa pentru ca să înțeleagă hiecine... cu mult mai vîrtos limba noastră românească, ce n-are carte pre limba sa, cu nevoie iaste a înțelege cartea altii limbi". *Evanghelia cu învățătură* din 1581 a lui Coresi, se apropie prin motivare ca și Varlaam. Termenul și ideea *românească* și nu *moldovenească* începe a deveni un fapt deosebit de important. (Mai ales că unii „istorici" străini afirmă că termenul de „român" a fost „inventat" de învățații români în secolul XIX!).

Limba lui Varlaam este mult mai evoluată și mai unitară decît cea a lui Coresi și colaboratorilor lui. La Varlaam se simte străduința de a se adresa românilor de pretutindeni [38]. Limba cărții lui este accesibilă și astăzi după mai mult de 300 de ani de la tipărirea cărții. Pornind de la aceleași idei ale conștiinței etnice și de credință, Varlaam a tipărit la Iași în 1645 *Carte care se chiamă Răspunsul împotriva Catehismului calvinesc*, combătînd dogmele bisericii calvine și adresîndu-se mai ales românilor din Transilvania, celor „ca noi într-o credință", deci românilor ortodocși. De altfel așa cum va face și mitropolitul Simeon Ștefan în al său *Noul Testament* (Bălgrad 1648).

Mitropolitul Dosoftei (1624-1693) a tradus în românește numeroase texte bisericești *(Psaltire* 1680, *Molitvenic de-nțeles* 1681, *Molitvenicul cel mic* și *Sfînta liturghie* 1683, *Octoih* 1683, *Acatistul Precistei* 1673, *Viața și petrecerea svînților* în patru volume, Iași 1682-1686). Toate aceste traduceri au aceeași motivare ca și la Coresi și Varlaam. El scrie că „în biserică mai voia mi-i cinci cuvinte cu mintea să grăiesc și pre alții să-nvăț, decît dzece mii de cuvinte într-alta limbă", constatînd că puțina „sîrbie" care se învăța de către unii, „încă s-au părăsit" [39].

Era în aceste gînduri ale mitropolitului Dosoftei o evidentă conștiință de neam, care gîndea nu numai la moldoveni, ci și la „românii de pretutindenea". De un mare interes este *Psaltirea... prea versuri tocmită* (1673-1680), terminată în versuri la 1685, după „cinci ai foarte cu osîrdie mare". Ideea de versificare i-a venit în timp ce se afla în Polonia, luat ca ostatec de către Ioan Sobieski. În Polonia circula o *Psaltire* în versuri tipărită la 1579 și versificată de poetul Jan Kochanowski. Desigur că ortodoxul Dosoftei nu a ținut acest model catolic, ci s-a străduit să „mlădieze limba română unor moduri de exprimare pînă atunci neexpermentate", dar de o mare frumusețe. Dar el avea un model: versul

38. **Al. Piru**, *op. cit.*, p. 100.
39. ***Ibidem*, p. 196-197.**

popular, pe care îl întîlnim adeseori în tălmăcirea *Psaltirii*. Așa cum Ieremia plîngea după țara pierdută, Dosoftei a închegat un cîntec al durerii lui pentru Moldova pe care o părăsise forțat:

„La apa Vavilonului, / Jelind de țara Domnului, / Acolo șezum și plînsăm, / La voroavă de ne strînsăm. / Și cu inimă amară, / Prin Sion și pentru țară, / Aducîndu-ne aminte / Plîngeam cu lacrimi hierbinte..." [40].

Foarte mulți din psalmii versificați de Dosoftei au devenit colinde în toate ținuturile locuite de români, iar Anton Pann le-a cules și le-a tipărit, avînd ultim titlu *Cîntece de stea*.

În *Paremiile preste an* (1683) el adăuga niște versuri întru lauda faptelor de arme ale moldovenilor și domnilor lor, scriind și un poem despre domnii țării Moldovei (130 versuri), pornind de la Dragoș, „rudă împărătească", adică de origine romană.

Lipsind cărți tipărite, toate cele scrise de Dosoftei au fost mult citite, fie din interes religios, dar poate și din interes literar, mai ales legendele hagiografice, multe din ele trecînd în categoria basmelor populare cu elemente miraculoase.

Cu dragoste de țară și de oamenii ce se numeau români, Dosoftei există și astăzi în memoria conștientă sau subconștientă a românilor, prin lirica populară pe care a îmbogățit-o.

Contemporan cu Dosoftei și cu Miron Costin a fost Nicolae Milescu (1636-1708), cărturar, diplomat, teolog, istoric, geograf, etnograf, filolog, memorialist de circulație mondială. La 1671 pleacă în Rusia pentru funcția de la departamentul școlilor, fiind recomandat țarului Alexei Mihailovici de mitropolitul Dosoftei al Ierusalimului. Tradusese în limba română diferite cărți religioase. Trimis să stabilească relații comerciale între Rusia și China, el a alcătuit lucrări importante asupra călătoriei sale și asupra Chinei. Foarte interesant este momentul cînd, coborînd cu bărcile un rîu (Șaramur), cu păduri și priveliști încîntătoare, Milescu a exclamat (și în scris); „Parcă ai fi în Moldova". Pentru această frază, în care este prinsă toată inima lui lăsată undeva în Moldova, merită să fie citat aici Milescu, a cărui dragoste de țară și de neamul lui a purtat-o pînă la moarte, acolo în străinătate.

În durerea lor de a fi pierdut o parte din Moldova de sus, răpită de imperiul habsburgic după care a urmat uciderea la Iași a lui Grigore III Alexandru Ghica (1777), moldovenii au alcătuit balade despre uciderea domnului, din care 12 sînt moldovenești, iar două au fost compuse în Țara Românească.

O activitate de „luminător" al moldovenilor a fost călugărul, egumenul de la Putna, apoi mitropolitul (1750-1760) Iacov Putneanul, care a scris cărți îndemnînd "să-și dea fiștecare om feciorii la carte". Urmașul său Vartolomei Măzăreanu, egumen (1755) și arhimandrit la Putna (1757), apoi la Solca, a întemeiat la Putna o școală, instruind pe tineri în diferite discipline. A scris foarte multe cărți religioase și profane, unele destul de interesante. Amîndoi au deplîns zilele grele ale Moldovei și oamenilor din această țară, condamnînd stăpînirea turcilor.

Secolul XVIII și începutul secolului XIX cu variatele procese istorice și evenimente europene importante au impulsionat transformarea

---

40. După Al. Piru, *op. cit.*, p. 200 și 203.

conștiinței de neam în conștiință națională. Cultura, gîndirea politică și idealul patriotic, evoluția societății, dădeau o forță deosebită transferului sentimental într-o voință rațională politică.

Părea că molimele și incendiile, asuprirea tot mai crudă a turcilor, amputările teritoriale (Bucovina 1774 și Basarabia 1812), obligațiile fiscale excesive și abuzurile, ar fi dus la anihilarea sentimentului național, patriotic, a milenarei conștiințe de neam. Însă tocmai aceste stări nefericite au întărit voința românilor de a ieși din situația dezastruoasă prin toate mijloacele posibile.

În Moldova, la începutul secolului XIX, toate categoriile sociale au fost impuse la impozite, reformă fiscală socotită „ca o posibilitate de a face „legătura națională", pentru că toate stările vor avea și a jertfi și a cîștiga", și „cine va putea atuncea să biruiască neamul unit și să-i scape dreaptatea?" [41].

Peste munți Samuil Micu scria că dacă Moldova și Țara Românească ar fi fost unite, ele nu ar fi putut să fie atît de ușor atacate și amenințate. „Libertatea", „mîntuirea patriei", încep să devină lozinci ale patrioților, ale tuturor românilor. Românii fugiți din teritoriile răpite au început să ducă o campanie aprigă nu numai în Moldova ci și în capitale europene, făcînd din situația politică dificilă a Țărilor Române, o „chestiune românească" fenomen care va antrena multe decenii numeroase dispute politice europene ale statelor interesate într-un fel sau altul. Tinerii care studiau în occident întăreau acțiunea de afirmare a intereselor românești. Aluzia la *Unirea* Principatelor era manifestată în țară și străinătate. Se deștepta și se consolida conștiința națională.

Țărănimea era clasa care avea cel mai mult de suferit. Șerbirea o adusese la o stare insuportabilă [42]. Răscoale, mișcări mai ample sau mai răzlețe, fuga, haiducia, înrolarea în armate străine, erau manifestări ale acestei lumi chinuite. Mișcarea culturală ieșeană s-a mai menținut, deși mulți oameni de cultură au trecut în alte centre ca Putna, Neamț, Rădăuți. Ideile iluminismului se făceau simțite fie prin mijloace scrise, fie oral. Spiritele erau pregătite pentru ieșirea din impasul în care se găseau moldovenii ca și ceilalți români. Ortodoxia românească, deosebită ca trăire și aplicare în viață de cea a celorlalte popoare ortodoxe, învăluită în propria experiență istorică, a întărit spre sfîrșitul secolului XVIII și începutul secolului XIX, lupta pentru dragostea de neam, de limbă și tradiții. Un preot moldovean va scrie cea mai frumoasă și mai caldă poezie despre limba românească, iar el nici nu se găsea în Moldova unită cu Țara Românească, ci sub alt regim. Ceea ce denotă din plin că el avea — ca și ceilalți români-deplină conștiință de neam, devenită spre mijlocul secolului XIX conștiință națională. Ortodoxia românească s-a ferit de lozincile unei coaliții panortodoxe care ascundeau în spatele lor diferite interese de ordin politic. Tocmai de aceea clerul și biserica ortodoxă română au jucat un rol deosebit în procesul de unificare națională, de menținere a spiritualității și conștiinței românești, etnice, în mintea și sufletul românilor care trăiau niște realități extrem de tragice spre sfîrșitul secolului XVIII și începutul secolului XIX. Nu exista un spirit local care să vină în contradicție cu întărirea conștiinței naționale și cu

---

41. Citat din „Arhiva", IX, Iași 1898 de Șt. Lemny, *op. cit.*, p. 50-51.

42. V. Mihordea, *Relațiile agrare din secolul XVIII în Moldova*, București, 1968, o analiză detaliată și aprofundată a situației țărănimii moldovene.

idealurile formării statului național român. Căci în mintea poporului exista de sute de ani ideea unității, încă nerealizată politic. Opera culturală a diferitelor personalități și societăți, învățămîntul de la începutul secolului XIX, au contribuit la cimentarea conștiinței naționale, care se va afirma cu putere la 1848. Această stare spirituală nu era un aspect al vreunei influențe venită din afară; ea exista în sufletul, în conștiința moldovenilor și muntenilor și transilvănenilor.

Din prefețele cărților din secolul XVIII, poporul putea lua contact cu niște idei care-i întăreau credința în propriul neam. Cuvîntul oral era mai repede prins de mintea oamenilor, legîndu-se ideile cărților cu gîndurile purtate de popor de-a lungul secolelor. Chiar un străin, Duca Sotiriovici, scria în prefața *Psaltirii* că, „măcar că nu-mi este patriia țara Moldovii..., pentru că am cîștigat întru acest pămînt (strein fiind) și cinste și priință, cunosc că am aceeași datorie ce au și lăcuitorii cei adevărați. Deci, pentru ca să dau pentru dînsa un semn de mulțumită, și neavînd ce altu, ce am nevoință de am tipărit această *Psaltire* spre folosul acestii patrii“ [43].

Termenul de patrie începe să devină curent spre sfîrșitul secolului XVIII în Moldova ca și în celelalte Țări Românești. „Patria“ este cuvîntul care sintetiza atunci, în modul cel mai simplu și mai clar, ideea conștiinței care unește în frăție pe cei de un neam. Așa cum se exprima atît de limpede mitropolitul Veniamin Costachi în cuvîntări și prefețele unor cărți editate de el. El spunea: „Și frați sînt și cei de o credință și de o patrie, (nu) numai cei din părinți, și aceștia o maică avînd pe patrie. Și, negreșit, fericită este eparhia aceea, cînd toți cei ce o locuiesc de frăție se socotesc și au între ei unire și dragoste întru ei... Iar dacă nu este acest sentiment, Patria are de suferit“ [44]. Același mitropolit Veniamin Costachi, plin de emoție, a binecuvîntat scena teatrului care prezenta pentru prima dată o piesă în limba română, la 1816. Era una din bucuriile prelatului care își iubea atît de mult neamul lui. Gheorghe Asachi mărturisește că a încredințat rolurile unor tineri pornind la „o întreprindere pe atunci sumeață, care avea menirea „de a face o breșă în acea streinomanie, adresînd limba patriei către inimi patriotice“ [45].

Dacă poporul trăia sentimentul și avea conștiința de neam, mulți boieri și prelați și chiar domni, gîndeau despre patrie într-un fel care îi apropie de perioada modernă. Idealul patriotic se contura tot mai puternic și mai concret. Ionică Tăutu saluta venirea la domnie a lui Ioniță Sandu Sturdza cu cuvintele foarte expresive: „Ferice ace dulce de a vide pe scaunul țării șezînd un fiiu al Patriei“ [46].

De altfel, la sfîrșitul secolului XVIII și începutul secolului XIX se remarcă un fenomen deosebit. „Circulația de dascăli și de cărți, de trupe de teatru și de gazete, peste hotarele vremelnice ale celor trei țări, întărește relațiile mai vechi, niciodată întrerupte, și ne îngăduie să vorbim de o cultură română unitară, pe cale să se desăvîrșească în acest răstimp“ [47]. Acum pe întreg teritoriul locuit de români lupta pentru drep-

---

43. *Bibliografia românească veche*, vol. II, p. 78.
44. Gh. Adamescu, *Elocvența română*, București, f. a., p. 42, citat în Șt. Lemny, *op. cit.*, p. 80.
45. Th. Burada, *Istoria teatrului în Moldova*, Iași, 1915, I-II, vol. I, p. 101-102.
46. E. Vîrtosu, *Din scrierile inedite ale comisului Ionică Tăutu*, în „Viața Românească“, 1938, nr. 8, p. 61.
47. *Istoria României* vol. III, București, 1963, p. 1041.

turi naționale era strîns legată, în acea perioadă, de lupta pentru apărarea limbii române. Vechea idee din predoslovie care compara cuvintele latinității limbii române, despre circulația cuvintelor (în *Limba în circulație).*

Mijloacele de difuzare a culturii (învățămînt, teatru, presă), primele manuale de educație patriotică, versuri închinate Moldovei, patriei celei mici de atunci, (Costachi Conachi: *Dintr-a dulcii patriei sînuri;* Gh. Asachi : *Către patrie, Către neamul Moldoviei),* a lărgit și îmbogățit vechea conștiință de neam, cu un conținut nou. Era ideea „*patriei mari*", care pregătea spiritul revoluției de la 1848, *Unirea* de la 1859 și Marea UNIRE de la 1918. Costache Negri vorbea de o „patrie întreagă" și V. Alexandri de „patria comună", după cum Bălcescu vorbea de *România.* Apăruse momentul marelui salt de la conștiința de neam, la conștiința națională, de la frăția etnică, la unirea politică frățească într-un stat național.

Multe lucrări despre patrie și patriotism ale unor scriitori străini, au fost traduse și au circulat în Moldova primelor cinci decenii ale secolului XIX. (Una din ele, *Manual de patriotism dedicat locuitorilor celor șapte insule ionice,* scrisă de Nicolae Scufos (1817), a fost tradusă și tipărită cu „blagoslovenia și cheltuiala" mitropolitului Veniamin Costachi la 1829). Unele teme ca *Adevăratul patriotism* au fost tratate la școli și difuzate prin presa epocii [48].

Ideea folosirii presei pentru difuzarea ideilor înaintate a cuprins Țările Române la începutul secolului XIX. În Moldova, Gh. Asachi scotea *Albina românească* (1829), care a avut meritul — ca și celelalte gazete românești — de a răspîndi în masele mai largi idei, credințe, idealuri și în principal ideea de patrie. Este extrem de interesant să citim un cuvînt al lui Al. Hîjdău, (tatăl lui B. P. Hașdeu), care era efor al școlii din Hotin și care evoca în *Dacia literară* din Iași, națiunea română, „nație de pe acum slăvită între toate popoarele cele făimoase" și care o vedea în viitor întrecînd alte popoare „pre toate odată, prin civilizație și prin slavă", deși unele țări erau de mare întindere (ca „niște împărății" zice autorul) [49]. Românii deslipiți de Moldova la 1812, trăiau din plin conștiința de neam și ajunseseră chiar la conștiința națională. Gh. Asachi scria în articolul *Datini naționale* [50] că în „sîmbăta moșilor" românii își amintesc cu veneratie de strămoși și cultivă astfel „sentimentul de evlavie, de pietate, de dreptate și de unire ce sînt baza puternică pe care se razămă ființa și fericirea unei națiii". Și continua arătînd că „scînteia cea sfîntă e amorul de patrie", un „sentiment de Dumnezeu insuflat", care „au produs legătura cea puternică a naționalității, care se nutre și se păstrează prin religie, limbă, istorie, port și datine" [51]. Era patriotismul care mergea direct spre conștiința națională.

În *Foaie pentru minte, inimă și literatură* [52], un călugăr moldovean,

---

48. Șt. Lemny, *op. cit.,* p. 123. Despre primele manuale de educație patriotică în cultura română, vezi Șt. Lemny, *op. cit.,* p. 117-140.

49. „Dacia literară", 1840, p. 479.

50. „Albina", XX, 1848, p. 173, articolul *Datine naționale.*

51. Idem, p. 173.

52. Nr. VII, 1844, p. 121-122.

Varlaam Bărănescu, scria un articol căutînd să găsească o trainică punte de legătură între patriotism și creștinism, în scopul dezvoltării sentimentului patriotic la români.

Un articol al lui Gh. Asachi, despre *Dorința folosului obștesc* [53] cerea ca fiecare să contribuie la reînălțarea patriei, „pre cît ne iartă puterile și împregiurările la folosul, mulțămirea și cinstea Patriei".

Cu cît ne apropiem de anul 1848, cu atît sînt mai mulți factori care trezesc semnele conștiinței de neam într-o formulă politică mai practică, mai imediată și conștiință națională. Școala de toate gradele a avut și ea un mare rol în această direcție. Mihail Kogălniceanu exprima în programul său *Dorințele patriei naționale* ideea despre rolul școlii care are menirea de a trezi în tinerele generații un duh de unire mai de aproape între toate ramurile neamului românesc și un interes mai viu pentru nație și patrie" [54]. Iar după prelegerea *Cuvîntul introductiv la cursul de istorie națională*, rostit la Academia Mihăileană (1835), Kogălniceanu" a fost condus cu urale pînă acasă, ca dovadă a adeziunii publicului la ideile pline de patriotism din prelegerea inaugurală" [55]. Învățători, profesori, elevi, se pregăteau pentru aplicarea marilor idei patriotice fie prin revoluția de la 1848, fie prin mijloace „mai legale" la 1859, însuflețiți de cultul pentru neam și patrie. În deceniul patru al secolului XIX teatrul străin din Moldova (cel francez îndeosebi) intra în criză, datorită avîntului patriotic al teatrului în limba națională. Pe cortina teatrului lui Gh. Asachi era pictat Apolo care întindea mîna spre Moldova pentru a o ridica spre el. Era dorința de afirmare culturaiă a românilor, la rînd cu celelalte popoare europene. La urcarea pe tron a lui Mihai Sturdza, tineri moldoveni au prezentat piesa *Dragoș, întîiul domn suveran al Moldovei*, iar elevii Conservatorului piesa *Petru Rareș (1837)*; la Botoșani se prezenta piesa lui Gh. Asachi *Ștefan cel Mare* de către trupa lui Caragiali. Tot un moldovean scria piesa *Mihai Vodă Viteazul*. Vasile Alecsandri dăduse teatrului multe piese, la fel ca și C. Caragiali, *(O repetiție moldovenească)*. M. Kogălniceanu insista pentru pregătirea unor actori români care să creeze un teatru național. Conservatorul filarmonic-dramatic creat la 1837 de Șt. Catargiu și V. Alexandri, era un răspuns concret la această idee. Cronicarii literari cer piese cu conținut istoric, „închinate nației" [56].

Societatea de medici și naturaliști, înființată la 1833, a avut un mare rol în procesul de culturalizare a maselor, înainte de crearea Universității moderne din Iași la 1860. Societăți cu deosebit substrat politic cum au fost *Conjurația federativă* (1839), *Fiii coloniei lui Traian* (1841), societatea și cu caracter filantropic *Asociația patriotică* (1846), ca și societățile create la Paris, făcuseră acum un mare pas înainte în lupta pentru libertatea și îndeplinirea idealurilor nu numai ale moldovenilor, ci ale poporului român. Era manifestarea conștiinței naționale care susținea idealurile Unirii. Revista „Dacia literară" (1840) a lui Mihail Kogălniceanu era și ea un simbol al unirii românilor. *Imnurile*

---

53. *Albina românească*, XV, (1843), p. 65-68.

54. Al. Zub, *M. Kogălniceanu și rolul școlii în construcția României moderne*. în *Sub semnul lui Clio*, omagiu Acad. prof. Ștefan Pascu; Cluj. 1974, p. 513, citat de Șt. Lemny, *op. cit.*, p. 160.

55. *Ibidem*.

56. T. T. Burada, *op. cit.*, I, p. 342.

naționale ale lui C. Negruzzi, D. Gusti, ca și tablourile istorice ale lui Gh. Asachi, erau expresia vie a noii stări de spirit profund națională, în care trăia Moldova în jurul anului 1849.

Generația de la 1848 se exprima pentru unire. Consulul francez de la Iași nota că „boeri și țărani au astăzi mai mult poate decît oricînd aitădată, sentimentul dragostei de patrie“ [57], notîndu-i îndeosebi pe boierii din treapta a doua și a treia. În *Dorințele partidei naționale*, M. Kogălniceanu exprima necesitatea acordării libertății și pămînt țăranului. Era un program care socotea necesară îndreptarea nedreptăților sociale. Costache Negri [58], repeta ideea că în „patria comună“, „în marea familie a unei nații, patria fiecăruia este aceea care pe toți îi leagă cu patria întreagă și silnic îi împinge către apărarea, întemeierea și înflorirea ei“. De unde și un conținut social al reformelor, care să întărească patriotismul, care era un fundament al mișcării revoluționarilor de la 1848. Mitropolitul cărturar Veniamin Costachi lăsa prin testament un fond pentru elevii care vor face „cele mai bune compuneri în limba patriei și, mai ales privitoare la istoria patriei și nației“ [59]. La fel și M. Kogălniceanu căuta să găsească drumul cel mai scurt și cel mai potrivit spre inima auditorilor, cînd în *Cuvînt pentru deschiderea cursului de istorie națională*, accentua importanța manifestării „iubirii de patrie“, „interes pentru istoria patriei“... „interes mai viu pentru nație și patrie“.

Cu aceste sentimente patriotice s-au angajat în acțiunea revoluției de la 1848 moldovenii M. Kogălniceanu, V. Alecsandri, C. Negri, Alecu Russo, Al. I. Cuza, la fel ca și ceilalți oameni înaintași ai epocii în celelalte provincii românești în frunte cu N. Bălcescu, cu S. Bărnuțiu, Avram Iancu, sau cu frații Hurmuzachi din Bucovina, și alți reprezentanți ai românilor oprimați de imperiile vecine. Proclamația Partidului național din Moldova îndemna pe toți locuitorii să acționeze și să se gîndească la „viitorul patriei“ și la soarta urmașilor.

Înfrîngerea de către reacțiunea internă și europeană a revoluției de la 1848 nu a înfrînt și dragostea de neam, de patrie și nici conștiința națională, căci răspunsul a fost UNIREA Moldovei cu Țara Românească la 1859. Iar cel mai bun răspuns a fost *MAREA UNIRE* de la 1918, cînd condițiile istorice au oferit românilor posibilitatea să arate că ei purtau în cugetul lor nu numai conștiința de neam, ci și conștiința națională, îndeplinînd *prin voința lor și nu prin forța armelor*, marele ideal pentru care luptaseră și se jertfiseră atîtea generații de români.

Prof. univ. dr. Ilie GRĂMADĂ

57. Citat de Șt. Lemny, *op. cit.*, p. 176.
58. C. Negri, *Scrieri*, I, București. 1966, p. 133.
59. Citat de Șt. Lemny, *op. cit.*, p. 180.

SINOADE ÎN MITROPOLIA MOLDOVEI — HOTĂRÎRI PRIVIND UNITATEA CREDINȚEI ORTODOXE ȘI DISCIPLINA BISERICEASCĂ —

Biserica Ortodoxă Română a Țării Moldovei de la începuturile organizării ei, ca, de altfel, toate Bisericile Ortodoxe locale, a avut o conducere ierarhic-sinodală. Episcopul cărturar de Roman, Melchisedec, într-un studiu despre „Ierarhia și instituția sinodală în Biserica Ortodoxă", prezentat sub formă de referat în ședința plenară a Sfîntului Sinod [1], face dovada că „de cînd s-au înființat Domniatele române în veacul al XIII-lea și al XIV-lea, ele totdeauna au avut Bisericile lor, conduse de mitropoliți și episcopi, care au păstrat, propagat și apărat doctrina și disciplina Bisericii Ortodoxe Române și au ținut unitatea credinței prin relațiile lor spirituale cu ale Bisericii ca: Biserica Bulgariei de la Tîrnova, Arhiepiscopia Ohridei și Patriarhia ecumenică de la Constantinopol"; și că mitropoliții și episcopii conduceau „eparhiile lor pe aceleași baze dogmatice și canonice, pe care este întemeiată întreaga Biserică ecumenică ortodoxă"; și că „la ceasuri extraordinare se adunau în sinod și luau decizii comune pentru apărarea și păstrarea doctrinei și disciplinei bisericești și deciziile acelea deveneau norme sacre pentru toți credincioșii, clerici și laici" [2].

Cărturarul episcop precizează la fel că „întrunirile sinodale, la noi de regulă, se făceau mai mult la ceasuri de hirotonie de episcopi sau mitropoliți, și la ceasuri de judecată asupra lor", și că la noi „nu s-a păzit cu strictețe legiuirea canonică de a se întruni sinodul episcopilor de fiecare an pentru tratarea chestiunilor privitoare la disciplina bisericească și la conduita clericilor, și a se reglementa într-un mod uniform pentru toate bisericile măsurile disciplinare în toate detaliile lor" [3].

Faptul acesta, Melchisedec îl considera ca o „defectuositate, în

---

1. *Studiu despre Ierarhia și Instituțiunea sinodală în Biserica Ortodoxă a Răsăritului in genere și despre Ierarhia și Instituțiunea sinodală în Biserica Ortodoxă Română în special*, de Comisiunea Sfîntului Sinod, compusă din Înalt Prea Sfinții mitropoliți: D. D. Calinic, Primatul României și D. D. Iosif Mitropolitul Moldovei și Sucevei, și episcopul de Roman D. Melchisedec, cetit și aprobat de Sfîntul Sinod în ședințele din 27 și 28 octombrie anul 1883, București 1883.

2. *Studiu despre...*, p. 46-47.

3. *Studiu despre...*, p. 47. Episcopul cărturar D. Melchisedec — autorul studiului — se referă aici — fără să arate — la rînduiala canonică bisericească potrivit căreia „episcopii fiecărei biserici particulare sînt datori să se adune, în sinod, de două ori pe an" prevăzută în can. 37 ap; 5, I ec.; 19 VI, ec; 20 Antioh.; — și îndeosebi la rînduiala potrivit căreia „dacă sinodul nu se poate întruni de două ori, atunci trebuie să se întrunească cel puțin o dată pe an", prevăzută în can. 8 IV, ec; 6 VII, ec; 73 Cart.

Cu siguranță, episcopul Melchisedec a avut în vedere — referindu-se la atribuțiile acestui sinod — prevederile can. 37 ap. unde se precizează că „sinodul episcopilor să se țină de două ori pe an și să cerceteze laolaltă dogmele dreptei credințe și să hotărască în privința controverselor bisericești, ce se vor ivi", — a se vedea comentarul la Andrei Șaguna, *Enchiridion*, adecă *Carte manuale de canoane ale unei sinte sobornicești și apostolești Biserici, cu comentare*, Sibiu, 1871; și Nicodim Milaș, *Canoanele Bisericii Ortodoxe, însoțite de comentarii*, Arad, 1930.

tradiția noastră bisericească", care „cu curgerea timpului s-a făcut tot mai vederată, pînă în timpurile din urmă, cînd, cu ocazia unirii politice a țărilor române", „între alte dorințe ale viitoarei organizări a României a fost și înființarea unei instituțiuni sinodale canonice bisericești, pentru conducerea afacerilor religioase și bisericești și disciplinare, mai întîi exprimată de divanul adhos al Moldovei, în sesiunea din 15 noiembrie 1857, și reluată apoi, de mitropolitul Nifon, în anul 1860, în cadrul Adunării bisericești a mitropoliei din București, care stabilește că „Sinodul țării va fi format din episcopi și arhierei români din țară, conform canoanelor Sfinților Părinți" [4]

Este demn de reținut că în motivarea acestei hotărîri a Adunării bisericești de la 1860 se arată că un astfel de sinod „este cerut de canoane, de vechiul obicei și de datinile strămoșilor", „care în mai multe rînduri, au convocat niște asemenea sinoade, ca de exemplu sub domnia lui Mihai Bravul, Ștefan Cantacuzino și alți domni" [5].

Despre întrunirea și lucrările unor astfel de sinoade ale episcopilor în Țara Moldovei avem puține știri și documente. Cele cîteva sinoade episcopale despre care ni s-au păstrat urme documentare au adus însă importante hotărîri privind organizarea și funcționarea pe baze canonice a Bisericii Moldovei, și în special privind păstrarea și apărarea unității credinței ortodoxe și a disciplinei bisericești. Unele dintre aceste sinoade, — prin importanța hotărîrilor lor —, sînt unanim recunoscute ca avînd caracter de sinoade panortodoxe. Între sinoadele episcopale ținute în cadrul Mitropoliei Moldovei se numără sinoadele întrunite la Iași în anii 1595, 1600, 1642, 1645 și 1752, a căror hotărîri și importanță o vom arăta pe larg în cele ce urmează, după ce, mai întîi, vom încerca să lămurim anumite stări de fapt existente în Țara Moldovei cu privire la modul de organizare și funcționare sau de conducere a Bisericii și relațiile acesteia — ca instituție de stat — cu statul feudal român din acea vreme. Aceste lămuriri considerăm că vor pune, mai clar, în lumină modul de organizare și funcționare de totdeauna, pe baze canonice, a Bisericii Moldovei, ca, de altfel, și al celorlalte Biserici românești ortodoxe din Țara Românească și Transilvania, care se aflau în aceeași situație, și despre a căror organizare pe temeiuri canonice — se pare — că episcopul Melchisedec se îndoiește, pentru o anumită perioadă din istoria Bisericii noastre.

Este necesară această lămurire pentru că Biserica Țării Moldovei — ca, de altfel, toate Bisericile Ortodoxe locale — în acea vreme se conducea în treburi administrative de organe colegiale de stat mixte, cu atribuții impuse de tradiția bisericească bizantină. Lucrul explicabil prin faptul că Biserica — în epoca feudală — urmînd modelul bizantin de relații între Biserică și stat, era Biserică de stat, principala instituție de stat autonomă, în sensul că se conducea după norme proprii (canoanele sau hotărîrile sinoadelor ecumenice) în probleme bisericești, dar cu respectarea legilor statului, și, în același timp, era și o Biserică locală autocefală, adică independentă organizatoric și administrativ de alte biserici ortodoxe locale, cu care însă păstra unitatea dogmatică, unitatea canonică și a cultului. În probleme doctrinare, de justiție ecle-

4. *Studiu despre...*, p. 47.
5. *Ibidem.*

siastică și comportament al clerului, organul suprem era însă sinodul episcopilor format din episcopii în funcțiune în frunte cu mitropolitul.

★

În privința începuturilor existenței unei Biserici organizate pe teritoriul Țării Moldovei, avem puține documente. Din documentele păstrate se știe însă că Bogdan-Voevod a fost ortodox și a fost preocupat de reorganizarea Bisericii. Petru Mușat (1375—1391), preocupat și el de reorganizarea Bisericii cere arhiepiscopului de Halici să-i sfințească doi ierarhi din neamul său, pe Iosif și Meletie, primul probabil mitropolit pentru Suceava, și solicită Patriarhiei din Constantinopol să-i recunoască această alegere. Patriarhul neținînd însă seama de dorințele domnului român hirotonește arhiereu pentru Moldova pe grecul Ieremia, pe care însă moldovenii nu-l primesc. „Alungatul mitropolit al Moldovei" anatemizînd pe domn, ierarhi, clerici și popor, se întoarce la Constantinopol determinînd ruperea legăturilor canonice între Moldova și Constantinopol.

Încercarea de a restabili legăturile canonice pe vremea lui Ștefan Mușat (1394—1399) care trimite la Constantinopol la anul 1394—1395 o delegație in frunte cu protopopul Petru, a dat greș.

La stăruințele lui Alexandru cel Bun, care trimite și el o delegație la Constantinopol, patriarhul trimite în Țara Moldovei pe Grigorie Țamblac și pe Mihail să cerceteze cazul, și, în cele din urmă, recunoaște pe Iosif ca mitropolit.

În pericada următoare iau ființă eparhiile de Roman, Rădăuți și Huși.

Mitropolitul de Suceava devine apoi arhiepiscop al Moldovei și exarh al Plaiurilor și a toată Țara Moldovei, avînd sub jurisdicția sa și pe episcopii de Vad (1529) din Transilvania, începînd cu perioada lui Petru Rareș, cu jurisdicție canonică asupra feudelor moldovenești din Transilvania: Ciceu, Cetatea de Baltă, Reteagul, Bistrița și Ungurașul. Episcopia de Vad este apoi girată — un timp — de Teofil, mitropolitul Bălgradului (Alba-Iulia), după moartea episcopului Spiridon (1615) de Vad, ca apoi, în înțelegere cu mitropolitul Sucevei, arhiepiscop al Moldovei și exarh al Plaiurilor, i se dă acestuia ca episcop ajutător — în persoana lui Dosoftei (1617) —, act prin care se centralizează în fapt organizarea bisericească din Transilvania. În aceeași perioadă, și în același scop, la 1627 Ghenadie, mitropolit de Bălgrad (Alba-Iulia) are ca episcop-vicar la Vad pe Venedict de Sucevița.

Înflorire deosebită cunoaște Biserica Țării Moldovei în vremea voievozilor Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul și îndeosebi în vremea lui Vasile Lupu.

★

Din cuprinsul documentelor păstrate din veacul al XIV-lea relative la Biserica Moldovei rezultă că în această epocă în Moldova, ca, de altfel, și în celelalte țări românești — Țara Românească și Transilvania —, „se organizează, la mijlocul veacului al XV-lea, sub forme noi, ierarhia bisericească, alcătuind un sprijin important pentru puterea feudală a domniei". De asemenea documentele păstrate „oglindesc forma-

rea treptată a unor instituții bisericești" ca mitropolia Sucevei, arhiepiscopia Moldovei și exarhul Plaiurilor, în strînsă legătură cu dezvoltarea social-politică a statului feudal român.

Biserica Țării Moldovei, ca și în celelalte țări românești, s-a dezvoltat în strînsă legătură cu statul feudal român moldovean, avînd drept model sistemul de relații stabilite între Biserica și statul feudal bizantin, din cadrul său.

Biserica în cadrul statului feudal român al Moldovei este ca și în Bizanț o instituție de stat, și anume, principala sa instituție. Între Biserică și Stat apar relații care impun datorii și drepturi reciproce.

Din relatarea, pe bază de documente, a relațiilor stabilite între statul feudal al Moldovei și Biserica din cadrul său se constată următoarele în privința organizării și funcționării Bisericii.

Biserica din cadrul statului feudal moldovean avea o conducere ierarhic-sinodală organizată sub forma de arhiepiscopie[6] — Arhiepiscopia Moldovei —, condusă de un arhiepiscop care era și Mitropolit al Sucevei (capitala sau metropola țării) și exarh al Plaiurilor, sub jurisdicția canonică a Patriarhiei din Constantinopol. Sub jurisdicția arhiepiscopului Moldovei, mitropolit de Suceava și exarh al Plaiurilor și a toată Moldova se găseau episcopii de Roman, Rădăuți, Huși, Vad, și Habra (Habrul), lîngă Baia Mare, — Maramureș în Transilvania[7].

Luînd ființă prin „voința domnilor, a ierarhilor țării", atît arhiepiscopia, cît și mitropolia și episcopiile ei sufragrane, acestea — în mod firesc — ca instituții ale statului feudal — au fost substanțial ajutate material de către acești prin „danii", „ctitorii" și tot ce aveau nevoie după rînduială.

Arhiepiscopul-mitropolit, episcopii și stareții devin astfel seniori feudali prin însăși rînduirea lor în funcțiune. Acestora, ca și boierilor laici, li se conferă drepturi, privilegii feudale și imunități în calitate de cîrmuitori ai feudelor în fruntea cărora ajung. Drepturile și privilegiile feudale astfel instituite se asigură și se apără de către domn, care avea dominium eminens, aflat în fruntea piramidei ierarhiei feudale a vremii.

Rosturile politice ale ierarhilor și influența lor în viața obștească a țării îi situează pe aceștia în primul plan, după domn.

Întărirea Bisericii ca principala instituție a statului feudal, și a instituțiilor acesteia, din punct de vedere material, s-a resfrins apoi asupra întăririi implicite a statului feudal care avea în Biserică un reazim puternic. Recunoaștere a existenței arhiepiscopiei Moldovei și respectiv a mitropoliilor (Suceava și Roman), ca unitate autonomă, din partea Bisericii Bizantine, înseamnă, în acea vreme, și recunoașterea suveranității statului. Legăturile bisericești astfel stabilite au dus apoi la întărirea prestigiului statului feudal român.

---

6. Se reflectă aici rînduiala păstrată în Biserica greacă.

7. Ioan Ivan, *Patriarhi ortodocși în Moldova*, în „M.M.S.", 1975, nr. sept-dec., pag. 697.

În privința titulaturilor ierarhiei Bisericii Moldovei documentele arată clar situația. Arhiepiscopul Moldovei avea jurisdicția peste întreaga Biserică a țării. Mitropoliții erau, unul pentru Suceava capitala țării și unul pentru Roman, capitala țării de jos. Arhiepiscopul era în același timp mitropolit de Suceava și exarh al Plaiurilor și a toată Moldova. Aceste titulaturi respectă rînduiala păstrată pînă azi în Biserica greacă. Rînduiala potrivit căreia în Biserica Ortodoxă Română azi titulatura de arhiepiscop este inferioară celei de mitropolit constituie o particularitate proprie Bisericii noastre, ulterior întrodusă.

Urmînd sistemul de conducere bicefal bizantin, în Țara Moldovei, ca și în celelalte provincii românești din acea vreme, Biserica se conducea de către arhiepiscopul țării și mitropolit al Sucevei și domn. Sinodul ierarhilor (al episcopilor în frunte cu arhiepiscopul Moldovei și mitropolit al capitalei) — care potrivit prevederilor sfintelor canoane avea de fapt conducerea treburilor bisericești — se întrunea rar, doar atunci cînd se făceau alegeri de ierarhi, cînd se sfințeau aceștia, sau erau supuși judecății, sau pentru a dezbate pricini grele de judecată. Rareori se întrunea și în alt scop.

Dezbaterea și hotărîrea în problemele mai importante ale vieții bisericești administrative și gospodărești era rezervată — conform obiceiului și tradiției — unor organe mixte colegiale de stat, alcătuite sub forma unor soboare mixte, cu atribuții și în reglementarea problemelor privind organizarea și funcționarea Bisericii ca instituție de stat, în spiritul cele mai autentice tradiții sinodale bizantine. Aceste organe colegiale mixte de stat erau: Soborul Mare sau Adunarea Țării (adunarea obștească), Sfatul domnesc, ca suprem organ administrativ și Divanul domnesc, ca organ suprem de judecată.

Mitropolitul și vlădicii eparhioți erau membri de drept ai acestor organe. Mitropolitul capitalei, în calitatea lui de arhiepiscop al țării era președintele Soborului Mare și prezida și celelalte organe de stat supreme în lipsa domnului.

Aceste organe aveau — după rînduiala țării — atribuțiuni în alegerea vlădicilor, în judecarea lor, ca și în înlăturarea lor din scaun, ca și în stabilirea normelor legale cu privire la administrarea bunurilor bisericești.

Mitropolitul din capitala țării era și primul sfetnic al domnului, căruia îi prezenta rapoarte sau anaforale. În lipsa domnului plinea locul acestuia. Promulga împreună cu domnul țării legile sau pravilele. Era solul principal al domnului. Reședința lui trebuia să fie în cetatea de scaun a domnului țării.

Mitropolitul judeca — din mandatul domnului — singur sau împreună cu sinodul mitropolitan sau în soboarele mixte, tot felul de pricini civile și penale. Făcea sau confirma închinări de bunuri bisericești sau comune așezămintelor bisericești din afara țării, întărea testamente, judeca și dădea cărți de judecată (hotărîri, decizii judecătorești) și de hotărnicii, elibera rumîni (vecini), întărea înfrățiri pe moșii, elibera cărți de despărțenie, etc.

Mitropolitul capitalei, arhiepiscop al țării, era și prim epitrop al țării, organizator al asistenței sociale, îndrumătorul, organizatorul și eforul culturii și al școlilor.

Așa după cum mitropolitul avea atribuțiuni obștești, tot așa și domnul avea atribuțiuni și rosturi în conducerea treburilor bisericești, fără a fi limitate de nimeni și de nimic, — acestea uneori mergînd pînă la acte de despotism. Domnul intervenea și aranja de cele mai multe ori alegerile de ierarhi și stareți — făcînd acte de abuz — impunînd pe cei preferați de el, de multe ori rude apropiate ale sale. Din actele de întărire a daniilor făcea prilej de acaparare a mari profituri. Ca prim ctitor și ocrotitor al Bisericii, domnul, de multe ori, a transformat aceasta în drept efectiv de a conduce treburile bisericești. Uneori domnul delimita, în mod arbitrar, eparhii sau înființa unele noi, judeca pe ierarhi,

reglementa alegerile de egumeni, ș. a., se amesteca în numirile de preoți și protopopi, percepea taxe speciale, reglementa chestiuni privitoare la căsătorie și divorț, organiza învățămîntul, se amesteca în rînduiala slujbelor, ș. a.

Din compararea atribuțiilor reciproce ale domnului și ale mitropolitului constatăm cu ușurință — din relatarea documentelor vremii — că la noi — de fapt — se continua cu rosturi și proporții locale, sistemul de conducere bicefal bizantin, atît a statului cît și a Bisericii. Prin acest sistem se asigură, în fapt, conducerea unitară a statului și a Bisericii țării. Dar, în același fel unitar, și prin aceleași căpetenii, era asigurată și conducerea treburilor externe ale statului și ale mitropoliei.

În rezolvarea treburilor externe ale Bisericii domnul era reazemul de nădejde, așa după cum și mitropolitul era — la rîndul său — reazemul în rezolvarea treburilor de stat, el fiind ambasadorul principal și solul domnului, cu misiuni în interesul superior al statului.

În epoca feudală, statul feudal român al Moldovei, ca și celelalte state feudale, a fost strîns unit cu Biserica. Lucrul acesta reiese și din textul unor tratate internaționale în care se spune expres că „domnii creștini vor fi aleși de către mitropolit și de către boieri", sau și mai expres că „domnii să se aleagă de către mitropolitul, episcopii și boierii țării" (Nicopole 1392; Adrianopol 1460).

În mod deosebit trebuie să menționăm aportul Bisericii Moldovei, a mitropoliei și a domniei, — alături de cea a Bisericii din Țara Românească — la întărirea și păstrarea credinței și etnicității poporului român din Transilvania, supus abuzurilor unor domni protestanți — calvini — și apoi catolici, care urmăreau prin religie, în fapt, deznaționalizarea poporului român ardelean.

Datorită acestor forme tradiționale de relații între domnie și mitropolit s-a asigurat, în fapt, autonomia bisericească și apoi s-a obținut și autocefalia, adică independența deplină din punct de vedere administrativ-organizatoric, a Bisericii din țara Moldovei, ceea ce a sprijinit și asigurarea suveranității statului. Neatîrnarea bisericească, de care moldovenii au făcut atîta caz, și despre care o menționează ca existînd real și autorii sau alcătuitorii Pravilei Mari de la Tîrgoviște (1652), a constituit — în fapt — o pîrghie a suveranității de stat, alături de lupta pentru libertate a întregului popor român.

Arhiepiscopii Țării Moldovei, mitropoliți ai capitalei — ca și ceilalți întîi stătători din celelalte țări românești medievale — de pe poziția pe care o aveau, au adus în vremuri grele mari servicii țării, atunci cînd ei se identificau cu interesele și aspirațiile statului și ale poporului român.

În Țara Moldovei — ca, de altfel, și în celelalte țări românești — puterea de stat se concentra în mîinile domnului, care avea coregent pe mitropolit. În exercitarea drepturilor și prerogativelor lor, de căpetenii feudale ale statului feudal și ale Bisericii din cadrul statului, domnul și mitropolitul erau ajutați de organele centrale, care erau — după vremuri sau după caracterul mai autocrat sau mai liberal al domnului —, fie organe simple executive, fie organe conducătoare deliberative.

Acestea — așa cum s-a menționat — erau : Soborul Mare, Divanul și Sfatul domnesc.

Soborul Mare — așa cum scrie în pravilă — alcătuit din vlădici în frunte cu mitropolitul, din alți clerici (egumeni) și din boieri, avea

drept atribuții de a alege pe mitropolit și pe episcopi, precum și pe domn. Uneori avea atribuții legislative. El reprezenta țara; avea atribuții de inițiativă legislativă.

Sfatul domnesc sau Sfatul țării, avea caracterul unui consiliu superior de stat. Din el face parte: domnul, mitropolitul și episcopii, boierii demnitari de stat și boierii fără funcții. Atribuțiile variau după hotărîrea domnului sau după împrejurări. În mod obișnuit se întrunea de două ori pe an, sau chiar de trei ori și dezbătea problema de gospodărire a treburilor de stat și bisericești. Rareori avea și atribuțiuni judecătorești. Era prezidat de domn, și, în lipsă, de mitropolit.

Divanul domnesc avea caracterul unui consiliu restrîns și al unui tribunal suprem de stat și bisericesc. El era format din domn, mitropolit, episcopi și 12 boieri divaniști, adică deținători de înalte demnități de stat. Se întrunea de mai multe ori pe săptămînă exercitînd atribuții judecătorești, luînd și hotărîri cu privire la conducerea treburilor politice și bisericești. El judeca și cazurile de indisciplină bisericească.

Deși organe centrale ale puterii de stat și ale celei bisericești administrative-gospodărești și organe reprezentative de tip feudal, în atribuțiunile acestor organe nu intra de obicei legiferarea. Ea intra numai în anumite cazuri în atribuțiunile acestor organe care aveau în acest caz inițiativa legilor. Divanul putea exercita și atribuțiuni de consiliu legislativ.

Puterea legislativă o deținea în mod obișnuit domnul, care putea apela oricînd la vreunul din organele centrale spre a da mai mare autoritate legilor, fie în materie politică sau de stat, fie în materie bisericească.

Cele mai multe legi erau emise sub forma de edicte sau hrisoave domnești. Uneori mitropolitul era asociat la anumite acte personale ale domnului, fie prin colaborarea directă ce o avea la emiterea lor, fie prin provocarea lor, sau și numai prin simplu consimțămînt exprimat cu părerea sau „binecuvîntare".

Timp îndelungat legile de orice fel au avut și sancționarea Bisericii, prin mitropolit, nu numai a statului, prin domn. De asemenea și promulgarea lor a fost îndoită: prin autoritatea de stat a domnului și prin cea bisericească a mitropolitului țării. Cu deosebire, grăitoare sînt în această privință pravilele mai vechi și mai noi, în ale căror titluri și predoslovii se indică și sancționarea și promulgarea lor îndoită de stat și bisericească. Pentru păstrarea în siguranță a textului autentic al legilor, se iau măsuri, întocmai ca și în epoca bizantină, ca acestea să fie depozitate și păstrate la mitropolie.

Datorită sancționării și promulgării și de către autoritatea de stat, canoanele cuprinse în colecții numite pravile și alte rînduieli, inclusiv unele obiceiuri de drept, au dobîndit puterea legilor de stat și la noi, așa precum odinioară aveau și în Imperiul bizantin, ba uneori și o putere mai mare.

Puterea judecătorească era concentrată în mîinile domnului, care era ajutat, după caz, de organele colegiale de stat. În fapt, tribunalul suprem de stat și bisericesc al țării era Divanul domnesc (divanul mic), care avea competență universală și generală. Era prezidat de domn și, în lipsă, de mitropolit. Mitropolitul se pronunța totdeauna ultimul, și cuvîntul lui — întărit pe pravilă și obicei — era hotărîtor în caz de divergență. Acest organ judeca și pe vlădici uneori. Divanul mai era și

organ de apel sau recurs. Hotărîrile lui se dădeau în numele domnului sau erau aprobate de acesta, referindu-se și la autoritatea mitropolitului, totdeauna prezent.

Mitropolitul judeca unele cazuri în sinodul episcopilor, și singur în cazuri de apel la hotărîrile date de episcopi.

Mitropolitul și episcopii, în cadrul eparhiilor lor, exercitau întreaga putere judecătorească în cauze matrimoniale și în felurite alte cauze ca seniori feudali, sau în cadrul dicasteriei mitropolitane. În unele cazuri și egumenii judecau cazurile de pe domeniile mănăstirești cu drept de apel la episcop și mitropolit.

Pravilele fac distincție între cele două județe, mirenesc și bisericesc, și precizează că legile scrise se aplică numai în măsura în care ele nu contravin obiceiului locului, obiceiului pământului românesc.

Din cele arătate reiese că în epoca feudală Biserica a făcut corp comun cu statul feudal, a sprijinit rînduielile feudale, astfel încît Biserica ca instituție de stat în cadrul statului feudal și-a împletit viața, la fiecare pas, cu drumul istoric al poporului român, însușindu-și forme de organizare după rînduielile vremii, orientîndu-se cu succes în timp, fără să renunțe la substanța doctrinară ortodoxă căreia însă i-a dat o haină românească. Pe fiecare filă a istoriei poporului nostru găsim în epoca feudală și prezența Bisericii pusă în slujba intereselor statului român și a poporului român.

★

Cele relatate cu privire la organele colegiale-sinodale, mixte, numite soboare, adunări sau divanuri, cu atribuții de stat și bisericești deopotrivă, în statul feudal moldovean, se atestă prin documentele păstrate ale timpului [8].

Din relatarea documentelor rezultă că, în epoca feudală, treburile privind organizarea internă administrativă a Bisericii — instituție de stat — se reglementau de organele supreme de stat, din care făceau parte și ierarhii țării în frunte cu mitropolitul din capitala țării, pe cînd treburile de doctrină bisericească, controversele privind dreapta credință, disciplina clerului și judecata acestuia, în caz de abateri de la doctrina canonică a Bisericii sau de la învățăturile de credință, era rezervată — după rînduiala canonică a Biserici — sinodului episcopilor,

---

8. În acest sens se pot invoca documentele: Nr. 19, *Documente privind Istoria României*, Veac XIV, XV, *A. Moldova*, vol. I (1384—1475), București, 1954, pag. 15; Doc. din 27 iunie 1449, Iași, Doc. din mai 1456 Vaslui; Doc. din 16 februarie 1459; Doc. nr. 124 din 15 martie 1490 și doc. nr. 200 din 2 aprilie 1560 din care rezultă că arondarea eparhiilor se face în Divanul sau Sfatul domnesc de către domn împreună cu mitropolitul și cu toți boierii; Doc. din 15 martie 1490 din carea rezultă că și delimitarea satelor aparținătoare mănăstirilor se făcea tot de către domn și cu aprobarea mitropolitului și a episcopilor sub a căror jurisdicție se aflau mănăstirile și acordul unanim al boierilor, membri ai Sfatului domnesc.; Doc. nr. 478 din 25 iunie 1619 dat la Iași, din care rezultă că domnul împuternicește pe mitropolit să judece o pricină privind arondarea satelor aparținătoare unor mănăstiri; Doc. nr. 278 din 6 august 1583 prin care domnul împreună cu mitropolitul, 2 episcopii și boierii întruniți în Divan întărește dreptul de proprietate asupra unor moșii; Doc. nr. 227 din 1 octombrie 1613 dat la Hîrlău prin care episcopul de Roman și cel de Rădăuți judecă împreună o pricină; Doc. nr. 363 din 26 iulie 1600 prin care mitropolitul dă o carte de despărțenie, s. a. A se vedea Colecția susmenționată de documente.

alcătuit din episcopii în funcțiune în frunte cu mitropolitul capitalei care era și arhiepiscop al Moldovei și exarh al Plaiurilor și a toată Moldova.

Dintre sinoadele mitropolitane ale Bisericii Moldovei, formate din episcopi în frunte cu mitropolitul — arhiepiscop și exarh — cu atribuțiuni strict bisericești ni s-au păstrat știri în unele documente păstrate.

Sinoade cu acest caracter au fost, cele întrunite la Iași, și anume:

1.Sinodul întrunit la Iași în anul 1595[9], la care au participat mitropolitul Mardarie al Moldovei, mitropolitul Mihail al Ungro-Vlahiei, patru episcopi moldoveni în funcțiune și protosincelul Nichifor, exarh și reprezentant al Patriarhiei din Constantinopol[10], și s-au luat hotărîri și măsuri de apărare a Ortodoxiei împotriva propagandei ce o făceau în Rusia sudică romano-catolicii pentru trecerea rușilor ortodocși la uniație[11].

2. Sinodul întrunit la Iași în anul 1600, în ziua de 2 iunie în vremea voievodului Mihai Viteazul, „Io Mihai Voievod din mila lui Dumnezeu Domn Țării Românești, Ardealului și Moldovei“[12], a fost prilejuit de faptul că la intrarea lui Mihai în Moldova mitropolitul Gheorghe Movilă, fratele domnului Ieremia Movilă împreună cu episcopii au părăsit țara plecînd în Polonia, nevoind să se reîntoarcă deși Mihai i-a chemat asigurîndu-le libertatea[13].

Neizbutind să-i determine pe ierarhii titulari să se reîntoarcă în țară, voievodul Mihai pentru a pune capăt unei astfel de situații anormale a dispus ca arhiereii care l-au însoțit în campanie să se constituie în sinod spre a discuta situația canonică a episcopilor care și-au părăsit scaunele, plecînd din țară, și alegerea altor episcopi în scaunele rămase vacante prin părăsirea lor de titulari, rînduind totodată pe mitropolitul Dionisie Rally al Tîrnovei, sfetnic apropiat al său, ca locțiitor de mitropolit al Moldovei.

Sinodul ocazional s-a întrunit la 2 iunie 1600 la Iași. Din sinod au făcut parte următorii ierarhi: Nectarie, cu mila lui Dumnezeu Arhiepiscop al celei întîi Justiniane, al Ohridei, și a toată Bulgaria, Serbia și celorlalte; Dionisie (Ralli), smeritul cu mila lui Dumnezeu Mitropolit de Tîrnova și locotenent al Moldovlahiei; Gherman, smeritul Mitropolit al Cezareei lui Filip; Teofan, smeritul mitropolit al Vodenei; Petronie, smeritul episcop de Muncaci; Efrem, smeritul episcop de la

---

9. Ținerea acestui sinod este contestată de unii cercetători; N. Șerbănescu, ș. a.).

10. *Studiu despre..,* p. 28.

11. E posibiă o astfel de problematică deoarece nu cu mult înainte Ieremia II patriarhul de Constantinopol a fost la curtea lui Petru Șchiopul și Ieremia Movilă în trecere spre Kiev, unde sigur s-a pus această problemă. Vezi și I. Ivan, *Patriarhi ortodocși în Moldova,* în „M.M.S.“, 1975, sept.-dec., pag. 672. În această perioadă a trecut prin Moldova și Chiril Lucaris, exarh patriarhal al patriarhului de Alexandria pentru Polonia. Vezi I. Ivan, *op. cit.*, pag. 676.

12. N. Nicolaescu, *Documente de la Mihai Vodă Viteazul,* București, 1916, p. 9, 15, 17, 20, 25 și 27; *Documente privind Istoria Românilor, Moldova,* IV, București, 1952, și Scarlat Porcescu, *Organizarea Bisericii din Moldova pe vremea lui Mihai Viteazul,* în „M.M.S.“, 1975, mai-august (5-8), pag. 398, n. 1.

13. N. Iorga, *Istoria Bisericii Române,* vol. II, p. 326; N. Iorga, *Studii și Documente,* IX, p. 29-32; *Hurmuzachi,* XIV, 1, p. 109-111; Șt. Nicolaescu, *op. cit.*, 11-14; Sc. Porcescu, *op. cit.*, p. 389-400, n. 17-20.

Habrul ; Nicanor, fost episcop al Romanului și mitropolit al Moldovei [14].

Sinodul ia în discuție problema delicată a episcopilor care și-au părăsit scaunele, îi destituie din scaun și procedează la alegerea altor episcopi ca titulari în scaunele rămase astfel vacante, redactînd un act sinodal în Condica sfîntă a mitropoliei, păstrat și publicat [15].

---

14. Primii patru erau de origine greacă; următorii doi erau de origine slavă și ultimul român. Date despre viața și activitatea acestor ierarhi a se vedea la: Sc. Porcescu, *op. cit.*, p. 400-401, n. 23-31, unde se indică și bibliografia.

15. Actul sinodal are următorul cuprins : „Deoarece, fiind mișcat Ieremia voevod de pizmă și de rea voință împotriva preaevlaviosului Mihai voevod, în înțelegere și cu Gheorghe mitropolitul Moldovei și cu episcopii de sub el, Agaton al Romanului și Teodosie al Rădăuților și Ioan al Hușilor, au asigurat și au întărit cu jurămînt gîndul și hotărîrea lor de a alunga și de a nimici cu desăvîrșire prin război pe preaevlaviosul Mihai voevod și scaunul lui și țara lui și, ca să spunem pe scurt, de a lua toată țara lui și s-o dea fratelui său Simion.

Dar atotputernicul Dumnezeu care încurcă pe cei neînțelepți în mișelia lor, după ce a privit cu ochiu prielnic și făcînd un semn inimii evlaviosului, mișcat fiind de rîvnă, a stîrnit război împotriva lui Ieremia voevod și l-a scos din scaunul lui și l-a izgonit din țară-i și, ca să spunem pe scurt, cu dreptate l-a surghiunit din ele. Iar zisul mitropolit Gheorghe și episcopii care erau cu el, fără de nici o nevoie sau milă, lăsînd eparhiile lor, au fugit, urmînd de bună voie pe zisul Ieremia voevod

Iar preaevlaviosul domn Mihai voevod, fiind iubitor de oameni și păzind pacea bisericească, a răbdat îndelung, crezînd că cei care au părăsit scaunele lor în chip rău, se vor întoarce frumos la bisericile lor. Și nu numai că a așteptat să se întoarcă zișii răzvrătiți. ci pe protopopul Toader l-a trimis, poftindu-i să se întoarcă și să nu mai sălășluiască în străinătate.

Dar răzvrătiții nu au ascultat deloc să se întoarcă și să se înapoieze cu pace la eparhiile lor și să păstorească turmele încredințate lor, precum au fost rînduiți după sfintele și dumnezeiestile canoane, ci, fiind acolo, anume în Lehia, iarăși nu contenesc gîndindu-se la lucruri rele și, cășunînd scandaluri, vor să stîrnească război împotriva evlaviosului Mihai voevod, se ostenesc să-l scoată din tronul Moldovei.

De aceia, preaevlaviosul domn, Mihai voevod, a hotărît, și ne-a poruncit nouă arhiereilor care ne aflăm aicea, să hirotonisim alți episcopi în locul acelora pentru eparhiile acelea. Smerenia noastră, fiind de față și prea fericitul arhiepiscop al întîi Justiniane, al Ohridei și a toată Bulgaria și preasfinților mitropoliți și preacinstiți, al Cezareei lui Filip din Palestina chir Ghermanos și preasfințitul mitropolit al Vodenei chir Teofan și fostul mitropolit al Moldovei chir Nicanor și preaiubitul de Dumnezeu episcopul Ebrului chir Efraim, întru sfîntul duh iubiții noștri frați și coliturghisitori, și cercetînd îndeajuns în sobor, cu un singur gînd am judecat: este nedrept să rămînă bisericile fără arhierei și turma lui Hristos nepăstorită și neapărată, fără de nici o grijă și îndreptare, să rămînă de capul ei.

De aceia, și după vorba dumnezeiască ce spune „Păstorul cel bun pune sufletul său pentru oile sale, iar năimitul fuge, pentru că este năimit, pentru care le și mînă", și „sufletul meu îl pun pentru oile mele", și încă după canonul ce spune: clericul care a făcut uneltire sau tovărășie, să fie caterisit, precum și după cartea făcută sub împărăția lui Constantin Porfirogheni tul, fiind de față și înalt preasfințitul patriarh al Constantinopolului chir Alexi și sfîntul său sinod, anatemisînd pe cei ce încercă a face răscoală sau tiranie împotriva împăratului. — Textul este următorul: „acelora care se vor apuca de uneltiri de acum înainte sau de răscoală. anatema ; acelora care se înțeleg și pornesc la cale așa ceva, anatema; acelora ce se ostenesc alături de ei, anatema".

Drept care declarăm în sobor că ei sînt căzuți din scaunele lor și nejustificați și am dat voie preasfințitului mitropolit al Tîrnovei chir Dionisie, preacinstit exarh a toată Bulgaria și întîi stătător al preasfintei mitropolii a Sucevei, de a hirotonisi alți episcopi cu voturile arhiereilor, după cum stă datina și orînduirea bisericească.

De aceia și spre arătarea și siguranța acestui lucru s-a făcut și cea de față a noastră carte sinodicească și s-a așternut în cea de față dumnezeiască condică a

Din actul redactat de sinod nu rezultă ce procedură s-a urmat la alegerea noilor episcopi, dar s-a păstrat declarația a doi dintre episcopii aleși, Filotei al Romanului și Anastasie al Rădăuților, care cuprinde o scurtă mărturisire de credință, obligația că vor păzi pravila (canoanele), că nu se vor abate de la dreapta credință și vor fi supuși domnului [1].

---

preasfintei mitropolii a Sucevei și a toată Moldova, în anul 7108 (1600), luna iunie în doi indicționul al 13-lea. † Nectarie din mila lui Dumnezeu, arhiepiscop al Întii Iustiniane, al Ohridei și a toată Bulgaria, Serbia și celelalte; † Smeritul și din mila lui Dumnezeu mitropolitul Tîrnovei și întîi stătător al Moldovlahiei, Dionisie; † Smeritul mitropolit al Chesariei lui Filip, Ghermanos; † Smeritul mitropolit al Vodenei, Teofan; † Smeritul episcop Petronie al Mhuncaciului; † Smeritul episcop Efrem din Habrul" (Documentul nr. 355, 1600 (7108) iunie 2, în colecția: *Documente privind Istoria României, veacul XVI, A. Moldova*, vol. IV (1591-1600), pag. 291—292).

16. Cele două declarații au următorul cuprins:

„Pe lîngă aceasta se cuvine să primesc și sfintele și cele șapte sfinte soboare ecumenice ce s-au adunat pentru paza dreptelor dogme și să mărturisesc poruncile lor; se cuvine să păzesc pravila și sfintele porunci, cîte s-au alcătuit după multe vremi și ani; toate cîte ei le-au primit le primesc și de toate de cîte s-au lepădat, mă lepăd. Încă și mărturisesc că voiu păstra pacea în biserică și nu voi gîndi și nici voiu face împotrivă în toată viața.

Pe acest temei mă supun binecredincioșilor domni, Io Mihai voevod și celui de Dumnezeu încoronat fiu al său, Io Nicolae voevod, cărora nu voiu fi niciodată potrivnic și neascultător, ci voiu iubi pe ei din toată inima și din tot sufletul, în toată viața mea.

Și încă pe lîngă aceasta, voiu urma și voiu asculta pe preasfințitul domn și vlădică mitropolitul sfintei mitropolii, al cetății Sucevei de Dumnezeu mîntuitorul și al întregei țări a Moldovei, chir Dionisie.

Făgăduiesc cu frica lui Dumnezeu și cu bunătate dumnezeiască și adevărată înțelegere a păstori bine turma încredințată mie și a o feri de orice înșelăciune, a mă ține curat din toată puterea mea. Încă iarăși prin socotința ce am primit-o dela Dumnezeu, mă curăț de păcatul lui Simon, cel al mitei, atît înainte de hirotonie, cît și după hirotonie, ceiace am făgăduit fără viclesug și fără de fățărnicie.

Pe lîngă toată urmarea și ascultarea, făgăduiesc, cu frica lui Dumnezeu, că nu voiu face nimic silit, nici de frica împăratului, nici a cneazului, chiar de ar fi să primesc moartea, dar nici primind mită de la cineva. Nici în afară de stăpînirea încredințată mie, nu voi îndrăzni a face hirotonie între străini, fără voia mitropolitului; nu numai că eu nu voi lua plată sau dare, dar nici cei ce vor fi lîngă mine; și dacă nu mă voi învrednici a păstori așa, fără mită, turma lui Hristos, să fiu lipsit de cinul meu căci se va vedea că în zadar l-am primit.

S-au scris acestea cu mîna mea, Filotheiu, din mila lui Dumnezeu episcop ales al sfintei episcopii a Romanului, în anul 7108 (1600) și indicația 13, luna iunie 15 zile la pomenirea sfîntului prooroc Amos, părintele lui Isaia proorocul.

Filotheiu episcop de Roman (m. p.)". Documentul nr. 357 din 1600 (7108) iunie 15, *Documente privind Istoria României,* vol, IV, pag. 356-357.

„Binecredinciosul Io Mihail voevod și celui de Dumnezeu încoronat fiu al său, Io Nicolae voevod, și niciodată nu le voiu fi nesupus și neascultător, ci îi voi iubi din toată inima și din tot sufletul, toată viața mea. Și încă pe lîngă aceasta voiu urma și voiu asculta pe preasfințitul domn și stăpîn, mitropolitul sfintei mitropolii a Sucevei și a întregii Moldove, chir Dionisie; făgăduiesc cu frica lui Dumnezeu și cu bunătate dumnezeiască și adevărată înțelepciune a păstori bine turma încredințată mie și a o feri de ori ce răutate, a mă ține curat din toată puterea mea; apoi iarăși prin supravegherea ce am primit-o de la Dumnezeu, să mă curăț de greșeala lui Simion, cea pentru mită, atît înainte de punerea mîinilor, cît și după hirotonisire, ceea ce fără viclesug și fără fățărnicie am făgăduit.

Pe lîngă toată urmarea și ascultarea, cu frica lui Dumnezeu, că nu voiu face nimic silit, nici de frica împăratului, nici de a domnului, chiar de m-ar amenința cu moartea, dar nici primind mită de la cineva. Nici înafara de stăpînirea încredințată mie, nu voiu îndrăzni între străini punerea mîinilor fără porunca mitropolitului; nu numai că eu voiu fi fără plată și fără dare, dar nici acei care vor trăi lîngă mine.

Ordinea stabilită de acest sinod a durat pînă în luna septembrie cînd Ieremia Movilă reluîndu-și tronul a repus în scaune pe foștii titulari [17].

3. Sinodul de la Iași din anul 1642 s-a întrunit în următoarele împrejurări: Biserica rusă fiind „tare prigonită de renegați" (obstupnikil-unianți) [18], mitropolitul Petru Movilă „în dorința de a liniști Biserica" a întrunit în Biserica Sfintei Sofii din Kiev, între 8 și 18 septembrie 1640 un sobor în cadrul căruia a prezentat o mărturisire de credință scrisă de el în limba latină: Expositio fidei ecclesiae Russiae Minoris [19]. Sinodul „a cercetat cu toată libertatea" cuprinsul mărturisirii de credință ortodoxă și „a primit toate învățăturile ei, afară de două" asupra cărora n-au fost cu toți de acord, și anume: locul sufletelor după moarte și prin ce cuvinte și în ce timp se prefac Sfintele Daruri. Pentru precizarea acestor două învățături precum și pentru aprobarea întregii cărți, sinodul Kievean a hotărît — în ședințele de la 11 și 12 septembrie — să facă apel la Patriarhul ecumenic [20].

În baza acestei hotărîri mitropolitul Petru Movilă a făcut apel la Vasile Lupu, domnul Moldovei, prieten al său și „sprijinitor cu mînă largă dar și aspră al Bisericilor ortodoxe, și cu trecere la turci și la poloni" pentru a înlesni întrunirea unui sinod cu reprezentanță largă greco-slavă-română, care să se pronunțe asupra valorii mărturisirii de credință discutată și însușită de sinodul său de la Kiev (1640) cu două rezerve.

Domnitorul Vasile Lupu a făcut intervențiile necesare atît pe lîngă Patriarhie cît și pe lîngă regele Poloniei și a oferit loc de întrunire capitala țării sale, Iașul.

La sinod au participat pe lîngă ierarhii români moldoveni: mitropolitul Varlaam, episcopii: Evloghie de Roman, Atanasie de Rădăuți, Gheorghe de Huși și ieromonahul Sofronie, egumenul de la Trei Ierarhi și rector al colegiului lui Vasile Vodă din Iași [21], încă trei delegați clerici Kieveni: Isaia Trofimovici, egumenul mănăstirii Sfîntul Nicolae din Kiev, Ignatie Oxenovici, predicator, și Iosif Kononovici, egumenul mănăstirii Arătarea Domnului, și doi delegați ai Patriarhiei ecumenice: Porfirie, fost mitropolit al Neceii și ieromonahul Meletie Sirigul, predicatorul Patriarhiei [22].

Și dacă nu voi păstori astfel fără mită, turma lui Hristos, să fiu lipsit de cinul meu, căci în zadar l-am primit.

S-au scris acestea cu mîna mea, Anastasie, din mila lui Dumnezeu episcop ales al sfintei episcopii de Rădăuți, în anul 7108 (1600) indicația 13, luna iunie 19, la pomenirea sfîntului apostol Iuda, fratele Domnului.

Anastasie episcop ales, „am scris cu mîna mea păcătoasă". (Documentul Nr. 358 din 1600 (7108) iunie 19, în *Documente privind Istoria României*, vol. IV *(1591—1600)*, pag. 294-295.

17. P. P. Panaitescu, *Documente privind Istoria lui Mihai Viteazul*, București, 1936,p. 228-229.

18. *Mărturisirea Ortodoxă*, București, 1942, p. XXII, n. 1.

19. *Ibidem*, p. XXV, n. 2.

20. Macarie, *Istoria Bisericii Ruse*, XI (1882), p. 584-585, cf. *Mărturisirea Ortodoxă*, București, 1942, p. XXIV, n. 1.

21. Meletie Sirigul nu-i pomenește pe ierarhii și teologii români.

22. Ierarhii munteni n-au participat la sinod datorită proastelor raporturi politice dintre cei doi domni, (T. Bodogae, *Din istoria Bisericii Ortodoxe de acum 300 de ani. Considerațiuni istorice în legătură cu sinodul de la Iași*, Sibiu, 1943, p. 133; Idem, *Un capitol din relațiile româno-ruse. Mitropolitul Petru Movilă († 1646)*, Sibiu, 1946).

Meletie Sirigul [23] și medicul Scogardi [24], ne dau date despre felul în care s-au desfășurat lucrările sinodului, între 15 septembrie și 27 octombrie 1642.

La deschiderea lucrărilor a participat Vodă Vasile Lupu și boierii, care probabil a prezidat această ședință în care s-a stabilit tematica și modul de lucru. La această ședință s-au ridicat două probleme: Meletie Sirigul a cerut să fie condamnat Chiril Lucaris considerat ca autor al mărturisirii de credință apărută la Geneva sub numele său, care cuprindea învățături protestante, străine Ortodoxiei, pe cînd delegații ruteni au cerut, după indicațiile primite de la Petru Movilă, să discute numai probleme de principiu. A doua problemă privea modul de lucru: Rutenii au cerut să se poarte discuții publice, pe cînd grecii doreau ședințe de lucru, fără participare străină.

La intervenția lui Vasile Lupu și a cărturarilor români — ierarhi și boieri — s-a adoptat o cale de mijloc: să nu se condamne persoana lui Chiril Lucaris ci numai cartea scrisă sub numele lui, considerînd că nu el este autorul, și ședințele să nu fie publice, dar nici cu totul secrete. Odată stabilită ordinea de zi și modul de lucru, sinodul avea să decidă asupra a două obiective: gramata patriarhală a lui Partenie I privind Mărturisirea de la Geneva și Mărturisirea de credință adusă de ruteni, opera lui Petru Movilă.

Discuțiile asupra gramatei patriarhale, purtate pe baza lucrării lui Meletie Sirigul: „Ta gramata“ n-a fost acceptată. Rutenii și românii n-au fost de acord cu condamnarea lui Chiril, considerînd că nu el este autorul mărturisirii apărute sub numele său. S-a condamnat însă această mărturisire [25]. După această hotărîre s-a trecut la discutarea Mărturisirii lui Petru Movilă. În acest scop Meletie Sirigul a început de îndată traducerea acesteia, intitulînd-o „Mărturisirea ortodoxă“, din limba latină în limba greacă, discutînd — pe măsură ce se făcea traducerea — asupra conținutului ei. Documentele relatează că „toți delegații se înțeleseră asupra cuprinsului ei“.

În privința celor două întrebări asupra cărora nu s-a convenit la sinodul din Kiev li s-au dat răspunsul cuvenit în „înțelesul vechilor învățături ortodoxe“ și anume că „nu este foc curățitor pentru suflete

---

23. Despre Meletie Sirigul s-a scris mult. Cele mai multe lucrări despre el a se vedea la: D. Russo, *Studii greco-române*, I, p. 237-246.

24. Medicul Scogardi scrie de la Iași rezidentului imperial (vezi: *Hurmuzachi-Slavici, Documente*, IV, 1, București, 1882, p. 688). Vezi N. M. Popescu, *Pomenirea sinodului de la Iași*, în „Analele Ac. Rom., s. ist.“, XXV (1943), p. 431-438).

25. Vasile Lupu, ierarhii și cărturarii români și ruteni erau bine informați în privința ortodoxiei lui Chiril Lucaris din surse demne de crezare. Astfel se știe că la anul 1631 (1632) pe cînd se afla în Moldova, patriarhul Teofan al Ierusalimului, a fost întrebat și rugat de către domn și ierarhi să se intereseze dacă a putut fi Chiril Lucaris autorul cărții de învățătură calvină, apărută sub numele său la Geneva. Răspunsul pe care l-a dat Teofan prin 14 propoziții a demonstrat nevinovăția lui Chiril și l-a dezvinovățit de acuzația de a fi acceptat învățături calvine (Vezi: C. Erbiceanu, *Chiril Lucaris*, în „B.O.R.“, 1911, nr. 2, p. 128). Patriarhul Teofan în 1641 se afla din nou la curtea lui Vasile Lupu, unde s-a întreținut cu mitropolitul Kievului Petru Movilă, cu privire la propaganda romano-catolică făcută de iezuiți între ortodocși (Vezi: T. G. Bulat, *Petru Movilă, prinț de Moldova, apărător al ortodoxismului*, cu prilejul împlinirii a 300 de ani de la Sinodul de la Iași (1641—1942) în „Comunicări“, Bul. 1., Iași, 1941. Același patriarh ierusalimitean se afla la Iași și în anul 1643, unde sfințește Sfintul și Marele Mir cu cheltuiala lui Vasile Lupu.

după moarte“ (I, 66) (purgator), ci „liturghiile, rugăciunile și milostenniile celor vii“ sînt acelea care „folosesc și le izbăvesc“ (I, 64) ; și că „prefacerea Darurilor se face în timpul chemării (invocării) Duhului Sfînt de către sfințitul slujitor (I, 107) și nu la rostirea cuvintelor de instituire a Sfintei Taine a Euharistiei : „Luați mîncați...“ și „Beți dintru acesta...“.

Mărturisirea de credință trimisă de Petru Movilă și Sinodul său, astfel îndreptată, tradusă în cele două limbi, s-a trimis prin mijlocirea lui Vasile Lupu, la Patriarhia ecumenică. Patriarhul Partenie I cel Bătrîn (1639-1644) împreună cu sinodul de arhierei din jurul său și cu clerul a cercetat „Cartea trimisă de sora noastră, Biserica Rusiei Mici“, adică „Mărturisirea credinței ortodoxe a Bisericii sobornice și apostolice a lui Hristos“ cum a intitulat o Meletie Sirigul în traducerea greacă.

În urma dezbaterilor asupra conținutului cărții, sinodul patriarhal considerînd că „mărturisirea aceasta urmează dogmelor Bisericii, glăsuiește împreună cu sfintele canoane și nu cuprinde nimic potrivnic Bisericii“, „cu vot de obște“ aprobă mărturisire ortodoxă în versiunea ei greacă și hotărăște „ca tot creștinul ortodox să o primească și să o citească“. Actul sinodal de aproape a fost întărit cu pecetea patriarhiei și cu semnăturile patriarhului Partenie, a 8 mitropoliți și a 13 dregători bisericești, la 11 martie 1643, trimițînd un exemplar astfel aprobat lui Petru Movilă. Ulterior actul de aprobare a mărturisirii ortodoxe a fost semnat și de patriarhul Ioanichie al Alexandriei (1645—1657) Macarie al Antiohiei (1647—1672) și Paisie al Ierusalimului (1645—1660 și de Partenie, mitropolitul de Hios [26].

Pravoslavnica mărturisire a credinței sobornicești și apostolești a Bisericii Răsăritului este alcătuită din întrebări și răspunsuri, rînduite într-o introducere și trei părți.

În introducere pune trei întrebări, și anume : ce este dator creștinul a păzi ca să moștenească viața cea veșnică?; ce este dator să creadă și să facă ?; și în ce constau acestea două ?; la care răspunde că omul este dator a păzi „credința dreaptă“ și „a face fapte bune“, adică „să aibă credința la Dumnezeu“ și „să-și îndrepteze viața lui după credință“ și că „cele trei fapte (virtuți) ale teologiei“ sînt: „credința, nădejdea și dragostea“.

Pornind de la aceste precizări anunță că materia Mărturisirii va fi împărțită după cele trei virtuți teologice, și anume, în partea întîi „să mărturisim pentru încheieturile credinței ; în partea a doua „pentru nădejde și Rugăciunea cea Domnească“ (adică ocenașile și blajinile) ; iar în partea a treia „pentru dumnezeiești poruncă întru care se cuprinde cea către Dumnezeu și către cel de-aproapele dragostei“. Fiecare din cele trei părți cuprind întrebări și răspunsuri.

Mărturisirea Ortodoxă a mitropolitului Petru Movilă însușită de sinodul de la Kiev (1640), diortosită și îndreptată de către sinodul de

---

26. Manuscrisul *Mărturisirii Ortodoxe*, cercetat de Sinodul din Constantinopol (1643) cuprindea atît textul grec cît și pe cel latin. Din actul sinodal de aprobare rezultă însă că a cercetat numai versiunea greacă pe care o și aprobă. Textul grec s-a tipărit apoi în Olanda, în 1667, (Vezi : *Mărturisirea Ortodoxă*, București 1942, p. XXX, n. 1. Ulterior s-a mai tipărit și în alte ediții. În limba română s-a tipărit în mai multe ediții. Ultima în 1942, la București cu text paralel grec și român. Vezi ; *Mărturisirea Ortodoxă*, București, 1942, Introducere, p. XXI-LXVIII unde se arată pe larg Istoria Mărturisirii.

la Iași (1642) și aprobată de sinodul de la Constantinopol (1643) devine astfel Mărturisirea Ortodoxă unanim acceptată de toate Bisericile Ortodoxe și constituie pînă azi îndreptarul de credință creștin ortodox. Aceasta pentru că este scrisă pe temeiul din Sfînta Scriptură, din canoane și din Părinții bisericești. Ea este o carte de doctrină a Ortodoxiei este constituția ei, scrisă pe înțelesul credincioșilor; este cartea care-ți arată ce să crezi și cum să trăiești și să lucrezi ca să te mîntuiești [27].

4. Soborul a două țări întrunit la Iasi în anul 1645 convocat de Varlaam, mitropolitul Sucevei și arhiepiscop al Țării Moldovei [28].

Scopul convocării și hotărîrile acestui „săbor mare a toată Țara Românească și a toată Țara Moldovei“ le arată Varlaam în predoslovia la „Cartea care se cheamă Răspunsul împotriva Catehismului calvinesc, făcută de părintele Varlaam, mitropolitul Sucevei și arhiepiscopul Țării Moldovei“, tipărită văleato bîtia mira 7153, spăsenieje mira 1645“ [29], adresată „către creștinii din Ardeal“, unde se spune:

„Varlaam, cu mila lui Dumnezeu mitropolitul Sucevei și arhiepiscopul Țării Moldovei.

Către creștinii de în Ardeal.

Credincioși pravoslavnici și adevărați fii svintei noastre biserici apostolicești, iubiți creștini și cu noi de un neam români. Pretutindenea tuturor ce se află în părțile Ardealului ce sînteți cu noi într-o credință, cu direptatea Dumnezeului și a Mîntuitorului nostru lui Is. Hs.

---

27. N. M. Popescu, *Pomenirea mitropolitului Petru Movilă și Sinodul de la Iași*, în „B.O.R.“, 1942, p. 387-402; P. P. Panaitescu, *Petru Movilă și românii*, în „B.O.R.“, 1942, p. 403-420; N. A. Gheorghiu, *Întîmpinarea lui Meletie Syrigos și Richard Simon*, în „B.O.R.“, 1942, p. 421-438; Iuliu Scriban, *Mărturisirea Ortodoxă, izvor de învățătură pentru predicare și viețuire creștină*, în „B.O.R.“, 1942, p. 439-454; A se vedea și recenziile făcute de T. M. Popescu la lucrările alcătuite de teologii greci cu ocazia comemorării a trei sute de ani de la moartea lui Chiril Lucaris (27 iunie 1638), cu titlu: *Patriarhul Chiril Lucaris văzut după trei sute de ani*, în „B.O.R.“, 1942, p. 455-473, ca și Notele bibliografice în legătură cu pomenirea Sinodului de la Iași și a mitropolitului Petru Movilă (1642—1942), întocmite de G. I. Moisescu, în „B.O.R.“, 1942, p. 474-488, în care prezintă lucrările alcătuite în literatura română (T. Bodogae, T. G. Bulat, N. Grosu, T. Ionescu, J. Iloaie, I. Petreuță, T. Petrovici, S. Popescu, Scarlat Porcescu, I. G. Savin, C. Tomescu, E. Vasilescu).

28. În privința anului în care „a strîns“ Varlaam „săbor dintramîndouă părțile, și din Țara Românească și din Țara Moldovei“ părerile sînt împărțite. Unii cercetători susțin că în anul 1644, chiar în anul cînd a luat cunoștință de Catehismul calvinesc (Samuil Calin și V. Mangra, cf. rev. „Biserica și Școala“, Arad, 1930, nr. 22, p. 173), alții că în anul 1645 (Melchsedec, *Biserica Ortodoxă în luptă cu protestantismul*, în „Anal. Ac. Rom“, s. II, secț. ist. p. 49; N. Cartojan, *Istoria literaturii“ române vechi*, vol. II, București, 1942, p. 126-128); iar alții că în anul 1647 (Sextil Pușcariu, *Istoria literaturii românești, epoca veche*, Sibiu, 1930, p. 90).

29. Se păstrează un singur exemplar la Biblioteca Academiei Române, sub nr. 48, carte veche românească. V. Mangra în „Biserica și Școala“, Arad, 1903, nr. 21-22, îi face o prezentare; I. Bianu îl descrie în An. Ac. Rom.“, s. ist., XXVI, (1903), p. 51; G. Barițiu, *Catehismul calvinesc impus clerului și poporului românesc sub domnia principilor Gheorghe Racoți I și II*, transcris cu litere latine, Sibiu, 1879, publicat în „Anuarul Institutului de Istorie Națională“ în Cluj, III, 1924—1925, p. 245-252.

iară de la smerenia noastră, ca la niște fii iubiți întru Hs., blagoslovenie, rugă și iertăciune și de vecie de la Dumnezeu iertare de toate păcatele.

Socotind eu diregătoria cea păstorească care mi s-a dat de la Dumnezeu, și aducîndu-mi aminte de cuvintele vasului celui ales Pavel, care cu episcopii efesenilor poruncește nouă tuturor de zice, socotiți-vă pre sine și pe toată turma, întru care pre voi Duhul svînt v-au pus episcopi ca să păsteți besearica lui Dumnezeu, carea o au răscumpărat cu scump sîngele său. Aducîndu-mi aminte, zic, de datoria cea nenumărată ce am să lupt și să propovăduiesc, să întăresc svînta Evanghelie și poruncile și tăinele bisericii noastre, carile sînt date de scriptura cea de Duhul svînt suflată, de la propovednicii lui Dumnezeu, fericiții apostoli și de la acei luminați de Duhul svînt cinstiți și svinți părinți și a toată lumea învățători, ce au tocmit cu Duhul svînt și au dat la șapte săboare credincioasă și sufletească obicină a besericii noastre cei apostolești. Aducîndu-mi aminte de datoria mea cea mare., nevoiesc, usteneșc, Dumnezeu vede numai, cu toată puterea mea, și cu toată usîrdia lucrez, după neputința mea cea omenească, ca să cresc și să adaug talantul ce mi-i dat, cînd ai vr-un păcătos, și de turma lui Dumnezeu depărtat, voiu putea să-l întorc să se spodobească a fi destoinic, și spășit, petrecînd întru poruncile cele pravoslavnice a biserícii noastre carele din bătrîni sînt date dintr-un tîiu și din început acelea să le întăresc Să nu cumva să se tîmple să fie neștine svătuit și amăgit de vicleșugul șărpelui, adică a ereticilor, să cază și să se depărteze de aceea alinată și cu pace și fericită curte, besearica noastră cea pravoslavnică, cînd ai pentru acest lucru de folos se vor acoperi mulțimea păcatelor mele, cum scrie Iacob brat Bojii (Fratele Domnului) întru a sa săbornică poslanie, de adeverește zicînd, fraților de se va înșela neștine, să știe că cela ce întoarce păcătosul din calea lui cea rătăcită, scoate suflet din moarte și acopere mulțimea păcatelor.

Pentru aceea, iubiții mei fii, tâmplânu-Mi-se est timp a fi în părțile Țării Românești cu treabe domnești și a norodului, în Tîrgoviște, cu cei mai de frunte și mai de-a firea vorbind, mai vîrtos cu oarecare boiariu cinstit și sloveasnic și a toată destoinicia și înțelegerea harnic, dreptpravoslavnic creștin, al doilea logofăt și frate doamnei a bunului credincios și luminatului Domn Ioanu Matheiu Voevod, cu mila lui Dumnezeu Domnul Țării Românești, dumnealui Udriște Năsturel, care ca un iubitoriu de învățătură și socotitoriu credinței ceii drepte, în mijlocul altor cărți noao, ce mi-au arătat, adusu-ne-au și o cărțulie mică în limba noastră românească tipărită, și dacă o am citit, am văzut semnul ei scris Catihismus creștinesc, care o am aflat plină de otravă de moarte sufletească, de care lucru, iubiții mei fii mărturisesc înaintea lui Dumnezeu cu firea mea, că mare grijă și multă scîrbă au cuprins sufletul și inima mea, pentru care lucru am chemat și am strîns săbor dintr-amîndouă părțile, și din Țara Românească și din Țara Moldovei, nu atîta, că doară să poată ei clăti inima noastră, și rădăcinată pre temelia cea bună și tare a besearicii noastre pravoslavnice, cât cuget și socotesc, când ai cu aceaste minciuni și amăgituri, cu care cearcă și ispitesc in tot chipul, să poată afla pe neștine prostan și neștiutoriu, să-l sparie cu mărturia sfintei scripturi, care fără de cale le-au pus și rău tîlcuiesc spre a lor perire.

Pentru aceia am socotit că am o datorie mare, să fac răspuns și să arăt strîmbătura ei tîlcul cel rău al lor, ce tălcuiesc rău și strîmbează scriptura sfîntă. Și aceasta nu că doară prepuiu ceva întru făpturile ceale pravoslavnice ale creștinătății voastre; că știu foarte bine și sînt adeverit, cum credința voastră, ce ați apucat de întîi și din început, nici unul de voi cărțile ceale ereticești și învățătura lor în număr nu le socotiți, ci numai pentru să arăt întunericul și neînțelegerea lor, ce au întru scriptura sfîntă, carea o tălcuiesc pre voia și pre voinicia lor cum vor, cum de aceasta sfîntul Petru mărturisește și înveață de zice în 66 de zaci, și zice: Aceasta să știți, că toată prorocia cărților, adecă tălcul scripturii svinte nu iaste după cum spune fiește-cine, pentru-aceaia zic că tălcul ce fac aicea și leapăd tîlcul lor cel rău, nu iaste de spuneria și din cugetul mieu sau altui cuiva, ce din tălcul sfinților și de Duhul sfînt luminaților cari, după darea cea scrisă și nescrisă dumnezeiești lor apostoli a besearicii noastre cei pravoslavnice, au tălcuit și nesmentite noao pravoslavnicilor li-au dat, cu mentia sa le ferim, cu gura să le mărturisim și de la inimă să le spunem întru vădirea ereticilor și întru tăria pravoslavnicilor creștini.

Pentru-aceia, fii miei întru Hs. iubiți, scris-am asupra acestui Catihism nou, cu carele cei den afară de pravoslavie au nădăjduit să vă sparie, cu mărturiile scripturii sfinte să vă înșele întru eresia lor cia rătăcită. Ce-am scris una-i pentru că putem sta împotrivă cînd va fi vreme de nevoe, alta, pentru ca să vă aflați întru învățăturile pravoslavnici întăriți ca niște stălpi neplecați și neclătiți. Deci cum învață fericitul Pavel pre Gălăteani de zice (cap. I. V. 190): sănt unii de vă spementează pre voi, și vor să strămbeaze bună vestiria lui Hs., cesăvai și eu, cesăvai inger din cer de va vesti voao mai într-alt chip de cum am vestit voao anatema să fie.

Cum am să mai zic și iară mai zic, că de neștine vesti voao într-alt chip de cumați aluat, anatema să fie. Pentr-aceia și fii mei, legiuitura aceasta a fericitului Pavel, cu greu vă zic, cum de are îi neștine întru voi să vă îndepărteze și să vă întoarcă dintru Evanghelia lui Hs. și dintru învățăturile ceale pravoslavnice a bisearicii noastre, și cu dăscăliile lor ceale ucigătoare de suflete să vă afunde întru eresia lor cea rea, s-ar fi cine-ar fi și vă va învăța altă credință, măcar s-are înger din ceriu, să nu-l credeți, ce să-i ziceți anatema și să vă lepădați și să vă depărtați de unul ca acela. Că acelea ce am luat de la moși și de la strămoși, și de la Duhul sfînt cu luminatele săboare a sfinților părinți mărturisite, aceștia zic, fii mei, că să cade cu tot sufletul să le ținem și cu grai mare să le mărturisim și de vatrebui zice, Hs. și pînă la sînge. De ne îmbărbătează și ne învață așea, nu vă teamăreți de ceia ce ucig trupul, că-sufletul nu-l pot ucide. Că aceștia a lumii sînt trecătoare, iar binele de veçie, ce vor să-l dobîndească ceia ce viețuiesc în credință, iaste de pururea netrecut întru veaci nenumărați. Și atîta sînt de mari și desăvîrșit, aceia ce s-au suit pină în al treilea ceriu, fericitul Pavel, spune de zice, că ochii n-au văzut, urechi n-au auzit și la inima omului n-au intrat ce-au gătat celora ce-l iubesc.

Pentru aceaia, fii miei întru Hs. iubiți, să muriți cu credința cea direaptă întru Hs., pentru ca să fim vii întru el și să ne aducem aminte de aceia marele prooroc Moisi, cum el au urât cinstea și mărirea împărăției de la Eghipet împreună cu bogăția și cu vistearele lui, socotind mai bine să pată rău cu frații săi ce-i era de un niam și de credință, decît să aibă altă cinste și mărire, că, de vom răbda toate greutățile și nevoile pentru credința cea adevărată, vom zice și nici cu fericitul Pavel (I Timotei 87, 298), cu bună nevoință m-am nevoit, viața mi-au săvîrșit, credința am ferit, de acum nu mi se cruță cununa dreptății, carea mi-o va da Domnul în ziua aceaia a dreptului giudeț. Aceasta și voi veți dobîndi pentru credința voastră cea pravoslavnică a moșilor și a strămoșilor noștri, carea ați ținut întru învățăturile ceale bătrîne și de mult, a șapte svinte și a toată lumea săboare, carii de la apostoli au luat și nouă le-au dat. Aciaia zic, cununa cea de Dumnezeu, împletită și mărirei și a vieții cei de vecie și a fericirei, carea toți credincioșii o vor dobîndi, pentru Is. Hs., Domnul nostru, a căruia iaste slavă și ținerea și slujba și închinăciunea, împreună cu părintele și cu Duhul sfînt, acum și pururea și întru veaci de veaci, amin“ [30].

Într-o copie a Răspunsului din 1647 [31], folosită de diacul pribeagului voevod Gheorghe Ștefan prefața cuprinde următorul text:

„Obveatnic, cartea ce să cheamă Catehizmu, carea cu voia și cu porunca Domnului creștinesc, Racolți Gheorghe, craiul Ardealului, Domnul părților Țării ungurești și săcuilor șpan. Cartea s-a întors din limba grecească și slovenească pre limba românească, cu svatul și cu îndemnătura și cu cheltuiala domniei lui Giulai Giorgi, păstoriul sufletesc a curții Măriei sale. Cu scrisoarea s-au ușstenit popa Giorgi din Sec și s-a izvodit în cetate la Bălgrad și s-a tipărit în sat în Prisac. Meșterul tiparului a fost Popa Dobrea din țeara Muntenească, și s-au început în luna lui iulie 5 zile și s-au obărșit în luna lui iulie 25 de zile, văleat ot zăzdania mira 7148 [32], ot rojdestvo Hvo 1640“ [33], care s-a copiat din prefața catehismului calvinesc. În continuare se spune:

„Această cărțulie a ajuns și la noi românii din Țara Moldovei și din Țara Românească, Cetit-am și am aflat întru ea poruncile dumnezeiești cealea bătrîne și cealea nouă a dulcelui Domnului Hs. și svinților apostoli. Găsit-am scris dintîiu către cetitoriu, cuvîntul Domnului Hs., ce am grăit de au zis, ispitiți scriptura că vouă vă pare că întru ea veți avea viață de veaci; răspuns: de vreame ce avem pe Hs. această poruncă să ispitim, adecă să cercăm scriptura, nu așa numai hiecum să luăm cuvîntul svintei scripturi, ce să cercăm și foarte cu deadins să socotim, aducîndu-ne aminte și de cuvîntul înțeleptului ce grăiește: înaintea omului este și viața și moartea, deci pentru să nu alegem moarte în loc de viață, socotit-am și noi și am cercat, nu cu unul sau cu doi, ce

---

30. A. Sacerdoțeanu, *Predosloviile cărților românești,* I, *1508-1647*, p. 116-122; după V. Mangra, *Cartea carea se cheamă răspunsul,* 165-169.

31. A. Sacerdoțeanu, *op. cit.*, p. 122-123; după N. Drăganu, *Codicele pribeagului Gheorghe Ștefan,* p. 245-251; Hodoș-Bianu, *Bibliografia,* I, p. 151.

32. A. Sarcedoțeanu, *op. cit.*, p. 122-123.

33. *Ibidem,*

cu adunare și cu săbor după cum învață și înțeleptul de zice, spășenie este la svatul a mulți, așa și noi cu toții am socotit fără de nici un prepus și fără de nici o pizmă, ci cu frica lui Dumnezeu și cu direptatea svintei scripturi înaintea lui Dumnezeu, slujitoriul inimilor, ne adeverim cum nici am mai adaos, nici am mai scăzut nimica din poruncile lui Dumnezeu și din legea lui Hs., și a sfinților apostoli“ [34].

După predoslovie urmează „Otveatnicul, care era un „cuvînt către cititori, pe trei foi, și apoi „Răspunsul săborului a doao țări“ pe 30 de foi. Pe verso coperții sînt două versuri, în care se combate principala ierezie protestantă (mîntuirea numai prin credință, fără de fapte bune): „Nu se laude nime de bună credință, De n-are lucruri bune prea cu socotință“ [35].

Răspunsul alcătuit de Varlaam a fost supus dezbaterii soborului la care au participat: mitropolitul Varlaam cu episcopii Moldovei: Evloghie al Romanului, Atanasie al Rădăuților, și Gheorghe al Hușilor, și mitropolitul Teofil al Ungro-Vlahiei cu episcopii: Ștefan al Buzăului și Ignație al Rîmnicului [36].

Importanța hotărîrilor „săborului a două țări“ care a aprobat Răspunsul alcătuit de Varlaam la Catehismul calvinesc se desprinde și mai clar dacă avem în vedere cadrul larg al acțiunii românilor din Țara Românească și Țara Moldovei întreprinsă în scopul sprijinirii românilor ardeleni de a se apăra și a rezista la atacurile întreprinse de calvinii patronați de principii Transilvaniei în veacul XVII.

Este azi un lucru îndeobște cunoscut că principii calvini au folosit diferite mijloace și metode pentru a determina pe ortodocși să treacă la calvinism. Între aceste mijloace menționăm: — puterea legilor [37] — impunerea de condiții episcopilor la alegere și instalare [38]; — interzicerea venirii de preoți și călugări din țările române [39]; — obținerea aprobării de la Patriarhul ecumenic de a trece pe români la calvinism [40].

La această politică a principilor calvini transilvăneni de a atrage pe români la calvinism și a-i deznaționaliza astfel prin religie, domnitori români din cele două principate, ierarhii și boierii români au adoptat

---

34. *Ibidem.*

35. N. Chițescu, *Trei sute de ani de la „Răspunsul la catehismul calvinesc al lui Varlaam al Moldovei (1645—1945)*, în „B.O.R.“, 1945, 11-12, p. 618-638.

36. Melchisedec al Romanului, *Biserica Ortodoxă în luptă cu protestantismul*, în „An. Ac. Rom.“, s. II, t. II, sect. ist. p. 69; Scarlat Porcescu, *Locul mitropolitului Varlaam în Biserica Ortodoxă și în viața culturală a poporului român*, în „M.M.S.“, 1957, 10-12, p. 844.

37. Hotărîrile Directelor transilvane din 1-20 mai 1639; 24 apr.-17 mai 1640, urmate de alte hotărîri din 1642 și 1651, care au fost apoi incluse în colecția „Approbatae Constitutiones“ din 1653, care consideră pe români „tolerați“ (A. 3. Secția I, partea I), iar religia ortodoxă nu era între religiile recepte. A se vedea: *Vechile legislații transilvane, I. Approbatae Constitutiones 1653*, studiu și traducere de Al. Herlea, V. Sotropa și I. N. Floca, Sibiu în „M.A“, 1976, 7-9, p. 497 ș. u.

38. I. Lupaș, *Documente istorice transilvane*, Cluj 1940, p. 204-211 și I. N. Floca, *Pravila de la Govora din 1640—1641*, în „M.A.“, 1963, nr. 3-4, p. 301.

39. Art. V, partea I „Approbatae Constitutiones“.

40. I. Lupaș, *op. cit.*, p. 204 ș. u.

o atitudine de pregătire a credincioșilor în credința strămoșească pentru a putea să reziste atacurilor prozelitiste calvine-maghiare. Aceasta pentru că legăturile politice ale celor trei principi nu permiteau altă tactică, știut fiind că toți trei duceau o politică comună de rezistență împotriva turcilor care amenințau cu dominarea prin forță.

Între metodele folosite de românii din cele două principate se enumeră: — respingerea cererii lui Bethlen adresată lui Chiril Lucaris, — cu știrea domnilor români, — de a trece pe români la calvinism[41]; — întrevederea dintre Ghenadie, mitropolitul Transilvaniei, și Teofil, mitropolitul Țării Românești, în anul 1639, la Brașov, unde la cererea lui Ghenadie se va tipări Pravila Mică de la Govora în ediție specială pentru Transilvania, cu semnătura acestuia, deși el a murit înainte de se începe tipărirea pravilei[42]; — discuții între Udriște Năsturel ardelean de origine, și Varlaam, la Tîrgoviște în 1644 pe marginea Catehismului calvinesc și determinarea lui Varlaam de a da un răspuns necesar a lămuri pe românii ardeleni despre conținutul eretic al acestei cărți, discuții la care au participat și ierarhii și boierii țării, și cu siguranță patronați de domnitori; — alcătuirea Răspunsului la Catehism, aprobarea lui de către sinoadele unite ale celor două țări și difuzarea lui în Ardeal; — tipărirea de Cărți românești de învățătură: Cazanii și Pravile împărătești, tipărirea cărții Șapte Taine ale Bisericii, care toate au avut drept obiectiv pericolul protestant din Ardeal, unde ele s-au difuzat în mod organizat și unde s-au păstrat pînă azi cele mai multe exemplare.

Acțiunea românilor din principate a fost susținută și de mitropoliții Ardealului care tipăresc cărți de învățătură, așa cum face Ghenadie care retipărește la Bălgrad (Alba Iulia) în 1641 Cazania lui Coresi.

Ținînd seama de acest cadru larg al politicii religioase a domnitorilor din Țările române înțelegem mai bine rolul și rostul tipăriturilor românești îndreptate împotriva pericolului protestant și mai ales a Răspunsului dat de Varlaam la Catehismul calvinesc, la care nu peste mult calvinii vor da un contra răspuns pentru a anula efectele produse de Răspunsul lui Varlaam, dar care nu va produce nici un efect, conștiința românească ortodoxă fiind pe deplin formată și consecvent alimentată de peste Carpați. Așa se explică faptul că românii ardeleni și-au putut păstra religia strămoșească, limba și naționalitatea la care au rîvnit străinii stăpînitori[43].

---

41. *Ibidem.*

42. Ghenadie moare la 3 septembrie 1640. Tipărirea *Pravilei* începe în prima duminică a postului Crăciunului (luna noiembrie) 1640.

43. I. N. Floca, *Unitatea dintre pravilele folosite în Transilvania cu cele din Țara Românească și Moldova*, în „M.A.", 1962, nr. 9-10, p. 686; Idem, *Importanța canonică-juridică a Pravilei de la Govora (1640—1641)*, în „M.A.", 1964, nr. 6-8, p. 496.

5. La sinodul de la Iași din 1752 sub Iacob Putneanu s-au luat următoarele hotărîri: — ca pe viitor — cu mari blesteme — scaunele episcopale să fie ocupate numai de ierarhi români; — s-a reafirmat din nou autocefalia Bisericii Moldovei, împotriva pretențiilor ridicate de Patriarhia de Constantinopol.

La sinod au participat: mitropolitul, patru episcopi moldoveni și toți egumenii români ai mănăstirilor din Moldova[44].

6. Sinoade de acest fel s-au ținut apoi sub Veniamin Costache, tematica lor însă nu permite o dezbatere în spațiul restrîns, ci merită o tratare aparte.

Prin toate aceste hotărîri sinodale s-a afirmat unitatea credinței ortodoxe și s-a consolidat unitatea de credință și neam a românilor.

Arhid. prof. dr. IOAN N. FLOCA

---

44. Melchisedec, D., *Studiu asupra...*, p. 22, pct. 10; *Uricar*, partea I, p. 236. Unii cercetători pun sub semn de întrebare întrunirea unui sinod sub Iacob Putneanu.

Pr. C. POPESCU

PSALTIREA ÎN VERSURI

(continuare din nr. 4-7/1993)

TRINITAS

PSALMUL 21

Un psalm al lui David

1 Doamne-Dumnezeul meu, pentru ce m-ai părăsit?
Pentru ce Te-ai depărtat, tocmai cînd sînt prigonit?
Și nu vrei nici să m-ajuți, nici suspinul să-mi asculți?!

2 Doamne-Dumnezeul meu, ziua toată am strigat
Și Tu nu m-ai auzit! Ba și noaptea m-am rugat
Și tot nu m-am liniștit!

3 Dar Tu, Doamne, sfînt Tu ești și-ntru sfinți Te odihnești
Și ai fost mereu cu ei, laudă lui Israel!

4 Că-ntru Tine-aveau nădejde toți părinții în trecut
Și-ntru Tine-avînd nădejde, izbăvire le-ai făcut!

5 Către Tine au strigat și ei toți erau scăpați
Și avînd nădejdea-n Tine, nu erau ei rușinați!

6 Însă eu nu mai sînt om, ci-s un vierme fără preț,
Pentru oameni o ocară și poporului dispreț.

7 Toți cît văd a mea făptură rîd și mă batjocoresc
Și mă strîmbă toți din buze, și clătind din cap grăiesc:

8 „Își avea nădejdea-n Domnul, izbăvească-L de socoate!
Și de-i este lui plăcut, mîntuiască-L dacă poate!“

9 Din al maicii mele pîntec la lumină m-ai adus;
De la sînul maicii mele Tu nădejdea-n mine-ai pus!

10 Cînd eram la sînul mamei, pază Tu mi-ai fost mereu,
Căci din pîntecele mamei Tu ești Dumnezeul meu!

11 De aceea, Doamne, Doamne, că necazul este-aproape,
Nu Te depărta de mine, că nu-i nimeni să mă scape!

12 Iată m-au împresurat și năvală dau avan
Tauri mulți, fără de număr, grașii tauri din Vasan.

13 Și asupra mea deschis-au gura lor precum o fiară,
Ca și leul groaznic care sugrumîndu-și prada zbiară.

14 Și eu iată ca o apă, ce se varsă, m-am făcut
Și-ale mele oase toate s-au desprins, s-au desfăcut.

15 Inima mi s-a făcut ca și ceara în văpaie
Și în mine se topește, cu-ale mele măruntaie.

16 Ca un hîrb uscat de lut a mea vlagă s-a făcut
Și-a mea limbă-n cerul gurii stă lipită ca la morți
Că m-ai pogorît de-acuma în țărîna tristei morți.

17 Ca o haită de cîini răi ei cu toții mă-nconjoară
Și toți cei nelegiuiți ceată vin și mă-npresoară.

18 Ei cu cuie m-au străpuns și la mîini și la picioare

19 Și-ale mele oase toate le-au făcut numărătoare,
Că priveau cu toți la mine cu priviri iscoditoare;

20 Și-mpărțind a mele haine între ei, în clipa morții,
Mi-au luat apoi cămașa aruncînd pe dînsa sorții.

21 Însă Tu nu sta departe, Domnul meu și Dumnezeu!
Ci, Tăria mea, Tu vino, vino-n ajutorul meu!

22 Izbăvește-a mea viață și de sabie o scapă tuv
Și în ghiara-atîtor ciini al meu suflet să nu-ncapă!

23 Din a leului cumplită gură, Tu mă scoate, Doamne,
Și degrab mă izbăvește din a taurilor coarne!

24 Că la frații mei voi spune și vesti-voi al Tău Nume
Și în toată adunarea, lăudîndu-Te, voi spune:

25 „Cîți vă-nfricoșați de Domnul, laudele Lui cîntați
Și tot neamul din Iacov, slava-n lume I-o strigați!

26 Iară toată seminția, cei ce vin din Israel,
Vă înfricoșați de Dînsul, avînd teamă toți de El!

27 Că El nu nesocotește ruga celui umilit,
Nici nu trece cu vederea pe acel ce-i asuprit;
Și nici Fața nu și-o-ntoarce, cînd acela-I spune plînsul,
Ci degrabă îl ascultă, cînd el strigă către Dînsul!

28 Tu ești lauda mea, Doamne, și în mare adunare,
Pururi eu Te-oi lăuda, Tu nădejdea mea cea mare!
Și-mplini-voi juruința și-al Tău Nume am să-L cheni,
Înaintea celor care de-a Ta slavă ei se tem!

29 Vor mînca atunci săracii și vor fi mereu sătui
Și vor lăuda pe Domnul și preasfînt Numele Lui!
Și acei ce-L vor pe Domnul și-L tot caută de zor,
Ei vor fi în veci de veci vii cu inimile lor!

30 Și aminte-și vor aduce și la Domnul au să vină
Toate marginile lumii, ca să vadă-a Lui lumină;
Și oricare seminție din oricare națiune
Vor veni supuși la Domnul și-I vor face-nchinăciune!

31 Că a Lui e-mpărăția fără margini și hotare
Și El este Domn de-a pururi peste neamuri și popoare!

32 Vor mînca toți grașii lumii, toți cei mari de pe pămînt
Și-or veni ca să se-nchine și ei Domnului Preasfînt;
Și cădea-vor înainte-I cei ce fi-vor iar țărînă,
Toți acei ce-a lor viață nu mai pot ca să și-o țină!

33 Și o-ntreagă seminție, Domnului o să-I slujească
Și la cei ce-or fi să vină, despre Domnu-o să vorbească!

34 Vor veni și vor vesti la toți cei ce se vor naște,
Despre toată-a Lui dreptate și ei toți o vor cunoaște
Și vor face cunoscut, tot ce Domnul a făcut!

PSALMUL 22

Un psalm al lui David

1 Domnul este-al meu păstor, bun păstor ce mă iubește
Și astfel mă păstorește, că nimica nu-mi lipsește!
2 Că-n poieni umbroase, bune, El mă duce la pășune
Și la ape limpezi, reci, El mă-ndrumă pe poteci.
3 Și cu Numele Său Sfînt sufletul mi-l întărește
Și pe căile dreptății El mă tot povățuiește.
4 Și de-aș merge-n umbra morții și-aș umbla pe neagra-i vale
Eu de rele nu m-aș teme, căci am paza vrerii Tale.
5 Iar de-ar fi să merg pe-alături, să nu calc după-a Ta vrere,
Varga Ta ca și toiagul îmi sînt, Doamne, mîngîiere.
6 Față de ai mei vrăjmași Tu-mi gătești aleasă masă;
Capul Tu cu mir mi-l ungi și-mi dai cupa plină, rasă!
7 În a mea viață Doamne, mila Ta să mă păzească
Și în toate-a mele zile, fă ca ea să mă-nsoțească!
Și-n a Domnului meu Casă, Dumnezeule ceresc,
Zile multe, fără număr, fă ca eu să viețuiesc!

PSALMUL 23

Un psalm al lui David

1 Al Domnului e tot pămîntul, cu tot pe el ce se găsește
Și lumea-ntreagă e a Lui și tot ce-ntr-însa locuiește.
2 Că El l-a pus pe temelii și l-a făcut să stea pe mări
Și l-a brăzdat cu-atîtea rîuri, ce vin și curg în depărtări...
3 Și cine oare va urca la Domnu-n muntele cel sfînt?
Și cine oare va putea ca să rămînă-n locu-I sfînt?
4 Acel cu mîini nevinovate și inima mereu curată;
Acel ce-n sufletul său bun n-a stat minciuna niciodată
Și n-a jurat cu vicleșug, să-nșele pe vecin vreodată!
5 Acela binecuvîntare lua-va de la Domnul său
Și de la Dumnezeu dreptate, Acel ce-l mîntuie de rău.
6 Acela-i neamul celor buni, ce caută pe Dumnezeu,
Pe Dumnezeul lui Iacov să-I vadă Fața Lui mereu.
7 — Porți veșnice, vă ridicați cu pragurile voastre sus,
Să intre Împăratul Slavei, că biruință ne-a adus!
8 — Și cine-i Împăratul Slavei, ce-mpărățește peste voi?
9 — E Domnul tare și puternic, e Domnul tare în război!
10 — Porți veșnice, vă ridicați cu pragurile voastre sus,
Să intre Împăratul Slavei, că biruință ne-a adus!
11 — Și cine-i Împăratul Slavei, ca slava Lui să I-o socot?
12 — E Domnul nostru Savaot, ce-mpărățește peste tot!

PSALMUL 24

Un psalm al lui David

1 Către Tine, Doamne, Doamne, înalț sufletu-mi mereu,
Căci în Tine-mi pun nădejdea, Doamne Dumnezeul meu!
Fă ca-n veac să n-am rușine pentru-a mea credință-n Tine,
Nici vrăjmașii mei să rîdă și să-și bată joc de mine!

2 Să nu fie rușinați cei ce-și pun nădejdea-n Tine,
Ci vicleniii mei vrăjmași, ei să fie de rușine!

3 Ale Tale căi curate mi le-arată, Doamne-n viață,
Și cărările-Ți prea drepte, Tu întruna mă învață!

4 Și-adevărul Tău mă-nvață și la el mă du mereu,
Dumnezeule, că Tu ești mîntuitorul meu
Și-ntru Tine-mi pun nădejdea, că-mi ești Domn și Dumnezeu!

5 Adu-Ți, Doamne-aminte, adă de-a Ta mare bunătate
Și de mila Ta cea mare, Tu Cel Sfînt, aminte-Ți adă,
Că de veacuri ele sînt și nicicînd n-o să mai cadă.

6 Ale mele tinerețe cu păcatele făcute
Și-ale mele greșeli toate cîte mi-s necunoscute,
Nu le pomeni, Tu Doamne, ci cu bunătatea-Ți mare,
Pomenește-mă pe mine, Tu Cel plin de îndurare!

7 Domnul este bun și drept și El lumea drept conduce
Și la păcătoși le-arată, pe ce cale să apuce.

8 Pe cei blînzi către dreptate El i-ndeamnă să s-abată
Și-ale Sale căi curate celor ce-s smeriți le-arată.

9 Ale Domnului căi toate milă sînt și sînt dreptate
Și așa le au aceia ce au numai bunătate,
Că păzesc așezămîntul și-ale Lui porunci curate.

10 Pentru numele Tău, Doamne, pentru marea-Ți îndurare,
Tot păcatul Tu mi-l iartă, că păcatul meu e mare!

11 Cine este omul care, el de Domnul său se teme?
Domnu-aceluia i-arată calea Sa în orice vreme!

12 Sufletul acelui om va trăi în fericire
Și urmașii lui avea-vor tot pămîntul moștenire.

13 Celor ce se tem de Domnul și-i primesc învățămîntul,
El le spune-a Sale taine și-i învață-așezămîntul!

14 Ochii mei privesc spre Domnul și spre El mă-ndrept mereu,
Căci El scapă de capcane și de laț piciorul meu.

15 Caută spre mine Doamne, și de mine Tu ai milă
Că-s atît de părăsit și mi-i starea-așa umilă!

16 Că a inimii-ntristare și mai mult s-a înmulțit!
Din necaz mă scoate, Doamne, cît eu încă n-am pierit!

17 Vezi a mea amărăciune! Vezi-mi marea supărare
Și păcatelor ce am dă-le, Bunule, iertare!

18 Vezi-mi, Doamne, și vrăjmașii cît de mulți ei s-au făcut!
Vezi și ura lor nedreaptă cît de mare a crescut!
19 Sufletul mi-l mîntuiește și sub paza Ta mă ține,
Să nu fiu eu rușinat, că mi-am pus nădejdea-n Tine!
20 Curăția și dreptatea pururi să mă ocrotească,
Căci în Tine-mi pun nădejdea și pot să mă mîntuiască!
21 Dumnezeule m-ascultă cu-a Ta mare bunătate
Și pe Israel îl scapă de necazurile-i toate!

PSALMUL 25

Un psalm al lui David

1 Fă-mi Tu, Doamne, judecată, că nevinovat eu sînt
Și nicicînd n-oi șovăi cu nădejdea-n Domnul Sfînt!
2 Caută și mă încearcă, Doamne, Tu mă cercetează;
Inima ca și rărunchii prin foc viu mi le probează!
3 C-a Ta milă ochii mei o văd pururi înainte
Iară sfîntu-Ți adevăr, el îmi dă învățăminte!
4 Eu cu mincinoșii oameni niciodată nu am stat
Și cu cei ce sînt vicleni împreună n-am umblat:
5 Căci pe cei vicleni și răi i-a urît inima mea
Și cu cei necretincioși la un loc nu voi șesea!
6 Intru nevinovăție mîinile-oi spăla întruna
Și cu cei necredincioși la un loc nu voi ședea!
7 Ca să spun cu voce-naltă laudele Tale toate
Și să povestesc și toate faptele-Ți preaminunate.
8 Frumusețea Casei Tale a mea inimă-o iubește
Și iubesc și locul unde slava Ta sălășluiește!
9 Al meu suflet nu-l lua, cu cei păcătoși nu-l stînge
Și viața nu mi-o pierde cu acei ce varsă sînge,
10 Care au mereu pe mîini fapta cea nelegiuită,
Iară dreapta lor o au plină pururea de mită.
11 Însă eu de-a-pururi umblu întru nevinovăție:
Izbăvește-mă Tu, Doamne! Mila Ta spre mine fie!
12 Căci piciorul meu pășește numai dreaptă calea Ta
Și-ntru adunări eu, Doamne, Te voi binecuvînta!

PSALMUL 26

Un psalm al lui David

1 Domnul este-a mea lumină și tot El mi-i mîntuirea!
Și de cine eu m-aș teme? Cum mi-aș pierde oare firea?
2 Domnu-mi este-apărătorul! Viața El mi-o protejează!
Cum să-mi fie frică oare? Cine mă înfricoșează?
3 Dac-ar năvăli cei răi împotrivă-mi ca să stea
Și potrivnicii, dușmanii să mănînce carnea mea,
Tocmai ei vrăjmașii mei, ce au răul ca un vad,
Ei se-mpiedică și cad!

4 Și-o oștire de-ar veni împotrivă-mi să s-așeze,
Pe-a mea inimă nicicînd, ea n-o să mi-o-nfricoșeze!
5 Chiar război de s-ar stîrni, cînd în joc mi-i siguranța,
De nimica nu m-aș teme, căci în Domnul mi-i speranța!
6 Eu un lucru de la Domnul l-am cerut și-l cer întruna:
În a Domnului meu Casă vreau să fiu întotdeauna!
7 Slava Domnului s-o văd și mirat să o contemplu
Și ca să mă minunez de splendoarea Sa din Templu!
8 Căci la vreme de strimtoare Cortul Său m-a ocroti
Și în locul cel mai tainic, El în Cort m-a tăinui
Și din taina Lui adîncă, El mă va-nălța pe stîncă!
9 Și-nălțînd atuncea capul peste toți vrăjmașii mei,
În Locașul Său jertfi-voi, trîmbițînd s-audă ei
Și pe Domnu-L voi cînta și pe El L-oi lăuda!
10 Auzi, Doamne, glasul meu că strigarea mea e multă!
Miluiește-mă Tu, Doamne, și degrabă mă ascultă!
11 A mea inimă îmi spune astfel ca din partea Ta:
„Fața Mea s-o cauți!" — Doamne, Fața Ta voi căuta!
12 Nu-Ți ascunde Fața, Doamne, nu Ți-o-ntoarce de la mine!
Nici să nu mai lași căci Tu ești mîntuitorul meu!
13 Ajutorul meu ești, Doamne, nu mă părăsi la greu!
Nici să nu mă lași căci Tu ești Mîntuitorul meu!
14 Tatăl meu și maica mea, cînd ei doi m-au părăsit
Atunci Domnul cu-a Sa grijă m-a luat și m-a primit!
15 Doamne-nvață-mă să știu ale Tale căi curate
Și cărările dreptății fă să-mi fie luminate,
Ca astfel vrăjmașii mei rușinați să fie ei!
16 Nu mă da să fiu în voia celor răi, cei păcătoși,
Că ei contra mea se scoală toți ca martori mincinoși
Și asupra mea s-abate suflul lor de răutate!
17 O, cît sînt de-neredințat, că bun, Doamne, ai să fii,
Ca să-Ți văd eu bunătatea în pămîntul celor vii!
18 Da! Așteaptă ajutorul de la Domnul și fii tare!
Inima ți-o-mbărbătează, că la Domnul ai scăpare!

PSALMUL 27

Un psalm al lui David

1 Către Tine, Doamne, strig, către Tine stînca mea!
Nu lăsa să n-am răspuns! Doamne, Doamne, nu tăcea!
Că Tu dacă nu-mi răspunzi, de n-aud al Tău cuvînt,
Mă asemăn celor care se pogoară în mormînt!
2 Doamne-ascultă-mi rugăciunea, glasul meu cînd el cuvîntă,
Cînd ridic a mele mîini spre Biserica Ta sfîntă!
3 Cu cei răi, necredincioși nu mă pune și socoate,
Nici să nu mă pierzi cu-aceia ce lucrează nedreptate!
4 Căci aproapelui de pace ei vorbesc întotdeauna,
Iar în inimi le mocnesc răutatea și minciuna.

5 Dă-le, Doamne, după fapte, după inima-nrăită!
6 După lucrul mîinii lor dă-le plată cuvenită!
7 Că spre-a Domnului lucrare n-au luat de loc aminte,
Nici spre faptele-minuni ale mîinilor Lui sfinte.
8 Și de-aceea, iată Domnul, El pe toți îi va călca
Și pe dînșii niciodată, El nu-i va mai ridica!
9 Binecuvîntat să fie Domnul meu și Dumnezeu,
C-a mea rugă a primit-o, ascultînd El glasul meu!
10 Domnul este-a mea putere și tot El apărătorul:
Inima-mi în El se-ncrede, că mi-a dat tot ajutorul!
Și-acum inima mea saltă și eu parcă-ntineresc
Și cîntînd de bucurie, lăudîndu-L Îl slăvesc!
11 Pentru-al Său popor tărie Domnul este și-apărare,
Iară unsului Său este o cetate de scăpare.
12 Mîntuiește, scapă, Doamne, pe poporul Tău ales
Și Îți binecuvîntează moștenirea ce-ai ales!
Păstorește-o ca pe turmă la pășuni și ape reci
Și mereu o sprijinește cu-a Ta grijă-n veci de veci!

PSALMUL 28

Un psalm al lui David

1 Dați-I Domnului mărire! Cinste dați-I Lui mereu!
Dați-I slavă Lui toți fiii și cinstiți pe Dumnezeu!
2 Slavă Numelui Său dați-I Numelui ce ne-nspăimîntă
Și-nchinați-vă-nainte-I, în Biserica Lui sfîntă!
3 *Glasul Domnului* răsună peste apele întinse;
Dumnezeul slavei tună peste ape necuprinse!
4 *Glasul Domnului*-i puternic și răsună cu tărie!
Glasul Domnului din slavă este plin de măreție!
5 *Glasul Domnului* sfărîmă cedrii falnici din Liban
6 Și îi face ca să sară ca vițeii cei de-un an;
Iar Libanul și Hermonul, ce se-nalță pîn'la cer,
El îi face ca să sară ca doi pui de rinocer!
7 *Glasul Domnului* aruncă flacără de foc încins
8 Și El zguduie Cadeșul cu pustiul lui întins!
9 *Glasul Domnului* răsună pe sub bolta cea cerească
Și-al cerboaicelor plin pîntec îi desleagă ca să nască!
Glasul Domnului despoaie toți copacii din dumbravă
Și-n Locașul Său cel sfînt totul strigă: Slavă! Slavă!
10 Domnul, El a revărsat tot potopul pe pămînt;
Domnu-n veci va fi-mpărat, stînd pe tronul Său cel sfînt!
11 Domnul pe poporul Său preaputernic El îl face!
Domnul binecuvîntează pe poporul Său cu pace!

PSALMUL 29

O cîntare a lui David pentru consacrarea casei sale

1 Preaslăvi-Te-voi eu, Doamne, că din nou m-ai ridicat
Și să-și rîdă ei de mine, pe vrăjmași nu i-ai lăsat!
2 Doamne, Dumnezeul meu, am strigat mereu spre Tine
Și acum m-ai vindecat, că privit-ai către mine.
3 Sufletul mi-ai scos din iad, că era ca el să moară
Și m-ai despărțit de-aceia, care-n groapă se pogoară.
4 Lăudați-L toți pe Domnul, cuvioșii toți măriți-L
Și-al Lui Nume Sfînt și Mare voi cu toții preamăriți-L!
5 Că mînia-I ține-o clipă — bunătatea-I toată viața:
Dacă seara vine plînsul, bucuria-i dimineața!
6 Fericit fiind ziceam: „Nu voi da nicicînd de greu,
Că Tu, Doamne, ai fost bun, întărind muntele meu!“
7 Dar Tu fața Ți-ai întors-o și-atunci eu m-am tulburat
8 Și strigînd la Tine, Doamne, eu pe Domnul L-am rugat:
9 „Ce folos avea-vei, Doamne, că Tu vrei ca eu să mor?
Al meu sînge să mi-l verși și-n mormînt să mă pogor?
Va putea țărîna oare, să Te laude vreodată
Și-adevărul Tău să-l spună, să-l vestească-n lumea toată?
10 Mă ascultă, Doamne-acuma și de mine Tu ai milă!
Vin-ajută-mă și-ascultă rugăciunea mea umilă!“
11 Și-atunci, Doamne, prefăcut-ai plînsul meu în bucurie
Și rupîndu-mi sacu-ndată, m-ai încins cu veselie!
12 De aceea al meu suflet Te va lăuda mereu
Și nicicînd nu va tăcea, că m-ai mîntuit la greu;
Ci Te-oi lăuda de-a pururi, Doamne, Dumnezeul meu!

PSALMUL 30

Un psalm al lui David

1 Doamne-n Tine-mi pun nădejdea nu mă rușina vreodată,
Ci cu sfînta Ta dreptate izbăvește-mă îndată!
2 Pleacă mie-a Ta ureche și îmi dă ajutorare!
Fă-Te stîncă de-apărare și cetate de scăpare!
3 Că Tu ești a mea putere și scăparea mea Tu ești!
Pentru Numele Tău, Doamne, Tu să mă călăuzești!
4 Scoate-mă din cursa care de vrăjmași mi-a fost întinsă,
Că Tu ești a mea tărie și-apărare neînvinsă!
5 În a Tale mîini prea sfinte duhul mi-l încredințez,
Că Tu mă vei mîntui, căci în Tine, Doamne, crez!
Că Tu ești cu-adevărat Dumnezeu adevărat!
6 Eu pe cei ce se lipesc și-n deșertii idoli cred,
I-am urît căci eu în Domnul Dumnezeul meu mă-nered.
7 Veselește-mă Tu, Doamne, dă-mi cu mila-Ți bucurii,
Că Tu vezi a mea-ntristare și necazul meu îl știi.

8 Să nu lași să cad în mîna celor care-mi sînt vrăjmași
Ci-n loc larg și desfătat îndreptează ai mei pași!

9 Ai de mine milă, Doamne, c-am ajuns la strîmtorare!
Fața, sufletul și trupu-mi s-au topit de întristare!

10 Viața-mi în dureri se stinge și toți anii mi-s suspine
Și slăbită mi-i puterea, oasele-s uscate-n mine.

11 Din pricina celor care mă urăsc fără temei,
Am ajuns o grea povară pentru toți vecinii mei
Și pe cei ce-i am ca prieteni, i-a prins groaza și pe ei.

12 Cînd mă văd trecînd pe uliți, fug la fel ca de-un ciumat
Și din inimi ca un mort am fost scos și-am fost uitat,
C-am ajuns și sînt la fel ca și hîrbul lepădat.

13 Cînd aud a lor ocară, mă cuprinde-o groază mare
Căci s-adună laolaltă și țin sfat să mă omoare.

14 Dar în Tine, Doamne cred și de-aceea zic mereu,
Eu ce-n Tine mă încred: Tu ești Dumnezeul meu!

15 Mîna Ta mă ține, Doamne, și-a Ta mînă-mi poartă sorții:
Scapă-mă de toți vrăjmașii, care-mi poartă gîndul morții!

16 Fața Ta spre robul Tău fă ca ea să strălucească
Și-n durerea Ta cea mare fă ca să mă mîntuiască!

17 Să nu fiu eu rușinat, Doamne, că Te chem pe Tine,
Ci cei răi, necredincioșii, ei să fie de rușine
Și ca morții s-amuțească și-n mormînt să locuiască!

18 Mute fie acele buze ce vorbesc cu viclenie
Și acuză pe cel drept cu dispreț, și cu trufie!

19 Cît de mari și multe-s, Doamne, bunătățile-Ți divine,
Ce le ai și le păstrezi celor ce se tem de Tine
Și pe care-n fața lumii, ca pe cel mai mare bine,
Le-ai gătit ca o răsplată, celor ce se-ncred în Tine!

20 Căci în taina Feții Tale, pentru cei ce-i prigonesc,
Tu i-ascunzi și-i ocrotești și în Cortu-Ți îi păzești,
Contra limbilor viclene, ce mereu îi clevetesc.

21 Binecuvîntat să fie Domnul că mi-a arătat
Mila Sa ca o cetate întărită minunat!

22 Căci eu zis-am în necazul, ce-mi făceau atunci cei răi:
„Lepădat am fost departe, Doamne, de la ochii Tăi!“

23 Însă Tu ai ascultat glasul rugăciunii mele,
Cînd strigat-am către Tine în acele zile grele!

24 Voi ce sînteți cuvioși, voi pe Domnul să-L iubiți,
Căci acei ce-s credincioși, ei de Domnul sînt păziți,
Iar cei mîndri sînt de Domnul cu asprime pedepsiți!

25 Îndrăzniți, aveți curaj, cei ce-n Domnu-aveți speranța!
Inima v-o-mbărbătați, căci la Domnu-i siguranța!

PSALMUL 31

O cîntare a lui David, Psalm didactic

1 Fericit e-acela cărui relele îi sînt iertate
Și îi sînt acoperite și mulțime de păcate!
2 Fericit e omul cărui, Domnul său păcatu-i lasă
Și în duhu-i viclenia nu își face a ei casă!
3 Cîtă vreme eu tăcut-am, c-am ținut ascuns păcatul,
Oasele mi se topeau și mă sfîșia oftatul;
4 C-a Ta mînă — ziua-noaptea — m-apăsa ca o povară
Și-a mea vlagă se uscase ca de arșița de vară.
5 Și-atunci eu păcatul meu l-am spus tot lui Dumnezeu
Și greșeala ce făcusem, n-am ascuns-o-n sînul meu.
6 Căci mi-am zis: „Mărturisi-voi Domnului greșeala mea!“
Și Tu-ndată-ai dat în lături, ridicîndu-mi vina grea.
7 Și de-aceea credinciosul, el pe Tine să Te cheme
Și rugîndu-se el Ție și la potrivită vreme,
Chiar potop de s-ar porni, pe el nu-l va potopi!
8 Tu liman de mîntuire pentru mine-ai fost și ești
Și la vreme de necaz Tu mereu mă izbăvești;
Și cîntări de mîntuire faci ca-n juru-mi să răsune
Și cu marea Ta iubire glasul Tău așa îmi spune:
9 „Îți voi da înțelepciune și Eu sfaturi îți voi da;
Calea ca să mergi pe dînsa, pururi ți-o voi arăta
Și mereu voi fi cu ochii ațintiți asupra ta!“
10 Să nu fiți fără de minte, cum e calul și catîrul,
Ce cu frîu și cu zăbală, de-i strunești, îți fac hatîrul!
11 Multe rele și bătăi pe cel rău îl împresoară,
Însă cel ce speră-n Domnul, mila Lui îl înconjoară!
12 Bucurați-vă în Domnul, voi cei drepți din lumea toată!
Și strigați de bucurie cei cu inima curată!

PSALMUL 32

Un psalm al lui David (La Evrei fără titlu)

1 Bucurați-vă de Domnul, dreptilor ce faceți bine!
Laude ca să aducă, dreptilor li se cuvine!
2 Lăudați cu toți pe Domnul! Faceți harfele să sune!
Și-n psaltire lăudați-L, care are zece strune!
3 Și-i cîntați cîntare nouă, cîntec nou de bucurie
Și răsune glasul vostru cu strigări de veselie!
4 Că e drept al Său cuvînt, că e Domnul drept și sfînt
Și-ale Lui lucrări cu toate-s după sfîntul Său cuvînt!
5 El iubește judecata și dreptatea o iubește
Și pămîntului Său Domnul toată mila-i dăruiește!

6 Domnul cu cuvîntul Său făcu cerul plin de stele
Și cu duhul gurii Sale întăritu-le-a pe ele!
7 La un loc a strîns grămadă apele întinsei mări
Și-n adîncuri apa-i strînsă și-i depusă în cămări.
8 Să se teamă tot pămîntul și de Domnul aibă frică
Și toți oamenii din lume, ei nimic să nu mai zică,
Ci-nainte-I stînd cu toții, ei să tremure de frică!
9 Căci a zis și s-a făcut, că-I sînt toate cu putință
Și ce El a poruncit, toate au luat ființă!
10 Ale neamurilor gînduri Domnul toate le întoarnă
Și-ale neamurilor sfaturi, El le schimbă și răstoarnă,
11 Iară Domnu-n veci rămîne și El planuri cîte are
Și-ale inimii Lui gînduri dăinuiesc fără-ncetare!
12 Fericit e neamul care Domnu-i este Dumnezeu
Și-i ales de moștenire pentru Dumnezeul său!
13 Că din ceruri El privește și din ceruri Domnul vede
Pe toți fiii omenirii fiecare unde șede.
14 Din Locașul Său privește, din Locașul Său cel sfînt,
Peste toți locuitorii de pe-ntregul Său pămînt!
15 El făcut-a cu-a Sa mînă inimile tuturor
Și pătrunde și cunoaște chiar și gîndul faptei lor!
16 Nu se mîntuie un rege prin oștirea sa cea mare,
Nici viteazul prin mulțimea voiniciei care-o are!
17 Se înșeală cine crede în a calului putere,
Căci puterea lui cea multă nu-i aduce mîngîiere!
18 Iată, Domnul cu-ai Săi ochi, El de toate ține seamă
Și pe toți El îi privește, care au de Domnul teamă
Și spre cei ce cu nădejde bunătatea Lui o cheamă;
19 Ca să-i scape de la moarte, sufletul să-l mîntuiască
Și la foamete cînd fi-va, minunat El să-i hrănească!
20 Sufletele noastre-n Domnul au nădejdea și-ajutorul,
Că El este scutul nostru și El e izbăvitorul.
21 Ale noastre inimi pururi se vor veseli de Dînsul
Și-ntru Numele Său sfînt, vom avea nădejde-ntr-Însul!
22 Fie, Doamne, mila Ta și asupra noastr-o ține,
Tot așa precum și noi am avut nădejde-n Tine!

PSALMUL 33

Un psalm al lui David, cînd s-a făcut nebun în fața lui Achiș (regele din Ghet) și alungat de acesta, a plecat.

1 Binecuvînta-voi pururi, cu-al meu glas pe Domnul meu!
Gura mea mereu va spune laude lui Dumnezeu!
2 Pentru sufletul meu Domnul este lauda-i firească:
Să audă toți cei blînzi și toți să se veselească!
3 Preamăriți pe Domnul meu toți cu mine dimpreună
Și-al Său Nume să-L slăvim, lăudîndu-L împreună!

4 Că am căutat pe Domnul și degrab m-a auzit:
Din necazurile, toate, El m-a scos, m-a izbăvit!
5 Vă întoarceți către Domnul și-ți avea mereu lumină,
Și rușinea-n fața voastră niciodată n-o să vină!
6 Dacă vreun nenorocit la El strigă să-l asculte
Domnu-ndată-l mîntuiește din necazurile-i multe!
7 Celor ce se tem de Domnul, îngerul le vine aproape
Și le stă mereu de pază, de necazuri ca să-i scape
8 Să gustați și să vedeți! Domnul nostru bun El este!
Fericit e omul care întru El nădăjduiește!
9 Temeți-vă, sfinți, de Domnul, cei ce-aveți credință-ntr-Însul,
Că nimic nu le lipsește celor ce se tem de Dînsul!
10 Sărăci-vor toți bogații și ei toți vor flămînzi,
Iar pe Domnul cine-L caută binele nu-i va lipsi!
11 Veniți, fiilor, veniți! Și să-mi dați toți ascultare:
Că eu frica cea de Domnul vreau să-nvăț pe fiecare!
12 De vrea omul să trăiască și să ducă viață bună,
13 Limba-i rău să nu grăiască și nici buzele-i minciună!
14 El de rău să se ferească și ce-i bine să lucreze;
Pacea să o caute pururi și pe ea s-o tot urmeze!
15 Domnul ochii Își îndreaptă și spre drepți El ia aminte
Și urechile-I ascultă rugăciunea lor fierbinte;
16 Iară fața Lui și-o-ntoarce, de cei răi nu vrea să știe,
Căci nu vrea ca pomenirea pe pămînt să le mai fie!
17 Cînd cei drepți la Domnul strigă, să le deie ajutor,
El i-ascultă și îi scapă din necazurile lor.
18 Domnul este-aproape celor ce-s cu inima plecată
Și pe cei cu duh smerit, El i-ajută ca un tată!
19 Drepții au necazuri multe și e greu a le socoate,
Dar din toate-i izbăvește și din toate Domnu-i scoate!
20 Celor drepți, de către Domnul, orice os este păzit,
Ca nici unul dintre ele să n-ajungă a fi zdrobit.
21 Pe cel plin de răutate, răutatea-i îl doboară,
Iar pe drept cine-l urăște, plata nu-i va fi ușoară!
22 Mîntui-va Domnul pururi pe toți robii Săi iubiți
Și toți cei ce speră-ntr-Însul, n-or să fie osîndiți!

PSALMUL 34

Un psalm al lui David.

1 Judecată fă Tu, Doamne, celor ce-mi fac strîmbătate
Și război fă celor care vor cu mine a se bate!
2 Sabia apuc-o-ndată și cu scutul Te-narmează
Și Te scoală și mi-ajută! De vrăjmași Tu mă salvează!
3 Tinde-Ți lancea Ta în calea celor care-mi vor pieirea
Și zi sufletului meu: „Eu de-acum ți-s mîntuirea!“

4 Rușinați și-nfrînți să fie cei ce vor ca eu să mor;
Și roșească și să fugă cei ce răul ei mi-l vor!
5 Și să fie ei ca pleava, ce de vînt e spulberată,
Iar al Domnului un înger să-i vîneze și să-i bată!
6 Pe o cale-ntunecoasă îngerul să-i urmărească
Și pe-o cale-alunecoasă îngerul să-i fugărească!
7 Căci ei fără de pricină curse-n cale mi-au întins
Și o groapă au săpat, ca-ntru dînsa să fiu prins.
8 Vie peste ei pieirea, fără veste să-i cuprindă
Și în cursa ce mi-au pus-o, ei într-însa să se prindă
Și în ea cu toții cadă, ca pieirea să și-o vadă!
9 Bucura-se-va atuncea sufletu-mi de fericire
Și m-oi veseli de Domnul că mi-a dat El mîntuire!
10 Toate oasele-mi vor zice: Doamne, cine este oare
Ca să fie ca și Tine și să-Ți aibă-asemănare?
Că Tu mîntui pe cel slab și îl scapi de cel mai tare
Și pe cel sărac de-acela, care-i fură ce mai are!
11 Ei asupra mea se scoală și nedrept mărturisesc
Și de cele ce nu știu, c-am făcut, mă-nvinuiesc.
12 Pentru binele făcut ei tot rău îmi fac mereu
Și cu-atîta pribegie plătesc sufletului meu!
13 Iară eu, cînd ei boleau, cu un sac mă îmbrăcam,
Cu post aspru mă smeream și în sine-mi mă rugam!
14 Că la prieten, ca la frate le făceam atîta bine...
Și îngrijorat în sine, făr-să țin de mine seama,
Mă purtam plecat cu capul, parcă-aș fi jelit pe mama!
15 Iar cînd eu m-am poticnit, ei atît s-au bucurat
Și cu toții împreună, pe ascuns s-au adunat:
Că s-au strîns cu toți grămadă, ca mereu să mă hulească
Și nu știu din ce pricină, nu sfîrșeau să clevetească
16 Cu cei răi, cu cei ce-s trîntori, ei mereu mă tot bîrfesc
Și asupra mea porniți, toți cu dinții lor scrîșnesc.
17 Pînă cînd răbda-vei, Doamne? Pînă cînd răbda-vei toate?
Scapă sufletul meu, Doamne, de-a lor mare răutate!
Și păzește-a mea viață! Scapă-mă de ei!
Scapă sufletul meu, Doamne, de la puii cei de lei!
18 Că în mare adunare pururi slavă Îți voi da
Și-n mulțimea fără număr, eu mereu Te-oi lăuda!
19 Să nu biruie asupră-mi toți viclenii mei vrăjmași,
Nici să-și facă semn cu ochii toți nedrepții mei pizmași!
20 Căci nicicînd ei nu gîndesc, nici grăiesc cuvînt de pace,
Ci în inimile lor răutatea planuri face!
21 Larg ei gura și-au deschis-o și-mpotrivă-mi murmurînd,
Zic cu toții: „Bine! Bine! Las-că vom vedea-n curînd!“
22 Vezi-i, Doamne! Nu-i răbda! Că nu vor să facă bine!
Doamne, nu Te-ndepărta! Nu Te-ndepărta de mine!
23 Scoală, Doamne, și m-ajută! Scapă-mă de-atîtea rele!
Că Tu, Doamne-ai fost și-mi ești reazimul dreptății mele!

24 Doamne, Dumnezeul meu, judecă-mă, fă-mi dreptate!
Să nu biruie vrăjmașii și să-mi facă nedreptate!

25 Nici să zică-n a lor inimi: „S-a făcut cum am dorit!“
Nici să spună între dînșii: „L-am răpus, l-am înghițit!“

26 Cu rușine și ocară toți să fie-acoperiți,
Cei ce-mi văd nenorocirea și-s așa de fericiți!
Și acei ce se ridică contra mea precum o fiară,
Ei cu toții să se-mbrace cu rușine și ocară!

27 Iar acei ce bine-mi vor, pururi să se veselească
Și cu mare bucurie, ei întruna să rostească:
„Slavă dăm lui Dumnezeu, Cel ce mîntuie de rău
Și de-a pururi dăruiește pace pentru robul Său!“

28 Atunci limba mea dreptatea-Ți pururi o va cuvînta
Și-a Ta laudă, cu limba-mi, toată ziua voi cînta!

PSALMUL 35

Un psalm al lui David robul Domnului

1 Necredința celui rău spune sufletului meu,
Că în sinea sa nu are frica cea de Dumnezeu.

2 Și el singur s-amăgește și în ochii săi se-nșală,
Cînd el zice, că urăște orice rău, orice greșeală

3 Ale gurii lui cuvinte sînt de viclenie pline,
Căci nu vrea să înțeleagă ca să facă și el bine!

4 Cît stă-n pat la rău gîndește, cu priceperea-i îngustă;
Calcă numai pe căi strîmbe și de rău nu se dezgustă.

5 Doamne, adevărul Tău pîn-la nouri se întinde
Și-a Ta milă-i pîn-la ceruri și pe toate le cuprinde!

6 Iar dreptatea Ta e, Doamne, cît e muntele de mare
Și-ale Tale judecăți cît adîncul cel de mare,
Că pe oameni și-animale Tu le ții pe fiecare!

7 O, ce mare-i mila Ta, Dumnezeule ceresc!
Că-i ca umbra unor aripi ce pe lume-o adumbresc
Și sub aripile Tale oamenii s-adăpostesc!

8 Din belșugul Casei Tale se hrănește orișicine.
Și-i adăpi pe toți din rîul bunătăților divine.

9 Că la Tine e izvorul și-a vieții origină:
În lumina Ta divină vom vedea mereu lumină!

10 Tinde mila Ta spre-aceia ce Te știu și Te așteaptă
Și dreptatea-Ți dă-o celor, ce au inima cea dreaptă!

11 Să nu-mi deie cu piciorul cel ce-i mîndru, nu mă-mpingă,
Nici cu mîna-i păcătosul vreodată să m-atingă!

12 Ci să cadă toți aceia ce fărădelege fac;
De tot să se prăbușească și să nu se scoale-n veac!

PSALMUL 36

Un psalm al lui David

1 Nu te-ntrece cu cei răi în a face răutăți,
Nici gelos să fii pe-aceia ce lucrează nedreptăți!
2 Căci curînd vor fi cosiți ca și iarba care-i verde
Și ca orice buruiană vesteji-se-vor și pierde!
3 Tu fă bine și nădejdea să ți-o pui în Domnul Sfînt
Și păzește adevărul cît trăiești pe-acest pămînt!
4 Fericirea ta s-o cauți numa-n Domnul Dumnezeu
Și-ale inimii dorințe El le va-mplini mereu!
5 Căile vieții tale Domnului le-ncredințează
Și încrede-te într-ÎNSUL, că e Cel ce te-ndrumează!
6 Că va face să lucească-a ta dreptate ca o rază,
Iară dreptul tău va fi cum e soarele-n amiază!
7 Domnului să-i fii supus și în El nădăjduiește
Și să nu rîvnești la omul care-n toate izbutește,
Omului ce-n tot ce face, plin de viclenie este!
8 Părăsește, lasă toate și iuțimea și mînia!
Nu rîvni să faci vreun rău, ci păstrează-ți omenia!
9 Căci vor fi stîrpiți de tot păcătoșii toți cîți sînt,
Iar acei ce speră-n Domnul, ei trăi-vor pe pămînt!
10 N-o să treacă multă vreme și cel rău nu va mai fi,
Căuta-vei locul lui, însă nu-l vei mai găsi!
11 Iar cei blînzi vor fi aleși și vor moșteni pămîntul
Și o pace-mbelșugată le va umple simțămîntul!
12 Contra celui drept tot rele cel necredincios gîndește
Și-mpotriva lui întruna, el cu dinții tot crîșnește.
13 Dar de dînsul Domnul știe, că de Domnul nu se teme
Și de dînsul Domnul rîde, căci veni-va și-a lui vreme!
14 Scosu-și-au necredincioșii sabia și-ntins-au arcul,
Ca prin ele să doboare și smeritul și săracul
Și să junghie în piept pe neprihănit și drept!
15 Dar intra-va-n a lor inimi sabia pînă la sînge,
Iară arcurile lor se vor rupe, se vor frînge!
16 Mult mai bun este puținul celui drept și credincios,
Decît multă bogăție care-o are-un păcătos!
17 Căci zdrobi-se-va de-ndată brațul celor păcătoși,
Domnul însă întărește pe cei drepți, pe credincioși:
18 Căci cunoaște Domnul viața celor care-s fără pată,
Și-a lor bună moștenire n-o să piară niciodată!
19 Ei la vreme de necaz n-o să fie rușinați
Și la foamete, cînd fi-va, vor fi toți îndestulați!
20 Iar cei păcătoși pieri-vor, nemairămînînd nici unul
Și ai Domnului vrăjmași s-or topi pînă la unul,
Ca grăsimea cea de miei și-or pieri cum piere fumul!

21 Păcătosul se-mprumută și-napoi nu mai plătește,
Iară dreptu-i plin de milă și la toți el dăruiește!

22 Celor binecuvîntați Domnul le va da pămîntul,
Iar cei blestemați de Dînsul se vor duce precum vîntul!

23 Domnul îndreptează pașii celui drept, pe care-i face
Și cărarea care-o calcă, pururi Domnului Îi place!

24 S-ar putea să poticnească, însă drept o să rămînă,
Căci îl sprijinește Domnul și-l susține cu-a Sa mînă.

25 Am fost tînăr și-acum iată, că-s de-acum îmbătrînit,
Că mi-s oasele bătrîne, dar pe drept eu niciodată,
N-am văzut că-i părăsit, nici urmașii cerșind piine!

26 Dreptul dă întotdeauna și de toți el milă are
Și urmașii cîți îi are, toți au binecuvîntare!

27 Cu cei răi să nu te-asemeni și pe unde-o fi să treci
Numai binele să-l sameni și vei dăinui în veci!

28 Că de-a pururi Domnul ține și dreptatea o iubește
Și pe cei ce-s credincioși, El nicicînd nu-i părăsește;
Că-s mereu sub paza Lui și pe toți îi ocrotește,
Iar sămînța celor răi El pe veci o nimicește!

29 Drepții-n veci vor moșteni ca un drept al lor pămîntul
Și pe el vor locui și-și vor face-așezămîntul!

30 Gura dreptului grăiește pururea înțelepciune,
Și cu limba lui dreptatea el într-una o tot spune,

31 Căci în inima lui are Legea Domnului oricînd
Și de-aceea pașii lui nu vor șovăi nicicînd.

32 Cel nelegiuit pîndește pe cel drept ca să-l omoare

33 Însă Domnul nu lăsa-va, ca acela să-l doboare;
Și nici nu-l va osîndi, judecat cînd el va fi!

34 Tu nădejdea pune-o-n Domnul și-a Lui cale s-o păzești,
Că El te va înălța, socotind că vrednic ești,
Ca pămîntul tu să-l ai ca un drept de moștenire
Și cu ochii tăi să vezi și a răilor pieire!

35 În puterea lui cea mare l-am văzut pe păcătos,
Întinzîndu-se asemeni unui arbore fălos,

36 Dar cînd iarăși am trecut, iată nu l-am mai văzut
Și nici locul unde-a fost, eu nu l-am mai cunoscut!

37 Caută la omul drept și la cel ce n-are pată,
Căci ei au ca moștenire pacea cea netulburată!

38 Iar cei răi vor fi stîrpiți, vor pieri cu toți de-ndată,
Căci pieirea pentru dînșii este plata ce li-i dată!

39 Mîntuirea celor drepți de la Domnul pururi vine,
Căci la vreme de necaz El îi scapă și-i susține.

40 Și tot Domnul îi ajută, c-ajutorul e la Domnul
Și îi scapă de cei răi, căci și-au pus nădejdea-ntr-Însul!

PSALMUL 37

Un psalm al lui David, spre aducere aminte

1 Doamne, nu mă pedepsi în mînia Ta cea mare
Și-n năprăznica-Ți urgie nicidecum nu-mi da certare!

2 C-ale Tale iuți săgeți s-au înfipt adînc în mine
Și-a Ta mînă greu m-apasă, că sfîrșitul parcă-mi vine!

3 Că de cînd Te-ai mîniat n-am în trupu-mi sănătate
Și nici oasele-mi n-au pace pentru-a mele mare păcate!

4 Căci a mele răutăți covîrșit-au capul meu
Și le port ca o povară și m-apasă-atît de greu!

5 Rănile pe trup miroasă, iar din ele că sînt mii,
Curg puroaie din pricina marii mele nebunii.

6 Gîrbovitu-m-am de tot și-am slăbit atît de tare,
Iară ziua-ntreagă umblu apăsat de întristare.

7 Șalele mi-s toate pline de arsuri și gem din greu
Și nimica sănătos nu mai este-n trupul meu.

8 Am rămas fără putere, istovit peste măsură
Și a inimii durere o răcnește a mea gură.

9 Înaintea Ta sînt, Doamne, toate-a mele vii dorinți
Și nu-Ți sînt deloc ascunse nici a mele suferinți.

10 Inima-mi abia mai bate și puterile-s puține
Și a ochilor lumină, nici aceasta nu-i cu mine.

11 Prietenii și cunoscuții stau de-a mele răni departe,
Iar a mele rude toate m-au lăsat și stau deoparte!

12 Cei ce vor a mea suflare peste tot ei curse-mi pun;
Cei ce-mi vor nenorocirea, clevetiri de mine spun
Și-mpotrivă-mi toată ziua, rele uneltind, s-adun.

13 Însă eu precum un surd n-aud ce-i îndeamnă ura
Și-s la fel precum un mut care nu-și deschide gura;

14 C-am ajuns ca omul care are-auzul nepătruns
Și pe buze el nu are niciodată vreun răspuns.

15 Dar la Tine, Doamne, Doamne. mi-i nădejdea mea mereu,
Că Tu mă vei auzi, Doamne, Dumnezeul meu!

16 Căci mi-am zis: „Nu izbutească toți cei ce mă dușmănesc,
Căci de-alunecă picioru-mi, ei'nainte-mi se fălesc!“

17 Iată sînt de-acum gata și aproape mi-i căderea
Și-naintea mea eu văd pururea numai durerea.

18 Că-mi cunosc fărădelegea, că e grea ca un ilău
Și de tot păcatul meu mie-mi pare-atît de rău!

19 Dar vrăjmași-mi huzuresc și-s cu mult mai tari ca mine
Și toți cei ce pe nedrept mă urăsc, le merge bine
Și-s așa de mulți la număr, că nu pot ca să-i mai număr!

20 Cei ce mă plătesc cu rău pentru binele făcut,
Mă bîrfesc, căci bunătatea mie pururi mi-a plăcut!
21 Doamne, nu mă părăsi!Doamne Dumnezeul meu,
Nu Te depărta de mine, că spre Tine strig mereu!
22 Te grăbește, vino-ndată, ca să-mi dai tot ajutorul!
Dumnezeule, ajută-mi, că Tu-mi ești Mîntuitorul!

PSALMUL 38

Către Iedutun. Un psalm al lui David

1 Zis-am mie: „Voi veghea peste toate-a mele căi,
Ca să nu greșesc cu limba, din pricina celor răi!
2 Gurii mele frîu voi pune și voi fi fără cuvinte
Și nimica nu voi spune, cît cel rău mi-a sta-nainte!“
3 Și-am fost mut și am tăcut și nici binele făcut
Eu nu l-am mai pomenit; dar durerea mi-a crescut!
4 Și în sinea mea atuncea inima mi s-a aprins,
Iară cugetul din mine s-a făcut ca focu-ncins
Și-nceput-am să vorbesc și cu limba să grăiesc:
5 „Spune-mi, Doamne-al meu sfîrșit, spune-mi zilele pe număr,
Ca să știu care mi-i veacul, ce va fi să-l duc pe umăr?“
6 Iată, Doamne, Tu mi-ai dat zile doar de azi pe mîine
Și mi-i veacul o nimica înaintea Ta, Stăpîne;
7 Că-i curat deșertăciune orice om care trăiește!
8 Că el trece ca și umbra și-n zadar se tot trudește!
9 Că trudește ca și robul și pe soare și pe lună
Și comori îngrămădește și nu știe cui le-adună!
10 Și-acum, Doamne, ce să fac? Ce mai pot ca să aștept?
Căci la Tine mi-i nădejdea, că Tu ești și bun și drept!
11 Izbăvește-mă de toate ale mele fărdelegi,
Că eu, Doamne, am călcat ale Tale sfinte legi
Și nu am nimica bun! Și mă rog la Tine iară:
Nu mă face de ocară, ca să-mi rîdă cel nebun!
12 Căci eu gura n-oi deschide și-nainte-Ți nu am grai,
Că Tu ești Acela care toate-acestea mi le dai!
13 Ale Tale mari bătăi de la mine le abate,
Că eu pier sub greutatea mîinii Tale, ce mă bate!
14 Că pe om de-l pedepsești cu mustrări pentru păcat,
Piere frumusețea-i toată, ca de molie mîncat!
15 Și de-i piere frumusețea, el de tot se urîțește,
Că-i curat deșertăciune orice om care trăiește!
16 Doamne-ascultă-mi rugăciunea și urechea-Ți să se plece
Și-ale mele lacrimi, Doamne, cu vederea nu le trece!
17 Că-naintea Feții Tale am ajuns ca un străin
Și ca toți părinții mei, un nemernic pelerin!
18 De la mine-abate-Ți ochii, să răsuflu cît sînt viu,
Înainte de-a mă duce, ca eu viu să nu mai fiu!

PSALMUL 39

Un psalm al lui David

1 Așteptînd cu nerăbdare, eu pe Domnul L-am rugat
Și cu multă bunătate El spre mine s-a plecat.

2 Auzit-a rugăciunea și m-a scos, m-a tras'napoi
Și din groapa nimicirii și din balta cu noroi.

3 Și o stîncă sub picioare El mi-a pus, să am temei,
Și-a-ntărit pe totdeauna slăbănogii pașii mei.

4 Iar pe buze El mi-a pus, un imn nou ca eu să-l cînt,
Imn de laudă spre slava Dumnezeului Preasfînt.

5 Și vedea-vor mulți aceasta și cu toții se vor teme
Și nădejdea lor în Domnul și-o vor pune-n orice vreme.

6 Fericit e omul care speră-n Domnu-ntotdeauna
Și n-aleargă la cei mîndri și la cei ce spun minciuna!

7 Multe ai făcut Tu, Doamne, Dumnezeul meu Cel Mare!
Cine Ție în minuni va avea asemănare?
Și în grija pentru noi cine are-așa purtare?

8 Aș vrea mult ca să le spun și la toți să le vestesc,
Dar sînt toate-așa de multe, că nu-i chip să le rostesc!

9 N-ai vrut jertfe și prinoase, de tot arderi n-ai voit,
Și nici jertfe de păcat, ci pe mine m-ai dorit,
Că străpunsu-mi-ai urechea, ca să-Ți fiu pe veci robit!

10 Și-atunci zis-am: „Iată viu!“ Căci pe sulul cărții scrie
Astfel pentru mine: „Doamne, vreau ca voia Ta să fie,
Căci în inima mea, Doamne, Legea Ta mi-i temelie!“

11 Eu în mare adunare am vestit a Ta dreptate,
Că n-am strîns a mele buze și Tu știi acestea toate!

12 Și în inima-mi dreptatea n-am ținut-o la-ndosire,
Ci-am vestit tot adevăru-Ți și-a Ta sfîntă mîntuire!

13 Și nici n-am ascuns mulțimii adevărul Tău cel sfînt
Și nici mila Ta cea mare ce-o reverși pe-acest pămînt.

14 Să nu-mi ții departe, Doamne, mila Ta dumnezeiască;
Bunătatea și adevăru-Ți pururea să mă păzească!

15 Că necazuri fără număr, m-au împresurat de tot,
Și de-atîtea fărdelegi, nici să văd eu nu mai pot.

16 Decît perii de pe cap mult mai multe am păcate
Și a inimii tărie e de-acum pe terminate.

17 Izbăvește-mă Tu, Doamne, și mă scapă de la greu!
Vino, Doamne, vino grabnic, vino-n ajutorul meu!

18 Umiliți cu toții fie și cu toții să roșească,
Cei ce caută mereu al meu suflet să-l răpească!

19 Cei ce răul ei mi-l vor, din ocară nu mai iasă,

20 Și-n rușine să se-mbrace, cei ce-mi zic tot: Lasă! Lasă!

21 Iar acei ce-Ți cată, Doamne, Fața Ta s-o tot privească,
Să se bucure de-a pururi și toți să se veselească!
Și acei care iubesc mîntuirea Ta mereu
Pururea cu toții zică: Slavă dăm lui Dumnezeu!
22 Sînt sărac și necăjit! Dumnezeule, pe Tine
Te-am rugat și iar Te rog, grijă Tu să ai de mine!
23 Că Tu-mi ești tot ajutorul, ce mă mîntuie la greu!
Să nu zăbovești, Stăpîne, Doamne, Dumnezeul meu!

PSALMUL 40

Un psalm al lui David

1 Fericit e omul care de săraci el grijă poartă,
Că-n nenorocire Domnul apăra-va a lui soartă!
2 Că păziva-l pe el Domnul și-n viață îl va ține
Și-i va da și fericire pe pămînt, să-i fie bine,
Iar cînd l-or urî vrăjmașii, cu sîrg Domnu-l va susține!
3 La dureri pe patul lui ajutava-l pe el Domnul,
Și-i va primeni și patul, ca plăcut să-i fie somnul!
4 Și de-aceea zis-am: Doamne, mila Ta spre mine fie
Și-al meu suflet să mi-l vindeci că eu greu greșit-am Ție!
5 Că vrăjmașii mă grăiesc ca pe cel mai rău din lume:
„Cînd va fi să moară oare? Cînd pieir-va al său nume?“.
6 Și de vin ca să mă vadă, toți fățarnicii grăiesc
Și minciuni adună-n inimi și cînd ies, răstălmăcesc.
7 Iar pe cei ce-mi poartă ură, împotrivă-mi sfătuind
Și urzind tot planuri rele, îi auzi mereu vorbind:
8 „Un vînt rău să vină-asupră-i, să-i aducă grele boale,
Ca la pat bolnav să cadă și-n veci să nu se mai scoale!“
9 Chiar și omul păcii mele, cel în care m-am bazat
Și-și mînca cu mine pîinea chiar și-acela m-a trădat,
Că-mpotriva mea călcîiul el acum și-a ridicat!
10 Însă Tu ai milă, Doamne, și mă scoală și mă ține
Și răsplata le voi da, după cum li se cuvine.
11 Din aceasta voi cunoaște, că iubești pe robul Tău:
De n-o birui vrăjmașul, ca să-mi poată face rău;
12 Și de-o fi ca-n neprihană Tu mereu să mă păzești
Și-naintea Feței Tale veșnic Tu să mă-ntărești!
13 Binecuvîntat să fie Dumnezeu și Lui mă-nchin
Cel ce-n veci lui Israel Domnu îi este. Amin! Amin!

PSALMUL 41

Psalm didactic. Al fiilor lui Core

1 Cum dorește cerbul, Doamne, apa rece de izvor,
Așa sufletului meu lui de Tine-i este dor!
2 Însetat e al meu suflet după viul Dumnezeu!
Cînd putea-voi merge oare, să văd Fața Lui mereu?

3 Lacrimile, ziua-noaptea, hrană-mi sînt și curg pîrău,
Cînd mă-ntreabă toți întruna: „Unde-i Dumnezeul tău?“

4 Sufletul mi se sfîrșește, cînd îmi amintesc mereu,
Cum mergeam cu-ntreg poporul la Casa lui Dumnezeu;

5 Cînd mă-nconjura mulțimea în cîntări de-atîtea ori
Și-n strigări de bucurie, prăznuind în sărbători!

6 *Pentru ce să fii mîhnit, suflete, de ce oftezi?*
Tu te-ncrede-n Dumnezeu și în El mereu să crezi,
Că ea iar Îl voi slăvi și-L voi preamări mereu,
Căci îmi este mîntuirea și e Dumnezeul meu!

II

7 Sufletu-mi tînjește, Doamne, cînd gîndesc la Tine iar,
Din pămîntu-nstrăinării cu Iordanul ca hotar
Și cu muntele Hermon și cu muntele Mițar.

8 Ca o apă ce se-nalță și cu zgomot apoi cade,
Cînd un val pe altu-l cheamă prin tumultul de cascade,
Astfel valurile Tale încărcate cu necazuri,
M-au călcat și-n urmă iarăși au venit alte talazuri!...

9 Cu-a Sa milă ziua toată Domnul El mă ocrotește
Și de laudă cîntare, noaptea, gura mea-I rostește,
Că eu rugă-nalț mereu către Domnul Dumnezeu!

10 Zic de-aceea către Domnul, de mă sprijină la greu:
Pentru ce mă dai uitării, ca mîhnit să merg mereu
Și ocări să-mi zvîrle-n față orișicînd vrăjmașul meu?

11 Că se frînge totu-n mine, cînd aud cuvîntul său
Și mă tot batjocorește: „Unde-i Dumnezeul tău?“

12 *Pentru ce să fii mîhnit, suflete, de ce oftezi?*
Tu te-ncrede-n Dumnezeu și în El mereu să crezi,
Că eu iar Îl voi slăvi și-L voi preamări mereu,
Căci îmi este mîntuirea și e Dumnezeul meu!

III

PSALMUL 42

(La Evrei fără titlu)

1 Judecată fă-mi Tu, Doamne, și întruna mă păzește
Și de cel necredincios Tu dreptatea-mi ocrotește,
Că e neamul celor care, nu mai au credință-n piept!
Izbăvește-mă de omul cel viclean și cel nedrept!

2 Că Tu ești tăria mea, Doamne Dumnezeul meu!
Pentru ce mă dai în lături, ca mîhnit să merg mereu
Și ocări să-mi zvîrle-n față orișicînd vrăjmașul meu?

3 Ci trimite-a Ta lumină și-adevărul Tău cel sfînt,
Ca să mă povățuiască, cît eu fi-voi pe pămînt:
Să mă ducă la Locașu-Ți de pe muntele Tău sfînt!

4 La altarul Tău să intru, la altar la Dumnezeu,
Bucuria bucuriei ce mă bucură mereu!
Și Te-oi lăuda cu harfa, Doamne Dumnezeul meu!

5 *Pentru ce să fii mîhnit, suflete, de ce oftezi?*
Tu te-ncrede-n Dumnezeu și în El mereu să crezi
Că eu iar Îl voi slăvi și-L voi preamări mereu,
Căci îmi este mîntuirea și e Dumnezeul meu!

PSALMUL 43

Psalm didactic. Al fiilor lui Core

1 Doamne, cu urechea noastră, noi de toate-am auzit,
Ceea ce părinții noștri, ei mereu ne-au povestit.

2 Ce făcut-ai Tu cu dînșii, toate cîte le-ai făcut,
Fapte mari din timpuri vechi, ce de mult s-au petrecut.

3 Mîna Ta pierdut-a neamuri, ca pe ei să-i răsădești
Și-ai distrus popoare multe, ca pe ei să-i răspîndești.

4 Nu prin sabie ei țara, au putut s-o dobîndească
Și nici brațul lor pe dînșii a putut să-i mîntuiască,

5 Ci-al Tău braț și a Ta dreaptă toate-acestea le-au plinit
Și lumina Feții Tale, că Tu bine le-ai voit!

6 Doamne și-mpăratul meu, Tu mereu același ești!
Dă porunca Ta îndată, pe Iacov să-l izbăvești!

7 Căci cu Tine vom învinge și vom doborî vrăjmașii
Și cu Numele Tău, Doamne, vom călca pe toți pizmașii!

8 Că nu arcul care-l am, el mi-i reazimul nădejdii
Și nici sabia mea poate să mă scape de primejdii

9 Ci doar Tu ne izbăvești de vrăjmașii ce-i avem
Și rușine-i faci să aibă cînd urîți de ei sîntem.

10 Noi cu Dumnezeul nostru pururea ne lăudăm
Și Preasfîntului Său Nume slavă pururea Îi dăm!...

11 Dar acum ne-ai lepădat și nu vrei să ne cunoști,
Căci nu vrei de noi să știi și să mergi cu-a noastre oști.

12 Că lăsat-ai ca vrăjmașii mereu să ne fugărească
Și acei ce ne urăsc tot ce-avem să jefuiască.

13 Și ne-ai dat ca niște oi să ne aibă de mîncare
Și sîntem împrăștiați peste tot printre popoare.

14 C-ai vîndut poporul Tău, fără ca să ții la preț
Și l-ai dat fără cîștig, ca din ură și dispreț!

15 Pentru toți vecinii noștri ne-ai făcut să fim de-ocară
Și batjocură și rîs pentru cei ce ne-nconjoară.

16 Pentru neamuri pildă sîntem și de rău ne pomenesc,
Iar popoarele cu toate dau din cap, cînd ne privesc.

17 Zilnic întîlnesc ocara, ce ne-o spun mereu vrăjmașii
Și batjocuri întîlnesc care ni le spun pizmașii.

18 Cînd pe cale mă-ntîlnesc cu vrăjmașii-mi pierd curajul,
Căci m-acoperă rușinea și-mi roșește tot obrazul...

19 Toate-acestea le-am primit și cu greu ne-au apăsat
Și noi tot nu Te-am uitat și nici Legea-Ți n-am călcat.

20 Inima nu ni s-a-ntors ca să cate alte căi
Și nici calea-Ți n-am lăsat-o părăsind noi pașii Tăi,

21 Cînd în țara lor șacalii ne-au trecut prin ascuțiș
Și din umbra neagră-a morții ne-ai făcut acoperiș!

22 Dac-am fi uitat pe Domnul și-al Său Nume sfînt, divin,
Și-am fi-ntins a noastre mîini spre un Dumnezeu străin,

23 Nu ar fi văzut aceasta Dumnezeu ce ne privește
Care știe orice taină și ce inima gîndește?...

24 Dar noi zilnic suferim pentru Tine junghiere
Și sîntem de toți priviți drept ca oi pentru tăiere!...

25 Scoală, Doamne! De ce dormi? Mila Ta spre noi s-o pleci!
Scoală, Doamne, și ne scapă! Nu ne lepăda pe veci!

26 Pentru ce ascuns-ai Fața și nu vrei să Te mai uiți?
Și de ce necazul nostru și-mpilarea ni le uiți?

27 Că ni-i sufletul de-acuma în țărînă aruncat,
Iară trupul ni-i totuna cu pămîntul cel călcat!

28 Scoală, Doamne și ne-ajută și ne mîntuie de rău!
Izbăvește-ne Tu, Doamne, pentru sfînt Numele Tău!

(Continuare în numărul viitor)

Pr. Constantin POPESCU

Însemnări

EPISCOPUL-VICAR IRINEU CRĂCIUNAȘ SUCEVEANUL

— 20 de ani de la moarte —

La 19 ianuarie a.c. s-au împlinit 20 de ani de cînd cu totul neașteptat s-a stins ca o făclie în plină putere de luminare, Vlădica Irineu Crăciunaș-Suceveanul, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Iașilor, în vîrstă de numai 45 de ani.

Bunul Vlădică Irineu s-a născut la 6 octombrie 1928, în comuna Sadova, județul Suceava, fiind primul copil al unei familii de țărani harnici, cinstiți și buni credincioși. A urmat școala primară în satul său natal și Liceul Dragoș-Vodă din orașul Cîmpulung Moldovenesc, pe care l-a absolvit cu foarte bine, în anul 1948.

Indemnat de vocația sa spre slujirea lui Dumnezeu, s-a înscris în același an la Institutul Teologic din Sibiu, la care a obținut titlul de licențiat în anul 1952. A fost tuns în monahism la Mănăstirea Brîncoveanu de la Simbăta de Sus de mitropolitul Nicolae Bălan, care l-a trimis apoi și la cursurile de doctorat în teologie de pe lîngă Institutul Teologic din București (1953—1956), pe care le-a urmat sub îndrumarea Prof. dr. O. Bucevschi.

După terminarea studiilor a îndeplinit următoarele funcții: ierodiacon la Mănăstirea Brîncoveni din comuna Sîmbăta de Sus, Făgăraș; asistent duhovnic la Institutul Teologic din Sibiu; șef de serviciu la Mitropolia Moldovei și Sucevei; vicar administrativ și Episcop-vicar la aceeași Mitropolie de la 1 iunie 1969 pînă s-a stins din viață — 19 ianuarie 1973.

Fiind recomandat de I.P.S. Mitropolit Iustin, de P.F. Părinte Patriarh Iustinian și de Sfîntul Sinod al B.O.R., regretatul episcop Irineu a fost trimis la Institutul ecumenic de la Bossey-Elveția (1965—1966).

Peste tot pe unde a trecut Episcopul-vicar Irineu Suceveanul a lăsat amintiri frumoase, înfăptuiri trainice și cu deosebire, un nume bun. Posedînd o aleasă și temeinică pregătire teologică, el a îmbogățit literatura noastră de specialitate cu studii și scrieri valoroase, mai ales în domeniul Teologiei morale și cel al artei bisericești. Studiile sale au fost publicate în îndrumătorul bisericesc de la Sibiu, revista „Mitropolia Ardealului" cît și în revista „Mitropolia Moldovei și Sucevei". Din nefericire multe din lucrările sale, printre care și teza de doctorat au rămas în manuscris, așteptînd să fie date publicității.

Împletind în chip fericit activitatea sa de slujitor al lui Dumnezeu cu cea de slujitor al oamenilor, Episcop-vicar Irineu Suceveanul va rămîne în conștiința noastră așa cum i-a definit însuși I.P.S. Mitropolit Iustin la trecerea întru cele veșnice: „Fratele nostru adormit în Domnul rămîne în amintirea noastră cu chipul și cu numele de bunul Irineu".

Episcopul-vicar Irineu și-a format un frumos buchet de virtuți organizîndu-și o frumoasă viață interioară cu accentul pe latura morală, care a fost nota dominantă toată viață sa. Cu tact și cu sîrguință, el a colaborat cu preoțimea în mijlocul căreia dorea să fie prezent cît mai des și mai cu folos. Era o bucurie și o cinste deosebită vizita făcută de Vlădica Irineu la o parohie. Aceasta consta dintr-o mică inspecție și dintr-o convorbire duhovnicească, ce erau pentru noi, preoții, o sursă puternică de adevăruri, principii și norme pentru activitatea noastră pastorală. Semnificative rămîn cuvintele rostite de Mitropolitul Iustin la înmormîntarea celui ce a fost Episcopul-vicar Irineu Suceveanul:

„Bunătatea sa lăuntrică care radia pe fața sa senină; hărnicia sa statornică, s-a vădit în împlinirea pilduitoare a îndatoririlor sale și în scrierea de lucrări teologice; spiritul său larg și marea sa omenie i-au caracterizat întreaga sa viață; Dragostea sa puternică față de om i-a adus cu dreptate răsplata tuturor celor ce l-au cunoscut sau i-au simțit căldura inimii sale",

Anii de activitate desfășurată ca apropiat sfetnic și colaborator al I.P.S., Mitropolit Iustin al Moldovei și Sucevei, care întotdeauna l-a apreciat cu dragoste și l-a sprijinit, s-au înscris ca o contribuție de frumoase realizări în cronica acestei Mitropolii. Prin toate acestea și altele neștiute Episcopul Irineu a rămas cu adevărat o pildă de viață duhovnicească demnă de urmat.

Făcîndu-i pomenirea, acum, la împlinirea a 20 de ani de la trecerea la Domnul, putem spune că Episcopul-vicar Irineu Crăciunaș, prin ființa sa adînc

înfiptă în sufletul obștei Bisericii moldovene, prin dragostea sa de Dumnezeu și de oameni, prin inima sa fierbinte, largă, bună, cu adevărat creștinească, își justifică pe deplin numirea de „bunul Irineu", rămînînd în amintirea noastră asemenea pomului „sădit pe malul unor ape, care-și dă roadele la vreme, și ale cărei frunze nu se vestejesc" **(Psalmul 1, 3).**

Pr. Ioan CÂRCIULEANU

VIVAT ACADEMIA!

La Seminarul Teologic din Mănăstirea Neamț, ziua de 5 august 1993, a fost zi de mare însemnătate și de aleasă bucurie duhovnicească. Înalt Prea Sfințitul Daniel, Arhiepiscop al Iașului și Mitropolit al Moldovei și Bucovinei, însoțit de Prea Sfințitul Calinic Botoșăneanu, Episcop-vicar al Arhiepiscopiei Iașului și de starețiii mănăstirilor Neamț, Arhimandritul dr. Irineu Cheorbeja; Bistrița, Arhimandritul Ciprian Zaharia, Exarh al zonei Neamț și de alte persoane, a poposit în incinta Seminarului, unde a fost întîmpinat de Directorul Seminarului Preot prof. Ioan Mihoc și de corpul profesoral și de grupul participanților la cursurile de limbă engleză de la Mănăstirea Agapia, de studente și studenți de la Facultatea de Teologie din Iași de eleve și elevi de la Seminariile Teologice din Agapia și Neamț. Tot grupul s-a îndreptat spre careul din incintă sfințind prin rugăciune și cu Sfînta Aghiazmă Troița de lemn sculptată fixată pe un postament din piatră placat deasupra cu plăcuțe de marmură după care pentru aceeași sfințire s-a mers în gangul din fața sufrageriei unde sînt patru tablouri pictate cu teme religioase și apoi în holul dinaintea culuarului care duce la secretariat au fost sfințite icoanele Sfîntului Cuvios Ioan Iacob Nemțeanul și a Sfintei Cuvioasei Teodora de la Sihla și alte icoane de sfinți pînă la scara care duce la paraclisul de la etaj. În fața de răsărit a clădirii fiind fixată o „firmă" cu înscrisul:

„MITROPOLIA MOLDOVEI ȘI BUCOVINEI
ACADEMIA ORTODOXĂ
„SFANTUL IOAN DE LA NEAMȚ"
MĂNĂSTIREA NEAMȚ"

Reintrîndu-se în hol Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Daniel, într-o scurtă alocuțiune a schițat semnificația celor ce s-au săvîrșit în clipele mai dinainte. La Mănăstirea Neamț prin acest moment festiv-inaugural începe încă o activitate de spiritualitate creștină ortodoxă în care nu numai clericii, teologii ci și intelectualii mireni de toate specialitățile vor putea să se întîlnească, să țină conferințe cu scopul întăririi credinței ortodoxe și sporirea cunoștințelor celor care nu cunosc Ortodoxia. Activitatea aceasta nefiind de tip „școlar" era de nevoie să i se găsească un titlu adecvat și s-a considerat a fi cel de „Academie Ortodoxă" și, fiind ziua de pomenire a Sfîntului Cuvios Ioan Iacob de la Neamț, Academia a fost închinată acestui Sfînt. O astfel de „instituție" nu se bazează decît pe principiul dragostei de cunoaștere a adevărului creștin ortodox și este binevenită în locul acestui Seminar. Profesorii și elevii de aici își vor avea contribuția lor, cei dintîi vor conduce organizarea, ceilalți vor putea ajuta în toate felurile de nevoi care se vor ivi. Se vor întîlni aici oameni de toate vîrstele și de toate ocupațiunile.

„Academia Ortodoxă de la Neamț" are rostul de a prelungi pregătirea teologică. Este cu putință a învăța de la mirenii care iau în serios lucrarea lor. Evanghelia este de nevoie a fi slujită de către toți. Astăzi apare imperios necesitatea „coresponsabilității Bisericii". Într-o perioadă de „ispite", cînd mirajul altor confesiuni și religii susținut material sau altfel trebuie să fie adus ceva care să-l frîneze. Alergarea și ploconeală în fața unor altor canfesiuni și religii și curente se datorează necunoașterii Ortodoxiei și a tezaurului ei.

Izvoarele Ortodoxiei, spre bucuria noastră au început a fi prețuite, cercetate și prin ele se revelează realitatea Ortodoxiei. Protestanții care nu au icoanele și nu le venerează, totuși scriu despre ele și încep a avea o altă optică despre ele. Este dramatic să vezi că unii ortodocși trec la cei care nu au icoane, a subliniat Înalt Prea Sfințitul Daniel. Va trebui ca la această „Academie Ortodoxă" să se înființeze o bibliotecă pentru toate categoriile de preocupări.

★
★ ★

După 45 de ani de creație artistică atec, este nevoie ca oamenii-artiștii, literații să devină coliturghisitori. **O operă de artă inspirată de Sfinta Evanghelie este o prelungire a Sfintei Liturghii și de aici datoria de a duce în lume căldura și inspirația ei.**

Inalt Prea Sfințitul Mitropolit Daniel a îndemnat pe toți cei ce erau prezenți la această festivitate să-și îndrepte rugăciunile la Părintele Luminilor să ajute pe toți cei care au contribuit cu mult sau cu puțin. S-au adus mulțumiri ostenitorilor pentru această frumoasă realizare care prin insistența tinerilor își poate începe activitatea încă din această toamnă. Toată această acțiune se poate interpreta ca o „inspirație" a lui Dumnezeu, iar bucuria roadelor va fi urmarea muncii plină de hărnicie.

Părintele Director al Seminarului, Pr. prof. Ioan Mihoc a prezentat respectuoase și firești mulțumiri Inalt Prea Sfințitul Mitropolit Daniel pentru deosebita și părintească purtare de grijă față de Seminarul de la Mănăstirea Neamț. Imnul mitropolitan izbucnit din inimile tuturor celor de față a completat tot ceea ce se putea spune la un asemenea moment de aleasă recunoștință.

In sufrageria Seminarului s-a oferit o „agapă" pentru circa o sută de persoane cu o impreună lucrare și colaborare a Soborului mănăstirii și a Seminarului de la Neamț. S-au recitat psalmi și poezii religioase, s-au cîntat bucăți religioase și patriotice de către studentele și studenții, elevele și elevii seminariilor, s-a intonat imnul „VIVAT ACADEMIA".

Inalt Prea Sfințitul Daniel a întreținut buna dispoziție cu informări la rostul „Academiei Ortodoxe" și activitățile care sînt programate cu începere de la 1 septembrie.

★
★ ★

Prin cele ce au avut loc la Seminar în 5 august 1993 s-a deschis o nouă pagină de mare însemnătate care argumentează, lucrarea Ortodoxiei în Ortodoxie, iar aceste două fluvii ies în toată puritatea lor din aceeași sursă profundă care este Iisus Hristos spre a adăpa și a face fertil „deșertul" spiritual a celor care au fost în arșița care a ofilit în parte puterea sufletească.

Diac. I. IVAN

SEMINARUL PENTRU LECTORI ȘI ASISTENȚI DE LA FACULTĂȚI DE TEOLOGIE DIN EUROPA CENTRALĂ ȘI DE EST

(Kalamaria-Grecia 22-29 august 1993)

Intre 22-29 august 1993 s-au desfășurat la Kalamaria-Tesalonic în Grecia lucrările unui seminar teologic internațional la care au fost invitați lectori și asistenți de la diferite facultăți de teologie din fostele țări socialiste din Europa Centrală și estică. Tema simpozionului a fost „Slujitori ai semenilor și iconomi ai Tainelor lui Dumnezeu. Educație teologică pentru mărturie și slujire astăzi. Seminarul a fost organizat de către Consiliul Ecumenic al Bisericilor (Institutul Ecumenic de la Bossey) și găzduit de către Mitropolia Ned Krini și Kalamaria păstorită de către Inalt Prea Sfințitul Mitropolit Procopies, ierarh de profundă simțire ortodoxă și receptiv față de problemele creștinilor de astăzi care a fost și o gazdă deosebită de ospitalieră.

Au participat tineri lectori și asistenți din învățămîntul teologic universitar, dar și profesori de seminar din 10 țări:

Armenia, Bulgaria, Cehia, Iugoslavia, Letonia, Polonia, România, Rusia, Slovacia și Ungaria, ortodocși, luterani, reformați și neoprotestanți. La lucrări au

participat și profesori de la Facultatea de Teologie din Tesalonic: Miltiadis Constantinu, Storios Varnalidis și Nikos Zaharopulos.

Lucrările s-au desfășurat în ședințe plenare și în trei grupe de discuții și au fost conduse de George Kondothra, George Lemopulos, Geehard Linn și Rob van Drimmelen de la Consiliul Ecumenic, Geneva.

Biserica Ortodoxă Română a fost reprezentată de acest seminar de către o delegație formată din P.P. C.C. Pr. Michael Tița, consilier patriarhal, asistent la Facultatea de Teologie din București, Ioan Chirilă, asistent la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Cluj Napoca, Constantin Rus de la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Arad și Gheorghe Petraru de la Facultatea de Teologie din Iași.

Lucrările au debutat cu participarea invitaților la Vecernia din ziua de 22 august în orașul Nea Mihanonia, cînd a avut loc o impresionantă procesiune cu Icoana Maicii Domnului prilejuită de odovania Praznicului Adormirii Maicii Domnului, după care I.P.S. Mitropolit Prokopios a oferit un dineu la reședința din acel oraș. A doua zi invitații au asistat la Sfînta Liturghie, în același oraș, iar după amiază a avut loc deschiderea oficială a lucrărilor care s-au desfășurat la Școala agricolă americană. Au participat I.P.S. Procopios, profesor de la Facultatea de Teologie din Tesalonic, reprezentanți ai Ministerului Culturii și ai primăriei locale, ai presei și televiziunii care au mediatizat interes evenimentul în cursul săptămînii de desfășurare a lucrărilor.

Referatele principale au fost următoarele: Situația din Europa de Est după prăbușirea comunismului. O analiză contextuală, susținută de către Prof. Ivan Iselev de la Facultatea de Teologie din Sofia și de către pastorul Mihüly Almüsy de la Academia Teologică Baptistă Budapesta, Ungaria; „Chemarea Bisericii în situația post-comunistă, O analiză misiologică", susținută de către P.C. Pr. lector Constantin Rus de la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Arad — referat care a fost adoptat ca temei pentru problematica teologică a seminarului, întrunind aprecierea tuturor participanților și de de Dr. Marcin Hintz de la Academia teologică creștină-Varșovia, a Bisericii luterane din Polonia și „Noi probleme pentru educația teologică într-un context schimbat", susținute de către P.C. Pr. Maxim Kozolov de la Academia Teologică din Moscova și Dr. Jan Ștefan de la Facultatea de Teologie protestantă a Universității Carol din Praga, reprezentant al Bisericii „Frații moravi" (boemi).

Fiecare dintre vorbitori a prezentat situația Bisericii sale, a învățămîntului teologic, a problemelor sociale, economice, care au apărut după anul de grație 1989, în diferitele țări supuse regimurilor totalitare comuniste, probleme dezbătute pe larg și anunțat în discuțiile pe grupe de lucru și în plen, identificîndu-se noi posibilități de contribuție pentru mărturia și slujirea creștină, în contextul democratizării societății a libertății întîmpinate de popoarele din aceste țări că un dar de la Dumnezeu". De aceea și Bisericile din aceste țări, fidele misiunii lor neschimbate de a predica Evanghelia lui Iisus Hristos și venirea Împărăției lui Dumnezeu, în contextul socio-politic actual, unic în istoria lumii, caută soluții spre a promova o reflexie și o educație teologică întemeiată pe tradiția și valorile lor perene, bogate și inepuizabile, deschise însă spre alte tradiții în spiritul iubirii creștine, respingînd însă hotărît orice încercare de prozelitism, Problemelor sociale, precum drogurile și alcoolismul, prostituția și avortul, criminalitatea, insecuritatea, lipsa de protecție a tinerilor și celor de vîrsta a treia, Occidentul, în locul unui plan Marshall economico-financiar, le-a răspuns cu un „plan Marshall" constînd din așa-zișii „evanghelizatori", care ignoră realitățile Europei Centrale și de Est, unde între etnic și Biserică s-a realizat o osmoză unică în lumea creștină. Căderea comunismului și cu el a ideologiei marxiste, singura filosofie oficială posibilă în condițiile totalitare, nu înseamnă cum au arătat reprezentanții Bisericii Ortodoxe Române la acest seminar, că în urmă a rămas un „vid spiritual". Biserica, chiar dacă i s-a redus la minim posibilitatea de manifestare în societăți, limitîndu-se la dimensiunea liturgică și duhovnicească, chiar dacă a fost martirizată, foarte mulți slujitori fiind închiși, maltratați, unii sfîrșind tragic în închisorile comuniste, a fost pentru majoritatea poporului creștin, locul de regăsire și împlinire spirituală întru tradiția Sfîntă românească și creștină. Chiar sub comunism, cînd s-au dărîmat biserici, s-au construit zeci de biserici în orașe și sate, acestea fiind semne, mărturii ale credinței vii a poporului, a fiilor Bisericii.

Participanții au luat atitudine fermă față de acțiunile prozelitiste, ale unor noi mișcări religioase, care în climatul de libertate au început să activeze.

De asemenea, participanții au dat expresie unei stări de lucruri care se

manifestă în Biserică, anume atitudinea destul de pasivă a unui destul de mare număr de credincioși față de viața și probiemele eclesiastice, ceea ce nu mai corespunde în noul context socio-politic și cu demnitatea de membri ai Bisericii și de fii ai lui Dumnezeu, a creștinilor laici.

S-a afirmat apoi dorința schimburilor între școlile și facultățile de teologie, la toate nivelele pentru o mai bună cunoaștere reciprocă și îmbogățire spirituală, aceasta prin schimburi de studenți, periodice lectorale, prin dialog teologic și deschidere ecumenică.

Participanții și-au manifestat îngrijorarea față de tragicele evenimente din fosta Iugoslavie și consecințele nefaste asupra populației datorate embargoului impus sîrbilor.

Desfășurate sub semnul rugăcinii comune, dimineață oficiată de reprezentanții ortodocși și seara oficiată de reprezentanții celorlalte confesiuni, al studiului biblic și al dezbaterilor foarte interesante și constructive, aureolată și de un pelerinaj la Sfîntul Munte Athos și vizitarea Mănăstirii Xenofont, seminarul a reprezentat un prilej de abordări teologice majore, de deschidere spre complexele probleme ale societății post totalitare și de identificare a metodelor misionare spre soluționarea lor în perspectivă creștină, de cunoaștere și apropiere între Biserici, de lucrare și rugăciune comună, de experiență ecumenică.

Redăm în continuare documentul final elaborate la acest seminar un mesaj adresat tinerilor teologi și tuturor slujitorilor Bisericii din țările supuse opresiunii totalitarismului ateu.

1). Schimbarea radicală, fără precedent a sistemului politic în țările noastre, care a adus o libertate neașteptată, a fost primită de mulți ca un dar al lui Dumnezeu. Bisericile sînt libere să mărturisească și să slujească nestînjenite de limitări externe. Societățile noastre trec printr-un proces constant de democratizare care este însoțit de o stare generală de învălmășeală în viețile oamenilor. Această învălmășeală este marcată de căutarea unei viziuni, perspective și înțeles al vieții spre autoritate și siguranță.

Căutînd răspunsuri adecvate la acestea, Bisericile trebuie să rămînă credincioase misiunii lor neschimbate de a predica Evanghelia lui Iisus Hristos și venirea Împărăției lui Dumnezeu. Totuși situația noastră este unică. Spre a ajuta Bisericile noastre de a răspunde adecvat acestor probleme, educația noastră teologică, trebuie să promoveze o reflecție teologică bazată pe tradiția și mijloacele noastre, evitînd răspunsuri gata făcute împrumutate din alte contexte.

2). Această perioadă de tranziție a generat o mulțime de probleme sociale, unele dintre ele noi, consum de droguri și alcool, prostituție, avort, crimă, lipsa de securitate financiară pentru cei în vîrstă etc. O stare generală de dezvoltare a rezultat din nedreptatea generată de creșterea șomajului și a sărăciei pe de o parte și ridicarea unui mic dar proeminent grup de cetățeni bogați pe de altă parte.

O obligație principală a facultăților de teologie este de a conștientiza printre viitorii slujitori ai Bisericii necesitatea de a căuta o perspectivă mai largă referitoare la problemele sociale. Termenul îndătinat diakonia trebuie să fie de folos Bisericilor în răspunsul lor față de cerințele zilnice ale oamenilor.

3). Profunda identificare a Bisericilor noastre cu viața și lupta pentru dreptate și eliberare națională și politică în trecut este de o extrem de importantă semnificație misionară. Uneori credința creștină înseamnă în același timp păstrarea identității naționale.

În timp ce noi recunoaștem aspectul foarte pozitiv pe care Creștinismul l-a avut în promovarea culturii naționale, aflăm, în unele cercuri o tendință spre naționalism trimfalist sau șovin, de mesianism național.

Reamintim că scopul misiunii la popoare (Matei 28, 18-20), este nu numai de a întrupa Evanghelia în fiecare cultură sau popor, ci și de a deschide toate popoarele spre universala comuniune a iubirii, păcii și cooperării spre a mări pe Dumnezeu, Cel care sprijină toate popoarele. Aceasta trebuie să devină un aspect integral al reflecției și învățămîntului misiologic și trebuie să fie completat de întîlniri și schimburi de profesori și studenți ai diferitelor națiuni.

4). Sîntem extrem de preocupați de intrarea în țările noastre și de acțiunea intensă a unor noi mișcări religioase și a prozelitismului. Mișcările religioase care nu au nici un precedent istoric ar trebui să fie respinse prin cooperare ecumenică.

Prozelitismul este universal condamnat de către mișcarea ecumenică. Considerăm în aceeași măsură de deplorabile metodele mai insidioase de prozelitism, prin care o biserică locală cheltuiește mari sume de bani dobîndite din străinătate,

exploatînd astfel dificultățile financiare ale altor biserici locale. Găsim într-o mai mare concordanță cu spiritul ecumenic, împărțirea resurselor fără nici un interes prestabilit.

Am remarcat de asemenea preocuparea unor participanți față de consecințele uniatismului în unele părți ale Europei de Est.

Oamenii trebuie să fie educați în așa fel încît să nu cadă pradă multelor tendințe răspîndite astăzi. Viitorii slujitori ai Bisericii trebuie să fie educați în acest scop. Faptul că oamenii răspund în noile mișcări religioase indică faptul că slujirea lor de către Bisericile noastre, este oarecum incompletă. Potrivit acestei stări de lucruri, aceasta ar trebui să conducă Bisericile spre autocsaminare.

5). Sfîrșitul ideologiei marxist-ateiste impuse nu înseamnă sfîrșitul secularismului în țările noastre. Dimpotrivă, ei continuă să primejduiască valorile creștine prin introducerea de noi idoli ca banii, puterea, bogăția și succesul.

6). Dreptul nou descoperit al Bisericilor de a opera în afara condițiilor lor de bază nu este un lux ci o obligație. Bisericile trebuie acum să ajungă ele la oameni și nu să-i aștepte pe ei să vină la Biserică. Aceasta implică o schimbare radicală în orientarea pastorală.

Un aspect deosebit al acestei probleme este că Bisericile pot acum să ofere inscripție religioasă atît înăuntrul cît și în afara lor. Este o nevoie arzătă de profesori calificați, de materiale și metode pedagogice efective moderne.

Este responsabilitatea educației teologice de a pregăti slujitorii Bisericii pentru această nouă orientare pastorală. În ceea ce privește educația religioasă trebuie să evidențiem că sînt de selectat unele metode pedagogice care respectă natura personală a copiilor minoritari în ceea ce privește credința. Scopul ultim al metodelor pedagogice trebuie să servească comunicarea iubirii lui Dumnezeu.

7). Într-un climat de libertate religioasă atitudinea pasivă a laicilor, care a devenit una convențională în timpul regimului comunist nu mai este adecvată.

Laicilor trebuie să li se dea posibilitatea și să fie încurajați de a deveni mărturisitori activi ai lui Hristos în viața de fiecare zi.

Toate discuțiile noastre au reformat că după o perioadă de izolare, școlile noastre teologice trebuie să se angajeze în schimburi la toate nivelele pentru îmbogățire reciprocă. Acestea ar putea include schimbul de studenți, profesori periodice, etc. De asemenea programele școlare ar trebui să fie pătrunse și inspirate de rezultatele dialogurilor bilaterale și multilaterale și de alte experiențe ecumenice.

In acest sens, Consiliul Ecumenic al Bisericilor poate avea un rol de mediere și facilitare.

Seminarii ca acestea din Kalamaria-Grecia ar trebui să se organizeze regulat.

Pr. lector Gheorghe PETRARU

Recenzii și note bibliografice

Dumitru Stăniloae, **Iisus Hristos, Lumina lumii și îndumnezeirea omului,** Editura Anastasia, 1993.

Editura Anastasia propune spre lectură unui public larg, lucrarea Părintelui Academician Dr. Dumitru Stăniloae, intitulată „Iisus Hristos lumina lumii și îndumnezeirea omului".

Conținutul lucrării acoperă o arie largă a dogmaticii și simbolicii ortodoxe: creație, hristologie, mariologie, pnevmatologie, eclesiologie și eshatologie. În cele 23 de capitole, sînt dezvoltate teme fundamentale ale gîndirii teologice a Părintelui Stăniloae: *lumea* — dar al lui Dumnezeu, menită să facă transparență opera de iubire a lui Dumnezeu și să devină mediu transparent al vieții superioare a omului. *omul* — chip al lui Dumnezeu, care poartă în sine dorul sfînt de desăvîrșire, de a deveni Dumnezeu prin har sau prin participare; *Persoana Mîntuitorului Iisus Hristos* — „Taina infinită", care îl restaurează ontologic pe om, făcîndu viabile eforturile morale ale acestuia; *Biserica* — laboratorul învierii noastre duhovnicești.

Ideea centrală a lucrării este *Învierea Mîntuitorului Iisus Hristos sensul istoriei și depășirea ei.*

Făcînd ample referiri și interpretări ale unor texte ale Sfîntului Apostol Pavel, ale Sfîntului Maxim Mărturisitorul și ale Sfîntului Simeon Noul Teolog, autorul reliefează sensul suprem al vieții, al lumii și al omului — comuniunea cu Dumnezeu.

Prin căderea în păcatul originar, omul s-a îndepărtat de Dumnezeu, gîndindu-și un alt centru al existenței sale, prin idolatrizarea materiei și a sa, pe care le-a considerat ultime realități. Prin păcat, natura a fost coborîtă la nivelul unei mișcări deșarte de descompunere. Privite ca ultimă realitate, lumea și omul sînt lipsite de sens, dar ele devin mistere și lumini nesfîrșite, cînd sînt văzute ca avîndu-și existența în Dumnezeu și înaintînd în bogăția Lui de viață.

Taina adevărată a omului și a lumii — arată Părintele Stăniloae — stă în faptul de a înainta în Dumnezeu Cel liber și etern, în comuniunea adevărată cu El. Toată existența e făcută spre a fi atrasă sau spre a înainta, ajutată de Dumnezeul unirii, spre unirea tot mai mare și mai fericită a ei în El. Fără Dumnezeu, lumea n-ar fi pentru om decît cea care-i aduce puține plăceri trecătoare, urmate de greutăți, de boli greu de suportat și, la urmă, moartea totală... Fără Hristos, ca Dumnezeu venit ca om în lume, lumea este întuneric, pentru că nu ne-ar pregăti pentru viața veșnică, plină de bucuria veșniciei comuniunii cu El, ci moartea sau totala îngustime, în veșnica monotonie și în nesfîrșitul chin.

Omul, la rîndul lui, trăindu-și mereu insuficiența, relativitatea, se află mereu într-o mișcare spirituală de autodescoperire și îmbogățire prin căutare și înălțare morală.

El este un pelerin sau meteor spiritual în continuă mișcare între lume și Dumnezeu, meteor conștient și liber, mereu pe drum. E în lume și vrea să fie mai presus de ea, are nevoie de lume, dar ca de un drum în care nu se fixează niciodată definitiv într-o etapă, ci urcă spiritual mai sus".

În acest urcuș, necontenit, profețiile și jertfele poruncite de Legea de dinainte de Hristos, au avut un rol pregătitor, conștientizînd omenirea asupra neputinței de a se ridica prin ea însăși și nevoia ajutorului divin.

Prin Întruparea Sa, Fiul lui Dumnezeu, „Taina infinită", dă sens istoriei și o ridică deasupra legilor ei. Ea nu mai este un lanț al trecerii de la plăceri la dureri și viceversa, ci *cale, drum spre veșnicie.* Fiul lui Dumnezeu, făcîndu-Se om în istorie, prin nașterea din Fecioară — spune Părintele Stăniloae — a dat istoriei sensul de loc pe care oamenii se pregătesc, din puterea Lui, pentru veșnicie.

Iisus Hristos arată „misterul cel mare al omului": că Dumnezeu se poate face El Însuși Fiu al Omului, dar necoborînd total în granițele omenești, ci rămînînd deasupra lor.

Prin pildă și puterea Lui Iisus Hristos, omul e în stare să se înalțe la o viață neîncheiată în lumea aceasta, la o viață de comuniune cu Sfînta Treime. Hristos este sensul cel mai adevărat al existenței noastre, Lumina vieții noastre, ținta și calea noastră spre Dumnezeu.

Numai perspectiva veșniciei noastre dă sens vieții — arată Părintele Stăniloae — și aceasta are la bază învierea lui Hristos. Prin învierea Lui, viața și istoria capătă lumina unui sens — viața fericită fără sfîrșit.

„Învierea lui Hristos este evenimentul care dă sens și lumină lumii și istoriei și, prin aceasta, și vieții noastre. Fără ea, istoria ar fi închisă într-o monotonie și într-o totală lipsă de sens. Prin învierea Lui, s-a arătat anticipat că lumea aceasta și istoria ei nu e închisă în ea însăși, ci e o pregătire pentru viața de veci".

Astfel, Hristos s-a făcut pentru noi cale interioară spre ținta care este tot El, calea spre îndumnezeirea noastră prin har, dîndu-ne puterea să ne însușim viața Lui, prin răspunsul iubirii noastre la iubirea Lui.

Urcușul acesta duhovnicesc al omului are caracter eclesial, se realizează în comunitatea bisericească, în care omenirea trăiește cel mai accentuat prezența veșniciei în timp, avînd modele, alături de Mîntuitorul Iisus Hristos, sfinții — „lumini deosebite, aprinse și susținute de Hristos".

Așadar, cuprinsul acestei cărți ni-l înfățișează pe Părintele Stăniloae ca fiind „teologul iubirii și al comuniunii" dintre Dumnezeu și oameni, iar lucrarea sa, o valoroasă contribuție la înțelegerea adevăratelor izvoare și a sensurilor veritabile ale spiritualității creștine.

Dumitru Stăniloae, **Iisus Hristos sau restaurarea omului,** Editura Omniscop, Craiova, 1993.

La 50 de ani de la prima apariție a cărții *„Iisus Hristos, sau restaurarea omului"* (Sibiu, 1943), Editura Omniscop din Craiova prezintă o nouă ediție a acestei lucrări, ce reprezintă o nouă ediție a acestei lucrări, ce reprezintă una din cele mai importante contribuții teologice a Părintelui Stăniloae, în domeniul Teologiei dogmatice ortodoxe românești.

Lucrarea se prezintă ca un amplu tratat dogmatic, privind Persoana și opera mîntuitoare a Domnului nostru Iisus Hristos. Ea este structurată în două capitole de fond, în legătură cu două probleme dogmatice: I Persoana Lui Iisus Hristos; II. Opera lui Iisus Hristos.

Acestea sînt precedate de prefața autorului la prima ediție și de patru capitole introductive, care deschid perspectiva teologică asupra credinței — obiectul ei transsubiectiv (cap. 1) și proveniența ei (cap. 2) și asupra Revelației: omul ca propagator al Revelației (cap. 3) și istoria, ca mediu de propagare a Revelației (cap. 4).

În prefața cărții, Părintele Stăniloae arată că, scrisă în permanentă legătură de rugăciune cu Dumnezeu, această lucrare „de gîndire, de meditație creștină în sens larg", este o încercare de a rezolva probleme ale vieții omenești individuale și sociale, în lumina adevărurilor mîntuitoare". Actualitatea lui Iisus Hristos pentru timpurile de azi — relevă autorul — constă în faptul că în Fiul lui Dumnezeu Cel întrupat se cuprind toate puterile de refacere ale omului din orice timp, că în El avem răspunsul la toate problemele care se pun spiritului omenesc.

În capitolele introductive privind obiectul transsubiectiv și proveniența credinței, se arată că inima ei o constituie *certitudinea*, siguranța realității obiectului ei. Credința se ivește în om într-un chip minunat. Dincolo de *predispoziția fonciară* a omului de a căuta dincolo de lume temeiul ei, calea pe care vine credința este alt om.

Făcînd ample referiri la raporturile interumane, autorul desprinde concluzia că subiectele umane cresc prin legătura credinței, că statornicirea comuniunii între oameni și iubirea umană, după modelul celei divine, este inseparabilă de credință.

Tratînd despre Persoana lui Iisus Hristos, autorul Îl prezintă pe Dumnezeu ca realitate transsubiectivă și absolută. El prevăzuse din veci „drama omului" — căderea în păcat — și, din dragostea Sa profetinlor a fost „să mijlocească și să pregătească pe oameni pentru intimitatea viitoare dintre Dumnezeu și ei".

Răscumpărarea, restaurarea onto-

logică a naturii umane în starea ei normală, de comuniune, implica „zguduirea stihială a omului", „un cutremur spiritual universal", „un cutremur recreator", care să facă începutul unei noi forme existențiale.

Aceasta s-a realizat prin Întruparea Fiului Lui Dumnezeu, La „plinirea vremii". Dumnezeu a ales această formă de mîntuire a neamului omenesc pentru că „realitatea cea mai apropiată omului este semnul, cel care stă în comuniune. În natură, omul se simte străin, dacă nu are un semen. Natura e moartă. Mai aproape de om este ființa, care e ca el".

Cu ajutorul a numeroase exprimări patristice, și în special din Sfîntul Maxim Mărturisitorul, Leonțiu de Bizanț și Sfîntul Ioan Damaschinul, este prezentată teoria enipostasiei, problema chenozei și consecințele ce decurg din unirea ipostatică.

Partea a doua a lucrării are caracterul unui amplu tratat de soteriologie. După reliefarea raportului dintre Persoana și opera lui Iisus Hristos, în care să arată că „opera Lui nu se poate separa de Persoana Lui, nefiind decît manifestarea necesară a însăși structurii Sale personale", manifestare a dragostei Sale, este prezentată în amănunt, opera de mîntuire obiectivă a neamului omenesc, realizată prin întreita Sa slujire: demnitatea profetică, demnitatea arhierească și demnitatea împărătească.

Mîntuitorul Iisus Hristos este prezentat ca fiind profetul prin excelență, Revelația însăși; Mielul lui Dumnezeu, Care poartă păcatele lumii și a Cărui jertfă pe cruce dizolvă păcatul dintre oameni. Prin moartea Lui, care a însemnat „victoria asupra morții", a transmis putere tuturor oamenilor ce cred în El, de a birui moartea. În cadrul demnității împărătești, sînt dezvoltate probleme dogmatice: coborîrea la iad, învierea Domnului, înălțarea la cer.

În cadrul învățăturii despre legătura dintre Iisus Cel înălțat și omescopul și împlinirea istoriei și a nire, este prezentată Biserica — lumii.

Capitolul final, privind conducerea operei de mîntuire este o viziune nouă, profundă asupra eshatologiei creștine.

Învățăturile fundamentale, care formează obiectul studiului și modul în care acestea sînt dezvoltate, varietatea și valoarea izvoarelor folosite dovedesc, încă o dată, actualitatea și importanța sa pentru teologia dogmatică ortodoxă.

Pr. drd. Ioan-Cristinel TEȘU

Vasile Pavel, **Atlasul lingvistic român pe regiuni, Basarabia, Nordul Bucovinei, Transilvania, vol. I. Fierăria meșteșugărească, Tîmplăria,** Chișinău, Editura „Știința", 1993, 239 p., 102 hărți lingvistice.

Primul volum din *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, Nordul Bucovinei, Transnistria* (abreviat *ALRR. Bas. Bucov. Trans.),* publicat de doctor în filologie Vasile Pavel, cercetător științific principal la Institutul de Lingvistică din Chișinău, reprezintă rezultatul unor cercetări de geografie lingvistică ce se înscriu în programul de cercetare a problemelor fundamentale ale limbii române. Amintim că, trecerea mai multor decenii de la efectuarea de către Sever Pop și Emil Petrovici a anchetelor pentru *Atlasul lingvistic român,* publicat sub conducerea lui Sexil Pușcariu, precum și schimbările intervenite în situația graiurilor românești după cel de al doilea război mondial, au determinat necesitatea proiectării și elaborării unui *nou atlas lingvistic român.* Pentru teritoriul de limbă română cuprins în actualele granițe ale României, la Conferința dialectologilor din București, Cluj-Napoca și Iași, din aprilie 1958, s-a pus în discuție proiectul elaborării *noului atlas lingvistic,* iar *Chestionarul,* pe baza căruia s-au efectuat anchetele pe teren, a fost publicat în 1963. Astfel, din acest nou *Atlas,* realizat în ultimii treizeci de ani, alcătuit din mai multe *atlase regionale,* au fost tipărite deja *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Oltenia* (vol. I-V), *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureș* (vol. I-III), *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni. Banat,* vol. I), *Noul Atlas lingvistic al României. Moldova și Bucovina* (vol. I) și *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Transilvania* (vol. I), urmînd să mai apară volumele

destinate zonelor *Crișana* și *Muntenia și Dobrogea.*

Desigur că, ideal ar fi fost ca denumirile acestor lucrări să fie similare, întrucît ele au fost alcătuite pe baza aceleiași concepții de lucru și cu aceleași scopuri și mijloace (vezi, în acest sens, *Chestionarul Noului Atlas lingvistic român, pe regiuni*, publicat în „Fonetică și dialectologie", vol. V, București, 1963, p. 159). Dar, apariția lor în momente diferite, marcate de anumite presiuni ideologice, a determinat această diversitate de titluri.

În contextul politic cunoscut al deceniului al cincilea, situația studierii graiurilor românești de la est de Prut, cînd în *Bolșaja, Sovietskaja Enciklopedija,* t. XXXVII, 1955, p. 363, rezultatele lingviștilor români Sextil Pușcariu, Ion Aurel Candrea și Sever Pop erau considerate ca antiștiințifice, iar despre Sever Pop se afirma că „s-a plasat pe o poziție reacționară externă aderînd la ideologia imperialismului și catolicismului", la Chișinău se publică, în anul 1960, *Chestionarul pentru colectarea materialului în vederea alcătuirii atlasului lingvistic al limbii moldovenești.* Cu acest chestionar au fost investigate 240 de localități, dintre care (conform cu actuala configurație a fostelor republici sovietice) „168 — în Republica Moldova. 61 — în Ucraina (regiunile Cernăuți, Odesa, Transcarpatică, Nikolaev, Kirovograd, Dnepropetrovsk, Zaporoja, Donețk, Lugansk), 16 — în Federația Rusă (ținuturile Krasnodar și Primorie, regiunea Omsk), 1 — în R. A. Abhază, 2 — în Kazahstan și 1 — în Kîrgîzstan" (p. 7). Printre cele 163 de puncte din teritoriul actualei Republici Moldova, se pot regăsi și cinci localități reprezentînd graiurile *ucrainean* (pct. 49), *rusesc* (pct. 52). *țigănesc* (pct. 124). *găgăuz* (pct. 181) și *bulgar* (pct. 208). Și cum, la Moscova, ca de altfel, într-o anume perioadă, și la Chișinău, se promova diferențierea românilor basarabeni, bucovineni și a celor răspîndiți cu o brutală grijă imperială în cele mai îndepărtate teritorii slave sau slavizate, de românii de la vest de Prut, în numai cinci ani, între 1968 și 1973, a apărut *Atlasul lingvistic moldovenesc*, vol. I, partea I (1968), partea a II-a .1972), vol. II, partea I (1973), partea a II-a (1973). Dar, cu toată vigilența „internaționalistă" a diriguitorilor, este meritul dialectologilor din Chișinău că au reușit să înlocuiască titlul *atlasul lingvistic al limbii moldovenești,* cum apărea în *Chestionarul...* din 1960, cu *Atlasul lingvistic moldovenesc,* în ideea de a-l integra în seria noilor atlase regionale din țară. În acest sens, se cuvine să evidențiem că „încă la etapa incipientă a elaborării *ALM*, inițiatorii lui — R. Piotrovski, R. Udler, V. Levițki, V. Sorbală — au susținut că ei au conceput lucrarea respectivă ca pe un *atlas regional* față de „*Atlasul lingvistic român*" (p. 6). De fapt, însuși Emil Petrovici includea *Atlasul lingvistic moldovenesc* în seria *noilor atlase lingvistice românești regionale*, iar mai tîrziu cercetătorii l-au considerat ca fiind al optulea atlas regional" al domeniului lingvistic dacoromânesc, alăturîndu-l celor destinate zonelor *Crișana, Banat, Oltenia, Maramureș, Transilvania, Moldova și Bucovina* și *Muntenia și Dobrogea.*

Publicarea volumului *Texte Dialectale*, culese de Emil Petrovici, ca supliment la *Atlasul lingvistic român II*, Sibiu-Leipzig, 1943, a constituit nu numai un model căruia colaboratorii la noile atlase regionale i-au adus o serie de îmbunătățiri (am remarca, mai ales, înregistrarea textelor de la informatori grupați pe categorii de vîrstă și sex, ceea ce a permis adunarea unui volum sporit și mai diferențiat de material dialectal) ci și un argument în sensul necesității publicării de texte dialectale care pun în evidență faptele socio și etno-lingvistice deosebit de interesante, confirmînd sau și completînd totodată informațiile asupra graiurilor investigate. Astfel, paralel cu anchetele pentru noile *atlase*, s-au efectuat de către aceiași anchetatori sau, uneori, de echipe diferite, și anchete pentru înregistrarea de *texte dialectale* care sînt programate să apară în volume independente ca o completare a atlaselor lingvistice. Amintim, în acest sens, volumele apărute pînă acum: *Texte dialectale. Oltenia, Texte dialectale. Muntenia* (vol. I-III), *Texte dialectale și Glosar. Bistrița-Năsăud* și *Texte Dialectale* (vol. I-III, părțile I și a II-a), publicate la Chișinău ca supliment al *Atlasului lingvistic moldovenesc*, iar mai recent, în anul 1993, la Iași, a fost tipărit volumul I, partea I din seria *Noul Atlas lingvistic român, pe regiuni Moldova și*

Bucovina. Texte dialectale, programată în cinci volume. Pe baza acestor texte înregistrate și publicate, ca și a celor păstrate în „Arhive fonogramice" ale graiurilor populare românești, completate uneori cu informațiile din *Atlase*, vor apare și cîteva serii de *glosare regionale* independente *(Glosar dialectal. Oltenia* a fost deja publicat) sau incluse în volumele de texte (vezi *Texte dialectale și Glosar. Dobrogea* sau *Texte dialectale și Glosar. Bistrița-Năsăud).* Printre acestea, un loc aparte îl ocupă cele cinci volume de *Dicționar dialectal,* apărute la Chișinău între anii 1985—1986.

În acest cadru al cercetărilor dialectologice românești, apariția la Chișinău, în anul 1993, a primului volum din *Atlasul lingvistic român pe regiuri. Basarabia, Nordul Bucovinei, Transnistria* reprezintă o noutate absolută, nu numai pentru că noul *Atlas* apare, cum era și firesc, în alfabetul latin, ci, mai ales, pentru că această lucrare destinată graiurilor românești de la est de Prut se integrează, pentru prima dată, aproape nediferențiat, în seria noilor atlase lingvistice românești regionale, repartizate, cum am văzut mai sus, marilor provincii istorice românești. Astfel, *ALRR. Bas. Bucov. Trans.*, poate fi considerat pe bună dreptate ca reprezentînd zona Basarabia, Bucovina de Nord și Transnistria asupra căreia preocupările dialectologilor români, autori ai noilor atlase regionale, nu s-au putut extinde pînă acum.

Volumul „include 102 hărți lexicale referitoare la *fierăria meșteșugărească* și *tîmplărie*" (p. 7), înregistrînd răspunsurile primite la o parte din întrebările cuprinse între numerele 2136 și 2253 din porțiunea referitoare la lexic a *Chestionarului...*, porțiune care cuprinde 1631 de întrebări. Ca urmare, hărțile acestui prim volum avînd „o orientare propriu-zisă onomasiologică" sînt dispuse în ordinea întrebărilor din *Chestionar*, astfel încît, volumele următoare (programate să mai apară încă cinci) vor cuprinde date referitoare la „prelucrarea cînepei, țesut, îmbrăcăminte, încălțăminte, pomicultură, viticultură, apicultură, păstorit, fenomene ale naturii și la un șir de alte domenii" (p. 7).

Hărțile onomasiologice ale *ALRR. Bas. Bucov. Trans.*, prezintă ariile de răspîndire ale unităților lexicale înregistrate prin folosirea unor semne convenționale, *simboluri*, care au impus „o prelucrare și o analiză prealabilă meticuloasă a faptelor supuse cartografierii" (p. 10). De fapt, tradiția atlaselor lingvistice românești, impusă de *ALR I* și *II* și urmată constant în seria *noilor atlase regionale* a fost orientată spre notarea integrală a formelor înregistrate și transcrise fonetic pe hărți lingvistice analitice. În paralel, *micile atlase lingvistice* au folosit exclusiv tehnica simbolurilor, a semnelor convenționale, iar în *noile atlase regionale* s-a folosit, în grupul hărților sintetice, și izoglosele sau hașurile, toate acestea reprezentînd o etapă superioară de analiză și prelucrare a datelor înregistrate în hărțile lingvistice analitice, propusă de către autori.

Faptul că, materialul cules pentru *ALM* în perioada anilor 1957-1963 a fost înregistrat într-un sistem de transcriere fonetică avînd la bază alfabetul limbii ruse, iar acest material reprezintă însuși fondul de date al *ALRR. Bas. Bucov. Trans.*, problema transpunerii grafiei ruse în grafia latină a întîmpinat suficient de multe greutăți asupra cărora autorul prezintă o serie de detalii în capitolul privind *Transcrierea fonetică* (p. 13-20). Nu vom insista asupra acestui aspect, el constituind în momentul pregătirii volumului principalul obiect al consultării redactorului cu specialiști foneticieni și dialectologi din țară. Vom evidenția însă că folosirea judicioasă a simbolurilor adoptate de către Vasile Pavel a favorizat eliminarea unor transliterări discutabile. Astfel, hărțile evidențiază cel mai sugestiv, nu ariile fonetice ci ariile onomasiologice și sau ariile etimologice ale termenilor înregistrați, autorul sistematizînd vocabularul analizat în trei tipuri principale de unități denominative: „prima categorie coincide cu fondul de unități lexicale moștenite și din cuvinte împrumutate din ale limbi", a doua categorie este atribuită „derivatelor, formate pe teren românesc și cu forma internă sesizabilă" (p. 10), iar a treia categorie include „îmbinările de cuvinte (și denumirile perifrastice în general)" (p. 11). Aplicarea extrem de riguroasă a acestei siste-

matizări a avut ca avantaj posibilitatea grupării sub același semn (simbol) convențional, completat cu diverse elemente grafice adiacente, unități lexicale specifice celor trei categorii: cuvinte primare, derivate pe terenul limbii române, îmbinări de cuvinte avînd ca bază termenul primar sau un derivat al acestuia. Astfel, ca să dăm numai un singur exemplu, la noțiunea *ciocan de lemn pentru tîmplărie* (2165), pe harta 25 se înregistrează sub simbolul marcat printr-un cerc cu diverse semne adiacente (o linie de diametru orizontală, verticală, o jumătate înnegrită ș. a.), forme avînd ca bază cuvîntul *mai (mai mare..., mai de despicat, măișor, măiuț* etc.), sub simbolul format dintr-un triunghi (cu diverse alte semne adiacente), forme avînd ca bază cuvîntul *ciocan (ciocan mare, ciocan de lemnărie, ciocan de dăltuit, ciocan pentru dăltuit, aci ciocan* (găg) ș. a.

Am insistat mai mult asupra acestui aspect metodologic, nu numai pentru că „la determinarea simbolurilor pentru întocmirea legendei hărții arbitrarul este într-un anume sens evitat" (p. 10) sau pentru că sistematizarea și corelarea simbolurilor de acest tip nu a mai fost aplicată la noi în astfel de hărți sintetice, ci, mai ales, pentru posibilitățile noi de observare a faptelor pe care le deschide această modalitate de analiză. De altfel, autorul remarcă necesitatea aprofundării analizei apariției unor unități lexicale în planul sintagmatic al limbii, realizate prin crearea unor denumiri descriptive. Acest proces al trecerii de la denumiri perifrastice la cuvinte noi apare reflectat pe hărțile sintetice ale *ALRR. Bas. Bucov. Trans.*, tocmai ca urmare a sistematizării și corelării simbolurilor cu unitățile denominative Dar această sistematizare mai pune în evidență și diverse aspecte ale bogăției materialului lexical înregistrat, ale formării și funcționării terminologiei meșteșugărești în graiurile populare de la est de Prut. Se remarcă, mai întîi, existența a numeroși termeni vechi corespunzători unor vechi tehnici din domeniul fierăriei și al tîmplăriei. Toți acești termeni, reprezintă o sursă deosebit de interesantă pentru istoria limbii române. Din analiza comentariilor unor informatori pe marginea răspunsurilor lor date la un chestionar se constată că multe din acestea se referă la vechimea termenilor. Astfel, cei mai vechi termeni, considerați „din bătrîni" sau cum „ziceau înainte bătrînii" sînt elemente lexicale vechi românești referitoare la nume de unelte, de operații meșteșugărești, de produse ale acestor operații sau de părți ale unor unelte. Amintim, spre exemplu, cîteva forme: *menghină, ciocan, mai, clește, bardă, pană, gealău (a) gelui, (a) dăltui, (a) curăți, cui, piron, caia, muchie, pînză* ș. a.

Paralel cu prezența acestor termeni vechi românești se remarcă, în mod deosebit, presiunea de înnoire și schimbare a vocabularului terminologic prin impunerea unor cuvinte rusești, presiune ce se evidențiază pe măsură ce graiurile românești sînt tot mai izolate, răspîndite în adevărate enclave în marea stepă slavă, pînă în Siberia, unde vorbitorii români au fost transportați cu „mare atenție internaționalistă". Impuși prin școală, comerț, dar mai ales prin presiuni politico-administrative și sociale, termenii rusești apar cel mai pregnant în localitățile mai izolate populate cu români deportați, situate în estul și sud-estul fostei Uniuni Sovietice. De multe ori însă adaptarea și încadrarea morfologică în spiritului limbii române a unor termeni rusești și / sau ucrainieni impuși în vorbirea românilor de la est de Prut, reprezintă și o modalitate de rezistență la agresiunea slavizării și deznaționalizării acestei populații. Sugestivă, în acest sens, este o formă ca *nad ivaiésc obáda pi roátî*, înregistrată în pct. 229, reprezentînd localitatea *Novoukrainka* din regiunea Kirovograd a Ucrainei, în care încadrarea în conjugarea românească a unui verb rusesc este evidentă.

Deosebit de interesantă este însă și analiza răspîndirii unor termeni vechi românești ca *tlău* (h. 5), *(a se) căli* (h. 6) *(a fierbe* (h. 7), *priboi* (h. 13), unii fiind chiar împrumuturi est-slave vechi, sau cuvinte de origine germană ca *rașpil* (h. 38), *chenar* (h 14), pentru a aminti doar cîțiva. Se remarcă astfel, unitatea de limbă a teritoriului actual al Republicii Moldova, apariția și larga răspîndire a acestor cuvinte și în Transnistria demonstrînd încă o dată, dacă aceasta mai era astăzi necesar, unitatea de limbă și teritoriu a tuturor românilor.

Evident, ne-am limitat la a pune în evidență doar cîteva elemente de detaliu ce caracterizează conținutul de date al volumului întîi al *ALRR. Bas. Bucov. Trans.* Mai amintim doar că fiecare hartă este însoțită de comentarii care cuprind date interesante referitoare la procedeul chestionării și formularea întrebării, corelația cu hărțile similare ale altor atlase românești, romanice și slave și explicații diverse ale anchetatorilor, ale redactorului sau, cel mai adesea ale subiecților vorbitori.

În ce privește continuitatea cercetărilor dialectale în această zonă, trebuie să evidențiem faptul că rețeaua *ALRR. Bas, Bucov. Trans.* cuprinde 31 de localități din *WLAD*, 31 de localități din *ALR I* și 6 localități din *ALR II*, volumul înscriindu-se astfel, în bogata tradiție a geografiei lingvistice românești. Amintim, în acest sens, prima lucrare de acest gen publicată de romanistul german Gustav Weigand, în 1909, la Leipzig: *Linguistischer Atlas des dakorumänischen Sprachgebietes* care are nu numai o imporanță deosebită privind preocupările de geografie lingvistică aplicată la teritoriul de limbă română (lucrarea folosind ca mijloc de notare tot simbolurile), ci și o importanță politică; pe baza faptelor lingvistice înregistrate în hărțile acestui *Atlas* s-au conturat granițele politice ale statului național român după primul război mondial. Iar dacă speranțele reîntregirii noastre naționale nu sînt încă aproape, apariția primului volum din *Atlasul lingvistic român pe regiuni. Basarabia, Nordul Bucovinei, Transnistria*, redactat de dr. Vasile Pavel, și a celor ce vor urma ne determină să afirmăm că, cel puțin sub aspect lingvistic, reîntregirea teritoriului de limbă română reprezintă nu numai un fapt cîștigat ci și o premiză pentru apariția altor structuri unitare în spiritul vechilor tradiții românești.

În ceea ce privește necesitatea aprofundării preocupărilor referitoare la problemele fundamentale ale istoriei limbii române, apariția *noilor atlase lingvistice românești, pe regiuni*, printre care se înscrie și *ALRR. Bas, Bucov. Trans.*, marchează o realizare științifică incontestabilă. Se pun, astfel, în evidență noi fapte lingvistice necunoscute încă (avea în vedere faptul că materialul prezentat reprezintă graiul viu al românilor de la est de Prut) sau se confirmă, o dată în plus, anumite aspecte etno- și socio-lingvistice ce individualizează și caracterizează limba română în raport cu alte limbi romanice.

Ion-Horia BÎRLEANU

DESCHIDEREA OFICIALĂ A CURSURILOR LA FACULTATEA DE TEOLOGIE A UNIVERSITĂȚII DIN IAȘI DIN ANUL 1993—1994

În ziua de 15 octombrie a.c., în razele de lumină duhovnicească ale zilei de 14 octombrie, cînd Moldova cinstește cu aleasă evlavie pe ocrotitoarea ei, Cuvioasa Parascheva, în sala „Iustin Moisescu" a Centrului mitropolitan Iași, a avut loc festivitatea de deschidere oficială a cursurilor la Facultatea de Teologie a Universității din Iași. Au luat parte I.P.S. Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, P.S. Eftimie, Episcopul Romanului și Hușilor, P.S. Gherasim Putneanul, episcop-vicar la Arhiepiscopia Sucevei și Rădăuților, P.S. Casian Gălățeanul, episcop-vicar la Episcopia Dunării de Jos, P.S Ioachim Vasluianul arhiereu-vicar la Episcopia Romanului și Hușilor, Domnul Gheorghe Popa, rectorul Universității „Al. I. Cuza"-Iași, profesorii și studenții de la Facultatea de Teologie.

După intonarea imnului arhieresc de către corul studenților teologi, a luat cuvîntul P.C. Pr. Nicolae Achimescu, decanul Facultății de Teologie, care a relevat semnificația momentul festiv, considerîndu-l ca o prelungire pentru studenții teologi, a zilei de serbare a Cuvioasei Parascheva, model de sfințenie pentru tinerii care se pregătesc să slujească Biserica lui Hristos. Amintind de trecerea în veșnicie a venerabilului Părinte profesor Dumitru Stăniloae, P. C. sa a dat expresie pierderii grele pentru Biserica Ortodoxă Română și pentru teologia românească prin încetarea din viață a distinsului teolog și a considerat întreaga manifestare din acea zi ca una „in memoriam" Părintelui Stăniloae.

Părinteie decan a făcut apoi un bilanț al activității facultății în anul universitar 1992—1993 și a perspectivelor pentru anul 1993—1994, an în care sînt înscriși la studii un număr de 857 studenți, la cursurile de zi (661) și la frecvență redusă (196), mulțumind I.P.S. Mitropolit Daniel și celorlalți ierarhi de față, precum și Domnului rector Gheorghe Popa, pentru sprijinul acordat. În continuare a luat cuvîntul P.C. Diac. Nicolae Axentioi, student în anul IV din partea studenților teologi, care a dat expresie gratitudinii studenților față de I.P.S. Daniel, pentru dragostea I.P.S. Sale față de Facultatea de Teologie și studenții ei care armonizînd studiul științei teologice, cu evlavie se pregătesc pentru slujirea Bisericii strămoșești.

Domnul rector Gheorghe Popa în cuvîntul său a insistat asupra rolului Facultății de Teologie în viața spirituală a patriei noastre, mai ales într-o perioadă de criză ca cea prezentă, cînd dorința de mai bine, speranța, trebuie să însoțească pe toți, preoția fiind singura categorie în structura societății care poate să cultive aceste însușiri esențiale pentru individ și societate. Domnia sa și-a exprimat dorința sinceră ca I.P.S. Mitropolit Daniel și Facultatea de Teologie din Iași să fie la înălțimea chemării în aceste momente decisive pentru viitorul spiritual al poporului român.

După alocuțiunea Domniei Sale, corul studenților teologi a interpretat „Troparul Ortodoxiei".

Au luat cuvîntul în continuare ierarhii prezenți la festivitate. P.S. Gherasim Putneanul împărtășind studenților binecuvîntarea I.P.S. Pimen, Arhiepiscopul Sucevei și Rădăuților, a dorit studenților succese în activitatea lor, arătîndu-le că pregătirea teologică este una care este nedespărțită de rugăciune, studiul și rugăciunea fiind „cele două aripi" ale fiecărui teolog. P.S. Casian Gălățeanul evocînd personalitățile proeminente ale Bisericii din Moldova și contribuția lor la patrimoniul spiritual și cultural național (Mitropolitul Varlaam și Cazania, Mitropolitul Dosoftei și „Vițile sfinților", mitropoliții Iacob Putneanul, Veniamin Costachi și Iosif Naniescu), precum și evenimente bisericești memorabile din istoria bisericească a Moldovei (Sinodul de la Iași-1642) a arătat că prin contribuția I.P.S. Mitropolit Daniel, „Teologul și Dascălul", „Păstorul și Ierarhul", s-a netezit calea între Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române și Ministerul Învățămîntului și Științei, respectiv Universități, care prin rectorii lor ce se constituie într-un „Sinod al culturii și spiritualității din România au oferit șansa învățămîntului teologic românesc de

astăzi, în buna tradiție universală și românească, de a se integra în universitate, o șansă excepțională pentru teologie ca știință și pentru Biserică de a relua dialogul cu cultura, cu știința în contextul contemporan.

În continuare P.S. Ioachim Vasluianul a spus între altele că „Dumnezeu a redeschis porțile teologiei pentru Moldova după anii cînd șansele de a intra la facultatea de teologie erau minime, datorită numărului foarte redus de locuri. Aria de lucrare a teologilor este astăzi și în perspectivă enormă, a spus P.S. Sa, pentru că „teologia este misiune și jertfă", iar teologii, ca preoți de parohie, ca profesori de religie sau ca lucrători creștini în domeniul social, potrivit modelului patristic și tradiției creștine românești ce a creat, după cum spunea savantul Nicolae Iorga „sfîntul preot de la țară", au datoria sfîntă de a da o nouă vigoare și de a conștientiza pentru creștini demnitatea de membru al Bisericii lui Hristos și de fiu al lui Dumnezeu. Ajutorarea celor în suferință, dragostea față de copii, care prin cunoștințele religioase și morale primite în școală, vor fi „primii misionari mai importanți" ai tinerei generați dar și ai celor care nu au auzit de Dumnezeu în anii comunismului, devotamentul și dăruirea pentru misiunea preoțească, a spus P.S. Sa izvorăsc dintr-o sensibilitate pe care o crează și o dă rugăciunea, trăirea adevărurilor de credință.

La această festivitate au fost prezente și două mesaje ale Ortodoxiei americane, participante la sărbătoarea Cuv oasei Parascheva, maicile stareță Cristofora de la Mănăstirea Schimbarea la Față din Pennsylvania și Gabriela de la Mănăstirea Adormirea Maicii Domnului de lîngă Detroit-Michigan, care au dat mărturie despre viața monahală din America ce are ca model mănăstirile de maici din Moldova.

La sfîrșit I.P.S. Mitropolit Daniel, luînd cuvîntul a spus între altele că „teologul este omul de știință al bucuriei veșnice" în sensul că teologul este cel care se apropie de Dumnezeu, îl întîlnește, iar această apropiere și întîlnire produce bucurie care trebuie transmisă, comunicată celor care doresc să se apropie la rîndul lor de Dumnezeu.

Binecuvîntînd și dorind deplin succes activităților din anul universitar 1993—1994, I.P.S. Daniel, la sfîrșitul acestei impresionante festivități, a oferit premii studenților merituoși și care s-au distins la învățătură în anul universitar precedent.

Bucuria acestei zile, cuvintele rostite, dorința de desăvîrșire spirituală, de cunoaștere și de pătrundere în sfera științei teologice sînt motive ce îndreptățesc la o serioasă și responsabilă activitate teologică intructiv-educativă pentru noul an universitar.

Pr. lector Gheorghe PETRARU

CHEMAȚI LA DOMNUL

†

ÎN MEMORIAM
PROFESOR UNIVERSITAR DOCTOR CONSTANTIN I. NEGOIȚĂ

A încetat din viață și a fost înmormîntat la 3 august 1993, în Cimitirul Eternitatea din Iași, alăturîndu-se de cei scumpi ai familiei sale — de soția sa Margareta —, ilustrul doctor docent, șeful clinicii I medicală de la Spitalul „Sfîntul Spiridon" și profesor universitar la Institutul Medico-Farmaceutic al universității din Iași, CONSTANTIN I. NEGOIȚĂ.

Din ramură preoțească — bunicul după tată — preotul Constantin Negoită (presvitera Natalia), iar tatăl său preotul Ioan Negoiță (presvitera Ana — învățătoare) fost profesor și director al Seminariilor; Huși (1919—1928) și Iași (1928—1940; † ian. 1941). În familia preotului profesor I. Negoiță au fost trei copii: — o fată Veronica (prin căsătorie Munteanu) farmacistă, și doi băieți: Alexandru profesor universitar, doctor docent specializat în cercetări de energie seismică și Constantin despre cel care relatăm în aceste rînduri.

Copiii crescuți în mediul preoțesc al familiei s-au trezit cultivați și educați în spiritul creștin-ortodox autentic și, chiar dacă au avut în viață altă ocupație, nu au uitat niciînd de anii copilăriei, de atmosfera pe care o aveau în familie și în mijlocul elevilor din internatele seminariale unde tatăl lor a fost profesor și director. Fiind în slujba însănătoșirii omenilor prof. dr. Constantin Negoiță s-a aplecat cu toată atenția și asupra tagmei clericale preoți de mir, călugări și călugărițe, într-o vreme cînd această tagmă era ocolită de „atenția binevoitoare a regimului !".

Ca pacient fac confidența că am avut din partea răposatului profesor doctor Constantin Negoiță o manifestare de respect, condescendență și atenție care m-au copleșit. În răstimp de peste treizeci de ani s-au schimbat între profesor și pacient mai multe scrisori. Din anii 1992—1993 încerc să scot cîteva reliefări care arată atașamentul profesorului doctor Constantin Negoiță față de Biserica Ortodoxă Română, în care era ales ca deputat al Adunării Eparhiale-Iași, față de pregătirea în Școala Teologică, față de „oazele duhovnicești" — mănăstirile noastre. Și, un sentiment al unei întîmplări care așteaptă pe tot omul din lumea aceasta la pragul celor șaptezeci de ani cu care începe Psalmistul semnalul de alarmă.

I. — La 27 iulie 1992 din Varatic scria că este cu familia: „mă țin de cîrd (cît încă?) și sînt la aceeași maică Achilina...". Acel „cît încă?", pus în paranteză se va manifesta ca o preocupare și în alte împrejurări.

II. — La 1 septembrie 1992 din Iași, răspunzînd la o relatare pe care i-o împărtășeam în legătură cu Mănăstirea Sihăstria scria: „V-am urmat sfatul și am fost și eu plăcut impresionat de aspectul actual al trapezei de la Sihăstria. Mă bucură mult aspectul actual al acestei așezări mănăstirești și socot că meritul principal revine starețului Victorin (sper a nu greși)". De altfel, în „Magazin", marți 25 august 1992, nr. 183 (352), a înscris o tabletă intitulată: „Trapeza de la Sihăstria".

În aceeași scrisoare arăta că revine: „nu fără dificultăți — din 7 septembrie obișnuitele mele „obligații profesionale", **Sper să le fac față"** (s. n.).

III. — La 29 octombrie 1992 din Iași vestea că lucrează „la noua ediție a unui manual medical". Exprima în același timp: **„o oarecare oboseală a subsemnatului"** (s. n.).

Cum într-o scrisoare mai dinainte dorea să aibă cîteva date suplimentare pentru familia Kostache (respectiv Mitropolitul Veniamin și pentru poeta Olga Năstase, primind datele pe care i le-a putut oferi, în aceeași scrisoare din 29 octombrie 1992 arăta: „Nu renunț la ideea scrierii cîtorva rînduri referitoare la aceste aspecte, răgazul necesar, trebuie găsit doar". Nu știu dacă acest răgaz l-a mai avut!.

Tot în această scrisoare, referindu-se la vremurile în care trăim își exprima părerea tonifiantă — că vremurile „cele de care am avut parte — privite în perspectivă au fost tare întunecate: **„Să păstrăm totuși și o notă de optimism"** (s. n.i.

Și încă un adaos: „...plănuim o scurtă vizită în această toamnă spre a admira **pădurile de foioase ruginite. Nu** întrevăd încă un prilej (mai ales cu ...îmbunătățirea prețurilor (inclusiv carburanți)".

IV. — La 21 noiembrie 1992 din Iași (își exprima regretul de a nu fi putut particip la sărbătorirea celor 140 de ani ai Spitalului din Tg. Neamț, pe care-l considera „ramură din trunchiul Așezămîntului Sfîntului Spiridon"-Iași.

Cu o zi mai înainte venise de la Focșani unde participase la înmormîntarea unui verișor și **„...nici nu mă simțeam prea bine cu sănătatea"** (s. n.). Și continua: „De fapt același motiv m-a determinat a nu mai trece pe la mănăstiri în toamnă (cum intenționam)".

Este a doua oară cînd oboseala și sănătatea sînt mărturisite ca făcîndu-și apariția. Pentru că îmi trimisese spre lectură două articole xeroxate: „Mai 1900 — I. L. Caragiale — Noi și Biserica" și Pr. I. Negoiță, „Preotul care ne trebuie", îmi făcea întrebarea dacă am cunoscut articolul lui N. Iorga, „De ce să ne despărțim de Ortodoxie?".

V. — Ca debut al anului 1993, după felicitările de rigoare, la 14 februarie din Iași mi-a trimis o scrisoare interesantă cu mai multe punctări: a) regretul că nu a putut participa la „alegerea pentru scaunul de ierarh de la Cluj" a Înalt Prea Sfințitului Bartolomeu Anania și adăuga: „Sper că s-a făcut o alegere judicioasă"; b) Se gîndea la semicentenarul „Seminarului Veniamin Kostache" din anul 2003 și sublinia: „Consider un eveniment cu deosebită semnificație și mă întreb dacă se fac pregătirile ce se impun (și care cer muncă perseverentă). **Sper — pentru cei care-l vor apuca — a avea loc la Iași unde îl merită"** (s. n.); c) reflecta la momentul ieșirii la pensie: „eu voi începe în curînd numărătoarea inversă (pt. pensie"; d) mărturisiri neîmplinite: „Gîndul unei evadări din Iași, spre tihna mănăstirilor, **deși mi-era drag trebuie amînat „sine die"** (s. n.).

★

★ ★

În locul unde și-a valorificat calitățile sale Profesorul Constantin Negoiță și-a adus un întreit aport: **uman, spiritual** și **teologic.** A vorbit despre Biserica Ortodoxă Română ca de o Biserică care face eforturi în mărturisirea lui Hristos nu numai într-o societate, dar într-o lume în completă mutație. Prezența Doctorului Negoiță în saloanele spitalului și în sălile Facultății de Medicină a completat o pagină de isterie care fundamentează o veritabilă antropologie creștină ortodoxă. A fost omul care a dat mărturie de conș.tiință, de credință și de gîndire creștină ortodoxă cu care intră în veșnicie. Dumnezeu să-i primească osteneala jertfelnică în ajutorarea aproapelui.

Diac. I. IVAN

METROPOLIE DE LA MOLDAVIE ET DE BUCOVINE

THEOLOGIE ET VIE

REVUE DE PENSÉE ET DE SPIRITUALITÉ

NOUVELLE ÉDITION — ANNÉE III (LXIX e), No. 8-10,
août-octobre 1993

SOMMAIRE

FOI ET CULTURE EN MOLDOVIE

FOI ORTHODOXE ET UNITE ECCLESIASTIQUE

Răzvan THEODORESCU, Implications balcaniques des débuts de la Métropolie de la Moldavie 5

Ştefan S. GOROVEI, Création de la Métropolie de la Moldavie dans le contexte des relations moldo-byzantines . 28

P. prof. dr. Al. I. CIUREA, A lignée des Métropolites de l'Eglise Orthodoxe de Moldavie 53

P. Sc. PORCESCU, Nomination et territoire de jurisdiction des métropolites de la Moldavie jusqu'en 1500 . . 95

D. IVĂNESCU, Documents concernant la Métropolie de Moldavie 111

Vasile M. DEMCIUC, Anciennes églises métropolitaines de Suceava : l'Eglise de Mirăuți et l'Eglise Saint Georges . 121

Diacre prof. Ioan IVAN, Patriarches orthodoxes de Moldavie . 129

Dr. Virgil GÂNDEA, La Moldavie et le Proche Orient dans les coordonnées de la géographie spirituelle . . . 139

† *NESTOR, Métropolite d'Oltenie*, Ancieneté et indépendance de la Métropolie de la Moldavie à l'époque de l'accompissement de l'Union de 1859 147

P. prof. dr. T. BODOGAE, Quelques considérations historiques concernant les lieus ecclésiastiques entre la Moldavie et la Transylvanie 163

Prof. univ. dr. Ilie GRĂMADĂ, De la conscience de l'ethnie à la conscience nationale aux Roumains de Moldavie . . 174

Archid. prof. dr. Ioan N. FLOCA, Les Synodes dans la Métropolie de la Moldavie. Décisions concernant l'unité de la foi orthodoxe et la discipline ecclésiastique . . . 192

LE PSAUTIER EN VERS

P. Constantin POPESCU, Le Psautier en vers (Psaumes 21-43)
(à suivre dans le prochain numéro) 213

NOTES. 238

L'Evêque-vicaire Irineu Crăciunaș Suceveanul — 20 ans depuis sa mort (*P. Ioan Cârciuleanu)*; Vivat Academia! (*Diac. I. Ivan)*; Séminaire pour les lecteurs et assistants des Facultés de Théologie d'Europe Centrale et de l'Est. (Kalomasia-Grèce 22-29 août 1993 (*P. lecteur Gheorghe Petraru*).

COMPTES-RENDUS ET NOTES BIBLIOGRAPHIQUES . 244

Dumitru Stăniloae, Jésus Christ, Lumière du monde et la déification de l'homme, Edition Anastasia, 1993; *Dumitru Stăniloae*, Jésus Christ ou la restauration de l'homme, Editions Omniscop. Craiova, 1993 (*P. drd. Ion-Cristinel Tesu*); *Vasile Pavel*, L'Atlas linguistique roumain par régions, Basarabia, Nord de Bucovina, la'Transylvanie, Ier vol. Ferronnérie artisanale, Charpenterie, Chișinău, Editions „Science" 1993, 239 p., 102 contes linguistiques *(Ion-Horia Bîrleanu)*.

CHRONIQUE ECCLESIASTIQUE

A. — L'ARCHEVECHE DE JASSY 251

Ouverture officielle des cours à la Facultée de Théologie de l'Université de Jassy des années 1994-1994, *(P. lector George Petraru)*.

† APPELES DEVANT DIEU: In memoriam. Le Professeur universitaire docteur Constantin I. Negoiță *(Diacre I. Ivan)*.

ÎNSEMNĂRI . . . 238

Episcopul vicar Irineu Crăciunaș Suceveanul — 20 de ani de la moarte — *(Pr. Ioan Cârciuleanu)*; Vivat Academia! (*Diac. I. Ivan*); Seminarul pentru lectori și asistenți de la Facultăți de Teologie din Europa Centrală și de Est (Kalamaria-Grecia 22-29 august 1993) *(Pr. lector Gheorghe Petraru)*.

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE . . 244

Dumitru Stăniloae, Iisus Hristos, Lumina lumii și îndumnezeirea omului, Editura Anastasia, 1993; *Dumitru Stăniloae*, Iisus Hristos sau restaurarea omului, Editura Omniscop, Craiova, 1993 *(Pr. drd. Ion-Cristinel Teșu)*. *Vasile Pavel*, Altarul lingvistic român pe regiuni, Basarabia, Nordul Bucovinei, Transilvania, vol. I. Fierăria meșteșugărească, Tîmplăria, Chișinău, Editura „Știința" 1993, 239 p., 102 hărți lingvistice *(Ion-Horia Bîrleanu)*.

CRONICA BISERICEASCĂ

A. — ARHIEPISCOPIA IAȘILOR 251

Deschiderea oficială a cursurilor la Facultatea de Teologie a Universității din Iași din anul 1993-1994 *(Pr. lector Gheorghe Petraru)*.

† CHEMAȚI LA DOMNUL: În memoriam. Profesorul universitar doctor Constantin I. Negoiță *(Diac. I. Ivan)*.

MITROPOLIA MOLDOVEI ŞI BUCOVINEI

TEOLOGIE ŞI VIAŢĂ

REVISTĂ DE GÎNDIRE ŞI SPIRITUALITATE

CUPRINSUL

CUVÎNT DE ÎNVĂŢĂTURĂ

† *DANIEL, Mitropolitul Moldovei şi Bucovinei,* Pastorală la Naşterea Domnului — 1993 3
† *PIMEN, Arhiepiscop al Sucevei şi Rădăuţilor,* Pastorală la Naşterea Domnului — 1993 7
† *EFTIMIE, Episcopul Romanului şi Huşilor,* Pastorală la Naşterea Domnului — 1993 11

IMNE DE PREAMĂRIRE

Diac. asist. Alexandrel BARNEA, Condacul Crăciunului . . 15

„CREDINŢĂ ŞI CULTURĂ ÎN MOLDOVA"

III. CULTURĂ CREŞTINĂ ŞI SIMŢIRE ROMÂNEASCĂ

D. AGACHE, Pomelnice bisericeşti. Valoarea documentară şi semnificaţie istorică 31
Pr. prof. dr Petru REZUŞ, Începuturile artei tipografice în Moldova 39
Prof. Adrian PRICOP, Tiparniţe bisericeşti în Iaşi, în sec. XVI-XIX 44
Arhim. Mitrofan BĂLTUŢĂ, Tipografia grecească de la Mănăstirea Cetăţuia 58
N. A. URSU, Dascălul Ilarion — primul traducător şi comentator român al Exaimeronului Sfîntului Vasile cel Mare . 65
Prof. univ. dr. Gavril ISTRATE, Marii ierarhi moldoveni şi limba literară 77
Prof. Constantin CIOPRAGA, Dosoftei: prelatul poet . . 85
Marina Ileana SABADOS, Tezaure ale culturii şi spiritualităţii medievale româneşti: Colecţiile de artă religioasă din cadrul Mitropoliei Moldovei şi Bucovinei 90
† *PIMEN, Arhiepiscop al Sucevei şi Rădăuţilor,* Rînduieli şi întocmiri monahale în sec. XVII-XIX în Moldova . . . 100
Protos. Iustin NEAGU, Psalţi vestiţi la Mitropolia Moldovei (1386-1986) 110
Dr. Ştefan LEMNY, Iluminism şi conştiinţa civică în scrierile bisericeşti din Moldova (sec. XVIII — începutul sec. XIX) 116
Dr. ANTONIE PLĂMĂDEALĂ, Mitropolitul Ardealului, Transilvăneni în viaţa bisericească şi culturală a Moldovei şi moldoveni în Transilvania 123

(continuare în pag. a III-a a copertei)

MITROPOLIA MOLDOVEI ȘI BUCOVINEI

TEOLOGIE ȘI VIAȚĂ

REVISTĂ DE GÎNDIRE ŞI SPIRITUALITATE

SERIE NOUĂ — ANUL III (LXIX), Nr. 11-12 NOIEMB. — DECEMB. 1993

REDACȚIA ȘI ADMINISTRAȚIA : CENTRUL MITROPOLITAN — IAȘI
Bulevardul Ştefan cel Mare și Sfînt, Nr. 16 — Iaşi 6600

COLEGIUL DE REDACȚIE

PREȘEDINTE

† I.P.S. Dr. DANIEL, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei

VICEPREȘEDINȚI

† I.P.S. PIMEN, Arhiepiscopul Sucevei și Rădăuților

† P.S. EFTIMIE, Episcopul Romanului și Hușilor

MEMBRI

P. C. Pr. prof. dr. NICOLAE ACHIMESCU, decanul Facultății de Teologie — Iași

P. C. Pr. prof. IOAN MIHOC, directorul Seminarului Teologic — Neamț

P. Cuv. prof. Filoteia Cosma, **directoarea Seminarului** Teologic — Agapia

P. C. Pr. prof. ADRIAN IFTIMIU, directorul Seminarului Teologic — Suceava

P. C. Pr. prof. NICOLAE HURJUI, directorul Seminarului Teologic — Roman

REDACTOR RESPONSABIL

P. C. Pr. NICOLAE DASCĂLU, consilier cultural, Iași

REDACTORI

P. C. Pr. lect. GHEORGHE PETRARU, Iași

P. C. Pr. lect GHEORGHE POPA, Iași

ISSN 1221 — 5988

Adresa redacției :

Bd. Ștefan cel Mare și Sfânt nr 16,

6600, IAȘI — ROMÂNIA.

Articolele nepublicate nu se înapoiază

42.420

PASTORALĂ LA NAȘTEREA DOMNULUI — 1993

† DANIEL
MITROPOLITUL MOLDOVEI ȘI BUCOVINEI

„Iubim pe Dumnezeu, fiindcă El ne-a iubit cel dintîi“ (I Ioan 4, 19).

Crestinismul este mai întîi de toate taina iubirii lui Dumnezeu pentru lume, precum și strădania și bucuria omului de a răspunde acestei iubiri. Taina Dumnezeului Cel Veșnic devenit Om din iubire de oameni dă sens întregii existențe întrucît Iisus Hristos a adus omului nu doar o învățătură nouă, ci și o viață nouă **— viața veșnică:** *„Atît de mult a iubit Dumnezeu lumea, încît pe Unicul Său Fiu L-a dat ca oricine crede în El să nu piară, ci să aibă viață veșnică“* (Ioan 3, 16). Dumnezeu coboară spre om în Iisus Hristos pentru ca omul să se înalțe spre Dumnezeu; venirea lui Dumnezeu pe pămînt și locuirea Lui printre oameni are ca scop îndreptarea omului spre cer, pentru ca omul să viețuiască împreună cu Dumnezeu și potrivit voii Sale. Această minune a iubirii nesfîrșite a lui Dumnezeu pentru oameni a fost prevestită de prooroci, mărturisită de apostoli, apărată de Sfinții Părinți în sinoade ecumenice cîntată de imnografi, pictată de iconografi și trăită cu fior sfînt și bucurie de către orice credincios care caută sfințenia și viața adevărată: *„Cu adevărat mare este taina dreptei credințe: Dumnezeu S-a arătat în trup, S-a îndreptat în Duhul, a fost văzut de îngeri, S-a propoveduit între neamuri, a fost crezut în lume, S-a înălțat întru slavă“* (I Timotei 3, 16).

Această iubire nesfîrșită și mai presus de înțelegere a lui Dumnezeu pentru oameni a inspirat opere de artă, literatură și muzică, atît cultă cît și populară. Una din expresiile cele mai vii ale felului în care poporul a teologhisit și cîntat poetic taina iubirii lui Dumnezeu pentru om se regăsește în **colinde**. La români, colindele se remarcă prin profunzimea teologiei și simplitatea formei. În ele nu este cu nimic micșorată dumnezeirea Fiului, după cum nu este uitată omenitatea Lui: èAstăziS-anăscut **Cel făr'de-nceput,** cum au spus proorocii“; **„Mititel și-nfășățel,** în scutec de bumbăcel / Neaua ninge, **nu-L atinge,** vîntul bate, **nu-L răzbate“.**

Colindele reprezintă expresia cea mai vie a culturii teologice și duhovnicești populare a românului creștin ortodox. Ele sînt un memorial și o prelungire a Liturghiei și a slujbelor de Crăciun auzite în biserică. Ele sînt ecou și rodire a slujbei și sfințeniei Bisericii în sate și orașe, în casele creștinilor, întrucît inimile credincioșilor au devenit biserică, peșteră din Betleem transformată în sălaș primitor pentru cer, casă de oaspeți în care Pruncul este preamărit de magi înțelepți!

Poezie și cîntare sfîntă, evlavie și bucurie, colindele românești sînt **aur, smirnă și tămîie** în sens spiritual, izvorîte din inimi și purtate pe buze, ca daruri și ofrande aduse Pruncului Iisus, ca răspuns la iubirea Sa pentru noi.

Colindele noastre sînt bunătate izvorîtă din împlinirea poruncii iubirii față de Dumnezeu și față de semeni. Una din aceste colinde ne îndeamnă astăzi îndeosebi **să păstrăm dreapta credință și să cultivăm dragostea față de semenii noștri,** ca pe o dumnezeiască liturghie a iubirii lui Dumnezeu din neam în neam, din generație în generație :

„Azi cu strămoșii cînt în cor
Colindul sfînt și bun,
Tot moș era și-n vremea lor
Bătrînul Moș Crăciun.

E sărbătoare și e joc
În casa ta acum,
Dar sînt bordeie fără foc
Și mîine-i Moș Ajun.

Și-acum te las, fii sănătos
Și vesel de Crăciun,
Dar nu uita, cînd ești voios,
Române să fii bun“.

Pe pămîntul României, creștinii ortodocși sînt cei care au conștiința vie că în fiecare an colindele pe care le cîntă împreună numai cu contemporanii lor, ci într-o neîntreruptă legătură duhovnicească cu moșii și strămoșii, începînd cu secolul al doilea după Hristos. *„Azi cu strămoșii cînt în cor colindul sfînt și bun“*. Acest cor tainic care leagă generațiile între ele de-a lungul veacurilor întru mărturisirea credinței lui Hristos, Fiul lui Dumnezeu întrupat, nu este un simplu cor muzical, ci este comuniunea sfîntă a dreptei credințe, mai tare decît moartea. Astăzi, cine rămîne în dreapta credință strămoșească și nu se rătăcește pe drumuri noi și înșelătoare cîntă cu strămoșii în cor, este părtaș la tăria spirituală a strămoșilor mărturisitori ai lui Hristos în timpul prigoanelor păgîne sau în vremea năvălitorilor străini. Cei statornici în dreapta credință a strămoșilor noștri creștini sînt părtași la bucuria sfinților cuvioși, nevoitori în munți și văi, în sate și cetăți, sfințind pămîntul românesc cu pocăința și rugăciunile lor, coborînd cerul în inimi și înălțînd inimile în ceruri. Cine nu cinstește astăzi pe Maica Domnului, urmînd pilda Sfîntului Arhanghel Gavriil, care i s-a închinat ei cînd i-a vestit că va naște pe Iisus (Luca 1, 28) nu înțelege taina iubirii smerite a lui Dumnezeu și deci nu mai cîntă cu îngerii și cu strămoșii în cor colindul sfînt și bun. Cine nu cinstește pe sfinți și nu înalță rugăciuni către ei nu înțelege rostul venirii în lume a lui Hristos cel Sfînt și nici puterea Duhului Sfînt care a spus prin Psalmist : *„Minunat este Dumnezeu întru Sfinții Lui“* (Psalm 67, 36). Cine nu pomenește în rugăciuni pe părinții și strămoșii credincioși adormiți întru Domnul cu nădejdea învierii,

nu mai simte cum, tainic, colindul sfînt și bun al strămoșilor, prin puterea rugăciunii, unește cerul cu pămîntul, prezentul cu trecutul și le deschide viitorul împărăției lui Dumnezeu, căci *„Hristos, ieri și azi și în veci, este același“* (Evrei 13, 8).

Drept aceea vă îndemnăm astăzi, cu toată răspunderea și grija pentru mîntuirea dumneavoastră, **să păstrați credința părinților, moșilor și strămoșilor noștri, care ne-au transmis-o ca pe un odor sfînt de Crăciun, ca pe o făclie curată de Paște, nefalsificată și nemicșorată.** Nici banii și nici promisiunile deșarte, nici cîștigul de moment nici ranguri și nici fericiri trecătoare, nimic nu este mai de preț decît dreapta credință, credință ortodoxă și statornică a sfinților, care ne unește din veac în veac în Biserica strămoșească numită de marele nostru poet Mihai Eminescu **„Mama spirituală a poporului român“.** Să rămînem, așadar, neclintiți, noi și urmașii noștri, în Biserica Ortodoxă care a plămădit, cultivat, păstrat și transmis de la inimă la inimă, din veac în veac, colindul sfînt și bun, pentru ca azi, mîine și în Ziua de Apoi să-l putem cînta cu sfinții și strămoșii în cor!

Dacă dragostea față de Hristos și față de sfinții Săi se arată mai întîi prin păstrarea dreptei credințe transmisă din neam în neam, **dragostea față de semenii noștri de azi se arată prin bunătate, prin facerea de bine, prin milostenie, prin opera de caritate vie, prin cuvîntul și fapta bună a dragostei frățești.** Hristos vine tainic în inimile noastre prin credință și pocăință, prin rugăciune și cîntări, ca să schimbe peștera inimii noastre în sălaș primitor de lumină și căldură sfîntă, să aducă pace cerească în mijlocul tulburării. Dar Hristos vine tainic spre noi, în fața noastră, la ușa noastră, în drumul nostru, prin fiecare om în suferință care are nevoie de dragostea și ajutorul nostru frățesc, așa cum ne spune Evanghelia Sa (Matei 25, 31-46). Astăzi, cînd este atîta suferință în jurul nostru, oameni săraci și singuri, să nu uităm îndemnul **„colindului sfînt și bun“:** *„Și-ucum te las, fii sănătos / Și vesel de Crăciun, / Dar nu uita, cînd ești voios, / Române să fii bun“.*

Concret, aceasta înseamnă ca în fiecare parohie, cu dărnicie și fără întîrziere, **să fie adunate ajutoare pentru copiii orfani pentru bolnavi, bătrîni, văduve, săraci, pentru ca la darul iubiri, lui Dumnezeu față de noi să răspundem cu darul iubirii noastre față de Hristos cel smerit și sărac, bolnav și singur, tainic prezent în cei care așteaptă ajutorul nostru.**

Pentru păstrarea și promovarea dreptei credințe în sufletele tinerilor și ale credincioșilor, în general, și pentru ajutorarea celor bolnavi și suferinzi, Biserica noastră a înmulțit numărul școlilor de teologie, facultăți și seminarii teologice, școli teologice sanitare și a sporit activitățile filantropice sau de caritate.

Astfel, numai în Arhiepiscopia Iașilor avem șapte școli teologice, întrucît s-au înființat anul acesta patru noi instituții de acest fel: Seminarul Teologic liceal din Dorohoi, Seminarul Teologic liceal din Botoșani, Școala post-liceală de cîntăreți bisericești și învățători-Botoșani și Școala Teologică-sanitară din Piatra Neamț. De asemenea, la Facultatea de Teologie din Iași, s-a mai adăugat

o nouă specializare, Teologie-Patrimoniu cultural, care va pregăti restauratori de carte veche bisericească și icoane.

În plus, au început să se organizeze în eparhia noastră cantine și brutării pentru ajutorarea săracilor, cămine și infirmerii pentru bătrîni călugări și călugărițe. Pe de altă parte, s-au înființat noi mănăstiri și schituri și se construiesc noi biserici. Pentru toate aceste noi activități pastorale, social-culturale și filantropice ortodoxe românești este nevoie însă de sprijin spiritual, material și financiar.

În această privință, adresăm un apel fierbinte și părintesc către dumneavoastră, fiii și fiicele Bisericii noastre din județele Iași, Botoșani și Neamț să ne ajutați nemijlociți în lucrarea noastră bisericească, și anume să cumpărați lumînări, calendare și cărți care provin de la Biserica noastră, nu din altă parte, chiar dacă alții, străini de Biserică și de nevoile ei, vă oferă prețuri mai avantajoase.

Noi binecuvîntăm pe acei credincioși ai noștri care arată dărnicie și jertfelnicie pentru Biserica-mamă și pentru lucrarea ei, în aceste vremuri în care trebuie să folosim libertatea pentru a păstra dreapta credință strămoșească și pentru a întări omenia și frățietatea ortodoxă românească. Dacă în anii de grea încercare venită din partea comunismului ateu, poporul român a păstrat totuși credința în Dumnezeu, acum în mai multă libertate, dar și în fața multor ispite de dezbinare și confuzie, sîntem chemați să păstrăm dreapta credința împreună cu unitatea de cuget și simțire românească și creștinească prin iubirea față de semenii noștri care se află în nevoi. Sfinții ne spun că fiecare dintre noi este liber în măsura în care poate iubi pe Dumnezeu și pe aproapele său. Să rugăm pe Dumnezeu să ne dăruiască și mai mult libertatea inimii de a săvîrși binele.

Cu părintească dragoste, vă adresăm tuturor urarea:

Sărbători fericite! La mulți ani!

„*Harul Domnului nostru Iisus Hristos, dragostea lui Dumnezeu-Tatăl și împărtășirea Sfîntului Duh să fie cu voi cu toți!*“. (IICorinteni 13, 13).

Al vostru către Hristos-Domnul rugător și de tot binele doritor,

PASTORALĂ LA NAȘTEREA DOMNULUI — 1993

✝ *P I M E N*
ARHIEPISCOP AL SUCEVEI ȘI RĂDĂUȚILOR

„Dumnezeu pe pământ a venit și omul la cer s-a suit“.

Sărbătorim astăzi după datina și rînduiala creștină străbună nașterea după trup a Domnului nostru Iisus Hristos.

Astăzi Fiul lui Dumnezeu fiu al omului S-a făcut. Cel ce S-a născut din Tată fără mamă mai înainte de luceafăr, astăzi pe pământ, fără tată, prin lucrarea Sfîntului Duh a luat trup din Prea Curata Fecioara Maria. Venirea în lume a Fiului lui Dumnezeu, a refăcut legătura omului cu Dumnezeu, surpînd zidul despărțitor al păcatului dintre cer și pămînt. Astăzi Dumnezeu pe pămînt a venit și omul la cer s-a suit. Dezbrăcîndu-Se vremelnic de slava dumnezeirii sau altfel spus acoperindu-Și slava dumnezeirii, Fiul lui Dumnezeu S-a smerit pe Sine luînd trupul omului zidit de Dumnezeu după chipul Său, dar întinat de om prin păcat, făcîndu-Se asemenea oamenilor la înfățișare, dar fără de păcat, iar prin ascultare și smerenie a vindecat rănile pricinuite de neascultarea strămoșilor.

„Bogat fiind pentru noi a sărăcit, pentru ca noi cu sărăcia Lui să ne îmbogățim duhovnicește“ (II Corinteni 8, 9).

În legătură cu aceasta și Sfîntul Maxim Mărturisitorul spune: *Mîntuitorul s-a făcut păcat pentru mine, pentru că a luat de bună voie osîndirea firii mele, ca să osîndească păcatul în firea mea“.*

Omenirea era vrednică de judecata și pedeapsa lui Dumnezeu pentru păcatele ei, dar iubirea cea fără de margini a lui Dumnezeu a fost mai mare și mai puternică decît răutatea oamenilor.

Spun Sfinții Părinți că ceea ce omul a pierdut prin călcarea poruncii, a primit prin Hristos care l-a îndreptat pe om prin iubire și l-a făcut părtaș la legea harului.

În Iisus Hristos s-au unit cele de sus cu cele de jos și ne-am împăcat cu Dumnezeu. Nimeni nu a putut aduce această împăcare, nici Legea, nici proorocii, nici îngerii, decît Fiul lui Dumnezeu care a luat trup omenesc.

Astfel pentru cei ce trăiau *„în latura și umbra morții“* a *„răsărit lumina cunoștinței“*.

Nașterea lui Iisus Hristos ne-a adus dreptul de a privi spre *„lumea cea de sus“* deschizînd porțile împărăției și vieții veșnice.

„Dumnezeu s-a făcut om, spune Sfîntul Atanasie cel Mare, *pentru ca omul să poată deveni Dumnezeu prin har“.*

„Cuvîntul s-a făcut trup și s-a sălășluit între noi și am văzut slava Lui, slavă ca a Unuia Născut din Tatăl, plin de har și de adevăr“.

De aceea este mult grăitor și chipul în care Fiul lui Dumnezeu a părăsit slava cerului și S-a îmbrăcat în haina smereniei.

În noaptea sfîntă a Nașterii Domnului, păstorii care stăteau de strajă la turmele lor lîngă peștera sărăcăcioasă, văzînd o lumină deosebită, au fost cuprinși de frică. Îngerul însă le-a zis: *Nu vă temeți. Căci iată vă binevestesc vouă bucurie mare care va fi pentru tot poporul. Căci vi S-a născut Mîntuitor, care este Hristos Domnul*" (Luca 2, 10-11).

Închinarea păstorilor a fost însoțită și de închinarea și darurile învățaților magi care I-au adus aur ca unui împărat, tămîie ca unui Dumnezeu și smirnă ca unui fără de moarte.

Acum și Sfînta Fecioară Maria a văzut împlinită proorocia arhanghelului Gavriil: „*Nu te teme, Marie, căci ai aflat har la Dumnezeu. Și iată vei lua în pîntece și vei naște fiu și vei chema numele lui Iisus. Acesta va fi mare și Fiul Celui Preaînalt se va chema*" (Luca 1, 29-31), iar slavoslavia îngerească la nașterea dumnezeiescului ei Prunc a făcut-o ca să pătrundă și mai adînc de ce o vor „*ferici de acum toate neamurile*".

Minunea Nașterii Domnului se petrece tainic și azi, astfel că acum nu serbăm numai evenimentul istoric al venirii în lume a Mîntuitorului, ci serbăm însăși nașterea Lui în sufletele noastre. Nu vorbim despre Nașterea Domnului la timpul trecut ci prezent, de aceea bisericile și casele credincioșilor prin slujbe și minunatele noastre colinde iau înfățișarea Betleemului permanentizînd această bucurie :

„*Astăzi s-a născut Hristos*
Mesia chip luminos
Lăudați și cîntați
Și vă bucurați".

Fiul lui Dumnezeu este lumina lumii, lumina cea adevărată și El se întrupează „*ca să lumineze pe tot omul ce vine în lume*" (Ioan 1, 9), „*ca să dea celor care-L primesc și cred în numele Lui puterea ca să se facă fii ai lui Dumnezeu*" (Ioan 1, 22), „*luînd din plinătatea Lui har peste har*" (Ioan 1, 16).

Iisus Hristos a venit să tămăduiască toată boala și neputința în popor și să vestească „*anul plăcut Domnului*" (Luca 4, 19), adică vremea cînd Dumnezeu își revarsă mila, îndurarea și harurile Sale peste poporul care le primește cu bucurie.

El a venit pe pămînt cu trupul ca să ne dea iertare de păcate în Sfînta Taină a Spovedaniei și să ne unească pe noi în Sfînta Taina a Euharistiei prin împărtășirea cu dumnezeiescul Său Trup și Sînge.

Venind în lume și sălășluindu-Se în noi, El ne face hristofori, adică purtători de Hristos, iar prin aceea că Iisus Hristos este Fiul lui Dumnezeu, iar în noi Dumnezeu locuiește ca într-o casă, devenim teofori, adică purtători de Dumnezeu, astfel trupurile noastre devin temple ale Duhului Sfînt și prin aceasta devenim și pnevmatofori, adică purtători de Duh Sfînt.

Toată această stare sufletească a noastră este rodul întrupării Fiului lui Dumnezeu pe care Dumnezeu ne-o împărtășește în dar „*Căci în har sînteți mîntuiți, prin credință și aceasta nu este de la voi, este darul lui Dumnezeu*“ (Efeseni 2, 8).

Fiul lui Dumnezeu s-a întrupat la plinirea vremii cum scrie Sfîntul Apostol Pavel galatenilor: „*Iar cînd a venit plinirea vremii Dumnezeu a trimis pe Fiul Său născut din femeie, născut sub Lege pentru ca să dobîndim înfierea*“ (4, 5), *prin Domnul nostru Iisus Hristos noi ne-am făcut neam a lui Dumnezeu* (Fapte 17, 28), *părtași ai firii dumnezeiești* (II Petru 1, 4). Prin întruparea Sa luînd chipul nostru omenesc căzut Iisus Hristos îl ridică la starea cea dintîi a vredniciei sale, de curățenie și sfințenie.

Dacă la nașterea Sa, Iisus Hristos S-a arătat smerit, cu dragoste, la sfîrșitul veacurilor se va arăta cu slavă și dreptate.

Atunci El va veni din nou dar cu slavă, slavă pe care doar la Schimbarea la Față a descoperit-o ucenicilor „*pe cît li se putea*“, și atunci va judeca vii și morții răsplătind pe toți cei ce au înmulțit „*talantul*“ adus în lume de nașterea Sa.

Înfierea noastră de către Dumnezeu-Tatăl, adică starea noastră de fii ai lui Dumnezeu este darul cel mai mare care ni s-a dat prin întruparea Fiului lui Dumnezeu. „*Pentru că sîntem fii*, scrie Sfîntul Apostol Pavel Galatenilor, *trimis-a Dumnezeu în inimile noastre pe Duhul Fiului care strigă Părinte*“ (4, 6). Avînd deci în sufletele noastre darul înfierii sîntem fiii lui Dumnezeu. El ne luminează cugetele ca să pricepem care este „*lărgimea și lungimea și înălțimea și adîncirea dragostei și înțelepciunii lui Dumnezeu*“ (Efeseni 3, 18). El este cel ce ne îndeamnă și ne ajută să viețuim fără prihană și fără răutate. „*Vedeți, dar cîtă iubire ne-a dat nouă Tatăl ca să ne numim fii ai lui Dumnezeu; și sîntem*“, scrie Sfîntul Ioan Evanghelistul (1, 3, 1). Drept aceea „*Să umblăm, adică să trăim, ca fii ai luminii*, îndeamnă Sfîntul Apostol Pavel, *pentru că roada luminii e în orice bunătate, dreptate și adevăr, încercînd ce este bineplăcut Domnului. Să nu fiți părtași la faptele cele fără roadă ale întunericului, ci mai degrabă osîndiți-le pe față — cum este păcatul sodomiților odăugăm noi — Căci cele ce se fac în ascuns de ei, rușine este a le și găsi*“ (Efeseni 5, 8, 10-12). Ca fii ai lumini „*să lepădăm dar lucrurile întunericului și să ne îmbrăcăm cu armele luminii. Să umblăm cuviincios. ca ziua: nu în ospețe și în beții, nu în desfrînări și în fapte de rușine, nu în ceartă, în pizmă și ură. Ci îmbrăcați-vă în Domnul nostru Iisus Hristos și grija de trup să nu o prefaceți spre pofte*“ (Romani 13, 12-14).

Să nu uităm că „*înțelepciunea lui Dumnezeu cea de multe feluri pe care Dumnezeu ne-a descoperit-o odată cu întruparea Fiului Său, prin Biserică ni se face cunoscută*“ (Efeseni 3, 10). Din această înțelepciune, ca harismă a Duhului Sfînt a izvorît și cultura poporului nostru, operele de artă și cele literare, scrierile. Această cultură nu poate fi înțeleasă decît tot prin Biserică, în măsura în care cunoaștem, prin trăire, pe Hristos; cultura fiind izvorîtă din cult, are mesajul apropierii noastre de Dumnezeu, a sensibilizării sufletului nostru față de valorile spirituale, a pregătirii noastre sufletești pentru o mai bună și adevărată cunoaștere a acestor valori,

create de poporul nostru. Aceste valori de credință și patrimoniu național trebuie să le păstrăm și le îngrijim ca pe lumina ochilor noștri pentru că ele arată vechimea, permanența și vrednicia poporului nostru, frumusețea și adevărul credintei noastre. De aceea cine nu are pe Hristos în inima sa nu poate să înțeleagă și să prețuiască cultura noastră din contră poate să o distrugă prin atitudinea de indiferență sau pornire răutăcioasă ascunsă, să nu fie!

Ca fii ai Bisericii strămoșești vă adresez cu prilejul slăvitului praznic al Nașterii Domnului. îndemnul apostolesc „*Nu dați crezare oricărui duh, ci cercați duhurile dacă sînt de la Dumnezeu fiindcă mulți proroci mincinoși au ieșit în lume. În aceasta să cunoașteți duhul lui Dumnezeu: orice duh care mărturisește că Iisus Hristos venit în trup este de la Dumnezeu. Și orice duh care nu mărturisește pe Iisus Hristos, nu este de la Dumnezeu ci este duhul lui Antihrist...*“ (I Ioan 4, 1-3), cei ce se leapădă de sfintele icoane și Sfînta Cruce, de Sfintele Taine și preoție, tăgăduiesc, într-un fel, foarte ascuns, Taina întrupării Fiului lui Dumnezeu și roadele ei duhovnicești. „*Deci voi, iubiților,* — folosind cuvintele Sfîntului Apostol Petru, „*cunoscînd acestea de mai înainte, păziți-vă, ca nu cumva, lăsîndu-vă tîrîți de rătăcirea celor fără de lege,, să cădeți din întărirea voastră. Creșteți în har și în cunoașterea Domnului nostru și Mîntuitorul Iisus Hristos*“ (II, 3, 17-18).

Cu smerenie ridic acum glasul meu către cer. rugind pe „*Dumnezeul Păcii... să vă întărească în orice lucru bun, ca să faceți voia Lui și să lucreze El în voi ceea ce este plăcut în fața Lui, prin Iisus Hristos, Căruia fie mărirea în vecii vecilor. Amin.* (Efeseni 13, 20-21).

Împărtășindu-vă aceste învățături rog pe Bunul Dumnezeu să vă ajute să petreceți sfintele sărbători ale Nașterii Domnului, Anului Nou și Botezului în pace, sănătate și alese bucurii duhovnicești, iar Pruncul Iisus să sălășluiască în inimile și viața voastră.

Al vostru de tot binele doritor și către Hristos Domnul fierbinte rugător,

PASTORALĂ LA NAȘTEREA DOMNULUI — 1993

† *E F T I M I E*
EPISCOPUL ROMANULUI ȘI HUȘILOR

„Hristos se naște, măriți-L, Hristos din ceruri, întâmpinați-L, Hristos pe pământ, înălțați-vă".

Sunt aproape două mii de ani de când Mântuitorul lumii, Iisus Hristos a coborât pe pământ, în Betleemul nădejdilor sfinte și mai ales în sufletele oamenilor dornici de mântuire. Vestea venirii Mântuitorului în lume, a produs o adevărată schimbare în viața religioasă, morală și socială.

Sfinții Apostoli au avut misiunea de a vesti venirea în lume a Mântuitorului cu scopul eliberării din robia păcatului.

La strămoșii noștri Sfântul Apostol Andrei, cel numit și „cel întâi chemat" a semănat sămânța Evangheliei. Această sămânță a Evangheliei a crescut și s-a întins în întreaga Dacie, unde locuiau strămoșii noștri, care aveau credința, în viața veșnică și în nemurirea sufletului, ceea ce a făcut ca trecerea la creștinism să se facă pe nesimțite și cu foarte mare ușurință.

Nașterea Domnului nostru Iisus Hristos este mai întâi de toate sărbătoarea iubirii lui Dumnezeu pentru noi oamenii; taina unirii cerului cu pământul, minunea întrupării Fiului lui Dumnezeu pentru a-l înălța și îndumnezei pe om prin har.

Cu sapte sute de ani înainte de Hristos, proorocul Isaia a profețit despre nașterea Domnului din fecioară: *„Iată fecioara va lua în pântece și va naște fiu și vor chema numele lui Emanuel"* [1].

„Un prunc s-a născut nouă, un Fiu s-a dat nouă, a cărui stăpânire e pe umerii Lui și se cheamă numele Lui: Înger de mare sfat, Sfetnic minunat, Dumnezeu tare, biruitor, Domn al păcii, Părinte al veacului ce va să fie" [2]. În fiecare an readucem în ființa noastră momentul nașterii Domnului și ne îndemnăm să-L slăvim, să-L întâmpinăm și să ne înălțăm sufletele.

Sfântul Evanghelist Luca ne istorisește despre Taina întrupării Domnului, astfel: *„În zilele acelea a ieșit poruncă de la Cezarul August să se înscrie toată lumea... S-a suit atunci și Iosif din Galileea, din cetatea Nazaret, în Iudeea, în cetatea lui David, care se numește Betleem, ca să se înscrie cu Maria, logodnica sa, care era însărcinată „prin zămislirea de la Sfântul Duh". Dar pe când erau ei acolo, Mariei i s-au împlinit zilele să nască și a născut pe Fiul său, Cel Întîi-Născut, L-a înfășat și L-a culcat în iesle, pentru că ei n-au avut loc în casa de oaspeți. În ținutul acela erau însă niște păstori, care stând pe câmp străjuiau noaptea cu rândul împrejurul turmei lor. Iată a stătut înaintea lor îngerul Domnului... și le-a zis: Nu vă temeți! Căci iată vă vestesc bucurie mare... Că astăzi, în cetatea lui David vi s-a născut un Mântuitor, care este*

Hristos Domnul. Și acesta va fi semnul: veți găsi un Prunc înfășat și culcat în iesle. Atunci, deodată, s-a arătat împreună cu îngerul o mulțime de oaste cerească, lăudându-L pe Dumnezeu și zicând: Slavă întru cei de sus lui Dumnezeu și pe pământ pace, între oameni bunăvoire“ [3].

Vedeți câtă rânduială dumnezeiască! Când Tatăl a binevoit, Cuvântul trup S-a făcut și Fecioara a născut pe Dumnezeu-întrupat. Steaua vestește, îngerii se închină, păstorii se minunează și făptura se bucură!

Odată cu nașterea Domnului Hristos, se schimbă toate în lume, deoarece El a venit să ne arate calea fericirii, să ne învețe adevărul, să ne lumineze mintea ca să dobândim fericirea veșnică la sfârșitul vieții. El a zis despre Sine: „*Eu sunt Calea, Adevărul și Viața; Eu sunt Păstorul cel Bun, Care îmi pun viața pentru oile Mele; Eu sunt lumina lumii; Eu sunt Ușa, prin Mine de va intra cineva, se va mântui; Eu sunt Învățătorul vostru, să nu aveți alți învățători*“.

Prin întruparea Sa, Fiul lui Dumnezeu ne aduce iubirea Tatălui ceresc: „*Iubirea pe care ne-o comunică este iubirea Tatălui față de El, dar și a Lui față de Tatăl. Fiul, făcându-se Om, Tatăl Îl iubește tot așa de mult și ca Om, iar Fiul Îl iubește la rândul Său pe Tatăl, tot așa de mult și ca Om. Ca urmare, Tatăl iubește în Fiul întrupat pe oricare din noi și oricare din noi care se unește cu Fiul întrupat îl iubește pe Tatăl cu iubirea Fiului. Iar Fiul ne iubește și pe noi cu iubirea care L-a făcut să Se întrupeze: „Precum M-a iubit pe Mine Tatăl, așa v-am iubit și Eu pe voi: rămâneți întru iubirea Mea*“ [4].

Sfântul Ioan Gură de Aur spune că „*vorbele sunt căile care călăuzesc faptele*“. Drept urmare lăuntrul sufletului nostru trebuie împodobit cu cele bune, ca să rodească în afară cele bune, cele care duc la armonie și înțelegere. „*Conștiința creștinului este ochiul minții*“ [5], învață Sfântul Chiril al Ierusalimului. Dacă acest ochi „*va fi curat, tot trupul va fi curat*“, zice Domnul; „*iar de va fi rău, tot trupul tău va fi întunecat*“ [6].

Dacă principiile după care ne conducem în această viață sunt bune, atunci și roada lor va fi pacea și împăcarea cu Dumnezeu, cu semenii, cu noi înșine. Este dragostea cea adevărată care „*îndelung rabdă, este binevoitoare, nu pizmuiește, nu se laudă, nu se trufește, nu se poartă cu necuviință, nu caută ale sale, nu se aprinde de mânie, nu gândește răul, nu se bucură de nedreptate, ci se bucură de adevăr. Toate le suferă, toate le crede, toate le nădăjduiește, toate le rabdă. Dragostea nu cade niciodată*“ [7]. Este dumnezeiasca legătură

---

1. Isaia 7, 14.
2. Isaia 9, 5.
3. Luca 2, 1-14.
4. Ioan 15, 9.
5. Cateheza V.
6. Matei 6, 22.
7. I Corinteni 13, 4-8.

care face pe creștini să trăiască în pace și bunăvoire. În această dragoste și armonie s-au străduit să trăiască strămoșii noștri și de aceea au izbutit să asigure existența neamului nostru peste secole în pofida tuturor greutăților prin care au trecut.

La 1 decembrie al acestui an am sărbătorit *„ziua Națională a Românici“*, la împlinirea a 75 ani de la momentul Unirii tuturor românilor — prin întregirea hotarelor ca și prin întregirea Bisericii Ortodoxe Române. Sfântul Potir de lacrimi și de sânge umplut până acum ne-am rugat să nu mai fie în cumpănă, ci să fie binecuvântarea noastră cea mai scumpă.

Vrednicul și marele Episcop al Romanului — fiu al plaiurilor Neamțului — Melchisedec Ștefănescu, cu mai bine de o sută de ani în urmă mărturisea: *„Nu am o altă țară mai iubită decât ROMANIA“*. El nu a trăit ziua mare a Unirii, dar avea inima și mintea ațintită la cel ce a reușit pentru puțină vreme să se intituleze: *„Domnul Țării Românești și Ardealului și Moldovei“*, așa cum a semnat un document la 27 mai 1600, din Iași, pentru Mănăstirea Neamț.

Vremurile vitrege au sfârtecat hotarele unite de Mihai Viteazul și abia la 1859 s-a făcut *unirea cea mică* a Moldovei cu Muntenia și la 1 Decembrie 1918 — după imense jertfe omenești — s-a realizat *Unirea cea Mare* prin alăturarea cu Țara a Basarabiei, Bucovinei și Transilvania alcătuind *România*.

După 1944 ziua de 1 decembrie nu a mai putut fi sărbătorită și și a pierdut semnificația ei prin alte dureri cu dezlipirea nedorită a românilor, părților de peste Prut, ținutul Herței și al Bucovinei ca și alte părți. Speranța reîntregirii — ca și la 1 decembrie 1918 — este pentru toți românii de pretutindeni. De aceea sărbătoarea de 1 decembrie din anul acesta, ca zi de Sărbătoare Națională a României, să fie ziua legăturii românești, ziua pomenirii tuturor celor care s-au jertfit de-a lungul vremii pentru apărarea gliei strămoșești și a credinței celei adevărate la care s-a adăugat jertfa eroilor martiri căzuți pentru eliberarea și demnitatea țării în decembrie 1989.

Să fie — cu darul lui Dumnezeu — 1 Decembrie, ziua sărbătorii unității și legăturii frățești a românilor de pretutindeni, a înfăptuirii marilor năzuințe pentru un viitor prosper în toate domeniile de activitate ca și în cel al credinței noastre ținută și mărturisită cu sfințenie de strămoșii noștri.

Încă de la sărbătoarea Intrării în Biserică a Maicii Domnului, am auzit cântându-se catavasiile Nașterii Domnului: *„Hristos se naște slăviți-L, Hristos din ceruri întâmpinați-L, Hristos pe pământ, înălțați-vă; Cântați Domnului tot pământul“*. Ne-a oferit Dumnezeu bucuria ca să vedem pe copii cu steaua, vestind bucuria Nașterii Domnului pe la casele creștinilor, colindând cu melodiile lor dragi, iar clopotele bisericilor vestind prin dangătul lor marea sărbătoare a Întrupării Domnului.

Ne rugăm ca această sfântă sărbătoare să fie aducătoare de bucurie, de pace, de înnoire și de sfințenie. Inimile noastre să fie

îndreptate către cei săraci și singuri, spre cei bolnavi și necăjiți, spre cei orfani și văduve prin fapte de milostenie și prin facerea de bine.

Bunul Dumnezeu să potolească furtunile războaielor din lume, prin care se varsă atâta sânge nevinovat. Să contribuim și noi prin rugăciune și propovăduire la împăcarea oamenilor. Nici un efort nu va fi prea greu și nu fără a avea plata de la Judecătorul lumii — Iisus Hristos, Domnul.

Sărbătorile Nașterii Domnului, a Anului Nou 1994, a Botezului Domnului și celelalte sărbători, să le avem cu tot sporul duhovnicesc, ocoliți de necazuri și de primejdii și de toată lucrarea cea rea a văzuților și nevăzuților vrăjmași.

Vă îmbrățișăm și vă urăm LA MULȚI ANI!

Al vostru către Hristos Domnul rugător și de tot binele voitor,

CONDACUL CRĂCIUNULUI

În literatura poetică bizantină și-au lăsat, adînc și definitiv, amprentele două mari trăsături: originalitatea și creativitatea. Acestea își găsesc deslușirea în două categorii literare: poezia religioasă și poezia epică. Celei dintîi, cu perenitate biblică, i se acordă o atenție și, implicit, capătă o dezvoltare deosebită la începutul secolului al VI-lea prin Sfîntul Roman Melodul.

Lipsa de date biografice critice și suficiente asupra vieții și operei lui Roman a lăsat un gol simțit, multă vreme, în istoria imnografiei. Totuși, din puținele date pe care le cunoaștem, se cade, ca în cîteva cuvinte, să le înfățișăm cititorilor noștri.

Repus în circulație de către „părintele bizantinologiei", Karl Krumbacher, imnograful s-a născut în localitatea siriană Emesa. Anii în care s-a născut și a murit sînt incerți; la fel și perioada în care a trăit. Părerile specialiștilor sînt bipartite; o parte sînt pentru sfîrșitul secolului al V-lea și începutul celui următor, sub domnia lui Anastasios I (491—518), iar cealaltă parte înclină pentru perioada domniei lui Anastasios al II-lea.

Controversei i s-a pus capăt prin adoptarea, unanimă, a primei variante.

Un timp, Roman, a fost diacon la Biserica Învierii din Berit (Beirutul de astăzi); apoi îl găsim la Constantinopol hirotonit preot la biserica Maicii Domnului zisă din cartierul constantinopolitan Chir. Biserica Ortodoxă îl prăznuiește la 1 octombrie[1]. Sinaxarul din acea zi ne spune că a lăsat o operă întinsă: în jur de 1000 de imne, din care s-au păstrat aproximativ 80. Mare parte din acestea au fost editate de Paranikos, J. B. Pitra, Paul Maas și alții. Tematica adoptată e variată: sînt înfățișate praznicile împărătești, personaje biblice și sfinți. Despre imnele Sfîntului Roman regretatul profesor I. G. Coman ne spune că sînt „adevărate piese de teatru în care dialogul lasă să se desfășoare mersul faptelor adesea cu măiestrie și cu artă consumată"[2].

Dar Roman Melodul rămîne celebru prin Condacul Nașterii Domnului. Se cere să ne oprim puțin asupra etimologiei cuvîntului „condac". O parte din specialiști susțin că acest cuvînt provine de la substantivul grecesc κοῦτάκιοῦ care este un diminutiv de la κοστα ξ însemnînd „aruncare" sau „suliță de aruncat".

Așadar, prin analogie, profesorul Petre Vintilescu spune că

---

1. Vezi Sinaxarul din Mineiul de pe 1 octombrie; vezi și Pr. prof. I. G. Coman, *Patrologie*, manual pentru Institutele Teologice, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1956; Prof. dr. Vasile Mitrofanovici, *Liturgica Bisericii Dreptcredincioase Răsăritene*, prelegeri prelucrate, completate și editate de Prof. dr. Teodor Tarnavschi. Societatea Tipografică Bucovineană, Cernăuți, 1909; Louis Bréhier, *La civilisation byzantine*, Editura Albin Michel, Paris, 1970.

2. Pr. prof. I. G. Coman, *op. cit.*, p. 297.

„s-au numit condace prodele lansate sau aruncate de mintea poetului în fruntea poemului“ și — referindu-se la Pindar — spune că acesta își compara imnele sale cu săgețile [3].

O altă părere este aceea că acest cuvînt ar proveni de la adjectivul κοδτός,ή,όδ care înseamnă „mic“ deoarece în condac se descrie, pe scurt sărbătoarea.

În sfîrșit, o altă explicare ar fi aceea provenită de la substantivul ὁ κοδτος,οῦ care înseamnă „baston“, „prăjină“, „suliță“; această însemnare ar fi identică cu cea a substantivului τομός, în traducere înseamnînd „tom“, „volum“, „sul“ (de papirus sau de pergament). În vechime imnele se scriau pe suluri de piele sau de pergament înfășurate pe acel băț de la care și-au tras denumirea.

Gen poetic cultivat și gustat de societatea bizantină a secolului VI și îndeosebi în secolul IX și X, condacul se prezintă, structural, ca un poem alcătuit din 18 sau 24 de strofe fiecare cu cîte 20 30 de versuri, ba chiar mai multe. Prima strofă, numită irmos (εἱρμὸς), este pentru celelalte modelul după care acestea sînt alcătuite atît în ceea ce privește silabele cît și accentele. Fiecare strofă se închie cu cîte un refren (ἐφύμδιοδ) cîntat în cor de către toți ortdincioșii din biserică.

De reținut este faptul că în fruntea condacului, deci imediat înaintea irmosului, stă o strofă liberă (κουκούλιοδ) avînd comun cu restul imnului numai glasul (exceptînd melodia) și refrenul [4]. Ceea ce intîlnim astăzi după cîntarea a VI-a a canoanelor din mineiul din 25 decembrie (acest lucru este valabil și pentru celelalte minee) sub denumirea de „Condacul Fecioară astăzi“ nu este decît acta strofă liberă din fruntea condacului propriuzis.

Potrivit istoricului Marcu din Efes, Roman avu un vis în noaptea dinspre sărbătoarea Nașterii Domnului în care Maica Domnului i se arată și-i dădu un sul (τόμος) poruncindu-i să-l înghită. Supunîndu-se poruncii, după ce se trezi, se simți inspirat. La biserică se urcă în amvon și intonă „Fecioară astăzi“ [5]. Condacul îi aduse un succes nemaipomenit, imnele sale fiind admise în Biserică, iar „Fecioară astăzi“ avea marele privilegiu de a fi cîntat la masa împăratului la fiecare Crăciun [6].

Gîndul nostru este de a reda, în întregime acest imn. Dar, înainte de acest lucru, ne permitem să rezumăm, în cîteva cuvinte, conținutul imnului:

— prima strofă face punerea în scenă a personajelor: Pruncul Iisus, Fecioara Maria, păstorii, îngerii, magii iar cadrul natural în care se desfășoară acțiunea fiind peștera.

— poetul salută Betleemul în care s-a dezvoltat neamul lui Iesei.

---

3. Pr. prof. Petre Vintilescu, *Poezia imnografică din cărțiie de ritual și Cîntarea Bisericească*, Editura Pace, București, 1937, p. 82, nota 135.

4. Trebuie să menționăm că la grecii antici, prin „glas“ nu se înțelegea vocea omenească în sine ci o scară muzicală cu o anumită organizare interioară a sunetelor, presupunînd deci relații intervalici; o scară muzicală care, de asemenea, presupunea și anumite cadențe și formule melodice.

5. Pr. prof. Petre Vintilescu, *op. cit.*, p. 76-77.

6. Cardinal J. B. Pitra, *Hymnographie dt l'Eglise greque*, apud Pr. prof. Petre Vintilescu, *op. cit.*, p. 77, nota 127.

— dialogul e deschis de Fecioara Sfîntă care se adresează Cuvîntului întrupat, împăratului culcat, părăsit într-o peșteră străina.

— magii vin și povestesc minunile în legătură cu steaua și călătoria.

— Fecioara Maria cere Pruncului ca să îngăduie magilor să fie prezenți în „sărăcia" Sa.

— Pruncul vorbește și dă o poruncă; poarta se deschide, iar magii se minunează.

— Iosif este prezent ca martor și garant al minunilor.

— magii reîncep descriind Orientul păgîn.

— Fecioara Maria continuă vorbind de Ierusalimul „ucigător de proroci", despre Irod, sînt sfătuiți să se ferească de el;

— magii povestesc ce s-a petrecut între ei;

— ei prezintă darurile însoțite de rugăciuni pline de umilință;

— Fecioara mijlocește și cere har și mîntuire lumii în schimbul comorilor aduse de magi și închinării păstorilor;

Întrucît linia melodică a condacului este cunoscută, indiferent de variante, nu mai redăm și notația, astfel trecînd la redarea întregului imn[7].

Fecioara, astăzi
pe Cel mai presus de fire naște
și pămîntul peștera
Celui neapropiat aduce;
îngerii cu păstorii
doxologesc
iar magii cu steaua
călătoresc;
căci pentru noi S-a născut
Prunc tînăr
Dumnezeu Cel mai-nainte de veci.

1

Edenul, — Betleemul
l-a deschis; veniți să vedem!
desfătarea într-ascuns
am găsit; veniți să luăm
cele ale raiului
înlăuntrul peșterii;
acolo s-a arătat
rădăcină neudată
ce iertare odrăslește,
acolo s-a aflat
puț nesăpat
din care să bea, David
mai-nainte a dorit;

7. Vezi pentru acesta Anton Pann, Dimitrie Suceveanu, Ștefanache Popescu, *Noul Idiomelar*, cu completări de I. P. Pasărea, p. 101 sau *, *Cîntările Sfintei Liturghii și alte cîntări bisericești*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1929, p. 328-329.

acolo Fecioara
născînd prunc.
a potolit îndată setea
lui Adam și a lui David;
pentru aceea, în acest loc
să venim, unde S-a născut
Prunc tînăr,
Dumnezeu Cel mai-nainte de veci.

2

Tatăl mamei
de bună voie fiu (al ei) S-a făcut;
Mîntuitorul pruncilor
ca prunc în iesle a șezut.
Pe Acesta privindu-L,
zise cea care L-a născut:
„Spune-mi Fiule,
cum Te-ai zămislit în mine
sau în mine cum ai odrăslit?
Te văd, o, sufletul meu
și de groază mă cutremur
că alăptez
și n-am știut de nuntă;
pe Tine Te văd
în scutece înfășat
iar floarea fecioriei mele
o știu neprihănită;
căci Tu păzindu-o
bine ai voit să Te naști
Prunc tînăr,
Dumnezeu cel mai-nainte de veci.

3

Împărate prea înalt,
ce este Ție și nouă sărmanilor?
O, Făcătorule al cerului,
pentru c-ai venit la cei de pe pămînt?
Ți-a fost dragă peștera
sau de iesle-ai fost fermecat?
Iată loc nu este
pentru roaba Ta
în casă de popas;
nu zic loc,
dar nici peșteră,
căci și aceasta
a altora este.
Sarei, cînd
a născut prunc,
i s-a dat un lot mare de pămînt,
dar mie nici (măcar) un culcuș;
am avut parte cu această peșteră,
în care ai voit să sălășluiești Tu,
Prunc tînăr,
Dumnezeu Cel mai-nainte de veci“.

4

Astfel de cuvinte
în sine grăind
și pe al celor ascunse știutor rugînd
aude pe magii,
care pe Prunc căutau.
Și îndată către dînșii:
„Cine sunteți?“,
Fecioara a strigat;
iar ei către dînsa (au zis):
„Dar tu cine ești,
că un astfel (de Prunc),
ai născut?
Cine-i al tău părinte?
cine cea care te-a născut?
Că a unui Fiu fără tată
mamă și doică te-ai făcut?
A Cărui stea noi văzîndu-o,
am venit, că ni S-a arătat
Prunc tînăr,
Dumnezeu cel mai-nainte de veci.

5

Căci nouă, întocmai,
Balaam ne-a înfățișat
înțelesul cuvintelor
pe care le-a proorocit,
zicînd că
o stea va răsări,
O stea, care va stîrpi
toate proorocile
și prevestirile;
o stea, care va face să înceteze
alegoriile înțelepților,
vorbele
și enigmele lor;
O stea a stelei,
care, decît cea care s-a arătat,
este mult mai strălucitoare,
ca (fiind) a tuturor stelelor făcătoare,
despre care mai-nainte s-a scris:
din ea va răsări
Prunc tînăr,
Dumnezeu Cel mai-naite de veci“.

6

Îndată ce aceste cuvinte neobișnuite
Maria a auzit,
Celui din pîntecele ei născut
plecîndu-se, s-a închinat
și, plîngînd, a zis:

„mari sunt pentru mine, o, Fiule,
mari sînt toate,
cîte ai făcut
cu sărmana de mine;
căci iată, magii,
afară Te caută,
împărații
de la Răsărit
fața Ta
o caută
și se roagă s-o vadă
bogații poporului Tău;
căci poporul Tău sînt
cei cărora Te-ai făcut cunoscut
Prunc tînăr,
Dumnezeu Cel mai-nainte de veci.

7

Așadar, pentru că poporul Tău este
poruncește, Fiule,
sub acoperișul Tău
să intre, ca să vadă
sărăcia cea bogată
(și) lipsa de cinstire vrednică;
pe Tine, slavă
Te am și fală;
de aceea nu mă rușinez;
Tu, harul însuși ești
și podoaba
acestui adăpost și a mea
fă-le semn să intre;
de sărăcia mea
nimic nu-mi este grijă
căci pe Tine Te am comoară,
pe care împărații au venit s-o vadă;
împărații și magii,
care au aflat că S-a arătat
Prunc tînăr,
Dumnezeu cel mai înainte de veci.

8

Iisus Hristos
cu adevărat Dumnezeul nostru,
în chip nevăzut atinse
inima mamei Sale, zicînd:
„adu-i înlăuntru
pe cei pe care cu cuvîntul I-am adus;
căci cuvîntul Meu
a strălucit acestora
ce mă caută pe Mine;
stea, el este
numai la înfățișare,
dar el e o putere
pentru mintea înțelegătoare.

El (cuvîntul) cu magii a mers împreună
ca cel ce-Mi slujește Mie
și se află îndeplinindu-și încă
slujba lui
și cu razele (sale) arătînd
locul unde S-a născut
Prunc tînăr,
Dumnezeu cel mai înainte de veci

9

Deci primește acum, tu, Prea Curată,
pe cei ce M-au primit,
căci întru dînșii sînt
ca și în brațele tale.
De tine nu M-am depărtat
și cu aceia împreună am mers".
Iar ea deschide ușa
și primește ceata magilor,
(ea) deschide ușa
ce nu se deschide,
ușa, prin care Hristos,
singur, a trecut;
(ea) deschide ușa
cea care s-a deschis
fără ca nicidecum să vatăme
comoara curăției;
aceasta a deschis ușa,
din care s-a născut ușa:
Prunc tînăr,
Dumnezeu cel mai-nainte de veci.

10

Iar magii pe dată
în locaș au intrat
și pe Hristos văzînd
s-au cutremurat, că au zărit
pe mama Lui (și)
pe logodnicul ei
și cu frică au zis:
„acest Prunc nu este
de neam omenesc!
Și, o, Fecioară,
cum vedem acum
pe acest logodnic
în locașul tău?
Nu-i oare pricinită
nașterea ta?
Nu ți-a fost hulită,
șederea ta cu Iosif împreună?

Căci mulţime ai de cei ce te pizmuiesc,
care cercetează unde s-a născut
Prunc tînăr,
Dumnezeu cel mai-nainte de veci".

11

„Vă voi spune vouă",
grăi către magi Maria,
„pentru ce pe Iosif
în sălaşul meu îl ţin:
spre înfruntarea
tuturor clevetitorilor;
pentru că el va spune
tot ce a auzit
despre Fiul meu;
că în vis el a văzut
îngerul sfînt
spunîndu-i
de unde am zămislit;
vedenie de foc
l-a dumirit în vremea nopţii
pe el, cel cuprins de chin,
despre cele ce-l întristau;
pentru aceea Iosif e cu mine
ca să arate cum este
Prunc tînăr,
Dumnezeu cel mai-nainte de veci.

12

Lămurit el va povesti
tot ce a auzit;
pe faţă el va vesti
cîte însuşi a văzut
în cele cereşti
şi în cele pămînteşti:
cele despre păstori,
cum au cîntat împreună
cetele de foc şi cu pămîntenii;
despre voi magii
că v-a mers înainte
o stea strălucitoare
şi v-a călăuzit.
Pentru aceea, lăsînd
cele ce mai demult s-au spus,
povestiţi-ne
cele ce acum vouă vi s-au întîmplat:
de unde aţi venit
şi cum aţi ştiut că S-a arătat
Prunc tînăr,
Dumnezeu cel mai-nainte de veci".

13

După ce acestea către dînșii
strălucita (maică) a grăit,
aceste făclii ale Răsăritului
către ea (așa) au zis:
„vrei să afli de unde
noi aici am venit?
Din țara Caldeilor,
unde (oamenii) nu spun
„Dumnezeu Domnul dumnezeilor“;
din Babilon,
unde nu se știe
cine este făcătorul
lucrurilor, la care ne închinăm.
De acolo a venit
și ne-a luat
scînteia Fiului tău
de la focul persienesc;
lăsînd focul cel mistuitor,
vedem foc, ce-nroureză:
Prunc tînăr,
Dumnezeu cel mai-nainte de veci“.

14

Deșertăciunea deșertăciunilor
sînt toate;
dar la noi acestea nimeni
prin a sa cugetare n-a descoperit;
căci unii amăgesc, iar alții sînt și amăgiți.
mulțumire (se cuvine) Celui ce L-ai născut,
Pentru aceea, o, Fecioară,
prin care nu numai
de rătăcire am fost izbăviți
ci și de necazurile
din partea tuturor țărilor
prin care am trecut,
a noroadelor necunoscute,
a limbilor neștiute
cutreierînd pămîntul
și cercetîndu-l
cu lumina stelei,
întrebînd unde S-a născut
prunc tînăr,
Dumnezeu cel mai-nainte de veci,

15

Da chiar în timp ce
această lumină noi o aveam,
tot Ierusalimul
l-am colindat
împlinind întocmai
cele ale proorociei;

căci am auzit
că Dumnezeu cu amenințare a poruncit
să cercetăm această cetate;
și cu lumina (steaua)
am cutreierat
vrînd să găsim
dreptatea cea mare.
Dar de noi n-a fost aflată
căci a fost luat
chivotul ei cu cele ce de preț
într-însul avea;
cele vechi au trecut,
căci pe toate le-a înnoit
(un) Prunc tînăr,
Dumnezeu cel mai-nainte de veci".

16

„Da", zise Maria și
către credincioșii magi (așa) grăiește:
„tot Ierusalimul
l-ați colindat,
orașul acela
ucigător de prooroci?
Și cum l-ați străbătut
fără să fiți pedepsiți de el.
care pe toți pizmuiește?
De Irod, iarăși,
cel fără de lege,
care insuflă moarte
cum de ați scăpat?";
Iar ei către dînsa zic"
„O, Fecioară,
n-am scăpat de el,
ci l-am amăgit,
întrebînd pe toți pe cari i-am întîlnit,
unde S-a născut
prunc tînăr,
Dumnezeu cel mai-nainte de veci".

17

Cînd de toate acestea
Născătoarea a auzit,
către dînșii atunci a zis:
„ce v-a întrebat
Irod împăratul
și cu Fariseii?";
„Irod mai întîi
(și-) apoi, precum ai spus,
căpeteniile poporului
ne-au cercetat cu de-amănuntul
despre timpul stelei,
ce acum s-a arătat;

și cunoscînd
că n-au să afle,
n-au mai dorit să vadă
pe Cel de care căutau să știe,
că se cuvenea văzut să fie
de cei ce căutau
Prunc tînăr,
Dumnezeu cel mai-nainte de veci.

18

Nebuni ne-au socotit pe noi
ei cei fără de minte
și ne întrebau:
„de unde și cînd ați venit?
Cum ați călătorit
pe căi necunoscute?“;
Iar noi pe ei
i-am întrebat (un lucru),
pe care îl știau:
„voi, odinioară,
cum ați străbătut
deșertul cel mare,
prin care ați trecut?
Cel ce pe cei din Egipt
i-a călăuzit
același și acum pe cei din Caldeea
către Dînsul i-a condus;
atunci cu stîlp de foc,
acum cu steaua ce arată
Prunc tînăr,
Dumnezeu cel mai-nainte de veci.

19

Nouă, pretutindeni
călăuză ne-a fost steaua,
după cum în fruntea voastră Moise
purtînd al său toiag
v-a făcut să strălucească
lumina cunoștinței de Dumnezeu.
Pe voi, mana
v-a hrănit odinioară
și stînca v-a adăpat;
pe noi, nădejdea Acestuia
ne-a îndestulat;
de harul Lui
hrăniți,
nu avem de gînd,
în Persia
să ne întoarcem
pe drum neumblat,
dorind să vedem,
să ne închinăm și să slăvim
Prunc tînăr,
Dumnezeu cel mai-nainte de veci“.

20

De către magii cei neamăgiți
acestea s-au grăit,
iar de Preamărita (Fecioară)
toate se pecetluiau (în inima sa),
Pruncul înșirând
pe cele din amîndouă părțile,
ei făcîndu-i
după naștere
pîntecele nepătat,
(iar) lor arătîndu-le
după sosire
mintea și pașii
neobosiți;
căci dintre dînșii nimeni
oboseală n-a simțit
după cum la Daniil venind
Avacum n-a obosit;
căci Cel ce s-a arătat profeților
același și magilor S-a arătat
Prunc tînăr.
Dumnezeu cel mai-nainte de veci.

21

După toate aceste
ale lor povestiri,
magii daruri în mîini
au luat și s-au închinat
Darului darurilor,
mirului mirurilor;
Aur și smirnă,
apoi și tămîie
lui Hristos i-ai adus,
strigînd: „primește
dar întreit
ca imnul de trei ori sfînt
al Serafimilor;
să nu respingi
ca pe cele ale lui Cain,
ci primește pe acestea
ca pe jertfa lui Abel
prin cea care Te-a născut,
prin care pentru noi Te-ai născut
Prunc tînăr,
Dumnezeu cel mai-nainte de veci“.

22

Pe magi acum
văzînd Preacurata
daruri noi și strălucitoare
în mîini aducînd și îngenunchind,

steaua, ce se arătase, (văzînd)
și pe păstori cîntînd,
pe al tuturor acestora
Ziditor și Stăpîn
îl rugă zicînd:
„treime de daruri
primind o, Fiule,
trei cereri împlinește
celei ce Te-a născut:
pentru văzduhuri
Te rog
și pentru roadele pămîntului
și pentru cei ce locuiesc pe el;
împacă-te cu toate
prin mine, căci ai fost născut
Prunc tînăr,
Dumnezeu cel mai-nainte de veci.

23

Căci nu numai mama Ta sînt,
milostive Mîntuitorule!
Nu-n zadar eu alăptez
pe al laptelui dăruitor,
ci pentru toți
eu mă rog către Tine
făcutu-m-ai pe mine
a întregului meu neam (omenesc)
și gură, și mîndrie;
căci pe mine mă are
lumea Ta întreagă,
apărare tare
zid și sprijin;
spre mine privesc
cei izgoniți
din desfătarea Raiului,
căci îi conduc pe ei
să înțeleagă toate
prin mine cea care te-am născut
Prunc tînăr,
Dumnezeu cel mai-nainte de veci.

24

Mîntuiește lumea, Mîntuitorule,
căci pentru aceasta ai venit;
întărește pe toate ale Tale,
căci pentru aceasta ai strălucit
mie și magilor
și zidirii întregi;
căci iată, magii,
cărora le-ai arătat
lumina feței Tale,

îngenunchindu-ți înainte
îți aduc daruri
folositoare, frumoase
și foarte căutate;
Căci de ele am nevoie,
cînd în Egipt
am să merg
și să fug cu Tine, pentru Tine,
Călăuzitorul meu, Fiul meu,
Făcătorul și Izbăvitorul meu,
Prunc tînăr,
Dumnezeu cel mai-nainte de veci[8].

Așadar din acest imn al Sfîntului Roman Melodul, ca de altfel din toată opera imnografilor (și nu numai) desprindem importanța pe care literatura patristică, în general, iar poezia religioasă, în special, au avut-o în gîndirea teologică a creștinismului primelor veacuri. Aparent ele pot fi asemănate cu adevărate dogme, dar în realitate acestea nu sînt altceva decît reflexii ale problemelor ce frămîntau pe creștinii de atunci.

Dacă învățătura de credință ortodoxă a putut pătrunde, în chip nealterat, în marea masă a credincioșilor prin simțul văzului cu ajutorul icoanei, iată că Biserica s-a servit de celălalt simț, al auzului, punînd la îndemîna tuturor poezia și muzica religioasă.

Nu putem „trece" pe lîngă acești oameni, pe lîngă operele lor, decît memorînd un vers, o strofă, promițîndu-ne în intimitatea noastră că vom reveni, ori de cîte ori vom avea nevoie, la acest bogat izvor de hrană spirituală.

Diac. asist. Alexandrel BARNEA

---

8. Textul condacului este luat din Pr. prof. Petre Vintileseu, *op. cit.*, p. 290-306.

CREDINȚĂ ȘI CULTURĂ ÎN MOLDOVA

III. CULTURĂ CREȘTINĂ ȘI SIMȚIRE ROMÂNEASCĂ

TRINITAS

III. Credință și cultură în Moldova

POMELNICELE BISERICEȘTI. VALOARE DOCUMENTARĂ ȘI SEMNIFICAȚIE ISTORICĂ

Formă specifică de manifestare a memoriei istorice, practica pomenirii celor săvîrșiți din viață este cunoscută din vechime și profund îndătinată în Biserica Ortodoxă.

Încă din perioada de organizare a vieții de stat și bisericești au apărut acele pomelnice, numite ctitoricești, alcătuite, în cea mai mare parte, de slujitori ai bisericii, în care erau consemnați ctitori, donatori, binefăcători, susținători și slujitori ai locașurilor de rugăciune [1].

O altă categorie de pomelnice, folosită de timpuriu în viața religioasă a creștinilor, a fost a celor de familie, întocmite de credincioșii în viață și încredințate locașurilor de cult, în care erau inserate numele strămoșilor, moșilor, părinților, fraților și surorilor cu tot neamul lor.

Din nefericire, deși acest obicei s-a generalizat încă din secolul al XV-lea, împrejurări vitrege, care au dus la distrugerea, înstrăinarea sau deteriorarea unui mare număr de documente și manuscrise, de o deosebită importanță pentru reconstituirea istoriei noastre naționale, au determinat și dispariția multora din vechile pomelnice, așa, încît majoritatea celor păstrate datează din veacurile al XVIII-lea sau al XIX-lea [2].

Denumite și sinodice, protesisuri sau litiere [3], scrise pe pergament sau hîrtie și legate uneori în formă de carte, pe tăblii de metal sau lemn,

---

1. Pr. Scarlat Porcescu, *Pomelnicul triptic de la Mănăstirea Moldovița*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei", an XXXIX, 1963, nr. 7-8 (iulie-august), p. 530.

2. Cum s-a întîmplat, spre exemplu, cu pomelnicul Mitropoliei Moldovei, aflat, probabil, în arhiva dusă de mitropolitul Dosoftei în Polonia, păstrîndu-se doar o înnoire a lui din 1754 și publicată de Constantin Erbiceanu în *Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei și a Catedralei mitropolitane din Iași*, București, 1888, p. L-LIX. O soartă asemănătoare a avut, se pare, și cel al Mănăstirii Bisericani deoarece, după cum se știe, vechile documente ale acesteia au fost luate de Ștefan Tomșa și încredințate mitropolitului Ardealului. Ulterior, ele au dispărut, așa cum reiese dintr-o scrisoare a acestuia din 1627 (v. B. P. Hașdeu, „Arhiva Istorică a României", I, 1865, p. 92-93), așa că, pentru acest locaș bisericesc, deținem doar pomelnicul datat : «1630—1632» (v. N. Iorga, „Studii și documente", XVI, p. 234 și Elena Linția, *Pomelnicul de la Bisericani*, în „Romanoslavica", XIV, 1967, p. 411-454 + 6 pl.). Regretabilă este și dispariția vechiului pomelnic al Episcopiei Romanului, păstrîndu-se doar o formă refăcută din secolul al XVIII-lea (v. Melchisedek, Episcopul Romanului, *Cronica Romanului*, București, 1875, p. 203), în care, așa cum s-a afirmat (v. Pr. Scarlat Porcescu, *Episcopia Romanului*, Editată de Episcopia Romanului și Hușilor, 1984, p. 346), nu se mai respectă ordinea cronologică nici la domni nici la ierarhi. O situație identică o întîlnim și la una din cele mai vechi ctitorii din Moldova — Mănăstirea Putna — pentru care nu avem decît un pomelnic din 1756 (v. Pr. Prof. I. Zugrav, *Un pomelnic manuscris*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei", an XXVII, 1961, nr. 9-12 (septembrie-decembrie), p. 674), așa cum pentru ctitoria lui Alexandru Lăpușneanu de la Slatina ne-a parvenit doar o copie tîrzie, datată : «1777—1792» (v. Prof. Victor Brătulescu, *Pomelnicul triptic al lui Alexandru Lăpușneanu din mănăstirea Slatina*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei", an XXXV, 1959, nr. 3-4 (martie-aprilie), p. 179-187) și numărul exemplelor ar putea continua.

3. Pr. Prof. I. Zugrav, *op. cit.*, p. 674.

dispuse cîteodată în formă de diptic sau triptic, pe care se lipea pergamentul sau hîrtia, pomelnicele ctitoricești apar uneori și direct pe zidurile locașurilor de cult.

Prin vechimea lor, aceste piese se constituie în prețioase izvoare istorice, oferind informații dintre cele mai diverse pentru alcătuirea nu numai a unor studii de genealogie, dar și de monografii istorice referitoare la începuturile și evoluția atît de complexă a așezărilor umane și a locașurilor bisericești care acoperă întregul teritoriu locuit de români. Se impune a sublinia că valoarea documentară a pomelnicelor ctitoricești pentru reconstituirea unor aspecte din istoria poporului nostru este și mai relevantă datorită faptului că acestea conțin date dintre care o parte nu le mai întîlnim în alte izvoare istorice. Este și motivul, de altfel, pentru care aceste documente, conservate la Biblioteca Academiei România[4], în diferite depozite arhivistice sau în biserici și mănăstiri, au atras de timpuriu atenția cercetătorilor, restituindu-se, în felul acesta, patrimoniului cultural național, piese de o mare însemnătate, atît din punct de vedere artistic, cît și istoric.

O primă prezentare, cu scurte comentarii, a pomelnicelor publicate pînă în anul 1941 [5] o datorăm cunoscutului slavist și istoric Damian P. Bogdan, care a dat întîia ediție completă a celui mai vechi și mai important izvor de acest fel păstrat pînă azi, alcătuit la Mănăstirea Bistrița, începînd din anul 1407. Ulterior, au fost semnalate și puse în valoare alte asemenea piese, unele dintre ele amintite într-un studiu consacrat pomelnicului triptic al Mănăstirii Moldovița [6], la care trebuie adăugate, desigur, toate cele publicate după acea dată [7].

Așadar, interesul de netăgăduit pentru cunoașterea conținutului pomelnicelor ctitoricești derivă din însăși valoarea lor intrinsecă, dezvăluirea întregului volum de informații pe care-l conțin justificînd întru totul efortul de a le prelucra și edita.

Trebuie să precizăm însă că întreaga problematică pe care o implică analiza detaliată a acestor documente nu intră acum în sfera preocupărilor noastre. Ne propunem, în continuare, să ne referim doar la semnificația istorică a datelor oferite de acest gen de izvoare, toate considerațiile fiind circumscrise obiectivelor și limitelor impuse de structura contextului în care se încadrează.

* * *

Pentru istoria politică a Moldovei medievale o importanță aparte o au însemnările din pomelnice privitoare la domnii țării și familiile lor,

---

4. O parte din ele amintite de Damian P. Bogdan, *Pomelnicul mănăstirei Bistrița*, București, 1941, p. 22, n. 1 și de N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, Ed. Academiei, București, 1963, p. LXXII.

5. Damian P. Bogdan, *op. cit.*, p. 20-23 (mai ales notele).

6. Pr. Scarlat Porcescu, *op. cit.*, p. 530-531.

7. Astfel, în lucrarea *Inscripțiile medievale ale României. Orașul București*, vol. I, (1395—1800), Ed. Academiei, București, 1965, au fost inserate și textele unor pomelnice, majoritatea din secolul al XVIII-lea. Apoi, ar fi de semnalat două retipăriri ale celor deja apărute: pentru Mănăstirea Bisericani (de Elena Lința, în *rev. cit.)* și pentru Mănăstirea Sucevița (de Victor Brătulescu, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei", XLIV, 1968, nr. 3-4 (martie-aprilie), p. 185-204), dar, mai ales, publicarea pentru prima oară, a pomelnicelor mănăstirilor Solca (de Ion I. Solcanu, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol"-Iași, XI, 1974, p. 199-216) și Pionul (de Costin Merișca, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei", LIV, 1974, nr. 1-2, ianuarie-februarie, p. 144-161).

coloane sau capitole separate din cuprinsul acestora menționîndu-i, în primul rînd pe ctitori. Așa, de pildă, istoriografia română a beneficiat de una din cele mai prețioase informații referitoare la voievozii care au ocupat tronul țării Moldovei pînă la Alexandru cel Bun prin includerea, chiar și în formă lapidară, a numelui lor într-un astfel de document [8].

Uneori, asemenea mențiuni capătă valoare de unicat fie că indică nume de domni pe care nu-i mai înregistrează nici o altă categorie de izvoare istorice cunoscute pînă acum [9], fie că adaugă elemente noi pentru completarea arborilor genealogici ai familiilor domnitoare. În ultimul caz trebuie evidențiat faptul că datele pe care le înglobează pomelnicele privesc nu numai ascendenții și descendenții direcți ai respectivilor voievozi, dar și rudele apropiate sau colaterale, ceea ce a permis întocmirea unor temeinice studii genealogice [10]. Referințe de seamă, utilizate, de altfel, în mai toate lucrările de istorie politică a Moldovei medievale, vizează familiile domnitoare ale lui Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Vovilă, Tomșa, V. Lupu ș. a.

Primul apare cu întreaga familie în pomelnicul ctitoriei sale de la Bistrița, izvor care completează și emendează informația cronicii interne [11].

În ceea ce privește domnia lui Ștefan cel Mare, o mențiune specială merită însemnările, ce se constituie într-un adevărat repertoriu extrem de bogat, atît al rudeniilor acestuia de la Kiev și Moscova prin doamna Evdochia de Kiev și fiica sa Elena, căsătorită cu fiul marelui cneaz al Moscovei, Ivan al III-lea [12], cît și al celor de la Mangup și Trapezunt prin doamna Maria. Asemenea date dobîndesc o semnificație mai largă, ele contribuind la alcătuirea unui veritabil capitol de istorie uni-

---

8. Aici se impune observația, afirmată recent (v. Leon Șimanschi, *Istoriografia româno-slavă din Moldova. I. Lista domniilor din a doua jumătate a secolului XIV*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol"-Iași, XXI, 1984. p. 134) că întocmirea primelor liste de domnii a rezultat din îmbinarea știrilor transmise de vechile pomelnice cu cele de factură orală, preluarea unor atare înșiruiri de domni în analistica medievală a statului românesc est-carpatic, după izvoarele religioase menționate, fiind sugerată și de aserțiunea cronicarului Axinte Uricarul, care relatează următcarele: „Iară pentru Coste Mușatin Vodă, tatul lui Roman Vodă, măcar că la o parte de pomelnic a mănăstirii Bistriții l-am găsit scris..." (cf. Damian P. Bogdan, *op. cit.*, p. 6).

9. Este cazul lui Costea voievod inclus numai în pomelnicul Mănăstirii Bistrița, între domniile lui Latcu și Petru, mențiune care avea să provoace vii și îndelungi controverse în istoriografia noastră *(ibidem,* p. 25-27). Pentru ultimele discuții referitoare la această chestiune, vezi intervențiile mai noi ale lui Șerban Papacostea, *La începuturile statului moldovenesc. Considerații pe marginea unui izvor necunoscut,* în „Studii și materiale de istorie medie", VI, 1973, p. 59 ; idem, în *rev. cit.,* VII, 1974, p. 363 (la Addenda et Corrigenda) ; Leon Șimanschi, *Cele mai vechi sigilii domnești și boierești din Moldova (1387—1421),* în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol"-Iași, XVII, 1980, p. 151 ; Ștefan S. Gorovei, *Miscellanea,* în *rev. cit.,* XIX, 1982, p. 657-659 și C. Cihodaru, *Alexandru cel Bun,* Ed. Junimea, Iași, 1984 ,p. 43.

10. Așa, spre exemplu, semnalăm documentatul studiu al lui Ștefan S. Gorovei, *Contribuții la genealogia familiei domnitoare Tomșa,* în „Revista Arhivelor", an. XLVIII, vol. XXXIII, 1971, nr. 3, p. 375-390.

11. Prin intermediul căreia cunoaștem și poreclele soțiilor domnului moldovean. Ultimele păreri și literatura aferentă, la C. Cihodaru, *op. cit.,* p. 272-281.

12. Pentru care s-a și publicat un studiu special (v. Damian P. Bogdan, *Pomelnicul de la Bistrița și rudeniile de la Kiev și de la Moscova ale lui Ștefan cel Mare,* București, 1940).

versală, plasînd personalitatea marelui voievod moldovean într-o sferă pe cît de întinsă pe atît de complexă și sugestivă a relațiilor politico-diplomatice ale epocii.

Consemnări interesante din pomelnice adaugă o serie de precizări cu privire la membrii familiei domnitoare a Movileștilor [13], întregindu-se, în modul acesta, imaginea despre componența dinastiei moldovene care a dominat scena politică a țării la îngemănarea veacurilor al XVI-lea și al XVII-lea și care s-a remarcat, între altele, și prin ctitorirea unor lăcașuri de cult ce le păstrează memoria pînă în zilele noastre. Într-o situație similară ne apare și familia lui Ștefan Tomșa al II-lea, ctitorul Mănăstirii Solca, datele, destul de amănunțite, cuprinse în pomelnicul acestui lăcaș bisericesc avînd darul de a limpezi firul încrengăturilor genealogice ale domnitorului [14].

Nu mai puțin importante s-au dovedit a fi și informațiile care pun în evidență legăturile dinastice ale domnilor moldoveni cu cei care ocupau tronul Țării Românești, fapt remarcabil și semnificativ pentru reliefarea raporturilor și pe acest plan dintre cele două țări de-a lungul secolelor. Astfel, prezența numelor lui Radu voievod și a soției sale Maria în pomelnicul Mănăstirii Bistrița [15], încadrate în text după înșiruirea membrilor familiei lui Ștefan cel Mare, trădează legăturile de rudenie dintre cele două tronuri [16], așa cum pomenirea, în același izvor, a lui Vlad, fiul lui Vlad Călugărul, împreună cu mama, sora și alte rude, iar apoi a lui Mircea [17], fiul lui Mihnea cel Rău, probează aceleași relații între casele domnitoare ce guvernau de o parte și de alta a Milcovului.

Un alt grup de însemnări din pomelnicele bisericești transmit o mare cantitate de informații ce înlesnesc studierea unora din categoriile sociale ale societății medievale moldovene. Cele mai multe știri le avem cu privire la clasa dominantă a epocii — boierimea — în primul rînd la membrii familiilor care s-au distins în viața politică și culturală, în lupta de apărare a neatîrnării țării în fața agresiunii externe, dar, mai ales, a celor care pe măsura puterii lor economice și a generozității au contribuit la ctitorirea sau susținerea unora din locașurile de cult bisericesc.

---

13. Nu numai despre Ieremia și Gheorghe Movilă, arhiepiscop și mitropolit al Moldovei, ci și pentru familia celuilalt frate, Simion, domn în Țara Românească și Moldova, ce apare numai în pomelnicul cel mare al Mănăstirii Sucevița cu toți cei 10 copii ai săi (v. Victor Brătulescu, *Pomelnicul cel mare al mănăstirii Sucevița*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei", XLIV, 1968, nr. 3-4 (martie-aprilie), p. 188.

14. Discuția pe larg, cu precizări lămuritoare, la Ion I. Solcanu, *op. cit.*, p. 210-211.

15. Damian P. Bogdan, *Pomelnicul Mănăstirei Bistrița*, p. 86.

16. Stabilite încă din vremea lui Alexandru cel Bun, două din fiicele sale căsătorindu-se cu voievozi munteni: una cu Alexandru Aldea, cealaltă, Chiajna, cu Vlad Dracul (cf. C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 280), la care se adaugă faptul, așa cum s-a constatat (v. Nicolae Grigoraș, *Moldova lui Ștefan cel Mare*, Ed. Junimea, Iași, 1982, p. 26) că însăși mama marelui voievod Ștefan, Maria-Oltea, era de obîrșie muntеană, iar vărul său, Vlad Țepeș, se afla la curtea de la Suceava atunci cînd s-a produs asasinatul de la Reuseni al lui Bogdan al II-lea (v. Ieon Șimanschi, *O cumpănă a copilăriei lui Ștefan cel Mare: Reuseni, 15 octombrie 1451*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol"-Iași, XIX, 1982, p. 185).

17. Damian P. Bogdan, *op. cit.*, p. 87.

Fie că întregesc tabloul genealogic al familiilor boierești, fie că le precizează funcțiile sau dregătoriile în cadrul instituțiilor de stat, însemnările din textele unor asemenea izvoare documentare s-au dovedit deosebit de fertile în reconstituirea rolului acestei categorii sociale în viața politică și culturală a Moldovei în epoca medievală. În această direcție, cercetarea istorică a avut de profitat îndeajuns de aportul informațional al pomelnicelor ctitoricești, autenticitatea datelor incluse în textele acestora conferindu-le particularități de originalitate.

Aproape că nu există familie de mari boieri moldoveni, începînd cu cele din vremea lui Alexandru cel Bun și continuînd pînă în pragul veacului al XIX-lea, despre care să nu întîlnim mențiuni în astfel de piese documentare. Desigur, cele mai interesante date se referă la boierimea din secolul al XV-lea [18], multe din numele membrilor acestor familii nemaifiind atestate în alte izvoare, detașîndu-se, îndeosebi, lista boierilor care au căzut în războaiele cu turcii [19] și a muntenilor de la Chilia [20].

Se impune, în același timp, atenției și informațiile despre boierimea secolelor XVI—XVIII, completările ulterioare din textele pomelnicelor, înfățișate sub formă de suprascrieri sau adaosuri marginale, oferind un surplus de elemente, concretizate prin menționarea numelui de familie, a poreclelor, funcțiilor, locului de baștină, datelor de naștere și deces etc. Se remarcă, mai ales, membrii familiilor Movilă, Barnovschi, Stroici [21], Bașotă, Buhuș, Șoldan, Cehan, Prăjescu [22], Cantacuzino, Balș, Neculce [23] ș. a., care apar înscriși în coloanele sau paragrafele respectivelor piese documentare cu părinții, copiii și rudele lor, toate aceste însemnări facilitînd alcătuirea studiilor de genealogie istorică.

Compartimentați în capitole distincte ale „dreptcredincioșilor creștini morți“, a „oamenilor mireni“ etc. sau intercalați la întîmplare între numele ce aparțin altor categorii a celor pomeniți, boierii mici, oamenii de rînd (mazili, răzeși) negustorii, meșteșugarii ș. a. au contribuit, conform disponibilității lor materiale. la sprijinirea locașurilor de cult. însemnările care precizează și localitatea de origine a donatorilor sau binefăcătorilor relevă faptul că spre locașurile de rugăciune s-au îndreptat atît credincioși din așezări învecinate, cît și din zone mai îndepărtate. Așa, spre exemplu, unele mențiuni indică nume de credincioși din sate maramureșene și din nordul Transilvaniei, care „îndemnați de ideile și sentimentele lor ortodoxe s-au închinat la Moldovița și au adăugat cîte ceva pentru dezvoltarea și bunăpăstrarea acestei vetre călugărești“ [24]. Este locul să subliniem că acest crîmpei din multitudinea raporturilor,

18. *Ibidem*, p. 34-40.

19. *Ibidem*, p. 38.

20. *Ibidem*, p. 37. O nouă interpretare în legătură cu această mențiune, care comportă implicații mai largi în ansamblul raporturilor interstatale din acea vreme, la Leon Șimanschi, *Raporturile moldo-ungare între 1457 și 1467*, în vol. *Românii în istoria universală*, II, (sub tipar).

21. Victor Brătulescu, *Pomelnicul cel mare al Mănăstirii Sucevița*, în *rev. cit.*, p. 191.

22. Elena Linția, *Pomelnicul de la Bisericani*, în *rev. cit.*, p. 416-417.

23 Ion I. Solcanu, *Pomelnicul triptic al mănăstirii Solca*, în *rev. cit.*, p. 213 și I. Zugrav, *Biserica Sf. Ilie de lîngă Suceava*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei“, nr. XLV, 1969, nr. 10-12 (octombrie-decembrie), p. 651.

24. Pr. Scarlat Porcescu, *op. cit.*, p. 539. Se disting, mai ales, locuitorii din Vișeu, Moisei, Giulești, Năsăud, Bîrgău, Rodna și Sîngeorz.

dintotdeauna trainice și constante, moldo-transilvane luminează una din zonele cele mai intime ale existenței umane de o parte și de alta a Carpaților și dobîndește semnificație de simbol, constituind, totodată, o formă de exprimare solidară a trăirii și rezistenței românilor pe tărîm sufletesc și ideatic, a conștiinței apartenenței lor etnice la același popor, cu credințele și datinile sale.

Cu astfel de mențiuni pătrundem, de fapt, în sfera istoriei vieții religioase a românilor, domeniu în care pomelnicele ctitoricești transmit informații de cea mai mare însemnătate. Trebuie subliniat, mai întîi, faptul că aceste documente reprezintă sursa de bază pentru întocmirea unor liste, cît mai reale și complete, într-o ierarhie pe care însăși împărțirea pe capitole din cuprinsul lor o sugerează [25], a persoanelor care au deținut un anumit rang în viața ecleziastică a țării. Este de observat, în acest sens, că încă marele nostru istoric Nicolae Iorga [26], iar mai recent Preot prof. dr. Mircea Păcurariu [27] au fructificat cu maxim folos datele extrase din aceste izvoare despre slujitorii din clerul superior al Moldovei. Așadar, menționarea numelui mitropoliților, arhiepiscopilor și episcopilor care au păstorit în eparhiile moldovene contribuie la cunoașterea acestor fețe ierarhicești, fixînd locul personalității fiecăreia în evoluția și dezvoltarea instituției bisericești din cadrul statului, în evul mediu.

Știri destul de importante se desprind din pomelnicele bisericești și cu privire la ambianța culturală a țării din diferite perioade, marcînd, uneori, etape de maximă înflorire a culturii religioase, așa cum o probează, de pildă pomenirea lui Gavriil scriitorul (cf. Damian P. Bogdan, *Pomelnicul mănăstirii Bistrița*, p. 88), remarcabilă personalitate din prima jumătate a secolului al XV-lea, care s-a distins prin activitatea desfășurată pe tărîm cărturăresc. Secolul al XVII-lea a cunoscut un impuls deosebit și în acest domeniu, pe lîngă zidirea de noi lăcașuri de cult și a refacerilor sau adaosurilor la cele mai vechi creîndu-se o atmosferă de puternică efervescență culturală, asupra căreia și-a pus amprenta activitatea prodigioasă a mitropoliților Varlaam, Anastasie Crimca, Dosoftei și a unor episcopi ca Efrem de la Rădăuți ș. a. [28].

Valoroase sînt și însemnările referitoare la dezvoltarea vieții bisericești din Moldova și a înseși locașurilor de rugăciune ce pomenesc pe ieromonahii, egumenii, preoții și pe alți donatori creștini, care, într-un fel sau altul, și-au legat numele de respectivele centre religioase, așa cum înscrierea, cîteodată, a donațiilor și binefacerilor pe care aceștia le-au săvîrșit [29] reușesc să contureze imaginea despre trebuințele și greutățile acelor mănăstiri, biserici, schituri și sihăstrii moldovene în

---

25. Chiar dacă și în acest caz, ca, de altfel, și în celelalte capitole sau paragrafe din cuprinsul pomelnicelor nu s-a respectat totdeauna o strictă ordine cronologică, producîndu-se mutații de nume de la o categorie la alta.

26. *Istoria bisericii românești și a vieței religioase a românilor*, ed. a II-a, II, București, 1929, p. 325.

27. *Istoria bisericii ortodoxe române*, vol. III, București, 1981, p. 523 și urm.

28. Pr. Scarlat Porcescu, *op. cit.*, p. 543.

29. Sînt consemnate, între altele, facerea de iconostase, clopote, clopotnițe, acoperămîntul bisericii și împrejmuiri etc. (cf. Pr. Prof. I. Zugrav, *Un pomelnic manuscris* în *rev. cit.*, XXVII, 1961, nr. 9-12, septembrie-decembrie, p. 674-682).

unele perioade ale existenței lor [30]. Totodată, specificarea pentru unii monahi ai mănăstirii de la care și-au luat metania îngăduie precizări, atît în biografia și urmărirea evoluției unor personalități care au parcurs mai multe trepte în ierarhia bisericească, cît și pentru istoria propriu-zisă a locașului respectiv.

Reținem, de asemenea, faptul că includerea în pomelnicele din Moldova a numelui unora din prelații transilvani sau munteni [31] se înscrie în aceeași idee — subliniată anterior — a unității permanente de viață spirituală a tuturor românilor de pe ambele versante ale Carpaților și de o parte și de alta a Milcovului.

Într-o viziune mai cuprinzătoare s-a reliefat aportul, cîteodată cu totul excepțional, al domnilor și al unor boieri români la întărirea și dezvoltarea religioasă în zone situate în afara fruntariilor țării, mai ales în Orientul ortodox [32]. Această operă, pe care românii au înfăptuit-o secole de-a rîndul, începînd cu mănăstirile sîrbe și bulgare, continuînd cu cele de la Athos și mergînd pînă în toate centrele ortodoxiei intrate în stăpînirea Semilunei, se reflectă și în trecerea binefăcătorilor în pomelnicele locașurilor pe care le-au ctitorit și înzestrat. De altfel, pomenirea donatorilor este stipulată în mod expres în însăși formularul actelor de danie. Grăitor în acest sens este documentul din 10 mai 1466 [33] prin care Ștefan cel Mare dăruiește mănăstirii Zograf de la muntele Athos un obroc anual de o sută de ducați unguresti, precizînd ca „...înainte de toate să scrie pe domnia mea la sfînta proscomidie, după datina sfinților părinți și după așezămîntul sfintei biserici, și să scrie și pe doamna mea lîngă domnia mea și pe copiii noștri dăruiți de Dumnezeu, Alexandru și Elena, și să stea în sfîntul pomelnic cum este scris...“ [34]. E doar un exemplu din numeroasele acte de binefacere pe care românii le-au săvîrșit pentru locașurile religioase din Răsăritul ortodox, mărinimia lor revărsîndu-se cu generozitate peste tot, multe din pomelnicele care s-au mai păstrat menționîndu-i printre ctitori și pentru alte ajutoare pe domnii și boierii din Moldova.

Desigur, o estimare de ansamblu a valorii pomelnicelor bisericești nu poate omite importanța lor și pentru istoria culturii laice românești,

---

30. *Ibidem*, 676.

31. Damian P. Bogdan, *op. cit.*, p. 33. Este vorba, între alții, de Anastasie, episcopul de Vad din vremea lui Petru Rareș și de Anania, mitropolitul Țării Românești, rudă a lui Neagoe Basarab.

32. Prin numeroasele donații în bani, moșii, obiecte de valoare etc. ei au ajuns, la un moment dat, să exercite rolul de adevărați patroni chiar și asupra patriarhiei de Constantinopol, cum a fost cazul voievodului V. Lupu. Pentru toate înfăptuirile acestora în direcția amintită, v. contribuțiile fundamentale ale lui N. Iorga, *Vasile Lupu ca urmaș al împăraților de Răsărit în tutelarea Patriarhiei de Constantinopole și a Bisericii Ortodoxe*, în „Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice“, s. II, t. XXXVI (1913—1914), p. 207 și urm.; *idem*, *Muntele Athos în legătură cu Țările Române*, în *loc. cit.*, p. 447-517; idem, *Fundațiuni religioase ale domnilor români în Orient*, în *loc cit.*, p. 863-880; idem, *Fundațiunile domnilor români în Epir*, în *loc. cit.*, p. 881-906 + apendice; M. Berza, *Urme românești în Răsăritul ortodox*, București, 1935 (care dă după reproducere fotografică și dipticele în care sînt pomeniți domnii români ca donatori) și Preot Dr. Teodor Bodogae, *Ajutoarele românești la mănăstirile din Sfîntul Munte Athos*, Sibiu, 1940.

33. Deși primul act de acest fel, ne parvine de la Ștefan al II-lea, din 26 mai 1442, document însă care ni s-a transmis cu un text deteriorat (v. *Documenta Romaniae Historica*, A. Moldova, I, p. 311-312, nr. 221).

34. *Ibidem*, II, p. 193, nr. 135.

în special pentru evoluția limbii române, aceste izvoare reprezentînd prin numărul mare al elementelor de onomastică și toponimie pe care conțin, redate uneori în formă dialectală, prețioase surse de informare filologică. Numele proprii, cuvintele și propozițiile incluse în textul slavon sau elementele morfologice românești constituie dovada pătrunderii masive și constante a limbii române în cultura medievală moldovenească, treptat, ea căpătînd un caracter dominant [35].

Instituție de bază a statului în evul mediu, Biserica a exercitat și în Țările Române o influență hotărîtoare pe plan cultural și spiritual-ideologic. Tocmai de aceea voievozi, boieri, arhierei și oameni de rînd au sprijinit în permanență locașurile de cult, daniile sub formă de bani, sate, moșii, cărți, odoare bisericești ș.a. constituind mărturia evidentă a acestor fapte creștinești.

Izvorîte, deci, din necesități de cult, de cinstire a memoriei celor care au ctitorit, dăruit și sprijinit centrele religioase, pomelnicele au dobîndit peste timp valoarea de document. De aceea, prin coroborarea datelor oferite de acestea cu cele din alte izvoare cercetarea istorică va reuși să elucideze multe aspecte din istoria social-politică și culturală a românilor rămase încă ascunse în conul de umbră al veacurilor trecute.

D. AGACHE

35. Observații pertinente pe această temă, la Elena Lința, *op. cit.*; Pr. Scarlat Porcescu, *op. cit.* și Costin Merișca, *op. cit.*

INCEPUTURILE ARTEI TIPOGRAFICE ÎN MOLDOVA

Intrînd în cel de-al șaptelea veac de existență, aniversarea unei instituții cu o bogată viață duhovnicească și cu alese realizări în toate domeniile sale de manifestare devine un eveniment important nu numai pentru regiunea în care s-a născut și și-a desfășurat activitatea, ci și pentru întreaga țară. Este o prăznuire a venerabilei Mitropolii a Moldovei și Sucevei, născută în vremuri de consolidare a statului moldovean sub Petru I. Mușat.

Procesul de naștere și de dezvoltare a acestei istorice așezări de credință și de faptă, un gînd cucernic, de patriotism înălțător, de excepțională inițiative, cum a fost cea a ținerii unui Sinod ortodox la Iași, sub voievodul Vasile Lupu și sub toiagul de păstor al marelui Mitropolit Varlaam, au rămas înscrise cu litere de aur în cartea neamului nostru. Nu trebuie să uităm că voievozii înălțau minunatele ctitorii, culmi ale artei neobizantice, în nordul Moldovei, sprijineau copiiștii și miniaturiștii, apoi tipografiile episcopale, mănăstirești și mitropolitane de la Rădăuți, de la Mănăstirea Neamț, precum și cele care s-au înființat la Iași, după mutarea Mitropoliei de la Suceava.

Dorind să dea acestei prăznuiri un semn statornic de neuitare, P. F. Patriarh Teoctist, a inițiat publicarea acestui volum comemorativ pe măsura evenimentului sărbătorit, însă împrejurările din deceniul al nouălea, mai puțin favorabile apariției cărților bisericești, au făcut ca lucrarea să fie împlinită abia în anul 1993, cu binecuvintarea I. P. S. Mitropolit Daniel al Moldovei și Bucovinei.

Iubind istoricele evenimente ale Mitropoliei moldovene, păstorii și credincioșii, precum și instituțiile sale culturale și literare, m-am simțit onorat de a-mi aduce și eu contribuția cu prilejul acestei aniversări. Ca un prinos de omagiu și de recunoștință pentru înaintașii noștri, mă voi ocupa cu începuturile artei tipografice în Moldova.

★

Cît nu s-au cunoscut literele și teascurile tipografice, la Rădăuți, la Suceava, la Neamț, la Bistrița și Putna au ostenit copiștii. Manuscrise minunate erau copiate de călugări și de vlădici. Așa, episcopul Teodosie Barbovschi a îndreptat *Triodul* și *Pravila* slavonă, scrisă de Prohor, călugăr de la Mănăstirea Sucevița; episcopul Efrem a transcris pe pergament o *Psaltire;* Antonie a corectat traducerea din limba slavonă în cea românească a unui uric de la Alexandru cel Bun; episcopul Ioanichie a comandat la „popa Ignatie din Coțman“ un *Minei* pentru luna lui noiembrie, iar de la același Ignatie episcopul Teodosie a cerut să i se copieze cartea *Nagramm* care cuprinde slujba Sfintelor Paști etc.[1] Toate acestea se întîmplau la Rădăuți, după unii de pe vremea lui Ale-

1. D. Dan, *Cronica Episcopiei de Rădăuți*, Viena, 1912, p. 132 sq.

xandru cel Bun, de cînd se amintește un uric, după alții de pe vremea lui Bogdan cel Bătrîn. Oricum ar sta lucrurile, nu problema aceasta ne interesează aici, rămînînd cu încetul să se precizeze lucrurile [2].

În Moldova, literele tipografice sînt purtate în desagi de la Chiev, de la Mosc sau de la Brașov. Mitropolitul Varlaam, spre a-și publica vestita sa *Cazanie*, îl îndeamnă pe voievodul Vasile Lupu să ceară o tipografie de la Mitropolitul Chievului Petru Movilă. Într-adevăr, la cererea voievodului, Mitropolitul Petru Movilă trimite „tiparul cu toate meșteșugurile cîte trebuiesc", împreună cu directorul tipografiei din Chiev, Sofronie Pociatschi, și meșterul gravor Ilia. După cum observăm, invenția lui Gutenberg implica „toate meșteșugurile" stăpînirii cuvîntului și imprimării lui artistice, precum și alte arte, ca gravura, legătura în argint și în aur a cărților, cerînd oameni pricepuți. De sub teascurile acestei tipografii întemeiate în Iași văd lumina zilei, în 1643, *Cazania* lui Varlaam, iar în 1646 *Pravila* lui Vasile Lupu [3].

Vremuri vitrege au risipit însă această tipografie, așa încît alt Mitropolit cărturar, Dosoftei, nu mai avea unde să-și tipărească *Psaltirea*, trebuind să apeleze la tipografii din Uniev în Podolia. Ca să-și înjghebeze o tipografie, Mitropolitul Dosoftei se va adresa de această dată Patriarhului Ioachim al Moscovei, prin spătarul Nicolae Milescu, care se afla în slujba țarului : „Te rog pe cinstit dumneata să te rogi în numele meu preaosfințitului nostru părinte, patriarhul din Moscova și toată Rusia ca să mă miluiască pe mine cu un teasc de tipografie și cîteva slove, cu care se tipăresc cărți și forme din care se varsă slovele" [4]. Era, după cum se înțelege, vorba nu numai de litere făcute din lemn de stejar, ci și de forme pentru toate literele slavone „din care se varsă slovele" [5].

Patriarhul Ioachim al Moscovei și al întregii Rusii, l-a „miluit" pe Mitropolitul Dosoftei cu teascul cerut, răspunzîndu-i, la 16 decembrie 1679, printre altele, așa : „...Cunoscînd noi un păstor așa de înțelept, bucuros am trimis prin solul nostru Ioan Bilevici lucrurile tipografice de lipsă, care aparțin la tipăritul cărților și pe care le-ați cerut în scrisoarea voastră către noi..." [6]. Mitropolitul Dosoftei scoate de sub teascul acestei tipografii primite: *Viața și petrecerea Sfinților*, în patru volume, între anii 1682 și 1686 și *Paremiile de peste an*, tipărite în 1683. Versurile din *Paremiar* ale Mitropolitului poet ne arată și astăzi dragostea și recunoștința sa pentru Rusia, al cărui ajutor frățesc se făcea din ce în ce mai vădit :

„...Că și de la Moscova luciaște lucoare
Întinzînd lungi raze și bun nume supt soare.
Ioachim sfîntul a sfînta cetate
Aceia împărătească de creștinătate
La dînsul pentru milă cine năzuiește
Cu ovilit suflet bine-l dăruiește.

---

2. Petru Rezuș, *Contribuții la istoria orașului Rădăuți*, București, 1975, p. 30-42.

3. Cf. G. Strempel, *Tiparnițe rusești în Țările Române*, în Luceafărul, An. I, Nr. 7, București, 15 octombrie, 1958, p. 12.

4. *Ibidem.*

5. *Ibidem.*

6. *Ibidem.*

C-am năzuit și noi la sfînta lui față,
Primitu-ne-au bine ruga în dulceață:
Din patriarșie datu-nea-u tipare
Sufletească treabă și bine ne pare"[7].

Nu mai puțin valoroase sunt și cele dintîi însăilări în proză de micro-biografii ale Sfinților din sinaxar, care încă nu s-au bucurat de o valorificare deplină, deși talentul literar al Mitropolitului este evident nu numai în versuri, ci și în proză.

Nici tipografia primită din Moscova nu și-a putut împlini în întregime rolul său culturalizator, căci vremurile tulburi îl duc pe Mitropolitul Dosoftei, în refugiu, tocmai în Polonia, la Zolkiev, cu oștile lui Ioan Sobieski. Odată cu dînsul, Mitropolitul a salvat din mîinile cotropitorilor turci, odoarele Mitropoliei, între care mitra de aur a lui Varlaam, sfintele Moaște ale lui Ioan cel Nou de la Suceava, Sfîntul Proiector al Moldovei, și — poate că — tipografia. În orice caz, ea s-a risipit, ca și tipografia Mitropolitului Varlaam.

După cum se poate constata, începuturile tipografice în Moldova sunt legate mai întîi de Mitropolitul Movilă, de Mitropolitul Varlaam și de Mitropolitul Dosoftei. Tipografiile ne-au fost dăruite și și-au îndeplinit rolul lor cultural și bisericesc după împrejurări, fiind oamenii, după vorba cronicarului, sub timpuri. Doi mari mitropoliți încercaseră, în vremuri nestatornice, de grabă și de fugă, să dea avîntul necesar culturii specifice a timpului, dar încercările lor s-au lovit de vrăjmășia războaielor, de schimbarea domnilor și de împrejurări potrivnice. Sunt nimicite două încercări de stabilitate tipografică în Moldova, precum și atîtea capodopere ale trecutului ce s-ar fi putut tipări.

Tîrziu de tot, după o nouă așezare a apelor în Moldova noastră, „aflată în calea tuturor răutăților", după vorbele cronicarului, un alt vlădică moldovean, mare cărturar, și tot cu numele Varlaam, se va osteni, de astă dată tocmai la Rădăuți, să întemeieze o tipografie și să tipărească iarăși cărți de limbă și de ritual. Ochii săi se vor îndrepta, de astă dată, spre Brașov, unde înfloreau literele Husiților. De aici va încerca episcopul Varlaam de la Rădăuți, prin anul 1743, să cumpere litere și să aducă tipografi, ceea ce și reușește. A treia tipografie moldovenească va fi deci brașoveană; ea va trece mai tîrziu, sub Mitropolitul Iacob Putneanul, la Iași.

La Rădăuți, se înființează deci o tiparniță de către vlădica Varlaam în anul 1744. Anul acesta însă nu pare a fi decît anul unei reînființări, deoarece tipografia exista de mai înainte, așa cum reiese de pe coperta *Ceaslovului* din Rădăuți, deși nu cunoaștem tipăriturile anterioare: „Întru slava sfintei deoființei, de viață făcătoarei și nedespărțitei Troițe: Tatălui și Fiului și Duhului Sfînt. Tipăritus-a acest Ceaslov după orînduiala celui grecesc, acum întîi în zilele prealuminatului și prea înălțatului domn Ion Nicolae Mavrocordatu voevoda cu blagoslovenia Moldova, cu osîrduința răposatului Kir Varlaam, episcop Rădăuțului, întru a sa din nou făcută tipografie din Rădăuți, în anii de la zidirea lumii 7254, iară de la Hs. 1745".

Atributul de „nouă" se află și pe coperta *Catavasierului* din 1744: „Catavasieriu tălmăcit pre limba rumînească cu multe trebuincioase cîn-

7. ***Ibidem.***

tări, acum tipărit în tipografia cea nouă a sfintei episcopii a Rădăuțului, la anul dintîi al înălțatului de Dumnezeu domn a toată țara Moldovei Io Ioan Nicolae voevod, cu blagoslovenia preaosfințitului mitropolit al Moldovlahiei Chiriu Chir Nechifor, iar cu toată cheltuiala a iubitorului de Dumnezeu episcopii Rădăuțului Chir Varlaam, la anul de la zidirea lumii 7252".

Probabil deci că exista de mai înainte o tipografie mai veche în Rădăuți, pe care o restaurează fie Constantin Mavrocordat vodă, cum susține istoricul Nicolae Iorga[8], fie vlădica Varlaam, ceea ce este mult mai sigur. Vlădica Varlaam își organizează la Rădăuți o tipografie model pe acele vremuri. El cheamă aici pe ierodiaconul Iosif de la Mănăstirea Neamțului și pe alți tipografi din Ardeal, ca pe Grigore Stan Brașoveanul, de la București, pe „tipograful Barbul, ostenitoriu la tipărirea Catavasierului", iar de la Iași pe „Sandul sin Irimia ot Iași", care, ajutați de „Necula Zețariu și Ion Buliandră și Iarăși Ion Drugarii și Lupul Murăș Zețariu și Simeon Pilcarii i Ștefan poslușnic"[9], au început a tipări cărți.

În scurt timp, numai în doi ani, s-au tipărit, astfel, patru cărți voluminoase : un *Catavasier*, un *Antologhion* și un *Ceaslov* de vlădica Varlaam, precum și o *Liturghie* a Sfîntului Ioan Gură de Aur de vlădica Iacob, și nu cum afirmă istoricul Nicolae Iorga : „Iacov a fost singurul episcop moldovean care a ascultat îndemnul lui Constantin Mavrocordat și, întemeind o tipografie la Rădăuți, a făcut să apară acolo o carte: Liturghia Sfîntului Ioan Zlataust"[10], deoarece în Rădăuți a fost o tipografie și sub vlădica Varlaam, care este adevăratul întemeietor al ei, iar de sub teascul acestei tipografii rădăuțene au ieșit patru cărți, nu numai una.

Aceste cărți, tipărite „cu toată osteneala vlădicilor rădăuțeni" au fost răspîndite pretutindeni în Moldova ; ele au pătruns și-n întreg Ardealul și Maramureșul[11]. Această tiparniță rădăuțeană numără apoi o mulțime de zețari, îndreptători de tipare și sîrduitori, între care și doi rădăuțeni de baștină, dintre care unul este Ion Buleandră, pe care-l aflăm între martorii unui proces de hotare[12].

Murind însă episcopul Varlaam, urmează în scaun unul dintre marii mitropoliți ai Moldovei : Iacob Putneanul (1719—1778), originar din Rădăuți, dar gravitînd spre Mitropolia din Iași, la conducerea căreia este chemat, considerîndu-i-se marile merite de cărturar și de gospodar. El tipărește la Rădăuți, urmînd vrednica pildă a înaintașului, o Liturghie cu următorul titlu : „Liturghie a Sfîntului Ioan Zlataust. Cu mila lui Dumnezeu acum întîi tipărită în tipografia sfintei episcopii a Rădăuțului în zilele prealuminatului domn Io Ioan Nicolae voievodul Mavrocordat, cu blagoslovenia preaosfințitului Kir Nichifor mitropolitul a toată Moldova, cu osteneala și cu toată cheltuiala a iubitorului de Dumnezeu Kir Iacov, episcopul Rădăuțului, fiind cursul anilor de la zidirea

---

8. N. Iorga, *Geschichte des rum. Volks*, II, Bd., Gotha, 1905, p. 138.
9. Notița de pe *Ceaslov* a lui Sandul tipograful.
10. Nicolae Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea, (1688—1821)*. Vol. I, București, 1901, p. 531 și urm.
11. În biserica Budești (Susani) din Maramureș, vezi la : V. Brătulescu, *Biserici din Maramureș*, în Bul. Mon. Ist., An. XXXIV, fasc. 107-110, București, 1941, p. 27.
12. D. Dan, *op. cit.*, p. 235 ; Petru Rezuș, *op. cit.*, p. 68.

lumii 7254, iară de la întruparea lui Hristos 1745 și s-au tipărit la Sandul sîn Irimii tipografului". Această *Liturghie a Sf. Ioan Zlataust* este „cea dintîi liturghie românească, care a văzut lumina în Moldova" [13].

Cînd a plecat la Iași, vlădica Iacob Putneanul a luat cu el tipografia rădăuțeană, pe care el o numea „a sa", împreună cu doi tipografi din Rădăuți, Grigorie și Sandul [14]. Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Teoctist i-a dedicat predecesorului său eminenta lucrare : *În slujba Ortodoxiei românești, a năzuințelor de unitate națională și de afirmare a culturii românești : Mitropolitul Iacob Putneanul*", în care se arată că acest ierarh a mai tipărit : un *Bucvar* (Abecedar), pentru folosul obștesc, *Cereasca floare*, *Alfavita sufletească* și *Stihuri politicești*, continuînd astfel opera culturală a Mitropoliților Varlaam și Dosoftei. El a îndemnat poporul să învețe carte și a alcătuit stihuri, urmîndu-l, ca poet, pe Mitropolitul Dosoftei [15]. Înfloresc de acum înainte tiparnițele vestite de la Mănăstirea Neamțului care aparțin Mitropoliei Moldovei pînă în zilele noastre. Unii dintre tipografii rădăuțeni s-au răzlețit. Pe Sandul sîn Irimia îl aflăm ostenind, pe la 1765—1767, la Blaj tipărind Evanghelii și gravînd frontispicii și chenare. De acum înainte începuturile sunt depășite și începe o nouă etapă în istoria artei tipografice moldovene.

Pr. prof. dr. PETRU REZUȘ

---

13. Nicolae Iorga, *Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a Românilor*. Vol. II, Văleni, 1909, p. 116.

14. Petru Rezuș, *Vechea tipografie din Rădăuți*, în Mitropolia Moldovei și Sucevei, XXXV, (1959), nr. 5-6, p. 302.

15. Vezi și : Dan Ciachir, *Spiritualitatea națională în Moldova secolului al XVIII-lea*, în Tribuna României. An. XIII, Nr. 276, 15 septembrie 1984, p. 4.

TIPARNIȚE BISERICEȘTI ÎN IAȘI, ÎN SECOLELE XVI—XIX

Bun al minții, care comunică, învață, care trece mai departe, constituind un capitol legat de economia meșteșugărească și de reprezentările evolutive ale civilizației, tipografia rămîne în rostul său istoric, un sector reprezentativ al culturii naționale.

„Cartea, — scrie cunoscutul bibliograf ieșean Constantin Turcu, într-un articol referitor la cărți, tipografi și tipografii — produsul acestei mari invenții a omului, tiparul, este vehiculul care duce din generație în generație tezaurul cugetării, al realizărilor, al științei și al progresului omenirii, scutind-o de o lungă și grea experiență și dîndu-i posibilitatea să facă un pas mai departe în evoluția ei. Astfel, tiparul a însemnat o adevărată revoluție în mersul omenirii“ [1].

În Țările Române, tiparul s-a impus ca un act de deosebită importanță culturală, care a contribuit la promovarea limbii vorbite de popor. Primele tipărituri au avut drept scop instruirea clerului și asigurarea oficierii serviciului religios [2]. Mai tîrziu tiparul va favoriza formarea limbii literare și îmbogățirea patrimoniului cultural.

Dacă Țara Românească va cunoaște o activitate tipografică încă de la începuturile secolului al XVI-lea sub conducerea Ieromonahului Macarie (1508) urmat de Dimitrie Liubavici și Diaconul Coresi, nu același lucru se poate spune despre Moldova. Moldova va folosi tiparul de abia în secolul al XVII-lea. Cauzele acestei întîrzieri nu sînt bine definite, nu sînt cunoscute îndeajuns. Cei mai mulți cercetători consideră că aceasta s-ar datora unor condiții istorice neprielnice : asuprirea otomană, desele războaie, domnii scurte și zbuciumate. Desigur, au existat încercări de a se înființa o tipografie în Moldova. Astfel Despot Vodă s-a gîndit să fondeze o tipografie la Suceava, de cărți românești, cu tendința de a introduce în ele învățături eterodoxe, dar timpul scurt cît a stat la cîrma țării nu i-a dat răgazul desăvîrșirii intenției sale [3].

Unii domni ai Moldovei ca Iliaș, Constantin, fiii lui Petru Voievod, împreună cu mama lor Elena vor imprima cărți de cult în tiparnița din Țara Românească, iar Miron Barnovski, mai tîrziu va fonda tipografia stavropighiei din Lwow editînd de asemenea cărți de cult. El a încercat ca și Despot Vodă să înființeze cu ajutorul ucraineanului Andrei Skulski, o tipografie în Moldova, nerealizată însă, fiind scos din scaun și ucis la Constantinopole.

Se amintește și de o tipografie foarte veche existentă în Moldova, la Iași, în lucrarea lui Helladius, „Status praesens Eclesiae grecae“, în care se tipăreau multe cărți bisericești teologice de rugăciuni și cărți profane. Acestea se tipăreau pe la 1628, însă fără arătarea locului unde,

---

1. Constantin Turcu, *Cărți, tipografi și tipografii din Moldova în secolul al XVIII-lea,* în revista „Mitropolia Moldovei și Sucevei“, anul XXXVI (1960), nr. 1-2, p. 21.

2. Dumitru Rusu, *Tipografii în Moldova pînă la sfîrșitul secolului al XVII-lea,* în revista „Mitropolia Moldovei și Sucevei“, anul LIII (1976), nr. 3-4, p. 254.

3. *Ibidem,* p. 257.

de frica turcilor : *nam Princeps Moldaviae Magni Sultani tributarius est.* cum scriu istoricii vechi. Dar într-o zi se năpustiră turcii și tătarii peste Moldova ; țara a fost prădată, arsă, și acea tipografie distrusă, *nec umbra ejus maneret* [4].

A existat cu toate acestea, însă, o permanentă circulație de cărți tipărite în limba română, între cele trei provincii românești : Țara Românească, Transilvania și Moldova, ceea ce a dus la concretizarea unor strînse legături culturale, care au făcut să se consolideze și mai mult conștiința de neam, afinitatea spirituală, coeziunea ființei naționale.

Domnia lui Vasile Lupu (1634—1653) înscrie o etapă nouă în istoria culturii românești. Domnitorul, om cu alese însușiri, se vădi un spirit înnoitor, aducîndu-și un aport substanțial la afirmarea Moldovei în lumea ortodoxismului, ca centru gravital, prin arhitectură, școală, biserică etc. În activitatea sa culturală fu sprijinit îndeaproape de mitropolitul țării, cărturarul Varlaam, figură strălucită în rîndul vlădicilor Moldovei, care se va afirma în mod deosebit pe lîngă altele și prin înființarea tipografiei, pe care o va avea în directa sa purtare de grijă [5].

În acest sens, în 1637, se va adresa mai întîi, prin intermediul lui Paladie Ponovitoi, țarului Mihail Feodorovici, iar apoi arhiepiscopului și mitropolitului Haliciului, Kievului și a toată Rusia, Petru Movilă, cerînd sprijin în tipărirea cărților necesare „ca să cetească preoții în biserică spre învățătura românilor credincioși“ [6].

În 1642, Petru Movilă, fiu de domn moldovean, receptiv la doleanțele lui Varlaam și al Domnitorului Vasile Lupu, dăruiește Moldovei „tiparul cu toate meșteșugurile“, trimițînd odată cu acea tiparniță și pe Vasile Stavnițki, tipograf, care va conduce activitatea tipografiei, formînd totodată în jurul lui și o serie de ucenici moldoveni care îi vor continua opera.

Tipografia a fost instalată la Mănăstirea Trei Ierarhi din Iași, iar prima carte imprimată în limba română, în această tiparniță, fu Cazania lui Varlaam („Cartea românească de învățătură. Dumenecele preste an și la praznice împărătești și la svănții mari“) apărută în 1643.

În prefața Cazaniei, mitropolitul Varlaam menționează referitor la înființarea tipografiei:... „Măria sa, ca un Domn creștin și blagocestiv și iubitoriu de biserică, grijind ca un stăpîn bun de folosul oilor lui Hristos, nu numai pentru cele trupești, ce și pentru cele sufletești, de unde singur Dumnezeu cu mîna sa cea puternică au arătat Măriei sale spre acest lucru îndreptătoriu prea osvințitul părinte Petru Moghila fecioru de domnu de Moldova, Archiepiscopu și Mitropolit Kievului, Haliciului și a toată Rosia, carele pre pofta Măriei sale au trimis tipariul cu toate meșterșugurile cîte trebuiesc. Spre care lucru Măria sa Domnul ce scrie mai sus Io Vasilie Voevodul cu darul lui Dumnezeu Domnul țării Moldovei cheltuială nesocotită spre tot lucrul tipărirei au dat“... [7].

Din tiparnița lui Varlaam au ieșit, mai mult, cărți românești, pen-

---

4. A. Papadopol-Calimach, *Un episod din istoria tipografiei ,în România*, extras din „Analele Academiei Române“, Seria II, tom. XIII, Memoriile Secțiunii istorice, București, 1896, p. 5.

5. Dumitru Rusu, *op. cit.*, p. 257.

6. *Ibidem.*

7. Melchisedec, Episcopul Romanului, *Notițe istorice și archeologice adunate de pe la 48 mănăstiri și biserici antice din Moldova*, București, 1885, p. 225-226.

tru că „cei mai mulți preoți nu știau altă limbă decît cea valahă“, la care se adaugă și intențiile binevoitoare ale domnitorului de a introduce limba română în cultul ortodox.

De altfel, Paul de Allep, cu ocazia călătoriei sale în Moldova, făcută la sfîrșitul domniei lui Vasile Lupu, va preciza că... „Lupu ar fi pus să tipărească cărți românești pentru poporul ce nu știe slavonește“... [8].

Aceleași aprecieri le va face și Del Chiaro, care va vizita Țările Române cu jumătate de veac mai tîrziu, că întîlnind în biserici limba română și mirîndu-se i s-a răspuns de cei interpelați că „un asemenea abuz se introdusese de puțin timp din pricină că cei mai mulți preoți cînd sînt hirotoniți nu știu altă limbă decît cea valahă“ [9].

Paralel cu activitatea tipografică desfășurată sub conducerea lui Varlaam, Domnul Vasile Lupu, „omul iubitor de cultură, cunoscător de carte grecească veche“ [10] ...a înzestrat tiparnița de la Iași și cu literă grecească adusă de la tipografia de la Lwow, aflată tot sub conducerea lui Petru Movilă.

De sub teascurile ei vor apare în limba greacă, printre altele, Decretul Patriarhului Partenie, în 1642, Bucoavna (Abecedar), 1651, ș. a.

Între cărțile românești de certă valoare documentară apărute în tiparnița de la Iași mai merită amintite : Răspunsurile mitropolitului Varlaam împotriva Catehismului calvinesc, 1645 ; Pravila lui Vasile Lupu, 1646 (Carte românească de învățătură de la pravilele împărătești) ; Despre cele 7 taine ; Acatistul Născătoarei de Dumnezeu, urmat de cuvinte de jele la robia Ierusalimului, din 1645 ș. a. [11].

În timpul domniei lui Vasile Lupu n-au fost prea multe cărți tipărite, totuși ele s-au impus prin conținut, limbă și aspect grafic [12]. Astfel domnia lui Vasile Lupu, „în care de au fost cîndva această țară în tot binele, cu bilșugu, și plină de toată averea, cu mare fericire“ [13]... rămîne una din epocile în care cultura a atins un înalt nivel, în cadrul căreia s-a afirmat pregnant și activitatea tipografică.

După moartea lui Vasile Lupu, datorită crizei politice (schimbări dese de domnie), economice și culturale, cunoaștem o adevărată stagnare a întregii vieți culturale și implicit a activității tipografice. Melchisedec analizînd epoca respectivă afirmă că „tipografia lui Vasilie Lupu, călugării greci o au desființat“... [14]. De altfel, la sfîrșitul secolului al XVII-lea, vedem că mitropolitul Dosoftei își va tipări primele sale cărți în Polonia.

Dacă prima tipografie a Moldovei, tipografia domnească de la Trei Ierarhi, a fost realizată prin preocuparea directă a voievodului Moldovei Vasile Lupu secundat îndeaproape de reputatul cărturar mitropoli-

---

8. A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, vol. III, București, 1929, p. 74.

9. *Ibidem.*

10. Dumitru Rusu, *op. cit.*, p. 258.

11. Aceasta din urmă a fost descoperită în anii noștri (1951) de Dan Simonescu în Biblioteca Academiei R.S.R., sub cota 48 A și semnalată în Studii și cercetări de Bibliologie, I, 1955, p. 247-248. Cf. Ierom. Nestor Vornicescu, *O tipăritură veche, Paraclisul Născătoarei de Dumnezeu, cuvinte de jele...*, Iași, 1645, în revista „Mitropoliei Moldovei și Sucevei“, an. XXXVII (1961), nr. 1-2, p. 103-105.

12. Dumitru Rusu, *op. cit.*, p. 261.

13. Letopisețele Moldaviei și Valahiei, vol. I, București, 1872, p. 301.

14. Melchisedec, *op. cit.*, p. 226.

tul Varlaam, în cea de-a doua jumătate a secolului al XVII-lea, activitatea „tipograficeasc㓠va fi dirijată și realizată exclusiv, de mitropolitul Dosoftei, despre care cronicarul Ion Neculce arăta cu multă admirație: „Acest Dosoftei mitropolitul nu era prost de felul lui; era neam de mazil. Prea învățat, multe limbi știa : elinește, lătinește, slovinește și altele. Adînc din cărți știa și deplin călugăr și cucernic și blînd ca un miel. În țara noastră pe aceste vremi nu se află om ca acela“ [15].

Personalitatea mitropolitului Dosoftei a fost bine definită de istoriografie. Capacitatea și eforturile sale s-au concretizat în vasta sa operă care-l caracterizează ca pe unul din cei mai talentați scriitori în proză și versuri „pre limba românească, fiind socotit ctitorul versului cult.

Pentru a-și pune în valoare bogatul său program cultural, Dosoftei instalat mitropolit al Moldovei avea nevoie de a tiparniță, deoarece materialul tipografic de la Iași era insuficient, ceea ce l-a și determinat cum am arătat, să-și tipărească primele sale cărți în Polonia.

„Și noi avem tipar, numai cît foarte dezordonat“, spune Dosoftei într-o scrisoare pe care o adresa lui Nicolae Milescu, care se afla pe atunci în slujba țarului, rugîndu-l totodată să intervină pe lîngă patriarhul Moscovei în acest sens [16].

La 15 august 1679, Dosoftei se adresează direct Patriarhului Moscovei Ioachim, scriindu-i : ...„Ne rugăm înalt prea sfinției tale preacinstite și milostive vlădică, să aibi față de noi milosîrdia cea iubitoare de oameni și să ne trimiți tiparniță, să putem a ne face cărțile, pe care le-am tălmăcit din limba grecească și slavonească în cea moldovenească, pentru că dintre noi știința de carte a dispărut și puțini sînt aceia care înțeleg scrisul. Arată iubire... după cum ai fost făgăduit în vremuri mai fericite, pentru că dorim mult s-o primim și pururea o așteptăm cu toată inima, căci ne-a înconștiințat domnia sa solul Ivan Belavici despre sfînta făgăduință a înalt prea sfinției tale patriarhicești... Trimite-ne te rugăm... un teasc împreună cu teascul, care tipărește hîrtia cu litere... mărunte și mijlocii“ .. [17].

La 16 decembrie același an, cererea lui Dosoftei este satisfăcută, Patriarhul Moscovei Ioachim, trimițîndu-i prin Ivan Bilevici o mașină tipografică cu toate uneltele ei. Din *Registrul privind lucrurile tipografice trimise din Rusia în Moldavia Mitropolitului Dosoftei*, publicat de Comisia arhiografică a împărăției Rosiene, Tomul V, f. 76, sub anul 1679 decembrie 16 și republicat în limba română de Theodor Codrescu în Uricarul său, aflăm că i-a trimis printre altele o „mașină tipografică de lemn ferecată în fer, 10 puduri de litere de cositor (de Evanghelie, nichitice și mărunte), cuvinte și cvadrate, precum și toate uneltile : teasc, ureh, torel, pianu, marzane, timpan, colovret, stocaldă“... [18].

---

15. *Cronica lui Neculce*, ed. Al. Procopovici, vol. I, Ed. Scrisul Românesc, Craiova, 1932, p. 121.

16. Dumitru Rusu, *op. cit.*, p. 262 ; Cf. Gh. Ștrempel, *Relații româno-ruse în lumina tiparului*, București, 1956.

17. *Relațiile istorice dintre popoarele U.R.S.S. și România în veacurile XV — începutul celui de-al XVIII — documente și materiale*, în trei volume, sub redacția lui I. S. Grosu, A. C. Oțetea, A. A. Novoselski și L. V. Cerepnin, vol. III, 1673—1711, Editura Știința, Moscova, 1970, p. 59. Vezi și *Anexa I.*

18. Teodor Codrescu, *Uricariul*, partea a III-a Iași, 1853, p. 102-104. Vezi și *Anexa II.*

Noua tiparniță a fost instalată la Iași, în chiliile bisericii Sfîntului Nicolae Domnesc.

Despre sediul tiparniței Mitropolitului Dosoftei s-au scris mai multe articole în diverse publicații. Nicolae Grigoraș afirmă astfel, că deși despre construcțiile curții domnești nu ni s-au păstrat nimic în afară de biserică, dar și aceasta reconstruită între anii 1838—1904, este de părere că sub domnia lui Alexandru Lăpușneanu, care-și mutase reședința la Iași, s-a construit un edificiu care a servit inițial, probabil de paraclis și care se păstrează pînă astăzi sub denumirea de „Casa Dosoftei".

În completare, Orest Tafrali făcea unele aprecieri în revista „Artă și Arheologie", Iași, 1932 : ...„Stilul acestui edificiu mi-a atras de mult atențiunea. Socotesc că ne aflăm în prezența unei arhitecturi din secolul al XVI-lea, probabil din vremea lui Alexandru Lăpușneanu, din a doua domnie a sa.

Acest edificiu, de formă pătrată, cu acoperișul în patru ape și în interior cu două bolți semicilindrice, are pe toată lungimea fațadei nordice, un portic deschis cu șase arcade semicirculare sprijinite pe șase coloane.

Oricine cercetează oricît de sumar această construcție își poate da seama că nu a putut fi locuință, că a avut o altă destinație, legată de biserică" [19].

În concluzie, în acest edificiu a funcționat tipografia Mitropoliei din Iași, între anii 1681 și 1686, în care cărturarul mitropolit Dosoftei și-a publicat unele dintre cele mai importante lucrări ale sale, de o valoare deosebită pentru istoria literaturii și limbii noastre, dintre care amintim : Viețile sfinților în 4 volume, Molitvenicul, Paremiile de peste an, Liturghia (1679), Psaltirea (1683), ș. a.

Semnificativ e faptul că toate aceste cărți au fost tipărite în limba română, mitropolitul Dosoftei, nemărginindu-se prin activitatea sa numai la răspîndirea limbii naționale „ca să înțeleagă toți care nu înțeleg sârbește sau elinește", ci a lucrat pentru statornicirea și răspîndirea aspectului literar al limbii, pentru estetizarea și unitatea ei"... [20].

În tiparnița de la biserica Sfîntul Neculai lucrau alături de meșterii ruși veniți în Moldova odată cu tipografia, Vasile Stavnițki și Iosif Gorodețki și ucenici români ca : Ursu, Neculai, Pavel, Andrei, precum și „meșterul tiparelor" ieromonahul Mitrofan de la Mănăstirea Bisericani.

După plecarea mitropolitului Dosoftei din Iași, tipografia s-a risipit. Ulterior fostul local în care Dosoftei își tipărise lucrările amintite a fost închiriată la diverși negustori, fiind folosită ca prăvălie. Ieșenii o cunoșteau sub denumirea de „dugheana de piatră din poarta Sfîntului Neculai". După 1863 a trecut în proprietatea Statului, de la care a ajuns în proprietatea unor negustori care au folosit-o ca depozit de sare, spirt etc.

După 1944, acest edificiu fiind în obiectivul tuturor iubitorilor monumentelor orașului, a fost resturat și destinat muzeului de carte

---

19. Neculai Grigoraș, *Tiparnița mitropolitului Dosoftei,* în „Flacăra Iașului", anul XXIII, nr. 6576 din 4 noiembrie 1967, p. 2, col. 7-8.

20. Dumitru Rusu, op. cit., p. 263 ; Cf. Nicolae Iorga, *Istoria literaturii românești,* vol. I, București, 1925, p. 37-38.

veche, reluîndu-și denumirea încetățenită în conștiința ieșenilor de „Casa Dosoftei".

În același timp cu tipografia mitropolitului Dosoftei, mai ființează la Iași și două tipografii grecești și anume : tipografia elinească de la Mănăstirea Cetățuia și tipografia elinească de la Sfîntul Sava.

Prin grija lui Gheorghe Duca, ctitorul Mănăstirii Cetățuia, a funcționat aici o tipografie grecească, înzestrată cu material adus de la Veneția. Ea a fost cea dintîi imprimerie destinată tipăririi cărților grecești din Orient, necesare ortodocșilor din Imperiul Otoman. De instalarea ei și de imprimarea cărților s-a preocupat îndeaproape însă Patriarhul Ierusalimului Dositei (mănăstirea fiind din 1669 închinată Sfîntului Mormînt).

Tot el l-a adus la Cetățuia și pe doctorul Nikolas Keramos, teolog și filozof, celebru profesor de la școala Patriarhiei din Constantinopol.

Pînă în 1681 de activitatea tipografică a mănăstirii s-a preocupat mitropolitul Moldovei Dosoftei împreună cu Nicolas Keramos, ca după această dată conducerea să fie preluată de patriarhul Dositei prin interpusul său călugărul Mitrofan, ajuns mai tîrziu episcop al Hușului și apoi al Buzăului.

Referitor la cea de a doua epocă, patriarhul Dositei ne dă următoarele detalii interesante : ...„În 1680, mă găseam la Iași și văzui că Moldovenii posedau o imprimerie, în timp ce Grecii nu aveau deloc. Mi-era ciudă. Dar Dumnezeu care conduce și îndeplinește toate bunele acțiuni, făcu să vină la noi călugărul român, anume Mitrofan, căruia noi îi dădurăm 60 lei și care construi pentru noi o imprimerie nouă" [21].

De sub teascurile tipografiei de la Cetățuia patronată de Duca Vodă, continuată de Antioh Cantemir și cu grija patriarhului Dositei, au apărut o serie de cărți grecești destinate grecilor ortodocși aflați sub stăpînirea otomană.

Menționăm dintre acestea: „Obiecțiuni ale patriarhului Nectarius în problema supremației Papei" (1682) ; „Contra ereziilor", operă a lui Simeon, arhiepiscopul Tesalonicului (1683) etc., ultima fiind „Divanul sau gîlceava înțeleptului cu lumea sau gînditul sufletului cu trupul", a lui Dimitrie Cantemir. Cu aceasta tipografia de la Cetățuia își va înceta activitatea. Un studiu amplu asupra activității imprimeriei grecești de la Cetățuia, publicațiilor și rolului ei în lumea Orientului ortodox a fost elaborat de arhimandritul Mitrofan Băltuță, starețul acestei mănăstiri.

La începutul secolului al XVIII-lea, în 1714, domnul fanariot Neculai Mavrocordat, în a doua sa domnie, înființează la biserica Sf. Sava o școală primară unde să se învețe probabil grecește, slavonește și românește, cum și o tipografie aflate sub supravegherea directă a Patriarhului Hrisant Notara al Ierusalimului.

Despre înființarea tipografiei de la Sfîntul Sava, cronicarul Axintie Uricariul consemnează : ...„De mult avea gîndu Necolae Vodă să facă două lucruri bune în țară ci nu era: una tipografie, ca să tipărească cărți și a doa, să facă școale ca să învețe cini ar vrea fără plată. Și aciastă socotială pomenind-o svinții sale patriarhului, i-au dat blagoslovenie și

21. Dan Simonescu, *Le monastère de Cetătzuia (Iassy) foyer de culture de l'Orient orthodoxe*, în Balcania VI, Bucarest, 1943, p. 357.

l-au îndemnat numai să roagi pe Dumnezău și să înciapă a faci aceste lucruri lui Dumnezău plăcute, că-i va fi Dumnezău într-agiutor și le va videa săvîrșite. Și așea au trimis de au adus meștiri tiparnici și de slove grecești și slovenești și au făcut casă bune la Sveti Sava și au așezat tipografia acolo și în scurtă vreme au început a se tipări cărți... și acele școale și tipografii li-au dat în sama mai sus pomenitului pre fericitului patriarh ca să le fie purtător de griji si chivernisitor și cînd să va duce den țară, să le poarte griji epitropii Sventiei sale..." [22].

Atît școala cît și tipografia de la Sfîntul Sava n-au avut o durată lungă. Din tipografia de la Sfîntul Sava ne-au rămas foarte puține cărți. Astfel, în 1714, apare în limba slavonă *Sinopsis* „acum întîia oară tipărit în zilele prea luminatului domn Ioan Neculai Alexandru Voevod, cu blagoslovenia prea sfințitului patriarh Kir Hrisantie, fiind mitropolit țării Kir Ghedeon și s-au tipărit în sfînta mănăstire a Sfîntului Mormînt în Sfîntul Sava din Iași... de Ieremia Marcovici" [23].

De asemenea, se tipărește o *Liturghie* în 1715, cu aceeași lămurire de loc și de dată. Textul este slavonesc și tipicul românesc.

În grecește se tipărește la 1715 luna septembrie, Ioan Damaschin, „*Arătarea credinții ortodoxe*" în Iașii Moldovei [24].

Despre această lucrare, despre tipărirea ei, informații utile avem dintr-o corespondență purtată între Iustin egumenul bisericii Barnovshi și patriarhul Hrisant Notara din 12 octombrie 1715. Iustin îl informează despre întîrzierea tipăririi precum și de unele greutăți pe care le întîmpină cu corectura. Se dau relații și asupra personalului tipografiei [25].

Tot în legătură cu tipografia de la Sfîntul Sava trebuie să mai menționăm că aici s-a desfășurat o activitate tipografică susținută, între anii 1744 și 1747 pentru imprimarea de cărți destinate credincioșilor ortodocși arabi din Asia Mică și Peninsula Sinai. Un rol deosebit în organizarea tipografiei arabe la Iași și imprimarea de cărți, în limba arabă și georgiană a avut Patriarhul Silvestru al Antiohiei, care a venit în mai multe rinduri în Țările Române, „în țările bogate", cum zicea el, înțelegînd prin acest termen unitatea etnică Valahia și Moldova.

Despre activitatea tipografiei arabe de la biserica Sfîntul Sava din Iași ca și de întreaga operă culturală-bisericesacă a Patriarhului Silvestru, care a întemeiat și biserica Sfîntul Spiridon din București, s-au publicat mai multe studii și articole bine documentate. Subliniem astfel, pe

22. Ioan Șt. Petre, *Axintie Uricariul, studiu și text.* Ed. Casa Școalelor București, 1944, p. 158 ; N. A. Bogdan, *Orașul Iași, monografie istorică și socială*, ed. II, Iași 1913, p. 105 ; M. Kogălniceanu, *Letopisețele Moldovei... tom. II*, p. 178-179 ; Gh. Ghibănescu, *Iașii în cronicari și în călători străini*, în Ioan Neculce, 7, 1928, p. 26.

23. Episcopul Melchisedec, *op. cit.*, p. 247.

24. Constantin Erbiceanu, *Bibliografia greacă*, București 1903, p. 81-3.I. Bianu, *Bibliografia I*, București, p. 501 ; Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, p. 217.

25. *Documente grecești privitoare la Istoria Românilor, publicate de N. Iorga*, p. I, 1320-1716, București, 1915, p. 694, în Documente privitoare la Istoria Românilor, vol. XIV, al Colecției Hurmuzachi.

eruditul profesor orientalist Vasile Radu, Dan Simonescu, pr. Ilie Gheorghiță ș. a.[26].

Între cărțile tipărite în limba arabă la Iași menționăm: *Condacul (Liturghier)*, tipărit în limbile arabă și georgiană la 19 iulie 1745; *Arbitrul adevărului și expunerea dreptății*, 1746; *Colecția scrisorilor a două sinoade convocate la Constantinopole despre catolicismul din Siria*, *1747*; *Cina cea divină*, *1746—1747*, etc.[27].

Dacă există o preocupare deosebită în imprimarea de cărți în limbile greacă și arabă pentru creștinii ortodocși aflați sub stăpînirea otomană, secolul al XVIII-lea reprezintă totuși o stagnare a activității tipografice pentru tipărirea cărților în limba română. Prin plecarea Mitropolitului Dosoftei, așa cum am arătat, tipografia sa se risipise. Documentele de arhivă nu atestă existența, decît sporadic, a unor publicații românești în prima jumătate a secolului al XVIII-lea și nici nu amintesc de vreo activitate a tipografiei Mitropoliei.

Ilie Minea semnalează existența unei *Psaltiri*, tipărită la Iași în 1731 în timpul domniei lui Grigore Ghica Vodă și a păstoriei Mitropolitului Antonie, de tipograful Ieremia Simeon. Tot în timpul acestui domn mai amintește de un *Evangheliar* tipărit la Iași în august 1741, în timpul Mitropolitului Nichifor, de tipograful Teodor Ianovici. Din acest Evangheliar s-a păstrat numai un fragment. Interesantă este o adnotare pe această carte, prin care „Hariton Cazacul seimen la Curte cu soțu meu Safta am cumpărat-o cu 8 lei... și am dat-o pomană la biserica Blagovestenia din Iași ot mahalaoa Muntenimii...“[28].

Nu se cunoaște locul unde au fost tipărite aceste două cărți.

În a doua domnie a sa în Moldova (1741—1743), Constantin Mavrocordat aduce cu sine pe tipograful și dascălul Duca Sotiriovici de la Thassos. Acesta venind la Iași, și-a adus și o tipografie „cu cheltuiala lui făcută“ iar domnul îi face hrisov acordîndu-i privilegii în vederea activității sale tipografice, privilegii care i se vor reînnoi mai tîrziu și de alți domni[29].

Prima carte pe care o tipărește acesta la Iași este *Psaltirea* din 1743, în predoslovie făcîndu-și o profesie de credință către domn.

Duca Sotiriovici se vădește un om de cultură și talentat în arta sa. Într-un hrisov dat de Constantin Racoviță Vvd., la 26 mai 1756, prin care îi întărește vechile privilegii date de Constantin Mavrocordat Vvd., îl prezintă ca „alesul între obșteni... aflîndu-se împodobit cu învățătura elinească și letinească și de alte, scriind bine și limba Moldovenească întru care poate să tălmăcească orice carte, ispitindu-se mai cu deadinsul cu tălmăcirea Octoihului celui Mare și cu alte și s-au aflat vrednic avînd și tipografia sa cu cheltuiala lui făcută“...[30].

---

26. Vasile Radu, *Mănăstirea Sfîntul Spiridon din București și Patriarhul Silvestru al Antiohiei*, în Revista Istorică Română, vol. 3, an. 1933, p. 11-28; Dan Simonescu, *Cărți arabe tipărite de români în secolul al XVIII-lea (1701—1747)*, în revista „Biserica Ortodoxă Română“, an. LXXXII, nr. 5-6, 1964, p. 524-561; Ilie Gheorghiță, *Tipografia arabă din mănăstirea Sfîntul Sava și venirea lui Silvestru Patriarhul Antiohiei la Iași*, în revista „Mitropolia Moldovei și Sucevei“, an. XXXIV, nr. 5-6, 1958, p. 418-423.

27. Ilie Gheorghiță, *op. cit.*, p. 420-421.

28. Ilie Minea, *O carte și două tipografii ieșene uitate*, în revista „Însemnări ieșene“, anul V, vol. XIII, nr. 3, 1940, p. 482.

29. Constantin Turcu, *op. cit.*, p. 24.

30. V. A. Urechia, *Istoria Școalelor*, tom. IV, București, 1901, p. 37-38.

Pentru activitatea desfășurată Domnul îi acordă, ca pe viitor să „se poată ocupa de lucrul tipografiei, ca să îndestuleze țara cu cărți lipsită fiind,... să fie scutit el și toată casa lui și să ie și cîte 20 de lei leafă pe lună de la Camera gospod., Așijderea să scutească 150 stupi de desetină și 250 oi de goștină... și să i se deie și 8 oameni scutiți de bir, ca să-i fie numai pentru lucrul tipografiei...“ [31].

Asupra activității tipografice desfășurate de Duca Sotiriovici și publicațiile ieșite din tipografia sa, un studiu amplu a prezentat Constantin Turcu.

Duca Sotiriovici a suplinit activitatea tipografiei Mitropoliei, „care nu mai exista de mult“, tipărind cărți religioase și desigur lucrări cerute de administrația țării, timp de 10 ani. O listă completă a tipăriturilor din tipografia sa nu avem. Constantin Turcu menționează 25 de titluri, dar crede că ar mai putea fi încă și altele.

Cu ridicarea pe scaunul Mitropoliei Moldovei a lui Iacob I Putneanu, fostul episcop de Rădăuți se simte un reviriment în activitatea tipografică a Mitropoliei. Acest ierarh s-a preocupat mult de activitatea culturală și publicistică. El a adus cu el de la Rădăuți și tiparnița la Iași, care sub îndemnul său a imprimat un nou șir de cărți cu caracter religios pentru luminarea clerului și implicit a poporului [32].

Tipografia Mitropoliei Moldovei a fost înnoită de mai multe ori și anume : la 1785 sub Mitropolitul Leon, 1794 sub Mitropolitul Iacob II Stamate și în sfîrșit sub Mitropolitul Veniamin Costachi care va crea epocă, contribuind prin tipăriturile sale la dezvoltarea și afirmarea limbii române.

Școala și cartea tipărită au fost două preocupări esențiale ale vieții Mitropolitului Veniamin. Personalitatea, experiența și strădania sa în promovarea culturii neamului îl făcuse cunoscut în întreaga Moldovă încă înainte de a ajunge pe scaunul mitropolitan. O mare și importantă realizare fusese înființarea „Seminariei centrale“ de la Socola. Pentru dotarea cu materialul didactic, pentru pregătirea noilor clerici se simți nevoia acută de înființarea unei tipografii bine organizată din punct de vedere tehnic și mînuită de meșteri pricepuți. Astfel că el se adresă domnitorului țării Alexandru Moruzi arătîndu-i printre altele : ...„Tipografia de aicea din Iași, ce este pentru tipărirea cărților de trebuință țării, neavînd oameni statornici pentru lucru ci țiindu-se cu niște năimiți, care după vreme unii murind și alții împrăștiindu-se, au venit în proastă stare, încît de multe ori din pricina aceasta a lipsei oamenilor trebuincioși rămîne nelucrătoare, de nu se pot face cărțile de trebuință“... ca să „se poată îndrepta și aduce tipografia în bună rînduială și în cuviincioasă stare“, mitropolitul solicită să i se dea „douăzeci și doi oameni străini de peste hotar, pentru lucrul tipografiei, adică cinci zețari, patru drugari, un pisător de chinovar, și un bucătar“ pe care să-i așeze a fi „statornici la tipografie“. Prin hrisovul din 15 februarie 1804, Domnul satisface cererea Mitropolitului [33].

Noua tipografie mitropolitană a fost așezată sub actualul palat mi-

---

31. *Ibidem.*

32. Ieromon. Epifanie Norocel, *Mitropolitul Veniamin Costachi. și tipografia din Iași*, în ervista „Mitropolia Moldovei și Sucevei“, an. XLIII, 1967, nr. 1-2, p. 74.

33. Constantin Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldovii și Sucevei și a catedralei mitropolitane din Iași*, București, 1888, p. 44.

tropolitan unde erau niște încăperi cu pereți groși de zid. Acest local se compunea din mai multe odăi și cu magazii de tot felul. Tiparul se făcea cu teascuri de lemn în mod primitiv [34].

Ea a lucrat neîntrerupt — cu unele scăderi de ritm — pînă în anul 1860.

Tipografia Mitropolitului Veniamin Costachi pe lîngă tipăriturile pe care le dădea la lumină, a favorizat și sprijinit înființarea altor tipografii. Dintre acestea menționăm tipografia elinească de la Trei Ierarhi (1813—1821) sub conducerea lui Manuil Bernard din Creta, care fu numit și director [35]; tipografia Mănăstirii Neamț, la care un aport deosebit a adus și Mihail Strelbițchi, directorul tipografiei mitropolitane. Acesta a dăruit Mănăstirii Neamț un „teasc vechi de lemn de inimă de păr, o sumă de instrumente, o cantitate de litere și alte obiecte". La acestea s-au adăugat și o parte din materialul tipografic și personalul aferent, adus de Mitropolitul Veniamin la retragerea sa din scaunul mitropolitan [36].

De asemenea, un sprijin deosebit a acordat Mitropolitul Veniamin și lui Mihail Kogălniceanu, în cadrul activității tipografice a acestuia, încheind cu el în 1840 un contract prin care îi cedează două teascuri și literele respective în mod gratuit pe timp de 10 ani, cu unele obligații printre care să plătească lucrătorii, să cumpere literele necesare, să tipărească toate imprimatele și cărțile bisericești ce i se vor trimite, fără plată ș. a. [37].

Din personalul tipografiei Mitropoliei, menționăm printre alții, în afara cunoscutului Mihail Strelbițchi, de care am amintit, pe ieromonahul Macarie, ieromonahul Gherasim, arhimandritul Gherman Vida [38], (inspectorul tipografiei), Ioan Hart, iconom Grigorie [39] ș. a. În Colecția de documente a Arhivelor Statului din Iași un contract interesant din 1836, încheiat de Ioan Hart tipograf și ipistat în tipografia Mitropoliei cu protosinghelul Gherman Vida, din care rezultă condițiile de lucru ale personalului și tehnica „tipograficească" [40].

Din tipografia Mitropoliei Moldovei au ieșit un mare număr de lucrări în limba română, cît și în alte limbi. Ieromonahul Gherontie în prefața de la „Scrisoarea Moldovei" de Dimitrie Cantemir, numește pe Mitropolitul Veniamin Costachi „înfocat rîvnitor spre tot folosul de obște, dar mai ales spre înmulțirea cărților atît bisericești cît și politicești" [41].

Dintre primele cărți tipărite menționăm printre altele: Teofilact, *Tîlcuirea la cele patru Evanghelii*, 1803; Ioan Damaschin, *Descoperire a pravoslavnicei credințe*, 1806: *Antologhion*, 1806; *Molitvelnic*, *Panachida și litia mică* și *Tîlcuirea celor șapte taine*, 1807.

În februarie 1808, din cauze politice, Mitropolitul Veniamin părăsește scaunul mitropolitan, retrăgîndu-se la Mănăstirea Neamț. Aici

---

34. Ierom. Epifanie Norocel, *op. cit.*, p. 76.
35. *Ibidem.*
36. Grigore Crețu, *Tipografiile din România*, București, 1910, p. 15.
37. Ierom. Epifanie Norocel, *op. cit.*, p. 77.
38. Arh. Stat. Iași, Colecția Documente, P. 650, doc. 77.
39. *Ibidem*, P. 486, doc. 75.
40. *Ibidem*, P. 868, doc. 38.
41. Ierom. Epifanie Norocel, *op. cit.*, p. 76.

continuă opera sa tipografică, publicînd *Viețile Sfinților; Rînduiala cum se cuvine a cînta cei doisprezece Psalmi,* 1808 și *Chiriacodromion,* 1811.

În tipografia Mitropoliei din Iași, înlocuitorul său Gavril Bănulescu, exarh al celor două principate tipărește mai multe cărțulii de circumstanță [42].

După 1812, Mitropolitul Veniamin revine în scaunul mitropolitan și munca de tipărituri își ia cursul său normal, pînă la sfîrșitul păstoriei sale, în 1842, cu deosebit entuziasm și dăruire.

Dintr-o statistică pe care ne-o prezintă T. G. Bulat, numărul cărților scoase prin truda, inițiativa sau numai binecuvîntarea Mitropolitului Veniamin și tipărite la Iași sau la Neamț se ridică la următoarele cifre: cărți traduse de marele ierarh 17; cărți tipărite cu cheltuiala sa 23; cărți tipărite cu blagoslovenia sa 33. La acestea se mai adaugă unele manuscrise care s-au tipărit mai tîrziu, după moartea sa [43].

Tipografia mitropolitană lucrase intens la îndemnul Mitropolitului Veniamin. Părăsind scaunul în 1842, sub înlocuitorul său Meletie Brandaburul, lucrul tipografiei lîncezește. Cauza era că noul mitropolit era om ajuns la adînci bătrînețe — va muri în scaun după cinci ani de păstorire — nemaiacordînd o preocupare deosebită pentru această activitate.

O atenție specială acordă însă activității tipografice mitropolitane succesorul său, Sofronie Miclescu. Acesta încearcă să refacă vechea tipografie mitropolitană, dispunînd să se împrumute material tipografic de la tipografia Mănăstirii Neamț.

La 6 mai 1859 se redeschide tipografia prin stăruințele deosebite ale arhiereului Calinic Miclescu. Fiind însă descompletată, arhimandritul Dionisie Romano, viitorul episcop al Buzăului, cunoscător în materie, deoarece lucrase ca zețar în tipografia lui Eliade Rădulescu iar apoi ca director al tipografiei Episcopiei Buzău, propune printr-o scrisoare lui Gheorghe Bariț la Brașov, încheierea unei tranzacții în vederea procurării materialelor tipografice necesare și anume: o mașină dublă și două teascuri de fier ș. a. Cere informații referitoare la preț și termen de livrare [44].

Nu cunoaștem rezultatul demersului lui Dionisie Romano, dar în anul 1860 tipografia Mitropoliei Moldovei își încheie activitatea la Iași

* * *

Făcînd o retrospectivă asupra evoluției activității tipografice bisericești ieșene din secolele XVI—XIX, ținem să relevăm rolul de importanță fundamentală pe care l-a îndeplinit tipografia în cultura noastră națională. Dealtfel în mare măsură istoria tiparului înseamnă istoria culturii.

Cele trei mari momente din istoria editorială românească (Varlaam, Dosoftei, Veniamin, ca și activitatea tipografică a celor 3 patriarhi greci, Dositei, Hrisant și Silvestru, și-au adus aportul substanțial la afir-

---

42. T. G. Bulat, *Tipografiile Moldovenești de cărți bisericești de la Mitropolitul Veniamin pînă la Secularizare*, în „Mitropolia Moldovei și Sucevei", anul LIV, nr. 3-4, 1978, p. 323.

43. *Ibidem.*

44. Gabriel Cocora, *Un episod din istoria tipografiei mitropolitane din Iași* în revista „Mitropolia Moldovei și Sucevei", an. XXXVII, nr. 1-2, 1961, p. 101-103.

marea Moldovei ca centru gravital în lumea ortodoxismului, precum și în ridicarea prestigiului cultural al Moldovei în lumea creștinilor ortodocși de sub stăpînirea otomană.

Ca și în celelalte provincii românești și în Moldova, marea majoritate a activității tipografice a fost pusă în slujba Bisericii, Biserica a contribuit prin activitatea sa tipografică din plin la promovarea culturii românești.

Apariția și circulația cărții vechi românești tipărită pe întreg spațiul românesc a avut ca rezultat, ridicarea pe un plan superior a conștiinței originii comune a tuturor românilor, a dus la concretizarea unor mai strînse legături culturale, care au făcut să se consolideze și mai mult conștiința de neam și limbă, afinitatea spirituală, coeziunea ființei românești.

În încheiere, subliniem încă odată rolul însemnat pe care îl are cartea în cadrul culturalizării și civilizației omenirii. Marele scriitor Mihail Sadoveanu a sintetizat cum nu se poate mai bine, într-un aforism, principiul activ al valorificării moștenirii culturale și funcția ce îndeplinește cartea ca produs al gîndirii și al sensibilității omenești, pe care îl reproducem pentru frumusețea și semnificația sa:

„Cartea îndeplinește nu numai minunea de a ne pune în contact cu semenii noștri depărtați în timp și spațiu; cartea îndeplinește fapta de mirare de a ne face să trăim în afară de minciună, nedreptate și prejudecăți. În aceste urne sacre, în care poeții și cugetătorii și-au închis inimile, găsim acea putere fără moarte care mișcă umanitatea înainte în progresul ei necontenit. Între calamități și catastrofe, oamenii nobili care nu mai sînt ne dau puterea acumulată în operele lor ca să răzbim spre adevăr, justiție socială și pace".

Prof. ADRIAN PRICOP

ANEXA I

1679 august 15. Scrisoarea mitropolitului Moldovei Dosoftei către patriarhul Moscovei Ioachim, cu rugămintea de a-i trimite materiale tipografice pentru tipărirea cărților.

Celui adumbrit de harul preasfintei și de viață dătătoarei Treimi și cu a virtuții preacuvioșie frumos împodobit, celui cu viața asemenea îngerilor, de-o potrivă apostolilor și părtaș cu toți sfinții, marelui domnitor, din mila lui dumnezeu, lui Ioachim, arhiepiscopul cetății de scaun și de dumnezeu luminatei Moscove, și patriarh și luminător a toată Rusia Mare și Mică și Albă și a toate țările de Miazănoapte, și a Pomoriei și a numeroase țări de la domnul dumnezeu a toate țiitorul rugăm înalt prea sfinției tale pace, sănătate și mîntuire și petrecere îndelungată spre întărirea și păstrarea bisericii pravoslavnice a lui Hristos și înmulțirea darurilor fericirii.

Ne rugăm înalt prea sfinției tale, preacinstite și milostive vlădică, să aibi față de noi milosîrdia cea iubitoare de oameni și să ne trimiți tiparniță, să putem a ne face cărțile, pe care le-am tălmăcit din limba grecească și slavonească în cea moldovenească, pentru că dintre noi știința de carte a dispărut și puțini sînt aceia care înțeleg scrisul. Arată iubire, pentru numele lui dumnezeu, după cum ai fost făgăduit în vremuri mai fericite, pentru că dorim mult s-o primim și pururea o aștep-

tăm cu toată inima. căci ne-a încunoștințat domnia sa solul Ioan Beiavici despre sfînta făgăduință a înalt prea sfinției tale patriarhicești, spunîndu-ne că ne vei trimite tiparniță deplină și sculele ei cele mărunte cu toate tacîmurile ei cele de trebuință. Trimite-ne, te rugăm, prea sfințite vlădică, un teasc împreună cu teascul, care tipărește hîrtia cu litere, și litere trimite-ne de acelea, cu care ați tipărit biblia, litere mărunte și mijlocii, care sînt pentru psaltiri, slujebnice și evanghelie.

Și preamilostivul dumnezeu să păzească înalt prea sfinția voastră patriarhicească și să te învrednicească întru slava sa nespusă împreună cu toți sfinții. Amin. La Iași, august 15 zile anul 7187.

† Al înalt prea sfinției voastre patriarhicești smeritul Dosoftei, mitropolit al Moldovei, mă închin și sărut sfînta dreaptă a înalt prea sfinției tale.

Adresa

IC XC
NI KA

Din mila lui dumnezeu marelui domn, sfîntului Ioachim, arhiepiscop împărătești cetăți a Moscovei și a toată Rusia Mare, Mică și Albă și a întregului ținut de Miază noapte și a Pomoriei și al multor țări patriarh, duhovnicesc și luminat părinte și binefăcător al meu, întru cinste să i se înmîneze.

Notă de altă mînă: *De la mitropolitul Moldovei Dosoftei, pe care a trimis-o patriarhului despre toate sculele tipografice și literele, pe care le-a făgăduit cu 30 de cărți tipărite* ★.

ANEXA II

Registru la lucrurile Tipografice, trimise din Rusia în Moldova Mitropolitului Dositeiu.

În anul 188 [45], Dechemvrie în 16, dupre ucazul marelui domnu, Țariu și mare Cneazu, Teodor Alecsieviciu, Autocratorul a toată Rosia mare și mică și albă, și dupre bine-cuvăntarea marelui domnu prea sfăntului Ioachim Patriarchului Moscovei și a toatei Rosiei, s-au slobozit din casa tipografică, în țara Moldovei, cătră Dositeiu Mitropolitu aceiași țări [46],

---

★. *Relațiile istorice dintre popoarele U.R.S.S. și România în veacurile XV — începutul celui de-al XVIII — documente și materiale*, în trei volume, sub redacția lui I. S. Grosul, A. C. Oțetea, A. A. Novoselski și L. V. Cerepnin, vol. III, 1673—1711, Editura Stiința, Moscova, 1970, p. 58 (text rus), 59 (text român)

45. În original este greșit anul, el nu poate să fie nici cum 1688, căci atunci Mitropolitul Dositeu era acum în Polonia, de aceea chiar comisia arhiologică ce au edat actele în care se află acest registru, îl pune sub anul 1679 fără îndoială pe niște cumbinări temeinice.

46. Cu aceasta, acum a doua oară Moldavia împrumută din Rosia tipariul cu toate uneltele lui, întăiu de la Petru Movilă. Mitropolitu de Kievu în zilele Prințului Vasilie Albanitul și a Mitropolitului Varlaam (Vezi Dezertația despre Tipogr. Românești de Vas. Pop. Fa. 75). A doua oară, precum se vede aici, sub Mitropolitul Moldovei Dositeiu, în a treia domnie a Prințului Duca. Mitropolitul Dositeiu la această ocazie au scris și stihuri în cinstea Patriarhului Moscvei Ioachim, ca mulțămită pentru hărăzirea tiparului.

„Lăudată s-aibă dreptul pomană,
„În ceriu și pe lume, fără de prihană.
„Întinzînd lungi raze-n bun nume sub soare,

prin trimisul Ivan Bilevicîu, o mașină tipografică cu toate uneltele ei, pentru tipărirea cărților: eară ce anume unelte, și de ce prețu se însamnă aicea:

Patru puduri litere de Evanghelie, cuvinte și *cvadrate* și *spate*, prețuite împreună cu lucru, 6 ruble pudul, peste tot 24 ruble.

Patru puduri litere nichitice, cuvinte și *cvadrate* și *spate* prețuite cîte 6 ruble pudul, peste tot 24 ruble.

Doue puduri litere mărunte, cuvinte și *cvadrate* și *spate*, prețuite căte 7 ruble, 8 altine * și 2 bani de pudu, peste tot 14 ruble, 16 altine, (a) 4 bani.

Peste totu în trei rànduri de litere de cositoriu, cumpănind 10 puduri, în prețu de 62ruble,16 altine, 4 bani.

Mașină tipografică de lemnu, pe alocuri fericată cu fera, prețul 10 ruble.

Și către ea de toate uneltile;

Unu teascu și unu *urchu* greutatea în ele patru puduri de aramă. către patru ruble de pudu, peste tot 16 ruble și de lucru 17 ruble; amăndoue 33 ruble.

Unu *toral* cumpănind doue puduri 21 griveni * și giumătate grivenu aramă de pudu către 4 ruble, peste tot 10 ruble, 5 altine; de lucru 10 ruble 5 altine; amăndoue 20 ruble, 10 altine.

Unu *piamu* în cumpănă de unu pudu fără un pătrariu, prețul și de lucru 6 ruble. Peste tot unelete de aramă în cumpănă de 7 puduri, 11 griveni și giumătate de grivenu, prețul în bani 59 ruble, 10 altine.

O ladă de lemnu cu șuruburi de feru, eară în ea niște cvadrurele de feru cu șuruburi, și două *marzane* de feru, și trei *marzane* de lemnu doue *frașchete* de fer, și unu *timpanu* de lemnu încleit cu piele de vițel, în ea două conțuri de hărtie, doue postavuri porumbii, în prețu de trei ruble, 3 altine, 2 bani.

Și unelte de fieru: manivelă, *colovret* patratu ferecat cu feru; la manivelă încuietoare cu *stocoldă*. 4 stele de feru și în ele 4 cue întărite, 4 verigi la stele. 2 chiotori sub colovretu și o cheie tot de feru prețul pentru feru și de lucru 4 ruble, 16 altine, 4 bani.

Acest registru s-au aflat în actele istorice, adunate și publicate de comisia Arhiografică a împărăției Rosiene. Tom. V, f. 76 sub anul 1679, Dechembrie în 16.

„Că și la Moscva, lucește lucoare.
„Ioachimsviatitel, a sfănta cetate,
„Acea-npărătească, de creștinătate.
„La dănsu pentru mila, cine năzuește,
„Cu ovilit sufletu, bine-l dăruește.
„C-am năzuit și noi, la sfănta lui față,
„Primitu-ne-au bine, ruga cu dulceață.
„De Patriarhie, datu-ne-au tipare,
„Sufletească treabă, și bine îm pare.
„De-ai Dumnezeu parte, și-n ceriu să lucească
„De-a-rândul cu sfinții să se proslăvească. Amin".

(Vezi Profitologiul tradusu și publicatu de acestu Mitropolitu, în zilele lui Ioan Duca Voevod, f. 129).

Uricariul, cuprinzătoriu de hrisoave, firmanuri și alte acte ale Moldovei, din suta XIV-a până la a XIX-a, sub redacția lui Teodor Codescu, partea a treia. Iași, 1853, pg. 102-104.

* Funtul vechiu ; o măsură de greutate mai mare decît litra noastră.

TIPOGRAFIA GRECEASCĂ
DE LA MĂNĂSTIREA CETĂȚUIA

Mănăstirea Cetățuia, ctitoria voievodului Gheorghe Duca din secolul al XVII-lea, situată pe una din cele mai frumoase coline ale Iașului, prezintă importanță nu numai prin arhitectura bisericii și a celorlalte clădiri, a picturii bisericești sau a obiectelor de artă, ci și prin rolul cultural care l-a îndeplinit.

Încadrată organic în peisajul natural al vechii capitale a Moldovei, parcă nu ai putea înțelege Iașul fără Cetățuia zveltă de pe colina de sud care străjuiește orașul ; ea este ca o cetate de pază. Putem distinge după perioade mai importante de activități literare sau culturale desfășurate în Mănăstirea Cetățuia și anume : activitatea de dinaintea înființării tipografiei (1669—1681) și a doua perioadă de după înființarea tipografiei grecești (1681—1694).

În prima perioadă, Mănăstirea Cetățuia, fiind închinată Patriarhiei din Ierusalim dobîndește prestigiu, așa cum reiese și din pisania de deasupra ușii de intrare în pronaos. „S-a ridicat această biserică cu hramul Sfinților Apostoli vestiți pretutindenea lăudați și înainte mergători apostoli Petru și Pavel, de iubitorul de Dumnezeu și strălucitul Domn Io Duca Voevod al întregi Moldovei, spre mîntuirea lui sufletească, fiind patriarh al Sfintei cetăți a Ierusalimului D. D. Dositei și păstorind Prea Sfințitul Mitropolit al Moldovei în anul de la zidirea lumi (7180) iar de la nașterea lui Hristos 1672".

Acest vestit patriarh al Ierusalimului, care era unul din cei mai activi și luminați cărturari ai vremii, dorea să aibă tipografia sa proprie, mai ales ca avea un mare sprijinitor, pe Gheorghe Duca, pentru a răspîndi cărți nu numai de cult ci și de doctrină ortodoxă, conștient fiind de înalta misiune a cărții tipărite. Dositei dorea ca operele sale să ajungă și să satisfacă cerințele tuturor creștinilor și acest lucru era realizabil prin mijlocirea tipografiei.

Trebuie să menționăm aici că ortodoxia era mult zbuciumată de disputele teologice mai aprinse ca oricînd și de aceea prin tipografia din Cetățuia, prin lucrările care s-au editat s-au redus simțitor efectele acestor dispute teologice.

Patriarhul Dositei a adus la Iași, după sfințirea Mănăstirii Cetățuia, pe învățatul Nicolaie Kirameus, teolog și folozof, celebru profesor la școala Patriarhiei din Bizanț, care a studiat și în Veneția și care era un bun prieten cu Patriarhul Nectare al Ierusalimului. Dositei se exprima despre el în termenii cei mai elogioși: „Vorbește despre orice chestiune de teologie sau filozofie ușor, cunoaște elinește și slavonește"[1]. El a murit la 1672 și a fost înmormîntat în Cetățuia căreia i-a donat o bibliotecă bogată spre marea bucurie a lui Dositei.

Mai tîrziu, Dositei a publicat la Rîmnicu-Vîlcea manuscrisul lui Kirameus în *Tomul Bucuriei*. Celelalte scrieri ale lui Kirameus au ră-

---

1. Prefață la *Tomul Bucuriei*, Rîmnic, 1705 ; cf. D. Stăniloaie, *Viața și activitatea Patriarhului Dositei al Ierusalimului și legăturile lui cu Țările Românești*, 1929, p. 34-35.

mas nepublicate din care amintim pe cele mai importante : *Despre medicină, Despre rînduiala Sfîntului Mir, Despre principiile teologice, Despre prietenie și dragoste, Împotriva bîrfitorilor* (cum că unele părți din Sfînta Scriptură nu ar fi autentice), *Dicționar Elin-popular* și alte scrieri de cuprins filozofic [2].

Alt profesor legat de activitatea culturală din Cetățuia și tot așa de renumit, a fost Ieremia Cacavelas care a studiat la Lipsca și Viena și care se intitula „Dascăl elin al Bisericii răsăritene". Cunoștea limba elină veche, latina, ebraica și italiana ; era cunoscător al Sfintei Scripturi și al filozofiei și un maestru în retorică. El a corectat *Tomul dragostei,* tipărit în anul 1698 de Patriarhul Dositei ; el a mai scris *Despre deosebirile dintre cele două Biserici, Despre azimă.* Menționăm că el a fost și profesor fiilor lui Constantin Cantemir [3].

Alt învățat a fost Ioan Molivdul Comninul din Heraclia, care a fost și profesor fiilor lui Duca Vodă. El preda fizica și matematica fiind și medic al curții voievodului ; se mai intitula „Notarul Bisericii celei Mari" (în anul 1705 îmbracă haina monahală sub numele de Irotei și ajunge Mitropolit al Silistrei) [4].

Profesor al fiilor lui Gheorghe Duca și legat de Cetățuia de care ne ocupăm a fost și Spandonic „filozof peripatetic" om de mare valoare și de o vastă cultură.

După anul 1681 a început a doua perioadă și cea mai importantă din activitatea Cetățuiei culminînd cu înființarea tipografiei grecești.

Marele nostru istoric Nicolae Iorga spunea următoarele : „Ridicînd Mănăstirea Cetățuia lîngă Iași, într-o admirabilă poziție, împodobind-o și înzestrînd-o din belșug, Gheorghe Duca așează o tipografie care a fost cea dintîi pentru cărțile grecești din tot Orientul" [5]. Însă cel care a avut inițiativa și care a supravegheat îndeaproape instalarea acestei tipografii, observînd și buna desfășurare a activității ei, precum și cu cheltuiala proprie acestei tipografii, a fost cel mai luminat și mai activ prelat pe teren cultural al secolului al XVII-lea, Patriarhul Dositei al Ierusalimului. Impunător atît prin cunoștințele sale, cît și prin vîrsta și înțelepciunea cu care era înzestrat, Patriarhul Dositei înscrie o pagină de seamă în dezvoltarea culturală a epocii sale în Mănăstirea Cetățuia [6].

Iată ce ne spune Patriarhul Dositei, marele cărturar și apărător al ortodoxiei despre mănăstirea de care ne ocupăm : „În anul 1681 mă găseam la Iași și văzînd că moldovenii posedau o tipografie [7], în timp ce grecii nu aveau deloc mi-era ciudă, dar Dumnezeu, care conduce și în-

---

2. D. Stăniloaie, *op. cit.*, p. 35.

3. *Ibidem,* p. 36 .

4. *Ibidem,* p. 37.

5. N. Iorga, *Istoria literaturii române din secolul al XVIII-lea, 1688—1821,* vol. I, București, p. 29.

6. *Ibidem,* p. 29 .

7. Patriarhul Dositei se referea la tipografia de la Trei Ierarhi a lui Vasile Lupu ; vezi și N. Grigoraș, *Mănăstirea Cetățuia-Iași,* 1977, p. 72 și Ierod. Mitrofan Băltuță, *Tipografia grecească de la Mănăstirea Cetățuia,* în „Mitropolia Moldovei și Sucevei", nr. 7-8/1972, p. 580.

deplinește toate bunele acțiuni, a făcut să găsesc pe călugărul Mitrofan căruia noi îi dădurăm bani pentru a cumpăra și organiza o tipografie nouă“ [8].

Menționăm cum că acest Mitrofan, căruia i-a încredințat Patriarhul Dositei conducerea tipografiei din Cetățuia, a fost stareț la Mănăstirea Bisericani, român de origine, cunoscător al limbii grecești precum și a meșteșugului tipografiei încă din tinerețe așa cum el însuși mărturisește „cu multă osteneală“ ; apoi îl găsim episcop de Huși și ulterior a lucrat și la traducerea Bibliei lui Șerban Cantacuzino de la București de la 1688.

Însuși Kirameus salută bucuros înființarea acestei tipografii grecești în Cetățuia, considerînd acest moment un simbol al triumfului ortodoxiei. „Occidentul în orgoliul său, spunea el, se laudă de a fi fost în trecut superior orientului ortodox, în ceea ce privește știința limbii grecești și a tipăririi de cărți, dar peste puțin timp aceste două lucruri încep a fi realizate aici pentru credincioșii noștri. Pe de altă parte, Patriarhul Dositei a remarcat contribuția lui Duca Vodă într-o prefață pe care o redăm mai jos : „Așa cum Alexandru cel Mare nu trebuie să fie gelos pe gloria tatălui său Filip, prințul Duca trebuie să se considere superior lui Vasile Lupu pentru că el îl depășește prin crearea tipografiei grecești în Mănăstirea Cetățuia, pentru susținerea ortodoxiei, permițînd credincioșilor ortodocși să cunoască Evanghelia, scrierile Sfinților Părinți și tradiția care constituie arma contra ereziilor“.

Moldova primea, pe această cale, un prestigiu nou cultural, deschizînd un orizont mai larg curentelor literare ale epocii. Ortodoxia, la rîndul ei, se găsea mai puternică în urma acestei colaborări a Moldovei la care avea să se adauge, mai tîrziu, aceea a Munteniei. Cu înființarea tipografiei grecești în Mănăstirea Cetățuia se inaugurează în Țările Române epoca tipăriturilor grecești care va dura mai bine de un veac.

Trebuie să subliniem că tipografia grecească de la Cetățuia înființată de Patriarhul Dositei la care a lucrat vestitul călugăr cărturar Mitrofan este de evidentă însemnătate ținînd cont că era unica în răsăritul ortodox. Înființase una Kiril Lucaris în Constantinopol in care nu s-au tipărit decît două sau trei cărți apoi a fost aruncată în mare de turci [9]. În tipografia lui Vasile Lupu de la Trei Ierarhi nu s-a tipărit decît *Gramata* lui Partenie I la 20 decembrie 1642 prin care se condamna Mărturisirea de credință a lui Kiril Lucaris ; în afară de aceasta tipografia lui Vasile Lupu nu a mai tipărit nimic grecește [10].

Cartea care deschide seria tipăriturilor grecești din Mănăstirea Cetățuia a apărut în anul 1682, autorul ei fiind Nectarie, Patriarhul Ierusalimului. Ea se intitulează *Întîmpinarea contra primatului papei* cu o prefață de laudă a lui Dositei către Gheorghe Duca [11].

Iată ce spune în prefața acestei cărți Dositei : „Tipărită acum pentru întîia oară în respectabila patriarhicească și domnească mănăstire a

---

8. Dan Simonescu, *Le monastère de Cetătzuia, Iassy, foyer de culture de l'orient ortodox*, București, 1942, p. 365, atît tipografia cît și materialul necesar au fost procurate din Veneția unde totdeauna s-a tipărit carte în limba greacă ; vezi, N. Grigoraș, *Mănăstirea Cetățuia*, Iași, 1977, p. 73 și Ierod. Mitrofan Băltuță, *op. cit.*, p. 581.

9. D. Stăniloaie, *op. cit.*, p. 24.

10. *Ibidem*, p. 24.

11. N. Iorga, *op. cit.*, p. 29.

sfinților și marilor întîi corifei apostoli, numită Cetățuia în anul mîntuirii 1682 luna lui iulie in Iașii Moldovei“ [12], apoi adaugă „Sorbiți boutura științei arhiereului Nectarie, curs de teologie și izvoare de dreaptă credință, niciodată de aici înainte săgețile dușmanilor nu vor atinge hotarele noastre, nici practicile teologilor raționali, fiindcă Nectarie a ridicat întărituri pentru credincioși turnuri de pietate și lănci de înțelepciune“. Apoi adresîndu-se voievodului Gheorghe Duca spune următoarele : „Prea strălucitului, prea piosului și prea slăvitului domnitor și principe Domnului Domn eu Duca Voevod întregii moldovlahii de la Dumnezeu mîntuiri“ [13].

Altă carte tipărită în tipografia din Cetățuia este a lui Simion Arhiepiscop de Tesalonic *In contra ereziilor*, Iași, 1683, care este dialogul contra ereziilor și despre singura credință dreaptă, singura a noastră a creștinilor, despre sfintele ceremonii și taine ale Bisericii, despre dumnezeiescul locaș, despre arhierei, preoți și diaconi, despre odăjdii cu care fiecare cleric se împodobește. Tot aici face explicarea simbolului credinței ortodoxe a creștinilor, expunerea versetelor de unde s-au cules și după care izvoare s-au compus și pe care simbolul le conține, precum și de virtuțile cardinale și despre sfințenie.

Împreună cu aceasta, s-a tipărit și explicarea rînduielii bisericești a prea înțeleptului și prea învățatului Mitropolit al Efesului Marcu Eugenicul. „Au fost tipărite cu cheltuiala prea piosului, prea strălucitului, prea seninului domnitor Io duca Voevod al întregii Moldovlahii, cu îngrijirea și îndreptarea a prea învățatului al Marii Biserici Kir Ioan Molivdul, în respectabila Biserică patriarhicească și domnească a primcorifeilor apostoli numită Cetățuia în anul mîntuirii 1683 în luna lui octombrie în Iasii Moldovei“ [14] Cartea are 391 de pagini plus 16 foi nepaginate la sfîrșit [15]. Tipărirea s-a făcut cu aceleași caractere ca și cartea Patriarhului Nectarie. Pe versoul titlului se află stema Moldovei cu inscripția : „Către prea piosul, prea strălucitul, prea seninul și prea gloriosul stăpîn și demnitar a toată Moldo-Vlahia Domnului Domn Io Duca Voevod“. În continuare, urmează o altă însemnare prin care Patriarhul Dositei spune cu privire la această carte următoarele : „Simion Tesaloniceanul cel care rezumă Sfînta Scriptură și pe Sfinții Părinți spre învățătură ușoară celor neînvățați, spre buna înțelegere celor ce se străduiesc și spre păstrarea în memorie de către cei înțelepți. Acest soare dumnezeiesc al Bisericii lui Dumnezeu care luminează și pe cei simpli cu razele învățăturii lui era pînă azi ca o grădină închisă și ca un izvor pecetluit necunoscut fiind de cei mulți. Însă prin bunul și strălucitul binecredinciosul Duca Vodă le-a adus la lumină poruncind să fie tipărite cu cheltuiala proprie“ [16] La pagina 391 se află următoarea notă.

---

12. Din aceste prefețe se vede limpede că Dositei folosește cuvîntul de patriarhiceasca și domneasca Mănăstire Cetățuia fapt care ne face să afirmăm că Cetățuia a fost o reședință a Patriarhului de Ierusalim.

13. I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia românească veche*, tomul I, București, 1903, p. 252.

24. *Ibidem*, p. 273.

15. *Ibidem*, p. 273 ; vezi și D. Stăniloaie, *op. cit.*, p. 25 și Dan Simonescu, *op. cit.*, p. 343. O ediție completă a operelor lui Simion Tesaloniceanul reprodusă și în Migre fără schimbarea CLV, 25-1004. Lipsesc doar cîteva rugăciuni și scrieri mai mărunte, inedite și azi ; cf. D. Stăniloaie, *op. cit.*, p. 25.

16. D. Stăniloaie, *Viața și activitatea Patriarhului Dositei al Ierusalimului*, 1929, p. 25-26.

„S-a tipărit în Iașii Moldovei cu cheltuiala a prea întru toate strălucitului, a prea piosului și prea măritului Domnitor Domnului Domn Io Duca Voevod a toată Moldo-Vlahia. Cu îngrijirea și îndreptarea a prea învățatului Ioan Molivd, de prea iubitorul de Dumnezeu Episcop al Hușilor Kir Mitrofan în anul 1683“ [17].

Spre sfîrșitul anului 1683, datorită tulburărilor politice a încetat tipărirea cărților grecești în Mănăstirea Cetățuia. După asediul Vienei, în Moldova au venit poloni, chiar în timpul Crăciunului (și Duca Vodă care luase parte alături de turci la asediul Vienei și-a pierdut tronul) și după el s-au succedat mai mulți voievozi de scurtă durată și fără importanță.

În timpul domniei lui Constantin Cantemir (1685—1693), Dositei a reușit să tipărească, din nou, la Cetățuia, o cărticică pentru Șerban Vodă din Țara Românească, spre care avea să-și îndrepte pașii, *Rînduiala Sfinților martiri Serghie și Vach*, pentru noua ctitorie monahală a lui Șerban Vodă, Mănăstirea Cotroceni, care purta pe lîngă hramul „Adormirea Maicii Domnului“ și pe acela al celor doi martiri. Mănăstirea Cotroceni fusese zidită în anul 1680; aici în vreme de nevoie a găsit refugiu ctitorul ei Șerban Cantacuzino; tipărirea acestei cărți credem că este un fel de „Captatio benevolentare“, prin care se apropia mai mult Patriarhul Dositei de către Șerban Cantacuzino. Această carte are 22 de pagini plus două foi nenumerotate și o foaie albă și nu are nici un fel de titlu sau frontispiciu și începe prin prefața din care redăm următoarele fragmente: „Această deosebire dintre starea lumească și adevărul evangheliei cunoscîndu-o cu preciziune prea măritul, prea înaltul și de Dumnezeu prea iubitor stăpîn și domn a toată Ungrovlahia, Domnului Domn Io Șerban Voevod Cantacuzino ca urmaș al vechilor regi încununați de Dumnezeu a preferit partea cea bună și dacă va respecta cu înțelepciunea lui Solomon cunoștințele vestitului său neam împodobit cu multe virtuți pe care le va arăta timpul pînă la marginile pămîntului...“ și se încheie astfel: „Maica Domnului care veșnic mijlocește, precum și marii mucenici Serghie și Vach, fiindcă ziua cînd a fugit el era și ziua sfinților în 7 octombriee“ [18]. Această prefață este un elogiu adus lui Șerban Vodă de către Dositei, Patriarhul Ierusalimului, pentru a-i cîștiga prietenia și asentimentul în sprijinirea viitoarei sale lucrări pe care avea să o desfășoare și în Țara Românească. La sfîrșitul cărții este următoarea însemnare: Dositei, odată cu moartea lui Duca în Polonia, s-a mutat cu activitatea sa în Țara Românească, dar gîndul lui era mereu la Iași la Mănăstirea Cetățuia.

Domnitorul Moldovei Constantin Cantemir nu mai avea bani pentru tipografie precum și tălmăcitori și tot felul de dascăli, precum nici urmașul său Dimitrie. În sfîrșit, turcii au făcut domn în Moldova pe Constantin Duca, fiul lui Gheorghe Duca [19]; acesta era un om de cultură, stăpînea foarte bine limba greacă avînd ca profesor pe Ioan Mo-

---

17. I. Bianu și N. Hodoș, *op. cit.*, p. 25; vezi și D. Stăniloaie, *op. cit.*, p. 25 și Ierod. Mitrofan Băltuță, *op. cit.*, p. 584.

18. I. Bianu și N. Hodoș, *op. cit.*, p. 278; vezi și D. Stăniloaie, *op. cit.*, p. 26-27.

19. D. Stăniloaie, *Viața și activitatea Patriarhului Dositei al Ierusalimului*, 1929, p. 51.

livdul din Heracleea, om de mare renume care a editat și scrierile lui Simion Tesaloniceanul, fost profesor și educator fiilor lui Constantin Brîncoveanu și care purta titlul de „Notarul Bisericii celei Mari".

Abia sub acest voievod tipografia din Cetățuia și-a reluat activitatea [20]. Dositei reîntors la Iași a tipărit o carte intitulată *Tomul împăcării*, care constituie marea lui trilogie polemică. Motivul ce l-a determinat pe Dositei să tipărească această carte este următorul: În 1692 se răspîndise în Moldova o scriere a lui Leon Allatius, *Manual despre Duhul Sfînt* plin de blasfemie la adresa Bisericii Ortodoxe. Ca răspuns, Dositei a pregătit *Tomul împăcării*, care cuprindea mai multe scrieri: a. cîteva scrieri anonime; b. scrierea lui Eugenicul fratele lui Marcu Efesanul, împotriva decretului de unire de la Florența; c. scrierile polemice ale lui Gheorghe Corressios, un dialog mai nou; d. scrierea lui Macarie Ieromonahul: Contra latinilor; e. două scrieri ale lui Teodor Agalianul, contra sinodului din Florența și a lui Ioan Arghiropolos; f. scrieri polemice de ale lui Matei Vlastarie; g. procesele verbale ale unui sinod din Sfînta Sofia de la 1450 împotriva sinodului de la Florența. La pagina 256 este următoarea însemnare în greacă: „S-a tipărit cartea de față în Iașii Moldovei, cu cheltuiala Sfîntului Mormînt în anul mîntuirii 1692", iar mai departe avem însemnarea următoare: „S-a tipărit de Dimitrie Pădure în Iașii Moldovei în anul mîntuirii în 1694 luna februarie".

Probabil că Dositei a alcătuit acest tom în 1692 atunci cînd a găsit scrisoarea lui Leon Allatius răspîndită prin Moldova, dar n-a putut să tipărească datorită frămîntărilor politice, de aceea abia în anul 1694 a văzut ea lumina tiparului prin grija lui Dimitrie Pădure. Această carte are 521 de pagini: la început are 14 foi nenumerotate, iar la sfîrșit 7 foi de asemenea nenumerotate.

Dan Simonescu, în lucrarea sa *Le Monastère de Cetătzuia Iassy, foyer de culture de l'orient ortodoxe* menționează la pagina 364 că această carte este tipărită în Mănăstirea Cetățuia-Iași.

După *Tomul Împăcării*, Dositei a tipărit în același an, 1694 luna iulie, tot prin concursul cărturarului Dimitrie Pădure, încă două cărți.

Prima este: *Discurs contra hotărîrilor sinodului de la Florența* a evlaviosului din grația Domnului Nomofilax Ioan Eugenicos diaconul, discurs contradictoriu hotărîrii nelegiuite și mincinoase compuse în Florența la sinodul cel ținut de latini publicat de un iermonah oarecare numit Ioachim, transcris, corect și împărțit în capitole și secțiuni de Dositei Patriarhul Ierusalimului. S-a tipărit de către Dimitrie Pădure în Iașii Moldovei 1694 [21].

---

20. *Ibidem*, p. 52.

21. I. Bianu și N. Hodoș, *op cit.*, p. 338; Dan Simonescu, *op. cit.*, p. 364; D. Stăniloae, *op cit.*, p. 252; Ierod. Mitrofan Băltuță, *op. cit.*, p. 587.

A doua carte tipărită în același an poartă titlul : Dositei Patriarhul Ierusalimului, *Manual în contra lui Ioan Karyophylles*. După un cuvînt către cititori, Dositei reproduce în opt capitole opuscolul eretic al lui Ioan Karyophylles, întovărășind fiecare capitol de o respingere. Cartea cuprinde 108 pagini plus două foi nenumerotate iar la sfîrșit are mențiunea: „S-a tipărit de Dimitrie Pădure în Iașul Moldovei luna iulie 1694".

Dositei Patriarhul Ierusalimului a mai scos din teascurile de la Cetățuia și opera intitulată : *Tomul dragostei asupra latinilor*. S-a tipărit tomul acesta în Iașii Moldovei și cu cheltuiala Sfîntului Mormînt prin Dionisie monahul fiind îndreptător prea învățatul profesor Ieremia Cacavela. Cartea are 436 de foi și cuprinde 25 de scrieri mai ales în chestiunea primatului papal, al purcederii Sfîntului Duh, al Euharistiei și al Botezului.

În anul 1758 la Mănăstirea Cetățuia viețuia călugărul grec Cezar Daponte, iar amintirea Patriarhului Dositei era încă vie pentru că acest călugăr a cules date despre viața sa, scriindu-i biografia într-un stil de admirație și pietate.

Din cele expuse mai sus se constată că Mănăstirea Cetățuia a îndeplinit un rol important cultural și de apărare a Ortodoxiei, atît prin acești oameni de mare cultură care au trăit aici, cît și prin înființarea tipografiei de sub teascurile căreia au ieșit valoroase și importante cărți teologice, o putem așeza alături de cele mai valoroase mănăstiri din cuprinsul Moldovei ca: Neamț, Putna, Bistrița, Dragomirna etc...

Arhim. MITROFAN BĂLTUȚĂ

DASCĂLUL ILARION — PRIMUL TRADUCĂTOR ȘI COMENTATOR ROMÂN AL EXAIMERONULUI SFÎNTULUI VASILE CEL MARE

În prefața volumului intitulat *Cuvinte puține oarecare din cele multe ale celor întru sfinți părinților noștri Vasile celui Mare și Grigorie Cuvîntătorul de Dumnezeu, tîlmăcire din limba elinească și acum întîi tipărite*, București, 1826, „cel ostenitor întru ale tipografiei, Pafnutie", fost membru al obștei paisiene de la Mănăstirea Neamț, afirmă, între altele: „*Exameron* al Marelui Vasile au voit răposatul episcopul Rădăuțului, chir Dositei, să-l tîlmăcească și să-l tipărească. Voind, au găsit pe dascălul Ilarion răposatul, om cu știință destulă în limba elinească. L-au poftit rugîndu-l să facă această tălmăcire. Făcînd-o, n-au apucat să o tipărească, din pricini împotrivă ce s-au întîmplat. Am alergat mai pre urmă să se tipărească, și tot nu s-au putut. Au miluit Dumnezeu, în zilele celui acum mitropolit al Ungrovlahiei, chir Grigorie, de și tîlmăcirea s-au îndreptat de preasfinția sa, cît s-au putut, și tipărirea s-au lucrat din porunca preasfinției sale, și alte cîteva cuvinte, precum să văd, tot ale Marelui Vasile, tîlmăcite de singur preasfinția sa, s-au adaos, spre folosul și îndreptarea năravurilor". Din informațiile aflate în acest pasaj rezultă că traducerea *Exaimeronului* era cu peste cincizeci de ani mai veche. După cum vom vedea, dascălul Ilarion aparținea obștei starețului Paisie de la Mănăstirea Dragomirna, care, în anul 1775, se mută la Mănăstirea Secu, în timp ce episcopul Dositei Herescu, inițiatorul traducerii, rămîne în continuare în Bucovina încorporată imperiului habsburgic. Ca atare, episcopul Dositei l-a putut ruga pe dascălul Ilarion să efectueze traducerea numai pînă în anul 1775, cînd obștea starețului Paisie se afla în eparhia sa, la Dragomirna. Două adnotări ale traducătorului, pe care le vom cita mai jos, cuprind mărturii exprese asupra faptului că această primă traducere românească a *Exaimeronului* a fost făcută, într-adevăr, în anul 1775.

Dispunem pînă acum de relativ puține știri privitoare la viața și activitatea învățatului dascăl Ilarion din obștea lui Paisie. Majoritatea traducerilor lui, nu prea numeroase, se păstrau la începutul secolului trecut în biblioteca Mănăstirii Neamț și sînt menționate astfel în primul catalog cunoscut al acestei bibliotecii, alcătuit probabil între anii 1800 și 1825, care a fost studiat și editat în anul 1941 de Pr. D. Fecioru: „Grigorie Bogoslov, 2 cuvinte Izvod" (in-folio), „Exaimeron, o bucată, 5 voroave. Izvod" (in-folio), „Exaimeron și pentru rai, bucata den urmă" (in-cvarto), „Marco Efesean. Izvod" (in-cvarto, 40 de foi), „Calist, cartea 1. Izvod" (in-cvarto), „Maxim Mărturisitoriul, 400 capete. Izvod" (in cvarto), „Talasie Livianul, 400 capete" (in-cvarto) [1]. Unele copii după

---

1. Vezi Pr. D. Fecioru, *Un catalog vechi de manuscrise și cărți al bibliotecii Mănăstirii Neamțului*, în „Biserica Ortodoxă Română", LIX, 1941, nr. 7-8, p. 414-443. Unele manuscrise menționate în acest catalog, aflat și în prezent la Mănăstirea Neamț (sub cota *94*), au ajuns, pe diferite căi, la Biblioteca Academiei Române, altele s-au pierdut, iar o parte au rămas pînă astăzi în bogata bibliotecă a mănăstirii. Vezi și Pr. D. Fecioru, *Manuscrisele de la Neamțu. Traduceri din sfinții părinți și din scriitori bisericești*, în „Studii Teologice", IV, 1952, nr. 7-8, p. 459-487.

aceste traduceri ale dascălului Ilarion (eventual și texte autografe, căci încă nu-i cunoaștem scrisul) se găsesc astăzi la Biblioteca Academiei Române[2] și la Biblioteca Patriarhiei Române[3]. Alte traduceri ale sale, aflate acum la Biblioteca Academiei Române, vor fi menționate mai jos, cu prilejul semnalării unor prețioase însemnări din care rezultă că dascălul Ilarion era originar din Țara Românească și că studiase la Academia domnească din București.

În ms. *1552* de la B.A.R., la sfîrșitul textului intitulat *Învățături dintr-ale fericitului Isaiii Pustnicul* (f. 1-138 v.), se află următoarea însemnare a copistului: „Această sfîntă și dumnezeiască carte a sfîntului preacuviosului părintelui nostru Isaiei Pustnicul, cu bunăvoirea preacuviinței sale, al mieu după Dumnezeu sufletesc bun povățuitori și trupesc chivernisitori, părintelui stariț Paisie, m-am îndemnat de o am prescris de pre alta, ce să află aici întru această sfîntă Mănăstire Dragomirna, scrisă de doritul nostru întru Hs. iubit frate Rafail monah, diortositoriul de la sfînta episcopie a Rîmnicului, tălmăcindu-o din elenie cuviosia sa cel din neamul nostru rumânesc mult osîrduitori întru învățătura dumnezăiești scripturi chir Ilarion ieromonah și dascăl, tot de la aceeași sfîntă episcopie a Rîmnicului“ (f. 138 v.). Numele copistului nu este menționat în această însemnare, dar un cititor al manuscrisului respectiv îl divulgă în însemnarea următoare: „Cartea sfîntului Isaia, care au scris părintele Sofronie în Dragomirna, în anul 1769, cînd au luat moscalii Hotinu, bătînd pe turci, și au întrat în Moldova“ (f. 143 v.). Din aceste două însemnări reținem următoarele informații privitoare la dascălul Ilarion:

1. El este traducătorul cărții lui Isaia Pustnicul, pe care acel Sofronie o copie, în anul 1769, la Mănăstirea Dragomirna;

2. Sofronie afirmă că a copiat textul după o altă copie, făcută de monahul Rafail de la Hurez, diortositorul de la tipografia Rîmnicului, și aflată în Mănăstirea Dragomirna. Rezultă că monahul Rafail, bine cunoscut de către Sofronie, a petrecut cîtva timp în obștea lui Paisie;

3. Același Sofronie știa că și dascălul Ilarion era venit tot de la episcopia Rîmnicului.

Într-o însemnare autografă a lui Rafail de la Hurez, din martie 1768, aflată în ms. *5110* de la B.A.R., (copie a unor scrisori dintre stareții Atanasie și Paisie), acesta declară că, într-adevăr, el trecuse prin obștea lui Paisie: „Această cărticică s-au prescris de pre însăși slova și iscălitura acestor stareți, din cuvînt în cuvînt, de mai micul între monahi Rafail, monah de la sfînta Mănăstire Hurezii, care, după întîmplare, vreun an de zile și eu, păcătosul, m-am aflat supt epistasia acestui sfînt stareț Paisie, fiind sfinția sa venit din Sfînta Gora la sfînta Mănăstire Dragomirna, în Țara Moldovei, unde, aflînd această cărticică de prigonire la ucenicii sfinției sale, am luat izvod ca să am

---

2. Vezi *Catalogul manuscriptelor românești* de la Biblioteca Academiei Române, tom. I (întocmit de Ioan Bianu), București, 1907, tom. II (întocmit de Ioan Bianu și R. Caracaș), București, 1913, tom. III (întocmit de Ioan Bianu și G. Nicolaiasa), Craiova, 1931, tom. IV (întocmit de G. Ștrempel, Fl. Moisil și L. Stoianovici), București, 1967, precum și Gabriel Ștrempel, *Catalogul Manuscriselor românești*, B.A.R., vol. I, 1-1600, București, 1978, vol. II, 160--3100, București, 1983.

3. Vezi Pr. D. Fecioru, *Catalogul manuscriselor din biblioteca Patriarhiei Române*, I. *Manuscrisele românești de la internatul teologic*, în „Studii Teologice“, XIII, 1961, nr. 7-8, p. 504-515, și nr. 9-10, p. 606-613.

pentru evlavia, și neuitarea, și dragostea ce am către acest sfînt stareț Paisie. Rafail monahul, mart, dni [fără zi], 7276 [= 1768]" (f. 93 v.)[4].

Același Rafail, la sfîrșitul unei copii din anul 1772 a traducerii celor o sută de „capete pustnicești" ale lui Diadoh, aflată în ms. *3008* de la B.A.R., afirmă următoarele: „S-au prefăcut din cea prea cu anevoie de tîlmăcit limbă elinească pre a noastră limbă proastă rumânească de *chir Ilarion ieromonahul, ucenicul lui chir Manase,* în sfînta Mănăstire Dragomirna. Și s-au scris de monahul Rafail, întru folosul celor ce vor ceti. Noiem[vrie], 23 dni, 1772" (f. 65 v.)[5].

În ms. miscelaneu *(1957* de la B.A.R., copiat în jurul anului 1800 la Mănăstirea Cernica, la sfîrșitul textului intitulat *Al celor prea mici între pustnici al lui Calist și Ignatie Xantopolii meșterșug și îndreptari* [...] se află însemnarea: „S-au tălmăcit din limba elinească de ieromonahul Ilarion dascalul Bou Rău. 1800, avgust" (f. 218 v.). Cuvintele *Bou Rău* reprezintă, probabil, numele de familie al dascălului Ilarion, pe care copistul textului, monahul Teofil, compatriotul său, îl cunoștea.

Dascălul Ilarion mai este menționat ca traducător al „vieții" sfîntului Anastasie (ms. *3168* de la B.A.R.), și ca revizor al traducerii cărții lui Varsanufie, după cum rezultă din următoarea însemnare aflată în ms. *2146* de la B.A.R.: „Tălmăcitu-s-au această sfîntă și de suflet folositoare carte a sfîntului Varsanufie acum de nou din limba elinească pre limba rumânească de oarecarele din cei prea mici mai dupre urmă ucenici ai starețului Paisie și s-au îndreptat din cuvînt în cuvînt de sfinția sa părintele dascălul Ilarion, întru anii de la Hristos 1787, în sfînta Mănăstire a Neamțului"[6]. Anonimul care a tradus cartea aceasta revizuită de Ilarion este Isaac dascălul, un alt traducător învățat din obștea lui Paisie.

Din însemnările citate reiese și faptul că dascălul Ilarion era o adevărată personalitate în cadrul școlii de traducători de literatură patristică greacă organizată de Paisie Velicikovski în obștea lui de la Mănăstirea Dragomirna, Secu și Neamț. După cum se știe, starețul Paisie, ajutat de cîțiva ucenici ucraineni și ruși, traducea mai ales în slavonește, pentru conaționalii săi, în timp ce două generațiide învățați români, între care ieromonahii Macarie, Ilarion, Isaac, Gherontie și Climent, precum și ierodiaconii Ștefan, Grigorie și Iosif, au tradus cu iscusință în românește, îndeosebi din grecește, dar și din slavonește, un mare număr de texte patristice și alte lucrări, care s-au răspîndit prin zeci de manuscrise în diverse centre monahale și eparhiale din Moldova și din Țara Românească. Cîțiva dintre traducătorii menționați (Macarie, Ilarion, Gherontie și Grigorie) își făcuseră studiile la Academia domnească din București, alții erau ucenici ai acestora formați în

---

4. Vezi și G. Ștrempel, *Copiști de manuscrise românești pînă la 1800,* vol. I, București, 1959, p. 198-199.

5. *Ibidem,* p. 199. Cuvintele subliniate sînt în limba greacă în original. O altă copie a acestei traduceri a lui Ilarion se află în biblioteca Mănăstirii Neamț; vezi Pr. D. Fecioru, *Manuscrisele de la Neamțu...,* citat la nota 1, p. 463. Textul se găsește și în ms. miscelaneu *1957* de la BAR, f. 425-506, copiat la Mănăstirea Cernica, în jurul anului 1800.

6. Alte copii ale acestei traduceri, cu aceeași mențiune că a revizuit-o dascălul Ilarion, se află în ms. *507* de la BAR și în ms. *10* de la biblioteca Patriarhiei Române, descris de Pr. D. Fecioru, în „Studii Teologice", XI, 1959, nr. 9-10, p. 599-606.

școala de traducători organizată de Paisie. După înființarea tipografiei de la Mănăstirea Neamț, în anul 1807, o parte dintre traducerile românești efectuate de către cărturarii mai vechi au fost revizuite și tipărite de ucenicii lor, ca o valoroasă moștenire culturală a epocii paisiene, iar în prefețele cărților respective, ca și în biografia starețului Paisie, scrisă de Grigorie dascălul, viitorul mitropolit al Țării Românești, și publicată în volumul intitulat *Adunare a cuvintelor cele pentru ascultare* ale lui Paisiel, apărut la Mănăstirea Neamț, în anul 1817, sînt inserate prețioase informații privitoare la prestigioasa școală de traducători care și-a desfășurat activitatea timp de peste patru decenii în obștea paisiană de la mănăstirile Dragomirna, Secu și Neamț.

Primii învățați din obștea lui Paisie care au făcut traduceri din grecește în românește și care au întemeiat de fapt această școală de traducători, fiindu-i și lui Paisie dascăli de elină, sînt ieromonahii Macarie și Ilarion. Despre calitatea superioară a traducerilor românești efectuate de către acești doi traducători și despre buna lor cunoaștere a limbii eline vorbește Paisie însuși, în termeni superlativi, într-o scrisoare adresată arhimandritului Teodosie, conaționalul său, aflat la schitul Poiana Mărului, în Țara Românească, de unde a fost chemat de prințul Potemkin să treacă cu ucenicii săi în Rusia, ca să întemeieze sihăstria Sofronia. Fragmente întinse din această scrisoare a reprodus rusul Serghie Cetferikov în monografia consacrată vieții și activității lui Paisie, pe care a tradus-o episcopul Nicodim Munteanu și a tipărit-o la Mănăstirea Neamț, în anul 1933. După ce arată prietenului său greutățile pe care a trebuit să le învingă pentru a duce la bun sfîrșit întreprinderea lui de a traduce anumite cărți din literatura patristică greacă în slavonește, Paisie afirmă: „Lucrarea mea am început-o în chipul următor: În vederea insuficienței lexicoanelor, precum și a neexperienței mele, *am luat ca fir conducător pentru mine traducerea cărților sf. Părinți din limba greacă veche în cea moldovenească, făcută de iubiții noștri frați: ieromonahul Macarie și dascălul Ilarion, oameni învățați și experienți în traducerea de cărți.* O parte a acestei traduceri era făcută de fratele Macarie, parte în sf. Munte Atos, parte în Dragomirna; asemenea și părintele Ilarion se ostenise cu traducerea sa în obștea noastră. *Luînd traducerile lor, după socoteala mea, ca neîndoielnic bune, am început să îndrept cărțile slavone, călăuzindu-mă de traducerea lor și urmărind textul grecesc.* Astfel am îndreptat eu următoarele cărți patristice: a lui Isihie, a lui Diadoh, a lui Macarie a doua, a lui Filoftei, a lui Nil despre rugăciune, a lui Talasie, a lui Grigore Sinaitul, a lui Simeon Noul Teolog cuvînt despre luare aminte și rugăciune, a lui Casian Romanul despre cele opt rînduri, și, altele, *ținîndu-mă ginj, ca orbul de gard, de amintitele traduceri moldovenești,* și astfel am terminat întîia îndreptarea a cărților amintite“[7]. În continuare, Paisie relatează cum a îndreptat, prin anii 1770—1771, călăuzindu-se tot după

7. Serghie Cetferikov, *Paisie, starețul Mănăstirii Neamțului din Moldova. Viața, învățătura și influența lui asupra bisericii ortodoxe,* traducere din rusește de episcopul Nicodim, starețul Mănăstirii Neamț, Mănăstirea Neamț, 1933 (reeditată, tot la Neamț, în 1940), p. 191. Sublinierile sînt ale noastre. După cum am văzut, traducerea de către Nicodim a textelor citate are ici și colo unele stîngăcii de exprimare, care nu afectează însă înțelegerea deplină și corectă a frazelor respective.

versiunea românească, traducerea slavonă a cărții lui Isaac Sirul [8]. Vorbind, în alt loc despre dificultățile întîmpinate la traducerea în slavonește a cărții lui Calist și Ignatie, el se referă în următorii termeni la calitatea de traducător a dascălului Ilarion: „Dar și această carte, deși să vedea cu o ortografie mai bună decît a altora, nu e străină de așa erori, încît nici *părintele Ilarion, cel mai iscusit traducător din grecește în moldovenește*, n-a putut în unele locuri să dea înțălesul adevărat, ci *a trebuit să traducă cum i s-a părut că ar fi mai bine. Părerea lui am urmat-o și eu în traducerea mea*“ [9].

Fiind autorul uneia dintre primele gramatici ale limbii române, al unui voluminos lexicon slavono-român, autor de versuri și al unei succinte poetici, precum și traducător al unui mare număr de texte, viața și activitatea lui Macarie, care, în anul 1773, părăsește obștea lui Paisie și se întoarce la București, sînt relativ bine cunoscute [10]. Aproape necunoscut a rămas însă numele dascălului Ilarion, pentru că puținele știri privitoare la viața și activitatea lui nu au fost adunate pînă acum într-un studiu ca cel de față.

Nu cunoaștem încă locul și data morții lui Ilarion. În pomelnicul ctitoricesc al Mănăstirii Neamț, alcătuit în anul 1812 (ms. *172* din biblioteca Mănăstirii Neamț), este menționat astfel: „Ieromonah Ilarion. Sfinția sa Ilarion dascal“ (f 20 f), iar în același pomelnic, refăcut în anul 1846 (ms. *190* din biblioteca Mănăstirii Neamț), calitatea sa de dascăl este subliniată în următoarea frază: „Sfinția sa au învățat aicea în monastire părinți la limba elinească“ (f. 64 v).

Mărturiile de epocă citate mai sus arată în mod limpede că dascălul Ilarion era, ca și ieromonahul Macarie, originar din Țara Românească și că fusese „ucenicul lui chir Manase“, adică al profesorului Manase Eliade, la academia domnească din București. Deoarece Manase Eliade, la rîndul său elev, prin anii 1755—1757, al profesorilor Alexandru din Tîrnovo și Teodor din Dristra de la academia bucureșteană, a fost profesor aici în două perioade (1757—1768 și 1775—1782?) [11]. Ilarion nu i-a putut fi elev decît în prima perioadă. După anul 1763 (și înainte de anul 1768, cum rezultă din însemnările citate mai sus) el a venit în obștea lui Paisie de la Dragomirna.

Ca și profesorii săi, Manase Eliade preda la academia domnească din București cursuri de filozofie alcătuite după tratatele neoaristotelice ale lui Teofil Coridaleu, cum sînt cel de fizică, de logică, tratatul despre suflet, tratatul despre cer, și altele. Cu Manase Eliade și, bineînțeles, cu alți profesori ai academiei Ilarion a mai putut studia aici retorica, gramatica și literatura elină, limba latină, teologia și alte discipline literare și științifice din programul de studii al școlii respective. Inteligența și cultura lui generală dobîndită în academia domnească din București se oglindesc, după cum vom vedea, în comentariile pe care le

---

8. *Ibidem*, p. 192, 195-196. Traducerea românească a acestei cărți, luată de Paisie ca termen de referință, era făcută de ieromonahul Macarie.

9. *Ibidem*, p. 197. Sublinierile sînt ale noastre.

10. Vezi N. A. Ursu, *Dascălul Macarie, autorul* GRAMATICII RUMÂNEȘTI (1772) *și al lexiconului slavono-român (1778)*, în „Limba română“, XXXIV, 1985, nr. 5, p. 445-449.

11 Vezi Ariadna Camariano-Cioran, *Les Académies princières de Bucarest et de Jassy et leurs professeurs*, Tesalonic, 1974, p. 397-406.

face acest dascăl Ilarion pe marginea *Exaimeronului*, cea mai împodobită dintre traducerile sale.

Este bine știut faptul că această operă a Sfîntului Vasile cel Mare constă dintr-un ciclu de nouă omilii, în care este explicată concepția biblică despre geneza universului în cele șase zile (de aici titlul *Exaimeron)*, cu referințe directe sau indirecte la teoriile cosmogonice ale mai multor filozofi ai antichității. Exegeții operelor lui Vasile cel Mare au încorporat în *Exaimeron* încă trei omilii (două privitoare la facerea omului și una despre rai), asupra cărora paternitatea sa este însă nesigură. Dascălul Ilarion a tradus în românește toate cele douăsprezece omilii ale edițiilor obișnuite ale *Exaimeronului*. Traducerea a fost făcută după una din cunoscutele ediții de opere complete și comentate ale lui Vasile cel Mare, în trei volume, cu text paralel în limba latină, apărute la Paris, în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea. În mai multe locuri, Ilarion se referă, în note, la felul în care sînt traduse cuvintele sau frazele respective în limba latină [12].

Textul inițial al acestei prime traduceri românești a *Exaimeronului* se păstrează în următoarele manuscrise de la BAR: *896* (copie din anul 1789), *1080*, f. 214-265 (copie fragmentară de pe la 1827), *1936* (copie nedatată, probabil din secolul al XVIII-lea), *2047* (copie nedatată, din jurul anului 1800), *3049* (copie din anul 1782), precum și în ms. 4 din biblioteca Episcopiei Romanului (copie ante 1786), în ms. *198* din biblioteca Mănăstirii Neamț (copie de la începutul secolului al XIX-lea) și în ms. *VI-3* și *7* de la Biblioteca Centrală Universitară din Iași (copie din anul 1802, făcută de Grigore Hudici, pisarul Episcopiei Romanului, pentru episcopul Gherasim Clipa al Hușilor). Textul aflat în ms. *1485* de la BAR, care are la sfîrșit mențiunea: „S-au tălmăcit această carte a Sfîntului Vasile, ce să numește *Exaimeron*, de Rafail, smeritul monah din soborul starețului Paisie, la anii 1805, spre folosul cel de obște" (f. 230 v), nu reprezintă o traducere nouă, cum pretinde Rafail, ci o versiune (copie) puțin remaniată a vechii traduceri a dascălului Ilarion [13].

Spre deosebire de textul editat în anul 1826 la București, manuscrisele acestei traduceri, menționate mai sus, conțin, unele integral, altele numai în parte, și prețioasele note în care dascălul Ilarion a explicat o serie de noțiuni filozofice și științifice mai greu de înțeles aflate în cele două „voroave" [= omiliil ale *Exaimeronului*. Manuscrisele în care se găsesc *toate* notele lui Ilarion sînt numai cele trei aflate acum la Roman, la Iași și la Mănăstirea Neamț, care au fost copiate în același centru cultural, la Episcopia Romanului. În manuscrisul de la Mă-

12. În biblioteca Mănăstirii Neamț, existau, la începutul secolului trecut, trei exemplare dintr-o astfel de ediție a operelor lui Vasile cel Mare (vezi Pr. D. Fecioru, *Un catalog vechi de manuscrise...*, citat la nota 1, p. 431). Volumul întîi al unei atare ediții, din anul 1638, aflat acum la Biblioteca Centrală Universitară din Iași (cota CR VI-50), are pe marginea de jos a foilor 1, 3, 5 și 7 următoarea însemnare, în grecește: „Prezenta carte este a obștei răposatului Paisie, arhimandritul mănăstirilor Neamț și Secu", iar pe numeroase pagini glosări marginale în grecește și în latinește.

13. Același monah Rafail de la Mănăstirea Neamț a tradus, în anul 1804, omiliile lui Ioan Gură de Aur, text aflat în ms. *1456*, de la BAR. Probabil tot el este acel „Rafail, smeritul monah din sfînta Mănăstire a Neamțului", care traduce din grecește, la București, cartea intitulată *Ușa pocăinței*, pe care o publică la Brașov, în anul 1812, însoțită de o întinsă și interesantă dedicație în versuri adresată lui Dositei, mitropolitul Țării Românești.

năstirea Neamț, pregătit pentru tipar, după cum vom vedea, de către învățatul arhimandrit Sofronie Clipa-Barbovschi, fratele episcopului Gherasim Clipa, notele respective sînt ordonate la sfîrșitul fiecărei omilii. În total sînt cinci sute de note, însumînd (în ms. de la Neamț) 208 pagini in-folio.

Firește, conținutul acestor note este în fond teologic, dascălul Ilarion fiind astfel cel dintîi teolog mai important din istoria culturii noastre. Pentru a facilita înțelegerea de către cititori a unor afirmații sau referințe din textul lui Vasile cel Mare, precum și a unor noțiuni filozofice și științifice cu care operează autorul, traducătorul român — om cult și cu pasiune didactică — a considerat necesar să le explice. Astfel, numai în primele 20 de note la prima omilie, care cuprind peste o sută de pagini, dascălul Ilarion discută concepțiile unor filozofi antici despre crearea universului, despre materie și formele ei în univers, despre materialitatea lumii, explică apoi cerul, mișcarea stelelor și a planetelor (bineînțeles, după teoria geocentrică), zodiacul, calendarul, coordonatele pămîntului și alte noțiuni de geografie și geometrie, cu care prilejuri se referă la filozofi și oameni de știință ca Platon, Aristotel, Leucip, Democrit, Epicur, Zenon, Heraclit, Pitagora, Anaximene, Parmenide, Empedocle, Anaxagoras, Anaximandru, Tales, Ptolemeu, Euclide, Copernic, la teologi ca Ioan Gură de Aur, Teodorit, Grigore al Nisei, Ghenadie Presviterul, Sever al Antiohiei, Vasile al Seleuciei, Ioan Damaschin, Origen, la „păgînul“ Voltaire și la alții. Această parte a comentariilor lui Ilarion poate fi considerată drept cel dintîi tratat de cosmografie alcătuit în limba română. În restul notelor dascălul Ilarion explică diverse noțiuni de fizică, meteorologie, botanică, zoologie, matematică, logică, gramatică, retorică, muzică și altele. Principala sursă a cunoștințelor pe care le expune traducătorul în notele respective o constituie, desigur, cursurile audiate de el la academia grecească din București, îndeosebi tratatele neoaristotelice de fizică și despre cer ale lui Teofil Coridaleu, predate, cum am văzut, de către profesorul său Manase Eliade și de alți profesori ai academiei. În unele cazuri Ilarion își exprimă dezacordul cu traducerea în latinește sau cu alte interpretări date unor cuvinte ori pasaje din original, asumîndu-și răspunderea unor traduceri sau interpretări proprii. Rigoarea demonstrațiilor și trimiterile sistematice de la o notă la alta conferă acestor comentarii un pronunțat caracter științific.

Se naște, în mod firesc, întrebarea dacă notele respective nu sînt cumva comentarii aflate în vreun manuscris sau în vreo ediție grecească a *Exaimeronului*, în care eventualitate meritul dascălului Ilarion s-ar limita la faptul că le-a tradus, împreună cu opera lui Vasile cel Mare. Lectura lor atentă arată însă că, fără îndoială, ele aparțin traducătorului român. În numeroase cazuri (omilia I, notele 5, 22, 42, omilia II, nota 43, omilia III, notele 22, 39, omilia IV, notele 22, 36, 64, omilia V, nota 9, și altele), Ilarion se referă la dificultățile de a găsi *în românește* cuvintele sau expresiile corespunzătoare celor din original. Iată, de exemplu, cum începe traducătorul nota 5 de la omilia I, în care se referă la dificultatea de a traduce exact cuvîntul grecesc *diastima*: „Limba noastră românească: 1) că este scurtă și nu poate să ajungă ca să zugrăvească cuvintele cu aceeași înțălegere precum sînt în limba elinească, 2) că întru mari știință pînă acum nu s-au deprins, ct să fie obicinuit cuvinte de ale științelor acelora, și cînd le-ai fi grăit să se fie putut în-

ţălege, pentru aceasta nici ştie cineva nici cuvinte ca acelea cum să le grăiască, şi de le-ar şi grăi, nu ştie ce să va înţălege". La începutul notei 11 de la aceeaşi omilie, Ilarion îşi motivează astfel îndrăzneala de a face comentarii pe marginea operei pe care o traducea: „La cîteva locuri care cuprind pricini astronomiceşti cu cuviinţă era ca nicidecum să nu mă fiu atins de dînsele, căci sînt pricini înalte, de care eu nici o ştiinţă nu am. Însă de vreme ce o dată am îndrăznit la cele ce sînt preste putinţa mea, am socotit ca să nu las lucru ştirbit, ci, din cele ce şi eu puţin semuiesc, să însemnez şi pentru cetitorii cei de o limbă cu mine, carii cunosc că mai vîrtos cînd ajung cu cetirea la nişte lucruri ca acestea grele doresc a şti şi a avea oarecarea înştiinţare de dînsele [...]. Drept aceea, să nu socotească cineva că eu cu părere cum că altul nu poate mai bine decît mine să le descopere m-am apucat a le tîlcui la oarecare locuri mai grele, că fără de minte aş fi fost de aş fi pus în gînd una ca aceasta. Ci, văzînd că altul pînă acum nu au primit asupră-şi o osteneală ca aceasta şi temîndu-mă ca nu cumva şi de aicea înainte tot aşa să rămîie, de vreme ce m-am apucat a le tîlmăci în limba noastră românească, am socotit a le şi însemna la oarecare locuri mai grele, ca nu acelea să fie de mare împiedecare celor ce vor ceti, şi pentru acelea să se părăsască şi de cetirea celorlalte şi să se păgubească de atîta cunoştinţă a dumnezeieştii înţelepciuni şi puteri care sînt ascunse întru cunoştinţa făpturilor. Ci dar, de să va afla altul mai pre urmă iubitori de osteneală şi strălucit la minte, cu descurcată cunoştinţă a unor lucruri ca acestea, lăudat lucru va face, şi de pomenire vrednic, de le va descoperi toată adîncimea ce este ascunsă într-însele. Eu acum, din cele ce sămuiesc puţin fără de ştiinţă, însemnez aicea spre umbroasă oarecarea pricepere a cetitorilor". În anexa acestui studiu reproducem un scurt fragment dintr-o astfel de „însemnare" a dascălului Ilarion, pentru a se putea aprecia mai bine nivelul înalt teologic şi filozofic al comentariilor sale pe marginea unor afirmaţii ale Sfîntului Vasile cel Mare.

Faptul că traducerea de către Ilarion a *Exaimeronului* s-a făcut în anul 1775, cînd au fost redactate şi comentariile respective, rezultă din următoarele referinţe ale sale aflate în două note: „ca cum să zicem, de pildă, la anul de la facerea lumii 7283 [— 5508 = *1775*], vom să ştim în ce zi cade praznicul Streteniei" (omilia I, nota 18), „adecă America, carea s-au aflat de Hristófor oarecarele Columbus, de sînt 283 de ani [+ 1492 = *1775*]" (omilia II, nota 35), iar faptul că Ilarion era originar din Ţara Românească, afirmat în însemnarea citată mai sus şi dovedit de prezenţa în limba traducerilor lui a unor particularităţi ale graiului muntean, rezultă şi din următoarele precizări aflate în două note la omilia VII: „barzele, aşa să numesc la alte locuri cocostîrcii, carii fac cuiburi pre casă" (nota 22), „barza, sau cocostîrcul (precum aicea să zice), în limba elinească să numeşte pelargós" (nota 27).

Adăugînd la cele arătate mai sus şi faptul că limba traducerii şi a comentariilor lui Ilarion este, pentru acea vreme, deosebit de evoluată şi de frumoasă, ne exprimăm bucuria că am descoperit în persoana lui un remarcabil cărturar român din secolul al XVIII-lea, iar în cele peste 200 de pagini ale comentariilor sale originale la traducerea *Exaimeronului* lui Vasile cel Mare, făcute în anul 1775, un important text de referinţă pentru istoria preocupărilor teologice, filozofice şi ştiinţifice în cultura românească.

În sfîrșit, socotim necesar să elucidăm aici unele probleme privitoare la copia acestei traduceri a lui Ilarion aflată în ms. *198* din biblioteca Mănăstirii Neamț, pe care am luat-o în studiul de față ca text de referință. Faptul că pe primele două foi ale manuscrisului de la Neamț, mai mici și adăugite tîrziu, se află următoarea foaie de titlu: „Tîlcuirea celor șase zile ale Facerii, tălmăcită din elinește, de pe cartea celui întru sfinți părintelui nostru Vasilie cel Mare, și împodobită cu multe însemnări luminătoare de întâles de către fostul ierodidascal arhimandrit Sofronie Iadăugat, de aceeași mînă: Barboschil. 1847", precum și o prefață intitulată *Către cetitori*, la sfîrșitul căreia se află numele *Sofronie arhimandrit*, a determinat pe unii cercetători să considere textul din acest manuscris o nouă traducere a *Exaimeronului*, făcută în anul 1847 de către arhimandritul Sofronie Clipa-Barbovschi [14]. O simplă comparație a textului aflat în ms. *198* de la Mănăstirea Neamț, inclusiv a gloselor de la subsolul paginilor și a comentariilor, cu textul aflat în ms. *3094* și *896* de la BAR, datate 1782, respectiv 1789, în ms. *4* de la Episcopia Romanului, copiat înainte de 24 noiembrie 1786, și în ms. *VI-3* și *7* de la Biblioteca Centrală Universitară din Iași, copiat la Episcopia Romanului, în anul 1802, arată însă că toate aceste manuscrise conțin în întregime aceeași traducere a lui Ilarion, cu deosebirea că glosele și comentariile sale nu au fost reproduse integral în toate copiile. Cea mai bine ordonată copie se găsește în ms. *198* de la Mănăstirea Neamț, care, după cum vom vedea, a fost pregătită pentru tipar de către Sofronie Clipa-Barbovschi, viitorul arhimandrit și reputat predicator de la Mitropolia din Iași, precum și egumen la diverse mănăstiri din Moldova.

Scrisul lui Sofronie din copia de la Neamț a traducerii *Exaimeronului* se recunoaște în paginile care cuprind comentariile lui Ilarion la primele nouă omilii și în cele care cuprind textul ultimelor trei omilii (acestea nu au comentarii ale traducătorului). După cît se pare, el a continuat o lucrare începută de un copist neidentificat, care scrisese, cu altă cerneală și pe alt sort de hîrtie, textul primelor nouă omilii și glosele de la subsolul paginilor respective. Presupunem că Sofronie a copiat părțile menționate din traducerea lui Ilarion fie în timp ce se găsea la Episcopia Romanului, între anii 1796 și 1803, fie puțin mai tîrziu, cînd era ecleziarh, apoi arhimnadrit al Mitropoliei din Iași.

Prezența lui Sofronie Clipa-Barbovschi la Episcopia Romanului, în calitate de ierodiacon, este atestată de următoarea însemnare a sa, în greceste, de pe cartea întitulată Πέτρα σκάνδαλου a lui Ilie Miniat, Viena, 1783, aflată la BCU Iași (cota CR II-996): „Și aceasta, între altele, aparține smeritului Sofronie ierodiacon, dată mie în dar de preasfinția sa episcopul chirio chir Veniamin, al sfintei episcopii a Romanului, în anul 1796, iunie 21". Pe aceeași carte este aplicată și o pecete inelară în fum, cu inscripția: „Sofronie ierodiacon. 1796". În anul 1799 Sofronie era ieromonah și ecleziarh al Episcopiei Romanului, după cum atestă însemnările autografe de pe f. 1 r și 144 r ale ms. *1462* de la BAR, primul volum al unor *Proloage* copiate de el pentru episcopul Veniamin Costache (vezi și ms. *1463-1465* de la BAR). Probabil că So-

---

14. Vezi Pr. D. Fecioru, *Manuscrisele de la Neamțu...*, citat la nota 1, p. 484 și 486 (unde numele arhimandritului Sofronie a fost citit *Garbouschi*), și I. P. S. Nestor, mitropolitul Olteniei, *Opere ale Sfîntului Vasilie cel Mare în literatura noastră bisericească*, în „Ortodoxia", XXXI, 1979, nr. 1, p. 28-52.

fronie a venit la Iași în anul 1803, fiind adus, desigur, de același Veniamin Costache, care în acest an este ales mitropolit al Moldovei. O însemnare a sa de la sfîrșitul prefeței unui exemplar din *Penticostarul* apărut la București, în anul 1800, aflat la BCU Iași (cota CR IV-59), este datată „1803, iuni 21“ și semnată „Sofronie, eclesiarh mitropoliei Mold.“, iar pe o carte grecească de la BCU Iași (cota CR II-607), împreună cu o însemnare datată „1808, ghenar. 28)“ și semnată „Sofronie arhimandrit Rișcăi“, se află și noua sa pecete inelară în fum, cu inscripție: „Sofronie arhimandrit. 1804, sep.“. Alte însemnări ale sale de pe diferite cărți și manuscrise îl atestă pe acest Sofronie, la „1806, octv. 26“, „arhimandrit mitrop.“ (BCU Iași cota RV V-101), în 1810 și 1814 (a doua oară), arhimandrit la Slatina (ms. *31* de la biblioteca Mitropoliei din Iași, f-1-2 și 4 v), în „1812, fevruarie 2“, arhimandrit la Căpriana (BCU Iași cota CR I-885, p. 4), în 1817 din nou arhimandrit al Mitropoliei din Iași (BCU Iași, cota CR I-577) [15].

O nedumerire ar putea să persiste totuși cu privire la cele afirmate în foile adăugate la începutul manuscrisului *198* de la Mănăstirea Neamț. După cum vom vedea, aceste foi conțin o mistificare. Persoana care a scris textul foii de titlu, datîndu-l 1847, și al prefeței aflate pe aceste foi, scrisă în numele arhimandritului Sofronie, a făcut și o serie de corecturi și adaosuri în manuscris. De exemplu, a tăiat în numeroase locuri forma *de-acia*, propunînd înlocuirea ei cu formele *de-aicea* sau *de-acolo*, iar în comentariile la omiliile I (nota 15), VII (notele 19 și 32), VIII (notele 27 și 34) și IX (nota 17) a făcut completări. Curios este îndeosebi adaosul de la începutul notei 15 din comentariile la omilia I. La textul comentatorului, adică al lui Ilarion: „că bine nu știu, fiindcă nici eu nu am luminare de nicăirea“, este adăugată fraza: „căci unde am învățat era lipsă de instrumenturi și de alte mijlociri, cu care puteam să pășesc“. Din prefața intitulată *Către cetitori*, care nu este scrisă și nici semnată manu propria de către Sofronie, rezultă că persoana care a alcătuit-o și care a semnat-o *Sofronie arhimandrit* intenționa să publice această traducere comentată a *Exaimeronului* sub numele lui Sofronie Clipa-Barbovschi, fapt menționat de aceeași persoană și pe foaia de titlu a textului, pregătită pentru tipar: „tălmăcită din elinește [...] și împodobită cu multe însemnări luminătoare de înțăles de către fostul ierodidascal arhimandrit Sofronie Barbovschi“. Este deci limpede că persoana care a intenționat să editeze lucrarea, probabil după moartea lui Sofronie, petrecută în anul 1850, a recunoscut în manuscris grafia învățatului arhimandrit și, necunoscînd istoricul traducerii, l-a considerat pe el drept traducător al *Exaimeronului* și autor al comentariilor respective. Cu acest prilej, editorul și-a permis chiar să „colaboreze“ cu presupusul traducător, adăugînd în comentarii unele fraze, cum este și cea reprodusă mai sus. Cine este această persoană?

---

15. Pentru alte informații referitoare la Sofronie Clipa, privind mai ales activitatea sa de mai tîrziu, vezi Melchisedec, *Cronica Romanului*, partea II, București, 1875, p. 179, și C. Bobulescu, *Două chipuri bisericești*, Chișinău, 1929, extras din „Revista Societății istorico-arheologice din Chișinău“, XIX, unde, în capitolul intitulat *Sofronie Barbovschi* sau *Bărbosul* (p. 22-34), autorul citează unele date prețioase pentru elucidarea „enigmei“ din manuscrisul de la Neamț, aflate într-un articol al lui Isaia Teodorescu despre Sofronie, publicat în gazeta „Predicatorul moralului evanghelic sau al umanității“, I, 1864, nr. 1.

Răspunsul ni-l dau cele două versuri aflate, drept motto, pe foaia de titlu a manuscrisului de la Neamț: „Fericirea cea mai mare, mai vrednică de rîvnire,/ Est-a fi patriei sale folositori cu iubire". Cu aceste versuri își încheie arhimandritul Isaia Teodorescu articolul său despre Sofronie Clipa, citat de C. Bobulescu în studiul menționat: „Pentru a fi cît mai completi asupra celor ce am putut să aflăm despre Sofronie — afirmă Bobulescu —, vom încheia cu cuvintele lui Isaia Teodorescu: «Norocirea cea mai mare, mai vrednică de rîvnire,/ Este a fi patriei sale folositori cu iubire". Ușoară să-i fie țărîna!»[16]. Deducem deci că persoana care a produs mistificarea din ms. *198* de la Mănăstirea Neamț, atribuind, în necunoștință de cauză, lui Sofronie Clipa-Barbovschi traducerea *Exaimeronului*, elaborată și comentată cu mult înainte de către dascălul Ilarion, este arhimandritul Isaia Teodorescu, personaj bine cunoscut în epoca lui prin felul său originar de a se comporta în societate, pe care l-a evocat Ion Creangă în amintirea intitulată *Popa Duhu*. Este posibil ca actualul manuscris *198* de la Mănăstriea Neamț, care va fi fost proprietatea lui Sofronie Clipa, să fi ajuns în biblioteca acestei mănăstiri prin Isaia Teodorescu.

N. A. URSU

ANEXA

Fragment din nota 3 la omilia I.

(Ms. *198* de la Mănăstirea Neamț, f. 14 r-14 v)

„Iară împrotiva căruia vorbește Sfîntul, Aristotel este. Am arătat mai sus, unde Sfîntul vorbește pentru pricina facerii lumii, acoló unde zice că unii din înțelepții elinești, căci nu știa să zică «Întru început au făcut Dumnezeu ceriul și pămîntul», ca cătră o scăpare sau alergat la pricinile cele materialnice, iară alții la altele. Am arătat adecă în scurt că Platon și Aristotel, ucenicul lui, au fost izvoditori materiei aceiia fără de început și pururea vecuitoare, și în scurt să zic, împreună vecuitoare cu Dumnezeu, pre carea (precum am zis) o numiia fără de chip, fără de sumă, fără de feliurime, urîtă, și mai în scurt, urîciunea tuturor urîciunilor cea mai de apoi. Și cît pentru vecuirea materiei, Platon și Aristotel aceeași dogmă avea. Numai au fost deosebire între dînșii într-acest chip. Toți filósofii, căutînd la omenestile meșteșuguri și văzînd că fiștecarele meșteșug, pentru ca să se săvărșască, trebuie mai întîi să aibă materie pusă înainte, și apoi meșterul să închipuiască chipul în materia aceea după cuvîntul meșteșugului său, au socotit și pentru Dumnezeu într-acest chip, că adecă să cădea întîi să aibă materie pusă înainte, întru carea să închipuiască chipurile lucrurilor celor ce sînt. Drept aceea, au izvodit materia aceea pentru care eam zis mai vîrtos vîrfurile filósofilor celor de demult, Platon și Aristotel (că ceialalți carii izvodise pre neîmpărțitele acelea trupuri, pre care le numiia átoma, ca niște cu totul fără de socoteală, nici cuvîntului nu să învredniceșc de Sfîntul). Iară împrotiva acestora, ca unora ce au fost și mai tari în do-

16. Vezi C. Bobulescu, *art. cit.* în nota precedentă, p. 34.

vezi decît alţii ai vremii aceiia şi fiindcă mulţi le urma, ca unor părinţi ai filosofiei, pentru aceasta Sfîntul tare le stă împrotivă cu cuvîntul adevărului, mustrînd nedumnezeirea lor, şi mai vîrtos a lui Aristotel, carele cu mult mai vîrtos decît Platon au sporit întru dovezi mincinoase şi întru impletituri de cuvinte meşteşugite. Căci că (ceea ce am zis), deşi să uniia întru unile, dară cea mai multă parte avea deosebire între dînşii. Platon, după cea de obşte a lor părere că adecă nimic nu să face din nimic, zicea că pre materia aceea vecinică în vreme ziditoriul Dumnezeu o au luat şi o au înfrumuseţat, dîndu-i chip, şi dintr-însa au făcut ceriul şi pămîntul, şi pre toate celelalte făpturi, după asemănarea ideilor (pre care le numiia şi parádigme, adecă pilde, şi chipuri întîi, şi pricini ale făpturilor celor după fire alcătuite), care iarăşi zicea că sînt fără de început, ca şi materia, şi la acelea au privit Dumnezeu (precum un zograf priveşte la un chip şi face o icoană) şi au luat în minte închipuirile şi formele după care au închipuit din materie pre toate cele ce sînt. Dară Aristotel nu aşa, ci zicea că, vecinică fiind materia, vecinic întru dînsa Dumnezeu lucrează, dîndu-i chip şi înfrumuseţînd dintr-însa pre cele ce sînt. Pre cine Dumnezeu înţelegînd, el ştie, măcar că oarecarii dintr-ale lui scripturi dovedesc cum că el să fie înţeles Dumnezeu pre crugul ceriului cel mai presus decît toate, şi precum s-au mai arătat. Destul că Platon le numiia pre toate că au început, afară de materia aceea şi de idee, dară el pre toate că sînt fără de început şi fără de sfîrşit (la care aceasta să uneşte şi Platon, zicînd că ce este făcut bine, cu necuviinţă este să se strice). Platon zicea că şi ceriul, şi soarele, şi luna, şi stelile sînt făcute din materie de Dumnezeu, după asemănarea ideilor (precum s-au zis), însă însufleţite cu suflet viu şi cuvîntători, şi ca nişte dumnezei mai mici, dară Aristotel nu, ci cum că ceriul este o cincea stihie, afară de cele patru, şi osăbită şi nezidită, dară carea şi în ce feli, nici el însuşi, izvoditoriul, nu ştia să o grăiască, şi nici să o înţăleagă. Toate acestea ale lor să vor mustra de Sfîntul mai jos".

MARII IERARHI MOLDOVENI ȘI LIMBA LITERARĂ

Limba română literară, ale cărei începuturi trebuie puse pe seama textelor de proveniență ardelenească din secolul al XVI-lea, în marea lor majoritate traduceri de cărți religioase, avea să facă pași mari în secolul al XVII-lea, cînd rolul de căpetenie, în dezvoltarea ei, revine moldovenilor. În secolul al XVIII-lea se accentuează, o bună bucată de vreme, rolul muntenilor, pentru ca, după 1780, prin *Școala Ardeleană*, să treacă pe primul loc contribuția românilor de peste munți, care aveau să domine în mod autoritar, toată cultura românească pînă în jurul anilor 1830. Din această perioadă datează începuturile învățămîntului național, inițiat, în Muntenia, de ardeleanul Gheorghe Lazăr, în deceniul al doilea al secolului al XIX-lea. Nu uităm, însă, că înaintea acestuia, și independent de influența ardelenilor, mitropolitul Veniamin Costachi punea bazele *Seminarului de la Socola* (1803), cea dintîi școală în limba națională, din Moldova secolului al XIX-lea, unde aveau să fie aduși și profesori de peste munți. Acest seminar, cu limbă de predare română, a fost, după expresia autorilor *„Dicționarului literaturii române (Slovnic rumunsko spisovatelu)*, apărut la Praga în 1984, „prima breșă în școala medie grecească din ambele principate“ (p. 30).

După 1830, făclia trece în mîna muntenilor, prin Heliade Rădulescu, întemeietorul *„Curierului românesc“*, prima noastră gazetă (1 aprilie 1829), după cum tot în Muntenia apar curente înnoitoare în poezie, prin Iancu Văcărescu și, mai ales, prin Vasile Cârlova și Grigore Alexandrescu. Acțiunea aceasta, însă, avea să fie contrabalansată de moldovenii grupați în jurul revistei *„Dacia literară“* (1840), de al cărei nume se leagă, de altfel, și crearea limbii noastre literare moderne, prin Alecsandri, Negruzzi, Al. Russo și M. Kogălniceanu. Nu e deloc lipsit de importanță să amintim că în paginile acestei reviste și-a publicat munteanul Grigore Alexandrescu, una dintre cele mai importante poezii ale sale, capodopera *Anul 1840*.

Am simțit nevoia acestei scurte introduceri pentru a aminti că limba română literară s-a dezvoltat prin eforturile cărturarilor din toate provinciile românești, într-o perioadă lungă de timp, Începutul a fost greu, dar drumul parcurs de această limbă a fost unul ascendent și el exclude ideea existenței unor dialecte literare, fapt subliniat, printre alții, de Eminescu, într-unul dintre articolele sale din *„Timpul“* (10 oct. 1881, p. 1): „Epoca reformațiunii, răspîndindu-se prin periferii, au ajuns în Ardeal; calvinii începuseră a traduce cărți bisericești în românește pentru a atrage la Reformă și poporul românesc. Ei bine, Biserica și domnii noștri au combătut Reforma cu armele ei proprii. Au pus a se traduce cărțile bisericești în limba românească, au introdus limba poporului în Biserică și stat, în locul celor străine hieratice. *Dacă chiar ar fi existat înclinări de dialectizare a limbii noastre, ele au încetat din momentul în care Biserica au creat limba literară, au sfințit-o, au ridicat-o la rangul unei limbi hieratice și de stat. Din acel moment trăsătura de unitate a devenit și a rămas limba și naționalitatea, pe cînd înainte românul înclina a confunda naționalitatea cu religia*“ (*Opere*, XII, 1985, p. 363).

Fără îndoială că, la început, în primele traduceri, întîlnim o serie de elemente regionale, cum vom întîlni, pînă în momentul de față, la unii scriitori care nu s-au putut debarasa de influența graiului lor de acasă. Dar ideea unității de neam a fost, totdeauna, prezentă în conștiința oricărui cărturar. Textele din secolul al XVI-lea, spre exemplu, deși sînt toate de proveniență ardelenească, se deosebesc, între ele, tocmai datorită faptului că au fost traduse în zone diferite. Aceste deosebiri sînt ușor de remarcat nu numai cînd avem în vedere raportul dintre manuscrisele „maramureșene" și tipăriturile lui Coresi, ci și cînd le raportăm pe acestea la limba *Paliei de la Orăștie*. Lucrurile se cunosc și nu este nevoie să stăruim asupra lor, nici să aducem, aici, probele deosebitoare. Ceea ce trebuie reținut este faptul că traducerile coresiene, fiind tipărite, au căpătat de la început un ascendent asupra textelor rotacizante, spre exemplu, rămase în manuscris. Circulația mai mare, a tipăriturilor, pe tot pămîntul locuit de români, le-a conferit acestora o valoare care avea să le impună drept model pentru toți cei care aveau să mînuiască limba română, în continuare. Ele n-au rămas izolate de ceea ce s-a intîmplat în Moldova și în Muntenia în secolul următor. Împotriva faptului că după imprimarea, la Brașov, a Cazaniei a II-a a lui Coresi (1581), și, la Orăștie, a *Paliei*, (1852), activitatea tipografică încetează pentru mai multe zeci de ani, cînd Varlaam, mitropolitul Moldovei, tipărea, la Iași, în 1643, *Cartea românească de învățătură*, ea făcea proba că se înălțase pe bazele puse de Coresi, între anii 1558—1581. Cu toate deosebirile care pot fi semnalate, sub raportul limbii, între textele coresiene și *Cazania* lui Varlaam, nu există, astăzi, nici un cercetător serios care să susțină că Varlaam și colaboratorii lui n-ar fi fructificat rezultatele cărturarilor brașoveni. Marea traducere de la Iași se distinge prin puternice trăsături lingvistice moldovenești, între care una dintre cele mai evidente este palatalizarea labialei f: *hi* în loc de *fi*, *hiară*, în loc de *fiară*, *hierbe*, pentru *fierbe* ș. a. Dar, împotriva acestui fapt, ea conține și numeroase elemente de origine ardelenească pe care nu ni le putem explica în afara unei influențe directe a textelor coresiene. Semnalăm, în același timp, și prezența unor particularități de proveniență muntenească, de unde tragem concluzia că Varlaam și colaboratorii lui au acționat, în mod conștient, în direcția unificării limbii literare, proces care nu se putea realiza decît prin contribuția tuturor graiurilor românești, din toate provinciile istorice.

Cel care și-a dat seama, mai întîi, de rolul pe care Varlaam l-a jucat în fundamentarea limbii noastre literare a fost tot Eminescu. Poetul, nemulțumit de stadiul în care se găsea limba scrisă, în vremea lui, stăpînit de regretul că aceasta pierduse mult din savoarea de altădată, spunea: „Ba pentru că limba noastră cam veche, cu sintaxa ei frumoasă dar grea, cu multele ei locuțiuni, îi cam jena pe prietenii noștri, am dat-o de-o parte și am primit o ciripitură de limbă păsărească cu sintaxa cosmopolită, pe care cineva, dacă știe nițică franțuzească, o învață într-o lună de zile. *Bietul Varlaam, mitropolitul Moldovei și al Sucevei, care în înțelegere cu domnii de atunci și c-un sinod general al Bisericii noastre au întemeiat acea admirabilă unitate, care a făcut ca limba noastră să fie aceeași, una și nedespărțită în palat, în colibă și-n toată românimea*, și-ar face cruce creștinul auzind o păsărească pe care poporul, vorbitorul de căpetenie și păstrătorul limbii, n-o mai înțelege". (*Despre cultură și artă*, 1970, p. 218).

Din limba textelor anterioare, din Transilvania, cărturarii moldoveni din secolul al XVII-lea au preluat o serie de forme verbale, păstrate în regiunile vestice ale țării pînă în momentul de față, printre care vom pomeni pe cele de imperativ, formate pe baza infinitivului lung: *nu adunareți* (26), *nu fireți* (26), *nu giudecareți* (23), *nu grijireți* (159), *nu o supărareți* (66), *nu vă temereți* (155), *nu uitareți* (3). Iată cum se prezintă ele în context: „Pentru aceea vă rog, iubiților, *nu gonireți* de la voi svîntul înger cu necurățiile voastre, nice *primireți* în loc de îngerul lui Dumnedzău îngerul Satanei“ (ed. 1943, p. 380).

Din aceeași sursă provin construcțiile infinitivale de tipul „*mi-ați dat a mînca*“, în locul celor cu conjunctivul, „*mi-ați dat să mănînc*“, păstrate și ele, pînă astăzi, prin Banat, Crișana și Transilvania.

Alte forme verbale a căror origine trebuie căutată în graiurile de peste munți sînt cele de perfect simplu, *dzișI*, în locul lui *zisei* (31, 33), ca și prezentul *nu pațe*, pentru *nu pățește* (37): „ca să nu *pați* ceva mai amar“ (108, 110). Și *putredi* (26, 29, 96), în locul lui *putrezi*, este tot de proveniență ardelenească.

Trăsăturile lingvistice ardelenești sînt mult mai numeroase și nu le putem înșira aici pe toate. Vom mai menționa, doar, numele sărbătorilor *Dumineca Florilor*, pentru *Dumineca Floriilor* (65), și *Gioi-mari*, pentru *Joia-mare* (75), pe care le vom întîlni și la unii cărturari munteni, de mai tîrziu, printre alții la Antim Ivireanu.

Pe baza fuziunii respective s-a putut ajunge la o bogăție de forme fonetisme și cuvinte necunoscute textelor anterioare. Această bogăție duce spre ideea unei mai mari preciziuni, în utilizarea cuvintelor, și, mai ales, la mîntuirea, cu toată siguranța, a unui important număr de sinonime: *fată curată-fecioară-vergură; frică-spaimă-groază; avere-strînsoare; lăcomie-nesațiu; milă-dar; fiu-fecior-prunc-cocon; bolnav-beteag; liubov-dragoste; grăi-glăsi-vorovi-cuvînta; tvoreț-ziditor-făcător; izbăvi-mîntui; vieții-custa* și multe altele.

Bogăția neobișnuită a limbii, din *Cazanie*, a dus la presupunerea că această carte pare mai degrabă o lucrare colectivă, decît una elaborată de un singur om. Este greu de crezut că, spre mijlocul secolului al XVII-lea, a fost posibilă stăpînirea unei asemenea bogății de către o singură persoană, oricine ar fi fost aceea. Ba s-a mers chiar mai departe și s-a afirmat că textul întreg ar fi fost elaborat în altă parte, probabil în Transilvania, și numai tipărit la Iași, unde avea să capete girul unei mari personalități culturale. Problema nu-i din cale afară de simplă, desigur. Cei care s-au gîndit la un asemenea lucru au plecat, pe de-o parte, de la ideea că în Transilvania, unde avea să fie difuzată în cea mai mare parte, n-ar fi putut fi tipărită, din cauza opoziției conducătorilor reformiști, și, pe de altă parte, pentru a avea eficacitate sporită și priză în rîndul credincioșilor, a fost pusă sub girul celui mai mare ierarh român. Faima acestui ierarh era sporită prin faptul că el patronase Sinodul de la Iași, din 1642, după cum mai tîrziu (1645) avea să tipărească cunoscutul *Răspuns la Catehismul calvinesc*. Dacă ne gîndim bine, observăm cum *Cazania* și *Răspunsul...*, respectiv nu sînt decît două aspecte ale aceleiași realități și ne explicăm, mai ușor, de ce au fost difuzate în Transilvania cele mai multe dintre exemplarele *Cazaniei*. Cu toate acestea, nu putem fi de acord cu originea exclusiv ardelenească a textului ei fiindcă problema, pusă în forma aceasta, ridică alt semn de întrebare. Cum s-ar putea explica, atunci, numărul mare, de-a dreptul covîrșitor,

al particularităților moldovenești, care pledează pentru originea în estul Carpaților a textului ? Răspunsul pare și mai dificil dacă ne gîndim că în paginile *Cazaniei* întîlnim un anume număr de cuvinte ungurești, nemaicunoscute altor texte din epocă, greu, dacă nu imposibil de explicat în eventualitatea originii exclusiv moldovenești a redacției românești a cărții. Foarte probabil că, pînă la urmă, va trebui să acceptăm ideea unei lucrări cu caracter colectiv, la elaborarea căreia și-au adus contribuția cărturari din diverse regiuni ale pămîntului locuit de români, moldoveni, ardeleni și munteni, deopotrivă, consolidînd, prin însuși acest fapt, ideea unității sufletești și de limbă.

La valoarea documentară a *Cazaniei lui Varlaam*, conferită de prezența în paginile ei a unui bagaj lingvistic foarte bogat, în raport cu textele anterioare, trebuie adăugată, numaidecît, valoarea în sine a acestei cărți, limba ei savuroasă, plină de frumuseți. Ne găsim, fără îndoială, în fața uneia dintre cele mai valoroase realizări din întreaga noastră literatură veche. Ea stă, cu adevărat, la baza prozei noastre artistice.

La toate cele spuse pînă aici mai trebuie adăugat un lucru. *Cazania lui Varlaam* s-a bucurat de cea mai mare răspîndire dintre toate cărțile noastre vechi. Întîmplarea face să putem vorbi cît mai concret, în această privință. Începînd cu *Bibliografia românească veche* și cu cărțile de specialitate din trecut, cu lucrarea apărută la Cluj, în 1944, a lui Florea Mureșan, *Cazania lui Varlaam*, pînă la cele ale lui Florian Dudaș, *Cazania lui Varlaam în vestul Transilvaniei* (Timișoara, 1979) și *Cazania lui Varlaam în Transilvania* (Cluj-Napoca, 1983), putem urmări punctele geografice în care au poposit diversele exemplare ale cărții, în decursul timpului, și unde sînt adăpostite, cele mai multe dintre ele, în momentul de față. Problema l-a preocupat și pe preotul Paul Mihail, autorul articolului *Circulația Cazaniei Mitropolitului Varlaam în Biserica românească* („M.M.S.“, XXXIII, (1957), 10-12, p. 820-828) și pe Octavian Schiau, într-un capitol special din lucrarea sa *Cărturari și cărți în spațiul medieval* (Cluj, 1978, p. 104-120).

Răspîndirea la care m-am referit, a *Cazaniei*, a făcut ca ea să contribuie, ca nici o altă carte veche, nu numai la fundamentarea limbii noastre literare, în mod direct, prin utilizarea de către cititori a numeroaselor exemplare în care a circulat ea, ci și la influența pe care a exercitat-o asupra mai multor cărturari, care au retipărit-o, fără prea multe modificări, cum se vede din lucrarea citată a lui Florea Mureșan, p. XIV.

Dacă în *Codicele voronețean*, în *Psaltirea șcheiană* și chiar în tipăriturile coresiene întîlnim pasaje confuze sau fraze de neînțeles, în *Cazania lui Varlaam* ne întîmpină pagini de toată frumusețea, în care nu există nici o disonanță și nici un cuvînt nelalocul lui. Superioritatea respectivă, față de textele anterioare, este conferită, în primul rînd, de limba vorbită, după care s-au condus traducătorii cărții de la Iași. De fapt, nu e bine zis traducătorii. Fără să putem vorbi de un model sigur de la care va fi plecat Varlaam (cu colaboratorii lui), pentru noi nu încape nici o îndoială că ne găsim, în realitate, în fața unei prelucrări a textelor evanghelice și nu avem a face cu o traducere, cuvînt de cuvînt, a unui text dat.

Așa cum frazele confuze, greu de înțeles, din unele texte din secolul al XVI-lea ne conduc spre ideea că ne aflăm în fața unor tradu-

ceri servile, dintr-o limbă străină, tot așa, exprimarea clară din *Cazania lui Varlaam,* fraza ei fără fisuri, ne întăresc concluzia că nu avem de a face cu o traducere propriu-zisă, ci cu o prelucrare în care numai ideea a fost împrumutată, dintr-un text anterior, pe cîtă vreme exprimarea pune în lumină particularitățile individuale ale unui cărturar pe care nu ni-l imaginăm la masa de scris, aplecat asupra condeiului, ci, mai degrabă, în fața altarului, eventual pe amvon, explicînd credincioșilor cuvîntul Evangheliei. De lucrul acesta ne vom putea da seama mai bine dacă nu uităm că nicăieri, ca în Cazanie, cel care e pus să lămurească textul respectiv nu poate beneficia de o mai mare libertate de exprimare, în a-și valorifica posibilitățile de care dispune în mînuirea limbii.

Ne găsim, cu alte cuvinte, în fața unui text care reprezintă, după expresia lui Bogdan Petriceicu Hașdeu și a lui Al. Rosetti, *limba vorbită,* spre deosebire de *limba scrisă,* a traducerilor servile, anterioare. Caracterul *limbii scrise,* așa cum este ea înțeleasă de cei doi învățați, este determinat tocmai de trăsăturile ei *livrești,* de construcțiile care aduc aminte mai degrabă de originalele slave, după care au fost efectuate traducerile, decît de spiritul limbii proprii, evident, fără nici un dubiu, în *Cazania lui Varlaam.* Două citate, alese absolut la întîmplare, vor avea darul să-l convingă pe oricare dintre cititori de adevărul afirmației de mai sus, de cursivitatea limbii din această carte :

„Cînd petrece omul în fum, atunci îi lăcrămează ochii și de iuțimea fumului doru-l ochii și orbăsc ; iară dacă iesă la văzduh curat și la vreme cu senin, de să primblă pre lîngă izvoară de ape curătoare, atunci sînt mai veseli ochii și mai curați, și sănătate dobîndesc din văzduh curat. Așa și noi, fraților, dacă întrăm în fumul păcatelor lumii aceștia, întru mîncări fără vreme și în beții, în lăcomia aurului și argintului satelor și vecinilor, și într-alte pohte de păcate, atunce și nouă foarte lăcrămează ochii sufletului nostru, și de iuțimea acelui fum înșelător durere și orbie foarte cumplită rădă ochii noștri. Ca nimică altă nu să asamănă isprăvile noastre într-această lume, numai fumului. Și nu numai isprăvile noastre, ce și zilele și aii și viața noastră, toate, ca un fum trec“ (ed. 1943, p. 160).

„Pentru aceea să gătăm cale largă cătră ceri, că lumea aceasta trece ca o umbră și binele ei se stinge ca un fum, iară scaunul direptului giudeț se gătează și dzua cea înfricată ne așteaptă, întru care direptul giudeț va ședea giudeț și cărțile să vor deschide și faptele noastre să vor ceti înaintea a toată lumea. Pentru aceea, iubiților, să lepădăm dulcețile pîntecelui nostru, să ne tindem mînule cătră mișei cu milostenie, să ne părăsim de rău și să facem bine, să tindem sufletele noastre spre rugă și trupul spre post, pentru ca să ne ierte Dumnedzău păcatele noastre și să le radă din cărțile giudețului Său, și în locul acelora să scrie faptele noastre cele bune ce vom face. Pentru carile să ne spodobască să stăm de a direapta Lui întru dzua înfricatului giudeț, împreună cu sveții Săi și cu nuși să dobîndim cinstea binelui de veci întru împărăția ceriului, pentru mila și pentru liubovul său ce are spre oameni, căruia se cade slavă și cinste și închinăciune de la toate faptele întru veci petrecuți“ *(ibid.,* p. 50-51).

Dacă facem abstracție de unele sensuri arhaice, ale cîtorva cuvinte din fragmentele reproduse *(giudeț,* pentru *judecată* și *judecător,* deopotrivă !) *mișel* (pentru *sărac, nenorocit !), nuș* (în loc de *dînsul !), liubov*

(pentru *dragoste!*), *văzduh* (în înțelesul de *aer curat!*), să ne *părăsim* (în loc de *îndepărtăm, ferim!*). ori de cîteva fonetisme la care limba literară a renunțat, între timp, și nu le mai întîlnim decît în graiuri : *direpț*, pentru *drept; giudeț*, în loc de *județ* și *judecată; dzuă*, pentru *ziuă; mînule*, în loc de *mîinile;* apă *curătoare*, pentru apă *curgătoare; aii*, adică *anii; carți*, în loc de *cărți*, constatăm o mare apropiere între modul cum este scrisă Cazania și vorbirea populară, de astăzi, așa cum se aude ea în special în zonele de nord ale țării.

Așa cum Varlaam și colaboratorii lui au plecat de la modelul ardelenilor din secolul al XVI-lea, tot așa, cei care au dus mai departe limba literară nu puteau face abstracție de progresul pe care l-au marcat, în scrisul nostru, cărturarii moldoveni dinspre jumătatea secolului al XVII-lea. Activitatea strălucită a lui Varlaam avea să fie preluată de un alt mare mitropolit moldovean, de învățatul Dosoftei, primul poet al literaturii noastre. Încă de pe la mijlocul secolului, cînd începe să se îndeletnicească cu o serie de traduceri care ni s-au transmis în manuscris, nesemnate, pînă spre anii 1680, Dosoftei a îmbogățit cultura românească cu o serie de cărți printre care Moldova avea să dețină, în tot acest timp, primatul în cultura românească. Cărțile respective, în proză și în versuri deopotrivă, sînt operele lui individuale, elaborate fără ajutorul unor colaboratori, importante cu atît mai mult cu cît prin ele se instaurează, în mod definitiv, limba noastră în cult.

Pe lîngă traducerile în proză, între care trebuie pomenită, în primul rînd, lucrarea în patru volume, *Viețile sfinților*, de la a cărei apariție se împlinesc trei sute de ani (Iași, 1682-1686) și prin care duce mai departe străduințile înaintașilor, consolidînd drumul pe care avea să se dezvolte proza noastră artistică, de mai tîrziu. Dar, Dosoftei ne-a dat și prima carte mare de poezie, din literatura noastră, *Psaltirea în versuri* (Uniev, 1673), cu care începe, de fapt, poezia cultă românească. Deținător al unei culturi neobișnuite, înzestrat cu un mare talent literar și animat de o dragoste pătimașă pentru limba părinților săi, Dosoftei face dovada unor cunoștințe ieșite din comun și în direcția limbii. Marea bogăție de cuvinte, de forme și de expresii care ne întîmpină în cărțile sale, face din el un veritabil înaintaș al lui I. Budai-Deleanu și a lui M. Sadoveanu. El este singurul creator pe care îl putem alătura, acestora, dintre toți cei care au trăit înainte de secolul al XIX-lea. Nici un alt scriitor nu le poate sta alături, sub raportul bogăției vocabularului la care au recurs.

Prin contribuțiile lui Varlaam și Dosoftei, limba noastră literară face un mare pas înainte, situînd Moldova, din acest punct de vedere, cu mult deasupra celorlalte provincii românești. Faptul nu ne poate surprinde din moment ce lucrurile s-au petrecut la fel și în alte domenii de activitate. Ca în literatura religioasă se prezintă situația și în domeniul istoric, din aceeași perioadă. Cronicarii moldoveni se detașează, și ei, în mod sensibil, de cei din Muntenia și din Transilvania. Ceea ce au realizat Varlaam și Dosoftei, în domeniul religios, au făcut Grigore Ureche și Miron Costin în cel al istoriei. Așa cum *Cazania lui Varlaam* și cărțile lui Dosoftei s-au bucurat de o răspîndire neobișnuită în celelalte provincii românești, tot așa cronicile moldovenilor au servit ca model celor din Muntenia, mai ales. Și, privind realizările respective în ansamblu, comparîndu-le în rezultatele pe care ni le-au dat, trebuie să

spunem că, în epoca respectivă, rolul literaturii religioase a fost mai important decît al celei cronicărești. Nu împărtășim, se înțelege, punctul de vedere al celor care, la un moment dat, au negat rolul literaturii istorice la dezvoltarea limbii române literare, pe motivul că ea n-a fost tipărită la timp, dar trebuie să convenim că, mai tîrziu, și anume în secolul al XIX-lea, prin influența curentului impus de „*Dacia literară*“ (1840), prin V. Alecsandri, C. Negruzzi, Al. Russo și M. Kogălniceanu, după publicarea *Letopisețelor Moldovei*, de către acesta din urmă, ea a jucat un rol deosebit atît în literatura propriu-zisă cît și în domeniul limbii literare. În cultura noastră veche, în schimb, literatura religioasă a jucat un rol hotărîtor. Varlaam și Dosoftei au fost deschizători de drum nu numai în cadrul preocupărilor legate de dezvoltarea Bisericii și a învățăturii creștine, ci și în cel al păstrării ființei noastre naționale, prin apărarea limbii materne și a impunerii ei în cult, deci în rîndul maselor largi ale întregului popor.

Rolul acesta a fost subliniat, printre alții, de Eminescu, într-unul din articolele sale polemice, din „*Timpul*“ (3 aprilie 1882), cu ocazia răspunsului pe care îl dădea oficialităților ungurești, în problema încercării lor de a-i desnaționaliza pe români :

„Pînă ce domnii maghiari vor pretinde de a-l maghiariza cu de-a sila le vorba de poporul român!! zece milioane de guri și zece milioane de inimi vor striga în contra Austro-Ungariei, căci politicește putem fi despărțiți, dar unitatea noastră de rasă și de limbă e o realitate atît de mare și de energică încît nici ignoranța, nici sila n-o pot tăgădui. Ei, să nu fi trăit Matei Basarab, nici Teofan al Ardealului, nici Varlaam al Moldovei, să nu fi fost suta a șaptesprezecea cu eroii și cugetătorii ei, vă puteați bate joc de noi încă mult timp, dar astăzi nu se mai poate. Azi limba este una de la Sătmar pîn-în Cetatea Albă de lîngă Nistru, de la Hotin pîn-în granița militară, azi datina e una, rasa e una, și etnologic e unul și același popor, care nu mai doarme somnul pămîntului și al veacurilor“ *(Opere*, XIII, p. 90).

Importanța literaturii religioase, pentru dezvoltarea limbii române literare, a fost pusă în lumină de activitatea altor numeroși cărturari din trecut ; ea nu se încheie în secolul al XVII-lea, cînd au trăit Varlaam și Dosoftei. Un alt mare ierarh moldovean, de al cărui nume este legat procesul dezvoltării limbii literare, este Veniamin Costachi, creatorul învățămîntului seminarial din Moldova, cum am amintit, deja, dar și un sprijinitor, dintre cei mai autorizați, ai limbii române în lupta ei cu limba greacă, pe de-o parte, și cu cea franceză, pe le altă parte, care, amîndouă, asaltau școala din Moldova în ideea de a se impune, în învățămînt, în dauna limbii naționale. Marele mitropolit a fost sprijinit, în această acțiune, de o serie de cărturari distinși, printre care trebuie pomenit, în primul rînd, Gheorghe Asachi.

Din cele de mai sus rezultă, cum nu se poate mai limpede, rolul deosebit de important pe care l-a jucat Mitropolia Moldovei și Sucevei în istoria culturii poporului nostru. Și de data aceasta, unul dintre primii cărturari care a descifrat acest rol a fost Eminescu, pe care ne facem plăcuta datorie de a-l cita din nou :

„Și n-a reprezentat Mitropolia Sucevei un principiu moral? N-a fost ea aceea care a dat regimul evanghelic populațiilor aservite din Polonia, n-a fost ea care a apărat intactă creștinătatea față cu agresiunea mahometană, n-a fost ea aceea care-n persoana lui Varlaam mitropolitul au făcut ca Duhul Sfînt să vorbească în limba neamului românesc, să redeie în graiul de miere al coborîtorilor armiilor romane Sfînta Scriptură și preceptele Blîndului Nazarinean?“ *(Opere,* IX, p. 259).

Eminescu nu se oprește aici. El insistă, mai tîrziu, asupra rolului pe care Biserica românească l-a avut nu numai în impunerea limbii naționale în cult, ci și în păstrarea unității ei și a poporului care o vorbește, în susținerea acestei unități pe care n-au putut-o submina nici dușmanii ei dinafară, nici hotarele despărțitoare de frați, din trecut: „...Biserica lui Matei Basarab și a lui Varlaam, maica spirituală a neamului românesc, care a născut unitatea limbii și unitatea etnică a poporului, ea care domnește puternică dincolo de granițele noastre și e azilul de mîntuire națională în țări unde românul nu are stat,...“ *(Opere,* XIII, p. 80).

Combătînd Reforma cu armele ei proprii, cum spunea Eminescu, Biserica românească, după ce și-a tradus singură cărțile necesare, a sporit talantul prin cultivarea continuă a limbii părinților noștri, pe care a așezat-o, ca temelie, la baza unității tuturor românilor, pe deasupra frontierelor vremelnice dintre frați.

Marii ierarhi moldoveni, Varlaam și Dosoftei, și-au cîștigat, în această direcție, merite atît de mari încît niciodată nu le vom putea prețui îndeajuns. Ei au luminat, prin veac, drumul tuturor truditorilor care aveau să țină un condei în mînă și, prin strădania lor, am putut ajunge nu numai la definitivarea limbii noastre în cult, ci și la o formă de exprimare superioară, care, prin Eminescu, avea să atingă, în a doua jumătate a secolului trecut, cel mai înalt nivel artistic.

Prof. univ. dr. GAVRIL ISTRATE

DOSOFTEI: PRELATUL POET

Memorabilul profil al mitropolitului Dosfotei schițat în cronica lui Neculce are meritul de a fixa concis esența unei personalități de excepție. Într-o Moldovă împresurată de adversități, lipsită de calmul stimulator de construcții spirituale, descendentul dintr-un „neam de mazili“ (cunoscut lacunar) face figură stimată de poligot „prea învățat“, știind „elinește, latinește, slavonește și alte“... Calitate sintetizată de cronicar într-o formulă rezumativă: „adînc din cărți știa!“. Privirea portretistului se mută imediat spre omul interior, în perspectivă morală, Dosoftei fiind „deplin călugăr și cucernic și blînd ca un miel; în țara noastră pe aceste vremi nu se afla om ca acela“... Exponent al unui clasicism ce se reclamă de la izvoare biblice, el e în cadrul epocii o personalitate-etalon, așa cum, concomitent, în spațiul francez e moralistul Fénelon, arhiepiscop cu vederi luministe, solicitat literar de antichitatea greco-latină. Nu ne-am putea reprezenta portretul Moldovei din a doua jumătate a secolului al șaptesprezecelea, fără a evoca imaginea meditativului *raisonneur* care a fost adaptatorul în versuri a *Psalmilor* biblici. Sadoveanu procedează în felul pictorilor renascentiști italieni, introducîndu-l în expresive tablouri de grup, sobre sau ceremonioase, pe fundalul crepuscular, melancolic, din *Zodia Cancerului*. La Iași, la adunări de curte, la întîlniri cu emisari străini în prezența lui Duca-vodă, participă așadar mitropolitul Dosoftei, „jupînul logofăt“ Miron Costin și fiul acestuia, Niculăieș — cunoscători de lătinie —, un Vasile Gheuca, „vel-vistiernic“, posibil înaintaș al mitropolitului de mai tîrziu cu acest nume, un Ion Paladi, înaintaș al Păladeștilor din care se trage viitorul mare pictor modern, Tudosie Dubău cronicarul, Racovițești și Buhușești. Un „pater Guido Celesti“, superiorul unei biserici catolice din capitala Moldovei, îi vorbește abatelui de Marenne — personaj de ficțiune, călător francez în drum spre Poartă — de „sfinția sa Dosoftei mitropolitul, prea învățat bărbat care binevoiește“ a-l primi „din cînd în cînd“ și cu care discută, „în mod delicat, lucruri ale credinței“. La ospățul domnesc în onoarea lui de Marenne, masă la care Dosoftei e „rînduit lîngă franțuz, ca să-i deie lămuriri și să-l încînte cu vorbe meșteșugite“, abatele e „deodată cîștigat de figura aceea cu ochii mari, cu obrazul smead și pălit de vegheri“. În același context, bătrînul Guido Celesti informează că uneori, la întîlnirile lor, mitropolitul „rostește și stihuri ale regelui David, tălmăcite de el în limba țării“...

Argumente provenind din unghiuri diverse — de la I. Bianu și N. Cartojan, cărora li se alătură nu de mult Al. Andriescu — subliniază că la temelia poeziei culte românești nu stă poemul filosofic costinian *Viața lumii*, ci *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei. Tipăriți în 1673, psalmii marcau un început poetic fast, de mare anvergură, act pregătit de ierarhul moldovean prin tălmăcirea lor în proză — din slavonă — în a sa *Psaltire de-nțăles*. Chiar dacă va fi cunoscut *Psaltirea* în versuri a polonezului Jan Kochanowski, de care s-a făcut mult caz, personalitatea prelucrătorului român e indiscutabilă, acesta, nesubordonat modelului străin, căutînd armonii și ritmuri proprii limbii sale. Față de Clément Marot (mort în 1544), care n-a versificat decît o treime din cei o sută

cincizeci de *psalmi* — neridicîndu-se la poezie — Dosoftei apare peste veacuri ca foarte important începător în poezia românească. Nereceptivitatea lui Ion Bianu, editorul de acum un secol, la valorile poetice ale versiunii lui Dosoftei ține de viziunea unui explorator de tip pozitivist, exclusiv preocupat de realitatea externă a textelor. Editorul din 1887 conchide că Dosoftei e „un cărturar în cel mai bun înțeles al cuvîntului" — nu și poet. Însă acesta iese uneori din constrîngerile textului dat pentru a „scorni" pe cont propriu —, deci pentru a crea: ca pe marginea Psalmului 132. Semn al vocației poetice, adaptatorul aspiră spre dicțiunea sugestivă, revelatoare, investind în acest scop „multă trudă" și migalind „vreme-ndelungată". Revine asupra versiunii proprii, rectifică, transformă, cizelează; comportamentul său e al unui creator lucid, conștient de dificultăți: „Precum am putut mai frumos, am tîlcuit ș-am scris"... În perspectiva acestui *mai frumos*, înaintașul întru poezie își permite să spargă tiparele rostirii comune, mută accentele tonice, schimbă în frază locul obișnuit al cuvintelor, propune formulări inedite, frapantă fiind — printre altele — potențarea pronumelui personal prin repetiție. Zice Dosoftei în *Psalmul 103*:

Nuorii ț-ai pusu-ț scară,
Cînd vrei să pogori în țară.

La fel în *Psalmul 137*:

Și-n svînta ta casă m-oi ruga-mă
Numelui tău și m-oi închina-mă.

Modelul e versul popular, Culegerea lui Alecsandri oferă o mostră elocventă *(Mărgerilă și Stelița)*:

Este oare-adevărat
Că te-ai fi tu lăudat?

Intervine frecvent dislocarea topică, ruperea ordinii normale. Este o modalitate a dicțiunii solemne, cu unduiri de mister și contemplare naivă în același timp, ca într-un distih din *Psalmul 31*:

M-am întorsu-mă-într-a mea mișălătate,
De mă spinul înghimpa cel de păcate.

Dislocarea e dictată și de necesități prozodice, de ritm și melos: „Că te, Doamne, mîniară / Clevetindu-te prin țară" *(Ps. 5)*. „Și mă, Doamne, ție rog cu sete" *(Ps. 39)*. Contorsiuni sintactice ca acestea, cu arome arhaice, vor resuscita în veacul nostru la Arghezi: în *Inscripție pe un portret*, în *Jigniri* și *Mîhniri*, în alte locuri.

Preocupat mereu de calitatea comunicării („ce-am zîs să-nțelegeț"), prelatul-poet dă utilizare termenului plastic, comparației neașteptate, viziunilor din perspectivă românească. Păcătoșii devin prin urmare *păgîni*, iar agresivitatea acestora prilej de revoltă — cu aluzii la opresiunea otomană din epocă. Iată o expresivă tapiserie verbală chemînd la meditație:

Ci iată păgînii încordară arce,
Pun săgeț în tulbă, să grijesc de lance
Și vin prin tunerec cu arce pre-amînă,
Întru să săgete pre cei fără vină.
Giurămîntul nu-ș țîn, hotarele strică,
Și de-mpăcăciune nu gîndesc nemică.

Pentru reliefarea efectelor de sugestie, se invocă practici și obiecte autohtone, altele decît la psalmistul antic. Într-un psalm (32), alăuta, instrument asemănător cu cobza, se transformă în „ceterea de zăce strune". Harpele se prefac în „bucine". Accente imnice care în original trimit la alăută, la trîmbiță și „sunet de corn", duc spre instrumente muzicale existente atunci la noi — *cobuz, surle, bucium:* „Cîntați Domnului în strune, / în cobuz de viersuri bune, / Și din ferecate surle / Viersul de psalomi să urle, / Cu bucin de corn de buor / Să răsune pînă-n nuor"... Ca prinos divinității, nu se aduc doar „jărtve grase", ci și „colive dulce" *(Ps. 21).* Altă dată *(Ps. 95)* se vorbește de *colaci,* iar spațiul celest are un aer de gospodărie țărănească: „Aduceți colaci grămadă / În cinstita lui ogradă / Și să vă-nchinați tot omul / În curtea ce șede Domnul"... În același spirit, sublinierea altui detaliu casnic: „Îț voi întra-n svînta casă, / Unde șez, Doamne, la masă"... Nuanțe în *sfumato,* văluri de „nuor și ceață", compun un cadru de mister. Reprezentări similare revin într-un spalm arghezian, *Denie,* în care poetul modern dialoghează — prin „pridvorul" casei — cu Dumnezeu: „El e colea, peste drum, / În altarul lui de fum...". La Miron Costin, gravul meditativ din *Viața lumii,* conștiința trecerii ireversibile trimite discret la mîhnirile *Eclesiastului,* dar și la reflecții din *Psalmul 101,* cărora li se asociază ecouri ale motivului medieval *ubi sunt,* cu concluzia că „fum și umbră sînt toate, visuri și părere"... Și *fumul,* și *umbra* stimulează la Dosoftei dezvoltări cu reverberații folclorice. Dacă în traducere biblică nouă (1975), *Psalmul 101* conține comparații solemne — „Că s-au stins ca fumul zilele mele și oasele mele ca uscăciunea s-au făcut"; „Rănită este inima mea și s-a uscat ca iarba"; „Zilele mele ca umbra s-au plecat și eu ca iarba m-am uscat" — la Dosoftei elegia stă, vizibil, sub semnul lamento-ului popular:

Că trec zîlele ca fumul,
Oasele mi-s săci ca scrumul.
Ca nește iarbă tăiată
M-este inema săcată.
. . . . . .
De suspinuri și de jele
Mi-am lipitu-mi os de piele.
. . . . . .
Mi-s zîlele trecătoare,
De fug ca umbra de soare,
Și ca iarba cea tăiată
Mi-este vîrtutea săcată.

În contextul citat, *vîrtutea* e sinonimă cu puterea, cu vlaga. Mai frecvent încă, starea de neliniște și tristețe se exprimă prin *greață,* din latinescul *grevitas* sugerînd dificultatea de a exista, dar și dezgust, apăsare multiplă. Față de tonul imnic, bazat pe imperative („Cîntați Domnului cu cinste"; „Lăudați cu glasuri nalte"), starea de *jele* coincizînd, în cazul lui Dosoftei, cu drame personale, e generatoare de sclipiri lirice remarcabile. Limbajul psalmodic cultivat în depărtata vechime de David comportă nuanțe intens-reflexive care la Dosoftei — de două ori pribeag în Polonia — duc la afinități cu proverbele și sentențiile populare românești: „Strîmbătatea cine o iubește, / Acela el sîngur sufletul ș-urăște" *(Ps. 10).* Adaptatorul, *a doua voce* în raport cu modelul urmat,

freamătă la unison cu înaintașul, de cîte ori „eu“ implică nefericiri, „primejdii“, suferințe, „scîrbe“ comune amîndorura. Mai plastic decît în original, Dosoftei scrie : „Asupră-mi mulți se sculară, / Cuvînt mare cuvîntară“ *(Ps. 3)*. El, pribeagul, se hrănește cu „pita cea de dureri plină“ *(Ps. 126)*; se trudește „fără vreme, cu suspinuri“ și „cu jele“ ; în toate nopțile își „spală“ cu „lacrimi“ perinile *(Ps. 6)*; singurătatea îl asediază din toate părțile, de unde acel laconic *de profundis* : „Dintr-adînc ț-am strigat, Doamne“... Plînsul se litanizează ; devenit „condei de scrisoare“, cuvîntul persistă în elegie. Limbajul adaptatorului deține, totodată, resurse impresionante în latura rostirii aspre — sugerînd osînda, pedeapsa multiformă sortită celor cu „gîtlejurile căscate“, cu „gura nedireaptă“ și „inema deșartă“. Moralistul izbucnește blamînd, amenințînd, stigmatizînd pe cei : „Cu graiuri necuvioase, / Ca un mormînt plin de oase“ *(Ps. 5)*; blestemă pe Veelfegor (Baal-Peor), „idol spurcat“ ; pe dușmanii care „ca nește hîrburi“ se vor zdrobi de ziduri. *Psalmul 137* — una din cele mai inspirate transpuneri în versuri — probează disponibilități verbale excepționale, dacă se are în vedere stadiul incipient al poeziei noastre. Octosilabul de structură populară trece nuanțat, undios, de la patetic și lamento la imprecație și viziune pedepsitoare :

La apa Vavilonului,
Jelind de țara Domnului,
Acolo șezum și plînsăm
La voroavă ce ne strînsăm,
Și cu inemă amară
Prin Sion și pentru țară,
Aducîndu-ne aminte,
Plîngeam cu lacrămi herbinte.
Și bucine ferecate
Lăsam prin sălci aninate,
Că acolo ne-ntrebară
Aceia ce ne prădară
Să le zîcem viers de carte
Într-acea streinătate,
Că-n svînt muntele Sionul
Cîntări ce cîntam la Domnul.
Ce nu ni să da-ndemînă
A cînta-n țară streină.
De te-aș uita, țară svîntă,
Atuncea să-mi vie smîntă,
Și direapta mea să uite
A schimba viers în lăute !
Și să mi să prinză limba
De gingini, jelindu-mi scîrba.

Numai cineva cu un simț superior al cadenței și sonurilor, sensibil la frumos, putea depăși obstacolele unei limbi fruste, nededate cu exigențele poeziei, pentru a duce la capăt cele aproape opt mii cinci sute de versuri de aspect poliritmic, de lungimi variate. Fraza vădit melodică se modelează în funcție de conținutul de idei, exprimînd fie constatări pioase *(Ps. 45)*, fie jubilație neadumbrită *(Ps. 46)*, aceasta din urmă de o prospețime durabilă : „Limbile să salte / Cu cîntece nalte, / Să

strige-n tărie / Glas de bucurie, / Lăudînd pre Domnul, / Să cînte tot omul"... În același ritm alert, expansiv, cititorului i se oferă o panoramă a Sionului : „Cetate frumoasă / De piatră vîrtoasă, / Bine-ntemeiată / De Domnul gătată; / În țară-i vestită / Cîtu-i de tocmită"... Stihuri ca acestea au stimulat, în mod sigur, viitoare „cîntece de stea". *Psalmul 23* cerea o frazare de amvon, solemnă, de unde versul mai amplu, de douăsprezece silabe, lunecînd de la meditație la retorism și exclamații în serie. Reflecția lasă loc în alt psalm (8), euforiei naturiste, ierarhul întrebîndu-se întîi „ce poate fi omul" în arhitectura cosmică, pentru a-l proiecta apoi pe fundaluri astrale : „Ai tocmit și luna să crească, să scază, / Să-și ia de la soare lucoare din rază. / Stele luminate ce lucesc pre noapte, / De dau cuviință, tu le-ai urzit toate"... Surprinzător pre-eminesciene sînt repetatele sugestii de lumină, într-o orchestrare polifonică de *raze*, de *lucori* și *străluminări* ; „curat de tină" *(Ps. 17)*, deschis adorației, imnograful umblă „ca cerbul pre dealuri preste măguri nalte" :

Și tu, Doamne svinte, îm trimiț lumină,
De-m luminez față cu rază senină.
Ș-al meu întunerec dobîndește rază
Dintr-a ta lucoare ce strălumineză.

Invocat des, un calificativ ca *dulceața* prevestește suavitățile eminesciene, tihna și seninătățile sadoveniene, „dulce" fiind tot una cu duios, fraged, blînd, tonifiant. Un alt calificativ, *mișel*, în accepțiunea de *mizer*, va găsi ecou peste mult timp la Sadoveanu ; de notat, la Dosoftei, și dubletul *meser :* „vede pre cel meser și pre tot lipsitul". Și fiindcă l-am numit pe Sadoveanu — în memorabilul sfat al „jigăniilor" din *Nopțile de Sînzîiene* retrăiesc, parcă în prelungirea lui Dosoftei *(Ps. 8)*:

Jigănii sirepe, ce strică ș-apucă,
Păsările toate, ce sînt zburătoare.

Rămîn la nivelul versificării plate greoaiele *Stihuri la luminatul herb al Țărîi Moldovei*, pomelnicul *Domnii Țărîi Moldovei*, concisele inscripții sentențioase din *Viața și petrecerea svinților* și altele. Înainte de războiul mondial al doilea, Mihail Sadoveanu a întreprins o traducere a *Psalmilor*, după textul biblic original, asociindu-și în acest scop pe ebraistul ieșean Moses Duf, acesta devenit personaj în *Paștile Blajinilor* sub numele de Levi Tof. Versiunea sadoveniană, inedită, s-a oprit la al nouăzecilea psalm. În descendența lui Dosoftei se înscrie, pe de altă parte, poezia imnică a lui Ioan Alexandru. La aproape trei sute de ani de la trecerea lui Dosoftei în lumea umbrelor, amintirea ctitorului de limbă poetică românească e dintre cele care marchează luminos un moment al culturii naționale.

Prof. Constantin CIOPRAGA

TEZAURE ALE CULTURII ȘI SPIRITUALITĂȚII MEDIEVALE ROMÂNEȘTI: COLECȚIILE DE ARTĂ RELIGIOASĂ DIN CADRUL MITROPOLIEI MOLDOVEI ȘI BUCOVINEI

Zbuciumata istorie medievală a românilor și-a împletit cursul cu cel al existenței așezămintelor mănăstirești. Aici, în clipele de liniște și răgaz, dar și în cele de restriște care s-au abătut mult mai des asupra poporului român în negurile evului de mijloc, s-au scris bogate pagini de cultură ce stau mărturie în universalitate despre amplele potențe spirituale ale românilor.

Bistrița, Neamț, Moldovița, Humor, Putna, Voroneț, ctitorii de pioasă și venerabilă amintire ale domnilor Moldovei, Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare, ca și Slatina, Golia, Sucevița, Secu, Dragomirna, Sfinții Trei Ierarhi din Iași, Cetățuia, Agapia și altele, durate în timp de urmașii acestora, ori de prelați cărturari și patrioți, sau de boieri, s-au constituit ca veritabile focare de cultură medievală. În aceste simbolice creuzete, fondul originar de spiritualitate românească a asimilat în mod creator formele culturii bizantine purtate aici de pribegii monahi alungați de avalanșa musulmană, deopotrivă cu sugestiile stilurilor occidentale, gotic, Renaștere, baroc — relevate mai cu seamă de arhitectură și artele plastice — ca reflexe ale unor afinități ce nu mai țin seama de granițele istorice dintre Moldova și Transilvania, și adaptînd, mai tîrziu, influențele mediului ortodox răsăritean, datorate unor conjuncturi istorico-culturale.

Deși preceptele monahale prevedeau izolarea călugărilor din tumultoasa conviețuire laică, în fapt, se poate afirma participarea așezămintelor mănăstirești la viața politico-culturală a țării. Astfel se explică existența *Letopisețelor* de la Bistrița și Putna, versiuni ale primelor pagini de istoriografie moldovenească scrise la curtea lui Ștefan cel Mare și continuate în secolul al XVI-lea, din imboldul urmașilor lui Ștefan, Petru Rareș și Alexandru Lăpușneanu, de călugării Macarie, Eftimie și Azarie [1].

Scriptoriile medievale de la Neamț, Putna, Bistrița, Humor, Moldovița, Slatina, Sucevița, Dragomirna, au reprezentat adevărate școli de caligrafi, miniaturiști, ori de copiști pentru curtea domnească. Monumente ale literaturii și artei medievale, manuscrisele moldovenești împodobite de mari artiști cum au fost Gavril Uric și Teodor Mărișescu de la Neamț, Nicodim de la Humor, Paladie și Spiridon de la Putna, Anastasie Crimca și ucenicii săi de la Dragomirna, îmbogățesc nu numai zestrea colecțiilor mănăstirești din Moldova dar și pe cea a unor biblioteci și muzee din țară și străinătate. Activitatea susținută a scriptoriilor va fi preluată în secolul al XVII-lea de tipografia de la Trei Ierarhi din Iași, rod al străduințelor unui domnitor ambițios, Vasile Lupu, și a unui prelat de vastă cultură, mitropolitul Varlaam ale cărui prime cărți vor

---

1. Vezi N. Cartojan, *Istoria literaturii române vechi*, București, 1980, p. 53-54, 62-69.

înregistra o intensă circulație în perimetrul de locuire al românilor, adunînd o substanțială contribuție la desăvîrșirea unității de limbă și simțire românească.

Condiții obiective ale evoluției istoriei medievale din Moldova, ca și din Țara Românească, au făcut ca cea mai mare parte a vieții culturale a românilor din această perioadă, să se desfășoare în jurul așezămintelor mănăstirești. Aici s-au format școlile de pictură pe lemn (cum va fi fost micul schit de lîngă Piatra Neamț, Văleni), de broderie, (Putna), argintărie (Putna, Neamț), sculptură în lemn (Neamț) și de psalți compozitori (Putna, Slatina). Aici, în momentele de pioasă reculegere, au ieșit la iveală capodopere ale sensibilității artistice a românilor, purtînd în eternitate gîndul evlavios al celor care le-au donat, nemăsurata modestie a artistului anonim și cîteodată, cumplite anateme asupra celor care ar fi îndrăznit să înstrăineze odoarele.

Actualele colecții de artă religioasă, bogat reprezentate în mănăstirile din cadrul Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, la Putna, Moldovița, Sucevița, Dragomirna (în județul Suceava), la Neamț, Bistrița, Secu, Agapia, Văratec (în județul Neamț), ori la Sfinții Trei Ierarhi din Iași și Cetățuia (în județul Iași), ca să amintim pe cele mai importante, sînt rodul acumulărilor de veacuri, datorate străduințelor materiale și credinței ctitorilor de cultură românească, voievozi, boieri, prelați, oameni de rînd, evlavioși și patrioți, și în aceeași măsură, tuturor celor care cu prețul ființei lor au apărat aceste tezaure de spirit ale poporului român, împotriva vicisitudinilor vremii. Colecțiile înglobează nu numai odoarele hărăzite mănăstirilor de care aparțin, dar și pe cele ale unor mănăstiri vitregite de-a lungul timpului, prin desființarea statutului lor inițial, ceea ce a dus la răspîndirea obiectelor în locuri diferite. Astfel se întîmplă că întîlnim în colecția Mănăstirii Sucevița, un văl liturgic reprezentînd „Împărtășirea apostolilor cu vin", dat de Ștefan cel Mare în 1493, bisericii Sfîntul Nicolae din Rădăuți, în muzeul Mănăstirii Dragomirna, un acoperămînt pentru sfintele vase, dăruit Mănăstirii Voroneț în 1559, de mitropolitul Grigorie Roșca, în timp ce la Putna, un loc de cinste ocupă Tetraevangheliarul donat de Ștefan cel Mare în 1473 Mănăstirii Humor, manuscris ce poartă cu fală portretul marelui domn al Moldovei. De asemenea, colecțiile Mitropoliei și ale mănăstirilor Bistrița, Agapia și Văratec dețin un mare număr de icoane provenind de la schitul Văleni-Piatra Neamț, dintre care, o parte, fuseseră aduse aici spre a fi salvate de ruină și uitare, de la biserici și schituri de pe Valea Bistriței [2].

Nu putem să deplîngem îndeajuns pierderea iremediabilă a unei părți impresionante din tezaurul de valori ale artei medievale românești, fie prin spolierea mănăstirilor în timpul invaziilor străine, ceea ce a dus la distrugerea unor obiecte sau la înstrăinarea altora, fie prin închinarea unora dintre aceste mănăstiri, cu toată zestrea lor de odoare, la Sfîntul Munte ori la Ierusalim, cum s-a întîmplat în 1860, cînd egumenul Nathanail a trimis la Muntele Athos aproape toate documentele, obiectele de cult și o parte din manuscrisele Mănăstirii Dobrovăț [3].

Secole de-a rîndul, obiectele liturgice au fost folosite în cult, păzite în clipe de restriște, în locuri special amenajate lor, cum erau tur-

---

2. Cf. Corina Nicolescu, *Icoane vechi românești*, București, 1976, p. 12.

3. Vezi, *Monumente istorice bisericești din Mitropolia Moldovei și Sucevei*, Iași, 1974, p. 146.

nul tezaurului de la Putna, sau tainițele bisericilor de la mănăstirile Humor, Moldovița, Sucevița, dispuse cu ingeniozitate de arhitecții vremii, deasupra gropnițelor. În ultimele trei decenii, Mitropolia Moldovei și Bucovinei a depus un meritoriu efort în amenajarea, pe baze științifice, a muzeelor mănăstirești, cu scopul de a asigura acestor valori inestimabile ale culturii românești, pe de o parte o valorificare educativă corespunzătoare și pe de altă parte, toate condițiile de conservare și securitate. Alături de muzeele naționale din București, colecțiile muzeale ale mănăstirilor din nordul Moldovei ilustrează cu prisosință evoluția artei medievale românești, pe parcursul a peste patru veacuri, nobilă pledoarie în favoarea formării, înfloririi și desăvîrșirii unui stil artistic propriu, începînd cu epoca lui Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare, traversînd secolul domniilor de ambițioasă viziune barocă a Movileștilor și a lui Vasile Lupu, pînă în zorii epocii moderne și mai tîrziu chiar, cînd penelul pictorului național, Nicolae Grigorescu, avea să schimbe esențial concepția artistică a picturii medievale.

* * *

Prezența într-o colecție muzeală a unor fragmente de pictură murală este destul de rar întîlnită într-o zonă ca aceea a Moldovei unde zidurile bisericilor poartă cu generozitate această podoabă. În muzeul mitropolitan de la Sfinții Trei Ierarhi se păstrează prețioase dovezi ale picturii ce a acoperit cîndva zidurile ctitoriei lui Vasile Lupu, din vecinătate, și pe cele ale bisericii Sfîntul Nicolae Domnesc din același oraș, primele datînd din secolul al XVII-lea, ultimele din următorul veac. Fragmentele de frescă de la Trei Ierarhi vin să întărească dovezile documentare care vorbesc despre efortul voievodului Vasile Lupu de a aduce meșteri zugravi din îndepărtata Moscovă, pentru a-și încununa opera ctitoricească [4].

Mult mai amplu reprezentată în colecțiile mănăstirești din nordul Moldovei este însă, pictura pe lemn, icoanele care „prezintă — după aprecierea regretatei cercetătoare Corina Nicolescu — cea mai mare varietate (în raport cu cele din Țara Românească și Transilvania), păstrînd în același timp, în cel mai înalt grad, noblețea și monumentalitatea stilului bizantin...“ [5].

Evoluția școlii moldovenești de pictură pe lemn poate fi urmărită, aproape fără întrerupere, în colecțiile Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, din momentul închegării stilului, în epoca lui Ștefan cel Mare, dar mai ales în cea a lui Petru Rareș și pînă în zorii veacului al XVIII-lea, cînd vigurosul stil se pierde în mici școli locale, pentru a se regăsi în curentul național, la mijlocul secolului al XIX-lea.

Cele mai vechi icoane din Moldova se află în două dintre cele mai faimoase mănăstiri : Neamț și Bistrița. Ele reprezintă ultima zvîcnire a unei mari culturi, cea bizantină, însămînțată într-un teren fertil : Moldova lui Alexandru cel Bun. Este vorba despre marile icoane de procesiune *Maica Domnului-Hodighitria* avînd ca revers pe *Sfîntul Gheorghe*

---

4. Cf. Al. Lepădatu, *Icoanele lui Barnovschi-vodă de la Moscova și zugravii Trei Erarhilor din Iași*, în „Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice“, 1912, p. 110 și urm.
5. Vezi, *Monumente...*, p. 25. (Text introductiv II, semnat de C. Nicolescu).
6. Vezi Corina Nicolescu, *op. cit.*, p. 12.

tronînd și, respectiv, *Sfînta Ana cu Fecioara*[6]. Probabil tot din secolul al XV-lea, dar de astă dată sub semnul școlii autohtone formate în epoca lui Ștefan cel Mare, sînt icoanele *Sfîntul Nicolae înconjurat de arhierei* și *Sfinții arhangheli Mihail și Gavriil*, expuse în muzeul Mănăstirii Văratec[7].

Veacul al XVI-lea reprezintă pentru pictura de șevalet din Moldova, epoca sa de glorie. Alături de pictura murală, pictura de icoane se desăvîrșește, elaborînd monumentale modele ce pot rivaliza cu sursa lor de inspirație, pictura bizantină. Este timpul marilor icoane împărătești sau de procesiune ale *Pantocratorului* și *Hodighitriei*, cum sînt cele provenind din prima tîmplă a schitului Văleni-Piatra Neamț, azi în muzeul Mănăstirii Văratec, cele care au aparținut iconostasului bisericii de la Humor, sau icoana *Maicii Domnului cu Pruncul* de la Secu. Siluetele statuare se detașează pe fonduri simple, aurite (Văratec) ori pe somptuoase fonduri decorate cu motive vegetale de sorginte renascentistă (Humor, Secu). Aceste prototipuri clasice au fost vehiculate în Transilvania contemporană fie prin intermediul icoanelor, fie prin circulația zugravilor[8]. Sensul monumentalului, echilibrat de o justă apreciere a proporțiilor, se descifrează și în icoanele cu teme evanghelice sau apocrife — icoana de hram de la Văleni, *Schimbarea la față* (azi de asemenea, la Văratec), cea de la Humor, *Adormirea Maicii Domnului*, sau icoana *Înălțării Domnului* din 1568, aflată în muzeul Mănăstirii Putna — ca și în picturile inspirate din megalinare, cum este cazul ușilor împărătești provenind de la Vînători Piatra Neamț, azi aflate în colecția Mănăstirii Văratec sau icoana figurînd icosul 24 al „Acatistului Maicii Domnului", *O, Maică prealăudată...*, expusă în muzeul Mănăstirii Agapia, capodopere incontestabile ale măiestriei zugravilor moldoveni din secolul al XVI-lea.

În stadiul actual al cercetărilor nu se poate vorbi încă despre o școală propriu-zisă de zugravi de icoane care să-și fi desfășurat activitatea pe lîngă Schitul Văleni, Piatra Neamț. Cert este însă, ca pe parcursul a mai bine de un secol, mica biserică de lemn a fost înzestrată cu icoane destinate, poate, să-i împodobească pereții[9]. Această zestre impresionantă sau, mai bine zis, ceea ce s-a salvat de-a lungul vremii — în anul 1935, la Văleni mai puteau fi numărate 139 de icoane[10] — este expusă azi în colecțiile mănăstirilor Văratec, Bistrița și Agapia, precum și în chiar biserica Schitului Văleni.

Veacul al XVII-lea marchează epoca pătrunderii influențelor străine, cum este cazul icoanelor din tîmpla provenind de la Vînători Neamț, azi în muzeul Mănăstirii Neamț, semnate, fapt semnificativ, Maler Baraschi, artist format într-un atelier central-european.

Reflex simptomatic al legăturilor culturale din ce în ce mai strînse între Moldova și Țara Românească în secolul al XVII-lea, aflăm în colecția Mănăstirii Bistrița icoana *Daisis* pictată de Popa Vlaicul din Țara Românească, iar în muzeul Mănăstirii Văratec, *Arhanghelul Mihail*, pictat în 1651 de zugravul Tihomir din „Țara Muntenească" (cum

---

7. Idem.
8. Vezi Marius Porumb, *Pictura românească din Transilvania*, Cluj-Napoca, 1981, p. 59 și urm.
9. Cf. I. D. Ștefănescu, *Comoara de artă de la Văleni. Județul Neamț*, în „Anuarul liceului de băieți Piatra Neamț", anul 1935—1936 (extras, p. 8).
10. Idem.

precizează el însuși în inscripție), la comanda unui grup de oameni din Crăcăoani, Neamț [11]. Fenomenul acestor interrelații corespunde pe un alt plan, răspîndirii *Cazaniei* lui Varlaam, care în aceeași perioadă circula în cele trei provincii istorice românești.

Legăturile dintre cele două școli artistice vor căpăta un nou sens la începutul secolului al XVIII-lea, cînd influența școlii brîncovenești se va face simțită în pictura zugravului moldovean Ursul, format la curtea domnitorului muntean, autor al ansamblului de icoane comandate de fostul episcop de Roman Pahomie, pentru Schitul Pocrov al Mănăstirii Neamț [12]. Tradiția școlii moldovenești rămîne însă, o constantă a veacului al XVIII-lea, așa cum demonstrează pictura frizelor de tîmplă expuse în muzeul Mănăstirii Agapia.

Nu putem încheia scurta prezentare a tezaurului de icoane aflate în colecțiile mănăstirilor din nordul Moldovei fără a aminti contribuția primului pictor național român, Nicolae Grigorescu, bogat ilustrată în muzeul Mănăstirii Agapia unde activitatea acestui pictor a lăsat în urmă o adevărată școală de iconari.

Alături de pictura pe lemn, arta miniaturii înregistrează valori inestimabile. Chiar dacă în țară nu s-a mai păstrat nici un manuscris miniat al acelui mare artist din timpul lui Alexandru cel Bun care a fost Gavril Uric, în colecția Mănăstirii Putna aflăm manuscrise decorate de demni urmași ai lui Uric, cum au fost Nicodim de la Humor, autorul celebrului portret al lui Ștefan cel Mare (*Tetraevangheliarul* din 1473) sau monahul Paladie, autorul *Tetraevangheliarului* dat Mănăstirii Putna de același voievod, în 1488—1489. Amintind de *Evangheliarul* scris de copistul Ioan în secolul al XVI-lea, aflat în biblioteca Mănăstirii Neamț [13], ori de *Tetraevangheliarul* donat de Ieremia Movilă Mănăstirii Sucevița, bogat decorat cu miniaturi, după modelul *Tetraevangheliarului* lui Alexandru al II-lea, din 1577, al aceleiași colecții, ajungem la acea glorioasă pagină a artei miniaturii moldovenești, scrisă în Mănăstirea Dragomirna de mitropolitul Anastasie Crimca și de ucenicii săi, la începutul secolului al XVII-lea. Cele șapte manuscrise care s-au mai păstrat în colecția Dragomirnei dezvăluie o lume mirifică guvernată de o mare diversitate iconografică și cromatică, în care prezența personajului istoric (Anastasie Crimca, însuși) reamintește de venerabilul motiv din secolul al XV-lea.

Șirul miniaturiștilor moldoveni se încheie în zorii epocii tiparului cu Sidor din Bădeuți și Ivanco din Rădăuți, reprezentanți ai epocii lui Vasile Lupu. Dintre manuscrisele miniate de ultimul se păstrează în biblioteca Dragomirnei un *Liturghier* din 1641 mai 8, decorat cu frontispicii [14]

---

11. Vezi Al. Efremov, *Pictura de icoane în „Epoca lui Matei Basarab"*, în „Mitropolia Olteniei", nr. -9, 1982, p. 485.

12. Vezi Marina Ileana Sabados, *Ursul — un zugrav moldovean de la începutul secolului al XVIII-lea*, în „Studii și Cercetări de Istoria Artei", seria „Artă Plastică", t. 33, București, 1986 (sub tipar).

13. Informație oferită de colegul Emanuel Nadler de la Oficiul pentru patrimoniul cultural național al județului Neamț, căruia îi mulțumim și pe această cale.

14. Informație oferită de colega Olimpia Mitric de la Oficiul pentru patrimoniul cultural național al județului Suceava, căreia îi mulțumim și pe această cale.

Cînd Vasile Lupu înființa prima imprimerie din Moldova, în chiliile Mănăstirii Trei Ierarhi din Iași, condițiile afirmării limbii române literare erau de natură a explica apariția în 1643 a *Cazaniei* mitropolitului Varlaam, lucrare care „reprezintă în procesul de formare a limbii noastre literare un mare pas înainte, curățind-o de slavonisme și aproplind-o de limba vie“ [15]. Din acest moment, civilizația tiparului se va înpămînteni în Moldova care va da culturii românești acele monumente ale literaturii vechi care sînt *Psaltirea în versuri* a mitropolitului Dosoftei (1673), ori *Divanul sau gîlceava înțeleptului cu lumea sau giudețul sufletului cu trupul,* operă din 1698 a eruditului domn al Moldovei, Dimitrie Cantemir, primind în același timp alte mari cărți ale literaturii române vechi, tipărite fie în Transilvania — *Noul Testament* tipărit la Alba Iulia în 1648 prin grija mitropolitului Simion Ștefan — fie în Țara Românească — *Biblia lui Șerban,* București, 1688, *Noul Testament* tipărit de Antim Ivireanu la Snagov în 1699.

Centrul tipografic al Mitropoliei va deveni din secolul al XIX-lea, Mănăstirea Neamț care păstrează în colecția sa, dovezi ale activității intens susținute : o presă tipografică de lemn de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, două prese tipografice metalice din secolul al XIX-lea, matrițe xilogravuri etc.

Bibliotecile mănăstirilor Sfîntul Ioan cel Nou din Suceava, Dragomirna, Sucevița, Putna [16], Golia, Neamț, Secu și altele, dețin exemplare ale cărților amintite, precum și ale altor monumente de limbă românească veche, ca o dovadă a intensei vieții culturale ce se desfășura în așezămintele mănăstirești.

Tezaurul de valori al colecțiilor Mitropoliei Moldovei și Sucevei este completat în mod strălucit de obiectele de artă decorativă — broderie, argintărie, sculptură în lemn — care constituie nu numai o expresie la cea mai înaltă cotă a geniului artistic românesc propulsează cultura noastră în panteonul valorilor universale, în modul în care numai pictura din epoca lui Ștefan cel Mare și Petru Rareș, mai reușise.

Broderia moldovenească, „domeniul cel mai original al broderiei de moștenire bizantină“ [17], este prefigurată de piese de proveniență sîrbească și constantinopolitană, prezente în colecția Mănăstirii Putna : *epitaful* comandat la sfîrșitul secolului al XIV-lea de văduva lui Ioan Uglieșa, Euthymia, unui atelier sîrbo-macedonean [18] și. respectiv, *nebederniță* cu scena „Adormirii Maicii Domnului“ din jurul anului 1400 [19].

Puține piese s-au păstrat pînă astăzi din ceea ce a însemnat școala Moldovenească de broderie în epoca lui Alexandru cel Bun. *Epitaful* lui Siluan de la Neamț, din 1437, aflat în muzeul de Artă al României și *aerul* donat de doamna Mălina, expus în prezent în muzeul Mănăstirii Bistrița, vor constitui prototipuri pentru broderia moldovenească din timpul lui Ștefan cel Mare.

Muzeul Mănăstirii Putna care își găsește asemănare în acest sens,

---

15. N. Cartojan, *op. cit.*, p. 196.

16. Pentru răspîndirea cărții vechi din secolul al XVII-lea, în județul Suceava, vezi Olimpia Mitric, *Cartea românească veche din județul Suceava (secolul XVII). Catalog,* în „Suceava — Anuarul Muzeului județean“, IX, 1982, p. 293-312.

17. *Monumente...,* p. 26, (Text introductiv II, semnat de C. Nicolescu).

18. Vezi Răzvan Theodorescu, *Un mileniu de artă la Dunărea de Jos,* București, 1976, p. 293-294.

19. Idem, p. 293.

dar pe un alt plan — pictura pe lemn — doar în muzeul Mănăstirii Văratec, deține cea mai bogată colecție de broderii din vremea marelui domnitor. *Epitafele*, înfățișînd scena „Plîngerii și punerii în mormînt a lui Iisus", *dverele* și *aerele* cu o tematică iconografică mai variată — „Împărtășirea apostolilor cu pîine și cu vin", „Buna Vestire", „Răstignirea Mîntuitorului", „Adormirea Maicii Domnului", „Înălțarea Domnului" — *epitrahilele* decorate cu medalioane cu sfinți și mai rar cu scene prăznicare sau *acoperămintele pentru mormîntul* Mariei de Mangop, al Mariei Voichița și cel al mamei sale, sînt lucrări de artă care ating perfecțiunea în simțire și execuție. Calitățile lor excepționale rezidă din puternica trăire spirituală, precum și din fericita îmbinare a monumentalității compozițiilor cu rafinata dispoziție a punctelor ce urmărește efecte picturale, elocventă expresie a unității de stil a artei din epoca lui Ștefan cel Mare.

Un important aspect evidențiat de broderia moldovenească din secolul al XV-lea, îl constituie portretele votive, reale contribuții la iconografia istorică a Moldovei. Epitrahilul cu scene prăznicare din jurul anului 1480 înfățișează portretele-bust ale lui Ștefan și Alexandru, fiul său, iar pe dvera „Răstignirii" din 1500, impresionant de umile în comparație cu monumentalitatea compoziției centrale, apar pe laterale portretul domnului Moldovei și al doamnei sale, Maria Voichița. O notă remarcabilă marchează portretul Mariei de Mangop de pe acoperămîntul său de mormînt din 1477, chintesență a sensibilității românești și a tradiției bizantine.

Arta broderiei moldovenești va resimți un reviriment în pragul sec. al XVII-lea și apoi în epoca lui Vasile Lupu. Paralel cu linia tradițională reprezentată în *epitaful* din 1597 dăruit de Ieremia Movilă ctitoriei sale de la Sucevița, de *aerul* donat de Nestor Ureche Mănăstirii Secu, în 1608, ori de *acoperămîntul pentru mormîntul lui Simion Movilă*, din nou de la Sucevița, care continuă tipologia medievală a „gisant"-ului, se poate vorbi despre o linie „modernă" de filiație poloneză, referitoare la transpunerea portretului „de aparat" din pictura de șevalet, în tehnica broderiei. În acest sens trebuie privite portretele lui Ieremia Movilă, Doamna Tudosca și al fiului lui Vasile Lupu, Ioan, de pe acoperămintele de mormînt de la Mănăstirea Sucevița (primul) și Sfinții Trei Ierarhi (ultimele două).

În colecțiile mănăstirilor Bistrița, Putna, Moldovița, Sucevița, Secu, se păstrează fragmente de somptuoase țesături italiene și orientale din secolele XV-XVIII, executate din materiale prețioase — mătase, brocart, fir auriu — provenind, după cum demonstrează urmele croielilor, din veșminte domnești și boierești, dovadă grăitoare a nivelului de civilizație atins de societatea românească în evul mediu, precum și a încadrării sale în universalitate [20].

Aceeași idee este bogat argumentată de un alt capitol al artelor decorative: argintăria liturgică. Această artă somptuoasă debutează în istoria genului din Moldova, cu o piesă de valoare mondială: racla Sfîntului Ioan cel Nou din Mănăstirea omonimă de la Suceava. Prezentînd o interesantă infiltrare de „gotic internațional" în matricea stilistică bi-

20. Idem, p. 254-255.

zantină, lucrarea se pare că a fost comandată în perioada 1420—1430 de Alexandru cel Bun, unui atelier bizantino-genovez [21].

Componenta gotica a stilului argintăriei moldovenești, explicabilă prin legăturile cu mediul artistic din Transilvania, și anume cu atelierele meșterilor sași din Brașov, Sibiu, Cluj și mai ales Bistrița [22], va străbate ca un fir roșu, istoria genului, începînd din epoca lui Ștefan cel Mare și pînă în secolul al XVII-lea, argumentată de piese cum sînt: *cădelnița* dată de Ștefan Mănăstirii Putna în 1470 [23], *chivotul* Movilești-lor de la Sucevița, cățuile și cădelnițele dăruite de Nestor Ureche ctitoriei sale de la Secu.

Rolul predominant în caracterizarea școlii moldovenești de argintărie îl are linia tradițională bizantină, reprezentată de un patrimoniu impresionant sub aspectul valorii : ferecături de manuscrise, panaghiare, ripide, cristelnițe ferecături de cruci. Lucrările erau executate de astă dată de ateliere locale din mănăstirile Neamț, Putna, Humor [24]. Printre cele mai cunoscute piese de argintărie de acest gen, amintim : *ripida* lui Ștefan cel Mare (1497) de la Putna, *panaghiarul* din vremea lui Alexandru Lăpușneanu, provenind de la Pîngărați și expus în muzeul Mănăstirii Agapia, *cristelnița* din aceeași epocă de la Sucevița și mai ales ferecăturile manuscriselor din secolele XV—XVII. Acestea din urmă formează, ele singure, un capitol aparte, cu o problematică iconografică diversă și rezolvări tehnice deosebite, așa cum demonstrează ferecătura Tetraevangheliarului de la Humor, realizată în 1487, cea a Tetraevangheliarului din 1488—1489, lucrată „din argintul cel vechi de la bătrînul Ștefan voievod“ [25], din comanda doamnei Ruxandra, soția lui Alexandru Lăpușneanu, ferecătura Evangheliarului lui Ieremia Movilă, de la Sucevița ori cele ale unor manuscrise de la Dragomirna executate de Gligorie Moesiu Zlătarul, argintarul mitropolitului Anastasie Crimca, cel care își semna lucrările cu marcă de meșter, după modelul meșterilor sași din Transilvania.

La aceste piese de argintărie alăturăm lucrările din bronz realizate în timpul lui Vasile Lupu, păstrîndu-se uneori, la aceleași cote valorice ca și odoarele de argint, cum sînt cele două candelabre de la Sfinții Trei Ierarhi și Golia, decorate, în afară de motivele florale, cu stema Moldovei și inițialele domnitorului, sau impresionantele clopote din vremea lui Ștefan cel Mare, precum clopotul de la Putna din 1490, sau cel de la Bistrița, din 1494.

Cea mai veche piesă de sculptură în lemn din Moldova — *lada* care a adăpostit, probabil, racla de argint în care s-au adus moaștele Sfîntului Ioan cel Nou de la Cetatea Albă, la Suceava, pentru a fi așezate la biserica mitropolitană Mirăuți, prin 1414—1415 [26], piesă aflată astăzi în muzeul Mănăstirii Putna — este opera unui atelier italian din prima jumătate a secolului al XV-lea [27]. Chiar dacă ea a rămas un uni-

---

21. Idem, p. 276-278.
22. Vezi, *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, Editura Academiei R. P. Române, 1958, p. 338.
23. Vezi, Vasile Drăguț, *Arta gotică în România*, București, 1979, p. 320.
24. Vezi, *Repertoriul...*, p. 338.
25. Apud *Repertoriul...*, p. 398.
26. Cf. Răzvan Theodorescu, *op. cit.*, p. 250-254.
27. Idem.

cat în patrimoniul artistic al Moldovei, constituie o dovadă a contactului culturii românești medievale cu civilizația goticului occidental.

Sculptura crucilor de mînă reprezintă, alături de sculptura decorativă a mobilierului, genul cel mai abordat în Moldova secolelor XVI—XVIII. Artă de tradiție bizantină, crucile sculptate au generat o școală autohtonă cu caractere specifice. În muzeul Mănăstirii Putna poate fi admirată o cruce de mînă din 1503, în colecția Mănăstirii Sfîntului Ioan cel Nou din Suceava se găsește o altă cruce donată Voronețului de mitropolitul Grigorie Roșca în 1550. la Văratec întîlnim de asemenea, o cruce de mînă din secolul al XVI-lea. Tradiția acestor piese se continuă în secolul al XVII-lea din care perioadă semnalăm crucea aflată în colecția Dragomirnei, datată 1624, și apoi în secolul al XVII-lea, cînd iconografia scenelor reprezentate se simplifică, tehnica dovedește execuția unor școli locale, iar numărul pieselor crește în detrimentul calității.

Domeniul cel mai strălucit al sculpturii în lemn, rămîne însă, mobilierul. Dacă din secolul al XVI-lea nu ne-au parvenit decît ansamblul de strane de la Voroneț făcute la comanda mitropolitului Grigorie Roșca și prezentînd un repertoriu restrîns de motive geometrice, sau jilțul domnesc, probabil din vremea lui Petru Rareș, aflat în colecția Moldoviței, zestrea de mobilier — tîmple strane, analoghioane — de la sfîrșitul acestui secol, dar mai ales din veacul următor, cuprinde lucrări de sculptură decorativă mărturisind o nesecată inspirație a repertoriului ornamental și un rafinat gust pentru eleganță și somptuozitate. Gama de motive geometrice este înlocuită de o varietate infinită a ornamentelor vegetale de sorginte renascentistă și orientală ori a motivelor zoomorfe, evidențiate față de fondul pictat în roșu, albastru și verde, prin poleirea abundentă cu folie aurie. Capodopere ale genului sînt *iconostasele* de la Humor, Voroneț și Moldovița, dar și *analoghioanele* perechi expuse în muzeele mănăstirilor Moldovița și Sucevița, *fragmentele de tîmplă* provenind de la Vînători-Piatra Neamț, azi în colecția Vărateculuí, ori tîmpla de la Vînători-Neamț, expusă în muzeul Mănăstirii Neamț, ca și tîmpla Paraclisului de la Dobrovăț, aflată în prezent la Golia etc.

Sculptura secolului al XVII-lea va pregăti orientarea spre stilul baroc ce va fi resimțită pe tot parcursul secolului al XVIII-lea, la iconostasele, sfeșnicele, analoghioanele și tetrapoadele, jilțurile și stranele ce vor îmbogăți tezaurul de valori al bisericilor și colecțiilor mănăstirești din Moldova.

* * *

O asemenea încercare de cuprindere a unui vast patrimoniu spiritual și artistic cum este prezentarea colecțiilor Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, este obligată în mod involuntar, să omită un mare număr de

obiecte bisericești aflate în aceste colecții ori în altele pe care nu le-am mai amintit aici.

Ideea ocrotirii și transmiterii în viitor a tezaurului de valori ale culturii românești se continuă în actualitate cînd, ca urmare a preocupărilor pentru păstrarea și conservarea obiectelor bisericești cu valoare patrimonială care nu mai sînt folosite în oficierea cultului religios, Mitropolia Moldovei și Sucevei a creat mari spații de depozitare organizate pe cele mai moderne principii de evidență și conservare științifică. Acest nou tip de mari colecții, s-a organizat la mănăstirile Vorona (în județul Botoșani), Sucevița și Sfîntul Ioan cel Nou (în județul Suceava), la Golia (în județul Iași), la Secu și Agapia (în județul Neamț).

Indiferent însă, de momentul formării lor, colecțiile de obiecte bisericești din cadrul Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, se constituie ca mari tezaure de valori ale culturii românești și universale. Aici, spiritul românesc se dezvăluie în unitatea și diversitatea sa, evidențiindu-și personalitatea în conexiune de culturi învecinate sau mai îndepărtate. Aici, acul creației spirituale guvernat de unitatea de gîndire și stil, extinsă la întreg perimetrul de locuire al românilor, exprimă in modul cel mai limpede, continuitatea poporului nostru în spațiul său de obîrșie.

MARINA ILEANA SABADOS

RÎNDUIELI ȘI ÎNTOCMIRI MONAHALE ÎN SECOLELE XVII—XIX ÎN MOLDOVA

Viața monahală cunoscută încă din primele veacuri pe pămîntul țării noastre a avut prin trăitorii ei ca pildă pe Sfinții Apostoli, ca cei care „au lăsat toate și au urmat Domnului nostru Iisus Hristos“ (Matei 19, 27). O formă organizată a vieții monahale era cunoscută și la noi după ce în secolele III și IV Sfîntul Pahomie, Sfîntul Antonie și apoi Sfîntul Vasile cel Mare întocmesc reguli pentru ca obștea călugărilor să-și trăiască și să-și desfășoare activitatea cu rînduială și folos duhovnicesc.

Sfîntul Casian Romanul, născut în Dobrogea, în secolul IV, mărturisește că „încă din copilărie, trăia printre călugări ale căror îndemnuri le auzea și ale căror exemple le vedea“ [1].

Săpăturile arheologice au descoperit urme ale vieții creștine în Moldova, datînd din secolul III ; astfel, la Barboși-Galați, s-au descoperit o amforă pe care era desenată monograma Chirho și un pandantiv de sidef cu semnul crucii în mijloc ; la Botoșana-Suceava, a fost descoperit un tipar de marmă, pentru turnat cruciulițe simple, care datează din secolul VI [2] ; numărul mărturiilor vieții creștine pe pămîntul Moldovei, pentru secolele de început și următoarele, se tot înmulțesc pe măsură ce se efectuează săpături arheologice [3].

Viața creștină din timpul lui Alexandru cel Bun cunoaște o formă organizată asemenea celei din sînul Patriarhiei Ecumenice și a celorlalte Patriarhii apostolice, cu o ierarhie bisericească dintre oamenii pămîntului țării și mănăstiri bine organizate; cele două mari mănăstiri, Bistrița și Neamț, sînt unite, în vremea lui Alexandru cel Bun, sub o singură conducere, avînd în fruntea ei ca egumen pe Dometian, „căruia i se rezerva dreptul de a-și alege singur urmașul în egumenie, fără vreun amestec din afară“ [4]. Pravila lui Alexandru cel Bun cuprindea canoane și unele rînduieli privitoare la viața monahală, ca toate colecțiile de legi și canoane ale Bisericii noastre ortodoxe [5].

Mănăstirile din Moldova, ca și celelalte de pe întreg cuprinsul țării noastre, cunosc în secolele XV—XVI o înflorire cu totul deosebită, pe toate planurile de activitate : arhitectura și pictura bisericilor, obiectele de cult — argintărie, sculptură, broderie —, traducerile în limba slavă, limba cancelariilor domnești și a slujbelor bisericești, copierea și minierea manuscriselor pe pergament și chiar pe hîrtie oglindesc cu prisosință această epocă de aur a vechii noastre culturi și arte bisericești.

---

1. Pr. prof. dr. Ioan G. Coman, *Scriitori bisericești în epoca străromână*, editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă al B.O.R., București, 1979, p. 221.

2. *Arta creștină în România*, vol. I, Ed. Inst. Bibl..., p. 46, 250.

3. A se vedea lucrarea : Dan Gh. Teodoru, *Cele mai vechi urme creștine din Moldova*, în revista „Mitropolia Moldovei și Sucevei“, an, L (1974), nr. 7-8, p. 561-573.

4. Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Ed. Inst. Bibl..., 1980, vol. I, p. 302.

5. Liviu Stan, *Pravila lui Alexandru cel Bun și Vechea Autocefalie a Mitropoliei Moldovei*, în „M.M.S.“, nr. 3-4/1960, p. 170-215.

Literatura patristică, din care s-a tradus foarte mult încă în secolul XV în mănăstirile Neamț, Putna, Moldovița ș. a., era cel mai prețios îndrumar, alături de cuvîntul Evangheliei, în viața și activitatea monahilor mănăstirilor noastre. Rînduielile întocmite de marii organizatori și îndrumători ai vieții monahale : Sfîntul Pahomie, Sfîntul Vasile cel Mare, Sfîntul Casian, Sfîntul Teodor Studitul nu puteau rămîne nici ele necunoscute atît monahilor cît și copiștilor și traducătorilor din literatura patristică din mănăstirile moldovene. Aceste rînduieli sau reguli, este adevărat, că lipsesc din evidența cataloagelor vechilor manuscrise, pentru această perioadă de început, dar ele trebuie să fi existat ; poate că s-au pierdut sau încă nu s-au descoperit de cercetători pînă acum ; un lucru este știut sigur : ele au fost cunoscute, citite și aplicate în viața mănăstirilor noastre, după cuvenitele adaptări ; principiile lor de bază au intrat în tradiția vieții noastre monahale. Se crede că „ele au fost traduse sporadic și nu pentru a fi folosite cu exactitate, ci pur și simplu pentru informare“ [6].

Cunoscînd faptul că toate rînduielile și întocmirile monahale sînt gîndite și formulate în lumina învățăturilor Sfinților Părinți temeluite totdeauna pe cuvîntul Sfintei Scripturi, copiștii și traducătorii din mănăstirile noastre, sub îndrumarea ierarhului Bisericii, au tradus și copiat, între alte opere ale Sfinților Părinți, un număr foarte mare de opere din literatura filocalică, care constituie pînă astăzi cea mai bună călăuză pentru întreaga spiritualitate ortodoxă, deci și pentru cea a monahilor. Amintim pe cei mai cunoscuți autori de opere filocalice din care s-a tradus : Sfîntul Ioan Scărarul, Ava Dorotei, Efrem Sirul, Isac Sirul, Sfîntul Grigore Teologul, Sfîntul Ioan Gură de Aur, Sfîntul Maxim Mărturisitorul ș. a. ; din literatura tradusă nu au lipsit nici pravilele, colecțiile de canoane, cum este cea a lui Vlastares sau Zonoras; ritorul și scolasticul Lucaci, în secolul XVI, la Mănăstirea Putna, a tradus o pravilă în limba slavonă, cu unele explicații ale canoanelor și în limba română ; să nu uităm numărul mare de traduceri a Sfintei Evangheliii, Psaltirea și tîlcuirea lor făcută de Sfîntul Ioan Gură de Aur.

Avînd în vedere împuținarea posibilităților materiale ale mănăstirilor și bisericilor de sub ocupația imperiului otoman, pentru ajutorarea acestora, unele mănăstiri și schituri din Moldova și Țara Românească sînt închinate unor așezăminte bisericești din Răsăritul creștin ; mănăstirile închinate erau scoase de sub ascultarea ierarhului locului și trecute sub autoritatea așezămîntului căruia erau închinate. Cu timpul, datorită abuzurilor celor care chiverniseau averile mănăstirilor închinate s-au produs unele neorînduieli în viața mănăstirilor față de care ierarhii și voievozii noștri au luat atitudine și apoi măsurile cuvenite, dînd rînduielile menite să îndrepte dezordinile provocate.

Astfel, Mitropolitul Anastasie Crimca, în anul 1617, se împotrivește Domnitorului Radu Mihnea de a închina prea multe mănăstiri, ca și pătrunderii în dregătoria țării a unui număr tot mai mare de greci. Același mitropolit, în toamna anului 1626, septembrie 20, „a întrunit într-un sobor pe sufraganii săi de la Roman, Rădăuți și Huși, luînd unele măsuri pentru îndrumarea vieții călugărești. Prin „*Așezămîntul*“ întocmit atunci se hotăra ca viețuitorii din mănăstiri să nu mai aibă averi, să

---

6. Dr. Antonie Plămădeală, Mitropolitul Ardealului, *Tradiție și libertate în spiritualitatea ortodoxă*, Sibiu, 1983, p. 19.

nu împrumute bani cu dobîndă, egumenul să fie ales de soborul mănăstirii pe un an, cu dreptul de a putea fi reales, să mănînce cu toții la masa de obște, să nu primească călugărițe sau alte femei în mănăstirile de călugări. Se prevedea apoi ca să nu mai fie primiți în mănăstirile moldovene „ungureni", adică români din Transilvania. Această măsură a fost luată fie de teama ca aceștia să nu aducă oarecare practici catolice sau calvine, care să influențeze în sens negativ pe călugării moldoveni, fie pentru evita neplăcerile cu conducătorii politici ai Transilvaniei, care se vor fi plîns domnilor Moldovei că iobagii lor se călugăresc în mănăstirile de peste munți. La începutul anului 1627, domnitorul Miron Barnovschi, în înțelegere cu mitropolitul, a hotărît scutirea tuturor slujitorilor mănăstirilor de orice dări, în afară de cele către domnie"[7]. Grija deosebită a Mitropolitului Anastasie Crimca pe care o purta față de ctitoria sa, Mănăstirea Dragomirna, se vede și din „testamentul" său, prin care arunca blestem asupra celui care ar închina Mănăstirea Dragomirna... Tot acolo rînduia ca „nici călugări, nici egumeni din țară străină să fie așezați în mănăstirea aceasta"[8]. Din „așezămîntul" ca și din „testamentul" Mitropolitului Anastasie Crimca înțelegem purtarea sa de grijă deosebită pe care, ca întîistătător al Bisericii Moldovei, o avea pentru ca viața și activitatea din mănăstiri să se desfășoare în duhul și după rînduielile statornicite de înaintași, după învățăturile Sfinților Părinți, asigurîndu-se pacea și buna propășire pe toate planurile vieții.

Domnitorul Miron Barnovschi, prin hrisoavele din 20 septembrie 1626 și respectiv din 20 martie 1627, reînnoiește hotărîrile „soborului" de vlădici, egumeni și boieri, convocat pentru a pune rînduială în viața călugărească. Aceste rînduieli disciplinare n-au fost respectate prea multă vreme; aceasta se vede din faptul că domnitorul Antioh Cantemir, în hrisovul pe care-l dă la 30 iulie 1700, cere Mitropolitului Sava ca, împreună cu un dregător, „să aibă voie și putere a merge și a umbla pe la toate sfintele mănăstiri... și pe la schituri și pe la biserici domnești" ca să cerceteze veniturile și cheltuielile acestora, urmînd ca egumenii vinovați de nereguli de ordin financiar să fie judecați de domn..."[9].

Cu toate aceste neorînduieli petrecute în secolul al XVI-lea, „pădurile și prăpăstiile din preajma mănăstirii (Neamț) foiau de mulțimea sihaștrilor"[10], iar în mănăstiri, în majoritatea lor, se desfășura o intensă activitate cultural-artistică, cu pravila rugăciunilor și slujbelor potrivit rînduielilor din vechime și învățăturilor Sfinților Părinți.

La începutul secolului al XVIII-lea, mănăstirile Moldovei cunosc o nouă epocă de înflorire. Călugărul nemțean Pahomie, egumen al Schitului Pocrov și apoi episcop al Romanului, datorită rîvnei și culturii sale, face să se strîngă în jurul său un grup de nevoitori care știau să împletească armonios lucrul mîinilor cu osteneala rugăciunii și rîvna citirii Sfinților Părinți. În Testamentul său, întocmit în anul 1724, care cu-

---

7. Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, vol. II, p. 7, 8.
8. *Ibidem*, p. 10.
9. *Ibidem*, p. 220.
10. Marcus Bandinus, *Analele Academiei Române, Secția istorică*, seria a II-a, vol. XVI, 1893—1894, p. 42; C. Bobulescu, *Pocrovul*, Craiova, 1943, p. 4, după Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, *Filocalia*, vol. VIII, Ed. Instit. Bibl..., București, 1978, p. 564.

prindea și „așezămîntul“ pentru Schitul Pocrov, Pahomie rînduia ca, la Pocrov, să se ducă o viață duhovnicească, cu post, rugăciune și muncă ; călugării să nu aibă nimic al lor, ci toate vor fi bunuri de obște; vor da ascultare deplină egumenului, fără încuviințarea căruia nu pot niciodată părăsi mănăstirea, iar de la carne se vor înfrîna toată viața ; cărțile să nu fie înstrăinate, astfel ca ele să fie „de treabă“ și de „pildă“ viețuitorilor de la schit, spre formarea lor culturală și duhovnicească ; diecii și mirenii care vor ști să scrie și să citească, pot să fie călugăriți, dar numai după ce vor fi puși la încercare timp de trei ani, precum scrie Pravila ; să nu fie primit să slujească nici un preot străin, decît după ce călugării se vor încredința că a fost hirotonit canonic. La sfîrșitul testamentului său, Pahomie roagă pe călugării și egumenii Mănăstirii Neamțului să păzească neatîrnarea acestui schit și să nu se amestece în treburile lui lăuntrice [11].

Pahomie și ucenicii săi de la Pocrov au dat o mare atenție muncii de traducere din operele Sfinților Părinți și copierii Vieților de sfinți [12].

Duhul înnoitor al vieții monahale, inițiat de Pahomie la Schitul Pocrov, a pătruns și în celelalte mănăstiri din Moldova și chiar și în cele din Transilvania, de unde acest ierarh era originar. Sub înrîurirea lui, Putna — cum arată N. Iorga — avea și ea sihăstria ei, în care ieromonahii Silvestru și Arsenie „scriau acolo vieți de pustnici... În acest duh înrîuritor, sub îndrumarea Mitropolitului Iacob Putneanul și a colaboratorului său, arhimandritul Vartolomeu Măzăreanul, a înflorit apoi, la mijlocul secolului al XVIII-lea, vestita școală călugărească de la Putna“ [13].

Rîvna pentru înnoirea vieții duhovnicești și preocuparea întru sporirea zestrei culturii teologice prin traducerile din literatura patristică a fost o permanență în viața mănăstirilor noastre. Această stare înfloritoare a vieții noastre călugărești găsind-o Paisie Velicicovschi la venirea sa în Moldova l-a făcut să mărturisească mai tîrziu că, aici, „a înțeles tainele adevăratului monahism și ascetism, a înțeles și a simțit mai profund efectul binefăcător al rugăciunii“, că aici a cunoscut pentru prima oară pravila bisericească după rînduiala Sfîntului Munte Athos ; el descrie viața, nevoințele și munca asiduă a părinților dintre care unii „copiau cărți de-ale dascălilor Bisericii“. „Platon-Paisie (n. n.) — intră pe pămîntul Moldovei cu simțămîntul celei mai mari bucurii și cu dragoste sinceră pentru el. El știa că aici înflorește monahismul, că aici vin din Rusia mulți asceți, care caută un adăpost pașnic și favorabil pentru viața singuratică și tăcută și el dorea din tot sufletul său să se lipească

---

11. Pr. prof. Gh. Moisescu, Pr. prof. Ștefan Lupșa și Pr. prof. Al. Filipașcu, *Istoria Bisericii Române*, vol. II. Ed. Instit. Biblic, București, 1957; Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, vol. II, p. 162-363 ; Drd. Constantin Voicescu, *Schitul Pocrov și importanța lui pentru viața și cultura bisericească din Moldova în secolul al XVIII-lea*, lucrare de seminar, în revista „Biserica Ortodoxă Română“, an XV (1972), nr. 7-8, p. 828-829.

12. C. Voicescu, *op. cit.*, p. 829.

13. † TEOCTIST, Mitropolitul Moldovei și Sucevei, *În slujba Ortodoxiei românești a aspirațiilor de unitate națională și afirmare a culturii românești, Mitropolitul Iacob Putneanul*, Mănăstirea Neamț, 1978, p. 67-72 ; Pr. prof. Gh. Moisescu ș. a., *op. cit.*, vol. II, p. 177, 293.

de sihaștrii de aici, să viețuiască împreună cu ei în singurătate și în tăcere și astfel să-și realizeze visul său statornic din copilărie și tinerețe.

În vremea aceea, Moldova se prezenta ca unul din cele mai înfloritoare colțișoare ale lumii ortodoxe..." [14].

Din cele de mai sus înțelegem că Paisie și-a făcut ucenicia în viața isihastă — mănăstirească — în mănăstirile din Moldova și Țara Românească; el datorează totul acestui pământ, în formarea sa duhovnicească. Se poate spune că Paisie a cules roadele „unor semințe aruncate de noi înșine în sufletul străinului", — cum afirma N. Iorga [15] — și că a fost secerătorul, evident cu meritele lui de secerător, al unui ogor de multă vreme arat, însămînțat și îngrijit de numeroși nevoitori înainte de el [16]. Tocmai acest ogor duhovnicesc îmbunătățit al mănăstirilor din Moldova l-a atras pe Paisie chiar și după experiența viețuirii sale în Muntele Athos. De aceea, latura cercetărilor cu privire la Paisie, „asupra căreia ar trebui să se insiste mai mult, ar fi încadrarea lucrării duhovnicești și organizatorice a lui în ambianța românească în care a trăit, arătîndu-se pe lîngă ceea ce a dat el monahismului românesc și ceea ce a primit el, cu mult mai mult, de la acesta" [17]. „Ceea ce ni se pare că a adus el în monahismul românesc nu este preocuparea de rugăciunea lui Iisus — căci aceasta s-a menținut mereu între miile de sihaștri din Țările Române, ci o introducere a acestei rugăciuni în viața de obște și prin aceasta o înviorare a spiritualității isihaste în ea și prin ea o înviorare a vieții de obște... Dar încă Vasile de la Poiana Mărului afirma cu insistență că rugăciunea inimii nu e numai pentru sihaștri, ci și pentru cei din viața de obște... Al doilea lucru adus de Paisie a fost stimulentul celor din jurul lui pentru o traducere a scrierilor filocalice din limba greacă, traduceri dintre care cele mai multe erau mai curînd o revizuire a unor traduceri mai vechi în lumina textelor grecești, revizuire făcută adesea — cînd era vorba de vechile traduceri slavone — nu numai după texte grecești, ci și după traduceri românești.. Propriu-zis, contribuția lui a fost nu atît una de înnoire sau adîncire a vieții duhovnicești, ci mai mult una de ordin cultural, de multiplicare, de revizuire și difuzare a scrierilor duhovnicești" [18].

În revizuirea și traducerea textelor, Paisie s-a folosit cel mai mult de iscusiții și prea învățații noștri traducători și cărturari moldoveni: Macarie și mai ales Ilarion, așa cum o arată distinsul cercetător ieșean N. A. Ursu, cu competența cercetătorului ce-l caracterizează, folosind în expunerea studiului însești cuvintele lui Paisie: „Lucrarea mi-am început-o în chipul următor; în vederea insuficienței lexicoanelor precum și a neexperienței mele, am luat ca fir conducător pentru mine traducerea cărților Sfinților Părinți din limba greacă veche, în cea moldovenească, făcută de iubiții noștri frați; ieromonahul Macarie și dascălul

---

14. Protoiereul Serghie Cetverikov, *Paisie, starețul Mănăstirii Neamțului*, trad. de Episcopul Nicodim, Ed. Mănăstirea Neamț, 1933, p. 96.

15. Nicolae Iorga, *Dare de seamă asupra autobiografiei starețului Paisie*, la Ștefan Berechet, *Autobiografia starețului Paisie*, Iași, 1919, p. 13 și N. Iorga, *O datorie mai puțin*, în „Neamul Românesc", din 24 iunie 1919; C. Voicescu, *op. cit.*, p. 820.

16. C. Voicescu, *op. cit.*, p. 280.

17. *Filocalia*, trad. de Pr. prof. Dumitru Stăniloae, Ed. Inst. Bibl., București, 1978, vol. VIII, p. 581; C. Voicescu, *op. cit.*, p. 819, nota 2.

18. Filocalia, p. 581-582.

Ilarion, oameni învățați și experimentați în traducerea de cărți. O parte a acestei traduceri era făcută de fratele Macarie, o parte în Sfîntul Munte Athos, parte în Dragomirna; asemenea și părintele Ilarion se ostenise cu traducerea sa în obștea noastră. Luînd traducerile lor, după socoteala mea, ca neîndoielnic bune, am început să îndrept cărțile slavone, călăuzindu-mă de traducerile lor și urmărind textul grecesc (...) ținîndu-mă gînj, ca orbul de gard, de amintitele traduceri moldovenești, și astfel am terminat întîia îndreptare a cărților mele“ [19].

Paisie pleacă de la Muntele Athos împreună cu cei 64 frați în anul 1673, și se așează, după ce trece pe la Vărzărești (Rîmnicu Sărat) la Mănăstirea Dragomirna. Aici, el a întocmit un „îndreptar“ sau un regulament în 28 de puncte privind rînduiala vieții călugărești. Ca drept călăuză a luat pravila folosită la Schitul Sfîntul Ilie în Muntele Athos; viața de obște, ascultarea, smerenia, sărăcia, slujbele după tipic, mărturisirea deasă a gîndurilor înaintea duhovnicilor și alte rînduieli potrivit învățăturilor Sfinților Părinți din care continua să traducă, cum s-a amintit mai sus, din grecește în slavonește și românește [20].

Venit la Secu, apoi mutat la Neamț, ca stareț al celor două mari mănăstiri care aveau o singură conducere administrativă, întocmește un „așezămînt“ pentru statornicirea rînduielii soborului sfintelor mănăstiri Neamțul și Secul“ — așa cum se arată în hrisovul datat 4 mai 1843. Hrisovul menționează că așezămîntul cuprindea „rînduieli cu prea bună cuviință, atît pentru slava lui Dumnezeu prin sfintele biserici, cît și pentru părinții și frații adunați ca sub ascultarea chipului călugăresc să petreacă viața de obște la aceste mănăstiri...“. Așezămîntul cu rînduielile respective, întărit de Mitropolitul Iacob Stamati, în stare de manuscris, a fost strămutat în anul 1821 la Mănăstirea Secu, pentru a fi adăpostit, dar „s-a topit în focul întîmplat atunci cauzat de vîltoarea evenimentelor pricinuite de mișcarea eteriștilor“.

În anul 1839, soborul mănăstiresc a intervenit la domnul Mihail Sturza „cu plecată rugăminte de a hărăzi un așezămînt statornic..., spre stîrpirea vătămătoarelor pricini și liniștita petrecere a acestui chinovion“. Domnul, la 10 februarie 1843, „a învoit“ soborul să-și alcătuiască un așezămînt întemeiat pe rînduielile prea cuviosului Paisie, spre a-i sluji de pravilă“.

„Dîndu-se cuvenita încuviințare pentru întocmirea unui așezămînt, obștea mănăstirii s-a adunat „în sobornicească biserică“, a ales cîțiva duhovnici și părinți care „au închipuit un așezămînt“ ce a fost supus domniei „prin jalba din 16 martie“ 1843. Domnul, după ce a primit așezămîntul, a chemat pe Meletie, episcopul Romanului, căruia i-a încredințat „pomenita închipuire“, și episcopul „sfătuindu-se și cu alte fețe bisericești și după o pătrunzătoare luare aminte și chibzuire, aflîndu-l potrivit, au adus la știința noastră pomenitul așezămînt cu oarecare cuviincioase îndreptări“. Prin hrisovul domnesc din 4 mai 1843, domnul a statornicit și întărit așezămîntul, „spre a se păzi legiuit și îndeobște rînduiala pentru soborul sfintelor mănăstiri Neamț și Secu“ [21]. Așeză-

---

19. S. Cetverikov, *op. cit.*, p. 19, la N. A. Ursu, *Un cărturar român necunoscut din secolul al XVIII-lea*, în „Cronica“ XX (1985), nr. 35 din 30 august, p. 5.

20. Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 582, (vol. II).

21. Diac. Ioan Ivan și Pr. Scarlat Porcescu, *Mănăstirea Neamț*, cu un Cuvînt înainte la I. P. S. Mitropolit Teoctist al Moldovei și Sucevei, Iași, 1981, p. 128.

mîntul cuprinde 42 de puncte rînduind viața de chilie și pravila din biserică, ascultările, alegerea starețului, canonisirile celor vinovați, tipografia, administrarea schiturilor pendinte de cele două mari mănăstiri; ultimul punct menționează ca așezămîntul să fie tipărit și să se citească de patru ori pe an, după Sfînta Liturghie, „pentru ca toți“ să se pătrundă de datoriile lor“.

Episcopului Meletie i se încredințează de către domnul țării, — Mitropolitul Veniamin se retrăsese din scaun în anul 1842 —, de a alcătui pentru mănăstirile Agapia și Văratec un „așezămînt și punere la cale“, precum s-au făcut pentru mănăstirile Neamț și Secu. Domnul aflînd acest așezămînt de bunăcuviință a încuviințat punerea sa în lucrare; cele 30 de „ponturi“ (puncte) ale așezămîntului privesc „ramul duhovnicesc și ramul economic“, ca și cel pentru mănăstirile Neamț și Secu, cu adaptările cuvenite la specificul mănăstirilor de maici. De exemplu, se arată, între altele, că maicile care sînt într-o casă conduse de alta mai în vîrstă și cu experiență trebuie cu toatele să asculte de stareța mănăstirii; așezămîntul reglementează cu aleasă cumpănire viața idioritmică — în fiecare casă sînt cîte 3-4 maici, sub ascultarea alteia mai în vîrstă — cu viața de obște alcătuită de toate maicile din casele mănăstirii și care trebuie să participe la întreaga viață cu rugăciune în biserică și la ascultările de obște ale mănăstirii [22].

„Tipicul sfintei rugăciuni cu mintea, precum de la părintele Iosif s-a primit, scris la 1810 de stareța mănăstirii Văratec“ este o întocmire monahală cu referire, cum vedem, numai la latura pur duhovnicească. Aceasta arată cît de împămîntenită era tradiția acestei rugăciuni în rîndurile monahilor din mănăstirile Moldovei. Prin simplitatea și limpezimea recomandărilor el constituie o metodă unică „originală“, care nu cerea numai o repetare identică a rugăciunii ci arată și modul cum se poate progresa spre Dumnezeu, sau la mai multă rugăciune sau la o mai adîncă concentrare în ea. Acest tipic îmbină rugăciunea cu ascultarea: „Și mergînd la ascultare cu tăcere să te învrednicești...“ [23].

Ca urmare a înființării Seminarului la Mănăstirea Socola, potrivit anaforalei Mitropolitului țării Veniamin, întărită de hrisovul domnesc din 26 iulie 1803, maicile din Mănăstirea Socola și Prapa Doamna au fost mutate în Mănăstirea Agapia, iar călugării din Agapia, puțini la număr, au mers în Mănăstirea Slatina. Mitropolitul a mai rînduit ca un număr de maici de la Văratec, unde erau foarte multe, să vină la Agapia pentru a spori obștea de maici nou înființată. Purtarea de grijă deosebită a mitropolitului față de obște se vede atît din „așezarea“ din 30 martie 1807, cît și din al său „testament“, în care se arată între altele: „...Âm mai ușurat și Mănăstirea Văratec de greutatea soborului ce avea, ridicînd un număr de maici de la Văratec și cîteva din cele mai sporite în viața monahicească și le-am așezat în Agapia, rînduindu-le părinți duhovnicești din cei mai bătrîni și mai încuviințați de soborul sfintei mănăstiri Neamț; le-am rînduit povățuitor mai stătător pe cuviosul si-

22. Pr. Scarlat Porcescu, *Mănăstirea Văratec*, în manuscris; Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, Direcția Patrimoniului Cultural Național, București, 1974, p. 905.

23. Filocalia, v. VIII, p. 607-609.

hastru Iosif“ [24]. Potrivit„așezării“, soborul... va păzi rînduielile iconomilor. Pentru buna rezolvare a unor treburi se va cere sfatul duhovnicului Iosif. Maicile mănăstirilor Agapia și Văratec, care alcătuiau un singur sobor, — cele cu posibilități deosebite la învățătura de carte — urmau școala de „carte grecească și elinească“, înființată de Mitropolitul Veniamin Costachi, dar lucrau și în atelierele mănăstirii broderii și cusături [25]. Prin așezămîntul statornicit de mitropolitul țării se continua vechea tradiție și rînduială călugărească atît de înfloritoare în mănăstirile Moldovei.

Mitropolitul Veniamin, care foarte de tînăr — la vîrsta de 18 ani — a intrat în cinul monahal, adînc cunoscător al Sfintei Scripturi și învățăturilor Sfinților Părinți, din care a tradus și tipărit un număr mare de opere, a îndrumat stăruitor și cu aleasă iscusință viața mănăstirilor, în lumina rînduielilor Sfinților Părinți statornicite în mănăstirile Moldovei. El a îndrumat, cu timp și fără timp, prin viu grai, cu prilejul vizitelor canonice făcute mănăstirilor și schiturilor, ca și prin cuvîntul scris, în prefețele tipăriturilor sale sau în cuvinte pastorale adresate obștii mănăstirilor Neamț și Secu.

În prefața cărții Sfîntului Ioan Gură de Aur, tipărită în anul 1839, mai 31, „Despre nu împreună a locui canonicile (călugărițele) cu bărbații“, adresează cuvînt de învățătură și îndrumare către maicile starețe și către întreg soborul din mănăstirea respectivă. În al său cuvînt pastoral, el arată scopul cu care a tradus lucrarea : „spre îndemnul sporirii unora la fapte bune și spre abaterea altora din căi pieritoare...“ [26].

Mitropolitul Veniamin, iscusit părinte duhovnicesc, trimite două pastorale speciale pentru obștea călugărilor din mănăstirile Neamț și Secu — unite într-o singură administrație — ; în prima sa pastorală, adresată soborului la 14 martie 1827, marele ierarh rînduiește „pentru a se mai ușura sarcina greutății ce singur starețul poartă asupra sa, să înființeze „dicasteria“ compusă din opt duhovnici în frunte cu starețul ; membrii acestui for duhovnicesc vor avea și atribuțiuni economice și administrative ; ședințele dicasteriei se vor ține de trei ori pe săptămînă și la ele vor fi chemați și doi monahi, din cei mai bătrîni, mai cuvioși și mai cu știință, pentru ca în prezența lor să se pună la cale trebuințele casei (gospodăriei) mănăstirii [27]. Pastorala are șapte „ponturi“ (puncte) : ponturile 1-3 se referă la bunurile economice ; pontul 4 la hrană, îmbrăcăminte, bolniță și casele meșteșugarilor ; ponturile 5-6 la rînduirea monahilor la ascultări, pontul 7 la viața duhovnicească a monahilor — mărturisirea și îndrumarea duhovnicească.

A doua pastorală către soborul Mănăstirii Neamț este dată la 18 ianuarie 1837, cu scopul de a statornici liniștea în rîndul celor nedumeriți de apelul mitropolitului adresat mănăstirii de a da ajutorul cu-

---

24. *Uricarul*, VII, Iași, p. 131; Melchisedec, *Notițe istorice și arheologice*, București, 1885, p. 49, 50 ; Gh. Adamescu, *Istoria Seminarului Veniamin Costachi din Iași*, București, 1904, p. 4. la Pr. Scarlat Porcescu, *Mănăstirea Văratec*, monografie, manuscris.

25. Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, vol. III, p. 11.

26. Ierod. Mitrofan Băltuță, *Pastoralele date de Mitropolitul Veniamin Costachi în legătură cu viața monahală*, în „M.M.S.“, an XLIII (1967), nr. 1-2, p. 115.

27. *Ibidem*, p. 116.

venit la lucrările de zidire a Catedralei mitropolitane — potrivit unor rînduieli și hrisoave domnești mai vechi — mănăstirile erau scutite de unele impozite sau dări.

Mitropolitul Veniamin a dat însă și pastorale cu caracter general, adresate tuturor mănăstirilor și schiturilor, în vederea unei mai bune organizări și discipline a vieții călugărești. Astfel, în pastorala din 10 iunie 1838, hotărăște ca monahii sau monahiile să iasă din mănăstiri numai dacă sînt trimiși în diferite ascultări, în interesul de obște al mănăstirii ; în mănăstire să fie primite numai acele persoane care fac dovada corespunzătoare a vocației pentru viața mănăstirească, să aibă pregătirea cuvenită în școlile vremii și numai dacă este nevoie de sporirea numărului viețuitorilor din mănăstirea respectivă, „aceasta s-a rînduit pentru sfîntul și veșnic scopos al lucrării faptelor bune și spre contenirea katatrisurilor“ [28].

În anul 1831, Mitropolitul Veniamin Costachi a dat mănăstirilor sale „Cîteva rînduieli pentru viața monahală“, în 20 de „ponturi“ (puncte). În introducere, el îndeamnă ca regulile lăsate de Sfinții Părinți să fie respectate, arătînd o dată cu aceasta temeiurile vieții călugărești. El mai rînduiește ca îndrumările date să fie citite înaintea obștii de patru ori pe an, la începutul fiecărui post, din cele patru [29]. Atît prin rînduielile consemnate în pastoralele sale sau cele statornicite în 20 de „ponturi“, cît și prin traducerile și tipăriturile sale din Sfinții Părinți, marele ierarh al Bisericii Moldovei punea la îndemîna tuturor ostenitorilor din mănăstiri dreptare neclintite de lucrare cu bună sporire duhovnicească și gospodărească în multiplele lor ascultări, ferindu-i de sminteli vătămătoare sufletelor lor.

După aplicarea Legii din 13 decembrie 1863, privind secularizarea tuturor averilor mănăstirești, Sfîntul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române, în anul 1783, a întocmit un Regulament pentru disciplină ; se prevedea, între altele, în acest regulament, ca starețiii și starețele să fie aleși dintre monahii, respectiv monahiile, cu viață duhovnicească pilduitoare ; ei erau ajutați la cîrmuirea mănăstirii de un consiliu duhovnicesc sau disciplinar și de un consiliu economic. Pe temeiul Legii sinodale din 1872, mănăstirile și schiturile atîrnau „numai de puterea chiriarhului în ce privește disciplina bisericească și datoriile duhovnicești“ [30].

Întocmirile și rînduielile monahale din secolele XVII—XIX, de care s-a amintit, au avut ca fir călăuzitor în formularea lor regulile marilor îndrumători și organizatori ai vieții monahale din secolele III—IV și, mai ales, învățăturile Sfinților Părinți ; ele au fost izvodite din conștiința îndatoririlor arhipastorale a vrednicilor mitropoliți ai Moldovei, cu scopul păstrării și creșterii viețuitorilor mănăstirilor în duhul autentic al învățăturii ortodoxe ; la întocmirea lor s-a pornit de la nevoile și cerințele vremii respective, ținîndu-se seama permanent atît de specificul locului cît mai ales de năzuințele noastre de păstrare a unității bisericești și naționale de afirmare a identității și specificității noastre spirituale; independența națională și autonomia bisericească au fost permanențe ale năzuințelor și afirmării noastre.

---

28. *Ibidem*, p. 119.
29. *Ibidem*, p. 120-122.
30. Pr. prof. Gh. Moisescu, *op. cit.*, vol. II, p. 559-560.

Călăuziți de întocmirile și rînduielile monahale, ostenitorii mănăstirilor noastre au realizat opere de artă cu valoare de patrimoniu național și au trăit viața în duhul autentic al Ortodoxiei ecumenice, la care au adăugat și specificul local, autohton ; au știut să întindă o mînă de ajutor celor din nevoi dar să se și păstreze nevătămați sub călăuza întocmirilor lor proprii.

Actualul Regulament al vieții monahale, care face parte din Legiuirile Bisericii Ortodoxe Române, este întocmit în duhul vechilor rînduieli în care munca, rugăciunea și citirea Sfinților Părinți sînt principii de bază ale vieții și activității monahale. Prin traducerea și editarea operelor Sfinților Părinți ai Bisericii, se continuă vechea tradiție lăsată de înaintași și se statornicește un duh de înnoire a vieții duhovnicești și culturale atît în mănăstiri cît și în viața credincioșilor Bisericii noastre.

Prea Fericitul Părinte Patriarh Teoctist, cu prilejul deselor vizite de lucru la mănăstiri îndrumă permanent pe toți ostenitorii mănăstirilor și îndeosebi pe părinții stareți și maicile starețe precum și pe părinții duhovnici să stăruie cu timp și fără timp în lucrarea lor de povățuire, ca fiii lor duhovnicești — monahii și monahiile, frații și surorile — să-și rostuiască viața și ascultările încredințate potrivit învățăturilor Sfinților Părinți și a prevederilor Regulamentului și rînduielilor monahale, așa cum au făgăduit în fața Sfîntului Altar cînd au depus cele trei voturi monahale, dovedindu-se fii buni deopotrivă ai Bisericii străbune și ai Patriei.

† *P I M E N*
ARHIEPISCOP AL SUCEVEI ȘI RĂDĂUȚILOR

PSALȚI VESTIȚI LA MITROPOLIA MOLDOVEI
(1386—1986)

Preamărirea Lui Dumnezeu, ca scop existențial al creației, se realizează poporțional cu nivelul spiritual al creaturilor, vorbind astfel la superlativ despre neîntrecutele cîntări cerești ale serafimilor, pe care oamenii aleși ai lui Dumnezeu, mînați de evlavie și sub inspirația Duhului Sfînt și le-au însușit, le-au fixat pentru totdeauna în cult, au fost preluate de generații, cîntate cu deosebită însuflețire și patos creștin și transmise nouă pînă astăzi. Amintim numai pe fericitul cîntăreț Roman Melodul cu frumoasa sa compoziție la condacul praznicului Nașterii Domnului: „Fecioara astăzi pe Cel mai presus de ființă naște...", iar ca imne de cult liturgic cîntate încă de primele generații creștine, îmbrăcate în melodii pioase și încărcate de idei dogmatice: „Unul-Născut", „Lumină lină", imnul Sfîntului Niceta de Remesiana: „Pre Tine Dumnezeule...", „Taina creștinătății" ș. a.

Sîntem fericiți că și în domeniul muzicii bisericești ca și de fapt pe tărîmul teologiei biblice, sistematice, istorice și practice, creștinismul panortodox dovedește statornic în întreaga sa istorie o desăvîrșită unitate imnografică, tipiconală, de ceremonie, precum și muzicală prin armonia de gamă diferențiată a celor 8 glasuri.

Modul evoluției în psaltichie sau cîntare bisericească la poporul nostru, poate fi pe deplin înțeles numai în consens cu graiul românesc, cu limba de cult, cu obiceiurile, cu cîntecul popular și cu frămîntările istorice, care împreună alcătuiesc diadema spiritualității și specificul național al neamului românesc.

Din totdeauna, poporul și-a păstrat graiul, limba de cult și cîntarea bisericească. Astfel, constatăm cu satisfacție și documentat, că în Biserica română moldoveană încă pe vremea marelui voievod Ștefan (secolul XV), cîntările de psaltichie erau practicate de cîntăreți desăvîrșiți, iar la 1558 faima acestora trecînd peste hotare, domnul Moldovei Alexandru Lăpușneanu, cere fraților din Lyov (Polonia), să-i trimită tineri talentați spre a-i învăța glasurile și cîntările grecești și sîrbești, făcîndu-le cunoscut totodată că și din Przemiszl i-au sosit în acest scop tineri iscusiți. În acest caz avem de-a face deja cu o școală de psaltichie bine organizată și tradițională, care prin renumele său atrăgea atenția chiar celor mai mari exigențe contemporane.

O următoare evoluție notabilă o sesizăm la începutul secolului următor cînd se simțea nevoia unei sistematizări a cîntului bisericesc, pentru care vrednicul de pomenire mitropolitul Varlaam al Moldovei, prin concursul domnitorului Vasile Vodă, înființează o școală, în care pe lîngă obiectele de cultură generală, se preda și muzica bisericească (15 aprilie 1641).

Cu toate eforturile ctitorului de limbă și cultură românească din secolul XVII, constatăm regretabil dar real că în serviciul liturgic și în cîntarea bisericească dominant se folosea limba slavonă, cu unele alternative de limbă greacă.

Secolul XVIII, supranumit fanariot, ridică în cult ponderea limbii

grecești și a muzicii tipic bizantine, dar sesizăm satisfăcător în același timp, folosirea tot mai frecvent și a limbii române. Astfel, la 1769 într-un document citat de Prof. Mihai Gr. Poslușnicu, în lucrarea sa „Istoria muzicii la români", citim următoarele: „În unghiul stranei din dreapta erau cîntăreți moldoveni, iar la stînga cîntăreții grecești, care rînd pe rînd în amîndouă limbile cîntau cîntările bisericești. Astfel că domnitorul Grigore Alex. Ghica pe la 1776, față de avîntul și întîietatea ce luase limba română în scrierile și cîntările bisericești și în orice întreprindere de natură culturală, este nevoit să dea o îngrijire cu totul specială școlii românești și bisericești din Iași de la Sfîntul Nicolae Domnesc, dînd-o astfel sub ocrotirea Epitropiei și acordînd dascălilor mai distinși, ca Gheorghe biv și Evloghie biv Izvașa, pe lîngă lefurile ce li se cuveneau și importante danii stimulatoare. Pe lîngă aceeași școală, aflăm că la 1780 *Constantin*, protopsaltul Mitropoliei, în locuința și pe cheltuiala sa proprie, deschide o școală de musichie, apreciată chiar de domnitorul Mihail Șuțu, care la 1784, subvenționează elevii, îndemnîndu-i să se îndeletnicească cu studiul cîntărilor, sub conducerea vestitului dascăl *Mihalache Moldovan*. Învățămîntul școlii de la Sfîntul Sava Domnesc este îmbunătățit cu data de 24 ianuarie 1814, prin cei trei învățători distinși: *Cristea, Macarie și Constantin psaltul*.

S-a distins printr-o activitate susținută, reformatoare, *Macarie-ieromonahul*, ce a înlocuit sistemul notațiilor tipice vechi, caracterizate printr-o încărcătură mare de semne și modulații melodice, introducînd notația tipic bizantină, adusă de la Constantinopol, ceea ce inițial a creat dificultăți în cîntările stranei.

★

Era epoca marelui mitropolit Veniamin Costachi, care prin vestitul psalt al Mitropoliei, *Grigorie Vizantie*, deschide școală de cîntări și introduce sistemul noilor cîntări de „musichie" ale lui Macarie atît în școala sa, cît și la Seminarul Veniamin de la Socola-Iași, folosind profesori psalți specialiști, așa încît imnologia și pompa slujbelor Sfintei Mitropolii, era deja de prestigiu național. „Tot bărbatul dotat cu voce, era înjurul mitropolitului Veniamin, arhidiaconi, diaconi, preoți, psalți și ajutori de psalți, toți erau aleși, exercitați, și-ți plăcea să-i auzi, nu te puteai deslipi de serviciul bisericii mitropolitane. Curînd și restul țării prin fructe ieșite din acele școli, a fost înavuțit cu preoți și dascăli pricepuți în ale slujbei bisericești" (Din discursul Prof. Const. Erbiceanu, la serbarea Seminarului din București, la 30 iunie 188). Pe lista distinșilor absolvenți afirmați la școla lui Grigorie Vizantie, se înscrie la loc de cinste și vestitul paharnic *Dimitrie Suceveanul* ajuns mare protopsalt al Sfintei Mitropolii, profesor și harnic compozitor.

La 1812 chemat după o retragere din scaun, la Mănăstirea Neamț, mitropolitul Veniamin Costachi, reorganizează școlile de cîntăreți cu sprijinul protopsalților *Lampadarie Petru* și *Macarie ieromonahul*.

La 1821 prin „eterie" se înregistrează un nou declin și în acest domeniu, astfel că abia în 1828 sub conducerea aceluiași vrednic protopsalt și profesor *Grigorie Vizantie*, avînd ca ajutor la cursul elementar pe *Nicu Dimcea-tînărul*, se reînființează școala de cîntări, a cărei conducere din 1839 pînă în 1844 a fost preluată de vestitul protopsalt

Gheorghe Paraschiadis, grec de origine, care îl urmează pe Veniamin Costachi în retragerea sa, îmbrăcînd haina monahală. Acestuia i se atribuie specificul psaltichiei românești.

Între anii 1839 și 1846, în paralel funcționau și școli particulare ca cea a psaltului *Ioan Popovici* de la biserica Toma Cosma, cu cei 15 elevi ai săi și a lui *Ștefan psaltul* ot Prapadoamna Paraschiva, cu cei 6 elevi ai săi, iar din 15 septembrie 1869 pînă în anul 1878, prin stăruința mitropolitului Calinic Miclescu funcționează o școală de cîntăreți pe lîngă Sfînta Mitropolie.

★

În mod cu totul fericit, destinele muzicii bisericești purtate cu mare cinste de mitropolitul Veniamin Costachi, urmind o perioadă de nesiguranță și declin, au căzut apoi în mîini tot atît de viguroase, a blîndului păstor, *mitropolitul Iosif Naniescu*, însuși compozitor, cîntăreț vestit și iubitor de cîntare bisericească. Astfel, în 1892 în luna noiembrie, sub conducerea protopsaltului și profesorului de muzică bisericească *Grigorie Grigoriu*, și cu sprijinul material al ministrului de culte, se înființează o Școală de cîntări bisericești cu un număr de 66 elevi, care va prospera astfel încît în promoția din 1903 au terminat 277 de absolvenți, buni cîntăreți, repartizați la parohiile din Mitropolia Moldovei.

Odată cu școlile și protopsalții vestiți mai sus amintiți, în secolul XIX, se ridicau dascăli, cîntăreți, cu aceleași calități muzicale, crescuți de mici copii prin ascultări pe la sfintele mănăstiri, pe lîngă stranele bisericilor din Iași sau a Sfintei Mitropolii, dintre care, ca fiind mai distinși amintim pe: *Dimitrie-bătrînul*, adus de mitropolitul Veniamin de la București la Iași († 1810); *Grigorie Moraitul*, arhimandrit și fost egumen la Mănăstirea Barnovschi-Iași; *Ioniță-iconomul*, fost eclesiarh al Mitropoliei Iași. traduce Idiomelarul și Doxastarul; ierodiaconul *Nectarie Frimu*, ajuns arhiereu la Huși, cel ce a compus și tipărit un Utrenier și Liturghier, a tipărit din grecește în românește lucrări de muzică psaltică grecească și era vestit cîntăreț în ultima parte a vieții sale în Muntele Athos, unde se și sfîrșește († 1898); spătarul *Iancu Malaxa*, adus de la Patriarhia de Constantinopol de Șuțu Vodă, protopsalt al Mitropoliei, acompaniat în activitatea sa de cîntăreț de vestiții *Andrei Vizantie și Grigorie Avram*. Psaltul *Enache* (1823), de la biserica Sfîntul Nicolae; și *Gheorghe Cociu*, protopsalți la Mitropolia Moldovei și autori de multe lucrări psaltice; *Axinte Bocșa* (Roșculescu), de loc din Orhei, protopsalt la Sfîntul Spiridon-Iași, apoi la Episcopia din Huși; *Gheorghe I. Dima*, protopsalt la biserica Sfîntul Spiridon, fost profesor la conservator, bariton și compozitor, autorul cîntărilor de psaltichie a Sfintei Liturghii, a Sfîntului Ioan Gură de Aur, a Sfîntului Vasile și a Sfîntului Grigorie. Colaborator apropiat al prof. *Gavril Musicescu* cu care reușește transpunerea pe note liniare a întregului repertoriu psaltic bisericesc, autor și a altor imne liturgice; *Ștefan Paltinescu*, protopsalt la biserica Sfîntul Spiridon-Iași.

Din întreaga pleiadă de cîntăreți se distinge însă în mod deosebit, adevărat continuator al școlilor lui Petru Lampadariu, Grigorie Vizantie și Gheorghe Paraschiadis — luminatul protopsalt *Dimitrie Suceveanul*, lăsîndu-și succesor pe distinsul său elev *Grigorie Grigoriu*.

PAHARNICUL DIMITRIE SUCEVEANUL

Născut în anul 1816 la Suceava, în familie de buni români și creștini, după primele clase elementare urmează școala de la Sfinții Trei Ierarhi-Iași, fiind selecționat pentru calitățile vocale și înscris în școala de psaltichie a lui Grigorie Vizantie, pe care o termină cu rezultate maxime, rămînînd psalt, apoi protopsalt, mai întîi la cîteva biserici din Iași, iar în 1844 e confirmat ca protopsaltul Sfintei Mitropolii. Începe acum o efervescentă lucrare editorială, fiind în paralel și profesor al școlii de cîntări. Între 1848 și 1856, dă la lumina tiparului lucrări nemuritoare ca : Teoreticonul, Anastasimatarul și Irmologhionul, cele trei cărți ale lui Macarie, precum și Doxastarul și binecunoscutul său Idiomelar (Mănăstirea Neamț, 1856), la care se mai adaugă și multe altele, dar ca lucrare mai importantă traducerea din grecește a lui Gheorghe Paraschiadis. Este chemat la Domnul în anul 1898 încărcat de laurii ostenelilor sale, lăsînd testamentar, toată agonisita vieții sale ca binefacere „sufletelor nenorocite“ din spitalul Sfîntul Spiridon-Iași.

MITROPOLIȚII VENIAMIN COSTACHI ȘI IOSIF NANIESCU

Pe tot parcursul secolului XIX, au înscris cea mai glorioasă pagină din istoria muzicii noastre bisericești, mai întîi prin inițiativa susținută a școlilor de cîntăreți și seminariale înființate, apoi prin efort deosebit au impus pentru totdeauna autoritatea limbii române în cult, fiind chiar pionierii marilor transformări și reforme culturale, artistice și național-românești ale epocii.

Cu o trăire monahală ortodoxă recunoscută și rămasă vie în conștiința urmașilor, s-au distins și ca buni cunoscători și practicanți ai cîntărilor de strană, îndrumînd astfel competent traduceri din greacă și slavonă în limba română, promovînd stilul muzicii psaltice tipic bizantină, lucrări la care primul a folosit ca tehnician pe ieromonahul Macarie, iar secundul pe binecunoscutul *Anton Pann*. Și-au îndreptat atenția cu precădere spre o cît mai pioasă armonie a cîntărilor Sfintei Liturghii.

Ei înșiși autori de imne liturgice, ne-au lăsat ca sfîntă moștenire, în cadrul Sfintei Liturghii : „Veniți să ne închinăm...“ (Glas 2) și alte cîntări calofonice, (de mitropolitul Veniamin), iar de la mitropolitul Iosif Naniescu, răspunsurile glas. 8, axioane și alte cîntări. Și-au înveșnicit pomenirea și ca ctitori de lăcașuri sfinte, deasupra cărora se impune monumentala lor Catedrală mitropolitană din Iași (1886), în preajma căreia pentru vecii vecilor cinstitele lor trupuri se odihnesc.

GRIGORE I. GHEORGHIU

Născut la Bîrlad la 16 septembrie 1837, încă din fragedă copilărie, rămas orfan de tată, își găsește ca reazăm și întărire cîntarea la strana bisericilor, unde pe litera veche chirilică învață să citească și să cînte, dovedind alese calități vocale, pentru care este și selecționat în renumita școală de cîntăreți a lui Dimitrie Suceveanul la Iași, de unde sub ob-

servația directă a vrednicului său dascăl și din îndemnul Mitropolitului Sofronie și apoi a lui Calinic Miclescu ocupă funcția de cîntăreț prim al Sfintei Mitropolii în anul 1864, cînd alături de profesorul și dirijorul Gavril Musicescu, participă la înființarea primului cor al Catedralei mitropolitane din Iași, care a oficiat ceremonialul sfințirii acestui monumental lăcaș de închinăciune. Urmează în paralel și cursurile de canto, sub îndrumarea lui G. Musicescu, căruia i-a slujit ca tenor și subdirijor timp de 40 de ani, pînă la moartea acestuia (1903). Între 1903 și 1905 a fost dirijorul acestui cor. Între 1869 și 1876 este profesor de psaltichie la școala de cîntăreți din Iași, iar între 1873 și 1901 profesor de cîntări și ritual bisericesc la Seminarul „Veniamin“ de la Socola-Iași. Cunoscător și al muzicii laice ne-a lăsat în manuscris compoziții proprii, participînd alături de G. I. Dima și G. Musicescu la transpunerea întregului repertuar psaltic pe note liniare. Grigorie Gheorghiu, zis și „Cuconul Grigoriță“ moare la Iași, la 23 octombrie 1922 în vîrstă de 85 de ani.

PREOTUL TEODOR V. STUPCANU

Născut în martie 1861, în satul Basarabii Fălticenilor, de mic copil îmbrățișează cariera muzicală pe care inițial o studiază temeinic sub formă laicizantă, ca apoi, atras de balsamul psaltichiei bisericești, să urmeze cursurile Seminarului „Veniamin Costachi“-Iași, unde se distinge prin darul său dumnezeiesc de a cînta, pentru care și rămîne timp de 40 de ani în treapta de diacon, perioadă în care termină și studii superioare în muzica laică, formîndu-se sub îndrumarea maestrului Gavril Musicescu. Funcționează ca profesor de muzică psaltică la Seminarul „Veniamin“ din Iași. Are o serie de compoziții proprii laice admirabile, cu aranjamente pentru cor, iar în domeniul psaltichiei, cea mai valoroasă lucrare „Anastasimatarul“ sau „Cîntările Învierii“, la care se mai adaugă: Polielee, Catavasii, Liturghii, Heruvice, Prohodul Mîntuitorului, Cîntările Triodului, Cîntări la cununii, Tropare și lucrarea „Metoda teoretică și practică a psaltichiei“.

ARHIDIACONUL FILOTEI MOROȘANU
(1875—1951)

Binecunoscut de generația actuală a viețuitorilor mai vîrstnici din sfintele noastre mănăstiri moldovene, protopsaltul Filotei Moroșanu, mai apropiat nouă în timp, împletește armonios excepționalele calități vocale cu iscusința și talentul de compozitor și autor al unor partituri neegalate, menite să desăvîrșească frumusețea cîntului bisericesc. Lăsînd o adevărată bogăție de manuscrise, compoziții proprii neîntrecute în frumusețe, ce l-au consacrat ca distins maestru și profesor de muzică, amintim aici numai binecunoscuta melodie a imnului de seară al Vecerniei „Lumină lină“, glasul al optulea, preluată de întreaga Biserică Ortodoxă Română, precum și numeroase și foarte frumoase cîntări de Catavasii, Axioane sau Imne de ceremonie. Compozitorul, profesorul și protopsaltul Filotei Moroșanu a organizat coruri bisericești pe 3 și 4 voci la Mănăstirile Neamț, Văratec și Agapia. Pentru deosebitele sale calități vocale, funcționează pentru o perioadă mai scurtă și ca protopsalt și arhi-

diacon al Sfintei Mitropolii a Moldovei sub oblăduirea vrednicului de pomenire mitropolitul Pimen Georgescu, care întotdeauna avea cuvinte de aleasă prețuire pentru arhidiaconul său Filotei, comparîndu-l cu neîntrecutul cîntăreț Cucuzel al Atonului.

★

Desigur că șirul și lista vestiților protopsalți la Mitropolia Moldovei și Sucevei este mult mai încărcată și ar putea continua. Ne-am oprit însă numai asupra celor mai reprezentative personalități prea bine cunoscute din rodnicia ostenelilor lor, pe care ne-au lăsat-o ca sfîntă comoară nouă și viitorimii și prin ei aducem omagiul caldei noastre recunoștințe și tuturor celorlalți, a căror inimi și simțiri au vibrat de la leagăn la mormînt de dorul preamăririi lui Dumnezeu și a cărora în veci să le fie pomenirea și cinstea.

★

Pe temelia hărniciei înaintașilor noștri muzica bisericească și-a dobîndit locul binemeritat, de știință și disciplină a teologiei, predată metodic și sistematic la secția de teologie practică a seminariilor și institutelor de grad universitar în cadrul sistemului de învățămînt teologic a Sfintei noastre Patriarhii. O contribuție demnă de subliniat menită să înlesnească însușirea și practicarea muzicii în biserică, chiar și la nivelul credincioșilor de rînd, rămîne inițiativa Fericitului întru pomenire Patriarhul Justinian (1948—1977), de a transpune sistemul psaltichiei clasice într-un sistem „uniformizat“ pentru cîntările „Vecerniei“, ale „Utreniei“ și ale „Sfintei Liturghii“, dispuse în paralel pe portativ cu note liniare și cele psaltice corespunzătoare deasupra portativului.

Protos. IUSTIN NEAGU

BIBLIOGRAFIE

Mihail Gr. Poslușnicul, *Istoria musicei la români,* „Cartea românească“, București, 1928.

Arhiereul Nifon N. Ploiești eanul, *Carte de muzică bisericească,* București, 1902.

Dr. Badea Cireșanu *Tezaurul liturgic,* București, 1911.

Macarie ieromonahul, *„Teoreticon“*, Viena, 1823.

Idem, *„Anastasimatarul“*, Viena, 1823.

Idem, *„Irmologhion“ sau „Catavasierul“ musicesc,* Viena, 1823.

Dimitrie Suceveanul, *„Idiomelar“*, Mănăstirea Neamț, 1856.

Ioan Zmeu, *„Utrenier și Liturghier“*, Buzău, 1892.

Nicolae Severineanul, *„Anastasimatar, Catavasier, Liturghier“.*

Pr. T. V. Stupcanu, *„Anastasimatar“*, București, 1926.

Ierod. Partenie Apetrei, *„Mitropolitul Veniamin Costachi și muzica bisericească“*, „M.M.S.“, nr. 1-2/1967.

Barna N. Constantin, *„Protopsalți mai puțin cunoscuți în istoria muzicii din ținuturile Neamțului“* (teză de licență — București 1959).

C. Erbiceanu, *„Istoria Mitropoliei Moldovei“*, București, 1888.

„Vecernier“, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, București, 1953.

„Utrenier“, idem, 1954.

„Cîntările Sfinței Liturghii“, idem, 1951.

ILUMINISM ȘI CONȘTIINȚĂ CIVICĂ ÎN SCRIERILE BISERICEȘTI DIN MOLDOVA (SEC. XVIII — ÎNCEPUTUL SEC. XIX)

A releva rolul scrierilor bisericești din Moldova in efortul de regenerare a culturii românești din veacul XVIII e firesc și, cu atît mai mult, necesar. Încă din perioada anterioară acest rol s-a dovedit esențial într-o societate a cărei fizionomie spirituală era marcată adînc de conștiința ortodoxă. Veacul XVIII a perpetuat această moștenire, adăugîndu-i noi particularități în raport cu realitățile regimului fanariot care a adus cu sine și o anumită criză a sistemului tradițional de valori, datorită ascensiunii considerabile în viața societății a elementelor alogene, îndeosebi grecești. O situație deosebită a cunoscut doar Moldova unde reacția autohtonă s-a dovedit mai energică, interzicînd accesul la scaunul mitropolitan al oricărui străin de limba și obiceiurile țării. Cum se împăca astfel ideea ecumenicității ortodoxe cu ceea ce reprezenta — în limitele vremii — ideea națională?

Un răspuns parțial îl sugerează și paginile scrierilor bisericești din Moldova, tipărituri sau manuscrise, unde, alături de viețile sfinților și opera liturgică, modeștii truditori ai cuvîntului au semănat o parte din frămîntările sufletești ale neamului lor. Discontinue și intermitente, ele reflectă totuși conștiința civică a autorilor, mitropoliți sau simpli dieci, călăuziți deopotrivă de rîvna de a sluji ridicarea neamului prin binefacerile cărții. Mesajul cultural s-a întemeiat astfel pe idealuri patriotice, desprinse și ele din moralitatea creștină potrivit căreia „știința sumetește, iară dragostea zidește“ (I Corinteni 8, 1). Pe această cale, cărturarii din rîndul clerului au ilustrat un iluminism *sui generis* (numit și „iluminism ortodox“)[1], în care elogiul rațiunii și „rugăciunea minții“ erau facultăți intrinseci ale sufletului în căutarea cunoașterii și a desăvîrșirii de sine. Pentru cultura română din Moldova, punctul de referință al acestei sensibilități culturale cu prelungiri în căutarea unui folos colectiv rămîne *Cazania* lui Varlaam. Exemplul ei a continuat să activeze pînă tîrziu în veacul XVII conștiința celor mai simpli cititori, adăugînd, treptat, la mesajul ei și alte motive mobilizante, discret încorporate de discursul confesional-orotodx. Lentă și nespectaculoasă, această tendință se dovedește, totuși, deosebit de sugestivă pentru evoluția conștiinței de sine a românilor spre formele moderne, proprii procesului de formare a națiunii la finele secolului XVIII. Evoluția nu a fost însă liniară. Sinuozitățile ei au ieșit în evidență odată cu exprimarea mai clară a unei crize de conștiință în care un element il reprezintă și armonizarea ideii de patrie cu ideea ortodoxă, idei ireconciliabile în spiritul monahismului tradițional. Fiindcă, potrivit acestuia „lauda patriei și blagorodia strămoșilor“ erau socotite „proprietăți (...) streine și pe dinafară“; „nu folosesc cu adevărat pre om — se spunea — nici slava, nici vrednicia, nici bogăția, nici părinții, nici strămoșii, nici patria, decît nu-

---

1. M. Șesan, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, 1976, nr. 3-4, p. 246.

mai singură fapta cea măsurată“ [2]. Depășirea contradicției, făcută cu convingerea că „unde nu-i patrie nu-i fericire“ pe care avea s-o mărturisească apoi luminatul prelat Filaret Scriban reprezenta o incontestabilă revizuire a valorilor ortodoxiei în consens cu idealul colectiv al neamului. Formularea ideii ca atare apărea însă la capătul unui drum anevoios, prin împletirea experienței propriilor tradiții ale poporului cu experiența trăirilor confesionale în care pravoslavia rămînea mai departe un filon călăuzitor. S-ar cuveni să precizăm în acest caz că noțiunea din urmă traducea îndeosebi valoarea specifică a ortodoxismului românesc, alta decît aceea descifrabilă din spiritul abstract al dogmei. Ea se deduce și din felul de înțelegere în conștiința colectivă a raportului dintre spiritual și temporal, înțelegere ce reflecta în fond propria trăire istorică a românilor [3], pentru care atașamentul la lege (în sensul de credință) însemna atașament de neam și obiceiurile sale. Faptul explică astfel, în parte, funcția spiritual-unificatoare deosebit de activă în epocă a Bisericii Ortodoxe, o funcție în continuă dezvoltare de-a lungul veacului XVIII datorită eforturilor privind instrucția clerului, reorganizarea serviciului religios și difuzarea cărții în rîndul cititorilor mireni. Deosebirea unei faze „confesional-naționale“ în evoluția spre o conștiință națională, după exemplul ilustrat de Em. Turczynski în spațiul transilvănean [4] n-ar fi astfel de ocolit și în manifestările spirituale din Moldova. Scrierile veacului XVIII, în marea lor majoritate bisericești, îi dau în acest sens expresie, arătînd că efortul luminării poporului a reprezentat o cale spre cunoașterea de sine și dezvoltarea sentimentului național. Formele în care s-au exprimat asemenea gînduri au fost la început predominant tradiționale, ca în crezul pe care îl afirma mitropolitul Iacov Putneanul, făcînd elogiul învățăturii în emanciparea și progresul omului căci — argumenta el — „nu se poate să fie mai fericit omul, cînd pune tot gîndul și purtarea lui de grijă, în ce chip și cu ce mijloace va putea, să vază copiii lui rînduiți spre pricopseala învățăturii“ [5]. În plină difuziune a Luminilor, Gavriil Callimachi a dezvoltat și mai mult un atare mesaj, salutînd împlinirea idealului lui Platon cînd țările erau conduse de principi luminați, iar la sfîrșitul veacului alt mitropolit învățat, Iacov Stamati, continua aceeași operă culturală sub impresia ideilor „adîncului Montesquieu“ [6]. Idealul luminării a fost astfel perpetuat de la o generație la alta și, concomitent, el a slujit și speranțele de renaștere națională. Cărțile ieșite din tipografia Mitropoliei Moldovei — singurul centru tipografic de tradiție din această zonă [7] — dau cel mai bine seama de amintita evoluție, chiar dacă în marea lor ma-

---

2. C. Erbiceanu, *Cîteva notițe asupra arhimandritului Sofronie Bărbosul...*, în „Biserica Ortodoxă Română“, XXIII (1899—1900, p. 538-539.

3. C. Noica, *Problematica echilibrului spiritual*, în „Acțiune și reacțiune“, 1929, 1, p. 58-59.

4. Em. Turczynski, *Konfession und Nation. Zür Früngeschichte der serbischen und rumänischen Nationsbildung*, Düsseldorf, 1976.

5. Alexandru Duțu, *Coordonate ale culturii românești în secolul XVIII*, București, 1968, p. 252.

6. *Ibidem*, p. 252-253.

7. O activitate sporadică a mai existat la Rădăuți, iar de la finele veacului la Mănăstirea Neamțului, a cărei activitate ar trebui corelată tot cu aceea a Mitropoliei pe care o deservea, cf. Ștefan Lemny, *Tipografia de la Rădăuți, centrul de la Rădăuți, centru de cultură românească în veacul XVIII*, în „Suceava. Anuarul Muzeului județean“, VIII (1981), p. 311-319.

veacului următor, însă, traducerea era exprimată cu toată claritatea, ca în prefața *Către cetitoriu* a unei gramatici manuscrise unde patria era definită ca „țara și pămîntul și limba în care (cineva) s-a născut“ [10]. Desigur, evoluția pe care o cunoaște terminologia socio-politică în epocă este mult mai complexă decît am rezumat-o aici, și ea nu este lipsită de confuzii, sinuozități și chiar de anumite discrepanțe față de realitățile spirituale. Ea se dovedește însă suficient de elocventă pentru afirmarea ideii de patrie ca una din ideile veacului generată de structurile naționale proprii. Pe această cale, scrierile religioase din Moldova au întreținut opera de modelare a conștiințelor nu numai în sensul spiritualității ortodoxe ci și a celei național-patriotice.

Felul în care s-au difuzat asemenea scrieri a sprijinit același proces. Receptată cu interes în mediile boierești sau monahale, cartea a ajuns în epoca de care ne ocupăm în atenția altor categorii sociale. Avem în vedere mai ales pe locuitorii satelor care în secolul XVIII au participat tot mai mult la actul de cumpărare a cărții, dovedind exemplara solidaritate a obștii pentru nevoile de ordin spiritual. Nu era vorba în acest caz de un contact direct, prin lectură, dar și în aceste limite, iradierea cărții preponderent religioase în lumea satelor a avut implicații însemnate pentru dezvoltarea culturală. Studiile mai recente au pus în evidență destinația tot mai largă a tipăriturilor românești din secolul XVIII, care au devenit un mijloc de comunicare general valabil, cu eficiență pîna în straturile inferioare ale societății. Cuvîntul tipărit lua astfel calea oralității prin lectura făcută cu voce tare [10]. Mesajul accesibil pe calea lecturii în rîndul categoriilor instruite ajungea astfel și în mijlocul lumii neștiitoare de carte. Această notă specifică a producției de carte, nediferențiată din punctul de vedere al structurilor culturale existente a contribuit la o mai mare unitate spirituală pe verticala societății românești, dincolo de ierarhia strict socială, fapt ce a conferit un temei solid pentru afirmarea unității de cuget și de simțire a tuturor claselor sociale.

O astfel de conștiință a fost în același timp permanent alimentată de circulația neîntreruptă a cărții pe întregul teritoriu național, ceea ce a determinat coeziunea pe plan orizontal a societății românești, depășind barierele dintre Țările Române impuse de harta politică a vremii. Astfel, concomitent cu difuzarea cărților din Transilvania și Țara Românească în Moldova, a avut loc și procesul invers, al difuzării tipăriturilor moldovenești în restul spațiului românesc, proces precedat cu un veac în urmă de circulația impresionantă a Cazaniei lui Varlaam. În secolul XVIII, procesul respectiv a dobîndit noi caracteristici, deosebit de interesante pentru înțelegerea semnificației naționale a cărții românești. Faptul e cu atît mai meritoriu cu cît în raport cu Transilvania și Țara Românească, Moldova a avut posibilități tipografice mai modeste, ceea ce a împiedicat o difuzare la fel de puternică a cărții tipărite aici dincolo de hotarele Moldovei. Înființarea tipografiei de la Blaj, urmată spre finele veacului de tipografiile pentru români de la Buda, Viena, Brașov și Sibiu a încercat în același timp să contracareze pătrunderea tipăriturilor românești din afara Transilvaniei. Cu toate acestea, episcopul unit A. Rednic se plîngea către ocîrmuirea Ardealului că regiunea

---

10. I. Istrati, *Barocul literar românesc*, București, 1982.

a fost „invadată“ de cărți din Moldova [11]. Termenul este, desigur, exagerat, dar dimensiunea reală a procesului se înțelege urmărind destinul cărții românești din Moldova în Banat, Ardeal, și, mai ales, în Maramureș, Muntenia, Oltenia și Dobrogea. Astfel, din *Triodul* apărut la Iași în 1747, 21 de exemplare se află azi în actualul județ Suceava (unul cu însemnarea certă că a fost cumpărat chiar în 1747 pentru biserica din Pătrăuți), șase au ajuns în Maramureș, unul la Seliște și unul în actuala comună Decebal, județul Satu Mare, cu însemnare deosebit de prețioasă că a fost cumpărat la Căieni în 1748, ceea ce arată o difuzare rapidă pe o arie largă și în afara Moldovei [12]. Tipăriturile ieșene din anii următori oferă noi exemple. *Apostolul* din 1756 a ajuns pînă în Maramureș, iar în Sud pînă în Vrancea și Tulcea. *Psaltirea* din 1757 figura chiar în același an în mîinile popii Ioan din Hășnaș. *Liturghia* din 1759, răspîndită pe întreaga Moldovă, a ajuns în Maramureș, dar și în vestul Transilvaniei, la Potău (Satu Mare), Arad, Ileana (Sălaj). În aceeași situație se afla *Evanghelia* din 1772, prezentă, după puțină vreme de la apariție, la Arad sau la Duda și Albești (Ardeal), fără a mai vorbi de Moldova unde exemplarele ei sînt semnalate în Vrancea, apoi la Săveni (Galați) și Piatra Neamț. Pe măsură ce tipografiile s-au reorganizat, sporindu-și producția de carte spre finele veacului, circulația cărții românești din Moldova pe cuprinsul întregului spațiu național s-a dovedit a fi tot mai însemnată. Ea este semnalată încă din vremea respectivă în Transilvania și Maramureș, în Muntenia cu ținutul Prahovei și în Dobrogea, îndeosebi în nordul acesteia.

Faptul exprimă neîndoios o puternică coeziune de ordin spiritual între românii de pe cuprinsul spațiului românesc, întreținută, în parte, și de tipăriturile moldovenești. Pretutindeni, apelul tot mai frecvent la binefacerile lecturii lasă să se înțeleagă sensibilitatea de tip nou față de problema cultivării spirituale prin intermediul căreia o masă sporită de locuitori descoperea calea spre buna cunoaștere de sine. Această emulație, mai întîi de ordin cantitativ, a producției de carte arată astfel evoluția spirituală a societății românești, dorința ei de cunoaștere și luminare ca suport trainic pentru afirmarea neamului românesc. „Jocul cifrelor“ trădează oarecum asemenea caracteristici de ordin cultural. Față de tipăriturile din veacurile XVI-XVII care au cunoscut tiraje relativ mici (pînă la 500 de exemplare), în veacul XVIII tirajul unei tipărituri putea să ajungă la 1 000 de exemplare sau chiar, la sfîrșitul veacului, pînă la 2-3000 de exemplare. Editorii *Chiriacodromionului* de la Mănăstirea Neamț (1811), adresat către „toată românimea“, aveau convingerea interesului pentru opera lor, realizată într-un tiraj mult ridicat, dar care, cu toate acestea, nu satisfăcea „nici a miia parte“ cerința reală, încît Veniamin Costachi apela la noi subvenții și prenumeranți pentru o sporire a tirajului. Fără a supralicita impactul real al cărții din vremea respectivă, se cuvine astfel să reținem interesul considerabil sporit pentru lectură și învățătură — prețuite ca modalități de lumi-

---

11. Dimitrie Coravu, *Aspecte ale activității de tipărire și de răspîndire a cărților bisericești românești în Transilvania, Muntenia și Moldova...*, în „Biserica Ortodoxă Română“, nr. 11-12, 1967, p. 1222.

12. Olimpia Mitric, *Cartea românească veche din județul Suceava*, ms. dactilo.

nare și progres ale personalității umane. Creșterea numărului de biblioteci personale reprezintă un alt indiciu. La acestea se adaugă mențiunile despre bibliotecile de pe lîngă mănăstiri și școli, pregătind terenul pentru instituțiile publice de lectură din prima parte a veacului XIX. Deosebit de interesantă în acest sens este situația creată prin grija lui Iacov Samati la Mănăstirea Socola, prin obligația impusă tuturor negustorilor de cărți de a da cîte un exemplar pentru „biblioteca aceasta de obște", ceea ce anticipa „un fel de lege a fondului legal" [13].

Prețuirea cărții, dorința de a-i veghea circulația și folosul obștesc se împletea cu elogiul lecturii. Continuînd cugetarea lui Miron Costin, Meletie, episcopul de Huși, scria la rîndu-i în 1805 că „bun lucru iaste și foarte bun a să îndeletnici cinevași întru cetirea cărților" [14]. Înaltul prelat avea astfel în vedere semnificația spirituală a cărții, una îndeobște prețuită în epocă și formulată ca atare și de un cititor obișnuit de la Schitul Rarău: „Căci cartea nu iaste lucru pămîntesc — scria acesta pe paginile unui *Apostol* tipărit la București, 1743 — ca să-l cioplești cu barda, ci iaste duh dat de Dumnezeu ca să-l lucrezi cu mintea, și de-ți va fi mintea curată, atuncea și cartea poți să o înveți cum să cade" [15].

N-ar putea fi o încheiere mai potrivită, în chip de concluzie, la intervenția noastră, căci pasajul amintit rezumă în fond rolul spiritual al scrierilor bisericești din epocă, înlesnind pe această cale și detașarea funcției acesteia în alimentarea conștiinței obștești.

Dr. ȘTEFAN LEMNY

---

13. Ion I. Nistor,
14. Justin Frățiman, în „Revista istorică", IV (1918), p. 147.
15. N. Iorga, *Istoria tării prin cei mici*, în *rev. cit.*, VII, 1921, p. 54.

TRANSILVĂNENI ÎN VIAȚA BISERICEASCĂ ȘI CULTURALĂ A MOLDOVEI ȘI MOLDOVENI ÎN TRANSILVANIA

O asemenea temă obligă la o tratare selectivă. Dacă ar fi să începem cu ... începutul, ar trebui să pornim de la Dragoș și Bogdan, descălecătorii din Maramureș. Despre un *terminus ad quem*, cine s-ar încumeta să vorbească! Transilvăneni în Moldova, și moldoveni în Transilvania sînt astăzi într-o necontenită circulație, așa cum a fost visul din totdeauna al românilor, să poată fi.

Istoria Bisericii din Transilvania ține minte multe nume de moldoveni ajunși aici. Ștefan cel Mare a întemeiat Episcopia Vadului, și a stăpînit Ciceul și Cetatea de Baltă, iar Petru Rareș s-a întins și peste Bistrița, Rodna și Ungurașul. Cel dintîi episcop al Vadului, Anastasie, a fost moldovean, iar dintre urmașii acestuia, Tarasie (pe la 1546), Gheorghe (pe la 1550), Eftimie (pe la 1571), acesta considerat de Ștefan Meteș chiar primul mitropolit a toată țara Ardealului, cu sediul la Alba Iulia, apoi Spiridon (pe la 1576), Ioan Cernea (pe la 1605), poate și Augustin (pe la 1615), și în mod sigur Benedict (sec. XVII) cu sediul în satul Budișor (pe lîngă Bistrița), dar țintind Vadul — toți au fost moldoveni. Ultimul episcop al Vadului, Eftimie (pe la 1623) a fost moldovean.

Mulți episcopi de origine transilvăneană au fost hirotonisiți în Moldova. Se spune că de obicei hirotoniile se făceau în Țara Românească, dar mulți se îndreptau și spre Moldova : Vasile Tarasovici (1633), Ioanichie Zăican, Mihail Molodeț, au fost hirotoniți de mitropolitul Varlaam; mitropolitul Dosoftei l-a hirotonit pe Metodie Racovetschi (1686) și mulți alții, precum un Dosoftei transilvănean (1622-1627), Ilie Iorest (1640) ș. a., ca să nu mai vorbim de preoții hirotoniți acolo. Așa cum scrie profesorul Mircea Păcurariu : *„În secolul al XVI-lea și în prima jumătate a secolului al XVII-lea domnitorii și vlădicii moldoveni s-au îngrijit să dea Bisericii Ortodoxe din Transilvania însăși ierarhia canonică de care avea trebuință“* (M.M.S., XLIV, 1968, 11-12, p. 651).

Mitropolitul Varlaam a sărit în ajutorul transilvănenilor, oferindu-le acel *„Răspuns la catehismul calvinesc“* (1640), dovedind unitatea de simțire românească și ortodoxă cu dînșii, atunci cînd erau amenințați de calvinismul care îi putea duce și la deznaționalizare, nu numai la pierderea unității de credință cu frații români de pretutindeni. Mai aproape de noi un moldovean a păstorit 10 ani Episcopia Aradului și un an a fost locțiitor de mitropolit la Sibiu, P. F. Patriarh Teoctist.

E drept că din alte rațiuni, dar și exodul dinspre Transilvania spre Moldova a fost tot atît de frecvent, ba chiar mai mare, dacă ne gîndim la mulțimea țăranilor, boierilor care au emigrat fie din cauza calvinilor, fie din a catolicilor, fie din cauza persecuțiilor din partea ungurilor, formînd acolo nenumărate sate de *ungureni*. În ultima vreme se dovedește că și așa-zișii *ceangăi* nu sînt altceva decît tot români emigrați din Transilvania și numiți astfel după o poreclă (vezi cartea lui D. Martinaș... *Originea ceangăilor din Moldova, București, 1985).* Au trecut însă în Moldova și oameni care au jucat roluri importante în

viața bisericească și culturală locală. *Pahomie al Romanului* (1707—1714) era din ținutul Bistriței și, călugărit la Neamțu, a ctitorit Schitul Pocrov; *Iacob Stamate*, din același ținut al Bistriței, a ajuns episcop la Huși (1782—1792) și apoi mitropolit al Moldovei (1792—1803); *Gavril Bănulescu-Bodoni*, născut în Bistrița, a ajuns mitropolit al Moldovei (1792), și a ctitorit Seminarul din Chișinău; *Dionisie Romano*, din Sălișstea Sibiului, a fost stareț la Mănăstirea Neamț (1855—1856) și episcop la Huși (1865), după care a trecut episcop la Buzău. În vremurile mai apropiate de noi transilvăneni ca Sebastian Rusan (1949—1956) și Teofil Herineanu (1949—1957) au ajuns primul pe scaunul Moldovei, al doilea la Roman, după alt transilvănean, Lucian Triteanul (1923—1947).

După distrugerea barbară a tuturor mănăstirilor ortodoxe din Transilvania de către generalul catolic austriac Bukow, pentru că monahii n-au vrut să treacă la uniație, vocațiile pentru viața monahală și-au putut găsi adăpostul numai peste munți. Așa se face că numărul transilvănenilor care au populat mănăstirile de călugări și de călugărițe din Principate a fost copleșitor de mare.

Transilvania a dat Moldovei și mari oameni de cultură. Unii au plecat de bună voie, chemați anume pentru a fi dascăli, alții au plecat de nevoie, într-o perioadă în care viața intelectualilor români în Transilvania devenise imposibilă. Logofătul moldovean Pătrașcu Ciogolea și-a adus pentru copii un dascăl din Feldru, Bistrița-Năsăud, diacul Toader. Mulți copiști transilvăneni au trecut în Moldova în secolul al XVII-lea, unul dintre cei mai vestiți fiind arhimandritul *Eustatie Popovici* din Abrud. În privința aceasta se știe că și moldovenii au dat Transilvaniei copiști și tipografi: Vasile Sturdza, care a răspîndit cărți în părțile Hunedoarei, Devei, Bihorului, Aradului, Timișoarei, *Ilie Popovici* din Iași lucrează în Maramureș (1697), *ieromonahul Agaton* în părțile Aradului (la Șiria, 1701), *ieromonahul Varlaam*, la Sibiel (1716—1717) *Ștefan Moldoveanul* în părțile Turdei și la Brașov (1736—1742). Un tipograf menționat azi în toate istoriile literaturii și culturii românești este *Filip Moldoveanul*, care a lucrat la Sibiu înainte de Coresi, între 1521 și 1556. Identificat de Nicolae Iorga mai întîi, s-a constatat, cum arată prof. M. Păcurariu, că el a folosit la noi pentru prima oară gravura ilustrativă în lemn. El va fi tipărit la anul 1544 acel Catehism românesc pierdut astăzi, dar sigur existent pentru că un ultim exemplar a fost văzut de T. Ciparu înainte de a se pierde și acesta. Un „*Popa Chiriac* tipograful moldoveanul“ a lucrat pe la sfîrșitul secolului al XVII-lea la Alba Iulia (1682).

Dar și Transilvania a dat Moldovei tipografi: *Grigorie Stem Brașoveanul* (din Brașov), apare pe un Ceaslov tipărit la Rădăuți în 1745; *diaconul Ioan Simeonovici*, a tipărit la Iași un Ceaslov în anul 1777.

La începutul secolului al XIX-lea, nevoia moldovenilor de cadre bine pregătite i-a îndreptat spre Transilvania în momentul în care își organizau învățămîntul, în paralel cu ceea ce făceau și cei din Muntenia care au profitat de sosirea acolo tot a unui transilvănean, fost profesor ala Academia Teologică din Sibiu, Gheorghe Lazăr. Veniamin Costachi întemeiază în 1803 la „*Școala de catehisie*“, sau „*Școala pentru învățătura feciorilor de preoți*“ care va deveni apoi *Seminarul de la Socola*, iar mai apoi Seminarul *Veniamin Costachi*. Mitropolitul a încercat prin 1815 să cheme ca profesor pe Ioan Budai Deleanu, transilvănean stabilit

la Lwow. L-a trimis special acolo pe Lazăr Asachi, tatăl lui Gheorghe Asachi, ca să trateze această numire, dar n-a putut fi finalizată. Atunci, sfătuindu-se cu Gheorghe Asachi și cu vornicul Mihail Sturdza, viitorul domn, au hotărît să-l trimită în Transilvania pe Gheorghe Asachi, ca să capaciteze cîțiva profesori de aici să meargă în Moldova. *Școala ardeleană* făcuse o bună reclamă Transilvaniei și ecourile se dovedesc a fi fost recepționate și în Moldova. Transilvănenii aveau și reputația unui frecvent contact cu școlile înalte ale apusului, ceea ce îi recomanda odată mai mult.

Gheorghe Asachi s-a dus direct la Blaj de unde a angajat trei tineri: pe *Ioan Costea* pentru Retorică și Poetică, pe *Ioan Manfi* pentru Latină și pe *Vasile Fabian Bob*. Întorcîndu-se cu toți trei pe la Brașov, aici a mai găsit un candidat: pe *Dr. Vasile Pop*, care urma să primească chiar direcția Seminarului și Catedra de Filozofie și Filologie. Au ajuns la Iași pe la începutul lunii noiembrie 1820. Aranjamentele au fost onorate: trei dintre ei au fost de îndată numiți la catedrele pentru care fuseseră chemați la Seminar, iar *Vasile Fabian-Pop* a fost numit la Școala lui Asachi. Toți patru au rămas însă foarte puțin în Moldova. Numai atît cît să deschidă interesul moldovenilor pentru ideile Școlii latiniste și să le facă o demonstrație, ceea ce va ajuta pentru mai tîrziu cînd se va apela din nou tot la transilvăneni. Pornindu-se mișcarea *Eteriei*, în februarie 1821, toți au fost nevoiți să se întoarcă în Transilvania și, făcîndu-și aici rosturi, nu s-au mai întors la Iași.

În anul 1834 ajunge la conducerea Seminarului din Iași *Damaschin Bojincă*, bănățean din Gîrliște, județul Caraș-Severin. Fusese chemat în Moldova tot de Gheorghe Asachi, ca jurisconsult al Moldovei, cu un an înainte. Damaschin Bojincă l-a adus pentru catedra de Latină pe *Dumitru Stoica* din Lipova. Prin 1842 a fost numit profesor de Retorică, Istorie Universală și Istorie Bisericească, *Ion Maiorescu* din Bucerdea, județul Alba, tatăl lui Titu Maiorescu. Mai sînt apoi numiți *Ghermano Vida*, originar din Maramureș, care tipărise o *Gramatică practică româno-franțuzească* (Buda 1833) ș. a.

Cînd s-a înființat Seminarul de la Huși (1851), o vreme l-a avut director pe *Nifon Bălășescu* (1853—1856), iar cînd s-a înființat cel de la Neamțu (1856) l-a avut director pe *Ghenadie Popescu*, amîndoi transilvăneni, acesta din urmă trecînd apoi la Seminarul din Roman (1858—1864).

După 1848 cînd revoluția a făcut să se distrugă în Transilvania multe cărți de slujbă, mitropolitul Andrei Șaguna s-a adresat starețului Neonil de la Mănăstirea Neamțu, cerîndu-i să-i trimită în dar ceva cărți. Se știe că i-a trimis sute de cărți, dovedind sentimente de frate gata să sară în ajutorul celui în nevoie. De altfel cărțile tipărite la Neamțu, și în general în Moldova, erau de mult familiare transilvănenilor. Cazania lui Varlaam fiind, poate, mai răspîndită în Transilvania decît în alte părți. Mai trebuie amintit că prin 1860 Ministerul Cultelor și Instrucțiunii din Moldova acorda bisericii din Șchei și Gimnaziului înființat de Șaguna la Brașov un ajutor anual de 18.500 lei.

O observație se cere menționată neapărat în legătură cu cei trei profesori aduși de Gheorghe Asachi de la Blaj, ca și cu unii din ceilalți veniți mai tîrziu în Moldova, ca Ion Maiorescu, Șt. Pop, V. Moga: toți

erau greco-catolici și totuși s-au pus în slujba Bisericii Ortodoxe Române, fără să se rețină de la aceasta din motive confesionale .

De contribuția transilvănenilor la promovarea învățămîntului în Moldova nu s-au bucurat însă numai Seminariile. În partea a doua a secolului al XIX-lea au venit profesori la Academia mihăileană *Eftimie Murgu, Al. Papiu Ilarian, Șt. Micle,* cel care se va căsători cu Veronica Micle și, din 1854, *Simion Bărnuțiu „socotit cel mai reprezentativ dintre gînditorii ardeleni ai secolului trecut"* (Ioan Chindriș, *Simion Bărnuțiu istoric al Filozofiei", în* „Manuscriptum" XVI (1985, nr. 3, p. 124).

I s-au tipărit la Iași cinci cărți de drept, între 1867-1871. Manuscrisul Esteticii a fost publicat la București în 1972. Celebrul discurs rostit în 1848 în catedrala de la Blaj a fost tipărit întîia oară la Viena în 1852, sub îngrijirea lui Al. Papiu Ilarian, dar mai sînt la Biblioteca Academiei Române, încă *20 de opere ale sale în manuscris,* printre care și o *Istorie a Filozofiei,* „prima istorie românească a filozofiei" (idem p. 125). Ioan Chindriș crede că orientarea filozofică a lui Simion Bărnuțiu, împotriva scolasticismului, se motivează *„prin adîncul dezgust ce i-l producea Blajul eclesiastic în preajma Revoluției de la 1848"*. (idem, p. 126).

Despre fiecare dintre profesorii de la Academia Mihăileană numiți mai sus, ca și despre ceilalți amintiți mai înainte s-ar putea spune multe lucruri și cu greu s-ar putea epuiza, lucru ce ar cere pentru fiecare dintre ei cel puțin cîte o carte, ceea ce, de altfel, națiunea românească recunoscătoare le-a și consacrat de-a lungul anilor pînă astăzi. Numele lor, evocat pur și simplu, ne trimite la vremea cînd unul ca ei, acolo unde se implanta, devenea jalon pentru orientarea culturală locală, și, în același timp, pentru cea românească în general.

Plecați din Transilvania au devenit ai României. Și Creangă și Vlahuță, probabil după unul din părinți și Gheorghe Asachi se trăgeau din Transilvania, tot așa cum, la origine, însuși Bărnuțiu, ca și Cipariu, se trăgeau din Moldova. Duși de vîntul istoriei, ca niște semințe de flori dintr-un loc în altul, căzînd tot în pămîntul românesc, ei au încolțit și au înflorit și au rodit, spre *„creșterea limbii românești și a Patriei cinstire"*, cum așa de frumos cîntă poetul.

Dr. ANTONIE PLĂMĂDEALĂ
Mitropolitul Ardealului

FAPTE UITATE DIN BUCOVINA DE ALTĂDATĂ

Convenția turco-austriacă din 7 mai 1775 prin care partea de nord a Moldovei — cunoscută sub numele de Bucovina — a intrat în componența Imperiului austriac, nu a constituit un moment de încetare a activității culturale românești, ci doar o încetinire. Trecută sub administrație militară pînă în anul 1786, iar mai tîrziu fiind alipită Galiției, această provincie va cunoaște un drum propriu de dezvoltare în toate privințele. Stăpînirea străină, deși a lăsat amprente, nu a înăbușit sentimentele naționale românești, conștiința apartenenței la neamul românesc a marii mase a populației.

Este îndeobște cunoscut tradiționalul principiu de guvernare al fostului Imperiu austriac „Divide et impera" care, deși aplicat cu strășnicie și consecvență în acest teritoriu, nu a reușit decît să clarifice și să întărească nădejdea și încrederea în venirea unui „timp al mîntuirii naționale".

Un rol aparte în propășirea națională și culturală a bucovinenilor l-au avut „fundațiile" — acele instituții constituite pentru întreținerea și propășirea școlii românești și pentru asistență socială. Instituite de către oameni cu inimă larga și conștiință națională trează. ele au apărut într-o vreme de real pericol de înstrăinare a românilor și, în mare măsură, au reușit să-și împlinească menirea. Izvorînd dintr-o fierbinte conștiință creștină și românească ele au fost modalități practice de împlinire a acestui deziderat: cît mai mulți români luminați prin școală.

Intrată ceva mai tîrziu în atenția cercetătorilor, dar nici acum pe deplin, evolutia școlii românești din Bucovina prezintă unele particularități, mai puțin cunoscute. De aceea, pentru a înțelege corect importanța acestor fundații, va trebui să stăruim, sumar și asupra acestui important capitol din istoria Bucovinei.

Ocuparea părții de nord a Moldovei de către austrieci, aduce după sine o destabilizare a situației economice, sociale și administrative. Din documentele timpului, aflăm despre multele vînzări de moșii care au aparținut pînă atunci boierimii moldovene. Cu puține excepții, boierii moldoveni au preferat să treacă în teritoriul rămas liber. Ei cunoșteau ce aduce ocupația austriacă, prin intermediul valului de imigrări din Ardeal [1], accentuat după 1700 de activitate prozelitistă a uniatismului. Ce putea să aducă o stăpînire de religie romano-catolică asupra unei provincii curat ortodoxe? Activitatea generalului Bucow de convertire la uniatism cu ajutorinul tunurilor, execuția unor români ortodocși din regimentele grănicerești din zona Năsăudului care au refuzat convertirea, prigoana religioasă din Maramureș soldată cu încetarea existenței străvechii episcopii ortodoxe în jurul anului 1739, erau bine cunoscute în Moldova [2]. Deci prin plecarea proprietarilor moldoveni, apare o nouă

---

1. Asupra chestiunii, excelenta lucrare: Ștefan Meteș, „*Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII-XX*", București, 1977.

2. Dr. S. Reli, „*Biserica ortodoxă română din Maramureș în vremurile trecute*", Cernăuți, 1938.

pătură socială. aceea a arendașilor, care, străini de neam în cea mai mare parte, nu aveau alt scop decît îmbogățirea rapidă, pe orice căi și cu orice mijloace.

Rămîn pe loc mazilii și răzeșii, dar și aceștia, vor fi supuși unei continue activități de „cumpărare". Cunoaștem că în baza patentei imperiale din 14 martie 1787 dată de împăratul Iosif al II-lea, titluriie vechi moldovenești ale boierilor, mazililor și răzeșilor se puteau echivala cu titluri de noblețe corespunzătoare din Austria[3]. Unii, mai slabi de înger, s-au ostenit chiar în obținerea lor, fără să realizeze că acest fapt atrăgea după sine și înstrăinarea de neam. Alții refuzau să-și învețe copii carte, de teama pervertirii sufletului românesc al copiilor. De exemplu, mazilul Ioan Tarangul din Berești, pentru „vina" fiului său care a dorit să învețe carte (devenind „pisar") îl dezmoștenește[4].

O clasă intelectuală propriu-zisă nu exista. Doar clerul animat de firească legătură cu păstoriții[5], rămîne liantul cel mai puternic în această necesară activitate de rezistență. O lovitură puternică primește Biserica Ortodoxă prin desființarea mănăstirilor, cu excepția a trei: Putna, Sucevița și Dragomirna[6]. Nu trebuie uitat nici rezultatul nefast al aplicării „Regulamentului duhovnicesc (Geistlicher Regulierungsplan) din 29 aprilie 1786 prin care se reducea numărul parohiilor de la 239 la 186[7]. Apoi, este cunoscut că, prin același regulament se înființează „Fondul religionar" prin care averile Bisericii erau trecute în administrarea Statului, preoții devenind astfel un fel de funcționari. Practic, deci, nu s-a mai putut continua cu același spor activitatea școlară de înaintea ocupației austriece[8].

Prin pătrunderea masivă a unui val de imigrare din Galiția, în Bucovina se răstoarnă situația naționalităților. După o statistică[9] aflăm că în anul anexării, în Bucovina se aflau 8400 ruteni și numai după aproximativ 65 ani numărul lor se ridica la 108.907 suflete. Pe lîngă acest fenomen de ruteni zare, deosebit de activ s-a manifestat curentul de germanizare, început în anii de ocupație militară și continuat pînă în 1918, apoi cel de polonizare, exercitat în anii de administrație galițiană și prin intermediul Consistoriului romano-catolic din Lemberg, care urmărea și convertirea la uniatism a românilor bucovineni. Pentru a înlătura orice piedică în împlinirea scopurilor lor, austriecii impun străini în toate funcțiile. De exemplu pînă în 1848 din cei nouă șefi ai administrației doar unul — cel dintîi, Vasile Balș — a fost român.

Școala se adaugă la instituțiile afectate. La ocupare, funcționau aici șase școli domnești cu dascăli moldoveni plătiți de la Iași din fondul inițiat de Grigorie Matei Ghica (1726). La 1784 mai avem două

---

3. Traian Larionescu, *„Familii vechi bucovinene"*, București, 1944.
4. *„Cronica familiei Țarangul"*, ms., în posesia noastră.
5. Pr Niculae M. Popescu. *„Preoți de mir adormiți în Domnul"*. București, 1942, p. 87-91.
6. C. Morariu, *„Părți alese din istoria românilor bucovineni"*. Cernăuți, 1893. I, p. 51.
7. Miron Călinescu. *„Normaliensommlung fur die Bukowiner gr. o". Erzdiozese"*, Vol. I, p. 28.
8. Isidor Onciu, *„Fondul religionar din Bucovina"*, Cernăuți. 1890.
9. I. E. Toroutiu, *„Populația și clasele sociale din Bucovina"*, București, 1916, p. 61.

școli — Cernăuți și Suceava — dar și acestea din 1821 trec la limba de predare germană și română. Pentru școlile sătești, cea mai puternică lovitură este dată în 1793 cînd guvernul Galiției suspendă obligativitatea învățămîntului pentru Bucovina și lasă sarcina înființării de școli pe seama comunelor. Urmarea a fost că din 32 de școli care funcționau în 1792 au rămas în 1804 doar 14. Abia în 1848 școlile primare trec în administrarea Fondului bisericesc, cînd se va înregistra o creștere masivă a numărului lor. În pofida greutăților administrative, la 1870. Fondul bisericesc preda Consiliului școlar 108 școli în funcțiune și actele a 104 școli pe cale a se înființa [10].

Vedem deci că limba și cultura românească a fost rînd pe rînd izgonită din școala publică din Bucovina. Dar, după obiceiul țării, dascăli și călugări, disprețuiți de lumea oficială, trăind și murind de cele mai multe ori necunoscuți, au luat asupra lor cu largă generozitate, paza și cultivarea conștiinței românești. Pentru puțină plată, învățau scrisul și cititul copii de boieri, răzeși, țărani. „Numai la oameni cultivați astfel s-au întreținut necorupte simțirea și aspirațiunea românească. De la aceștia au purces mai tîrziu, cu conștiință și plan regenerarea românismului“ [11].

Constatarea ziarului „Bucovina“ — „Ce ține mai încolo de școlile noastre, ne putem făli că sînt cele mai lenevite din toată împărăția Austriei, mulțumită consistoriului latin din Lemberg. La o împoporăciune de 400.000 locuitori și 338 comune avem abia 86 școli, populare, care sînt de două feluri, adecă de acelea care sînt faptic și de acele care (ca și racii din fabulă) sînt numai pe hîrtie. Iar ce ține de calitatea celor dintîi, nu este nici o diferență între ele, fiindcă toate sînt asemenea nedeplinite“ — exprima realitatea amară născută din aplicarea Legii din 1804 cunoscută sub numele de „Politische Verfassung der deutschen Schulen in K. uls deotschen Erbstaaten“ [12].

Rezultă deci, că dorința de a învăța nu a lipsit românilor de aici, ci condițiile economice și politice, creatt prin ocupația austriacă, au făcut să se încetinească amploarea procesului de învățămînt.

Sigur, greutățile materiale, făceau adeseori imposibilă continuarea studiilor de către copii merituoși ,dar săraci, Primii care s-au trezit din letargia ce se instalase în acest domeniu au fost preoții de mir, care, deși împovărați de griji, nu au abdicat de la misiunea lor.

Din avutul lor, mult sau puțin, la îndemnul cugetului, mulți din ei au creat acele „Fundațiuni“ care aveau în primul rînd scopul de a ajuta material pe acei elevi merituoși dar, care din lipsă de posibilități materiale, deseori abandonau școala.

Ideea este subliniată de circulara 3467/1874 a Consistoriului arhiepiscopal al Bucovinei: ... „cît de neapărată este lipsa de cultură în poporul nostru și cît de puțin dispensabilă este îndatorirea de a conferi la înmulțirea inteligenței („intelectualității“ n. n.) aceasta demonstrează statistica școlilor populare și mai vîrtos a celor secundare, adică a gimnaziilor și a școlii reale deoarece cu toate că populația greco- orientală

---

10. C. Morariu, „*Istoricul școalei reale greco (adică ortodox) — orientale din Cernăuți*“ —, Cernăuți, 1889, p. 5-7.

11. I. Gh. Sbiera, „*Familia Sbiera în istorie și în tradiție*, Cernăuți, 1899, p. 150

12. Ziarul „*Bucovina*“, nr. 43, p. 273, cit., după: I. Antohi, „*Silvestru Morariu Andrievici*“, în vol. „*Din istoria pedagogiei românești*“, București, 1967.

(ortodoxă română — n. n) fac aproape patru din cinci părți a întregii populați din țară, numărul tinerimii de pe la școlile secundare face abia a cincia parte din tinerimea acestor școale". [13].

Aprecierea corectă a situației a fost posibilă și prin alegerea în scaunul de Mitropolit al Bucovinei a unor personalități cu frumoase preocupări didactice: Teofil Bendela, Teoctist Blajevici, Silvestru Morariu, Vladimir de Repta. Dacă ne gîndim că înaintașul lor în scaun, Evghenie Hacman, amenința cu excomunicarea un preot ce îndrăznește să folosească grafia latină, putem aprecia corect patriotismul și dărnicia unor astfel de clerici. Ei au trecut la identificarea tuturor soluțiilor de schimbare în bine a situației, gîndindu-se la ziua de mîine a neamului românesc din Bucovina. Și una din aceste soluții a fost găsită în donarea pentru folosul școlii românești a unor părți din averea lor, îndemnînd și pe alții să urmeze o astfel de cale.

Este greu de stabilit astăzi, în totalitate, numele și numărul acestor donatori, precum și valoarea donațiilor lor. Nu putem cunoaște cu precizie nici numărul acelora care s-au bucurat de aceste donații, dar ceea ce știm cu siguranță este faptul că și în acest mod preoțimea românească și-a dovedit în chip văzut profundul atașament față de poporul din care face parte.

Vom încerca să insirăm în continuare o parte din aceste „fundații". Nu am ales nici mărimea lor, nici poziția socială a inițiatorilor lor, Am ales doar pe acelea care au fost intemeiate de clerici sau de membri de familie ai unor clerici. La unele, am insistat poate prea mult asupra unor date biografice ale autorilor. Aceasta numai în speranța că cititorii, vor ajuta — poate — la o mai completă identificare.

1. *Fundația George Bilasevschi.* Fost paroh și exarh în Șcheia, decedat la 18/31 decembrie 1900, donează Societății „Școala română" din Suceava, un fond de bani pentru ajutorarea elevilor silitori [14];

2. *Fundația Arhim. Emanuil (Ilie) Ciuntuleac.* Născut la 1846, face studiile primare și gimnaziale la Cernăuți și Suceava. După absolvirea gimnaziului se înscrie la seminarul cernăuțean. Căsătorindu-se la 1871 a fost hirotonit pentru parohia Hatna, transferîndu-se apoi la Vicovul de Sus. Rămas văduv în 1872 va continua activitatea în parohie pînă la 1876, cînd trtce ca profesor de religie la Suceava, iar din 1878 pînă la 1838 ocupă aceeași funcție în Cernăuți. Fiind distins în 1880 cu titlul de exarh arhiepiscopesc, intră în monahism (1882) primind numele de Emanuil. La 1888 este numit stareț la Suceava. Pentru neobosită activitate în slujba Bisericii și a românismului este distins în 1890 cu rangul de arhimandrit stavrofor, iar din partea Regatului României primește ordinul „Coroana României" în rang de comandor. Trece la cele veșnice în Cernăuți la 3/16 iulie 1903 [15]. Cunoscut filantrop, numele său este legat de numeroase donații făcute diferitelor societăți de binefacere. Între altele, pune bazele unei fundații pentru sprijinirea copiilor români sqraci în valoare de 3.975 coroane, din care s-au acordat multe ajutoare [16].

---

13. „*Foaea Ordinăciumilor*", 1874, Circulara 3.467, p. 103.

14. „*Candela, Foae bisericească literară*", Cernăuți, nr. 1/1901, p. 87. (în continuare se va cita numai „*Candela*").

15. „*Candela*", nr. 7/1903, p 453-455.

16 Dimitrie Dan, „*Rolul preoțimii bucovinene în menținerea românismului*", Cernăuți, 1925, p. 61.

3. *Fundația Emilian Cobuz.* S-a născut la 13/25 august 1849 în Horăsăuți, unde tatăl său era preot. Urmează studii juridice la Viena fiind numit la 5 iulie 1872 „practicant" la Tribunalul din Cernăuți fiind promovat în 13 martie 1892 consilier la Tribunalul din Suceava. Intrînd tatăl său în monahism — a ajuns egumen la Mănăstirea Putna — primește o însemnată moștenire. Prin testament donează întreaga sa avere, în valoare de peste 40 000 florini Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina — Cernăuți, pentru întemeierea unei școli de muzică românească [17]. Trece la cele veșnice în 12/24 septembrie 1849, fiind înmormîntat la Rădăuți.

4. *Fundația Eugeniu Cojocaru.* A fost student la Facultatea de Teologie din Cernăuți. Decedînd, părinții depun la Internatul Francisc-Iosefin de băieți români suma de 50 coroane, pentru ai cinsti astfel memoria. Foștii colegi, din puținul lor, depun și ei suma de 30 coroane, în scop de ajutorare [18].

5. *Fundația Vasile Cocîrlă.* Protoprezviterul Cocîrlă a rămas în memoria bucovinenilor ca unul din cei mai mari filantropi. S-a născut la 22 martie 1836 în Costina, studiind teologia la Cernăuți. Primind hirotonia întru preot a fost numit paroh la Rusi Moldovița. A trecut la cele veșnice în Rădăuți la 16 ianuarie 1894. Între multe alte donații a dăruit Societății „Școala română" din Suceava în august 1893 suma de 20.000 florini pentru a se construi un internat pentru elevi [19]. Mai amintim donația în valoare de 5000 florini pentru ajutorarea elevilor săraci de la Școala de fete din Rădăuți [20].

6. *Fundația Francisc Iosif.* Cu ocazia împlinirii a 40 de ani de domnie a împăratului Francisc Iosif al Austriei, preoțimea se folosește de acest prilej și înființează un fond pentru acordarea unei burse pentru elevi al Școlii primare ortodoxe din Cernăuți. Valoarea inițială a fondului a fost de 800 coroane [21].

Împlinindu-se 50 de ani de domnie a Împăratului în 1908, la propunerea mitropolitului Vladimir de Repta se inițiază crearea unei fundații la care preoțimea ortodoxă a participat cu donații în valoare de 15.000 coroane, iar Fondul religionar cu aceeași sumă „din care să se deie stipendii pentru copile orfane" [22].

7. *Fundația Protoprezviter Mihai Constantinovici.* Dorind să cinstească în mod deosebit memoria soțului său, văduva Constantinovici instituie acest fond în valoare de 1.000 florini. Din această sumă se cumpără obligațiuni ale rentelor de stat din Viena la 14 aprilie 1881, cu interese anuale de 50 florini, v. a. Obligațiunile au fost date în păstrarea Consiliului școlar din Vatra Dornei. Din dobînzi se vor cumpăra cărți pe seama bibliotecii Școlii populare din Vatra Dornei [23].

---

17. „*Candela*", nr. 11/1894, p. 708-710.
18. „*Candela*", nr. 11/1892, p. 726.
19. „*Candela*", nr. 10/1893, p. 664; nr. 2/1894, p. 116-118.
20. „*Enciclopedia română*", Sibiu, 1898, Tom. I, p. 869-870.
21. Dr Ștefan Saginin, „*Momentele cele mai de seamă din viața și activitatea Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina compuse și redactate din incidentul expoziției românilor la București*", 1906, p. 29-30.
22. „*Candela*", nr. 12/1908, p. 738.
23. „*Candela*" nr. 11/1883, p. 624-625.

8. *Fundațiile Ioan Gribovici.* Preotul Ioan Gribovici s-a născut în 1832, fiind hirotonit în 1858. În 1863 a fost numit paroh, ca mai apoi — în 1836 — pentru merite deosebite să fie distins cu titlul de exarh arhiepiscopesc și din 1896 — protoprezviter. Participă cu însemnate sume de bani la zidirea bisericii parohiale din Stănești pe Siret. Dar, fapt mai rar întîlnit, este autorul a mai multe fundații:

a) Fundația „Eugenia și Aristeia Gribovici" în valoare de 1.000 florini v. a., întreținerea unei eleve române la Școala de fete din Cernăuți.

b) Fundația „Aurora Gribovici, măritată Tomovici" în valoare de 500 florini v. a., pusă în administrarea Societății doamnelor române din Bucovina.

c) Fundația „Teofil Gribovici" în valoare de 500 florini v. a, pusă în administrarea Societății, „Școala română" din Suceava.

d) Fundatia „Singlitichia Gribovici". A fost creată în memoria ficei sale decedată, cu o valoare de 3.000 florini pentru zidirea bisericii din Stănești [24]

e) Fundația „Singlitichia Gribovici" cu o valoare de 500 florini încredințată spre administrare Societății doamnelor române din Cernăuți, cu condiția de a se transmite filialei acestei Societăți din Siret dobînda, pentru a se cumpăra și a se împărți haine la cel puțin două copile sărace în ajunul Iordanului în fiecare an [25].

f) La 30 august / 11 septembrie 1898 împlinind 40 de ani de slujire preoțească, ca mulțumire lui Dumnezeu donează:

— 1000 coroane pentru întreținerea Internatului de fete al Societății Doamnelor române.

— 1000 coroane pentru internatul de băieți al aceleiași Societăți [26].

g) Cu ocazia împlinirii vîrstei de 70 ani, cu gîndul la viitorul comunei, unde și-a desfășurat întreaga activitate, înființează o Bancă populară in Stănești pe Siret [27]. Trece la cele veșnice în 7/20 noiembrie 1903 [28].

9. *Fundația „Dr. Vasile Găină".* Este creată din sumele donate de către foștii studenți ai profesorului Vasile Găină de la Facultatea de Teologie-Cernăuți, cu prilejul trecerii lui la cele veșnice [29].

10. *Fundația Isaia Isopescu.* Fostul arhon catedral și sincel arhiepiscopesc din Cernăuți, prin testamentul său. lasă în administrarea Societății pentru cultură și literatură în Bucovina suma de 3.000 coroane, în scopuri de binefacere [30].

11. *Fundațiile Mitropolitului Silvestru Morariu.* Prin faptele sale, Mitropolitul Silvestru Morariu se impune ca cel mai de seamă ierarh al Bucovinei. Născut în Mitocul Dragomirnei, a fost preot de mir în Ceahor (1843—1862), fiind numit asesor consistorial, iar din 1877 — vicar general al Bucovinei. Autor a mai multe manuale școlare, a fost ales mitropolit în 1880 păstorind pînă la decesul său, survenit în 3 aprilie 1895 [31]. Pune bazele a două fundații:

---

24. „*Candela*", nr. 5/1894, p. 297-298.
25. „*Candela*", nr. 10/1894, p. 650.
26. „*Candela*", nr. 9/1898, p. 475.
27. „*Candela*", nr. 7/1902, p. 457.
28. Idem, nr. 12/1908.
29. idem, nr. 12/1908, p. 738.
30. idem, nr. 4/1909, p. 261.
31. Pentru amănunte vezi: Dr. Vasile Găină, „*Arhiepiscopul și Mitropolitul dr. Silvestru Morariu Andrievici*" în „*Candela*", număr festiv, Cernăuți, 1907, p. 389-437; Dr. I. Nistor, „*Istoria Bisericii din Bucovina*", București, 1916.

a) Fundația Mitropolitul Silvestru, în valoare de 1.800 coroane, pentru editarea unei reviste pentru popor [32].

b) Fundația Mitropolit Silvestru și Berariu, în valoare de 3.823 coroane, pusă în administrarea Societății pentru cultură și literatură în Bucovina, în scopuri culturale [33].

c) Cu ocazia împlinirii a 50 ani de slujire preoțească, un comitet de inițiativă propune înființarea unei fundații care să poarte numele Mitropolitului Silvestru, dar se pare că proiectul nu s-a realizat [34].

12. *Fundația pumnuleană.* Inițiată de Societatea pentru cultură și literatură română în Bucovina în memoria lui Aron Pumnul, această fundație a fost sprijinită cu căldură de preoțimea ortodoxă. Scopul creerii ei — de a da stipendii și ajutoare tuturor elevilor — a fost în permanență împlinit. Astfel la 1906, fundația avea un capital de 30.000 coroane. În general au beneficiat de ea studenții de la Universitatea din Cernăuți, dar și cei de la învățământul tehnic și de arte frumoase [35].

13. *Fundațiile Mitropolit Vladimir de Repta.* Născut în 25 decembrie 1841 / 6 ianuarie 1842 în Banila rusească, fiul răzeșului Mihai de Repta și al soției sale Paraschiva, face studii gimnaziale la Cernăuți, apoi Teologia la Cernăuți, Viena, Bonn, Munchen și Zürich, perfecționîndu-se în studiul Noului Testament, La 9 septembrie 1873 este numit profesor la Facultatea de Teologie din Cernăuți, funcționînd și ca decan al Facultății, iar în anul academic 1883/1884, ca „rector magnific" al Universității. La 30 noiembrie 1898 a fost numit episcop titular de Rădăuți, ajungînd apoi Mitropolit al Bucovinei [36].

Cunoscător profund al situației învățământului din vremea sa mai ales că între 1875 și 1895 a funcționat și ca inspector școlar pentru școlile primare ale Capitalei (Cernăuți) — va deveni un fervent sprijinitor al celor săraci. Astfel, de numele lui se leagă următoarele fundații:

a) În anul 1903, Mitropolitul Vladimir, cupără o casă pe strada Herăscu nr. 4, Cernăuți cu suma de 26.300 coroane pe care o repară, destinînd-o ca azil pentru copii orfani [37].

b) Pentru întreținerea bolnavilor săraci, cumpără o casă în Cernăuți (în fosta str. Vînătorilor nr. 2 a) cu 25.000 coroane, înzestrînd-o cu cele necesare și o dăruiește pentru înființarea unei mănăstiri de călugărițe „îngrijitoare de bolnavi", a cărei aprobare de funcționare este dată prin rezoluția imperială din 12 ianuarie 1908 [38].

c) Inițiază două fundații, cu numele „Mihalache și Paraschiva Repta" fiecare în sumă de cîte 10.000 coroane, puse în administrarea Societății doamnelor române și Societății doamnelor rutene din Cernăuți [39].

d) De asemenea, înființîndu-se în Cernăuți, un internat pentru copii

---

32. Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 61.
33. *Ibidem*; vezi și Dr. Ștefan Saghin, *op. cit.*, p. 30.
34. „*Candela*, nr. 6/1893, p. 391.
35. Dimitrie Dan, „*Rolul preoțimii...*, p. 61.
36. „*Candela*", nr. 7/1907, p. 422.
37. Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 61.
38. „*Candela*", nr. 4/1908, p. 232.
39. Idem, nr. 5-7/1926, p. 110.

ce învățau diferite meserii, donează pentru întreținerea acestuia suma de 2.000 coroane [40].

De altfel, nu a existat în Bucovina vremii sale nici o organizație filantropică sau culturală care să nu se fi bucurat de ajutorul său.

14. *Fundația Vasile Reney de Hersseny*. Fostul paroh din Marginea, intră în monahism, ajungînd egumen al Mănăstirii Sucevița. Cu ocazia instalării sale a înființat o fundație din care să se acorde sprijin școlarilor sărmani din Burla, locul nașterii sale [41].

15. *Fundația Eleazar Somovici*. Fostul paroh de Sucevița, neavînd copii, își deschide inima către cei săraci, înființînd cîteva fonduri care să „Reverse mîngîiere" pentru alții. Astfel:

a) depune în administrarea Directoratului gimnazial din Rădăuți suma de 1.200 florini, pentru acordarea de „stipendii" [42].

b) depune 1.000 florini la Consistoriul mitropolitan din Cernăuți, pentru acordarea de burse elevilor silitori de la Școala ortodoxă de băieți din Cernăuți.

c) depune la Casa de păstrare Cernăuți 300 florini pentru ca după 18 ani să se dea „susținere pentru un auzitoriu la Universitate".

d) anual, donează diferite sume pentru Gimnaziul din Rădăuți.

e) „O sumă considerabilă" donează Societății „Școala română" din Suceava [43].

Vrednicul preot a fost înmormîntat la Rădăuți în 24 august / 5 septembrie 1889) [44].

16. *Fundațiile Dimitrie și Elena Siretean*. Fostul paroh din Vicovul de Sus, a fost un susținător activ al Societății pentru cultura și literatura română în Bucovina. De aceea, încredințează acestei Societăți administrarea următoarelor fonduri:

a) un fond în valoare de 6.300 coroane, din care să se acorde ajutoare pentru „studenții academici" [45].

b) un fond, care să-i poarte numele, în valoare de 9.200 coroane destinat aceluiași scop.

c) depune în administrarea Școlii de fete din Rădăuți suma de 3.000 coroane pentru ca să se acorde ajutoare unei „copile orfane ortodoxă română" de la acea școală [46].

17. *Fundația Maria și Dimitrie Seleschi*. Născut la 14/26 octombrie 1806, într-o familie preoțească din Panțiri (Oprișeni), a făcut studiile gimnaziale și teologice la Cernăuți. Este hirotonit în 1832 pe seama parohiei Stănești. Apoi se va transfera în parohia Terebiecea și, din 11/23 iulie 1873 va îndeplini și funcția de protopop al Siretului. Este autorul unor predici publicate în „Candela" [47]. Sub îndrumarea și cu sprijinul său financiar se ridică frumoasa biserică din piatră din Terebiecea. Apoi, cu fonduri proprii, strămută biserica veche de aici în

---

40. Dr. Vasile Găină, *Arhiepiscopul și Mitropolitul Dr. Vladimir de Repta, protectorul actual al „Candelei"*, în „Candela", nr. 7/1907, p. 437.
41. „*Candela*", nr. 1-3/1898, p. 122.
42. Idem, nr. 10/1897, p. 493
43. Idem, nr. 4/1895, p. 232.
Idem, nr. 9/1898, p. 474.
45. Dimitrie Dan, *op. cit., p. 61.*
46. *Ibidem.*
47. „*Candela*" anii 1886, 1890 și 1892.

filia Berlinte[48]. Membru fondator al Societății pentru cultură și literatură în Bucovina, nu a lipsit cu sprijinul său material. Cu ocazia împlinirii a 60 ani de slujire preoțească a depus în administrarea Societății suma de 1.040 florini pentru crearea unei burse pentru elevi. La 1905, capitalul acestui fond se ridica la 2.500 coroane. De asemenea, prin testament, lasă Societății „Școala română" din Suceava suma de 1.000 florini, în același scop[49].

18. *Fundația Casian și Ștefan Tomovici*. Ștefan Tomovici a fost preot cooperator în Cameva, trecut la cele veșnice în puterea vîrstei (7/19 ian. 1897). Fundația în valoare de 10.000 coroane a fost dată în administrarea Societății pentru cultură cu mențiunea expresă „să se dea stipendii pentru studenții români ortodocși din țară sau de la Universitatea din Cernăuți"[50]. Fundația devine activă din 1902.

19. *Fundația Teofil Bendela*. Fondul a fost creat de preoțime cu ocazia intronizării Mitropolitului Teofil. Cu circulara nr. 3467/1874, Consiliul consistoriului arhiepiscopal al Bucovinei trimitea tuturor preoților „Statutul pentru crearea, administrarea și menirea unui fondu de binefacere în Eparchia greco-orientală a Bucovinei"[51]. Inițiativa aparține luminaților clerici Blajevici și Morariu, ambii viitori mitropoliți ai Bucovinei.

Prin acest Statut, desigur cu aprobarea Mitropolitului Teofil, se stabileau sursele de alimentare financiară a acestui fond, după cum urmează:

1. Taxele existente pentru sfințirea antimiselor pe la bisericile din Eparhie;

2. Ofertele de cîte 5 florini v.a., pentru sinhelille de hirotonii și hirotesii, precum și de investitură ca parohi a preoților cooperatori;

3. Ofertele de cîte 1 florin pentru sfințirea și împărțirea Sfîntului Mir pe la bisericile parohiale;

4. Ofertele de pe al doilea disc, care se introduce prin această circulară în toate bisericile din Eparhie;

5. A șaptea parte din veniturile de la Liturghii și alte servicii săvîrșite în mănăstiri și la Biserica Mitropoliei vechi din Suceava.

6. Ofertele de cîte 25 florini de la persoane care vor dori să devină ctitori ai fondului de binefacere;

7. Ofertele anuale de cîte un florin de la fiecare cleric, ei fiind considerați „adăugători ai fondului";

8. Ofertele extraordinare, făcute de preoțime și credincioși la „ocaziuni binecuvîntate";

9. O parte din dobînda cuvenită pentru banii depuși în acest fond[52].

Toate aceste venituri erau destinate „în linie primă pentru sprijinirea școlarilor greco-ortodocși săraci, motivul cel mai curat și binecuvîntat este de a conferi din partea clerului și în acest mod spre înmulțirea inteligenții, prin ea spre lățirea culturii, iar prin cultură spre îmbunătățirea stării materiale și dezvoltarea puterii morale în popor"[53].

---

48. idem, 12/1892, p. 786.
49. Idem, nr. 8/1894, p. 503-509.
50. Dimitrie Dan, *op. cit.*, p 61; „*Candela*", nr. 1-2/1897, p. 75.
52. Idem, p 108.
53. Idem p. 107.

Fondul era activ și la 1908, cînd prin grija Mitropolitului Vladimir se acordau două stipendii pentru elevii de la Școala greco-ortodoxă din Cernăuți [54].

20. *Fundația Ecaterina Vasilovici.* Văduva preotului Vasilovici din Buninti, donează Societății „Școala română" din Suceava suma de 20 000 coroane, pentru sprijinirea elevilor din școlile sucevene [55].

21. *Fundația Ieromonah Galaction Mlesnită.* Inițiator, alături de alți clerici ai Societății „Școala română" pune în administrarea acestei societăți un fond în valoare de 200 coroane. Numele lui îl găsim în multe liste de subscripție pentru scopuri de binefacere [56].

22. *Fundațiile Arhimandrit Teofil Pătraș.* Fost paroh la Frătăuții Vechi, ajuns apoi egumen la Mănăstirea Putna, a fost un sprijinitor consecvent al Școlii românești din Bucovina. Luînd ființă în Siret Societatea „Internatul român de băieți ortodox oriental" se alătură preoțimii din acel decanat și donează pentru întreținere suma de 1.000 coroane. Cu aceeași căldură sprijină și Societatea „Internatul român de băieți ortodocși români" din Rădăuți, al cărei președinte va fi o vreme. Personal donează suma de 1.000 coroane. Îi urmează exemplul soborul Mănăstirii Putna care, de asemenea, donează 1.000 coroane. La îndemnul său, gospodarul din Frătăuții Vechi, Vasile Marcu, va dona acestei Societăți suma de 17.000 coroane [57]

23. *Fundațiunea Andruhovici.* Preot în Milie, depune în administrarea Societății pentru cultură un fond de 25.000 coroane, pentru acordarea de burse [58].

24. *Fundația Andrei Caraje.* Preot în Lencăuți, pune în administrarea Societății peniru cultură în anul 1900 un însemnat fond financiar pentru susținerea culturii românești [59].

Sigur, sînt doar cîteva „fundații" despre care avem știri. Probabil în viitor se va cunoaște mai în amănunt și acest aspect din viața preoțimii bucovinene.

Nu trebuie uitate însă și alte eforturi puse în slujba acestui nobil tel. Atenție deosebită s-a acordat școlii sătești, aceea care avea și menirea de a trezi gustul pentru învățătură, pentru lumina cărții. De la construirea de localuri pentru funcționare pînă la constituirea de biblioteci, nimic nu a lipsit din preocupările preoților. Exemplificăm, rezumîndu-ne numai la cîteva inițiative:

1. Preotul Iraclie Porumbescu, fiind paroh la Frătăuții Noi, reușește să convingă pe parohieni să contribuie fiecare la crearea unui fond de ajutor pentru copii nevoiași din localitate. Astfel, „deschide o lădiță" dată în grija epitropilor unde adună banii donați de credincioși. dar totodată, stabilește și alte surse: cîte 4 creițari de la înmormîntări; 20-40 creițari de la cununii; banii primiți de la citirea Acatistelor precum și cei adunați cu ocazia împărțirii anaforei [60]. Nici personal nu stă deoparte.

---

54. „*Candela*", nr. 12/1908. p. 738.

55. Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 61.

56. George Tofan, „*Istoricul Societății, „Școala română" din Suceava*, în volumul, „*Românii la 1906*", p. 60.

57. Dr. Ipolit Tarnavschi, „*Istoricul Internatului Ștefan cel Mare de băieți ortodox ișromâni în Rădăuți*", în volumul „*Românii la 1906*", p. 60.

58. Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 61.

59. *Ibidem.*

60. „*Candela*", nr. 4/1888, p. 231.

în anul 1887 reușește să adune astfel 68 flori și 20 creițari. La aceștia adaugă cu ocazia Crăciunului din același an ajutoare din economiile sale în valoare de 17 florini și 28 creitari [61].

Dar cea mai mare realizare a sa a fost cursul de învățare a împletiturilor din nuiele. Reușește să convingă doi profesori ardeleni — Candin Muslea și Ioan Murăroiu — să vină la Frătăuții Noi pentru a preda un astfel de curs. În vara lui 1889, acest curs se desfășoară avînd un număr de 43 elevi, între care și preoții Isidor Zavadovschi, cooperator în Camena și Epaminonda Dracinschi din Igiești. Tineri și adulți au primit cu bucurie acest sprijin oferit de venerabilul preot, mai ales că toate cheltuielile ocazionate de participarea la acest curs au fost suportate de el [62].

2. Preotul Victor Țurcanu. Pe cheltuiala sa, înființează o bibliotecă școlară în Bosanci. De asemenea, pentru „a sprijini copii săraci din Bosanci la școli mai mari“ adună în „lădiță“ banii de la anafură [63].

3. Preotul Ștefan Husniatinschi, provenind dintr-o familie săracă de religie romano-catolică, se convertește la Ortodoxie și intră în 1830 în Seminarul clerical din Cernăuți. Este hirotonit de Episcopul Isaia Baloșescu pe seama parohiei Storonet, transferîndu-se apoi la Milie. Purtînd grijă de credincioși, rînduiește zidirea unei noi biserici, dar în înzestrează cu toate cele necesare. Pentru a crea fondurile necesare înacelași timp pe cheltuiala sa înființează o școală populară pe care o treținerii școlii dăruiește acesteia pămînt arabil „în destul“ [64].

4. Preotul Constantin Țarangul, fiind numit preot la Cerepcăuți înființează o școală pe care o vor fregventa și copii din Volcinet. Nefiind posibilitate de angajare a unui învățător, a predat singur copiilor, iar cînd nu a mai putut face față a solicitat și ajutorul cantorului Toader Cărstiuc. Mutat fiind la Volovăț, organizează și aici școala populară, dăruind o parte din materialele necesare construirii școlii [65].

5. Preotul Ciupercovici din Pîrțeștii de Jos construiește pe spezele sale școala și o donează satului în 1873 [66].

6. În Bălăceanca. cunoaștem că prima școală a fost deschisă de paroh în locuința proprie, unde frecventau 16 elevi pe care îi învăța personal scrisul și cititul [67].

7. Preotul Mihai Bendevschi din Crasna, tipărea la 1890 „Acatistul Sf. Ioan cel nou de la Suceava“, venitul curat donîndu-l Societății „Școala Română“ din Suceava. La fel va proceda cu cărțile sale și preotul Constantin Morariu din Pătrăuți [68].

8. Tinerii studenți teologi din Cernăuți, grupați în Societatea culturală „Academia Ortodoxă“ organizau concerte a căror venit era destinat ajutorării școlii românești. Așa procedau, de exemplu în 24 iunie / 6 iulie 1889, anunțînd că venitul curat este destinat „2/3 pentru Societatea „Școala română“ și 1/3 pentru Biblioteca populară bucovineană“ [69].

---

61. Idem, p. 232.
62. „*Candela*“, nr. 9/1889. p. 668-669.
63. Idem, nr. 1/1890. p. 61.
64. Idem, nr. 11/1833, p. 626.
65. „*Cronica familiei Țarangul*“, mms.
66. I. V. Gheraș, „*Învățămîntul românesc în ținutul Sucevei, 1775—1918*, Bucureșeti, 1975, p. 113.
67. *Ibidem*, p. 69.
68. „*Candela*“, 1890. p. 408.
69. Idem, nr. 1/1889, p. 453

De fapt, în fiecare sat al Bucovinei din acea vreme, preotul se găsește în fruntea tuturor acțiunilor de înființare și susținere a școlii. Se reușește, în acest mod, ca marea majoritate a populației românești să fie ștințoare de carte.

Nu poate fi trecută cu vederea însă, activitatea preoțimii din Protopopiatele Siret și Rădăuți, pentru înființarea de internate pentru elevi. Sînt pildnitoare faptele lor care ilustrează înalta dăruire românească care le stăpînea conștiințele.

„Internatul român de băieți ortodox oriental" din Siret s-a născut în zi de bucurie, spre a revărsa bucurie. Sărbătorind parohul din Calafindești Vasile Țurțureanu ziua de naștere la 2/15 februarie 1902, preoții participanți la inițiativa consilierului mitropolitan Dionisie Bejan, hotărăsc înființarea unui internat pentru elevii români ce învățau in Siret. Se întocmește Statutul care a fost aprobat cu nr. 12.888 din 31 mai 1902 de către autoritățile civile. Se alege un Comitet provizoriu sub președinția protopopului Ioan Hostiuc și a preotului Constantin Sbiera, format din preoții: Eugen Siretean, George Sandu, Ștefan Selescni, Constantin Ursachi, Mihai Percec, Vladimir Hacman, Vasile Isopescu. Acest Comitet cumpără o casă cu prețul de 4.800 coroane, dar neavînd întreaga sumă preoții Ioan Hostiuc, Constantin Sbiera și George Sandu își ipotechează averea la o Bancă achitînd costul clădirii. În ajutor vine și Societatea studenților teologi „Academia Ortodoxă" și egumenul Teofil Pătraș, care depune pentru acest internat suma de 1.000 coroane. Pentru întreținerea Internatului. participă toți preoții din Protopopiatul Siretului cu bani, cereale, lemne. Așa se reușește ca elevii găzduiți aici să capete întreținere gratuită [70].

În urma îndemnului marelui român ce a fost Dionisie Bejan și preoții de la Rădăuți, în același an, la 20 iulie 1902, vor pune în funcțiune „Internatul Ștefan cel Mare" de băieți în Rădăuți. Din donația gospodarului Vasile Marcu din Frătăuții Vechi — în valoare de 17.000 coroane — se construiește un local propriu. Participă cu donații și preoții rădăuțeni — Victor Iliuț cu 1.000 coroane — dar și Teofil Patraș al Putnei tot cu aceeași sumă. În aceeași valoare va fi și donația soborului Mănăstirii Putna. Internatul va oferi mulți ani găzduire pentru 30 de elevi [71].

Din puținele fapte adunate aici, rezultă că — după posibilități — preoțimea ortodoxă bucovineană, dînd dovadă de o înaltă conștiință românească, a avut un rol hotărîtor în menținerea caracterului românesc al acestei provincii. Școala și Biserica au fost deopotrivă altare sfinte de unde au purces lumina cărții și tăria credinței. Și dacă a fost să trăiască poporul nostru clipa de mare bucurie — Unirea din 1918 — nașterea acelei clipe a fost posibilă și datorită inimilor mari și conștiințelor curate ale preoțimii ortodoxe române. Lucrul acesta nu trebuie uitat.

Pr. Dumitru VALENCIUC

---

70. Petre Popescu, *„Istoricul Societății Internatul român de băieți ortodox oriental în Sirete"* în volumul, *Românii la 1906"*, p. 53.

71. Dr. Ipolit Țarnavschi, *op. cit.*, p. 59-61.

STAREA CULTURALĂ A MONAHISMULUI DIN BUCOVINA ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XVIII-LEA

SITUAȚIA ISTORICĂ

Aflați între trei imperii care își revendicau întietatea în această parte a Europei, românii au fost jertfiți, ca și în alte dăți, pretențiilor vecinilor puternici. Transilvania era de la sfârșitul secolului al XVII-lea, încorporată Imperiului Austriac, iar Muntenia și Moldova se aflau sub suzeranitatea Imperiului Otoman, avînd din 1711 (Moldova) și din 1716 (Muntenia) domni fanarioți, trimiși de poartă.

Rusia țaristă, sub conducerea ambițioasei țarine Ecaterina a II-a cea Mare (1762—1796), tindea să ajungă o mare putere, în defavoarea Imperiului Otoman, ceea ce nu convenea puterilor apusene. Pentru puterile apusene Imperiul Otoman era o componentă de echilibru în Răsăritul Europei și totodată o mare piață de desfacere a produselor acestora.

Rusia se implică în septembrie 1764 în viața internă a Poloniei, impunînd alegerea ca rege a lui Stanislaw Poniatowski. Această extindere a puterii Rusiei nu convine multora. Astfel în anul 1768, Poarta declara război Rusiei, război ce a durat, cu unele întreruperi, pînă în anul 1774. Victoriile Rusiei au alarmat forțele apusene, care s-au oferit să medieze pacea. În anul 1772, pentru salvarea echilibrului de forțe, Rusia, Austria și Prusia cad de acord să împartă între ele Polonia. Părțile învecinate cu Moldova, adică Galiția și Pocuția, revin Austriei, iar Rusia se va strădui să aducă la Nistru hotarul său cu teritoriile supuse turcilor.

Prin Pacea de la Kuciuk-Kainargi (1774), Rusia capătă dreptul de navigație în Marea Neagră și prin strîmtori pînă în Mediterană, obținea noi teritorii și cetăți în nordul Mării Negre și dreptul de a interveni în favoarea creștinilor supuși Imperiului Otoman.

Imperiul Austriac, cu capacitatea sa binecunoscută, a profitat de moment pentru a smulge la 7 mai 1775, partea de nord a Moldovei (Bucovina) cu ținutul Cernăuți și o mare parte a ținutului Sucevei. Austria realiza astfel o mai bună circulație între provinciile ei. Acest teritoriu, cedat cu mare ușurință atît de turci cît și de ruși, în urma febrilei activități diplomatice austriece și a „cadourilor“ oferite, a fost pentru Austria un „plocon“ de mare importanță. De aceea s-a și grăbit să-l reorganizeze și să-i integreze imperiului. Timp de zece ani Bucovina a stat sub administrație militară, iar din 1786 a fost administrată în împreună cu Galiția.

Pentru început administrația Bucovinei a fost încredințată comandantului trupelor cuceritoare, generalul Gabriel Splény, înlocuit în anul 1779 cu generalul Carol Enzenberg [1].

---

1. Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, Humanitas, București, 1991, p. 12-15.

STAREA MONAHISMULUI BUCOVINEAN

Ca în mai toate împrejurările istorice, noii cuceritori s-au grăbit să anunțe opinia publică internațională că ei aici au găsit un popor fără cultură, imoral, înapoiat, și că abia ei sunt chemați să tragă acest popor din întuneric spre lumină. Ei s-au grăbit să declare că noii supuși trebuie instruiți[2], că aici se află călugări „cu faimă rea", că Biserica Ortodoxă de aici este plină de păcate[3], condusă de un episcop — un om fără „literatură"[4].

Ne propunem în cele ce urmează să arătăm că lucrurile nu stăteau chiar așa pe la anii 1774—1775 și în cei următori ci, dimpotrivă, clerul bucovinean era de o ținută morală înaltă și monahismul era purtător al culturii. Acest cler și acest monahism, în frunte cu episcopul lor, au opus noilor stăpînitori o rezistență patriotică dîrză, străduindu-se din răsputeri să păstreze ființa Ortodoxiei și a neamului românesc.

Europa se afla în plin Secol al Luminilor. Cum dovedesc specialiștii, Luminismul nu a pornit de undeva, de la vreo personalitate oarecare sau de la vreo țară anume. Dimpotrivă, Epoca Luminilor a fost o trezire necesară spre cultură, o deșteptare spontană care a cuprins, mai mult sau mai puțin, toate popoarele Europei. Apoi curentul în sine a creat școli și personalități.

În această redeșteptare culturală a fost prinsă și Moldova, avînd în fruntea purtătorilor culturii pe călugării bucovineni.

Printre factorii care au contribuit ca clerul bucovinean să fie în acea perioadă un purtător de stindard al culturii moldovenești trebuie așezată pe primul loc Școala de la Putna, creată, cum am spus, de cerințele epocii și devenită mai apoi Academia duhovnicească de la Putna, reorganizată după principiile Academiei duhavnicești de la Kiev a lui Petru Movilă.

Această veche școală mănăstirească a funcționat în prima parte a secolului al XVIII-lea sub conducerea înțeleptului ieromonah Antonie[5]. Apoi școala a fost reorganizată de Iacov Putneanul, probabil cînd era egumen la Putna (1744—1745) sau în timp ce era episcop la Rădăuți

---

2. Ion I. Nistor, *Cu privire la istoricul învățămîntului în limba germană din Bucovina*, Cernăuți, 1912, p. 18.

3. N. Iorga, *Istoria Bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, ediția a II-a, București, 1930, vol. II, p. 169-171.

4. Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, p. 25.

5. *Ibidem;* Protos Nestor Vornicescu, *Arhimandritul Venedict Teodorovici*, de Rădăuți (1728—1729), apoi mitropolit al Moldovei (1729—1739); retras în Rusia, *egumenul Moldoviței, 1759—1785*, în revista „Mitropolia Moldovei și Sucevei" (mai departe; M.M.S.), an XXXIX 1963, nr. 7-8, p. 513, nota 3. Antonie a ajuns episcop ajunge mitropolit de Cernigov și Bielgorod. Mort în ianuarie 1743 sau 1749. Mormîntul său se află la Lavra Pecerska din Kiev; vezi; Pr. prof. Mircea Păcurariu, *Listele cronologice ale ierarhilor Bisericii Ortodoxe Române*, în revista „Biserica Ortodoxă Română", an XCIII, 1975, nr. 3-4, p. 333 și 338. *Listele* au fost republicate în: Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, București, 1981, p. 513-545; **Pt. Antonie, p. 524 și 527.**

(1745—1750), cînd a înființat și școala de pe lîngă episcopie[6]. Prin 1774, Școala de la Putna a fost transformată în Academie duhovnicească[7], cum am arătat mai sus și dusă la culmea înfloririi sale de Arhimandritul Vartolomeu Măzăreanul[8], membru de onoare al Academiei kievene.

Nu ne vom ocupa în cele ce urmează, cu predilecție, de arhicunoscuții Vartolomeu Măzăreanul și Paisie Velicicovski. Despre ei s-a scris mult și numele lor se află de mult timp trecute în manualele de istorie. Noi vrem să arătăm că a existat *un monahism bucovinean*, purtător de cultură.

La Școala de la Putna și-au făcut ucenicia, încă pe cînd aceasta era condusă de înțeleptul ieromonah Antonie, cei mai distinși ierarhi și egumeni moldoveni ai secolului al XVIII-lea; Mitropolitul Iacov Putneanul, Mitropolitul Gavriil Calimah, Mitropolitul Leon Gheucă, Episcopul Dosoftei Herescu, Arhimandritul Vartolomeu Măzăreanu, egumenii; Venedict al Moldoviței, Metodie de la Solca, Macarie de la Voroneț, Antim de la Humor[9], poate Antioh al Suceviței[10], Meletie Ghica de la Ilișești[11] și Amfilohie, ajuns episcop al Hotinului[12].

Un alt factor care a făcut ca Bucovina să aibă o pregătire școlară și culturală superioară celorlalte zone din Moldova a fost și existența a numeroase școli românești in această parte de țară. Prin hrisovul lui Grigore Ii Ghica din anul 1747 se înființaseră școli slavo-române pe lîngă cele trei episcopii: de la Roman, Huși și Rădăuți, școli transformate de hrisovul de reorganizare al lui Grigore Alex. Ghica din anul 1766 în școli românești[13]. În Bucovina aceste școli „valahe“ au fost nu numai la episcopie, ci și pe la cele 14 mănăstiri și schituri, precum și pe la parohii. Ele au funcționat, sub îndrumarea Episcopului Dosoftei Herescu, și după

---

6. Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, București, 1981, p. 353 și bibliografia de la p. 359; Iacov Putneanul a fost mitropolit al Moldovei între anii 1750—1760; Retras la Putna. Mort la 15 mai 1778.

7. Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, p. 46. Despre Academie vezi și: Pr. prof. Petru Rezuș, *In legătură cu Academia duhovnicească de la Mănăstirea Putna*, în „M.M.S.“, an XXXI, 1955. nr. 9, p. 496-500; Idem, *Din istoria învățămîntului teologic din Moldova de Nord. Scoala duhovnicească de la Putna*, în „M.M.S.“, an XXXVII, 1961, nr. 1-2, p. 18 22.

8. Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, p. 46. Despre Vartolomeu Măzăreanu. Schiță *biografică și bibliografică cu mai multe anexe*, Bucuresti, 1911; V. A. Urechia, *Arhimandritul Vartolomeu Măzăreanul, 1720—1780*, București, 1888; Vezi și; I. Goraș, articolele: *Iacob Putneanul* și *Vartolomeu Măzăreanul (1720—1805*, în *Istoria învățămîntului din România*, vol. I (De la origini pînă la 1821), redactat de un colectiv condus de acad Ștefan Pascu, Editura didactică și pedagogică, București, 1983, p. 373-374. Epifanie Cozărescu. (*Arhimandritul Vartolomei Putneanul. Contribuții la elucidarea unei vechi confuzii*, în „M.M.S.“, an XXXVIII, 1962, nr. 3-4, p. 193-202.

9. Protos Nestor Vornicescu, *studiu cit.*, p 518, nota 3.

10. Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, p. 39.

11. Protos. Nestor Vornicescu, *studiu cit.*, p. 528.

12. N. Iorga. *op. cit*, vol II, p. 168.

13. V. A. Urechia, *Istoria școalelor de la 1800—1864*, vol. I, București, 1892, p. 52.

anul 1775 [14]. După această dată s-au adăugat și școlile organizate de noua stăpînire austriacă.

Pomenim și faptul că sub episcopii Varlaam (1735—1745) și Iacov Putneanul a funcționat la Rădăuți o tipografie, mijloc de răspîndire a cărții și culturii [15].

După ce am prezentat aceste considerații care îndreptățeau Bucovina acelui timp să aibă un cler și un monahism bine pregătit, să luăm pe rînd, atît episcopul cît și conducătorii mănăstirilor, și să vedem ce spun mărturiile vremii despre cultura lor.

EPISCOPUL

Episcopul pe care generalul Splény îl arată a fi un om fără „literatură“ [16] era Dosoftei Herescu, care a păstorit la Rădăuți între anii 1750—1781 și la Cernăuți între anii 1781—1789 [17]. După cum am arătat mai sus, era călugăr putnean și fusese pentru scurt timp egumenul Mănăstirii Putna. Aici își însușise sub îndrumarea ieromonahului Antonie o bună pregătire și, ca și alți călugări bucovineni din acea vreme, cunoștințe de limbă latină, deoarece la Putna funcționa o școală „latinească“ [18], am zice noi azi, o școală umanistă sau clasică, deoarece se învăța și limba elină. Dosoftei Herescu a păstorit, după cum ne dăm seama, începînd cu anul 1774, sub stăpînire austriacă. De aceea ierarhul bucovinean s-a străduit și a învățat și limba stăpînitorilor, adică limba germană [19].

Aflînd de intenția austriecilor de a împărți Bucovina, Episcopul Dosoftei a fost primul care s-a opus. În numele poporului moldovean autohton el cerea ca Bucovina să fie organizată în provincie de sine stătătoare, potrivit cu trecutul ei istoric și caracterul ei etnic și să se administreze în mod autonom, după vechile ei datini și obiceiuri. El mai cerea în memoriul adresat Curții de la Viena, organizarea unei episcopii proprii a Bucovinei, școli moldovenești la orașe și sate (mult chiar existau) pentru luminarea poporului, o mai bună îndrumare a agricul-

---

14. *Istoria învățămîntuiui în România*, vol. I, p. 260.

15. Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II, p. 365-366; Vezi și. Petru Rizuș, *Vechea tipografie din Rădăuți*, în „M.M.S.“, an XXXV, 1959, nr. 5-6, p. 298-302; Pr. prof. drd. Constantin C. Cojocaru, *Legăturile Episcopului Varlaam ai Rădăuților (1735—1745) cu românii ortodocși transilvăneni*, în rev. „Mitropolia Moldovei și Bucovinei“, an LXVI, 1990, nr. 4, p. 57-75; I. Zugrav, „*Cînd am fost la Rădăuți de'nvățam carte ...*“, în M.M.S.“, an. XLIII, 1967, nr. 3-4, p. 306-308.

16. Vezi nota 4.

17. Pr. prof. Mircea Păcurariu, *Listele..*, p. 338.

18. Idem, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. II. p. 353.

19. Pr. prof. I. Zugrav, *Un vechi manuscris cu „Istorii persăști“ din biblioteca Mănăstirii Sf. Ioan cel Nou de la Suceava*, în „M.M.S.“, an XLIII, 1967, nr. 11-12, p. 703.

turii, etc.[20]. Toate aceste formulări și revendicări oare ne arată un om fără cultură? Considerăm că dimpotrivă, ne arată un patriot luminat.

La 12 februarie 1782 Dosoftei, episcop exempt al Bucovinei, cu reședința la Cernăuți, rostea o formulă de jurămînt față de stăpînire, în limba latină (cunoscută lui din Școala de la Putna) și semna: „Dositheus, exemptus episcopus Bucovinlensis“[21]. Apoi, la provocarea generalului Enzenberg, Dosoftei a rostit o frumoasă cuvîntare, încărcată de figuri de stil, din care redăm următorul fragment:

„Și cu adevărat că fiștecărei fapte bune nu-i trebuiește nici un fel de laudă străină, căci ea singură de sine își iaste slavă și laudă. Așa și cuvintele mele ce voi să zic spre slava și lauda pentru lucrurile cele proslăvite și faptele cele bune și minunate ale prea înălțatului și mult milostivului împăratului nostru Iosif al II-lea întru adevăr vor fi ca o picătură de apă în marea cea cu ape multe. Însă după cum ne-am obișnuit cînd iaste ziua lumină într un amiazăzi aprindem lumini, nu ca doară înmulțind lumina zilei, ci întru arătarea cinstei și a blagosloveniei pe Dumnezeu, pentru vreo bucurie și veselie, ce-i de prăznuire. Așa și acum, întru această zi plină de veselie, plină de bucurie, îndrăznim a da a noastră smerită mulțumire prea învățatului și mult milostivului împăratului nostru, care între mulți împărați ai pămîntului este cel mai vrednic a fi lăudat...“[22]. Am așezat aici acest fragment nu pentru a-i face vreo exegeză ci pentru frumusețea lui oratorică, pentru stilul său panegiric-laudativ, ce poate constitui un model peste secole și pentru mulți vorbitori din zilele noastre.

Numai un cap ca al generalului Splény putea să-l considere pe acest ierarh ca pe un om fără „literatură“. Este adevărat că generalul Enzenberg, urmașul lui Splény în conducerea Bucovinei, nevoit a cedа evidențelor, arăta Curții de la Viena, într-un raport din 30 octombrie 1779, că Episcopul Dosoftei Herescu era „un chiriarh smerit, cu frică de Dumnezeu și iubitor de dreptate, care ducea o viață retrasă, edificatoare și solidă. Vrednicia sa era cunoscută și domnitorului Moldovei, la Iași, care dorea să-l ridice în scaunul mitropolitan, dar episcopul ar fi refuzat de două ori cea mai înaltă demnitate ecleziastică a Moldovei“[23].

Iată cuvinte frumoase și adevărate spuse despre episcop, conturîndu-i personalitatea sa morală. Vedem din această creionare și pe ierarhul patriot care în vremuri de restriște nu vrea să-și părăsească turma. Dar din cuvintele frumoase și adevărate spuse de generalul austriac nimic nu răzbate despre cultura evidentă a episcopului Nu putea stăpînirea austriacă venită, zice-se, în calitate de civilizatoare și culturalizatoare, să recunoască realitatea culturii moldovenești.

Noi însă credem că, adunînd și aranjînd cioburile istoriei, am realizat, pe cît posibil portretul intelectual, moral și patriotic al Episcopului de Rădăuți Dosoftei Herescu.

---

20. Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, p. 29-30.
21. *Ibidem*, p. 33.
22. *Ibidtm*, p. 33-34.
23. *Ibidem* p. 25.

EGUMENII

Am arătat mai sus că toți egumenii Bucovinei, dar nu numai ei, fuseseră elevii Școlii de la Putna, unde își însușiseră cunoștințe temeinice nu numai de Teologie, ci chiar și umaniste. Așa se face că, nemulțumiți de politica secularizării averilor mănăstirești și de desființare a mănăstirilor, politică înfăptuită de Curtea de la Viena, egumenii bucovineni au cerut prin memorii împăratului și guvernului să fie lăsați să plece peste graniță (cordon), în Moldova. Guvernul, conștient de posibilitățile intelectuale ale egumenilor și de faptul că ei pot constitui oricînd un nucleu de revoltă, nu numai că le-a îngăduit, dar chiar i-a și silit uneori să plece din Bucovina [24]. Unul dintre aceste memorii a fost prezentat administrației la 2 mai 1784 în limba latină de către egumenul Antioh (Antohi) de Sucevița [25]. Că la Școala de la Putna cît și la cea episcopală de la Rădăuți s-a învățat tot timpul și limba greacă veche (elina) reiese dintr-o însemnare pe o carte bilingvă, greco-română, „Divanul" lui Dimitrie Cantemir, care a servit drept manual la acea școală [26].

Cunoașterea limbii grecești îl ajută și pe „tinerelul" ucenic al Școlii de la Putna și viitorul Episcop Isaia Baloșescul să învețe limba germană după un „Didaskalos tis ghermanikis glossis" (Aici cu sensul de: Manual de limbă germană) al lui Mihail Papa Gheorghiu, tipărită la Viena în 1772 [27].

Un alt egumen, a cărui cultură, corectitudine și moralitate administrația austriacă a fost nevoită să le recunoască, a fost Venedict al Moldoviței. Și el ucenicise la Școala de la Putna, după cum am arătat mai sus. Recunoscîndu-i calitățile. Mitropolitul Moldovei Gavriile Calimah îi încredințase — lucru mai rar întîlnit — și conducerea protopopiatului Cîmpulung. Această dispoziție a fost dată printr-un act special emis de Mitropolia Moldovei [28].

Administrația austriacă, în frunte cu generalul Enzenberg, au încredințat Arhimandritului Venedict numeroase misiuni de hotărnicire sau de rezolvare a diferitelor probieme din viața mănăstirilor vecine. Așa cum fusese găsit și la inspecții, Venedict s-a achitat întotdeauna cu mare corectitudine de sarcinile încredințate [29], pînă în anul 1785 cînd, împreună cu egumenul Antohi de la Sucevița și cu alți egumeni, a părăsit Bucovina și a trecut în Moldova [30].

Arhimandritul Meletie Ghica, egumen la Mănăstirea Ilișești, părăsind Bucovina nu s-a oprit în Moldova, ci a ajuns pînă la Sfîntul Munte

---

24. N. Iorga, *op. cit.*, vol. II. p. 172; Protos. Nestor Vornicescu, *studiu*

24. N. Iorga, *op. cit.*, vol. II, p. 172; Protos. Nestor Vornicescu, *studiu* *cit.*, p. 528.

25. Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, p. 39.

26. I. Zugrav, *„Cînd am fost la Rădăuți..."*, p. 307.

27. *Ibidem*, p. 308.

28 Protos Nestor Vornicescu, *studiu cit.*, p. 524 și bibliografia din nota 58.

29. *Ibidem*, p. 526; N. Iorga, *op. cit.*, vol. II, p. 170.

30. Protos. Nestor Vornicescu, *studiu cit.*, p. 528.

Athos și la Smirna. Pentru a-i contura cît de cît personalitatea culturală și patriotică, citățm din Testamentul său, datat 1 decembrie 1787:

„Știu toți că fugirea mea de acolo a fost pentru că n-am găsit (de) cuviință să se strice obiceiurile Patriei și rînduiala Bisericii Răsăritene. Și am păcat cînd un mare împărat (Iosif II) îmi făgăduia cinste și tron și nu puțină plată. Dar m-am mulțumit să trăiesc în sărăcie decît să primesc vătămarea prea dulcii mele Patrii și pentru că prevedeam nebăgarea în seamă a stării duhovnicești“ [31].

Am așezat aici acest fragment de Testament nu pentru a-i comenta conținutul, ci pentru a observa demnitatea, ținuta înaltă și cursivitatea stilului, toate postulînd un autor cu înaltă pregătire culturală.

Pomenim între monahii bucovineni eruditi și pe Episcopul Amfilohie al Hotinului (1767—c. 1771, mort c. 1800) [32], pe care marele istoric Nicolae Iorga îl consideră a fi tot un putnean [33]. Acest erudit bărbat este autorul unor manuale (geografie, aritmetică, ș. a.) atît de necesare procesului de învățămînt. Cultura începută în țară și-a desăvîrșit-o la Kiev, în Polonia și în Italia [34].

Și cîte alte nume de călugări mărunți dar oameni culți nu s-ar mai putea adauga? Un Misail Toacă, învățător de limbă moldovenească [35], un Miron, profesor de limbă greacă [36] și mulți alții, pe care istoria i-a acoperit bine și neputincioasa noastră trudă încă nu i-a descoperit. Dar am pomenit numele cîtorva egumeni care au făcut cinste, prin cultura și demnitatea lor, colțului de țară care i-a născut și i-a format.

MORALITATEA CLERULUI

Am arătat la începutul acestui studiu că noua stăpînire austriacă acuza Biserica din Bucovina că este plină de păcate [37]. În cele arătate mai sus am adus și elemente atingătoare la ținuta morală a monahismului bucovinean.

Episcopul Dosoftei a arătat generalului Enzenberg că clericii din Bucovina trăiesc îndeobște moral. Ca să întărească această convingere a stăpînirii străine, episcopul s-a declarat gata să ia protocol de purtările preoților și să înfrîneze pe călugări [38]. Dar am văzut mai sus că

---

31. *Ibidem, Testamentul Arhimandritului Meletie Ghica, fost egumen la Mănăstirea Ilișești,* în: S. Reli, *Bucovinei celebri,* Extras din „Candela“, an XL, 1929, nr. 10-12, p. 9-10.

32. Pr. prof. Mircea Păcurariu, *Listele...*, p. 342.

33. N. Iorga, *op. cit.*, vol. II, p. 168.

34. Lăcrămioara Ciuntu, art *Amfilohie Hotinul,* în *Istoria învățămîntului din România*, vol. I, p. 374-376 și bogata bibliografie indicată.

35. I. Zugrav, *„Cînd am fost la Rădăuți...“*, p. 307-308.

36. *Ibidem;* Idem, *Un vechi manuscris...*, p. 703.

37. Vezi nota 3.

38. N. Iorga, *op. cit.*, vol. II, p. 169.

stăpînirea austriacă era speriată de cultura, de patriotismul și de statornicia în rînduielile ortodoxe tradiționale ale călugărilor. Acești călugări nu numai odată și-au ridicat glasul în apărarea drepturilor Bisericii din Bucovina și de aceea se simțea nevoia să fie înfrînați.

Pînă la urmă generalul Enzenberg a fost nevoit să recunoască într-un memoriu trimis Vienei cum că clericii supuși episcopului de Rădăuți erau știutori de carte. Ei se deosebeau de cei supuși mitropolitului (de la Iași) prin îmbrăcăminte mai îngrijită, fiind ținuți bine în frîu de Dosoftei [39].

Cît despre grija episcopului ca clerul și poporul să trăiască în moralitate și în demnitate, se vede și din asprele sale pastorale pe care le trimitea de sărbătorile mari și în care combătea superstițiile și viciile. Pastoralele sale erau atît de severe, încît însuși împăratul interveni pentru a le mai indulci [40].

Dar reversul problemei s-a arătat cînd mitropolitul Carlovițului, de care Dosoftei a depins de la o vreme, voi să-i trimită la Suceava, cu învoirea stăpînirii austriece, oameni de-ai săi, care să-l supravegheze și să-l spioneze. Iată ce scria Episcopul Dosofteih în 19 aprilie 1786 Curții de la Viena:

„Dintre cei veniți aici de la Carlovăț, pînă acum doi au fugit, și anume: un ierodiacon pe care Episcopul Ghedeon Nichitici l-a adus cu sine, a fugit la Mitropolia Moldovei, unde a găsit o primire foarte ospitalieră; al doilea e arhidiaconul Földväry, fuga căruia a produs mare disprețuire și scandal ..., astfel că nu mai trebuie să vină un arhimandrit sîrb încoace“ [41].

Arhidiaconul Ioan Földväry (Feldioreanul) fugise cu o femeie, ceea ce produsese, după spusa episcopului, „disprețuire și scandal“ [42]. Deci iată că imoralitatea și păcatul se găseau la oameni pe care stăpînirea voia să-i aducă în Bucovina drept supraveghetori.

CONCLUZII

În momentul ocupării Bucovinei de către austrieci părăsea Mănăstirea Dragomirna Paisie Velicicovski cu toți ucenicii săi. Ei s-au așezat mai întîi la Mănăstirea Secu, apoi au trecut la Mănăstirea Neamț, unde Paisie a dus la desăvîrșire activitatea sa de reorganizare a monahismului.

În anii următori ceilalți egumeni bucovineni, ucenici ai Școlii de la Putna și ai vestitului ieromonah Antonie, au trecut și ei în Moldova,

39. Ion Nistor, *Istoria Bucovinei*, p. 26.
40. *Ibidem*, p. 44-45.
41. *Ibidem*, p. 35-36.
42. *Ibidem*.

așezîndu-se pe la diferite mănăstiri [43], și continuînd opera culturală începută de dascălul lor [44]. Ei au trezit la o nouă viață mănăstirile puțin locuite și fără vreun rost cultural din Moldova rămasă sub ascultarea Domnului [45].

Se vorbește atît de mult și pe drept despre rolul Sfîntului Paisie Velicicovski și a paisianismului în reorganizarea monahismului răsăritean. Dar se vorbește prea puțin și cu timiditate despre rolul altor „sfinți și sfințiți" nevoitori români în opera de reorganizare culturală și spirituală a monahismului românesc, cu aceleași principii ca și opera lui Paisie. Numai că mișcarea culturală pornită de Ieromonahul Antonie de la Putna și dusă la cele mai înalte culmi de înflorire de Vartolomeu Măzăreanu era o mișcare autohtonă și mai veche decît cea a lui Paisie Velicicovski. S-a zis că mișcarea culturală putneană a fost influențată de spiritualitatea rusă prin faptul că Vartolomeu a fost membru de onoare al Academiei kievene și că Școala de la Putna a fost reorganizata ca Academie după modelul celei din Kiev Dar Vartolomeu Măzăreanu a fost ales în această demnitate pentru că merita și Academia kieveană se putea mîndri cu acest membru de onoare. Cît despre reorganizarea Școlii de la Putna ca Academie, ea s-a realizat destul de tîrziu (1774), ca să mai putem vorbi despre o influență kieveană majoră asupra mișcării culturale bucovinene. Dar chiar dacă o oarecare influență spirituală rusă venea în Bucovina prin Vartolomeu, cel care vizitase Kievul și Sankt-Petersburg-ul țarinei Ecaterina a II-a, și experiența duhovnicească putneană trecea în Rusia prin ctitorul ei Antonie, care a ajuns mitropolit la Cernigov și Bielgorod.

Și dacă mișcarea paisiană se poate lăuda cu atîția vestiți ucenici (Stareții Gheorghe de la Cernica, Mitropolitul Grigorie al IV-lea Dascălul, poate chiar Mitropolitul Veniamin Costachi și mulți alții), nici mișcarea culturală și spirituală putneană nu rămîne mai prejos în ceea ce privește ucenicii, așa cum am și arătat (Mitropoliții: Iacov Putneanul, Gavriil Calimah, Leon Gheucă. Episcopii: Dosoftei Herescu, Amfilohie al Hotinului, Isaia Balașescu, Arhimandritul Vartolomeu Măzăreanu și toți ceilalți vestiți egumeni pomeniți mai sus).

---

43. Arhimandritul Veneduct Teodorovici s-a așezat la Mănăstirea Rîșca în 1785, poate împreună cu Antonie de la Moldovița; Vezi; Protos. Nestor Vornicescu, *studiu cit.*, p. 528, cu bibliografie. Tot în acest an trec în Moldova și egumenii: Antohi de la Sucevița, Artemon de la Solca, Inochentie de la Voroneț, Teofilact de la Horecea și alții. Vezi; *Ibidem.* Arhimandritul Vartolomeu Măzăreanu se afla la Mănăstirea Neamț în 1789, iar la Mănăstirea Precista din Roman găsim stareți, pe rînd, trei putneni: Gherasim, Vartolomeu și alt Gherasim. Vezi; Epifanie Cozărescu, *studiu cit.*, p. 199. Macarie de la Voroneț s-a așezat la Mănăstirea Slatina. Pentru toate vezi și; N Iorga, *op. cit.*, vol. II, p. 175-176.

44. Protos. Nestor Vornicescu, *studiu cit.*, p. 513, nota 3.

45. N. Iorga, *op. cit*, vol. II, p. 175.

Prin rînduiala lui Dumnezeu curentul putnean și cel paisian s-au interferat mai întîi pe teritoriul Moldovei de Nord (între anii 1763—1775, cît timp Paisie Velicicovski s-a aflat la Dragomirna), iar după răpirea Bucovinei, pe teritoriul Moldovei, în opera de reorganizare a monahismului românesc de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor.

Nu putem încheia fără un cuvînt deosebit despre Episcopul Dosoftei Herescu, putneanul care a înțeles datoria sa să rămînă și să slujească, sub vitregii și sub furtuni, pe păstoriții încredințați lui. În cele aproape patru decenii de păstorire, „prin dîrzenia cu care s-a împotrivit multor măsuri de înnoire și înstrăinare pe care voia să le introducă noua stăpînire, Episcopul Dosoftei apare ca unul din ierarhii de vrednică pomenire din trecutul Moldovei“ [46]. A rămas un ortodox neatins de toate influențele Apusului, deși păstorea sub stăpînire catolică străină. Viața și activitatea sa rămîn prilej de meditație pentru noi cei de azi care, deși stăpîni in țară și nesiliți de nimeni, alergăm și ne ploconim străinilor și obiceiurilor lor. Oare n-am învățat nimic din „Doina“ lui Eminescu, rostită și ea la Putna în 1871? Iar dacă vrem să avem un monahism superior, strădania spre cultură a putnenilor secolului al XVIII-lea să ne fie exemplu și povață.

Pr. Constantin C. COJOCARU

46. Pr. prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol II. p 477.

Pr. C. POPESCU

PSALTIREA ÎN VERSURI

(continuare din nr. 8-10/1993)

TRJNJTAS

PSALMUL 44

Psalm didactic. Al fiilor lui Core, Cîntec de iubire

1 Inima de vorbe bune freamătă și este plină,
Că un imn pentru-mpăratul va să scoată la lumină.

2 Fie-mi limba dar ca pana unui scriitor dibaci,
Ca-mpăratului să-i spună, cu dulceață, vorbe dragi:

3 „Mult mai mult ești mai frumos ca oricare dintre oameni
Și nici unui dintre dînșii, Tu nu suferi să te-asameni!
Pe-ale Tale buze harul s-a turnat cu bogăție,
Că Te-a binecuvîntat Dumnezeu pentru vecie!

4 Preaputernice, pe coapsa-Ți a Ta sabie Ți-o-ncinge:
Frumusețea Ta-i și slava-Ți, care nimeni nu Ți-o-nvinge!

5 Te înalță și sporește și-ntru slava Ta domnește
Peste adevăr, blîndeță, peste marea Ta dreptate,
Și-a Ta dreaptă străluci-va, făcînd fapte minunate.

6 Ale Tale iuți săgeți ascuțite sînt și bune:
Neamuri multe vei învinge și pe toate le-i supune;
Și-a-mpăratului vrăjmași, ce tot vor să se răzbune,
Vei străpunge a lor inimi și pe toți îi vei răpune!

7 Dumnezeule, e veșnic tronul Tău pe care stai
Și ca sceptru-mpărătesc Tu dreptatea-n mînă ai!

8 Tu dreptatea ai iubit-o și urît-ai răutatea,
Dumnezeule, de-aceea, ca să ai Tu plinătatea,
Dumnezeul Tău Te-a uns, mult mai mult și mult mai bine,
Cu uleiul bucuriei decît toți cei unși ca tine!

9 Și-ale Tale haine toate sînt din plin înmiresmate,
Căci aloea, smirna, mirul din belșug Ți-au fost turnate!

10 În palatele-Ți de fildeș, unde Tu împărățești,
Cînturi vesele răsună, ca Tu să Te-nveselești!

11 Fiicele de regi vestiți, din familii mari regale,
Stau, spre-aleasă-Ți desfătare, între prietenele Tale;
Iar mireasa-mpărătească, îmbrăcată numa-n fir,
Stă de-a dreapta-mpodobită tot cu aur de Ofir.

12 Pleacă-a ta ureche, fiică, și-acum vezi că ești aleasă:
Uită pe poporul tău și-a părintelui tău casă!

13 Că poftit-a Împăratul frumusețea ta divină;
El e Domnul tău de-acuma: înaintea Lui te-nchină!

14 Fiica Tirului cu daruri va cinsti a ta onoare,
Iar mai marii din popor vor rîvni a ta favoare!

15 Fiica de-mpărat își are în palat al său tezaur,
Iar veșmîntul de pe dînsa e țesut cu fir de aur!

16 În veșmînt bogat brodat la-mpăratul se va duce
Și în urma ei fecioare-nsoțitoare-o vor conduce.

17 Vor intra-n palat cu toate, în alai de veselie
Și vor merge la-mpăratul în cîntări de bucurie.
18 Toți copiii tăi lua-vor locul bunilor părinți
Și-i vei pune să domnească pe pămînt ca niște prinți!
19 Neam de neam vor preamări pretutindeni al tău nume
Și popoarele de-a pururi te vor lăuda în lume"!.

PSALMUL 45

Al fiilor lui Core

1 Dumnezeu ne e scăparea și puterea și-ajutorul,
Căci la vreme de primejdii El ne e sprijinitorul!
2 De aceea nu ne-om teme, chiar de s-ar clăti pămîntul
Și-nclinîndu-se chiar munții și-ar afla în mări mormîntul!
3 Și chiar apele cu toate de-ar mugi și-ar spumega
Și cu valuri furioase munții toți i-ar clătina!
4 Pe-a lui Dumnezeu cetate curs de apă-o-nveselește,
Unde-i sfînt locașu-n care Cel Prea-nalt sălășluiește!
5 Dumnezeu în ea se află și de-aceea-i neclintită,
Căci din zorii dimineții ea-i de Dumnezeu păzită.
6 Neamurile se frămîntă, statele cu toate tremură
Glasul Lui cînd El cuvîntă, iar pămîntul se cutremură.
7 *Domnul oștilor puternic, El ne dă tot ajutorul!*
Dumnezeul lui Iacov, El ne e sprijinitorul!
8 Hai, veniți și să vedeți, fapta Domnului Preasfînt,
Pustiirile pe care le-a făcut El pe pămînt!
9 Că războaiele-a curmat pîn-la margini de pămînt
Și dușmanii noștri iată ei de-acuma nu mai sînt!
El de tot sfărmat-a arcul, iară lancea a fost ruptă
Și le-a ars de tot în foc toate carele de luptă;
10 Și-a grăit: „Să vă opriți și aflați acum că Eu"
Sînt al vostru Dumnezeu, Preaputernic și Preasfînt,
Care sînt slăvit de neamuri și de-ntregul Meu pămînt!
11 *Domnul oștilor puternic, El ne dă tot ajutorul!*
Dumnezeul lui Iacov, El ne e sprijinitorul!

PSALMUL 46

Al fiilor lui Core

1 Bateți toți, plesniți din palme, ale lumii-ntregi popoare!
Și cuprinși de bucurie, faceți Domnului strigare!
2 Că înfricoșat e Domnul, Preaînaltul și Preasfîntul
Și e mare și puternic Împărat pe tot pămîntul.
3 El sub noi a pus popoare, neamuri multe ne-a supus
Și pe toate biruite sub picioare ni le-a pus.
4 Că aleasă moștenire Domnul, El ne-a hărăzit:
Toată slava lui Iacov, cel pe care l-a iubit.

5 În strigări de biruință Dumnezeu se suie-n slavă
Și-n al trîmbițelor sunet merge El fără zăbavă.
6 Cîntați toți lui Dumnezeu! Îl slăviți și Îi cîntați,
Că-i al nostru Împărat! Cîntați toți și-L lăudați!
7 Că e Domnul Dumnezeu Împărat a tot pămîntul:
O cîntare înțeleaptă să vă fie la toți cîntul!
8 Peste neamuri și popoare Dumnezeu împărățește
Și pe tronul Său cel sfînt Dumnezeu de-a pururi este!
9 Cei mai mari peste popoare s-au strîns toți din orice neam,
Cu poporul care-l are Dumnezeul lui Avraam.
Căci sînt ai lui Dumnezeu toți puternicii din lume,
Iară El e Preaînaltul și-i stăpîn pe orice nume!

PSALMUL 47

Al fiilor lui Core

1 Mare este Dumnezeu și slăvit e pe pămînt,
În a Domnului cetate, ce-i pe muntele cel sfînt!
2 Bucurie și podoabă și-nălțime minunată,
Peste tot și-ntreg pămîntul muntele Sion s-arată!
3 Căci în partea cea de nord, unde aspru crivăț bate,
Marele-mpărat Își are neînvinsa Lui cetate,
4 Și în toate-a ei palate Dumnezeu e cunoscut
Că o apără pe dînsa fără arme, fără scut!...
5 Că-mpărații ce voit-au pe cetate s-o supună,
Iată-i că s-au sfătuit și venit-au împreună;
6 Dar văzînd cum stă cetatea, că nu pot ca s-o distrugă,
I-a cuprins o frică mare și-au luat-o toți la fugă.
7 Căci au fost cuprinși de spaimă, că prăpădul îi va paște
Și dureri i-a apucat, ca femeia care naște.
8 Și-au pierit cu toți de-ndată, ca luați de vîntul mare,
Care-a Tarsului corăbii, el le sfărîmă pe mare.
9 Ceea ce am auzit însumi eu văzut-am tot,
În cetatea unde șade Domnul nostru Savaot!
În cetatea neînvinsă unde Domnul nostru este:
Dumnezeu pe-a Sa cetate, El pe veci o întărește!
10 În Locașu-Ți, în mijlocu-i ne-amintim întotdeauna,
Dumnezeule, de mila-Ți, ce-ai făcut cu noi întruna!
11 Căci ca Numele Tău Sfînt, Dumnezeule a toate,
Pîn-la margini de pămînt a Ta laudă străbate:
Că e plină a Ta dreaptă pururi numai de dreptate!
12 Să se bucure Sionul și-a lui Iuda fiice toate,
De-ale Tale judecăți, Sfinte Doamne Împărate!
13 Să străbateți toți Sionul, zidurile-nconjurați-i
Și-ntăririle ce are îndeaproape cercetați-i;
Și-a lui turnuri numeroase să le numărați pe toate
Și priviți și admirați-i și mulțimea de palate!

14 Ca să povestiți, să spuneți la tot neamul care vine,
Că acesta-i Dumnezeul ce mereu cu noi El ține;
Dumnezeu ce-n veci de veci de noi grijă o să poarte,
Că El fi-va pentru noi călăuză pîn-la moarte!

PSALMUL 48

Un psalm al fiilor lui Core

1 Ascultați acum popoare, ce va fi să spun anume
Și luați cu toți aminte, cei care trăiți în lume!
2 Cei de rînd și cei fruntași, care stați mereu'nainte
Și bogații și săracii, să luați cu toți aminte!
Gura mea prin al ei rost va grăi cu-nțelepciune
Și al inimii bun cuget cu pricepere va spune!
4 Căci la pilde-a mea ureche o voi apleca mereu
Și al inimii bun cuget cu pricepere va spune!
4 Căci la pilde-a mea ureche o voi apleca mereu
Și în sunet de psaltire arăta-voi gîndul meu!
5 Pentru ce să am eu teamă cînd necazul mă-mpresoară?
Cînd vrăjmașii cu gînd rău, ei cu toții mă-nconjoară?
6 Că-n puterea lor aceștia ei mereu se bizuiesc
Și cu multa lor avere ei întruna se fălesc.
7 Însă nimeni de la moarte n-are cum avea scăpare,
Nici să dea lui Dumnezeu prețul de răscumpărare!
8 Că nu poți ca să răscumperi sufletul cu nici-o plată,
Că-i prea scumpă și de-aceea nu se face niciodată.
9 Că nu-i nimenea să poată, pururi viu ca să rămînă,
Ca mormîntul să nu-și vadă, să n-ajungă iar țărînă!
10 Fiecare însă vede că-nțelepții la fel mor
Cum mor cei neînțelepți și cum toți nebunii mor,
Lăsînd altora la urmă toată bogăția lor!
11 Dar ei cred că locuința le e veșnică pe lume
Și-a lor case dăinui-vor neam de neam și n-or apune,
12 Ba și țarinile lor le numesc cu al lor nume!
13 *Omu-n cinste fiind pus, n-a-nțeles a sa onoare*
Si-i acum asemeni unor animale pieritoare!
14 Astfel este a lor cale! Calea celor fără minte
Și așa e soarta celor, ce urmează-a lor cuvinte!
15 Toți ca niște oi în iad vor fi duși c-așa li-i soartea
Iar păstor care să-i pască, vor avea de-a pururi moartea!
16 Și a doua zi cei drepți peste ei vor pune pasul,
Că s-a dus a lor putere și în iad își au popasul!
17 Al meu suflet însă Domnul de iad va să-l izbăvească
Și avînd de mine grijă, El o să mă ocrotească!
18 Nu te teme deci cînd omul grabnic se îmbogățește
Și comoara casei sale tot mai mult se înmulțește;
19 Căci cînd moare, el nimica nu va mai lua cu el,
Ci ei lasă tot belșugul și se duce singurel!

20 Și măcar că-și duce viața în plăcere și-n cîntări
Și se laudă că-n viață are numai desfătări,
21 Tot se duce pîn-la urmă dup-ai săi părinți în tină,
Care-n veac nu vor putea să mai vadă iar lumină!
22 *Omu-n cinste fiind pus, n-a-nțeles a sa onoare*
Și-i acum asemeni unor animale pieritoare!

PSALMUL 49

Un psalm al lui Asaf

1 Domnul Dumnezeu grăi-va; El grăi-va și va spune,
Cînd pămîntul tot chema-va,
De la soarele răsare, pîn-la soarele apune.
2 Din Sion în care este frumusețea-I minunată,
Dumnezeu va arăta slava Lui cea luminată.
De-acolo veni-va Domnul, nu tăcînd de astă dată!
3 Înaintea Lui va merge fulger, foc mistuitor
Și în juru-I o furtună, ca un vînt pustiitor!
4 El de sus chema-va cerul, iar de jos pămîntul tot,
Ca să judece poporul Domnul nostru Savaot!
5 „Adunați-Mi credincioșii — va grăi cu graiu-I sfînt —
Ce-au făcut prin jertfă sfîntă, ei cu Mine legămînt!“
6 Și-atunci cerut-a Lui dreptate o va tot vesti mereu,
Că acum judecătorul este Însuși Dumnezeu!
7 „Tu, poporul Meu, ascultă (le va zice) că-ți grăiesc!
Israele, ia aminte: contra ta mărturisesc!
Eu sînt Domnul Dumnezeu și-s al vostru Dumnezeu!
Nu de jertfele ce-aduceți te voi dojeni-n cuvinte,
C-ale tale de tot arderi Îmi sînt pururi înainte!
9 Dar nu vreau din a ta casă taurii să ți-i primesc,
Nici din staulele tale țapii tăi să ți-i poftesc!
10 Căci a Mea e orice fiară ce stă-n codrii cei cărunți,
Ca și orice dobitoace ce-s cu miile prin munți.
11 Și sub ceruri tot ce zboară, toate cunoscute-Mi sînt,
Tot ce mișună prin iarbă, tot ce mișcă pe pămînt!
12 Dac-ar fi să-Mi fie foame, ce, ți-aș spune ție oare?
Nu! C-a Mea e-ntreaga lume și cu tot ce-ntr-însa are!
13 Ce, mănînc Eu oare carnea taurilor ce-Mi jertfești?
Sau beau sînge de la țapii, ce, jertfind, Mi-i dăruiești?
14 Ci lui Dumnezeu tu adă-I jertfa laudei curate
Și-ale tale juruințe Celui Preaînalt jurate!
15 Și Mă cheamă la necaz și Eu te voi izbăvi,
Iară Tu, ca mulțumire, mereu Mă vei preaslăvi!“
16 Iară celui care-i rău îi va zice Dumnezeu:
„Pentru ce vorbești de a Mea învățătură
Și-a Mea Lege ce ți-am dat-o, o tot porți mereu prin gură?
17 Că doar tu urăști mereu preacuratele-Mi porunci
Și cuvintele ce-ți spun, de la tine le arunci!

18 Că de te-ntîlnești cu hoțul, te unești cu el îndată
Și urmînd pe preacurvar, duci o viață desfrînată!
19 Buzele ți le deschizi numai ca să clevetești
Și cu limba vicleșuguri știi mereu să împletești!
20 Stai la sfat și împotriva fratelui mereu vorbești
Și pe fiul mamei tale tu întruna-l clevetești!
21 Toate-acestea le-ai făcut, iară Eu am tot tăcut
Și de-aceea că-s ca tine, tu pe Mine M-ai crezut!
Însă nu-i așa și Eu aspru te voi judeca
Și-ale tale mari păcate le voi pune-n fața ta!
22 Cei care-ați uitat pe Domnul, să luați aminte dar,
Că Eu dacă vă distrug, vă sînt toate în zadar,
Neavînd atunci pe nimeni să vă dea scăparea-n dar!
23 Cela ce-mi aduce pururi și el laudă-Mi jertfește,
E acel ce-adevărat el pe Mine mă cinstește;
24 Și acel ce calea vieții, el o va veghea mereu,
Va vedea el mîntuirea, va vedea pe Dumnezeu!"

PSALMUL 50

Psalm al lui David, făcut cînd a venit la el proorocul Natan, după păcătuirea cu Betșeba

1 Miluiește-mă Tu, Doamne, după mila Ta cea mare
Și a mea fărădelege șterge-o cu a Ta-ndurare!
2 De a mea fărădelege Tu mă iartă și mă spală
Și de tot mă curățește de grozava mea greșeală!
3 Că-mi cunosc fărădelegea și o am mereu în minte
Și păcatul meu cel greu îmi stă pururi înainte!
4 Că eu Ție Ți-am greșit și văzut-a ochiul Tău,
Că-naintea Feții Tale am făcut ce este rău!
5 Și de-aceea hotărîrea-Ți este dreaptă și curată
Și nu are nici-o vină a Ta sfîntă judecată!
6 Iată că-n fărădelege fost-am, Doamne, conceput,
Și-n mulțimea de păcate a mea maică m-a născut!
7 Dar Tu ții la adevărul, ce-i în inima curată;
Ale-nțelepciunii taine toate, Doamne, mi le-arată!
8 Mă stropește cu isop și curat din nou voi fi
Și mă spală și mai mult decît neaua m-oi albi!
9 Dă-mi cuvînt de bucurie, dă-mi cuvînt de veselie
Și smerite-a mele oase vor sălta de bucurie!
10 Îți întoarce a Ta față, că păcatele mi-s grele
Și de-a mele fărdelegi curățește-mă de ele!
11 Inimă curată-n Mine, Dumnezeule zidește
Și cu duhul de-a pururi drept Tu lăuntric mă-nnoiește!
12 Nu mă lepăda nicicînd de la sfîntă Fața Ta
Și nici Duhul Tău cel sfînt de la mine nu-L lua!
13 Bucuria mîntuirii iarăși Tu mi-o dăruiește
Și cu duh de-a pururi drept Tu lăuntric mă-nnoiește!

14 Învăța-voi pe cei răi ale Taie căi curate
Și toți cei necredincioși, toți la Tine s-or abate!

15 Spală-mi pata cea de sînge, Doamne Dumnezeul meu,
Că de-mi dai Tu mîntuire și îmi ștergi păcatul greu,
Limba mea a Ta-ndurare o va lăuda mereu!

16 Îmi deschide-a mele buze, Doamne, și voi cuvînta
Și-a mea gură-ntotdeauna va vesti lauda Ta!

17 Că eu jertfă Ți-aș fi dat, dar Tu jertfe nu voiești:
Jertfa arderii de tot de la nimeni nu dorești!

18 Că lui Dumnezeu Îi place duhul care se smerește:
Inima umilă-nfrîntă Dumnezeu n-o urgisește!

19 Fă Sionului Tău bine! Doamne, Tu-i binevoiește!
Și fă-n Ierusalim ai lui ziduri de-i zidește!

20 Și-a dreptății jertfă-atunci Îți va fi plăcută iar,
Ca și arderea de tot și prinoasele ca dar;
Și viței Îți vor aduce și-Ți vor pune pe altar!

PSALMUL 51

Un psalm al lui David cînd Doeg idumeul a spus lui Saul, că David s-a dus în casa lui Ahimelec. Psalm didactic

1 Pentru ce tot mîndrești tu cel tare-n răutate?
Domnul, mila-I de la mine niciodată n-o abate!

2 Tu cu limba-ți răutatea știi întruna s-o urzești,
Că-i ca briciul de-ascuțită, tu vicleanule ce ești!

3 Că mai mult ca bunătatea răul tu-l iubești întruna
Și mai mult ca adevărul tu iubești mereu minciuna!

4 O, tu limbă-nșelătoare, limbă crudă și vicleană,
Tot cuvinte pierzătoare, tu iubești să ai ca hrană!

5 De aceea te va pierde Dumnezeu cînd nici nu știi:
Apuca-te-va și scoate, ca tu-n cort să nu mai fii
Și-ți va smulge rădăcina din pămîntul celor vii!

6 Vor vedea atuncea drepții și vor fi cuprinși de frică
Și rîzînd cu toți de dînsul, între dînșii or să zică:

7 „Iată omul ce nădejdea nu-și punea în Dumnezeu,
Ci-n mulțimea bogăției el nădăjduia mereu
Și pe marea-i răutate el se bizuia la greu!“

8 Iar eu sînt măslinul verde în a Domnului meu Casă
Și mă-ncred în mila Lui, căci în veci El nu mă lasă!

9 Pentru tot ce a făcut pururi Îl voi lăuda
Și-ntru sfînt Numele Lui eu de-a pururi voi spera
Că e bun și este sfînt pentru cei ce sfinți ei sînt!

PSALMUL 52

Un psalm didactic al lui David

1 „Nu-i, nu este Dumnezeu!“ zis-a cel nebun în sine
2 Și nu este printre oameni nimenea să facă bine!
Că toți oamenii-s stricați și vorbesc deșertăciuni
Și cît stau pe fața lumii, toți fac numai urîciuni!
3 Dumnezeu din cer privește și El caută mereu
Pe-nțeleptul dintre oameni care-L vrea pe Dumnezeu.
4 Dar ei toți s-au abătut, om de treabă nu e unul
Și nu face nimeni bine, nu mai face azi nici unul!
5 „Oare cînd vor înțelege și vor vrea să ție-n seamă,
Toți acei nelegiuiți, ce pe Domnul ei nu-L cheamă
Și poporul mi-l mănîncă, ca pe pîine, fără teamă?!“.
6 Dar cuprinși vor fi de frică, tocmai unde nu e frică,
Dumnezeu cînd risipi-va oasele ca pe-o nimică,
Ale dușmanilor care împotrivă-Ți se ridică!
7 Că-i va face de rușine Dumnezeu El singurel,
Lepădîndu-i de la Sine și-aruncîndu-i de la El!
8 Cine din Sion veni-va, ajutînd pe Israel?
Dumnezeu cînd va întoarce pe toți cei ce-s în robie,
Bucurie fi-va Iacov — Israel o veselie!

PSALMUL 53

O cîntare a lui David. Făcută cînd au venit zifiții să spună lui Saul: „Iată David stă ascuns la noi!“. Psalm diductic

1 Cu-al Tău Nume Tu mă scapă, Dumnezeule a toate,
Și cu marea Ta putere vino și îmi fă dreptate!
2 Și-mi ascultă, Doamne, ruga, ce Ți-o pun acum'ninte
Și-ale gurii mele vorbe, Tu la ele ia aminte!
3 Că străinii s-au sculat și mă urmăresc mereu
Și dușmani puternici cată, ca să ia sufletul meu,
Că-naintea lor nu-L au, nici gîndesc la Dumnezeu!
4 Însă iată Dumnezeu vine și mă mîntuiește
Și-al meu suflet, iată Domnul, vine și mi-l sprijinește!
5 Dă vrăjmașilor mei, Doamne, răul ce mi-l vor ei mie
Și după cuvîntul Tău pierde-i, ca să nu mai fie!
6 Că din inima mea toată jertfe pe altar voi pune
Și de-a pururi că e bun, preamări-voi al Tău Nume!
7 Că din tot necazul meu Tu m-ai scos, m-ai izbăvit
Și-al meu ochi pe toți vrăjmașii fără teamă i-a privit!

PSALMUL 54

Un psalm al lui David. Psalm didactic

1 Dumnezeule, ascultă rugăciunea mea fierbinte
Și nu trece cu vederea rugătoarele-mi cuvinte!

2 Ia aminte și m-ascultă, că-s mîhnit și-s tulburat,
De atîtea griji prea multe cîte m-au împresurat!
3 Că m-a tulburat vrăjmașul, cu-a lui zarvă fără capăt
Și m-apasă păcătosul, liniștea să n-o mai capăt.
4 Că făcut-am nedreptăți ei mereu mă-nvinuiesc
Și purtați de-a lor mînie, pe nedrept mă urmăresc.
5 Inima mi-i tulburată și ea tremură în mine
Și cumplită groaza morții tot în preajma mea se ține.
6 Că de frică și cutremur, ce-au venit și m-au cuprins,
Spaime multe, fără număr, toate-n mreaja lor m-au prins.
7 De aceea zis-am: „Cine îmi va da aripi, spre tihnă,
Ca un porumbel să zbor undeva să am odihnă?
8 C-aș fugi și-aș sta departe și m-aș așeza-n pustie
9 Și m-aș duce cît mai iute și-aș scăpa de vijelie!“
10 Risipește-i, Doamne-ndată, limbile-ncurcate fie,
Cà-n cetate nu-s decît dezbinări și silnicie!
11 Toate-acestea ziua-noaptea zidurile-i ocolesc,
Iar într-însa nedreptatea și-asuprirea locuiesc!
12 Fărdelegi cu toate stau în mijlocul ei întruna,
Iar din piețe nu lipsesc vicleșugul și minciuna!...
13 De m-ar ocărî vrăjmașul, eu ocara i-aș răbda;
Și acel ce mă urăște, dacă m-ar amenința,
Făr-să am cumva sfială, de el dosului m-aș da!...
14 Însă tu, cel socotit, ce erai cu mine una,
Cel mai bun al meu prieten, ce ne sfătuiam întruna;
15 Ce-mi erai mereu alături și-mpărțeam ospățul meu
Și-mpreună-n Sfînta-I Casă ne rugăm lui Dumnezeu!...
16 Dar să vină peste dînșii, moartea crudă să-i doboare
Și-n adînc de iad, de vii ei cu toții să coboare,
Căci în casa lor și-n ei vicleșugul locu-și are.
17 Iar eu iată voi striga către Domnul Dumnezeu,
Și din cerul slavei Sale auzi-va glasul meu!
18 Seara ca și dimineața și-n amiezi de zi mereu,
M-oi ruga și voi striga, să audă glasul meu,
Și din cerul slavei sale auzi-va Dumnezeu!
19 Și scăpa-va al meu suflet de toți cei ce se răscoală,
Că-s așa de mulți aceștia, care contra mea se scoală!
20 Auzi-va Dumnezeu, Cela ce din veci El este,
Și-i va umili pe dînșii, Cela ce pe toți smerește;
Că la dînșii niciodată nu-i nădejde de schimbare,
Că de Dumnezeu nici unul niciodată teamă n-are!
21 Că ei mîna și-o ridică contra prietenilor lor
Și-nțelegerea făcută, ei și-o calcă-așa ușor!
22 Gura lor e mult mai dulce decît mierea de albine,
Iară inimile lor sînt de răutate pline;
Vorbele decît uleiul le sînt mai alunecoase,
Dar te taie-adînc ca săbii, care sînt din teacă scoase!

23 Lasă Domnului în seamă, să-ngrijească de-a ta soartă
Și El te va sprijini, căci de drept El grijă poartă,
Și în veac nu va lăsa să se clatine-a lui soartă!

24 Dumnezeule, aruncă-i în prăpastia pieirii,
Că sfîrșitul vieții lor este-n groapa nimicirii!
Oamenii de sînge dornici ce tot viclenii învață,
N-or trăi nici jumătate din spurcata lor viață!
Iară eu în Domnul meu voi nădăjdui mereu!

PSALMUL 55

Un psalm al lui David, făcut cînd a fost prins de Filisteni la Ghet

1 Dumnezeule, ai milă, omul, el mă hărțuiește!
Ziua toată-mi dă război și mereu mă asuprește!

2 Că vrăjmașii mei cu toții ziua-ntreagă-mi poartă pică
Și purtînd război cu mine, împotrivă-mi se ridică!

3 Dar în ziua cînd mi-i teamă, cînd mi-i frică de primejdii,
Numa-n Tine-atuncea Doamne, eu am reazimul nădejdii!

4 Căci cu Domnul Dumnezeu mă voi lăuda mereu
Și cu tot cuvîntul Său! Și în Domnul Dumnezeu,
De-mi voi pune a mea nădejde, n-oi mai ști ce-nseamnă frica!
Căci ce-mi poate face omul? N-o să-mi facă el nimica!

5 Toată ziua-a mele vorbe ei mi le răstălmăcesc
Și ei răul cum să-mi facă, ziua-ntreagă se gîndesc!

6 Și mereu mă spionează și s-adună împreună
Și toți pașii mi-i pîndesc, ca viața să-mi răpună!

7 Dar să scape ei de plata nedreptății lor se poate?
Ci-n mînia Ta zdrobește, Doamne, toate-acestea gloate!

8 Ale mele pribegii sînt de Tine numărate!
Și-ale mele lacrimi, Doamne, sînt în vasu-Ți adunate!
Ori în cartea Ta nu sînt? Nu sînt scrise-aceste toate?!...

9 Biruiți îmi sînt vrăjmașii, cînd Te chem cu glasul meu:
Și-atunci știu, că-n ziua-aceea e cu mine Dumnezeu!

10 Eu cu Domnul Dumnezeu mă voi lăuda mereu
Și cu tot cuvîntul Său! Da, cu Domnul Dumnezeu
Și cu-a Sa făgăduință! Căci eu dacă-n Dumnezeu

11 Îmi voi pune-a mea nădejde, n-oi mai ști ce-nseamnă frica!
Căci ce-mi poate face omul? N-o să-mi facă el nimica!

12 Dumnezeule, plini-voi juruințele-mi jurate:
Jertfa cea de mulțumire, jertfa laudei curate!

13 Că scăpat-ai al meu suflet, ca în moarte să nu șadă,
Ochii mi-ai scăpat de lacrimi și piciorul să nu-mi cadă,

14 Ca să pot umbla plăcut și cuprins de bucurii
Înaintea Feții Tale, în lumina celor vii!

PSALMUL 56

O cîntare de laudă a lui David, cînd a fugit în peșteră, urmărit de către Saul

1 Dumnezeule, ai milă și-a Ta milă-mi dăruiește,
Că în Tine al meu suflet pururea nădăjduiește!

2 Că umbrit de-a Tale aripi, eu mereu păzit voi fi
Pîn-va trece nedreptatea și tot răul va pieri!

3 Și striga-voi către Domnul, voi striga cu glas înalt,
Către Cel ce-mi face bine, către Domnul Preaînalt!

4 Că din ceruri va trimite ca eu să mă mîntuiesc
Și-i va face de ocară, pe cei ce mă prigonesc.

5 Mila și bunăvoința-I va trimite Dumnezeu
Și El dintre lei m-a scoate, izbăvind sufletul meu!

6 Că eu zac între aceia care varsă foc și ură,
Între oameni ce ca dinți, lănci, săgeți ei au în gură,
Și-a lor limbă otrăvită e ca spada ascuțită...

7 *Dumnezeule, Te-nalță peste ceruri mai presus*
Și pe tot și-ntreg pămîntul fie-Ți slava de nespus!

8 Ca picioarele să-mi prindă, curse-n cale ei mi-au pus
Și-ntr-atît m-au asuprit, că mi-i sufletul răpus!

9 Groapă să mă poată prinde, au săpat'naintea mea,
Dar Tu, Doamne, ai făcut, ca să cadă ei în ea!

10 Gata-i inima mea, Doamne, gata-i inima să-Ți cînt
Și să laud a Ta slavă, Dumnezeule Preasfînt!

11 Slava mea deșteaptă-te, că eu iată voi cînta
Și deșteaptă-te psaltire și tu scumpă harfa mea,
Că făcînd cu voi cîntare zorile voi deștepta!

12 Te-oi slăvi printre popoare, Doamne Dumnezeul meu!
Printre neamuri Te-oi cînta și Te-oi lăuda mereu!

13 C-a Ta milă fără margini pîn-la ceruri a pătruns
Și a Ta bunăvoință pîn-la nouri a ajuns!

14 *Dumnezeule, Te-nalță peste ceruri mai presus*
Și pe tot și-ntreg pămîntul fie-Ți slava de nespus!

PSALMUL 57

Un imn al lui David

1 Oare drept voi judecați, voi ce faceți judecată?
Fii ai oamenilor, oare judecați voi fără pată?

2 Că-ntru inimile voastre nedreptatea se urzește
Și de-a voastre mîini în țară strîmbătatea se-mpletește!

3 Căci din clipa cînd se nasc, sînt stricați necredincioșii,
Și din sînul maicii lor rătăcesc toți mincinoșii.

4 Că veninul li-i de șarpe, un venin fără pereche
De aspidă care-i surdă, ce-și astupă-a sa ureche,

5 Să n-audă deloc glasul celui care o descîntă,
Glasul vraciului dibaci ce-i vorbește și-o încîntă...

6 Le zdrobește, Doamne, dinții, să rămînă fără ei
Și sfărîmă-le de tot falca puilor de lei!

7 Să se scurgă ei ca apa, cînd dă-n hăuri să se ducă
Și la fel ca ea să piară, cînd bat vînturi și-o usucă!

8 Cînd vor fi să-ntindă arcul, să se rupă la-ncordare
Și să piară ei ca melcul, ce se stinge pe cărare;
Și ca orice stîrpitură să nu vadă mîndrul soare!

9 Să dispară precum spinii, ce — uscați sau verzi — se taie
Și-aruncați în foc ei ard mistuiți de vîlvătaie!

10 Atunci dreptul văzînd asta, bucuria-i va fi mare
Și-n netrebnicul lor singe va scălda a lui picioare!

11 Și toți oamenii atuncea își vor spune-astfel cuvîntul:
„Da, răsplată are dreptul, că i-o face Domnul Sfîntul!
Căci exist-un Dumnezeu, care judecă pămîntul!“.

PSALMUL 58

Psalm al lui David, făcut cînd a trimis Saul pe slugile sale să-i împresoare casa și să-l omoare

1 Dumnezeule, mă scoate de la toți vrăjmașii mei
Și de toți ce-mi sînt potrivnici, Tu mă apără de ei!

2 De acei ce fac tot rele, izbăvește-mă, mă scapă
Și de cei setoși de sînge, ce cu sînge ei s-adapă!

3 Căci ei iată toți pîndesc al meu suflet să mi-l ieie
Și cei tari s-au ridicat, ca-mpotriva mea să steie!

4 Făr-să am vreo vină, Doamne, făr-ca eu să le greșesc,
Ei se strîng și se-narmează și-mpotriva mea pornesc!

5 Dumnezeule puternic, Domnul meu și Dumnezeu,
Ce ești Domn lui Israel, vino-n ajutorul meu!

6 Scoală, Doamne, și-i privește, gloatele le cercetează
Și pe nimeni să nu cruți, care răutăți lucrează!

7 Iată vin în toată seara, ei făptașii răutății
Și urlînd cum urlă cîinii, dau mereu ocol cetății.

8 Ei din gură varsă hule și cu buzele lor ude,
Ce-s ca săbii ascuțite, zic întruna: „Cine-aude?“

9 Dar Tu, Doamne, rîzi de dînșii, cînd ei cred că pot de toate
Și pe toți disprețuindu-i, Tu urăști aceste gloate!

10 Or fi tari ei însă eu, întru Tine-mi pun speranța,
Că Tu, Dumnezeul meu, îmi dai toată siguranța!

11 Dumnezeu întîmpina-va cu a Sa milă ai mei pași
Și-mi va da ca să privesc fără teamă pe vrăjmași!

12 Dar nu-i pierde chiar de tot, ca poporul meu să-i vadă
Și spre-a nu Te da uitării, el să-i aibă ca dovadă:
Ci îi fă să pribegească și să cadă ei mereu,
Doborîndu-i cu puterea-Ți, Doamne-apărătorul meu!

13 Gura lor nelegiuirea o vorbesc și-o spun întruna!
Să-i vîneze dar mîndria, care-o au întotdeauna,
Căci cu gura lor grăiesc doar blestemul și minciuna!

14 Risipește-i cu mînia-Ți! Pierde-i ca să nu mai fie!
Pîn-la margini de pămînt, de aceasta să se știe,
Că e Domn peste Iacov Dumnezeu pentru vecie!

15 Las-să vină-n orice seară, ei făptașii răutății
Și să urle ca și cîinii, dînd mereu ocol cetății!

16 Umble ei să cate pradă gurii lor de-asupritori
Și-nvîrtească-se flămînzi toată noaptea pînă-n zori!

17 Iară eu voi lăuda toată-a Ta putere mare
Și în zori de dimineață voi slăvi a Ta-ndurare!

18 Că Tu-mi ești apărătorul și scăparea mea Tu-mi ești
Și la vreme de necaz, de necaz mă izbăvești!

19 O, Tăria mea, pe Tine Te voi lăuda mereu,
Că ești Domnul Dumnezeu ce mă sprijinești la greu;
Și esti Domnul Dumnezeu ce mă miluiești mereu!

PSALMUL 59

Psalm al lui David, făcut cînd purta război cu Sirienii din Mesopotamia și cu Sirienii din Toba și cînd s-a întors și a bătut la Valea Sării douăzeci de mii de Edomiți

1 Lepădatu-ne-ai Tu, Doamne și ne-ai risipit cu-amar,
Cà Te-ai mîniat pe noi; dar privește-ne Tu iar!

2 Ai cutremurat pămîntul și l-ai zguduit din greu;
Vindecă-i cutremurarea că se clatină mereu!

3 Tu poporului Tău dat-ai ca să guste asuprirea
Și cu vin ne-ai adăpat, vin ce-aduce amorțirea!

4 Celor ce se tem de Tine, ca să-și scape-a lor viață,
Le-ai dat semn ca ei să fugă din a arcurilor față!

5 Pentru prea iubiții Tăi ca ei să se izbăvească,
Dumnezeule, ne-auzi! Dreapta-Ți să ne mîntuiască!

6 Zis-a Domnul Dumnezeu în Locașul Său cel sfînt:
„Birui-voi tot Sichemul și-am să-mpart al lui pămînt,
Iară valea lui Sucot măsura-voi peste tot.

7 Al Meu este Galaadul și Manase este-al Meu;
Efraim Îmi este coiful, Iuda e-mpărat mereu.

8 Vasu-Mi de spălat Moabul, el Îmi stă sub ascultare;
Spre Edom, spre Idumeea voi întinde-a Mea-nălțare;

9 Și în țara lor Mi-or face Filistenii toți urare!“.

10 La cetatea întărită cine mă va duce oare?
Pînă-n țara lui Edom cine-mi poate da-ndrumare?

11 Nu Tu oare, Domnul nostru, Care-acum ne-ai lepădat
Și nu vrei să ne cunoști?
Și Tu oare Domnul nostru, ce mereu ne-ai ajutat,
N-ai să vrei să mergi cu noi, să conduci a noastre oști?

12 Dă-ne, Doamne, ajutorul, căci avem necaz amarnic
Și-ajutorul de la oameni e deșert și e zadarnic!

13 Noi cu Dumnezeul nostru vom avea izbîndă mare,
Că pe toți vrăjmașii noștri, El pe toți o să-i doboare!

PSALMUL 60

Un psalm al lui David

1 Dumnezeule, ascultă a mea cerere fierbinte
Și la ruga ce Ți-o fac, Tu la mine ia aminte!

2 De la margini de pămînt strig durerea mea adîncă:
Urcă-mă, că eu nu pot, urcă-mă pe-nalta stîncă!

3 Că Tu-mi ești un adăpost, unde pot avea scăpare
Și pentru vrăjmașii mei Tu-mi ești turnul meu cel tare!

4 Fă ca-n sfîntul Tău Locaș eu mereu să locuiesc
Și umbrit de-a Tale aripi pururi să m-adăpostesc!

5 Că Tu, Doamne-ai auzit juruințele-mi de bine
Și mi-ai dat și moștenirea celor ce se tem de Tine!

6 Împăratului dă-i zile, ca-nzilit mereu să fie
Și viața lui și anii să durez-o veșnicie!

7 Dumnezeule-nainte-Ți fă-l în veci ca să domnească
Și-a Ta mare bunătate și-adevăru-Ți să-l păzească!

8 Atunci eu voi lăuda și-al Tău Nume voi slăvi
Și-ale mele juruințe, zi de zi, le-oi împlini!

PALMUL 61

Psalm al lui David, pentru Iedutun

1 Numa-n Domnul Dumnezeu sufletul mi se încrede,
Că la El mi-i mîntuirea și El pururea mă vede!

2 *El îmi este stîncă tare și scăparea mea El este*
Și cînd El mă sprijinește, nimeni nu mă mai clintește!

3 Pînă cînd veți tăbărî pe un om să-l puneți jos,

4 Ca pe zidul povîrnit, ca pe-un gard putregăios?

5 Sfat făcut-au să-l doboare și grăit-au împreună,
Ca din slavă-i să-l coboare și-alergat-au la minciună:
Că vorbesc numai de bine cînd grăiesc cu a lor gură,
Iară inima l-ii plină de blestem și de ură!

6 Suflete al meu, tu pacea să ți-o cați în Dumnezeu,
Căci în El și numa-n El eu nădăjduiesc mereu!
El îmi este stîncă tare și scăparea mea El este
Și cînd El mă sprijinește nimeni nu mă mai clintește!

7 Dumnezeu mi-i mîntuirea și-a mea slavă-i Dumnezeu!
Dumnezeu mi-i ajutorul și în El mă-ncred mereu!

8 Tu poporul meu, nădejdea puneți-o în Dumnezeu
Și vărsați a voastre inimi înaintea Lui mereu
Și grăiți: „Scăparea noastră o avem în Dumnezeu!“

9 Fiii omului nimica-s, că minciună-i fiecare
Și-s, pe toți de-i cumpănești, mai ușori ca o suflare.

10 Nu sperați în nedreptate, la răpiri nu vă gîndiți
Și de-ar curge bogăția, inima nu v-o lipiți!

11 Căci odată Dumnezeu a grăit și iată eu
Două lucruri auzit-am și le-a prins auzul meu:
Că puterea este toată numai de la Dumnezeu
Și a Ta de-a pururi este, Doamne, marea-Ți bunătate,
Că Tu dai la fiecare după faptele lucrate!

PSALMUL 62

Psalm al lui David, făcut cînd era în pustia lui Iuda

1 Dumnezeule și Doamne, Tu ești Dumnezeul meu
Și în zori de dimineață eu la Tine-alerg mereu!

2 Că de la Tine al meu suflet însetează să s-adape,
Iară trupul meu tînjește, că nu sînt de Tine-aproape,
Ci-n pămînt pustiu și aspru, în pămîntul fără ape.

3 Că doresc să-Ți văd puterea și de slava-Ți să-mă-ncînt,
Cum văzutu-Te-am pe Tine în Locașul Tău cel sfînt!

4 C-a Ta milă e mai bună decît viața ce mi-o dai:
Lăuda-Te-vor de-a pururi buzele-mi și al meu grai!

5 Și viața mea întreagă Te voi binecuvînta
Și în Numele Tău sfînt mîinile voi înălța!

6 Că se satură-al meu suflet ca de seu și de untură
Și Te-oi lăuda de-a pururi, bucuros cu a mea gură;

7 Și cînd stau în așternutu-mi și mi-aduc de Tine-aminte
Și în tot cuprinsul nopții, cînd veghez cu Tine-n minte!

8 Că Tu ești a mea scăpare și ești ajutorul meu
Și umbrit de-a Tale aripi mă voi bucura mereu!

9 C-al meu suflet s-a lipit și cu Tine face una
Și puternica Ta dreaptă mă susține-ntotdeauna!

10 Iar acei ce vor viața-mi de batjocură ei sînt:
Pogorî-se-vor cu toții în adîncuri de pămînt!

11 Și de-a sabiei tăișuri secerați vor fi să cadă
Și vor fi pentru șacali bună și aleasă pradă!

12 Iar în Domnul vesel fi-va împăratu-ntotdeauna
Și oricine cu el jură, bucura-se-va întruna,
Că va-nchide gura celor ce grăiesc mereu minciuna!

PSALMUL 63

Un psalm al lui David

1 Dumnezeule, auzi glasul meu cînd eu Te chem:
De vrăjmaș păzește-mi viața, de vrăjmașul ce mă tem!

2 De mulțimea celor răi, Tu mă apără, păzește
Și de ceata răzvrătită ce tot rele unelteste!

3 Căci ca săbii ascuțite limbile le sînt tăioase
Și precum săgeți aruncă a lor vorbe veninoase.

4 Și lovind din ascunzis după gîndul lor spurcat,
Fără veste, fără teamă, trag în cel nevinovat!

5 Îndemnîndu-se la rele, plănuiesc să-mi puie nadă,
Și-ntre ei grăiesc întruna: „Cine oare-o să ne vadă!“

6 Născocesc fărădelegi, fac întruna iscodiri,

7 Și-n adînc de inimi cată și-mi aduc învinuiri!

8 Însă Domnul Dumnezeu va lovi cu-a Lui săgeată;
Fără veste-i va răni și-or cădea cu toți de-ndată!

9 Căci cu limba lor ei singuri se vor vătăma de moarte
Și acei ce-i vor vedea, toți vor sta de ei departe!

10 Și toți oamenii s-or teme și vor cuvînta mereu,
C-a făcut aceste lucruri singur Domnul Dumnezeu!

11 Bucura-se-vor cei drepți și în Domnul vor spera!
Cei cu inima cea dreaptă toți cu El s-or lăuda!

PSALMUL 64

Un psalm al lui David; O odă

1 În Sion Ți se cuvine, Doamne, ca să Te slăvim
Și prinoase să-Ți aducem numa-n Ierusalim!

2 Către Tine alerga-va și tot trupul va să vină,
Că Tu ruga o asculți de la cei ce Ți se-nchină!

3 Ne doboară, ne apasă ale noastre mari păcate,
Dar Tu ne vei curăți, căci de Tine-or fi iertate!

4 Fericit e-acela care, în a Tale curți preasfinte
Tu-l alegi și îl primești ca să-Ți steie înainte!

5 Bunătatea Casei Tale ne va bucura din plin
Și sfințenia ce este în Locașul Tău divin!

6 Tu ce judeci tot pămîntul și pe toți înfricoșezi
Și toți munții prin puterea-Ți cu tărie îi așezi;

7 Tu ce mugetele mării și-a ei valuri liniștești,
Și pe toată răzvrătirea neamurilor potolești,

8 Dumnezeule, ne-auzi, Bunule Mîntuitor,
Cela ce pe tot pămîntul ești nădejdea tuturor
Și pe mări pînă departe, pentru orice călător!

9 Pîn-la marginile lumii, toți acei ce-o locuiesc,
De-ale Tale mari minuni, toți se tem și se uimesc;
Că Tu-n zori le-arăți lumina, ca ei toți să se trezească
Și apusu-ndepărtat, ca ei toți să Te slăvească!

10 Tu pămîntul cercetezi și-a lui sete-o potolești
Și belșug de bogăție Tu din plin îi dăruiești!

11 C-ale Tale hăuri, Doamne, sînt de apă toate pline:
Tu cu ele uzi pămîntul, să rodească cît mai bine,
Pregătind la vietăți hrana ce li se cuvine!

12 Că Tu pregătești ogorul și-a lui brazde netezești,
Cînd asupră-i trimiți ploaia și cu stropi îl umezești;
Iar pe bobul pus sub brazdă, așa fel că nici nu-l vezi,
Ca s-aducă multă roadă, Tu îl binecuvîntezi!

13 Căci așa-ncununi Tu anul tot cu bunătăți sublime:
Pe cîmpii reverși belșugul și pe urma Ta grăsime;

14 Dealurile se încing cu aleasă bucurie,
Oile-nfloresc pășunea, precum florile o ie,
Iară holdele de grîu toate văile-nveșmîntă:
Și așa împodobite toate-s vesele și cîntă!

PSALMUL 65

Un psalm al Învierii

1 Strigați toți lui Dumnezeu, toți cîți sînteți pe pămînt!
Și cîntați cu toții slavă pentru Numele Său sfînt!
Și mărire să-I aduceți și toți laude-n cuvînt!

2 Și lui Dumnezeu să-I ziceți: „Cît de-nfricoșate sînt
Ale Tale lucruri Doamne, cîte faci Tu pe pămînt:
Pentru-a Ta putere multă toți vrăjmașii Te ascultă!

3 Tot pămîntul să se-nchine și cîntîndu-Te să salte
Și să-Ți cînte al Tău Nume, Sfinte Doamne Preaînalte!“.

4 Veniți toți și să vedeți a lui Dumnezeu lucrare:
Judecata-I pentru oameni cît e de-nfricoșătoare!

5 Că El marea a prefăcut-o în pămînt uscat și tare
Și prin rîu ne-a mers piciorul precum mergem pe-o cărare,
Veselindu-ne acolo de a Domnului lucrare.

6 Că de-a pururi El domnește prin puterea Sa cea mare
Și cu ochii Săi privește peste neamuri și popoare:
Ca-nainte-I răzvrătiții să nu steie în picioare!

7 Binecuvîntați, popoare, Dumnezeul nostru bun e!
Faceți ca în tot văzduhul laudele-I să răsune!

8 Că-n viață ne-a păstrat Dumnezeu Izbăvitorul
Și nicicînd n-a-ngăduit să ne șovăie piciorul!

9 Că cercatu-ne-ai Tu, Doamne! Ne-ai cercat și lămurit,
Cum se lămurește-argintul, cînd prin foc e curățit!

10 Că ne-ai prins pe noi în laț și poveri din greu am dus

11 Și pe capul nostru oameni să ne-ncalece ai pus;
Și prin foc și apă iarăși, ca să trecem, ne-ai adaos
Dar din toate ne-ai scăpat și ne-ai scos întru repaos.

12 Și de-aceea-n a Ta Casă unde pururi mi-i dorința,
De tot arderi voi aduce și-mplini-voi juruința,

13 Ce cu buzele rostit-am, cînd mi-era necazul mare
Și cu gura am grăit-o, cînd eram la strîmtorare.

14 Arderi grase-Ți voi aduce, arderea de tot ca dar
Și grăsimi de grași berbeci mistuindu-se pe jar
Și viței și țapi jertfi-voi și-Ți voi pune pe altar!

15 Veniți toți și ascultați cei cu frica-n Dumnezeu:
Ce-a făcut El pentru mine, vă voi spune-acuma eu!

16 Către Domnul cu-a mea gură am strigat și L-am rugat
Și cu limba mea îndată eu pe El l-am lăudat.

17 Dară-n inima mea poate ar fi fost vreo nedreptate,
Ale mele rugi de Domnul n-ar mai fi fost ascultate.

18 Însă iată rugăciunea Dumnezeu mi-a ascultat-o
Și-a mea cerere fierbinte El în seamă mi-a luat-o!

19 Și de-aceea Dumnezeu fie binecuvîntat,
Că El ruga-mi către Dînsul de la El n-a lepădat
Și nici mila-I de la mine nicidecum n-a-ndepărtat!

PSALMUL 66

Un cîntec al lui David

1 Dumnezeule, ai milă și ne binecuvîntează!
Miluiește-ne și Fața-Ți peste noi Ți-o luminează,

2 Să cunoaștem pe pămînt a Ta cale care-o ai,
Și-ntre neamurile toate mîntuirea ce ne-o dai!

3 *Dumnezeule a toate, neamurile Te slăvească*
Și popoarele cu toate ele să Te preamărească
Și cu mare bucurie pururi să se veselească!

4 Că Tu judeci cu dreptate neamurile cîte sînt
Și pe toate le conduci cu-a Ta mână pe pămînt!

5 *Dumnezeule a toate, neamurile Te slăvească*
Și popoarele cu toate ele să Te preamărească
Că și-a dat pămîntul roade, ce l-ai pus ca s-o rodească!

6 Tu ne binecuvinteaza, Dumnezeule Preasfînt!
Domnul binecuvînteze toate-a noastre cîte sînt
Și să aibă de El teamă orice margini de pămînt!

PSALMUL 67

Un psalm al lui David

1 Să se scoale Dumnezeu și să piară toți vrăjmașii
Și din Fața Lui să fugă toți dușmanii și pizmașii!

2 Să dispară ei ca fumul și să piară precum ceara,
Ce la foc cînd este pusă, o topește pe ea para!
Așa piară păcătoșii care rele fac mereu
De la Fața-nfricoșată care-o are Dumnezeu!

3 Iar cei drepți preabucuroși aibă pururi veselie
Și-naintea slavei Sale salte toți de bucurie!

4 Cîntați toți lui Dumnezeu, toți cîți viețuiți în lume!
Preamăriți pe Cel din ceruri! Domnul este al Său Nume!

5 Bucurați-vă-nainte-I toți cîți sînteți pe pămînt,
Dumnezeului ce este în Locașul Său cel sfînt!

6 Că El apără orfanii și le este ca un tată
Și pe văduve le-ajută cu-a Sa dreaptă judecată.

7 Domnul celor părăsiți un cămin le dăruiește
Și pe cei robiți îi scapă și din nou îi fericește,
Iar pe cei răzvrătitori, ce nu știu de ascultare,
El pe toți îi părăsește în pustia arzătoare!

8 Dumnezeule, cînd mers-ai Tu poporului în frunte
Și ieșit-ai în pustie, călăuză lui spre munte,

9 S-a cutremurat pămîntul, cerurile s-au topit,
Că lumina Feții Tale, ea pe toate le-a-ngrozit;
Și Sinaiul s-a clătit, că văzutu-Te-a și el,
Dumnezeule, pe Tine ce ești Domn lui Israel.

10 Dumnezeule, Tu ploaia-Ți din belșug ai revărsat-o
Și slăbita-Ți moștenire de îndat-ai întremat-o;

11 Și poporul Tău într-însa, Doamne-și duce al său veac,
Că i-ai dat s-o locuiască, după cum Ți-a fost pe plac,
În pămîntul pregătit ca să-l dai celui sărac.

12 Cînd cuvîntu-și spune Domnul — hotărîrea-I minunată —,
Vestitoare de vești bune ceată sînt nenumărată.

13 Regii oștilor pierit-au și n-au fost să se mai vadă,
Iar acea ce stă acasă împărțește multă pradă.

14 Cînd în moștenirea voastră voi atunci v-ați așezat,
Ca un porumbel erați cu penajul argintat,
Porumbel ce strălucește ca și aurul curat.

15 Cînd pe regii cei din țară Cel Prea-nalt i-a-mprăștiat,
Cu-a Selmonului zăpadă țara s-a asemănat.

16 Muntele Vasanului, muntele lui Dumnezeu!
Munte-nalt cu piscuri multe ce spre cer privești mereu!

17 Munți înalți cu multe piscuri pentru ce n-aveți pe plac,
Muntele ales în care Dumnezeu va sta în veac?

18 Carele lui Dumnezeu mii de mii de-a pururi sînt
Și-n mijlocul lor e Domnul Dumnezeul nostru sfînt,
Care vine din Sinai în Locașul Său cel sfînt!

19 Te-ai suit pe înălțime, robi făcut-ai fără număr
Și luat-ai pentru oameni daruri multe pe-al Tău umăr,
Ca și cei ce-Ți sînt potrivnici, cei ce Te urăsc mereu,
Chiar și ei să locuiască lîngă Domnul Dumnezeu!

20 Fie binecuvîntat Dumnezeu întotdeauna!
Cînd poveri din greu ne-apasă, Dumnezeu ne scapă-ntruna!

21 Dumnezeul nostru este Dumnezeu mîntuitor!
Pe-ale morții porți El este Domn Atotstăpînitor!

22 Da, zdrobi-va Domnul capul celor care-L dușmănesc,
Ca și creștetul păros celor ce-n păcat trăiesc!

23 Căci grăit-a astfel Domnul: „Voi întoarce din Vasan,
Voi întoarce-ai tăi vrăjmași din al mării-adînc noian,

24 Ca piciorul tău să poată al lor sînge să-l atingă
Și-a lor sînge cîinii tăi, ei cu limba lor să-l lingă!“.

25 Dumnezeule, văzut-am tot alaiu-Ți pe pămînt,
Tot alaiul Tău cînd mers-ai la Locașul Tău cel sfînt!

26 Mai întîi mergeau coriștii, înapoi cei cu organe,
Iar fecioarele la mijloc, ce ziceau lovind timpane;

27 „Întru adunări pe Domnul, lăudați-L toți pe El!
Binecuvîntați pe Domnul, cei din neamul Israel!“

28 Și veneau: Veniamin, cel mai tînăr dintre frați,
Care-a fost din toți alesul primul între împărați;
Apoi principii lui Iuda, ce-mpărat mereu va fi
Și cei mari din Zabulon și cei mari din Neftali,

29 Ce ziceau: „Arată-Ți, Doamne, peste noi a Ta putere!
Întărește pentru noi, ce-ai făcut cu a Ta vrere!

30 Că la Ierusalim împărații se vor duce
Și la Templul Tău cel sfînt daruri scumpe-Ți vor aduce!

31 Îngrozește, Doamne, fiara ce-n stufiș e locul ei
Și pe turmele de tauri și pe cele de viței:
Pe mulțimea de popoare ce-n argint li-i fala lor
și pe-acele neamuri toate ce războaie-ntruna vor!“.

32 Soli veni-vor din Eghipet și-a ei mîini spre Dumnezeu
Etiopia va-ntinde și va zice ca mereu:

33 „Domnului cîntați cu toate, ale lumii-mpărății!
Laudă lui Dumnezeu dați-I toți cîți sînteți vii,

34 Celui ce de mii de veacuri de El cerurile-ascultă,
Că va da El glasul Lui, glasu-I cu putere multă!

35 Dați lui Dumnezeu mărire și-L slăviți mereu pe El,
Că e mare slava Lui peste-ntregul Israel
Și pe norii cei de sus preaputernic este El!

36 În Locașul Său cel sfînt Dumnezeu e-nfricoșat!
Pentru-al Său popor tărie și putere El i-a dat,
El ce-i Domn lui Israel: Fie binecuvîntat!“

PSALMUL 68

Un psalm al lui David

1 Dumnezeule, m-ajută și-a Ta milă să mă scape,
Că mi-i sufletul cuprins de năvalnic val de ape!

2 În nămol m-am afundat, în nămolul cel adînc
Și nu am de ce mă ține și mă duc întru adînc!

3 Am ajuns în fundul mării, în adîncu-i ca de smoală
Și-ale mării mari talazuri peste mine dau năvală!

4 Ostenit-am tot strigînd și-i uscat gîtlejul meu
Și slăbitu-mi-s-au ochii tot privind spre Dumnezeu!

5 Cei ce mă urăsc pe mine fără vină și temei,
Decît perii de pe cap,sîntmai mulți vrăjmașii mei.

6 Și-s mai tari ca mine cei ce nedrept mă prigonesc
Și ce eu nici n-am furat, ei mă pun ca să plătesc.

7 Dumnezeule, cunoști nebunia mea prea bine
Și ale mele greșeli toate nu-s ascunse pentru Tine!

8 Doamne-al oștilor cerești să nu fie pentru mine,
Rușinați aceia care ei nădejde au în Tine!

9 Nici să fie umiliți din pricina mea-n vreun fel
Toți acei ce cred în Tine, ce ești Domn lui Israel!

10 Că eu sufăr pentru Tine și ocara și necazul
Și batjocura, rușinea îmi acoperă obrazul!

11 Pentru frații mei ajuns-am un străin a fi crezut,
Pentru fiii maicii mele am ajuns necunoscut!

12 Căci a Casei Tale rîvnă, ea mă mistuie, mă roade,
Și-a vrăjmașilor Tăi hulă peste mine toată cade!

13 Plîng întruna și cu post sufletul mi-l umilesc,
Dar și pentru aceasta iată, ei mereu mă ponegresc!

14 Dacă nu mă-mbrac cu haina, ci pe mine pun un sac,
Ei pricină-și fac din asta și de rîs mereu mă fac!

15 Mă vorbesc mereu aceia care pe la porți s-adună
Și bețivii-n a lor glume nu-ncetează să mă pună!

16 Iară eu alerg la Tine și-Ți fac Ție rugăminte:
Doamne, cu a Ta-ndurare, Tu spre mine ia aminte!

17 Dumnezeule, m-auzi, Tu cu mila Ta cea mare
Și cu-a Ta bunăvoință dă-mi degrab-ajutorare!

18 Și mă scoate din mocirlă, ca să nu mă mai afund;
De vrăjmași mă mîntuiește și de ape fără fund!

19 Ca vîrtejului de ape să nu-i fiu o-nghițitură,
Nici adîncul peste mine nu-și închidă a sa gură!

20 Dumnezeule, m-auzi cu-a Ta milă minunată
Și cu marea-Ți îndurare Tu spre mine, Doamne, cată!

21 Nu-Ți întoarce a Ta față de la mine, robul Tău,
Ci degrab m-ascultă Doamne că e greu necazul meu!

22 Fii aproape de-al meu suflet și degrab mi-l mîntuiește!
De vrăjmașii care-i am, Tu de toți mă izbăvește!

23 Că de Tine-a mea ocară și-nfruntare-i cunoscută
Și-nainte-Ți, Doamne, sînt toți cei ce mă persecută!

24 Mă apasă greu ocara și ea mult m-a istovit;
Așteptat-am milă, însă nimeni nu m-a miluit;
Și-am căutat mîngîietori, dar niciunul n-am găsit!

25 Ca drept hrană mi-au dat fiere și-al meu suflet însetat,
Cînd le-am spus că-mi este sete, cu oțet m-au adăpat.

26 Într-o cursă care-i prinde a lor masă să se facă
Iară jertfa lor de pace într-un laț să se prefacă!

27 Ochii-ntunecați să-i aibă, ca ei orbi mereu să fie
Și spinarea gîrbovită ei de-a pururea s-o ție!

28 Varsă-a Ta mînie, Doamne, peste dînșii, să se piardă
Și-a urgiei Tale pară să-i cuprindă și să-i ardă!

29 Casa lor să fie goală și pustie să rămîie
Și în corturile lor nimenea să nu mai mîie!

30 Că pe cel bătut de Tine și rămas fără puteri,
Ei mai mult că i-au sporit ale ranelor dureri!

31 La a lor păcate multe mai adaugă păcate
Și deloc să nu mai aibă parte de a Ta dreptate!

32 Tu din cartea celor vii șterge-i să nu se mai știe
Și cu drepții niciodată scriși în carte să nu fie!

33 Iar pe mine cel sărac și îndurerat mereu
Să mă sprijine-ajutoru-Ți, Doamne Dumnezeul meu!

34 Că voi lăuda întruna Numele lui Dumnezeu
Și-n tot locul-L voi slăvi și-L voi preamări mereu!

35 Că acestea mai plăcute fi-vor Domnului ca dar,
Ca vițelul tînăr cărui coarnele abia-i răsar!

36 Vor vedea săracii-aceasta și-or fi plini de bucurii
Și acei ce-L vor pe Domnul, a lor inimi fi-vor vii!

37 Că aude Domnul ruga celor ce sînt necăjiți
Și nu trece cu vederea pe acei ce sînt robiți!

38 Să slăvească dar pe Domnul ceru-ntins cu mii de stele
Și pămîntul și cu marea și cu tot ce mișcă-n ele!

39 Că va mîntui Sionul Dumnezeu și numai El
Și cetățile lui Iuda le va rezidi la fel;
Și-or sta-n ele-alesții Lui și-L vor moșteni pe El!

40 Și le-or moșteni urmașii robilor lui Dumnezeu
Și vor locui în ele, cei care-L iubesc mereu!

PSALMUL 69

Un psalm al lui David. Spre aducere aminte

1 Dumnezeule, grăbește și mă scoate de la greu!
Vino, Doamne, vino-ndată, vino-n ajutorul meu!

2 Umiliți cu toții fie și cu toții să roșească,
Cei ce caută mereu al meu suflet să-l răpească!

3 Cei ce-s plini de bucurie, cînd ei văd al meu necaz,
Numa-nfrîngeri ei să aibă și rușine pe obraz!

4 Și acei ce împotrivă-mi: lasă! lasă! tot îndrugă,
În ocara tuturora, ei să fie puși pe fugă!

5 Iar acei ce-Ți caută, Doamne, Fața Ta s-o tot privească,
Să se bucure de-a pururi și toți să se veselească!

6 Și acei care iubesc mîntuirea Ta mereu,
Ei intruna să tot zică: Slavă dăm lui Dumnezeu!

7 Sînt sărac și necăjit, Domnul meu și Dumnezeu,
Și de-aceea vino grabnic, vino-n ajutorul meu!
Vino-ndată de mă scapă, Doamne, să nu zăbovești,
Că Tu scut de apărare și izbăvitor îmi ești!

PSALMUL 70

Un psalm al lui David

1 Doamne, Tu îmi ești nădejdea și scăparea mea-i la Tine:
Fă ca niciodată, Doamne, eu în veac să n-am rușine!

2 După-a Ta dreptate, Doamne, Tu mă apără, păzește!
Pleacă mie-a Ta ureche și degrab mă mîntuiește!

3 Ca eu să m-adăpostesc, fii a mea cetate tare,
Că Tu ești a mea tărie și mereu a mea scăpare!

4 Tu din mîna celui rău, Dumnezeule, mă scapă
Și de cel nelegiuit, ce cu strîmbătăți s-adapă!

5 Doamne Dumnezeul meu, Tu nădejdea mea de bine,
Din a mele tinerețe eu mi-am pus nădejdea-n Tine!

6 Din al maicii mele pîntec, Tu de-atunci m-ai sprijinit,
De la sînul maicii mele, Tu mereu m-ai ocrotit
Și de-aceea eu pe Tine Te slăvesc necontenit!

7 Pentru mulți a mea făptură a ajuns ca o mirare,
Dar Tu, Doamne, pentru mine ești nădejdea mea cea tare.

8 De-a Ta laudă curată fie-mi pururi gura plină,
Ca să laud a Ta slavă și mărirea Ta divină.

9 În a bătrîneții vreme — că-mi trec anii-așa de repezi
Și puterile mă lasă, nicidecum să nu mă lepezi!

10 Că vrăjmașii mei întruna împotriva mea grăiesc
Și pîndindu-mi al meu suflet, ei mereu se sfătuiesc;

11 „Dumnezeu l-a părăsit, că nu vrea să-l mai iubească!
Urmăriți-l deci și-l prindeți, că nu-i nimeni să-l păzească!“.

12 Nu Te-ndepărta de mine, Domnul meu și Dumnezeu!
Vino, Doamne, vino grabnic, vino-n ajutorul meu!

13 Cei ce vor să-mi ia viața, să roșească și să piară!
Cei ce răul ei mi-l vor, să se-mbrace cu ocară!

14 Iară eu de-a pururi, Doamne, voi avea nădejde-n Tine
Și mereu voi lăuda a Ta facere de bine.

15 Voi vesti a Ta dreptate, binefaceri fără număr
Cîte mi-ai făcut Tu mie, ce nu pot să le mai număr.

16 De puterea Ta grăi-voi, Doamne Dumnezeul meu
Și de-a Ta dreptate numai eu mi-oi aminti mereu.

17 Din a mele tinerețe, Doamne, m-ai povățuit
Și-ale Tale mari minuni eu mereu le-am tot vestit.

18 Nici în vremea bătrîneții, nici în zilele-mi bătrîne,
Cînd toți perii mi-s-albesc, nu mă părăsi, Stăpîne!

19 Ca să pot să spun tăria și puterea Ta divină,
Neamului ce este-acuma și la cel ce va să vină!

20 Dumnezeule, dreptatea Ți-se-nalță în tărie,
Că mari lucruri ai făcut! Cine este-asemeni Ție?

21 Multe mi-ai trimis necazuri și dureri pînă la os,
Dar mi-ai dat din nou viață și din groapă Tu m-ai scos!

22 Îmi înalță iar mărirea și mă mîngîie de toate
Și-acum iarăși din pămînt, din adîncul lui mă scoate!

23 Și Te-oi lăuda-n psaltire, preamărind dreptatea Ta!
Sfîntului lui Israel eu din harfă-I voi cînta!

24 Vor cînta a mele buze și s-or bucura mereu
Și că Tu l-ai mîntuit, bucuros, sufletul meu!

25 Ba și limba mea vesti-va zi de zi a Ta dreptate,
Că i-ai rușina pe-aceia ce-mi vor numai răutate!

PSALMUL 71

Un psalm al lui David pentru Solomon

1 Dumnezeule a toate, judecata Ta curată
Dă s-o aibă împăratul cînd va face judecată!
Și a Ta dreptate dă-o fiului de împărat,
Ca județul lui să fie pururi drept, pururi curat!

2 Ca să judece poporul cu dreptate, fără pată
Și pe-ai Tăi săraci, cînd fi-va să le facă judecată!

3 Încît munții pentru oameni pacea pururi s-o arate
Și colinele cu toate să vestească-a lui dreptate!

4 Ca să judece-n dreptate pe săracii din popor;
La toți fiii de sărmani să le fie de-ajutor,
Și de tot să umilească pe orice asupritor.

5 Așa fel ca să se teamă oamenii de Tine-ntruna
Cît va fi pe cer un soare și lumină va da luna.

6 Ca dreptatea să pogoare ca pe cositură-o ploaie,
Ca o ploaie liniștită ce pămîntul îl înmoaie!

7 Ca în vremea lui dreptatea să-nflorească-ntotdeauna
Și belșug de pace fie, cît va fi pe ceruri luna!

8 Și ca el să stăpînească de la mare pîn-la mare
Și din fluviu-ndepărtat tot pămîntul pînă-n zare.

9 Ca-n genunchi Etiopenii să sărute a lui mînă
Iar vrăjmașii lui să lingă toți cu limba lor țărînă.

10 Ca din Tars și din ostroave regii biruri toți să-i ducă
Și-a Arabiei și-a Sabei daruri scumpe să-i aducă.

11 Să se-nchine înaintea-i împărații toți cîți sînt
Și supuse să-i slujească neamurile pe pămînt.

12 Că va izbăvi săracul asuprit de cel mai tare
Și pe cel nevinovat și lipsit de ajutoare.

13 Milă va avea și grijă de săraci, de cei lipsiți
Și cei amărîți la suflet de el fi-vor mîntuiți.

14 Sufletele lor scăpa-va de-asuprire și dispreț
Și-a lor sînge înainte-i va avea un mare preț.

15 Viu va fi și i-or da aur din Arabia, curat
Și vor face rugăciuni pentru el neîncetat
Și de toți în toată vremea va fi binecuvîntat.

16 Și va fi belșug de grîne-n toată țara an de an
Și pe munți la înălțime se va-ntinde mîndrul lan
Ce s-o legăna de vînturi ca și cedrii din Liban.

17 Prin cetăți vor înflori oamenii ca niște flori,
Ca și iarba cea din țarini ce se-mbracă în culori.

18 Binecuvîntat va fi al său nume-n veci de veci,
Și va fi cît fi-va soare pe-ale cerului poteci,

19 Că prin el și numa-n el binecuvîntate-or fi
Ale lumii neamuri toate și pe el l-or ferici.

20 Binecuvîntat să fie Dumnezeu și numai El,
Cel ce-i Domn lui Israel!
Că minuni pe fața lumii singur face numai El!

21 Binecuvîntată fie slava Numelui Său sfînt
Și în veci de veci să fie preamărit pe-acest pămînt!

22 Fie tot pămîntul plin de-a Lui slavă. Amin! Amin!

PSALMUL 72

Un psalm al lui Asaf

1 Cît de bun e Dumnezeu pentru neamul Israel!
Cei cu inima curată cît de bun îl au pe El!

2 Mie însă prea puțin fost-a că n-am șovăit
Și puțin mi-a fost că pașii ei în lături n-au fugit.

3 Pentru că priveam la soarta celor ce-s necredincioși
Și rîvneam mult propășirea celor care-s păcătoși.

4 Că nu au nici suferință, nici necazuri pîn-la moarte
Și de multă sănătate și putere au ei parte.

5 Că la osteneli ca alții niciodată nu sînt puși,
Nici ca oamenii ceilalți la bătăi nu sînt supuși.

6 De aceea ca podoabă se-nfășoară cu mîndria
Iară haina care-o-mbracă este pururea trufia.

7 Ochii lor de grași ce sînt, îs umflați și bulbucați
Și-a lor inimi după pofte niciodată nu au saț.

8 Rîd mereu de toată lumea și întruna clevetesc
Și vorbind cu răutate, îngîmfați, de sus grăiesc.

9 Pîn-la cer ei își ridică fălcile cînd spun cuvîntul
Și cu limba lor vicleană mătură mereu pămîntul.

10 De aceea și poporul după dînșii el se ia
Și din plin nelegiuirea ca pe apă el o bea.

11 Și grăiește: „Știe oare? Are Dumnezeu știință?
Cel Prea-nalt cunoaște oare? Poate-avea El cunoștință?“.

12 Și așa necredincioșii ei în lume huzuresc
Și-și adună multe bunuri și mereu se-mbogățesc...

13 Și mi-am zis: „Degeaba oare inima mi-am curățat?
Și în nevinovăție mîinile mi le-am spălat?

14 Oare în zadar eu zilnic la bătăi am fost supus
Și oricare dimineață o ocară mi-a adus?“.

15 Dacă astfel eu aș zice: „Da, așa voi socoti!“,
Neamului fiilor Tăi trădător atunci aș fi!

16 Și gîndeam: „Cum taina asta aș putea ca s-o-nțeleg?“.
Și m-am tot trudit, dar eu n-am putut ca s-o dezleg,

17 Pînă ce n-am mers la Domnul, la altarul Său cel sfînt
Și-am văzut atunci sfîrșitul celor răi de pe pămînt:

18 Pentru viclenia lor pui-naintea lor să vadă,
Numai căi alunecoase, ca-n prăpastie să cadă.

19 Cît de iute nimicirea i-a ajuns și i-a cuprins!
Pentru-a lor fărădelege cît de iute ei s-au stins!

20 Ca un vis la deșteptare planul lor așa dispare,
Cînd Tu, Doamne, Te deștepți și privești pe fiecare!...

21 Inima cînd îmi fierbea și ardeam ca pus pe foc,

22 Prost eram și fără minte, că nu pricepeam deloc;
Prost eram'naintea Ta, precum este-un dobitoc!...

23 Dar eu pururi sînt cu Tine și-a mea inimă Ți-i sclavă,
C-a mea dreaptă-n mîini o ai

24 Și Tu sfat mereu îmi dai
Ca să fac de-a pururi bine și mă vei primi în slavă!

25 Căci pe cine altu-n ceruri am la fel ca Tine sfînt?
Și cu Tine cînd Te am, ce-mi lipsește pe pămînt?

26 Dacă inima-mi și trupul de putere fi-vor seci,
Dumnezeu îmi e tăria! El mi-i partea mea în veci!

27 Că acei ce stau departe și de Tine n-au știință,
Iată vor pieri cu toții prin a lor nesocotință;
Că Tu pierzi pe toți aceia, ce s-abat la necredință!

28 Iară mie bine-mi este ca lipit să fiu mereu,
De Acel ce mi-i nădejdea, Domnul meu și Dumnezeu!
Și-a Lui laude la porți, eu mereu ca să le spun
Fiicei din Sion, căci El e Dumnezeul nostru bun!

PSALMUL 73

Un psalm al lui Asaf

1 Pentru ce ne-ai lepădat, Doamne, într-atîta jale
Și-Ți reverși mînia peste oile pășunii Tale?

2 Ia aminte la poporu-Ți ce din vechi l-ai cîștigat,
La toiagul moștenirii care l-ai răscumpărat
Și la muntele Sion locul unde Tu ai stat!

3 Îți îndreaptă, Doamne, pașii, spre ruinele ce sînt
C-au sfărmat vrăjmașii toate în Locașul Tău cel sfînt!

4 Și-au mugit vrăjmașii-n Templu cu-a lor glas pustiitor
Și smulgînd a noastre steaguri și-au pus steagurile lor.

5 În Locașul Tău intrat-au, ca acei ce-ntr-o pădure,
Dau năvală s-o dărîme cu topor și cu secure.

6 Și-n podoaba lui sculptată de pe uși, de pe coloane,
Au lovit fără cruțare cu securi și cu ciocane.

7 Au trecut prin foc și pară Casa Numelui Tău sfînt
Și-au făcut ca să dispară Templul Tău de pe pămînt!

8 Și ziceau în a lor inimi: „Să le dărîmăm pe toate!“
Și-ale țării locuri sfinte fost-au toate dărîmate!

9 Semne noi nu mai vedem, nici profet nu se mai naște
Și cît timp vor fi acestea, cine oare mai cunoaște?

10 Pînă cînd, Stăpîne Doamne, ne va ocărî vrăjmașul
Și mereu preasfîntu-Ți Nume îl va tot huli pizmașul?

11 Pentru ce Îți tragi'napoi a Ta dreaptă, a Ta mînă?
Scoate-le din sîn! Lovește-i! Nimeni să nu mai rămînă!

12 Dumnezeule, de veacuri, Împăratul nostru sfînt,
Mîntuire-n centrul lumii Tu lucrezi pe-acest pămînt!

13 Căci cu-a Ta putere, Doamne, marea-n două-ai despicat
Și la șerpii cei din apă capetele le-ai sfărîmat.

14 Și balaurului capul Tu l-ai sfărîmat de viu
Și l-ai dat ca să-l mănînce fiarele de prin pustiu!

15 Tu ai scos izvoare, rîuri, din pereții stîncii tari
Și-ai secat de toată apa rîurile cele mari.

16 A Ta-i ziua cu lumină, a Ta-i noaptea cu răcoare;
Tu lumina ai făcut-o, Tu l-ai întocmit pe soare.

17 Tu ai așezat pămîntul cu-a lui margini și hotare
Și-ai pus vara și-ai pus iarna rînduite fiecare!

18 Amintește-Ți că vrăjmașul, Doamne, el Te necinstește
Și poporul cel smintit al Tău Nume Îl hulește!

19 Sufletul ce Te slăvește nu-l da fiarelor ca pradă
Și de toți săracii Tăi, Tu mereu aminte-Ți adă!

20 Caută la legămîntul ce-ai făcut cu robii Tăi,
C-ale țării ascunzișuri sînt ticsite de cei răi!

21 Să nu fie obiditul rușinat nicicînd pe lume,
Iar săracul și sărmanul să slăvească al Tău Nume!

22 Scoală, Doamne, și pricina-Ți Tu la dînsa ia aminte!
Amintește-Ți de ocara ce Ți-o fac cei fără minte!

23 Și-a vrăjmașilor strigare, ce-ți sînt contra, n-o uita,
Nici trufia celor care se ridică-n contra Ta!

PSALMUL 74

Un psalm al lui Asaf. Contra Asirienilor

1 Te slăvim și Te-om slăvi, Doamne Dumnezeul meu,
Și-ale Tale mari minuni le vom povesti mereu,
Noi ce facem rugăciune și chemăm Numele Tău!

2 Căci ai zis: „Cînd fi-va vremea hotărîtă pentru toate,
Eu voi face judecată, judecată cu dreptate!

3 Și atunci întreg pămîntul și cu cei ce-l locuiesc
Se vor clătina, dar Eu stîlpii am să-i întăresc.

4 Celor mîndri le voi zice: „Nu fiți mîndri, îngîmfați!“.
Iară răilor voi spune: „Capul nu vi-l ridicați!“.

5 Nu vă ridicați dar, fruntea înălțată nu vă fie!
Domnului să nu-I grăiți niciodată cu trufie!

6 Că nici de la răsărit, nici de la apus de soare,
Nici din munți, nici din pustie n-or să vină ajutoare,

7 Ci e singur Dumnezeu Cel ce toate stăpînește:
El pe unii îi înalță, iar pe alții îi smerește!

8 Și El ține-n mînă cupa, cupa cea cu băutură,
Vin ce spumegă și este plin de amestecătură.

9 Și cînd Domnu-Și varsă cupa și-i deșartă băutura,
Beau din ea toți păcătoșii și Îi gustă astfel ura!
Beau și-I gustă băutura păcătoșii toți cîți sînt,
Toți acei ce nu-L ascultă de pe-ntregul Lui pămînt!

10 Iară eu aceste lucruri le voi spune de istov
Și voi lăuda pe Domnul Dumnezeul lui Iacov.

11 Și voi sfărîma puterea celor răi ca ea să piară,
Iară fruntea celor drepți înălțată va fi iară!

PSALMUL 75

Un psalm al lui Asaf cu privire la Asirieni

1 Cunoscut de Dumnezeu, cunoscut în Iuda-i El
Și e mare al Său Nume în tot neamul Israel!

2 În Salem și-a pus El Cortul, cu-ale Sale cîte sînt
Și-n Sion e locuința Dumnezeului Preasfînt!

3 Acolo sfărmat-a El toate armele de luptă:
Arcul, sabia și scutul, iar săgeata iată-i ruptă.

4 Mai măreț și mai puternici decît ei Te-ai arătat,
Cînd din muntele cel veșnic contra lor Tu ai luptat!

5 C-au ajuns cu toții pradă și-au rămas doar stane reci,
Neputînd ca să mai lupte, că-și dormeau somnul de veci.

6 Dumnezeul lui Iacov, Tu pedeapsa cînd o dai,
Faci pe toți să-ncremenească și pe călăreți și cai.

7 Cît de-nfricoșat ești Doamne, cînd mînia Te cuprinde!
Și-mpotrivă cine-Ți stă cînd mînia Ta s-aprinde?

8 Tu din cerul slavei Tale judecată ai rostit:
Că pămîntu-ntreg de frică s-a-ngrozit și-a amuțit,

9 Cînd să facă judecată Dumnezeul nostru sfînt,
S-a sculat să mîntuiască pe cei blînzi de pe pămînt!

10 Omul însuși își preface spre-a Ta laudă mînia,
Cînd spre dînsul Tu Te-arăți și-Ți îmbraci toată urgia.

11 Juruințe faceți toți către Domnul Dumnezeu
Și-ale voastre juruințe să le-ndepliniți mereu!
Și-I aduceți daruri multe, toți acei ce-n juru-I stați,
Dumnezeului puternic și de El vă-nfricoșați!

12 Că El frînge semeția domnitorilor ce sînt,
Și-i atît de-nfricoșat regilor de pe pămînt.

PSALMUL 76

Un psalm al lui Asaf. Pentru Iedutun

1 Am strigat cu glasul meu, către Domnul am strigat!
Către Domnul Dumnezeu glasul mi l-am înălțat
Și din ceruri Dumnezeu, El spre mine-a căutat!

2 Ziua în necazul meu m-am gîndit la Dumnezeu,
Iară noapte-a mele mîini le-am întins spre El mereu,
Căci o altă mîngîiere nu mai vrea sufletul meu!

3 Mi-am adus de Domnu-aminte, însă m-am cutremurat
Și-am gîndit la El și iarăși duhul mi s-a tulburat.

4 Nu mai pot închide ochii, nici ca să mai dorm nu pot
Și de tulburat ce sînt, nici o vorbă nu mai scot!

5 M-am gîndit și-am cugetat la acele zile vechi
Și la anii ce-au trecut ale vremilor străvechi.

6 Noaptea m-am gîndit în sine, inima mi-am cercetat
Și întruna al meu suflet, el mereu s-a întrebat:

7 „Oare pentru veșnicie Domnul meu m-a lepădat
Și a Lui bunăvoință de la mine și-a luat?

8 Oare mila și-a tăiat-o, ca în veci să n-o mai am
Și curmatu-Și-a cuvîntul, să nu-l am din neam în neam?

9 Oare Dumnezeu uitat-a că El mila o mai are
Și în marea Sa mînie și-a închis a Sa-ndurare?“.

10 Și mi-am zis atunci: „Aceasta e durerea mea fierbinte:
Dreapta Celui Preaputernic nu mai este ca-nainte!“

11 Dar de mi-amintesc de Domnul, de lucrările Lui sfinte
Și-mi aduc aminte iarăși, Dumnezeule Preasfinte,
De-ale Tale mari minuni ce făcut-ai mai-nainte;

12 Și-ale Tale lucruri toate de le-ncerc pînă la fund
Și-ale Tale mari minuni dacă-ncep să le pătrund,

13 Atunci văd că a Ta cale sfîntă este ea mereu!
Cine-i mare Dumnezeu cum e-al nostru Dumnezeu?
Dumnezeule, Tu ești Cel ce faci minuni mereu!

14 Că făcut-ai cunoscut toată-a Ta putere mare,
Ca s-o știe, s-o cunoască ale lumii-ntregi popoare
Și ai mîntuit cu brațul pe poporu-Ți de vrăjmași,
Pe toți fiii lui Iacov și-ai lui Iosif urmași.

15 Apele cu toate, Doamne, Te-au văzut și s-au temut
Și adîncurile mării s-au clătit cînd Te-au văzut.

16 Ape norii au vărsat și toți norii glas au dat
Și din nori săgeți de foc pretutindeni au zburat.

17 Glasul tunetului Tău în văzduh a răsunat
Și cu fulgerile Tale fața lumii-ai luminat,
Iar pămîntul tot de frică, tremurînd, s-a clătinat.

18 Fost-a drumul Tău prin mare, drum de nimenea știut
Și prin ape-adînci și mari Tu cărare Ți-ai făcut
Și trecînd, a Tale urme nu Ți s-au mai cunoscut.

19 Îndrumat-ai ca pe-o turmă prin pustiu pe-al Tău popor,
Cînd prin Moise și Aron l-ai condus prin mîna lor!...

PSALMUL 77

Un psalm al lui Asaf. Psalm didactic

1 Ia poporul meu aminte la a mea învățătură
Și-ți apleacă-a ta ureche că-ți vorbește a mea gură!

2 Căci în pilde a mea gură îți va fi ca să-ți vorbească
Și adînci învățăminte din trecut o să-ți rostească!

3 Toate cîte-am auzit, că demult s-au petrecut,
Cîte ni le-au spus părinții și-au fost toate în trecut,

4 De copii nu le-om ascunde, nici în taină le vom ține,
Ci vom povesti mereu la tot neamul care vine:
Slava Domnului cea mare și puterea-I minunată
Și minuni și fapte mari ce-a făcut El altădată.

5 Că El dat-a lui Iacov a Sa sfîntă mărturie
Și i-a dat lui Israel Legea sfîntă ca s-o ție;
Și părinților poruncă El le-a dat, să le vestească
Și copiilor să spună și mereu să le vorbească.

6 Ca acei ce vor să vină și vor fi ca să se nască,
La copiii lor să spună și la fii să povestească:

7 Ca în Domnul Dumnezeu ei nădejdea să și-o pună,
Să nu uite-a Sale fapte, ci și altora să spună
Și poruncilor Lui sfinte ei mereu să se supună!

8 Să nu fie nesupuși, cum au fost părinții lor,
Neam pervers și îndărătnic, neam mereu răzvrătitor,
Neam cu inima ușoară, ce se opunea la greu
Și cu suflet ușuratic, necrezînd în Dumnezeu!

9 Ai lui Efraim copii, cei cu arcuri la război,
Au fugit în toiul luptei și-au dat buzna înapoi

10 Și-au călcat ei legămîntul cel făcut de Dumnezeu
Și nici Legea Lui n-au vrut s-o respecte ei mereu.

11 Că tot binele făcut ei cu totul l-au uitat
Și minunile-i preasfinte care El le-a arătat.

12 Că-n Eghipet, în Țoan, mari minuni El a făcut
Și părinții lor cu toții, ei pe toate le-au văzut.

13 Că El mare-a despicat-o și-a deschis un drum prin ea,
Făcînd apele ca zidul, despărțite, ca să stea.

14 Ziua i-a călăuzit, înaintea lor, cu-n nor,
Iară noaptea o lumină le mergea-naintea lor.

15 În pustiu, ca să-i adape, El a despicat o stîncă
Și pe toți i-a adăpat ca din marea cea adîncă.

16 C-au țîșnit din stîncă ape în puternice izvoare
Și s-au revărsat ca rîuri și-au umplut pustiul mare.

17 Dar ei încă în pustie la păcate s-au supus,
Căci mereu s-au răzvrătit mîniind pe Cel de Sus.

18 Că pe Domnul ispitind cu-a lor inimă nebună,
Au poftit ca în pustie să le dea mîncare bună.

19 Și cîrtit-au împotriva Dumnezeului cel Viu:
„Va putea să ne gătească Domnul masă în pustiu?

20 Iată c-a lovit în stîncă și izvoare-au apărut
Și s-au revărsat pîraie și pustiul l-au umplut.
Va putea El, oare, pîine să ne deie de mîncare
Și poporului Său carne? În pustiu putea-va, oare?".

21 Auzind aceasta Domnul, S-a aprins a Lui mînie:
Și-a fost foc pentru Iacov, iar lui Israel urgie;

22 Pentru că ei nicidecum n-au crezut în Dumnezeu,
Nici nădejde n-au avut, că-i va ajuta la greu!

23 Atunci norilor de sus El porunca Lui le-a zis
Și tot cerul ascultîndu-L porțile și le-a deschis;

24 Și-a plouat atunce Domnul mană, pîinea cea cerească,
Ca poporul Său s-o aibă și cu ea să se hrănească.

25 Pîinea îngerilor sfîntă a mîncat atuncea omul
Și bucate pîn-la sațiu le-a trimis din ceruri Domnul!

26 C-a stîrnit sub ceruri vîntul de la Răsărit-de-zi
Și-a adus cu-a Sa putere vîntul de la Miazăzi;

27 Și-a făcut să cadă carne, numai păsări zburătoare,
Ca o pulbere de deasă, ca nisipul cel din mare.

28 Și-a făcut să cadă carne în al taberei mijloc
Și la corturile lor împrejur în orice loc.

29 Și-au mîncat ei din destul și ei toți s-au săturat,
Căci așa precum dorise Dumnezeu din cer le-a dat.

30 Dar pe cînd mîncau cu poftă și aveau mîncarea-n gură

31 Dumnezeu asupra lor Își aprinse a Sa ură;
Și pe cei din ei mai tari i-a ucis atuncea El
Și-a ucis și dintre tineri, cei de frunte-n Israel.

32 Dar ei încă mai departe au păcătuit mereu
Necrezînd nici o minune ce făcuse Dumnezeu!

33 Și-atunci El ca pe-o suflare a lor zile-a terminat
Și le-a terminat și anii cu-n sfîrșit neașteptat.

34 Și cînd îi lovea cu moarte și-i bătea atît de greu,
Ei Îl căutau și-n grabă, se-ntorceau la Dumnezeu.

35 Și-aduceau atunci aminte că li-i Domnul de-ajutor
Și că Cel Atotputernic este-al lor izbăvitor.

36 Însă ei Îl înșelau, căci cu buzele întruna
Și cu limba lor, vicleană Îl mințeau întotdeauna,

37 Că n-aveau ei inimi drepte înaintea Celui Sfînt
Și n-aveau deloc credință în al Său așezămînt.

38 Însă El Multmilostivul, Care-i plin de bunătate
Și nu bate de îndată pe cel rău pentru păcate,
Și-a oprit adeseori a Sa groaznică urgie,
Nelăsîndu-Se cuprins de cumplita Sa mînie.

39 Căci El și-a adus aminte că sînt trupuri trecătoare,
O suflare care trece și dispare-n depărtare...

40 O, de-atîtea ori I-au fost împotrivă în pustie
Și-n pustiu de-atîtea ori au stîrnit a Lui mînie!

41 Că tot ispitind pe Domnul ei n-au contenit de fel
Și-au întărîtat mereu pe Cel Sfînt lui Israel!

42 Căci dădeau uitării brațul cu puternica-I tărie
Și-acea zi cînd El i-a scos din amarnica robie;

43 Și uitase-acele semne ce-n Eghipet El făcuse
Și acele mari minuni ce-n Țoan ei le văzuse:

44 Cînd a prefăcut în sînge ale rîurilor ape,
Ca vrăjmașul să nu poată niciodată să s-adape;

45 Cînd asupra lor trimis-a nori de-otrăvitoare muște
Și potop de broaște multe să-i înțepe și să-i muște;

46 Și-a trimis omizi prin pomi, ca tot mugurul să-l guste,
Iară holdele muncite le-a dat hrană la lăcuste;

47 Și-a bătut cu-nghеț și brumă viile de pretutindeni
Și pe pomii din grădini i-a bătut pe toți cu grindeni;

48 Și-a ucis, la fel, cu grindeni toate turmele de oi
Și cu trăznete-a lovit turmele de cai și boi.

49 C-a vărsat asupra lor ura Sa în vîlvătăi:
Și urgia și iuțimea și necazuri ca bătăi,
Trimițînd asupra lor droaia cea de îngeri răi.

50 C-a dat drumul El mîniei, ca ea slobod să se poarte,
Nelăsînd ca să mai scape nici un suflet de la moarte,
Iar de vitele lor toate molima să aibă parte.

51 Că pe toți întîi-născuții îi lovise în Eghipet,
Cînd pentru-a puterii pîrgă neamul Ham era un țipet...

52 Și și-a scos poporul Său ca pe oi din grea robie
Și l-a tot povățuit ca pe-o turmă prin pustie.

53 Și l-a tot povățuit fără grijă pe oriunde,
Iar pe toți vrăjmașii lui i-a-nghițit a mării unde.

54 Și i-a dus în țara sfîntă cu-a Sa mînă înțeleaptă
Și la muntele acesta dobîndit cu a Sa dreaptă.

55 Și a izgonit pe neamuri dinaintea lor și-astfel
Le-a dat țara moștenire; iar prin corturi a pus El,
Ca să aibă locuințe, pe tot neamul Israel!

56 Dar ei tot s-au răzvrătit contra Domnului de sus
Și mereu L-au ispitit și L-au mîniat nespus,
Că poruncilor Lui sfinte nicidecum nu s-au supus.

57 Și au fost necredincioși cum au fost părinții lor
Și mereu s-au abătut ca un arc înșelător.

58 Că L-au mîniat pe Domnul și L-au supărat mereu,
Căci jertfeau pe înălțimi și-aveau idol Dumnezeu.

59 Și văzînd aceasta Domnul și-a aprins mînia Ei
Și tot a urgisit pe tot neamul Israel.

60 Și-a plecat din Șilo Domnul, cortul El și-a părăsit,
Cortul unde între oameni, El mereu a locuit.

61 Și și-a dat mărirea Sa, ca să cadă în robie
Și vrăjmașilor Și-a dat slava Sa și-a Sa mîndrie.

62 Și poporul Său l-a dat sabiei să-i fie pradă
Și pe moștenirea Sa n-a mai vrut ca s-o mai vadă.

63 Că pe tineri i-a ars focul, după-a Lui mînie crudă,
Iar fecioarele cu toate n-au avut cîntări de nuntă.

64 Preoții au fost uciși și de sabie-au murit,
Iară văduvele lor pe ei nu i-au mai bocit.

65 Apoi Domnul S-a sculat și din somn S-a deșteptat,
Cum se scoală un viteaz cînd de vin e-mbărbătat

66 Și-a lovit pe toți vrăjmașii, fugărindu-i ca să piară
Și pe toți acoperindu-i cu o veșnică ocară.

67 Însă El pe Iosif, cortul lui l-a lepădat;
Nici pe tribul Efraim nu l-a vrut ca loc de stat,

68 Ci-a ales pe tribul Iuda, tribul care-mpărățește
Și Sionul munte sfînt, cel pe care îl iubește.

69 Și-a zidit Locașul Său preaînalt ca cerul deci
Și durabil ca pămîntul ce-i întemeiat pe veci.

70 Și pe robul Său David Domnul L-a ales apoi,
Cel pe care l-a luat de la turmele de oi.

71 De la turmele de oi l-a adus să păstorească:
Pe Iacov, poporul Său, să-l conducă și să-l pască
Și pe Israel, pe care l-a ales să-l moștenească.

72 Și David i-a păstorit cu o inimă-nțeleaptă
Și c-o mînă pricepută i-a condus pe calea dreaptă

PSALMUL 78

Un psalm al lui Asaf

1 Doamne-n moștenirea Ta neamurile-au năvălit.
Și pe Templul Tău cel sfînt l-au călcat, l-au pîngărit;
Și prin Ierusalim ei cu toții au trecut
Și-n mormane de moluz peste tot l-au prefăcut.

2 Ale robilor Tăi trupuri dat-au fiarelor mîncare
Și-ale sfinților Tăi corpuri păsărilor zburătoare;

3 Că la Ierusalim, au luptat de el aproape
Și-a curs sîngele ca apa, ne avînd cine să-i îngroape!

4 Am ajuns pentru vecini o pricină de ocară
Și batjocură și rîs celor care ne-nconjoară!

5 Pînă cînd vei fi Tu, Doamne, mînios fără-nceare
Și va arde ca și focul toată-a Ta mînie mare?

6 Varsă-a Ta mînie, Doamne, peste neamuri, peste lume,
Peste-acele-mpărăţii ce nu cheamă al Tău Nume,

7 Căci acestea pe Iacov l-au mîncat, l-au nimicit
Şi sălaşu-i, locuinţa-i ei de tot i-au pustiit.

8 Pentru-a noastre vechi păcate să nu fim noi pedepsiţi,
Ci degrab Te-ndură, Doamne, că sîntem prea umiliţi!

9 Dumnezeule, ne-ajută şi de rău ne mîntuieşte!
Pentru a Numelui Tău slavă, Tu degrab ne izbăveşte!

10 Pentru ce păgînii, Doamne, să tot zică ei mereu:
„Unde-i Dumnezeul lor? Au ei oare Dumnezeu?".
Fă să ştie orice neam şi Tu fă-ne arătat,
Că răzbuni pe robii Tăi pentru sîngele vărsat!

11 Plînsul celor din cătuşe de-a Ta milă aibă parte
Şi cu braţul Tău puternic izbăveşte-i de la moarte!

12 Înseptit în al lor sîn la vecini să li-se-ntoarnă,
Toată hula şi ocara ce Ţi-au spus-o Ţie, Doamne!

13 Iară noi, poporul Tău — oile păşunii Tale —
Te-om slăvi din neam în neam şi-Ţi cînta-vom osanale!

PSALMUL 79

Un psalm al lui Asaf

1 Cel ce paşti pe Israel fă-Ţi urechea Ta plecată!
Cel ce-ndrumi pe Iosif ca pe-o turmă, te arată!

2 Cel ce şezi pe Heruvimi, Tu puterea Ţi-o trezeşte
Şi pe Efraim, Manase şi Veniamin păzeşte
Şi pe noi ne mîntuieşte!

3 *Dumnezeule, Te-ntoarce, a Ta Faţă s-o privim,*
Că Tu Faţa cînd ne-arăţi, noi atunci ne mîntuim!

4 Doamne Dumnezeul nostru, Cel ce Domn de oşti Tu eşti,
Pînă cînd spre-al Tău popor nu mai vrei ca să priveşti
Şi pe ruga ce Ţi-o facem, Te mînii şi n-o primeşti?

5 Că ne dai ca hrană pîinea numa-n lacrimi s-o mîncăm
Şi cu lacrimi din belşug setea să ne-o adăpăm!

6 Am ajuns motiv de ocară pentru cei ce ne-nconjoară,
Iar vrăjmaşii rîd de noi şi ne umplu de ocară.

7 *Doamne-al oştilor, Te-ntoarce, a Ta Faţă s-o privim,*
Că Tu Faţa cînd ne-arăţi, noi atunci ne mîntuim!

8 Din Eghipet Ţi-ai adus via asta s-o sădeşti
Şi pe neamuri alungat-ai ca pe ea s-o răsădeşti.

9 Şi i-ai pregătit un loc şi-n loc bun a fost plantată,
Că a dat din rădăcini şi-a umplut ca ţara toată.

10 Şi s-a ridicat pe munţi şi i-a tot umbrit mereu,
C-avea corzile asemeni cedrilor lui Dumnezeu.

11 Și s-a-ntins pînă la mare coarda cînd și-a răsfirat
Și lăstarii ei ajuns-au pîn-la rîul Eufrat...

12 Pentru ce surpat-ai gardul, fără gard să stea acum,
Ca s-o fure, s-o distrugă toți acei ce trec pe drum?

13 Și mistrețul din pădure să tot vină și s-o rîme,
Iara fiarele cîmpiei s-o tot pască și dărîme?

14 Doamne-al oștilor, Te-ntoarce! Caută din cer și vezi
Și spre via Ta privește și pe ea s-o cercetezi,

15 Ci-ai sădit-o cu-a Ta dreaptă cu atîta interes!
Ocrotește-o pe ea, Doamne și vlăstarul ce-ai ales!

16 Că de foc ea arsă-i toată și de tot e dărîmată:
De certarea Feții Tale iat-acum ea piere toată!

17 Peste omul dreptei Tale fie mîna Ta ades,
Peste-al omului fiu care Tu pe-acela l-ai ales!

18 Și atuncea de la Tine nu ne vom mai depărta!
Dă-ne iar viață, Doamne, și-al Tău Nume vom chema!

19 *Doamne-al oștilor, Te-ntoarce, a Ta Față s-o privim*
Că Tu Fața cînd ne-arăți, noi atunci ne mîntuim!

PSALMUL 80

Un psalm al lui Asaf

1 Cîntați toți lui Dumnezeu! Cîntați toți cu bucurie!
Dumnezeul lui Iacov, El ni-i singura tărie
Și de-aceea Lui cîntați-I și-I strigați cu veselie!

2 Psalmi de laudă cîntați-I! Faceți tobele să sune
Și luați și alăuta harfa cea cu blînde strune!

3 Trîmbițați la lună nouă! Trîmbițați la lună plină
Și la ziua cea vestită, sărbătoarea cea divină!

4 Că aceasta este lege dată pentru Israel:
Dumnezeul lui Iacov poruncit-a Însuși El!

5 Că i-a spus lui Iosif și lui lege i-a făcut,
La ieșirea din Eghipet, printr-un grai necunoscut:

6 „Iată ți-am luat povara ce-apasa pe-a ta spinare
Și-am scutit a tale mîini, coșul greu să nu-l mai care!

7 La necaz tu M-ai chemat și degrab te-am izbăvit
Și din mijlocul furtunii glasul ți l-am auzit
Și la apele Meriba te-am cercat, te-am ispitit!

8 Tu, poporul Meu, ascultă, că Eu sfaturi îți voi da!
O, ce bine, Israele, dacă tu M-ai asculta!

9 Dumnezeu străin să n-ai, să nu-ți iei de la vecini
Și nici altor dumnezei, tu în veci să nu te-nchini!

10 Că Eu iată sînt de-acuma Domnul Dumnezeul tău,
Ce te-am scos, cu mînă tare, din Eghipet, de la rău.
Gura ta deschide-o mare, că-ți voi da ca să te saturi
Și-ți va fi de-a pururi plină, să nu cați în alte laturi!

11 Dar poporul Meu n-a vrut, să asculte ce i-am spus
Și-ndărătnic Israel nu Mi-a fost deloc supus.

12 Și de-aceea i-am lăsat vrerea lor să și-o-mplinească
Și precum doreau în inimi, ei așa să și trăiască...

13 De-ar fi vrut poporul Meu, ca să-ndrept Eu pașii săi
Și să meargă-ntotdeauna Israel pe-a Mele căi,

14 Pe vrăjmașii lui de-ndată Eu puteam ca să-i smeresc
Și Mi-aș fi-ndreptat și mîna peste cei ce-i asupresc.

15 Cei ce-L dușmănesc pe Domnul, lîngă ei s-ar gudura
Și-a lor zile fericite cît toți vecii ar dura.

16 Și grăsimea cea de grîu le-aș fi dat ca mîngîiere
Și din stîncă, din destul, i-aș fi săturat cu miere!".

PSALMUL 81

Un psalm al lui Asaf

1 În mijlocul adunării celor care-s dumnezei,
Stă de față Dumnezeu și îi judecă pe ei:

2 „Pînă cînd veți judeca și veți face nedreptate
Și veți părtini pe-aceia ce lucrează răutate?

3 Dați orfanului dreptate, celui slab dreptate dați-i;
Pe sărac, pe cel smerit cu dreptatea ajutați-i.

4 Mîntuiți pe cel sărman și pe cel ce stă-n nevoi
Și din mîna celor răi izbăviți-i pe-amîndoi!".

5 Însă ei nu vor să știe, nici nu vor ca să priceapă,
Ci umblînd prin întuneric, tot cu nedreptăți s-adapă
Și-ale țării rînduieli ei întruna le tot sapă.

6 „Dumnezei sînteți cu toții (Eu atuncea că le-am spus):
Toți sînteți cu-adevărat fii ai Celuia de Sus!

7 Însă voi ca niște oameni veți muri cum dînșii mor
Și cu totii veti cădea ca oricare domnitor!"

8 Dumnezeule, Te scoală, judecă acest pămînt,
Că popoarele cu toate ale Tale toate sînt!

PSALMUL 82

Un psalm al lui Asaf

1 Dumnezeule, e vremea ca să nu mai taci mereu
Și nici să Te odihnești, Doamne Dumnezeul meu!

2 Că vrăjmașii Tăi cu toții, iată s-au întărîtat
Și acei ce Te urăsc capul ei și-au ridicat.

3 Că poporului Tău, planuri, împotriva lui urzesc
Și pe cei ce-i ocrotești, contra lor se sfătuiesc.

4 Căci au zis: „Veniți cu toții, să-i stîrpim să nu mai fie
Și de neamul Israel nimenea să nu mai știe!“

5 Și cu toții împreună între ei s-au sfătuit
Și-împotriva Ta-ntr-un gînd ei cu toții s-au unit:

6 Corturile lui Edom și-a lui Ismail sălașe
Și Moab și Agarenii, toți cu uneltiri vrăjmașe;

7 Și Gheval și cu Amon și-Amalic cu ei în șir
Și cu dînșii Filistenii și localnicii din Tir;

8 Și cu-aceștia s-au unit și-al Asurului popor,
Ce-au dat fiilor lui Lot mîna lor de ajutor.

9 Fă-le ca lui Madian și Sisera cu Ivain,
La pîrîul Tău Kison, cînd Te-ai răzbunat din plin;

10 Că pierit-au în Endor și-au ajuns pentru pămînt,
Cel mai bun îngrășămînt...

11 Și cu cei mai mari ai lor, ce-i povățuiesc pe ei,
Cum făcut-ai cu Oreb, Zeb, Salmona și Zebei,
Tot așa Tu fă cu ei!...

12 Căci aceștia-n vremea lor nu-nceteau cu-a lor rostire:
„Pe-al lui Dumnezeu locaș să-l luăm în stăpînire!“.

13 Dumnezeul meu, Tu fă-i cum e prafu-n val de vînt
Și ca pleava ce-o ridică un vîrtej de la pămînt!

14 Cum e focul care arde și pădurea nimicește,
Cum pîrjolul se întinde și pe munți îi pîrjolește,

15 Tot așa a Ta mînie cum e viforul să-i prindă
Și cu marea-i vijelie a Ta groază să-i cuprindă!

16 Pune-le pe-obraz ocara, rușinați să fie-n lume,
Ca să caute ei, Doamne, și să cheme al Tău Nume!

17 Rușinați să fie pururi și-ngroziți să fie-n veac!
Și-nfruntați să fie-ntruna și să piară fără leac!

18 Ca să știe ei că Domnul, este Numele Tău sfînt
Și ești singur Preaînalt peste tot acest pămînt!

PSALMUL 83

Un psalm al fiilor lui Core

1 Cît-is de dorite foarte și mai dragi nici că socot,
Ca locașurile Tale, Sfinte Doamne Savaot!

2 Sufletu-mi mereu suspină și-mi tînjește a mea minte,
Dup-a Domnului locașuri, după curțile Lui sfinte!
Inima mi se topește și-al meu trup abia-l mai țiu,
Ca se istovesc de dorul Dumnezeului cel Viu.

3 Căci și pasărea-i găsește a ei casă-adesori
Și un cuib și rîndunica-și face pentru puișori,

4 *Lîngă sfintele-Ţi altare şi le ocroteşti mereu,*
Sfinte Doamne Savaot, Domnul şi-mpăratul meu!

5 Fericiţi aceia care locuiesc în Casa Ta,
Căci aceştia-ntotdeauna laude Îţi pot cînta!

6 Fericit e omul care Tu-l ajuţi neîncetat
Şi acei care cunosc şi cărările Îţi bat!

7 Căci atuncea cînd aceştia Valea Plîngerii străbat,
Cu izvoare numeroase o prefac în loc bogat
Şi cu ploaie timpurie în loc binecuvîntat;

8 Şi urcînd din treaptă-n treaptă, ei parcurg urcuşul greu,
Pînă ce se-nfăţişează în Sion la Dumnezeu!

9 *Sfinte Doamne Savaot, fac la Tine rugăminte!*
Dumnezeul lui Iacov, Tu spre mine ia aminte!

10 Doamne-apărătorul nostru, ce pe tron de slavă şezi,
Te apleacă şi cu milă faţa unsului Tău vezi!

11 Că-i mai bine doar o zi în a Tale curţi să fiu,
Decît mii în altă parte fără Tine să mă ştiu!
Şi-i mai bine-n Casa Ta doar pe prag sub ochii Tăi,
Decît ca să locuiesc în locaşul celor răi!

12 Că e soare Dumnezeu şi e scut de apărare
Şi El iar ne dă şi slavă de e plin de îndurare;
Şi pe cei fără prihană ce duc viaţa cea curată,
El pe-aceştia de vreun bine nu-i lipseşte niciodată!

13 *Sfinte Doamne Savaot, Cel ce pururi ne vrei bine,*
Fericit e omul care, el nădejdea-şi pune-n Tine!

PSALMUL 84

Un psalm al fiilor-lui Core

1 Înduratu-Te-ai Tu, Doamne, şi-ai dat ţării dar nespus,
Că pe toţi cei din Iacov din robie i-ai adus.

2 Ca poporului Tău toate nedreptăţiile-ai iertat
Şi i-ai şters şi-acoperit orice urmă de păcat.

3 Toată-a Ta mînie mare potolită ai făcut-o
Şi aprinderea urgiei de la noi ai abătut-o.

4 Doamne-al mîntuirii noastre, fă-ne iarăşi înapoi
Cum am fost, şi-a Ta mînie Ţi-o abate de la noi!

5 Oare fi-vei Tu pe noi mînios pe totdeauna?
Sau întinde-vei mînia-Ţi peste vremi şi vremi întruna?

6 Nu ne vei mai dărui iar viaţă şi-al Tău bine,
Ca din nou poporul Tău să se bucure de Tine?

7 Ne arată, Doamne, iarăşi mila Ta şi-a Ta iubire
Şi ne dă s-avem din nou a Ta sfîntă mîntuire!

8 Asculta-voi ce-mi va spune Domnul meu şi Dumnezeu:
El poporului Său pacea i-o va hărăzi mereu,

9 Și iubiților Lui, numai credincioși de-or fi să fie
Și nu se vor mai întoarce, ca să cadă-n nebunie!

10 Celor ce se tem de Domnul mîntuirea-i lîngă ei,
Și-a Lui slavă-n țara noastră va avea sălașul ei.

11 Mila și cu adevărul întîlni-se-vor în prag,
Iar dreptatea și cu pacea se vor săruta cu drag.

12 Adevărul din pămînt răsări-va ca o floare
Și din cer dreptatea iarăși va privi pe fiecare.

13 Domnul Însuși revărsa-va bunătatea-I peste toate
Și pămîntul nostru da-va roadele-i îmbelșugate!

14 Că-naintea Lui dreptatea va deschide-a Sale căi,
Pregătindu-I astfel calea, ca să meargă pașii Săi!

PSALMUL 85

O rugăciune a lui David

1 Pleacă, Doamne-a Ta ureche și-mi fă glasul auzit,
Că-s atîta de sărac și așa de necăjit!

2 Sufletul Tu mi-l păzește, căci în Tine, Doamne, crede!
Mîntuie pe robul Tău, căci în Tine se încrede!

3 Ai de mine milă, Doamne, și-a Ta Față mi-o arată,
Că la Tine strig întruna ziua toată, noaptea toată!

4 Dă-i să aibă robul Tău vesel sufletul mereu,
Că la Tine-ntotdeauna, Doamne-nalț sufletul meu!

5 Că ești bun și milostiv cu acei, care Te cheamă
Și-ndurat cu toți aceia, care au de Tine teamă,

6 Doamne-ascultă-mi rugăciunea și-a mea plîngere fierbinte!
Glasul cererii ascultă-l și la dînsul ia aminte!

7 Cînd la vreme de necaz către Tine am strigat,
Dumnezeule, atuncea Tu degrab m-ai ascultat!

8 Că nu este altul, Doamne, Dumnezeu la fel ca Tine,
Și nici fapte nu mai sînt, cum sînt faptele-Ți divine!

9 Toate neamurile cîte le-ai făcut și sînt pe lume,
Vor veni să Ți se-nchine și slăvi-vor al Tău Nume!

10 Că ești mare și puternic și Tu faci minuni mereu
Și din toți cîți sînt pe lume, numai Tu ești Dumnezeu!

11 Doamne-nvață-mă să știu care sînt a Tale căi
Și voi merge-n adevăru-Ți, stînd mereu sub ochii Tăi!
Întărește-n al meu suflet, să am frică de-al Tău Nume,
Că Tu ești atotputernic și stăpînul peste lume!

12 Lăuda-Te-voi de-a pururi, Doamne Dumnezeul meu
Și cu toată-a mea putere eu Te voi slăvi mereu!

13 Că e mare a Ta milă ce mereu mi-o hărăzești
Și din iadul cel adînc sufletul mi-l izbăvești!

14 Dumnezeule, asupra-mi s-au sculat înfumurații
Și uitînd mereu de Tine, îmi vor viața răsculații!

15 Dar Tu, Doamne, care ești Dumnezeu îndurător,
Milostiv, adevărat și preabun și răbdător,

16 Te îndreaptă către mine, Tu cu mila Ta cea multă:
Pe-ai Tău rob îl întărește și pe-al roabei fiu ascultă!

17 Fă un semn spre mine, Doamne, fă un semn că Tu-mi vrei bine,
Că să vadă toți vrăjmașii și să fie de rușine,
Că mereu m-ai ajutat și m-ai mîngîiat pe mine!

PSALMUL 86

Al fiilor lui Core

1 Ale tale temelii Ierusalime sînt
Preaputernic așezate sus pe muntele cel sfînt.
Mult mai mult iubește Domnul a Sionului porți sfinte,
Decît toate ce Iacov are el așezăminte!

2 Multe s-au grăit de tine, a lui Dumnezeu cetate,
Lucruri mari și preaslăvite și tot fapte minunate!

3 Iată că vei pomeni și vei pune la-nceput
Pe Raav și Babilonul, cei ce ei te-au cunoscut!
Și străinii Filisteni, Tirul cel cu mult avut,
Etiopia vor zice: „El acolo S-a născut!".

4 Iară de Sion vor zice: „Unul S-a născut într-însul
Și de sus Cel Preaînalt, iată L-a-ntărit pe Dînsul!".

5 Și-ntr-a neamurilor carte, Domnul scrie pentru lume:
„S-a născut acolo Unul și e mare al Său Nume!".

6 Cei ce cîntă, cei ce joacă strigă toți de bucurie:
„Întru Tine-avem de-a pururi viu izvor de veselie!".

PSALMUL 87

Al fiilor lui Core. O învățătură a lui Eman Ezrahitul

1 Doamne-al mîntuirii mele, Domnul meu și Dumnezeu,
Către Tine strig întruna, ziua-noaptea, strig mereu!

2 Să-mi pătrundă rugăciunea, să ajungă pîn-la Tine!
Și a Ta ureche, Doamne, Ți-o apleacă înspre mine!
Că mi-i sufletul sătul cîte rele pe el cad
Și a mea viață iată s-a apropiat de iad!

4 Pus alături sînt cu-aceia, care-n groapă se pogoară,
Ca un om fără putere care-i gata ca să moară.

5 Și-am ajuns ca și cei morți ce-n morminte zac culcați,
Care nu-i mai ai în minte, de-a Ta mînă lepădați.

6 Pusu-m-ai în groapă-adîncă, cum s-aruncă-n groapa morții,
În adîncul întuneric și în umbra neagră-a morții.

7 Mă apasă-a Ta mînie, mă apasă de nespus
Și-ale Tale valuri toate peste mine le-ai adus.

8 Depărtat-ai de la mine pe toți cunoscuții mei
C-am ajuns ca o povară și-s urît acum de ei.

9 Sînt atît de strîmtorat și să scap nu-i cu putință,
Iară ochi-mi s-au topit de atîta suferință.

10 Am strigat la Tine, Doamne, toată ziua am strigat
Și am întins a mele mîini, dar Tu nu m-ai ascultat!

11 Oare pentru morți, Tu, Doamne, faci minuni cu dreapta-Ți sfînta,
Sau ce scoală morții, Doamne, și ei laude Îți cîntă?

12 Se va povesti-n morminte despre mila Ta cea mare
Și în locul strălucirii de a Ta dreptate, oare?

13 Se cunoaște la întuneric faptele-Ți preaminunate
Și-adevărul Tău în țara unde toate sînt uitate?

14 Dar eu, Doamne, către Tine am strigat și voi striga
Și-n oricare dimineață către Tine m-oi ruga!

15 Pentru ce Tu, Doamne, lepezi al meu suflet de la Tine
Și-a Ta Față Ți-ai întors-o, ca să nu privești la mine?

16 Din a mele tinerețe chinuit am fost mereu
Și mă tulbură certarea-Ți și m-apasă-atît de greu!

17 Ale Tale mari urgii m-au călcat și mă strivesc
Și-ale Tale-amenințări mă sfîrșesc, mă istovesc!

18 Ca o apă toată ziua mă cuprind și mă-mpresoară
Și asupra-mi dau năvală și deodată mă-nconjoară!

19 Prietenii m-au părăsit și la fel cei cunoscuți
Și acei de-aproape-ai mei, iată-i toți îs nevăzuți!

PSALMUL 88

O învățătură a lui Etan Ezrahitul

1 Ale Tale-ndurări, Doamne, le voi lăuda întruna
Și-adevărul Tău vesti-voi cu-a mea gură-ntotdeauna!
2 Că pe veci de veci în ceruri mila ai întemeiat
Și a Ta făgăduință atunci cînd ai cuvîntat:

3 „Încheiat-am legămînt cu David, alesul Meu,
Și-am făcut și jurămînt și i-am spus atuncea Eu:

4 Întări-voi neamul tău să dureze-o veșnicie
Și pe veci voi întări al tău scaun de domnie!“,

5 Cerurile Tale, Doamne, ale Tale minuni spun
Și a Ta credincioșie o spun sfinții cînd s-adun.

6 Căci cu Domnul cine-n ceruri e asemenea Lui oare?
Sau cu care dintre fii care Dumnezeu îi are,
Are El asemănare?

7 Dumnezeu e preamărit în al sfinților Săi sfat
Și la toți ce sînt în juru-I, pentru toți e-nfricoșat!

8 Cine este-asemeni Ție, Sfinte Doamne Savaot?
Tu ești tare și-adevărul-Ți Te-nconjoară peste tot!

9 Tu, cînd marea se ridică, de îndată o-mblînzești,
Căci cînd ea semeț se-nalță, valurile-i potolești!

10 Tu bătut-ai tot Egiptul, cum în lupte bați pe lași
Și cu brațul Tău puternic risipit-ai pe vrăjmași!

11 Cerurile-s ale Tale și pămîntul al Tău este
Și Tu lumea ai făcut-o și ce ntr-însa se găsește!

12 Tu făcut-ai miazănoaptea și amiaza cu lumină,
Iar Taborul și Hermonul bucuroși Ți se închină!

13 Brațul Tău este puternic și cu el ții lumea toată
Și e tare a Ta mînă și-a Ta dreaptă-i înălțată!

14 Judecata și dreptatea sînt la tronu-Ți temelii,
Mila și cu adevărul Tu-naintea Ta le ții!

15 Fericit poporul care trîmbiței cunoaște glasul
Și-n lumina Feței Tale el mereu își poartă pasul!

16 Că mereu el bucurii va avea cu al Tău Nume
Și cu-a Ta dreptate, Doamne, se va lăuda în lume:

17 Că Tu ești puterii lui o podoabă nestemată
Și cu-a Ta bunăvoință fruntea ne va fi-nălțată!

18 Domnul este scutul nostru și-mpărat ne este El,
Domnul nostru Dumnezeu, Cel ce-i sfînt lui Israel!

19 Căci grăit-ai oarecînd în vedenie de vis,
Unuia din sfinții Tăi și așa atunci i-ai zis:
„Ridicat-am un viteaz și i-am dat și ajutor
Și pe el Eu l-am ales ca să-l aibă-al Meu popor!

20 Am aflat pe robul Meu, pe David de duh pătruns
Și cu mirul Meu cel sfînt lui ca rege i l-am uns.

21 Va fi mîna Mea cu dînsul, brațu-Mi razim la tot pasul

22 Ca cel rău să nu-l apese, nici să-l biruie vrăjmașul.

23 Înaintea lui sfărma-voi pe acei ce-i sînt vrăjmași
Și-i voi bate distrugîndu-i, pe acei ce-i sînt pizmași.

24 Adevărul Meu și mila-Mi îl vor ocroti mereu
Și-nălțată-i va fi fruntea întru sfînt Numele Meu.

25 Peste mare pîn-departe îi voi pune mîna lui
Și stăpînă peste rîuri a lui dreaptă am s-o pui!

26 Și-Mi va zice el de-a pururi; „Tu ești, Doamne, tatăl meu,
Stînca mea de mîntuire, Domnul meu și Dumnezeu!“.

27 Și-l voi face-ntîi născut și va fi de-a pururi sfînt
Și mai mare ca toți regii ce vor fi pe-acest pămînt!

28 Și-a Mea milă pentru dînsul voi păstra-o-ntotdeauna
Și-mi voi ține legămîntul, ce-am făcut cu el, întruna!

29 Prelungi-voi peste veacuri să-i dureze semința,
Iară tronul lui cît cerul, cît dura-va veșnicia!

30 Iară dacă a mea Lege părăsi-vor fiii săi
Și poruncile uita-ver și-or umbla pe alte căi;

31 Și-or călca așezămîntul cel făcut cu ei de mine
Și poruncile ce dat-am, fiii săi nu le vor ține,

32 Le voi pedepsi păcatul cu nuiaua, cu bătăi
Și voi bate fărdelegea ce-o vor face fiii săi!

33 Însă mila-Mi niciodată n-o voi trage de la el
Și niciînd credincioșia-Mi nu Mi-o voi schimba defel!

34 Nu voi rupe legămîntul, ci va fi de-a pururi sfînt
Și niciînd nu voi schimba, ce i-am spus cu-al Meu cuvînt!

35 Căci odată i-am jurat și sfințenie-i cuvîntul!
Ce, să mint Eu pe David și să-mi calc Eu jurămîntul?!

36 Semința lui va fi veac de veac nemuritoare
Și-al său tron va fi de-a pururi înainte-Mi ca un soare!

37 Și avea-va el tărie cum de-a pururi are luna
Și în ceruri mărturie credincioasă-ntotdeauna!
. . . . . .

38 Dar acum l-ai lepădat, că Tu nu mai crezi într-însul
Și-ai urît pe unsul Tău, că te-ai mîniat pe dînsul!

39 Și de tot nesocotit-ai încheiatul legămînt
Și coroana I-ai luat-o arucînd-o la pămînt!

40 Toate zidurile sale iată-acuma-s dărîmate
Și-n ruină prefăcut-ai orișicare din cetate.

41 Și toți cei ce trec pe cale, ei de toate-l jefuiesc
Și vecinii rîd înpruna și îl tot batjocoresc.

42 Tu la toți vrăjmașii lui dreapta lor le-ai ridicat
Și pe toți ai lui protivnici, Tu pe toți i-ai bucurat.

43 Vîrful săbiei tăioase l-ai făcut de-acum tocit
Și-n război cu a Ta mînă, Tu nu l-ai mai întărit!

44 Slava lui și strălucirea-i, toate-acestea nu mai sînt
Și-al lui scaun de domnie doborît-ai la pămînt!

45 Veacul lui i l-ai scurtat și i-ai dat zile puține
Și vrăjmașii rîd de dînsul, că e tot numai rușine...

46 Pînă cînd Te-ascunzi Tu, Doamne, ca să nu-Ți cunoaștem locul!
Pînă cînd a Ta mînie Îți va arde ca și focul?...

47 Adu-Ți, Doamne-aminte, adă, cît în viață Tu mă ții:
Oare în deșert zidit-ai pe ai oamenilor fii?

48 Care om trăiește oare și el moartea n-o s-o vadă?
Cine sufletul și-i scapă, ca în iad să nu mai cadă?

49 Unde-i, Doamne, a Ta milă ce demult ai arătat-o
Și cu-a Ta credincioșie, lui David Tu i-ai jurat-o?

50 Adu-Ți, Doamne-aminte, adă, că Ți-s robii umiliți
Și le port în sîn ocara, că-s de neamuri înjosiți!

51 Și vezi, Doamne, și ocara, care-o spun vrăjmașii Tai,
Cînd hulesc pe unsul Tau și-și bat joc de pașii săi!

52 Fie binecuvîntat Domnul meu și Lui mă-nchin,
C-a Lui slavă-n veci de veci va dura! Amăn! Amin!

PSALMUL 89

O rugăciune a lui Moise, omul lui Dumnezeu

1 Doamne, Tu ne-ai fost scăparea și al nostru adăpost
Și din neam în neam mereu mîntuire Tu ne-ai fost!

2 Înainte de-a fi munții și pămîntu-a fi făcut
Și-nainte de-a fi lumea și a fi ceva văzut,
Singur Tu din veci Tu ești Dumnezeu făr-de-neeput!

3 Tu pe cei ce-s muritori și-s făcuți de a Ta mînă,
În pămînt din nou întorci, un-le spui ca să rămînă;
„Fii ai omului, vă-ntoarceți și vă faceți, iar țărînă!“

4 Vremea înaintea Ta e ceva necunoscut,
Căci o mie de ani este ca și ieri, care-a trecut,
Ca și-o strajă-a nopții care nici nu știi cînd s-a făcut!

5 Că Tu-i iei precum șuvoiul, ca un vis le este viața;
Ca și iarba cea plăpîndă ce răsare dimineața:

6 Ce răsare dimineața și îndată înflorește,
Iar spre seară se coseste și-n curînd se vestejește.

7 Așa noi ne mistuim consumați de-a Ta mînie
Și la fel pierim cu toții îngroziți de-a Ta urgie,

8 Cînd nainte-Ți pui păcate care noi le-nfăptuim
Și-n lumina Feții Tale cele ce noi tăinuim.

9 Ale noastre zile toate de mînia-Ți iată nu-s,
Iară anii noștri iată ca un sunet ce s-a dus!

10 Anii toți ai vieții noastre șaptezeci într-o părere
Și optzeci chiar pot s-ajungă, pentru cei ce-s în putere,
Iar de sînt ceva mai mulți, osteneală-s și durere!

11 Așa trece viața noastră, trece iute ca un duh
Și la fel și noi zburăm ca o pasăre-n văzduh!

12 Cine știe-a Ta mînie, cu puterea care-o are?
Și avînd de Tine teamă, cine-o socotește oare?

13 Ne învață-a noastre zile, bine să le socotim
Ca o inimă-nțeleaptă pururi noi să dobîndim!

14 Te întoarce Doamne-ndată! Pînă cînd vei sta departe?
Mîngîie pe robii Tăi și de milă fă-le parte!

15 Să ne umpli dimineața pururea de mila Ta
Și vom fi de-a pururi vesel iși mereu ne-om bucura!

16 Veselie dă-ne pentru zilele de umilință,
Pentru anii ăștia în care am avut doar suferință

17 Ca să vadă robii Tăi minunata Ta lucrare,
Iară fiii lor să vadă toată slava Ta cea mare!

18 Doamne, Dumnezeul nostru, dă-ne binecuvîntare!
Și-ndreptează-ne pe noi într-a mîinilor lucrare
Și pe ea desăvîrșește-o, Tu cu mila Ta cea mare!

PSALMUL 90

O cîntare de laudă a lui David

1 Cel ce stai sub ocrotirea Celui Preaînalt și Sfînt
Și pe Cel Atotputernic Îl ai umbră pe pămînt,

2 Către Domnul tău tu spune-I; „Tu ești ajutorul meu
Și Tu ești a mea scăpare și-mi ești Domnul Dumnezeu
Și-ntru Tine-ntotdeauna eu nădăjduiesc mereu!“.

3 Că dă-n lături de la Tine lațul cel de vînătoare
Și ajungă pîn-departe molima ucigătoare.

4 Cu-ale Sale pene Domnul orișiunde te umbrește
Și sub aripile Sale El de rău te ocrotește,
Că e platoșă-adevăru-I și e scut ce te păzește!

5 Noaptea n-o să-ți fie frică de năluci ce te-nfioară
Și nici teamă-n timpul zilei de săgeata care zboară,

6 Nici de ciuma cea grozavă care-n neguri s-aciuiază,
Nici de molima ce face pustiire la amiază.

7 Mii la stînga ta cădea-vor și la dreapta-ți zeci de mii,
Iar de moarte niciodată tu de dînsa n-ai să știi!

8 Ci vei căuta cu ochii și-or privi mereu uimiți
Și-or vedea ei felu-n care toți cei răi sînt pedepsiți!

9 Căci ai zis și zici mereu: „Domnul este-a mea scăpare!“
Și-ai ales pe Cel Prea-nalt ca un turn de apărare.

10 De aceea niciodată n-ai s-ajungi să ai vreun rău,
Nici urgia n-o să vină să cuprindă cortul tău.

11 Că poruncă El va da către toți îngerii Săi,
Ca oricînd să te păzească în a vieții tale căi.

12 Și pe mîini te vor purta, cum se poartă un odor,
Ca să nu lovești cumva de vreo piatră-al tău picior!

13 Vei călca peste aspidă, peste crudul vasilisc,
Peste lei, peste balauri, făr-să ai cumva vreun risc!...

14 „M-a iubit și-l voi păzi — zice Domnul Tău anume —
„Și-l voi ocroti întruna, căci cunoaște al Meu Nume!

15 Cînd striga-va către Mine, Eu îndată-i voi răspunde
Și avînd vreo strîmtorare, Eu voi fi cu el oriunde
Și-l voi izbăvi la greu și-l voi preamări mereu!..

16 Și-l voi sătura de zile, zile multe îi voi da
Și-i voi da și mîntuire și-l voi binecuvînta!“.

PSALMUL 91

Psalm cîntat în ziua Sabatului

1 Bine este ca pe *Domnul* noi mereu să-L lăudăm
Și-al Tău Nume-n toată vremea, Preaînalte, să-L cîntăm'

2 Toată mila Ta cea mare dimineața s-o vestim
Și-al Tău mare adevăr noaptea noi să-l pomenim,

3 Cu psaltirea-n zece strune, cu cîntarea ei plăcută
Și cîntarea cea aleasă, cu cîntări din alăută!

4 Ale Tale făpturi, *Doamne*, toate mă înveselesc
Și de lucrul mîinii Tale eu întruna mă uimesc!

5 Cît de minunat e, *Doamne*, lucrul Tău de orișiunde
Și-ale Tale judecăți cît sînt ele de profunde!

6 Omu-ntunecat la minte nu cunoaște-aceste toate,
Iară cel neluminat nici nu știe-a le socoate.

7 Toți cei răi răsar ca iarba și-nfloresc cei fără lege,
Ca să piară ei pe veci, căci pe toți moartea-i culege.

8 Iar Tu, *Doamne*, preainalt pururea ai fost și ești
Și cu-a Ta putere mare Tu pe toți îi stăpînești!

9 Iată că vrăjmașii Tăi, *Doamne*, toți se nimicesc
Și acei ce fac tot rele, ei de tot se risipesc.

10 Iar Tu mie-mi dai puterea unui bivol care-mpunge
Și cu proaspăt untdelemn din belșug Tu mă vei unge.

11 A vrăjmașilor cădere ochii mei o vor vedea
Și-auzi-voi și pedeapsa celor ce-s în contra mea.

12 Cel ce-i drept va înflori ca finicul an de an
Și mereu se va-nălța ca și cedrii din Liban.

13 În a *Domnului* meu Casă toți acei ce-s răsădiți,
Întru curțile Lui sfinte fi-vor pururi înfloriți.

14 Și la bătrînețe-aceștia seva-ntr-înșii or să tragă
Și purta-vor încă roade și-or fi verzi și plini de vlagă,

15 Ca pe *Domnul* să-L vestească și întruna să arate
Că El Stînca mea, e drept, și-ntru El nu-i nedreptate!

PSALMUL 92

Cîntec de laudă al lui David, pentru ajunul Sabatului, cînd s-a întemeiat pămîntul

1 Domnul, El împărățește peste-al lumii-ntreg cuprins
Și-mbrăcat El este-n slavă și-n putere este-ncins.

2 Și El lumea a-ntărit-o pe solidă temelie
Și ea nu se va clăti, căci de Domnul lumea știe.

3 Tronul Tău e-ntemeiat și din veci împărățești,
Că din veșnicie, Doamne, Tu din veșnicie ești!

4 Toate rîurile, Doamne, glasul lor și-au ridicat,
Toate rîurile iată, valurile-au înălțat!

5 Cît de-nfricoșate sînt ale apelor cascade
Și-nspumatul val de mare ce se-nalță și iar cade.
Însă-i mai înfricoșat, Domnul care-n ceruri șade!

6 Legea Ta-i adevărată și-i mereu nestrămutată
Și-a Ta Casă-i sfîntă, Doamne, pentru veșnicia toată!

PSALMUL 93

Un psalm al lui David

1 Dumnezeul răzbunării și stăpîn pe lumea toată,
Tu ce poți să Te răzbuni, Dumnezeule, Te-arată!

2 Cel ce judeci tot pămîntul, întru slava Ta Te scoală!
Dă-le după fapte lor, celor care-s plini de fală!

3 Pînă cînd toți păcătoșii vor tot propăși mereu
Ei ce nu cunosc pe Domnul și nu știu pe Dumnezeu?

4 Pînă cînd vor spune, Doamne, și grăi-vor nedreptate?
Pînă cînd se vor făli cei ce fac tot răutate?

5 Și ca cei ce nu au teamă și de nimeni nu le pasă,
Moștenirea-Ți asuprese și poporul Ți-l apasă!

6 Ei pe văduva sărmană și pe cel sărac doboară
Și pe cei ce sînt orfani, fără milă îi omoară.

7 Căci ei zic: „Nu vede Domnul, că nu ia spre noi aminte!
Dumnezeul lui Iacov n-o să țină toate minte!".

8 Învățați-vă dar minte, oameni răi nepriceputi!
Voi nebunilor ce sînteți, cînd veți fi voi pricepuți?

9 Cel ce a făcut urechea, să audă El nu poate?
Cel ce ochiul l-a făcut, să nu vadă oare toate?

10 Oare nu va da pedepse cel ce ceartă pe popoare?
Cel ce-nvață pe om minte, sa nu pedepsească oare?

11 Căci cunoaște Domnul cîte și ce gînduri omul are
Și El știe și cunoaște că deșerte-s fiecare!

12 Fericit e omul care, Doamne, Tu îl vei certa
Și-l vei învăța pe dînsul, să cunoască Legea Ta,

13 Ca Tu liniște să-i dai în acele zile grele,
Pînă cînd săpa-va groapa celui făcător de rele,

14 Că pe-al Său popor niciînd Domnul nu-l va-ndeparta,
Nici pe moștenirea Sa Domnul nu o va uita!

15 Că va face iarăși Domnul cu dreptate judecată
Și de cei cu inimi drepte, ca de toți va fi urmată.

16 Împotriva celor răi cine mă ajută oare?
Contra celor ce-mi fac răul, am eu oare ajutoare?

17 Dacă n-ar fi fost ca Domnul, să mă apere mereu,
În adînc cu cei din iad ar fi fost sufletul meu!

18 Căci atunci cînd zic la greu: „mi se clatină piciorul",
Mila Ta atuncea, Doamne, ea îmi dă tot ajutorul!

19 Și cînd multe gînduri negre înlăuntru-mi năvălesc,
Ale Tale mîngîieri sufletul mi-l îndulcesc!

20 Vor putea nelegiuiții ca să stea cu Tine-n rînd
Și acei ce contra Legii fărdelegi ei poartă-n gînd?

21 Căci ei curse-ntind în contra celui drept, celui curat
Și întruna osîndesc sîngele nevinovat.

22 Însă mie-mi este Domnul o cetate de scăpare,
Iară Domnul Dumnezeu e limanul meu cel tare!

23 Că va-ntoarce fărădelegea contra lor, să-i pedepsească
Și chiar însăși răutatea care-o au să-i nimicească;
Că-i va pierde pe ei Domnul, ca să nu mai dăinuiască!

PSALMUL 94

Imn de laudă al lui David

1 Veniți toți ca să cîntăm Domnului cu veselie!
Stîncii noastre de scăpare să-I strigăm cu bucurie!

2 Înaintea Lui să mergem și-nainte-I să ieșim
Și toți laude cîntîndu-I, în cîntări să-L preamărim!

3 Că e mare Dumnezeu Domnul nostru, că-ntre-acei
Cîți se află și-s pe lume așa-ziși dumnezei,
El e Mare Împărat și-i mai mare decît ei!

4 Că El ține-n mîini pămîntul cu adîncuri fără fund
Și-nălțimile de munți care-n nouri se ascund.

5 Și la fel a Lui e marea unde ape-a-ngrămădit
Și al Lui este pămîntul, căci cu mîna l-a zidit.

6 Veniți toți să-ngenunchiem, Domnului să ne-nchinăm!
Celui care ne-a făcut, toți genunchii să-i plecăm!

7 Căci e-al nostru Dumnezeu, iară noi al Său popor:
Turma care-o păstorește cu-a Sa mînă ca păstor,
Care-o-ndrumă și-o păzește și o duce la pășune!
O, de-ar fi să ascultați astăzi glasu-Ĭ care spune:

8 „Inima nu v-o împietriți, întărită nu vă fie
Ca-n pustie la Meriba, ca la Masa în pustie,

9 Unde fost-am ispitit, unde fost-am încercat
De părinții voștri care ei văzuse ce-am lucrat!

10 Patruzeci de ani în șir acest neam m-a dezgustat
Și mi-am zis: „Acest popor, care cată numai rele,
Are inima stricată și nu vrea căile Mele.

11 Și de-aceea în mînia-Mi a Mea inimă-i jurată,
În odihna Mea aceștia să nu intre niciodată!".

PSALMUL 95

Al lui David, La Evrei fără titlu

1 Cîntați toți cîntare nouă, Domnului cu toți cîntați-I!
Și cîntați-I tot pămîntul și-a Lui slavă lăudați-I!

2 Cîntați Domnului cîntare și slăviți-I al Său Nume
Și vestiți-I zi cu zi mîntuirea Lui în lume!

3 Și vestiți-I printre neamuri toată slava Lui cea mare
Și minunile Lui sfinte printre neamuri și popoare!

4 Că e mare Domnul nostru și-i de-a pururi lăudat
Și nu-s falșii dumnezei cum e El de-nfricoșat!

5 Căci toți zeii-damnezei, ce păgînii îi au ei,
Sînt doar idoli, iară Domnul cerului i-a pus tremoi!

6 Slava Lui și măreția pururi înainte-I sînt,
Iar puterea și podoaba în Locașul Său cel sfînt!

7 Dați-I Domnului, popoare, voi popoarelor păgîne,
Dați-I slavă, dați-I cinste, că de-a pururi El stăpîn e!

8 Dați-I Domnului mărire pentru Numele Său mare
Și-n a Sale curți intrați toți cu daruri de mîncare!

9 Închinați-vă-nainte-I, purtînd toți podoabe sfinte
Și toți cei de pe pămînt, toți să-I tremure-nainte!

10 Spuneți neamurilor, spuneți, „Domnul, El împărățește,
Că întemeiat-a lumea, care nu se mai clătește
Și El judecă pămîntul și dreptatea o-mpărțește!“.

11 Să se veselească cerul! Să se bucure pămîntul!
Marea cu al ei cuprins să-și ridice-n slăvi avîntul!

12 Să se bucure cîmpia și cu toate din cîmpie
Și toți arborii pădurii strige toți de bucurie
Și să-ntîmpine pe Domnul, Cel ce-i plin de măreție!

13 Că El vine, iată vine, se arată Domnul Sfînt,
Ca să facă judecată, judecată pe pămînt;
Ca să judece El lumea după marea Lui dreptate
Și cu adevăru-I sfînt ale lumii neamuri toate!

PSALMUL 96

Un psalm al lui David

1 Domnul, El împărățește! Tot pămîntul să tresalte,
Iar mulțimea de ostroave bucurîndu-se să salte!

2 Nori și neguri sînt în juru-I și Îi țin tovărășie;
Judecata și dreptatea stau la tronu-I temelie!

3 Înainte-I merge focul, numai flăcări și dogoare
Și în jurul Lui El arde pe vrăjmașii care-I are!

4 Fulgerele Sale iuți toată lumea luminează
Și pămîntul cînd Îl vede, tremurînd, se-nfioreză!

5 Munții se topesc ca ceara, cînd zărește pe Domnul Sfînt,
Că nu stau'naintea Celui ce-i stăpîn pe-acest pămînt!

6 Cerurile-a Lui dreptate tuturora o vestesc
Și popoarele cu toate a Lui slavă o privesc.

7 Toți acei ce se închină la ciopliții dumnezei
Și se tot fălesc cu dînșii, rușinați rămas-au ei,
Că-naintea Lui se-nchină toată gloata lor de zei!

8 A-nțeles Sionul asta și el mult s-a bucurat
Și-a lui Iuda fiice toate vesele au tresăltat,
C-ale Tale judecăți, Doamne, Tu le-ai arătat!

9 Că Prea-nalt pe tot pămîntul, Doamne, ești și faci ce vrei
Și cu mult ești mai presus decît falșii dumnezei!

10 Cei care iubiți pe Domnul, răul să-l urîți mereu,
Căci pe credincioșii Săi Domnu-i mîntuie la greu
Și de mîna celor răi îi păzește Dumnezeu.

11 Celor ce-s neprihăniți El lumina le răsare,
Celor ce-s cu inimi drepte bucurie le dă mare!

12 Bucurați-vă în Domnul, drepților, de-a sa iubire
Și-I slăviți întotdeauna a Sa sfîntă pomenire!

PSALMUL 97

Un psalm al lui David

1 Cîntați toți cîntare nouă! Cîntați Domnului cîntare!
Că minuni făcut-a Domnul, cu puterea Sa cea mare!
Că minuni făcut-a Domnul, biruind El pe pămînt,
Cu puterea dreptei Sale și cu brațul Său cel sfînt!

2 Că la neamuri mîntuirea Domnu-a vrut ca s-o arate
Și-a făcut-o cunoscut, aratînd a Sa dreptate!

3 De Iacov, cu a Sa milă și-a adus aminte El
Și de-a Lui credincioșie către casa Israel.
Și putut-au toți să vadă pîn-la margini de pămînt,
Mîntuirea ce ne-a dat-o Dumnezeul nostru sfînt.

4 Strigați toți lui Dumnezeu, toți cîți sînteți pe pămînt;
Prăznuiți cu bucurie și slăviți-L într-un cînt!

5 Cîntați Domnului din harfe! Și cîntați-I din psaltire!
Și-nsoțiți a lor cîntare cu-a cuvintelor rostire!

6 Și din trîmbițe sunați și răsune tare cornul
Și strigați cu toții pentru Împăratul nostru, Domnul!

7 Să mugească-adînca mare și cu tot ce-ntr-însa este
Și la fel și lumea toată și ce-ntr-însa locuiește!

8 Toate rîurile bată si din palme să plesnească
Și întîmpinînd pe Domnul, munții să se veselească!

9 Că El vine, iată vine, se arată Domnul Sfînt,
Ca să facă judecată, judecată pe pămînt:
Ca să judece El lumea după marea Lui dreptate
Și cu-a Sa credincioșie ale lumii neamuri toate!

PSALMUL 98

Un psalm al lui David

1 Domnul, El împărățește; orice neam să se cutremure!
Domnul stă pe Heruvimi: și pămîntul tot să tremure!

2 Că e mare Domnul nostru și-n Sion e-nălțat-împărat,
Peste neamurile toate este El preaînălțat!

3 *Să-I slăvească ai Săi Nume orișicare din popoare,*
Că-i cît de-nfricoșat și e sfînt și este mare!

4 A-mpăratului putere stă-n iubirea de dreptate:
Tu i-ai pus temei dreptății, Tu cu marea-Ți bunătate,
Și-n Iacov mereu Tu faci judecată și dreptate!

5 *Înălțați pe Dumnezeu, Domnul fără-de-asemănare*
Și la sfîntu-I așternut care-l are sub picioare
Înainte-I vă-nchinați, că e sfînt și este mare!

6 Moise și Aaron ca preoți către Domnul au strigat
Și la fel și Samuil al Său Nume l-a chemat
Și la dînșii-atuncea Domnul cu-a Sa milă-a căutat!

7 Ca prin stîlpul cel de nor, Domnul i-a grăit atunci,
Căci păzeau ei Legea dată și făceau a Lui porunci!

8 Doamne Dumnezeul nostru, i-ascultat pe-ai Tăi ascultat,
Că Tu fost-ai pentru dînșii Dumnezeu cu ce-a iertat,
Dar le-ai fost pentru păcate și Tărîm ce-a răzbunat!

9 *Înălțați pe Dumnezeu, Domnul fără-de-asemănare*
Și în muntele Său sfînt toți închinați-vă la El
Că e Dumnezeul nostru și e sfînt și este mare!

PSALMUL 99

1 Strigați toți de pe pămînt, Domnului cu toți strigați!
Și cu mare bucurie Îl slujiți și-nfățișați!

2 Și cunoașteți toți că El e Dumnezeul ce-L avem,
Domnul care ne-a făcut și ai Lui pe veci sîntem!
Că e Domnul Dumnezeu Care ne-a făcut pe noi
Și noi toți al Său popor și-ai pășunii Sale oi.

3 Intrați toți pe porți la Domnul, toți cu laude-nsoțiți
Și în curțile Lui sfinte-nnoiri sfinte toți cîntați!
Și slăviți-L toți pe Domnul și-al Lui Nume-l binecuvîntați!

4 Că e bun de-a pururi Domnul; mila Lui e pe veci
Și din neam în neam durează și a Lui credincioșie!

PSALMUL 100

Un psalm al lui David

1 Mila și dreptatea, Doamne, eu le voi cînta mereu!
Și pe Tine Te-oi cînta, Doamne Dumnezeul meu!

2 Calea cea neprihănită eu de-a pururi o voi ține:
Cînd veni-vei, Doamne-Doamne, cînd veni-vei Tu la mine?
Căci în casa mea întruna eu voi face voia Ta
Și cu inimă curată eu mereu mă voi purta!

3 Nu voi suferi cu ochii fapta cea nelegiuită
Și purtarea celor răi va fi pururi osîndită
Și de mine niciodată n-o să fie ea lipită!

4 Inima stricată, rea îmi va fi mereu departe
Și la rele cu cel rău n-am să iau vreodată parte!

5 Pe acel ce clevetește pe ascuns pe-al său vecin
Îl voi pierde, căci la dînsul niciodată n-am să țin!
Și pe cel cu ochi trufași și cu inima semeață
Niciodată n-am să pot, ca să-l sufăr în viață!

6 Peste credincioșii țării ochii mei vor tot privi,
Ca să șadă lîngă mine; și acel ce va păși
Pe o cale nepătată, el mereu mă va sluji!

7 Cel ce face-nșelăciune nu va sta la mine-n casă,
Nici acei ce spun minciuna, înainte n-or să-mi iasă!

8 Și în toată dimineața voi stîrpi pe răi din țară,
Din a Domnului cetate păcătoșii toți să piară!

PSALMUL 101

Rugăciunea unui nenorocit, doborît de întristare, care își varsă durerea înaintea Domnului

1 Doamne-ascultă-mi rugăciunea încărcată cu suspine
Și strigarea mea fierbinte să ajungă pîn-la Tine!

2 Nu-Ți întoarce a Ta Față! De la mine să nu treacă!
Cînd necazul meu urechea-Ți către mine Ți-o apleacă!

3 Că nu-i zi să n-am necaz și durerea mea e multă
Și de-aceea cînd Te chem, Tu degrabă mă ascultă!

4 Că se sting a mele zile, ca un fum se sting mereu
Și-s cărbuni ce ard întruna oasele-nlăntrul meu!

5 A mea inimă-i rănită și-i ca iarba de uscată
Și de-atît de mult necaz pîinea mea e nemîncată!

6 De durerea mea cea multă și a gemetelor mele
Nu mai am pe oase carne, ci-nvelite-s doar cu piele!...

19 Domnu-n cer și-a pus El tronul și de-acolo-mpărățește
Și-n împărăția Lui, El pe toți îi stăpînește!
20 Binecuvîntați pe Domnul, Îngeri, bine-L cuvîntați,
Voi ce pururi în virtute tari și preaputernici stați,
Ce-mpliniți a Lui porunci și-al Lui glas îl ascultați!
21 Binecuvîntați pe Domnul toate oștile Lui sfinte,
Care pururi Îl slujiți și-mpliniți a Lui cuvinte!
22 Binecuvîntați pe Domnul și-I aduceți osanale
Toate-a Lui lucrări preasfinte, toate lucrurile Sale;
Și-n tot locul stăpînirii unde Domnul guvernează,
Suflete al meu, pe Domnul, tu Îl binecuvîntează!

PSALMUL 103

Un psalm al lui David

1 Suflete al meu, pe Domnul laudă-L neîncetat!
Doamne Dumnezeul nostru, mare ești și minunat,
Căci cu slavă și podoabă Tu ești pururi îmbrăcat!
2 Tu ia fel ca și c-o haină cu lumina Ta îmbraci
Și-ntinzi cerul peste tot și un cort din el Tu faci!
3 Tu din apele de sus locuința Ți-o-nfiripi,
Și-Ți faci care din nori și umbli pe-ale vîntului aripi.
4 Tu din vînturi Îți faci solii, ce-i trimiți în orice loc,
Iară slugă credincioasă Îți e flacăra de foc.
5 Tu pe tare temelie pe pămînt l-ai așezat
Și de-aceea-n veac de veac nu va fi el clătinat.
6 Și i-ai dat veșmînt adînceul, unde tot pămîntu-neapc
Și toți munții lui înalți i-ai acoperit cu ape.
7 Dar le-ai dat atunci poruncă și în loc n-au mai rămas
Și la glasul cel de tunet ele-ndată s-au retras.
8 Și s-au înălțat toți munții, văile s-au coborît,
Fiecare-n locul lor, unde Tu le-ai hotărît.
9 Și-ai pus apelor hotar, peste care nu vor trece,
Nici să poată să se-ntoarcă și pămîntul să-l înnece.
10 Tu în văi trimis-ai ape și izvoare-au apărut
Și prin munți să curgă ape, Tu pîraie ai făcut.
11 Și din ele se adapă fiarele ce-n cîmp trăiesc
Iar asinii cei sălbatici setea lor și-o potolesc.
12 Lîngă ele locuiesc ale păsărilor neamuri
Și s-aude glasul lor ciripind mereu prin ramuri.
13 Din cămările-Ți înalte Tu toți munții îi stropești
Și cu rodurile Tale tot pămîntul îl hrănești;
14 Că Tu faci să crească iarba dobitoacelor ce sînt
Și verdeață pentru oameni: Tu scoți hrana din pămînt!
15 Ne dai pîinea ca printr-însa, noi puteri să căpătăm;
Și ne dai și untdelemnul, fața să ne-o luminăm
Și ne dai apoi și vinul, inima s-o bucurăm!...

16 Sătura-se-vor copacii și sătui or să rămînă
Și toți cedrii din Liban cei sădiți de a Ta mînă!

17 Căci într-înșii își fac cuiburi păsările care zbor
Și în chiparoși pe ramuri cocostîrcii casa lor.

18 Muntii-nalți sînt adăpost pentru cerbi și căprioare,
Iar ființele fricoase printre stînci găsesc scăpare...

19 Ai făcut pe ceruri luna, ca ea vremea să ne-o spună
Și făcut-ai și pe soare, care știe cînd s-apună.

20 Tu presori pe lume noaptea, cu-ntunericul ei mare,
Cînd jivinele pădurii se pun toate în mișcare.

21 Atunci leii după pradă alergînd, mugesc mereu,
Căci flămînzi fiind, ei cer hrana de la Dumnezeu.

22 Dar cînd soarele răsare, iar în codrii ei pătrund
Și fugind în ascunzișuri, în culcușuri se ascund.

23 Și atuncea iese omul și-și începe lucrul iară
Și muncește ziua toată, pîn-se face iarăși seară...

24 Cît de minunate-s, Doamne, ale Tale lucruri toate,
Ce cu-atîta-nțelepciune de-a Ta mînă sînt lucrate,
Că e plin întreg pămîntul de făpturi preaminunate!

25 Iată marea necuprinsă, care-n sînu-i larg ea are
Vietăți fără de număr și atîtea tîrîtoare!

26 Iar pe dînsa sînt corăbii, ce plutesc încolo-ncoace
Și în apa ei făcut-ai pe balaur, să se joace.

27 Toate de la Tine-așteaptă, hrana să le-o dai la vreme
Și de-aceea niciodată nu-ncetează să Te cheme!

28 De le-o dai, ele-o primesc, că Tu mila le-o arăți!
De-Ți deschizi Tu mîna Ta, au belșug de bunătăți!

29 Dacă Fața Ta Ți-o-ntorci, ele tremură și zac,
Căci Tu Duhul de li-L iei, în țărînă se prefac!

30 Iar cînd Duhul Tu-L trimiți, toate iarăși prind viață
Și-nnoiești astfel pămîntul și îi bucuri a lui față!

31 Fie Domnu-n veci slăvit și primească osanale!
Și să aibă bucurie pentru lucrurile Sale!

32 Că privește spre pămînt și el tremură de frică
Și pe munți dacă-i atinge, munții fum în slăvi ridică!

33 Voi cînta lui Dumnezeu, cît în viață voi trăi
Și voi lăuda pe Domnul, atît timp cît eu voi fi!

34 Fie Lui mereu plăcute, vorbele ce I le spun
Și eu pururi voi fi vesel, că e Domnul nostru bun!

35 Piara păcătoșii toți cu-a lor neagră seminție
Și toți cei nelegiuiți pe pămînt să nu mai fie!
Suflete al meu, în Domnul tu de-a pururea să crezi
Și-n viața ta întreagă tu să-L binecuvîntezi!

PSALMUL 104

Aliluia

1 Lăudați pe Domnul pururi și chemați-I al Său Nume
Și-a Lui fapte le vestiți neamurilor de pe lume!
2 Îi cîntați și cu psaltirea a Lui cinste-o preamăriți
Și minunile Lui toate tuturora le vestiți!
3 Cu-al Lui sfînt și mare Nume lăudați-vă întruna!
Aibă-n inimi bucurie, cei ce-L cată-ntotdeauna!
4 Alergați la Domnul pururi: Lui să-I cereți ajutorul!
Și-a Lui Față căutați-o: El va e mîntuitorul!
5 Neamul cel din Avraam, sluga Sa cea credincioasă
Și toți fiii lui Iacov, semința Sa aleasă,
6 Amintiți-vă mereu de-a Lui semne minunate,
De minuni, de judecăți de-a Lui gură pronunțate;
7 Că El este Domnul nostru, Dumnezeul nostru sfînt
Și a Lui dreptate este peste-ntregul Lui pămînt!
8 El mereu și-aduce-aminte de al Său așezămînt
Pentru mii de generații de-al Său sacru legămînt;
9 De al Său așezămînt cel făcut cu Avraam
Și de jurămîntul către Isaac și-ntregu-i neam;
10 Jurămînt ce lui Iacov, ca o lege l-a pus El
Și ca veșnic legămînt ce-a fost pus lui Israel,
11 Cînd El zis-a: „Îți voi da, ca dovadă de iubire,
Tot pămîntul Canaan, partea ta de moștenire!“.
12 Ei atunci erau puțini, prea puțini atunci erau
Și străini în țara asta și mereu călătoreau.
13 Că treceau din țară-n țară, din popor la alt popor,
Pribegind pe orișiunde, că n-aveau ei țara lor.
14 Dar pe nimeni n-a lăsat, cu vreun rău ca să-i apese
Și la regi le-a dat pedepse, că în pace ei să-i lese;
15 „Nicidecum de unșii mei nu v-atingeți — zicea El —
Nici profeților lui rău să nu faceți în vre-un fel!“
16 Și-a chemat El lipsa-n țară și-a fost foamete de pîine,
C-a uscat tot firul ierbii și tot lanul cel de grîne.
17 Și-naintea lor trimis-a pe un om nevinovat;
Pe Iosif ce-a fost vîndut și ca rob a fost luat!
18 Și-n cătușe-a fost el pus și legat a fost în fiare,
Că l-au pus să stea închis și cu lanțuri la picioare;
19 Pînă cînd s-a împlinit tot al Domnului cuvînt,
Pînă cînd l-a cercetat și pe dînsul Domnul Sfînt.
20 Și atunci stăpînul țării, preaputernicul ei rege
A trimis să-l slobozească și din lanțuri să-l deslege.
21 Și l-a pus pe el ca domn peste casa lui să fie
Și mai mare dregător peste marea-i avuție;
22 Ca pe cei mai mari ai lui să-i învețe cele bune
Și la toți bătrînii lui să le-arate-nțelepciune.

23 Și atuncea Israel în Eghipet a intrat
Și Iacov în țara Ham, el atunci s-a strămutat.
24 Și-a-nmulțit poporu-I Domnul, dîndu-i binecuvîntare
Și decît vrăjmasii lui l-a făcut cu mult mai tare.
25 Dar văzînd vrăjmașii-aceasta, au urît poporu-I foarte
Și cu robii Săi țineau fără milă să se poarte.
26 Și-a trimis atunci pe Moise, credinciosul robul Său
Și pe-alesul Său Aaron, ca să-i scape de la rău.
27 Și prin marea Lui putere semne mari ei au făcut
Și-n pămîntul Ham minuni cum nu s-au mai petrecut.
28 Că-ntuneric s-a făcut și-a fost noapte pe pămînt,
Căci s-au pus ei împotrivă, ne-mplinind al Lui cuvînt.
29 Că a prefăcut în sînge toate apele din țară
Și toți peștii cei din ape a făcut ca ei să piară.
30 Broaște-au mișunat prin țară, peste-ntinsu-ntregii țări
Și intrat-au și prin case și-n a regelui cămări.
31 Zis-a și venit-au nouri de otrăvitoare muște
Și țînțari în toată țara, să-i înțepe și să-i muște.
32 Nu le-a dat curată ploaie, ci-a plouat numai cu grindeni
Și în toată țara lor de foc flăcări pretutindeni.
33 Și bătut-a toată via și smochinii i-a bătut
Și toți pomii i-a stricat din întregul lor ținut.
34 La porunca Lui venit-au nouri negri de lăcuste
Și omidă fără număr, ca verdeața să le-o guste.
35 Și-a sfîrșit în toată țara, toată iarba ca s-o roadă
Și din cîmpurile lor mistuit-au orice roadă.
36 Și pe cei întîi născuți i-a ucis în a lor țară:
Pirga-ntregii lor puteri a făcut ca ea să piară!
37 Și si-a scos poporul Său cu bogat și-ales tezaur,
C-aveau vase și podoabe numai de argint și aur;
Și l-a scos El din robie, ca să nu mai fie sclav
Și-n oricare seminție nu era niciun bolnav...
38 Și s-a bucurat Eghiptul, cînd văzu a lor plecare,
Căci căzuse peste dînșii și-i cuprinse groază mare.
39 Nor trimis-a peste dînșii să-i umbrească și-ndrumeze
Iară noaptea stîlp de foc calea să le-o lumineze.
40 Au cerut și le-a trimis prepelițe de mîncare
Și cu pîinea cea cerească i-a hrănit pe fiecare.
41 Despicat-a stînca-n două și-a țîșnit șuvoi de ape
Și-n pustiu au curs pîraie, fiecare să s-adape.
42 Căci Și-a amintit El Domnul de cuvîntul Său cel sfînt,
Ce l-a spus lui Avraam, robul Său cu legămînt!
43 Și Și-a scos poporul Său în săltări de veselie!
Și Și-a scos aleșii Săi în strigări de bucurie!
44 Și le-a dat să aibă țară al păgînilor ținut
Și-au luat în stăpînire al străinilor avut,

15 Ca poruncile Lui sfinte ei să le păzească-nruna
Și ei Legea ce Le-a dat-o, să o ție-ntotdeauna!
Și doar Lui să I se-nchine și la altul nimănuia
Și cu toții Lui Sa-i cînte: Aliluia! Aliluia!

PSALMUL 105

Aliluia

1 Lăudați pe Domnul pururi, că e bun cum altul nu-i!
Lăudați-L și-L slăviți, că în veac e mila Lui!

2 Cine va putea să spună a Lui fapte minunate,
Iară laudele-I cine le-ar putea vesti pe toate?

3 Fericiți sînt toți aceia care Legea o păzesc
Și dreptatea-n totdeauna ei cu drag o-nfăptuiesc!

4 Ia spre mine-aminte, Doamne, și spre tot poporul Tău,
Și cu-a Ta bunăvoință mîntuiește-l de ce-i rău!

5 Ca să văd pe-alesii Tăi, că au mare fericire,
De poporu-Ți să mă bucur, că e plin de mulțumire
Și întruna să mă laud cu aleasa-Ți moștenire!

6 Am greșit ca și părinții și am săvîrșit păcate,
C-am făcut nelegiuire și lucrat-am strîmbătate.

7 În Egipt părinții noștri n-au luat de loc aminte
La a Tale mari minuni;nici n-au vrut să ție minte
Ale Tale binefaceri, ci atunci necredincioșii,
Contra Ta s-au răzvrătit lîngă apa Mării Roșii.

8 Însă El i-a mîntuit pentru Numele Său sfînt,
Ca să-și fac-a Sa putere cunoscută pe pămînt.

9 Că El marea a certat-o și îndată a secat
Și-au trecut ei prin adîncuri cum ai trece pe uscat.

10 Și i-a scos din mîna celor, care-aveau pe dînșii ură
Și din mîna celor care cruzi vrăjmași ei îi avură.

11 Și dușmanii lor cu toții înecați au fost în ape,
Că niciunul dintre dînșii n-a putut ca să mai scape.

12 Atunci toți văzînd aceasta au crezut a Lui cuvinte
Și cu toții au cîntat a Lui laude preasfinte.

13 Dar ei fapta minunată au uitat-o în curînd
Și n-au vrut s-aștepte planul ce-și pusese Domnu-n gînd.

14 Că fiind cuprinși de poftă în pustiul fără ape,
El L-au ispitit pe Domnul: să-i hrănească, să-i adape!

15 Și El pofta le-a-mplinit-o și le-a dat cu prisosință,
Că le-a dat în trup și boale, cu amară suferință...

16 Și cu Moise și Aaron, sfîntul Domnului iubit,
El în tabără fiind contra lor s-au răzvrătit.

17 Dar s-a despicat pămîntul ca o gură-nfometată
ȘI-NGHIȚIT-A PE Datan și pe-Aviron cu-a lui ceată,
I-a-nghițit pe toți adîncul și primit-au a lor plată;

18 Și-a fost arsă ceata lor de un foc în vîlvătăi,
Țara para cea de foc mistuit-a pe cei răi!

19 La Horeb ei și-au turnat și făcut-au un viței
Și la chipul lui turnat toți s-au închinat la el.

20 Au schimbat ei Slava Celui care toate El cunoaște,
Pentru chipul unui bou care pururi iarbă paște!

21 Și-au uitat pe Dumnezeu, ce le-a fost mîntuitor,
Ce-n Egipt făcînd minuni, le-a venit în ajutor!

22 Și-n pămîntul Ham minuni, pedepsind necredincioșii
Și minuni și semne mari trecînd apa Mării Roșii!

23 Atunci El a vrut să-i piardă și de tot să-i nimicească,
Însă Moise-alesul Său, ca pe ei să-i mîntuiască,
Înaintea Lui a stat și-a rugat pe Domnul Său
Să-și abată-a Sa mînie și să nu le facă rău...

24 Au vorbit cu mult dispreț, defăimînd pămîntul sfînt
Și n-au vrut deloc să creadă în al Domnului cuvînt,

25 Ci au murmurat prin corturi și cîrtit-au la tot pasul,
Căci n-au vrut în El să creadă nici ca să-I asculte glasul!

26 Atunci El și-a ridicat peste dînșii a Sa mînă
Și-a jurat că în pustie doborîți or să rămînă;

27 Că va da sămînța lor neamurilor să slujească
Și prin multe țări din lume va fi ca să-i risipească...

28 S-au lipit și închinat pîn-și lui Baal-Peor
Și cu toții au mîncat jertfe-aduse morților!

29 Și a mîniat pe Domnul fapta lor nelegiuită
Și-o urgie fără margini peste ei a fost pornită.

30 Dar s-a ridicat *Fineas* și făcut-a el dreptate
Și urgia ce-i bătea a-neetat de a-i mai bate!

31 Și i-a fost lui socotită ca dreptate fapta lui
Și la toți urmașii lui pînă-n veacul veacului!...

32 Și la apele Meriba ei pe El L-au mîniat
Și atuncea chiar și Moise pentru ei a fost certat!

33 Căci cu duhu-i amărît, că ei iar s-au răzvrătit
Și cuprins de îndoială, el cu buzele-a greșit...

34 Ei n-au nimicit pe neamuri, pe păgînele popoare,
Cum a dat poruncă Domnul, să-i stîrpească, să-i omoare;

35 Ci cu dînșii-amestecați, cu acei ce i-au învins,
Au făcut cu dînșii una și-a lor fapte le-au deprins.

36 Și s-au închinat la idoli, la mulțimea lor de zei,
Faptă care s-a făcut ca o cursă pentru ei;

37 C-au adus la idoli jertfe, cum la dînșii au văzut,
Chiar pe proprii lor feciori și pe fiice ce-au avut

38 Și vărsat-au al lor sînge, sînge scump, neprihănit,
Ale fiilor și fiice ce la idoli i-au jertfit,
Cînd în Canaan la idoli, fără a-i jeli și plînge,
I-au adus pe ei ca jertfe și-au mînjit țara cu sînge!

39 Și așa s-au pîngărît, cu-a lor fapte ce-au lucrat
Și prin izvodiri spurcate ei atunci au desfrînat!
40 Și-a aprins atunci mînia Dumnezeu pe-al Său popor
Și-a urît și moștenirea-I pentru toată fapta lor
41 Și i-a dat atunci în mîna celor ce erau păgîni
Și acei care-i urau au ajuns a-i lor stăpîni.
42 Și i-au asuprit vrăjmașii spre durerea tuturor
Și așa de umiliți fost-au ei sub mîna lor!...
43 De mai multe ori le-a dat Domnul nostru izbăvire,
Însă ei Îl amărau cu-al lor fel de viețuire
Și din nou atunci cădeau prin a lor nelegiuire...
44 Cînd vedea El strîmtorarea, care le-ntrista obrazul
Și-auzea a lor suspine și le observa necazul,
45 De al Său așezămînt și-aducea atunci aminte
Și cu marea-I bunătate El spre ei lua aminte;
46 Și în inima vrăjmașă, ce-i dusese în robie,
Mila pentru ei stîrnea, ca miloși cu ei să fie!..
47 Doamne Dumnezeul nostru, fie mila Ta cu noi
Și ne-adună dintre neamuri și ne scapă din nevoi,
Ca noi Numele Tău sfînt să-L cîntăm și să-L slăvim
Și cu slava Ta cea mare pururea să ne fălim.
48 Fie binecuvîntat Dumnezeu și Lui mă-nchin,
Cel ce-i Domn lui Israel în toți vecii care vin!
Și poporul tot să-I cînte și să zică: Amin! Amin!

PSALMUL 106

Aliluia

1 Lăudați pe Domnul pururi, că e bun cum altul nu-i!
Lăudați-L și-L slăviți, că în veac e mila Lui!
2 Cei răscumpărați de Domnul, ei așa mereu să spună,
Cei ce fost-au izbăviți din a dușmanilor mînă!
3 Că din țările străine El i-a strîns pe fiecare:
Din adîncul răsărit — la apusul cel de soare
Și din miezul cel de noapte — la îndepărtata mare.
4 Că pe căi necunoscute rătăceau tot prin pustie,
Negăsind nici-o cetate unde casa să le fie.
5 Sufereau mereu de foame și de sete sufereau
Și-a lor suflete într-înșii se sfîrșeau, se istoveau!
6 *Dar în suferința lor, ei la Domnul au strigat*
Și din multele necazuri Domnu-ndată i-a scăpat:
7 Și i-a dus pe calea dreaptă, ca să nu mai rătăcească,
Ci s-ajungă la cetatea unde-aveau să locuiască.
8 *O, de-ar lăuda pe Domnul pentru mila lui cea mare,*
Pentru-a Lui minuni ce Domnul le-a făcut cu fiecare!
9 Că de-i sufletu-nsetat setea El i-o potolește
Și de-i sufletul flămînd bunătăți îi dăruiește!

10 Cei care stăteau în beznă și în umbra morții-amare,
Fereeați cu intristare și legați numai cu fiare,
11 Că ei nu se supusese la al Domnului cuvînt
Și nesocotise sfatul Celui Preainalt și sfint;
12 Și de-aceea-n suferinte a lor inimi le-a smerit
Și căzeau și să-i ridice nimenea nu s-a găsit!
13 *Dar în suferința lor ei la Domnul au strigat*
Și din multele necazuri Domnu-ndată i-a scăpat!
14 Că i-a scos din întuneric și din umbra morții-amare
Și-a rupt lanțurile lor și le a dat la toți scăpare.
15 *O, de-ar lăuda pe Domnul pentru mila Lui cea mare,*
Pentru-a Lui minuni ce Domnul le-a făcut cu fiecare!
16 Că El porțile de-aramă le-a distrus, le-a sfărîmat
Și zăvoarele de fier El le-a rupt, le-a-nlăturat!
17 Cei nebuni, cei fără minte, prin a lor nesocotință
Și prin mari nelegiuiri, au ajuns la suferință;
18 Și dezgust de orice hrană ei avînd mereu în suflet,
Lîngă-a morții porți de groază ei stăteau făr-de răsuflet!
19 *Dar în suferința lor ei spre Domnul au strigat*
Și din multele necazuri Domnu-ndată i-a scăpat!
20 C-a trimis Cuvîntul Său, cel mai sfînt dintre cuvinte
Și pe toți i-a vindecat și i-a smuls chiar din morminte
21 *O, de-ar lăuda pe Domnul pentru mila Lui cea mare*
Pentru-a Lui minuni ce Domnul le-a făcut cu fiecare!
22 Să-I aducă pururi jertfă, mulțumită să-I jertfească
Și-n strigări de bucurie lucrurile să-I vestească!
23 Cei ce umblă cu corăbii pe a mării suprafață
Și pe ape mari aleargă, la negoț să facă față,
24 Toți aceia văd în mare ale Domnului lucrări
Și-ale Lui minuni ce face în abisu-adîncii mări:
25 Că El zice și furtuna de îndată se stîrnește
Și ridică valul mării, ce din-nalt se prăbușește
26 Și-i ridica pîn-la ceruri și-n adînceuri îi coboară
Și-ngroziți în a lor suflet gata sînt ca ei să moară!
27 Căci se clatină întruna, ca și omul beat cînd merge
Și-a lor multă iscusință le dispare, li se șterge!
28 *Dar în suferința lor ei spre Domnul au strigat*
Și din multele necazuri Domnu-ndată i-a scăpat!
29 Că furtuna El oprește și-apoi liniște se face
Și-nspumatul val de apă liniștit el stă și tace.
30 Și-s cu toții bucuroși că El toate-a liniștit
Și-i va duce pe ei Domnul la limanul mult dorit.
31 *O, de-ar lăuda pe Domnul pentru mila Lui cea mare,*
Pentru-a Lui minuni ce Domnul le-a făcut cu fiecare!
32 Să L slăvească-n adunare, cînd s-adună tot poporul
Și să-L laude bătrînii cînd se strînge tot soborul!

33 El preface orice rîu în pustiu, în loc secat
Și izvoarele de apă în pămîntul sterp, uscat;
34 Și preface-n sărătură țara cea mai roditoare,
Din pricina răutății ce poporul ei o are.
35 Tot El face din pustie lac de apă stătătoare
Și pămîntul cel uscat îl preface în izvoare.
36 Și acolo El așează pe acei ce-au flămînzit,
Să-și zidească o cetate, locui lor de locuit,
37 Ca să semene ogoare, vie ca să răsădească
Și să strîngă multe roade, ca-n belșug ei să trăiască.
38 Și ca să se înmulțească Ei îi binecuvîntează
Și-a lor vite niciodată nu se mai împuținează!
39 Dacă sînt prea asupriți și ajung puțini la număr
Pe dureri și suferințe, ce le duc mereu pe umăr,
40 El disprețul Lui și-l varsă pe mai marii lor acum
Și să pribegească-i lasă prin pustiul fără drum!
41 Dar ridică pe sărac, din nevoi îi izbăvește
Și la fel ca și pe-o turmă neamul lui îl înmulțește!
42 Toți cei drepți văzînd aceasta, ei mereu se veselesc,
Iar cei răi și-astupă gura și cu limba amuțesc!
43 Cine are-nțelepciune, să observe-acestea toate
Și el mila de la Domnul va pricepe și socoate!

PSALMUL 107

Un psalm al lui David

1 Gata-i inima mea, Doamne, gata-i inima să-Ți cînt
Și pe Tine să Te laud, Dumnezeule Preasfînt!
2 Voi cînta cu a mea gură, voi cînta și din psaltire,
Că aceasta-i slava mea: ca să cînt a Ta mărire!
3 Și deșteaptă-te psaltire și tu scumpă harfa mea,
Că făcînd cu voi cîntare, zorile voi deștepta!
4 Te-oi slăvi printre popoare, Doamne Dumnezeul meu!
Printre neamuri Te-oi cînta și Te-oi lăuda mereu!
5 C-a Ta milă fără margini pîn-la ceruri a pătruns
Și a Ta credincioșie pîn-la nouri a ajuns!
6 Dumnezeule, Te-nalță peste ceruri mai presus
Și lucească-n tot pămîntul a Ta slavă de nespus!
7 Pentru preaiubiții Tăi, ca ei să se izbăvească,
Dumnezeule, ne-auzi! Dreapta-Ți să ne mîntuiască!
8 Zis-a Domnul Dumnezeu în Locașul Său cel sfînt!
„Birui-voi tot Siehemul și-am să-mpart al lui pămînt!
Iară valea lui Sucot măsura-voi peste tot!
9 Al Meu este Galaadul și Manase este al Meu;
Efraim Îmi este coiful, Iuda e-nmpărat mereu!

10 Vasu-Mi de spălat Moabul: el e-acela ce Mă spală!
Spre Edom, spre Idumeia îmi întind a Mea sandală!
Și asupra țării lor, Filistenii toți să știe,
Scot întruna, scot mereu strigăte de bucurie!".

11 La cetatea întărită cine mă va duce oare?
Pînă-n țara lui Edom cine-mi poate da-ndrumare?

12 Nu Tu oare, Domnul nostru, care-acum ne-ai lepădat
Și nu vrei să ne cunoști?
Și Tu oare, Domnul nostru, ce mereu ne-ai ajutat,
N-ai să vrei să mergi cu noi, să conduci a noastre oști?

13 Dă-ne, Doamne, ajutorul, căci avem necaz amarnic
Și-ajutorul de la oameni e deșert și e zadarnic!

14 Noi cu Dumnezeul nostru, vom avea izbîndă mare,
Ca pe toți vrăjmașii noștri, El pe toți o să-i doboare!

PSALMUL 108

Un psalm al lui David

1 Doamne Dumnezeul meu, fala mea, nu mai tăcea!
C-au deschis vrăjmașii mei gura lor răutăcioasă
Și-mi vorbesc cu vicleșie și cu limbă mincinoasă!

2 Mă batjocoresc întruna cu vorbirea lor haină
Și se războiesc cu mine, făr-să aibă vreo pricină.

3 Pe cînd eu le-arăt iubirea, ei mă dușmănesc mereu,
Dar întruna pentru dînșii eu mă rog lui Dumnezeu!

4 Pentru binele făcut rău îmi fac peste măsură,
Iar iubirea ce le-o port, ei mi-o răsplătesc cu ură!

5 Pune pe vrăjmașul meu, un om rău să-l stăpînească,
Iar în dreapta lui să stea diavolul ca să-l piraseț!

6 Cînd va fi la judecată, el să iasă vinovat
Iară rugăciunea lui să se schimbe în păcat!

7 Zilele-i puține fie, viață scurtă să trăiască,
Iar a lui dregătorie altul vrednic s-o primească!

8 Toți copiii cîți îi are să rămînă fără tată,
Iar femeia lui s-ajungă văduvă neajutorată!

9 Rătăcind copiii lui să cerșească-n lumea toată
Și departe ei să ceară de-a lor casa dărîmată!

10 Cămătarii să-i ridice tot avutul care-l are,
Iar străinii să-i răpească tot ce-a strîns cu-a lui sudoare!

11 Nimănui nu-i fie jale, să nu-l caine pe dînsul
Nici pentru orfanii lui să nu-l podidească plînsul!

12 Toți urmașii cîți îi are, să dispară de pe lume,
Iar cu neamul ce-l urmează, să se stingă al lor nume!

13 A părinților păcate pururea la Domnul meargă
Și greșeala mamei sale niciodată nu se șteargă.

14 Ci ca să fie ele pururi înaintea Celui Sfînt
Și să nu-i mai pomenească nimenea de pe pămînt!

15 Că n-a vrut să facă milă, el uitînd de îndurare,
Ci a prigonit sărmanul și pe omul fără stare
16 Și pe cel zdrobit la suflet, pîn-ce-a fost ca să-l omoare!
17 A iubit numai blestemul; de blestem să aibă parte!
N-a vrut binecuvîntarea: ea să stea de el departe!
18 Să se-mbrace cu blestemul și ca haina-i să-l încapă
Și ca apa să-l pătrundă, cum pătrunde cînd bea apă
Și la fel ca untdelemnul care oasele-i adapă!
19 Și ca-i fie ca veșmîntu-i și-ntru el să stea cuprins
Și ca brîul lui cu care, el de-a pururi este-ncins!..
20 Toate-acestea fie plata celor ce mă prigonesc
Și a celor care-ntruna rău de mine tot vorbesc!
21 Iar Tu Doamne-al bunătății, care-n pază-Ți toate sînt
Mîntuiește-mă, mă scapă pentru Numele Tău Sfînt!
22 C-am ajuns nenorocit și așa sărac sînt eu
Și-a mea inimă-ntristată plînge înlăuntrul meu!
23 Pier ca umbra trecătoare din lumina cea îngustă
Și mereu sînt alungat cum alungă o lăcustă!
24 Mi-au slăbit de tot genunchii, de atît cît am postit
Și-am ajuns atît de slab, că de tot m-am istovit!
25 De ocară le-am ajuns și de ei nu mai încap
Și întruna mă privesc și tot dau mereu din cap!
26 Doamne Dumnezeul meu, miluiește-mă, m-ajută!
Izbăvește-mă de dînșii, după mila-Ți cunoscută!
27 Ca să vadă și aceasta, să le fie cunoscut
Că Tu, Doamne, cu-a Ta mînă toate-acestea le-ai făcut!
28 Tu îi binecuvîntează, de mă blestemă pe mine.
De se scoală-asupra mea, să-i acoperi cu rușine
Și atuncea robul Tău se va bucura de Tine!
29 Să se-mbrace cu ocara toți prigonitorii mei
Și ca o manta rușinea să-i acopere pe ei!
30 Voi slăvi atunci pe Domnul cu-a mea gură-ntotdeauna
Și în mijlocul mulțimii Îl voi lăuda întruna!
31 Că săracului de-a dreapta El îi stă, ca să-l păzească
Și de cei ce-l osîndesc, sufletul să-i izbăvească!

PSALMUL 109

Un psalm al lui David

1 Domnul Domnului meu zis-a: „Șezi de-a dreapta-Mi pîn-voi pune
Pe vrăjmași-Ți sub picioare, căci pe toți Ți-i voi supune!
2 Că toiag puternic Domnul din Sion Îți va trimite,
Să domnești peste vrăjmași cu puteri nemărginite!
3 Și în ziua biruinței, strălucind în cele sfinte,
Tot poporul Tău cu Tine va lua la Tine-aminte,
Că din sînu-Mi Te-am născut, de luceafăr mai-nainte!

4 Și făcut-am jurămînt și-ndoielii nu mă plec:
Tu ești preot peste veacuri, cum a fost Melchisedec!“
5 Domnul stînd de-a dreapta Ta, Dumnezeule a toate,
Pe-mpărați îi va sfărma, cînd mînia-I va socoate,
6 Judecată El va face neamurilor pîn-departe
Și va umple-ntreg pămîntul, peste tot, cu trupuri moarte.
7 Că în multe țări la dușmani capetele va sfărma
Și din rîu va bea pe cale și El capul va-nălța!

PSALMUL 110

Aliluia

1 Din tot sufletu-mi pe Domnul, eu mereu L-oi lăuda
Și în sfatul celor drepți și cînd ei s-or aduna!
2 Ale Domnului lucrări sînt atît de mari și sfinte
Și dorite-s de aceia ce-mplinesc a Lui cuvinte!
3 Lucrul Lui e numai slavă, frumusețe și splendoare
Și dreptatea Lui rămîne, că e-n veci nemuritoare!
4 El vestite a făcut ale Lui minuni mereu,
îduratul, milostivul și preabunul Dumnezeu!
5 Celor ce se tem de Dînsul hrană El le dă întruna
Și de-al Său așezămînt Și-amintește-ntotdeauna!
6 A minunilor putere la poporu-I arătat-o,
Cînd luat-a de la neamuri moștenirea și i-a dat-o!
7 Adevărul și dreptatea sînt a mînii Lui lucrate
Și poruncile Lui toate adevăr sînt fiecare!
8 Că temei au adevărul și-n dreptate sînt lucrate
Și de-aceea-n veci de veci ele sînt întemeiate!
9 Și poporului Său Domnul mîntuire El i-a dat
Și al Său așezămînt El pe veci l-a-ntemeiat,
C-al Său Nume este sfînt și-i atît de-nfricoșat!
10 Temerea de Domnul este început de-nțelepciune
Și e partea celui care voiei Sale se supune,
C-a Lui slavă dăinuiește și în veci nu mai apune!

PSALMUL 111

Aliluia

1 Fericit e omul care ei de Domnul său se teme
Și-ale Lui porunci el ține să le facă-n orice vreme!
2 Neamul său va fi puternic și dura-va pe pămînt,
Căci cei drepți întotdeauna binecuvîntați ei sînt!
3 Bogăția și belșugul, ele-n casa lui vor fi
Și a lui neprihănire, ea în veci va dăinui!
4 Celui drept, în întuneric lui lumina îi răsare,
Că e bun și milostiv și e plin de îndurare!

5 Bine-i merge celui care se îndură să-mprumute
Și cu multă judecată a lui fapte sînt făcute!
6 Pomenirea celui drept veșnică mereu va fi
Și niciînd în veci de veci el nu se va mai clăti!
7 Niciodată nu se teme, de-i vorbit cumva de rău,
Că-i cu inima-ntărită de nădejdea-n Domnul său!
8 Și-având inima-ntărită, el nu știe ce e frica,
Pînă va vedea vrăjmașii rușinați și de nimica.
9 El împarte-n dreapta-n stînga, miluind pe cel sărac
Și dreptatea lui rămîne, dăinuind din veac în veac,
Și-a lui frunte luminată întru slavă e-nălțată!
10 Păcătosul vede-aceste a și cu dinții lui scrîșnește
Și cuprins de-a lui mînie, el de ciudă se topește,
Însă pofta celui rău, ca niciînd nu se-mplinește!

PSALMUL 112

Aliluia

1 Lăudați cu toți pe Domnul! Robii Lui Îl lăudați!
Și al Domnului sfînt Nume lăudați-L și-L cîntați!
2 Fie binecuvîntat al Său Nume că e sfînt,
De acum și pînă-n veac și în cer și pe pămînt!
3 De la soarele-răsare pîn-la soarele-apune
Lăudat să fie Domnul și-al Său sfînt și mare Nume!
4 Peste neamuri și popoare preaînalt e Domnul pus,
Iară slava Lui cea mare peste ceruri mai presus!
5 Cine este precum Domnul Dumnezeul nostru oare?
Cel ce-nalt El locuiește? Cine-i are-asemănare?
6 El de sus și-apleacă ochii către toate cîte sînt
Și spre cei smeriți privește și în cer și pe pămînt.
7 El ridică pe sărac din țărînă și nevoi
Și pe cel nenorocit îl înalță din gunoi:
Și cu mila Lui cea mare El îl binecuvîntează
Și-împreună cu mai marii din poporu-I îl așează:
8 Și femeii, care stearpă mai-nainte ea era,
El îi dă o locuință, casă-acum să aibă ea
Și ca mamă-ntre copii, veselă cu ei să stea!
Aliluia! Aliluia!

PSALMUL 113

Aliluia

1 Cînd ieșit-a Israel din Egiptul cu amar
Și cînd casa lui Iacov dintre cei de neam barbar,
2 Iuda a ajuns să-I fie un locaș pentru sfințire
Și ajuns-a Israel, ca să-I fie moștenire!

3 Atunci marea a văzut și-a secat al ei puhoi
Și Iordanul n-a mai curs și și-a-ntors apa-napoi.
4 Munții au săltat cu toții, cum berbecii saltă ei,
Iară dealurile toate au sărit ca niște miei.
5 Ce ai, mare, de-ai fugit și-a secat al tău puhoi?
Și, Iordane, de ce apați-ai întors-o înapoi?
6 Și voi, munți, de ce săltați cum berbecii saltă ei?
Și voi, dealuri, ce aveți de săriti ca niște miei?
7 Se clătește-ntreg pământul, Domnul Fața când și-arata
Dumnezeul lui Iacov, Cel cu Fața luminată!
8 Cela ce-n pustie stînca a schimbat-o în izvoare
Și din cremenea cea tare a scos apă curgătoare!
9 Nu doar nouă, nu doar nouă, Doamne, slava ne-aparține,
Ci preasfîntului Tău Nume toată slava se cuvine,
Pentru mila și-adevăru-Ți, care sînt mereu cu Tine!
10 Pentru ce păginii, Doamne, să tot zică ei mereu:
„Unde-i Dumnezeul lor? Ai ei oare Dumnezeu?".
11 Domnul Dumnezeul nostru și în cer și pe pământ
Tot ce vrea El rînduiește, căci în mînă toate-I sînt!
12 Iară idolii lor sînt numai aur și argint,
Lucrul mîinii omenești și de-aceea pururi mint!
13 Gură au, dar nu vorbesc; au și ochi, dar nu privesc;
14 Au urechi, dar nu aud; au și nas, dar ce folos
Că nu au în el miros!
15 Au picioare, dar nu merg; două mîini, dar nu le-ntind
Și din gîtul lor uscat, nici-un sunet nu desprind!
16 Tot așa ca ei să fie, toți acei ce-i fac pe dînșii
Și acei ce cred în ei și își pun nădejdea-ntr-înșii!
17 Israele-n Domnul tău tu mereu nădăjduiește:
El îți este ajutorul și tot El te ocrotește!
18 Casa lui Aaron în Domnul, tu mereu nădăjduiește;
El îți este ajutorul și tot El te ocrotește!
19 Cei ce aveți de Domnul teamă, El nădăjduiți,
C-ajutați sînteți de Domnul și de Domnul ocrotiți!
20 Căci de noi Își va aduce Domnul Dumnezeu aminte
Și El binecuvîntare ne va da cu daruri sfinte:
Binecuvînta-va casa neamului lui Israel
Și pe casa lui Aaron binecuvînta-voi El!
21 Celor ce se tem de Domnul binecuvîntări va da,
Celor mici și celor mari ce fac pururi voia Sa!
22 Să vă umple pe voi Domnul cu-ale Sale bunuri sfinte
Și pe voi și fiii voștri ce-și aduc de El aminte!
23 Să vă binecuvînteze pe voi pururi Domnul Sfînt,
Cela ce făcut-a cerul și-a făcut acest pământ!
24 Cerurile cîte sînt, ele Domnului sînt toate
Iar pămîntul pentru oameni l-a lăsat, cu bunătate!

25 Morții nu Te-or lăuda, Doamne, cu al lor cuvînt
Și nici toți aceia care se pogoară în pămînt,
26 Ci noi toți cîți sîntem vii, noi L-om binecuvinta
Și pe Domnu-n veci de veci, noi mereu L-om lăuda!
Aliluia! Aliluia!

PSALMUL 114

Aliluia

1 Bucuros eu sînt de Domnul și voi fi neîncetat,
Căci El glasul rugăciunii ce-am făcut, l-a ascultat!
2 C-a plecat a Sa ureche către greu necazul meu
Și de-aceea-n toată viața eu Îl voi chema mereu!
3 Că de tot mă-nfășurase ale morții legături
Și de tot eram cuprins de-ale iadului torturi;
Ce-mi puneau mereu-nainte noaptea morții și-a tăcerii
Și eram cu totul pradă întristării și durerii!
4 Dar atuncea am chemat numele lui Dumnezeu:
„Te rog, Doamne, de mă scapă, mîntuind sufletul meu!“
5 Milostiv e Domnul nostru și e drept cu-adevărat!
Domnul Dumnezeul nostru este mult preaîndurat!
6 C-atunci Domnul ce păzește pe cel fără răutate,
Din necaz m-a izbăvit cu-a Sa mare bunătate!
7 Suflete al meu te-ntoarce la odihna ce-ai avut,
Că atît de mare bine Domnul ție ți-a făcut!
8 Că de moarte-a izbăvit sufletu-mi de durere;
Ochii mi-a scăpat de lacrimi și piciorul de cădere!
9 De aceea-ntru dreptate și cuprins de bucurii,
Înainte-I voi umbla în pămîntul celor vii!

PSALMUL 115

Aliluia

1 Am crezut și de aceea am grăit cu a mea gură;
„Sînt mai mult ca ceilalți oameni necăjit peste măsură!“
2 Și-n necazul meu cel mare eu mi-am zis: nici-un folos
Nu ne-aduce nouă omul, că tot omu-i mincinos!
3 Oare cum voi răsplăti Domnului cu vrednicie
Pentru-atîtea binefaceri cîte mi-a făcut El mie?
4 Eu, paharul mîntuirii voi lua ca răsplătire
Și al Domnului Sfînt Nume voi chema ca mulțumire!
5 *Și-ale mele jurăminte către Domnul voi plini*
Cîna de față-n locu-I sfînt tot poporul Său va fi!
6 Scumpă este înaintea Domnului Cel drept și sfînt,
Moartea celor cuvioși, ce iubiți de Domnul sînt!

7 Rob îți sînt de-a pururi, Doamne, rob Îți sînt și-al roabei fiu,
C-ale mele legături mi le-ai rupt, al Tău să fiu!
8 Jertfa laudei curate voi aduce Ție-ntruna
Și al Domnului Sfînt Nume voi chema întotdeauna!
9 *Și-ale mele jurăminte către Domnul voi plini,*
Cînd de față-n locu-I sfînt tot poporul Său va fi:
10 *În a Domnului curți sfinte ale Casei Lui sublime,*
Ce se află în mijlocu-ți, scumpe Ierusalime!

PSALMUL 116

Aliluia

1 Lăudați pe Domnul neamurile toate!
Și-L slăviți pe Dînsul ale lumii gloate!
2 Că e mare mila-I ce ne-arată-ntruna
Și-adevărul Lui este-ntotdeauna!

PSALMUL 117

Aliluia

1 Lăudați cu toți pe Domnul
Și slăvească-L pururi omul:
Că e bun cum nimeni nu-I,
Că în veac e mila Lui!
2 Casa Israel să zică
Și de Domnul aibă frică:
Că e bun cum nimeni nu-I,
Că în veac e mila Lui!
3 Casa lui Aaron să zică
Și de Domnul aibă frică:
Că e bun cum nimeni nu-I,
Că în veac e mila Lui!
4 Zică dar și toți acei
Ce de Domnul ei au teamă
Și pe Domnul ei Îl cheamă:
Că e bun cum nimeni nu-I,
Că în veac e mila Lui!
5 Eu pe Domnul L-am chemat, cînd eram la strîmtorare
Și degrab m-a ascultat și-n loc larg mi-a dat scăpare!
6 Domnul meu cu mine este și n-oi ști ce-nseamnă frica!
Că nădejdea pusă-n oameni, nu ajută nimănui!
7 Domnu-mi este ajutorul și pe toți vrăjmașii mei,
Cu-ndrăzneală-i voi privi, fără să mă tem de ei!
8 Mult mai bine este-n Domnul,tu nădejdea să ți-o pui,
Că nădejdea pusă-n oameni, nu ajută nimănui!
9 Și-i mai bine-a ta nădejde, ca în Domnul tău s-o ai,
Că nădejdea în cei mari este ca un putregai!

10 Dușmănoasele popoare toate m-au împresurat,
Dar cu-al Domnului Sfînt Nume le-am înfrînt și le-am călcat!

11 Toate m-au împresurat și-mprejur au tăbărît,
Dar cu-al Domnului Sfînt nume le-am învins, le-am doborît!

12 Ca albinele pe-un fagur așa m-au învăluit
Și cum focul arde spinii, ele-așa m-au pîrjolit,
Dar cu-al Domnului Sfînt Nume le-am bătut, le-am biruit!

13 Cu putere m-au izbit, ca să cad spre rîsul lor,
De îndată însă Domnul mi-a venit în ajutor!

14 Domnul este-a mea tărie și-a mea laudă El este,
Căci cînd sînt la strîmtoare, Domnul meu mă mîntuiește!

15 Dreptii toți prin cortiri strigă, toți cuprinși de bucurie;
Scot strigări de biruință, scot strigări de veselie:
Dreapta Domnului puterea, ea acum și-a arătat!

16 Dreapta Domnului ea tare, ea acum s-a înălțat!
Dreapta Domnului puterea, ea acum și-arătat!

17 De aceea n-am să mor, ci va fi să mai trăiesc
Ca de-a Domnului minuni eu mereu să povestesc!

18 Că certare mi-a dat Domnul și adesea m-a mustrat,
Însă bun a fost cu mine, că El morții nu m-a dat!

19 A dreptății porți deschideți, larg deschideți pentru mine,
Ca intrînd prin porți la Domnul, să-L slăvesc cum se cuvine!

20 Poarta Domnului e-aceasta, a dreptății sfîntă poartă
Și printr-însa intră-aceia ce dreptatea-n inimi poartă!

21 Te slăvesc pe Tine, Doamne, că m-ai ascultat întruna
Și al meu izbăvitor Tu mi-ai fost întotdeauna!

22 Piatra care ziditorii de nimic au socotit-o,
A ajuns în cap de unghi, unde ei au potrivit-o!

23 Domnul a făcut ca astfel ea să fie așezată
Și de-aceea-n ochii noștri este piatră minunata!

24 Asta-i ziua care Domnul a voit ca să ne-o dea:
Să ne bucurăm într-însa, să ne veselim în ea!

25 O, Tu, Doamne Domnul nostru, dă-ne nouă mîntuire!
O, Tu, Doamne Domnul nostru, dă-ne nouă propășire!

26 Bine este cuvîntat cela ce-ntru Domnul vine!
Din al Domnului locaș noi vă cuvîntăm de bine!

27 Dumnezeu ne este Domnul și ne dă lumina-n dar!
Pregătiți a voastre jertfe și le-aduceți la altar!

28 Tu ești Dumnezeul meu și Te-oi lăuda mereu!
Și Te-oi preamări, că ești Domnul meu și Dumnezeu!

29 Lăudați cu toți pe Domnul
Și slăvească-L pururi omul:

Că e bun cum nimeni nu-i,
Că în veac e mila Lui!

PSALMUL 118

Aliluia

1 *A. Alef.*

1 Fericiți acei ce calea fără pată și-o păstrează
Și-n viața lor întreagă Legea Domnului urmează!
2 Fericiți cei ce păzesc ale Lui învățăminte
Și din inimă-L doresc și iubesc a Lui cuvinte!
3 Că aceia niciodată n-or să facă fărdelegi,
Ci pe căile Lui umblă anii vieții lor întregi!
4 Că poruncă Tu ai dat ca poruncile-Ți preasfinte
Pururea să le păzim și s-avem la ele-aminte!
5 O, de-ar fi să am intruna îndreptată a mea cale,
Așa fel ca să păzesc Legea-nvățăturii Tale!
6 Nu m-ași rușina deloc și n-aș mai roși atunci,
Chiar de-ar fi să-mi pui în față pe oricare din porunci!
7 Ci Te-aș lăuda întruna cu-a mea inimă curată,
C-aș putea ca să învăț a Ta dreaptă judecată!
8 Aie Tale legiuiri le voi ține, Doamne-ntruna!
Nu mă părăsi de tot, fii cu mine-ntotdeauna!

2. *B. Bet*

9 Cum un tînăr va păstra pururi calea lui curată?
Numai dacă-n drumul lui Legea Ta va fi urmată!
10 Cu-a mea inimă-nsetată eu mereu Te-am căutat,
De la sfintele-Ți porunci nu lăsa ca să m-abat!
11 Am primit cuvîntul Tău și în inimă-l păzesc,
Ca-mpotriva Ta niciînd eu să nu păcătuiesc!
12 Binecuvîntat ești, Doamne, Ziditoru-ntregii firi,
Mă învață să cunosc ale Tale orînduiri!
13 Am vestit cu-a mele buze, spre a fi de-nvățătură,
Ale Tale hotărîri ce-ai rostit cu a Ta gură!
14 Căci păzind a Tale legi am atîtea desfătare,
Mult mai mult decît mi-ar da bogăția cea mai mare!
15 La poruncile Ți prea sfinte eu întruna mă gîndesc
Și-ale Tale căi curate ochii mei le urmăresc!
16 Și la Legile-Ți preasfinte eu mereu voi cugeta
Și preasfîntul Tău cuvînt n-o să-l pot niciînd uita!

3. *C. Chimel*

17 Milă fă cu robul Tău! Milă dă-mi și voi trăi
Și preasfîntul Tău cuvînt pururi eu îl voi păzi!
18 Ca să văd deschide-mi ochii și putea-voi înțelege,
Ale Tale mari minuni ce-ai făcut cu a Ta Lege!
19 Am ajuns străin pe lume și nemernic pe pămînt,
Nu ascunde de la mine preacuratul Tău cuvînt!

20 Însetat e al meu suflet și de tot se istovește
Dup-a Tale judecăți și întruna le dorește!
21 Tu certat-ai pe cei mîndri și petoți i-ai blestemat,
C-ale Tale-orînduiri ei pe toate le-au călcat!
22 Ia-mi disprețul și ocara, ce-mi grăiesc atîtea guri,
Că păzesc întotdeauna ale Tale-nvățături!
23 Toți cei mari mă clevetesc, ci-n zadar grăiesc de rău,
Că la Legea Ta cea sfîntă meditează robul Tău!
24 Cu-ale Tale-nvățături mă desfăt de-atîtea ori
Și-ale Tale legi îmi sînt cei mai buni sfătuitori!

4 *D. Dalet*

25 Sufletul mi s-a lipit de pămînt — în neputință —
Tu mă-nalță, mă ridică după-a Ta făgăduință!
26 Ți-am spus toate-a mele căi, ce-am ales să merg în viață,
Iară Tu m-ai ascultat: ale Tale legi mă-nvață!
27 Fă-mă ca să înțeleg a poruncilor cărare
Și la sfintele-Ți minuni voi gîndi fără-ncetare!
28 Sufletu-mi se istovește de părerile de rău:
Întărește-mă Tu iarăși cu preasfînt cuvîntul Tău!
29 Depărtează de la mine a minciunii tristă cale
Și-mi dă darul ca să fiu următor poruncii Tale!
30 Adevărul mi-am ales calea-mi pururi de urmat
Și-ale Tale judecăți eu niciînd nu le-am uitat!
31 De-ale Tale-nvățături m-am lipit și le urmez,
Nu lăsa vreodată, Doamne, ca eu să mă rușinez!
32 Pe-a poruncilor cărare alerga-voi viața toată
Căci prin ele-ntotdeauna inima mi-i desfătată!

5. *E. He*

33 Mă învață, Doamne, calea legilor ce mi le-ai dat
Și pe dînsa pașii mei îi voi ține ne-ncetat!
34 A Ta Lege s-o pricep, dă-mi pricepere, dă-mi minte
Și cu inima mea toată voi lua la ea aminte!
35 Pe-a poruncilor cărare mă-ndrumează să pășesc,
Căci aceasta mi-i placerea care pururi o doresc!
36 La a Tale-nvățături pleacă inima-mi să fie
Nu să aibă-n ea dorința de cîștig, de bogăție!
37 Ceea ce-i deșertăciune, fă ca ochi-mi să nu vază,
Ci pe calea Ta curată Tu întruna mă viază!
38 Împlinește-Ți juruința pentru robul ce Te cheamă,
Juruința ce-o dai celor, care au de Tine teamă!
39 Depărtează-a mea ocară, ce tristeții mă supune,
C-ale Tale judecăți sînt de-a pururi, Doamne, bune!
40 Iată vreau să împlinesc ale Tale porunci toate:
Fă-mă, Doamne, să trăiesc întru sfînta ta dreptate!

6. *F. Vau*

41 Vie, Doamne, peste mine îndurarea Ta divină
Și cum Tu făgăduit-ai mîntuirea Ta să vină!
42 Și voi da răspuns la cei ce mă tot batjocoresc,
Că-n preasfîntul Tău cuvînt eu mereu nădăjduiesc!
43 Nu-mi lua de tot din gură adevărul care-l spun,
Că-n a Tale judecăți eu nădejdea mea o pun!
44 Voi păzi cuvîntul Tău, Legea Ta o voi păzi
Pururea din veac în veac și cît veacurile-or fi!
45 Voi umbla întru lărgime, voi umbla nestrîmtorat,
Căci poruncile-Ți preasfinte eu mereu le-am căutat.
46 Împăraților voi spune despre-a Ta învățătură
Și deloc nu voi roși, ce voi spune cu-a mea gură!
47 În a Tale porunci sfinte mă voi desfăta întruna
Că din toată-a mea ființa le iubesc întotdeauna!
48 La poruncile-Ți divine mîinile voi ridica,
Căci atîta le iubesc, cum nu pot a cuvînta
Și la Legea Ta cea sfîntă eu mereu voi cugeta!

7. *G. Zain*

49 Adu-Ți, Doamne-aminte, adă de cuvîntul ce l-ai spus
Către robul Tău și-n care eu nădejdile mi-am pus!
50 Căci aceasta mă mîngîie, cînd necazul mă-ntristează,
Că a ta făgăduință, ea mereu mă-nviorează!
51 Cei ce-s mîndri nu-ncetează joc de mine ca să-și bată,
Însă de la Legea Ta nu m-abat eu niciodată!
52 Mi-am adus aminte, Doamne, cum făceai Tu altădată
Cînd făceai Tu judecată și m-am mîngîiat îndată!
53 Mă cuprinde-ades mîhnirea, cînd îi văd pe toți cei răi,
Cum uită de-a Ta Lege și urmează alte căi!
54 Ale Tale-nvățături erau cîntecele mele,
Cînd adesea pribegeam și mă mîngîiam cu ele!
55 Pîn-și noaptea de-al Tău Nume, Doamne-aminte-mi aduceam,
Că mereu gîndeam la Tine și-a Ta Lege o păzeam!
56 Toate-acestea se-ntîmplau și se petreceau cu mine,
Că poruncile-Ți păzeam ca pe cel mai mare bine!
57 Partea mea de-a pururi, Doamne, (am grăit și mai grăiesc),
E ca sfintele-Ți cuvinte, eu mereu să le păzesc!
58 Feții Tale eu mă rog cu adîncă umilință:
Miluiește-mă, m-ajută, după-a Ta făgăduință!
59 Doamne, toate-a mele căi le-am văzut, le-am cercetat
Și spre-a Tale-nvățături pașii mei i-am îndreptat!
60 Mă silesc să-nfăptuiesc și nicicînd nu mă gîndesc
Ca preasfintele-Ți porunci să nu Ți le-ndeplinesc!
61 Păcătoșii pus-au curse ca să fiu de ei vînat,
Dar eu Legea Ta cea sfîntă niciodată n-am uitat!

62 M-am sculat în miezul nopții ca eu laude să-Ți cînt,
Căci Tale judecăți toate cu dreptate sînt!

63 Sînt părtaș cu cei ce teama, ei de Tine au întruna
Și cu cei ce a Ta Lege o păzesc întotdeauna!

64 De-a Ta milă, Doamne Sfinte, este plin întreg pămîntul,
Tu întruna mă învață să-Ți păzesc mereu cuvîntul!

9. *K. Tet*

65 Bun ești robului Tău, Doamne, celui plin de umilință.
Că Tu bine i-ai făcut după-a Ta făgăduință!

66 Dă-mi priceperea cea bună și mă-nvață-nțelepciune,
Căci eu cred întotdeauna că poruncile Ți-s bune!

67 Pînă cînd am suferit, păcătos am fost și rău,
Dar de cînd m-ai pedepsit, eu păzesc cuvîntul Tău!

68 Bun ești, Doamne, și-al Tău bine, Tu îl dărui lumii-ntregi,
Tu cu marea-Ți bunătate mă învață-a Tale legi!

69 Cei trufași neadevăruri împotrivă-mi născocesc,
Dar, cu inima mea toată, eu poruncile-Ți păzesc!
Însă eu întotdeauna mă mîngîi cu a Ta Lege!

70 Ei au inima-ngrășată, n-au putere de-a-nțelege,

71 Bine este că Tu, Doamne, ai făcut să mă smeresc,
Căci așa m-ai învățat a Ta Lege s-o păzesc!

72 Mult mai scumpă-mi este mie Legea gurii Tale sfinte,
Ca tot aurul și-argintul ce — comori — mi-ar sta-nainte!

10. *I. Iod*

73 M-au făcut a Tale mîini, m-au zidit așa cum sînt,
Dă-mi pricepere, dă-mi minte, ca să-nvăț al Tău cuvînt!

74 Cei ce teamă au de Tine, cînd mă văd se-nveselesc,
Că-n a Ta făgăduință eu mereu nădăjduiesc!

75 Știu c-a Tale judecăți toate-s, Doamne, cu dreptate,
Și că drept Tu ești și-atunci, a Ta mînă cînd mă bate!

76 Fie-mi mila Ta de-a pururi mîngîiere-n suferință,
Cum Tu robului Tău spus-ai, cînd i-ai dat făgăduință!

77 Și să vină peste mine mila Ta și voi via,
Căci în Legea Ta-mi găsesc toată mîngîierea mea!

78 Fie rușinați trufașii, ce m-apasă fără vină,
Că eu pururi cercetez toată Legea Ta divină!

79 Cei ce teamă au de Tine către mine să se-ndrepte
Și acei care cunosc legile-Ți preaînțelepte!

80 Fie-mi inima curată, cînd eu, Doamne, o-ndrumez
După-a Tale-nvățături, ca să nu mă rușinez!

11. *J. Caf.*

81 După ajutorul Tău sufletu-mi se istovește,
Dar în sfîntul Tău cuvînt inima-mi nădăjduiește!

82 Așteptînd făgăduința-Ți, ochi-mi s-au întunecat
Și de-aceea zic întruna: Cînd voi fi eu mîngîiat?

83 C-am ajuns precum e-o piele care-n fum ea stă uscată,
Însă-a Tale-nvățături nu le uit eu niciodată!

84 Cîte zile-i vei mai da ca să aibă robul Tău?
Și cînd oare osîndi-vei pe toți cei ce îmi fac rău?

85 Cei trufași mi-au spus brașoave, multe-au fost a-mi cuvînta,
Dar niciuna dintre ele nu-i la fel ca Legea Ta!

86 C-ale Tale-nvățături toate-s adevărul sfînt!
Scapă-mă, că pe nedrept prigonit de dinșii sînt!

87 Au fost gata să mă piardă și să fiu de tot sfîrșit,
Însă sfintele-Ți porunci nicidecum n-am părăsit!

88 Dă-mi viață, dă-mi putere după mila Ta cea mare,
C-ale Tale-nvățături voi păzi fără-nectare!

12. *L. Lamed.*

89 Pentru veșnicie, Doamne, că din veșnicie ești,
Cu preasfîntul Tău cuvînt cerurile le-ntărești!

90 Tu ai plăsmuit pămîntul și mereu el stă, Stăpîne,
Și din neam în neam întruna adevărul Tău rămîne!

91 Prin porunca-Ți pînă astăzi, toate au statornicie,
Căci în lume cîte sînt toate sînt supuse Ție!

92 Dacă Legea Ta cea sfîntă n-ar fi fost a mea plăcere,
Eu de mult aș fi pierit în necazuri și dureri!

93 Niciodată n-am să uit a Ta Lege, ce mă-nvață,
Căci prin ea întotdeauna Tu îmi dai mereu viață!

94 Sînt al Tău, mă mîntuiește, că Tu doară m-ai creeat
Și-aic Tale-nvățături eu mereu le-am căutat!

95 Să mă piardă toți cei răi, mă pîndesc mereu cu ură,
Însă eu adînc pătrund a Ta sfîntă-nvățătură!

96 Tot ce e desăvîrșit un sfîrșit și margini are
Numai sfintele-Ți porunci, ele-n veci nu au hotare!

13. *M. Mem.*

97 Cît de mult iubesc eu, Doamne, Legea Ta și țin la ea,
Căci în toate-a mele zile ea-i mereu gîndirea mea!

98 Că mai înțelept mă face și să judec mult mai bine
Decît toți vrăjmașii mei c-a Ta Lege-o am cu mine!

99 Am ajuns mai învățat decît cei ce mă învață,
C-ale Tale-nvățături le gîndesc și-mi dau povață!

100 Și mai mult decît bătrînii, sînt cu mult mai priceput,
Că poruncile-Ți preasfinte eu întruna le-am ținut!

101 Mi-am oprit piciorul meu, să nu calce drumul rău,
Ca astfel să pot mereu, să păzesc cuvîntul Tău!

102 De la Legea Ta cea dreaptă nu m-abat nicicînd în viață,
Că Tu mi ești învățătorul, care pururi mă învață!

103 Cît de dulci în cerul gurii sînt cuvintele-Ți preasfinte!
Că-s mai dulci ca mierea-n gură ale Tale dulci cuvinte!
101 Sfintele-Ți porunci îmi dau din lumina-nțelepciunii!
Și de-aceea eu urăsc orice cale a minciunii!

14. *N. Nun.*

105 E cuvîntul Tău făclie pentru pașii mei, cînd merg,
Și lumină neapusă pe cărări pe unde-alerg!
106 Ale Tale legi preadrepte m-am jurat să le păzesc
Și făcutu-mi jurămînt am să mi-l îndeplinesc!
107 Amărît-îs foarte tare, m-au învins păreri de rău!
Tu mă-nviorează, Doamne, după sfînt cuvintul Tău!
108 Jertfa mea de bunăvoie, care-o spune a mea gură,
Mi-o primește și mă-nvață a Ta sfîntă-nvățătură!
109 Mi-i viața în pericol și-s mereu înfricoșat,
Dar de Legea Ta cea sfîntă niciodată n-am uitat!
110 Curse mi-au întins cei răi, ca să fiu ademenit
Dar de la porunca-Ți sfîntă eu nicicînd n-am rătăcit!
111 Ale Tale-nvățături moștenit-am pe vecie,
Că-s a inimii de-a pururi cea mai mare bucurie!
112 Să-mplinesc a Tale legi, a mea inimă-i plecată,
Căci aceasta îmi aduce a Ta veșnică răsplată!

15. *O. Sameh*

113 Pe toți cei fără de lege i-am urît întotdeauna
Iară Legea Ta cea sfîntă o iubesc și-o țin întruna!
114 Adăpostul meu Tu ești și ocrotitorul meu
Și în sfînt cuvîntul Tău eu nădăjduiesc mereu!
115 Depărtați-vă de mine cei nelegiuiți și răi,
C-ale Domnului porunci voi păzi și-a Sale căi!
116 După-a Ta făgăduință sprijin dă-mi ca să viez
Și-n nădejdea-mi nu lăsa, ca eu să mă rușinez!
117 Mă ajută Doamne Sfinte, ca eu să mă mîntuiesc
Și de sfintele-Ți porunci pururi am să-mi amintesc!
118 Tu disprețuiești pe toți cei ce Legea-Ți ocolesc,
Că minciuni, neadevăruri ei întruna născocesc!
119 Măturat-ai pe cei răi de pe lume ca pe-o zgură
Și de-aceea am iubit sfînta Ta învățătură!
120 De-a Ta frică a mea carne mi se-ncrîncenă întruna
Și de-a Tale judecăți eu mă tem întotdeauna!

16. *P. Ain.*

121 Păzesc Legea Ta întruna și dreptatea o păzesc,
Nu mă da pe mîna celor ce mereu mă asupresc!
122 Ia sub ocrotirea Ta pe-al Tău rob să-i fie bine
Ca trufașii să-nceteze a-și mai bate joc de mine!

123 Așteptîndu-Ți mîntuirea ochii mi-au paianjenit
Și dreptatea Ta pe care mie mi-ai făgăduit!
124 Milă fă cu robul Tău după bunătatea Ta
Și-ale Tale legiuiri nu-nceta a mă-nvăța!
125 Eu sînt robul Tău Stăpîne, cel mai slab dintre făpturi:
Milă dă-mi să pot pricepe ale Tale-nvățături!
126 A venit de-acum vremea Însuși Domnul să lucreze,
Că toți calcă Legea Ta și vor s-o desființeze!
127 Însă eu iubescu-Ți, Doamne, Legea sfîntă ce ne ai dat,
Decît aurul mai mult, decît aurul curat!
128 De aceea eu alerg la a Ta învățătură,
Iară calea cea nedreaptă o privesc mereu cu ură!

17. *R. Fe.*

129 Ale Tale-învățături minunate-s, Doamne Sfinte,
Și de-aceea al meu suflet le pătrunde cu-a sa minte!
130 Explicarea Legii Tale tuturor le dă lumină
Și dă multă-nțelepciune celor care nu au vină!
131 Gura mea deschis-am, Doamne, și adînc am suspinat,
Că de sfintele-Ți porunci sînt de-a pururi însetat!
132 Caută spre mine, Doamne, și mă mîntuie de rău,
Cum privește spre toți aceia ce iubesc Numele Tău!
133 Întărește pașii mei să urmeze-al Tău cuvînt
Și să nu mă stăpînească răutățile ce sînt!
134 Izbăvește-mă de-aceia ce mă clevetesc întruna
Și poruncile-Ți preasfinte voi păzi întotdeauna!
135 Peste robul Tău de-a pururi strălucească a Ta față
Și-ale Tale legiuiri Tu întruna mă învață!
136 Rîu de apă ochi-mi varsă, cum ar fi două izvoare,
C-a Ta Lege nu-i păzită, ci-i călcată în picioare!

18. *S. Tade.*

137 Drept ești, Doamne-n veci de veci și mereu Tu drept Te-arăți,
Că sînt drepte-ntotdeauna ale Tale judecăți!
138 Ale Tale-nvățături drepte sînt de Tine date
Și-ntru totul ele sînt pururea adevărate!
139 Mă topesc de-atîta rîvnă, că eu văd vrăjmașii mei,
Cum a Tale-nvățături necinstite sînt de ei!
140 Ars în foc Îți e cuvîntul, preacurat și lămurit
Și de-aceea robul Tău l-a iubit și prețuit!
141 Mic am fost eu socotit și am fost și defăimat,
Însă-a Tale-nvățături niciodată n-am uitat!
142 Este-n veci a Ta dreptate, pentr-un timp nelimitat
Și-a Ta Lege este pururi adevăru-adevărat!
143 Cînd necazul, strîmtorarea mă cuprind cu-a lor putere,
Atunci sfintele-Ți porunci îmi sînt scumpă mîngîiere!

144 Ale Tale-nvățături drepte-n veci vor dăinui!
Dă-mi înțelepciune, Doamne, minte dă-mi și voi trăi.

19. *T. Cof.*

145 Doamne-auzi-mă, m-ascultă, că din suflet Te-am chemat
Și al Tău așezământ va fi pururea urmat!

146 Către Tine am strigat, mîntuiește-mă îndată
Și-a Ta sfîntă Legiuire fi-va pururea urmată!

147 Pe Tine chem atunci cînd zorii, încă ei nu se ivesc,
Căci în sfîntul Tău cuvînt eu mereu nădăjduiesc!

148 Pîn-nu-i straja dimineții deschid ochii și-i trezesc,
Ca-n a Ta învățătură eu mereu să-i adîncesc!

149 Glasul meu auzi-l, Doamne, cu-a Ta milă care-o ai
Și cu dreapta-Ți judecată Tu viață ca să-mi dai!

150 S-au apropiat de mine, cei ce fac fărădelege,
Dar se duc cu toți departe, cînd aud de a Ta Lege!

151 Dar Tu-mi ești aproape, Doamne, ești aproape-ntr-adevăr
Și-ale Tale porunci toate sînt de-a pururi adevăr!

152 Eu cunosc de multă vreme a Ta sfîntă mărturie,
Că din veac ai așezat-o pentru-ntreaga veșnicie!

20. *U. Reș.*

153 Vezi-mi, Doamne, strîmtorarea și mă izbăvește-ndată,
Că Eu Legea Ta cea sfîntă n-am uitat-o niciodată!

154 Apără-mi pricina, Doamne, și mă ia sub a Ta pază
Și după cuvîntul Tău grabnic Tu mă-nviorează!

155 E departe mîntuirea pentru cei ce au păcat,
C-ale Tale-orînduiri ei nicicînd n-au căutat!.

156 Multe îndurări ai, Doamne, după-a Ta bunăvoință,
Dăruiește-mi viață, Doamne, după-a Ta făgăduință!

157 Mulți îmi sînt prigonitorii și cei ce mă necăjesc,
Însă Tale-nvățături eu nicicînd nu părăsesc!

158 Am văzut necredincioșii, ce se dau mereu la rău
Și de-aceea m-am scîrbit, că nu țin cuvîntul Tău!

159 Vezi ce mult iubesc eu, Doamne, ale Tale porunci toate!
Tu mereu mă-nviorează cu-a Ta mare bunătate!

160 Pentru sfîntul Tău cuvînt adevăru-i temelia
Și-ale Tale drepte legi sînt pe toată veșnicia!

21. *V. Șin*

161 În zadar mă prigonesc cei mai mari, cei mai de seamă,
Că numai de-al Tău cuvînt mie-mi este pururi teamă!

162 De cuvîntul Tău mă bucur cu o mare bucurie,
Ca și unul care-a dat peste-o mare bogăție!

163 Că urăsc de tot minciuna și o și disprețuiesc,
Iară Legea Ta cea sfîntă eu atîta o iubesc!

164 Și de șapte ori pe zi eu Te laud Preaslăvite,
Pentru-a Tale judecăți drepte și desăvîrșite!

165 Cei cu Legea Ta iubesc bucura-se-vor de pace
Și vreun rău cumva acestor nimeni nu le poate face!

166 Doamne-n ajutorul Tău eu mereu nădăjduiesc
Și-ale Tale porunci sfinte eu mereu le împlinesc!

167 Ale Tale-nvățături de-al meu suflet sînt urmate,
Ca, pe cît nu pot eu spune, le iubește el pe toate!

168 Am păzit a Tale legi și poruncile-Ți preasfinte
Că Tu toate-a mele căi le ai pururi înainte!

22. *Z. Tau.*

169 Rugăciunea mea s-ajungă la a Ta bunăvoință
Dă-mi înțelepciune, Doamne, după-a Ta făgăduință!

170 Pîn-la Tine să străbată a mea cerere fierbinte:
Izbăvește-mă, mă scapă după sfintele-Ți cuvinte!

171 De-ale mele buze, Doamne, vei fi pururi lăudat,
C-ale Tale-orînduiri Tu mereu m-ai învățat!

172 Și-a mea limbă-al Tău cuvînt îl va tot vesti întruna,
C-ale Tale porunci toate drepte sînt întotdeauna!

173 Vie-mi, Doamne-n ajutor a Ta mînă cît mai des,
Căci poruncile-Ți preasfinte, eu pe el ele-am ales!

174 Mîntuirea Ta, O, Doamne, o doresc atît de tare
Și-a Ta Lege sfîntă-mi este cea mai mare desfătare!

175 Viu va fi sufletul meu și el Te va lăuda
Și-ale Tale judecăți pururi mă vor ajuta!

176 Rătăcit-am ca o oaie și-s pierdut și-nstrăinat;
Caută pe robul Tău, c-a Ta Lege n-am uitat!

PSALMUL 119

O cîntare a treptelor

1 Către Domnul am strigat cînd eram eu necăjit
Și, cu marea-I bunătate, El degrab m-au auzit!

2 Scapă-mi sufletul și-acuma, Doamne, scapă-mi-l îndată
Și de buză mincinoasă și de limba cea șireată!

3 Ce va fi ca să-ți aducă, ce va fi să-ți deie oare,
Tu vrăjmașule ce ești, a ta limbă-amăgitoare?

4 Doar săgeți preascuțite, C'el Puternic care-L superi,
El asupra-ți va trimite, arse-n focul de jeruperi!

5 Vai de mine, vai că stau la Meșec peste hotar
Și în corturi locuiesc în pămîntul lui Chedar!

6 Că-s pribeag de multă vreme și nu pot nimica face,
Că destul am stat cu-aceia, ce nu vor să facă pace!

7 Căci eu pacea o iubesc, dar atunci cînd pace Voi
Și grăiesc cumva de pace, ei sînt gata de război!

PSALMUL 120

O cîntare a treptelor

1 Ridicîndu-mi ochii mei către munți, m-am întrebat:
De la cine-mi va veni ajutorul așteptat?
2 Ajutorul meu îmi vine de la Domnul meu Preasfîntul,
Cela ce a făcut cerurile și pămîntul!
3 El nu va lăsa picioru-ți ca să șovăie pe drum,
Căci Acel ce te păzește nu va dormita nicicum!
4 Iată nu va dormita, nici nu va dormi de fel,
Cela ce păzește pururi pe poporu-I Israel!
5 Domnu-ți este păzitorul și tot El ocrotește
Și de-a dreapta stîndu-ți Domnul, El pe tine te umbrește!
6 Și de-aceea ziua-noaptea tu umbrit vei fi întruna,
Că nici soarele te-o arde, nici cu blînda-i rază luna!
7 Domnu-ți va păzi intrarea și ieșirea, ca să treci,
Și va fi mereu cu tine de acum și pînă-n veci!

PSALMUL 121

O cîntare a treptelor a lui David

1 Mult mă bucur cînd îmi spun o chemare-așa frumoasă:
„Hai cu toții ca să mergem la a Domnului meu Casă!“
2 Și-acum iată pașii noștri cu-a poporului mulțime,
Poposesc și-ți stau pe praguri, scumpe Ierusalime!
3 Ierusalimul este o cetate înălțată
Și-i așa de strîns zidită, parcă-ar fi dintr-o bucată.
4 Semințiile acolo urcă toate întru el,
5 Lăudînd pe Domnul după legile lui Israel.
6 Că acolo-i așezat tronul cel de judecată,
Tronul casei lui David, casă binecuvîntată!
7 Pentru Ierusalim pace să-i urăm și tihnă:
„Cei ce te iubesc pe tine aibă pururea odihnă!
8 Între zidurile Tale pacea-ntruna să domnească
Și-n palatele domnești liniștea să stăpînească!
9 Pentru frați și pentru prieteni, pentru-a lor prietenie,
Pentru dînșii îți grăiesc: pace-n sînul Tău să fie!
10 Pentru Casa care-o are Domnul nostru Dumnezeu,
Eu din inimă-ți doresc: binele să-l ai mereu!“

PSALMUL 122

O cîntare a treptelor

1 Îmi ridic spre Tine ochii Doamne-al oștilor cerești,
Cela ce din veșnicie, Tu în ceruri locuiești!

2 Cum ai robului ochi cată spre-a stăpînului său mînă
3 Și cum roaba-și are ochii ațintiți spre-a ei stăpînă,
4 Tot așa și ochii noștri stau privind spre cer mereu,
Pîn-ce ne va mîntui Domnul nostru Dumnezeu!
5 Miluiește-ne, Tu, Doamne! Milă ai de robii Tăi,
Că ne-a săturat rușinea și disprețul celor răi!
6 Că ni-i sufletul sătul și ni-i inima amară,
Că ne fac de ris cei mîndri și trufașii de ocară!

PSALMUL 123

O cîntare a treptelor a lui David

1 De n-aveam cu noi pe Domnul — Israel așa să spună!
2 De n-aveam cu noi pe Domnul, cînd cu ura lor nebună,
Oamenii s-au ridicat ca pe noi să ne răpună,
3 Ei ne-ar fi-nghițit de vii și cu totul ne-ar fi stins,
Atunci cînd asupra noastră ei mînia și-au aprins!
4 Și la fel ca un potop ne-ar fi potopit pe noi,
Peste sufletele noastre trecînd toți ca un puhoi!
5 Căci atunci ar fi trecut peste sufletele noastre,
Cum trec groaznicele valuri, care fac numai dezastre.
6 Binecuvîntat să fie Domnul nostru, că El iară
Nu ne-a dat s-ajungem pradă pentru dinții lor de fiară!
7 Sufletul ni l-a scăpat, ca să fie liber iar,
Ca și-o pasăre ce scapă dintr-un laț de păsărar:
Lațul ruptu-s-a și noi am scăpat de-acel puhoi!
8 Ajutorul nostru este Domnul Dumnezeu Preasfîntul,
Cela care a făcut cerurile și pămîntul!

PSALMUL 124

O cîntare a treptelor

1 Cei ce-și pun nădejdea-n Domnul, nu s-or clătina nicicînd,
Că-s ca muntele Sion, care-n veci e-acelasi stînd!
2 Și cum Ierusalimul e de munți împrejmuit,
Tot asa în veci poporu-I e de Domnul ocrotit!
3 Că nu va lăsa toiagul celor răi să stăpînească
Peste soarta celor drepți, ca cei drepți să nu greșească,
Întinzîndu-și a lor mîini și ce-i rău să-nfăptuiască!
4 Doamne, către cei ce-s buni bunătatea Ta Ți-o-ndreaptă
Și spre cei fără prihană și cu inima cea dreaptă!
5 Iar pe cei ce se abat, ca tot strîmbe căi să ție
Nimici-i-va pe ei Domnul cu cei răi, să nu mai fie!
Israele, pace ție!

PSALMUL 125

O cîntare a treptelor

1 Cînd pe robii din Sion i-a-ntors Domnul din robie,
Se părea c-aveam un vis, vis de mare bucurie!

2 Rîsu-atuncea, veselia gura noastră a umplut-o
Și cîntarea bucurie limba noastră-a cunoscut-o!
Și atunci printre popoare, se zicea de ele-ntruna:
„Mari minuni cu dînșii face Domnul lor întotdeauna!"

3 Da, minuni făcut-a Domnul, că ne-a-ntors din țări străine
Și de-aceea-a noastre inimi sînt de bucurie pline!

4 Doamne-ntoarce pe toți robii, spre a nu mai suferi!
Fă-i să curgă ei ca rîuri, care curg spre miazăzi!

5 Cei ce seamănă plîngînd, vor fi plini de bucurie,
Că la vreme secera-vor în cîntări de veselie!

6 Cel ce seamănă cu lacrimi și pe brazde varsă stropii,
Hăulind se va întoarce, aducînd în brațe snopii!

PSALMUL 126

O cîntare a treptelor. A lui Solomon

1 De n-ar face Domnul casa, orice muncă de zidar
De prisos rămîne toată, ca făcută în zadar!
Și-o cetate, dacă Domnul n-ar mai fi s-o ocrotească,
În zadar mai stau de veghe cei ce-s puși ca s-o păzească!

2 În zadar în zori de ziuă voi de muncă v-apucați
Și-n zadar pînă-nnoptează voi întruna tot lucrați,
Ca amara voastră pîine s-o aveți, ca s-o mîncați;
Căci acelor ce-L iubesc și iubiți ei sînt de Domnul
Le dă pîine ca să aibă, chiar și cînd își dorm ei somnul!

3 Moștenire sînt copiii, care-i de la Domnul dată
Și a pîntecelui roadă este-a Domnului răsplată!

4 Ce-s pentr-un oștean viteaz ascuțitele-i săgeți,
Pentru-un tată-i sînt copiii din a sale tinerețî!

5 Fericit e omul care mulți copii în casă crește,
Că vrăjmașilor la poartă cînd grăiește, nu roșește!

PSALMUL 127

O cîntare a treptelor

1 Fericit tu ești de-a pururi că de Domnul tu te temi
Și pe căile Lui umbli și mereu pe El Îl chemi!

2 Că ce faci cu-a Tale mîini bucurie-ți va aduce
Și vei fi mereu ferice și tot bine o vei duce!

3 Și ca vița roditoare, avînd multă rodnicie,
În lăuntrul casei tale îți va fi a ta soție;
Iar copiii tăi ședea-vor ca mlăzi crude de măslin
Împrejurul mesei tale și te-or bucura din plin!

4 Astfel binecuvîntat este omu-n orice vreme,
Ce pe Domnul său iubește și de Domnul său se teme!

5 Așa Domnul din Sion te va binecuvînta,
Să vezi Ierusalimul fericit în viața ta!

6 Și pe-ai fiilor tăi fii tu să-i vezi cu bucurie!
Israele pace ție!

PSALMUL 128

O cîntare a treptelor

1 Din a mele tinerețe prea ades m-au asuprit
— zică astfel Israel —

2 Din a mele tinerețe prea ades m-au asuprit
Dar cu toate-acestea iată, că ei nu m-au biruit!

3 Păcătoșii, ca plugarii au arat spinarea mea
Și cu-a lor nelegiuire, brazde lungi au tras pe ea!

4 Însă Domnul a fost drept, că văzînd ce fac nebunii,
La toți cei nelegiuiți, El tăiat-a a lor funii!

5 Rușinați și-nfrînți să fie și de dînșii meargă zvonul,
De toți cei ce nu iubesc, ci urăsc mereu Sionul!

6 Și să fie ei ca iarba, ce pe-acoperișuri crește,
Care pîn-a nu se smulge, mai întîi se vestejește!

7 Iarbă ce săcerătorul n-are-n mînă ce să prindă,
Nici acel ce leagă snopii, ce cu brațu-i să cuprindă!

8 Și nici cei ce trec pe cale, nu le zic cu glas vioi:
„Domnul binecuvîntarea deie-și pururi peste voi!“.
Sau s-audă de la dînșii preaplăcutul lor cuvînt:
„Va dam binecuvîntare întru Domnul, Nume Sfînt!“.

PSALMUL 129

O cîntare a treptelor

1 Din al inimii adînc strig la Tine, Doamne Sfinte:
Auzi, Doamne, glasul meu și spre mine ia aminte!

2 Cu urechile-Ți preasfinte, Tu auzi-mă cu ele
Și ascultă-ntotdeauna glasul rugăciunii mele!

3 Dacă-a noastre fărdelegi le vei socoti Stăpîne,
Cine oare, Doamne, Doamne, cine oare-ar mai rămîne?

4 Dar iertarea pentru toate, Doamne Sfinte, e la Tine
Și de-aceea înainte-Ți toți se cade să se-nchine!

5 Eu în Domnu-mi pun nădejdea, căci în El eu am credința
Și avînd nădejdea-n suflet, Îi aștept făgăduința!

6 Sufletu-mi cu dor așteaptă, Domnul nostru ca să vină,
Mai cu dor de cum străjerii vor a zorilor lumină!

7 Israele, tu în Domnul pune-a ta nădejde mare,
Că la El este-nduratea și a ta răscumpărare!

8 Căci prin mila-I fără margini care-o are numai El,
Mîntui-va de păcate pe tot neamul Israel!

PSALMUL 130

O cîntare a treptelor. A lui David

1 Doamne, inima ce-o am nu-i o inimă-ngîmfată,
Nici a ochilor privire nu s-a semețit vreodată!
Și la lucruri ce-s prea mari eu cu gîndul nu m-am dus,
Nici spre-acele lucruri care decît mine-s mai presus!

2 Dimpotrivă, al meu suflet e smerit și-astîmpărat,
Ca-nțărcatul prunc ce stă de-a sa mamă-mbrățișat'
Da, mi-i sufletul la fel ca și pruncul înțărcat!

3 Israele-a Ta nădejde, tu în Domnul să ți-o pui
Și în El s-o ai de-acum pînă-n veacul veacului!

PSALMUL 131

O cîntare a treptelor

1 De David și-a lui blîndețe, Doamne, să-Ți aduci aminte,

2 Cum el Domnului făcut-a a lui sfinte jurăminte
Și cum Celui Preaputernic Domn lui Iacov, cu credință,
S-a jurat să-I împlinească următoarea juruință:

3 „Nu voi mai intra în cortu-mi, pragul n-am să i-l mai trec,
Nici în pat n-am să mă sui, ca odihna să-mi petrec;

4 Nici pe pleoape le-oi închide, nici la ochii-mi voi da somnul,

5 Pînă cînd nu voi afla, care-i locul pentru Domnul;
Pînă cînd nu voi afla, care-i locul cu priință,
Ca Puternicul lui Iacov, El să-Ți aibă o locuință!

6 Iată s-a grăit că Arca în Efrata o găsim
Și noi iată am aflat-o pe colina Iarim.

7 Hai cu toții dar să mergem la Locașul Său cel sfînt
Și-așternutului ce-l are sub picioare Domnul Sfînt,
Închinîndu-ne, să-I zicem prosternați pîn-la pămînt:

8 „Scoală, Doamne, scoală, vino și urmează a Ta cale,
Pîn-la locu-Ți de odihnă, Tu și Arca slavei Tale!

9 Cu dreptate ai Tăi preoți îmbrăcați vor fi să fie
Iară credincioșii Tăi vor striga de bucurie!“

10 Pentru robul Tău David, pentru bun numele său,
Nu-Ți întoarce a Ta Față de la mine unsul Tău!

11 Lui David jurat-a Domnul, s-a jurat cu crezămînt
Și niciînd nu va lăsa ne-mplinit al Său cuvînt:
„Pe-al tău scaun de domnie, dacă nu te-abați la rău,
Pune-voi ca să domnească rodul pîntecelui tău!
12 Și-ai tăi fii de vor păzi și vor ține-așezămîntul
Cel l-am dat ca ei să-l ție și-Mi vor asculta cuvîntul,
Și-ai lor fii vor sta-n vecie pe-al tău scaun de domnie!“.
13 Că Sionul l-a ales Domnul pentru locuință,
Cînd a zis, avînd spre dînsul toată-a Sa bunăvoință:
14 „El e locu-Mi de odihnă, cel ales pentru vecie
Și în el voi locui, căci plăcutu-me-a el Mie!
15 Binecuvînta-voi hrana ca să fie azi și mîine
Și pe toți săracii lui îi voi sătura cu pîine!
16 Îmbrăca-voi pe-ai lui preoți cu veșmînt de mîntuire,
Iară credincioșii lui vor sălta de fericire.
17 Acolo voi înălța lui David a sa tărie
Și-acolo voi pregăti pentru Unsul Meu făclie!
18 Cu rușine îmbrăca-voi pe vrăjmași pe totdeauna,
Iar pe fruntea-I străluci-va de sfințenie cununa!“

PSALMUL 132

O cîntare a treptelor a lui David

1 Cît de bine și frumos și ce mare fericire,
E ca frații toți cîți sînt, să trăiască în unire!
2 E ca mirul cel curat, ce pe cap este turnat:
Ce pe barbă-neet pogoară, răspîndind miresme sfinte
Și pe barba lui Aaron și pe margini de veșminte...
3 E ca roua cea curată care cade pe Hermon,
Ce ușor apoi pogoară pîn-pe muntele Sion...
Căci acolo unde viața în unire e trăită,
Binecuvîntări dă Domnul și viață nesfîrșită!

PSALMUL 133

O cîntare a treptelor

1 Ale Domnului slugi toate, care-n Casa Lui voi stați
Și în curțile lui sfinte,pe El bine-L cuvîntați!
2 Spre Lăcașu-I sfînt și noaptea mîinile le ridicați
Și de-a pururea pe Domnul voi să-L binecuvintați!
3 Și El binecuvîntarea din Sionu-I Domnul Sfîntul
Ți-o va da, Cel ce făcut-a cerurile și pămîntul!

PSALMUL 134

Aliluia

1 Lăudați mereu pe Domnul, lăudați-I al Său Nume!
Lăudați-L și-L slăviți toate slugile, anume:

2 Cei ce stați în casa Lui și-L slujiți pe El mereu
Și în curțile Lui sfinte ce le are Dumnezeu!

3 Lăudați mereu pe Domnul, că e bun cum altul nu-i!
Preamăriți-L că e bun și slăviți Numele Lui!

4 Că ales-a Domnul nostru pe Iacov ca moștenire
Și-a ales pe Israel, ca să-l aibă-n stăpînire!

5 Știu că mare-i Domnul nostru și-i cu mult mai sus ca cei,
Ce se află și-s pe lume așa zișii dumnezei.

6 Domnul face tot ce vrea și în cer și pe pămînt
Și în mare și în toate adîncimile ce sînt!

7 De la margini de pămînt norii toți El îi ridică
Și dă ploaie și cu-n fulger tot văzduhul îl despică,
Iar din toate ale Sale de nespus vistierii,
Scoate vînturi liniștite și-ale Sale vijelii.

8 El pe toți întîi născuții din Eghipet i-a lovit,
De la om la dobitoace și pe toți i-a nimicit.

9 În mijlocul tău, Egipte, a făcut minuni și semne,
Pedepsind pe Faraon și pe slugile-i nedemne.

10 El bătut-a multe neamuri și pe toate le-a distrus
Și-mpărați puternici, tari, i-a ucis și i-a răpus:

11 Pe Sihon, ce ca-mpărat stăpînea pe Amorei
Și pe Og, ce ca-mpărat în Basan și-avea temei
Și pe împărații toți ce erau Canaanei;

12 Și-a lor țări drept moștenire o făcut atuncea El,
Ca să fie moștenite ce poporu-I Israel!

13 Al Tău Nume-i veșnic, Doamne, că Tu veșnic ești, Stăpîne!
Și din neam în neam de-a pururi pomenirea Ta rămîne!

14 Că poporului Său Domnul, El îi face judecată
Și spre robii Lui de-a pururi a sa milă și-o arată!

15 Idolii ce sînt la neamuri, sînt doar aur și argint.
Lucrul mîinii omenești și de-aceea pururi mint!

16 Gură au dar nu vorbesc; au și ochi, dar nu privesc;

17 Au urechi, dar nu aud, de-ai vorbi oricît de tare,
Iar în gura care-o au, n-au nicicînd nici-o suflare!

18 Tot așa ca ei să fie, toți acei ce-i fac pe dînșii
Și acei ce cred în ei și își pun nădejdea-ntr-înșii!

19 Binecuvîntați pe Domnul cei din casa Israel!
Binecuvîntați pe Domnul, casa lui Aaron la fel!

20 Binecuvîntați pe Domnul, casa lui Levi să zică!
Binecuvîntați pe Domnul, ce-i ce-aveți de Domnul frică!

21 Domnul nostru din Sion fie binecuvîntat!
Cel ce-n Ierusalim locuiește ne-ncetat!

PSALMUL 135

Aliluia

1. Lăudați cu toți pe Domnul,
Și slăvească-L pururi omul!
Că e bun cum altul nu-i,
Că în veac e mila Lui!

2. Lăudați pe Dumnezeu,
Că-i mai mare ca acei
Așa ziși dumnezei!
Că e bun cum altul nu-i,
Că în veac e mila Lui!

3. Lăudați pe Domnul nostru,
Că e Domn și peste-acei,
Care zic că-s domni și ei!
Că e bun cum altul nu-i,
Că în veac e mila Lui!

4. Că El singur mari minuni
Numai El a mai făcut,
Care nu s-au mai văzut!
Că e bun cum altul nu-i,
Că în veac e mila Lui!

5. El cu mare-nțelepciune
Cerurile le-a făcut,
Precum El le-a conceput!
Că e bun cum altul nu-i,
Că în veac e mila Lui!

6. El pe-ntinsul cel de ape,
Cu puterea-I Domnul Sfîntul
A făcut și-a-ntins pământul!
Că e bun cum altul nu-i,
Că în veac e mila Lui!

7. El pe cer, să dea lumină,
Făcu mari luminători,
Ca să stea strălucitori!
Că e bun cum altul nu-i,
Că în veac e mila Lui!

8. Ziua ca s-o lumineze,
El a pus pe cer un soare,
Cu lumina-i orbitoare!
Că e bun cum altul nu-i,
Că în veac e mila Lui!

9. Iară noaptea, ca să fie
Luminată-ntotdeauna,
A pus stelele și luna!
Că e bun cum altul nu-i,
Că în veac e mila Lui!

10. El pe toți cei din Eghipet,
Cu intîii lor născuți
Fost-au toți de El bătuți!
Că e bun cum altul nu-i,
Că în veac e mila Lui!

11. Dintre ei cu-a Sa putere
Care-o are numai El,
El a scos pe Israel!
Că e bun cum altul nu-i,
Că în veac e mila Lui!

12. Și cu mîna Lui cea tare
Și cu brațu-I ridicat.
Din robie i-a scăpat!
Că e bun cum altul nu-i,
Că în veac e mila Lui!

13. El pe apa Mării Roșii
Pe din două-a despicat-o
Și-n adîncu-i a uscat-o!
Că e bun cum altul nu-i,
Că în veac e mila Lui!

14 Și-a trecut astfel prin mare
Făr-a se uda defel
Pe poporu-I Israel!
Că e bun cum altul nu-i,
Că în veac e mila Lui!

15. Iară Faraon și ostea-i
Au rămas ei păcătoșii,
În adîncul Mării Roșii!
Că e bun cum altul nu-i,
Că în veac e mila Lui!

16. Prin pustia fără drumuri,
Că-n pustie drumuri nu-s,
El poporu-I si-a condus!
Că e bun cum altul nu-i,
Că în veac e mila Lui!

17. Pe-mpărați puternici, tari
I-a bătut si i-a distrus,
Cu puterea-I de nespus!
Că e bun cum altul nu-i,
Că în veac e mila Lui!

18. Și-mpărați de seamă, mari
I-a ucis și i-a răpus,
Și puterea le-a apus!
Că e bun cum altul nu-i,
Că în veac e mila Lui!

19. Pe Sihon ce ca-mpărat
Stăpînea pe Amorei...

Că e bun cum altul nu-i,
Că în veac e mila Lui!

20. Şi pe Og ce ca-împărat
In Basan şi-avea temei...
Că e bun cum altul nu-i,
Că în veac e mila Lui!

21. Şi-a lor ţări, din stăpînire,
Le-a luat atuncea El...
Că e bun cum altul nu-i,
Că în veac e mila Lui!

22. Şi le-a dat ca moştenire
Să le aibă Israel!
Că e bun cum altul nu-i,
Că în veac e mila Lui!

23. El de noi şi-a amintit,
Cînd eram noi asupriţi
Cînd eram noi umiliţi!
Că e bun cum altul nu-i,
Că în veac e mila Lui!

24. Şi de toţi asupritorii
El degrab ne-a izbăvit
Şi de ei ne-a mîntuit!
Că e bun cum altul nu-i,
Că în veac e mila Lui!

25 El dă hrană la tot trupul
Căci El dă la fiecare,
Ca să aibă de mîncare!
Că e bun cum altul nu-i,
Că în veac e mila Lui!

26. Lăudaţi pe Dumnezeu
Care-n ceruri stăpîneşte
Şi pe noi ne mîntuieşte!
Că e bun cum altul nu-i,
Că în veac e mila Lui!

PSALMUL 136

Aliluia

1 La rîu stăteam plîngînd, la rîu în Babilon,
Cînd ne-aduceam aminte cu toţii de Sion;
2 Şi-n sălcii ce pe maluri stau pururi aplecate,
Spînzam a noastre harfe să steie atîrnate'...
3 Căci cei ce ne robise cîntare ne cereau
Şi-apăsătorii noştri întruna ne ziceau:
„Cîntarea din Sion, ce mult va place voua
Cîntaţi-ne-o cu toţii, cîntaţi-ne-o şi nouă!".

4 Cum vom cînta noi care, cuprinși de-atîta chin,
Al Domnului cîntare într-un pămînt străin?!

5 O, Ierusalime, de te-oi uita vreodată,
Să fie a mea dreaptă de-a pururea uitată!

6 De cerul gurii limba-mi pe veci să se lipească,
De nu va fi ca mintea-mi la tine să gîndească!
De nu-mi voi face mie suprema bucurie,
Ca Ierusalimul, el pururea să-mi fie!

7 Aminte adu-Ți, Doamne, de-ai lui Edom copii,
Ce-n Ierusalimul cuprins de mari urgii,
Strigau atunci cu toții, strigau plini de mînie:
„Stricați-l tot, stricați-l pîn-jos la temelie!".

8 Ah! fiică ticăloasă ce-n Babilion trăiești!
Sortită ești pieirii cum tu nici nu gîndești!
Ferice de acela ce-ți va plăti și ție,
Cum ne-ai făcut tu nouă cu-atîta dușmănie!
Ferice de acela, ferice de-a lui vatră,
Ce-ți va lua copiii și-i va zdrobi de piatră!

PSALMUL 137

Un psalm al lui David

1 Te slăvesc pe Tine, Doamne și din inimă-Ți cuvînt
Și-nainte-avînd pe îngeri imn de laudă Îți cînt,
Că asculți a mele graiuri și asculți al meu cuvînt!

2 Pentru mila-Ți și-ndurarea-Ți, Numele-Ți slăvesc întruna
Și-n Locașul Tău cel sfînt mă închin întotdeauna;
Că-nălțat-ai al Tău Nume pretutindeni pe pămînt,
Căci Tu-Ți ții făgăduința și-mplinești al Tău cuvînt!

3 Orișicînd eu Te-am chemat, Tu degrab m-ai auzit
Și-ntărit-ai al meu suflet și puterea i-ai sporit.

4 Toți ai lumii împărați Îți vor spune osanale,
Cînd ei, Doamne, auzi-vor graiurile gurii Tale;

5 Și ale Domnului căi sfinte le vor lăuda mereu,
Că e mare a Lui slavă, care-o are Dumnezeu!

6 Domnul este preaînalt, dar spre cei smeriți privește
Și cunoaște de departe pe tot cel ce se mîndrește!

7 Dacă-ajung la strîmtoare, Tu mă-nvii și-mi dai temei,
Căci Tu mîna Ți-o întinzi peste toți vrăjmașii mei
Și-a Ta dreaptă-i peste mine și mă mîntuie de ei!

8 Răsplătește-i pe ei, Doamne, răsplătește-i pentru mine!
Mila Ta în veci e, Doamne, căci cît veacurile tine:
Ale mîinii Tale lucruri nu le trece de la Tine!

PSALMUL 138

Un psalm al lui David

1 Doamne, Tu mă cercetezi și mă știi atît de bine:
Că de stau sau mă ridic, Tu atuncea știi de mine
Și-ale mele gînduri toate cunoscute sînt de Tine!

2 Că Tu știi cînd eu mă culc și atuncea cînd eu merg
Și cunoști mai dinainte căile pe care-alerg!

3 Și nici vorba nu ajunge, ca pe limba mea să stea.
Că Tu, Doamne, o cunoști ce-aș putea să spun prin ea!

4 Mă-nconjori de oriișunde și din față și din spate
Și asupra mea întruna a Ta mînă se abate!

5 Minunată Ți-i știința, că nu potte fi cuprinsă
Și-i atîta de înaltă că nu poate fi atinsă!

6 De la Duhul Tău departe unde aș avea scăpare!
Și din Fața Ta să fug, unde m-aș ascunde oare?

7 Dacă m-aș sui în cer, Tu acolo veșnic ești!
Și în iad de-aș coborî, Tu și-acolo stăpînești!

8 Pe aripile-aurorii pîn-la mare de m-aș duce

9 Și acolo a Ta mînă peste tot mă va conduce,
Iară dreapta-Ți orișunde este gata să m-apuce!

10 Și mi-am zis: „În întuneric aș putea să stau ascuns,
Dacă-n jurul meu lumina noapte-ar fi de nepătruns!“.

11 Dar la Tine-ntuneeos întunericul nu este,
Căci ca ziua luminoasă noaptea pururi strălucește

12 Și la fel ca și lumina întunericul lucește!

13 Cele dinlăuntrul meu, Tu pe toate le-ai făcut
Și-n mitrasul maicii mele Tu pe mine m-ai țesut!

14 Te slăvesc că a Ta mînă minunat m-a întocmit
Și așa de minunate-s toate cîte le-ai zidit,
Că văzînd acestea toate, al meu suflet stă uimit!

15 Cînd în taină mă urzeam și-n loc tainic mă țeseam,
Ca-n adîncuri de pămînt, loc de taine nepătrunse,
Ale mele oase, Doamne, nu-Ți erau de loc ascunse!

16 Cînd în pîntec eram doară boaba cărnii nepreeise,
Ochii Tăi mă urmăreau și în carte-Ți erau scrise.
Toate-a mele zile care îmi erau de-acum sortite,
Înainte chiar ca ele să fi fost cumva trăite!

17 Ale Tale gînduri, Doamne, cît de-nalte-s pentru mine!
Și ce multe sînt la număr! Cine să le-nsemne? Cine!

18 Și pot oare să le număr? Dar mai multe-s ca nisipul!
Doamne, treaz de-Ți stau-nainte, că visez mi-apare chipul!...

19 Doamne, Dumnezeul meu, de-ai ucide pe cei răi!
Oamenii de sînge dornici de la mine-n lături dăi!

20 Toți aceștia-ntoideauna Te vorbesc mereu de rău,
Iar vrăjmașii Tăi, Stăpîne, Îți hulesc Numele Tău!

21 Cum să nu-i urăsc eu Doamne, pe acei ce Te urăsc
Și pe cei ce-Ți sînt protivnici, cu dezgust să-i ocărăsc?
22 Da, cu ură fără margini, îi urăsc pe toți cîți sînt
Și vrăjmași mi-i socotesc, cît ei fi-vor pe pămînt!
23 Dumnezeule, mă-ncearcă și-a mea inimă socoate!
Cercetează-mă și află ale mele gînduri toate!
24 Dacă sînt pe-o cale rea, cum nu-i voia vreții Tale,
Tu mă-ndreaptă să urmez pururi veșnica Ta cale!...

PSALMUL 139

Un psalm al lui David

1 Scapă-mă pe mine, Doamne, scapă-mă de omul rău
Și de cel nedrept mă scapă pentru Sfînt Numele Tău!
2 Căci aceștia-n a lor inimi nedreptatea plănuiesc
Și-mpotriva mea întruna de război se pregătesc!
3 Ca la șerpi e limba lor, ascuțita ca un spin
Și pe buze ca năpîrca au de-a pururea venin!
4 De cel rău mă scapă, Doamne, de a mîinii lui prinsoare
Și de cei nedrepți mă scapă, ce gîndesc să mă doboare!
5 Curse îmi întind trufașii, lațuri ei îmi pun duium;
Mreje-mi pun să-mi prind piciorul și capcane pe-al meu drum.
6 Dar eu către Domnul zic: „Tu ești Dumnezeul meu!
Doamne-ascultă-mi rugăciunea, cum m-ai ascultat mereu!
7 Tu tăria mîntuirii, Domnul meu și Dumnezeu,
Cel ce-n vreme de război apărat-ai capul meu,
8 Nu-mplini dorința-i, Doamne, ca cel rău să izbutească
Și-mplinindu-și astfel gîndul, el mereu să se fălească?
9 Peste cei ce mă-mpresoară, peste capul tuturora,
Cadă răul plănuit chiar de însuși limba lor!
10 Peste ei cărbuni aprinși varsă, Doamne, ca să-i ardă
Și-n adînc, în foc aruncă-i, ca acolo să se piardă!
11 Pe pămînt clevetitorul temelie tare n-are,
Iar pe cel nedrept îl duce răutatea-i la pierzare!
12 Știu că Domnul apăra-va pe săraci și-a lor pricină
Și dreptate El va face, celor care nu au vină!
13 Și asa neprihăniții al Tău Nume vor slăvi
Și-naintea Feții Tale toți cei drepți vor locui!“.

PSALMUI 140

Un psalm al lui David

1 Am strigat la Tine, Doamne, vino grabnic către mine!
Și la glasu-mi ia aminte, cînd strig, Doamne, catre Tine!
2 Ca tămîia înainte-Ți să se-ndrepte ruga-mi, iară
Ridicarea cea de mîini fie-mi jertfa cea de seară!

3 Pune, Doamne, pururi pune strajă trează gurii mele
Și-ngrădește-a mele buze, să nu spună vorbe rele!
4 Inima nu mi-o lăsa, către rele-a se abate:
5 Nici cu cei fără de lege ca să fac a lor păcate,
Nici atunci cînd fac ospețe, eu să gust a lor bucate!
6 Cînd certare-mi face dreptul, mila-i mi-i spre bine-ndemn,
Dar mustrarea lui cea aspră e pe capu-mi untdelemn
Și de-aceea împotrivă-i nu voi face nici un semn!
7 Însă contra celor răi rugăciunea-mi pururi este;
Toți care-i condue să cadă de pe stînci, din nalte creste
Atunci toți vor auzi și-or fi bine cunoscute
Ale mele graiuri toate și-or vedea că sînt plăcute!
8 Cum din brazda de pămînt bulgării în lături cad,
La fel să se risipească a lor oase lîngă iad!
9 Către Tine, Doamne-Doamne, ridicat-am ochii mei
Și la Tine mi-i nădejdea: sufletul să nu mi-l iei!
10 Mă păzește de capcane ce vrăjmașii mi-au întins
Și în cursa celor răi, să nu fiu de dinți prins!
11 Ei să cadă-n lațul lor, păcătoșii toți cîți sînt,
Iară eu ferit să fiu, cît eu fi-voi pe pămînt!

PSALMUL 141

O rugăciune făcută de David cînd era în peșteră. Psalm didactic

1 Strig, cu glasu-mi către Domnul, strig întruna, strig mereu!
Și-a mea rugă către Domnul o tot spun cu glasul meu!
2 Înaintea Lui îmi vărs a mea caldă rugăciune
Și necazu-mi, strîmtorarea înaintea Lui voi spune!
3 Cînd mi-i duhul amărît, cînd puteri nu am în mine,
Tu cunoști a mea cărare și mi-o știi atît de bine!
4 Pe-al meu drum pe care umblu, ca să fiu de dinți prins,
Au lucrat întru ascuns și capcane mi-au întins.
5 Iată eu la dreapta mea, cat mereu să pot vedea
Și n-i nimeni ca să poată ajutorul să mi-l dea!
6 Mi-a pierit tot ajutorul, ce-ar putea să mă slujească
Și nu am acum pe nimeni, sufletu-mi să-mi mîntuiască!
7 Și-către Tine strig la Tine, Doamne, Tu Acela ce mă știi:
Tu-mi ești singura scăpare! Tu ești Cela ce mă ții,
Partea mea de moștenire în pămîntul celor vii!
8 Imi asculță rugăciunea că i cumplit mă necăjesc!
9 Izbăvește-mă curînd de cei mereu mă prigonesc.
Că-s cu mult mai tari ca mine și mereu se întăresc!
10 Scoate sufletul meu, Doamne, Tu din temniță mi-l scoate,
Să slăvesc al Tău Nume și-a Ta mare bunătate!
11 Veșnic-aceștia vor avea de-mprejurul meu veșnic dată,
Cînd Tu mare-ți bunătate mie mi-o vei arăta!

PSALMUL 142

Un psalm al lui David

1 Doamne-ascultă-mi rugăciunea și-a mea cerere-o ascultă,
După-a Ta credincioșie și a Ta dreptate multă!
2 Nu intra cu robul Tău, ca să-i faci Tu judecată,
Ca nu-i nimeni din cei vii drept'naintea Ta vreodată!
3 Că vrăjmașul al meu suflet, el mereu mi-l urmărește
Și viața-mi la pământ în picioare mi-o zdrobește
Și mă face-n întunerec eu mereu să locuiesc,
Ca cei morți de multă vreme, ce-n morminte odihnesc
4 Întru mine duhul meu e mîhnit ca niciodată
Și-a mea inimă-n lăuntru-mi este pururi tulburată.
5 Zilele de-odinioară îmi aduc de ele-aminte
Și-ale Tale lucruri toate le frămînt mereu în minte
Și în cuget cumpănesc fapta mîinii Tale sfinte!
6 Către Tine îmi întind mîinile neîncetat
Și-al meu suflet Te dorește ca pământul însetat!
7 Doamne-auzi-mă degrabă, că slăbit cu duhul sînt!
Nu-Ți întoarce a Ta Față, nu-mi ascunde Chipu-Ți sfînt,
Că să nu m-asemăn celor, ce pogoară în mormînt!
8 Fă ca-n orice dimineață, mila Ta s-aud mereu,
Că la Tine mi-i nădejdea, Domnul sufletului meu!
Îmi arată calea care eu s-o urmăresc întruna,
Căci spre Tine al meu suflet îl ridic întotdeauna!
9 Scapă-mă de dușmani, Doamne, și de toți vrăjmașii mei,
Că la Tine mi-i scăparea: Doamne, scapă-mă de ei!
10 Pururi voia Ta s-o fac, Tu învață-mă mereu,
Că Tu ești de-a pururi, Doamne, Domnul meu și Dumnezeu!
Duhul Tău cel bun și sfînt, Duhul Tău cel înțelept,
Să mă-ndrume, ca să merg la pământul Tău cel drept!
11 Pentru Numele Tău, Doamne, Tu viață dă-mi mereu
Și cu-a Ta dreptate scoate din necaz sufletul meu!
12 Fă-ntru marea-Ți bunătate pe vrăjmași de mi-i stîrpește
Și pe cei ce-mi fac necazuri, Tu pe toți îi nimicește,
Ca să nu-mi mai facă rău, că sînt, Doamne, robul Tău!

PSALMUL 143

Un psalm al lui David

1 Binecuvîntat să fie Domnul meu și-a mea Tărie,
Că El poartă-a mele mîini la război cu măiestrie,
Iară degetelor mele le dă-n lupte dibăcie!
2 Mila mea și-a mea Putere, Turnul meu, Izbăvitorul,
Scutul meu de apărare, care mi-a supus poporul!
3 Ce e, Doamne, omul care, ca pe el să-l prețuiești,
Sau pe fiul lui la fel, Tu pe el să-l socotești?

4 Omul e ca o suflare! Și-i mai slab decît o boare!
C-a lui zile trec asemeni unei umbre trecătoare!
5 Pleacă cerurile, Doamne și cobori fără zăbavă!
Și atinge-Te de munți, ca să fumege în slavă!
6 Fulgerile Ți le-aruncă, pe vrăjmași să-i îngrozești!
Și săgețile-Ți sloboade, ca pe toți să-i fugărești!
7 Tu din mîna altor neamuri, tinde-Ți mîna și mă scapă,
Care-asupră-mi dau năvală ca și valuri mari de apă!
8 *Căci cu gura lor oricînd nu grăiesc decît minciuna,*
Iară dreapta lor e dreaptă strîmbătății-ntotdeauna!
9 O cîntare nouă gura-mi, Dumnezeule-Ți va spune
Și Te-oi lăuda-n psaltire care are zece strune!
10 Că-mpăraților Tu dai mîntuirea mult dorită
Și pe robul Tău David, cu-a sa inimă smerită
L-ai scăpat, l-ai izbăvit de-acea sabie cumplită!
11 Tu din mîna altor neamuri izbăvește-mă întruna,
Căci cu gura lor oricînd nu grăiesc decît minciuna
Iară dreapta lor e dreapta strîmbătății-ntotdeauna!
12 Toți feciorii noștri fie ca și plantele-arătoase,
Care cresc în tinerețe și-s înalte și frumoase!
Fetele să fie-asemeni cu coloanele sculptate,
Care sînt podoabă-aleasă la palatele bogate!
13 Și hambarele cu toate fie pline și-ncărcate
Și cu roade de tot felul fie ele-ndestulate!
Iar a noastre turme toate pășunate pe cîmpii,
Mii de mii să se-nmulțească și cu zecile de mii!
14 Vacile mereu să fie fătătoare, cu viței,
Iară boii-ntotdeauna să ne fie grași și grei!
Ale noastre ziduri n-aibă crăpătură sau spărtură,
Iar pe ulițele noastre nu bocească nici-o gură!
15 Fericit poporul care are-acestea el mereu!
Fericit poporul care Domnu-i este Dumnezeu!

PSALMUL 144

O cîntare de laudă a lui David

1 Înălța-Te-voi de-a pururi, Doamne și-mpăratul meu
Și-ai Tău Nume-n veci de veci Îl voi preamări mereu!
2 Intru toate-a mele zile Te voi binecuvînta
Și-al Tău Nume-n veci de veci, lăudînd, îl voi cînta!
3 Cît de mare este Domnul, cît de lăudat și sfînt,
Iar de marea-I măreție nici nu poți avea cuvînt!
4 Neam de neam vor lăuda lucrurile ce-ai făcut
Și atotputernicia-Ți o vor face cunoscut!
5 Strălucirea Slavei Tale, preamărind-o, vor grăi
Și-ale Tale mari minuni orișicînd le vor vesti!

6 De puterea Ta cea mare, pentru toți înfricoșată
Și de-a Ta mărire, Doamne, toți vor spune-n lumea toată!
7 Și vor pomeni mereu a Ta mare bunătate
Și cu toții vor cînta, laudînd, a Ta dreptate!
8 Îndurat și milostiv este Domnul întru toate,
Căci El rabdă îndelung și e plin de bunătate!
9 Pentru toate Domnu-i bun, pentru-a Sale creaturi
Și El mila și-o revarsă peste toate-a Lui făpturi!
10 Toate lucrurile Tale, Doamne, slavă Îți vor da
Și toți sfinții Tăi întruna Te vor binecuvînta!
11 Slava-mpărăției Tale tuturor o vor vesti
Și de-a Ta putere mare către toti vor povesti!
12 Ca să facă-a Ta putere cunoscută-n omenire
Și a Ta împărăție cu măreața-i strălucire!
13 Căci a Ta împărăție veșnicia o cuprinde
Și-a Ta sfîntă stăpînire ca din neam în neam se-ntinde!
14 Credincios e Domnul pururi cînd El spune-al Său cuvînt
Și-ntru toate-a Sale lucruri El de-a pururi este sfînt!
15 Domnul sprijină pe-aceia care-s gata ca să cadă
Și pe cei căzuți îi face ca-n picioare iar să șadă!
16 Ochii tuturora, Doamne, către Tine se îndreaptă,
Căci Tu dai la toți la vreme, hrana care o așteaptă!
17 De-Ți deschizi Tu mîna Ta și deschisă Tu o ții,
Tu cu multe bunătăți îi hrănește pe toți cei vii!
18 Drept e Domnul întru toate, c-așa căile Îi sînt
Și-ntru toate-a Sale lucruri El de-a pururi este sfînt!
19 Domnul este-aproape celor care-L cheamă și Îi cată:
Care-L cheamă și Îl cată cu o inimă curată!
20 Celor ce se tem de Dînsul, El dorința le-o-mplinește,
Și strigarea le-o ascultă și pe toți îi miluiește!
21 Domnul pururi îi păzește pe toți cei care-L iubesc,
Iară cei nelegiuiți toți de El se nimicesc!
22 Pentru Domnul a mea gură laude grăi-va-ntruna
Și-al Său Nume sfînt tot trupul să-L slăvească-ntotdeauna!

PSALMUL 145

Aliluia. Al lui Agheu și Zaharia

1 Laudă mereu pe Domnul o tu suflete al meu!
Eu pe Domnu-n toată viața Îl voi lăuda mereu!
Voi cînta lui Dumnezeu cîtă vreme voi trăi!
Voi cînta lui Dumnezeu cîtă vreme eu voi fi!
2 Nu vă-nerodeți în voi mari, în a oamenilor fii,
Că la ei nu-i mîntuire, ajutat nu poți să fii!
3 Că ieși va duhul lor și-n pămînt din nou vor merge
4 Și atunci în ziua aceea orice gînd li se va șterge!

5 Fericit e-acela care este ajutat mereu,
De Acel ce lui Iacov este Domn și Dumnezeu;
Și e fericit acela ce nădejdea lui mereu,
El și-o pune-n Cel ce-i este Domnul său și Dumnezeu!

6 Care cerul l-a făcut și-a făcut și-acest pămînt
Și pe mare și pe toate cele ce în ele sînt!

7 Care-n veac El adevăru-ntotdeauna îl păzește
Și pe cei năpăstuiți cu dreptate-i răsplătește,
Iar pe cei ce sînt flămînzi le dă pîine și-i hrănește!

8 Domnul pe cei fereciți din cătușe îi dezleagă,
Orbilor le dă lumină și îi face să-nțeleagă!
El pe cei căzuți ridică și pe cei ce-s drepți iubește
Și pe cei ce sînt pribegi, El pe toți îi ocrotește!

9 El pe văduva sărmană și pe-orfani îi sprijinește
Iară gîndul celor răi El de tot îl nimicește!

10 Domnul nostru veșnic este și în veci va-mpărăți!
Dumnezeul tău, Sioane, El în veci va dăinui!

PSALMUL 146

Aliluia. Al lui Agheu și Zaharia

1 Lăudați-L toți pe Domnul! Lăudați-L că e bine,
Că pe Dumnezeul nostru să-L slăvească orișicine!
Și-i plăcut așa să facem, căci așa I se cuvine!

2 Domnul Ierusalimul îl zidește iar la fel
Și adună risipiții din poporu-I Israel!

3 Căci El vindecă pe-aceia ce din inimă suspină
Și-a lor răni le leagă-ndată și pe toate le alină!

4 El doar singur socotește cîte stele sînt anume
Și pe toate le cunoaște și la toate le dă nume!

5 Mare este Domnul nostru, mare și puternic, iar
A Lui mare-nțelepciune este fără de hotar!

6 Domnu-nalță și păzește pe smeriții toți cîți sînt,
Iar pe cei nelegiuiți îi doboară la pămînt!

7 Cîntați Domnului, cîntați-I și-I aduceți, mulțumire!
Dumnezeului cîntați-I cu cîntare din psaltire!

8 El cu nori îmbracă cerul și-n văzduh trimite ceața,
Pe pămînt sloboade ploaia și dă roua dimineața!
El pe munți răsare iarba! El la oameni dă verdeața!

9 El dă hrană din destul vitelor de orice fel
Și la puii cei de corb, cînd ei strigă către El!

10 El nu ceată la puterea calului ce iute-aleargă,
Căci la omul cel viteaz Lui nu-i poate sprinten el să meargă!

11 Ci e bun cu-aceia Domnul, ce de Dînsul ei au teamă

PSALMUL 147

Aliluia. Al lui Agheu și Zaharia

1 Laudă pe Domnul tău pururi, Ierusalime!
Și în marea-I bunătate ei nădejde au și-L cheamă!!
Laudă pe Dumnezeu, tu Sioane înălțime!
2 Că zăvoarele la porți le-a-ntărit, le-a ferecat
Și-ntru tine pe-ai tăi fii El i-a binecuvîntat!
3 În ținut ți-așează pacea ce la tine va rămîne
Și din grîul cel mai bun El te satură cu pîine!
4 El pămîntului trimite ale Lui porunci preasfinte,
Și-n tot locul iute-aleargă toate ale Lui cuvinte!
5 El zăpada o așează ca pe lîna scărmănată,
Iară bruma-i pretutindeni ca cenușa presărată!
6 El aruncă din înaltu-I ghiața în bucăți mărunte,
Iar pe gerul Lui cel aspru cine poate să-l înfrunte?
7 Însă la cuvîntul Său toate se topesc îndată
Și curg apele, cînd El pune vîntul Său să bată!
8 Lui Iacov El i-a vestit toate ale Lui cuvinte
Și-a Lui legi lui Israel și poruncile Lui sfinte!
9 Cu niciunul din popoare n-a făcut așa atunci
Și nici unul dintre ele nu cunoaște-a Lui porunci!

PSALMUL 148

Aliluia. Al lui Agheu și Zaharia

1 Lăudați cu toți pe Domnul, cei ce-n ceruri pururi stați!
Și acei din înălțime, voi pe El să-L lăudați!
2 Lăudați-L toți pe El, îngerii ce-I stați-nainte!
Lăudați-L și-L slăviți toate oștile Lui sfinte!
3 Lăudați-L și-L slăviți soare luminos și luna
Și voi stele luminoase, lăudați-L toate-ntruna!
4 Aie cerurilor ceruri ce sînteți atît de sus
Și voi ape plutitoare peste ceruri mai presus,
Lăudați pe Domnul vostru și-al Său Nume de nespus!
5 Căci a zis și s-a făcut și cum El le-a fost gîndit
Și cum El a poruncit, așa toate s-au zidit!
6 Și pe veci și-n veci de veci El le-a-ntemeiat așa
Și le-a pus să aibă legi, care nu le vor călca!
7 Lăudați pe Domnul toate cîte sînt pe-acest pămînt
Peștii mari ce-noată-n ape și-adîncimile ce sînt!
8 Focul, grindina, zăpada, bruma, vîntul și furtuna,
Care voia Lui o faceți și-ascultați de El întruna!
9 Munții toți și dealuri toate ce spre cer vă înălțați
Și toți pomii ce fac roade și toți codrii-L lăudați!

10 Și voi fiare din pustie și oricare tîrîtoare,
Dobitoacele și toate păsările zburătoare!
11 Regii toți de pe pămînt și popoare cîte sînt,
Domnii și judecătorii ce se află pe pămînt!
12 Tinerii cu vîrsta-n floare și voi tinere fecioare
Și bătrînii, și copiii cei cu chipul ca o floare...
13 Toate laude pe Domnul, c-al Său Nume-nalt și sfînt
E mărit și a Lui slavă este-n cer și pe pămînt!
14 Că poporului Său Domnul fruntea El i-a înălțat,
Pentru care cuvioșii laude-L neîncetat,
Cu toți fiii credincioși care-i are Israel,
Cu întregul Său popor, care-aproape e de El!

PSALMUL 149

Aiiluia

1 Domnului cîntare nouă toți întruna să-I cîntați
Și-n sobor de credincioși voi mereu să-L lăudați!
2 Bucure-se Israelul de Acel ce l-a creat
Și-ai Sionului fii toți de-al lor mare Împărat!
3 Laude cu-alese jocuri al Său Nume-nalt, că sfînt e
Și-n timpane și chitare Numele mereu să-I cînte!
4 Că plăcere are Domnul de poporu-I, și-l iubește
Și pe cei smeriți înalți și pe toți îi mîntuiește!
5 Drepții de a lor izbîndă salte toți de veselie
Și să scoată-n așternuturi strigăte de bucurie!
6 Ei în gura lor să aibă lauda lui Dumnezeu
Și cu două ascuțișuri sabia în mîini mereu!
7 Ca astfel să se răzbune pe păgîni, pe păcătoși
Și să pedepsească aspru pe toți cei necredincioși!
8 Ca pe regii lor în lanțuri ei să-i pună, pînă pier
Și pe cei mai mari ai lor în cătușele de fier;
9 Ca să facă între dînșii judecata scrisă-astfel!
Da, aceasta este slava celor care cred în El!

PSALMUL 150

Aliluia

1 Lăudați pe Domnul pururi
în locașul Său cel sfînt,
Că e mare și puternic
și în cer și pe pămînt!
Lăudați-L sub tăria
ce de-asupra noastră este,
Unde marea Lui putere
luminos ea strălucește!

2 Lăudați-L că mari fapte
face El pe-ntreaga fire,
Lăudați-L și-L slăviți
pentru mulția Lui măriri!
3 Lăudați-L și răsune
toate trîmbițele tare
Și din liră și din harfă
lăudați-L cu cîntare!
4 Lăudați-L cu timpane
si-ntru slava Lui jucați;
Și cu cintece din flaut
si din struno-L lăudați!
5 Lăudați pe Domnu-ntruna
cu chimvale sumătoare!
Lăudați pe Domnul pururi
cu chimvale de strigare!
Toate cite au suflare
laude-L pe El mereu,
Că e sfînt și este mare
bunul nostru Dumnezeu!

SFÎRȘITUL PSALTIRII

PSALMUL 151 (Necanonic)

1 Cel mai mic eram acasă, între frații ce-i aveam,
Căci în casa părintească cel mai tînăr eu eram
Și-ale tatălui meu oi eu pe toate le păsteam.
2 Ale mele mîini făcut-au harfa cea cu ton plăcut
Și cu degetele mele cu psaltirea am făcut.
3 Cine Domnului m-a spus? Cine oare m-a vestit?
Singur Domnul m-a văzut! Însuși El m-a auzit!
4 C-al Lui înger, cînd păsteam ale tatălui meu oi
M-a luat și miruit cu al ungerii oloi!
5 Și mai mari și mai frumoși erau totuși frații mei,
Însă Domnul n-a voit să-i aleagă-atunci pe ei!
6 Am întîmpinat apoi pe străinu-nfumurat,
Care-ntruna cu-ai lui idoli el atunci m-a blestemat;
7 Dar cu sabia smintelnicu-i, capul i-am tăiat și-astfel
Am spălat de tot rușinea fiilor lui Israel!

[*Pr. Constantin POPESCU*]

SEMINARUL DE LA SOCOLA — PRIMA ȘCOALĂ DE GRAD GIMNAZIAL IN LIMBA ROMANĂ

Se împlinesc 150 de ani de cînd mitropolitul Veniamin Costachi a înființat Seminarul teologic de la Mănăstirea Socola de lîngă Iași, eveniment deosebit de important în istoria învățămîntului românesc, prin faptul că acest seminar era cea dintîi școală de grad gimnazial în limba română. Pînă la acea dată limba română era folosită ca limbă de predare abia în școlile primare, mai numeroase, în ultimele două decenii ale secolului al XVIII-lea, în Transilvania, Banat și Bucovina, dar prea puține încă în Țara Românească și în Moldova. În procesul emancipării culturale și politice a poporului român care se desfășura în acea perioadă, crearea seminarului de la Socola constituie deci un act cultural de importanță națională, care trebuie, în sfîrșit, recunoscut ca atare, iar evenimentul situat la locul cuvenit în istoria învățămîntului românesc. Căci crearea acestui seminar precedă cu mulți ani înființarea altor școli de grad gimnazial (sau mai înalt) în limba română, cum sînt prepărandia de la Arad (în 1813), clasa de inginerie hotarnică a lui Gh. Asachi de la Academia grecească din Iași (în 1814) și școala lui Gh. Lazăr de la Mănăstirea Sfîntul Sava din București (în 1818).

Nu este locul să facem aici un istoric al Seminarului de la Iași, care, din anul 1848, a purtat cu cinste, timp de peste un secol, numele marelui său ctitor. Datele esențiale privitoare la înființarea, organizarea și dezvoltarea acestei școli sînt consemnate în cele două monografii care i s-au consacrat: prima, în anul 1885, de către Constantin Erbiceanu, iar a doua în 1904, de către Gh. Adamescu, precum și în diferite studii mai noi. Ne vom opri doar la primii ani din viața seminarului ieșean, de la înființare pînă la anul 1821 (cînd școala este nevoită să-și întrerupă activitatea un timp mai îndelungat), pentru a semnala o serie de informații necunoscute (sau mai puțin cunoscute) referitoare la funcționarea lui în acei ani grei ai începutului, la principalele cursuri predate atunci în seminar și la eforturile susținute ale mitropolitului Veniamin de a ridica nivelul învățămîntului în școala ctitorită de el. Menționăm faptul că după un an de întrerupere, 1808—1809, seminarul a continuat să funcționeze și în timpul păstoriei mitropolitului Gavriil Bănulescu, care l-a înlocuit în scaun pe mitropolitul Veniamin în anii 1808—1812.

Informații pe deplin edificatoare cu privire la materiile predate, la primii profesori ai școlii și la durata studiilor ne oferă o prețioasă însemnare contemporană, precum și atestatele eliberate atunci unor absolvenți ai seminarului. Iată ce spune autorul însemnării de pe o carte tipărită la Mitropolia din Iași, în anul 1805: „La anul 1803, martie 9, la 7 ceasuri din noapte, mitropolitul Iacov s-au mutat către Domnul, iară la 17 zile ale lui martie, tot întru acest an, s-au înălțat în scaunul Mitropoliei preosfinția sa mitropolitul Veniamin, carele tot dintru acest an au început a întemeia școala în Sfînta Mănăstire Socola, și au zidit și casele de învățătură, în care școală se paradosește gramatica, logica, ritorica, aritmetica, itica, de învățătoriul Enache, întăiul al limbii noastre cei românești, iară tîlcul Scripturii vechi și noi dobă și bogoslovia de părinteie Ioan din Sfînta Mănăstire Neamțu“ (apud Gh. Adamescu, Istoria Seminarului „Veniamin“ din Iași, 1803—1903, București, 1904, p. 52; numele profesorului de teologie era însă Iol, nu Ioan, cum a fost transcris printr-o eroare de lectură). Din atestatul eliberat absolventului Grigore Popovici, în anul 1811, pe care îl publică C. Erbiceanu, în „Arhiva“, IV, 1893, nr. 7-8, p. 145-146, aflăm că tînărul respectiv, atunci în vîrstă de 22 de ani, „au întrat la școala clericilor de la Socola la anul 1805, unde, petrecînd pînă la anul 1811, august 10, au învățat la cetirea cea cu regulă bine, la scrisoare bine, la aritmetică bine, la năravire /= morală, n. n./ bine, la gramatică bine, la logică bine, la retorică cu privirea minței d/e/m/ijloc/, la legile firei sau moralul lucrători bine, la simbolul pravoslavnicei credințe bine, la Cartea Facerii bine, la tîlcuirea psalmilor bine, la bogoslovie bine, la rînduiala bisericei bine“. Un alt atestat, eliberat în anul 1818 absolventului Teodor Vereșeni, în vîrstă de 21 de ani, arată că acest tînăr „au întrat la școala clericilor de la Socola la anul 1813, mai 30, unde, petrecînd pînă la anul 1818, august 6, au învățat la cetirea regulată, la scrisoare, la aritmetică, la

gramatica românească, la loghică, la istoria de obște, la itichi sau legile firei la simvolul pravoslavnicei credințe, la Cartea Facerii, la tîlcuirea psalmilor, la bogoslovie, cartea întîi și a treia, la rînduiala bisericii, tomul întîii a grameticei limbei latinești" (Arhivele Statului Iași, Doc., P. 61/14).

Din documentele citate rezultă, așadar, că la început durata studiilor în seminarul de la Socola era de cinci ani, iar programa școlară, relativ bogată, asigura absolvenților lui o pregătire generală și de specialitate corespunzătoare, la nivel gimnazial.

2. După cum am văzut principalii profesori pe care i-a avut acest seminar la înființarea lui au fost „învățătoriul Enache" și „părintele Ioil" de la Mănăstirea Neamț.

„Dascălu Enachi" este Ioan Nicolau, zis și Alboteanul, mort în anul 1814, la vîrstă înaintată. Din necrologul său publicat în „Albina românească" din 26 și 30 noiembrie 1814 reiese că era originar din Bucovina, nepot al episcopului Dositei Herescu. La 24 de ani, Ioan Alboteanul urmează școala preparandală din Cernăuți, înființată în anul 1783 și condusă de profesorul Anton de Marki, autorul compendiului de gramatică germano-română publicat în 1810, iar după doi ani este numit ajutor de învățător la o școală din Suceava. Peste puțin timp, probabil în anul 1797, Alboteanu vine la Iași, unde mitropolitul Iacob Stamati îl numește învățător la școala domnească de la biserica Sfintul Nicolae în postul ocupat pînă atunci de cunoscutul dascăl Gheorghe Evloghie. Aici, fostul elev al profesorului Anton de Marki introduce unele inovații în desfășurarea procesului de învățămînt, potrivit recomandărilor didactice moderne care i-au fost predate și pe care le-a văzut aplicate în școala preparandală din Cernăuți. Transferat la seminar, neobositul profesor Enache Alboteanu, dascălul socolean ironizat cu ingratitudine de C. Negruzzi în povestirea Cum am învățat românește, preda elevilor săi un mare volum de cunoștințe din domeniul umanistic și, în același timp, le forma unele deprinderi didactice, pe care acestia aveau să le folosească încă multă vreme în micile școli elementare românești organizate pe lîngă biserici.

Despre „duhovnicescul părinte Ioil, ieromonah și dascăl de teologicesti învățături" se mai știe că, în anul 1803, a tîlcuit Simbolul credinței ortodoxe, pentru studiu în seminarul de la Socola, text pe care l-a copiat în anul 1809 elevul Calistrat Popovici, în actualul ms. 4947 de la Biblioteca Academiei Române. El provenea din vestitul cerc de teologi și traducători de literatură patristică de la Mănăstirea Neamț, creat de starețul Paisie.

3. Pentru a vedea la ce nivel erau predate disciplinele menționate în documentele citate mai sus, ne-am preocupat de mai multă vreme să descoperim în biblioteci și în arhive eventuale copii manuscrise după cursurile respective. Din fericire, am găsit asemenea copii (în majoritatea cazurilor, fragmentare), dintre anii 1804—1812, în ms. 539, 3051 și 4947 de la Biblioteca Academiei Române (BAR), în ms. II — 67, 68 și 69 de la Biblioteca Centrală Universitară din Iași (BCU-Iași) și în ms. 214 și 215 de la Arhivele Statului din Iași, iar pe baza lor am putut identifica și sursele folosite la alcătuirea principalelor cursuri predate atunci în seminar. Multe dintre fragmentele de cursuri aflate în manuscrisele citate sînt copiate de un monah Isăia și de un elev numit Teofan Ioan. Despre acesta din urmă nu am reușit să aflăm nimici mai mult. Despre Isăia însă se știe că a fost un elev mai în vîrstă al seminarului și că a îndeplinit, după absolvire, funcția de egumen al Mănăstirii Socola, care se identifica de fapt, cu calitatea de director administrativ al seminarului. Arhimandritul Isăia (Ciurcă), zis și Socoleanul, a murit în anul 1841, la vîrsta de 60 de ani. A fost un iubitor de carte; la BCU Iași se află multe cărți care i-au aparținut.

Am identificat cursul întreg de gramatică a limbii române predat de Ioan Alboteanu în ms. 539 de la BAR, datat 1809, avgust. 25 (f. 21 r) și 1810, dechemvrie 20 (f. 95 v). Fragmente din același curs se găsesc în ms. III-67 de la BCU Iași, datat 1805, iulie 10 și semnat Isăia, și în ms. 3051 de la BAR, datat 1810 și semnat Teofan. Se știa mai demult că la seminarul de la Socola s-a predat, la început, gramatica românească a lui Radu Tempea, tipărită la Sibiu, în anul 1797. Într-adevăr, partea de morfologie din cursul menționat este alcătuită după gramatica lui Tempea. Pentru ortografie și ortoepie dascălul Enache a folosit însă și partea respectivă din gramatica lui Dimitrie Eustatievici Brașoveanul, prima gramatică a limbii române, elaborată în 1757 și rămasă în manuscris (a fost editată de noi în anul 1969), iar pentru partea de sintaxă a folosit gramatica lui Ienăchiță Văcărescu, tipărită la Rîmnic și la Viena, în 1787. Așadar, cel dintîi curs de gramatica

limbii române **din istoria culturii noastre, predat la cea dintîi școală de grad gimnazial în limba română, a fost elaborat după trei dintre primele gramatici românești (vezi și studiul nostru,** Gramatica românească a lui Ioan Alboteanu, **în „Limba română", XIII, 1964, nr. 1, p. 44-45).**

Fragmente ale cursului de retorică se află în ms. 214 de la Arhivele Statului din Iași, datat 1807, 23 iulie **și scris de același** Isăia, **și în ms. 3051 de la BAR, copiat de** Teofan Ioan **în** 1810. **Aceste fragmente dovedesc că Enache Alboteanu și-a elaborat cursul după manualul tradus din grecește, după retorica din 1681 a lui Francisc Scufos, și publicat de Ioan Molnar la Buda, în 1798, cu titlul** Retorică adecă învățătura și întocmirea frumoasei cuvîntări. **(Compară, de exemplu, textul de pe f. 12-13 ale ms. 3051 cu textul corespunzător din retorica publicată de Molnar, p. 13-24). Pentru exerciții de stil, de compoziție, Alboteanu folosea și unele modele de scrisori, cereri etc., pe care le avea de la școala preparandală din Cernăuți sau de la școala din Suceava, cum atestă un caiet în ms. 214 de la Arhivele Statului din Iași, intitulat** Pentru dictandi[o], **datat** 1804, mai 31 **și semnat** Isaia, monah de la Socola.

Din fragmentele cursului de logică aflate în ms. 3051 de la BAR, am putut constata că Ioan Alboteanu s-a folosit de logica lui Fr. Chr. Baumeister, tradusă de Samuil Micu și publicată la Buda, în 1799. (Compară, de exemplu, paragraful intitulat Osăbite feluri de silogisme, **din ms. 3051, f. 31-33, cu capitolul intitulat** De alte feluri de cuvîntări **din logica menționată, p. 109-122).**

Este posbil ca pentru cursul de etică Alboteanu să fi folosit manualul aceluiași Fr. Chr. Baumeister, tradus tot de Samuil Micu și publicat la Sibiu, în anul 1800, cu titlul Legile firei, etica și politica sau filosofia cea lucrătoare **(două volume). Un exemplar din vol. 2 al acestei cărți, aflat la BCU Iași (cota RV II-64), a aparținut, în anul 1805, dascălului Enache Nicolau, cum atestă următoarele însemnări autografe de pe foaia de titlu: „Din cărțile mele, sluger Enache Nicolau, profesor seminariei Socolii" și „Din cărțile dumnealui dascalu Enache Nicolau 1805".**

Fraganentul din cursul de istorie universală aflat în ms. 3051 de la BAR, datat 1812 **și copiat de** Teofan Ioan, **arată că Alboteanu preda această disciplină după istoria universală a lui Claude Francois Millot, tradusă de Ioan Molnar și tipărită la Buda, în anul 1800. (Compară, de exemplu, textul de pe f. 238 a ms. 3051 cu începutul prefeței** Istoriei **tradusă de Molnar, sau capitolele privitoare la istoria egiptenilor din ms. 3051, f. 244-246, cu textul corespunzător din aceeași carte, p. 21-22, 37-38). Puțin mai tîrziu, dar tot înainte de anul 1821, un elev al seminarului de la Socola a copiat aici traducerea în românește a istoriei aniversale a lui J. B. Schütz, text anonim aflat în ms. 2791 de la BAR, al cărui original a fost identificat și prezentat de profesorul V. Cristian, în „Cercetări istorice", serie nouă, VIII, 1977, p. 314-316. Nu se știe cine a tradus această istorie universală, nici dacă a fost predată în seminar.**

Două fragmente din cursul de teologie predat de ieromanahul Ioil se află în ms. 111-68 și 69 de la BCU Iași, datate 1809, dechemvrie 5, **respectiv** 1810, aprilie 25, **și copiate de** Isăia. **Sînt intitulate.** Pentru dumnezeiasca cuvîntare **și conțin fragmente din părțile a doua și a treia ale cursului respectiv. Sursa acestui curs este manualul de dogmatică al Sfîntului Ioan Damaschin, tradus din grecește de cunoscuții dascăli (Gheorghe și Grigorie de la Mănăstirea Neamț și tipărit la Iași, în anul 1806, sub titlul** Descoperire cu amănuntul a pravoslavnicii credințe, **(Compară, de exemplu, textele capitolelor 1 din fragmentele celor două părți aflate în ms. 111-68 și 69 cu textele corespunzătoare din cartea menționată, p. 71 și 187). Din prefețele traducătorilor rezultă că ei au făcut traducerea acestei cărți la cererea mitropolitului Veniamin, fiind necesară învățămîntului în seminarul de la Socola. Tot la Iași fusese tipărit, în anul 1715, și textul grecesc al acestei opere a Sfîntului Ioan Damaschin.**

Ms. 214 de la Arhivele Statului din Iași și ms. 3051 de la BAR conțin și fragmente din cursurile de exegeză a Vechiului Testament.

Firește manualele sau tratatele identificate drept surse ale unor cursuri nu au fost (nu au putut fi) predate integral elevilor de atunci ai seminarului de la Socola. Profesorii au selectat din ele ceea ce era strict necesar și adecvat înțelegerii noțiunilor respective de către cursanții lor de nivel gimnazial. Fragmentele de cursuri păstrate și identificarea surselor lor atestă însă faptul important că învățămîntul în seminar era, încă din primii ani, substanțial și cu deschidere largă spre cultură generală.

4. **După revenirea în scaunul mitropolitan (căci împrejurările războiului rusoturc din anii 1806—1812 îl siliseră să se retragă, în 1808—1810, la Mănăstirea Sla-**

tina, iar în 1811—1812 la Mănăstirea Neamț), mitropolitul Veniamin s-a străduit, timp de aproape un deceniu, să dezvolte învățământul în seminarul de la Socola, să-i ridice la nivel de colegiu sau, cum se spunea atunci în Moldova, de academie. În acest scop, el a invitat aici ca profesori pe unii dintre cunoscuții oameni de cultură română din Transilvania și din Banat. Acum trei decenii a fost descoperit în arhiva Mitropoliei din Iași un prețios pachet de documente, în care se află scrisorile de răspuns ale unora dintre cei invitați în anii 1817—1818, să vină profesori la seminarul dt la Socola. Pachetul respectiv de documente se găsește acum la Arhivele Statului din Iași, sub cota Doc. P. 334. Scrisorile la care ne referim au fost publicate de Constantin A. Stoide, în „Revista de istorie și teorie literară", XIX, 1970, nr. 1, p. 11-21.

În anul 1817 se găsea la Iași, în urma unor neînțelegeri cu consistorul de la Sibiu, protopopul brașovean Radu Tempea, autorul gramaticii românești de la 1797. Dată fiind experiența sa ca fost director al școlilor românești neunite din Transilvania, între anii 1796—1808, mitropolitul Veniamin l-a antrenat în acțiunea de reorganizare și dezvoltare a învățământului în seminar. Ca atare, Radu Tempea invită pe ginerele său Ioan Barac de la Brașov să vină profesor la Iași. În pachetul de documente menționat mai sus se găsesc două interesante scrisori de răspuns ale lui Barac către Tempea, din 8 și 10 noiembrie 1817.

După cum se știe, mitropolitul Veniamin a invitat, în anul 1815, prin intermediul protopopului Lazăr Asachi, pe Ion Budai-Deleanu să vină profesor la seminarul de la Socola. Acesta nu a putut însă părăsi funcția sa de la Lipova spre a veni la Iași, dar a acceptat rugămintea mitropolitului și a coepitropului școlilor, vornicul Mihail Sturdza, de a căuta și recomanda profesori pentru seminar, cum dovedesc cele patru scrisori ale sale adresate acestora, în anul 1818, care se află de asemenea în pachetul de documente menționat. Ion Budai-Deleanu recomanda pe tînărul Aron de la Buda, despre care avea bune referințe de la Petru Maior, și pe tînărul Pop Ilieș de la Sibiu, pe care i-l lăudase foarte mult fratele său, Aron Budai. Tot el îl invitase la Iași și pe cunoscutul profesor Constantin Diaconovici Loga de la preparandia din Arad.

Fie prin intermediul lui Radu Tempea, fie tot de către Ion Budai-Deleanu, a fost invitat atunci profesor la seminarul de la Socola și juristul și poetul Vasile Aaron de la Sibiu, care scrie mitropolitului că ar dori să vină profesor la „univérsitașul" din Iași, să ocupe chiar postul de director al școlii.

Din diferite motive, profesorii invitați în anii 1817 și 1818 nu au putut veni la Iași. În această situație, mitropolitul Veniamin însărcinează cu reorganizarea învățământului în seminar pe tînărul învățat Gh. Asachi, care în vara anului 1820 este trimis într-o lungă călătorie prin Transilvania, de unde se întoarce în noiembrie 1820 însoțit de patru profesori, și anume: doctorul în medicină, litere și filozofie Vasile Popp, profesor de filologie și filozofie, căruia i se încredințează și direcția de studii a seminarului, Ioan Costea, profesor de retorică și poetică, Ioan Manfi, profesor de latină, și Vasile Fabian-Bob, profesor de teologie. Cu aceștia, corpul profesoral al școlii se întărește, iar dorința mitropolitului Veniamin de a ridica învățămîntul în seminar la nivel de colegiu era pe cale de a se îndeplini. Evenimentele anul 1821 întrerup însă în mod dramatic cursul prosper al școlii. Trei dintre profesorii aduși de Asachi se întorc în Transilvania, elevii se risipesc, iar seminarul își încetează existența pînă în anul 1833, cînd se va reorganiza la nivel de colegiu, după vechea dorință a mitropolitului Veniamin, ca facultate de teologie în cadrul Academiei Mihăilene.

Faptul că unele cursuri predate la seminarul din Iași în primii săi ani de existență (1803—1821) erau alcătuite după cărți publicate de Samuil Micu, precum și contactul mitropolitului Veniamin cu Ion Budai-Deleanu, pentru a-l invita profesor la seminar sau pentru a-i recomanda profesori, deși acesta era unit, demonstrează modul superior în care concepea el relațiile culturale ale românilor ortodocși cu românii greco-catolici. Prin cărțile tipărite la Buda sau la Sibiu care se foloseau în elaborarea cursurilor și prin profesorii ardeleni aduși la seminar se difuzau în Moldova și ideile politice de emancipare și unitate națională ce se dezvoltau atunci în Transilvania. Putem deci conchide că activitatea culturală și ideologia politică a Școlii ardelene au avut primul lor ecou mai însemnat, din cîte știm, în tînărul seminar de la Socola.

N. A. URSU

BIBLIOGRAFIA SCRIERILOR PĂRINTELUI PAUL MIHAIL

De curînd, Părintele Paul Mihail a publicat la Chișinău, la editura „Știința", un volum, intitulat Mărturii de spiritualitate românească din Basarabia, **cuprinzînd foarte interesante studii istorice și, în partea finală, bibliografia scrierilor sale apărute de la 1928 la 1993, cu o postfață a istoricului Ștefan Gorovei.**

Această postfață cuprinde biografia Părintelui Paul Mihail și pune în evidență însemnătatea scrierilor sale.

Părintele Paul Mihail s-a născut la 29 iunie 1905, în comuna Cornova din județul Orhei. Tatăl său era învățător și dascăl la biserica satului. După terminarea învățămîntului primar, Paul Mihail a fost elev la Seminarul din Chișinău pe care l-a absolvit în 1916. În toamna acelui an 1926, el s-a înscris la Facultatea de Teologie din Chișinău. La 17 noiembrie 1930, el a obținut diploma de licențiat în teologie, fiind clasificat primul din acea serie Studiile universitare Paul Mihail le-a încheiat la 19 februarie 1945, cînd i-a fost acordată diploma de doctor în teologie la Facultatea de Teologie din Cernăuți, care era atunci evacuată la Rîmnicul Vîlcea.

În perioada 1928—1932, Paul Mihail a fost și student la Facultatea de Litere din Iași, secția istorie, unde s-a distins prin lucrări de seminar și la examene.

La 30 aprilie 1933, Paul Mihail a fost hirotonit diacon la Catedrala mitropolitană din Chișinău. La 24 mai 1936, el a fost hirotonit preot pentru biserica Soborul Vechi din Chișinău, unde a slujit pînă la 28 iunie 1940. Refugiat la Iași, el a slujit la Biserica Toma Cozma. În iulie 1941, el s-a înapoiat la Chișinău. În 1944, el s-a strămutat la Rîmnicul Vîlcea, unde a slujit la Biserica Buna Vestire. Revenind la Iași în 1946, el a fost încadrat la Biserica Sfîntul Haralambie și apoi, în noiembrie 1946, transferat la Biserica Banu, unde a fost paroh pînă la 1 ianuarie 1980, cînd a fost pensionat. La 6 aprilie 1980, I.P.S. Mitropolitul Moldovei și Sucevei Teoctist, prin „gramată arhierească", i-a acordat „titlul onorific de Avva Pavel", ca „semn al duhovniciei și a vredniciei sale".

Pensionar de la 1 ianuarie 1980, Părintele Paul Mihail a continuat să desfășoare o rodnică activitate, publicînd foarte interesante lucrări.

În bibliografia recent tipărită la Chișinău sunt indicate 458 lucrări ale Părintelui Paul Mihail, apărute în perioala 1928—1933, dintre care 294 studii și documente, 123 recenzii și 41 note bibliografice.

Studiile și documentele publicate de Părintele Paul Mihail se referă îndeosebi la istoria Moldovei și cuprind prețioase informații despre trecutul Basarabiei. Astfel, Părintele Paul Mihail a publicat, în 1934, un Album de documente moldovenești din veacul al XV-lea. A tipărit, după o călătorie în Peninsula Balcanică, numeroase documente moldovenești din arhiva Sf. Mormînt de la Constantinopol. După cum constată istoricul Ștefan Gorovei, Părintele Paul Mihail, începînd din 1928, a publicat peste o mie de documente. Bogatul material, pe care el l-a adunat în decursul ultimelor decenii, este de mare însemnătate pentru istoria patriei noastre.

De asemenea, Părintele Paul Mihail a dat la iveală numeroase manuscrise, îndeosebi din biblioteca Mitropoliei Moldovei sau aflate în Basarabia. A adus și importante completări la bibliografia românească veche. De un deosebit interes sunt contribuțiile sale despre „tipăriturile în Basarabia". Pentru una din aceste lucrări, referitoare la tipăriturile românești în Basarabia după anexarea din 1812 de către Rusia țaristă și pînă la 1918, Academia Română a acordat Părintelui Paul Mihail, în 1939, premiul Năsturel.

Studiile și documentele publicate de Părintele Paul Mihail cuprind informații de mare însemnătate despre viața culturală în Basarabia, despre legăturile culturale dintre români și ruși, despre basarabeni uitați, despre personalități religioase și culturale din Moldova dintre Prut și Nistru. Sunt deosebit de interesante contribuțiile Părintelui Paul Mihail la biografia unor clerici de seamă, ca Mitropolitul Dosoftei, Mitropolitul Petru Movilă, Mitropolitul Veniamin Costachi, Mitropolitul locotenent al Moldovei în epoca Unirii Chesarie Sinadon, Episcopul Melchisedec, Starețul Paisie de la Neamț.

Sînt foarte valoroase și știrile despre ideologia social-politică a lui Kiseleff, despre ediţiile culegerii de legi a lui Andronachi Donici, despre viaţa și opera lui Gavriil Musicescu.

Istoria oraşului Iași a fost și ea obiectul rodnicelor strădunțe ale Părintelui Paul Mihail, mai ales istoria Bisericii Banu al cărei devotat paroh a fost în decurs de 34 de ani.

Părintele Paul Mihail are și marele merite de a fi publicat, împreună cu fiica sa Zamfira Mihail, în anul 1980, Cronica lui Ion Neculce, copiată de Ioasaf Luca, după un manuscris datînd din 1781, pe care tatăl său, învățătorul și dascălul Iustin Mihail, îl avea de la bunicul său, preotul Dumitru Mihail. Conform constatărilor celor doi editori (adică ale Părintelui Paul Mihail și fiicei sale Zamfira), Ioasaf Luca a copiat cronica lui Ion Neculce de pe manuscrisul original. De aceea, în această copie, sînt informaţii care lipsesc în celelalte manuscrise ale cronicii lui Ion Neculce, cunoscute pînă astăzi. Valoarea deosebită a textului publicat de Părintele Paul Mihail și de fiica sa a fost pusă în evidenţă de profesorul Ștefan Ștefănescu.

De o deosebită însemnătate sînt și recenziile și notele bibliografice publicate de Părintele Mihail. Multe din ele se referă la lucrări apărute în străinătate, în state a căror limbă este mai puţin cunoscută la noi, ca, de ex., Rusia, Bulgaria, Iugoslavia, Grecia etc. Ele cuprind preţioase informaţii referitoare la ţara noastră.

Dintr-o privire de ansamblu a bibliografiei lucrărilor Părintelui Paul Mihail se desprinde constatarea că numeroasele sale studii și culegeri de documente au contribuit la o mai bună cunoaștere a trecutului ţării noastre, îndeosebi a istoriei Bisericii române, precum și a istoriei Moldovei dintre Prut și Nistru. Prin remarcabilele sale lucrări, Părintele Paul Mihail se încadrează printre cei mai de seamă istorici români.

Constantin C. ANGELESCU

CLERICI ROMÂNI ANGAJAȚI ÎN ACȚIUNI REVOLUȚIONARE — PREOT RADU ȘAPCĂ

Anul 1848 a fost un an revoluţionar pentru întreaga Europă. El a fost pregătit de marile transformări din structura societăţii europene, din prima jumătate a secolului XIX. De fapt anul 1848 a inaugurat o etapă decisivă în dezvoltarea lumii moderne. Acţiunea de la 1848 a fost unica modalitate de rezolvare a marilor probleme social-economice, politice, spirituale și naţionale ce se ridicau în faţa poporului nostru.

Ca o cerinţă primordială a propășirii istorice a românilor, revoluţia din 1848 a continuat pe o treaptă superioară idealurile revoluţiei din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu. La acţiunea revoluţionară de la 1848 au luat parte un mare număr le preoţi și călugări — „invitînd norodul a se scula și propoveduind în vileag principurile, cele mai exagerate și mai răsturnătoare împotriva datoriilor de linişte și de împăciuire, ce sînt puse asupră-le", după cum stă scris în volumul „Anul 1848 în Principatele Române", p. 177.

Istoricul E. Regnault defineşte mai bine această influenţă a preoţilor în masa ţărănească: „Acest amestec al lucrărilor religioase cu cele politice, este una din trăsăturile caracteristice ale ţăranului român. El trage din Evanghelie teoriile sociale și glasul preoţilor săi îl întăreşte și-l modelează". În Ţara Românească după abdicarea lui Ghe. Bibescu, revoluţionarii care se găseau la Islaz dau primul semnal cu tot fastul religios. Chiar iniţiatorii, Heliade, Şt. Golescu, Al. Tell și ceilalţi delegaţi ai comitetului revoluţionar vor pregăti mișcarea prin preoţii locali. Conducătorul detașamentului militar cpt. Pleșoianu trimite preotului Radu Șapcă o scrisoare cu următorul conţinut: „Vino cu crucea și cu evanghelia spre a cununa mireasa", cu alte cuvinte misiunea preotului era de a binecuvînta mișcarea.

P. P. Panaitescu arată în lucrarea — Anul 1848 în România: „Preotul Șapcă sosi în ziua de 8 și a doua zi miercuri la 9 iunie dimineaţa, se săvîrșește de el, însoţit fiind și de alţi doi preoţi, slujba religioasă pentru bine-

cuvîntarea mișcării și a stindardelor ei în mijlocul delegaților comitetului revoluționar a armatei și sătenilor din împrejurimi". Preotul Radu Șapcă însoțit de cei doi preoți stăteau în picioare dinaintea altarului improvizat așteptînd sosirea generalului Tell, și a cpt. Pleșoianu după care au început slujba cu melodiosul cîntec bisericesc: „Cine este Dumnezeu, mare ca Dumnezeul nostru", cîntat de toți cei prezenți. După acest moment înălțător Heliade citește proclamația și se stabilește guvernul provizoriu care-i va avea în frunte pe însuși preotul Radu Șapcă. Cine era preotul Radu Șapcă?

S-a născut în anul 1814 în ținutul Romanați. A urmat școala de cateheți de pe lîngă Mănăstirea Cozia și probabil la împlinirea vîrstei de douăzeci și cinci de ani, cum era obiceiul, a fost hirotonit preot. Heliade Rădulescu îi numește în scrierile sale cînd Ioan cînd Radu.

Este singurul contemporan care-l numește astfel. Toți ceilalți l-au numit preotul Radu Șapcă. A fost paroh în satul său natal Celei. Documentele vremii ni-l prezintă ca pe un foarte bun slujitor al Bisericii lui Hristos și un mare filantrop și patriot cunoscut în toată Oltenia (Valahia Mică). Se distinge și prin viața sa patriarhală și ospitalieră. Lucra pămîntul alături de enoriașii săi, cîștigîndu-și în mod decent existența. Toți nevoiașii găseau ospitalitate în casa sa. Nimeni — se spunea — nu trecea prin Celei, fără a merge să-l vadă, să-i ceară binecuvîntare și a-i gusta pîinea și sarea mesei modeste. Avea o inimă curată și o înțelegere sănătoasă a realităților vremii sale și o înțelegere sănătoasă a realităților sale. Se apleca cu răbdare asupra fiecărui enoriaș pentru a-l îndruma și ajuta efectiv. Acest mare patriot s-a format la școala revoluționarului Heliade, care a exercitat o mare influență asupra sa și ale cărui cărți le citea cu mare interes.

După evenimentele de la 1848 s-a și călugărit fiind numit egumen la Mănăstirea Sadova, jud. Dolj, drept recunoștință pentru activitatea sa și meritele sale. Nu a zăbovit mult la Sadova pentru că misiunea sa după cum îi plăcea să spună era: „să scap țara de nevoi". Chiar în timpul vieții sale circula o baladă populară cu următoarele: „Să trăiască popa Șapcă / C-a scăpat țara de clacă /".

Pentru dragostea de neam și țară, pentru jertfa lor supremă poporul a arătat totdeauna o vie simpatie clericilor participanți la revoluția de la 1848 acțiune ce a deschis un drum larg procesului de renaștere națională, socială și spirituală în Principate. În ziarul „Pruncul Român" din 12 iunie 1848 se putea citi: „Trăiască Sfinția Sa Mitropolitul, egumenii și starețli, trăiască tot clerul român, care au binecuvîntat stindardul libertății și au purtat Sfînta cruce, semnul mîntuirii în fruntea poporului. Trăiască popa Radu Șapcă".

Pr. prof. Radu MAZILU

MĂRTURIA DE EVLAVIE

Într-o frumoasă binecuvîntare pentru iubitorii de icoane, Înalt Prea Sfinția Sa, Mitropolitul Daniel, scria în ajun de Crăciun 1993, adresîndu-se credincioșilor săi din toată Moldova și Bucovina: „Icoana este expresia credinței ortodoxe, vedere și fereastră către Împărăția Cerurilor, chemare la sfințenie și puritate, la bucurie și pace Sfîntă, Rugăciune și cîntare în culori. Icoana ortodoxă autentică este cartea de identitate cea mai frumoasă a sufletului românesc, doritor de înviere și frumusețe veșnică. Doamne, ne-ai făcut după chipul Tău, ajută-ne să-ți vedem pururi frumusețea Ta, arătată în sfinții și prietenii Tăi".

Și i-a fost dată acestei modeste și liniștite firi contemplativ meditative care este pictorița Aneta Nicolae să ajungă la sinceritatea unei rugi naive pe care a învățat-o de la țăranii noștri făcători de icoane pe sticlă, glăjari din Necula și din Lancrăm, ori din alte sate de minune, din secolul al XVIII-lea pînă în zilele noastre.

Și-a ales, după sufletul ei, rostirea de taină, misterul reflexelor copilăriei în ecouri adînci de aur și purpură bizantină, cu mirarea și bucuria tainică a copiilor care intră pentru prima dată într-un lăcaș sfînt să se închine ceremonios la marile icoane impărătești. Limbajul acesta plastic i se potrivește de minune, pentru că prin profesie s-a apropiat mult de tainele naturii, de desenul și pictura florilor, după licența în horticultură, iar încercările și bucuriile vieții, ale sale ca și ale copiilor ei, au învățat-o să vadă prezența divină în perfecțiunea și armonia creației, spre a cărei înțelegere cu toții tindem, ca niște umbre trecătoare.

Propensiunea spre frumos, dovedită prin zeci de participări la expoziții oficiale, cu lucrări florale și peisaje, de prin anii '70 pînă nu demult, a apropiat-o de credința în spiritul căreia a fost educată de părinții și bunicii săi într-un mod neobișnuit, altfel, printr-un fel de participare simpatetică la Creația divină.

Sentimentul adînc și tainic, copleșitor și revelator s-a convertit în pictarea chipului omenesc plin de evlavie, nu întîmplător frumos, ci în mod necesar frumos prin spiritualitate.

De aici începutul de drum în studiul nesfîrșit, infinit al iconografiei și canoanelor ei eremitice. Este aceasta o golgotizare a meseriei, o desăvîrșire a meșteșugului prin supunere ascetică, o cărare anevoioasă spre lumina imposibilei desăvîrșiri.

Calitatea de principiu a rămas sinceritatea celui care se roagă, așa cum poate, ca să ajungă tot mai bine exprimat, tot mai adevărat și tot mai sus, șoptitul lui legămînt în rugă.

Pentru a înțelege starea de spirit a icoanelor Antei Nicolae să căutăm introspectiv tot acest demers spre înalt, să ni-l asumăm ca o căutare a noastră.

Aproape jumătate de secol, mulți dintre Domniile Voastre și-au făcut rugăciunea în gînd, sau în taină, au privit în dreapta și în stînga plini de frică atunci cînd și-au făcut cruce.

Pictorița care a expus de Sfintele sărbători ale Nașterii Domnului nostru Iisus Hristos, aprinzînd cîte o lumînare în dreptul fiecărei icoane de-ale sale, Aneta Nicolae a imaginat icoane de Evangheliști, Apostoli și Sfinți Părinți ai Bisericii Ortodoxe Române, înconjurînd-o pe Sfînta Fecioară Maria cu Pruncul Iisus în iesle sau în brațe, pe stîncă aspră, în modest staul, peșteră și ascunzătoare față de amenințările ostașilor roșii ai lui Irod Impărat, ucigașul de prunci; sau stînd măreț pe jilțul domnesc, în slava lumii și a cerului, împărăție a maternei iubiri, cumințenie în îndeplinirea prorocirii nașterii pentru suprema jertfă. Centrul frumuseții lumii este această Născătoare de Dumnezeu, înconjurată de Îngeri, magi, păstori pămînteni, colindători, frumoși, curați, smeriți întru credință și ei. Așa sînt colindele la români. Urîții și amenințările de tot felul suferă o înfrîngere în Noaptea de Ajun. Se naște Mîntuitorul, lumea va scăpa de urîțenia și răutatea demonică, va căuca moartea și se va izbăvi, se va împăca din nou cu Tatăl Ceresc. Există promisiunea ieșirii din păcatul originar. Totul depinde de fiecare în parte, de faptele de bine și frumos. Păgîna fatalitate poate fi înfrîntă. Martori stau sfinții, lumina de pe chipurile lor, pildele, martirajul și învățăturile... Aneta Nicolae a pictat ani de-a rîndul icoanele, ca un colind auzit numai în familie. Din aceste preocupări îndelungate, din această liniște și rugăciune ea vine cu 55 de icoane pictate pe sticlă, frumos și cu grijă aurite, înrămate, prezentate unui public ales, bine pregătit prin cultură și mai ales prin credință.

Surprind plăcut vederea suprafețele complementare de roșu cardinal, în fundalul lucrării „Sfîntul Gheorghe" și albul din prim plan. Calul alb pare astfel a ieși în relief într-un salt arcuit, afară din cadru. De asemenea, de mare finețe sînt nuanțele de verde dintr-un „Vifleem" în stil popular, unde lumea întreagă, nu numai peștera, magii, păstorii, par văzute din înaltul cerului. Apoi impresionează detaliile desenului facial și ornamentica pe suprafețe translucide. Multe alte delicii de formă și culoare le vor observa desigur contemplatorii, precum și predilecția rămînerii între naivism și savuroase detalii venind dintr-o cultură plastică întemeiată pe mulți ani de studiu și strădanie.

Prin profunzimea sentimentului și a culorii care vibrează, prin delicatețea desenului, evident în relații directe cu tradiția iconografiei ortodoxe, bizantină, cu ornamentica satului etern românesc, închinarea de acum are o semnificație de continuitate și ne trimite cu speranța spre o recuperare spirituală a valorilor greu păstrate în viforoase și potrivnice vremi.

Icoanele Anetei Nicolae ne amintesc nu numai de evlaviosii pictori glăjeri, ci și de argintăria în filigran și de țesăturile înflorate ale marilor meșteri din veacul lui Ioniță și Asan, de la curțile voievozilor transilvani, munteni sau moldoveni, de minunile devoțiunii și migalei ascunse cu talent și dăruire în sfintele mănăstiri, care se deschid iarăși cu tot sufletul lumii întregi.

Binemeritată a fost răsplata locului ales pentru deschiderea expoziției Anetei Nicolae, întîlnire între tot ce poate da mai bun în viața sa un suflet de artist și sfințirea rituală a icoanelor pe sticlă, de față cu publicul, în loc de banalul vernisaj.

„Binecuvîntata expoziția de icoane a Doamnei Aneta Nicolae, organizată în sala Gotică a Sfintei Mănăstiri Trei Ierarhi din Iași, dimpreună cu iubitorii de icoane sfinte", a spus și a scris înalt Prea Sfinția Sa Daniel, Mitropolitul Moldovei și Bucovinei, icoane în care Dumnezeu cel nevăzut se face văzut, luînd chip sau față de Om, pentru ca Omul să nu-și mai întoarcă fața de la Dumnezeu", ... Inspirat fel de a scrie despre importanța cultică a lucrului făcut cu sinceritate în credință, precum și cu știința unui meșteșug greu, care este pictura pe sticlă a Anetei Nicolae, mărturie a evlaviei unui suflet plin de bunătate și modestie, nu doar delectare întru calofilie, o deschidere sinceră către cele cerești, cît poate cuprinde țărîna din noi în licărul ei de oglindă.

Radu NEGRU

Recenzii și note bibliografice

Prof. Emilian Alexandrescu, **Legea iubirii,** Editura Minied, Iași, 1993, 347 p.

Prin lucrarea de față intitulată „Legea iubirii", domnul profesor Emilian Alexandrescu își propune să ofere cititorilor și iubitorilor de cuvînt și gînd duhovnicesc un fel de psaltire-acatist cu scop vădit de a-i ajuta să aprofundeze învățătura creștină. Autorul demonstrează fără putință de tăgadă că acest lucru este foarte posibil și de pe pozițiile unui laic.

Lucrarea este alcătuită din șapte capitole, fiecărui capitol fiindu-i repartizat cîte un număr de 50 de psalmi. Primul ciclu intitulat „Cheia lui David" sau „Legea iubirii" ilustrează în termeni poetici, iubirea nețărmurită a lui Dumnezeu față de lume cu precădere față de neamul nostru românesc și vocația aparte a acestui neam spre cele înalte: „Doamne, curg sfintele ape ale țării susurînd doina noastră ca un dor de înalt". Urmărind fluxul ideilor autorului în cele șapte capitole intitulate; „Cheia lui David (Psalm 1-50), Cartea lui Emanuel (Psalm 51-100), Întîmpinarea Domnului (Psalm 101-150), Curcubeul slavei (Psalm 151-20), Aleluia (Psalm 201-250), Cununile sfinților (Psalm 251-300) și „Doinele Psalmilor" (Psalm 301-333), te simți purtat ca pe o scară cu șapte trepte literal-duhovnicești spre mult rîvnita desăvîrșire. Odată începută lectura te îmbie la continuare. Te simți luat de avalanșa cuvintelor și a înaltelor trăiri duhovnicești. Considerăm că lectura cărții satisface pe deplin atît pe omul de litere cît și pe cel însetat de înalte deveniri.

Abordarea matură a problematicii creștine a neamului românesc foarte adesea lovit fără cruțare de vitregiile soartei, dar niciodată strivit și nicidecum abandonat de Cei ce cu pricepere și tainic poartă destinele lumii, se face într-o dulce limbă românească, așa cum cine știe s-o facă un om de litere, în maniera unei psaltiri în versuri spre a ajunge mai sigur la inimă și suflet. Se subliniază caracterul pașnic al poporului român-creștin întotdeauna gata să-și ducă crucea suferinței însă nu cu resemnare, ci iertînd în numele iubirii desăvîrșite; „Dumnezeule, durerea noastră Tu o știi, drag Părinte fiindcă adesea Te-am rugat pentru cei ce cu ură în noi au dat". „Dumnezeul, noi pe toți i-am iertat și veninul ce-n obraz ne-au scuipat, ne-a fost drag, cum în vinul stătut, pentru gust se toarnă pelinul".

Desigur iertarea naiinalui ce lovește-n obraz nu este înțeleasă de autor ca o lașitate, ci-i punerea în practică, din considerente de sublimă cinstire a veșnicului Părinte a poruncii de iubire care îndeamnă a transfigura crucea destinului acestui neam mioritic într-o scară spre veșnică dăinuire; „Preabunule Părinte, Te iubim, fiindcă arhanghelii de paza neamului nostru ai rînduit și ei pe calea Ta ne-au păzit"(Psalm 5).

În ultima parte a cărții-psaltire scrisă în maniera „mioriței" intitulată chiar a „Bunului Păstor" se pare că autorul transpune ideal jertfa păstorului baladei noastre populare cu jertfa supremă a Fiului lui Dumnezeu. Aici, după cum se poate ușor constata, apar destule elemente din „Miorița"; „picior de plai", „poartă de rai", „ceasul de nuntă", „buză de plai", „mioară-suflet", „duioasă Maică", etc., evident într-o interpretare și exprimare eminamente creștină. Păstorul moldovean este substituit cu „Bunul Păstor" care-și pune sufletul pentru salvarea oilor, „Doamne, Bunule Păstor, în chemarea dulce, din limbă de clopot, sufletu-mi mioară ai venit să-mi iai". „Doamne, Bunule Păstor, pe Duioasa Maică, Tu ne-ai dăruit-o, să ne-arate calea ce duce la rai".

Odată prins în angrenajul lecturării cărții nu-ți mai găsești răgaz pînă n-o citești în întregime, și te îndeamnă iară și iară la citit și meditat. Aceasta este o dovadă de netăgăduit că psaltirea-acatist s-a născut dintr-o profundă necesitate lăuntrică. De aceea considerăm că lucrarea s-a născut dintr-o necesitate strigentă, explozivă chiar de a da expresie unor frămîntări lăuntrice. Citind-o simți imperios că nevoia de a o reciti te naște și te crește duhovnicește, dar în același timp maturizează în tine dorul de cele înalte și dragostea de neam.

Pr. conf. Petre SEMEN

Cronica bisericească

A. — Arhiepiscopia Iaşilor

SLUJIRE ŞI MISIUNE ÎN PROTOPOPIATUL BOTOŞANI

Slujirea Bisericii nu are spaţiu şi timp. Oriunde există credincioşi în Iisus Hristos Fiul lui Dumnezeu ea este de faţă pentru a-i conduce şi ajuta spre dobîndirea mîntuirii. Misiunea Bisericii se extinde din lăcaşul de cult în toate zonele existenţei: în familie, în şcoli, în spitale, în penitenciare, şi enumerarea ar putea continua. În şcoli preoţii, profesorii şi învăţătorii de religie deschid inima şi mintea copiilor spre a putea înţelege sensurile învăţăturii creştine. În spitale preoţii de caritate aduc alinarea rugăciunii, iertarea şi binecuvîntarea Sfintelor Taine ale Bisericii, iar în penitenciare ei înlesnesc celor de acolo întoarcerea mai uşoară spre adevăr şi pocăinţă, spre mîntuire şi spre viaţă normală în societate. Preoţii misionari sînt pe zi ce trece o prezenţă din ce în ce mai activă a Bisericii în societatea contemporană.

Protopopiatul Botoşani înfăţişează remarcabil, şi prin aceasta pilduitor, activitatea misionară şi de caritate a Bisericii în prezent. Astfel, perioada august-noiembrie a anului în curs poate fi considerată un album care reflectă cu corectitudine ceea ce noi am remarcat mai sus. Sub îndrumarea P.C. Părinte Protopop Lucian Leonte, preoţii desemnaţi în exclusivitate slujirii misionare, fie ea caritativă sau culturală, sînt prezenţi cu dragoste şi credinţă oriunde sînt solicitaţi.

Ca misionar, Pr. Petru Fercal are în sarcina sa sprijinirea preoţiilor parohiilor unde există culte eterodoxe. El contribuie la lămurirea învăţăturii Bisericii Ortodoxe celor care se clatină în credinţă, sau se îndoiesc de aceasta datorită unor acţiuni prozelitiste sectare. Astfel sunt oficiate slujbe în sobor în parohiile în care preoţii parohi solicită acest lucru, pentru ca la sfîrşitul şi după acestea să se predice şi să se lămurească învăţătura creştin-ortodoxă. P.C. Sa are în atenţie şi preocupări legate de învăţămîntul religios rezolvînd în acest sens, din însărcinarea Protopopiatului, la Secretariatul de Stat pentru Culte probleme ale Seminarului teologic-liceal din Botoşani.

Spitalele din oraşul Botoşani sînt încredinţate păstoraţiei caritative a Părintelui Petru Chirvase. Alinarea durerilor şi sporirea nădejdii în Dumnezeu sînt trăsăturile cele mai pronunţate ale misiunii sale caritative. Puterea harului divin mîntuitor şi vindecător este împărtăşită tuturor celor în suferinţă prin Sfintele Taine spre iertarea păcatelor şi întărirea trupească. Prezent în orice moment acolo unde este solicitat, Părintele Chirvase este privit de bolnavi ca un adevărat medic care, prin Sf. Spovedanie, Sf. Împărtăşanie şi Sf. Maslu, îi ajută să se reîntoarcă atît la viaţa normală în societate, cît şi la o adevărată viaţă în Iisus Hristos. În Maternitate P.C. Părinte are şansa de a deveni părinte spiritual al copiilor care sînt botezaţi acolo. Totodată el poartă discuţii cu femeile care se prezintă în această clinică nu pentru a da viaţă ei pentru a o ucide. Se doreşte ca acestea să înţeleagă că un chiuretaj este un act criminal şi să renunţe la el, atît în folosul vieţii copilului care se va naşte cît şi în folosul mîntuirii lor. Slujirea în acest spaţiu al suferinţei, al vindecării şi al morţii este cu atît mai dificilă cu cît mulţi credincioşi sînt deznădăjduiţi, iar unii sînt în lipsa depli-

nătății facultăților lor mintale. Preotul este mesagerul iertării, nădejdii și al cercetării cugetului spre viață veșnică. Bolnavul trebuie să-și reamintească, să creadă sau să fie dispus să accepte aceasta ca sprijin al mîntuirii sale — în ceea ce-l privește Părintele Petru Chirvase încearcă să facă acest lucru cu prisosință.

Misionarul cultural are în sfera sa pastorală o arie de activitate deosebit de bogată și de întinsă. Pentru Protopopiatul Botoșani Pr. Constantin Bălăucă este cel care slujește în acest sens. El este cel care verifică activitatea educativă în ceea ce privește predarea orei de religie în școli, rezolvînd totodată și eventualele probleme ivite. Contribuie la completarea și îmbogățirea bibliotecilor cu fonduri de carte religioasă. Însemnată și prețioasă este donația de carte făcută de P.C. Pr. Teodor Țigănoiu, adormit întru Domnul, parte din aceasta, cea teologică în special, fiind selectată pentru fondul de carte al Bibliotecii Protopopiatului. Remarcabil este că P.C. Sa se ocupă și cu probleme redacționale fiind cel care a verificat și predat spre tipărire Editurii „Trinitas" a Mitropoliei Moldovei și Bucovinei materialul scris și desenat pentru o carte de povești de inspirație creștină.

Despre pastorația preoților misionari din Protopopiatul Botoșani s-ar putea scrie mai multe și tot la fel de semnificative lucruri ca cele amintite. Important este însă ca, în zilele noastre, prezența Bisericii în societate se definește din nou în toate sferele acesteia, așa cum a făcut-o dintru început începuturile sale.

CRONICAR

†

CHEMAȚI LA DOMNUL

PREOTUL IOAN DIMA

S-a stins din viață în ziua de 18 noiembrie 1993, după o îndelungată suferință Preotul Ioan Dima, de la Parohia Perieni, protopopiatul Bîrlad, județul Vaslui.

O mare durere și o mîhnire adîncă sufletească a produs în sufletul nostru, moartea acestui preot, plin totdeauna de zel preoțesc.

Pr. Ioan Dima s-a născut la data de 10 august 1914, în localitatea Oancea, județul Galați, ca fiu al bunilor credincioși ortodocși: Dumitru și Bălașa Dima. A urmat cursurile primare la școala generală din Jorăști, după care s-a înscris la Liceul Roșca Codreanu din Bîrlad, pe care l-a absolvit în anul 1935. În același an se înscrie la Facultatea de teologie din Chișinău, pe care a absolvit-o în anul 1940. A avut printre profesori pe Gala Galaction care i-a sădit tînărului teolog o puternică cultură teologică pe care a pus-o în practică în parohie.

Se căsătorește în anul 1938 cu tînăra Aurica Onase, avînd doi copii, amîndoi cu răspunderi deosebite în societate.

În anul 1942 intră în cler și se hirotonește pe seama Parohiei Răducăneni, județul Iași, unde funcționează pînă în anul 1943 cînd se transferă la parohia Perieni, protopopiatul Bîrlad, județul Vaslui, unde desfășoară o activitate pastorală misionară de excepție timp de 45 de ani.

Enoriașii Parohiei Perieni, pronunțînd numele Pr. Ioan Dima, își amintesc cu dragoste de cel ce le-a fost părinte duhovnicesc timp de aproape o jumătate de veac, timp în care s-a identificat cu bucuriile și necazurile celor pe care i-a păstorit pînă la ieșirea la pensie 1988.

Sîmbătă 20 noiembrie 1993, în prezența P.C. Pr. Angheluță Androne, protopop de Bîrlad și unui sobor de preoți în număr de 15, s-a oficiat slujba de prohod a Pr. Ioan Dima.

Cuvîntul funebru a fost rostit de P.C. Pr. Protoiereu în care s-a arătat în principalele puncte viața preotul Ioan Dima pe linie administrativ-pastorală, culturală și economică.

S-a exprimat profunda compasiune din partea preoțimii bîrlădene familiei îndoliate și s-a transmis din partea Centrului eparhial condoleanțe.

Trupul neînsuflețit a fost ridicat de preoții prezenți din Biserica Domnească-Bîrlad și îndreptîndu-se cortegiul către Cimitirul „Eternitatea" din Bîrlad, unde a fost înmormîntat.

Dumnezeu odihnească-l în pace.

Arhid. Ilie MURĂRAȘU

PREOTUL ICONOM STAVROFOR AUREL PINTILIE

In ziua de 12 decembrie 1993, în cimitirul urbei Bîrladului, un nou mormînt s-a deschis pentru a primi rămășițele pămîntești ale celui ce a fost Preotul Aurel Pintilie. S-a născut în anul 1913, în satul Priponești, județul Galați, ca fiul cel mai mare al familie Ioan și Elena Pintilie

A urmat Școala primară în satul natal, în anul 1934 a absolvit Seminarul din Huși, iar în anul 1938 este declarat licențiat în Teologie la Facultatea din Cernăuți.

În anul 1938 se căsătorește cu tînăra Emilia Șușnea, absolventa a Școlii Profesionale din Bîrlad.

În anul 1939 este hirotonit preot pe seama Mănăstirii de maici Adam, unde slujește pînă în anul 1948. În această perioadă este trimis și ca preot misionar în Transnistria. La sfîrșitul anului 1948, întors din Transilvania, după desființarea mănăstirilor, a fost transferat la parohia Cîrlomănești, județul Galați, pînă în 1966, cînd se transferă la parohia Salceni, iar de aici la parohia Blăgești în anul 1970, de unde se pensionează în 1991.

Din cei 80 de ani de viață, a pus în slujba lui Hristos 52 de ani de preoție lucrătoare, cu rod bogat în toate sectoarele vieții parohiale, plin de devotament și capabil de orice sacrificiu, pînă la jertfa supremă, mai ales ca preot misionar în Transnistria. Era un slujitor neîntrecut și mai ales bun chivernisitor al treburilor parohiale, tipul iconomului vrednic de toată lauda, căci pe unde a slujit a știut să lucreze pentru întărirea credinței și înmulțirea dragostei. Pentru meritele sale deosebite i s-a acordat înalta distincție de iconom stavrofor.

Pierde însă prea devreme pe scumpa și vrednica sa soție, datorită unei boli necruțătoare, urmînd să-și afle liniștea deplină și totală mîngîiere în fiica sa Violeta, profesoară de chimie mai tîrziu.

Ieșit la pensie se înbisericește la Biserica Domnească din urbea Bîrladului, unde slujește vrednicul preot Remus Ștefănescu.

Trupul neînsuflețit al Pr. Aurel Fintilie a fost așezat în biserica Domnească din Bîrlad. Slujba religioasă a fost oficiată de un sobor de 14 preoți, în frunte cu P.C. Protoiereu Angheluță Andronic și P.C. Pr. Gheorghe Iordan, proiestosul bisericii bîrlădene. După oficierea prohodului, în cuvinte pline de emoție și înțelepciune, Pr. Remus Ștefănescu a elogiat personalitatea Pr. Aurel Pintilie și a scos în relief prestigiul de care s-a bucurat acesta în fața credincioșilor și a fraților preoți. Apoi, trupul neînsuflețit al Pr. Aurel Pintilie a fost depus în cavoul familiei din cimitirul „Eternitatea" Bîrlad

Dumnezeu să-l așeze în ceata drepților și veșnică să-i fie amintirea!

Pr. Gheorghe IORDAN

METROPOLIE DE LA MOLDAVIE ET DE BUCOVINE

THEOLOGIE ET VIE

REVUE DE PENSÉE ET DE SPIRITUALITÉ

NOUVELLE ÉDITION — ANNÉE III (LXIX e), No. 11-12,
novembre-décembre 1993

SOMMAIRE

PAROLES DE VIE

† *DANIEL, Métropolite de la Moldavie et de Bucovine*, Lettre-pastorale à l'occasion de la Naissance du Sauveur — 1993 . . . 3

† *PIMEN, Archevêque de Suceava et de Rădăuți*, Lettre-pastorale à l'occasion de la Naissance du Sauveur — 1993 . . . 7

† *EFTIMIE, Evêque de Roman et de Huși*, Lettre-pastorale à l'occasion Naissance du Sauveur — 1993 11

HYMNE DE GLOIRE

Diac. asist. Alexandrel BARNEA, Le Kondakion de la Nativité . 15

„FOI ET CULTURE EN MOLDOVIE"

III. CULTURE CHRETIENNE ET SPIRITUALITE ROUMAINE

D. AGACHE, Les dyptiques dans l'Eglise. Valeur documentaire et signification historique 31

P. prof. dr. Petru REZUȘ, Les débuts de l'imprimerie en Moldavie 39

Prof. Adrian PRICOP, Les imprimeries ecclésiastiques à Iași du XVIème siècle au XIXème siècle 44

Archim. Mitrofan BĂLTUȚĂ, L'Imprimerie grecque de Cetățuia 58

N. A. URSU, Maître Ilarion, premier traducteur et commentateur roumain de l'Hexameron de St. Basile le Grand . 65

Prof. univ. Gavril ISTRATE, Les grands évêques moldaves et la langue litéraire 77

Prof. Constantin CIOPRAGA, Dosoftei — un prélat poète . . 85

Marina Ileana SABADOS, Trésors de la culture et de la spiritualité médiévales roumaines: les collections d'art religieux de la Métropolie de la Moldavie et de Bucovine. . 90

† *PIMEN, Archevêque de Suceava et de Rădăuți*, Règles et constitutions monastiques du XVIIème au XIXème siècle . . 100

Protos. Iustin NEAGU, Les chanteurs renommés de la Métropolie de la Moldavie 110

Dr. Ștefan LEMNY, Lumières et conscience critique dans les écrits ecclésiastiques de Moldavie (fin du XVIIIème siècle, début du XIXème siècle 116

Dr. Antonie PLĂMĂDEALĂ, Les Transylvains dans la vie ecclésiastique et culturelle de Moldavie et les Moldaves en Transylvanie 123

HISTOIRE DE BUCOVINE

P. Dumitru VALENCIUC, **Faits oubliés de la Bucovine d'autrefois** 127
P. Constantin C. COJOCARU, **Etat de la culture monastique dans la Bucovine de la seconde moitié du XVIII**ëme . 139

PSAUTIER EN VERS

P. Constantin POPESCU, | **Psaumes en vers**, (Psaumes 43-151) . 149

NOTES 253

Le Séminaire de Socola, première école de langue roumaine de niveau secondaire *(N. A. Ursu)*; **Bibliographie des oeuvres du Père Paul Mihail** *(Constantin C. Angelescu)*; **Les clercs roumains engagés dans l'action révolutionnaire; Le Prêtre Radu Şapcă** (*P. prof. Radu Mazilu)*; **Un Témoignage de piété** (*Radu Negru)*.

COMPTES-RENDUS ET NOTES BIBLIOGRAPHIQUES . 262

Prof. Emilian Alexandrescu, **La loi de l'amour** Edition Minied, Jassy 1993, 347 p. *(P. conf. Petre Semen)*.

CHRONIQUE ECCLESIASTIQUE

A. — L'ARCHEVECHE DE JASSY 263

Service et mission dans le doyenné de Botoşani (*Chroniqueur)*.

B. — EVECH DE ROMAN ET DE HUŞI 265

† RAPPLES A DIEU : **Le Prêtre Ioan Dima** *(Archid. Ilie Mureraşu)*; **Le Prêtre iconome stavrophore Aurel Pintilie** *(P. Gheorghe Iordan)*.

DIN ISTORIA BUCOVINEI

Pr. Dumitru VALENCIUC, Fapte uitate din Bucovina de altădată 127
Pr. Constantin C. COJOCARU, Starea culturală a monahismului din Bucovina în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea 139

PSALTIREA ÎN VERSURI

Pr. Constantin POPESCU Psaltirea în versuri (Psalmul 43-151) . 149

ÎNSEMNĂRI . . . 253

Seminarul de la Socola — prima școală de grad gimnazial în limba română *(N. A. Ursu)*; Bibliografia scrierilor Părintelui Paul Mihail *(Constantin C. Angelescu)*; Clerici români angajați în acțiuni revoluționare; Preotul Radu Șapcă *(Pr. prof. Radu Mazilu)*; Mărturia de evlavie *(Radu Negru)*.

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE . . 262

Prof. Emilian Alexandrescu, Legea iubirii, Editura Minied, Iași, 1993, 347 p. (*Pr. conf. Petre Semen)*.

CRONICA BISERICEASCĂ

A. — ARHIEPISCOPIA IAȘILOR 263

Slujire și misiune în Protopopiatul Botoșani (*Cronicar*).

B. — EPISCOPIA ROMANULUI ȘI HUȘILOR 265

† CHEMAȚI LA DOMNUL: Preotul Ioan Dima *(Arhid. Ilie Mureșanu)*; Preotul iconom stavrofor Aurel Pintilie *(Pr. Gheorghe Iordan)*.

joritate ele erau cărți liturgice, de cult[8]. Procesul de înnoire și-a croit totuși făgașul și în acest domeniu, încît prefața la *Mielul de aur* (Iași, 1816), semnată de Iordachi Boghian, putea să laude folosul ce urma „nu numai din îndeletnicirea la cetirea celor bisericești cărți, ci și de la aceea a celor politicești".

Direcția de evoluție a gîndirii, în consens cu transformarea generală a mentalităților se vede îndeosebi din conținutul literaturii manuscrise, mai puțin supusă cenzurii și mai apropiată de gustul vremii. Înmulțimea traducerilor din limbi străine, interesul față de ideile iluministe, masonice și revoluționare sînt simptomul unui proces de continuă modelare a conștiințelor în care și-au croit drum responsabilități de tip nou și idealuri civice noi. Cultivarea unității românești, sub raport cultural și etnic, este poate cea mai semnificativă în acest peisaj. *Învățătura creștinească* (Iași, 1790), era astfel sugestiv adresată „mai ales către cei de o limbă și de un neam", după cum traducînd *Viețile sfinților* (Mănăstirea Neamț, 1807), Veniamin Costachi era socotit un „mare făcătoriu de bine la tot neamul românesc, nu numai la cest din patrie, ci și la cel de preste munți și la cel din Vlahia". Tot așa *Tipiconul* din 1816 era socotit „spre folosul (...) neamului românesc", îndemn de altfel vechi, limpede exprimat încă în Cazania lui *Varlaam*. Reînnoit cu mai multă insistență spre finele veacului XVIII, el nu era separat de conștiința și mîndria originii latine, altă idee cu vechi origini în cultura română, dar manifestată acum cu valoare programatică și în scrieri bisericești. *Viețile sfinților* de la Mănăstirea Neamț (1815) ținea astfel să evoce „vremea de cînd numai neamul acesta românescul, de la Roma, de unde și numele își trage (...) s-au lipsit de cărțile sale cele latinești (...) și au luat slove străine, împreună cu care și frumusețea limbii sale cei părintești s-au pierdut".

Amintirea trecutului era mobilizatoare, menită fiind să aprindă din nou în români flacăra mîndriei de sine și dorința afirmării propriei demnități. Fapt interesant, această mîndrie și-a găsit o cale de afirmare chiar în literatura religioasă. Cel care traducea *Viețile sfinților* din limba rusă (Mănăstirea Neamț, 1811) ținea astfel să arate că „încă și din români mulți (sfinți) sînt (...) dară n-au fost căutați", un motiv pentru el de a-i aminti în prefața operei traduse „ca nu, prin trecerea vremii, să se facă cu totul neștiuți mulți cuvioși părinți neamului acestui pre urmă". Manifestul patriotic era formulat mai limpede în prefața la *Scara părintelui Ioan* (Mănăstirea Neamț, 1814), cînd, raportîndu-se la „vremea romanilor, de aur socotită", traducătorul nutrea convingerea că „iaste și vremea moldovenilor și a tuturor românilor vrednică de minuni".

Însușirile spirituale evocate în epocă (mîndria de sine și unitatea etnică și culturală), fără a fi note obsesive ale gîndirii, au determinat, totuși, evoluția în sens național a conștiinței românești. Faptul se înțelege cel mai bine din însăși evoluția, în perioada respectivă, a noțiunilor de români, limbă românească, moldoveni, limbă moldovenească, neam sau norod românesc. Curența lor arată evoluția ireversibilă spre conceptul general, unifiant (cel de român, românesc, deși termenul cu de-

8. Cătălina și Victor Velculescu, *Configuration culturelle roumaine dans la première moitié du XIX e siècle*, în „Synthesis", II (1975), p. 90.

semnare regională nu venea în contradicție și cu acesta). În prefețele românești și-a găsit loc și conceptul — de mai veche origine — de *Moldovlahia*, creație provizorie pentru a desemna unitatea Țării Românești și a Moldovei sub raport etnic, cultural și spiritual, o unitate pe care o exprimau adesea și stihurile la stemele contopite ale celor două țări.

Patria reprezenta încă o idee cu valoare restructurantă a cărei evoluție arăta însuși sensul de evoluție al conștiinței colective. Evocată încă de Miron Costin sau Dimitrie Cantemir, ea reapărea în tipăriturile ieșene din 1742—1743 cînd Duca Sotiriovici ținea să-și avertizeze cititorii că „măcar că nu-mi este patria țara Moldovii, (...) pentru că am cîștigat întru acest pămînt (strein fiind) și cinste și priință, cunosc că am aceeași datorie ce au și locuitorii cei adevărați. Deci, pentru ca să dau cătră dînsa un semn de muldțămita și neavînd ce altu ce, am pus nevoință și am tipărit această *Psaltire* spre folosul acestii patrii". La sfîrșitul veacului, termenul pare să cunoască o frecvență cu totul deosebită în tipăriturile moldovenești în raport cu celelalte centre tipografice. După o simplă socoteală a noastră, folosind informația compulsată în *Bibliografia românească veche*, rezultă că în intervalul 1807—1821, spre exemplu, termenii de „patrie", „patrioți" apar în prefețele cărților de la Mănăstirea Neamț de 22 de ori. Aceiași termeni, ca și aceia de „patriotism", „patrioticesc" figurează în prefețele ieșene de 17 ori. În cărțile românești de la Buda ei apar de 18 ori, la Sibiu de două ori, la Brașov, o dată și deloc la București sau Rîmnic !

Urmărit în sine, traseul cuvîntului patrie nu spune, desigur, mare lucru. El arată cel mult evoluția lentă, cu destule sincope a termenului, dar și uzul său, relativ ascendent de-a lungul întregului veac XVIII, pînă la fixarea sa definitivă în sistemul de comunicare. Semnificația termenului, evoluția conținutului său se disting însă atunci cînd îl raportăm la alte noțiuni menite, nu mai puțin să desemneze colectivitatea românească într-un sens mai larg, fie el social, politic sau etno-cultural. Ne gîndim la termenii de norod, popor sau obște și, respectiv, la cei de țară, moșie, în fine, la neam sau națiune. Unii dintre aceștia cunosc o circulație notabilă, desemnînd noțiuni distincte, dar cu numeroase puncte de convergență, pînă la crearea de confuzii.

Pentru deplina modernizare a conceptului de patrie, mai ales identificarea acestuia cu neamul sau națiunea, constituie un element esențial. Obișnuitele stihuri la stema țării au accentuat sinonimia într-un context în care s-a individualizat mai ales exemplul tipăriturilor din Moldova. Astfel, în timp ce în Țara Românească, termenul de referință al acestor stihuri s-a dovedit a fi „țara" („A acestor țări stăpîn te arată" — *Pravoslavnica mărturisire*, București, 1745 ; „țara să stăpînească, că-i de viță bună" — *Cazanii*, 1768, în Moldova el se traducea mai des prin patrie : „Patria sa cu norocire să o stăpînească" *(Antologhion*, Iași, 1755), „Patria sa cu bună norocire să o stăpînească" *(Apostol*, Iași, 1756), „Patria sa în pace și dreptate plină" *(Evanghelie*, 1762), „Strămoșeasca sa patrie, în pace și dreptate plină" *(Psaltire*, 1766) etc.

Evoluția spre sinonimie a celor doi termeni se observă și în celelalte registre ale comunicării. Un document din iulie 1758 al mitropolitului Iacov se referea încă la „țara și patria noastră"[9]. În primii ani ai

9. Toată discuția ce urmează, mai pe larg în cartea noastră, *Originea și cristalizarea ideii de patrie în cultura română*, București, 1986.